

ALGEMEENE GESCHIEDENIS

DES

VADERLANDS,

DOOR

J. P. Arends

TWEEDE DEEL. ZESDE STUK.

Bl. 309.

Te AMSTERDAM, bij

C. L. SCHULTEMEIJER EN ZONN.

1855.

ALGEMEENE GESCHIEDENIS

DES

VADERLANDS,

VAN DE

VROEGSTE TIJDEN TOT OP HEDEN,

DOOR

Dr. J. P. AREND.

TWEEDE DEEL.

VAN HET JAAR **900** TOT **1581** NA CHRISTUS.

Zesde Stuk.

MET PLATEN, KAARTEN EN PORTRETTEEN.

TE AMSTERDAM, BIJ

C. L. SCHLEIJER & ZOON.

1853.

ZESDE BOEK.

VAN DE

VEREENIGING VAN AL DE NEDERLANDEN ONDER KEIZER KAREL V,

TOT OP

DE AFZWERING VAN FILIPS II.

1548—1581.

DERDE GEDEELTE.

1576—1581.

EERSTE HOOFDSTUK.

VAN HET

VERBOND TE GENT GESLOTEN,

TOT OP

DE AFZWERING VAN FILIPS II.

1576—1581.

De tijding van het sluiten der Gentsche Bevredeging werd door de Nederlanders, in 1576—
het algemeen, met eene vreugde ontvangen, als bij menschegeheugen gehoord noch ¹⁵⁸¹
gezien was (1). De Prins van *Oranje*, wien zij door DE FRESIN EN ELBERTUS LEONINUS
was overgebracht, verwachtte er veel goeds van (2), ofschoon hij wel voorzien kon-
de, dat zij van geen langen duur zijn zoude. Velen toch hadden, naar zijne getui-
genis, »terwijl men nog onderhandelde dwars en van ter zijde allerhande beletselen
en veranderingen, die zij slechts bedenken konden, in den weg geworpen, om deze
Bevredeging te verhinderen, hetgeen hun zeker gelukt zou zijn, indien zij niet ge-
vreesd hadden, zich daardoor in gevaar te brengen, en het volk, welk dien vrede
als den grondslag der vrijheid en van de herstelling der oude voorregten beschouw-
de, hen niet genoopt en gedwongen had, dien eenparig te sluiten (3).” Het was daar-
enboven aan geen twijfel onderworpen, dat de Koning, wanneer hij al eens deze Bevre-
deging mogt aannemen, haar toch niet zou nakomen. Voor den Prins niettemin leverde
zij onderscheidene voordeelen op. Niet alleen werd hij er door uit den nood gered,
maar zij bood hem ook de gelegenheid aan, de steden van *Holland* en *Zeeland*, die

(1) *Apol. v. WILLEM I*, bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. II. Authent. Stukk.* bl. 87.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 473, 509.

(3) *Apologie v. WILLEM I*, t. a. p. bl. 87.

1576— nog door de Spanjaarden bezet waren of hen aankleefden, zoo wel als het gewest en
1581 de stad *Utrecht* weder onder zijn bewind te brengen. Tevens bewerkte hij er door, dat *Holland* en *Zeeland* adem konden scheppen en zich van hunne geledene schade en verliezen herstellen, terwijl hij daarenboven *Brabant*, *Vlaanderen* en de overige *Nederlanden* in een verbond tegen de Spanjaarden wikkelde, en alzoo het tooneel van den oorlog derwaarts overbragt. Maar het grootste voordeel, welk voor hem uit de Gentsche Bevrediging ontsproot, was dat zij die gewesten nader tot hem bragt, welke hij later door een verdrag wist aaneen te strengelen, hetwelk de grondslag van het Gemeenebest der *Vereenigde Nederlanden* geworden is (1). Wel verre, dat deze Bevrediging de verbindtenis of Unie, onlangs tusschen *Holland* en *Zeeland* gesloten, vernietigde, werd zij er integendeel door bevestigd, en de Prins bleef in het bezit van al zijne waardigheden (2). Doch niet alleen gewon hij er bij, maar ook de Staten van *Holland* en *Zeeland*, ja zelfs de Koning. Immers, » wat de Staten betreft, zoo werden hunne handelingen met den Prins en de magt hem gegeven nu door de overige gewesten, en indien *FILIPS* het verdrag aannam, ook door den Koning goedgekeurd en gewettigd. — Wat den Koning aangaat, deze won er bij, dewijl hij in *Holland* en *Zeeland* thans op zijn naam en commissie weder een Stadhouder en Admiraal had; hij werd, ten minste naar het uiterlijke, in zijn regt niet verkort, door den Prins, als zijn Stadhouder, te blijven erkennen, gelijk deze sinds Vijftienhonderd negen en vijftig geweest was. En de Prins won er bij, dat hij de ontvangen magt en het oppergebied niet alleen bleef behouden, maar daarenboven nog gedekt werd door den titel van *Stadhouder zijner Majesteit*, even alsof hij dien titel nooit verloren had, en *hij zal dat blijven*: met eene stilzwijgende erkentenis zijner vorige gewigtige commissie, welke daarom in het zevende punt der Gentsche Bevrediging afzonderlijk genoemd wordt, en uitdrukkelijk gezegd van den Koning bij hem ontvangen. Hierdoor kon hij in het vervolg niet slechts van de zijde der Staten zich beroepen op zijne aangenomen opperhoofdigheid, maar ook van de zijde des Konings op zijne commissie van den Koning gekregen; welk beroep hij in Vijftienhonderd negen en zeventig ook nog deed. Hierdoor was hij van alle kanten gedekt. — Wat het Admiraalschap betreft, het is bekend, dat de Hollanders onder de Graven niet wilden toegeven, dat zij onder den Admiraal *VAN BEVEREN* in *Vlaanderen* stonden, maar dat zij in zaken der zee alleen kenden den Stadhouder van *Holland* en het Hof van *Holland*, onder den Koning als Graaf. Hierom besloten de Staten in Vijftienhonderd twee en zeventig, dat de Prins zou stellen een »soverein Admiraal en Commissarissen van zeezaken.” En dit deed hij kort daarna. Hij kon dat

(1) *Leven van WILLEM I*, D II. bl. 661, 662.

(2) *KLUIT*, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. I. bl. 140, 141.

andere zelf geweest zijn. Dit werd dan bij dit punt bevestigd, en het is zeker, dat de Prins die waardigheid of dat ambt ook bekleed heeft.” — Bij het achtste punt der Bevre-^{1576—}
diging was daarenboven bedongen, dat »middelerwijl geene plakaten of mandementen in ¹⁵⁸¹
Holland zouden gelden dan die door den Prins van *Oranje* en zijne Raden goedge-
keurd werden, zonder nadeel voor het vervolg van den Grooten Raad des Konings.
Door dit beding hielden de Prins en de Staten in *Holland* en *Zeeland* de handen vol-
komen ruim, om in hunne gewesten alle verordeningen en schikkingen te maken, en
evenwel noch 's Konings Raden noch den Algemeene Staten eenigen aanstoot te geven,
maar hunne bevelen te volgen of niet te volgen, naar mate zij deze dienstig of on-
dienstig rekenden voor *Holland's* en *Zeeland's* belangen en ingezetenen (1).”

Overeenkomstig het verlangen van ORANJE, dat de Gentsche Bevre-
diging door al de gewesten en steden, elk in het bijzonder, zou bekrachtigd worden (2), werden afge-
vaardigden naar al de steden van *Holland* gezonden, om de acte, waarbij zij werd
aangenomen, te laten bezegelen; en er is geen twijfel aan, dat ook dit zijn beslag
gekregen heeft, hoewel daarvan geene verdere melding in de staatsregisters voorkomt (3).
Daar men in *Holland* thans beducht was, dat vele uitgewekene Roomschen, overeen-
komstig de Bevre-
diging, derwaarts zouden terugkeeren, besloten eerlang de Staten van
dat gewest, van allen, welke zich daar weder wilden vestigen, vooraf een eed te vor-
deren waarbij zij, onder anderen, moesten belooven »niets tegen de Hervormde gods-
dienst te beramen of in het werk te stellen, en geene pogingen aan te wenden, eenige
andere godsdienst hier uit te oefenen, immers niet vóór dat zulks, na het vertrek of
verdrijven der Spanjaarden, door eene wettige vergadering der Algemeene Staten be-
paald zou zijn.” De Prins van *Oranje* nam hierin geen genoegen en oordeelde terecht,
dat men niemand boven de punten der Gentsche Bevre-
diging mogt bezwaren (4). Deze
eed is dan ook spoedig door de Staten van *Holland* en *Zeeland* in zoo verre verzacht
geworden, dat men slechts de handhaving van het Verdrag van *Gent* behoefde te be-
looven, zonder omtrent de godsdienst tot eenige bijzondere verklaring verplicht te zijn (5).
Eene gelijke vrees als die der Staten van *Holland* en *Zeeland* voor den invloed der
terugkeerende Roomschen op de Hervormde godsdienst, moesten natuurlijk de Staten
der overige *Nederlanden* voor de Roomsche-Katholieke godsdienst koesteren bij de we-
derkomst der uitgewekene Protestanten. Dit zoowel als het groot gezag, welk ORANJE

(1) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 141—143.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 467, 468.

(3) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. I. bl. 147, 148.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 741, 742.

(5) *Groot Placaatb.* D. II. bl. 2141. v. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 43.

1576— zou kunnen verwerven, maakte vele Grooten ongerust, verflaauwde hunnen ijver, ja,
1581 deed hen bijna terugdeinzen (1). De vijand had hiervan voordeel kunnen trekken; en de Prins van *Oranje* verklaart, »dat het niet aan den Heer van *Sweveghem*, den Graaf van *Roelx*, *MOUQUERON* en anderen gelegen heeft, dat de Spanjaarden, nog druipende van het bloed der Antwerpenaars, geen dergelijk tooneel in *Gent* aangerigt hebben (2).”

Het was een geluk voor die stad, dat de Spaansche soldaten in *Antwerpen* er niet op aanrukten. Het slot immers was nog in handen hunner makkers, die, hoewel slechts honderd veertig of vijftig man sterk en schaars van krijgs- en levensbehoefsten voorzien, zich onder *ANTONIO DE ALINAS MALDONADO*, en aangevuurd door *MONDRAGON*'s echtgenoot, dapper tegen den Graaf van *Roelx* verdedigde, welke de sterkte sinds geruimen tijd, doch, naar het schijnt, tragelijk belegerde. *MONDRAGON*, door den Graaf van *Hohenlo*, die op *St. Anneland* was gelegerd, van allen toevoer afgesneden, had den derden van Slagtmaand *Zierikzee* verlaten, en was met zijn volk en geschut dicht onder *Antwerpen* voorbijgetrokken, om de Spaansche soldaten te bewegen, hem in het ontzetten van het slot te *Gent* te ondersteunen, maar had niemand daartoe geneigd gevonden. Nu trachtte hij zich van het kasteel te *Rupelmonde*, in het *Land van Waas*, meester te maken, doch werd door het krijgsvolk der Staten geslagen en verloor daarbij honderd man, waarop zijne overige manschappen in Staatsche dienst overgingen, en hij zelf de vlugt nam. Ondertusschen hadden de Gentenaars weder versterking van *ORANJE* ontvangen en maakten toebereidselen, op nieuw het slot te bestormen, toen de manhafte bezetting, door honger en gebrek gedrongen, zich onder behoud van lijf en goed overgaf. Twee dagen later vertrok zij, onder geleide, naar *Frankrijk*. Het slot werd terstond door twee vaandels Staten- en twee vaandels van 's Prinsen voetvolk bezet, doch is kort daarna met den grond gelijk gemaakt (3). — Zoodra *MONDRAGON Zierikzee* verlaten had, zond de Prins van *Oranje* den Graaf van *Hohenlo*, om die stad weder in bezit te nemen. De burgers echter, welke eene belegering uitgestaan en al de rampen van den oorlog met den moedwil eener krijgsbezetting ondervonden hadden, weigerden *HOHENLO* met zijn volk in te nemen. Doch op 's Prinsen bedreiging, dat hij hunne stad ten prooi aan het krijgsvolk

11 v.
Slagtm.
1576

(1) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 471.

(2) *Apologie van WILLEM I*, b 87.

(3) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XVIII. p. 352—354, 359. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 166, 167. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 321. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 210. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 243. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 727. v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 123 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 479. DE JONGHE, *Gendtsche Gesch.* D. I. bl. 254, 283—287.

KORNELIS DIRKSSOON,
BURGEMEESTER VAN MONNIKENHAM.

zou overgeven, werd de Graaf met zijn volk binnengelaten en in zijne handen 1576—
 door de Regering en burgerij de eed van getrouwheid aan den Prins en de 1581
 Algemeene Staten afgelegd, aan wier zijde *Zierikzee* sedert altijd is gebleven. De
 verlatene schansen op het eiland *Schouwen*, de stad *Brouwershaven* en *Bommenede*
 werden insgelijks door HOHENLO in bezit genomen (1). Kort daarna kwam *Oude-*
water, door den Heer van *Swieten* ingesloten, bij verdrag weder onder ORANJE.
 Om dien tijd hadden de Spanjaarden ook de *Beverwijk* en het huis *Assenberg*
 of *Assumberg* verlaten, welke sonor dadelijk liet bezetten, terwijl de Overste HEL-
 LING bezit nam van de ontruimde *Sparendammer* schans, waardoor de toegang naar
Haarlem aanmerkelijk belemmerd werd. DE LA MARGELLE, welke in die stad het bevel
 voerde, dreigde *den Haag* en het *Westland* te plunderen, doch de Staatsche benden,
 te *Noordwijk* gelegerd, hielden hem daarvan terug. Inmiddels had het beklagens-
 waardige *Haarlem* den drie en twintigsten van *Wijnmaand* op nieuw eene vreesse-
 lijke ramp getroffen. In een wachthuis bij het *Spaarne* was door beschonkene Duitsche
 soldaten brand ontstaan, welke bij een fellen wind uit het Noordwesten zoo snel om
 zich greep, dat omtrent vijf honderd huizen eene prooi der vlammen werden, zonder dat
 de bewoners het weinige, welk hun de roofzucht der Spanjaarden gelaten had, redden
 konden. De schade begrootte men op meer dan vier maal honderd duizend gulden (2). —
 Ingevolge de Gentsche Bevrediging, werd de Graaf van *Bossu*, doch niet dan op na-
 drukkelijk bevel van ORANJE, uit zijne driejarige gevangenschap ontslagen, daar de Staten
 van het *Noorder-kwartier*, uit eigenbaat, eenige zwaarigheden maakten, hem uit te leve-
 ren. Hij werd den zeven en twintigsten van *Slagtmaand*, onder geleide van den Ad-
 miraal KORNELIS DIRKSZON, die hem had gevangen genomen, en FILIPS KORNELISZON,
 Burgemeester van *Alkmaar*, naar *Middelburg* gevoerd, door den Prins zeer minzaam
 ontvangen en terstond op vrije voeten gesteld. Door HIERGES reeds vroeger vermaand,
 de Spaansche zijde te verlaten, waarvan hij zich niet afkeerig had getoond, beloofde
 hij thans, niets ten voordeele der Spanjaarden te zullen ondernemen, begaf zich naar
Vlaanderen, voorts naar *Brussel*, en ging eerlang over in dienst der Algemeene Staten (5).

(1) *Notulen ten Rade, van 5—7 Nov. 1576*, aangehaald in den *Tegenw. Staat van Zeeland*,
 D. I. bl. 313. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 727. *Leven v. WILLEM I*, D. II.
 bl. 651, 652.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 726, 727. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI.
 bl. 464, 480.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 448, 469, 483. DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.*
 D. I. bl. 100, 101. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 726. HOOFT, *Nederl. Hist.*
 B. XI. bl. 479. VELIUS, *Chron. v. Hoorn.* bl. 451.

1576— De blijde hoop op gelukkiger tijden, welke de Gentsche Bevrediging over het ge-
1581 heel bij de Nederlanders verwekte, verdween met de komst van den nieuwen Landvoogd. DON JAN van Oostenrijk, de zoon van KAREL V en, naar het meest aangenomen gevoelen, van BARBARA VON BLOMBERG, eene Duitsche Jonkvrouwe, was den vier en twintigsten van Sprokkelmaand Vijftienhonderd vijf en veertig te *Regensburg* geboren, en tot den dood des Keizers door LUIS QUIJADA in het geheim opgevoed, toen van zijne afkomst onderrigt en door FILIPS als broeder erkend geworden. Van dapperheid en krijgsbeleid had hij tegen de Mooren in *Grenada*, en tegen de Turken in den vermaarden zeeslag bij *Lepante* zoowel, als bij het veroveren van *Tunis* uitstekende bewijzen gegeven. Rijzig van gestalte, schoon van gelaat, minzaam, welbespraakt en van de behagelijkste vormen, was hij berekend aller harten voor zich in te nemen. Om zijne eerezucht te bevredigen, of veeleer om hem van de stoute plannen, welke hij koesterde, af te leiden, had FILIPS hem, na den dood van DE REQUESENS, tot Landvoogd der *Nederlanden* benoemd. Doch DON JAN had zich juist deze benoeming laten welgevallen, dewijl zij hem, gelijk hij meende, het uitzigt opende, zijn geheim ontwerp te kunnen verwezenlijken, namelijk: Koningin ELIZABETH te ontroonen, met MARIA STUART, hare gevangene, te huwen en de kroonen van *Engeland* en *Schotland* op zijn hoofd te vereenigen. En toen hij kort vóór zijn vertrek te *Madrid* gekomen was en den Koning mondeling hiervan onderrigt had, was deze verlegen geweest, hoe dien aanslag te verijdelen, zonder DON JAN den lust te benemen, zich naar *de Nederlanden* te begeven. Uit dien hoofde, en om tevens in den heerschzuchtigen jongen hield de hoop levendig te houden, had hij hem te kennen gegeven, dat het plan tegen *Engeland* met de Spaansche benden zou kunnen volvoerd worden, welke men nu toch wel noodzaak zou zijn uit *de Nederlanden* te ontbieden. Meer dan ooit vervuld van schitterende verwachtingen, was DON JAN, om niet opgehouden te worden, onbekend en vermomd door *Frankrijk* getrokken, slechts door OTTAVIO GONZAGA, voor wiens bediende hij zich uitgaf, en een klein gevolg verzeld, en had te *Parijs* in het geheim een mondsprek met den Hertog van *Guise* gehouden, waarvan de inhoud nooit naauwkeurig bekend is geworden. Hier vernam hij van den Spaanschen gezant DON DIEGO DE ÇUNIGA den stand van zaken in *de Nederlanden*, en zette met allen spoed zijne reis derwaarts voort. Op den dag der ramp van *Antwerpen* kwam hij te *Luxemburg* en werd er, toen hij zich had bekend gemaakt, door den Heer DE NAVÉS, stedehouder des Graven van *Mansfeldt*, plegtig ontvangen (1).

(1) L. V. D. HAMMEN Y LEON, DON JUAN DE AUSTRIA *Historia. Madrid, 1627*, p. 290—293. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 508. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 171, 172. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 254, 255. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 318. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 217. DE TASSIS, *Comment.* Lib. III. p. 239, 240.

DON JAN verwittigde onmiddellijk de Staten van zijne aankomst en met »hoe veel 1576—
smart hij het wangedrag van het Spaansche krijgsvolk had vernomen, hetwelk hij, 1581
na behoorlijk onderzoek, zou straffen. Voorts zou hij trachten de aloude wel-
vaart te herstellen, en alle twist en misverstand uit den weg te ruimen. De Koning
vorderde slechts volkomene gehoorzaamheid en handhaving van de Roomsch-Katho-
lijke godsdienst (1).” Den Spaanschen legerhoofden berigtte hij insgelijks, dat hij
het opperbewind aanvaard had en gelastte hun, terstond de wapenen neder te leg-
gen (2). Hij was ondertusschen van een openen en van een geheimen lastbrief voor-
zien; de eerste hield in, den Staten voldoening te geven, de Spanjaarden weg te
zenden, en de voorregten te onderhouden; de tweede, de Gentsche Bevredeging te
verbreken en 's Konings oppermagt te herstellen. Van DE RUEDA zou hij nog een bij-
zonder berigtschrift ontvangen, en zich daarnaar ten eenenmale regelen (3).

Op de tijding van de aankomst van DON JAN, was het meerendeel der Staten ge-
stemd, hem als Landvoogd te ontvangen. En indedaad, hij kwam in naam en op
last van den Vorst wiens gezag en heerschappij men bleef erkennen, en tot hand-
having waarvan men beweerde, de wapenen tegen de muitende soldaten opgevat en
de Bevredeging van *Gent* tot stand gebragt te hebben. Tegen DON JAN zelven had
men niets aan te merken. Hij was een man van uitstekende hoedanigheden en een
zoon van dien KAREL V wiens nagedachtenis nog steeds bij de Nederlanders geëerd
werd; hij zelf had zich door groote daden beroemd gemaakt, en in zijne afgelegde
verklaring te kennen gegeven, dat hij vrede en rust in *de Nederlanden* wilde herstel-
len (4). Er werd dan ook den zesden van Slagtmaand ter Algemeene Statenvergade-
ring besloten, »dat de Heer d'ISSE zich naar DON JAN te *Luxemburg* zou begeven,
om hem vandaar naar *Namen* te begeleiden, alwaar eenige Nederlandsche Edelen van
aanzien hem zouden opwachten en voorts naar *Brussel* vergezellen.” Twee dagen
later antwoordden de Algemeene Staten op de vraag der Staten van *Namen*, of en
hoe zij den Landvoogd moesten ontvangen? dat zij hem »met eere zouden ontvan-

HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 239. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 124, 125.
HOOF, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 481. v. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl.* T. II. p. 380 (+).

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 747. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI.
bl. 125. HOOF, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 481.

(2) v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 125. HOOF, *Nederl. Hist.* p. 385, 386.
v. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl.* T. II. bl. 125.

(3) v. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 16.

(4) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 489. v. CORVIN-WIERS-
BITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 16, 1

1576— gen zoo hij ongewapend en slechts door eenige Edelen verzeld was, anders niet (1).”
 1581 Doch DON JAN vorderde gijzelaars eer hij zich dieper landwaarts in begeven wilde. Dit kwam den Staten vreemd voor, indien zijne vredelievende betuigingen althans oprecht gemeend waren (2). Het is echter zoo geheel onverklaarbaar niet, dat DON JAN huiverig was, zich ongewaarborgd en onbeschat naar gewesten te begeven, waar de grootste opgewondenheid heerschte en het volk in de wapenen stond (3). Het wantrouwen, reeds door 'sKonings onderschepte brieven opgewekt, welke de Prins van *Oranje* bij het begin der Gentsche onderhandelingen den Staten had medegedeeld, werd door allerlei onder het volk rondloopende geruchten, welke daarmede overeenstemden en die zeker niet alle uit de lucht gegrepen waren, versterkt. Men meende te weten, dat DON JAN den Spaanschen legerhoofden 'sKonings tevredenheid over hunne diensten betuigd had; dat zijn plan was, het bestuur van 'sLands zaken op een anderen voet te brengen, en de regering aan diegenen te ontnemen, welke zich thans daarvan meester gemaakt hadden; dat hij al hetgeen in de laatste tijden geschied was als geheel strijdig hield met 'sKonings gezag en achtbaarheid, en derhalve besloten had, dit van onwaarde te verklaren en de bewerkers er van te straffen. Men voegde daarbij de beschuldiging, dat hij met de Mooren in *Grenada* listig was te werk gegaan, en ten opzichte van DON CARLOS en de Koningin ELIZABETH VAN VALOIS eene verraderlijke rol gespeeld had (4). Doch meer dan alles vonden onderscheidene vertoogen van den vooruitzienden ORANJE ingang bij de Staten, maar die, van den anderen kant, slechts strekken konden, DON JAN te omzigtiger te maken. In het eerste dezer vertoogen zegt de Prins, » dat
 9 v. uit de wijze, op welke DON JAN en met zulk een klein gevolg gekomen is, duidelijk
 Slagtm. blijkt, hoe de Koning en zijne Raadslieden er geheel aan wanhopen, hier te Lande
 1576 iets met geweld uit te rigten, en dat gebrek aan magt de eenige en ware oorzaak is, dat zij DON JAN aldus hebben overgezonden; dat zij voorts, gelijk altijd, sluw, vol listen en lagen en bij elke gelegenheid op hun voordeel bedacht, door deze praalooze overkomst van DON JAN wilden te kennen geven, dat hij tot geen ander oogmerk gezonden was, dan om de Nederlanders met alle zachtheid en welwillendheid te behandelen, terwijl de ware bedoeling toch geheel anders was; uit vroe-

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. I. bl. 98. 102.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 747. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 125. v. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 44, zegt, zonder evenwel zijne bron op te geven, dat DON JAN den eersten van Louwmaand 1577 het eerst om gijzelaars verzocht.

(3) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 492.

(4) v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 125. Vgl. v. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 17—19.

gere daden, insgelijks met goedheid en inschikkelijkheid begonnen, was later ge- 1576—
bleken, wat zij eigenlijk beoogd hadden. Indien men echter van deze komst 1581
een goed gebruik wist te maken, zou zij zeer gunstige gevolgen kunnen heb-
ben; zoo niet, dan zou zij het begin van een volslagen ondergang worden. Het was
boven allen twijfel, dat DON JAN zou trachten den oorlog te schorsen, om intusschen
zijne zaken behoorlijk te regelen en onderhandelingen met diegenen aan te knopen,
welke hij er het meest geschikt toe zou oordeelen, tot hij, wel voorbereid en zoodra de
gelegenheid zich gunstig toonde, al datgeen kon ten uitvoer brengen, wat de beve-
len, hem gegeven, en zijne bijzondere en geheime lastbrieven behelsden; en had hij
nu op zijn gemak den wil der Staten en het gevoelen van ieder in het bijzonder
uitgevorscht, naar welke hij niet in gebreke zou blijven zich te rigten, dan zou hij
zijne eischen hooger of lager stellen, naar mate hij hen weifelend, of standvastig en
volhardend in hunne voornemens of besluiten zou vinden. Overwegende aldus, dat DON
JAN gekomen is zonder veilig geleide, hoewel de gesteldheid van 'sLands zaken hem
onmogelijk onbekend kon gebleven zijn, was 's Prinsen raad, dat men, om de on-
aangenaamheden, welke daaruit konden voortvloeijen, af te wenden, trachten moest,
zich door alle middelen van DON JAN's persoon te verzekeren. Gelukte dit, dan kon
men veilig aannemen, dat zonder bloedvergieten, buiten kosten en ellende des
volks en zonder die talloze rampen, welke de krijg medebrengt, met Gods hulp aan
dien oorlog gemakkelijk een einde zou gemaakt worden, daar ongetwijfeld de Koning,
wegens de achting, in welke DON JAN bij hem stond, liever aan de regtvaardige
beden der Staten zou willen gehoor leenen en de Spanjaarden uit het Land verwijde-
ren, dan zijn broeder in zulk eenen toestand te laten. Men zou tevens door dien stap
zooveel voor de toekomst uitwerken, dat nimmer iemand weder uit *Spanje* gezonden
wierd met last *de Nederlanden* te kwellen (1).

De Prins vermaande daarenboven nog onderscheidene mannen van invloed in het
bijzonder, tegen DON JAN op hunne hoede te zijn, wiens plannen hij niet voor beter
hield dan die van ALBA (2). Ook waarschuwde hij de Algemeene Staten niet met hem
in onderhandeling te treden, vóór hij de Spanjaarden weggezonden, de voorregten 14 v.
hersteld, en wat door hen verrigt was goedgekeurd had (3). Dit alles werkte zooveel Slagtn.
uit, dat de Algemeene Staten, die natuurlijk groot bezwaar vonden, den nieuwen Land- 1576
voogd in hechtenis te nemen, echter besloten, hem niet onvoorwaardelijk als zoo-
danig te erkennen; en daar zij over de strekking en den inhoud der voorwaarden on-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 494—497.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 493, 506, 508.

(3) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 157—160.

1576— derling verschilden, ORANJE dringend uit te noodigen, naar *Braband* te komen, om met
 1581 hen te raadplegen en alles te regelen, onder verzekering, dat hij op eene eerlijke
 16 v. wijze (*honorablement*) zou behandeld worden (1). Dit laatste zag waarschijnlijk daarop,
 Slagtm. dat de Prins kort te voren eene dergelijke uitnoodiging van de zijde der Regering en
 1576 burgerij van *Brussel* had afgewezen, dewijl hij meende, zich niet naar *Braband* te mo-
 gen begeven, zoolang de Staten omtrent de komst van DON JAN nog geen besluit geno-
 men hadden, daar hij zich niet veilig achtte in een gewest, waar deze de sterkste was (2).
 In het algemeen begeerden hem de burgerijen, niet altijd de Overheidspersonen, in
Braband tot Beschermer. En wat nog meer opmerking verdient, een groot getal
 Roomsch-Katholijke Geestelijken zelfs was hem ten sterkste genegen (3). Zijn moed,
 zijne volharding, zijne bekwaamheden, in de ongelijke worsteling ten toon gespreid,
 verwekten onder de gemeenten eene bewondering, die geheel vrij was van dien naijver,
 welken reeds eenige Grooten tegen hem koesterden; daarbij kwam welligt nog eene
 geheime neiging van de volksklassen voor de Hervorming, terwijl een groot gedeelte
 van den Adel zich meer dan ooit aan het Roomsch-Katholijk geloof hechtte. Zeker
 is, dat de Prins veel meer op het volk dan op de Grooten vertrouwde (4).

De Algemeene Staten hadden ondertusschen DON JAN te kennen gegeven, hoe vurig
 zij wenschten, dat de zaken tot een gelukkig einde gebragt wierden » te dienst van
 den Koning en tot instandhouding van het Roomsch-Katholijk geloof.” DON JAN ver-
 klaarde zich hierop schriftelijk en bij monde van den Heer van *Rassinghem* aan de
 Staten in denzelfden zin, betuigde hun zijn leedwezen, dat de Spaansche soldaten nog
 steeds voortgingen » *Antwerpen* te plunderen en te vernielen, waaraan hij echter beloofde
 17 v. paal en perk te zullen stellen; en vermaande hen, ten einde den Spanjaarden elk
 Slagtm. voorwendsel tot het plegen van vijandelijkheden te ontnemen, ook van hunnen kant de
 wapenen neder te leggen, totdat op de eerste zamenkomst, die hij met hen dacht te
 22 v. houden, daaromtrent nader zou besloten worden. Later betuigde hij hunnen afgevaar-
 Slagtm. digden, dat hij zich naar *Namen* zou begeven, doch eischte 1°. eene lijfwacht van tien
 vaandels voetvolk en vier of vijf kornetten ruitery; 2°. dat men het zwaard aflegde,
 hetgeen ook door de Spanjaarden zou geschieden; 3°. dat de Edelen en Geestelijken
 hem te *Namen*, overeenkomstig zijne waardigheid, zouden ontvangen en de sleutels
 der stad aanbieden; en eindelijk 4°. dat de Leden van den Raad van State met eenige
 van de Algemeene Staten zich derwaarts zouden begeven, om met hem over den vrede

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. I.* bl. 118.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 508.

(3) DE TASSIS, *Comment. Lib. III.* p. 281.

(4) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 508.

en het herstel van zaken te raadplegen »en zijne magt en wil te verstaan.” Hij ver- 1576–
 klaarde alsdan genegen te zijn, terstond na de zamenkomst, de Spanjaarden en vreem- 1581
 delingen weg te zenden, waartoe hij volmagt bezat. Verder beloofde hij, al de oude
 voorregten te zullen handhaven, met de Nederlanders daarvoor te strijden, en tee
 te staan al hetgeen de Staten begeerden, »zonder nochtans iet te innoveren in
 de Religie ende auctoriteit van Zijne Majesteit.” De Staten besloten hierop hem
 gemagtigden te zenden wier berigtschrift inhield, dat men veertien dagen lang de
 wapenen zou schorsen, mits de Spanjaarden zulks insgelijks deden en niets onder-
 namen ten nadeele van het Land, of eenige der geroofde goederen wegvoerden; 23 v.
 terwijl men in dien tusschentijd het binnenrukken van Fransch krijgsvolk zou be- Slagtm.
 letten, in de hoop dat inmiddels de Spanjaarden zouden vertrokken zijn. Daar 1576
 dit vertrek het eenige middel was, de geschokte rust te herstellen, moesten de ge-
 magtigden ten sterkste bij DON JAN aandringen, zulks op het meest te bespoedigen.
 Voorts moesten zij hem eene gelijke lijfwacht aanbieden als FILIPS zelven bij zijne
Blijde Inkomst gegeven was, namelijk vier of vijf benden van Ordonnantie; zoo
 hij meer begeerde, zou hij te meer het wantrouwen opwekken. Mogt hij niettemin
 nog op eenig voetvolk blijven aandringen, dan moesten zij hem verzoeken, zich
 van geene Duitschers te bedienen, eensdeels dewijl de Nederlanders zich niet bij-
 zonder gevleid zouden vinden, dat hij zijn persoon meer den vreemdelingen dan
 hun vertrouwde, en anderdeels omdat de Duitsche soldaten zich onlangs met de Span-
 jaarden vereenigd hadden, en dit alzo het kwaad vermoeden zou vermeederen. In-
 dien zij het noodig achtten, DON JAN eenige opening te geven omtrent de Gentsche
 Bevrediging, dan moesten zij hem bovenal de redenen ontvouwen, welke de Staten
 bewogen hadden, deze aan te gaan en te sluiten, terwijl men hoopte, dat overi-
 gens alles zou geregeld worden door de Algemeene Staten, »welke niet (naar be-
 hooren) konden vergaderen, zoolang de Spanjaarden niet vertrokken waren.” Eindelijk
 moesten zij trachten DON JAN te bewegen, in het bovengenoemde verzoek te bewilli-
 gen, zoo noodig »voor het behoud van het Heilig Geloof en de Roomsch-Katholijke
 godsdienst, de dienst van Zijne Majesteit en de rust van zijne Landen, hetgeen de Sta-
 ten altijd hebben betuigd en nog betuigen.” In dit geval beloofden zij DON JAN »alle
 eer, achting en dienst, zelfs al die verzekering, welke hij zou kunnen begeeren (1).”

Den volgenden dag verscheen ST. ALDEGONDE ter Statenvergadering met voorstellen
 van ORANJE, die een geheel anderen geest ademden. In de eerste plaats drong de
 Prins er op aan, krijgsbenden te ligten en den Graaf van *Schwartzenburg*, tegen

(1) BONDAM, *Omuitg. Stukk.* D. I. bl. 155—157, 174—177, 183—187. DE JONGE, *Besl. d. St.*
Gen. D. I. bl. 123, 136, 139, 289—292.

1576— eene jaarwedde van tien- of twaalf duizend gulden, en den Overste SCHWENDY,
1581 tegen eene jaarwedde van zes duizend gulden, in Statendienst te nemen. Ten tweede gelden in *Duitschland*, ten minste twee maal honderd duizend daalders, op te nemen tegen zeven of acht ten honderd, en waardgeld te geven aan drie duizend ruiters voor den tijd van twee maanden. Ten derde goede verbindtenissen te onderhouden of aan te knopen met de Vorsten en Stenden van het Duitse Rijk en andere omliggende gewesten, tot welk einde hij raadzaam oordeelde » te hebben eenigen Heer, Graaf, of anderen Edelman van gezag en invloed, die zijn verblijf hield in *Duitschland* en wel bekend en gezien was onder de Vorsten en steden, » om tegen eene jaarlijkse tegemoetkoming van vier- of vijf duizend gulden, een wakend oog te houden op hetgeen er omging, de Algemeene Staten daarvan te onderrigten, hunne belangen bij de Duitse Vorsten en Stenden te behartigen, en de plannen hunner vijanden te verwijden. Ten vierde niet dan ten *uiterste omzigtig* met DON JAN te onderhandelen en, ingevolge de Gentsche Bevredeging, » niets te ramen, bepalen of sluiten, zonder eerst en vooral met hem (den Prins) en de Staten van *Holland* en *Zeeland* te raadplegen, om daarop met gemeen advies te antwoorden, zoo als tot meesten voordeel van den Lande zal bevonden worden te behooren. » Mogten de Staten met DON JAN onderhandelingen aanknopen, » hetgeen hij hun niet kon ontraden, » dat zij dan toch diens » actien, woorden en contentien naauwkeurig gadesloegen, en zich niet lieten verabuseren met schoone woorden of zoete beloften. » Nadrukkelijk vermaant hij hen, » eer zij verder met DON JAN in gesprek treden, zoo veel te doen, dat de Spanjaarden eerst en vooral met de daad uit den Lande vertrekken. » En daar DON JAN, eens als Landvoogd aangenomen, » terstond bezit zal nemen van de kasteelen en sloten, welke regtstreeks onder den Koning behooren, zonder dat hij iets met de gemeenten zal willen te maken hebben, hetgeen hem niet kan belet worden, en hij zich alzoo gevoegelijk, naar mate hem goeddunkt, zal kunnen versterken en in het Land zoo veel vreemdelingen voeren zoolang en zoo dikwijls hij wil, is het noodig, eer men verder in onderhandeling treedt, de kasteelen te slechten of althans aan de zijden van de steden te openen en met deze tot één ligchaam te brengen, opdat er geene wettige reden besta, die, als afhangende van de gemeente, in zijne handen te laten. Dit moet vóór alles gedaan worden, want naderhand zal men zulks niet kunnen bewerken; zonder in het verwijt van oproer, ongehoorzaamheid en weerspannigheid te vervallen. » Ten vijfde het verzoek der Haarlemmers, die inzonderheid door oorlog en brand geleden hebben, om van de vele drukkende lasten verligt of ontheven te worden, in aanmerking te nemen. Ten zesde verklaart de Prins, dat hij dikwijls niet alleen door bijzondere personen, maar ook door geheele gemeenten is uitgenoodigd geworden, over te komen zoowel tot ondersteuning van den Raad, als tot regeling der zaken, maar dit altijd heeft afgewezen, omdat hij » steeds vreemd was van

alle eergierigheid, en slechts gezocht heeft de welvaart en de algemeene rust," als ook, ^{1576—}
 dewijl hij geen »afgunst of naijver wilde opwekken." Hij zou zich echter daardoor niet ¹⁵⁸¹
 laten weêrhouden, » wanneer hij verzocht en door de Staten wettiglijk geroepen wierd tot
 hunne dienst." Hieruit, dat wij dit in het voorbijgaan opmerken, zou men opmaken,
 dat de Algemeene Staten hun besluit van den vijftienden van Slagtmaand, ter uitnoodi-
 ging van den Prins, niet ten uitvoer gelegd hebben. Zoo de Staten, gaat ORANJE
 voort, verlangen dat hij overkomt, eischt hij, dat de stad en het kasteel *Sluis in*
Vlaanderen in zijne handen gesteld worden, daar hij niet denkt, zich naar *Braband* te
 begeven, zonder verzekerd te zijn, dat hij er uit terug kan keeren. Te meer meende
 hij hierop te moeten aandringen, daar ongetwijfeld onder de velen, welke met DON JAN
 zullen onderhandelen, sommigen gevonden worden, die zich door beloften, fraaije
 woorden, geschenken, of wel door vrees en bedreigingen laten verleiden, en het alzoo
 te veel van hem gevergd zou zijn, zich zonder genoegzamen waarborg zoo ver van de
 gewesten te verwijderen, welker bestuur hem is toevertrouwd. Ongaarne daarenboven
 zou men in *Holland en Zeeland* zien, en hij zelf zou zijn pligt te buiten gaan, wan-
 neer hij, zonder behoorlijke verzekering, zich naar *Braband* begave, dewijl het ge-
 rucht liep, dat men slechts poogde, hem uit zijne stadhoudelijke gewesten te lokken,
 om die alzoo van hun *Hoofd en Bestuurder* te berooven, daar men » de importantie
 van zijn persoon in de Landen aldaar kende." Gebeurde dit, dan zouden de Nederlan-
 ders » de zee verliezen, in welke hunne voornaamste magt gelegen is," en zij zelve
 weldra onder den voet en de magt der Spanjaarden geraken (1).

De Algemeene Staten waren inmiddels onvermoeid werkzaam, de krijgsmagt op eenen
 ontzagwekkenden, en de geldmiddelen op eenen beteren voet te brengen (2). Zij
 namen genoeg in 's Prinsen voorstellen betreffende het aannemen van krijgsvolk onder
 SCHWARTZENBURG en SCHWENDY, het ligten van ruiters, het waardgeld en de geldlee-
 ning, zoo DON JAN zich niet naar hun wensch mogt schikken. Over het afbreken
 der kasteelen, het overleveren van *Sluis in Vlaanderen*, en de zaak van *Haarlem*
 zouden zij zich nader beraden, maar inmiddels den Prins alles zenden, wat met DON
 JAN onderhandeld was, om te toonen, dat zij zich niet tegen de Gentsche Bevrediging
 vergrepen hadden, welke zij integendeel in alle opzigten zouden nakomen; zoodra zij
 met DON JAN overeengekomen waren, zouden zij bij den Koning op de slaking des
 Graven van *Buren* aandringen. Niet alleen dankten zij den Prins voor zijne groote ^{30 v.}
 zorgen en bemoeijingen tot heil van het Vaderland, maar verzochten hem, zich naar ^{Slagtm.}
 1576

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 188—207. Vgl. daarbij den brief van ORANJE aan LIES-
 FELT, *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 528.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 105—133.

1576--*Brussel* te begeven, ten einde »den Lande van raad en advies te dienen.» Te gelijken tijde
1581 verboden zij de stad *Namen*, zonder hunnen last en dien van den Raad van State, DON JAN als Landvoogd te ontvangen; en zonden vier vaandels krijgsvolk derwaarts, zoowel ter bescherming van de stad, als van den persoon zijner Hoogheid (1).

Eenige dagen te voren had de Prins van *Oranje* aan de Heeren VAN LIESFELT en ST. ALDEGONDE in het breede de redenen ontwikkeld, welke hem verhinderden naar *Brussel* te komen, ofschoon aldaar, hoewel zeer tegen den wil des Hertogs van *Aarschot*, doch onder het vreugdegejuich der burgers, tien vaandels van zijn krijgsvolk waren binnengerukt, en zijne tegenwoordigheid steeds door de bevolking algemeen en vurig verlangd werd. Inmiddels had de komst van DON JAN veel kwaads bij de Leden der Algemeene Staten gesticht, verdeeldheid tusschen hen verwekt en tot vele slechte praktijken onder hen aanleiding gegeven. Uit den mond van Spanjaarden zelfs was vernomen, dat de soldaten aan het bevel van DON JAN om te vertrekken niet zouden gehoorzamen, ten volle overtuigd, dat hij hun slechts geschreven had, om den Staten genoeg te geven, tijd te winnen en ander krijgsvolk af te wachten. ORANJE beklaagde zich derhalve ernstig bij ST. ALDEGONDE, dat de onderhandelingen der Staten met DON JAN reeds verder gevorderd waren dan tot welzijn des Vaderlands voegde, terwijl hij niet begrijpen konde, hoe men op de nietige verzekeringen en de misleidende woorden van dezen Bewindsman vertrouwen konde stellen. Om van zijnen kant het gevaar, dat hieruit onvermijdelijk voor hen allen zou voortvloeijen, af te weren, schreef hij nogmaals den Algemeenen Staten, opdat zij naderhand zich niet konden verontschuldigen, vooraf niet gewaarschuwd te zijn (2). De zakelijke inhoud van 's Prinses brief komt hierop neêr: »In de eerste plaats roept hij God aan tot getuige, dat zijne bedoeling niet is de beroeringen in het Land te doen voortduren, zoo als men welligt uit zijne raadgevingen mogt opmaken, maar hij eenig en alleen er naar streeft, dat het Land op de aloude wijze bestuurd worde, te weten, door de Algemeene Staten, zamengesteld uit de gemagtigden der Geestelijkheid, des Adels, der steden en van het platte land, onder de souvereiniteit van hunnen natuurlijken Heer. Allengs was deze wijze van regeren door eenige heersch- en hebzuchtigen in verval geraakt, welke gaarne alleen de magt in hunne handen wenschten, en de vergadering der Staten zoo hatelijk in de oogen van den Landsheer hadden gemaakt, dat het bijna als Majesteitschennis beschouwd werd, er zelfs van te spreken. Thans waren die Staten bijeen, om het voetspoor hunner voorvaderen te volgen; en hetgeen zij reeds verrigt hadden

30 v.
Slagtn.
1576

(1) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 154, 155, 156, 157, 158. *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 162—165.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 528—530, 532—543, 556.

toonde duidelijk, dat zij de gewesten weder geheel in rust wilden brengen. Nu ^{1576—}1581 echter moesten zij op hunne hoede zijn en inzonderheid acht geven, hun gezag niet te laten glippen, daar alles den schijn droeg, dat DON JAN het werk zijner voorgangers wilde voortzetten en de magt der Algemeene Staten fnuiken; deze daarentegen moesten die magt bewaren ter beteugeling van willekeur en dwingelandij; dit was hun pligt, aangezien het volk op hen vertrouwd en hen uit zijn midden had gekozen, om voor de algemeene belangen te waken. DON JAN had, wel is waar, van den Koning in last gekregen, zich eenen Raad van Nederlandsche Heeren toe te voegen, doch dit was slechts om de oogen te verblinden en het streven naar de onbeperkte magt te verbergen. Hij vermaande hen derhalve, ja, smeekte dringend, in geene onderhandelingen met DON JAN te treden vóór en aler hij de Spaansche soldaten en andere vreemdelingen had weggezonden. Zij dienden evenzeer er op bedacht te zijn, het opperbevel over het krijgsvolk niet aan DON JAN toe te vertrouwen, want daardoor zou men hem het mes in handen geven, waarmede hij hun den hals kon afsnijden. Verder mogten zij wel bij hem aandringen, dat hij al hunne voorregten en vrijheden bezwoer, niet alleen die der *Blijde Inkomst*, maar ook degene, welke in de jaren Twaalfhonderd drie en zeventig en Dertienhonderd twintig te *Cortenbergh* verleend en door Hertog JAN van *Brabant* in Dertienhonderd vier en twintig bevestigd waren; voorts, die voorregten, welke zij in Dertienhonderd vier en vijfzig te *Leuven*, in Dertienhonderd een en zeventig te *Brussel*, en in Dertienhonderd twee- en drie en zeventig verkregen hadden, als ook vele andere, hun welbekend. Zij moesten daarvan aan DON JAN echte afschriften zenden en hem daarbij voorhouden, dat zij zeer goed wisten, dat hij last had van den Koning, deze voorregten ongekrenkt te laten, zoo als FILIPS dit hun te allen tijde beloofd had; en dat, zoo hij weigeren mogt deze voorregten te erkennen, hij hen niet voor oproermakers moest aanzien, als zij die naar al hun vermogen handhaafden, want zij hadden onverwikt besloten, den laatsten droppel bloeds daarvoor op te offeren. — Zeer raadzaam ware het voor hen, zulk eene vrije en onbewimpelde taal te voeren; zij hadden alsdan veel eerder een antwoord te wachten, hetwelk, zoo zij het in tijds ontvingen, ontegenzeggelijk voordeeliger voor hen moest zijn, dan dat zij door lange beraadslagingen in onzekerheid gehouden werden en DON JAN tijd gunden, zijne maatregelen te nemen en zich ten strijde toe te rusten. Door zulk eene vrijmoedige taal alleen had men in den tijd den Koning het besluit weten te ontwringen, dat het vreemde krijgsvolk uit het Land zou vertrekken, zoo als velen nog konden getuigen. Dat DON JAN krijgsvolk van hen eischte, hetwelk hij ongetwijfeld voor zich onder eede zou nemen, was een duidelijk blijk, dat hij geen vertrouwen in hen stelde en zoo hij eens in het bezit dezer benden geraakt was, die zou bezigen om den vergaderden Staten vrees aan te jagen en hen naar zijnen wil te buigen. — Uit zijne zucht, zich te wapenen en hun de wapens uit de handen te nemen, bleek insgelijks,

1576— dat hij geene zuivere bedoeling koesterde; want oneindig billijker ware het toch,
1581 dat hij vertrouwen in hen stelde, vóór zij zich op hem verlieten; zij toch hadden te allen tijde gehoorzaamheid getoond, en evenwel zooveel van de Spaansche overheersching moeten dulden. Bovendien was het een geheel buitengewoon iets, dat hij bij zijne komst al dadelijk gijzelaars ten onderpand en krijgsbenden eischte, daar het van oudsher gebruikelijk was, dat de Landvoogden en Regenten het eerst en ongewapend den eed aan de Staten aflegden. Zij mogten voorts wel bedenken, in welk licht zij zich voor alle andere volken zouden stellen, wanneer zij meer ijver aan den dag legden, om DON JAN dan de arme bewoners van *Maastricht* en *Antwerpen* te bevredigen, die zoo vele ijsselijkheden hadden verduurd en wel van die eerlijke lieden, welke de Koning, op grond dat zij evenzeer zijne onderdanen waren, op gelijken voet met de geboren Nederlanders wenschte gesteld te zien; lieden, welke daden gepleegd hadden, zoo afgrijsselijk en wreed als men ze nooit, zelfs van de meest barbaarsche volken, had gehoord. Zulk eene handelwijze zou aan de andere steden weinig moed geven, welke onophoudelijk moesten vreezen, eenmaal hetzelfde verschrikkelijke lot van diezelfde soldaten te ondervinden, zoo zij immer onder het Spaansche juk werden teruggebracht. Nog zeer goed moesten zij weten, hoe euvel de steden het hun vroeger afgenomen hadden, dat zij zich in den beginne niet met kracht tegen het bouwen der kasteelen verzet hadden, van welke haar meeste leed dagteekent. Thans waren die kasteelen in hunne magt, en hun pligt jegens het volk eischte, dat zij hen met den grond gelijk maakten, of althans de muren afbraken, welke naar de stad waren gebouwd, opdat uit die sterkten voor de steden geene ramp geboren wierde gelijk aan die, onder welke de Antwerpenaars nog zuchtten. Zij behoefden niet te vooronderstellen, dat zij daardoor juist den Koning zouden vertoornen, of zich te vleijen, dat zij nu slechts weinig zijn aanzien en gezag gehoond hadden, want altijd zou hij den argwaan voeden, dat gebrek aan magt alleen hen belet had, nadrukkelijker te handelen. Hij zou de hem toegevoegde beledigingen, hoewel ten onregte, zoodanig in zijn geheugen prenten, dat hij die nimmer zou vergeten; en zij moesten te minder hieraan twifelen, daar zij gezien hadden, hoezeer het eenvoudig overhandigen van een smeekschrift zijn toorn had ontstoken. Ieder mogt dus naar zijnen rang of stand wel toezien, in weerwil van alle kwijtscheldingen en beloften van vergeven en vergeten, waarmede men hunne ooren stopte en nog dacht te stoppen, welke plaats hij bij het gastmaal zou innemen, dat de Landvoogd hun bereidde. Nimmer vergaten de Vorsten dergelijke beledigingen, en ontveinsden hunne wraak slechts zoolang als hun de magt ontbrak, die bot te vieren en tot tijd en wijle zich daartoe eene gunstige gelegenheid opdeed, zooals overvloedig bleek uit de gepleegde feiten, welke overbekend waren en waarvan de wonden nog bloedden. Zij allen hadden het bloed der Graven van *Egmond* en *Hoorne* en van zoo vele andere Edelen en aanzienlijke burgers

voor hunne oogen zien vlieten, ondanks de verlokkende woorden, welke men dezen 1576—
ongelukkigen gegeven had. Dit was der wereld loop en aan ieder bekend, welke het 1581
leven kende. Geenen twijfel mogten zij voeden nopens het dreigende gevaar; immers
was het iets alledaags, dat men door sluwheid zocht te verkrijgen, wat men door ge-
weld niet konde verwerven, zoo als de kinderen plegen te doen, wanneer zij vogels
willen vangen; ja, waarvan zelfs de redeloze dieren gebruik maken als zij elkander
aanvallen. Hieruit was af te leiden, of men geene reden had, op zijne hoede te zijn
tegen list en bedrog, en om niet in den strik te loopen. Elk verstandig man mogt be-
slissen, hoe diep het eenen Vorst, die naar onbeperkte heerschappij streeft, grieven
moet, dat men zijne bevelen in den wind slaat en zijne magteloosheid, ten aanzien zij-
ner onderdanen, voor de oogen der gansche wereld ten toon stelt, terwijl hem de
middelen ontbreken, naar zijnen wil en zijne begeerten te handelen. Was er wel van
zulk eenen Vorst te verwachten, dat hij een eenig bedrog, eene eenige list onbeproefd
zou laten, om zijn doel te bereiken? Zeer zeker niet; integendeel moet men het als
ontwifelbaar stellen, dat hij al zijn verstand en zijne zinnen dag en nacht op list en
bedrog zal spitsen; het is toch eene eigenschap der hoogste magt, geene tegenspraak
te dulden, en nooit ontbreekt het haar aan vonden en schoonklinkende redenen, om
het volk te brengen tot hetgeen zij er van willen gedaan hebben. — De belofte, de
Spanjaarden uit het Land te verwijderen, zal evenmin worden nagekomen als die,
door den Koning bij zijn vertrek gegeven, dat zij het Land binnen drie maanden
zouden ontruimen; nog anderhalf jaar lang waren zij er destijds in gebleven, en men
mag zich verzekerd houden, dat zij in het geheel niet zouden vertrokken zijn, zoo de
nederlaag bij *Zerby* geen plaats gehad hadde. — Uit dien hoofde verzocht hij de Alge-
meene Staten wel te bedenken, dat het hier geen spel was, maar dat zij een magti-
gen vijand tegen zich in het harnas hadden gejaagd, en slechts tusschen twee za-
ken te kiezen hadden: onder te gaan, of zich manhaftig te weer te stellen met al de
middelen, welke God in hunne handen had gesteld en die toereikende zouden zijn,
mits men standvastig en eendragtig zich aan elkander hield. — Mogt het zoo ver komen,
dat DON JAN, door nood gedrongen, in het vertrek der Spanjaarden bewilligde, dan
moesten zij er ernstig op aandringen, dat hij zich verbond, de oude voorregten te her-
stellen en te eerbiedigen, en bovendien de volgende voorwaarden aan te nemen: 1°. dat
de Algemeene Staten, als ook de Raad van State en die der geldmiddelen naast hem de
teugels der regering in handen hielden; 2°. dat de Algemeene Staten het regt hadden twee
of drie maal 'sjaars te vergaderen, ja, zoo dikwijls het hun behaagde, zoowel om te
onderzoeken of alles naar regt en wet werd bestuurd, als om het gebrekkige te verbe-
teren of uit den weg te ruimen; en 3°. dat alle kasteelen geslecht wierden, en DON JAN,
zonder bewilliging der Staten, het regt niet zou hebben, krijgsvolk aan te nemen of
buiten hunnen wil bezettingen in de steden te leggen. Op die wijze moesten zij eene

1576— overeenkomst met DON JAN treffen; handelden zij anders, dan was te vreezen, dat,
1581 terwijl zij hem poogden te vrede te stellen en het Land tot rust te brengen, zij slechts grooter oneenigheid dan ooit te voren onder elkander zouden bewerken; immers konden zij zich verzekerd houden, dat er velen onder hen gevonden wierden, welke zich nimmer op het woord des Konings of dat van DON JAN zouden verlaten, zoodra zij zagen, dat het gezag der Algemeene Staten, op wier standvastigheid en vroomheid alleen zij al hun vertrouwen gesteld hadden, derwijze gefnuikt was. — Hoewel hij al hetgeen deze brief bevat reeds vroeger had aangewezen, was het onderwerp nogtans van zooveel gewigt en ging hem zoo na aan het hart, dat het hem niet ondoeltreffend was voorgekomen, den Staten op nieuw en nader zijn gevoelen daaromtrent kenbaar te maken, hetwelk hij vertrouwde, dat zij minzaam zouden opvatten als van een man, die tot den laatsten droppel bloed bereid was alles te doen, wat strekken kon tot welzijn en bevrediging des Vaderlands, hetgeen hij uit den grond zijner ziel wenschte in staat te zijn door daden te bewijzen (1).” — De invloed, welken deze redenen, »aangeleid om tevens achterdocht, eerliefde en vrijheidslust te ontvonken,” op de onderhandelingen der Staten met DON JAN hebben uitgeoefend, zal ontvouwd worden nadat wij vermeld hebben, wat inmiddels elders in *de Nederlanden* voorviel.

FLORIS VAN PALLANT, Graaf van *Culemborg*, van wien zich de Prins van *Oranje* bediende, om *Gelderland* tot eene vereeniging met *Holland* en *Zeeland* te bewegen, bragt tevens veel bij, dat de Staten van dat gewest vroegtijdig besloten, tot de Gentsche Bevrediging toe te treden, die zij den tienden van Wintermaand aannamen (2). Hun Stadhouder *HIERGES* was reeds vóór het sluiten dezer Bevrediging gansch niet ongezind geweest, zich van de zijde der Spanjaarden te scheiden (3). Den Prins van *Oranje*, ofschoon hij hem wantrouwde, was het echter niet onverschillig, den vijand van eenen man te berooven, wiens dapperheid, goed gedrag, krijgstucht en invloed hij op prijs wist te stellen. Derhalve vermaande hij ook de Algemeene Staten, *HIERGES* zooveel mogelijk genoeg te geven, opdat hij zich voor hen mogt verklaren (4). Dit was niet vruchteloos. Immers, reeds den tienden van Slagtmaand vereenigde zich *HIERGES*

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X bl. 747—750. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 125, 126. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 484—487.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 428. DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 117, 124, 128, 131, 134, 141, 182, 200, 213. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 93—98, 106, 141, 165—168, 171, 178, 232, 240, 272, 293, 298. v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 94, 97, 98—105. SCHOTEL, *FLORIS VAN PALLANT*, bl. 95—97.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 448, 469, 483.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 485, 511. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 101, 153.

met de Staten van *Gelderland* en de Algemeene Staten tegen de Spanjaarden en be- 1576—
loofde, de regten en vrijheden der Gelderschen tegen alle geweld te beschermen (1). 1581
Hij verzocht, tot dat einde, geschut en krijgsbehoefden van ORANJE, welke ongetwijfeld
hieraan zal voldaan hebben (2). Inzonderheid trachtte hij de Spanjaarden uit het slot
Vredenburg te *Utrecht* te verdrijven, en had daarover den Graaf van *Bossu* geraad-
pleegd, welke toen nog in *Hoorn* gevangen was, en die zijn plan toejuichte, zich bij
de Algemeene Staten te voegen, dewijl dit het eenige middel was het Land te red-
den, hopende hem eenmaal daarin de behulpzame hand te kunnen bieden (3). Men
meent, dat *Bossu* op de Spaansche Regering verbolgen was, daar zij zoo weinig te
zijner bevrijding beproefd had, en hij deswege, korten tijd na zijne vrijlating, hare
zijde verliet (4). Inzonderheid trachtte men de gewesten en steden, die zich nog
in de magt der Spanjaarden bevonden of hun genegen waren, tot het aannemen
der Gentsche Bevrediging over te halen, of met geweld van wapenen daartoe
te dwingen. *Utrecht* drong herhaalde malen bij de Staten van *Gelderland* op bij-
stand aan tegen de bezetting van *Vredenburg*, die, wel is waar, nauwelijks twee
honderd man telde, maar rijkelijk voorzien was van geschut en krijgsbehoefden,
en zich in een geduchten staat van tegenweer gebragt had. De Staten van *Gel-
derland* konden echter over geen geld beschikken, en dit was het juist, waar-
omtrent de meeste verlegenheid bestond. Zij gaven goeden raad en beloften, maar
daarmede was men tegen het oogenblikkelijk dreigende gevaar weinig geholpen (5).
Ondertusschen had het geldgebrek in *Utrecht* tot een ergerlijk tooneel aanleiding gege-
ven. De burgers verbeeldden zich, dat hun Aartsbisschop, »de Genadige en Doorluch-
tige Heer» FREDERIK VAN SCHENK, Vrijheer te *Toutenburg*, veel geld moest bezitten,
daar hij »niet pomposelick leefde,» en begrepen, zich hiervan ten nutte der stad
meester te maken, vóór hij het naar elders liet vervoeren, of wel aan den Bevelhebber
op *Vredenburg* in bewaring gaf. Sommigen oordeelden zelfs, dat het voor het geld Zijner
Genade veel veiliger was, wanneer het zich in hunne handen bevond, daar het anders
ligt door het krijgsvolk konde geroofd worden. Men stelde dan een geschrift op, waarbij

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 89, 92, 104, 152.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 522.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 469, 470. DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. I. bl. 101.

(4) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 282. v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 24 verso. Zie hiervoor, bl. 9.

(5) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* op onderscheidene plaatsen van D. I. bl. 149—329. Vgl. v. BOLHUIS, *Gesch. v. h. kasteel Vredenburg*, in 'smans *Verspreide Letterarbeid*, bl. 60—93.

1576— den Kerkvoogd eenige duizende gulden tegen zestien ten honderd te leen verzocht
1581 werden, aangezien het toch beter was, dat dit geld de Staten uit de verlegenheid redde en hem rente opleverde, dan dat het renteloos lag of een prooi werd van muitende Duitschers of Spaansche plundersaars. Hierop werden al de toegangen naar het bisschoppelijk paleis door burgers bezet, en eenige afgevaardigden naar den bejaarden Kerkvoogd gezonden, welke, als naar gewoonte, in zijn kabinet bleef zitten. De deur werd derhalve »opengesmeten,” en nadat men den Mijtervorst den nood der stad en de gevaren, welke zijn geld bedreigden, ernstig had voorgehouden, van hem eene som van vijftig duizend gulden te leen verzocht. Na eene poos bedenkens bood hij vijf duizend gulden aan, en toen dit als geheel onvoldoende werd afgewezen, verlangde hij tijd van beraad tot den volgenden morgen. Men antwoordde, dat de haghelijke omstandigheden noch voor hem, noch voor de stad uitstel of beraad gedoogden, en brak dadelijk eenige koffers open, uit welke van des avonds tot zes ure in den morgen, in tegenwoordigheid der burgerhoplieden, omtrent twee en veertig duizend gulden geteld werden. De wachthebbende burgers werden intusschen, ten koste der Staten, op wijn, bier, brood en kaas onthaald, terwijl het ook hun, die met tellen bezig waren, niet aan wijn moet ontbroken hebben. Bij deze gewelddadige handelwijze hield de Aartsbisschop zich »standvastig en als een wijs man, onberoerlijk en onverstoord, ofschoon hij oud was en altijd voor het geld veel liefde scheen gehad te hebben.” Geene klagt ontglipte zijne lippen; slechts zeide hij des morgens, toen men het geld wegvoerde, »dat hij het Gode overgaf, welke de dienaars der ondeugd niet ongestraft liet; hij bekommerde zich niet om het geld, maar vond het onredelijk, dat men hem zelfs geen tijd van beraad had willen gunnen.” Het geld werd naar der Staten Kameraar of Ontvanger gebracht, om het daar, zoo het heette, te bewaren tot men het noodig zou hebben. Na twee of drie dagen bragt men den Aartsbisschop eene schriftelijke schuldbekentenis, en bood hem aan renten op de Staten te verleen onder behoorlijke verzegeling tegen den penning zestien. De grijsaard, diep gekrenkt over het geledene onrecht, wees deze aanbieding van de hand; »hij was niet gewoon,” zeide hij, »renten van zijn geld te nemen; hij verlangde alleen zijn eigendom zoo spoedig mogelijk terug.” Dit kostte veel moeite, en de schuld is eerst in Zestienhonderd negentien »bij accoord” geheel afgedaan (1).

Niet alleen om *Utrecht*, maar ook om *Deventer*, *Kampen*, *Groningen* en *Roermonde* aan de zijde der Spanjaarden te onttrekken, werden zoo wel van den kant der Alge-

(1) VAN BOLHUIS, *Gesch. v. h. kasteel Vredenburg*, bl. 80—84, wiens verhaal, uit echte bescheiden geput, in eenige bijzonderheden verschilt met dat bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I. B. X*, bl. 776, 777.

meene Staten als van dien der Staten van *Gelderland*, onderscheidene middelen beraamd (1). 1576—
 Vóór het sluiten der Gentsche Bevrediging had de Raad van State de stad *Amsterdam* 1581
 schriftelijk afgevraagd, »of zij in de aanstaande Bevrediging al dan niet begeerde begrepen te worden?» Hierop was geantwoord, »dat de stad den Koning altijd getrouw geweest was en dat, aangezien Zijne Majesteit de regering der *Nederlanden* den Raad van State opgedragen had, zij zich ook voegen zou naar hetgeen door dien Raad op het punt der Bevrediging wierd vastgesteld, in zooverre zulks niet streed met hare vrijheden en voorregten (2).» Thans noodigde de Raad van State niet alleen *Amsterdam*, maar ook *Haarlem* en *Muiden* uit, zich bij de overige Staten te voegen (3). Daar hieraan evenweinig als aan de veelvuldige aanschrijvingen en aansporingen der Staten van *Holland* en *Zeeland* gehoor gegeven werd, besloot men tot het nemen van meer doortastende maatregelen en verklaarde den acht en twintigsten van Slagtmaand, op de goederen der Amsterdammers beslag te zullen leggen en die openlijk te verkoopen, zoo de stad zich vóór den twintigsten van Wintermaand niet met de Staten van *Holland* en *Zeeland* en den Prins van *Oranje* vereenigd had (4). In dien tusschentijd werd door den Raad van State besloten, den Heer DE SCHOORE naar *Amsterdam* en *Haarlem* af te vaardigen, om hen te bewegen, gevolmagtigden naar *Brussel* te zenden; doch zeer kort daarna koos men den Graaf van *Bossu*, om met deze steden in onderhandeling te treden (5). De Algemeene Staten poogden inmiddels de Waalsche bezettingen uit *Haarlem* en *Schoonhoven* door geld te verwijderen (6). Het berigt, dat de Amsterdammers zich om dien tijd voor de Staatsche zijde verklaard hadden (7), was voorbarig. Wel zonden zij afgevaardigden naar *Brussel* (8), maar niettemin werd in het laatste van Wintermaand door de Staten van *Holland* het hernieuwde verbod, dat niemand naar *Haarlem* mogt reizen of met de ingezetenen dier stad eenigen handel drijven buiten bijzonder verlof, ook op *Amsterdam* toegepast. (9). —

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 98, 139, 174, 212, 237, 243.

(2) WAGENAAR, *Beschr. v. Amst. St.* I. bl. 348.

(3) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 119, 126, 127.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 754.

(5) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 184, 202.

(6) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 282.

(7) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 282.

(8) WAGENAAR, *Beschr. v. Amst. St.* I. bl. 349.

(9) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 132. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 754, 758.

1576— Om dien tijd had de Prins van *Oranje* de Staten van *Holland* en *Zeeland* naar
1581 *Middelburg* beschreven, om met hen inzonderheid over de beste middelen van verdediging te raadplegen ingeval van oorlog met DON JAN, wien men geenszins vertrouwde. De Staten bewilligden in eene maandelijksche opbrengst van honderd duizend gulden tot onderhoud van vijftig vaandels voetvolk, elk van honderd dertien man, van twee honderd ruiters, drie honderd schansgravers, en vijf en veertig schepen van oorlog; voorts nog vijftig duizend gulden ter maand tot ondersteuning der Algemeene Staten tegen de Spanjaarden, en honderd zes en twintig duizend gulden ter verbetering der vestingwerken van *Oudewater*, *Woudrichem*, *Sparendam*, *Vlissingen* en *Veere*, als tot het aanleggen van nieuwe sterkten, waar de Prins dit noodig mogt achten (1). ORANJE's jaarwedde werd tevens van zes en twintig duizend, op veertig duizend gulden 'sjaars gebragt (2). Ingevolge de Gentsche Bevreeding, werden den uitgewekenen hunne bezittingen teruggegeven; en onderanderen ontving HIERGES bijzonderen last van de Algemeene Staten, den Graaf van *Culemborg* in zijne goederen te herstellen (3).

Inmiddels had JORIS of GEORGE van *Lalaing*, Heer van *Ville*, later Graaf van *Renenberg*, broeder van den overleden Graaf van *Hoogstraten*, met acht vaandels Walen zich van de stad en het slot *Valenciennes* meester gemaakt; en evenzeer was het BODEWIJN VAN GAVERE, Baron van *Juchy*, gelukt, zich van de stad *Kamerrijk* voor de Algemeene Staten te verzekeren (4). De stad *Grave* koos uit eigen beweging de Staatsche zijde, en werd aan den Prins van *Oranje* teruggegeven (5). *Zwolle* trad insgelijks toe tot de Gentsche Bevreeding, en de Staten van *Gelderland* verzuimden niet, geheel *Overijssel* daartoe te bewegen (6). Meer voeten in de aarde had het omzetten van *Friesland* en *Groningen*. De Friezen zelve, gelijk reeds is verhaald geworden, waren genegen zich aan het Spaansche gezag te onttrekken, maar hun Stadhouder DE ROBLES hield hen in toom (7). Deze Bewindsman was van geringe afkomst en had zijn

15 v.
Win-
term.
1576

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 753, 760, 761.

(2) *Resol. v. Holland*, bij WAGENAAR, D. VII. bl. 139.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 254, 260, 273.

(4) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XVIII. p. 359, 360. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 171, 172. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 321. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 750. HOOFD, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 481.

(5) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 179, 201.

(6) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 265, 267. D. II. bl. 6—16.

(7) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. V. bl. 196, 227—229, 475, 476.

naam ontvangen naar het dorpje in *Portugal*, waar hij geboren werd. Door zijne 1576—
moeder, de min van Koning FILIPS II, kwam hij aan het Hof des Keizers, en werd 1581
lijfjonker bij RENÉ, Prins van *Oranje*. Hij wijdde zich aan de krijgsdienst, overwon,
ondanks zijne jeugd en onvolwassenheid, in een worstelstrijd eenen reusachtigen Fran-
schen kampvechter, en steeg nu van rang tot rang op. Door huwelijk werd hij Heer
van *Billy*, *Malapart* en andere plaatsen. Tot Overste bevorderd, kreeg hij het bevel
over eene afdeeling in *de Nederlanden*, en wist zich derwijze in de gunst des Graven
van *Aremberg* te dringen, dat deze hem meermalen het bestuur van zaken in *Fries-
land* toevertrouwde. Na den dood des Graven van *Megen*, verhief hem de Koning tot Stad-
houder van *Friesland*, *Groningen*, *de Ommelanden* en *Drenthe*. Door de bezettingen
op de oude kasteelen te *Leeuwarden*, *Harlingen*, *Stavoren*, en op de nieuwgebouwde
te *Oostmerhorn*, *Lammen*, *Slochteren*, *Makkum*, *Delfzijl* en te *Groningen*, waar hij
vóór omtrent zes jaren begonnen had een sterk slot te stichten, bedwong hij de bevolking
en regeerde oppermagtig. Gevoelig echter werd zijn trots gekrenkt, toen de Ko-
ning, op zijn verzoek hem tot den Gravenstand te verheffen, antwoordde: »dat hij wel
te vreden mogt zijn, daar hij reeds hooger gestegen was dan hij verdiende (1).»
Zijne gestrengheid, en nog meer zijne gierigheid, vervreemde van hem de soldaten, wier
loon hij niet betaalde; en zijne schraapzucht en knevelarijen maakten hem gehaat bij
de Friezen, wier achting en genegenheid hij vroeger verworven had door zijne menschlievende
zorgen bij den geweldigen watervloed van Vijftienhonderd zeventig, en door het aanleg-
gen van een grooten zeedijk, ter beveiliging van het geheele gewest, dat bij een nieu-
wen zwaren storm eene prooi der zee kon worden (2). Deze dijk moest loopen van
Makkum langs *Harlingen* tot aan den zoogenaamden *Dijkshoek*, eene uitgestrektheid
van bijna vijf uren gaans. Daar velen zich onwillig toonden, tot dit werk de hand te
leenen, liet DE ROBLES ginds en elders galgen oprigten en de kwalijkgezinden er aan
opknoopen. Van anderen wierp hij de brieven, krachtens welke zij van alle dijkslasten
ontheven waren, in de dijkbreuken, er in gebroken Nederduitsch bijvoegende: »Daar
drif den brief; kan ze dijk, goed; anders moetje boer dijk.» Door zulke middelen
was de reuzenarbeid binnen ruim drie maanden voltooid geworden. Op dien zeedijk,
slechts weinige honderden schreden ten Zuiden van *Harlingen*, werd ter nagedachtenis
van DE ROBLES en ter erkenning van het gewigt en de grootheid zijns werks, eene stee-
nen gedenkzuil ter hoogte van vier- of vijfentwintig voeten opgerigt, welke tevens tot
grens- of scheidspaal strekte tusschen de twee deelen, in welke de dijk gesplitst is, en

(1) *Memoriën van REINICO FRESINGA van Frennicker*, in DUMBAR'S *Analecta*, T. III. p. 10, 11.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl. D. II. St. V. bl. 152, 153.*

1576— die onder de namen van *Vijfdeels- binnen- en buitendyken* bekend zijn (1). In weer-
 1581 wil dezer vereering der verdiensten van DE ROBLES, hadden de Friezen, na den dood van DE REQUESENS, bij monde van WATSE CAMMINGA EN HERO OCKINGA, zich bij den Raad van State beklaagd, »dat zij in het verleden jaar binnen den tijd van zes maanden drie en dertig duizend gulden hadden opgebracht, en daarna, bij maandelijksche schatting van acht en twintig dagen, elf duizend vijf honderd gulden; behalve nog allerlei mondbehoefden voor het krijgsvolk, welke den bewoners van het platte land werden afgeperst. Hierdoor en door de overstromingen uitgemergeld, konden zij deze lasten niet langer dragen, daar ook de oproerlingen hen dagelijks plunderden en op brandschatting stelden. Zij verzochten derhalve, dat de opkomsten van 'sKonings domeinen tot betaling der soldaten mogten aangewend worden, gelijk zulks door den Keizer was verordend; voorts dat hun de som van zeven duizend zes honderd gulden, sedert lang aan DE ROBLES verstrekt, uitgekeerd wierde, en de soldaten afgedankt of den Bevelhebbers gelast zouden worden, hen in toom te houden, opdat zij de goede ingezetenen niet meer mogten kwellen en uitputten." De Raad van State antwoordde hun, in naam des Konings, »dat men voor alsnog het krijgsvolk niet kon ontberen; dat op 'sKonings domeinen door buitenlanders geld was voorgeschoten, en zelfs meer dan de inkomsten opleverden, hetwelk men zou aflossen en dan de opbrengsten tot een behoorlijk einde bezigen; eindelijk, dat de voorregten gehandhaafd, en den Stadhouder en Bevelhebbers aangeschreven zouden worden, hun volk in tucht te houden (2)." DE ROBLES vond zich ten hoogste beledigd, dat de Raad van State hem de wet wilde voorschrijven, en was meer dan ooit gestemd, de Algemeene Staten als oproerlingen te beschouwen, sinds zij de Spanjaarden voor verraders van Land en Koning verklaard hadden. En toen de Gentsche Bevrediging gesloten was, tot welke onderscheidene leden der Staten van *Friesland* genegen waren toe te treden, vaardigde hij dreigende verbodswetten daartegen uit en eischte, dat zijn krijgsvolk hem voor den tijd van drie maanden trouw zou zweren, binnen welken hij hoopte van den Koning te vernemen, of hij met den Prins van *Oranje* den vrede mogt aangaan. Hierop begaf hij zich naar *Overijssel*, om ook aldaar de bevolking aan de Spaansche zijde te houden, en voorts met hetzelfde doel naar *Gronin-*

(1) De beschrijving en afbeelding van deze gedenkzuil wordt gevonden bij WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. XVII. bl. 588, 589. Dit gedenkteeken, door verloop van tijd en tot weinig eer der opzieners van het dijkwezen, geheel in verval geraakt, werd in de laatste helft der verloopene eeuw, op dezelfde plaats en in denzelfden vorm, door een ander vervangen, op kosten van KAREL GEORGE, Graaf van *Wassenaar-Twickenl*, voorheen Dijkgraaf en Grietman van *Franekeradeel*. *ROK, Vaderl. Woordenb.* D. XXIV. bl. 315, 316.

(2) WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. XVIII. bl. 596. SCHOTANUS, *Friesche Hist.* B. XXI. bl. 792.

gen, waar de gemoederen in gisting geraakt waren. Ondertusschen zonden de Algemeene Staten FRANÇOIS MARTINI STELLA, een Brusselaar, naar *Friesland* en *Groningerland* met last te beproeven, de soldaten zoo wel als het volk over te halen, zich der Gentsche Bevrediging aan te sluiten. Toen STELLA echter den negentienden van Slagtmaand te *Groningen* kwam, liet DE ROBLES hem in hechtenis nemen, zwaar aan handen en voeten kluisteren, en vervolgens in zijne tegenwoordigheid ter pijnbank leggen, om zijn geheimen last te vernemen. Hij kon hem echter tot geene andere bekentenis brengen, dan dat hij gezonden was om de stedelijke Regering uit te noodigen, afgevaardigden ter Algemeene Statenvergadering te zenden. DE ROBLES, deswege verbitterd, trok zijn rapier, bragt STELLA eenige wonden toe en liet hem gemarteld en gewond liggen, zonder in het eerst te gedoogen, dat men naar hem omzag. STELLA wist door middel van den arts, die hem, na herhaald verzoek, was toegestaan, met de aanhangers der Staten in verstandhouding te geraken; ook slaagde hij er in, allengs een goed aantal soldaten, door belofte van volle betaling der achterstallige soldij, voor zich te winnen. Inmiddels riep DE ROBLES den twee en twintigsten van Slagtmaand zijn krijgsvolk in eene kerk bijeen, en vorderde er hetzelfde van als onlangs van de benden in *Friesland*, doch voegde er thans bij, dat wie van hen staatsgezind was daarvoor openlijk moest uitkomen, hij zou hem ongehinderd laten gaan. Een der soldaten verklaarde onbewimpeld, dat hij voor de Staten wilde leven en sterven; en DE ROBLES liet hem vrij vertrekken. De overigen legden den eed af, behalve Hopman LUSSY, zijne sergeanten en korporaals, welke beweerden, dat de eed, dien zij negen jaren geleden aan den Koning hadden afgelegd, voldoende was, en, ondanks al de pogingen en bedreigingen van DE ROBLES, bij hun besluit volhardden. Te wel echter kenden zij den aard van den Stadhouder, om niet te vreezen, dat hij op wraakneming bedacht zou zijn, en besloten derhalve, na overleg met de ervarenste hunner soldaten en met de sergeanten van het vaandel van VILLERS, welk de wacht had, hem te voorkomen, door zich van zijn persoon te verzekeren. Zij hadden zich ten opzichte van DE ROBLES niet vergist. Hij gelastte Hopman LOPEZ, welke den verlangden eed had afgelegd, met zijn vaandel en eenige met hagel en schroot geladen stukken geschut op den weg post te vatten, en liet vaandel van LUSSY, wanneer het daar langs trok om dat van VILLERS af te lossen, te overvallen en te vernielen. Doch LUSSY, hiervan onderrigt, sloeg eene andere straat in en kwam met zijne soldaten, wier geweren met scherp geladen waren, op de markt voor het huis van EGBERT ALBERDA, waar de Stadhouder zijn intrek genomen had, dewijl het kasteel nog niet geheel voltooid was. DE ROBLES lag met zijn hoofd uit het venster, en daar de soldaten hem niet door het lossen hunner geweren de gewone krijgseer bewezen, riep de opperwachtmeester ANTONIO SARDA hen toe: »geeft toch vuur,» maar het antwoord was: »Geef gij ons eerst geld, om kruid en lood te koopen.» Verbitterd werpt SARDA een soldaat op den grond, doch nu barst het oproer los; er val-

1576— len eenige schoten, naar het hoofd des Stadhouders gerigt, en SARDA neemt de vlugt.
 1581 Nu moedigt Lussy zijne soldaten aan, onverschrokken te voltoojen, wat zij begonnen hebben; het vaandel van VILLERS, gereed van de wacht te trekken, schaart zich onmiddellijk aan hunne zijde en zweert, met hen te zullen leven en sterven. Hopman LOPEZ snelde op het gerucht toe en trachtte het oproer te stillen, maar werd derwijze met eene hagelbui van kogels begroet, dat hij zich te naauwernood in het varkenskot van het huis eens bakkers redde. Zijne soldaten vereenigden zich met de muitelingen, die nu te zamen omtrent vier honderd en vijftig man sterk waren. Onder een verbaarlijk geschreeuw eischten zij, dat DE ROBLES naar beneden zou komen, die nu, in ootmoedige houding en met den hoed in de hand, voor hen verscheen, hun minzaam toesprak en binnen drie dagen geld beloofde. Maar te vergeefs; zij noemden hem een schelm, een verrader, en sleepten hem, aan beide beenen geboeid, onder het geroep van: Leve de Prins! Leven de Staten! naar het raadhuis, waar zij hem aan eene zware keten sloten. Terstond grepen zij mede zijn Luitenant en schoonzoon, den Heer VAN RUYSBROEK, en wierpen hem in denzelfden kerker. Ingelijks zetten zij hunne Hoplieden VILLERS, MONCEAU, CHAMPY en Lussy zelfs gevangen, naar men meent, met dier eigen wil, om daardoor alle verantwoordelijkheid wegens het wanbedrijf der soldaten, waartoe zij later welligt konden geroepen worden, van zich te kunnen afschuiven. Nu kozen de soldaten uit hun midden eenen Eletto en andere Hoplieden, vlogen naar de waag, waar de *Stropadacorda* bewaard werd, een werktuig met welk zij bij eenig vergrijp gekastijd werden, en sleepten het onder het geschreeuw: Leve de Prins! Leven de Staten! naar de markt, waar zij het aan de vlammen opofferden. Daarentegen voerden zij STELLA uit zijnen kerker, waar hij aan handen en voeten gekluisterd zat, in zegepraal naar de markt, vormden om hem eenen kring en legden, nadat hij beloofd had, hen met raad en daad te ondersteunen, den eed af van getrouwheid aan de Algemeene Staten. Om ongeregelheden en botsingen te voorkomen, lieten de verkozen Bevelhebbers omroepen, dat niemand der burgers zich des nachts op straat zou begeven, daar men op hem zou schieten; en raadpleegden voorts met STELLA, wat hun verder te doen stond. Hij vermaande, onmiddellijk de vier Burgemeesters te ontbieden en van hen te eischen, dat zij in naam der stad den eed aan de Staten zouden afleggen. Dit geschiedde; en de Vroedschap, die reeds in den grootsten angst verkeerde, dat ook *Groningen* het lot van *Maastricht* en *Antwerpen* was voorbereid, verklaarde zich volgaarne en met algemeene stemmen voor de Staten. Nu gingen de verbitterde soldaten de Bevelhebbers, die hen zoolang geplaagd en zich thans verborgen hadden, alom opzoeken. In het Minnebroedersklooster vonden zij den gewezen Stedevoogd van *Zutphen*, CHRISTOFFEL VASQUES, als monnik vermomd, en sleurden hem onder het geschreeuw: »Hier is de nieuwe Bisschop!», omdat de overledene Kerkvoogd JAN KNIJF tot die Orde behoord had, naar de markt. SARDA werd, na lang zoeken, in een geestelijk gewaad

DE VANGENNING VAN DE ROEBER.

gehuld, en de Provoost-Geweldige in den schoorsteen bij een Pastoor gevonden. Hop- 1576—
 man LOPEZ voerde men al roepende: »Hier brengen wij den beul van *Groningen*,» 1581
 gevangen naar het Jakobijnenklooster bij de andere Hoplieden. De Luitenant JAN MEPSKE
 of MEPSCHE werd in zijn eigen huis door vijftig soldaten bewaakt, en Mr. JURRIAAN
 WESTENDORP, Raadsheer in het Hof van *Friesland*, op het stadswijnhuis gevangen ge-
 zet, waarover hij zich ten uiterste beleedigd toonde, den soldaten onder het oog bren-
 gende, dat hij een dienaar des Konings was. »Zoo DE ROBLES Koning is,» was het
 antwoord, »zijt gij 's Konings dienaar, anders slechts de handlanger van een Landver-
 rader.» Voorts werden de afbeeldsels van ALBA, DE ROBLES EN SARDA aan de galg
 gespijkerd. De bezettingen van *Delfzijl*, *Appingadam*, *Leeuwarden*, *Harlingen* en
Stavoren verzekerden zich insgelijks van hare Hoplieden en zonden hen, wel bewaard,
 naar *Groningen*, alwaar nu de poorten eenige dagen gesloten gehouden werden, tot
 binnen de stad, waar tot meerder zekerheid nog een sterk vaandel voetvolk was inge-
 rukkt, alles geregeld was. Te *Leeuwarden* werd een Landdag gehouden, op welken de
 gevoelens over het al of niet aannemen der Gentsche Bevrediging geweldig uiteen lie-
 pen; en men konde er niet eerder toe besluiten, dan nadat de soldaten, welke hier en
 alom in *Friesland* morden, dat men hun den nieuwen eed afgeperst en nogtans niets
 betaald had, de echtgenoot van DE ROBLES op het blokhuis in verzekerde bewaring
 genomen hadden. In *Franeker* maakte de bezetting zich meester van Hopman FEUTER,
 en zette hem op Sjaardemahuis gevangen.

Inmiddels was STELLA met eenige afgevaardigden uit de burgerij en van het krijgs-
 volk naar *Brussel* gezonden, om den Algemeenen Staten van het voorgevallene in
Groningen berigt te geven, van hen een nieuwen Stadhouder en Krijgsbevelhebber te
 verzoeken, en op de betaling der achterstallige soldij aan te dringen. De Algemeene
 Staten noodigden dadelijk den Raad van State uit, den Graaf van *Bossu* het bewind
 over *Friesland*, *Groningen* en *Overijssel* op te dragen, en indien hij niet spoedig
 konde vertrekken, alsdan zijn broeder D'AUXY met STELLA naar *Groningen* te zenden,
 om de soldaten voor hun gehouden gedrag te danken en de goede stemming in hen
 levendig te houden; voorts het afbreken van het kasteel aldaar te bevelen, en de Sta-
 ten der drie genoemde gewesten schriftelijk aan te sporen, gemagtigden naar *Brussel*
 te zenden. Daar men echter bemerkte, dat de komst van *Bossu*, om het bloedbad
 door hem weleer in *Rotterdam* aangerigt, in *Friesland* niet aangenaam zou zijn, werd
 op aanzoek van *Leeuwarden*, GEORGE van *Lalaing*, dien wij voortaan *RENNENBERG* zul-
 len noemen, bij voorraad, tot Stadhouder van *Friesland* en *Groningen* aangesteld, en
 de Raad van State beval den Staten dezer gewesten, in naam des Konings, hem als
 zoodanig te erkennen. *RENNENBERG* trok over *Zeeland*, en werd te *Middelburg* door
 den Prins van *Oranje*, welke hem eenige brieven naar *Friesland* medegaf, minzaam
 ontvangen. In het laatst van Wintermaand kwam hij tegen den avond met een klein

1576— gevolg voor *Groningen*, overnachtte in het klooster *Selwerd* en werd den volgende
1581 dag, toen hij zijnen last getoond had, feestelijk door burgers en soldaten ingehaald. Om dien tijd zonden de Staten van *Friesland* in het algemeen, en *Leeuwarden* met eenige andere steden in het bijzonder, afgevaardigden naar *Brussel*, om in de Gentsche Bevre­diging, welke op last van den Raad van State reeds door geheel *Friesland* bekend gemaakt was, opgenomen te worden. Dit werd hun toegestaan, onder voorwaarde, dat zij binnen eene maand van genoegzame volmagt voorzien zouden zijn, om over het uitvoeren dezer Bevre­diging, het verwijderen der Spanjaarden en dier aanhang, en over alles wat er van afhing, behoorlijk met de Algemeene Staten te kunnen raadplegen (1).

31 v.
Win-
tern.
1576

De onderhandelingen met *Frankrijk*, in het begin des jaars geschorst (2), waren kort na het inhechtenis nemen van de Leden van den Raad van State weder aange­knoopt. De Staten van *Brabant* hadden toen, denkelijk op aanraden van ORANJE of van degenen, welke hem toegedaan waren, door gezanten den Hertog van *Anjou* (*Alençon*) om bijstand verzocht (3). Deze Vorst had dien, naar het schijnt, uit eigen beweging reeds vroeger den Prins en den Staten van *Holland* en *Zeeland* aangeboden. ORANJE echter wenschte, dat de Hertog Beschermheer van al *de Nederlanden* mogt worden (4). Hij wilde evenwel met ANJOU niet zonder voorkennis van HENDRIK III handelen, die hem, althans schijnbaar, geenszins ongenegen was (5). Ongetwijfeld met toestemming van dien Vorst, welke zich gaarne van zijn rusteloozen broeder ontslagen zag, werd door ANJOU in Wijnmaand den Nederlanders alle hulp toegezegd (6). Ondanks

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 501, 502, 564, 583. DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 172, 178, 180, 199, 214, 222. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 181 (k), 214, 242, 245, 260, 284. *Charterb. v. Vriest.* D. III. bl. 1076—1082. MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XVIII. p. 360. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 518, 519. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 170, 171. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 216, 217. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 322—324. DE TASSIS, *Comment.* Lib. III. p. 211, 212. FRESINGA, *Memo­riën*, bl. 12—21, 488—490. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 750—752. D. II. *Authent. Stukk.* bl. 5. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 124. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 481—484. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriest.* B. XVIII. bl. 599, 601. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXII. bl. 797—799.

(2) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. V. bl. 488.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 419. v. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 18.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 441, 442.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 444, 445.

(6) v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 126.

'sPrinsen pogingen, toonden de Algemeene Staten weinig genegenheid tot een verbond met *Frankrijk* en nog veel minder, om het beschermheerschap aan ANJOU optedragen, waardoor zij den Koning van *Spanje* op het hoogste moesten beleedigen. Zij vreesden daarenboven van de Spaansche in de Fransche dwingelandij te zullen vervallen, en wantrouwden ruim zooveel de Franschen als de Spanjaarden (1). Zelfs riepen zij den acht en twintigsten van Slagtmaand de gezanten, door *Brabant* naar ANJOU afgevaardigd, terug, verklarende, dat zij nooit de bescherming des Hertogs hadden ingeroepen en deze ook niet begeerden, of uit hoofde van hunnen eed en vroegere betuigingen begeeren konden (2). Nog meer afkeerig waren zij van een verbond met HENDRIK van *Navarre*, die den Prins van *Oranje* op nieuw zijne hulp had aangeboden, doch wien de Hervormden zoo min als de Roomschegezinden, om de wuftheid zijner beginselen, vertrouwden (3). ORANJE waagde het alzoo niet, zich ver met hem in te laten, maar spoorde daarentegen ANJOU aan, in zijne goede gezindheid jegens de Nederlanders te volharden. De Hertog beloofde hem twaalf honderd soldaten over zee en twee duizend man over land te zenden, en bovendien in *Frankrijk* nog een aantal krijgsvolk gereed te houden, waarover hij in tijd van nood zou kunnen beschikken (4).

Ondertusschen waren de onderhandelingen met *Engeland* hervat (5), en de Baron D'AUBIGNY was derwaarts gezonden, om de Koningin met den toestand en de behoeften der gewesten bekend te maken, waarop ELIZABETH bij den Koning van *Spanje* door den Ridder SMITH, doch vruchteloos, had aangedrongen, de Spaansche benden uit *de Nederlanden* te verwijderen. Daar de Staten het thans raadzaam oordeelden, zich alom ten krijg toe te rusten, zonden zij den Heer van *Sweveghem* naar *Engeland*, om geldelijken onderstand te verzoeken. Hij wendde zich tot den Graaf van *Sussex* en bragt hem onder het oog, »dat wanneer de Staten met twintig duizend Pond Sterling (veertig duizend Angelotten) ondersteund wierden, men hun in de tegenwoordige omstandigheden eene dubbele dienst bewijzen en hen voor altijd aan *Engeland* verbinden zoude niet alleen, maar tevens aansporen, nimmer eenige hulp van *Frankrijk* aan te nemen, daar dit niet slechts hun, maar ook voor *Engeland* zelfs in de gevolgen nadeelig konde zijn.» Hierdoor werd eene gevoelige snaar bij ELIZABETH aangeroerd. Zij toch vreesde allen Franschen invloed in *de Nederlanden* en wist, gelijk een tijdgenoot zich uitdrukt, »dat

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 445—447, 504.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 146, 153.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 520—522, 577.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 515, 519, 577. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 261.

(5) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. V. bl. 484—487.

1576—
1581— eene Koningin van *Engeland* deze gewesten, als de bolwerken van haar rijk, moet beschermen en met niet minder reden dan *Duitschland*, *Hongarije* tegen de Turken beschermt." Weinig dagen later verwittigde SWEVEGHEM den Algemeene Staten, dat de Koningin hun de gewenschte som had toegestaan (1).

De voorwaarden, door den Prins van *Oranje* voorgeschreven, op welke men DON JAN tot Landvoogd moest aannemen, waren zeker meer geschikt, den oorlog te verklaren dan den vrede te bewerken (2). Het is hier de plaats de beschouwingen in te vlechten van eenen Geleerde, die zich, ten opzichte onzer geschiedenis, uitstekende verdiensten heeft verworven.

» Kwam DON JAN, » vraagt hij, » om met zachtheid of met geweld te werk te gaan? Moest men zijne trouwloosheid vreezen, of veeleer zijne opregtheid vertrouwen? Op *Holland* en *Zeeland* kan deze vraag niet van toepassing zijn. In de oogen van DON JAN duurde nog steeds de oorlog tegen de beide gewesten voort; dien te eindigen was zijn plicht, en hij ontveinsde dit niet. De vraag betreft dus de overige *Nederlanden*; en alsdan schijnt het ontwijfelbaar, dat zijne zending hoogst vredelievend was, en hij die te goeder trouw wenschte ten uitvoer te brengen. — De Koning verlangde altijd de gewone gehoorzaamheid en handhaving van het Roomsch-Katholijk geloof. Het was onmogelijk, zich met hem over deze twee punten te verstaan. Maar moet de reden daarvan in zijn kwaden wil gezocht worden? Hij konde zijn gezag niet aan de Algemeene Staten overdragen. Iets dergelijks voor te stellen was, volgens velen, » » ondienst, oproer, en Majesteitschennis." » En wat de godsdienst betreft, zoo de Koning zelfs, zijne persoonlijke overtuiging verloochenende, gewild had in dit opzigt toe te geven, werd hij er door eenen eed in belemmerd (3), en door de eischen zijner Katholijke onderdanen bedwongen. — Voor de Katholijken was de instandhouding, en voor velen onder hen, de onverdraagzame heerschappij van de Roomsche eeredienst het dierbaarste voorregt. — Men kon zoo wel zijne kroon verspelen door het Protestantismus te dulden als door het te vervolgen; de geschiedenis van HENDRIK III en van de *Ligue* strekten daarvan tot getuige. In *de Nederlanden* was de Ultra-Katholijke partij nog zeer magtig en zou, in een dergelijk geval, niet lijdelijk gebleven zijn. Men kan hierover oordeelen uit de verklaring van DE CHAMPIGNI aan JUNIUS: » » Gij zelf hebt mij openlijk gezegd, » » schrijft deze laatste, » » waar 't zake, dat de Koning ons iets dergelijks

(1) *Archives de la Maison d'Orang*, T. V. p. 573. DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.*, D. I. bl. 335—339.

(2) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 490. Zie hiervoor, bl. 21, 22. Vgl. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 256.

(3) Vgl. hierover, *Alg. Gesch. d. Vaderl. D. II. St. V.* bl. 98—100.

(de uitoefening der Hervormde godsdienst) toestond, gij zelf de wapenen tegen hem 1576—
zoudt opvatten en ook het gansche Land, zoo ver het in uwe magt ware, tegen 1581
Zijne Majesteit in opstand brengen.” — De Koning maakte genoegzaam geene zwa-
righeid, alles aan te nemen wat hem mogelijk en geoorloofd toescheen. — Het stelsel
van den Hertog van *Alba* was ten eenenmale opgegeven. De Koning wilde weder de
gemoederen voor zich winnen en had dit door sterk sprekende daden bewezen: het
zenden van DE REQUESENS, de onderhandelingen te *Breda*, het afschaffen van den Tien-
den Penning, en het bestuur *ad interim* van den Raad van State. Men moet derhalve
vooronderstellen, dat de benoeming van DON JAN in overeenstemming was met deze
staatkunde. De Markgraaf van *Havré* had, bij zijne terugkomst uit *Spanje*, de stel-
ligste verzekering van 's Konings neiging tot zachtheid en gematigdheid gegeven.
FILIPS had hem gelast te verklaren, » » zijne groote liefde tot zijne *Erf-Nederlanden*
en de begeerte, welke hij had, dat het al gesteld wierd in goeden vrede en rust,
mits bewarende het heilig Roomsch-Katholijk geloof en zijn behoorlijk gezag tot wel-
vaart dezer Landen, zonder verder op eenige andere zaken ter wereld aanspraak te
maken.” En HOPPERUS had den Markgraaf evenzeer verzekerd, dat FILIPS als een ge-
nadig en goedertieren Prins dikmaal (dit maal?) besloten had, zijne onderzaten te be-
handelen op de beste en zachtste wijze mogelijk. GRANVELLE, welke de keuze van DON
JAN tot Landvoogd goedkeurde, raadde tevens ten sterkste aan, niets onbeproefd te laten,
om den vrede in *de Nederlanden* te herstellen. — Men heeft beweerd, dat DON JAN een
open berigtschrift, » om den Lande een goed genoeg te geven,” en een geheimen
lastbrief, » om het Gentsche Verbond te verbreken en 's Konings vertreden gezag weder
op te rigten,” ontvangen had. De Prins van *Oranje* zegt in zijn Verweerschrift: » » Heb-ik
nog niet brieven in handen, door den Koning en een zijner geheimschrijvers van staat
geteekend en met zijn wapen gezegeld, welke getuigenis afleggen van den last aan DON JAN
gegeven? Daaruit is ons kenbaar geworden, dat al het onderscheid tusschen DON JAN, den
Hertog van *Alba*, en DON LUIS DE REQUESENS daarin bestaat, dat de eerstgenoemde zijn
vergif niet zoo lang bedekt kon houden.” — Maar welk gevolg kan men uit dit
verwijt trekken? Dat DON JAN aanbevolen was, een verbond te voorkomen of te ver-
breken, hetwelk gevaarlijk scheen; tot dat einde de Katholijke gewesten te behagen,
en ten opzichte van verschillende gepleegde daden te veinzen, welker bewerkers men
later wel zou weten te straffen. — Het is waar, de partij welke den oorlog wilde,
had in Vijftienhonderd drie en zeventig DON JAN tot opvolger van ALBA voorgesteld;
maar in Vijftienhonderd zes en zeventig waren het niet zijne krijgsmans bekwaam-
heden, die 's Konings keuze op hem bepaalden. In dat geval zou men er voorze-
ker aan gedacht hebben, het leger aanmerkelijk te versterken. GRANVELLE schreef:
» » al de beroering in *de Nederlanden* is gegrond op de wraak over de slechte behan-
deling, welke de landzaten van de Spanjaarden ondervonden hebben en over hunne

1576—
1581— bedreigingen. Om dit alles te doen ophouden, moet men een weinig toegeven en zich naar den tijd schikken, hetgeen zij niet gedaan hebben; ik twijfel zelfs of er niet zijn, die wenschen, dat de beroeringen voortduren, en welke Zijne Majesteit tot den krijg aansporen, hun eigen voordeel halve; terwijl het daarentegen blijkbaar is, dat de Koning verlangt, alles in der minne te schikken, want anders zou hij DON JAN niet geheel alleen en zonder krijgsvolk gezonden hebben.” — FILIPS had andere beweegredenen voor zijne keus. DON JAN, in *de Nederlanden* geboren (?) en zoon van KAREL V, wist door zijne manieren en minzaamheid aller harten te winnen. — En wel verre, dat zijne krijgsbekwaamheden den Koning zouden aangespoord hebben hem te kiezen, deden zij hem veel meer eenigen tijd aarselen. 's Vorsten ongerustheid, in dit opzigt, blijkt duidelijk uit de herhaalde vermaning, den vrede te bevorderen en alles te vermijden, wat dien in gevaar konde brengen. En DON JAN kende zeer wel den wil van zijnen Meester (a). — Maar zoo de Koning opregt handelde, was dit ook het geval met DON JAN? Wenschte hij misschien vredebreuk, om nieuwe krijgslaauwen te kunnen plukken? De bevelen des Konings waren te stellig, om dat vermoeden ligtelijk aan te nemen. Er bestaat geene reden, de sterke en zoo dikwerf herhaalde verzekeringen van DON JAN in twijfel te trekken. Hij was opvliegend van aard, maar niet geveinsd, en dacht veeleer weinig door bij staatkundige beraadslagingen (b). Ongetwijfeld was de last, hem toevertrouwd, niet in overeenstemming met zijn karakter en zeden. Hij moest de rust herstellen, en moeilijke en kiesche onderhandelingen tot een goed einde brengen. Gewoon volstrekt te gebieden en in de gevechten opgevoed, konde hij minder dan een ander, tegenspraak, getwist en getalm dulden. Van daar somtijds het hevige en geweldige zijner voorstellen (c). Maar hoe meer hij ronduit erkent, dat zijne zending hem drukt, hoe meer men mag aannemen, dat hij zich voorstelde, haar te vervullen. De Gordiaansche knoop zou hem veel minder kommer gebaard hebben, wanneer hij gemeend had, dien te kunnen doorhakken. Zijn toestand werd hem bovenal onverdragelijk door het besef, dat hij dien moest verdragen (d). Men moet erkennen, dat zijne bijzondere gesprekken, welke door SCHETZ, wien men alle reden heeft te vertrouwen, zijn opgeteekend, naar het schijnt bewijzen, dat zijn gedrag, ten minste wat de algemeene strekking zijner daden betreft, vrij was van dubbelhar-

(a) STRADA, *de Bello Belgic.*, p. 517, 518.

(b) THUANUS, T. I. Lib. LXIV. p. 212.

(c) BONDAM, *Onuitg. Stukk.*, D. I. bl. 313. DE TASSIS, *Comment.*, Lib. I. p. 242. BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.*, D. I. B. XI. bl. 775.

(d) BURMAN, *Analect.*, T. I. p. 36. SCHETZ, *Commentarius*, p. 1—13.

tigheid; hij is blijkbaar veeleer te beklagen dan te veroordeelen (a). DON JAN, hetzij 1576—
opregt of niet, moest verdacht voorkomen. Sinds zijne komst had de Prins van *Oranje* 1581
alles in het werk gesteld, hem verdacht te maken en is er in geslaagd. Zeker, na
zoo vele trouwloosheden en moordtooneelen was een betrekkelijk vertrouwen niet onge-
past. De Prins hechtte weinig geloof aan de belofte van gematigdheid en zachtheid.
Men mag echter vooronderstellen, dat hij zijne vrees overdreef. Hij was te wel van de
beraadslagingen des Spaanschen Hofs onderrigt, om te gelooven, dat men op nieuw *de*
Nederlanden in vuur en vlam wilde zetten. En voorts is het duidelijk, dat hoe meer
DON JAN te goeder trouw handelde, hoe meer de Prins er belang bij had, overal kwaad
vermoeden uit te strooijen. Hoe meer eene toenadering tusschen den nieuwen Land-
voogd en de vijftien Nederlandsche gewesten gemakkelijk scheen, hoe meer dringend
gevorderd werd dit te verhinderen. *Holland* en *Zeeland* moesten de slagtoffers van zulk
eene overeenkomst worden. Wanneer de Spanjaarden vertrokken waren, zouden de
Katholijke gewesten uit erkentelijkheid en om zich van de blaam van ketterij en op-
roer te zuiveren, alom de heerschappij van het Pausdom eischen. De oorlog tegen
ORANJE en de zijnen moest het eerste gevolg zijn van den vrede, en het onderhou-
den van de tweedragt was, in dergelijke omstandigheden, voor hen bijna eene voor-
waarde van behoud (1).”

Juist dit laatste zou reeds op zich zelve genoegzaam zijn, het gedrag van den Prins, ten op-
zichte van DON JAN, te regtvaardigen; immers, de wet van het zelfbehoud is de hoogste wet.
Maar bovendien, welk vertrouwen kon in 's Konings veranderd regeringsstelsel, ten aanzien
der Nederlanders, gesteld worden, daar hij hiertoe blijkbaar door de dringende nood-
zakelijkheid alleen gebragt werd? Hoe kon men eenen Vorst vertrouwen, die ge-
woon was, zoo als talrijke voorbeelden bewezen, met zijne woorden te spelen en
welke reeds vroeg zich van den eed, bij het aanvaarden van het bewind over *de Ne-*
derlanden afgelegd, had laten ontslaan (2)? Eenen Vorst eindelijk, die geheel door-
drongen was van de rampzalige, en zelfs voor het Roomsche-Katholicismus in de gevol-
gen heillooze leer, dat men Kettters woord noch eed behoeft te houden? Dit zou
onverantwoordelijk geweest zijn en wel het allermeest in eenen man als ORANJE, die
eenen blik tot in de diepste schuilhoeken van het hart van FILIPS geworpen had, en
op wien Roomschen en Onroomschen, niet slechts in *Holland* en *Zeeland*, maar ook

(a) RANKE, *Fürst. u. Völk. v. Europa*, Th. I. S. 167—183.

(1) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 474—480.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl. D.* II. St. V. bl. 20.

1576— in *Brabant* en *Vlaanderen* alleen hunne hoop stelden (1). Spoedig zal blijken, dat
1581 de Prins zich in den Koning noch in DON JAN vergiste.

3 v. Geleid door dit gewettigd wantrouwen, legden de afgevaardigden der Algemeene
Win- Staten aan DON JAN eenige punten voor, op welke zij hem als Landvoogd wilden
term. 1576 erkennen en waarvan de hoofdinhoud was: het verwijderen der Spanjaarden, het
bekrachten der Gentsche Bevrediging, en de vergunning aan de Algemeene Sta-
ten, te vergaderen wanneer het hun goeddacht (2). »De Spanjaarden te laten ver-
trekken zonder hun te kunnen betalen, was niet gemakkelijk; een verdrag te be-
krachten, hetwelk de Kettters scheen te begunstigen, moest den Koning mis-
hagen; en het bijeenroepen der Algemeene Staten had men reeds lang als uiterst
gevaarlijk vermeden (3).» Niettemin antwoordde DON JAN op deze voorstellen, »dat
hij het uitheemsche krijgsvolk wilde wegzenden, indien de Staten ook het hunne af-
dankten, en die vreemde benden steeds uit het Land zou houden, ten ware de nood
of een buitenlandsche oorlog het tegenovergestelde vorderde. Ook was hij genegen on-
6 v. derhandelingen over eenen algemeenen vrede te openen, mits men het Roomsche-Ka-
Win- tholijke geloof en 'sKonings hoogheid niet te na kwame. Kon men hem te dien aan-
term. zien eenige zekerheid geven, dan zou hij de Staten ter algemeene dagvaart beschrijven.
1576 Zelfs bood hij aan, zich in handen van een onzijdigen Vorst als gijzelaar te stellen, tot
de Spaansche benden het Land verlaten hadden (4).» Mondeling verklaarde hij later,
dat wanneer de Spanjaarden weigerden te vertrekken, hij zich bij de Staten zou voe-
gen, om hen te verdrijven (5).

Deze betuigingen van DON JAN waren blijkbaar het gevolg van de voorwaarde, op
welke de Algemeene Staten, die hun krijgsvolk tegen de roovende en brandschattende
Spaansche soldaten hadden afgezonden, den vijftden van Wintermaand in zijn voorstel
van eene wapenschorsing tot den twaalfden dier maand bewilligd hadden. Immers
verklaarden zij daarbij, hem niet als Landvoogd te zullen erkennen, zoo hij niet bin-

(1) FILIPS VAN LALAING schreef den negenden van Slagtmaand 1576 uit *Gent* aan den Prins:
»toute l'esperance de tous ces pays resortit en vous.» *Archives de la Maison d'Orange*, T. V.
p. 505. Zie ook BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 256.

(2) DE JONGE, *Besluit. d. Stat. Gen. D. I.* bl. 307—315. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I.*
B. X. bl. 761—763. HOOFT, *Nederl. Hist. B. XI.* bl. 487.

(3) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 491.

(4) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen. D. I.* bl. 307—315. BONDAM, *Onuitg. St. D. I.* bl. 308. *Cor-
respondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 166. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. B. X.*
bl. 761—763. HOOFT, *Nederl. Hist. B. XI.* bl. 488.

(5) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen. D. I.* bl. 168, 175. BONDAM, *Onuitg. Stukk. D. I.* bl. 308.

nen dien tijd, omtrent het vertrek der vreemde benden een bepaald besluit genomen had (1). — Voorts hielden zij bij hem aan, tot het Verbond van *Gent* toe te treden, daar dit niet, gelijk hij beweerde, iets ten nadeele van het Roomsch-Katholijk geloof of de achtbaarheid des Konings bevatte (2).

Intusschen was een aanzienlijk getal brieven van DON JAN AAN DE RUEDA en verschillende Spaansche en Duitsche legerhoofden gerigt, benevens eenige van GONZAGA, DIEGO FELICES, DON ALONSO DE SOTTOMAYOR en anderen van zijn gevolg, onderschept geworden. De Hertog van *Aarschot* verwittigde hem hiervan in naam van den Raad van State, en als een pligt den Koning en den Lande verschuldigd. »Met groote moeite,» zegt hij, »heeft men tot heden toe verhinderd, dat deze brieven in handen der Algemeene Staten geraakt zijn, uit welke men die echter bezwaarlijk zal kunnen houden, daar zij er berigt van hebben en bovendien vermoeden, dat Uwe Hoogheid niet met de vereischte opregtheid handelt. En aangezien zij niets onbeproefd laten, om de bedoeling van Uwe Hoogheid uit te vorschen, zoo moet gij U niet verwonderen, als alle pakken en brieven geopend worden. Zij weten niet wat zij van het dralen Uwer Hoogheid moeten denken, nadat gij, zoo wel van wege Zijne Majesteit als van U zelve, aan verscheidene personen, die met U in naam der Algemeene Staten en van den Raad van State gesproken hebben, zulke goede aanbiedingen gedaan hebt. Daarenboven heeft RASSINGHEM den Raad van State berigt, dat Zijne Majesteit wilde, dat Uwe Hoogheid met een klein gevolg uit *Spanje* zou komen en aan mijn huis afstappen, om het vertrouwen te toonen, hetwelk de Koning wenschte, dat gij in de Nederlanders zoudt stellen. Voorts, dat gij U in alles naar den Raad van State zoudt gedragen, en ten uitvoer leggen, wat men gezamenlijk zou oordeelen te strekken tot herstel en veiligheid dezer Landen, met bijzonderen last, de Spanjaarden te verwijderen, ingeval niets anders de Staten konde geruststellen; als mede, dat Uwe Hoogheid regt zou uitoefenen ten aanzien van hen, tegen welke men wettige klagten konde inbrengen. Dit heeft sedert BAPTISTE DUBOIS, onlangs uit *Spanje* gekomen en door Uwe Hoogheid ons gezonden, niet alleen uit den mond van Zijne Majesteit zelve vernomen, maar ons insgelijks verzekerd, dat dit alles uitgevoerd zou worden, zoodra de Staten de wapenen nederlegden. Het komt den Staten derhalve voor, dat, aangezien Zijne Majesteit, wetende hoe zeer de Spanjaarden hier gehaat worden, Uwe Hoogheid met zulk een klein gevolg uit *Spanje* heeft gezonden, het geenszins zijne bedoeling kan geweest zijn, dat Uwe Hoogheid DON ALONSO en FELICES in Uwe dienst zou nemen, hetgeen terstond bij hen het vermoeden heeft opgewekt, dat dit geschied is op raad van den Spaan-

1576—
15818 v.
Win-
term.
1576

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 558, 559.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 319, 321, 322.

1576— schen gezant aan het Fransche Hof, welke, gelijk men weet, geheel doordrongen is van
 1581 den geest van wijlen den Groot-Kommandeur van *Kastilië* en van DE RUEDA, zoo als de brieven getuigen, die hij met hen, zoo wel vóór als na den dood van DE REQUESENS, gewisseld heeft. Wanneer dit door Uwe Hoogheid behoorlijk wordt overwogen, zult gij gemakkelijk nagaan, dat wij te regt aangespoord zijn geworden, U te smeken, gelijk wij U smeken, om toch niet door praal en luister, zoo als deze Spanjaarden, om welke redenen ook, U in het hoofd willen brengen, te bederven wat Zijne Majesteit bevolen heeft en nog beveelt, die (mogelijk) door eene te harde ondervinding overtuigd is geworden van de waarheid van hetgeen wijlen Keizer KAREL V, hoogloffelijker gedachtenis, Vader van Uwe Hoogheid (zoo als dit sedert lang in deze gewesten algemeen geloofd wordt), gezegd heeft, »dat de verwaandheid der Spanjaarden hem zijne staten zal doen verliezen.” En indedaad, de heerschzucht, de geslepenheid (*finarderie*), de weinige waarheidsliefde der Spanjaarden zijn zoo in strijd met den aard der Nederlanders als water met vuur. Zoo zeer wil men hier zachtheid, minzaamheid, opregtheid en waarheid, dat als men zich eens overtuigd heeft, dat men zoekt te misleiden door het eene te zeggen en het andere te doen, zulks genoegzaam zou zijn, om al wat nog behouden is, geheel te verliezen. Uwe Hoogheid zij verzekerd, dat het volk hier niet zoo kinderlijk, zoo onnoozel is, ofschoon de Spanjaarden dit gelooven en beweren, dat het zich door de neus laat leiden gelijk de stieren, wanneer het ziet, dat men op geene woorden staat kan maken. Het is te vreezen, dat aan dit laatste, ten opzichte van Uwe Hoogheid, zal getwijfeld worden, als men ontwaart, dat gij in het openbaar verbiedt, dat de Spanjaarden zich tot U wenden en evenwel dagelijks met hen briefwissel houdt, hun raad vraagt en dien volgt, zoo als dit uit Uwe brieven blijkt; terwijl ook DE RUEDA verzoekt, dat men hem in cijfers schrijve, omdat, ofschoon geene brieven van de Spanjaarden aan Uwe Hoogheid, en van Uwe Hoogheid aan hen den gewonen weg gaan, de onderlinge verstandhouding echter langs andere wegen ontdekt wordt. Uwe Hoogheid herinnere zich insgelijks, dat de Groot-Kommandeur van *Kastilië* zich daardoor in het verderf stortte, voorgegaan door den Hertog van *Alba* en gevolgd door DE RUEDA, van wien men onderscheidene brieven vol leugens gevonden heeft, en die nogtans, zoo ver gaat zijne stoutheid, aan den Koning zelfs geschreven zijn. Dit echter wettigt Uwe Hoogheid in Uwe brieven aan DE RUEDA, hetgeen geheel iets anders is dan zijn wangedrag af te keuren. Uwe Hoogheid zelfs prijst hem, hoewel hij indedaad den Raad van State verachtelijk behandelt; en, waarlijk, de brief van Uwe Hoogheid, mij den vijf en twintigsten der verloopene maand geschreven, geeft genoeg stof te vermoeden, dat Uwe Hoogheid over dat staatsligchaam niet denkt, zoo als gij er, naar rede, over moest denken, daar de Koning, in de brieven uit *Spanje* door den geheimschrijver VASSEUR medegebragt en door Uwe Hoogheid (aan ons) gezonden, duidelijk te kennen geeft, wien hij de meeste achting toedraagt. Uit al de onderscheppte brieven blijkt ook, dat Uwe Hoogheid gemeenzame

zaak maakt met de hier aanwezige Spanjaarden, even alsof gij de ingezetenen dezer 1576—
 Landen voor vijanden van Zijne Majesteit beschouwdet, hetgeen zij volstrekt niet 1581
 zijn, maar wel, gelijk zij betuigen, van de snoode Spanjaarden, welke, zoo zij
 zeggen, om hunne heerschzucht en begeerlijkheid te dienen, den Koning en zijne
 Landen verraden hebben. Zoo de Staten deze brieven in handen krijgen, kan Uwe
 Hoogheid zich voorstellen, hoe zij denken zullen, dat het straffen der Spanjaarden
 door Uwe Hoogheid, hetgeen zij zich beloofd hadden, nog ver te zoeken is, daar
 gij in Uwe brieven aan SANCHE D'AVILA en aan DE RUEDA het gebeurde in *Antwerpen*
 niet alleen verontschuldigt, maar, als het ware, goedkeurt. Uwe Hoogheid daar-
 enboven prijst in Uwe brieven aan de Duitse Oversten, die met SANCHE D'AVILA
 bewerkers van al de beroeringen en bewegingen, welke ons schokken, geweest zijn,
 hun gehouden gedrag, dankt hen daarvoor en voor hunne trouw aan den Ko-
 ning. De toon, op welken gij aan de meeste anderen schrijft, wier raad gij in-
 roept, duidt geheel iets anders aan, dan dat gij hen als schuldig aan gekwetste Ma-
 jesteit en als verraders van den Koning beschouwt, waarvoor de Staten hen houden,
 of dat gij de (Duitse) Oversten bij het Keizerrijk als *Schelmen* zult aanklagen.
 Uwe Hoogheid zal het gevoelen der Staten kunnen ontwaren uit het verzoekschrift,
 hetwelk zij, de verwoesting en den moord van *Antwerpen* betreffende, zullen aanbie-
 den; voorts uit zeker ander geschrift over het inhechtenis nemen van eenige Leden van
 den Raad van State, en uit een uittreksel van een stuk, welk zij tegen de (Duitse)
 Oversten bij de Rijksstenden zullen indienen. Dit geven wij Uwer Hoogheid te ken-
 nen, opdat gij te beter moogt weten, in welken staat de zaken bij ons zijn. Wij
 achten het tevens van onzen plicht op te merken, dat zoo Uwe Hoogheid langer uit-
 stelt, de middelen (ter bevrediging) aan te wenden, over welke gij, naar uwe eigene
 verklaring, beschikken kunt, en die de Koning, volgens de Heeren van *Rassinghem*
 en BAPTISTE DUBOIS, ons door Uwe Hoogheid gezonden, wil aangewend hebben; zoo
 Uwe Hoogheid zich op de hier aanwezige Spanjaarden verlaat, hun raad volgt en
 hen wil onderschragen en begunstigen tegen de Landzaten, die met zoo veel regt
 hunne klagten tegen hen bij Uwe Hoogheid ingebracht hebben, dan zal dit de oor-
 zaak zijn, dat deze Landen, en mogelijk ook de godsdienst, verloren gaan, en men er
 vreemdelingen inroept, om zich vrij te maken, zoo als men openlijk te kennen geeft,
 van de dwingelandij en onderdrukking der Spanjaarden. Hiervan en van hetgeen er
 verder omgaat, kunnen wij niet nalaten ook den Koning te onderrigten, opdat hij zich
 overtuige, dat wij onzen plicht betrachten, en hij ons onschuldig houde van hetgeen er
 zal gebeuren, wanneer de beloofde krachtadige middelen uitgesteld worden, van
 welker spoedige uitvoering alleen het behoud der zaken afhangt, en niet van weifelende
 onderhandelingen, die slechts kwaad vermoeden opwekken. De Staten immers houden
 zich verzekerd, dat Uwe Hoogheid hen hierdoor in slaap wil wiegen; dat gij aan alle

1576— kanten volk bijeenbrengt, waarvan ook iets in Uwe brieven bespeurd wordt, en geld
1581 wacht, om degenen te ondersteunen, welke alom gebrand, geroofd en gemoord hebben, schendende alle regten en wetten, hetgeen de Staten meenen, dat God eindelijk niet langer zal gedoogen. Wij kussen zeer nederig de handen van Uwe Hoogheid en bidden den Schepper, dat Hij U ingeve wat strekken kan tot bevordering van Zijne dienst en die des Konings, en van de rust en den vrede dezer Landen.”

Twee dagen later schreef nogmaals de Raad van State aan DON JAN. »Naauwelijks was gisteren de renbode met onzen brief van den vorigen dag van hier (*Brussel*) vertrokken, in welken wij Uwe Hoogheid meldden, dat ons eenige onderschepte brieven van U ter hand gesteld waren, toen de alhier vergaderde Staten ons hunne afgevaardigden zonden en verwittigden, dat zij daarvan zeker bescheid ontvangen hadden en inzage en lezing van deze stukken verzochten. Daar wij meenden, dit niet te kunnen weigeren, zonden wij hun den Heer van *Willerval*, en zij hebben alles tot hunne groote ontsteltenis vernomen, waaraan wij trouwens niet twijfelden, gelijk wij reeds Uwe Hoogheid te kennen gaven. Wij brengen dit Uwer Hoogheid onder het oog, opdat gij weten moogt, wat hier omgaat en dat het niet mogelijk was, hun inzage van de gezegde brieven te onthouden. Intusschen verzoeken wij Uwe Hoogheid, dit alles op te vatten zoo als het behoort, en eenmaal geloof te hechten aan hetgeen wij U zoo dikwerf geschreven hebben, namelijk, U zoo spoedig mogelijk te gedragen naar hetgeen wij U voorgesteld hebben, aangezien wij niet twijfelen, dat men, door dit langer te vertragen, eene onherstelbare ondienst aan Zijne Majesteit zal bewijzen. Gave God, dat het Uwer Hoogheid behaagd hadde, daaraan van den eersten oogenblik af te gelooven!”

12 v. Win-
term.
1576 DON JAN antwoordde hierop.... »En wat betreft, dat uit mijne brieven zou blijken, dat ik de daad der Spanjaarden en van andere vreemdelingen goedkeur, zoo beware mij God, gelijk hij mij tot dit uur bewaard heeft, dat ik eene slechte daad ooit goed zou keuren. Gij moet echter in het oog houden, dat de Koning mij gelast heeft, de Spanjaarden uit deze Landen te verwijderen, en dat het zijne bedoeling niet is, hen te laten vermoorden, maar terug zenden, om hem elders te dienen. Derhalve moet gij het niet vreemd vinden, dat, terwijl ik hen op de eene plaats veroordeel, ik hunne wettige zelfverdediging op eene andere verontschuldigt. Ik wil niet voor den vijand van eenig volk gehouden worden en verzoek u, naar uwe wijsheid en bescheidenheid te overwegen, wat het belang van den staat vordert, vooral in dit zoo belangrijk, zoo gewichtig tijdstip (1).”

Zoo er ook geene andere redenen bestonden, zouden de onderschepte brieven van

(1) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 172—176 (1)

DON JAN alleen het wantrouwen van den Prins in hem wettigen, en overtuigen, 1576—
 dat hij niet te goeder trouw te werk ging, ondanks zijne verontschuldiging, welke 1581
 naauwelijks dien naam verdient. — De Hertog van *Aarschot* had intusschen een afschrift van den brief van DON JAN aan DE RUEDA, als de belangrijkste, aan ORANJE gezonden. »Gij zult daaruit duidelijk zijne plannen ontwaren,» voegde hij er bij. »En dewijl wij oordeelen, eerlijk te moeten handelen en gelijk het betaamt voor de dienst Zijner Majesteit, ten einde tot het ware geneesmiddel van de rampen dezer Landen te geraken, zoo moet men zich aan elkander duidelijk te verstaan geven, alle geveinsdheid ter zijde stellen, en in alles opregt en open te werk gaan. Deswege heeft de Raad van State aan DON JAN eenen brief gezonden, waarvan hiernevens insgelijks een afschrift, in welken de voornaamste punten der onderschepte brieven met korte woorden worden aangestipt. Daar onze afgevaardigden bij DON JAN in eene verlenging van den wapenstilstand, welke den twaalfden dezer verstreken is, nog voor veertien dagen bewilgigd hadden, hebben wij deze vergunning voorloopig ingetrokken, dewijl de Raad van State noch de Algemeene Staten er in wilden toestemmen, zonder eerst daaromtrent uw gevoelen te hebben ingewonnen, hetwelk gij zoo goed zult zijn ons mede te deelen (1).» ORANJE betuigde den Hertog zijne erkentelijkheid voor de gezondene stukken, schonk zijne goedkeuring aan het schrijven van den Raad van State aan DON JAN, doch wenschte, dat men de bewuste brieven openbaar zou maken, en verklaarde zich tegen het verlengen van de wapenschorsing. »Dikwijls heb ik den Staten onder het oog gebragt,» zegt hij, »en ik blijf er bij, dat al deze verlengingen en vertragingen zeer gevaarlijk zijn en noodlottige gevolgen kunnen hebben. Het beste is, spoedig een vast besluit te nemen, aangezien zij (de Spaanschgezinden) van hunnen kant alle toebereidselen ten krijg maken, zoodat ik vrees, indien wij niet naauwkeurig opletten, wij ons derwijze verrast zullen vinden, dat het te laat zal zijn er orde op te stellen en de onheilen te voorkomen, welke ons van nabij bedreigen. God zij mijn getuige, dat ik altijd gewenscht heb en nog wensch, deze door alle gepaste en zekere middelen af te wenden; en ik houd mij verzekerd, dat gij ook daartoe de behulpzame hand zult leenen (2).»

19 v.
Win-
term.
1576

De onderschepte brieven van DON JAN openden niet de oogen der Algemeene Staten, gelijk ORANJE verwacht en gewenscht had. Vergeefs klaagde hij steeds, dat de zaken met den Landvoogd, hoe uiterst gewichtig en belangrijk ook, achteloos door hen behandeld werden; en betreurde, dat vele aanzienlijken hen van het Verbond met *Holland* en *Zeeland* weder trachtten af te trekken. Hij en deze beide gewesten waren geenszins ge-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 558, 559.

(2) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 171—177.

1576— negen, de voorstellen van DON JAN aan te nemen, zoo als dit het geval scheen te zijn
1581 bij de Algemeene Staten. Hij kon zich het geloof niet opdringen, dat de Spanjaarden het Land zouden verlaten, en bleef ernstig op het slechten der kasteelen aanhouden. Dit echter ontmoette veel tegenstand zelfs bij warme Staatsgezinden, niet omdat zij deze sterkten noodig keurden »in een vrij land, dat naar zijne oude wetten en voorregten bestuurd wordt, maar omdat het gevaarlijk zou zijn ze te slechten of te ontmantelen, vóór dat de steden, in of bij welke zij zich bevonden, derwijze versterkt waren, dat zij zich verdedigen konden of verzekerd waren zoo tegen uit- als inwendige aanvallen.” De Prins daarentegen bleef beweren, dat zoo de kasteelen, vóór eene overeenkomst met DON JAN, niet afgebroken waren, »het Land in eene nog grootere en onverdragelijkere dwingelandij zou gestort worden dan ooit te voren.” Toen reeds voorziende wat later gebeurde, vermaande hij BOSSU, dat men toch vooral op het kasteel van *Namen* acht zou geven (1).

Ondertusschen was, zonder 's Prinsen gevoelen af te wachten, den vijftienden van Wintermaand de wapenschorsing voor nog veertien dagen verlengd geworden, mits de Spanjaarden ook de vijandelijkheden staakten, en onder bepaling, dat zoo DON JAN, vóór het verloop van dien tijd, zich ten aanzien van hun vertrek niet *volstrekt* verklaard had, men dit als eene openlijke weigering zou opvatten, en derhalve al die maatregelen nemen, welke men in de gegeven omstandigheden noodig zou oordeelen. DON JAN had reeds zijn geheimschrijver JUAN ESCOVEDO en OTTAVIO GONZAGA gelast, zich naar *Antwerpen*, *Maastricht* en *Lier* bij de Spaansche Bevelhebbers te begeven. Zij ontvingen van de Algemeene Staten vrijgeleide naar de genoemde steden, onder voorwaarde, dat zij met de Spanjaarden over niets anders dan over hun aftogt zouden handelen, en den Staten binnen vier en twintig uren, na het ontvouwen van hun last, den uitslag hunner zending verwittigen. De Spaansche en Duitsche Oversten verklaarden bij geschrifte aan DON JAN: »dat zij gezind waren het Land te ruimen, wanneer men hun afbetaalde en hen te scheep wegzond, dewijl het vergeworderde jaargetijde, de hoog liggende sneeuw op de bergen, en de afgesloten wegen in *Savoije*, ter zake van de aldaar heerschende pest, den togt naar *Spanje* over land onmogelijk maakten.” Deze verklaring was het uitvloeisel van een geheimen last van DON JAN, dat zij eischen moesten over zee te vertrekken. Immers van de vloot, welke hen moest overvoeren, wilde hij zich bedienen, om zijn geheim ontwerp tegen *Engeland* te volbrengen, met welk rijk PAUS GREGORIUS XIII, onder 's Konings bewilliging, hem reeds beleend had (2).

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 554, 556, 560, 561, 563, 566, 567, 568, 570, 571, 574, 580.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 309, 310. DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 207.

Inmiddels hadden de Algemeene Staten LODEWIJK BLOIS VAN TRESLONG naar den Prins 1576— van *Oranje* gezonden, om hem van hunne onderhandelingen met DON JAN, waar tegen 1581 hij zich zoo ernstig verklaard had, verslag te geven. Behalve het overleggen van onderscheidene stukken, daarop betrekkelijk, moest TRESLONG hem mededeelen, dat hunne afgevaardigden dikmaals, in gemeenzaam gesprek, uit den mond van DON JAN gehoord hadden, »dat hij uitdrukkelijken last had van den Koning, het Spaansche krijgsvolk weg te zenden, hetgeen hij ook beloofde ten uitvoer te brengen en die belofte getrouw op te volgen, daar hij er zeer op gesteld was, zijn woord stiptelijk te houden.» »Hij erkende,» dus gaat het berigtschrift van TRESLONG voort, »dat wij grootelijks reden hadden over de beleedigingen, ons door de Spanjaarden aangedaan, te klagen, zoo als hij dikmaals aan den Koning zelfs gezegd had, maar dat hij niet begrijpen konde, dat wij de ware hulpmiddelen, welke hij medebragt om rust en vrede in het Land te herstellen, niet wilden helpen ten uitvoer brengen (*amplecter*). Hij betuigde, dat wij bepaald tegen den Koning waren, daar wij hem niet wilden hooren, wien de Vorst tot zulk een goed doel gezonden had, hetgeen hij echter zou vergeven en vergeten, zoodra wij zelve dit wenschten en ons aan de Katholijke godsdienst en de gehoorzaamheid des Konings onderwierpen, gelijk wij verplicht waren en zulks dikwijls zelve erkend hadden. In het tegenovergestelde geval, wilde hij wel verklaren, dat hij ons den oorlog aanbragt, waartoe het den Koning, die echter liever alles in der minne wilde schikken, aan krachten noch aan vrienden ontbrak. — En, aangezien het Land in de wapenen en vol onrust was, en de Heeren en Overheden geen meester waren van de gemeente, zoo was het geen wonder, dat hij eene Duitsche lijfwacht eischte. — Hij zou zich naar *Marche en Famine* begeven en verzocht, dat de Raad van State en de afgevaardigden van de Algemeene Staten in genoegzame getale te *Namen* zouden komen, om daar de zaken te voltooijen, welke hij, der groote belangrijkheid wege, niet zonder overleg met genoemden Raad kon behandelen. Hij zou zich dan naar de onlangs geslotene Bevreeding zien te schikken, in zoo verre zij billijk was en niet in strijd met de Roomsch-Katholijke godsdienst en de gehoorzaamheid aan den Koning verschuldigd. — De Koning zou voor den Prins van *Oranje* den weg des regts openstellen, om zich te verdedigen en te zuiveren, hetgeen de Prins zelf dikmaals verzocht had. — Van 's Konings wege had hij wel volmagt, de Gentsche Bevreeding aan te nemen, maar geen last haar te beëedigen, daar zij buiten voorkennis van den Koning en van hem zelve was gesloten, en men niet wist, of zij gepast en billijk ware en niets bevatte in strijd met de Roomsch-Katholijke godsdienst en 's Konings

STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 510—515. NOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 765, 766. B. XI. bl. 841. HOOF, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 488, 489.

1576— achtbaarheid. Van deze twee punten wilde hij eerst verzekerd zijn, en dan nog zou
 1581 hij liever door de vingers zien (*et lors aimeroit mieulx passer*) wat de Staten en de Raad van State verrigt hadden, en nog door de Algemeene Vergadering zou verrigt worden, dan de bewuste Bevrediging te beëedigen. — Wanneer hij over dit een en ander met den Raad van State en de Algemeene Staten, ter kwijting van zijn pligt jegens den Koning, beraadslaagd had, twijfelde hij niet, of men zou het wel spoedig met elkander eens worden en hij zich, zonder eenige lijfwacht, in onze handen stellen. — Op de aanmerking der afgevaardigden, dat DE STROZZI, Kolonel-Generaal van het Fransche voetvolk, naar men berigtte, bijna twaalfhonderd Spanjaarden had verslagen, die in Portugesche bodems waren ingescheept, om, door welke middelen ook, in deze gewesten te vallen, en dat de Admiraal van *Portugal*, die hen overvoerde, gevangen was genomen, antwoordde Zijne Hoogheid, dat hij er in waarheid en trouw niets van wist, en opregt geloofde, dat er ook niets aan was. En toen de genoemde afgevaardigden betuigden gehoord te hebben, dat Zijne Hoogheid last gegeven had, eenige ruiters van MANDESLOOT, die in *Frankrijk* gediend hadden, in dienst te nemen, bekende hij, twee duizend ruiters aangenomen en nog eenige andere in waardgeld gehouden te hebben, waarin hij meende zich van zijn pligt als soldaat gekweten te hebben, daar hij hierdoor zich versterkt en verzekerd had tegen de Staten, die aan alle kanten volk bijeenbragten (*qui faisoient gens à tous costez*). Hij had hun daardoor tevens de gelegenheid benomen, zich van deze ruiters tegen hem te bedienen, waarover zij echter, om den goeden voet, op welken nu de zaken stonden, zich niet moesten ongerust maken, te minder, daar hij dit volk, als het thans niet noodig hebbende, zou afdanken en te goeder trouw wegzenden. Een andermaal beloofde hij ons, op zijn woord, dat hij ongetwijfeld de Spanjaarden, hunne aanhangers en de vreemde oorlogslieden zou laten vertrekken en hierin niet in gebreke blijven, indien wij ook de uitheemsche benden, in onze dienst aangenomen, afdankten en wegzonden. — Hij verzoekt ons, dat wij hem zullen vertrouwen, ten minste zoo wij prijs op zijne vriendschap stellen, daar wantrouwen niet met ware liefde kan gepaard gaan; en wenscht, niet onze Landvoogd, maar onze broeder, vriend en makker te zijn, zich in alles van onzen raad te bedienen en ons al het goede te doen, dat in zijn vermogen is, indien wij zelve dit willen. Dikwijls zegt hij: »Mijne Heeren, helpt mij, bid ik u; geeft mij raad; helpt u zelve, en ziet voor u uit; kleedt u in mijn gewaad en in mijn vel; kleedt mijn persoon met den uwen.» hierdoor willende te kennen geven, dat indien wij ons in zijne plaats bevonden, wij even zoo verlegen zouden zijn als hij, om te antwoorden en zich van den pligt jegens Zijne Majesteit te kwijten in zaken van zoo groot belang, en daar hij zulk een klein getal raadslieden om zich heeft. — De Koning wilde niet, dat de Spanjaarden gedood of vermoord, maar naar *Barbarije* zouden gezonden worden, dewijl zij alle oude, zeer goede en dappere soldaten waren; hij beloofde echter

over hen, welke het verdiend hebben, naar regten te handelen. Eindelijk, de afgevaardigden konden niets anders oordeelen, dan dat DON JAN in alles te goeder trouw, rondborstig en opregt te werk ging, en dat hij waarlijk gekomen was, om het Land tot rust en den vorigen bloei terug te brengen (1).” — Hiermede strookte ten volle de getuigenis van den Markgraaf van *Havré* in een brief aan den Hertog van *Aarschot*. » Wij hebben Zijne Hoogheid het beste gezind van de wereld gevonden, om de *Nederlanden* in hunnen vorigen luister en ouden staat te herstellen. — Ik verzoek u dringend zorg te dragen, dat voortaan geene vijandelijkheden gepleegd worden, want de rondborstigheid en opregtheid, met welke DON JAN handelt, verdienen niet, dat men hem tegenzin inboezemt; daarenboven wil hij wel naar rede hooren en geeft ons aanleiding genoeg, te vreden te zijn (2).”

De Algemeene Staten hadden destijds in dienst twee honderd vaandels voetvolk en vier duizend ruiters, en verwachtten nog krijgsvolk van ANJOU en uit *Engeland* (3). De Overste BALFOUR en zijne twaalf vaandels Schotten, sinds de Gentsche Bevrediging door de Staten van *Holland* ontslagen, waren reeds tot hen overgegaan (4). De Staten van *Gelderland* boden hun duizend zwaar gewapende ruiters en het onderhoud daarvan voor den tijd van drie maanden aan, en ingeval van nood, nog langer (5). De Abt van *St. Bertin* schoot hun vier duizend gulden voor (6). Om het verlangen van DON JAN te bevredigen, begaf zich de Raad van State met een of twee afgevaardigden uit elk gewest, dat ter Algemeene Statenvergadering was verschenen, naar de stad *Namen*, terwijl hij zich te *Marche en Famine*, vier mijlen van daar, zou bevinden, om onderling over de wijze van het vertrek der Spanjaarden te handelen. Er werd echter op nieuw besloten, hem niet als Landvoogd aan te nemen, vóór de Spanjaarden uit den Lande vertrokken, en de steden en sterkten in handen der Staten geleverd waren. Men werd hierin gesteund door Koningin ELIZABETH, welke geld en krijgsvolk aanbood, ingeval de Spanjaarden het Land niet ontruimden. De Keizer benoemde den Hertog van *Kleef*, den Bisschop van *Luik*, en den Graaf van *Limburg* tot middelaars tusschen DON JAN, de Spanjaarden, en de Staten; en zoo zij zelve niet konden verschijnen, moesten zij zich elk door twee gezanten laten vertegenwoordigen. Zoo groot was bij velen nog het wantrouwen, dat de Geldersche afge-

21 v.
Win-
term.
1576

(1) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 163—169.

(2) DE JONGE, *Besluit. d. Stat. Gen. D. I.* bl. 323, 324.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk. D. I.* bl. 261.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 551—554.

(5) BONDAM, *Onuitg. Stukk. D. I.* bl. 307.

(6) DE JONGE, *Besluit. d. Stat. Gen. D. II.* bl. 13.

1576—
1581— vaardigde HENDRIK VAN THIEL uit *Brussel* aan de Regering van *Zutphen* schreef: » God wil schikken, dat het geen Parijsch werk worde. De Brusselaars zijn er niet wel mede te vreden. Hoe ons ook te moede is, weet God; maar *dulce est mori pro Patria*. Kom ik niet weder, dan moogt gij voor mij eene zielmisse laten doen. — God geve, dat er eene goede overeenkomst getroffen worde; zoo niet, dan houdt men een bloedigen krijg voor ontwijfelbaar (1).» Vóór hun vertrek naar *Namen* beloofden de Raad van State en de afgevaardigden der Algemeene Staten bij een plegtigen eed, dat zij zich niet van elkander zouden scheiden, vóór zij met DON JAN en de Spanjaarden overeengekomen waren, en op den negen en twintigsten van Wintermaand, wanneer de wapenstilstand eindigde, gezamenlijk naar *Brussel* zouden terugkeeren, hetzij eene overeenkomst getroffen ware of niet, onder bedreiging eener gestrengere straf. Onder degenen, welke dezen eed aflegden, worden de Hertog van *Aarschot*, de Markgraaf van *Havré*, de Burggraaf van *Gent*, en de Burggraaf van *Brussel* met name genoemd. Eenige aanzienlijken van *Brussel* verzochten de Staten, den Prins van *Oranje* te ontbieden, en dat zij niet naar *Namen* zouden trekken (2). JAN DE WITTHEM, Heer van *Berzele*, noodigde den Prins schriftelijk hiertoe uit. Hij verwachtte niets goeds van de onderhandelingen met DON JAN en vreesde, dat de Staten zich zouden laten misleiden. Deswege was hij te *Brussel* bij de Leden der Algemeene Staten gebleven, die, in gevolge een besluit van den vorigen dag, het bestuur van zaken aldaar zouden blijven waarnemen (3). Het wantrouwen werd nog versterkt door de tijding, dat Hertog ERIK van *Brunswijk* met paardevolk in aantogt was, en DON JAN zoo veel krijgsbenden in dienst nam, als hij slechts bekomen konde (4).

Om DON JAN van de aanstaande komst der Staten te *Namen* te onderrigten, en tevens voorloopig omtrent hun gevoelen over den aftogt der Spanjaarden in te lichten, werd WILLERVAL, na ST. ALDEGONDE geraadpleegd te hebben, naar hem gezonden. De Staten, inzonderheid die van *Holland* en *Zeeland*, hadden vele bezwaren tegen het vertrek der Spanjaarden over zee. De schepen om hen, ten getale van bijna acht duizend man, te vervoeren en waartoe wel veertig bodems, elk van honderd vijftig last, gevorderd werden, konden niet dan na drie maanden gereed zijn, waardoor de vreemde soldaten nog al dien tijd in het Land moesten blijven. De aanmerkelijke kosten, tot de uitrusting en het onderhoud daarvan vereischt, kwamen ten laste van

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 261, 283, 310. *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 572.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 208, 212. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 314.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 572. DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 213.

(4) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 283, 285, 286.

de Algemeene Staten, doch waren, beweerde men, evenmin als de soldij voor het krijgs-^{1576—}
volk te vinden. Bovendien was de vloot, eenmaal in de magt der Spanjaarden gesteld, ¹⁵⁸¹
als verloren te achten (1). Indien echter DON JAN op den togt over zee bleef aan-
dringen en niet te bewegen was, de Spanjaarden over land weg te zenden, moest WIL-
Lerval hem voorstellen, »het voetvolk in te schepen, waartoe de Staten de benoodigde
bodems zouden verschaffen benevens eenige oorlogschepen, om deze naar *Spanje* te
geleiden en van daar terug te brengen, mits het paardvolk alsdan over land vertrok.
En wat de verlangde verrekening en betaling der achterstallige soldij betrof, deze
moesten de Spanjaarden van den Koning verzoeken, welke hen in dienst genomen en
herwaarts gezonden had. Door rooven en plunderen hadden zij zich twintig maal meer
toegeëigend dan hun loon bedroeg, welk bovendien genoegzaam geheel was afbetaald.
Voorts zou men niet gedoogen, dat zij iets van de geroofde goederen uit *Maastricht*
en *Antwerpen* met zich uit het Land voerden (2).”

Reeds hadden de Algemeene Staten te *Namen*, alwaar zij van den drie en twintig-
sten van Wintermaand tot den tweeden van Louwmaand des volgenden jaars hunne ver-
gaderingen hielden, met DON JAN, die zich steeds te *Marche en Famine* bevond,
nieuwe onderhandelingen aangeknoopt, toen hun de Prins van *Oranje* en de Staten
van *Holland* en *Zeeland* een krachtig vertoog inzonden tegen zijn antwoord op de
onlangs aan hem gedane voorstellen. Zij beschouwden dat antwoord in te dubbelzin-
nige woorden gekleed, dan dat men het, zoo als het daar lag, konde aannemen; ont-
vouwden hoe listig het was opgesteld, en hoe weinig men op de belofte, daarin vervat,
konde staat maken, dewijl uit de onderschepte brieven bleek, dat de Spaanschen voor-
nemens waren, nieuw krijgsvolk te werven om den oorlog voort te zetten. Zij ver-
klaarden zich niet gezind »tot eene overeenkomst toe te treden, welke den vrede en
de vrijheid kon benadeelen, en dat zij aan de rampen, welke hieruit voor het Land
zouden voortvloeijen, bij God en menschen onschuldig wilden zijn (3).”

Intusschen had WILerval zijnen last aan DON JAN opengelegd en betoogd, dat de
vreemde soldaten zeer gevoegelijk langs denzelfden weg, dien zij gekomen waren, kon-
den terugkeeren, daar de Hertogin van *Parma* en de Hertog van *Alba* dien wel geno-
men hadden toen zij, in hetzelfde jaargetijde als thans, *de Nederlanden* verlieten. Daar
hij tevens ernstig aandrong, dat de steden en sterkten, door de Spanjaarden bezet, in
handen der Staten gesteld wierden, verzocht DON JAN, welke ziek te bed lag, »dat men

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. I. bl. 331—334. Vgl. bl. 325—330. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 766. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 489.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 209. BONDAM, *Omuitg. Stukkl.* D. I. bl. 310, 311.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 768, 769.

1576— hem toch niet zoo lastig wilde vallen, en betuigde, dat hij in deze gewigtige zaak
1581 niets besluiten konde, vóór GONZAGA en ESCOVEDO teruggekomen waren, over wier lang
uitblijven hij zich niet genoeg kon verwonderen. En wat het bekrachtigen der Gentsche
Bevrediging betrof, gaf hij zijne verbazing te kennen, dat de Staten » met den Prins
van *Oranje*, een Lutheraan en oproerling tegen den Koning, onderhandeld hadden.” Hij
verlangde tevens een getuigschrift van de geestelijkheid, » dat men niet bedoelde
nieuwigheden in de godsdienst in te voeren.” Hierop dienden eerlang eenige Bisschoppen,
Abten en andere geestelijken, als ook de god- en regtsgeleerde Faculteiten aan
de Hoogeschool te *Leuven*, schriftelijke verklaringen in, dat door het Gentsche Ver-
bond de Roomsch-Katholieke godsdienst niet beledigd of benadeeld werd; terwijl de
Raad van State van zijn kant evenzeer verzekerde, dat er niets in voorkwam, hetwelk
inbreuk maakte op 's Konings gezag (1). Het is waar, men was er nog niet zoo ver
in gekomen, dat men den Koning voor vervallen van de regering verklaarde; zijn
naam stond nog aan het hoofd der staatsstukken, maar zijne Souvereiniteit was slechts
in naam, behalve in eenige sterkten, door zijn krijgsvolk bezet, en in *Luxemburg*,
dat men niet konde bewegen, afgevaardigden ter Algemeene Statenvergadering te zen-
den. Het aarselen van DON JAN, de Gentsche Bevrediging aan te nemen, houden eeni-
gen voor een bewijs zijner opregtheid (2).

29 v. Middelertijd was de tijd van den wapenstilstand verstreken. DON JAN wenschte dien
Win- nog acht dagen te rekken, waarin de Staten, te *Namen* vergaderd, bewilligden en
term. hiervan terstond den Prins van *Oranje*, RENNEBERG, HIERGES, en hunne achtergeblevene
1576 medeleden te *Brussel* onderrigten. In deze laatsten echter, door ST. ALDEGONDE geheel
onder den invloed van ORANJE gebragt, versterkten het uitstellen en dralen van DON JAN
het kwade vermoeden tegen hem, en zij gaven hunne uiterste bevreemding over deze
verlenging der wapenschorsing te kennen, welke zij weigerden goed te keuren. Veel-
eer herinnerden zij de Vergaderden te *Namen* aan den afgelegden eed, verzochten hen,
binnen twee of drie dagen naar *Brussel* terug te keeren en zorg te dragen, » dat hun
door DON JAN het net niet over het hoofd getrokken wierd. Zij toch waren uit *Frankrijk*
en van elders onderrigt, dat hij voet- en paardevolk in dienst nam, waaruit gemak-
kelijk zijne bedoeling was af te leiden.” — Te zelfden tijde ontbood DON JAN, bij
monde van den Heer van *Rassinghem*, de Staten naar de Luiksche stad *Huy*, als eene
onzijdige plaats; hij zelf zou aldaar verschijnen en zich tot alles wat billijk was laten

(1) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 216. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 312—315.
BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 766, 767, 770. v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl.*
B. VI. bl. 127.

(2) BORGNET, PHILIPPE II *et la Belgique*, p. 97, 98, 99.

vinden. Men verhaalt, dat hij zich toen liet ontvallen: »Het is beter, dat de Staten 1576—
bij mij komen dan dat ik hen, gelijk een lijfjonker of lakei, volge.» Ook moet hij 1581
gezegd hebben, dat »zij bij een wijngaard te vergelijken waren, welke vruchtbaar is,
maar besnoeid moet worden.» Hij vergeleek hen insgelijks bij de kinderen *Israëls*,
»die manna genoeg hadden, maar geen MOZES.» De Staten weigerden, zich naar *Huy*
of eenige andere Luiksche stad te begeven, dewijl zij DON JAN reeds veel meer eer
dan ooit eenig ander Vorst bewezen hadden, door hem tot aan de grenzen van 'sKo-
nings gebied te gemoet te gaan. Hierop beloofden de afgezanten des Duitschen Rijks,
welke hun een schrijven van den Keizer overhandigden en zich als vrede-stichters aan-
boden, DON JAN, zoo mogelijk, over te halen zich aan hen in *Namen* te vertrouwen,
onder voorwaarde, dat zoo men niet met elkander overeenkwam, hij ongemoeid zou
kunnen vertrekken werwaarts hij begeerde. Op denzelfden dag gaf de Baron D'AU-
BIGNY ter Statenvergadering verslag van zijne zending naar *Frankrijk*; de Koningin-
Moeder bood hare goede diensten aan, om de geschillen tusschen de Staten en den 31 v.
Koning van *Spanje* of DON JAN in der minne te vereffenen (1). Win-
term. 1576

Van een en ander werd onmiddellijk door de Algemeene Staten den Prins van *Oranje*
kennis gegeven, wien zij tevens verzochten, de inbreuk, welke in *Holland* op de
Gentsche Bevrediging, die zij besloten hadden stiptelijk na te komen, gemaakt werd,
te herstellen en waarvan, onderanderen, het vernielen der kerken en beelden in *Oude-*
water ten bewijze strekte (2). Met smart vernam ORANJE het vernieuwd onderhandelen
met DON JAN. Reeds had hij een zijner vertrouwde vrienden te *Brussel* gelast,
wanneer men bespeurde, dat de Staten zich onder diens eigendunkelijk (*impérieus*)
bewind wilden stellen, zich daartegen te verklaren, als geheel in strijd zijnde met
het eerste punt der Gentsche Bevrediging en met 'sLands vrijheid. Voorts hun te verwitti-
gen, dat zij zich niet moesten verwonderen, indien hij en de Staten van *Holland* en *Zee-*
land alsdan op hunne hoede waren en die voorzorgen namen, welke zij voor hunne veilig-
heid noodig oordeelden, waardoor zij volstrekt geene inbreuk op den vrede wilden maken,
maar er, om hun eigen welzijn en behoud, toe genoopt werden. »Naar mijn inzien,»
voegt de Prins er bij, »zal ons dit bij elk regtvaardigen, daar wij iets voor onze ze-
kerheid moeten doen; en misschien zullen de Algemeene Staten, ons besluit verne-

(1) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen. D. I.* bl. 219, 220, 221, 222. BONDAM, *Onuitg. Stukk. D. I.*
bl. 313, 314, 315. *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 178. BOR, *Hist. d.*
Nederl. Oorl. D. I. B. X. bl. 770, die echter andere redenen opgeeft, waarom de Staten weiger-
den, zich naar *Huy* te begeven.

(2) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. I.* bl. 221. *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*,
T. III. p. 177—179.

1576— mende, van gevoelen veranderen. — Indien men in het geheim van hen, of van eeni-
1581 gen onder hen en van de Grooten een bewijs konde verwerven, dat zij al hetgeen ik mogt ondernemen zouden goedkeuren, althans niet deswege de wapenen tegen ons opvatten, mits wij niets verrigten (*retrovions*) ten nadeele der (Roomsch-Katholijke) godsdienst, zou ik meenen, dat wij met Gods hulp iets goeds konden tot stand brengen, zoowel voor hen als voor ons (1).”

Hetzij omdat DON JAN weigerde zich naar *Namen* te begeven, hetzij ten gevolge van het verzoek der achtergeblevene Staatsleden te *Brussel*, de Algemeene Staten met den
1577 Raad van State keerden ten minste den tweeden van Louwmaand uit *Namen* terug, en hervatten den zevenden daaraanvolgende hunne zittingen te *Brussel*. Den dag vóór hun vertrek hadden hunne afgevaardigden, de Abt van *St. Gislain*, de Markgraaf van *Havré*, de Burggraaf van *Gent*, de Baron van *Liedekerke*, en ADOLF VAN MEETKERKE, DON JAN voorgesteld, in *Lewen* of in *Mechelen* het verdrag (*le traicté*), te *Luxemburg* tusschen hem, den Raad van State en de Algemeene Staten aangegaan, te komen voltooijen en ten uitvoer leggen. Tot zekerheid van zijn persoon, hadden zij hem, behalve de algemeene verzekering der Staten, eene lijfwacht uit inboorlingen, thans in staatsche dienst, en naar zijne keuze aangeboden, wier Bevelhebber in zijne handen den eed van getrouwheid en van de bewaking zijns persoons, naar zijn goedvinden, zou afleggen; daarenboven zouden drie of vier Leden der Algemeene Staten zich als gijzelaars in de magt des Bisschops van *Luik* stellen, tot zolang de gewenschte vrede geheel gesloten zou zijn. DON JAN had hierin genoeg genomen »wegens de groote liefde, welke hij koesterde en altijd getoond had en toonen zou voor de rust en welvaart dezer gewesten.” Tot lijfwacht koos en benoemde hij den Heer van *Hierges* met eene afdeeling van drie duizend man; en verzocht voor gijzelaars den Markgraaf van *Havré*, den Burggraaf van *Gent*, den Heer van *Montigny*, en den Abt van *St. Gertrude* (2).

Nog vóór de terugkomst der Staten in *Brussel* was bij eenige aanzienlijke mannen aldaar het denkbeeld opgerezen, eene soort van nieuw *Compromis* te ontwerpen, niet geheel ongelijk aan dat, welk bij den aanvang der Nederlandsche beroerten zooveel deelneming had gevonden. Immers niet ongegrond was hunne vrees voor eene ontbinding van het Verbond te *Gent*, daar verscheidene Leden, zoo van den Raad van State als van de Algemeene Staten, dagelijks meer en meer lust betoonden, naar DON JAN te luisteren, waardoor oneenigheid onder hen konde ontstaan en zij zich, tot aller ver-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 584, 585.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 2, 3, 419—421. v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 127 verso.

derf, van elkander mogten scheiden (1). Deze nieuwe verbindtenis, de *Unie van Brussel* genoemd, was ongetwijfeld het bestaan verschuldigd aan de acht mannen, welke haar den negen en twintigsten van Wintermaand des vorigen jaars het allereerst onder- teekend hadden (2). Behalve misschien PIERRE DE WARCHIN, die weinig bekend is, waren allen verklaarde vrienden van ORANJE, namelijk: JAN VAN DER LINDEN, Abt van *St. Gertrude*, die met hem briefwisseling onderhield; de Graaf van *Lalaing*, welke hem gewoonlijk zijn vader noemde; de Graaf van *Bossu*, sedert zijne slaking geheel aan de zaak van ORANJE en der Nederlanders verbonden; CHAMPIGNI, HEZE, WILLERVAL, en BERZELE, die 's Prinsen raad inriepen, of liever zijne bevelen volgden; allen ijverige vaderlandsgezinden, hevige vijanden van de Spanjaarden, en onder hen de mannen, welke de handen aan den Raad van State gelegd hadden. Wel verre alzoo, dat den Prins van *Oranje* deze *Unie van Brussel* zou hebben mishaaagd, gelijk eenigen beweren, is het veeleer te vermoeden, dat hij er toe vermaand, zoo niet haar bewerkt heeft. In geen geval althans kon zij hem onwelkom zijn, daar zij strekken moest, de onderhandelingen met DON JAN af te breken en de Gentsche Bevrediging te handhaven; twee zaken, welke hij op dien oogenblik het meest verlangde. De Raad van State en de Algemeene Staten bekrachtigden de nieuwe overeenkomst, welke trouwens ook niets bevatte, dat niet op vroegere besluiten van hen gegrond was. Daarop werd dit gewichtig staatsstuk rondgezonden en van lieverlede door bijna twee honderd zestig der aanzienlijkste mannen, zoo geestelijke als wereldlijke, uit al de Nederlandsche gewesten, behalve *Luxemburg*, onder- teekend. Men vindt er, buiten de reeds opgegeven namen, die van de Bisschoppen van 's *Hertogenbosch*, van *Iperen*, van *Brugge*, van *St. Omer*, van *Namen*, en van meer dan twintig Abten; voorts die van FILIPS van *Egmond*, oudsten zoon van LAMO- RAAL; van KAREL van *Aremberg*, zoon van den gesneuvelden Stadhouders van *Friesland*; van FILIPS van *Croy*, Hertog van *Aarschot*, en diens zoon KAREL van *Croy*; van JAN en EUSTACHE van *Croy*, Graven van *Roeulx*, KAREL-FILIPS van *Croy*, Markgraaf van *Havré*, en EUSTACHE van *Croy*, Heer van *Crecques*; van KAREL, Graaf van *Barlaymont*, en zijne zonen LANGELOT, GILLES, FLORIS en CLAUDE; van den Graaf van *Mansfeldt*, den Heer van *Rassinghem*, J. en W. VAN MERODE, FRANÇOIS VAN HALEWIJN, Heer van *Sweveghem*, ROBERT DE MELUN, Burggraaf van *Gent*, GEORGE van *Lalaing*, later Graaf van *Rennenberg*, EMANUEL van *Lalaing*, Heer van *Montigny*, en JACQUES van *Lalaing*; van den Heer van *Auxy*, broeder des Graven van *Bossu*; van KAREL VAN GAVRE, Graaf van *Beaurieu*, GILLES VAN LENS, Heer van *Aubigny*, GEORGE VAN LIGNE, en BUCHO VAN

1576—
15819 v.
Louw-
maand
1577(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 769.(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 769. GROEN v. PRINSTERER, in *de Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 590.

1576—
1581

AYTTA, heef van VIGLIUS. Onder de gevolmagtigden uit *Gelderland, Utrecht, Overijssel, Friesland, Groningen* en *de Ommelanden*, welke dit geschrift teekenden, telt men ELBERTUS LEONINUS, BARTOLT VAN GHENDT, Burgemeester van *Nijmegen*, en HENDRIK VAN THIEL, Burgemeester van *Zutphen*; JAN TAETS van *Amerongen* en HENDRIK DE VOOCHT VAN REIJNEVELT, Burgemeesters van *Utrecht*; EUSEBIUS BENTYNCK, Drost van *IJsselmuiden*, en JOHAN RIPPERDA; C. AERNSMA, Advokaat voor den Hove van *Friesland*, MARTEN VAN DEN NIJZEM, afgevaardigde van *Westergo*, en SCHELTO VAN TZAERDA; CLAES VAN BOERMANY (Burmania), HERMAN, Abt van *Felwert*, en EISO JARGHES, uit het oud-adelijk geslacht van dien naam, hetwelk nog aanwezig is (1). De afgevaardigden van *Holland* en *Zeeland*, JAKOB MUYS VAN HOLY uit *Dordrecht*, SEBASTIAAN VAN LOOZEN uit *Gorkum*, beide Leden van den Raad des Prinsen van *Oranje*, en JAN VAN DEN WARCK, Pensionaris van *Middelburg*, teekenden de *Unie* onder voorwaarde, »dat de Gentsche Bevredeging, met al de bepalingen daarin vervat, hare volle kracht zou behouden, verklarende zij, aan de tegenwoordige *Unie* slechts in zoo verre deel te nemen, als deze niet van die Bevredeging afweek; dat zij voorts het verdrijven der Spanjaarden, gelijk bij het sluiten van den Gentschen Vrede, als het hoofddoel der *Brusselsche Unie* beschouwden en waartoe zij zich thans op nieuw verbonden; en dat zij, wat het punt van godsdienst en het gezag des Konings betrof, zich zouden houden aan hetgeen de vergadering der Algemeene Staten, wanneer deze, na het herstel der rust, bijeengeroepen was, te dien opzichte zou beslissen, gelijk bij het Verdrag van *Gent* was bepaald (2).” De *Unie van Brussel*, »het eenige Verbond, waarbij *al* de Nederlandsche gewesten, *Luxemburg*, zoo als is opgemerkt, alleen uitgezonderd, zamenspanden tot behoud der vrijheid en tot verdediging des Vaderlands,” en dat gesloten werd »op het eenige tijdpunt, waar men iets goeds voor de Nederlandsche zaken mogt hopen (3),” luidt, uit het oorspronkelijke Fransch vertaald, aldus:

»Wij Ondergeteekenden, Prelaten, Kerkelijken, Heeren, Edelen, Wethouders (*Magistratz des Loix*), Steden, Burgvoogdijen enz. uitmakende en vertegenwoordigende de Staten der *Nederlanden*, thans te *Brussel* vergaderd, en anderen, zijnde onder de gehoorzaamheid van den zeer hoogen, zeer magtigen, en zeer doorluchtigen Vorst, den Koning FILIPS, onzen genadigen Heer en natuurlijken Prins enz. doen te weten allen tegenwoordigen en toekomstigen, dat wij, in aanmerking ne-

(1) Belangrijke berigten over de onderteekenaars der *Brusselsche Unie* vindt men bij DE JONGE, *de Unie van Brussel*, bl. 34—206.

(2) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II.* bl. 8. DE JONGE, *de Unie van Brussel*, bl. 127, 128. GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 589.

(3) DE JONGE, *de Unie van Brussel*, bl. 14

mende, hoe ons gemeenschappelijk Vaderland door eene meer dan barbaarsche en wreede verdrukking der Spanjaarden gekweld wordt, bewogen, aangespoord en genoodzaakt zijn geworden, ons te zamen te voegen en te vereenigen, en met wapenen, raad, volk en geld elkander hulp en bijstand te verleenen tegen de voornoemde Spanjaarden en hunne aanhangers, welke als wederspanning tegen Zijne Majesteit en voor onze vijanden verklaard zijn. Deze *Unie* en Vereeniging is sedert door den onlangs gesloten Vrede bevestigd, alles op gezag en met goedkeuring van den Raad van State, door Zijne Majesteit met het algemeen bestuur dezer Landen belast. Daar nu, om het voorgestelde doel met deze Vereeniging (te bereiken), alle getrouwheid, standvastigheid en wederkeerige verzekering ten eeuwigen dage vereischt wordt, en wij volstrekt niet begeeren, dat eenig misverstand aanleiding geve tot kwaad vermoeden, veel min tot onwil in iemand onzer, maar integendeel, dat de zaken, deze *Unie* betreffende, geheellijk opgevolgd, bevorderd en uitgevoerd mogen worden met alle opregtheid, getrouwheid en vlijt, zoodat niemand van de onderzaten en ingezetenen der voornoemde Landen eenige billijke reden hebbe misnoegd te zijn of ons te wantrouwen; daarom en bijzonder om te verhoeden, dat er ongetrouw gehandeld worde ten nadeele van ons gemeenschappelijk Vaderland en van zijne regtvaardige bescherming, of dat door achteloosheid of oogluiking iets worde verzuimd, wat tot deze regtvaardige bescherming noodig is of zijn mogt, zoo hebben wij, uit kracht van ons vermogen en onzen last wederzijds en anderzins, voor ons en onze nakomelingen beloofd en beloven, op trouw van Christenen, van mannen van eer, en als opregte vaderlanders, onverbrekkelijk en ten eeuwigen dage te houden en onderhouden deze *Unie* en Vereeniging, zonder dat iemand van ons zich daarvan kunne ontbinden of scheiden door veinzerij, heimelijke verstandhouding, of op eenige andere wijze hoe ook, ter instandhouding van ons Heilig Geloof en de Katholijke Apostolische Roomsche godsdienst, tot nakoming van de (Gentsche) Bevrediging, en tot eenparige uitdrijving van de Spanjaarden en hunne aanhangers, onder verschuldigde gehoorzaamheid aan Zijne Majesteit, voor de rust en het welzijn van ons Vaderland; gelijk ook om te onderhouden allen en een iegelijk onze voorregten, landregten, vrijheden, instellingen, gebruiken en oude herkomen, waartoe wij al de middelen, in ons vermogen, zullen verstrekken, zoo met geld, volk, raad en goet, ja, met den lijve zelfs, indien het nood ware; alsmede, dat niemand onzer, in het bijzonder, eenigen raad, advies, of toestemming zal mogen geven, of geheime of bijzondere gemeenschap houden met degenen, welke tot deze *Unie* niet behooren; integendeel hun op geene wijze openbaren, wat in onze gemeenschappelijke vergadering gehandeld, beraadslaagd of besloten is of worden zal, maar zich in alles voegen en gedragen naar hetgeen ons algemeen en gemeenschappelijk besluit zal bepalen. En indien eenig gewest, staat, landschap, stad, slot of huis belegerd, besprongen, aangeslagen, beschadigd of verdrukt worde, hoe dat zij; zelfs zoo iemand onzer, of

1576— eenig ander die zich voor het Vaderland en de gemeene bescherming daarvan dapper heeft gekweten tegen de voornoemde Spanjaarden, of in andere zaken daarvan afhangende, zoo in het algemeen als in het bijzonder, opgezocht, gevangen, op losgeld gesteld, benadeeld, bezwaard, lastig gevallen of verontrust worde in zijn persoon, goed, eere, staat of anderzins, belooven wij daartegen hulp te verleenen bij alle de bovengenoemde middelen; ook de slaking der gevangenen te bewerken, hetzij met geweld, hetzij anderzins, alles op straffe van te worden ontzet van adeldom, van naam, van wapen en van eer, en, voor God en alle menschen, gehouden te worden voor meinêdig, ongetrouw en vijand van ons Vaderland en te vervallen in de schande van eerloosheid en lafhartigheid ten eeuwigen dage. En om deze onze *Unie* en Verbindtenis te versterken, hebben wij het tegenwoordige stuk met ons gewoon handteeken onderschreven en geteekend den negenden van Louwmaand Vijftienhonderd zeven en zeventig.”

1581

Lager stond: »Nadien de gemagtigden der Algemeene Staten, hierboven ondertee-kend, de Leden van den Raad van State, door Zijne Majesteit met het algemeen bewind der Landen van herwaarts over (*de Nederlanden*) belast, verzocht hebben den inhoud van de *Unie*, hierboven geschreven, te willen goedkeuren, zoo hebben de Leden van dien Raad, in aanmerking nemende het voornoemde verzoek en de redenen hierboven vermeld, voor zooveel in hen is, goedgekeurd en keuren goed bij dezen, de voornoemde *Unie*, naar haren vorm en inhoud. Gedaan te *Brussel* op het stadhuis ter vergadering van de Staten voornoemd, den negenden van Louwmaand Vijftienhonderd zeven en zeventig. Op bevel van de Heeren van den Raad van State, onderteekend BERTI (1).”

Gelijktijdige en latere Schrijvers, de strekking en den geest dezer nieuwe Verbindtenis miskennende, hebben beweerd, dat zij »aangemerkt moet worden als de eerste oorzaak van den tweespalt, welke tusschen de Nederlanders ontstond en die daarna de scheiding van de Noordelijke en Zuidelijke gewesten bewerkt heeft (2).” Daartegen is aangevoerd, dat dit beweren onjuist en te onregte gegrond is op de uitdrukkelijke melding, welke in dit Verdrag van het handhaven der Roomsch-Katholijke godsdienst gemaakt wordt.

(1) DE JONGE, *de Unie van Brussel, Bijv. en Verbeter.* bl. 54. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Lib. XI. p. 326. DU MONT, *Corps Diplomat.* T. V. P. I. p. 285. Eene Nederduitsche vertaling er van wordt gevonden bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 769, 770. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 127, 128. A. VAN MEERBEECK, *Chronieke van de gansche Werelt*, D. I. bl. 288, 289. *Groot-Placaatb.*, D. IV. bl. 51, 52. GOUTHOEVEN, *Chron.* D. II. bl. 125. Eene Engelsche vertaling vindt men in het zeldzaam voorkomend werk van E. GRIMSTON, *A Generall Historie of the Netherlands*, 2°. Edit. London 1627, B. X. p. 492. BENTIVOGLIO geeft den beknopten inhoud dezer Unie op, *Nederl. Hist.* bl. 257.

(2) DE JONGE, *de Unie van Brussel*, bl. 1—31; en vooral *Bijvoegs. en Verbeter.* bl. 5—24.

»Zulk eene bepaling of voorwaarde achterwege te laten zou allervreemdst geweest 1576—
zijn. Het geval met *Holland* en *Zeeland* was eene uitzondering; men gevoelt, dat 1581
hunne afgevaardigden zekerheidshalve, ja, zelfs uit welvoegelijkheid verklaarden, door
hunne onderteekening geene inbreuk te willen maken op de bepalingen van de Gentsche
Bevrediging. Maar de Katholijke gewesten, ofschoon ten volle erkennende, dat men
deze Bevrediging moest nakomen, niet er veranderingen in brengen, konden echter de
beleefdheid of inschikkelijkheid niet zoo verre drijven, dat zij stilzwijgend de belangen
van hun geloof voorbij gingen; daarenboven had men, door de afgelegde verklaring,
minder deze belangen op het oog, dan wel om dengenen eene beweegreden of een
voorwendsel te ontnemen, die, hetzij uit geveinsde of ongeveinsde bezorgdheid voor het
Katholicismus, zich reeds niet ongenegen toonden, de voorstellen van DON JAN aan te
nemen. — De Vereeniging van *Brussel* was geenszins eene bron van tweedragt, maar
eene poging, die te voorkomen. Niet *van dien tijd af* vorderde men uitsluitend de
handhaving van de Roomsche godsdienst, want nimmer nog hadden de Staten er aan
gedacht, daarvan af te wijken. Gewis kon men de punten der Gentsche Bevrediging
in dezen zin niet opvatten. De Hervormden zelve bedrogen er zich niet in, ten
minste zij bekenden de zaak en kwamen er later openlijk voor uit. PETRUS DATHENUS
strooide immers uit, dat het punt in de Gentsche Bevrediging, betreffende het hand-
haven der Katholijke godsdienst, goddeloos was (1).” Teregt alzoo vindt een tijdge-
noot de aanleiding tot de Vereeniging van *Brussel* niet eenig en alleen in den
wensch, de Roomsche godsdienst te handhaven, maar ook in het verlangen, *den Vrede
van Gent te bevestigen, en malkanderen te verbinden met eenen nieuwen band* (2).

Terstond getuigde het gedrag van eenige onderteekenaars de vrees, dat men te ver
gegaan was, en toonde duidelijk den invloed aan, welke toen begon te heerschen (3).
De afgevaardigden van *Iperen*, van *Namen*, van *Braband*, en onderscheidene Grooten,
zoo geestelijke als wereldlijke, verklaarden, dat zij de Brusselsche Overeenkomst slechts
geteekend hadden »voor zoo ver hunne magt zich daartoe uitstreckte” (*tant que leur
pouvoir s’extend sy avant*), en door hunne onderteekening niet gehouden wilden
worden, het gevangen nemen der Leden van den Raad van State, in Herfstmaand laatst-
leden, goed te keuren (4). De Prins van *Oranje* haastte zich volstrekt niet, de sla-
king dier Heeren te bewerken. HÉZE, zijn vriend en in wiens magt zij zich steeds
bevonden, was op dat tijdstip alvermogend in *Brussel*. Bevelhebber der stad en aan

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d’Orange*, T. V. p. 589, 590.

(2) V. MEERBEECK, *Chron.* bl. 435, bij DE JONGE, *de Unie van Brussel, Bijv. en Verb.* bl. 25.

(3) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d’Orange*, T. V. p. 591.

(4) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 6—9.

1576— het hoofd eener gewapende bevolking, behandelde hij de Algemeene Staten zelfs met
1581 trotschheid en overmoed. Hij verstoutte zich, brieven aan hen en den Hertog van *Aarschot* gerigt te openen, ja, somtijds geheel achter te houden; en ongetwijfeld op zijn bevel, hield BLOYERE 's Keizers renbode aan, en opende onbeschroomd de brieven voor de Keizerlijke gezanten bestemd. Zonder zijn verlof mogt AARSCHOT niemand buiten de stad zenden; en dengenen, welke ten behoeve der gekerkerde Heeren spraken, gaf hij menigmaal het ruw bescheid, »dat zij voortaan daarvan moesten zwijgen, anders zou hij de gevangenen naar *Vilvoorden* laten vervoeren.” Op raad van ORANJE, had hij het verzoek des Konings van *Frankrijk*, den Graaf van *Mansfeldt* te ontslaan, ontwijkend beantwoord, ofschoon ook de Algemeene Staten het ondersteund hadden, »om niet de verontwaardiging van den Allerchristelijken Koning, en verscheidene vijanden, zoo in *Frankrijk* als in *Duitschland*, zich op den hals te halen.” Zoo hevig was de ingenomenheid tegen de gevangene Raadsleden, dat het gemeen van *Brussel* den geheimschrijver van den Franschen gezant beleedigde, omdat zijn Meester te hunnen voordeele gesproken had. Eindelijk moest toch HÉZE aan het herhaalde verlangen des Konings van *Frankrijk* en der Algemeene Staten toegeven. BARLAYMONT, MEGEN en HAUTEPENNE werden omtrent het midden van Louwmaand in vrijheid gesteld; met de geheele slaking van den Graaf van *Mansfeldt* liep het echter nog aan tot in het begin der volgende maand (1). Om dien tijd werd ook ORANJE verzocht, den Raadsheer DELRIO, welke naar *Middelburg* was opgezonden, te ontslaan (2).

Ondertusschen verzuimden de Prins en de Staten van *Holland* en *Zeeland* niet, de steden, die zich nog in de magt der Spanjaarden bevonden of gemeene zaak met hen maakten, tot het omhelzen der Gentsche Bevrediging over te halen. Het verbod, met *Haarlem* eenigen handel te drijven (3), het afsnijden van bijna allen toevoer te water derwaarts, door middel van de schans te *Sparendam*, en de bezorgdheid, dat de Staatschen het brengen van zeevisch naar de stad zouden beletten, noopten de stedelijke Regering, gemagtigden naar *Delft* te zenden, om met de gewestelijke Staten in onderhandeling te treden. Overeenkomstig het Gentsche Verdrag, moesten die steden, welke destijds nog niet onder het bewind van ORANJE waren teruggekeerd, van hem, in het punt van godsdienst of in andere opzigten, voldoening (*satisfactie*) verzocht en ontvangen hebben, vóór men haar in het Verbond opnam. Alsdan namen zij, bij wijze van

(1) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 107, 116, 166. D. II. bl. 6, 11, 20, 23, 30, 31, 32, 34, 38, 39, 51, 57, 65, 66. *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 511—515. DE JONGE, *de Unie van Brussel*, bl. 181—185.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 65, 445.

(3) Zie hiervoor, bl. 25.

verdrag, dien Vrede aan, maar niet al de punten van de Vereeniging tusschen *Holland* 1576—
 en *Zeeland*, en begaven zich onder de gehoorzaamheid van den Prins, als 's Konings 1581
 Stadhouder, op zulke voorwaarden als zij best bedingen konden en voor hare bijzon-
 dere belangen meest nuttig oordeelden (1). Zoo droegen thans de Haarlemmers hunne
 eischen ter Statenvergadering voor, maar welke als onbillijk werden afgewezen.
 Nadat zij deze even vruchteloos aan de Algemeene Staten hadden voorgesteld, zonden
 zij hunne gemagtigden, in het begin van Louwmaand, met aanbevelingsbrieven van
 de Staten van *Holland* naar den Prins, en den twee en twintigsten dier maand kwam
 een vergelijk tot stand, waarbij hun werd toegestaan »vrije uitoefening van de Roomsch-
 Katholijke godsdienst onder beding, dat zij den Onroomschen eene kerk moesten in-
 ruimen. Hunne Wethouders zouden aanblijven tot op den tijd der verkiezing, welke
 dan naar oud gebruik zou plaats hebben. Voorts zou de stad met geene bezetting,
 dan in geval van uitersten nood, bezwaard worden, en al hare voorregten behouden.”
 De Staten van *Holland* bekrachtigden eerlang deze overeenkomst, en in Lentemaand
 verschenen weder voor het eerst Haarlemsche afgevaardigden ter dagvaart te *Dordrecht*.
 Op last van den Raad van State, verliet de krijgsbezetting de stad, over welke sedert
 de Overste HELLING tot Bevelhebber werd aangesteld (2).

De afgevaardigden, door *Amsterdam* in Wintermaand des vorigen jaars naar *Brussel*
 gezonden (3), waren door den Schotschen Overste BALFOUR opgeligt geworden en in
 hechtenis gehouden. De reden er van blijkt niet duidelijk, doch schijnt het ter zake
 van geld geweest te zijn. Op verzoek der Amsterdammers, gelastte de Raad van State
 BALFOUR, behoudens zijn regt, de gevangenen te ontslaan en naar de Algemeene Sta-
 ten te zenden, voor welke hij zich insgelijks zou stellen, ten einde hen tegen elkander
 te hooren. Dit geschiedde niet vóór het begin van Sprokkelmaand; in Grasmaand was
 het geschil nog hangende, en de afloop er van is ons niet gebleken (4). Welligt,
 dat deze omstandigheid in *Amsterdam* kwaad vermoeden verwekt, en tot het
 uitrusten van vijf en twintig oorlogsvaartuigen aldaar, tegen het einde van Louw-
 maand, aanleiding gegeven heeft. Zelfs verspreidde zich het gerucht, dat in de stad
 openlijk van de predikstoelen Gods zegen over een groot voornemen werd afgesmeekt.
 Een en ander spoorde de Staten van *Holland* aan tot krachtige maatregelen tegen *Am-
 sterdam*, hetwelk op nieuw alle toevoer, zoo te water als te land, werd afgesne-

(1) TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 153, 154.

(2) *Resolutiën d. St. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 132, 134. DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.*
 D. II. bl. 46, 96. BON, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 756. HOOFD, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 491.

(3) Zie hiervoor, bl. 25.

(4) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 46, 56, 58, 64, 66, 76, 135, 177, 192, 208, 210, 216.

1576—
1581—den (1). Hierin kwam geene verandering, ofschoon de stad zich den twaalfden van Sprokkelmaand met de Algemeene Staten vereenigd had (2). Zij kon het met den Prins van *Oranje* over de voorwaarden van voldoening (*satisfactie*) niet eens worden. De stedelijke Regering wilde er namelijk geene andere dan de Roomsche godsdienst uitgeoefend hebben, en den Hervormden, zelfs buiten de muren, geene vergaderplaats toestaan, waarin ORANJE niet bewilligen konde (3).

Reeds den negentienden van Wintermaand des vorigen jaars had de stad *Muiden* aan SONOY verklaard, dat zij genegen was, zich met de Algemeene Staten te vereenigen en tot het Gentsche Vredesverdrag toe te treden. Dit geschiedde dan ook den eersten van Louwmaand, waarbij zij, behalve vrije uitoefening van godsdienst en eenige andere voorregten, ook bedong, dat PAULUS VAN LOO, hoezeer als Spaanschgezind bekend, Voogd van het Muiderslot en Baljuw van *Gooiland* zou blijven, onder aflegging van den eed van getrouwheid aan de Staten. Naderhand echter is VAN LOO, daar zijne trouw verdacht werd en hij in twist met de Staten geraakte, van beide ambten ontzet en daarin door Jonkh. WILLEM VAN ZUYLEN VAN NYEVELD, die zich den Lande veel verdienstelijker gemaakt had, opgevolgd. — *Weesp* en *Weesperkarspel* sloten, kort na *Muiden*, een bijna gelijk verdrag met den Prins (4). *Schoonhoven* volgde den twintigsten van Sprokkelmaand, en om denzelfden tijd, naar het schijnt, ook *Nieuwpoort*, beide het vrije uitoefenen der Roomsche eeredienst bedingende (5). *Amsterdam* was alzoo de eenige stad in *Holland*, welke nog niet onder 's Prinsen magt was teruggekeerd; en de gewestelijke Staten zouden getracht hebben, het met de wapenen daartoe te dwingen, indien ORANJE hen niet opmerkzaam had gemaakt, dat dit in strijd zou

(1) COMMELIN, *Beschr. v. Amst.* bl. 1055, aangehaald door BEELOO, *Noord-Holland en de Noord-Hollanders*, bl. 236. WAGENAAR echter maakt van deze bijzonderheden in zijne *Beschr. v. Amst.* geen gewag. Slechts teekent hij aan uit een brief van Burgemeesteren aan BOSSU van den 27 van Louwmaand 1577, dat een convooischip op het IJ lag, welk de vaart naar *Amsterdam* stremde; en dat *Ouderkerk*, de *Overtoom* en de wegen elders met Staatsch krijgsvolk bezet waren, welk niet gedoogde, dat eenige leeftogt stadwaarts gevoerd werd. St. I. D. II. bl. 354. Hiermede stemt overeen het berigt van BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 810.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 79.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 810. WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. I. D. II. bl. 350—354.

(4) *Resolutiën v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 133, 134. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 755. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 490, 491.

(5) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 778, 779. WAGENAAR, D. VII. bl. 138.

zijn met de Gentsche Bevrediging; ook wist hij te bewerken, dat het beslag, op de goederen der Amsterdammers gelegd, opgeheven werd (1). 1576—
1581

Goes met *Zuid-Beveland*, en de stad met het eiland *Tholen* begaven zich aan 'sPrinsen zijde. Terstond na het sluiten van den Vrede te *Gent*, hadden de Algemeene Staten en de Raad van State niets onbeproefd gelaten, *Goes* daartoe te bewegen. Onderanderen gaven zij den eersten van Louwmaand dezes jaars te kennen, dat » die stad en de Edelen van *Zuid-Beveland* geene stem in de staatsvergadering van *Zeeland* zouden hebben, vóór zij zich met de andere leden van dat gewest onder 'sPrinsen stadhouderschap gevoegd hadden, zonder eenig acht te slaan op de eischen van den verkozen Bisschop van *Middelburg*, JAN VAN STRIJEN.” Dit besluit kan wel aanleiding gegeven hebben, dat de Regering van *Goes* den negentienden daaraanvolgende gemagtigden zond, » om van wege de burgers en ingezetenen der stad en des eilands, van den Prins te verzoeken en te ontvangen behoorlijke voldoening, ten einde daarnaar, volgens den Vrede van *Gent*, de stad en het eiland te laten komen onder het bestuur van den Prins, als 'sKonings Stadhouders, mitsgaders te verklaren, dat de Wethoudersschappen alsdan bereid zijn te ontvangen en te gehoorzamen de bevelen van den Prins.” Na veelvuldige onderhandelingen, en toen het Duitsche krijgsvolk, op last van den Raad van State, *Goes* verlaten had, welks burgers reeds vóórlang bij de Algemeene Staten daarop hadden aangedrongen, werd de voldoening door ORANJE en de gevolmagtigden der stad den twee en twintigsten van Lentemaand te *Middelburg* gesloten en geteekend. *Goes* bedong » vrije uitoefening van de Roomsche godsdienst; dat de Prins geen krijgsvolk in de stad en het eiland zou leggen dan ten koste van het Gemeene Land, met voorkennis en bewilliging der stedelijke Regering, en niet dan in tijd van nood; dat voorts het bestuur van het lijfstraffelijk en burgerlijk regt, het regtsgebied, en de jaarlijksche verandering der Wethoudersschappen op den ouden voet blijven moesten, volgens de voorregten, handvesten, keuren en gewoonten, welke de Prins belooft stiptelijk te handhaven en te beschermen; dat de stad bevrijd zou zijn van te dragen in de schulden, vóór dezen dag door de Staten van *Holland* en *Zeeland* gemaakt; dat zij zekere vrijheid van verlofgelden zou genieten en eindelijk, dat er eenige bepalingen, omtrent haar aandeel in de gemeene middelen en lasten zouden gemaakt worden (2).” Op soortgelijke voorwaarden namen de stad en het eiland *Tholen* den zeventienden van Grasmaand ook voldoening van den Prins, nadat zij zich reeds

(1) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 139.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 114. D. II. bl. 62. *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 485, 487, 536. v. D. SPIEGEL, *Hist. d. Satisf. v. Goes*, bl. 224—235, 266—269. Bijlage bl. 395—405.

1576— den tweeden dier maand met de Algemeene Staten vereenigd hadden (1). Hoe onbe-
1581 denkelijk veel zij van het Spaansche krijgsvolk geleden hadden, blijkt uit hun wanhopig verzoek, in een ootmoedig smeekschrift van Vijftienhonderd drie en zeventig aan ALBA, » dat aangezien het hun volstrekt onmogelijk was langer de gevergte dienst aan Zijne Majesteit te volbrengen, zij evenwel, om alles te doen wat in hun vermogen was, verzochten, dat van 's Konings wege binnen *Tholen* en andere plaatsen van het eiland, eenen gevolmagtigde mogt gezonden worden, welke al hunne tilbare goederen zou opschrijven. Zij waren wel te vreden, dat men die in het openbaar verkocht, behalve hetgeen noodig was tot gebruik van de soldaten; en dat men de gelden, daarvan komende, onder deze laatsten verdeelde, mits de ingezetenen daardoor van verdere lasten van het krijgsvolk ontheven zouden zijn (2).”

Inmiddels hadden de Utrechtschen, op aansporing der Staten van *Holland* en *Zee-land*, bij de Algemeene Staten ernstig aangedrongen, hen van de Spaansche bezetting op het slot *Vredenburg* te bevrijden. Niet ongegrond was hunne vrees voor deze krijgsbende, welke den een en twintigsten van Wintermaand onder FRANCESCO FERNANDES D'AVILA in de stad rukte en verscheidene huizen in brand stak, doch door de burgerij, met behulp van de Duitsche soldaten, naar het kasteel werd teruggedreven, hetgeen *Utrecht* voor het lot van *Antwerpen* bewaarde. Om zich voortaan tegen dergelijke aanvallen te verzekeren, werden terstond doeltreffende maatregelen genomen, verscheidene huizen, naar den kant van *Vredenburg*, van schietgaten voorzien, hunne binnenmuren hier en daar doorgeslagen, om de gemeenschap snel en gemakkelijk te maken, kettingen en zeilen over de straten gespannen, en deze laatste opgegraven, beschanst en met geschut beplant, dat nevens kruid en kogels, uit *Holland* werd aangevoerd. Ondertusschen veroorzaakte het hevig vuur der Spanjaarden groote schade aan gebouwen, kerken en torens in de stad, doch werd niet minder hevig door het geschut der burgers beantwoord. De bezetting bleef op het slot, ondanks de belofte van DON JAN, haar van daar te zullen verwijderen. HIERGES zelf kwam te *Utrecht*, om in persoon de werkzaamheden tegen het kasteel te besturen, met uitdrukkelijken last van de Algemeene Staten, geene middelen onbeproefd te laten, *Vredenburg* in bezit te nemen. Hij verklaarde dan ook, » er niet van te zullen scheiden, vóór hij er met Gods hulp zijn wil van zou hebben.” Eerlang echter bij DON JAN ontboden, droeg hij den Graaf van *Bossu* niet alleen het bevel op over het krijgsvolk, maar ook over *Gelderland* en *Overijsel*. *Bossu*, aangespoord door de Staten van *Gelderland*, ging met zooveel beleid en

(1) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen. D.* II. bl. 192, 256. BOB, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 809.

(2) *Uit de Papieren der stad Goes*, aangehaald bij v. D. SPIEGEL, *Hist. d. Satisf.* bl. 176.

kracht te werk, dat weldra de Spanjaarden, van alle kanten besloten en belegerd, hunne 1576—
uitvallen moesten staken. Den zesden van Sprokkelmaand begon hij de grachten om het 1581
kasteel te dempen en zich tot bres schieten gereed te maken, toen des avonds de Spaansche Bevelhebber door een tromslager den wensch te kennen gaf, in onderhandeling te treden. Vijf dagen later werd de overeenkomst getroffen, en den elfden van Sprokkelmaand trokken de Spanjaarden, honderd vijftig man sterk, met vrouwen, kinderen, wapenen en goederen, maar zonder trommelslag of vliegende vaandels, uit het kasteel naar het Carthuiserklooster aan *de Vecht*, van waar zij, na eenige dagen rust, over *Krimpen* naar *Breda* en voorts naar *Antwerpen* geleid werden. Men wil, dat in het beleg slechts vier Spanjaarden sneuvelden en acht gekwetst werden. De Spaansche bezettingen van de kasteelen te *Vianen* en *Culemborg* trokken toen insgelijks, en, zoo gezegd werd, op last van DON JAN naar *Antwerpen*. Bossu liet terstond *Vredenburg* door een honderdtal burgers bezetten onder bevel van den Schout, den Burgemeester REYNEVELT en den Hopman CORNELIS VAN KESSEL, welke in zijne handen den eed aflegden, het kasteel voor den Raad van State en de Algemeene Staten, in naam des Konings, te zullen bewaren en het, zoo min als de krijgs- en mondbehoefden, die er op gevonden werden, aan iemand dan op hunnen last over te leveren. Tot nakoming van dit alles verbonden zich de Staten van de Stad en het Land van *Utrecht*, en elk van hen in het bijzonder, onder verpligting van hunne personen en goederen, waar ook gelegen. De Hoplieden der acht burgervandels met hunne manschappen bezwoeren insgelijks de gemaakte voorwaarden (1).

De vreugde der Utrechtschen over de ontruiming van het kasteel door de Spanjaarden zou volkomen geweest zijn, indien zij zich tevens van de Duitsche benden hadden kunnen ontslaan, welke onder den Overste VAN TAMBERGHEN in de stad lagen. Vóór deze behoorlijk afbetaald waren, was aan haar vertrek niet te denken. Verscheidene pogingen werden daartoe in het werk gesteld, en het is waarschijnlijk, dat men toen op nieuw de toevlugt nam tot den Aartsbisschop, wiens zilverwerk, ter waarde van twintig duizend gulden, geleend en verpand werd. Men was reeds zoo ver gevorderd,

(1) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 135. DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 113. *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 597. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 249, 253, 255, 258, 263, 264, 277, 278, 281, 282, 287—292, 294—297, 317, 321—329, 341. D. II. bl. 19—22, 26, 36, 37, 45—49, 51, 54, 55, 57, 58, 75—79, 89—95, 119, 120, 172—182. MENDOCE, *Hist. d. l. guerre de Fl.* Liv. XVIII. p. 360—362. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 179 verso. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 228. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 327. DE TASSIS, *Comment. Lib.* III. p. 241. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 777—781. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 124 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 491, 492. v. BOLHUIS, *Gesch. v. h. kasteel Vredenburg*, bl. 98—161.

1576— dat binnen vijf dagen aan BOSSU dertig duizend gulden konden ter hand gesteld worden, waarop de soldaten terstond zouden aftrekken, terwijl men beloofde, acht dagen na hun vertrek nog negenduizend gulden, en twee maanden later de overige twintigduizend gulden te zullen afbetalen. Maar eer deze vijf dagen verlopen waren, ontving men bericht van de overeenkomst op den twaalfden van Sprokkelmaand door de Staten met DON JAN getroffen, en nu waagde het BOSSU niet, het krijgsvolk weg te zenden, vóór hij daartoe bevel van hooger hand ontvangen had. De Duitsche soldaten, wier onderhoud den burgers hoe langer zoo ondragelijker werd, verloren eindelijk het geduld. Met geladen geweren, brandende lonten en den mond vol kogels rukten zij den zeven en twintigsten van Grasmaand naar het stadhuis op, om de Regering met geweld tot betaling te dwingen. Het gerucht hiervan bracht de schutterij in de wapenen, welke terstond het stadhuis en alle toegangen derwaarts bezette. Weldra stonden op alle punten soldaten en burgers slagvaardig tegenover elkander. De Oversten VAN TAMBERGHEN en de Hopman VINCKENBURGH werden op weg naar de *Tolsteegpoort*, door welke zij meer volk dachten binnen te laten, van een hoop burgers aangehouden en gevangen op *Vredenburg* gebracht. Dit verspreidde zoo veel schrik onder de soldaten, dat zij afdeinsden; en toen des nachts eenige hunner Bevelhebbers door de burgers van het bed geligt en naar het Kasteel gevoerd werden, zochten de meesten hun heil in de vlugt. Met den dag werd het vaandel van TAMBERGHEN, dat nog op *de Neude* stand had gehouden, met de overige soldaten ter *Katharijnepoort* uitgedreven. Nu begonnen zij van verdrag te spreken, verlangden een gedeelte hunner achterstallige soldij, en dat de Hoplieden in vrijheid gesteld wierden. Daar echter een hoop soldaten, terwijl men onderhandelde, de voorstad bij de *Tolsteegpoort* in brand stak, deden de burgers eenen uitval, en een groot deel zetten de vluggende Duitschers een goed eind wegs achterna, terwijl de overigen den brand bluschten. Het krijgsvolk, dat in de omstreken der stad gelegerd was, vertrok kort daarop. Zes vaandels er van vermeesterden *Wijk bij Duurstede*, doch hunne poging, *Vreeswijk* en *Amersfoort* te bemagtigen, mislukte. Het duurde tot in Zomermaand eer de andere steden en het platte land van *Utrecht* geheel van de vreemde krijgsbenden bevrijd waren; en eerst toen werden de gevangen Hoplieden aan BOSSU, op diens ernstig aanhouden, overgeleverd (1). Het kasteel *Vredenburg*, welks sloping reeds in Louwmaand door de Algemeene Staten besloten en den Graaf van *Bossu* bevolen, maar waaraan, om verschillende redenen, geen gevolg gegeven was, werd van tijd tot tijd door de burgers zelve, wien het een doorn in de

(1) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 211. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 155, 156, 160, *sqq.* 277, 282—285, 303, 374—376. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 799—820. v. BOLHUIS, *Gesch. v. h. kasteel Vredenburg*, bl. 161—165.

oogen was, afgebroken. De eerste hand daaraan sloeg de onverschrokkenene echtgenoot^{1576—}
 van den manhaften Burgerhopman en Schepen JAN JAKOBSZ VAN LEEMPUT, CATHARINA¹⁵⁸¹
 DE BERGHES TEN ESSENDELLE, in de wandeling, TRIJN LEEMPUT geheeten. Deze vrouw, van
 wier onversaagdheid onlangs nog een paar moedwillige Spaansche soldaten getuigen ge-
 weest waren, vroeg haren man, eens laat uit den Raad te huis komende, »wat er
 zoo lang te verhandelen was geweest?» En op zijn antwoord, dat men beraadslaagde,
 hoe het kasteel weg te krijgen, maar er geen kans toe zag daar zich van alle zijden
 zwarigheden opdeden, hervatte zij: »Wel, wel, weet gij, Mannen, daar geene mouwen
 aan te zetten? Laat mij begaan, ik zal het wel haast aan een kant helpen.» Ondanks de
 vermaning haars gemaals, zich niet met het afbreken van 'sKonings sterkte te bemoei-
 jen, hetgeen voor de stad bedenkelijke gevolgen kon hebben, maakte zij terstond
 eenige van hare vriendinnen op, die gezamenlijk met houweelen op de schouders naar
 het kasteel togen, zij vooraan met een blaauwen schorteldoek aan een ragstok gebonden.
Vredenburg naderende, ontzong der overige vrouwen de moed, maar TRIJN **trok** voort,
 en begon alleen de eerste steenen af te breken, waarin zij spoedig door het volk ge-
 holpen werd. Binnen weinig dagen was de sterkte zoo ver gesloopt, dat zij voor
 geene verdediging meer geschikt was; doch het liep nog aan tot Vijftienhonderd een en
 tachtig eer het werk geheel verrigt was (1).

De ommekeer van zaken in *Friesland* en *Groningen* (2) noopte de Algemeene Sta-
 ten, den Hoplieden en soldaten aldaar openlijk dank te betuigen voor de bewezene
 dienst, hen te vermanen in hunne goede gezindheid te volharden, en geen acht te
 slaan op de bevelen van DON JAN, daar hij nog niet als Landvoogd ontvangen was en
 ook als zoodanig niet zou ontvangen worden, vóór de Spanjaarden vertrokken waren
 en hij in de Bevreeding met *Holland* en *Zeeland* had toegestemd (3). Eerlang ver-
 eenigden zich *Groningen* en de *Ommelanden* met de Algemeene Staten, welke daar-
 tegen beloofden hun verzoek, omtrent het slechten van het Groninger kasteel, bij den
 Raad van State aan te dringen (4). RENNEBERG was dadelijk bij zijne komst te *Gro-
 ningen*, aldaar en in de *Ommelanden* als Stadhouders erkend geworden, hetgeen in
Friesland, door de tegenkanting van eenige Leden van het Hof, eerst ruim veertien
 dagen later geschiedde. Ingevolge zijn lastbrief, zond hij de gevangenen te *Groningen*
 naar het kasteel van *Leeuwarden*, om aldaar in verzekerde bewaring gehouden te wor-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 598. v. BEVERWIJCK, *Uytmemendh. d. vrouwelijk. gestachts*, bl. 553, 554. v. BOLHUIS, *Gesch. v. h. kasteel Vredenburg*, bl. 165—209.

(2) Zie hiervoor, bl. 32.

(3) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen. D. II. bl. 4, 33, 34.*

(4) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen. D. II. bl. 6, 41, 60.*

1576—den ter nadere beschikking van de Hooge Regering. De sterkte te *Delfzijl* werd hem
1581 overgeleverd, en Hopman AELKE WIJNKES, een Ommelander, tot Bevelhebber er van aangesteld. Groote bezorgdheid baarde hem ondertusschen de soldaten, welke dreigden *Groningen* te plunderen, indien men hun de achterstallige soldij van ruim tweemaal honderd duizend gulden, door anderen, doch te onregte, op zevenmaal honderd duizend gulden begroot, niet voldeed. Deels door overtuigen, deels door bedreigen, deels door dwangmiddelen slaagde RENNENBERG er eindelijk in, de gewenschte som uit *Groningen*, *de Ommelanden*, *Friesland*, en *Drenthe* bijeen te brengen. Van het zilverwerk des overledenen Bisschops, der gevangene Hoplieden, en van de burgers, dat in betaling was aangenomen, werd in *Groningen* geld gemunt en aan het krijgsvolk uitbetaald. De bezetting verliet omtrent het midden van Lentemaand de stad, tot groote vreugde der burgers, welke dit op de luidruchtigste wijze te kennen gaven. Men braste, zwelgde, tierde, en des avonds werd de geheele stad door eene menigte lantaarns en toortsen verlicht en vuurwerk afgestoken, waarbij men zoo onhandig te werk ging, dat de St. Martenstoren in brand geraakte en merkelyk beschadigd werd. Acht vaandels schutters werden vervolgens opgericht, welke zich bij eede verbonden, nimmer eene krijgsbezetting in de stad te dulden. Op verzoek van RENNENBERG, bewilligden de Algemeene Staten en de Raad van State, dat het kasteel van *Groningen* omvergehaald wierd, waarbij hij en de burgers zooveel ijver betoonden, dat zij zelfs reizigers dwongen, hen in het werk te ondersteunen (1).

Met veel plegtigheid was RENNENBERG den vierden van Lentemaand te *Lecwarden* ingehaald. De schoonste dochters der burgers, op het fraaiste uitgedoscht, traden hem te gemoet, de burgervandels stonden onder het geweer, en de kanonnen werden gelost. »De stad was vol gewoel, gerij en gespeel van vrouwen en kinderen, want men achtte, dat nu de slavernij was afgeworpen.» Twee dagen later werden dan ook van wege de Staten van *Friesland*, of van het platte land, SCHELTO TJAARDA, MARTEN VAN DER NITSEM, en FEIKE TATMANS naar *Brussel* gezonden, werwaarts men onlangs reeds KAREL VAN ROORDA had afgevaardigd (2). Hun lastbrief hield in, dat de Staten van *Friesland*, dat is *Oostergo* en *Westergo*, »altijd de gehoorzaamheid aan den Koning, en de vaderlandsche wetten en geregtigheden in het oog gehouden hadden, niets anders zoevende dan het behoud van vrede en rust, en vermindering van opbrengsten. Hadden zij

(1) *Charterb. v. Vriestl.* D. III. bl. 1085, 1087, 1089, 1101, 1104, 1106, 1109. FRESINGA, *Memoriën*, bl. 23, 24. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 783, 784. v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 124 verso. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXII. bl. 799—801, 809. WINSEMUS, *Chron. v. Vriestl.* B. XVIII. bl. 605—608.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 107.

voorheen geklaagd over de zware heffingen, daar de vorige Stadhouder en het Hof van ^{1576—}*Friesland*, onder schijn van het krijgsvolk te bevredigen, 'sLands schatkist en het vermogen der bijzondere personen hadden uitgeput, thans verzochten zij verligting van de schatting, welke het Land niet dragen kon. Zij namen de Gentsche Bevrediging aan, onder voorwaarde, dat men matige belastingen oplegde, en door deze nieuwe verbindtenis 'sLands inkomsten en de bijzondere goederen niet vernielde. Voorts verzochten zij den Algemeenen Staten, hun het regt te vergunnen, den Landdag te mogen uitschrijven, zonder dit vooraf van het Hof te moeten verzoeken, hetwelk door zijne weigering en hardnekkigheid menigmaal goede zaken, die geen uitstel gedoogden, verachterde. Dat Hof had onlangs nog, tot groot nadeel van het Land, het deelnemen in de Gentsche Bevrediging tegengewerkt, om het gewest onder den moedwil der soldaten en de hardvochtigheid van DE ROBLES te houden. Door invloed van dat zelfde Hof waren de kasteelen, sterkten, en regtbanken met vreemdelingen bezet geworden, tegen de overeenkomst met Keizer KAREL eertijds aangegaan. Daar nu de omstandigheden eenigzins veranderd waren, behoorde men inboorlingen aan het roer te zetten, de lasten te verminderen, des Konings inkomsten ten behoeve van het Land te bezigen, en vooral te zorgen, dat de Bisschop (van *Leeuwarden*), die in alle overdaad leefde, en tegen de wetten en vrijheden, ja, tegen dank van een ieder hun was opgedrongen, afgezet wierd, en zijne *geusurpeerde* goederen tot de kloosters terugkeerden, van welke zij genomen waren. Eenmaal behoorde men gestreng te handelen tegen hen, die 'sLands goederen, ambten, en waardigheden aan slechte of onverstandige lieden hadden toevertrouwd. Zoo waren over de grietenijen en drotschappen personen gesteld, aan welke het Hof om booze feiten, verpligting had. Ten slotte verzocht men, dat de vijftig duizend gulden, door eenige inwoners van *de Bildt* opgebracht, voor betaling in den naasten termijn mogten verstrekken, en dat de brieven der Algemeene Staten gerigt wierden aan de Prelaten, Edelen, en Eigengeërfden, als Staten des Lands, met uitsluiting van de steden (1)."

RENNENBERG liet afkondigen, dat al wat de soldaten door geweld of bedreigingen hadden afgeperst, opgeteekend en de opgave daarvan naar *Brussel* moest gezonden worden, om hun, bij de afbetaling, in rekening gebragt te worden. Vruchteloos had hij getracht, de geschillen tusschen *Oostergo* en *Zevenwolden* met *Westergo*, over het aandeel in de belastingen, te vereffenen (2). Thans verzocht hij de Algemeene Staten, in deze zaak te beslissen. *Oostergo* en *Zevenwolden* begeerden namelijk, dat *Westergo* twee

(1) WINSEMUS, *Chron. v. Vriesl.* B. XVIII, bl. 608—611. . SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXII. bl. 809, 810.

(2) *Charterb. v. Vriesl.* D. III. bl. 1092—1102.

1576—
1581— derde zou dragen in de kosten voor de afdeeling krijgsvolk van DE ROBLES, terwijl de Westergoërs beweerden, dat zij reeds meer dan hun aandeel daartoe hadden opgebracht, en de beide andere Landschappen meer dan zij behoorden op te brengen, daar deze steeds van sterkere bezettingen voorzien geweest waren. Ook wilden zij, dat men DE ROBLES met zijne Hoplieden niet zou ontslaan, vóór hij de gelden, door hem ontvangen, en de maandelijksche soldij van vijftienduizend gulden verrekend had (1). Dit echter was, naar het oordeel van den Raad van State, geene voldoende reden, om DE ROBLES en de zijnen langer in hechtenis te houden; ten eerste omdat, volgens de onlangs gesloten overeenkomst met DON JAN, wederzijds alle gevangenen moesten ontslagen worden; ten tweede, dewijl de invrijheidstelling van DE ROBLES en de zijnen de voorwaarde was, op welke de Spaansche soldaten den Graaf van *Egmond* en de andere gekerkerden op het kasteel van *Antwerpen* zouden ontslaan; en ten derde omdat men, wat het verantwoord der bewuste gelden betrof, altijd op de goederen van DE ROBLES verhaal mogt zoeken, waartoe de Hooge Regering steeds naar regt, rede en billijkheid de hand zou leenen. Ernstig verzocht derhalve de Raad van State, in naam des Konings, den Staten van *Friesland* de genoemde gevangenen onverwijld en ongehinderd aan den Heer van *Hierges* uit te leveren (2). Dit verzoek had niet de gewenschte uitwerking. Immers veertien dagen later zonden de Algemeene Staten twee afgevaardigden naar *Friesland*, om op dezelfde gronden als de Raad van State, de bevrijding van DE ROBLES te bewerken, onder bedreiging, dat de Staten van *Friesland*, ingeval van weigering, als vijanden van Koning en Vaderland zouden beschouwd worden. Tevens ontvingen HIERGES EN RENNENBERG last, zonder uitstel al de gevangene Spanjaarden naar *Stockem* op te zenden (3). Nu werd DE ROBLES met zijne gade, kinderen, en hoplieden aan HIERGES uitgeleverd. Overal waar zij doortrokken kwam het volk op de been, om hen te zien en te honen, 's Hemels regtvaardigheid dankende, dat de kwelgeesten van het Land ook eens in lijden kwamen. Naar men verhaalt, had DE ROBLES, nog gevangen zijnde, RENNENBERG aangeraden, als een onfeilbaar middel om in *Friesland* den meester te spelen, der Friezen oneenigheden te voeden, ten einde de verschillende partijen, die elkander haatten en vervolgden, den voet op den nek te zetten (4). Wat hiervan zij, hij moest zich uit *de Nederlanden* verwijderen; althans, ingevolge zijn aanzoek bij de Algemeene Staten, hun van zijn bestuur in *Friesland* rekenschap te geven, ten einde zich van de blaam te zuiveren, de gelden, onder zijn beheer, kwalijk besteed

(1) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXII. bl. 810.

(2) *Charterboek v. Vriesl.* D. III. bl. 1108, 1109. De brief is van den 11 van Lentemaand 1577.

(3) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 169, 172, 471—475.

(4) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXII. bl. 810.

te hebben, werd hem vergund nog eenigen tijd in het Land te vertoeven. Hij moest 1576—
 zich op 's Konings huis te *Mechelen*, 'df in dat van *Notre Dame de Hault* begeven, en 1581
 zich, op eigen kosten, onder goede bewaking stellen. Zonder bewilliging der Staten
 mogt niemand bij hem worden toegelaten dan de personen, welke hij volstrekt niet kon
 ontberen; ook moest hij beloven, onmiddellijk *de Nederlanden* te verlaten, wanneer
 de Algemeene Staten dit zouden bevelen (1).

Ondertusschen had het Hof van *Friesland* den twaalfden van Lentemaand de Gentsche
 Bevrediging laten afkondigen, hetgeen reeds vroeger op onderscheidene plaatsen
 geschied, doch door dat Hof steeds uitgesteld was (2). Daarop werd Doctor CHRISTOP-
 FEL AERNSMA van wege de Friesche steden naar *Brussel* gezonden, om den Raad van State en
 Algemeene Staten te verklaren, »dat zij de gemaakte overeenkomsten ter bevredi-
 ging aannamen, zich er mede vereenigden en wenschten, er in opgenomen te worden.
 Zijn lastbrief was geteekend den eersten van Grasmaand, en het werd hem vrijgelaten,
 in deze zaak gemeenschappelijk met de drie afgevaardigden van het platte land, thans te
Brussel, of op zich zelve te handelen (3). Reeds den tienden daaraanvolgende werd
Friesland, behoudens zijne regten en voorregten, in de *Unie* opgenomen, mits de ge-
 westelijke Staten in de lasten deelden, volgens den Gentschen Vrede en de overeenkomst
 met DON JAN. Veertien dagen later, toen alle bezwaren uit den weg geruimd waren,
 verkreeg AERNSMA, als gevolmagtigde van *Friesland*, zitting in de vergadering der Al-
 gemeene Staten, nadat hij en de drie andere afgevaardigden den twee en twintigsten
 van Grasmaand de *Unie van Brussel* geteekend hadden (4).

Niettegenstaande de Algemeene Staten herhaalde malen, waarschijnlijk op aanzoek
 van het Hof van *Friesland*, den Graaf van *Bossu* tot vervulling van het stadhouders-
 chap in plaats van DE ROBLES, den Raad van State hadden aanbevolen, en DON JAN
 zelfs, naar het schijnt, hem daartoe bestemd had (5), bleef RENNENBERG echter in het
 bewind en wist zich de genegenheid der Friezen te verwerven. Op een verzoekschrift
 hunner Staten ter wegruiming van eenige grieven, had hij onderanderen geantwoord,
 dat hij »'s Lands voorregten, overeenkomsten en vrijheden zou handhaven en zich
 daarnaar regelen ingevolge den last, hem reeds desaangaande door den Raad van State
 en de Algemeene Staten gegeven; voorts in zaken, het Land betreffende, den raad

(1) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen. D. II.* bl. 208, 221, 222. Vgl. BOR *Hist. d. Nederl. Oorl.*
 D. I. B. X. bl. 784.

(2) SCHOTANUS, *Fr. Hist. B. XXII.* bl. 810.

(3) *Charterb. v. Vriesl. D. III.* bl. 1114, 1119, 1120. Zie hiervoor, bl. 66, 67.

(4) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen. D. II.* bl. 212, 250, 251. *Unie van Brussel*, bl. 167, 168.

(5) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen. D. II.* bl. 163, 164, 175, 193. FRESINGA, *Memoriën*, bl. 26.

1576— van diegenen inwinnen, welke 's volks welvaart beoogen, terwijl hij zou trachten de ge-
1581 breken, voor zoo ver zij in de regtspleging mogten bestaan, met overleg van den Voorzitter en de Raden des Hofs, te verhelpen (1).” Hij stelde, in naam des Konings en der Algemeene Staten, Friezen aan tot Bevelhebbers over de kasteelen te *Leeuwarden*, *Harlingen* en *Stavoren*, in welke laatste stad hij den vijfden van Bloemaand onder het gejuich en gejubel des volks werd ontvangen, geheel anders dan bij een intogt van DE ROBLES plagt te geschieden, »daar ieder een, voor hem gruwende, verliet op het gerucht, dat hij komen zou.” Van tijd tot tijd keerden nu ook de ballingen en uitgewekenen terug. De Waalsche benden, welke begonnen te muiten (2), werden afbetaald en weggezonden. De vreugde over deze wending van zaken werd door eene geweldige inbraak der zee vernietigd, welke den een en twintigsten van Zomermaand geheel *Friesland*, behalve de Vijf Deelen, die door den *Slachtedijk* beschut waren, onder water zette. Een groot aantal menschen en vee verdronk. De geheele zomer was bovenmate koud, en met bezorgdheid zag men de toekomst te gemoet (3).

Korten tijd vóór het sluiten der *Unie van Brussel*, was de Graaf van *Aremberg*, die zich op last van DON JAN naar *Duitschland* begaf, om den Keizer en de Rijksvorsten, naar het gerucht liep, tegen de Nederlanders te stemmen, door een Staatschen Hopman, welke met honderd dertig ruiters in *Limburg* lag, opgeligt geworden doch weldra weder losgelaten onder voorwaarde, zich binnen *Brussel* te stellen, wanneer men met DON JAN niet konde overeenkomen. DON JAN had dit ten hoogste euvel opgenomen en den Staten voorgeworpen, »dat deze inhechtenisneming tijdens de wapenschorsing geschied was, om welke trouwens de Utrechtschen zich insgelijks weinig bekommerden, daar zij het kasteel *Vredenburg* belegerden en beschoten.” »Dit alles,” voegde hij er bij, »strekt meer om den oorlog dan den vrede en de eensgezindheid te bevorderen, tot welk doel hij door den Koning was gezonden; ook konde hij zijne verwondering niet ontveinzen over het wantrouwen der Staten in een personaadje van zijn rang, en die het zoo wel met den Lande meende.” Hem werd geantwoord, »dat hij, wat het kasteel van *Utrecht* en andere plaatsen betrof, kwalijk onderrigt was. De Spanjaarden immers hadden, ondanks den wapenstilstand, het eerst vijandelijkheden gepleegd; zij waren uit *Vredenburg* in de stad gevallen, welke zij een zelfde lot als *Antwerpen* hadden toegedacht, doch teruggeslagen.” Kort daarna, den eersten van Louwmaand, waren zij met vijftien vaandels voetvolk, vier kornetten ruitery en drie

(1) *Charterb. v. Vriestl.* D. III. bl. 1110—1114.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 304.

(3) FRESINGA, *Memoriën*, bl. 25. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXII. bl. 810, 811. OUTHOF, *Verh. d. Watervl.* bl. 542.

stukken geschut uit *Antwerpen*, op het zoogenaamde *Tolhuis*, tegen over *St. Bernard* 1576—
aan *de Schelde*, op *Ter Burcht* en andere sterkten in den omtrek aangerukt, doch met 1581
verlies van veertig dooden en twee- of drie honderd gewonden teruggekeerd. Ook plun-
derden en brandschatten zij in *Limburg*. Om hieraan perk te stellen, trokken den
tienden van Louwmaand zeventien vaandels Schotsch voetvolk en vier honderd Duitsche
ruiters bij *Luik* over *de Maas*. Zij geraakten spoedig in een hevig gevecht met de Span-
jaarden, zeventien kornetten ruiters en zes honderd muskettiers sterk, welke tweemaal
den aanval hervatten, doch met groot verlies moesten aftrekken. Dagelijks hadden
er schermutselingen plaats, en de Staatschen ontvingen steeds uit *Luik* krijgs- en
mondbehoefden (1).

DON JAN wendde zich tot de Keizerlijke gezanten met eene klagte wegens het krijgsvolk,
dat men, zijns ondanks, over *de Maas* had gezonden, en over andere vijandelijke bedrijven in
het tegenwoordig tijdsgewricht. Hij verzocht hun, bij de Staten te bewerken, dat dit
krijgsvolk uit *Limburg* opontboden en naar elders verplaatst wierd. »Mijne bedoe-
ling,” zeide hij, »is niets anders, dan door het vertrek van de Spanjaarden en andere
gepaste middelen, het vuur der beroeringen te blusschen en den vrede in *de Nederlan-* 9 v.
den te herstellen. — De Staten moesten mij daarin ondersteunen en alle beletselen, Louw-
zoo veel mogelijk, trachten uit den weg te ruimen, in stede van mij te tergen. En maand
zoo zij al eens een goeden uitslag van zaken, aan welken ik echter niet wanhoop, 1577
mogten betwijfelen, is het immers nog altoos tijd genoeg, het slot van *Utrecht* te be-
leggen, dat van *Limburg* te bezetten, en voorts te verrigten, wat zij meenen niet te
mogen nalaten. — Dat zij toch mijn misnoegen over de komst van het krijgsvolk in
Limburg niet toeschrijven aan de begeerte, mijzelve aldaar te legeren, noch vermoeden,
dat ik het kasteel van *Utrecht* hulp zal bieden. Voor dit laatste bestaat hoegenaamd
geen bewijs; en wat het eerste betreft, verzekert hen, dat ik slechts begeer, dat men,
zoo lang wij in onderhandeling zijn, alle vijandelijkheden, zelfs den schijn er van,
vermijde.” Hij eindigt met den wensch, dat de Staten hem geene gegronde reden mog-
ten geven, een anderen weg in te slaan en die maatregelen te nemen, welke hij
»het meest zou bevinden te behooren tot onderschraging van het gezag en de dienst
des Konings, hetgeen hij niet zou kunnen laten, na zoo vele pogingen te hebben
aangewend, de Staten en Landen te voldoen, waardoor hij hoopte door God en de
wereld onschuldig gehouden te worden aan de moeilijkheden en onheilen, welke
mogten volgen (2).” Het Keizerlijk gezantschap, in Wintermaand laastleden te *Mar-*

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 316, 317. D. II. bl. 23 (m), 54—56. v. HASSELT, *Stukk.*
v. d. Vaderl. Hist. D. III. bl. 109, 110.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 23—26.

1576—*che en Famine* aangekomen, bestond uit de volgende personen: FILIPS, Vrijheer te
 1581 *Wijnnenburg*, Voorzitter bij het Keizerlijk gerechtshof; Mr. ANDR. GAILL, Bijzitter van het Kamergericht te *Spiers*, een uitstekend regtsgeleerde en den Duitschen PAPINIANUS bijgenaamd; L. TORRENTIUS, achtereenvolgend Kanunnik te *Luik*, Aartsdeken van *Brand*, geestelijk Stedehouder van het bisdom *Luik*, en later Bisschop van *Antwerpen*; NICOLAUS VON WOLSTRIAD of WOLFRIAD, beide laatsten waarschijnlijk afgevaardigd door den Bisschop van *Luik*; WERNHER, Heer te *Gimmich*, Drost van *Gulik*, en Mr. JOHAN LOWERMAN, een zijner raden, vertegenwoordigers van den Hertog van *Gulik* (1). Zij antwoordden reeds des anderendaags uit *Huy*, dat drie hunner ambtgenooten naar *Brussel* vertrokken waren, om van de Staten te verzoeken, het bewuste krijgsvolk terug te roepen en alle kwaad vermoeden ter zijde te stellen. Terwijl zij den uitslag daarvan afwachten, vermaanden zij DON JAN, den vrede te bespoedigen, welke algemeen gewenscht werd en die een einde aan de rampen des oorlogs zou maken. Ook de Keizer drong daarop aan en had hun nadrukkelijk bevolen, dien met allen vlijt te bevorderen, niet slechts ten behoeve van het gezag des Konings, maar »mede tot verzekering van het geheele Christenrijk, uit oorzake van de nadeelen, welke sommige leden en onderdanen van het Deutsche Rijk geleden hadden door de onbeschoftheden (*insolentiën*), in Wijn- en Slagtaand laatstleden in *de Nederlanden* gepleegd (2).” De Keizerlijke afgevaardigden te *Brussel* hadden insgelijks den Algemeenen Staten den wensch huns meesters te kennen gegeven, al het mogelijke aan te wenden, den vrede en de eendragt in *de Nederlanden* te herstellen (3). Nadrukkelijker had eenige dagen te voren de Engelsche afgezant, EDWARD HORSEY, aan DON JAN verklaard, »hoezeer ELIZABETH begeerde, dat de Landvoogd den vrede tusschen de Algemeene Staten en de Spanjaarden, en wel op dien voet zou bewerken, dat de Spaansche soldaten *de Nederlanden* verlieten; gebeurde dit niet, en bleven de Staten hun woord getrouw, niet van Heer te verwisselen, welken God hun gegeven had, dan zou hen de Koningin zoo wel met geld als volk ondersteunen, niet om oorlog te voeren tegen Zijne Katholieke Majesteit, maar tegen de Spanjaarden.” HORSEY gaf hiervan kennis aan de Algemeene Staten en tevens, dat wanneer »zij de verschuldigde gehoorzaamheid aan den Koning niet uit het oog verloren, of de trouw schonden, welke zij hunnen Heer verplicht waren, noch iets van hem vorderden strijdig met de pligt van goede onderdanen, ELIZABETH altijd gereed zou zijn, hunne vrijheid en aloude voorregten te handhaven tegen allen, welke wenschen of trachten

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 608. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 770, 775. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 51, 52.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 51—53.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 320.

mogten, zulke eerlijke en getrouwe onderdanen te onderdrukken." De Staten dankten den gezant voor zijne mededeeling, vereerden hem een vergulden beker ter waarde van vijfhonderd Karelsguldens, en betuigden schriftelijk hunne erkentelijkheid voor de geuite gevoelens van welwillendheid aan de Koningin en den Graaf van *Leicester*, welke laatste naar men vernam, had aangeboden in persoon over te komen, om hen te ondersteunen. De Prins van *Oranje* werd tevens verzocht, de Engelsche schepen, welke bij *Antwerpen* waren aangehouden, weder vrij te laten doorgaan (1). ELIZABETH bepaalde zich niet slechts tot beloven. Eerlang bragt de Heer van *Sweveghem* uit *Engeland*, zoo in gemunt als ongemunt goud en zilver, niet alleen de verzochte en vroeger toegestane twintig duizend Pond Sterling (2), maar ook het berigt, dat nog eene som van vijftig duizend Pond Sterling zou volgen tegen behoorlijken waarborg van de Staten, haar binnen den tijd van zes maanden, doch zonder rente, terug te geven, »alles onder voorwaarde, dat men geene verandering in de godsdienst zou brengen, noch van de verschuldigde gehoorzaamheid aan den Koning afwijken (3)." De Algemeene Staten gaven der Koningin hiervan de verzekering en dat »zij hen altijd voor alle dienst gereed zou vinden, inzonderheid wat de punten betrof, welke zij wenschte dat in den vrede, dien men hoopte eerlang te treffen, begrepen zouden worden en welke reeds den afgevaardigden waren aanbevolen, die nu voor de laatste maal met de Leden van den Raad van State zich naar DON JAN begaven, om een einde aan zoo vele rampen te maken of zijn eindbesluit te vernemen (4)." Hieruit blijkt, dat de Algemeene Staten ELIZABETH geraadpleegd hebben, eer zij de onderhandelingen met DON JAN voortzetterden. Hun was intusschen een uitvoerig vertoog gezonden, hetwelk nadrukkelijk de redenen ontvouwde, waarom de handelwijze van den benoemden Landvoogd velen hoogst verdacht voorkwam. De voornaamste daarvan waren: 1°. 's Konings goedkeuring over het gedrag van SANCHE D'AVILA, DE RUEDA en van de overige Spanjaarden, welke men uit het Land wilde verwijderd hebben, hetgeen FILIPS als weêrspannigheid beschouwde en waarover hij niet zou nalaten de uiterste wraak te nemen tegen allen, die er zich eenigzins in gemengd hadden; ten bewijze hiervoor strekten degenen, welke in de verledene onlusten betrokken geweest waren, ofschoon hij er toen voor geen tiende gedeelte zoo veel reden

1576-
158110 v.
Louw-
maand
157715 v.
Louw-
maand.18 v.
Louw-
maand.

(1) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen. D. II.* bl. 3, 5, 10, 14, 422, 425, 426, 428. BONDAM, *Onuitg. Stukk. D. I.* bl. 320.

(2) Zie hiervoor, bl. 33, 34.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk. D. I.* bl. 321. DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen. D. II.* bl. 18, 19, 23, 427. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl. B.* VI. bl. 127.

(4) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen. D. II.* bl. 427.

1576— (occasie) toe had, als hij thans vermeent te hebben.” 2°. De zekerheid, dat de Koning, terwijl hij den Markgraaf van *Havré* naar *de Nederlanden* met de schoone hoop op vrede terugzond, zich dagelijks ten oorlog voorbereidde. ALONZO GUTIERES was daarover met DE RUEDA en de Spaansche Krijgsbevelhebbers alhier in briefwisseling getreden en er zoo ver mede gevorderd, dat hij zich aan een geloofwaardig persoon, die aan het Hof van *Spanje* verkeerde, liet ontvallen dat »binnen één jaar de Staten der *Nederlanden* tot zulk een toestand zouden gebragt worden, dat zij voor den Landvoogd met gevouwen handen op de knieën zouden vallen, en zonder de minste tegenspraak alles aannemen, wat hij van hen begeerde, ja, zelfs het uur verwenschen, waarin zij zich tegen het opleggen en invorderen van den Tienden Penning gekant hadden. »Al dit duidt aan,” zegt het vertoog, »dat de Koning voortaan meent deze Landen te besturen *non tantum manu regia, sed potius tyrannica*, en zonder den raad of de toestemming der Staten te begeeren of op eenige wijze af te wachten.” 5°. De onderstelling, hieruit als van zelve voortvloeiende, dat DON JAN, opgevoed in hoogheid en hoovaardij en van een lastbrief in zulk een geest voorzien, niet alleen door alle middelen zal trachten de Spanjaarden hier te onderschragen, maar ook, zoo mogelijk, het Land in eeuwige slavernij te brengen en het gezag der Staten en van den adel te fnuiken, ja, henzelve geheel uit te roeijen, om alle gelegenheid te benemen, dat het volk andermaal opsta of middelen hebbe der dwingelandij weêrstand te bieden, welke de Spanjaarden altijd voornemens zijn uit te oefenen. 4°. De onderschepte brieven van DON JAN, het duistere en dubbelzinnige zijner voorlagen, zoowel, als zijn dralen en uitstellen in zaken van zoo veel belang als de tegenwoordige, niettegenstaande men hem verzekering genoeg heeft gegeven omtrent de handhaving der Roomsche-Katholieke godsdienst, en van behoorlijke onderdanigheid aan den Koning. 5°. Zijn hardnekkig weigeren, de Spanjaarden weg te zenden, in weerwil niet alleen van de ernstige vertoogen der Staten, als zijnde dit de eerste voorwaarde om tot vrede te geraken, maar zelfs ondanks de vermaningen van vreemde Mogendheden, zoo als de Koningin van *Engeland* en eenige Duitsche Vorsten, zich naar der Staten even redelijke als regtvaardige begeerte te voegen. Hieruit kan men indedaad niets anders opmaken, dan dat hij van den Koning daartoe geen last heeft, maar integendeel, de vreemde soldaten hier te houden. Het uitzigt, dat hij nu en dan op hun vertrek gegeven heeft, is alleen geschied om tijd te winnen, de Staten in onzekerheid te houden, en sommige van hen middelerwijl voor zich in te nemen, om te beter zijn doel te bereiken. Men kan derhalve van zijne woorden en beloften niets goeds, maar veeleer een geheel oorlog verwachten, waartegen in tijds moet voorzien worden. 6°. Het verzoek van DON JAN om den Heer van *Hierges* met drie duizend man tot lijfwacht. Immers, zoo hij waarlijk de Staten vertrouwde, gelijk hij hierdoor wil te kennen geven, moest hij zich te hunner bescheidenheid gesteld, aan hen de keuze zijner lijfwacht overgelaten, en

geene gijzelaars daarenboven gevorderd hebben. Ingeval hij deze laatsten begeerde, 1576—
moest hij niet op de eerste aandringen, aangezien hij zich met de gijzelaars 1581
alleen, lieden van hoogen rang, tot verzekering van zijn persoon behoorde te vreden
te stellen, ofschoon eigenlijk noch het een noch het ander noodig zou zijn, indien hij
waarlijk te goeder trouw handelde. Men kan hieruit niets anders afleiden, dan dat
hij bedoelt en hoopt, van **HIERGES** en zijn volk voordeel te trekken; en hij zal dit
ongetwijfeld wanneer hij hen in eene van de voornaamste steden van *Braband*, *Mechelen*
misschien, mogt leggen, van welke hij zich alzo zonder slag of stoot meester zal
zien. Ondersteund door de Spaansche en andere benden, welke hij gereed heeft,
zal hij ook ligtelijk zijn voet in *Brussel* kunnen zetten, hetgeen zijn voornaam-
ste doel moet zijn. Geschiedt dit, dan kan hij rekenen, binnen kort heer
te zijn van de meeste andere steden en sterkten, ten minste van die, welke
buiten *Holland* en *Zeeland* liggen. Maar eens gesteld, dat hij dit niet zoo on-
middellijk bedoelde, en men van den Heer van *Hierges*, tegen het gemeen
gevoelen aan, niets te vreezen had, dan mag men toch aannemen, dat hij dezen
gekozen heeft, om den loop van zaken op nieuw te vertragen, wetende dat
HIERGES vooreerst met zijn volk niet kan optrekken, dewijl hij het niet bijeen en
ook niet betaald heeft. »Wie uit dit alles niet ziet of merkt, dat hij te kwa-
der trouw handelt, die is blind van verstand en zal niet wijs worden dan wanneer
het kalf verdronken is.” 7°. En ten slotte, het trouwloos gedrag van **DON JAN** in
Grenada, zoo als algemeen bekend is, en later op *Sardinië* toont, dat hij woord
noch gelofte, hoe plegtig ook bezworen, weet te houden wanneer hij de bovenhand
gekregen heeft; en dat hij, even als de meeste Vorsten, doordrongen is van de
spreuk van **CESAR**, dat »zoo het regt ooit geschonden mag worden, het ter zake
van heerschappij geschonden worde.” Hierbij voege men nog den bekenden regel,
dat men »den kettters geen woord behoeft te houden,” welchen de Spanjaarden zonder
twijfel op ons in het algemeen toepassen, omdat wij met den Prins van *Oranje* onder-
handeld hebben en, overeenkomstig de Gentsche Bevrediging, met hem in goede ver-
standhouding leven (1).

Dit vertoog en een berigt van den Prins van *Oranje*, dat de Spanjaarden te *Antwer-
pen* zich van eene groote menigte koren voorzagen, hetgeen niet aanduidde, dat zij
spoedig dachten te vertrekken, bleven niet zonder invloed op de Algemeene Staten (2).
Zij bragten **DON JAN** onder het oog, dat zij hem geenszins vrijheid gegeven hadden,
zelf de gijzelaars te kiezen, en dat zij de personen, door hem daartoe gekozen, niet

(1) **BONDAM**, *Onuitg. Stukk. D. II. bl. 27—39.*

(2) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 179.

1576— konden ontberen (1); zij zouden andere benoemen van minder aanzienlijken rang, 1581
 maar toch van belang genoeg in den Lande. Ook konden zij hem, om velerlei redenen, den Heer van *Hierges* niet tot Bevelhebber zijner lijfwacht zenden; het zou derhalve het best zijn, dat hij met een even groot getal personen als hunne gemagtigden, doch ongewapend, naar *Huy* kwame. Voorts verzochten zij hem, zoo het vertrek der Spanjaarden om gegronde redenen nog eenigen tijd moest vertraagd worden, het kasteel van *Antwerpen* en de stad *Lier* in hunne handen te stellen, daar zij anders de wapenen niet konden nederleggen en zich genoodzaakt zouden zien, de beide plaatsen met geweld te nemen. Tevens zonden zij hem een afschrift van de *Unie van Brussel* (2). DON JAN, welke reeds *HERGES* had ontboden, die zich echter op last der Algemeene Staten naar *Brussel* had begeven om hun nader bevel af te wachten (3), bemerkte hieruit, dat de Nederlanders op verre na zoo onnoozel niet waren, als men hen in *Spanje* en in *Italië* afschilderde en hetgeen den Hertog van *Alba*, toen hij herwaarts toog, de bedreiging had ontlokt, dat hij *hen in hunne boter en melk zou smoren*. Hij zag integendeel nu duidelijk in, dat hij met de meeste omzigtigheid moest te werk gaan, zoo hij zijn doel bereiken wilde. De vertoogen van de gezanten des Keizers en der Koningin van *Engeland* tot vrede, de beperkte lastbrief van den Koning, welke alles langs den weg van onderhandelingen wilde ten einde brengen, de weinige hulp, die hij zich van de Spaansche soldaten konde beloven, daar zij alom genoegzaam ingesloten gehouden werden, en bovenal de aanzienlijke krijgsmagt der Staten weêrhielden hem, van openbaar geweld gebruik te maken. Hij oordeelde het derhalve raadzaam, zich inschikkelijk te betoonen, de Staten vertrouwen voor zich in te boezemen, twist en tweedragt onder hen uit te strooijen, en hen allengs aan zich te onderwerpen. En hierin, meent men, zou hij ongetwijfeld geslaagd zijn, indien zijn geduld hem niet zoo dikwijls begeven had, waardoor hij vaak in drift en onbezonnen zijne geheime bedoeling openbaarde (4). Hoe dit zij, DON JAN nam genoegen in den voorslag der Algemeene Staten, welke van hunnen kant den vrede verlangden, om van het Spaansche krijgsvolk bevrijd te worden, hetgeen men moest trachten te bewerken, al ware het ook dat niet in alles der Landen vrijheden en voorregten voldaan wierden; had men later weder lust in den oorlog, dan zou men dien na het vertrek der Spanjaarden met veel meer voordeel kunnen hervatten, en aan aanleiding

(1) Zie hiervoor, bl. 52.

(2) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl. B. VI. bl. 127 verso*.

(3) BONDAM, *Omuitg. Stukk. D. II. bl. 20*.

(4) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl. B. VI. bl. 128*.

daartoe zou het gewis niet ontbreken (1). Is het te verwonderen, dat hij zoo veel wantrouwen en veinzerij de onderhandelingen en overeenkomsten tusschen DON JAN en de Staten vruchteloos waren, en slechts de bestaande spanning vermeerderden? De Geldersche afgevaardigden te *Brussel* meldden om dien tijd hunnen meesters, dat DON JAN, toen zij hem de onderschepte brieven voorhielden, antwoordde: »dat hij als een goed soldaat gehandeld had, dewijl de Staten niet verzuimden zich dagelijks met krijgsvolk te sterken.» Zij voegden hierbij: »uit allen handel en omstandigheden dunkt ons, dat DON JAN en de Spanjaarden met hun vertrek het futzelboek zoeken, en men de wapenen zal moeten opvatten (2).» Op verzoek der Algemeene Staten aan den Raad van State, om terstond de krijgsbenden in *Brabant* bijeen te rukken, werden de voetknechten en ruiters uit *Utrecht*, *Gelderland*, en van elders ontboden (3).

DR. ELBERTUS LEONINUS en DR. FREDERIK BOYEMER, naar die gewesten afgevaardigd, om de soldaten door geheele of gedeeltelijke betaling te bevredigen en dan weg te zenden, waren insgelijks gemagtigd, den Prins van *Oranje* te verzoeken, voor het oogenblik de wapenen neder te leggen en de vijandelijkheden tegen *Haarlem*, *Amsterdam*, *Schoonhoven* en eenige andere steden en plaatsen in *Holland* te staken, welke herhaalde malen te *Brussel* geklaagd hadden, dat zij als openbare vijanden behandeld en mishandeld werden, niettegenstaande zij openlijk den wensch te kennen gaven, zich met de Algemeene Staten te vereenigen en in de Gentsche Bevrediging opgenomen te worden. De beide afgevaardigden moesten derhalve trachten, den Prins tot andere gedachten te brengen, en hem en den Staten van *Holland* alle redelijke voldoening geven (4). — Meenden eenige Hollandsche plaatsen, zich bij de Algemeene Staten over ORANJE te moeten beklagen, onderscheidene Brabandsche en Vlaamsche steden wendden tot hem hare klage over de Hooge Regering. Hij zond uit dien hoofde de Heeren van *Hautain* en van *Mansart* naar *Brussel*, en wel bepaaldelijk naar den Graaf van *Lalaing*, den Seneschal van *Henegouwen*, den Burggraaf van *Gent*, MONTIGNY, HÉZE, BERSEELE, NOYELLES, DE GLIMES, en DE LA MOTTE. In de eerste plaats moesten zij dezen verklaren, dat de liefde tot het gemeenschappelijk Vaderland den Prins noopte, hen op het behoud, de bescherming en de bevrijding daarvan thans inzonderheid opmerkzaam te maken, dewijl hij ontwijfelbare berigten ontvangen had van de groote krijgstoerusting van DON JAN in *Duitschland*,

1576—
158117 v.
Louw-
maand
1577

(1) v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 128.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 47.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 321.

(4) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 19. *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 180. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 321.

1576—*Frankrijk, Lotharingen* en elders. In de tweede plaats moesten zij hun onder het
 1581 oog brengen, dat verscheidene burgers uit *Brussel, Gent* en andere steden over het slechte beheer van zaken klaagden, en dat men niets anders zocht dan hen ter slagbank te brengen, weswege zij den raad van den Prins hadden ingeroepen, die echter vooraf het gevoelen van de Algemeene Staten daarover wilde vernemen. Hunne grieven waren: 1°. dat zij geen vertrouwen konden stellen in vele Overheidspersonen en Pensionarissen, welke zitting hadden ter Algemeene Statenvergadering, omdat deze nog geheel in den geest waren van hen, die den aanhang des Hertogs van *Alba* en der Spanjaarden onderschraagd hadden. 2°. dat de zaken van den eenen dag tot den anderen uitgesteld en geschorst werden, hetgeen niet anders dan tot hun geheel verderf en ondergang zou uitloopen, daar men duidelijk zag, dat door dit uitstellen elke gelegenheid, iets goeds te verrigten, vruchteloos voorbijging, niettegenstaande het Land door het krijgsvolk opgeteerd werd en DON JAN zich versterkte, om hen onverwachts en met éénen slag te treffen. 3°. dat er in alle steden lieden omliepen, die het volk door groote beloften trachtten te overreden, van de Staten te scheiden en zich bij DON JAN te voegen, met bedreigingen tegen degenen, die den Staten en der vrijheid des Vaderlands getrouw wilden blijven. 4°. dat zij veel zagen gebeuren, hetgeen noodwendig ter kennis der Algemeene Staten moest komen, maar geheim en bedekt gehouden werd, waaruit niets anders kon opgemaakt worden, dan dat men op slechten voet voortging. 5°. dat het gerucht liep, hoe eenigen groote beloften gedaan waren, sommigen zelfs reeds jaargelden ontvangen hadden, om het arme landvolk en de burgers der steden te helpen bedriegen. 6°. dat men in een tijd, waarin zulke groote en gewigtige zaken te behandelen waren, een goed aantal van hen, welke deze moesten leiden, zich aan drinken zag overgeven en den dag nutteloos doorbrengen. 7°. dat ter Statenvergadering groote ongeregeltheid en ongelijkheid heerschten in het regt van stemmen, daar eene enkele stad, zoo als *Mechelen, Rijssel* en andere, die als afzonderlijke gewesten geteld werden, even zoo veel stem hadden als *Vlaanderen, Brabant, Holland* en andere gewesten, die vol steden waren. 8°. dat zij in velen eene groote besluiteloosheid en wankelmoedigheid bespeurden, hetgeen ten laatste den geheelen ondergang van het arme Land moest bewerken, te meer daar men ontwaarde, dat zij, die zich het meeste gehecht aan het Vaderland en de vrijheid er van getoond hadden, nu teruggetrokken, vaneen gescheiden, en als overgelaten waren aan de genade hunner benijders en vijanden, waaruit het volk voorspelde wat die van de gemeente, welke er zich dieper in gemengd hadden, te wachten hadden. 9°. dat men duidelijk bespeurde, dat de (Gentsche) Bevrediging niet onderhouden werd en men, tegen alle beloften aan, steeds nog voortging met DON JAN te handelen, ja, zelfs zijne bevelen ontving, alsof hij reeds voor Algemeen Landvoogd erkend en verklaard ware geworden, ofschoon hij van al wat hem was voorgelegd, nog niets had nagekomen en men zelfs

blijkbaar zag, dat hij znlks ook niet van zins was; iets geheel in strijd met hetgeen 1576—
men, in naam der Staten, beloofd en zoo dikwerf bekrachtigd had en op welk de 1581
genoemde Bevrediging gegrond, gebouwd en gevestigd was. »Dit alles en meer nog,»
gaat 's Prinsen berigtschrift voort, »brenge de burgers derwijze in verbazing en verwarring,
dat zij niet weten, welk besluit te nemen. Waarschijnlijk zullen zij eindelijk, om hun
leven, goederen, vrouwen en kinderen te redden en als uit wanhoop, op eigen ge-
zag de wapens opvatten, of zich aan de zijde van DON JAN scharen; want, overtuigd
dat zij anders altijd tusschen hemel en aarde blijven zweven, slechts den doodslag
afwachtede, zullen zij liever partij kiezen dan langer in deze angst en weife-
ling verkeerden, uit welke zij niets dan een zekeren ondergang te wachten heb-
ben. — Men lette ondertusschen wel op, welke zwaarigheden en wanorde er te vree-
zen zijn, wanneer men het arme volk in dien rampzaligen toestand laat, uit
welken niets anders dan eene schrikkelijke verwoesting van ons Vaderland te ver-
wachten is. En wanneer men zich de onregtvaardigheden en wreedheden, ten
tijde des Hertogs van *Alba* en zijns opvolgers gepleegd, herinnert en ziet, dat
men thans op het punt staat, in dezelfde ongelegenheid te geraken, kan men de
vrees en bekommernis van het arme volk niet vreemd vinden en dat het begeert,
zich in tijds daartegen te voorzien, om er niet andermaal in te vallen. — En,
waarlijk, elk edelkenkend hart moet zich de terneêrgeslagene menigte aantrekken en
alles aanwenden haar te vertroosten, te helpen, te raden, en hare zaak met zoo
veel warmte en nadruk omhelzen, dat zij uit deze onrust, verbazing en wan-
hoop gerake, tot rust en kalmte terugkeere, hare belangen aan mannen, hier-
voor geschikt en berekend, geheel toevertrouwe en geene besluiten neme, welke,
zoo wel van de eene als de andere zijde, noodlottige gevolgen moeten hebben.
De Prins heeft derhalve afgevaardigden naar de Algemeene Staten gezonden, om
hun dit alles levendig en in zoo vele bijzonderheden als mogelijk voor oogen
te stellen, en hen tevens minzaam aan hunne verpligting jegens het Vaderland
en zich zelve te herinneren, opdat zij er ernstig over nadenken, spoedig
doeltreffende middelen beramen, en deze zonder uitstel of vertraging ten uit-
voer leggen. Hij zal hen hierin naar al zijn vermogen ondersteunen, zoo ook de
Staten van *Holland* en *Zeeland*, die geheel gestemd zijn en besloten hebben, de
Gentsche Bevrediging in alle punten, hoe ook genaamd, stiptelijk na te komen,
zonder er tegen te handelen of te dulden, dat men er in eenig opzigt van af-
wijke. — Indien de Graaf van *Lalaing* en de overige opgenoemde Heeren, hetzij
gezamenlijk, hetzij elk op zich zelve, eenige hulpmiddelen voorstellen, door welke
men de zaken op een goeden voet mogt kunnen brengen, zullen de afgevaar-
digden, of een van hen, hem daarvan terstond komen onderrigten, opdat men
die, na mededeeling, spoedig in werking kunne brengen. Maar zoo de ge-

1576— melde Heeren voor het oogenblik geene middelen willen of kunnen aan de hand ge-
 1581 ven, en begeeren daarover zijn gevoelen te vernemen, zullen de afgevaardigden hun het volgende verklaren: dat de Prins door vele en onderscheidene personen, die het wel meenen met het volk, uitgenoodigd en dringend is verzocht geworden, zijne toestemming te geven, dat men van de voornaamste personen, die thans aan het bestuur en in den Raad van State zijn, zich verzekerde als van lieden, welke men in het algemeen vermoedt, dat den voortgang van de goede zaak verhinderen en belemmeren, en die toonen in geheime verstandhouding te zijn met DON JAN, of kwalijk gezind voor de vrijheid des Vaderlands, of niet berekend, om zaken van zoo veel gewigt te leiden, maar dat de Prins daartoe nooit verlof heeft willen geven, dewijl hij voor nog grootere wanorde vreesde en ook niet kon beoordeelen, wat er in waarheid aan was. Indien echter de genoemde Heeren mogten goedvinden zelve dit te verrigten, altijd onder voorwaarde dat den verzekerden personen geen kwaad wedervare en zij alleen zoo lang in hechtenis blijven, tot eene betere orde van zaken is gevestigd, laat de Prins zulks aan hunne bescheidenheid over, betuigende, wat hem betreft, dat hij op dit oogenblik geen beter en krachtiger middel kent tegen de bewuste bezwaren (dan dit), wanneer namelijk de Heeren het voegzaam vinden, anders niet. — Zoo zij dit niet goedkeuren en evenwel geen ander middel weten aan de hand te geven, welk het bekende kwaad zou kunnen genezen, moeten de afgevaardigden hun vertoonen, dat aangezien al deze zwaarigheden met eene menigte andere, die ons van nabij volgen, uit de overeenkomsten en onderhandelingen met DON JAN zijn voortgesproten, het onmogelijk is, die uit den weg te ruimen of te herstellen zonder ten eenenmale deze onderhandelingen af te breken, onherroepelijk te besluiten hem nimmer weder te hooren, in welk opzigt ook, en diegenen voor vijanden van het Vaderland te houden, welke met hem of met iemand van zijntwege in gemeenschap treden vóór de Spanjaarden uit het Land vertrokken zijn, de (Gentsche) Bevrediging toegestemd, bekrachtigd en in alle punten ten uitvoer is gelegd, de handelingen (*faict*) der Staten goedgekeurd, en de voorregten hersteld zijn. En daar alle overeenkomsten en verbindtenissen, voorheen aangegaan, naar hetzelfde doel streven, zoo zullen (de afgevaardigden) bij den Graaf van *Lalaing* en de andere Heeren aandringen, zich in dezen met den Prins en de Staten van *Holland* en *Zee-land* te vereenigen, en dat elk van hen zich van de gewesten en steden zijns gebieds en van de Edelen zijns gevolgs verzekere (*se faire ung chascun fort*), terwijl zij vastelijk mogen staat maken, dat *Gelderland*, *Friesland*, en *Groningen* zich bij hen zullen voegen. De afgevaardigden moeten door alle mogelijke middelen trachten, van hen deswege verzekering in schrift of anderzins te ontvangen (1).”

(1) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 181—187.

Vóór 's Prinsen gelastigden *Brussel* konden bereiken, hadden de Algemeene Staten 1576—
den Abt van *St. Gislain*, den Aartsdeken BUCHO AYTTA, de Heeren van *Champigni*, 1581
van *Moerbeek*, van *Sweveghem*, en den Pensionaris ADOLF VAN MEETKERKE benoemd, 18 v.
zich met de Leden van den Raad van State naar DON JAN in de stad *Huy* te be- Louw-
geven (1). Tevens besloten zij, den Heer van *Rassinghem* en den Prelaat van 1577
Nienhoven, welke buiten hun last waren opgeligt, op vrije voeten te stellen en de
aanranders in regten te vervolgen, om de kwade gevolgen te voorkomen, die uit
deze daad van geweld konden voortvloeijen; een bewijs, welke ongeregeldheden
er gepleegd werden en hoe de klem der Regering verlamd was (2). Ook werd
met toestemming van den Raad van State het volgende formulier van eed vastge-
steld voor degenen, welke, overeenkomstig de Gentsche Bevrediging, in *de Neder-*
landen terugkeerden: »Ik beloof en zweer, dat ik den Koning, als Heer dezer *Erf-*
Nederlanden, getrouw zal zijn onder het bewind van den Raad van State, door
Zijne Majesteit gemagtigd, mitsgaders de Staten der genoemde Landen; dat ik
deze Staten met goed en bloed zal bijstaan ter onderhouding hunner oude
voorregten, regten, gebruiken en vrijheden, en die handhaven tot bevordering
en welvaart van de bewuste Landen, zonder op eenige wijze eenige inbreuk of
schending (daarvan) te gedoogen; dat ik insgelijks met al mijne magt helpen en
trachten zal, de Spanjaarden en andere vreemdelingen, bedervers en ontvolkers van
den Lande, met hunne aanhangers te verdrijven en te verjagen, en zorgen dat zij
(er) uit blijven; dat ik voorts mij voegen en gedragen zal naar den inhoud der
Bevrediging binnen *Gent* aangenomen en gesloten den achtsten van Slagtmaand laatst-
leden, zonder daartegen te handelen met woorden of met werken, middellijk of on-
middellijk (3).»

DON JAN had den afgevaardigden der Algemeene Staten brieven van vrijgeleide ver-
leend en de verzekering gegeven, dat men hen vier dagen na hunne komst te *Huy*,
ongehinderd en onverlet vandaar zou laten vertrekken (4). Hun was namelijk die be-
perkte tijdruimte gesteld, binnen welke de onderhandeling volstrekt ten einde moest
gebracht worden, om DON JAN de gelegenheid af te snijden, door allerlei bedenkingen
en haarkloverijen de zaak op tuil te houden (5). Zij kwamen den twintigsten van

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 771.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 23, 24.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 79—83.

(4) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 60.

(5) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 84, 97. DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 429.
Correspondance de GUILLAUME le Taciturne, T. III. p. 190.

1576—
1581— Louwmaand te *Namen* en, na ontvangst der verzochte brieven van veiligheid van den Bisschop van *Luik* en der Regering van *Huy*, den twee en twintigsten daaraanvolgende, en DON JAN een uur na hen, in de laatstgenoemde stad aan (1). Des anderendaags werd de eerste bijeenkomst gehouden. Het berigtschrift der Staatsche gevolmagtigden hield in, dat zij op het toetreden tot de Gentsche Bevredeging, welke niets in strijd met de verschuldigde gehoorzaamheid aan den Koning bevatte, en op het verwijderen der Spaansche benden over land, dewijl de togt over zee vele bezwaren opleverde, moesten aandringen; dat zoodra deze vertrokken waren, ook het vreemde krijgsvolk in Staatsche dienst uit *de Nederlanden* weggezonden zou worden; dat zoo er sprake kwame van de verpligting der Staten, de Spaansche soldaten en de met hen vereenigde Duitschers te betalen, zij moesten verklaren, dat men daaraan in het minste niet dacht: eerstens, dewijl de Staten al de beden, aan den Koning toegestaan, en nog meer opgebracht hadden zoo tot onderhoud van het krijgsvolk als anderzins; ten tweede, omdat de Spanjaarden niet in dienst zijn van de Staten; en ten derde, dewijl zij verklaard waren voor muiters, en zichzelve ten deele in *Aalst* betaald, verscheidene steden en dorpen van het Land geplunderd en gebrandschat, en de weleer rijke steden *Antwerpen* en *Maas-tricht* verwoest hadden. Uit hunne rooverijen, brandschattingen, afpersingen en knevelarijen hadden zij veel meer geld getrokken dan hun achterstallig loon bedroeg; en zoo verre was het af, dat de Staten meenen zouden verplicht te zijn dit aan te zuiveren, dat zij veeleer naar rede oordeelden, dat Zijne Hoogheid en Zijne Majesteit de vreemde soldaten niet alleen moesten noodzaken terug te geven wat zij zoo buitensporig geroofd hadden, maar hen ook naar verdienste voor de gepleegde en aangewezen misdrijven en snoodheden straffen. Daarenboven waren door de opgenoemde verwoestingen den Staten de middelen ontnomen, om de betaling te verschaffen die zij vroeger wel aangeboden hadden, maar door de Spanjaarden was afgewezen, welke deze thans, zoo zij haar toen ook hadden aangenomen, door hunne schromelijke wanbedrijven, om welke zij voor oproerlingen tegen den Koning verklaard waren, toch verbeurd zouden hebben. Dezelfde redenen golden ook tegen de Duitschers, hunne medepligtigen, die in verscheidene opzigten hunnen bestelbrief en de instellingen (statuten) des Rijks derwijze overtreden hadden, dat zij in den Rijksban en voor schelmen en meinëedigen dienden verklaard te worden. — Ingeval het den afgevaardigden onmogelijk ware, DON JAN te bewegen, de Spanjaarden en hunne aanhangers zonder eenige betaling te laten vertrekken, moesten zij hem, bij wijze van vrijwillige gift of geschenk, eene som van honderd duizend kroonen, elk van veertig stuivers (*patards*), aanbieden, gelijk de Staten (onlangs?) ter Blijde Inkomste van de Koningin van *Spanje* (*ANNA van Oostenrijk?*) gedaan hadden, om die terstond te betalen

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 59. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 771.

zoodra Zijne Hoogheid in het bewind der *Nederlanden* erkend zou zijn, onder voorwaarde ^{1576—}1581
nogtans, dat hij binnen twintig dagen na de overeenkomst de Spanjaarden deed vertrekken. Voorts moesten zij de uitwisseling der wederzijdsche gevangenen zonder losgeld bedingen en voornamelijk aandringen, dat de Graaf van *Buren* in de voordeelen der Gentsche Bevrediging zou deelen en herwaarts gezonden worden, om zijne goederen ongestoord te genieten. Mogt DON JAN breeder voldoening begeeren omtrent de handhaving der Roomsche-Katholieke godsdienst en de gehoorzaamheid aan den Koning in de toekomst, dan moesten zij hem een echt afschrift van de Unie van *Brussel* aanbieden, welke den besten waarborg in dit opzicht opleverde. Eindelijk, indien na alle mogelijke pogingen in het werk gesteld en de tusschenkomst der Leden van den Raad van State, van den Prins-Bisschop van *Luik*, en van de gezanten des Keizers en des Hertogs van *Gulik* ingeroepen te hebben, DON JAN tot dit een en ander niet mogt besluiten, moesten de afgevaardigden, als zij hem tot het naarkomen zijner beloften vermaand en tevens verzekerd hadden, dat zij de hunne zouden houden, voor God en de wereld betuigen, dat »het aan hen niet had gehaperd, en zij onschuldig waren aan al hetgeen hieruit mogt voortspruiten tot ondiens van God, van den Koning, en tot verderf van het Land (1).”

Denzelfden dag, op welken de onderhandelingen te *Huy* werden geopend, zonden de Heeren van *Havré*, *Lalaing*, *Fresin*, *Berseele*, en *Héze* den Heer van *Bloeyere* naar den Prins van *Oranje* met een afschrift van dezen lastbrief. Zij gaven hem insgelijks te kennen, dat dit het laatste gezantschap naar DON JAN zijn zoude; en daar deze hoogst waarschijnlijk in het vertrek der Spanjaarden niet zou bewilligen, dewijl hij door al dit onderhandelen slechts tijd zocht te winnen, om intusschen eenige Staatsleden voor zich te stemmen en twist en tweedragt onder hen te zaaijen, zoo hadden de Algemeene Staten eenparig besloten, den Prins van *Oranje* na verloop der vier bepaalde dagen uit te noodigen, zich met hen op hunne vergadering te vereenigen. Van dit besluit gaven de bovengenoemde vijf Heeren hem voorloopig berigt, als ook van hetgeen zij zelve afzonderlijk, en onder kennisgeving aan den Hertog van *Aarschot*, be-
23 v. Louw-
maand: 1577
raamd hadden. Tot zijne zekerheid zouden zij hem het kasteel en de stad *Gent* als mede *Dendermonde* openen, en er naar zijn goeddunken bezetting in leggen van zijne eigene soldaten of van anderen. In *Brussel* en elders zou hij, mede naar zijne keuze, van eene lijfwacht voorzien worden. Voorts beloofden en bezworen zij, dat niets tegen zijn persoon zou ondernomen worden, dat zij dit beletten en hem tot hun laatsten droppel bloeds wreken zouden. *Sas van Gent* zou versterkt, en voorts alles gedaan worden, wat hij naar billijkheid verlangen kon en zij bij magte waren voor zijne

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 429—433. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 84—89. Verkort bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 771.

1576— veiligheid en zekerheid te verrigten. Daartegen moest hij hun en den Algemeenen Staten
1581 beloven, dat door noch van wege hem iets ondernomen wierd tegen de Roomsch-Katholijke godsdienst, maar die haar aanrandden of beleedigden door hem voorbeeldig, als verstoorders van de openbare rust, zouden gestraft worden. Op die voorwaarden wenschten zij, dat het hem behagen mogt, zich vooreerst naar *Gent* te begeven, waar hem eenige der genoemde Heeren onmiddellijk na verloop der bewuste vier dagen zouden opwachten. BLOEYERE moest hem, ten slotte, op het nadrukkelijkste voor oogen houden, hoe noodig het ware, zoo voor hem als voor hen en het Vaderland, dat zij met raad en daad en op alle mogelijke wijze elkander ondersteunden, en dat men de gelegenheid, die zich thans aanbod en welke waarschijnlijk de voornaamste en laatste zijn zou, niet moest veronachtzamen, daar hiervan het behoud des Vaderlands ongetwijfeld afhing (1). De Prins, wien zij in een afzonderlijk schrijven nog nader aanspoorden, hen met zijne tegenwoordigheid te onderschragen, zond BLOEYERE terug, welke hun in zijn naam geluk moest wenschen, dat de Algemeene Staten gezind waren de onderhandelingen met DON JAN af te breken; hen voorts van zijne liefde voor het gemeenschappelijk Vaderland verzekeren en dat hij uit dien hoofde besloten had naar *Brussel* te komen, hoezeer hij zelf, om de groote en zwaarwigtige zaken in *Holland* en *Zeeland*, veelcer van elders ondersteuning behoefde dan deze aan anderen verleenen konde. Hunne welwillendheid en toegenegenheid alleen waren, wat zijn persoon betref, voor hem genoegzame waarborgen, maar aangezien hij naar ambt, eed en plicht inzonderheid gehouden was voor de belangen van *Holland* en *Zeeland* te waken, zoo moest hij vóór zijn vertrek deze gewesten kunnen geruststellen, dat hij te allen tijde wanneer de nood het vorderde derwaarts konde terugkeeren. Derhalve verzocht hij, opdat hem de wegen naar den kant van *Antwerpen* niet afgesloten of benomen mogten worden, dat ook de stad *Hulst* in zijne handen gesteld wierd, om altijd den weg naar *Zeeland* voor zich open te hebben. Ten slotte moest BLOEYERE hen verzekeren, dat hij noch iemand, over welke hij te gebieden had, iets zou verrigten tot hoon of nadeel der Roomsch-Katholijke godsdienst, mits hem ook de uitoefening zijner godsdienst in zijn huis vrijgelaten wierd (2).

26 v.
Louw-
maand
1577

Den dag te voren waren afgevaardigden van *Holland* en *Zeeland* ter Algemeene Statenvergadering verschenen en hadden, na het onderzoek hunner geloofsbrieven, aldaar zitting genomen (3). Intusschen stonden de gemagtigden te *Huy* op het geheel aannemen der Gentsche Bevredeging, waartoe DON JAN, evenmin als tot het wegzenden der

(1) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 189—191.

(2) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 195—199, 201.

(3) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 35.

Spanjaarden, genegen was. Dit blijkt onmiskenbaar uit de voorwaarden, op welke hij in 1576—
 beide bewilligen wilde, doch waarvan de onredelijkheid en ongepastheid de afgevaardigden der Staten ontvouwd, die er geen ander doel in zagen dan om de zaken te rekken (1). In hun gevoelen deelden niet alleen de Leden van den Raad van State, die hen verzelden, maar ook de Keizerlijke gezanten, welke DON JAN vruchteloos vermaanden, de Gentsche Bevrediging aan te nemen daar hij geene reden had dit te weigeren, sinds de gegeven verzekeringen der Staten ten opzichte van het behoud der Roomsch-Katholijke godsdienst en der gehoorzaamheid aan den Koning; zij ten minste betuigden, dat zij hierin geene zwaarigheid zouden vinden wanneer zij in zijne plaats waren. De afgevaardigden dienden toen bij DON JAN de volgende verklaring in: »De Algemeene Staten der *Nederlanden*, toebehoorende den Koning, hunnen natuurlijke Heer, door hunne gevolmagtigden op verscheidene plaatsen bij Zijne Hoogheid, den Heere DON JAN van *Oostenrijk*, alle naarstigheid aangewend hebbende, om een einde aan de rampen der *Nederlanden* te maken ter eere Gods en ter behoudenis van de behoorlijke gehoorzaamheid aan den Koning, hebben ons, hunne gemagtigden, tot Uwe Hoogheid in deze stad van *Huy* gezonden met last, alle middelen te beproeven, gelijk wij gedaan hebben, om U te bewegen, den Vrede, met den Prins van *Oranje* en de Staten van *Holland* en *Zeeland* nevens hunne bondgenooten te *Gent* gesloten, aan te nemen, nadien men door getuigschriften van Bisschoppen, geestelijken en anderen, Uwe Hoogheid verzekerd heeft, dat de Roomsch-Katholijke godsdienst daarin niet werd beleedigd, en de Raad van State U behoorlijk genoeg gegeven ten opzichte van het gezag des Konings. En daar zij ook Uwe Hoogheid verzocht hebben de Spaansche soldaten, zoo te voet als te paard, en andere vreemdelingen, hunne aanhangers, naar belofte weg te zenden, terwijl zij tevens aanboden, al de beloften van hunnentwege gedaan te vervullen, zoo verklaren zij bij dezen voor God en menschen, in tegenwoordigheid van Mijne Heeren den eerwaardigen en doorluchtigen Prins-Bisschop van *Luik*, de Keizerlijke en Guliksche gezanten, en de Leden van den Raad van State, te weten: den Hertog van *Aarschot*, den Heer van *Rassinghem*, den Voorzitter SASBOUT, den Raadsheer FONK, den Heer van *Indewelde*, en den Heer van *Grobbendonk*, Algemeen Schatmeester, dat het aan hen niet gelegen heeft of ligt, dat de zaak met geen gewenschten uitslag is bekroond geworden, en dat zij zich onschuldig houden aan alles wat er uit voortspruiten mag tot nadeel van God, ondiens van den Koning, en verderf van het Land (2).»

DON JAN verloor nu alle geduld en riep verbolgen uit, »dat zij, die met zulke ver-

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 771—774.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 776, 777.

1576— klaringen gewapend kwamen, geenen zin hadden tot een vergelijk te komen, hetgeen
1581 hem om hunnentwille speet. Zij mogten wel toezien en niet de wapenen tegen hun-
nen Landsheer opvatten, hetgeen hun den vloek der geheele wereld op den hals moest
halen. Nimmer zou de Koning zulk eene wederspanning ongestraft laten, maar daar-
toe al zijne magt, die niet gering was, bezigen. En wat hem betrof, hij zou in dit
geschil het zwaard brengen, niet het zijne, maar des Konings, en den felsten krijg
voeren waarvan men ooit hoorde gewagen. Al het onheil, hieruit rijzende, zou den
Staten te wijten zijn.” Met deze hooge woorden werd de zitting opgeheven, en de
gemagtigden namen hun afscheid, om 's anderen daags naar *Brussel* te vertrekken.
DON JAN zag echter spoedig in, dat zijn toorn hem te ver gedreven had, en gaf
gehoor aan de voorstellen van den Bisschop van *Luik* en anderen. Omtrent midder-
nacht bragt deze Geestelijke, verzeld door Pater FREGOZO, den Raad van State
en de gemagtigden bijeen, wien hij een eigenhandig briefje van DON JAN toonde van
dezen inhoud: Ik neem aan en keur goed den Vrede tusschen de Staten en den Prins
van *Oranje* aangegaan, mits daarin niets zij tegen de Roomsch-Katholijke godsdienst en
het gezag des Konings, en op de voorwaarden in mijn laatste geschrift uitgedrukt.”
Nog dienzelfden nacht verspreidde zich het gerucht hiervan door de stad en verwekte
algemeene blijdschap. Toen de afgevaardigden des morgens reisvaardig waren, ver-
namen zij van den Raad van State, dat DON JAN hen gaarne nog eens spreken
27 v. wilde, en hij, behalve in den Vrede van *Gent*, ook in het vertrekken der Spanjaarden
Louw- te land had bewilligd. De Bisschop van *Luik* en de Keizerlijke gezanten toonden hun
maand 1577 echter slechts een briefje van zijne hand, waarbij hij alleen verklaarde: »volkomen
tot de Gentsche Bevrediging zijne toestemming te geven, daar hem uit de getuig-
schriften van de Bisschoppen, hoogeschoolen, en anderen gebleken was, dat zij niet
streed tegen de Roomsch-Katholijke godsdienst, en de Raad van State, de Bisschop
van *Luik*, en 's Keizers gezanten hem verzekerd hadden, dat zij mede niets bevatte
tegen de achtbaarheid des Konings.” Niettemin begaven zij zich bij DON JAN, betuigden
hem voor zoo verre hun dank, en drukten hem nogmaals op het hart, ook in het
wegzenden van de Spanjaarden over land te bewilligen. Dit laatste liet hij onbeantwoord;
doch wat den vrede betrof, gaf hij op, » dat zij hem zekerlijk daarvoor wel behoorden te be-
danken als voor de hoogste weldaad, die zij van Zijne Majesteit konden ontvangen, te meer
omdat die Vrede na zijn vertrek uit *Spanje* gesloten was en hij, zonder last van den
Koning, dien uithoofde van den nood en drang der omstandigheden had aangenomen.
Dit alles verdiende wel, dat zij zich erkentelijk voegden naar de punten, welke hij had
voorgesteld.” De afgevaardigden beloofden, alzoo de bepaalde tijd van vier dagen om
te onderhandelen verstreken was, aan hunne Meesters van alles een getrouw verslag te leveren,
namen van DON JAN afscheid, en lieten aan de Keizerlijke gezanten over, bij hem het
vertrek der Spanjaarden te land te bewerken, zonder dat de Staten verplicht zouden

zijn, vooraf de achterstallige soldij aan te zuiveren (1). Zij gaven den dertigsten van 1576—
 Louwmaand berigt van den loop en uitslag hunner zending aan de Algemeene Staten, 1581
 welke twee dagen te voren den Raad van State hadden uitgenoodigd, allen, zoo geestelijken als wereldlijken, zoo adellijken als onadellijken, die weigerden de Unie van *Brussel* en den Vrede van *Gent* te onderteekenen, voor oproerlingen en vijanden van Koning en Vaderland te verklaren. Het is ons niet gebleken, of aan dit verzoek, hetwelk meer dan eens herhaald werd, is voldaan geworden (2).

De Keizerlijke gezanten verzuimden middelerwijl niets, DON JAN tot inwilliging der nog onbesliste punten over te halen. Hij wierp de schuld op de Staten, »dat de zaken nog niet ten volle waren vereffend. Zij toch moesten aan hunne gemagtigden of nooit volkomen last gegeven, of deze hem steeds overschreden hebben, daar zij altijd geweigerd hadden goed te keuren wat hij met hen was overeengekomen. Zij dienden te weten, welke personen zij zonden en wien zij hunne zaken toevertrouwen; en waren de afgevaardigden hunnen last niet te buiten gegaan, dan was het eene ligtzinnigheid in de Staten, zoo onbedacht voor nul en van geener waarde te verklaren wat besloten was.” Bovenal beklagde hij zich, dat zij zoo sterk op het vertrek der Spanjaarden te land aandrongen, daar nogtans hunne gezanten op de zamenkomst in *Luxemburg* toegestemd hadden, dat »dit over zee zou plaats hebben, hetgeen ook de dienst des Konings vereischte (3).” Men meent echter, dat niet dit laatste, maar het geheime plan tegen *Engeland* de beweegreden was, waarom DON JAN op dit punt bleef aanhouden, terwijl de Staten er zich tegen verzetten uit vrees, dat hij met de vloot *Zeeland* zou overrompelen (4).

Wien DON JAN door deze en dergelijke redenen ook mogt belezen, ORANJE voorzeker niet. »Dat toch de Keizerlijke gezanten,” schreef de Prins aan JAN van *Nassau*, »de Algemeene Staten tot hun pligt aansporen, en deze zich niet door de trouwlooze woorden van DON JAN laten misleiden, die slechts doelt, hen in het einde te bedriegen, ofschoon hij thans geheel het tegenovergestelde wil toonen. Het is geenszins zijn plan de Gentsche Bevrediging te onderhouden, veel minder nog de Spanjaarden weg te zenden, met welke hij in de naauwste verstandhouding leeft, zoo als men dagelijks uit onderschepte brieven als anderzins bespeurt. Van al de

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II.* bl. 47. v. HASSELT, *Stukken v. d. Vaderl. Hist. D. III.* bl. 118, 119. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I. B. X.* bl. 774, 775. HOEFT, *Nederl. Hist. B. XI.* bl. 493, 494.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen. D. II.* bl. 45, 47, 64, 88.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I. B. X.* bl. 785.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I. B. X.* bl. 775. Vgl. hiervoor, bl. 10, 44.

1576— schoone beloften, bij zijne komst gedaan, heeft hij zelfs de geringste niet vervuld, maar
1581 om de zaken op de lange baan te schuiven, begeerd in onderhandeling te treden, nu eens met eenige van de Heeren, dan met sommige afgevaardigden der Algemeene Staten, en later met die van den Raad van State. Allen zijn echter onverrigter zake en zonder eenig bepaald besluit teruggekeerd, maar niet zonder bedreigingen, hun met de groote middelen, over welke hij zegt te kunnen beschikken, eenen zwaren krijg aan te doen, wanneer zij zich niet willen onderwerpen aan hetgeen hij van 's Konings wege zal bevelen (1).” — Toen het 's Keizers gezanten gelukt was, DON JAN neder te zetten en de zaken op een tamelijken voet te brengen, begaven zij zich nevens den Bisschop van *Luik* en OTTAVIO GONZAGA naar *Brussel*, om met de Staten over de nog onbesliste punten in een vergelijk te treden (2). Opdat de komst des Prinsen van *Oranje* het werk des vredes niet mogt belemmeren, verzochten zij hem schriftelijk, de reis naar *Brussel* uit te stellen (3). Ook schenen de Staten zelve niet gezind, die te verhaasten (4). De Prins antwoordde den Keizerlijken gezanten, na hun de belangen van het mishandelde *Nederland* ernstig op het hart gedrukt te hebben, dat hij hun, wat zijne reis naar *Brussel* betrof, niet mogt verbergen, in dit opzigt naar het goeddunken der Staten te zullen handelen, » daar hij steeds en altijd getoond heeft en toonen zal, voor het Vaderland en ten behoeve van deze zoo geheel regtvaardige Christelijke zaak al zijn vermogen op het spel te zetten en geene gevaren daarbij te ontzien (5).” Inmiddels had hij den Algemeenen Staten, door het zenden van een onderschepten brief van ALONZO DE VARGAS, van een verraderlijken aanslag tegen 's *Hertogenbosch* kennis gegeven. Zij konden daaruit ontwaren, dat » het plan der Spanjaarden was, den oorlog voort te zetten, zich meer en meer te versterken, en hun de middelen te ontnemen, door welke zij later boven hen de overhand konden behouden. Daartoe dient hun grootelijks,” gaat hij voort, » al dat dralen en talmen, want wij moeten verzekerd zijn, dat zij alleen beoogen ons te bedriegen, wat DON JAN en anderen daartegen ook mogen beweren.” Uit medelijden met » het arme land en volk,” vermaande hij hen toch te goeder ure op hunne hoede te zijn, opdat zij niet onverwachts overvallen wierden; de wereld zou de schuld van al de rampen, welke daaruit onvermijdelijk voortvloeiden, op hen werpen. Ten slotte meldde hij hen, dat de vijand ook het oog op *Douay* geworpen had, welks bezetting zeer ge-

30 v.
Louw-
maand
1577
2 v.
Sprok-
kelm.

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 617.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 612. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 785.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 606, 612.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 609.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 614—617.

ring was (1). De Algemeene Staten waren reeds uit 's *Hertogenbosch* zelf van den 1576—
beraamden aanslag onderrigt geworden, en hadden den Raad van State als ook den 1581
Prins van *Oranje* verzocht, zonder uitstel krijgsbenden derwaarts te zenden (2). Of- 3 v.
schoon dit alles de hoop op eene gewenschte schikking, naar het schein, nog meer Sprok-
moest verwijderen, verkregen echter de vredelievende gevoelens thans de overhand, het- kelm.
geen ongetwijfeld aan de tusschenkomst der Keizerlijke gezanten, welke den eersten 1577
van Sprokkelmaand ter Statenvergadering waren binnengeleid, moet toegeschreven wor-
den (3). Bij meerderheid van stemmen werd aldaar besloten, zich naar het vertoog 5 v.
van den Raad van State te gedragen. Dit hield in, »dat men aan DON JAN tweemaal Sprok-
honderd duizend kroonen, door hem verzocht, zou voorschieten om de Spaansche sol- kelm.
daten te kunnen wegzenden. Tot waarborg der teruggave stelde hij, onderanderen, zijn
eigen persoon en al zijne goederen, waarvan het huisraad alleen, onlangs aangekomen,
in waarde aan de gevorderde som gelijk was. Daarenboven zou hij zich niet uit *de*
Nederlanden verwijderen, vóór deze gelden uit *Spanje* terugbetaald waren. Wanneer dit
echter, tegen alle verwachting aan, niet mogt gebeuren, dan zou de Raad van State,
welke volmagt had van den Koning, ten behoeve des Lands voor achtmaal honderd
duizend kroonen aan domeingoederen te verkoopen, de Staten schadeloos stellen (4).”
Dit besluit werd genomen onder uitdrukkelijk beding, dat de »Prins van *Oranje* van
alles, wat met DON JAN onderhandeld was, onderrigt en hem verzocht zou worden, zijn
gevoelen vóór het eindsluiten van den vrede mede te deelen; dat de Spanjaarden al de
krijgsbehoeften zouden achterlaten; dat de Graaf van *Buren* in vrijheid gesteld wierd,
niet alleen om dat dit was overeenkomstig de Gentsche Bevrediging, maar ook dewijl
hij, tegen de regten en voorregten van *Brabant* en der hoogeschool van *Leuven*
aan, uit het Land was weggevoerd; en eindelijk, dat het punt omtrent de herstel-
ling in ambten en waardigheden, die aan eenigen ontnomen waren, zou verblijven aan
de vergadering der Algemeene Staten, volgens den Vrede van *Gent* bijeen te roepen (5).”
De Heer van *Willerval*, Mr. PAULUS BUYS, en Dr. AND. GAILL werden afgevaardigd,
om den Prins van *Oranje* daarvan kennis te geven en hem te verzoeken, »den 7 v.
Staten van zijn goeden raad te dienen, en wanneer hij begreep, dat de overeenge- Sprok-
komene vredesvoorwaarden ten nutte van het Land konden strekken, zich naar hun kelm.

(1) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 204.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 57.

(3) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 52. GROEN v. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*. T. V. p. 617.

(4) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 437—440.

(5) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 59.

1576—berigt (advies) te voegen (1).” Buys oordeelde, dat de overeenkomst, zoo het heette
1581 (*quasi*), getroffen was, en men slechts het gevoelen van den Prins verlangde, om op hem den haat van DON JAN en de schuld van het verbreken des vredes te kunnen werpen. WILLERVAL veronderstelde, dat de toegevendheid der Staten ten aanzien van DON JAN strekte, om dezen te verschalken, daar hunne bedoeling was, dat hij zonder eenige krijgsmagt te *Leuven* of te *Brussel* zou komen, en zoo hij dit weigerde, niet verder met hem te handelen (2). Hoe dit zij, zeker is, dat dienzelfden dag de Prins-Bisschop van *Luik*, de Keizerlijke gezanten, en de Raad van State in de vergadering der Algemeene Staten het vredesontwerp met DON JAN bragten, hetwelk eenparig werd goedgekeurd. Men gelastte tevens den Hertog van *Aarschot*, DON JAN onder zijne bescherming te nemen en hem uit te noodigen, naar *Leuven* of *Brussel* te komen. De Griffier der Staten moest bij eede beloven, geen afschrift van dit vredesontwerp af te geven, vóór het door Zijne Hoogheid bekrachtigd was (3). Te *Marche en Famine* teekende DON JAN het verdrag, waarin hij eenige onbelangrijke wijzigingen gemaakt had, welke de Staten goedkeurden. Ernstig drong hij bij hen, daar zij nog steeds het antwoord van ORANJE wilden inwachten, tot het sluiten der overeenkomst aan, en in dien geest spraken ook de Prins-Bisschop van *Luik* en de gezanten van den Keizer en den Hertog van *Gulik*. Er had eene bijzondere zamenkomst plaats van den Raad van State en eenige afgevaardigden der Algemeene Staten, welke oordeelde, dat men den Prins van *Oranje* van de onderhandelingen niet onderrigt had, om die goed te keuren, maar opdat hij zou weten wat er omging, en het derhalve niet noodig was zijn antwoord af te wachten. Eindelijk werd, doch na veel moeite en na vele bedenkingen, door de Algemeene Staten het verdrag aangenomen en, onder den naam van *Eeuwig Gebod* (*edikt*), plegtig van de pui van het stadhuis te 12 v. Sprokkelm. 1577 *Brussel* den volke verkondigd (4). De zakelijke inhoud daarvan komt hierop neêr: In naam des Konings belooft DON JAN al het vroeger gebeurde te vergeten en als ongeschied te beschouwen; hij neemt de Gentsche Bevrediging aan en verklaart de Algemeene Staten bijeen te zullen roepen op de wijze als daarin is omschreven; alle vreemde soldaten van den Koning zullen *de Nederlanden* verlaten en er ook niet in terugkeeren of door andere vervangen worden, tenzij bij een buitenlandschen oorlog en dan nog 17 v. Sprokkelm.

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II.* bl. 60, 64, 441—443. *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 204, 212.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 619, 620.

(3) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II.* bl. 67.

(4) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II.* bl. 91, 92, 93, 444. *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. XLV, XLVI, 212—219.

met inwilliging der Algemeene Staten; het vertrek van het vreemde krijgsvolk, met uit- 1576—
zondering van de Duitsche benden, zal binnen veertig dagen plaats hebben; de Duitsche 1581
soldaten zullen vertrekken als de Algemeene Staten hun de achterstallige soldij uitbe-
taald, of zich met hen ten dezen verstaan hebben; in de vestingen, steden en overal
elders moeten alle mond- en krijgsbehoefden, geschut en veldtuig achterblijven en aan
inboorlingen der *Nederlanden* overgeleverd worden; de schade, door de vreemde soldaten
aangerigt, zal naar regt en billijkheid onderzocht en opgemaakt, en de Overste of
Hopman, welke geweldenarijen gepleegd heeft, ter verantwoording geroepen worden;
de wederzijdsche gevangenen worden zonder losgeld geslaakt, doch de Graaf van *Buren*
zal zijne vrijheid niet erlangen, vóór de Prins, zijn vader, heeft nagekomen wat de
aanstaande vergadering der Algemeene Staten hem zal opleggen; over de herstelling der
personen, die ten gevolge der beroerten hunne posten, ambten en waardigheden ver-
loren hebben, zal door deze vergadering worden beslist; alle regten, voorregten, gebruiken
en gewoonten der *Nederlanden* zullen hersteld, en daarnaar zal voortaan gehandeld wor-
den. — De Staten beloven van hunnen kant, het Roomsch-Katholijke geloof en het gezag
des Konings overal te handhaven en niets daartegen te bestaan; alle verbindtenissen, tot
hunne zekerheid en bescherming met vreemde Mogendheden aangegaan, te verbreken; het
krijgsvolk, door hen geworven, uit het Land te verwijderen en te beletten, dat dergelijke
benden er weder ingebracht worden; ter betaling van 's Konings soldaten, de Duitschers
uitgezonderd, zesmaal honderd duizend pond van veertig groot te verschaffen; de Duit-
sche benden zoo spoedig mogelijk te vreden te stellen, waartoe zoo wel DON JAN als de
Keizerlijke gezanten hun in zoo verre de behulpzame hand zullen bieden, dat zij al
hun gezag en invloed zullen bezigen, om de soldaten tot billijke eischen en tot het
spoedig verlaten des Lands te bewegen; voorts beloven nog de Staten, na het vertrek
der Spanjaarden, Italianen en Bourgondiërs, DON JAN te erkennen als Landvoogd der
Nederlanden, zonder dat daardoor evenwel inbreuk gemaakt worde op het Gentsche
Verdrag; alle toekomstige Landvoogden en Koninklijke ambtenaren in *de Nederlan-*
den zullen gehouden zijn het onderhavige verdrag te bezweren; alle verkoopen,
bezettingen van renten, verzekeringen en leeningen, tijdens de beroerten gedaan, en
al de zoodanige, welke bij besluit der Staten nog gedaan mogten worden, zullen
worden goedgekeurd, inzonderheid die betrekkelijk de Koningin van *Engeland*; ein-
delijk, dit verdrag zal ten eeuwigen dage geldig zijn en blijven door de onderteeke-
ning van DON JAN, van den Prins-Bisschop van *Luik*, de Keizerlijke gezanten, en de
gemagtigden der Staten (1).

(1) Het oorspronkelijke stuk, in de Fransche taal opgesteld, bevindt zich op 's Rijks Archief te
's Hage. Eene Latijnsche vertaling er van wordt gevonden bij DE TASSIS, *Comment. Lib. III.*

1576—
1581—

Indien men terecht heeft aangemerkt, dat de Unie van *Brussel*, welke de Nederlandsche gewesten naauwer aan elkander strengelde en te midden dezer onderhandelingen tot stand kwam, voornamelijk ten doel had, DON JAN de noodzakelijkheid te doen begrijpen van toe te geven (1), dan was dat doel bereikt geworden. Terstond ontvouwden de Algemeene Staten in een geschrift aan den Prins van *Oranje* de redenen, welke hen genoopt hadden, vóór de ontvangst van zijn antwoord, het verdrag met DON JAN te teekenen, waaraan zich echter de afgevaardigden van *Holland* en *Zeeland* onttrokken hadden; ST. ALDEGONDE had zelfs onmiddellijk, na het sluiten daarvan, de vergadering verlaten (2). Zij zonden hem daarenboven SWEVEGHEM en VAN MEETKERKE, om deze redenen mondeling nader toe te lichten, welke voornamelijk daarop gegrond waren: 1°. dat, alles wel gewikt en gewogen, in dit Verdrag niets gevonden werd, hetwelk niet grootelijks strekte tot welzijn, nut, voordeel en rust van het Land, of niet overeenkomstig was met den raad, vroeger door den Prins zelve gegeven. 2°. dat bij dit Verdrag de Gentsche Bevrediging volkomen goedgekeurd, aangenomen en bekrachtigd, en derhalve ook in het bijeenroepen der Algemeene Staten, gelijk daarbij bepaald is, toegestemd werd, in wier vergadering men alle opkomende zaken zal kunnen regelen, en aanvullen wat bij den Vrede van *Gent* over het hoofd gezien is. 3°. dat het wegzenden der Spaansche en andere vreemde soldaten, het handhaven der vrijheden en voorregten, het slaken van den Graaf van *Buren*, en vele andere gunstige voorwaarden ongetwijfeld 's Prinsen goedkeuring zouden wegdragen. 4°. dat de Staten een oog in het zeil zouden houden en op hunne hoede zijn als in tijd van openbaren krijg, tot het Verdrag geheel ten uitvoer was gelegd. 5°. dat DON JAN zich in handen der Staten zou stellen, en niet den titel of rang van Landvoogd aannemen, vóór hij alles, in het Verdrag bepaald, had nagekomen, terwijl intusschen het hoog gezag, zoo als tot nu toe, bij den Raad van State zou berusten. 6°. dat dit Verdrag insgelijks door den Koning bekrachtigd, geteekend en gezegeld zou worden. En 7°. dat het volk, alom netelig over dit dralen en rekken, ongetwijfeld in beweging zou geraken, wanneer de Staten langer het onder teekenen en afkondigen van het Verdrag uitstelden." Ondanks deze redenen, ondanks het herhaald ernstig en nadrukkelijk aanhouden van den Prins-Bisschop van *Luijk*, de Keizerlijke gezanten en den geheimschrijver ESCOVEDO, zulk eene belangrijke zaak niet te vertragen, en zulk eene gunstige gelegenheid, den vrede te herstellen, niet te

p. 247—256; en eene Hollandsche bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I. B. X*, bl. 786—789. v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl. B. VI*, bl. 128—130. GOUTHOEVE, *Chron. v. Holl. D. II*, bl. 129—132. Zie ook MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl. Liv. XVIII*, p. 362—369.

(1) BORGNET, *Philippe II et la Belgique*, p. 99.

(2) *Correspondance de Guillaume le Taciturne*, T. III, p. 242.

verwaarloozen, zouden echter de Staten welligt de zaak nog langer slepende gehouden hebben in de hoop, spoedig 's Prinsen gevoelen daarover in te winnen, indien niet den zestienden der loopende maand *BUCHO VAN AYTTA*, door hen naar *Gent* gezonden, des nachts met een schrijven van *WILLERVAL* teruggekeerd ware en dit hun besluit geheel bepaald hadde. Immers vernamen zij toen, dat *ORANJE*, gelijk trouwens zeer natuurlijk was, over eene zaak van zulk een hoog belang eerst de Staten van *Holland* en *Zeeland* wilde raadplegen, maar dat deze nog niet bijeengekomen waren, waarmede, naar hun oordeel, nog een geruimen tijd zoude verloopen. Ook begrepen zij niet, dat de Staten van *Holland* en *Zeeland*, dewijl deze een genoegzaam getal afgevaardigden te *Brussel* hadden, die bij alle besluiten tegenwoordig geweest waren en, krachtens hunne lastbrieven, hun gevoelen uitgebragt hadden of konden hebben en voldoende gemagtigd waren, behoefden bijeengeroepen te worden, hetgeen eene te groote vertraging en te lang oponthoud zou veroorzaken. Daarenboven bragten hun de gezanten des Keizers en van *DON JAN* thans nadrukkelijker dan ooit onder het oog, dat verder uitstellen hun »de regtvaardige ongenade van God, van den Keizer, van de Koningin van *Engeland*, van de Rijksvorsten, en van al de andere Mogendheden der Christenheid, die alle tot vrede vermaanden, zou verwekken,» zoo dat zij het niet waagden langer den algemeenen wensch te weêrestreven (1). Hieruit verklaart zich het plotseling omwenden der Staten, waarover men zich verwonderd heeft (2); des morgens toch besloten zij nog bij meerderheid van stemmen, 's Prinsen antwoord af te wachten vóór zij het Verdrag bekrachtigden, en gingen echter daartoe des nachts reeds over (3).

Het slechte weder had de Staten van *Holland* verhinderd, zich vóór den avond van den zeventienden van Sprokkelmaand te *Middelburg* bij den Prins van *Oranje* te bevinden (4). Nogtans werd den tweeden dag daarna aan *WILLERVAL* een schriftelijk antwoord overhandigd en daarin verklaard: »dat het den Prins van *Oranje* en den Staten van *Holland* en *Zeeland* voorkwam, dat door de hun voorgelegde vredesvoorwaarden met *DON JAN* het doel der Algemeene Staten, de Gentsche Bevredeging te bevestigen, niet bereikt zou worden. Daarin toch werd aan de bevoegde personen de vrijheid ontnomen, de Algemeene Staten bijeen te roepen, en deze laatsten werden er aan ongewone eeden in onderworpen. Men beloofde, wel is waar, 's Lands vrijheden en voorregten te handhaven, maar schond die echter door het langer gevangen houden

1576—
158119 v.
Sprokkelm.
1577

(1) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 212—221.

(2) *GROEN v. PRINSTERER*, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 619.

(3) *DE JONGE*, *Besl. d. Stat. Gen. D.* II. bl. 92, 93.

(4) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 223, 224.

1576— van den Graaf van *Buren*. Vreemd was het ook ten behoeve van een hoop eerlooze
1581 fielten, die voor vijanden des Vaderlands verklaard waren, nu nog gelden op te brengen niet alleen, maar hun ook toe te staan, de geroofde goederen mede te nemen. Voorts streeft het tegen alle regt en billijkheid, dat geen enkel woord gerept werd van de verpligting aan de Koningin van *Engeland* en den Hertog van *Anjou*, welke, toen het gevaar dreigde, de meeste bereidvaardigheid hadden getoond, hen uit de slavernij te verlossen. Zij vonden er ook veel minder zekerheid in dan hun bij het Verdrag van *Breda* was aangeboden, en even weinig waarborg voor de overige gewesten, aangezien er geen woord van het slechten der kasteelen in gesproken werd. Er was daarenboven, over het geheel, nog veel op deze voorwaarden aan te merken, die, naar hun gevoelen, in overijling waren ontworpen en uit welke men weinig goeds te wachten had. Het eenige goede dat zij er in vonden was, dat men ten minste van de onderdrukkers bevrijd zou worden. Wat hun betrof, zij zouden zich niet alleen aan den Gentschen Vrede houden, maar zelfs, ten einde het vertrek der vreemdelingen en de herstelling van 's Lands voorregten te bespoedigen, de hun toegezondene voorwaarden onderteekenen, mits de Algemeene Staten hun de schriftelijke verzekering gaven, alle verdere verstandhouding en onderhandeling met DON JAN af te breken, wanneer de Spanjaarden ten bestemden tijde het Land niet ruimden; deze, bij gebreke daarvan, met geweld van wapenen te verdrijven; en zelfs na het vertrek der vreemde benden, DON JAN niet als Landvoogd te erkennen, vóór alle punten, strijdig met 's Lands geregtigheden, verbeterd en hersteld zouden zijn (1)."

24 v.
Sprok-
kelm.
1577

Inmiddels had de Raad van State andermaal bij den Prins op de slaking van DELRIO en andere gevangenen, die in zijne magt waren, aangedrongen. Ook verzocht men hem, eenige afgevaardigden uit *Holland* naar *Brussel* te zenden, om met de Algemeene Staten over het regelen der munt te beraadslagen; voorts het oog op *Nieuwpoort* te houden, wegens de Fransche uitgewekenen, die er zich mogten vestigen, en de inwoners van *Haarlem* overeenkomstig den Gentschen Vrede te behandelen. De Prins zond daarop DELRIO met twee andere gevangenen naar *Brussel*, en stelde den Raad van State ten aanzien van *Nieuwpoort* gerust (2). Om dien tijd waren SWEVEGHEM en VAN MEETKERKE van hunne zending naar ORANJE teruggekeerd, en gaven daarvan verslag ter Algemeene Statenvergadering. Betreffende het verdrag met DON JAN had de Prins

(1) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 225—232. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 790—792. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 130. HOOF, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 497.

(2) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 233—241.

hun verklaard, dat hij en de Staten van *Holland* en *Zeeland* er verscheidene groote bezwaren in vonden, vooral » omdat men er geen zekeren waarborg in vond voor het nakomen der voorwaarden, en vermoedde dat de Spanjaarden niet zouden vertrekken, aangezien de meeste Zuid-Nederlanders (*la plus part de ceulx de pardeça*) van zulk een aard en natuur waren, dat zij terstond de rampen vergaten, die zij geleden hadden, en zich op hun gemak zetten. De voornaamsten onder hen, die in groot aanzien stonden en in het Hoog Bewind zaten, vreesde men, zouden de eersten zijn, die zich lieten overhalen en trachten zouden DON JAN te believen, den Staten en goeden onderdanen den voet te ligten (*suppediter*), en hunne voorregten, regten en vrijheden te vernietigen, deels uit heerschzucht, gierigheid en behaagzucht, deels uit vrees en weifeling, zoo als men zulks ten tijde der Hertogin van *Parma*, des Hertogs van *Alba*, en des Groot-Kommandeurs gezien had. Immers zag men reeds, hoe eenigen begonnen zich in de gunst van DON JAN te dringen, vóór hij nog tot het Hoog Bewind was toegelaten; wat moest men dus niet van hen verwachten en vrezen, wanneer hij eens daartoe geraakt was? Men moest daarenboven als een vasten regel aannemen, dat een Vorst nooit het ongelijk vergeet, welk hij meent dat hem is aangedaan, en slechts het gunstige uur afwacht, om er zich over te wreken; men behoefde tot overtuiging daarvan alleen een blik op de twaalf laatste jaren te werpen. Men diende derhalve wel te overwegen, of men van DON JAN minder te verwachten had. Het was pligt, alles aan te wenden, om zich tegen de toekomst te verzekeren, opdat de Koning noch zijne opvolgers inbreuk konden maken op de voorregten, welke men thans beloofde te onderhouden en te handhaven; want de wil om die te verkrachten, zou den Spanjaarden nooit ontbreken (2).”

1576—
1581
27 v.
Sprokkelm.
1577

Er is gevraagd, waarom de Prins over het sluiten van het Verdrag met DON JAN zoo uiterst misnoegd was (3)? » Wanneer men zich zijne vrees herinnert,” zegt men, » had hij veel meer reden, er te vreden over te zijn. Immers weinig dagen te voren was hij nog bezorgd geweest, dat de Gentsche Bevredeging geheel ter zijde gesteld zou worden. — Het schijnt, dat de Algemeene Staten bezwaarlijk langer hunne toestemming in het Verdrag konden weigeren, zonder het verwijt van hardnekkigheid op zich te laden. Het wantrouwen had, ten minste voor een groot gedeelte, zijne bron in enkele vooronderstellingen. Er was veel blijk van goeden wil in den aard der aanbiedingen van DON JAN en in zijn aandringen, om de gemoederen te verzoenen. Hij hield de Spanjaarden in toom, en trachtte te herstellen hetgeen zij misdaan hadden. Zeker vermaande hij

(1) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen. D.* II. bl. 115, 116, 446—448.

(2) Zie zijn brief aan JAN van Nassau van den 24 v. Sprokkelmaand 1577, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 632, 633.

1576— hen, zich te allen tijde met de wapenen vaardig te houden, maar gaf eene voldoende ver-
 1581— klaring van dit bevel (1). — Hij daarentegen had zich niet veel op de Staten te beroemen. Hoe meer hij inwilligde, hoe buitensporiger hunne eischen werden; en zelfs, toen alles bemiddeld scheen, beweerden zij, dat hunne afgevaardigden te ver gegaan waren. Hun voorwendsel van vijandelijkheden aan den kant der Spanjaarden was te minder geldig, daar de Staten te *Utrecht* en elders zich niet naauwgezet van vijandelijke daden onthielden (2). — Daarenboven, wat wilde men meer? DON JAN willigde alles in. — Het vertrek der Spanjaarden? Hij had er sinds zijne komst in toegestemd. — Hun vertrek over land? Hij onderwierp er zich aan in weerwil der moeilijkheden, welke zich aanboden, en ondanks het onvoegzame van het terugtrekken der Staten, welke in den togt over zee bewilligd hadden. — De Vrede van *Gent*? Hij besloot dien aan te nemen. — Het bijeenroepen der Algemeene Staten? Hij aarzelde niet dit te beloven. — De Raad van State, die, ofschoon hij zich somtijds tegenover den Prins van *Oranje* stelde, zich echter niet zeer partijdig voor DON JAN betoonde, gispte echter het gedrag der Algemeene Staten te zijnen opzichte. Men twistte slechts nog over één punt, namelijk het betalen der soldaten, die men wilde wegzenden, hetwelk de Raad van State oordeelde, dat geene wezenlijke beweegreden tot verschil zijn mogt. » » Tot deze betaling niet te willen bijdragen, was den vrede onmogelijk maken, want DON JAN had noch de middelen om de soldaten te voldoen, noch hen onbetaald weg te zenden. Men zou zich daardoor in eenen strijd wikkelen, die veel meer zou kosten dan de nu aangeboden vrede ... en ten slotte toch geene andere vrucht zou voortbrengen. Allen zouden de schuld op de Staten werpen, daar zij, welke den oorlog willen, of dreigen dien te zullen voeren, wel niet zoo ontbloot van geld moeten zijn, dat zij geene kans zien, eene goede som aan te bieden om tot den vrede te geraken. » » Men bespeurt duidelijk, dat de Raad van State oordeelt, dat DON JAN aanspraak heeft op eene meer opregte medewerking, kiesche behandeling, en achting. Hij vermaant de Staten: » » hun verstand niet te laten benevelen door een gevoel over de verledene en geledene rampen; maar integendeel aan al de ellende, bezwaren en onheilen des armen volks een einde te maken, door zich naar de begeerte van DON JAN te voegen. » » Hij wenscht dat men » » Zijne Hoogheid steeds in goede stemming jegens de Staten houde ... zoo als billijk en voegzaam is ten aanzien van een man, welke door den Koning gezonden en tot Opperlandvoogd bestemd is. » » Hij vordert dat de Staten, » » niet alleen uit hoofde hunner aanbiedingen, maar ook pligtshalve betoonen getrouwe onderdanen en leenmannen te willen zijn en blijven, niet slechts door woorden, maar ook door

(1) Zie hiervoor, bl. 77.

(2) Vgl. hiervoor, bl. 70, 71.

daden.”” — Wil men andere getuigenissen? LANGUET schrijft: » » hierin komen allen over- 1576—
 een, dat de Staten bijna al wat zij begeerden van den Koning van *Spanje* verkregen 1581
 hebben”” (a). Eindelijk, en dit zal zonder twijfel voldoende zijn, erkennen de Prins en
 de Staten van *Holland* en *Zeeland*, » » dat DON JAN aan de Algemeene Staten niet
 alleen de goedkeuring der Gentsche Bevreeding toestond, maar ook genoegzaam al hetgeen
 zij verlangden”” (b). Naar gewoonte echter maakten zij daaruit de gevolgtrekking, dat
 » » zoodanige plotselinge zachtmoedigheid niet uit zijn aard konde voortkomen;”” maar zij
 erkennen toeh het feit. — Waarop hadden dus de Staten, den vrede verwerpende, zich
 kunnen gronden? Er blijft geene andere beweegreden over, dan het gebrek aan vol-
 doenden waarborg. Maar dezen gaven zij zich zelven; want zij wilden DON JAN niet
 als Landvoogd erkennen, vóór de Spanjaarden wezenlijk het Land verlaten hadden. —
 Wij zouden dus niet geheel de volgende plaats uit het Verdedigingschrift van ORANJE
 durven onderschrijven, alwaar van hen, welke aan den vrede arbeidden, gezegd
 wordt: » » hun haat tegen dit arme volk was zoo groot; zij waren zoo gewend degenen
 te ondersteunen, welke uwe voorregten verkrachtten; de dwingelandij te dienen was
 hun derwijze tot eene tweede natuur geworden, dat zij als wilde zwijnen, schuimbek-
 kende van woede, zich zelve stortten in de zwijnspruit van het bloeddorstig hart van
 DON JAN.”” — Moet men, zonder deze wat te hevige uitdrukkingen goed te keuren,
 evenwel aannemen, dat de Algemeene Staten de regten van den Prins en der zijnen
 miskend hebben? Ongetwijfeld behandelen zij hem op eene weinig betamelijke wijze.
 Zij zenden hem afgevaardigden, zij vragen zijn gevoelen, en vóór hij dit heeft kunnen
 geven, sluiten zij het verdrag (1). De Keizerlijke gezanten hadden aan den woorden-
 strijd een einde gemaakt. Zij wisten, dat het plan des Prinsen met hun vredelievend
 doel niet strookte; de wensch, zijne komst naar *Brussel* te voorkomen, zelfs niet zijnen
 raad in te wachten, is eene hulde aan zijne wonderbare heerschappij over de gemoede-
 ren. — Maar was er in deze wijze van overhaast handelen, schending van eene eigen-
 lijke overeenkomst? Verpligte het Verdrag van *Gent* de zeventien gewesten, niets te
 sluiten dan met algemeene toestemming? — De Prins had reeds op deze verplichting
 aangedrongen. Later beklagt hij zich, dat de andere gewesten » » met DON JAN zijn
 overeengekomen tegen zijn raad en dien der Staten van *Holland* en *Zeeland*, en tegen
 hunnen eed op de Gentsche Bevreeding afgelegd.”” Nogtans is het moeilijk aan te
 nemen, dat te *Gent* de vijftien gewesten zich verplicht hebben, den Landvoogd, door
 den Koning gezonden, niet te erkennen, zoo lang het hunnen nieuwen bondgenooten

(a) *Epist. Secret.* I. 285.

(b) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 829.

(1) Men vergelijkte ondertusschen hiervoor, bl. 92.

1576— behaagde, er een *veto* tusschen te stellen. — De Prins kantte zich tegen het elfde punt
1581 van het Eeuwig Gebod, welk het onderhouden der Roomsch-Katholijke godsdienst be-
trof. Ondertusschen schijnt het, dat men, eenmaal de Unie van *Brussel*, niettegen-
staande eene dergelijke bepaling, onderteekend hebbende, het Eeuwig Gebod onder
dezelfde voorbehouding konde teekenen; en dit te veiliger, daar men er in de aller-
eerste plaats de handhaving der Gentsche Bevrediging in aantrof, door welke de Pro-
testanten veel verworven hadden (1). — De Prins roept uit: »» Zij zullen zeggen: wij
hebben DON JAN doen beloven, de Spanjaarden weg te zenden; even als of onze geheele
overeenkomst en verbindtenis alleen op dit ééne punt berustte. Moesten zij niet, vóór
het verdrag te sluiten, mij in mijn bewind, in mijne goederen, en in het bezit mijns
zoons hersteld hebben!” — Laat ons echter aanmerken, dat het vertrek der Span-
jaarden indedaad het hoofdpunt was; dat DON JAN zich verplicht had, den Prins in zijne
goederen te herstellen en te zorgen, dat hem zijn zoon teruggegeven wierd; dat on-
overkomelijke zwaarigheden beletten, dit onmiddellijk ten uitvoer te brengen, en dat
’s Prinsen plannen nog vrij twijfelachtig waren, om niet te aarzelen, zijne krachten te
vermeerderen en zich van zulk een kostbaar onderpand, als de Graaf van *Buren*, te
ontdoen. — Wat hier ook van zij, de Prins had, behalve deze grieven, andere en
meer wezenlijke redenen, om het Eeuwig Gebod af te keuren. Hij wilde den vrede
niet, zoo min voor *de Nederlanden* in het algemeen, als voor *Holland* en *Zeeland* in
het bijzonder. Hij wantroude DON JAN, en evenzeer de Nederlandsche Grooten (2).
Inzonderheid voorzag hij, dat het uitzigt, in *de Nederlanden* de kerkhervorming voort
te planten en te bevestigen, zou verdwijnen. De Landvoogd zou zich tegen dergelijke
ontwerpen verzetten, te zamen met de Geestelijkheid, den Adel en de Overheidspersonen.
Voor *Holland* en *Zeeland* was het gevaar grooter, zekerder, onmiddellijker. Het ver-
drag eenmaal gesloten, zou men hen van nabij dringen; de weg voor DON JAN was
gebaand. Hij had zich rondborstig en zeer onbewimpeld te dien opzigte verklaard. Hij
rekende, dat de vijftien gewesten in de Algemeene Statenvergadering al het mogelijke
zouden beproeven, »» binnen *Holland* en *Zeeland* de Roomsch-Katholijke godsdienst
in haar geheel te herstellen, in dier voege, dat onze Heilige Vader de Paus en Zijne

(1) BORGNET merkt daartegen aan, dat ten opzigte van de Roomsch-Katholijke godsdienst, het Eeuwig Gebod verder ging dan de Unie van *Brussel*. Immers bij het elfde punt van dat Gebod, »hadden zich de Staten verbonden, *overal* het Katholicismus te handhaven; en deze beschikking scheen eene bedreiging tegen de Staten van *Holland* en *Zeeland* te bevatten, welke de Roomsche godsdienst reeds hadden afgeschaft. Op het strengste genomen, konde men er ook eene aanranding in zien van de bevelen, welke, volgens den Gentschen Vrede, voor de toekomstige vergadering der Algemeene Staten zouden bewaard blijven.” PHILIPPE II *et la Belgique*, p. 101.

(2) Zie hiervoor, bl. 35, en op verscheiden andere plaatsen.

Majesteit daarover voldaan zouden zijn. En indien het geviel, dat zulks niet in der 1576—
minne kon geschieden, zoo dat het weder noodig wierd, door geweld te dwingen, dan 1581
zouden de Staten der vijftien gewesten beloven en zich verbinden, zich daartoe te laten
gebruiken (a).” — Men begrijpt, dat sinds dien tijd de Prins zich wel wachtte, een
zoo geregelden loop van zaken te wenschen. Hij had niets verzuimd, de onderhande-
lingen te verhinderen en den vrede te voorkomen. Men vindt eene zeer naïve beken-
tenis van deze staatkunde in den brief, in welken de Heeren van *Hautain* en *Mansard*,
na van de oorlogzuchtige stemming van eenige Heeren gesproken te hebben, er bij
voegen: » Wij kunnen niet anders dan een goeden uitslag daarvan verwachten; en
wanneer het ook van dien kant niet gelukte, is er zeer gegronde hoop, dat dit van
eene andere zijde zal slagen, want de Spanjaarden zeggen openlijk, dat zij niet zullen
vertrekken (1).”

Het onpartijdig en omstandig verhaal van de onderhandelingen met DON JAN en wat
daarop betrekking had, staaft de meer of mindere juistheid dezer redeneringen. Tegen
over haar verdient eene bijzondere aandacht het vertoog van ST. ALDEGONDE aan GASPAR
SCHETZ, Heer van *Grobbendonk*, ongetwijfeld onder invloed, denkelijk zelfs op last van
ORANJE geschreven, en een der merkwaardigste voortbrengselen, welke uit de pen van
MARNIX gevloeid zijn. GROBBENDONK had getracht den Prins te overtuigen, dat het
opgevatte wantrouwen tegen FILIPS en DON JAN kwalijk gegrond was, en dat de Ko-
ning opregtelijk besloten had, in het bestuur der *Nederlanden* de gestrengheid door
goedertierenheid te vervangen. De bedenkingen van ST. ALDEGONDE daartegen aan-
gevoerd, verspreiden een groot licht over 's Prinsen handelwijze in dit belangrijk
tijdsgewricht, en verdienen alzoo hier opgenomen te worden. » Ik kan in de eerste
plaats niet begrijpen, » zegt de Schrijver, » hoe gij kunt beweren, dat het wantrouwen,
welk tusschen 's Lands Staten en DON JAN bestond, kwalijk gegrond was. Het komt,
integendeel, velen voor, dat indien de Staten de zaken naar eisch, en niet naar het
overijld verlangen, een einde aan de onlusten te zien, wilden behandelen, zij DON JAN
openlijk voor vijand moesten verklaren, daar uit al zijne daden duidelijk blijkt, dat
hij, den last volgende welken hij van den Koning ontvangen heeft, zich altijd aan de
zijde der Spanjaarden, die gebannen en voor muiters verklaard waren, gehouden en
hunne daden heeft goedgekeurd en bekrachtigd, zoo niet elke in het bijzonder, dan
toch over het algemeen, daar hij de oorlogsverklaring en de vijandigheid, welke zij
den Staten getoond hebben, heeft goedgevonden. — Wanneer men de brieven des
Konings aan de Leden van den Raad (van State), aan bijzondere Spanjaarden, en in-

(a) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 772.

(1) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 626—632.

1576—
1581— zonderheid aan DE RUEDA geschreven toen hij DON JAN uit *Spanje* afzond, en bovenal die van den geheimschrijver GAYAS, ALBORNOS en verscheidene andere vergeleekt, zal men duidelijk ontwaren, dat de Koning en zijn geheele Raad de genoemde Spanjaarden voor de beste dienaars Zijner Majesteit houden, en hun niets meer te harte gaat dan derzelver welzijn en behoud. Ten gevolge daarvan heeft de Koning, bij een bijzonderen brief, hun verlot en vrijheid gegeven, ingeval van vredebreuk (*en cas de rompement*) en na overleg met DE RUEDA, tegen de Staten oorlog te voeren en alle daden van vijandelijkheid te plegen, waaruit elk man van gezond verstand eene goedkeuring ziet van het verwoesten van *Maastricht*, *Antwerpen* en van de andere steden, burgten en dorpen, die zij geplunderd, vernield en verbrand hebben. En opdat men niet denke, dat de Koning sedert van denkwijze veranderd is, heeft DON JAN aan DE RUEDA en MONTESDOCA geschreven, dat, indien der Staten volk naderbij kwam, zij het zooveel kwaad moesten doen als zij konden. Ook heeft men berigten, zoo wel uit *Duitschland* als *Frankrijk* en *Engeland*, dat in *Spanje* openlijk vreugdevuren zijn ontstoken over de rampzalige verwoesting van *Antwerpen*. Wat hiervan zij, zoo veel is zeker, dat DON JAN geschreven heeft, dat hij zeer wel gelooft, dat men het vernielen van *Antwerpen* niet vermijden konde en zich deswege ook niet behoeft te verontschuldigen; waaruit blijkt, dat hij deze ramp als regtvaardig, billijk en noodzakelijk beschouwt, en derhalve als eene dienst den Koning aangenaam. Maar wat meer is, de Koning zelf wenschte den Spaanschen soldaten geluk met het vernielen van *Tirlemont* (*Thilmond*) en verheugde er zich over, beloofde hun belooning, dewijl zij zoo wel gehandeld hadden, en vermaande hen het kasteel van *Gent*, door de Staten op last van den Raad van State belegerd, ter hulp te snellen en allen, die er zich voor bevonden, in de pan te hakken. — Voorts is duidelijk, dat de Koning en DON JAN met DE RUEDA en de andere Opperhoofden der muitelingen, door cijfers en andere geheime middelen, eene zeer naauwe briefwisseling voeren en altijd gevoerd hebben; zelfs heeft men gezien, dat de Spanjaarden te allen tijde zonder paspoort of schutbrief tot en van hem (DON JAN) gekomen zijn; dat de Koning hun beveelt, niet alleen voor de Algemeene Staten, maar zelfs voor den Raad van State, zijne meening en besluit omtrent de sterkten en de betaling (1) der Spaansche soldaten geheim te houden, en dat DON JAN, volgens zijn uitdrukkelijken last, hun raad en gevoelen in alles wat zich voordoet steeds gevolgd heeft en nog volgt. Evenzeer blijkt duidelijk, dat zij wederkøerig niets doen, buiten bijzondere voorkennis en toestemming van den Koning en van DON JAN. Laatstelijk nog te *Huy* hebben al zijne handelingen en voorstellen onwedersprekelijk getoond, dat hij zich hield aan de zijde der Spanjaarden, verklaarde vijanden van de Staten;

(1) Misschien moet men hier lezen *partement* (vertrek) in stede van *payement* (betaling).

hetgeen zelfs nog meer uitkomt in den aangeanen vrede, in welchen hij niets zoo ^{1576—} zorgvuldig bedongen heeft dan de voldoening en bevrediging der Spaansche soldaten, te wier ¹⁵⁸¹ behoefte hij een weinig te voren op schrift had gegeven, dat, dewijl zij niet anders dan over zee en door de Duitschers verzeld wilden vertrekken, men noodzakelijk daarover moest heenstappen. Hierin heeft hij zich geenszins gedragen als regter, en minder nog als bemiddelaar, maar veeleer als tegenpartij der Staten, aangezien hij anders de zaak te gunste van hem, die het regt aan zijne zijde had, moest behandeld, en den anderen veroordeeld hebben. Maar integendeel, in alles en overal het gedrag der Spanjaarden goedkeurende, en hun alle voldoening en bevrediging verschaffende, heeft hij steeds ten aanzien der Staten het woord *Vergiffenis* gebezigd, en daardoor blijkbaar te kennen gegeven, dat hij hen hield voor oproerlingen en Majesteitschenders, aan welchen echter de Koning, door zijne aangeboren goedheid en zachtaardigheid, vergiffenis schonk. Sedert heeft hij, op raad der Keizerlijke gezanten, het woord *Vergiffenis* in *Vergetelheid* veranderd; maar in het woordenboek van MACHIAVELLI hebben beide woorden eene gelijke beteekenis; overigens heeft hij altijd getoond dat, ten opzichte der Gentsche Bevrediging, hij begreep, dat door hen Majesteitschennis gepleegd was. Ik kan derhalve niet begrijpen, hoe gij het wantrouwen als kwalijk gegrond veroordeelt, daar integendeel veeleer de laauwheid (*flegme*) der Nederlanders te veroordeelen is, die dus koelbloedig van zoo vele en zoo duidelijke redenen tot wantrouwen geen gebruik gemaakt hebben tegen een man, die zoo blijkbaar de zijde hunner gezworen vijanden en tegenstanders gehouden heeft en nog houdt. — De tweede reden door u aangevoerd is, dat de Koning van raad en besluit is veranderd en voortaan door goedertierenheid wil regeren. Zekerlijk, indien zulks zoo ware en alle daden dit met een opslag van het oog toonden, hetgeen het geval niet is, zou men er dit gevolg uit kunnen trekken: dat, zoo hij thans veranderd is, hij nog wel eens weder kan veranderen, en dit te waarschijnlijker, dewijl het veel gemakkelijker is tot zijn gewonen aard terug te keeren, wanneer men er van afgeweken is, dan de gewoonte te verlaten aan welke men zich altijd gehouden heeft, om eene nieuwe te omhelzen; de gewoonte toch, zoo als gij weet, is eene tweede natuur, voornamelijk in zaken van staat, die op lange en rijpe beraadslagingen gegrond zijn en in welke alle veranderingen, zelfs wanneer zij ten beste strekken, gewoonlijk groote en gevaarlijke schokken na zich slepen. Dat nu het bewindvoeren door gestrengheid en geweld hem gewoonte en natuurlijk geweest is, bekent gij zelf wanneer gij zegt, dat hij na vele vertoogen eindelijk begrepen heeft, niet langer zoo te moeten handelen als hij tot heden toe altijd gehandeld had. Nu kan ik inderdaad niet zien, dat eenige vertoogen in dit opzigt veel gebaat hebben tot op het vertrek van DON JAN uit *Spanje* en het geheel voltoojen van zijn lastbrief. Immers, men kan uit de brieven des Konings opmaken, dat hij last gehad heeft, het Land tot eene geheele onderwerping te brengen, door welke middelen ook; op dood

1576— en leven krijg te voeren met den Prins van *Oranje* en de Staten van *Holland* en *Zee-*
1581 *land*; en ondertusschen met de andere Heeren geveinsd te handelen, tot hij eene goede gelegenheid zou hebben, zijne plannen uit te voeren. Dit nu is zeker niet anders dan de gewone wijze, op welke hij altijd tot op het tegenwoordig oogenblik toe gehandeld heeft; en ik bevroed niet, welke vertoogen, sinds het vertrek van DON JAN, tot hem met zooveel nadruk en welsprekendheid kunnen gericht zijn, ten ware door DON JAN of de Spanjaarden zelve; maar ook dit is niet waarschijnlijk, dewijl zij klaar genoeg door daden het gevoelen, hetwelk zij daaromtrent koesteren, bewezen hebben. — Gij voert mede aan, dat de Koning bevonden heeft, hoe kwalijk men hem heeft geraden, den weg des gewelds in te slaan, en hij uit dien hoofde veranderd zou zijn. Maar ook hierin zie ik geene groote waarschijnlijkheid; want zoo hij, naar mijn bescheiden oordeel, bevonden had, dat men hem vroeger kwalijk had geraden, zou hij van raadslieden veranderd, of raad bij mannen van het tegenovergestelde gevoelen gezocht, of ten minste door daden eenig bewijs van berouw gegeven hebben, dat hij kwaden raad gevolgd had. Hiervan echter ziet men nog geen het minste blijk. HOPPERUS, de eenige man in den Raad, die hem gezonden raad konde geven, is inmiddels gestorven, en God geve, niet op de wijze als BERGEN en MONTIGNY; de Hertog van *Alba* heeft meer dan ooit invloed; de andere Spaansche Raadslieden hebben blijkbaar reden gehad noch gezien, om van gevoelen te veranderen, daar allen eenparig de daden van SANCHO D'AVILA en zijne medepligtigen hoog geprezen en verheven hebben, ten ware gij misschien oordeelde, dat de getuigenissen der geestelijken en doctoren alhier, ten aanzien van de godsdienst, en die van den Raad van State, ten aanzien van het gezag des Konings, den geheelen Raad van *Spanje* tot andere gedachte gebragt hadden. Maar ik kan dit, openhartig gesproken, niet gelooven, noch zelfs denken, dat gij het gelooft. Immers, ik houd mij overtuigd, dat gij mij zult toestemmen, dat de Spanjaarden nooit zoo veel gezag hechten zullen aan het gevoelen van lieden van zulk een stempel als waarvoor zij de Nederlanders houden, en dat zij, wat de godsdienst betreft, onze geestelijken en godgeleerden voor te onbeschaafde Christenen en te besmet met het Lutheranismus beschouwen, om bij hen den indruk van de doctoren in de godgeleerdheid en van de Spaansche Inquisitie uit te wisschen; zelfs werpen zij bijna evenveel, zoo niet meer, de schuld der Nederlandsche beroeringen op de geestelijken als op iemand anders. En wat den Raad van State aangaat, gij zelf weet, dat die Raad van State, welke deze getuigenis heeft afgelegd, door den Koning niet is goedgekeurd. Immers de voornaamste er van, DE RUEDA, was er uitgesloten, andere leden waren of gevangen genomen, of bevreemd geworden, of ten minste zonder invloed. Zij die er in bleven waren de Hertog van *Aarschot*, reeds door den brief des Konings veroordeeld, en zijne aanhangers, of degenen welke, zonder bevel des Konings, uit den Geheimen Raad in den Raad van State zitting genomen hadden. Er is alzoo geene reden of schijn van te gelooven, dat hun gevoelen en hunne getuigenis den Koning of zijn

Raad overtuigd hebben, dat men hun vroeger kwalijk geraden had. — Maar gij voert 1576—
aan, dat wegens den uitslag der zaken, FILIPS genoodzaakt is geworden met zachtheid 1581
te regeren. Waarlijk, is dit zoo, dan is hij gedwongen goedertieren. Nu weet gij, hoe
geweld of dwang en minzaamheid met elkander gepaard gaan. Een leeuw zal zich wel
genoodzaakt zien gedwee te zijn, wanneer hij in het hok stevig geketend en gekneveld
is, en zal dit door gebaren of liefkozingen, zoo veel hij vermag, te kennen geven;
maar ik zou dengenen kwalijk beraden achten, die zich onder zijne klauwen stelde
in het vaste vertrouwen, dat hij door geweld, mak en vreedzaam geworden was. —
Daarbij, naar het mij voorkomt, is er bewijs noch reden, welke krachtiger tot eene
tegenovergestelde gevolgtrekking zou leiden; de Koningen toch vergeten nooit de belee-
digingen, hun aangedaan. Daarom heeft de wijze SALOMO zeer wel gezegd, dat de toorn
des Konings de bode is van den dood; en hoe grooter de belediging, hoe grooter
ook de verbolgenheid en de zucht naar wraak. Nu kan men ter wereld eenen Koning
geene grootere belediging aandoen, dan hem zoo ver te brengen, dat hij, door zijne
eigene onderdanen gedwongen, ondanks zich zelve goedertieren moet zijn. En in-
dien reeds bijzondere personen afgeperste beloften voor nul en van geener waarde houden,
wat moeten wij oordeelen van een Spaanschen Koning, in zoo veel grootheid en majesteit
opgevoed? Zullen wij denken, dat hij zich zoo ver zal laten leiden of dwingen, het
geweld te verlaten, om de goedertierenheid te omhelzen tegen degenen, welke hem de
grootste belediging, die hij ooit ontvangen kan, hebben aangedaan? Gij zegt, dat gij
daarvan zekere berigten uit *Spanje*, en onderscheidene andere bewijzen ontvangen hebt;
maar ik bid u, denkt gij, dat het eenen Koning van *Spanje* moeite kost, dergelijke
berigten, naar hem goeddunkt en hij raadzaam oordeelt ter uitvoering zijner plannen,
te verspreiden, wanneer daarenboven zelfs zijn geheele Raad in zijnen geest gestemd is? Wie
in *Frankrijk* en daar buiten had niet gedacht, dat Koning KAREL (de IX^{de}) zijn woord
ten opzichte van den Admiraal (DE COLIGNY), dien hij vader noemde, en van den
Koning van *Navarre*, wien hij zijne zuster ten huwelijk gaf, ongeschonden zou gehou-
den hebben? En alle berigten, bijna de geheele wereld, kwamen hierin met elkander
overeen. Maar ik laat de vreemden daar. Toont de Koning van *Spanje* zelfs niet duidelijk,
door de brieven in cijferschrift aan DE RUEDA, dat zijn eigen Raad het doel van hetgeen
hij voorgeeft niet kent, daar hij zoo zorgvuldig beveelt, dat men den Raad van
State geheel iets anders dan de waarheid zal te kennen geven? En CAYAS, zijn geheim-
schrijver, meldt aan DE RUEDA, dat men den Raadsheer HOPPERUS gevoelens had medegedeeld
geheel in strijd met de waarheid, opdat men niet aan de waarheid zoude twifelen, wat
er van de zaak was. En wij hebben van den beginne af de listen gezien, van welke
men door luichelachtige berigten en bedriegelijke afkondigingen, die echter door
's Konings eigen hand en zegel bekrachtigd waren, heeft gebruik gemaakt, en welke
hij had (uitgevaardigd), om de diensten van den Prins van *Oranje*, van de Graven van

1576— *Egmond* en *Horne*, en van andere Heeren als (hem) aangenaam te doen voorkomen. —
 1581 Ik zou hier nog eene menigte voorbeelden tot staving mijner stelling kunnen bijbrengen, zelfs van 's Konings voorzaten, zoo wel uit het huis van *Oostenrijk* als van *Bourgondië* en van *Spanje*, die de minste tegenkating of beleediging van de zijde hunner onderdanen zoo wel wisten te tuchtigen, dat zij aan het nageslacht reden gegeven hebben te gelooven, dat hunne opvolgers nooit zoo zeer van hen zullen ontaarden, dat zij zich zouden laten dwingen, goedertieren en zachtmoedig te zijn. Maar om niet te uitvoerig te worden zal ik alleen zeggen, dat indien men mij slechts een enkel voorbeeld weet aan te wijzen, dat sinds de wereld de wereld is, ooit een Koning, door zijne onderdanen gedwongen het geweld te verlaten en met goedertierenheid te regeren, ondanks zich zelve met deze goedertierenheid volgehouden heeft, zal ik gelooven, dat de Koning van *Spanje* al het verledene vergeten en voortaan zoo goedertieren en zachtmoedig zijn zal, als dit ooit een Koning op aarde geweest is. — Doch uwe redenen zelve doen mij het tegenovergestelde gelooven, daar gij zegt, dat de Koning in aanmerking heeft genomen, dat noch de toestand des Lands, omringd door zoo vele magtige naburen, noch de menigte van zoo vele sterke steden, noch ook de aard der landzaten gedoogden, met de vroegere wijze van bestuur voort te gaan. Zoo gij nu daaruit afleidt, dat hij van besluit of plan veranderen zal of veranderd is, en voortaan door goedertierenheid wil regeren, maak ik integendeel daaruit op, dat, aangezien de Koning door de uitkomst bevonden heeft, dat de middelen, welke hij gebruikt heeft om tot zijn plan te geraken, niet doeltreffend geweest zijn, hij van middelen veranderen en andere zoeken, maar niet van zijn plan afwijken zal. Want hij heeft het gebrek in de middelen en niet in het plan gevonden, hetgeen uit al zijne brieven en daden, en uit allen, van welke hij zich in zijnen Raad bedient, (duidelijk blijkt) (1). Zijn doel is altijd hetzelfde, maar de middelen zijn een weinig veranderd, overeenkomstig den raad van *LYSANDER*, dat waar de huid van den leeuw niet kan dienen, men de huid van den vos moet te baat nemen. En, indedaad, gij ziet het uit de handelingen van *DON JAN*. Het zou immers te onnoozel zijn te gelooven, dat na te *Huy* zoo openlijk zijn gevoelen en dat des Konings, volgens zijn lastbrief, voorgesteld te hebben, hij één dag later geheel van besluit zou veranderd zijn omtrent zaken van zoo groot belang; ook zou het in hem eene te groote, te onverschoonlijke weifelbaarheid verraden. Dus zoo gij alles wel nagaat, zult gij bevinden, dat de middelen veranderd zijn en niet het doel. Aanvankelijk wilde hij in het geheel niet de *Bevrediging* (van *Gent*) goedkeuren, ten ware hij zich de punten voorbeheld, over welke hij berouw zou kunnen hebben, en wel de

(1) De tekst moet hier door den afschrijver verminkt geworden zijn.

twee voornaamste, namelijk: over de godsdienst en het gezag des Konings, gelijk mede ¹⁵⁷⁶⁻⁻ over de slaking des Graven van *Buren*. Doch toen hij daarna zag, dat hij langs dien ¹⁵⁸¹ weg zijn doel niet konde bereiken, heeft hij een anderen gekozen, en verklaard, de Bevrediging, wegens de ontvangene getuigenissen omtrent de beide genoemde punten, aan te nemen en den Graaf van *Buren* te zullen ontslaan, zoodra de Prins van *Oranje* aan eene zaak zal voldaan hebben, die van de Staten van *Holland* en *Zeeland*, niet van dien Vorst afhangt; zoodat hij indedaad alleen de huid en het vel van het dier heeft veranderd, maar steeds bij zijn eerste plan blijft. En, waarlijk, de Koning heeft te veel moeite en kosten gehad, te zeer zijn naam en geheel zijn staat op het spel gezet, om zoo ligt en zoo spoedig, buiten de eene of andere dringende noodzakelijkheid, alles op te geven en zich thans naar den wensch van 's Lands Staten te voegen, dat is: van hunne welwillendheid af te hangen. Indien hij van den aanvang af bedacht geweest ware, deze Landen bij hun wettigen vorm van bestuur, overeenkomstig hunne voorregten, regten en vrijheden, te laten, en niet zoo veel magt en zoo vele millioenen kroonen (tot een tegenovergesteld doel) gespild had, zou hier nog eenige schijn voor zijn; maar thans, nu hij den voet niet kan terugtrekken zonder zijn gezag en goeden naam, als 't ware, op het schavot te brengen, om der geheele nakomelingschap tot voorbeeld te strekken van een Vorst, die zich de wet door zijne onderdanen heeft laten voorschrijven, nu is het, naar mijn oordeel, eene groote dwaling te denken, dat hij zijne plannen en zijn vorig besluit zal laten varen, om een anderen vorm van bestuur, geheel in strijd met den eersten, te omhelzen. — Gij ziet, dat de Koningen van *Frankrijk*, welken schijn zij ook aangenomen, welke openbare bevelen zij ook uitgevaardigd, welke schatten zij ook verkwist, en hoe halstarrig zij ook hun staat te gronde gerigt hebben, thans minder dan ooit eene andere wijze van bestuur, hoe ook genaamd, willen dulden dan die, welke zij voorheen te vuur en te zwaard trachtten in te voeren. En zoo gij zegt, dat de Koning van *Spanje*, uit hoofde van de ligging dezer Landen tusschen zoo vele magtige naburen, de menigte en sterkte der steden, en den aard der landzaten, door eene dringende noodzakelijkheid gedreven wordt, antwoord ik, dat hij dit alles te voren wél geweten heeft. Nog onlangs, toen hij de brieven aan DE RUEDA schreef, wist hij alles wat hij thans weet omtrent de drie bovengenoemde bezwaren; maar hij denkt, dat het hem ligt zal vallen, alle zaken te regt te brengen; en aangezien hij uit de vorige middelen geen voordeel heeft getrokken, meent hij langs andere wegen eindelijk tot zijn doel te zullen geraken. Immers, het enge bondgenootschap tusschen hem en den Koning van *Frankrijk* zal gemakkelijk de eerste zwaarigheid, de magtige naburen namelijk, uit den weg ruimen; de tweede, de menigte en sterkte der steden, zal insgelijks ligtelijk verminderd worden, zoodra DON JAN maar eenmaal in de versterkte plaatsen en grensvestingen ingehaald is; want hij zal voorts wel zorgen, dat de misslag van den Hertog van *Alba*, de zeehavens van kasteelen en bezettingen ontbloot te laten, niet meer te

1576— vreezen zal zijn; en daar men gezien heeft, dat (de steden) te willen trotseren,
 1581 vóór men er krijgsmagt binnen had, groote oorzaak geweest is, ze geheel te verliezen, zal hij zich zeer wel naar den wil der inwoners weten te voegen, tot hij hen ingesloten heeft. En wat de derde zwaarigheid, den aard der landzaten, betreft, wees verzekerd, dat deze hem niet zal verhinderen, al zijne plannen naar genoeg uit te voeren. — Gij zegt mij, dat de Staten zoo goeden regel op alles stellen, dat hij zijn wil niet zal kunnen volbrengen. Ik, integendeel, vrees, dat DON JAN er zulken regel op zal stellen, dat de Staten het niet meer wagen zullen te spreken, zelfs niet meer als Staten zich te gedragen. En dit is indedaad ook meer waarschijnlijk; want indien de Staten in den tijd dat DON JAN zich zonder gezag of titel van Landvoogd te *Luxemburg* bevond, toen zij bijna alle steden en sterkten in handen hadden en volstrekt konden gebiedten, nooit geweten hebben goeden regel te stellen op een leger dat reeds te velde was en uit eigen beweging zich te hunner beschikking gesteld had; indien zij nooit een handvol Spanjaarden konden verslaan of ten Lande uitjagen, noch zelfs een schijn van krijgstucht wisten te bewaren, zoodat hunne eigene soldaten hun meer kwaad gedaan hebben dan wanneer zij vijanden geweest waren; indien zij zelve openlijk en onbewimpeld verklaren, dat het gebrek aan tucht en geld hen gedrongen heeft in deze overeenkomst met DON JAN te treden, welke reden is er te denken, dat zij legers kunnen vormen, wanneer DON JAN als volstrekt Heer binnen het Land zal zijn, met al de sterkten in zijne handen en al de bezettingen onder zijn eed en te zijner beschikking, om hen te breidelen? — Indien gij aanvoert, dat de Spanjaarden alsdan uit het Land zullen zijn, antwoord ik, dat dit nog zeer twijfelachtig is; en wanneer dit ook reeds zeker en ten uitvoer gelegd ware, zal men toch den weg wel weten langs welken zij vertrokken zijn, om hen weder terug te voeren als het noodig is. En wanneer ook dit niet zoo zijn zou, zal men immers Duitschers en Walen, Franschen en Vlamingers, en alle soorten van natiën in menigte vinden, gereed om deze gewesten in eene veel hardere en ondragelijkere slavernij dan ooit te storten. Ons op den Turk te verlaten, is eene schrale en weinig gegronde hoop; want de Turk kan zijne strijdkrachten tegen de Venetianen, tegen andere Italianen, of tegen de Persen wenden; ja, zelfs in eenig verbond of overeenkomst met *Spanje* treden. En wanneer dit ook niet het geval is, zal men wel middel vinden, als de nood het vordert, vier- of vijfduizend soldaten te kunnen ontberen, om *de Nederlanden* niet in gevaar te brengen van verloren te gaan, en evenwel den Turk weêrstand te bieden; en hierop rekenen ook de Spanjaarden. — Ik twijfel niet, of gij denkt bij U zelve, dat al deze redekavelingen slechts gissingen en redeneringen zijn, die, zoo als men zegt, *in utramque partem* kunnen bestreden worden, en het beter is een tegenwoordigen vrede te omhelzen en het wisselvallige der toekomst te verbeiden, dan zich in een gewissen krijg te wikkelen en den uitslag daarvan, veel hagchelijker dan de vrede, af te wachten. Vóór hierop te antwoorden, zal ik een woord zeggen: indien

wij denken, dat de uitslag van den krijg tegen DON JAN thans zoo twijfelachtig is, dat 1576—
 het beter ware den vrede, tot welken prijs ook, te koopen, dan een juk af te weren dat 1581
 nog niet op onze schouders gelegd is, zoo mag men veilig besluiten, dat de oorlog nog
 veel gevaarlijker en onverstandiger in de toekomst zijn zal, wanneer wij het reeds opge-
 worpen juk zouden willen afwerpen; want zoo er thans weinig middelen zijn, om den
 krijg te voeren, zullen er alsdan in het geheel geene gevonden worden. — Maar ik
 wil alle gissingen laten varen en tot betoogen overgaan. Ik geloof, gij zult mij
 toestaan, dat wanneer DON JAN u het bewind dezer Landen geheel en in zulken vorm
 aanbodt als het was ten tijde van wijlen Keizer KAREL V, niemand der Staten zich daar-
 tegen zou willen of durven verzetten, aangezien zij zelve in alle verdragen, naar het schijnt,
 dezen voet en dien vorm op den voorgrond gesteld hebben, en DON JAN en den Koning
 zelfs openlijk verklaren, dat dit ook hunne bedoeling is. Dit is niet meer gissing; het is de
 uitgedrukte wil en het vast besluit van de eene zoo wel als van de andere zijde. — Nu, bid ik
 u, neem eens in aanmerking door wien en in welken tijd de bloedbevelen (plakaten), uit
 welke al deze rampen zijn voortgevloeid, werden uitgevaardigd; was het niet ten tijde van
 Keizer KAREL? En al de vervolgingen tegen de arme Hervormingsgezinden, zijn zij niet
 van den tijd van Keizer KAREL? Maar zwijgen wij van de godsdienst, daar de naam
 alleen er van zoo gehaat is, dat men er niet van hooren wil. Gaan wij over tot het
 staatkundige. Wie heeft het kasteel van *Gent* en dat van *Utrecht* gebouwd? Is het niet
 Keizer KAREL? — Men moet dus zeggen, dat DON JAN, ten gevolge van dezen vrede, zoo
 veel kasteelen zal kunnen bouwen als hem behaagt. En heeft niet Keizer KAREL, wan-
 neer het hem goeddacht, oorlog en vrede gemaakt? Heeft hij niet legers te zee en te land
 geligt zonder voorkennis of toestemming der Staten? Hetzelfde zal dus DON JAN, in naam
 des Konings, ook kunnen doen. En heeft hij (de Keizer) niet naar goeddunken bezet-
 tingen in de sterkten en grensvestingen gelegd? Men zal dus hetzelfde aan DON JAN
 moeten toestaan. En wanneer dit geschied is, bid ik u, welke middelen zullen de Staten
 hebben, zich tegen zijne plannen te verzetten; of wanneer zullen zij kunnen beletten,
 dat hij niet bij den kop vatte degenen, die het hem behagen zal; of dat hij niet
 late ophangen, onthoofden, of verbranden degenen, die het hem behagen zal, aan-
 gezien Keizer KAREL dezelfde magt gehad heeft? En zullen wij denken; dat DON
 JAN zal dulden, dat de Staten bevelen uitvaardigen omtrent hetgeen men in het oog
 te houden heeft betrekkelijk de godsdienst, zoo als in de Gentsche Bevrediging is
 bepaald geworden? Zal hij niet zeggen, dat de Staten ten tijde van Keizer KAREL
 dit niet gedaan hebben? Zoodat wij altijd in dezelfde zwarigheden zullen geraken,
 en, gelijk men zegt, van den wal in den sloot vallen. Ik bid u toch, welken waar-
 borg heeft men in dit verdrag bedongen? Ik, voor mij, zie er hoegenaamd geenen
 in: want indien de Algemeene Staten goedvinden, dat de Prins van *Oranje* en de Her-
 vormingsgezinden uit het Land vertrekken (ofschoon ik wel vertrouw, dat de Hollanders

1576— en Zeeuwen, wien deze zaak het naaste betreft, zich niet zoo spoedig daarnaar zullen
1581 gedragen); zoo het in het algemeen en eenparig als goed en noodzakelijk geoordeeld wordt, dat zij vertrekken, dan zal de Prins er zich naar moeten gedragen; maar wie, bid ik u, zal alsdan *Vlissingen* en de andere zeehavens bewaren? Zal het niet DON JAN zijn? Zal hij er niet zulke Bevelhebbers en bezettingen in leggen als hem goeddunkt? En zal hij niet zooveel krijgsvolk over zee en over land kunnen invoeren, als hem behaagt, zonder dat iemand zich er tegen kunne of durve verzetten? — Er scheelt zoo veel aan, dat dit verdrag met DON JAN te gunste van den Prins getroffen is, gelijk gij het schijnt op te vatten, dat ik zou oordeelen, dat zelfs de Gentsche Bevrediging tot zijn groot nadeel, ja zelfs tot ondergang van al *de Nederlanden* zou strekken, indien niet in de (aanstaande?) vrije en plegtige vergadering der Algemeene Staten, naar 's Lands oude gewoonten en gebruiken, de meerderheid van stemmen tot niets zal dienen, en alzoo het eene gewest door de andere niet zal kunnen benadeeld worden, ook niet in de algemeene middelen der opbrengsten of beden, waarover elk gewest zijn verslag en vrije stem zal uitbrengen. Er is immers geen twijfel aan, of DON JAN zou gemakkelijk een middel vinden, de meerderheid van de stemmen der Staten te winnen, om den Prins en de Hervormden te veroordeelen, het Land van allen waarborg te berooven, en het voor altijd alle magt te ontnemen, ingeval deze stemming bij meerderheid niet regelregt streed met de regten, vrijheden en gebruiken des Lands. Dit was de reden waarom wij, toen men over de gezegde Bevrediging onderhandelde, eerst wilden weten, of men DON JAN of eenig ander Landvoogd, uit *Spanje* gezonden, zou ontvangen, daar wij, zoo men zulks van plan was, geheel andere waarborgen zouden eischen dan ingeval wij alleen met de Staten te handelen hadden. Maar hoe heeft men de beloften gehouden, die men ons toen deed? Ik laat dit aan uwe eigene beoordeeling over. Wat mij betreft, ik kan niet begrijpen, dat deze vrede ten voordeel strekt, ik zal niet zeggen van den Prins, maar zelfs van het Land, en vind de redenen, welke gij aanvoert, van geen gewigt om mij tot uw gevoelen over te halen (1).''

Middelerwijl hadden de Algemeene Staten den Markgraaf van *Havré* en den Abt DE MAROLLES naar DON JAN gezonden, om hem voor het teekenen des Verdrags te danken; en tevens den Keizerlijke gezanten verzekerd, dat de hem toegestane som binnen den bepaalden tijd zou verstrekt worden. Zij besloten de Duitsche soldaten te betalen en eenige benden af te danken, maar evenwel krijgsbehoeften aan te koopen (2). Veel werd beloofd en bepaald, doch weinig of niets, uit gebrek aan geld, ten uitvoer gebragt.

(1) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 241—257.

(2) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D.* II. bl. 97, 103, 104, 105, 107, 109, 116, 117.

Alle pogingen, om door leeningen, opbrengsten en andere middelen in deze behoefte te voorzien, mislukten over het geheel, en hieraan moet gedeeltelijk de weinige kracht en zelfstandigheid toegeschreven worden met welke de Algemeene Staten in dit tijdperk handelden (1). Evenwel verklaarden zij, in antwoord op het verzoeg van den Prins en der Staten van *Holland* en *Zeeland* van den negentienden van Sprokkelmaand, »dat altijd hunne bedoeling geweest was en alsnog is, met de daad de Bevrediging van *Gent* te handhaven, en onder andere zaken ook te herstellen al wat bevonden zal worden verrigt of voorgenomen te zijn tegen en buiten de voorregten, regten, vrijheden en gewoonten der *Nederlanden*, zoo wel in het algemeen als in het bijzonder; dat zij met geweld van wapenen de Spaansche, Italiaansche en Bourgondische soldaten zullen verdrijven, naar luid van het voornoemde Verdrag, ingeval dit krijgsvolk binnen den bepaalden tijd niet werkelijk, ingevolge het uitdrukkelijk bevel van Zijne Hoogheid, vertrokken is, zonder verder in eenige handeling of overeenkomst te treden, om den aftogt der vreemde benden te vertragen. En aangezien de gewestelijke Stadhouders, Opperhoofden en Oversten van het krijgsvolk gehouden zijn zich daarnaar te regelen, zoo zal men hun verzoeken, insgelijks het besluit te onderteekenen, waarvan deze tegenwoordige akte is uitgevaardigd en welke, op last van de Algemeene Staten, door hun griffier en dien van *Brabant* is geteekend (2).” De Prins van *Oranje* en de Staten van *Holland* en *Zeeland* stelden zich daarmede niet te vreden. Wel werd er in gesproken van het verdrijven der Spanjaarden met geweld, wanneer zij ten bepaalden tijde niet waren vertrokken, maar geenszins van de andere voorwaarde, op welke de Prins het Eeuwig Gebod zou goedkeuren, namelijk, dat de Algemeene Staten DON JAN niet als Landvoogd ontvangen zouden, vóór hij »alle privilegiën realick gerestitueerd, ende 't gene contrarie van dien gedaen was, geredintegreert had;” hetgeen FLORIS THIN, ofschoon zeer gehecht aan den Prins, »eene zware clausele” noemde (3). ORANJE begeerde nog meer. Naar zijn gevoelen immers, moest men zich niet bepalen bij de handhaving der aloude voorregten en vrijheden alleen, maar, op het voetspoor der voorvaderen in dergelijke omstandigheden, zelfs nieuwe trachten te verwerven (4).

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 126 (a), en op een groot aantal plaatsen van bl. 105—284.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 7, 8. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 792. VAN METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 130 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 499.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 153.

(4) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 226. *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 634.

1576—
1581

Zulke eischen droegen den kiem der weigering in zich, welke de Prins ongetwijfeld ook beoogde, daar hij een verdrag met DON JAN vreesde. Van den anderen kant trachten de Algemeene Staten met hem op een goeden voet te blijven, zoo wel uit zucht voor den vrede, als omdat hij hun ten schrikbeeld konde strekken tegen DON JAN, en weder hun hoofdsteen worden bij het terugkeeren van het gevaar. Hieruit laat zich hunne overgrootte erkentelijkheid jegens den Heer van *Willerval* verklaren, toen deze een vredelievend antwoord van den Prins medebragt. En ORANJE van zijne zijde, kende zijne belangen te wel, om met hen den vrede te breken, en van daar zijne verklaring, de Gentsche Bevrediging met alle kracht te zullen onderschragen; terwijl hij, bij alle betuiging van gematigdheid, evenwel laat doorschemeren, dat het hem aan geene middelen ontbreekt, zich te doen gelden (1). Groot, ongetwijfeld, was zijn invloed op het volk. Hij had in al de gewesten ontelbare aanhangers, en niet weinig Leden der Algemeene Staten waren hem genegen (2). »Sinds de Gentsche Bevrediging werd hij als de godspraak van het Land beschouwd, zoodat de moeilijkste zaken naar zijn raad behandeld, en naar de achtbaarheid van zijn gevoelen besloten werden (3).» »Hij is een man van zeldzame hoedanigheden,» schreef in dien tijd de Engelsche gezant WILSON, »van groot gezag, algemeen bemind, buitengemeen schrandere in alle zaken, vrij van alle aanmatiging of eigenwaan, en, wat bovenal in hem lof verdient, hij wordt door verlies noch tegenspoed ter nedergeslagen (4).» Hij bleef zijne taktiek tegen DON JAN volgen, voedde het wantrouwen, en versterkte het kwaad vermoeden tegen hem (5). Dat wantrouwen en kwaad vermoeden waren zoo groot, »en de geheugenis der rampen, door de Spanjaarden berokkend, was zoo versch en verschrikkelijk, dat de Nederlanders, hoe grooter de aanbiedingen van DON JAN werden, hoe meer zij oordeelden, die voor verdacht te moeten houden (6).» »De Gentsche Bevrediging had de zeventien *Nederlanden* vereenigd; het Eeuwig Gebod, door den Prins niet aangenomen, maakte dien band weder los. In eenige opzigten van hem gescheiden, zich bijna tegen hem verklarende, maakten de vijftien gewesten voortaan gemeene zaak met den nieuwen Landvoogd. Men

(1) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 633—635.

(2) DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 263.

(3) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 256. STRADA noemt ORANJE het *Delphisch Orakel* der Nederlanders. *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 508.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. LXXII.

(5) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 635.

(6) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 255, 256.

moest dit verlies herstellen; waken, afwachten, gelegenheden scheppen en er gebruik van maken, en een geschikt oogenblik waarnemen, om al *de Nederlanden* rondom zich en tegen DON JAN te vereenigen (1).” Nooit misschien heeft het staatkundig genie van ORANJE met zooveel luister geschitterd als in dit tijdperk. »Zijn werkkring breidt zich uit; hij bestuurt eene beslissende beweging voor de Christenheid; en de toestand bereikt den top van verwarring, als het ware, om de scherpzinnigheid van zijnen geest, de vastheid van zijn karakter, zijne onvergelykelijke bekwaamheid, en de verbazende verscheidenheid zijner hulpmiddelen voor de wereld ten toon te spreiden (2).”

Inmiddels was DON JAN den vijftwintigsten van Sprokkelmaand te *Namen* gekomen en met groote vreugde door het volk ontvangen. Hij gelastte den Spanjaarden, zich gereed te maken, binnen twintig dagen uit *Antwerpen* en de andere plaatsen te vertrekken (5). Ook gaf hij den Hertog van *Aarschot* eene schriftelijke belofte, dat de Koning de Gentsche Bevrediging en het Eeuwig Gebod zou bekrachtigen (4). Er liep een gerucht, hetwelk later valsch bevonden werd, dat Hertog ERIK van *Brunswijk* met ruitery naar *de Nederlanden* in aantogt was (5). Dit verhinderde evenwel niet, dat van wege de Algemeene Staten de Abt van *St. Gertrude*, de Heeren van *Hezé* en van *Berchem*, en de griffier der Staten van *Henegouwen*, CARLIER, naar *Leuven* werden gezonden, om DON JAN te verwelkomen (6). Derwaarts spoedden zich ook meest al de Grooten en de voortreffelijken van den adel, om den aanstaanden Landvoogd te begroeten en zich zijner aan te bevelen. Met eene lijfwacht van slechts tachtig hellebaardiers onder den Hertog van *Aarschot*, deed DON JAN zijne intrede in *Leuven* en werd zeer feestelijk ontvangen. Hij verzuumde niets, om een gunstigen indruk bij het volk voor zich te verwekken en vrienden te winnen. Met kwistige hand deelde hij ambten, waardigheden, jaarwedden, onder anderen eene van twee duizend kroonen aan den Heer van *Hezé*, Bevelhebber van *Brussel*, en andere gunstbewijzen uit, ontving even minzaam als hartelijk talrijke gasten aan zijn rijk bezetten disch, ja, verscheen in persoon op de maaltijden der gilden, bezocht de wapenoefeningen en bijeenkomsten der schutterijen, schoot mede naar den papegaai, mengde zich bij openbare vermakelijkheden onder het volk, en sprak gemeenzaam zoo met geringen als aanzienlijken. Geen wonder, dat de » beroemde

1576—
15813 v.
Lente-
maand
1577

(1) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 635.

(2) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 6.

(3) v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 139.

(4) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 119.

(5) v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 140. DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 492.

(6) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 121.

1576— en beminnelijke zoon van den Keizer, wiens gedachtenis den Nederlanders nog dierbaar
1581 was, de harten van burgers moest innemen, welke nooit anders dan eene trotsche en vernederende behandeling van den kant der Spanjaarden ondervonden hadden.” Evenwel ontbrak het niet aan de zulken, welke in dit alles niets dan Spaansche sluwheid zagen, en zich voorstelden, dat een man, zoo hooghartig als DON JAN, dit betoon van minzaamheid en inschikkelijkheid eenmaal duur genoeg in rekening zou brengen (1).

Ondertusschen zond de Prins van *Oranje* den Heer van *Mansart* naar *Brussel*, en vermoedelijk naar dezelfde personen, tot welke hij hem vroeger had afgevaardigd (2). Nadrukkelijk dringt hij bij hen aan, maatregelen te nemen, om zich in veiligheid te stellen tegen de wraak des Konings en zijner staatsdienaars, vóór DON JAN als Landvoogd erkend wordt. Tot dat einde raadt hij aan: samenwerking en goede verstandhouding tusschen de Algemeene Staten, de gewestelijke Stadhouders, en de Krijgsbevelhebbers; te waken tegen de listen en lagen der Spanjaarden, welke twist en tweedragt onder hen pogen te zaaijen en hen van elkander te scheiden; de kasteelen te vernielen, ten minste naar den kant der steden te ontmantelen, of er Bevelhebbers aan te stellen, op wier trouw men zich verlaten konde; het kasteel van *Antwerpen*, als het gewichtigste, aan den Graaf van *Egmond*, *HEZÉ*, *MERODE*, of *BERSELE* toe te vertrouwen, niet alleen omdat zij de oudste Edelen van *Brabant* waren, maar bovenal wegens de diensten, welke zij het Vaderland, ter wederverkrijging zijner vrijheid, bewezen hadden, terwijl men daarenboven verzekerd kon zijn, dat zij nooit met DON JAN zouden onderhandelen; en eindelijk, het gezag der Algemeene Staten krachtadig tegen DON JAN en den Raad van State te handhaven, dewijl daarvan het behoud van 's Lands voorregten, regten en vrijheden afhing. Immers, indien men gedoogde, dat de Raad van State het gezag der Algemeene Staten fnuikte, waar naar hij zonder twijfel op alle wijze zal trachten, dan zou DON JAN zeer gemakkelijk tot eene soevereine en volstrekte magt geraken door middel der Raadsleden, welke het noch wagen zouden, hem in iets tegen te spreken, noch om de onafhankelijkheid of het gezag der Staten, op hetwelk zij zelfs najverig waren, te onderschragen, zich de ongunst zouden willen op den hals halen van hem, in wiens eed zij allen stonden; waardoor het eindelijk DON JAN zou gelukken, niet slechts de Algemeene Staten onder het juk te brengen, maar ook den Raad van State, die hem in dat oppergebied gezet en gevestigd had naar hetwelk de Spanjaarden streven, zoo als uit het berigt

6 v.
Lente-
maand
1577

(1) V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 143. DE TASSIS, *Comment*, Lib. III. p. 257, 258. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 253, 254. STRADA, *de Bello Belg*, Lib. IX. p. 516. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 179. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 260. CHAPPUYS, *Hist. Gen. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 228. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 804. V. ME-TEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 130 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 500.

(2) Zie hiervoor, bl. 77.

van de RUEDA aan den Koning duidelijk blijkt. Ten slotte vermaant hij, dat de Al-1576—
gemeene Staten met hem en de Staten van *Holland* en *Zeeland* zich in een naauw 1581
verbond tegen DON JAN en de Spanjaarden vereenigen, deze laatsten, wanneer zij niet
op den bepaalden tijd zijn vertrokken, gewapenderhand verdrijven, en voortaan alle
onderhandeling met DON JAN afbreken (1).”

DON JAN begreep terecht, dat, ofschoon hij zich op een vredelievenden voet met de
Algemeene Staten gesteld had, toch eigenlijk niets was uitgerigt, zoo lang de Prins van
Oranje het gezag van den Koning niet erkende. »ORANJE,” schreef hij aan FILIPS,
»is de stuurman van dit schip; hij alleen kan het redden, of laten vergaan. De grootste
hinderpalen zouden uit den weg geruimd zijn, indien men hem voor zich konde win-
nen.” Aanvankelijk was hij van plan geweest, hetwelk 's Konings goedkeuring had
verworven, den Prins voor te stellen, zich van zijne ambten en waardigheden ten
behoefte van zijn zoon, den Graaf van *Buren*, te ontslaan en zich naar *Duitschland*
te begeven. Hij bemerkte echter spoedig, dat ORANJE daartoe niet te bewegen zou zijn.
Een dergelijk voorstel ware misschien eenige jaren vroeger aangenomen; maar het
nieuwe aanzien, welk de zaken gekregen hadden, en de wederkeerige verbindtenissen
tusschen de Staten der opgestane gewesten en den Prins, veroorloofden dezen laatsten
niet meer, aan een dergelijken voorslag gehoor te leenen.

DON JAN raadpleegde hierover te *Leuven* den Hertog van *Aarschot*, en men be-
sloot, Dr. LEONINUS met een brief van den Hertog naar den Prins te zenden. Om
meer kracht aan de zaak bij te zetten, wenschte DON JAN zelf met LEONINUS te
spreken, wien hij ernstig aanbeval, den Prins de gevaren en de bezwaren onder
het oog te brengen, aan welke hij (de Landvoogd) zich had blootgesteld, door
Spanje te verlaten om den vrede in *de Nederlanden* te herstellen; de gunstbewijzen,
welke hij voor deze gewesten van den Koning verworven had; wat hij gedaan had,
om het tegenwoordig Verdrag te bewerken; en eindelijk zijn bepaald voornemen, dit
stiptelijk op te volgen. LEONINUS moest er bijvoegen, dat het vertrek der Spanjaarden
zoo spoedig mogelijk zou plaats hebben; dat hetgeen DON JAN in deze en in alle an-
dere zaken beloofd had, verwezenlijkt zou worden; dat, wel verre van daarin de
minste verandering te brengen, hij veeleer de wapens zou opvatten tegen elk, die
hem mogt verhinderen, zijne verplichtingen in dezen na te komen; en dat hij, tot
waarborg van zijn woord, zich in de magt der Staten gesteld had. LEONINUS moest
daarenboven den Prins te kennen geven, dat deze thans in de gelegenheid was, den Ko-
ning eene dienst te bewijzen, ter belooning waarvan hij niet alleen vergiffenis voor
zijne overtredingen zou verwerven, maar zelfs de genade des Monarchs en al de eer,

(1) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 257—262.

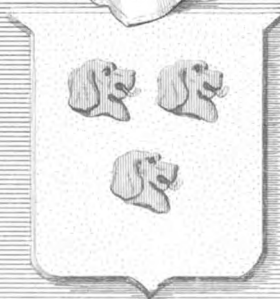
1576— welke hij zou kunnen verlangen, waardoor hij alzoo de toekomst van zijn huis zou
 1581 verzekeren; dat DON JAN zijn goede vriend zijn zou, en als zoodanig misschien meer voor hem uitwerken dan hij vermoedde. Daarbij moest hij den Prins voorhouden, dat, aangezien de Koning aan de Staten had toegestaan wat zij begeerden, en aan hem wat hij konde vorderen, hij zich voor God noch menschen zou kunnen verantwoorden wegens hetgeen hij gedaan had of nog verrigten zou, indien hij in zijn tegenstand volhardde; elk zou alsdan terecht zich tegen hem wenden, en hij den ondergang van zijn huis berokkenen. Hij moest hem voorts verzekeren, dat DON JAN niet voornemens was de schreden van zijne voorgangers te volgen, maar alleen kwam om vergiffenis te schenken, het verledene te doen vergeten, de regering in de *Nederlanden* op den alouden voet te brengen, en er eenen vrede in te bestendigen, door welken zij zich van de gelede rampen konden herstellen. Eindelijk moest hij den Prins herinneren, dat indien hij om dit bewerken de wapenen had opgevat, hem geen beweeggrond overbleef, deze langer in handen te houden; dat hij derhalve moest besluiten, den vrede niet alleen te bewaren, maar ook in *Holland* en *Zeeland* de Roomsch-Katholieke godsdienst en het gezag des Konings te herstellen; en dat, zoo hij DON JAN wilde schrijven, hem een antwoord zou geworden, welk hem in allen deele zou bevredigen.

Men moet DON JAN het regt laten wedervaren, dat hij in dezen te goedertrouw handelde. Een zijner brieven aan FILIPS in dien tijd geeft er het bewijs van. Nadat hij er onbewimpeld in verklaard heeft, dat de Koning even zeer in *de Nederlanden* verafschuwd en veracht wordt, als men er den Prins bemint en eerbiedigt, spreekt hij aldus over de zending van LEONINUS: »Ik onderhandel met den Prins, om hem alle zekerheid te geven, want ik zie, dat het bestendigen van den vrede zoowel, als het handhaven van de Roomsch-Katholieke godsdienst en van de gehoorzaamheid aan Uwe Majesteit in deze gewesten thans van hem afhangt. Ook zijn de zaken tot die hoogte gekomen, dat men van den nood eene deugd moet maken. Indien ORANJE aan mijne voorstellen het oor leent, zal dit niet anders dan op zeer voordeelige voorwaarden voor hem zijn: *maar men moet daarover heenstappen, liever dan alles te verliezen.*»

LEONINUS vertrok den achtsten van Lentemaand uit *Leuven* en kwam drie dagen later te *Middelburg* aan, waar de Prins zich bevond, welke hem onmiddellijk bij zich ontbood. LEONINUS overhandigde hem den brief des Hertogs van *Aarschot*, sprak vervolgens met hem in den geest der mondelinge bevelen van DON JAN, en verzekerde, dat hem alle waarborgen zouden gegeven worden, welke hij voor de teruggave zijns zoons en van zijne goederen en bezittingen verlangde. Hij verwittigde hem daarenboven, dat AARSCHOT bereid was hem te bezoeken op zoodanige plaats als hij zelf het geschiktst zou oordeelen, om over de punten in geschil met hem te onderhandelen;

ELBERTUS
KANSELIER VAN

LEONINUS,
GELDERLAND.

ja, dat DON JAN zelfs wenschte, ondanks het gevaar welk hij zou kunnen loopen, zich ^{1576—} met hem mondeling te onderhouden. ¹⁵⁸¹

De Prins antwoordde, dat hij zijne Hoogheid zeer nederig dankte voor de groote en ongemeene toegenegenheid zoowel, als voor de goede bedoeling, welke hij ter vestiging van de algemeene rust aan den dag legde; dat hij hem ook, wat zijn persoon in het bijzonder betrof, voor zijne aanbiedingen dankbaar was; dat hij niets vuriger verlangde dan hem te dienen en het zijne toe te brengen, opdat de vrede gehandhaafd wierd; dat het hem zeer aangenaam zou zijn met den Hertog van *Aarschot* te onderhandelen (1), en tevens zijne Hoogheid schriftelijk te danken, maar dat hij het een noch het ander mogt of konde doen buiten voorkennis van de Staten, naar wier raad hij zich in alle omstandigheden gedragen had; dat, zoo hij anders handelde, hij zich van verraad en geheime verstandhouding verdacht zou maken, en derhalve aan de bewuste voorstellen geen gevolg konde geven vóór den vijf en twintigsten van Lentemaand, wanneer de Staten van *Holland* en *Zeeland* te *Dordrecht* zouden bijeenkomen.

Na vele gesprekken hield LEONINUS den Prins voor, »dat DON JAN zonder eenige krijgsmagt in *de Nederlanden* was gekomen, zich onder de bescherming des Hertogs van *Aarschot* had gesteld, en zonder lijfwacht, enkel op het woord van de burgers en de studenten, te *Leuven* was verschenen, al hetwelk van de opregtheid zijner bedoeling getuigde.” Hij vermaande den Prins minzaam, »zulk eene gunstige gelegenheid niet te laten voorbijgaan, om zijn huis en geslacht tegen alle lotverwisselingen te waarborgen,” en haalde ten slotte de voorbeelden aan van MARIUS, SYLLA, JULIUS CESAR en andere bewerkers van burgeroorlogen. Bij het weggaan verzocht hij hem, »toch rijpelijk na te denken over hetgeen hij hem had voorgesteld, en God aan te roepen, opdat Hij hem ten goede mogt raden.” — ST. ALDEGONDE en VAN DORP verklaarden des avonds aan LEONINUS, dat zij het aannemen der voorstellen, zoo als zij daar lagen, voor den Prins zeer gevaarlijk hielden. Den volgenden dag betuigde hem ORANJE, dat »hij God had aangeroepen, en voor den veiligsten weg hield, boven alles den Staten, jegens welke hij als hun dienaar verplichtingen had te vervullen, van de zaak te verwittigen. Hij konde niet vergeten,” voegde hij er bij, »wat den Graven van *Egmond* en *Hoorne* gebeurd was, noch de wijze op welke de belofte der Hertogin van *Parma* aan de Verbondene Edelen geschonden was, noch het gedrag van den Koning van *Frankrijk* tegen den Admiraal DE COLIGNI. Hij had daarenboven berigten uit *Spanje*, *Italië*, *Duitschland*, en *de Nederlanden*, dat men be-

(1) Men moet weten, dat korten tijd te voren de Prins aan den Hertog den wensch had te kennen gegeven, met hem te zamen komen, maar dat AARSCHOT zich daarvan had verschoond, tot hij er door DON JAN toe gemagtigd zou zijn. Dit blijkt uit een brief van DON JAN aan den Koning van den 22 van Sprokkelmaand 1577.

1576— sloten had, hem en de Staten van *Holland* en *Zeeland* te beoorloggen, welke gevolge-
 1581 lijk daartegen hunne maatregelen namen, te meer dewijl zij wisten, dat een Nuntius van den Paus in *de Nederlanden* was gekomen, om een verbond tegen hen te sluiten.” LEONINUS antwoordde, » dat DON JAN geheel anders van aard was dan de Koning van *Frankrijk* en de Hertog van *Alba*; dat er bovendien een groot verschil bestond tusschen de gevallen, door hem aangevoerd, en het zijne, want men had volstrekt geene waarborgen gegeven aan den Admiraal, of aan de Graven van *Egmond* en *Hoorne*, terwijl hij integendeel verzekeringen zou ontvangen, die hem van alle ongerustheid zouden ontheffen; dat eindelijk de berigten, van welke hij sprak, onnaauwkeurig waren.” Dit onderhoud duurde drie uren. De Prins en LEONINUS zetten zich vervolgens aan tafel. Des namiddags liep het gesprek voornamelijk over de zaken van *Amsterdam*. Afgevaardigden van die stad waren te *Middelburg* gekomen, gelijk ook FILIPS VAN DER MEEREN en de Heeren van *Saventhem* en *Sterrebeke* met een last van de Algemeene Staten, en LEONINUS was hun toegevoegd. De Prins gaf den afgevaardigden voldoening omtrent de punten, welke den inhoud van hun berigtschrift uitmaakten. Na afloop van den avondmaaltijd, kwam het gesprek weder op de zending van LEONINUS. De Prins klaagde, dat » de Algemeene Staten zich zoo gehaast hadden, om het verdrag met DON JAN te sluiten; hij wees er onderscheidene punten in aan, welke slechts het wantrouwen konden vermeerderen en stof geven tot nieuwe verwickelingen; de verplichting, door de Staten aangegaan, de Roomsch-Katholijke godsdienst te handhaven en te doen handhaven, was bovenal in strijd met de Gentsche Bevrediging, welke dit punt aan eene toekomstige vergadering der Algemeene Staten ter beslissing gesteld had.” LEONINUS trachtte vruchteloos deze bedenkingen te wederleggen. Hij nam den volgenden dag afscheid van den Prins, met wien hij zich, even als bij de vorige zamenkomsten, alleen bevond, en hernieuwde zijne vermaningen. Doch ORANJE beweerde steeds, dat » hij er vooraf den Staten van *Holland* kennis van moest geven, indien hij zich aan den eenen kant niet wilde blootstellen, in het verderf gestort te worden, en aan den anderen kant, zich de verontwaardiging van diegenen op den hals te halen, welke mogten vermoeden, dat hij hen verraden had.” LEONINUS, wien hij een antwoord voor den Hertog van *Aarschot* medegaf, verzocht hem ten slotte te verklaren, » of er op eene schikking in de toekomst nog eenige waarschijnlijkheid was; wat hem zelve betrof, hij had vele reizen ondernomen en een groot gedeelte zijns levens ter bevordering van den vrede en der openbare rust doorgebracht, maar wilde er zich voortaan niet meer mede moeijen.” De Prins antwoordde, dat » hij, voor zich, geene hoop koesterde, dat men elkander zou verstaan.” Hij noodigde echter LEONINUS uit, zich in *Dordrecht* te bevinden, wanneer de Staten aldaar zouden vergaderen (1).

13 v.
Lente-
maand
1577

(1) GACHARD, *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. L—LX.

DON JAN had zich een anderen uitslag van deze zending voorspeld, doch liet zich 1576—
 hierdoor niet ontmoedigen. Daar zijne erkenning als Landvoogd van het vertrek der 1581
 Spanjaarden afhing, trachtte hij dit zoo veel mogelijk te bespoedigen, en zond zijn
 geheimschrijver ESCOVEDO naar het kasteel van *Antwerpen*, om de Spaansche Bevel-
 hebbers over te halen, deze sterkte te ontruimen. Het kwam echter, over het ge-
 heel, den Spanjaarden hard en onbillijk voor, dat zij steden en sterkten, met zoo veel
 krachtingspanning gewonnen, nu op eens en ten believe der Nederlanders moesten ver-
 laten. Velen onder hen hadden daarenboven een aantal jaren in *de Nederlanden* ver-
 toefd, waren met vrouw en kinderen belast, bezaten er vaste goederen en waren er,
 als 't ware, inheemsch geworden. Het ontbrak ook niet aan lieden, welke de
 misnoegde gemoederen opruiden en vroegen: »of dit nu de dank was voor hunnen
 arbeid en het storten van hun bloed? of dit het loon was voor hunne uitgestane ver-
 moeijenissen en veelvuldige wonden? In plaats van rust, was de ondankbare vergetelheid
 van hun eigen volk, de hoon der wereld, en de haat en vloek der Nederlanders hun
 deel. De Franschen, Italianen en alle andere volken zouden zeggen, dat Spaansche
 krijgsbenden nergens te dulden waren. Immers, zestien jaren geleden had men, onder
 het bewind van MARGARETHA van *Oostenrijk*, de Spanjaarden uit *de Nederlanden* weg-
 gezonden, en nu werden zij, onder een anderen Bestuurder uit het Huis van *Oosten-
 rijk*, er weder uitgejaagd, doch met meer schande dan toen. Destijds toch waren zij,
 onder voorwendsel van den oorlog in *Afrika* en om de oude afdeelingen voltallig te
 maken, door den Koning opontboden; terwijl zij thans, bij een openbaar bevel, als
 muiters en vijanden van den Koning en *de Nederlanden*, die zij nogtans voor hun
 Vorst bewaard en zich daardoor den haat der bevolking op den hals gehaald had-
 den, verdreven werden, even als of de Spanjaarden en de vrede aldaar met elkander
 niet konden wonen (1).» Het kostte dan ook ESCOVEDO geene geringe moeite, vóór
 hij in zijnen last slaagde. De Hertog van *Aarschot*, door de Algemeene Staten tot
 Burgvoogd van *Antwerpen* benoemd en met een berigtschrift van DON JAN voorzien,
 kwam aan het hoofd van eene bende Walen en verzeld door de Keizerlijke ge-
 zanten voor de poort van het kasteel. MARTIN DE OYO, Luitenant van SANCHO
 D'AVILA, die zelf zich daartoe niet wilde verledigen, trad uit tot over de valbrug,
 welke achter hem werd opgehaald. AARSCHOT legde nu met ontblooten hoofde, in
 handen van ESCOVEDO den volgende eed af: Ik, FILIPS VAN CROY, Hertog van *Aar-
 schot*, beloof en zweer bij God, bij de Maagd MARIA, en op de vier Heilige Evan-
 geliën, dit kasteel te zullen ontvangen, bewaren en houden te dienste van Zijne
 Majesteit Koning FILIPS onzen Heer, en het, zonder zijn uitdrukkelijk bevel, aan nie-

(1) STRADA, *de Bello Belg*, Lib. IX. p. 516, 517.

1576— mand over te leveren dan aan hem zelve in persoon, aan zijne erven, of nakomelingen." Hierop antwoordde ESCOVEDO: »Zoo gij nakomt wat gij zegt, dan helpe U God en al Zijne Heiligen; zoo niet, dan hale U de duivel met lijf en ziel;" waarop eenige der omstanders *Amen* zeiden. De OYO overhandigde nu den Hertog de sleutels van het kasteel, de valbrug werd neêrgelaten, de poort geopend en AARSCHOT trok binnen met vier vaandels Walen. De Spanjaarden ontruimden zoo wel de stad als het kasteel, trokken naar *Lier* en voorts, met de Spaansche bezetting dier stad, naar *Maastricht*, alwaar zij zouden afbetaald worden. Behalve hunne bagaasje en de geroofde kostbaarheden, voerden zij zes stukken geschut en de gevangene Heeren, EGMOND, CAPRES en GOIGNIES, met zich. De vreugde der Antwerpsche bevolking over hunnen aftogt werd echter merkelyk gematigd, daar zij voorloopig nog met de Duitschers, de medepligtigen der Spanjaarden in het plunderen der stad, bezwaard bleef (1).

26 v.
Lente-
maand.
1577

Om dien tijd berigte DON JAN, bij monde van OTTAVIO GONZAGA, den Algemeenen Staten, dat hij, zoo uit *Frankrijk* en *Engeland* als van elders, was gewaarschuwd, hoe er een toeleg broeide, om hem van kant te helpen of gevangen naar *La Rochelle* te voeren, waartoe zich eenige Franschen en Schotten hier te Lande verbonden hadden. Naar zijn verzoek en op last der Algemeene Staten, onder wier hoede en bescherming hij zich gesteld had, liet de Raad van State, op vermoeden, twee Edellieden van den Hertog van *Anjou*, BONNIVET en BELANGREVILLE, die zich te *Leuven* bevonden, in hunne woningen gestreng bewaken. Zij werden echter spoedig weder in vrijheid gesteld, en wel, naar het schijnt, op verlangen of met toestemming van DON JAN zelve, wien men geraadpleegd had, hoe met hen te handelen. Daar verder nopens dezen aanslag niets is uitgelekt, houden eenigen het voor zeer waarschijnlijk, dat DON JAN zelf dien had uitgedacht, om eene sterkere lijfwacht of meer krijgsvolk te zijner beschikking te bekomen (2). De zaak blijft echter nog steeds geheimzinnig. Het is waar, er wordt verhaald, dat na regterlijk onderzoek, »men daarvan niet bevonden heeft in 't minste noch in 't meeste, dat eenige apparentie scheen te hebben (3)." Maar men weet wat onderzoek in zaken van dien aard beteekent, vooral wanneer er personen van invloed in betrokken zijn (4).

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II.* bl. 150, 151, 152, 463. MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. XVIII. p. 340. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 179 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 260, 261. CHAPPUYS, *Hist. Gen. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 228, 229. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 354. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I. B. X.* bl. 805. v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl. B. VI.* bl. 130. HOOFT, *Nederl. Hist. B. XII.* bl. 501.

(2) v. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigg. Oorl. D. III.* bl. 75, 76.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I. B. X.* bl. 805.

(4) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Oranje*, T. VI. p. 42.

En dit laatste was hier het geval. De beide Fransche Edellieden waren in verstandhouding 1576— met den Graaf van *Lalaing*, den Heer van *Champigni*, en eenige andere leden van de 1581 Staten. BONNIVET stond in betrekking met BLOYERE, den ijverigen aanhanger van ORANJE. Van de Spaansche zijde verspreidde men, dat het plan van den Prins, die een aantal krijgsvolk in de nabijheid van *Leuven* bijeen had, was uitgegaan, maar dat het op last van ANJOU moest uitgevoerd worden. De aanslag, naar het schijnt, is niet geheel uit de lucht gegrepen; DON JAN althans twijfelde er niet aan (1). Het blijkt echter niet, dat de Prins er deel aan gehad heeft, ofschoon hij zeker van dergelijke ondernemingen niet afkeerig was, getuigen zijn plan, zich in Vijftien honderd acht en zestig van den persoon des Hertogs van *Alba* meester te maken, de poging van zijn broeder LODEWIJK van *Nassau* in Vijftien honderd drie en zeventig, om DE REQUESENS onder weg op te ligten, en nog onlangs zijn raad, DON JAN in hechtenis te nemen. — Wat den Hertog van *Aarschot* en de zijnen betreft, voor hen was de onderneming te stout; de Markgraaf van *Havré* en de Graaf van *Mondoucet* gaven er DON JAN kennis van; en de Abt van *St. Gertrude*, ofschoon een vriend van ORANJE, oordeelde, even als anderen, dat men door de pijnbank de bekentenis van zulk eene zware misdaad moest afpersen, om haar te straffen (2). Hoe 't zij, de Algemeene Staten, uit vrees dat de Hertog van *Anjou* den hoon, zijnen gemagtigden aangedaan, ten hoogste euvel mogt opvatten, vaardigden den Heer van *Aubigny* met een brief van verontschuldiging naar hem af (3).

Ondertusschen had de Prins-Bisschop van *Luik*, daar nu de vrede in *de Nederlanden*, gelijk hij meende, hersteld was, besloten naar zijn gebied terug te keeren (4). De Algemeene Staten ontvingen van den Hertog van *Anjou*, met wien zij tijdens de onderhandelingen met DON JAN in betrekking gekomen waren, een brief van gelukwensching over het sluiten van het Verdrag, en de verzekering van zijne welwillendheid en ondersteuning, wanneer zij die ooit mogten behoeven (5). Ook Keizer RUDOLF gaf hun zijne tevredenheid over den getroffen vrede schriftelijk te kennen (6). De Bisschop van *Ripa*, door den

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II.* bl. 281, waar DON JAN uitdrukkelijk verklaart, dat de inhechtenisneming der Fransche Edellieden » a esté faict à son instance et à juste cause. »

(2) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 42.

(3) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen. D. II.* bl. 171, 172, 173, 175, 181, 190, 262, 281, 468, 477, 483—485. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 42, 76. *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 285. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I. B. X.* bl. 805. HOOFD, *Nederl. Hist. B. XII.* bl. 500.

(4) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II.* bl. 148.

(5) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II.* bl. 71, 94, 144, 456—458.

(6) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II.* bl. 459.

1576— Paus gezonden, om als middelaar in de Nederlandsche geschillen op te treden, en die
1581 vijftigduizend dukaten met zich bragt, om de onderneming van DON JAN tegen *Engeland* te ondersteunen, wanneer het Spaansche krijgsvolk over zee konde vertrekken, betuigde insgelijks de groote vreugde van den Heiligen Vader over het vredesverdrag, tot welks behoorlijke uitvoering, de Paus zelfs zijne diensten aanbood (1). DON JAN maakte nu ook geene zwaarigheid, zich naar *Brussel* te begeven, mits de krijgsbezetting er uitrokke. De Algemeene Staten vertrouwden inmiddels zijn persoon aan de zorgen en het toezicht van den Markgraaf van *Havré* en den Burggraaf van *Gent*, zoolang de Hertog van *Aarschot* zich te *Antwerpen* zou ophouden (2). Zij betuigden hem hun dank, dat hij het kasteel van *Antwerpen* en de stad *Lier* van de Spaansche soldaten verlost had, en verzochten hem op die wijze ook elders te handelen (3). Op hun verlangen trok nu ORANJE zijne oorlogsvaartuigen, welke voor *Antwerpen* post gevat hadden, naar de Zeeuwsche stroomen terug met last, de vaart naar en van *de Schelde* niet te belemmeren. Daar tegen droegen zij den Raad van State op, den Prins, overeenkomstig den Gentschen Vrede, weder in het bezit van de stad en het kasteel van *Breda* te stellen, behoudens de souvereiniteit des Konings. Doch FRANCISCO VERDUGO, de Spaansche Bevelhebber, had op last van DE RUEDA het kasteel, naar het schijnt, aan de Duitsche krijgsbezetting der stad onder den Overste FRONSBERGEN overgeleverd. Althans, de Duitsche soldaten bleven nog eenige maanden meester van *Breda* en van het slot, tot grooten overlast der burgerij (4).

28 v. De Algemeene Staten ontvingen een tweeden brief van den Keizer, in welken ten
Lente- ernstigste werd aangedrongen, dat de voorwaarden, in het Eeuwig Gebod bepaald, ge-
maand trouwelijk nagekomen wierden (5). De Bisschop van *Luik* en de Keizerlijke gezanten
1577 werden voor hunne bewezene diensten plegtig door hen bedankt (6). Aan DON JAN werd een onderstand in geld toegestaan, maar tevens te kennen gegeven, dat men hem

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II.* bl. 140, 143, 144, 151, 154. *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. LVII. (2).

(2) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II.* bl. 141, 142, 143.

(3) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II.* bl. 167. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 20, 22. *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 269.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 18, 21—23, 46—48, 72, 174. *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 266—275. DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II.* bl. 454. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I. B. X.* bl. 808.

(5) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II.* bl. 473.

(6) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II.* bl. 182, 190.

op dit oogenblik niet in de hoedanigheid van Landvoogd in *Brussel* kon ontvangen, 1576—
 doch wel als Prins van den bloede en als broeder des Konings, ofschoon ook dit 1581
 niet vóór het aanstaande Paaschfeest. Men grondde zich in dezen op het zestiende
 punt van het Eeuwig Gebod, waarin bepaald was, dat DON JAN vóór het vertrek 30 v.
 der Spaansche benden niet als Landvoogd zou erkend worden (1). Hij zelf getuigde, Lente-
 dat hij zich in *Brussel* wenschte, alleen om »de Staten te meer van het nakomen 1577
 zijner beloften te overtuigen, en hun, boven het gesloten Verdrag, nog alles toe
 te staan, wat zij met rede verlangen en vragen konden; en dat zijn plan was ge-
 weest, vol vertrouwen, geheel alleen en zonder lijfwacht te komen, opdat het volk
 ook wederkeerig vertrouwen in hem mogt stellen (2).” Uit 'de brieven, door hem
 en zijn geheimschrijver ESCOVEDO om dien tijd aan den Koning van *Spanje* geschre-
 ven, blijkt echter, dat hij verlangde, zich naar eene plaats te begeven, waar hij
 veiliger kon zijn dan te *Lewen*, hetgeen men hem, na den waren of vermeenden
 aanslag tegen zijn persoon, voorzeker niet euvel duiden kan. Maar uit deze brieven
 heeft men ook afgeleid, dat »al de geloften, het schoone gelaat, en de geschen-
 ken van DON JAN niets anders waren dan geveinsdheid, ten einde den adel en het
 volk in slaap te wiegen, om hen onvoorzien te overvallen; en dat hetgeen er tegen
 den Prins van *Oranje* en de Staten van *Holland* en *Zeeland* in aangevoerd werd,
 gezochte voorwendsels waren, om de eenen van de anderen te scheiden, en alzoo met
 de magt en middelen van de eene partij op de andere te vallen, om zich nader-
 hand op alle te zamen te wreken en hen te vuur en te zwaard uit te roeijen (3).”

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II.* bl. 185, 187, 189.

(2) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 284, 285.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I. B. X.* bl. 842, welke hier slechts de woorden vertaalt van
 LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 337. In dien geest is ook het gevoelen van CHAPPUYS, *Hist.*
Gén. d. l. g. de Fl. Liv. V. p. 234, van v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl. B. VII.* bl. 132
 verso, en van HOOFT, *Nederl. Hist. B. XII.* bl. 517 over deze brieven, welke BENTIVOGLIO, *Nederl.*
Hist. bl. 270, en CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 187, voor verdicht houden, zonder
 echter eenigen grond daarvoor op te geven. »Zij bevatten verscheidene bijzonderheden,” zegt
 BENTIVOGLIO, »welke DON JAN met groote reden verdacht zouden hebben kunnen maken, indien zij
 zoo waarachtig geweest waren, als hij verzekerde, dat zij valsch waren. De voornaamste inhoud
 er van was, dat hij den Koning vermaande, zich in *de Nederlanden* door de wapenen te doen
 gehoorzamen, dewijl hij op alle andere wijzen zijn gezag en achtbaarheid aldaar verliezen zou.” —
 v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl. B. VI.* bl. 132 verso, zegt daarentegen: »deze brieven waren
 al in cyffer geschreven, maer constelycken by den Heere van *St. Aldegonde* ontcyffert, ende den
 A. B. C. gevonden, ende de Staten vertoont, in ghelyckformheyt van sillabe tot sillabe, met de
 originalen, in der voegen, dat een yegelyck conde mercken int uytleggen, datter geen bedrogh

1576—
1581— Van den anderen kant daarentegen is beweerd, »dat DON JAN in deze brieven het voorgeschreven stelsel van toegevendheid en goedertierenheid blijft volgen, wel is waar met tegenzin, maar met opregtheid. »»Uwe Majesteit,»» zegt hij, »»houde zich verzekerd, dat indien geduld deze wonde genezen moet, zij genezen zal, ten ware ik, door mijne natuur zoo veel geweld aan te doen, ziek wierde, of aangeboren genegenheid van den mensch, mij tot iets anders mogt dwingen. — Ik heb mij opgeofferd en zal mij nog opofferen voor den wil des Konings, terwijl ik echter acht zal geven, dat het opvolgen van dien wil niet regtstreeks tegen zijne dienst aandruischt.» — DON JAN beveelt de Spaansche Bevelhebbers MONDRAGON, D'AVILA, MONTESDOCA, EN VERDUGO den Koning aan. En waarom niet? Zij hadden getrouw gediend, en men kon hun de ongeregeldheden der muiters niet te last leggen. Hij beloofde, dat zij in *Lombardije* de verschuldigde belooning zouden vinden; hij was dus volstrekt niet van plan, hen in de nabijheid te houden, opdat zij onverhoeds konden terugkeeren. Tegenwoordig, nu het vervoer van krijgsbenden zoo veel gemakkelijker is geworden, is *Lombardije* nog vrij ver afgelegen. — Hij vraagt zijn ontslag, juist omdat hij de stemming der gemoederen kent en daardoor weet, dat men de ingeslagen wegen moet blijven bewandelen. »»De zachtheid van eene vrouw of van een kind,»» zegt hij, »»zal ongelijk veel beter hier te pas komen. — Mijn gestel en mijne jeugd zijn niet voor de werkeloosheid van dit bewind, of om diegenen te dulden, welke men er zonder voordeel zal moeten verdragen.»» — »»Indien de Koning mij niet veroorlooft te vertrekken, zal ik tot iets gedwongen worden,»» schrijft hij aan ANTONIO PEREZ, »»dat elk stof tot verwondering zal geven.»» En wat wilde hij hiermede zeggen? ESCOVEDO leert ons dit, wanneer hij schrijft: »»DON JAN is dertig jaren oud.... Ziet hij, dat Uwe Majesteit hem niet dien bijstand verleent, welken hij aangetoond heeft noodig te hebben, dan zal hij vertrekken als Uwe Majesteit daaraan het minst zal denken.»» — DON JAN dringt aan op de noodzakelijkheid van zijn vertrek, in het belang van den Koning zelven. »»Zij zullen (niet) begrijpen,»» zegt hij, »»dat Zijne Majesteit hun in goeden ernst vergiffenis geschonken heeft.... Want daar hun misdrijf zeer groot is, zoo dunkt hun, dat Zijne Majesteit dit niet ongestraft zal laten, en zij gelooven vast, dat ik die straffende engel zijn zal; de verzekering van ORANJE en van *Engeland*, welke eenparig waken, om het wantrouwen en de boosheid levendig te houden,

noch faute in en was, ende waren onderteeckent met DON JAN's eyghen hant, van vele seer wel bekend, en *namaels van hem selven bekend ende beleden, voor alle excusen allegerende, dat men die qualycken verstant, en ten ergsten beduyde.*» Ook STRADA betwijfelde geenszins de echtheid dezer brieven, maar zegt insgelijks, »dat men er eene verkeerde uitlegging aan heeft gegeven,» *de Bello Belg*, Lib. IX. p. 526.

versterkt hen in dit gevoelen.”” Hij roemt den Prins niet, maar had hij reden hem ^{1576—} te roemen? — ESCOVEDO schijnt, ondanks zijn levendigen en scherpen toon, zich ¹⁵⁸¹ echter ook naar 's Konings bevelen te willen gedragen. Hij put zich uit in pogingen om geld te bekomen, opdat de krijgsbenden het Land kunnen verlaten; en oordeelt zelfs, dat men ten aanzien van de godsdienst doen moet » » al hetgeen goedertierlijk mogelijk zal zijn, om deze zaak met het minste kwaad mogelijk te stillen.”” Alleenlijk is hij overtuigd, dat de stemming der landzaten ten slotte alle pogingen nutteloos zal maken; hij vermaant het geval te voorzien, waar zachtheid tot niets zal leiden; en wil niet, dat de Koning bij eene gewaande zekerheid insluimere. » » Uwe Majesteit overlegge, wat er gedaan moet worden, ingevalle zij, God en Uwe Majesteit vergetende en wederkeerende tot de ketterij, het kwaad ten uitvoer willen brengen.”” Uitsluitend op soortgelijke mogelijkheden, door hem, het is waar, als nabij en onvermijdelijk beschouwd, hebben zijne hoog gewraakte uitdrukkingen betrekking over de noodzakelijkheid, zich van de eilanden meester te maken en voordeel te ontleenen uit de verdeeldheden tusschen de Roomsch-Katholijken en de Protestanten (1).

Bij dit verschil van gevoelen vordert de onpartijdigheid, den zakelijken inhoud dier beruchte brieven en de plaats en daarin mede te deelen, welke den meesten aanstoot gegeven en het wantrouwen ten hoogste versterkt hebben, ten einde men in staat gesteld worde, een eigen oordeel te vellen (2). In den brief van den zeven en twintigsten van Lentemaand beklagt zich ESCOVEDO bij den Koning, dat hij zelfs » geen reaal op geloof (credit) heeft kunnen vinden,” om het Spaansche krijgsvolk te voldoen. Hij deelt voorts in het gevoelen dergenen, welke wenschen, dat de Koning den weg der gestrengheid bleef bewandelen. » Maar,” zegt hij, » de last, hier een volk te vreden te stellen dat zoo ver van zijne zinnen is en in zulk eene groote menigte, die niet tevreden zal zijn met raad of woorden (aan welke zij geene plaats inruimt), maakt mij verlegen, en stelt den Heer DON JAN in gevaar zijne vrijheid te verliezen, daar dit volk eene kwade meening heeft en nieuwe oorzaken zoekt, om zich achterwaarts te trekken en alles in onrust te brengen. Men mag dit zien aan hetgeen zij dezer dagen verrigt hebben. Men zegt, dat de Graaf van *Lalaing* en *CHAMPIGNI* de

(1) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 53, 54.

(2) BOR geeft eene volledige vertaling van deze brieven in de *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I. B. X.* bl. 842—858. De hoofdinhoud er van wordt gevonden in *LE PETIT, Chron. d. Holl. T. II.* p. 335—337, v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl. B. VI.* bl. 133 verso, en HOOFD, *Nederl. Hist. B. XI.* bl. 517—519. Zij waren door HENDRIK van *Navarre*, later HENDRIK IV, onderschept, en door den Heer DU PLESSIS aan den Prins behandigd. *Leven van WILLEM I, D. III.* bl. 75. Het oorspronkelijke Spaansch met eene Nederduitsche vertaling werd in 1577 te *Antwerpen* door G. SYLVIVUS uitgegeven. Vide BURMANNI *Analect*, p. XXXIII (c).

1576—
1581—

bewerkers daarvan zijn; en dit geeft mij geen wonder, vermits zij het minst gehouden zijn aan Uwe Majesteit. Kortom, Heere, zij willen vrij blijven en leven naar hun goeddunken. En daarom zullen zij tevreden zijn, als de Turk Heer van den Lande kon worden. Na den weg, dien zij inslaan, zal 't de Prins van *Oranje* zijn, wien alles hetzelfde is. Hij heeft de havens gewonnen, wapent zich op nieuw, en versterkt zich, gelijk ik aan Uwe Majesteit geschreven heb; hij houdt ook *Amsterdam* belegerd, zoodat het zich in zijne handen zal moeten geven, hetgeen groot jammer zou zijn, daar deze stad zoo getrouw gebleven is. De Staten hebben burgers op het kasteel te *Utrecht* gesteld, dus mag men rekenen, dat ook de Prins dit inheeft. Daar derhalve, Heere, de zaken alzoo staan, en de Nederlanders DON JAN niet tot Landvoogd willen ontvangen vóór de Spanjaarden, welke nog tot eenig redmiddel konden strekken, geheel vertrokken zijn, zoo bevroedt Uwe Majesteit, welke pijn en zorg dit ons moet geven, en of het tot de dienst van Uwe Majesteit niet van pas geweest zou zijn, indien men hier geld gehad hadde, om er een einde aan te maken en hen uit te roeijen; men zal zien wat dit vertrouwen zal baten (profiteren).” — In een brief van den zesden van Grasmaand herhaalt ESCOVEDO dezelfde klagte over gebrek aan geld. »De Staten,” zegt hij, »hebben niet gegeven wat zij geven moesten, te weten: honderd vijftig duizend kroonen, en bewijzen geene hulp in iets, hoewel ik regt ter snede te *Brussel* geweest ben, om hun en ook den Raad van State onder het oog te brengen, hoeveel er hun aan gelegen was, mij te helpen. Ik onderhield hen daarover zeer lang, maar zij beminnen zoo flauwelijk Uwe Majesteit, dat zij zich niet zeer haasten zullen iets tot stand te brengen; ook zie ik niemand, die hen daartoe aanspoort; zoo veel te meer is er aan gelegen, dat men weder geloof krijgje bij de kooplieden.” Tevens berigtte hij den Koning, dat hij, even als BARLAYMONT, DON JAN had afgeraden, zich naar *Brussel* te begeven, aangezien »de meeningen der inwoners ten eenenmale bedorven zijn, gelijk zij bewijzen door hunne woorden en werken.” — Ook was hij beducht, dat zij, welke DON JAN daartoe aanspoorden, zulks deden »opdat het tot nadeel mogt zijn en tegen de achtbaarheid zoowel van den Koning, als van Zijne Hoogheid, en dat zij hierin den raad van den Prins van *Oranje* volgden, ten einde zij dit Land onder elkander mogten deelen.” — »Ik heb den Staten voorgehouden,” schrijft hij verder, »dat indien wij den oorlog gewenscht hadden, wij hun geenszins *Antwerpen* en *Lier* geleverd, noch hun den Heer DON JAN toevertrouwd zouden hebben; tevens verzekerde ik hen op nieuw, dat onze werken hen (hun kwaad vermoeden) zouden logenstraffen. Van onzen kant zag de geheele wereld reeds wat wij deden; en daar wij voor hun eigen welzijn handelden, waren zij ook verplicht ons te gelooven. Hierop hebben zij mij zeer bedankt voor hetgeen ik in het bijzonder tot hun voordeel verrigtte, en beloofd te doen al hetgeen zij vermogten. Daarmede ben ik in deze stad (*Antwerpen*) gekomen, maar heb tot nog toe

verder niets uitgerigt. Nu, Heere, zal ik U zeggen, dat ik, zelfs niet in eenen enkele van hen, eenige woorden of werken zien kan, die mij hoop geven, dat dit volk zich zal tevreden stellen, of volbrengen wat het beloofd heeft, want al wat men ziet en hoort loopt uit op vrijheid van geweten. Hiervan kan Uwe Majesteit zich verzekerd houden en tevens, dat het van noode is te doen al wat goedertierlijk mogelijk zal zijn, om deze zaak, met het minste kwaad mogelijk, te stillen. Uwe Majesteit overlegge, wat er gedaan moet worden, ingeval zij, God en Uwe Majesteit vergetende en wederkeerende tot de ketterij, het kwaad ten uitvoer willen brengen." — Er is iets, dat misschien alles weder (teregt?) zal brengen, te weten: hunne bijzondere eischen. Zij, immers, die gevangen waren, meenen dat zij verdienen wat den anderen is gegeven geworden; en hierover zullen zij elkander plukharen. Indien dit zeker is, gelijk ik geloof, zal de vrijheid van geweten, op welke zij aandringen, Uwer Majesteit niet kwalijk te pas komen, daar de eene partij bij Uwe Majesteit zich zal voegen; en op deze wijze verdeeld zijnde, zullen wij te gemakkelijker meester kunnen worden en den eenen door den anderen tuchtigen. Niets zou wenschelijker zijn, dan wanneer men in *Frankrijk* het volk begeerde, dat nu vanhier vertrekt. Uwe Majesteit mag het ergste denken, en zich voorzien van hetgeen U zal dunken noodig te zijn. Maar Uwe Majesteit wete, indien men daartoe moet komen, dat men eenen anderen weg zal dienen in te slaan dan de Hertog van *Alba* en de Groot-Kommandeur betreden hebben. Men zal een kleinen hoop krijgsvolk, maar die goed is, moeten bijeenbrengen, en zich niet bezwaren met de zoodanigen, welke verteeren zonder dienst te doen, en die Uwe Majesteit uitgeput hebben. Men zal binnen kort zien, wat er van is, en Uwe Majesteit daarvan onderrigten. Uwe Majesteit drage zorg, Uw credit te behouden, want daardoor zullen wij veel herstellen. — Wat *DON JAN* betreft, hij is dertig jaren oud; ik wil Uwer Majesteit niets belooven, maar zeker is, dat wanneer hij ziet, dat Uwe Majesteit hem niet dien bijstand verleent, welchen hij herhaaldelijk aangetoond heeft noodig te hebben, hij vertrekken zal als Uwe Majesteit daar het minst aan zal denken. — Ik verwittig Uwe Majesteit, dat de zaken niet zullen genezen worden door zachte middelen, maar door vuur en bloedstorting, en dat men er daarom in voorzien moet." — *DON JAN* schreef den zevenden van Grasmaand aan den Koning: »Ik kus de handen van Uwe Majesteit, om Uwe tevredenheid over hetgeen ik verrigt heb tot (zelfs) het sluiten van den vrede toe. Uit hetgeen ik vroeger geschreven heb en thans schrijf, zal Uwe Majesteit gezien hebben en zien, wat er voorgevallen en gebeurd is, en in welchen staat de zaken zich bevinden. Gij moogt U verzekerd houden, dat indien geduld deze wonde genezen moet, zij genezen zal, ten ware ik, door mijne natuur zooveel geweld aan te doen, ziek wierde, of aangeboren genegenheid van den mensch, mij tot iets anders mogt dwingen. Maar ik zie, dat tot nu toe dit geneesmiddel weinig uitwerking heeft, en weet niet, of het zulks in het

1576—
1581

1576— vervolg hebben zal. Men zal dezen weg houden, aangezien er geen middel is eenen
1581 anderen in te slaan, en ook niets verzuimen, om de onheilen, welke er uit voorzien worden, af te wenden, en het goede, dat er nog niet uit is voortgevloeid, te bevorderen (1). Hetgeen ESCOVEDO besloten heeft, en de onderstand van geld, welke ik eisch, zijn de hoofdmiddelen door welke dit ligchaam moet genezen worden. Aldus kan ik niet nalaten Uwe Majesteit nogmaals te bidden, dat men niet in gebreke blijve daaraan te voldoen." Voorts schrijft hij den Koning over het aanstaande vertrek der Spanjaarden en de moeite, welke het hem gekost heeft, een Opperbevelhebber te benoemen om hen naar *Italië* te geleiden, waartoe hij eindelijk den Graaf van *Mansfeldt*, in spijt van DE VARGAS, gekozen heeft. »SANCHE D'AVILA, MONDRAGON, MONTESDOCA, VERDUGO, FRANCISCO HERNANDEZ D'AVILA," zegt hij, »en anderen, welke bevel in deze Landen gevoerd hebben, zijn zeer kwalijk tevreden, dat zij het moeten verlaten zonder te weten, welke belooning hun en hunnen dienaars ten deel zal vallen, en waarin zij een punt van eer stellen. Ik heb hen tevreden gesteld met de verzekering, dat zij deze belooning in *Lombardije* zullen vinden; en heb bevolen, dat ondertusschen, of zoo lang tot Uwe Majesteit iets anders zal bevelen, hunne gagiën zullen voortduren. Ik geef hiervan Uwe Majesteit berigt, opdat Gij dit weten moogt, terwijl ik U tevens zoo vriendelijk mogelijk verzoek, voor deze mannen en het andere krijgsvolk, waarover ik U met RODRIGO DE LA CUNCHA geschreven heb, (zorg te dragen?), want voorwaar daaraan is veel gelegen tot de dienst van Uwe Majesteit." — »Ik wacht CUNCHA met zoo groote begeerte terug, dat ik mij zelfs verbeeld, dat hij reeds hier moest zijn." — Hij dringt voorts ten ernstigste bij den Koning aan, te zorgen dat de soldaten betaald worden. Geschiedt dit niet, »dan zullen zij zich zelve betalen, waar zij maar kunnen; want zij zijn een volk, dat zich niet zal ontzien uit te voeren, wat het voorgenomen heeft, bovenal ook om den tegenzin waarmede zij vertrekken." Nadrukkelijk brengt hij hierop den Koning de gevaarlijke gevolgen daarvan onder het oog. »Derhalve bidde ik Uwe Majesteit, mij eene goede somme gelds te verschaffen en zoo spoedig mogelijk, want ik voorzie, dat ik anders in grooten last en moeite zal geraken. Maar hetzij hoe het wil, ik verzeker Uwe Majesteit, dat ik dengenen niet zal te loorstellen, die zich op mijn woord verlaten hebben, al moest ik hun mijne signature in handen geven, om ten aanzien mijner verbindtenis niet in gebreke te blijven, hetgeen ook noodig is voor de dienst van Uwe Majesteit. — Wat de onderwerping en rust dezer Landen betreft, daarvan kan ik Uwe Majesteit nog niet verzekeren, even

(1) Letterlijk: »Men sal ook geen neerstigheid laten te doen, om den weg te ondergaen den ongevallen die voorzien worden, en 't goed te benceerstigen dat hem noch niet en baert, sonder eenige sake te sparen."

min, of men van den gesloten vrede de vrucht zal plukken, die men daarvan hoopte. 1576—
Immers de Prins van *Oranje* gaat voort, zich ontzagchelijk in *Holland* en *Zeeland* te 1581
versterken; de Koningin van *Engeland* ruit hem op en werkt zeer, opdat hij niet aan-
neme hetgeen men overeengekomen is, en biedt hem tot dat einde al hare magt aan.
Het grootste gedeelte van den Lande is met hem; eenigen om de liefde, welke zij hem
toedragen, anderen omdat zij van deze (van de Spanjaarden?) misleid zijn geworden,
zoodat onder dit geheele volk, diegenen, welke de genade, door Uwe Majesteit ver-
leend, wenschen te genieten, doch welke den kleinsten hoop uitmaken, zich laten
voorstaan, dat zij doen al wat zij behooren, wanneer zij die aannemen. Daarenboven
zijn zij nog zoo kleinmoedig, dat zij geen kennelijk bewijs daarvan geven zullen; en
indien zij ook al hun best willen doen, zal onder hen verwarring en twist ont-
staan zoodra de Spanjaarden vertrokken zijn, de eenen om mij in het bewind te
ontvangen, de anderen om zulks te beletten, en wel dewijl de eersten, gelijk ik ge-
zegd heb, geen hart in het lijf hebben. Mogten de anderen mij in hechtenis nemen,
dan zouden zij geheel den moed verliezen, en niemand zou zich durven verroeren.
Ik peins vast, hoe ik mij naar eene veiligere plaats dan deze (*Leuven*) begeven zal,
van waaruit ik in alle zaken zou kunnen voorzien; want zoolang ik vrij ben, op
welke wijze ook, meen ik, dat er nog menigeen zal zijn, die ten minste verklaren
wil, dat hij voor Uwe Majesteit is, ten ware men mij ten eenemale met woorden en
gelaat mogt bedriegen. Ziedaar hetgeen waarmede ik mij thans bezig houde, niets
verzuimende, om de harten te winnen en den Staten te verstaan te geven, wat hun
van noode is; maar tot nu toe is 't niet anders dan de stem eens roepende in de
woestijn. Ik zal echter op dien weg voortgaan, en Uwe Majesteit van den uitslag on-
derrigten." — Voorts schrijft hij den Koning over het betalen der Duitsche soldaten,
en hoe weinig hij hierin steun vindt bij de Staten. Hij beveelt hem inzonderheid den
Graaf van *Mansfeldt* aan, »een man," zegt hij, »die hier zijns gelijken niet heeft.
Het is derhalve niet meer dan regtvaardig, en daarenboven ook noodzakelijk, dat men
hem te vriend houde. Ik verzoek dit van Uwe Majesteit; want daar Gij de kwaden
beschenkt, opdat zij niet erger mogten worden, moet Gij ook de goeden beschenken,
opdat zij nog beter mogten worden; anders zullen de eersten zich verhoovaardigen
en verheugen, ziende dat hunne boosheid hun voordeelig is; en de laatsten zullen,
om het tegenovergestelde, den moed verliezen en aangespoord worden, de schreden van
diegenen te volgen, welke de overhand hebben tegen regt en rede. En aangezien dit
een punt is van groot gewigt, zoo wensch ik, dewijl ik dit aan de dienst Uwer Majesteit
schuldig ben, dat men dengenen, die het waardig zijn, niet weigere hetgeen dengenen
gegeven wordt, welke waardig zouden zijn, ten voorbeelde van anderen gestraft te wor-
den." — »Ik bid Uwe Majesteit, zoo zeer als Uwe dienst vordert, dat men dit zoo
haast mogelijk volbrengende, aangezien voor dit ligchaam geen ander geneesmiddel is, dan

1576— er van af te snijden, wat er aan gekwetst is; en zulks moet nu geschieden. Daarom
 1581 bidde ik er U op nieuw om, want indien men er mede in gebreke blijft, zal er niets overeinde blijven; intusschen is grootelijks van noode, dat God den tegenwoordigen staat helpe.” — ANTONIO PEREZ schreef hij op denzelfden dag: »Ik ben zeer verheugd, dat onze Meester tevreden geweest is met hetgeen men verrigt heeft; maar mij verdriet zeer, dat wij van den vrede niet de vrucht plukken, welke men hoopte.” Voorts dringt hij aan op het zenden van geld, »want dat is het zalfje, waarmede deze wonde moet genezen worden.” — »Ik heb mij opgeofferd en zal mij nog opofferen voor den wil Zijner Majesteit, terwijl ik echter zal toezien, dat het opvolgen van dien wil niet regtstreeks tegen zijne dienst aandruischt. Daarom zal ik, zoo lang hier gevaar is, of mijne tegenwoordigheid vereischt wordt, geen gebruik maken van den oorlof, dien ik begeerd heb, al ware het ook, dat men mij dien vergunde. Maar als het gevaar voorbij is en ik de zaken, welke ik kan bevorderen, voltooid heb, zou het geenszins behoorlijk zijn, dat men mij dat verlot weigerde. Want zoo men dan den ouden stijl in het bestuur moest volgen en dat, wat dit volk begeerde, als met geweld moest geschieden, zou de zachtheid van eene vrouw of van een kind ongelijk veel beter hier te pas komen, dan die, welke ik mogt gebruiken, van wiens opregtheid zij zich nimmer zullen verzekerd houden (1). Daarom, gelijk ik zeg, zullen zij begrijpen, dat Zijne Majesteit hun in goeden ernst vergeven heeft, en dat hij de misdaden, door hen bedreven, zal vergeten hebben, wanneer hij hun uit de oogen neemt een persoon, tegen wien zij kwaad vermoeden koesteren, en hun eenen anderen zendt, op wien zij geen argwaan hebben. Want daar hunne misdaad zeer groot is, zoo dunkt hun, dat Zijne Majesteit die niet ongestraft zal laten, en zij gelooven vast, dat ik die straffende engel zijn zal; de verzekering van ORANJE en *Engeland*, welke eenparig waken, om het wantrouwen en de boosheid levendig te houden, bevestigt hen in dit gevoelen. Aldus zoowel hierom, als omdat mijn aard en mijne jeugd niet zijn voor de werkeloosheid van dit bewind, of om diegenen te dulden, welke men er zonder voordeel zal moeten verdragen, is het zeer noodig, dat Zijne Majesteit mij van hier ontbiede. Geschiedt dit niet, dan zal ik in gebreke blijven al datgeen (te verrigten) daar ik toe gehouden ben, en dit zal leiden tot grooter gevaar dan er te voren ooit geweest is. — Ik wensch, dat men spoedig een besluit neme overeenkomstig mijne begeerte, en mij bescheid zende; want, gelijk ik gezegd heb, ik zal van den oorlof, dien men mij geven zal, geen gebruik maken dan wanneer mijn persoon hier niet meer van nut zijn zal; terwijl ik u wel wil verzekeren, dat ik, als mij die geweigerd wordt, gedwongen zal zijn, ten einde niet in grooter ongeval te geraken, tot iets,

(1) »Want nimmermeer en sullen sij hen van mij versekert houden.”

dat elk stof tot verwondering zal geven." — »Als het krijgsvolk uit den Lande zal 1576—
trekken, indien ik dat kan bewerken," meldt ESCOVEDO den achtsten van Gras- 1581
maand aan den Koning, »zal men duidelijk zien, wat de bedoeling van het volk hier
is. Dat Uwe Majesteit het ergste voor zeker houde. Ten minste, men wil vrijheid
van geweten. Uwe Majesteit zie in tijds toe, wat in deze zaak moet gedaan wor-
den." — »Ik merk veel kwaads in de wijze van handelen bij dit volk. De Hertog
van *Aarschot* was gisteren op een der schepen van den Prins van *Oranje de Schelde*
naar *Vlaanderen* overgestoken, om een zijner dorpen, drie mijlen van hier (*Antwerpen*)
gelegen, te bezoeken. Toen hij terugkeerde werd hij door de geheele armade, welke
in het kanaal ligt, begeleid. De Burggraaf van *Gent* was bij hem met den Heer
van *Bersele*. Men heeft bij het heen gaan en wederkeeren zoo geweldig geschoten, dat
de kooplieden en goede burgers bevreesd zijn geworden en vertrekken willen; en
deze stad zal den vijand geleverd worden, nadien zij God verlaat. Uwe Majesteit ge-
lieve op te merken, dat deze ongeregeldeheden plaats hebben nu de Spanjaarden nog
in het Land zijn; wat zal er gebeuren, wanneer zij er niet meer zijn? Zoo deze zaak
door een wonderwerk moet genezen worden, dan wordt het hoog tijd; moet dit met
handen en geweld geschieden, dat Uwe Majesteit dan in tijds verschaffe wat noodig is.
Wat mij betreft, ik zou er weinig zwaarigheid in vinden, dat zij (de Staatschen) de
plaatsen op het vaste land inhielden; maar op de (*Zeeuwsche*) eilanden moet men letten,
hetgeen ik voor moeilijker houde dan het feit van (de onderneming tegen) *Engeland*.
Zijn de eerste in onze magt, dan is het laatste dit ook, en om zulks uit te voeren is
een middelbaar geweld (matige krijgsmagt?) genoegzaam. Uwe Majesteit denke niet,
dat ik dit zeg, om de onderneming van DON JAN te bevorderen, die ik verre op den
achtergrond stel, maar omdat, gelijk ik voor lang gezegd heb, Uwer Majesteit geen ander
geneesmiddel overblijft, zoo als de tijd heeft bewezen en te allen stonde nog meer bewij-
zen zal." — Hoe men nu ook over den inhoud dezer brieven denke, er blijkt, naar
ons inzien, zooveel uit, dat het nakomen van het Eeuwig Gebod noch aan de zijde van
DON JAN, noch aan die der Staten waarlijk ernst geweest is. Wij kunnen derhalve
niet toestemmen, dat FILIPS en DON JAN aan den vrede geloofden (1). De Koning
bekrachtigde, wel is waar, den zevenden van Grasmaand het Eeuwig Gebod, en de
krijgstoerusting in *Spanje* werden gestaakt; maar de geheele regering van FILIPS leert,

(1) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 2. De aldaar aange-
voerde woorden van GRANVELLE en DE MORNAY bewijzen zulks, naar ons gevoelen, niet, maar een-
voudig, dat de Koning den vrede van *Gent* bekrachtigd heeft, waaraan niemand twijfelt. Men zou
er zelfs uit kunnen afleiden, dat FILIPS, ondanks zich zelven, door de noodzakelijkheid gedwongen
en om DON JAN te believen, daartoe was overgegaan.

1576— dat de woorden en daden van dien Vorst geene waarborgen waren van hetgeen hij
1581 eigenlijk beoogde.

Het vertrek der Spaansche, Italiaansche en Bourgondische benden, thans te *Maas-*
8 v. *tricht* vereenigd, werd steeds vertraagd. Openhartig betuigen de Algemeene Staten aan
Grasm. den Prins van *Oranje*: »Het hangt van ons alleen af, dat de Spanjaarden niet ver-
1577 trekken. Slechts met zeer groote moeite konden wij wisselbrieven voor de driemaal
honderd duizend gulden bekomen, welke binnen twee maanden te *Genua* moeten
geleverd worden. Maar nu eenige kooplieden de bijzondere schuldbekentenis van
sommige Staten en gewesten vorderen, trekken eenige afgevaardigden zich terug en
wenden voor, dat zij niet gemagtigd zijn, daarin toe te stemmen (1). . . . Boven dat
alles ontbreken ons nog vier en vijftig duizend gulden . . . Zie daar den voet, op
welken wij ons tot onze groote smart bevinden. Wij kunnen Zijne Hoogheid noch
de Spanjaarden in waarheid beschuldigen, dat zij in gebreke gebleven zijn in het-
geen van hunne zijde beloofd is. Het is ons raadzaam voorgekomen, U hiervan te
verwittigen, opdat men U niet verkeerd onderrigte. Wij hopen, dat Zijne Hoogheid
middel zal vinden, de bovengenoemde zwaarigheid uit den weg te ruimen, waartoe
wij hem tot heden wel genegen gevonden hebben (2).» DON JAN, wiens belangen
het vertrek der Spanjaarden vorderden (3), schoot, om dit te verhaasten, den Sta-
ten zeven en twintig duizend gulden voor (4). Eindelijk kwam men ook omtrent
de uitwisseling der gevangenen overeen, hetgeen insgelijks vele moeilijkheden had
opgeleverd, vooral wegens DE ROBLES, wien de Friezen ongaarne op vrije voeten stel-
den, vóór hij rekenschap van zijn beheer had afgelegd (5). Met goede woorden en
beloften werden de Spaansche kriegsbevelhebbers tevreden gesteld, die evenwel geenszins
hun misnoegen ontveinsden, dat zij *de Nederlanden* op eene wijze moesten verlaten,
welke hun eergevoel krenkte, en hetgeen zij als nadeelig voor de belangen des Ko-
nings oordeelden. Men verhaalt, dat SANCHE D'AVILA met voorspellenden geest tegen
DON JAN zich liet ontvallen: »Uwe Hoogheid laat ons uit *Nederland* vertrekken;
maar bedenk, dat gij weldra gedwongen zult zijn, er krijgsvolk weder in te roepen.»
Eindelijk trok den zes en twintigsten van Grasmaand de eerste afdeeling der Spaansche

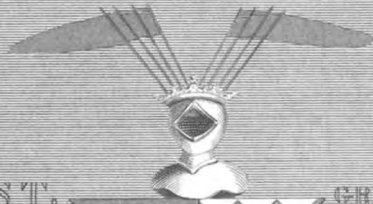
(1) De Staten van *Gelderland*, onderanderen, weigerden daartoe gelden bij te dragen. DE JONGE,
Besl. d. St. Gen. D. II. bl. 234, 236.

(2) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II. bl. 488, 489.*

(3) Zie hiervoor, bl. 117.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I. B. X. bl. 806.* STRADA, *de Bello Belg. Lib. IX. p. 519,*
spreekt van tweemaal honderd duizend gulden, hetgeen echter niet waarschijnlijk is.

(5) Zie hiervoor, bl. 68.

PIETER ERNST,

GRAAF VAN MANSFELDT.

J. F. C. Reekleben. sculp.

soldaten uit *Maastricht* op; de overigen volgden den zeven en twintigsten en acht en twintigsten, en werden door Staatsche benden aldaar vervangen. Zij namen den weg naar *Luxemburg* en togen voorts naar *Italië*, waar de meeste hun graf vonden. Onbeschrijfelijk was de vreugde der landzaten, daar nu verwezenlijkt werd waaraan zij steeds getwijfeld hadden. En niet zonder reden zagen zij zich gaarne van deze strijd lustige gasten bevrijd, welke, zeker niet zonder grootspraak, zich beroemden, in de zes maanden vóór het sluiten van het Eeuwig Gebod, op de Staatschen zestig vaandels veroverd, meer dan twintig duizend man van hen verslagen, en zelf niet boven de zestig man verloren te hebben. Men zong, men juichte, men schreef afscheidsversen, onder welke eenige echter een voorgevoel van het terugkeeren der gehate benden te kennen gaven (1).

De aftogt der Spanjaarden onder het opperbevel van MANSFELDT, baande DON JAN den weg naar *Brussel*. De Hertog van *Aarschot*, welke in zijn naam den Algemeenen Staten daartoe een voorstel gedaan had, werd met eenige anderen door hen afgevaardigd, om den Landvoogd, vóór zijne komst te *Brussel*, sommige punten, de bewindvoering betreffende, voor te leggen (2). »Daar Zijne Hoogheid,» dus luidt hun berigtschrift, »voorheen aan de Staten heeft verklaard, dat hij hen wenscht te bevredigen in hetgeen nog onbehandeld mogt gebleven zijn, stellen zij hem, in alle nederigheid, de volgende punten voor: 1°. uit zijn gevolg alle vreemdelingen en hunne aanhangers te verwijderen, van wier raad hij zich in het bewind der *Nederlanden* zou kunnen bedienen. 2°. goed te vinden, daar de algemeene zaken der *Nederlanden* nog niet geheel geregeld zijn, dat de tegenwoordige vergadering der Staten te *Brussel* zoo lang dure als zij raadzaam zal oordeelen, om de zaken, voor welke zij bijeengekomen is, ongestoord af te doen, onder afwachting van de aanstaande dagvaart der Algemeene Staten, welke bepaald is bij

(1) Een van deze versjes is het volgende tweeregelige:

Boetica gens abiit: cur ploras Belgica? dicam,

A quod in O non est litera versa, queror.

Namelijk in plaats van *abiit* (weggegaan) *obiit* (gestorven). HOOFD geeft er deze vertaling van:

De Spanjaards zijn nu dooR. Wat schreit ghy Neerlandsch zaat?

Ik kerm, omdat in steê van d'R, de T niet staat. —

DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 264, 266, 478—482, 488—492, 545. MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XVIII. p. 339—342. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 517—520. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 180. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 261. CHAPPUYS, *Hist. Gen. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 229. DE TASSIS, *Comment.* Lib. III. p. 261. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 254. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 806, 807. v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 130, 131. HOOFD, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 502, 503.

(2) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 261, 262, 264.

1576— den Vrede van *Gent*, door Zijne Hoogheid den twaalfden van Sprokkelmaand laatstleden
1581 bekrachtigd; terwijl men hoopt, dat Zijne Hoogheid het bijeenroepen dezer Vergadering zoo veel mogelijk zal bespoedigen, en voorts ten uitvoer leggen, wat door haar bepaald en besloten zal worden. 3°. te bewilligen, dewijl de Staten voldoende verklaard hebben, niets anders te beoogen dan de bevordering van de dienst van God, het behoud van de Roomsche-Katholieke godsdienst, handhaving van de verschuldigde gehoorzaamheid aan den Koning, en zich tegen alle onderdrukking te verzekeren en te vrijwaren, dat, terwijl *de Nederlanden* zich van de Spanjaarden, Duitschers en andere vreemde benden ontslaan, het krijgsvolk, thans in (Staatsche) dienst, onder de aangestelde en aan te stellen Bevelhebbers blijve tot het afbetaald en afgedankt kan worden, waaromtrent zij (de Staten) berigten zullen, zoodra hunne geldmiddelen dit gedoogen. 4°. te veroorloven, daar hij al de middelen en bevelen wettigt, welke de Staten in de tegenwoordige zittingen zullen oordeelen ter ontlasting hunner renten (deniers) gevorderd te worden, dat de gewesten tot dat einde hunne bijzondere Staten, leden en gemeenten bijeenroepen, wanneer zij het goedvinden, zonder gehouden te zijn, op nieuw vergunning daartoe aan te vragen. 5°. de Vereeniging te erkennen tusschen al de Staten aangegaan, en het bevel van den Raad van State uit dien hoofde ten uitvoer te leggen. En 6°. te verklaren, daar hij het tiende punt der gezegde Vereeniging Zijne Majesteit beloofd heeft, te onderhouden en te doen onderhouden de voorregten, gebruiken, vrijheden en oude gewoonten van al de landen, steden en slotvoogdijen, dat hij, tot meerder uitbreiding van het gezegde punt, verstaat dat diegenen, welke van deze voorregten beroofd of ontzet zijn geworden, er *ipso facto* en naar luid der gemelde Vereeniging in hersteld worden, zonder dat elk van hen afzonderlijk daarin behoefte hersteld te worden." DON JAN antwoordde negen dagen daarna: 1°. dat hij, middellijk noch onmiddellijk, in het bestuur der *Nederlanden* zich van eenigen anderen raad zal bedienen, dan van dien der inboorlingen zelve, overeenkomstig het gemaakte Verdrag. 2°. dat hij goedvindt, om de dringende behoeften in welke men zonder hulp der Staten niet kan voorzien, dat hunne vergadering te *Brussel* op denzelfden voet voortdure, vermits dit noodzakelijk is voor de dienst des Konings en het welzijn des Lands, waartoe hij van zijnen kant al het mogelijke zal bijdragen. Evenwel verzocht hij, om alle zwaarigheden, welke uit het dralen en rekken voortvloeijen, te voorkomen en overbodige onkosten te sparen, dat de afgevaardigden der Staten alles, zoo veel mogelijk is en op eene behoorlijke wijze kan geschieden, bespoedigen, opdat de aanstaande Algemeene Statenvergadering, door Zijne Majesteit beloofd, bijeengeroepen kan worden, hetgeen hij (DON JAN) grootelijks wenscht. 3°. dat hij, wat het onderhouden van krijgsvolk tot het aangewezen doel betreft, den Staten alle voldoening wenscht te geven tot dienst van Zijne Majesteit en tot veiligheid des Lands, doch daarover nader met de Staten zal handelen. 4°. dat hij,

overtuigd hoe noodig het is, dat, om de menigte van zaken, spoedig een goede on- 1576—
derstand in geld verschaft worde, niets meer wenscht dan dat dit onverwijld door alle 1581
gepaste middelen geschiede, waarin hij niet nalaten zal de Staten te ondersteunen. En
daar hij vertrouwt, dat zij het wettig gezag van den Opper-Landvoogd zullen onder-
schragen, zonder eenige nieuwigheden te dulden, welke dat gezag konden ondermijnen,
acht hij het billijk en regt, wanneer de Statenvergadering (*les Assemblez*) te *Brussel*
het raadzaam oordeelt, dat de bijzondere Staten van elk gewest bijeenkomen, dat zij er
hem van verwittigt, opdat hij hen daartoe onmiddellijk en op de gebruikelijke wijze
oproepe. Hij verlangt ook, dat men hem de middelen ter geldheffing openlegge, op-
dat de verwarring vermeden worde, welke zou kunnen voortkomen, wanneer elk zijne
lasten op de schouders zijner naburen wilde werpen, gelijk somtijds gebeurd was; en
tevens om hen, tot beteren uitslag van zaken, met zijn gezag en raad te ondersteunen.
5°. dat hij, na de besprokene Vereeniging onderzocht te hebben, niets anders dan zijne
goedkeuring kan schenken aan de punten er in vervat tot handhaving van de oude
Katholieke Apostolische Roomsche godsdienst en van de verschuldigde gehoorzaamheid
aan den Koning, tot nakoming van de (Gentsche) Bevredeging, onderhouding van der
Landen voorregten, en het wegzenden der Spanjaarden. Dit laatste had hij reeds be-
werkt en zou, naar zijn vermogen, even zoo met de overige punten handelen. Hiertoe
moesten evenwel de Staten ook van hunne zijde medewerken, terwijl hij genoeg
nam, dat het bevel van den Raad van State in dezen ten uitvoer gelegd wierd. 6°.
dat het Verdrag in de handhaving en herstelling der zaken, door de Staten in hun
zesde punt vermeld, duidelijk heeft voorzien, hetgeen hij stiptelijk, wezenlijk, en in
de daad zal doen nakomen. Zoodra eenige gewesten, steden, of slotvoogdijen hem
te kennen geven, in welk opzigt hunne regten, gewoonten, instellingen, voorregten
of oude gebruiken geschonden zijn, zal hij, zonder verzuim, dit trachten te ver-
helpen (1).

Nog vóór het inzenden van dit antwoord, hield DON JAN zijnen intogt te *Brussel* met
eene praal, welke men in *de Nederlanden* nooit te voren, zelfs niet bij 's Konings 1 v.
inhuldiging, aanschouwd had. Hij zat op een fraai uitgedoscht paard, met 's Pausen Bloem. 1577
Legaat SEGA, Bisschop van *Ripa*, aan de eene, en den Prins-Bisschop van *Luik* aan
de andere zijde; achter hem kwamen de Keizerlijke gezanten, de Hertog van *Aarschot*,
en een stoet van Edelen met hun gevolg, ten getale van wel drie duizend personen en
zeven honderd paarden. Een vergulden wagen met goudlaken bekleed, getrokken
door twee witte rossen, en versierd met de zinnebeelden van den vrede en van zijne
heilige vrucht, den overloed, reed hem vooruit. Zegebogen en eerepoorten, in alle

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II. bl. 547—551.*

1576— straten, welke hij naar het stadhuis, waar de Staten hem opwachtten, moest doorrij-
1581 den, opgericht en kunstig beschilderd, herinnerden hem aan zijne roemrijke feiten, bovenal aan de overwinning bij *Lepanto* behaald. Uit de vensters der huizen, met kostbaar tapijtwerk behangen, bestrooiden prachtig gekleede vrouwen en maagden den heldhaftigen Keizerszoon en zijn ridderlijk gevolg met bloemen en kransen. Bijna vier en twintig honderd burgers kwamen hem, in statigen optogt, met hunne vaandels en tambourins te gemoet. Het welluidende der speeltuigen en van het maatgezag, op verscheidene plaatsen waar de stoet voorbijtrok aangeheven, werd verdoofd of afgewisseld door de vreugdekreten des volks, welk langs de straten zwierde, het gelui der klokken, het gebulder der kanonnen, het roeren der trommels, en het vrolijk geschal der trompetten. Er ontbraken vreugdevuren noch openbare volksvermakelijkheden. Zes duizend soldaten, zoo te voet als te paard, toen in de stad bijeen, verhoogden niet weinig de plegtigheid. DON JAN beantwoordde al deze eer- en vreugdebetooningen met een minzaam en opgeruimd gelaat, en hij geviel der gemeente, »die gewoon is naar den uiterlijken schijn de Vorsten te beoordeelen.” VIGLIUS, daarentegen, welke hem bij den optogt in het oog kreeg, riep twijfelmoedig uit: »Is dat de Vorst, die ons den vrede moet brengen!” De bejaarde staatsman zag zijn vermoeden niet verwezenlijkt. Hij overleed zeven dagen later in den ouderdom van zeventig jaren (1). In zijn verzet tegen het invoeren van den Tienden Penning had hij eene geestkracht en eenen moed getoond, die hem anders zelden eigen waren en waardoor hij niet dien invloed op den gang der zaken heeft uitgeoefend, welchen men van zijne uitstekende bekwaamheden en aanzienlijke betrekkingen had mogen verwachten (2).

Den volgenden dag des morgens te tien uren werden de Staten ten plegtigen gehoor bij DON JAN ontvangen. De Bisschop van *Namen* voerde het woord in de Fransche taal en verklaarde, »dat de Staten niets beoogden dan hem alle mogelijke dienst en de verschuldigde gehoorzaamheid te bewijzen.” Des anderendaags besloten zij aan hem de Bisschoppen van *'s Hertogenbosch*, *Brugge*, *Iperen*, en den verkoren Bisschop van *Atrecht*, de Graven van *Egmond*, *Aremberg*, en *Lalaing*, de Heeren van *Cham-*

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 267. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 520. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 180 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 261. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 230. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 328. DE TASSIS, *Comment.* Lib. III. p. 261. HARAËUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 255. BOB, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 811, 812. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 131. HOOPT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 507. BURMAN, *Analect.* p. XXX.

(2) Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 154, 155. St. V. bl. 157, 159, 165. De zinspreuk van VIGLIUS was: *Vita mortalium Vigilia*; het leven der stervelingen is waken.

pigni, Hierges, Croiselles, en Stracelle; en de Burgemeesters van *Leuven en Antwerpen* 1576—
af te vaardigen met verzoek, »het bewind op zich te nemen, in het vertrouwen, dat 1581
hij het dubbele (duplicaat) van zijnen last (commissie) zal overleggen, en zijne beloften
als ook de andere punten, in de (Gentsche) Bevrediging vervat, nakomen.” Tevens
werd hij uitgenoodigd, den eed, zoo als die door de Staten ontworpen was, af te leg-
gen en gunstig op de voorstellen te antwoorden, welke hem door den Hertog van
Aarschot te *Leuven* waren voorgelegd, en hierboven reeds met zijne aanmerkingen
door ons zijn opgegeven (1). DON JAN zal in dit een en ander bewilligd hebben.
Hij werd althans door de Algemeene Staten en den Raad van State voor Landvoogd
aangenomen. »Dat men hiertoe overging, vóór men tijding had, dat de Spanjaarden
uit *Luxemburg* vertrokken waren,” schreven destijds de Utrechtsche afgevaardigden
te *Brussel* aan hunne lastgevers, »is uit zake dat eenige Heeren en ook de Raad
van State zich lieten dunken, dat overmits de kwade ordre, die onder de Staten
gehouden werd, de landen dagelijks in groot verloop kwamen en nóg meer zouden
komen wegens de menigte van soldaten, die zij op den hals hadden, ten ware dadelijk
hierin, door middel van geld, voorzien wierd. En aangezien de Staten daarin kwalijk
met elkander konden overeenkomen, zou het gezag van Zijne Hoogheid daar veel in
kunnen uitrigten. Bovendien behoorde men Zijne Hoogheid te believen en hem in zijne
waardigheid te erkennen, dewijl hij de Spanjaarden uit de steden had laten vertreke-
ken (2).” — Des morgens te half tien uren begaven zich de Algemeene Staten naar 5 v.
het paleis. Nadat zij in de groote zaal zich gerangschikt hadden, verscheen DON JAN, Bloeim.
uitgedoscht als Ridder van het Gulden Vlies, gaande tusschen den Nuntius en den 1577
Bisschop van *Luik*, gevolgd door den Hertog van *Aarschot* en den Graaf van *Barlay-
mont*, die insgelijks het ridderteeken van het Gulden Vlies omhadden, de gewestelijke
Stadhouders, de Keizerlijke en Kleefsche gezanten, en een groot aantal Edelen. Toen
DON JAN zich op zijn zetel geplaatst had, verzocht hem de Heer van *Champigni*, uit
naam der Algemeene Staten, het bewind te aanvaarden overeenkomstig het Verdrag van
de Bevrediging (*tractaat van de pacificatie*) tusschen hem en de Staten aangegaan, en
tevens de voorstellen, hem onlangs aangeboden, goed te keuren. DON JAN antwoordde,
»dat hij voornemens was *alles te onderhouden* wat hij beloofd had, en zich jegens de
Staten als broeder, vriend, en makker te gedragen; dat hij als Christen de Geestelijkheid,
als Ridder den Adel, en als mensch de Gemeente de hand boven het hoofd zou houden,
en voorts alle zaken regelen tot eer van God, tot behoud van de Katholieke Apostoli-
sche Roomsche Godsdienst, tot dienst van den Koning, en tot welvaart van het Land;

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 268, 269, 270, 271.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 296, 297.

1576— dat hij te dien einde het regt zou handhaven, en de voorregten, gewoonten en der-
 1581 gelijke onderhouden, verzoekende en begerende, dat men dit zou gelooven en hem
 vertrouwen.” De Voorzitter SASBOUT verklaarde hierop, »dat de Raad van State in
 den aanstellingsbrief (commissie) van DON JAN niets gevonden had, dat eenige zwa-
 righeid konde opleveren.” De brief zelf werd nu voorgelezen, daarna het Verdrag
 tusschen DON JAN en de Staten, en toen de eed, waarbij de Landvoogd moest beloo-
 ven en zweren, al de punten, in het voornoemde Verdrag begrepen, op te volgen.
 Hierop legde DON JAN de hand op een Evangelieboek en sprak met luider stemme:
je le jure et maintiendrai. Na het ontvangen der gelukwenschen, begaf hij zich,
 op dezelfde wijze als hij gekomen was en door de Algemeene Staten vergezeld, naar
 de hofkapel, waar eene plegtige mis *de Sancto Spiritu* gezongen en vervolgens het
Te Deum laudamus aangeheven werd. Nu ontving hij van den Pauselijken Nuntius den
 zegen, en hiermede nam de plegtigheid een einde. »God de Heere,” voegen de be-
 rigtgevers er bij, »wil hem geven den wil en de magt, om te volbrengen hetgeen hij
 beloofd heeft, en den Staten insgelijks, om (zich) daarnaar te voegen (1)!”

Tijdens de onderhandelingen met DON JAN, hadden de Algemeene Staten al de Ge-
 westen, de Stadhouders, Hooge Geestelijken, Edelen en Steden uitgenoodigd, den vrede
 van *Gent* en de Unie van *Brussel* goed te keuren, te bezweren, te teekenen en te
 bezegelen, waardoor zij meenden, de zaak der vrijheid tegen alle mogelijke aanvallen
 van den aanstaanden Landvoogd genoegzaam te zullen waarborgen (2). De Hertog
 van *Aarschot* had reeds vroeger getracht, den Prins mede tot het aannemen van het
 Eeuwig Gebod over te halen, waaraan ORANJE geen gehoor geleend, maar te meer op
 het nakomen der Gentsche Bevrediging aangedrongen, en op grond daarvan den Alge-
 meenen Staten verzocht had, in het bezit zijner goederen in het *Luxemburgsche*, in
 het graafschap *Chiny* en elders, waarmede men steeds draalde, hersteld te worden (3).
 Met gunstiger uitslag hadden de Antwerpenaars op het slechten des kasteels aangehou-
 den. De Staten zonden althans de verzoekschriften, daartoe ingediend, aan den Raad
 van State, ten einde deze mogt zorgen, dat die sterkte naar de zijde der stad ont-
 manteld, of in zulk een staat gebragt wierd, dat zij den handel niet konde belem-
 meren, opdat de vreemde kooplieden de stad niet verlieten en buiten *de Nederlanden*
 de stapelplaats hunner goederen vestigden (4). Regtvaardig en billijk waren de gron-
 den, op welke het verzoek der Antwerpenaars steunde, wier huiveringwekkend tafereel

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 296—300.

(2) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 237, 238, 240, 245.

(3) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 243, 244, 248.

(4) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 257, 258.

van de rampen, welke het kasteel hun berokkend had, het ernstig aanhouden van ^{1576—}ORANJE wettigde, deze steunsels der dwingelandij alom te vernietigen (1). — ¹⁵⁸¹

De Koning gaf in een bijzonder schrijven aan de Staten van *Vlaanderen*, of wel aan ^{7 v.} hunne afgevaardigden te *Brussel*, zijne »hooge vreugde» over het sluiten van het ^{Bloeim.} Eeuwig Gebod te kennen, en dankte hen voor de diensten, hem in deze belangrijke zaak bewezen. Op denzelfden dag ontvingen de Staten van *Brabant* een brief van hun zaakgelastigde in *Spanje* BALTHASAR SCHETS, Heer van *Hoboken*, in welken echter, ofschoon vier dagen later dan die van *Filips* afgezonden, geene melding van het Eeuwig Gebod gemaakt wordt (2). De Algemeene Staten besloten eenparig, gezanten naar den Koning van *Spanje*, den Paus, den Keizer, den Hertog van *Anjou* en den Hertog van *Gulik* af te vaardigen, waarschijnlijk om hen met de aanneming van *Don Jan* tot Opperlandvoogd en den toestand des Lands bekend te maken. Ook verbonden zij zich, *Don Jan* voldoende waarborg te geven voor het krediet en de schuldbrieven, welke hij hun, ten bedrage van vijfmaal honderd duizend kroonen ter betaling van het Duitsche krijgsvolk, wilde verleen. En toen hij hun kort daarna tot hetzelfde doel een geschenk van zestig duizend ponden *Artois* aanbood, en daarvoor geene andere belooning eischte dan hunne toegenegenheid, »van welke hij zich trouwens ten volle overtuigd hield,» betuigden zij hem plegtig hunnen dank voor het goede voorbeeld, hierdoor aan anderen gegeven. De Bisschop van *Luik* en de Keizerlijke gezanten, welke zich tot hun vertrek gereed maakten, werden overgehaald nog eenige dagen te vertoeven, om door hun invloed, zoo mogelijk, de zaken met de Duitsche soldaten te regelen (3).

Don Jan was door den ongunstigen uitslag zijner onderhandelingen met den Prins van *Oranje* niet afgeschrikt geworden, die op nieuw aan te knopen (4). Hij hoopte uit 's Vorsten gemoed alle vrees en kwaad vermoeden te verwijderen, vooral wanneer hij hem tot het houden van een mondgesprek kon overhalen. »Wij leven niet in eenen tijd,» schreef hij den Koning, »dat men op voorrang moet aanspraak maken, of zich met hofgebruiken (punten van etiquette) ophouden; men moet den staat door alle mogelijke middelen trachten te redden; in het behoud des Lands bestaat het ware gezag, de ware roem, en ik zie geen anderen weg zijn ondergang te voorkomen,

(1) DE JONGE deelt in de *Besl. d. St. Gen. D. II. bl. 498—544* de verzoogen der Antwerpenaars mede, welke vele merkwaardige bijzonderheden bevatten.

(2) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II. bl. 273, 551—555.*

(3) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II. bl. 276, 279, 281, 282, 283, 290, 292.* v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist. D. III. bl. 153.*

(4) Zie hiervoor, *bl. 113—116.*

1576— dan dien man (den Prins) te winnen (*de reducir*), welke zoo veel invloed op het volk
1581 uitoefent (1).” Hij overtuigde zich echter weldra, dat zijne hoop op weinig vaste
grondslagen rustte, en dat ORANJE, wel verre van aan zijne verwachting te zullen be-
antwoorden, meer dan ooit verwijderd was, het Eeuwig Gebod te onderteekenen en de
waarborgen, die hij hem konde bieden, aan te nemen. Maar sedert hij als Landvoogd
te *Brussel* was ontvangen, achtte hij zich verplicht, den wensch des volks te bevredi-
gen en bij den Prins nog éénen stap te beproeven. Hij stelde derhalve den Algemeene-
nen Staten voor, afgevaardigden van hunnen kant en van den zijnen aan ORANJE te
zenden, om met hem al de punten te regelen, welke nog onbeslist gebleven wa-
ren (2). Hierop benoemden zij daartoe GROBBENDONK benevens Dr. LEONINUS, die onlangs
van eene vergadering der Staten van *Holland* en *Zeeland*, te *Dordrecht* gehouden, was
teruggekeerd, alwaar hij op eene eenparige regeling van de munt en de gemeene
lasten aangehouden, en het terugtrekken van eenige schepen omtrent *Antwerpen* en
op *de Maas*, alsmede het afschaffen der verlofgelden, doch dit laatste vruchteloos,
verzocht had (3). DON JAN koos tot zijne vertegenwoordigers den Hertog van *Aarschot*,
de Heeren van *Hierges* en van *Willerval*, den Keizerlijken gezant Dr. GAILL, en
ADOLF VAN MEETKERKE. De zamenkomsten hadden te *Geertruidenberg* plaats, waar toen
de dagvaart der Staten van *Holland* en *Zeeland* verlegd was. GROBBENDONK en LEONINUS,
het eerste er aangekomen, hadden den volgenden dag gehoor bij den Prins. Hun
13 v. lastbrief hield hoofdzakelijk in: »andermaal op het afschaffen der verlofgelden, op eene
Bloem. 1577 gelijke regeling van het muntwezen, op het aannemen en bekrachtigen van het Eeuwig
Gebod, op de uitbetaling van honderd en vijftig duizend gulden, aan de Algemeene
Staten bewilligd, en op nog eenige punten van ondergeschikt belang aan te dringen.”
De Prins verklaarde, »dat hij in alles wat regt en billijk was wilde voorzien, maar
buiten de afgevaardigden der Staten van *Holland* en *Zeeland*, welke hij heden ver-
wachtte, niets konde beslissen; hij verzocht hen derhalve den volgenden dag terug te
komen.” Zij troffen hem toen aan met de Hollandsche en Zeeuwsche gemagtigden st.
ALDEGONDE, VAN NYEVELT, VAN DER MIJLEN, CONINCK en VOSBERGEN, en ontvingen op
hunne voorstellen tot antwoord: »dat de verlofgelden zouden afgeschaft worden, be-
houdens een matig geleigeld tot beveiliging van de scheepvaart; dat men gemagtigden
zou zenden, om eenparigheid in het muntstelsel te brengen; dat de gevorderde uit-
keering van honderd vijftig duizend gulden in nadere overweging zou genomen wor-
den, maar dat men het Eeuwig Gebod niet konde aannemen, aangezien er bepalingen

(1) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. LX (1).

(2) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D.* II. bl. 271, 274.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I. B.* X bl. 807—809. HOOFT, *Nederl. Hist. B.* XII. bl. 501.

in vervat waren, tegen welke men zich ook reeds verklaard had, die lijnregt streden met de oude Christelijke Apostolische godsdienst, welke de Prins en de Hollanders en Zeeuwen beleden (1).

1576—
1581
14 v.
Bloeim.
1577

Eenige dagen later kwamen de gezanten van DON JAN te *Geertruidenberg*. Met GROBBENDONK en LEONINUS, welke hun door de Algemeene Staten waren toegevoegd, openden zij hun last voor den Prins en de afgevaardigden van *Holland* en *Zeeland*. MEETKERKE voerde het eerst het woord. Hij betoogde »de opregtheid en den zuiveren ijver met welke DON JAN, nadat hij het bewind had aanvaard, zijne belofte was nagekomen; de weldaad, welke hij den Lande door het wegzenden der Spanjaarden bewezen had; hoe hij gezind was, op den ingeslagen weg voort te gaan en te voltooijen wat hij zoo wel begonnen had, om deze gewesten namelijk tot den voormaligen vrede, bloei en welvaart terug te brengen, van welke de regeringswijze zijner voorgangers en de onbeschofftheid der vreemdelingen hen beroofd hadden; hoe hij geheel anders en steeds met overleg en raad der inboorlingen dacht te regeren en zoo als men bevinden zou, dat het meest hunne welvaart en rust konde bevorderen; hoe regt en reden eischten, daar hij zich zoo genegen en bereidwillig toonde, alles op een goeden voet van ware eendragt en vereeniging te brengen, en hij het Land reeds in beteren staat had gebragt, dat ook de Prins van *Oranje* en de Staten van *Holland* en *Zeeland* geene zwaarigheid van hunnen kant moesten maken, zich aan de rede en aan de gehoorzaamheid, den Koning verschuldigd, te onderwerpen, alle wantrouwen en kwaad vermoeden te verwijderen, naar al hun vermogen de zoo lang gewenschte eendragt te bevorderen, en zich met de overige gewesten tot één ligchaam, onder éénen Heer te vereenigen, zoo als zij sinds overoude tijden geweest waren. Daar echter vele omstandigheden den schijn gaven, als of zij den lust noch het voornemen hadden hiertoe te komen, ja zelfs altijd gescheiden en in eeuwig wantrouwen en oneenigheid wilden blijven, zou het bovenal noodig zijn, vóór DON JAN verder ging met hetgeen hij begonnen was, dit te verhelpen. Uit dien hoofde moesten de Hollanders en Zeeuwen het verdrag te *Marche en Famine* gesloten, als Eeuwig Gebod bevestigd en later nog op uitdrukkelijken last van Zijne Majesteit bekrachtigd, in hunne gewesten en steden afkondigen, opdat het algemeen en door elk aangenomen en goedgekeurd wierd, daar zoo lang dit niet geschied was, het schijnen zou, alsof *Holland* en *Zeeland* zich van de anderen wilden gescheiden houden en niet aan deze algemeene Vereeniging deel nemen, welke toch het ware en eenige middel was, om het Land te redden en te behouden. Insgelijks zou gevor-

20 v.
Bloeim.

(1) GACHARD, *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. LXI, 431—437, 459, 460. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 326 (1), 331, 362 (3). DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 262. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 814—816. HOOFD, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 508, 509.

1576—
1581

derd worden, dat zij het versterken der steden en van andere plaatsen staakten, waarmede zij thans niet alleen voortgingen, maar zelfs nieuwe versterkingen opwierpen, hetgeen met vredesgezindheid scheen te strijden. Aangezien de een den ander niet vijandig was en er geen reden bestond tot wantrouwen, zoo was het niet noodig zich tegen elkander te wapenen en te versterken, ten ware men mistrouwen wilde zaaijen en aan vermoedens van vijandelijkheid plaats geven. Daar zij bovendien niet alleen dagelijks nieuw geschut lieten gieten en zich van alle soorten van kriegsbehoeften voorzagen als of men nog in oorlog ware, maar ook de oude stukken, versierd met 's Konings wapen, vergoten en er andere wapens op plaatsten, geheel in strijd met de Gentsche Bevrediging, welke zegt: »dat omtrent het teruggeven van 's Konings geschut, kriegsbehoeften, vestingen, schepen en dergelijke door de Algemeene Vergadering der Staten nader bepaald en bevolen zal worden,» zoo wenschte DON JAN, dat daartegen wierd voorzien en zij voortaan dergelijk gieten en hergieten nalieten. Evenzoo verlangde hij, dat zij zich onthielden, geheime en afzonderlijke verbonden en verbindtenissen met vreemde Vorsten of met de naburige landschappen aan te gaan, dewijl zulks niets anders dan wantrouwen kon verwekken en stof leveren tot kwade verstandhouding onderling, om niet te zeggen, dat het aandruischt tegen den pligt der gehoorzaamheid, welke de onderdanen aan hunnen natuurlijken Vorst verschuldigd zijn. Ten slotte was de begeerte van den Landvoogd, dat zoo spoedig mogelijk de Algemeene Statenvergadering gehouden wierd in den vorm als in de Gentsche Bevrediging, welke hij bekrachtigd en beloofd had na te komen, was omschreven; en dat men hem te dien einde de middelen, den tijd en wat verder noodig was om dit te verwezenlijken, wilde opgeven.»

De Prins begaf zich hierop met de afgevaardigden der Staten van *Holland* en *Zeeland* in een belendend vertrek. Toen hij na eene poos was teruggekeerd, drong hij aan, dat »men de voorgestelde punten, waaronder zeer belangrijke waren, schriftelijk zou mededeelen, ten einde elk in het bijzonder en na rijp beraad te kunnen beantwoorden niet alleen, maar ook, omdat mondelinge woorden naderhand, zoo wel van de eene als andere zijde, verkeerd uitgelegd, ja, zelfs ontkend konden worden, gelijk de ondervinding leerde. Immers trachtte men het zoo plegtig gesloten Verbond van *Gent* nutteloos en onvruchtbaar te maken, door eenige punten, welke daarbij mondeling behandeld waren, in een geheel anderen zin op te vatten. Hij en de Staten van *Holland* en *Zeeland* hadden derhalve besloten, voortaan slechts schriftelijk te onderhandelen.» LEONINUS hervatte, dat »men hiertegen geene zwaarigheden wilde opperen, maar wenschte, dat de Prins en zijne Staten eerst, bij wijze van vriendschappelijk gesprek, hunne grieven te kennen gaven, opdat men beproeven mogt hen te bevredigen, terwijl zij tevens voorstellen konden, wat zij tot hunne zekerheid of waarborg noodig oordeelden.» —

»Maar,» vroegde hierop de Prins, »daar men niet nakomt wat zoo plegtig te *Gent* 1576—
beloofd, door de Staten in het algemeen en door verscheiden Edelen en Steden in het 1581
bijzonder met eede bevestigd, ja, door DON JAN en den Koning bekrachtigd is geworden,
welke hoop kan men hebben, dat hetgeen men voortaan zal beloven, gehandhaafd en
gehouden zal worden?» — Op de weinig afdoende redenen met welke dit beantwoord
werd, verklaarde ORANJE: »dat aangezien men bij de Gentsche Bevredeging omtrent
die punten was overeengekomen, welke toen vast bepaald (*appointés*) konden worden,
ten einde met elkander in eendragt en vriendschap te leven, terwijl de andere ter beslis-
sing der aanstaande Algemeene Statenvergadering waren overgelaten, het niet meer dan
billijk en gepast was, eerst aan deze vastgestelde bepalingen te voldoen, en daarna de
overige in de genoemde Vergadering ter tafel te brengen, waar hij en de Staten van
Holland en *Zeeland* voornemens waren die punten voor te stellen, over welke men hen
thans reeds wilde hooren.»

»Maar,» werd hierop aangemerkt, »terwijl men deze Vergadering afwacht, kunt
gij toch opgeven, waarin gij u bezwaard gevoelt en wat gij tot waarborg ver-
langt.»

»Wij hebben niets op te geven,» hervatte de Prins, »noch ons over iets te beklagen,
mits men de voorwaarden der Bevredeging opvolge; want daar men te *Gent* is
overeengekomen, elkander naar de aldaar omschrevene wijze tot op de genoemde Ver-
gadering te onderschragen, zijn wij daarmede te vreden en zullen er ons aan houden
zonder eenigen anderen waarborg te verlangen, terwijl wij ons daarenboven aan de ge-
zegde Vergadering onderwerpen.»

»Maar,» vroeg de Heer van *Grobbendonk*, »welken waarborg zult gij ons geven, dat
gij de Bevredeging zult nakomen?»

»Wij zijn niet gehouden eenigen waarborg te geven,» antwoordde de Prins, »want
het nakomen der Bevredeging brengt zelf zijnen waarborg met zich. Zij, immers, die
te *Gent* in naam der Algemeene Staten onderhandeld hebben en sinds door deze zijn
erkend geworden, hebben de punten, in het aldaar gesloten Verdrag vervat, voorgesteld als
gronden van voorloopigen waarborg tot op de aanstaande Algemeene Statenvergadering; en
daar de eenen zeiden dus, de anderen zoo te willen handelen, zijn zij daaromtrent met
elkander overeengekomen. Men moet zich dus aan deze gronden houden en er zich
mede te vreden stellen, of noodwendig de Gentsche Bevredeging ontkennen en verbreken.
Let wel op, of gij haar al dan niet wilt erkennen. Indien gij haar wilt houden, moet
gij van uwen kant de punten, welke zij bevat, nakomen, gelijk wij van onzen kant
steeds daartoe gereed geweest zijn; en zoo op dit laatste tot heden toe iets mogt zijn
aan te merken, hetgeen wij niet hopen, zijn wij bereid voldoening te geven.»

»Gij wilt derhalve,» zeide een der gezanten, »nadat u al de steden en plaatsen
van *Holland* en *Zeeland* in handen gesteld zijn, en men u het bewind over *Utrecht*

1576— en *Amsterdam* heeft gegeven, dat wij geenen waarborg hoegenaamd van uwen kant
1581 zullen hebben, dat gij de Bevredeging zult houden?"

»Maar," hervatte de Prins, »indien wij haar nu reeds houden, wat wil men dan meer van ons, of welken waarborg zijn wij verplicht te geven?"

»Op deze wijze," bragten de anderen in het midden, »zoudt gij, na alles wat gij gevraagd hebt verkregen en u daardoor meer dan ooit versterkt te hebben, ons den oorlog kunnen aandoen."

»Den oorlog!" riep de Prins uit. »Wat vreest gij toch? Wij zijn slechts een hand vol volk, een worm tegen den Koning van *Spanje*; en gij zijt vijftien gewesten tegen twee; wat hebt gij te vreezen?"

»Wij hebben gezien," antwoordde een van hen, »wat gij vermoogt, wanneer gij meester van de zee zijt; acht u derhalve maar zoo klein en gering niet."

ST. ALDEGONDE nam het woord op. »Nooit hebben wij," zeide hij, «den krijg dan verdedigenderwijze gevoerd en ook niet anders kunnen voeren. Zoo wij dien aanvallend voeren, moeten wij er eerst toe getergd worden, want wij zullen nimmer (uit eigen beweging) de andere gewesten aanvallen."

»Men weet wel hoe dat gaat," riep een der gezanten uit; »en dat geen krijg verdedigenderwijze gevoerd wordt, die niet tevens aanvallend wordt; getuige onder anderen het innemen van *Geertruidenberg*."

»Zijt verzekerd," hervatte men van de andere zijde, »dat wanneer gij ons niet aanvalt, wij u nimmer met de wapenen zullen aanranden." »En wat *Geertruidenberg* betreft," voegde VOSBERGEN er bij, »die stad was een lid van *Holland* en onder het bewind, ja, zelfs een eigendom van den Prins; zij is ook niet door geweld van wapenen, maar door loosheid en uit gebrek van waakzaamheid aan uwe zijde ingenomen."

»De Gentsche Bevredeging," viel ORANJE in de reden, »heeft hierin voorzien. Gij hebt gemeend, dat gij door de bepalingen er in vervat goed beschut waart en geen anderen waarborg noodig hadt, zoo als ook indedaad het geval is, terwijl gij het overige tot de (aanstaande) Algemeene Statenvergadering hebt uitgesteld; gij moet u derhalve daarmede tevreden houden; immers, u den oorlog te verklaren is zonder grond en zonder schijn. Indien gij niet geloofd hadt, dat er niets voor u te vreezen was, zoudt gij niet in gebreke gebleven zijn, waarborgen te vragen; maar gij hebt gezien met welke openhartigheid wij destijds met u omgingen, en hoe wij ons gewest van krijgsvolk ontblootten om u te ondersteunen, zelfs vóór de vrede nog gesloten was. En ofschoon wij reden hadden waarborgen te verzoeken, hebben wij dit echter niet gedaan, omdat wij te goeder trouw met de Staten handelden, doch duidelijk genoeg te kennen gegeven, dat, zoo wij met den Koning of met gelastigden van zijnentwege moesten handelen, wij andere waarborgen zouden gevorderd hebben. Van onzen kant is er nooit sprake geweest eenigen waarborg te geven, daar wij geene mid-

delen hadden en ook nog niet hebben, u aan te vallen, hetgeen ons trouwens ook niet 1576—
raadzaam of betamelijk zou zijn.” 1581

»Om de waarheid te zeggen,” zeide GROBBENDONK, »wij vertrouwen wel, dat gij ons den oorlog niet zult aandoen, maar zien niettemin, van den anderen kant, dat gij alom uwe godsdienst tracht te verbreiden en u niet vergenoegt die alleen onder u te handhaven, daar gij alle middelen in het werk stelt, haar in onze gewesten te verspreiden. Welken waarborg nu zullen wij hebben, wanneer u is toegestaan al wat gij verlangt, dat gij geene nieuwigheden op het stuk van godsdienst, tegen de Gentsche Bevrediging aan, zult invoeren?”

»De waarborg, welken wij zouden kunnen geven,” antwoordde de Prins, »is, dat wij indedaad de Bevrediging zullen nakomen, op welke wij beloofd hebben geene inbreuk te zullen maken noch er eenige nieuwigheid in te voeren. Wij houden ons aan hetgeen wij beloofd hebben.”

»Dit zijn slechts beloften,” zeide WILLERVAL. »Gij wilt, dat men uwe woorden geloove, maar aan de woorden en beloften van DON JAN of van ons wilt gij niet gelooven.”

»Het is hier de vraag niet van gelooven of niet gelooven,” hervatte de Prins. »Zoo door DON JAN en u de Bevrediging wordt gehandhaafd, zullen wij u gelooven en uit uwe daden bespeuren, dat gij op een goeden voet met ons wandelt; maar gij geeft ons reden van wantrouwen, wanneer wij zien, dat gij uitvlugten zoekt om de Bevrediging, in strijd met hetgeen gij beloofd hebt, niet na te komen onder voorwendsel van ons andere punten tot onzen waarborg voor te stellen, hetgeen aan de (toekomende) vergadering der Algemeene Staten moet overgelaten worden.”

»Wij hebben ook punten aangevoerd,” merkte LEONINUS op, »in welke gij de Bevrediging niet hebt nagekomen.”

»Wij hebben u daaromtrent,” zeide VAN DER MIJLEN, »wat de hoofdpunten betreft, voldoening gegeven en zijn bereid, u die, wat de overige aangaat, insgelijks te geven, hoewel er niet één is, op welk wij het eerst inbreuk gemaakt hebben; want hetgeen waar men ons van beschuldigd, hebben wij op het voorbeeld der Gentenaars en naar regterlijke uitspraak (*par sentence prononcée*) gedaan; zoo er derhalve schending plaats heeft, komt zij van u, niet van ons.”

»Maar,” vroeg GROBBENDONK, »het hoofdpunt der Bevrediging wil, dat gij u, ten opzichte van de uitoefening uwer godsdienst, aan de Algemeene Staten onderwerpt; welke verzekering hebben wij nu, dat gij dit zult nakomen, wanneer gij zult bevredigd zijn in alles wat gij begeert?”

»En welke reden hebben wij u gegeven,” was het vragend antwoord van den Prins, »ons te wantrouwen, daar wij van onzen kant de Bevrediging opgevolgd hebben? Aangezien wij nu eenmaal hierin overeengekomen zijn, moest gij u daarmede tevreden houden.”

1576— »Beloofst gij dan,” hervatte GROBBENDONK, »aan alles wat de Algemeene Staten,
1581 zoo wel in dit als in de overige punten zullen bevelen, u te onderwerpen, gelijk gij, volgens de Bevrediging, verplicht zijt?”

»Ik weet het niet,” hernam de Prins, »want gij hebt reeds inbreuk op de Bevrediging gemaakt en haar geschonden, daar gij, zonder onze toestemming, een verdrag met DON JAN aangegaan, ja, hem zelfs voor Landvoogd erkend hebt.”

»Gij zult derhalve,” ging GROBBENDONK vragend voort, »de beslissing der Algemeene Staten niet aannemen?”

»Dat zeg ik niet,” was 's Prinsen antwoord; »het zou wel kunnen zijn, dat wij die aannamen, maar het zou ook wel niet kunnen zijn. Wij zouden alsdan raadplegen en overwegen, in hoe verre wij verplicht waren, er ons aan te onderwerpen, daar wij niet meer in ons geheel zijn zoo als ten tijde van de eerste Verbindtenis te *Gent* aangegaan.”

»Maar men zal u in uw geheel herstellen,” zeide GROBBENDONK.

»Dit kunt gij niet,” hervatte de Prins, »want gij hebt ten eenenmale op de Bevrediging inbreuk gemaakt.”

»Derhalve,” zeide MEETKERKE, »kunnen wij niets doen, en gij wilt de Bevrediging als geheel verbroken beschouwen.”

»Niet wij,” hernam de Prins, »hebben haar verbroken, maar gij; en echter weigeren wij niet, er ons aan te houden, mits wij onze redenen kunnen aanvoeren en zonder nadeel in ons geheel hersteld worden. Maar gij hebt ons reeds veroordeeld door uwe belofte aan DON JAN, de Roomsche-Katholieke godsdienst in alles en overal te handhaven en van elk den eed te vorderen haar te onderhouden, zoo dat wij niets van de Algemeene Staten te verwachten hebben dan geheel in het ongelijk gesteld te worden.

»Gij zult dus niet,” vraagde GROBBENDONK, »ten opzichte van het uitoefenen der godsdienst, u aan de uitspraak der Staten willen onderwerpen?”

»Zeker niet,” was het antwoord; »want om u de waarheid te zeggen, wij zien dat gij ons wilt uitroeijen, en wij willen niet uitgeroeid worden.”

»Ho!” riep de Hertog van *Aarschot* uit, »niemand wil dit.” Hetgeen ook de Heer van *Hierges* beaamde.

»Laat dit zoo zijn,” hernam de Prins. »Wij hebben ons aan u te goeder trouw onderworpen in de hoop, dat gij alleen het welzijn des Lands in het oog zoudt houden en op niets anders acht slaan dan op hetgeen nuttig en heilzaam was; en nu gaat gij ten wille van DON JAN u verplichten, de Roomsche-Katholieke godsdienst in alles en overal te handhaven en te doen handhaven, maakt deswege een verbond, en vordert van elk eene dergelijke belofte, die niet anders dan door ons uit te roeijen kan nagekomen worden.”

»Nooit was dit de bedoeling van hetgeen in dat Verbond (het Eeuwig Gebod) beloofd is; men heeft er zelfs niet aan gedacht,” zeide LEONINUS; »de Staten hebben zich slechts daardoor meer van elkander willen verzekeren en getracht te verhinderen, dat zij zich ontbonden.”^{1576—1581}

»Maar,” hernam de Prins, »zij waren reeds door de Gentsche Bevrediging aan elkander verbonden en wel zoo eng, als het nieuwe Verbond dit ooit zou vermogen.”

ALDEGONDE toonde hierop aan, hoe onbillijk het was, dat terwijl aan het Verdrag van *Gent*, zoo plegtig gesloten en welk men beloofd had door al de voornaamste Edelen, Overheidspersonen en Ambtenaren te laten onderteekenen, in dit opzigt niets gedaan was, men een nieuw Verbond, op raad en gezag van bijzondere personen aangegaan, door elk wilde laten teekenen en goedkeuren, omdat er (uitsluitend) de handhaving der Roomsche Katholieke godsdienst in beloofd was. »Hierdoor,” zeide hij, »moet men noodwendig, of zich verdacht maken niet van de Roomsche godsdienst te zijn, of onze zaak blijkbaar zonder onderzoek veroordeelen.”

De gezanten verzekerden op nieuw, dat dit nooit hunne bedoeling geweest was, en men eene geschrevene verklaring daarvan wilde geven. »Maar,” hervatten de anderen, »daarom zult gij niet van de verpligting van uw eed en belofte ontheven zijn, van welke gij u noodwendig moet kwijten, wanneer gij door DON JAN tot de vergadering der Algemeene Staten geroepen wordt, of gij zijt meenedig niettegenstaande uwe verklaring.”

Nu vatte Dr. GAILL het woord op en zeide in het Latijn, »dat hij, die de wet gemaakt heeft, haar kan verbreken, en alzoo de Staten, die dit Verbond aangegaan hadden, het naar goeddunken konden uitleggen en afschaffen.”

ALDEGONDE antwoordde, insgelijks in het Latijn, »dat er een groot onderscheid was tusschen eene wet en eene eed. Hij toch die een eed heeft afgelegd, kan er zich niet van ontslaan, omdat hij dien voor God afgelegd en den heiligen naam van God tot getuige en regter genomen heeft, terwijl een wetgever in eene bepaalde wet zelf regter is.”

LEONINUS merkte hierop aan, »dat in alle overeenkomsten en verdragen, wanneer de eischer (*stipulateur*) den anderen van zijne belofte ontslaat, de toezegger (*promettant*) ontslagen en ontlast is, ofschoon hij zich met eede verbonden heeft.”

»Iets dergelijks heeft hier geene plaats,” hervatte ALDEGONDE. »Gij toch zijt hier niets met ons of zelfs met DON JAN overeengekomen, waarvan wij u kunnen ontslaan, maar hebt u, voor het aangezicht van God, bij dat Verbond verplicht te onderhouden wat gij beloofd hebt. En wanneer men het zoo wil opvatten, dat wij met elkander een verdrag hebben aangegaan, dan nog kunnen wij niet gewaarborgd zijn tegen na-deelen, zoo als ons reeds berokkend werden (*encor ne pouvons nous estre pourtant déli-vrés du préjudice desjà donné*); want gij hebt de bedoeling en den wil van uw hart te kennen gegeven; en zoo deze wil u bijblijft, kunt gij onze regters noch scheids-mannen zijn, daar die wil blijkbaar partijdig is.”

1576— LEONINUS beweerde, dat de (bewuste) belofte gedaan was ten aanzien der vijftien ge-
1581 westen en niet van *Holland* en *Zeeland*. Hierop werd door VOSBERGEN aangevoerd, dat in de uitgevaardigde acte van bevrediging, van welke hij een afdruk bij zich had, gelezen werd: *in ende overal*, en voegde er bij: »Zeker, *si tacuissetis, non philosophi (ut olim philosopho fuit objectum), sed iudices fuissetis.*»

De gezanten hervatten, dat dit alleen van de gewesten aan de overzijde (de vijftien gewesten) verstaan werd. De afgevaardigden van *Holland* en *Zeeland* nogtans begrepen, dat hoedanig men dit ook verstond, het altijd klaarblijkelijk tot hun nadeel strekte en het derhalve billijk noch redelijk was, dat zij zich aan het oordeel (der Algemeene Staten) onderwierpen.

Nadat men hierover nog eenigen tijd met elkander getwist had, werd op voorstel van LEONINUS besloten, dit geschil te laten rusten en te beproeven tot een verdrag te geraken. Tot dat einde zou men de punten, dien dag mondeling voorgedragen, schriftelijk behandelen, en insgelijks schriftelijk op de vroegere, door LEONINUS en GROBBENDONK voorgesteld, bij den Prins en de Staten van *Holland* en *Zeeland* nader terugkomen. Hierop ging de vergadering uiteen (1).

23 v. ORANJE vermaande ondertusschen de Hollandsche en Zeeuwsche afgevaardigden ten
Bloem. ernstigste en als hun hoogsten plicht, de voorregten en vrijheden des Lands tegen DON
1577 JAN en de zijnen, die slechts trachtten het volk in slavernij te dompelen, met kracht te handhaven (2). Eerlang dienden GROBBENDONK en LEONINUS een verzoeg bij hen in, waarbij hoofdzakelijk op de uitbetaling der bekende honderd en vijftig duizend gulden werd aangedrongen, om die tot »de gemeene welvaart» te bezigen (3). De gezanten van DON JAN hielden inzonderheid aan, dat »de Prins, die nu verworven had wat hij zoo vurig begeerde, namelijk: herstelling in eer en goederen en het vertrek der Spanjaarden, waarom hij de wapenen had opgevat, verklaren zou, of er nog iets aan zijn verlangen en zekerheid ontbrak, opdat men hem bevredigen mogte; dat het Eeuwig Gebod in *Holland*, *Zeeland*, en de oorden met hen verbonden afgekondigd wierde; en dat men alles achterwege liete, wat naar vijandelijkheden zweemde of mistrouwen mogt verwekken, zoo als het onderhouden van krijgsvolk, het versterken van plaatsen, het sluiten van verbindtenissen, voornamelijk met uitheemschen, en het vergieten van het geschut, hetwelk in zijn geheel behoorde te blijven tot op het besluit der Algemeene Staten, over den tijd van wier bijeenroeping men thans diende te raadplegen (4).» Den gezanten was gelast, wanneer de Staten van *Holland* en *Zeeland* over de zaak van godsdienst

(1) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 447—459.

(2) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 459.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I. B. X.* bl. 816, 817.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I. B. X.* bl. 817. HOOFD, *Nederl. Hist. B. XII.* bl. 509.

mogten spreken, zich daaromtrent niet uit te laten, maar hen naar de aanstaande Algemeene Statenvergadering te verwijzen, op welke dit punt, volgens de Gentsche Be-
 vrediging, nader zou behandeld worden. Daarentegen moesten zij eischen, dat onmid-
 dellijk het bevellschrift werd ingetrokken, den tweeden der loopende maand in *Holland*
 en *Zeeland* op naam des Konings en bij rade van den Prins van *Oranje* uitgevaardigd,
 om de kerkelijke goederen in die gewesten te verkoopen en te vervreemden ten be-
 hoefte van de leeraars, bedienaren, schoolmeesters en onderwijzers van de nieuwe
 godsdienst; een besluit waarover DON JAN zich ten uiterste verbaasd had, als zijnde
 eene buitensporige, hoogst onregtvaardige, niet te dulden daad en geheel in strijd met
 het twintigste en een en twintigste punt der Gentsche Bevrediging (1). Het blijkt
 echter niet, dat aan dien last door de gezanten gevolg is gegeven. Er is althans geene
 sprake van in het antwoord op hunne voorstellen, waarin de Prins en de Staten ver-
 klaarden, »dat het hun ontijdig voorkwam, nieuwe verzekeringen te geven eer de voor-
 waarden van het Gentsche Verdrag vervuld waren, waardoor men het best het wantrou-
 wen kon uit den weg ruimen; dat het verschil tusschen de Gentsche Bevrediging en het
 Eeuwig Gebod hen verhinderde, dit laatste op andere voorwaarden aan te nemen dan
 zij in hun vertoog aan den Heer van *Willerval*, den acht en twintigsten van Wijnmaand
 laatsleden, hadden uitgedrukt; dat de Algemeene Staten wel betuigd hadden, den Vrede
 van Gent te zullen handhaven, alle inbreuk op de vrijheden, voorregten en gewoonten
 der Landen te beteren, en het Verdrag door de Stadhouders en Krijgsbevelhebbers, als
 gehouden zijnde zich daarnaar te rigten, te laten teekenen, maar dat het daarbij gebleven
 en het besluit niet uitgevoerd was; dat de Duitsche benden, die men verplicht was af te
 danken, nog midden in het Land lagen; dat de Prins van *Oranje* niet hersteld was in het
 bezit zijner goederen, en zijn zoon, de Graaf van *Buren*, steeds gevangen werd gehouden,
 hetgeen niet alleen tegen den Vrede streed, maar ook tegen 'sLands vrijheden; dat hem
 onderscheidene plaatsen, begrepen onder het stadhouderschap hem [door den Koning
 opgedragen, nog onthouden werden, en de Raad van State zelfs de Utrechtschen, die
 genegen waren, zich weder onder zijn bewind te begeven, daarin verhinderde; dat de
 voorregten en vrijheden wel verre van onderhouden te worden, gelijk men beloofd
 had, op menigvuldige wijze verkracht werden; dat de dagvaarten der Algemeene en der
 Gewestelijke Staten aan de willekeur van DON JAN bleven onderworpen; dat men in de
 andere landschappen den Hervormden niet veroorloofde te blijven wonen, zoo als vol-
 gens het Verdrag van *Gent* moest plaats hebben; dat DON JAN, zonder hen (ORANJE en

Het geheele lezenswaardige berigtschrift aan de gezanten wordt door GACHARD medegedeeld, *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 438—446.

(1) GACHARD, *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 445, 446.

1576— zijne Staten) daarin te kennen, als Landvoogd aangenomen en, tegen de bepalingen te *Marche*
 1581 *en Famine* overeengekomen, met een gevolg van Spanjaarden en Italianen in *Brussel* ontvangen was; dat aan zijn Hof dagelijks vele lieden verkeerden, die zich kwalijk tegen de welvaart des Lands gekweten hadden, zoodat alom het gerucht liep, dat hij met hen geheime bedoelingen koesterde; en eindelijk, dat het onderteekenen van het nieuwe Verdrag, hetgeen men van hen eischte, indedaad eene nieuwe invoering van geloofsonderzoek was, veel wreeder dan het vorige, ja, zelfs dan het Spaansche, hetwelk slechts verdachte personen liet aantasten, terwijl de onderteekening van dit Verbond de verpligting oplegde, de Roomsche Katholieke godsdienst te *verdedigen*." Dit antwoord werd, even als het voorstel, schriftelijk overgelegd. Eenige, en daaronder belangrijke punten, werden echter ook mondeling behandeld. Bitter liet de Prins zich uit, dat men zijn zoon niet slaakte, welke tegen de voorregten des Lands en inzonderheid tegen die van de Hoogeschool te *Leuven* was opgeligt, hetgeen door LEONINUS zelve erkend werd. En toen men hierop, ironisch genoeg, aanvoerde, » dat dit alleen uit vaderlijke genegenheid van den Koning geschied was, om hem en zijn zoon voor alle onheilen te vrijwaren, » hervatte de Prins, » dat hij dit bezwaarlijk gelooven konde, daar de Koning hem te zelfden tijd uit het Land gebannen en zijne goederen verbeurd verklaard had." Hij klaagde insgelijks, dat hem, in weerwil der Gentsche Bevrediging, zijne heerlijkheid *Breda* niet werd ingeruimd. De gezanten billijkten ook deze klagte, maar merkten tevens op, dat het den Koning als Landsheer vrijstond, steden zoo wel als kasteelen met krijgsvolk te bezetten, wanneer hem zulks goeddacht." » In tijden van vrede en rust moet een vassaal dit gedoogen, » antwoordde ORANJE, » maar thans komt mij, als partij in dezen, *Breda* toe, daar ik het uitdrukkelijk bij de Staten bedongen heb." Tegen zijne grievende, dat *Utrecht* niet onder zijn stadhouderlijk bewind teruggebracht werd, voerde men aan, » dat de Raad van State en de Raad van *Mechelen* oordeelden, dat *Utrecht* niet onder zijn stadhouderlijk bewind behoorde, of dat dit althans tot de aanstaande Algemeene Statenvergadering onbeslist moest blijven." De Prins echter beweerde, » dat deze zaak noch bij den Raad van State, noch bij den Raad van *Mechelen* te huis behoorde, aangezien het bewind over *Utrecht* hem insgelijks door den Koning was opgedragen en hij, naar luid van de Gentsche Bevrediging, weder in zijn vorig stadhouderlijk gebied moest hersteld worden. Op zulk eene wijze zouden zij de uitvoering van al de punten dier Bevrediging, welke hun niet bevielen, tot op de aanstaande bijeenkomst der Algemeene Staten kunnen verschuiven." — De gezanten beloofden van het een en ander verslag te zullen geven. ORANJE maakte hun voorts opmerkzaam op het afbreken der kasteelen van *Antwerpen*, *Utrecht* en *Gent*; doch zij begrepen, dat het slechten der beide laatstgenoemde sterkten honend zou zijn voor de nagedachtenis van Keizer KAREL V, welke die gesticht had. » U dunkt, » zeide toen de Prins, » dat ik wantrouwig ben; maar mij dunkt, dat gij een kwaad oog hebt op de stedelingen, en daarom aldus de

zaak der kasteelen bepleit, welke gij tegen de vrijheden der steden denkt te misbrui- 1576—
ken.” En als de gezanten hem hierop te gemoet voerden, »dat hij door brieven 1581
in *Gelderland*, *Friesland* en *Utrecht* onrust scheen te zaaijen,” hernam hij, »dat
hij niets geschreven had, of hij wilde het gestand doen, daar alles slechts neêrkam
op aanbieding van zijne diensten tot bevordering der algemeene welvaart; hij zou hier-
mede voortgaan, daar zijn streven was, de geschondene voorregten en vrijheden te herstel-
len, om het Land tot zijn ouden bloei en voorspoed terug te brengen.” Toen de gezanten
hem ten slotte trachtten over te halen, eenige bijzondere voordeelen voor zich zelven
te eischen, daar DON JAN gezind was, alles in te willigen wat hem genoeg kon geven,
antwoordde hij, »dat hij boven alles begeerde, dat aan de bepalingen van de Gentsche
Bevrediging voldaan wierd. Wilde men hem daarna eenige andere gunst bewijzen, hij
zou die dankbaar aannemen, zoo het tot nut van den Lande strekken konde, daar
hij alleen dit, niet zijn eigen belang zocht (1).” Wat de bewuste honderd vijftig
duizend gulden betrof, daarvan begrepen de Prins en zijne Staten honderd duizend gul-
den aan de dijkadje van *Zierikzee* te moeten besteden; de overige vijftig duizend
zouden zij aan de Algemeene Staten, ter betaling der soldaten, uitkeeren. Hiermede
namen de onderhandelingen een einde, en de vergadering ging vriendschappelijk
uiteen (2). Den laatsten van Bloemaand gaven GROBBENDONK en LEONINUS ter verga-
dering der Algemeene Staten verslag van hunne onderhandelingen te *Geertruiden-*
berg (5). Op denzelfden dag werd aldaar de lastbrief der gezanten van DON JAN
bij den Prins en de Staten van *Holland* en *Zeeland*, van welks inhoud zij tot nu toe
onkundig was gebleven, voorgelezen en de uitslag der zending medegedeeld (4).

Er is aangemerkt, »dat de Prins zich niet zonder grond beklaagde; men gaf hem
zijn zoon noch zijne goederen terug, en daardoor reden tot wantrouwen. En welke
waarborgen van zekerheid zou hij, na het afkondigen van het Eeuwig Gebod, gehad
hebben? Hij strekte echter,” meent men, »zijne aanspraken zeer ver uit. De Raad
van State, bij voorbeeld, merkte met eenige rede aan, »»dat de Gentsche Bevredi-
ging geene melding maakte van *Utrecht*, en het wel zou kunnen betwist worden, of
dat gewest daarin begrepen was.”” »De Prins had,” gaat men voort, »meer wezenlijke be-
weegredenen, ofschoon hij die niet openbaarde, voor zijne weigering. Voor hem was niets
wenschelijker dan het *status quo*, en niets meer te vreezen dan de plegtige vereeniging der
Algemeene Staten. Men behoeft zich derhalve niet te verwonderen, wanneer men in de

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 817—819. HOOF, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 510, 511.

(2) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 464.

(3) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 459—464.

(4) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 364—368.

1576— wijze, op welke hij de hem gedane aanbiedingen beantwoordt, door nu eens de leven-
1581 digste aanzoeken weêrstand te bieden, dan eens de uitnoodigingen, om duidelijk op te geven wat hij begeert, te ontwijken, en dan weder met edele fierheid elk persoonlijk voordeel af te wijzen, den wensch ziet doorschemeren, minder misschien om zijne eigene grieven hersteld te zien, dan er zich van te bedienen, om de zaken in onzekerheid te houden (1).”

Middelerwijl had ORANJE in zeer beleefde bewoordingen den eigenhandigen brief van 24 v. DON JAN, aan hem gerigt, beantwoord en zich daarbij geluk gewenscht, dat deze Vorst Bloeim. eene andere gedragslijn dan zijne voorgangers wilde volgen, daar hij zich het herstellen 1577 van den vrede en de rust in *de Nederlanden* alleen ten doel stelde. » Ook ik, » zegt hij, » heb te allen tijde getracht, het welzijn, de rust en de veiligheid des armen volks te bevorderen, en mijne eigene belangen daarbij uit het oog verloren, waarin ik zal volharden zoo lang ik leef. Daarom verzoek ik nederig Uwe Hoogheid, dit insgelijks als het eenige doel van al uwe daden te beschouwen, en te gelooven dat in dit geval ik niet alleen zal trachten, mij naar al mijn vermogen van mijne verplichtingen te kwijten, maar zelfs mijn eigen leven noch iets dat in mijne geringe magt is zal sparen, om Uwe Hoogheid in dit heilig en lofwaardig werk te dienen en te ondersteunen als een man, die zich altijd geheel heeft toegewijd aan de dienst van Zijne Majesteit en aan het welzijn van zijn Vaderland. Zelfs kan Uwe Hoogheid zich verzekerd houden, dat (alsdan) de Hollanders en Zeeuwen aan Zijne Majesteit en Uwe Hoogheid alle verschuldigde en wettige gehoorzaamheid zullen bewijzen, gelijk ook van mijne zijde geschieden zal met al die trouw en bereidwilligheid, waartoe goede leenmannen en onderdanen verplicht zijn. » Ter bevestiging van de gevoelens, door DON JAN geuit, en in antwoord op hetgeen door den Hertog van *Aarschot* en zijne medegezanten was voorgesteld, verzocht de Prins, dat de Gentsche Bevrediging in allen deele ten uitvoer gelegd wierd. » Gelijk zij, » zegt hij, » de eerste stap geweest is, om het arme verdrukte volk te bevrijden, zoo bestaat ook het eenige middel, om den top van den zoo vurig verlangden vrede te bereiken, alleen in de opregte en wezenlijke handhaving en het geheel nakomen van al de punten, welke zij bevat (2).”

Dit is zeker een geheel andere toon dan die, welken de Prins, naar de getuigenis van DON JAN aan den Koning, tegen de gezanten te *Geertruidenberg* zou gevoerd hebben, doch welke ons geheel in strijd schijnt met ORANJE's bekende voorzigtigheid en behoedzaamheid. Hij zou zich namelijk aldaar tegen *HIERGES* uitgelaten hebben, » dat men het volk moest tevreden stellen; dat hetgeen men voor het volk deed duurzaam,

(1) GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 86.

(2) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 289—291.

maar de wil der Koningen voorbijgaand was." Aan AARSCHOT zou hij verklaard hebben, ^{1576—}
 » dat zoo men hem *Utrecht* niet onmiddellijk in handen stelde, hij het met geweld zou ¹⁵⁸¹
 nemen." Hij zou hem daarenboven den raad gegeven hebben, » niet op den Koning te
 vertrouwen, want zoo hij het deed, zou hij zijn hoofd in de waagschaal stellen. Wat hem
 zelve althans betrof, hij zou nimmer zulk een vertrouwen koesteren, daar de Koning hem
 dikmaals bedrogen had; dat bovendien 's Konings stelregel was: den ketters geen woord te
 houden; eindelijk, dat hij reeds kaalhoofdig en kalvinist (*calbo y calbanista*) was en als zoo-
 danig wilde sterven (1)." Twee dagen daarna schreef DON JAN aan FILIPS : » Het volk hier ^{31 v.}
 is, als het ware, door den Prins betooverd; zij beminnen, zij vreezen hem, en begeeren ^{Bloeim.}
 hem tot Heer. Zij onderrigten hem van alles, en nemen geen besluit zonder zijn raad in ¹⁵⁷⁷
 te winnen." Dit was niet geheel onjuist; en DON JAN huldigde insgelijks de waarheid, toen
 hij later den Koning meldde: » De Prins heeft van niemand ter wereld meer afkeer dan
 van Uwe Majesteit." Maar zeker ging hij te ver, toen hij er deze vreeselijke woorden
 bijvoegde: » Indien hij het bloed van Uwe Majesteit konde drinken, hij zou het doen (2)."

Niet alleen bij DON JAN, maar ook bij de Algemeene Staten drong de Prins van
Oranje, weinige weken na de zamenkomsten te *Geertruidenberg*, in eenen hoogst be-
 langrijken brief andermaal op het handhaven der Gentsche Bevredeging ten ernstigste aan,
 waarbij hij te gelijk zijn gedrag en dat der Staten van *Holland* ten opzichte van *Amsterdam*
 verdedigde. » Er is niemand onder u," schreef hij, » welke niet ziet en erkent, dat
 de Vrede te *Gent* gesloten het eenige hulpmiddel geweest is tegen eene menigte ram-
 pen en onheilen, welke ons arm Vaderland getroffen hebben, en waardoor tevens het
 onverdragelijke juk der vreemde dwingelandij, hetwelk men ons en onze nakomelingen
 voor altijd wilde opleggen, is afgewend. Met welke opregtheid en rondheid ik ge-
 handeld, hoe vele moeiten en gevaren ik mij getroost, en hoezeer ik mijne vrienden en
 broeders, al mijne goederen en bezittingen, mijn goeden naam en het leven zelfs daar-
 voor in de waagschaal gesteld heb, is u allen niet minder bekend dan de bereidvaar-
 digheid, goede trouw en standvastigheid, welke de Staten van *Holland* en *Zeeland* in
 deze zaak betoond hebben, die met hun eigen ligchaam, leven en middelen de brug
 gelegd hebben, over welke men tot zulk een bijzonder en wenschelijk goed gekomen is,
 hetgeen trouwens zoo algemeen erkend wordt, dat het overbodig zou zijn daarvan te spreken.
 En niettemin daar eenigen, die voor het Vaderland weinig liefde gevoelen en slechts
 in zijn ondergang tot hoogen staat en eere pogen te geraken, door listen en lagen
 en slinksche wegen de oude twisten en burgeroorlogen trachten terug te brengen,

(1) Brieven van den 28 en 29 van Bloecimaand aan den Koning. GAGHARD, *Correspondance de*
GUILLAUME le Taciturne, T. III. p. LXIII. (1, 2). Zie ook STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 521.

(2) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. LXIII, LXIV.

1576— zouden deze weldaden, die wij uit de hand en door de gunstige beschikkingen Gods
1581 ontvangen hebben, spoedig verloren kunnen gaan. Daarom kan ik, zoo wel uit pligt jegens het Vaderland als uit de genegenheid, welke ik altijd om u te dienen gekoesterd heb en nog koester, niet nalaten, u minzaam te verzoeken en ernstig te vermanen, gelijk ik u bij dezen verzoek en vermaan, dat, ofschoon al het overige, hetzij door onverschilligheid, hetzij door den verblindenden luister van eenige ontleende kleuren, op den achtergrond en uit uw gezigt en geheugen geraakte, gij ten minste steeds het goede voor oogen gelieft te houden, welk het geheele Vaderland door deze Bevrediging ontvangen heeft. Weet ook, gelijk de waarheid is, dat even als de hoop, welke ieder voedde, deze gewesten tot den ouden vrede, bloei en voo spoed teruggebragt te zien, met deze Bevrediging begonnen is, er ook geen ander middel ter wereld bestaat, dit goede en gelukkige begin tot een gewenscht einde te brengen, dan haar in allen deele te onderhouden en ten uitvoer te leggen. Derhalve verzoek ik u, dat gij dit met dien ernst overweegt, welken zulk eene belangrijke zaak verdient, en daaraan eenmaal deugdelijk de hand wilt houden, opdat deze Bevrediging, zoo heilzaam voor het gansche Land en welke gij zoo plegtig bezworen en zoo dikwerf bekrachtigd hebt, eindelijk geheel moge nagekomen worden, want tot nog toe schijnt het, dat wij er veeleer eene schaduw of een schijnbeeld van hebben dan de waarheid en het ligchaam. Hierdoor vinden wij, in het algemeen, ons van de voornaamste vruchten er van beroofd, te weten: eene vaste vereeniging, opregte vriendschap, en onderling vertrouwen. Immers nog op dit oogenblik, zoo als wij voor uwe afgevaardigden GROBBENDONK en LEONINUS breeder uiteengezet hebben, ziet men niet, dat de goederen teruggegeven, de gewesten vereenigd, de vreemdelingen, die zich voor de grootste vijanden van het Vaderland verklaard en de goederen der landzaten geroofd en vernield hebben, vertrokken, de gevangenen in vrijheid gesteld, de ballingen toegelaten, de oude voorregten hersteld, en de inbreuken, daarop gemaakt, afgeschapt zijn. Zelfs schijnt het, dat men weder listen en lagen zoekt, om allengs het gezag der Staten te ondermijnen en de vreemdelingen tot aanzien te verheffen, welke toch de oorzaak en bron van den algemeenen ondergang geweest zijn; ja, men poogt de bloedbevelen, ter zake van godsdienst, op nieuw in werking te brengen en schavotten op te rigten, om het geweten der arme burgers te dwingen, en alzoo weder die verderfelijke zaden van tweedragt en scheuring uit te strooijen, welke ons al de verledene rampen, ellenden en verwoestingen aangebragt hebben. Dit alles, gelijk gij gemakkelijk kunt nagaan naar de wijsheid, die God u gegeven heeft, kan slechts het wantrouwen vermeederen en aan de eene en aan de andere zijde groote beroeringen verwekken, zoodat het zeer te vreezen is, ten zij gij zorgt, dat de Gentsche Vrede geheel worde nagekomen, dat wij in erger toestand zullen geraken dan ooit te voren. Gij zult bovendien daardoor bij alle volken en in alle gewesten den

roem en lof verliezen, welke gij door uw heldhaftig en grootmoedig bedrijf verworven hebt, te meer als zij zien, dat gij, na zulk een schoon begin, eene zaak onvoltooid laat, van welke al uw welzijn, behoud en vrijheid afhangt, en gij de deur opent voor degenen, die zich naderhand op u naar hun begeren zullen wreken en u en uwer nakomelingschap een slavenjuk opleggen, veel onverdragelijker dan te voren. Zij zullen niet anders kunnen oordeelen, dan dat al hetgeen tot nu toe door u verrigt is, veeleer uit eenigen hartstogt en kwalijk gegrond ongeduld, dan uit weloverdachten raad, ware grootheid van ziel, en een deugdzaam besluit, op regtvaardigheid en billijkheid gegrond, is voortgevloeid. Hierdoor zal bij elk de gunst en welwillendheid, die men u tot heden heeft toegedragen, in haat en spotternij verkeeren, hetgeen gij kunt voorkomen door de Gentsche Bevrediging stiptelijk en in allen deele op te volgen, waartoe ik u andermaal minzaam en ernstig uitnoodig, en verzoek mij daaromtrent uw gevoelen mede te deelen (1).”

Om den zelfden tijd berigte GROBBENDONK den Prins van *Oranje*, dat de Algemeene Staten, zoowel als de Landvoogd, steeds draalden, zich over het verhandelde te *Geertruidenberg* te verklaren. Tevens trachtte hij hem te bewegen, het wantrouwen tegen den Koning en DON JAN af te leggen. »Indien gij overweegt,» zegt hij, »dat de Koning, onze meester, na zulk een langen oorlog en zoo vele groote en nuttelooze kosten tot de overtuiging is gekomen, dat men hem slecht geraden heeft, om van de twee wegen van regeren den weg der gestrengheid boven dien van zachtheid te verkiezen, en hij derhalve eindelijk, hetzij uit noodzakelijkheid, hetzij door goddelijke ingeving, van gevoelen veranderd is; wanneer gij bedenkt, dat DON JAN tot op dezen oogenblik zoo wél aan de veranderde zienswijze des Konings beantwoord, en zich zoodanig naar den wensch der Staten gevoegd heeft, dat men hem met rede niet van eenige andere bedoeling verdenken kan; dat hij ook geen ander krijgsvolk in dienst heeft dan dat der Staten, en alzoo, indien hij zelfs iets anders beoogde, dit niet zou kunnen uitvoeren, moet dit alles uit uw hart het te groot wantrouwen bannen, hetwelk ons thans zoo nadeelig is. Daarom verzoek ik nederig, in plaats van zoo veel kwaad vermoeden te koesteren, veeleer te overwegen en te onderzoeken, of en in hoeverre gij moet en kunt vertrouwen, en de grens daarvan zoo min mogelijk te beperken ten behoeve van de algemeene rust en welvaart, om welke te bevorderen men alle eigenbelang, ja, des noods, naar het voorbeeld van alle groote mannen, zijn leven zelfs moet opofferen. Gij zelf zijt daarin tot op dezen oogenblik zoo weinig in gebreke gebleven, dat de wereld met ééne stem, aan u de weldaad van het handhaven der vrijheden en voorregten des Lands toeschrijft. Ik wensch, dat deze vrij-

(1) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 292—295. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 829, 830.

1576— heden en voorregten, en gevolgelijk het volk en Vaderland, niet verloren gaan, hetgeen echter
 1581 gebeuren zal, wanneer gij aanleiding geeft, dat onze rust in een nieuwen krijg herschepen wordt, hetgeen God verhoede.” Hierop brengt hij den Prins de nadeelige gevolgen onder het oog, welke eene nieuwe vredebreuk voor hem en zijn geheele huis konde hebben, terwijl hij hem vermaant, »zich niet door de gewone spreuken te laten verleiden, dat men *den Kettens geen woord behoeft te houden*, en dat *de toorn der Koningen onsterfelijk is*; want het eerste konde zeer wel verholpen worden door het gezag van den Paus, *interposita fide publica Imperatoris et principum Imperii*; en wat het laatste betreft, dit werd door eene menigte voorbeelden, zoo uit de nieuwere als oude geschiedenis, weersproken.” — ORANJE antwoordde, dat »hij gaarne zoo lang mogelijk het besluit uit *Brussel*, omtrent het verhandelde te *Geertruidenberg*, zou afwachten, maar wenschte dat men begreep, dat alles waar hij had op aangedrongen slechts strekte om den vrede, de algemeene rust en 's volks welvaart te bestendigen, en het er alzo verre af was, dat hij door eigenbelang gedreven werd.” — »Ik ben van uw gevoelen,” gaat hij voort, »dat wantrouwen in de tegenwoordige omstandigheden voor ons zeer nadeelig is, en kan degenen niet toevallen, welke oordeelen, dat in alle welgeregelde regeringen, het wantrouwen altijd tot tegenwigt of breidel der dwingelandij moet blijven. Maar gij zult mij toestemmen, dat gelijk er tusschen ware vrienden goed vertrouwen bestaat, er tusschen vijanden niets dan wantrouwen bestaan kan; zoo men dit laatste wil wegnemen, moet men eerst de vijandschap (wegnemen), welke er de oorzaak van is, en vrede maken. Vrede derhalve alleen neemt het wantrouwen weg. En wij hebben een vrede niet minder plegtig dan weldadig voor het geheele Land onderling gesloten. Daarom, nu er over het wegnemen van wantrouwen sprake is, moet men beginnen met dezen vrede na te komen en alle haarkloverijen achterwege te laten; men moet toonen, dat er noch vijandschap, noch kwaad vermoeden bestaat, welke ons verhindert het verdrag, wederzijds aangegaan, op te volgen en te vervullen. Maar thans zien wij integendeel aan uwe zijde zoo veel wantrouwen, dat men niet een enkel punt van dien vrede nakomt, ja, er dagelijks meer en meer inbreuk op maakt, alsof hij nooit gesloten, nooit bezwoeren geweest ware: want met groote moeite zal men van het eerste tot het laatste punt een enkel, kunnen aanwijzen, dat van uwen kant ruitelijk en wezenlijk opgevolgd is. Men vindt in alle aanleiding tot haarkloverijen en nietige uitvlugten, of geeft er spitsvinnige uitleggingen aan, om niet te vervullen wat de rede gebiedt en eed en pligt vorderen, of zoekt uitstel, of wel weigert rondweg het na te komen. Aldus houdt men de besturen (gewesten) in oneenigheid, de goederen in beslag, de gevangenen in hechtenis, de vreemde krijgsbenden in het Land, de kasteelen, ware nesten en toevlugtsoorden der dwingelandij, in stand, 's volks voorregten in bedwang, de bloedbevelen, of ten minste de uitwerking daarvan, in kracht, de burgers en inwoners der steden in ballingschap, en over het geheel alle Hervormingsgezinden in onverzoenlijken haat. En wanneer wij ons

daarover beklagen, wil men van ons nieuwe waarborgen, dat wij de punten zullen na-1576—
komen, welke eerst in de (aanstaande) Algemeene Vergadering der Staten moeten be- 1581
handeld worden, alsof daarin niet reeds genoegzaam door de Gentsche Bevrediging
voorzien ware, aan welke wij van onzen kant in alle opzigten voldaan hebben en voldoen.
Men verlangt, dat wij alle wantrouwen laten varen, terwijl men door daden niet alleen
toont, dat men ons niet vertrouwt, maar zelfs niet wil, dat wij in hen vertrouwen.
Immers, zoo wel door hun dralen, hunne uitvlugten en spitsvinnige verklaringen, waar-
door zij het vervullen der Gentsche Bevrediging trachten te ontwijken, als door de
nieuwe waarborgen, die zij van ons vorderen en ons van hunne zijde aanbieden, geven
zij duidelijk het weinig vertrouwen te kennen, welk zij in ons stellen. Evenzeer toont
de wijze, op welke zij mij en al de onzen behandelen, ons verbannende, onze goede-
ren in bezit, onze personen in hechtenis houdende, en op ons ligchaamsstraffen toe-
passende, welke de bloedbevelen niet gestrenger zouden kunnen voorschrijven, hoeveel
vertrouwen wij in hunne genegenheid voor ons kunnen en mogen stellen. Het schijnt
mij derhalve toe, dat men de bekende spreuken volstrekt niet moet verwerpen: dat
men den Kettens geen woord behoeft te houden, en dat *de toorn der Koningen onster-
felijk is*. De eerstgenoemde toch wordt blijkbaar tegenwoordig nog bewaarheid
door het voorbeeld der Gentsche Bevrediging, onlangs beloofd en bezworen, maar
niets minder dan nagekomen; de andere steunt steeds op dezelfde gronden, uit welke
zij haren oorsprong ontleend heeft. En daar de oorzaak tot toorn nog niet ophoudt,
is er geene groote waarschijnlijkheid, dat de uitwerking er van ophoude; want wat
gij aanvoert, dat de noodzakelijkheid of eene goddelijke ingeving het gevoelen van den
Koning zou veranderd hebben, is zoo verre van mij te overtuigen (gerust te stellen),
dat integendeel, indien ik vroeger geen wantrouwen hoegenaamd gevoed had, deze bewe-
ring dit in mij zou opwekken, daar zij mij geen anderen grond van vertrouwen geeft,
dan dien, welke de ware bron is van alle veinzerij, te weten: de noodzakelijkheid.
En wat de goddelijke ingeving aangaat, daar zij den menschen onbekend is kan men
over haar alleen naar de uitkomsten oordeelen, en zoo lang men er geene andere
van ziet dan tot nu toe het geval geweest is, zal men altijd reden hebben te twijfelen,
of DON JAN niet veeleer beantwoord heeft aan het besluit door den Koning geno-
men toen hij hem herwaarts zond en aan DE RUEDA schreef met de Nederlanders tot
betere gelegenheid te veinzen, dan aan eenige verandering van gevoelen sedert op-
gekomen, waarvan nog geene andere blijken zijn dan die, welke, naar uwe
eigen getuigenis, de noodzakelijkheid heeft afgeperst. — Maar zoo wij indedaad
zien, dat men het kwade vermoeden en wantrouwen laat varen, welke men tegen
ons zonder oorzaak heeft opgevat, daar wij van onzen kant de Gentsche Bevrediging
opregt hebben nagekomen, en men wezenlijk en zonder uitvlugten te zoeken de nog
overige punten ten uitvoer legt, zullen wij niet alleen alle wantrouwen ter zijde

1576— stellen, maar ons ook in het overige zoo billijk en gematigd betoonen, dat elk zal er-
 1581— kennen, dat wij op geene wijze hoegenaamd een nieuwen oorlog willen bewerken. Wederkeerig hopen wij, dat de Staten der vijftien gewesten (niet zoo geheel vergeten zullen), dat de groote moeilijkheden en gevaren, welke wij hier hebben uitgestaan, door de genade en zegen van God de ware middelen geweest zijn, door welke het Land in het algemeen van de onverdragelijke dwingelandij, onder welke het gedrukt werd, is bevrijd geworden, en dat zij ons alzoo den oorlog zullen aandoen noch dulden, dat men ons dien aandoet. Wij begeren daarenboven niets dan in allen deele de Gentsche Bevrediging te handhaven, welke door hen vastgesteld en bezworen is. Wanneer zij tot krijg mogten besluiten, zou dit behalve de gewone rampen, welke de oorlog altijd met zich voert, nog het middel zijn, hen van al hunne vrijheden, regten en voorregten te berooven, hen ten eenenmale te onderdrukken en tot lijfeigenen en slaven te maken van de bloedige dwingelandij der vrecmdelingen en kwaadwilligen, daar diegenen, welke steeds naar dit doel gestreefd hebben, ter wereld geen schooner middel zouden wenschen of kunnen wenschen, om hunne plannen te verwezenlijken en zich op hen naar hartelust te wreken. Ik verzoek u derhalve dringend, zoo veel in u is te zorgen, dat de eenmaal gemaakte vrede ongeschonden bewaard en onderhouden, en daardoor het Land in zijn ouden bloei en voorspoed hersteld worde.” Ten slotte klaagt de Prins, dat hem zijne goederen in *Bourgondië* nog niet teruggegeven zijn, en daarop zelfs weinig hoop is, dewijl men er zoo vele zwarigheden tegen opwerpt (1).

Te midden dezer staatkundige verwickelingen, werden ORANJE'S zorgen ter regeling van binnenlandsche zaken gevorderd. Onderscheidene dijken in *Holland* en *Zeeland* waren in den vorigen krijg op vele plaatsen doorgestoken, en hadden daarenboven van de stormen op het einde des verlopen jaars geweldig geleden. De vruchtbaarste streken stonden onder water en leverden derhalve geene inkomsten op, terwijl men nog grooter verwoestingen vreesde. Om daarin te voorzien werden aanmerkelijke geldelijke opofferingen gevorderd, en dit baarde groote moeilijkheden; de een trachtte zich met zijne voorregten te dekken, om iets ter bestrijding der kosten bij te dragen, de andere weigerde den onvermogens nabuur te ondersteunen; aan de eene zijde moesten bezuinigingen gemaakt, aan de andere nieuwe belastingen opgelegd worden. Eindelijk gelukte het aan de voorzigtigheid, het wijs beleid en het groot gezag van ORANJE alle zwarigheden te overwinnen. »Men zou het schier onmogelijk achten,” zegt de waarheidlievende BOR, »dat *Holland* en *Zeeland*, welke een oorlog tegen den magtigsten Potentaat van *Europa* zoo vele jaren op den hals gehad hadden, en daardoor derwijze bedorven waren, dat er nauwelijks één kwartier onbeschadigd was gebleven, of waar

(1) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne* T. III. p. 297—307.

de vijand niet in het midden gelegen had, zoo dat men kwalijk zonder gevaar van ^{1576—} de eene stad naar de andere konde komen, de landen op vele plaatsen woest en on- ¹⁵⁸¹ bewoond, vele met de wateren bedekt, dorpen, huizen, hoven verbrand en vernield, de adellijke sloten ten platte lande meest alle verwoest, en daarbij het onderhoud van zoo vele krijgsbenden en oorlogschepen tot hunne verdediging, het opbrengen van aanzienlijke sommen tot ondersteuning van hunne naburen, zoo groote kosten konden bestrijden als tot het herstellen en vernieuwen der dijken noodig waren; evenwel is dat alles geschied, hoewel bezwaarlijk, maar met zulk eene goedwilligheid, dat het wel te verwonderen en eeuwige herinnering waardig is (1).” — Toen men in *Holland* en *Zeeland* ijverig trachtte, zich tegen het water in veiligheid te stellen, steeg dit in *Friesland* omtrent het midden van den Zomer, die buitengemeen koud en guur was, zoo geweldig, dat het over het hoogste van den *Bilddijk* heenstreek, waardoor geheel *Dongeradeel* onderliep, eenige menschen en vele runderen verdronken, en het afgemaaide hooi weg dreef, terwijl het andere, dat nog op den wortel stond, door de ziltigheid van het water verbeterd werd, en de huisman alle hoop op herstelling verloor. De *Slagtendijk* echter hield het water tegen, waardoor de *Vijf Deelen* vrij bleven (2).

Zoodra DON JAN het hoog bewind had aanvaard, poogde hij bovenal te toonen, hoe zeer hem het handhaven der Roomsch-Katholieke godsdienst te harte ging. Bij open brieven van den drie en twintigsten van Bloemaand had hij den Bisschoppen en Kettermeesteren gelast, » een wakend oog op hunne schapen te houden, hen door een voorbeeldigen levenswandel te stichten en met goede leer te wapenen tegen de aanslagen der verslindende wolven, welke zij naar de geestelijke regten en de kerkvergadering van *Trente* moesten straffen, waartoe hun 's Konings magt en de zijne, wanneer de nood het vorderde, niet zou ontbreken. Voorts moesten zij den volke verkondigen, dat men de vrijheid, welke de Kettters uitstrooiden verworven te hebben, geenszins dacht te dulden, maar hen, als verstoorders van de rust des Lands, daarvoor hoogelijk zou laten boeten.” Bijna hetzelfde werd den Voorzitters en Raden der gewestelijke gerechtshoven bevolen met bijvoeging, » ernstig op alle Kettters acht te geven, die zich aan oproer, wanorde, ergernis, of woorden mogten schuldig maken, welke tot besmetting en verleiding der zielen strekten, en op hen de straffen toe te passen, op het krenken en verhinderen der gemeene welvaart gesteld.” Terstond waren deze voorschriften ten strengste in werking gebragt. Reeds den dag na de uitvaardiging er van was te *Mechelen* zekere PIETER PANIS, een burger van onberispelijken levenswandel, doch beschul-

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 819.

(2) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXII. bl. 811. OUTHOF, *Watervl.* bl. 542.

1576— digd eene vergadering van Hervormden in het dorpje *Bolheim* bijgewoond te hebben,
 1581 in den kerker geworpen. Hij beleed het feit, maar weigerde hen te noemen, die aldaar insgelijks geweest waren, hetgeen de regters te meer verbitterde. Vruchteloos beproefden dan ook eenige zijner bekenden bij den Schout WILLEM DE KLERK, Ridder en Heer van *Boevekerken*, de vrijheid voor hem te verwerven. »Hij behoort,» was het antwoord, »tot het volk dat zich om zijn geloof laat ophangen en verbranden. Hij wil zijne ketterij niet verloochenen; er is geen raad voor hem; hij is te hardnekkig. Ik voor mij, zou te wille van mijn geloof mijn vinger in geene brandende kaars willen steken, en deze kerel zegt, dat hij zich liever levend wil laten branden dan het zijne verzaken. Er is dus geen raad voor hem (1).» De Prins van *Oranje* verzocht de regering van *Mechelen* den beschuldigde, op grond der Gentsche Bevrediging, te ontslaan en de oude tooneelen der dwingelandij, bronnen van zoo veel bloed en ellende, niet weder op te rigten. Maar de Algemeene Staten gelastten, dat men den gevangene, die eene ergerlijke daad (*acte scandaleuze*), het bijwonen eener preek namelijk, gepleegd had, als verstoorder van de openbare rust zou behandelen, en den Prins onder het oog brengen, »dat, volgens de Gentsche Bevrediging, de vrijheid van geweten, behalve in *Holland* en *Zeeland*, in *de Nederlanden* alleen aan Hervormde vlugtelingen, niet aan inboorlingen vergund werd; en dat, overeenkomstig die Bevrediging, eene ergerlijke daad genoeg was, zonder dat zij openbaar of klaarblijkelijk behoefde gepleegd te zijn, aangezien de tekst dier Bevrediging het woord *openbaar* of *klaarblijkelijk* niet bevatte (2).» In overleg met DON JAN, welke zich toen in *Mechelen* bevond, werd PANIS ten dood verwezen en denzelfden dag in het openbaar onthoofd (3).

12 v.
 Zomer-
 maand
 1577

15 v.
 Zomer-
 maand.

Den Algemeenen Staten baarde ondertusschen het afbetalen der Duitsche krijgsbenden, waar de Prins van *Oranje* ten sterkste op aanhield, steeds groote zorg, daar het hun immer aan de benoodigde gelden ontbrak, en de Duitschers tot eene billijke schikking zich weinig genegen toonden (4). Na vele vergeefsche pogingen, hen daartoe te bewegen, verzochten zij DON JAN, zich naar *Mechelen* te begeven, om in persoon met de Duitsche Oversten, tot dat einde aldaar bijeengekomen, te onderhandelen. Hij

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I. B. A.* bl. 320.

(2) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II.* bl. 370, 371.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I. B. X.* bl. 820. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl. B. VII.* bl. 133. HOOFT, *Nederl. Hist. B. XII.* bl. 514, wien BRANDT woordelijk volgt in de *Hist. d. Reform. D. I.* bl. 590.

(4) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II* op een groot aantal plaatsen van bl. 202—367. Vg. hiervoor, bl. 137. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I. B. X.* bl. 820, 821. HOOFT, *Nederl. Hist. B. XII.* bl. 512.

bewilligde hierin op voorwaarde, »dat terwijl hij op hun verzoek en te hunnen behoeve niets verzuimen zou, de zaken zoo spoedig mogelijk te regelen, zij ijverig moesten trachten, de benoodigde gelden ter afdanking der Duitsche soklaten te vinden; voorts middelen te beramen, om het overige krijgsvolk (*gendarmerie*) te ontslaap, over welks baldadigheden dagelijks klagten werden aangeheven; en eindelijk zich de stad *Amsterdam* aan te trekken, welke zoo veel leed om hare gehechtheid aan het Roomsch-Katholijke geloof en getrouwheid aan den Koning, dat elk Christen haar de behulpzame hand moest bieden.” — Na hunne dankbetuiging voor de groote genegenheid, welke hij den Lande toedroeg, verzekerden hem de Algemeene Staten bij monde van hun Griffier, »dat zij altijd, gelijk tot nu toe, den Koning en het Roomsch-Katholijk geloof getrouw zouden blijven; dat zij, ten opzichte van *Amsterdam*, alles zouden verrigten, wat goeden en getrouwen onderdanen betaamt; en eindelijk, dat zij heden besloten hadden al het krijgsvolk af te danken, behalve de beide afdelingen vanden Hertog van *Aarschot* en van den Heer van *Champigni*, die zoo lang de Duitsche benden niet vertrokken waren, in dienst moesten blijven. Voorts zouden zij niets van gewigt zonder overleg met den Landvoogd uitvoeren, wien zij deswege verzochten naar *Brussel* terug te keeren, zoodra de zaak met de Duitsche Oversten geregeld zou zijn (1).” Elders wordt verhaald, dat DON JAN, vóór zijn vertrek naar *Mechelen*, van de Staten vergde, den Prins van *Oranje* te beoorloogen, welke den vrede door het kwellen der Amsterdammers geschonden had. »Dit laatste inzonderheid gaat mij zoo aan het hart,” zeide hij, »dat wanneer ik mij thans in *Spanje* of in *Italië* bevond, ik de reis herwaarts zou aannemen, alleen om de zaak van *Amsterdam* te verdedigen.” Dit baarde groot nadenken. De Staten echter antwoordden meer niet dan »dat men er eerst beter kennis van behoorde te nemen, en de rampen des oorlogs moest vermijden, zoo lang er hoop was de geschillen in der minne te vereffenen (2).”

Men meent, dat DON JAN dankbaar van de gelegenheid gebruik maakte, zich uit *Brussel* te verwijderen, waar het hem in geenen deele beviel (3). Hij had getracht, zoo veel mogelijk, ten uitvoer te leggen wat hem bij het Eeuwig Gebod, hoe vernederend vele bepalingen daarin ook voor hem mogten zijn, was voorgeschreven. Hij had de Spanjaarden laten vertrekken, de gevangenen ontslagen, zelfs eerder dan dit van de zijde der Staten geschied was, geld en schuldbekenenissen aangeboden, om den aftogt der Duitsche benden te bespoedigen, het bevel over de kasteelen aan inboorlingen opgedragen, van wier trouw hij niet eenmaal verzekerd was, zich zelven, ten blijke van

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 367, 368.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 821. HOFFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 512.

(3) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 524.

1576— zijn vertrouwen, onbeschermd te midden eener gewapende bevolking begeben, die
1581 hem over het geheel weinig genegen was; hij had de grooten met voorkomenheid, de geringen met minzaamheid behandeld; en echter, wel verre van hem voor dit alles erkentelijk te zijn, betoonde men hem zelfs niet die achting en dien eerbied, op welke hem zijn naam, zijn rang en zijne verdiensten aanspraak gaven (1). In zijne wijze van handelen zagen velen niets dan enkele geveinsdheid; en om hem gehaat en verdacht te maken werden allerlei geruchten verspreid. Zoo verhaalde men elkander, dat hij een gedeelte der Spaansche benden in *Luxemburg* en in *Bourgondie* verborgen hield, terwijl het andere gedeelte zich naar *Frankrijk* en slechts schijnbaar in dienst der *Ligue* had begeben, om bij de eerste oproeping naar *de Nederlanden* terug te kunnen keeren (2). Hij en die van zijnen rade waren dagelijks aan de hatelijkste schotschriften, aan de onbeschaamdste verzoeken, en aan de grofste beleedigingen van het Brusselsche gemeen blootgesteld, zonder dat hij bij magte was, dit te straffen of de schuldigen ter verantwoording te roepen. Eens toen hij van een feestmaal, hem ter eere door de stedelijke Overheid gegeven, terugkeerde, viel het gepeupel op zijne lijfwacht aan en dreef die, onder veel smaad en hoon, uiteen. Dit vergrijp bleef, ondanks zijne klagte, ongestraft. De Heer van *Hezé*, Bevelhebber van *Brussel*, daarentegen, reed ongehinderd, trotsch en vol zelfvertrouwen met zijne wacht door de straten der stad, en ontving meer uiterlijke bewijzen van eerbied en ontzag dan de Landvoogd, wien niet slechts de burgers, maar ook de Staten weinig bedacht waren, genoeg te geven (3). De besluiten dezer laatsten strekten meer ten voordeele van ORANJE dan van DON JAN die hen vruchteloos tot het handhaven der Roomsch-Katholieke godsdienst aanspoorde, daar zij de Protestantsche Leeraars, door den Prins en de Staten van *Holland* en *Zee-land* uitgezonden, en de bijeenkomsten der Kettters oogluikend gedoogden. Diegenen onder hen, welke gaarne in eenen anderen geest zouden gehandeld hebben, werden uit vrees voor ORANJE, en bovenal voor het volk van *Brussel*, medegesleept. Wat dit laatste betreft, hierop werd sedert aan de zijde van DON JAN aangemerkt, »dat de Staten zich daarmede niet konden verontschuldigen, dat het gemeen van *Brussel* onstuimig hunne vergadering indrong en hen met geweld noodzaakte, in vele zaken naar den boozen wil des volks te besluiten, aangezien zij eene andere stad tot hunne bijeenkomsten konden gekozen hebben, gelijk men voorlang van hen verzocht had, waar zij vrijer en de burgers minder oproerig zouden geweest zijn dan te *Brussel*;» »maar,» werd er bij

(1) Vgl. GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 83—85, 104.

(2) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 522.

(3) SCHETI *Comment.* in BURMANNI *Analect.* T. I. p. 21, 27. TASSIS *Comment.* Lib. IV. p. 264. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 255. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 182, 183, 184. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 261—266. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 882.

gevoegd, »men bemerkte wel, dat zij door de beloften, giften, listen en praktijken 1576—
van den Prins gewonnen en omgekocht waren (1).» Doch niet alleen bezat DON JAN 1581
naauwelijks eene schaduw van de magt hem toegekend, hij verkeerde zelfs in gevaar
leven of vrijheid te verliezen, en was meermalen daarvoor gewaarschuwd. In Bloei-
maand, onder anderen, had hem eens tegen middernacht de Burggraaf van *Gent*
uit den slaap gewekt en bezworen, op zijne veiligheid bedacht te zijn, daar er een
aanslag tegen hem broeide. Nog onlangs was hem door den Hertog van *Aarschot* het-
zelfde verzekerd, en dat er een aanhang bestond, *Contra-Jannisten* genoemd, die
zich door bijzondere kenteekens onderscheidde (2). Men verhaalt, dat de Prins van
Oranje den Heer van *St. Aldegonde* naar *Brussel* zond, om, ondersteund door DE HEZÉ,
den Landvoogd met geweld of list naar *Zeeland* te voeren, doch twijfelt, of dit wel in
ernst gemeend geweest zij, en de Prins dit niet slechts heeft uitgestrooid, om DON JAN
tot het een of ander wanhopend besluit te drijven; zoo niet misschien deze zelf dien
aanslag heeft verdicht, om tot oorlog te geraken (3). Zeker is, dat ORANJE verklaarde,
dat hij aan dien toelig geen deel had, en alles door DON JAN verzonnen was, om
zijne bijzondere oogmerken te bereiken (4). 's Prinsen pogingen werden trouwens ook
niet vereischt, om den Landvoogd van oorlogzuchtige plannen te verdenken, daar deze
niet alleen aandrang, hem met dezelfde magt als zijne voorgangers bezeten hadden te
bekleeden, maar ook eene sterkere lijfwacht begeerde en daarenboven vorderde, dat
hem het opperbevel over de krijgsbenden wierd opgedragen. De Staten waren er
verre af zijne eischen in te willigen en nog minder gezind, hem de middelen te
verschaffen, den Prins van *Oranje* met de wapenen aan te tasten. Onbeschroomd
verklaarden zelfs eenige van de aanzienlijkste hunner leden, »dat zij om de godsdienst,
noch om eenige andere zaak, het zwaard tegen den Prins en de Staten van *Holland*
en *Zeeland* zouden opvatten; ja, dat het beter was, in de vijftien gewesten schade aan
de godsdienst te lijden en dat er het gezag van den Koning verloren ging, dan zich
in een nieuwen krijg te wikkelen. (5).»

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 886.

(2) V. D. HANMEN, *Hist. de DON JUAN DE AUSTRIA*, Lib. VI. p. 303. CAMPANA, *la guerra di Fiandra*. T. I. p. 183, 184, 185. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 255. SCHETI *Comm.* p. 40. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 882, 883.

(3) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 524. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 266. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 264—269. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 258, 259.

(4) *Archives de la Maison d' Orange*, T. VI. p. 121. BURMANNUS, *Analect.* T. I. *Praefat.* p. XL. sqq, treedt als verdediger van ORANJE in dezen op.

(5) Zie hiervoor, bl. 159. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 886, 887. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 132 verso.

1576— Behalve de opgenoemde eischen van DON JAN, waren er nog andere omstandigheden,
1581 welke aan het kwaad vermoeden tegen hem voedsel gaven. Aan zijn hof voerden GONZAGA en ESCOVEDO den boventoon, van wier raad hij zich uitsluitend bediende, ondanks de bepaling daartegen in het Eeuwig Gebod vervat en door hem bekrachtigd. Nederlanders werden er zoo veel mogelijk uit verwijderd; en die weinigen van hen, welke hij, om de leus, nu en dan raadpleegde, zoo als de Graaf van *Barlaymont* en zijne vier zonen, de Raadsheer *ASSONVILLE* en DE *TASSIS* waren, zoo als men het noemde, *verspanjaard* (geëspagnoleerd) en stonden in kwaden reuk bij de menigte. Lieden van geringe afkomst, en onder hen die verspieders ten tijde van *ALBA*, en medeplichtigen aan de ramp van *Antwerpen* geweest waren, plaatste hij in aanzienlijke betrekkingen, en wettigde door dit een en ander het wantrouwen der Staten en de minachting des volks (1).

Het is zeker niet vreemd, dat DON JAN, omringd door eene gewapende, overmoedige, en dreigende bevolking, er ernstig aan dacht, zich uit *Brussel* naar elders te begeven, waar hij minder in zijne handelingen belemmerd wierd, en wanneer de nood het vorderde, zich spoedig van gewapende hulp kon voorzien. Zoo hij bij zijne komst en later indedaad getracht heeft, de goede verstandhouding tusschen den Koning en de Staten der *Nederlanden* te herstellen, peinsde hij echter sinds eenige weken over een beslissenden slag (*coup d'état*), om zich meer invloed en gezag te verschaffen (2). Een Spaanschgezind schrijver verzekert, dat toen DON JAN zich in *Brussel* niet meer veilig achtte, hij naar eene geschikte plaats begon om te zien, uit welke hij zich zoo wel wreken als verdedigen konde (3). De zaak der afbetaling met de *Duitsche Oversten* in *Mechelen* te regelen, bood hem eene ongezochte gelegenheid aan, zich zonder opzien te baren uit de hofstad te verwijderen. Tot afdanking van het inlandsche krijgsvolk en dat des *Prinsen van Oranje* waren reeds vroeger onderscheidene besluiten door de Staten uitgevaardigd, en gedeeltelijk ten uitvoer gelegd (4). Om de *Duitsche benden*, wier aanzienlijke achterstallige soldij dagelijks met eenige duizende guldens vermeerderd werd (5), te kunnen bevredigen, beproefden zij om dezen tijd eene leening van twee maal honderd duizend daalders, tegen zes ten honderd,

(1) LE PETIT, *Chron. d. Holl.*, T. II. Liv. XI, p. 329.

(2) SCHETI *Comment.* p. 21, 22, 27. Conf. BURMANI *Analect.* T. I. *Praef.* p. XXXIV. (d).

(3) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 524.

(4) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. op verscheidene plaatsen van bl. 230 tot 365.

(5) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 2, 3.

met Hertog JULIUS *van Saksen* te sluiten (1). Ook bevoelmagtigden zij den Burggraaf van *Gent*, DON JAN's gezant aan het Engelsche hof, voor hen bij ELIZABETH honderd duizend Pond Sterling voor eenige maanden te verwerven, of, indien dit mislukte, eene verlenging van den tijd der teruggave van de vroeger voorgeschotene geldsommen, welke zij teruggeischt had, te bewerken (2). DON JAN echter verbood zijn gezant, dien last uit te voeren. De Staten beklaagden zich hierover grootelijks, en leidden er uit af, dat de Landvoogd niet gaarne de Duitsche krijgsbenden zag vertrekken (3). Hun besluit tot het heffen van een hoofdgeld van alle inwoners der *Nederlanden*, zoo geestelijke als wereldlijke, naar gelang van elks rang, aanzien en vermogen, werd evenwel door hem goedgekeurd, en hij bood zelfs, uit eigen beweging, eene aanzienlijke geldelijke bijdrage daartoe aan. De Hooge Geestelijkheid, den uitersten nood des Lands in aanmerking nemende, gaf terstond en gewillig hare goedkeuring aan deze heffing, zonder daartoe »het verlof van zijne Pauselijke Heiligheid te verzoeken, daar dit te veel tijd zou wegnemen, hetgeen het geheele bederf en den ondergang des Lands zou na zich slepen (4).” Niet al de gewestelijke Staten waren met dien lofwaardigen ijver bezielde; ten minste *Gelderland* en *Utrecht* bewilligden niet in deze belasting, aan welke, naar het schijnt, verder geen gevolg is gegeven (5). Middelerwijl was DON JAN te *Mechelen* gekomen (6).

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II.* bl. 366.

(2) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II.* bl. 365, 560—564.

(3) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 264, 265. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl. B. VII.* bl. 133.

(4) BONDAM, *Onuitg. Stukk. D. III*, bl. 1—22. Merkwaardig voor de geschiedenis van het belastingstelsel in *Nederland* is de lijst van den taks, op welken elk gesteld werd. De Aartsbisschoppen, de Hertogen, Hertoginnen, Prinsen en Prinsessen moesten elk *f*600; de Bisschoppen, Markgraven, Markgravinnen, Graven en Gravinnen elk *f*300; de Abten en Abdissen, naar gelang hunner inkomsten, van *f*100 tot *f*400; de Baanderheeren en vrouwen elk *f*150, en de mindere rangen naar evenredigheid opbrengen. Groothandelaars werden op *f*20, kleinhandelaars, winkeliers en ambachtslieden op eenige stuivers, en de houders van banken van leening voor elke bank op *f*50 gesteld.

(5) BONDAM, *Onuitg. Stukk. D. III*, bl. 33—40.

(6) v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl. B. VII.* bl. 133 bepaalt den dag van 's Landvoogds komst te *Mechelen* den vijfden van Zomermaand. Den elfden dier maand echter bevond hij zich nog te *Brussel*. DE JONGE, *Besl. d. St. Gen. D. II.* bl. 367. LANARIO meldt ons juist dat hij den dertienden van Zomermaand *Brussel* verliet (*le guerre di Fiandra*, p. 60). Hij voegt er deze bijzonderheid bij, dat DON JAN eene andere poort uittrok, omdat bij die, welke naar *Mechelen* leidde, het gemeen zamengeschole was, om hem op te ligten. Zie ook v. D. HAMMEN, *Historia de DON JUAN DE AUSTRIA*, p. 303.

1576— Hier trad hij, wel is waar, in onderhandeling met de Duitsche Oversten, maar niet
1581 in den geest der Staten, en zijne dubbelhartigheid in dit opzigt wordt zelfs door zijne vrienden erkend (1). Hij trachtte in het geheim de Duitschers voor zich te winnen en tegen de Staten in te nemen. Terwijl zij, het oor leenende aan zijne schoonklinkende woorden en beloften, dezen laatsten, wier billijkste voorstellen steeds waren afgewezen, voorwaarden stelden, welke zij niet bij magte waren te vervullen en hen alzoo in de uiterste verlegenheid bragten, zond hij ESCOVEDO met een brief naar
9 v. *Brussel*. Hierin betuigde hij »zijn leedwezen, dat zijne tusschenkomst zoo weinig
Hooim. baatte, maar verklaarde tevens, dat hij, wel bevroedende dat men de vereischte gelden
1577 niet kon bijeenbrengen, besloten had ESCOVEDO naar *Spanje* te zenden, om bij den Koning op de benoodigde middelen ter afbetaling van het Duitsche krijgsvolk aan te houden.” — De Staten waren hiermede zoodanig ingenomen, dat bij velen het vroeger opgevatte mistrouwen tegen DON JAN geheel verdween, en zij besloten ESCOVEDO, die niet verzuimde hoog op te geven van den wensch zijns meesters, de rust en welvaart in *de Nederlanden* te herstellen, na zijne terugkomst eene jaarwedde van twee duizend kroonen toe te leggen. Zij gaven hem een uitgebreiden brief aan den Koning mede, in welken zij met bescheidene vrijmoedigheid de gepleegde wanbedrijven der Spanjaarden openlegden, de beweegredenen van hunne eigene daden verschoonend ontvouwden, en 'sKonings ondersteuning tot afdanking der Duitsche soldaten, welke de landzaten ondragelijk kwelden, ootmoedig verzochten (2). ESCOVEDO vertrok eerlang naar *Spanje*, doch werd er, kort na zijne aankomst, verraderlijk vermoord (3).
» De ware reden zijner zending, » zegt een Spaanschgezind schrijver, » was den Koning volkomen met den staat van zaken in *de Nederlanden* bekend te maken, en hem van de noodzakelijkheid te overtuigen, dat DON JAN zich, zoo spoedig mogelijk, in veiligheid stelde (4).” 'sLandvoogds kwade trouw blijkt onwedersprekelijk, wanneer
16 v. hij den Duitschen Oversten schrijft: » Ik hoop, dat gij u nog zult herinneren, wat
Hooim.

(1) SCHETI *Comment.* p. 22. Vgl. BURMANNUS, *Analect.* T. I. *Praef.* p. XLVIII.

(2) CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 184. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 265, 266. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 330, 331. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 231, 232. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 265. HARAËUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 258. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 821—827. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 133. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 512—515.

(3) THUANUS, *Hist. sui temp.* Lib. LXIV. p. 217. Lib. LXVI. p. 276. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 520. RANKE, *Fürst. und Völk.* B. I. s. 181—183.

(4) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 266. Zie ook den brief van DON JAN aan den Overste FOCKER of FUGGER bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 852.

ik met u te *Mechelen* (1) onderhandeld en hoe ik u aangetoond heb, wat gij aan de dienst Zijner Majesteit verplicht zijt. En hoewel ik geenszins twijfel, dat gij deswege noch in gebreke blijven, noch alles met die kracht en dat beleid ten uitvoer zult brengen, welke gij steeds in de dienst des Konings betoond hebt, zoo wilde ik u echter, aangezien het hooge belang van de zaak, dit op nieuw in het geheugen terugroepen, en u in naam des Konings bevelen, onverwijld en zoo spoedig mogelijk al wat tusschen ons besloten en bepaald is te volbrengen. Gij zult dan niet alleen handelen naar plicht en eer, maar u ook daardoor de uitbetaling uwer soldij verzekeren, welke de Staten u willen onthouden, hetgeen gij noch ik mogen dulden, dewijl des Konings en mijne bedoeling is, dat gij behoorlijk betaald en beloond wordt." Eigenhandig voegde hij er als naschrift bij: »Gij weet wat ik u te *Mechelen* bevolen heb, en dat gij door het uitvoeren daarvan aan uwe verplichting jegens den Koning voldoen zult niet alleen, maar zelfs uw leven en uwe soldij verzekeren. Daar het plan der Staten is, u weg te zenden en alles te ontnemen, ben ik gehouden u daarvan te onderrigten, zoo wel tot uwe als mijne eigene veiligheid. Wij moeten alzoo elkander ondersteunen en den Koning deze dienst bewijzen, daar hij het is, die u moet betalen, en ik degene ben, welke in zijn naam dit moet uitvoeren." Aan de Duitsche Hoplieden en soldaten te *Antwerpen* schreef hij: »Mijne vrienden. Ik gedraag mij aan hetgeen uwe Oversten u uitvoerig zullen mededeelen. Geloof hen en volhardt, zoo als gij verplicht zijt, in de trouw aan den Koning, welken gij dient en die u zal betalen; ook hetzelfde zal ik doen als uw Generaal, vriend, en medesoldaat." Eene week later zond hij JEROME CURIEL met geloofsbrieven aan de Duitsche Oversten. »Ik zend u hier," schreef hij, »CURIEL, om u meer in bijzonderheden open te leggen, wat gij uit hem zult hooren. En daar de teerling nu geworpen is, moet noodzakelijk het spel voortgezet worden. Om daarin wel te slagen, behoort men spoedig en met ijver ten uitvoer te leggen hetgeen wij zijn overeengekomen (2)." Dit was niets minder dan zich van *Antwerpen* te verzekeren. De vier vaandels Duitschers, welke aldaar lagen, zouden met nog vier andere onder KORNELIS VAN DEN EINDEN versterkt worden, die gezamenlijk en in verstandhouding met LODEWIJK VAN BLOIS VAN TRESLONG, den tijdelijken bevelhebber van het kasteel, DON JAN de stad in handen moesten spelen. Eene gelijke taak werd aan de Duitsche benden in *Bergen op Zoom*, *Breda*, *'s Hertogenbosch*, *Tholen*, *Deventer*, *Kampen* en *Roermond*, met betrekking tot die steden, opgedragen. De Graaf van *Barlaymont* en zijne zonen ondersteunden het plan van den Landvoogd, en twee

(1) Hieruit blijkt, dat DON JAN zich reeds op dien tijd in de stad *Namen* bevond. Vgl. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 233.

(2) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 330. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 848, 849.

1576— van hunne vier afdeelingen Walen zouden naar *Antwerpen* oprukken. Drie vaandels
1581 afbetaalde Duitschers, welke met paspoort uit *Vlaanderen* togen, ontvingen te *Dendermonde* bevel te blijven, doch weigerden te gehoorzamen en zonden den lastbrief aan de Staten (1).

Inmiddels had DON JAN den Algemeenen Staten bij monde van den Heer van *Grobbendonk* verklaard, dat hij naar *Brussel* zou terugkeeren, om hen naar vermogen te ondersteunen, zoodra de zaak met de Duitse Oversten op eenen voet gebragt was, dat zijne tegenwoordigheid in *Mechelen* niet meer gevorderd werd. Daar echter vele kwade geruchten, »in weerwil der waarheid en in spijt zijner goede bedoeling, die hij genoegzaam door daden betoond had,» verspreid werden, om de Staten en het volk te beroeren, wenschte hij vooraf, om alle mistrouwen en vrees te verdrijven, dat nu, daar toch de Spanjaarden en vreemdelingen vertrokken waren, alles mogt uit den weg geruimd worden, wat voedsel aan die uitstrooisels konde geven. Tot dat einde verlangde hij, dat de Staten van *Brabant* de afdeelingen van EGMOND, HEZÉ, BERSELE en FLOYON, die het platte land deerlijk affiepen, zouden wegzenden, gelijk met de afdeelingen van andere gewesten geschied was; dat men een wakend oog zou werpen op de woelzieke vreemdelingen en Kettters, welke waarschijnlijk deze boosaardige verzinsels verspreidden, en hen uit *Brussel* verwijderen; dat de Algemeene Staten van hunne zaken en besluiten aan niemand, behalve den wettigen afgevaardigden en onder eede van geheimhouding, kennis zouden geven; dat zekere Franschman, die, onder schijn van zaakwaarnemer (*agent*) des Prinsen van *Oranje*, in de besluiten en geheimen der Staten deelde, geweerd wierd; begeerde ORANJE een zoodanig persoon, dat hij dan daartoe een inlander koze en geen vreemdeling, wien het niet voegde, zich met 'sLands zaken te moeijen of de geheimen van staat te weten; dat, ten slotte, de Staten in alle voorkomende omstandigheden, bezwaren en twijfelingen zich tot hem zouden wenden, gelijk hij van zijnen kant ook te hunnen opzigte handelen zou, en alle lastertaal, kwaadaardig uitleggen van goede daden en bedoelingen, en valsche geruchten tegen gaan, welke door onrustige geesten uitgestrooid werden, om het mistrouwen te vermeederen en het Land in gisting te houden. — Der Staten antwoord was, dat zij DON JAN aanspoorden, zoo spoedig mogelijk de zaak met de Duitschers te vereffenen en zich dan terstond naar *Brussel* te begeven, om in vereeniging met hen een einde aan den toestand dezer bedrukte *Nederlanden* te maken. Ook zij waren overtuigd, dat de nadeelige geruchten door kwaadwilligen werden verspreid, om de algemeene rust te storen, en wel verre van dergelijke lieden te dulden

(1) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 331—333. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 849—853. v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 133.

of te beschermen, zouden zij de stedelijke Overheden aanschrijven, hen in het oog te ^{1576—}houden, te achtervolgen, en ten voorbeelde van anderen te straffen. Zij vertrouwden echter, ¹⁵⁸¹dat de tegenwoordigheid des Landvoogds en de goede wil, welken hij zou toonen, aan deze uitstrooisels van zelf een einde zouden maken. Op hun aandringen zou *Brabant*, gelijk andere gewesten, reeds voorlang de krijgsbenden weggezonden hebben, indien geldgebrek dit niet verhinderd had. Er was echter geen twijfel aan, of men zou daartoe al het mogelijke beproeven, terwijl zij, van hunnen kant, niet minder ijverig waren, het arme volk van den overlast der soldaten te bevrijden. Voorts hadden zij reeds alle afgevaardigden, zelfs den geringsten hunner klerken, bij eede tot geheimhouding verplicht van hetgeen in hunne vergadering besloten werd, en zouden zorg dragen, dat niemand aldaar werd toegelaten, die niet wettig door zijn geweest was gezonden. Het was bezijden de waarheid, dat zij eenigen zaakwaarnemer van den Prins van *Oranje* hunne besluiten en geheimen vertrouwd hadden; dikwerf hadden zij de Staten van *Holland* en *Zee-land* verzocht, afgevaardigden te zenden, om met dezen te beraadslagen en hun te gereeder voldoening te kunnen geven in hetgeen de zaken van hunne gewesten betrof. Eindelijk was hun hoogste verlangen steeds geweest en nog, met den Landvoogd in goede verstandhouding te leven, zich bij alle belangrijke gelegenheden en voorvallen tot hem te wenden, en alle lasteringen, boosaardige uitstrooisels, en slinksche uitleggingen van woorden en daden tegen te gaan. Maar wederkeerig verzochten zij hem ootmoedig en in alle opregtheid, geen oor te leenen of ligtvaardig geloof te hechten aan al hetgeen hem overgebracht of ingeblazen mogt worden, noch ongeteekende aanklagten aan te nemen, en van zijn hof diegenen te verwijderen, welke bij het volk aanleiding tot kwade vermoedens konden geven (1).

Terwijl DON JAN zoo dubbelhartig te werk ging, werd tegen hem met geen beter trouw gehandeld. Sinds zijne komst in *de Nederlanden* stonden de Algemeene Staten in betrekking met den Hertog van *Anjou* (2), wien zij zelfs niet ongezind waren het hoog bewind op te dragen (3). Daarover in het geheim met den Graaf van *Lalaing*, Bevelhebber van *Valenciennes*, en andere aanzienlijke Nederlanders ruggespraak te houden, was het doel eener reis van MARGARETHA van *Valois*, Koningin van *Navarre* en 's Hertogs zuster, om dien tijd door *Henegouwen* naar *Spa*, onder voorwendsel aldaar de baden te gebruiken (4). Ondertusschen had DON JAN de Graven van *Mansfeldt* en

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 827, 828.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 261. DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 352.

(3) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 519.

(4) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 267, 268. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 519. — STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 525, vermoedt slechts een bijvoegmerk: »*si modo hisce sub aquis aliud non latebat,*» zegt hij. Vgl. BURMANNUS, *Analect.* T. I. *Praefat.* p. XXXVI (e).

1576— van *Barlaymont*, de een Stadhouder van *Luxemburg*, de ander van *Namen*, bij zich
1581 ontboden en hun den neteligen toestand ontvouwd, in welken hij zich bevond. Zijne en ESCOVEDO's onderschepte brieven waren voor weinige dagen ter kennis van de Staten gekomen, en maakten alom een ontzaggelijken indruk. (1) BARLAYMONT oordeelde, dat de Landvoogd zich van de stad en burg van *Namen* moest verzekeren; de doortogt naar *Luxemburg* stond dan altijd voor hem open, en daar zou hij de strijdkrachten, welke men toch genoodzaakt zou zijn op nieuw naar *Nederland* te ontbieden, ongehinderd kunnen ontvangen. MANSFELDT, ofschoon niet afkeerig van dit plan, merkte echter terecht aan, »dat er geen twijfel was, of de uitvoering er van zou tot eene algemeene wapenkreet verstrekken, op welke alle Nederlanders terstond naar het zwaard zouden grijpen. En wat zouden ORANJE en zijn aanhang beter kunnen wenschen?» voegde hij er bij. »Welk eene vreugde zal het voor hen zijn, wanneer de Landvoogd de eerste is, die geweld bezigt? En hoe bezwaarlijk zal hij zich kunnen verontschuldigen? Daarenboven is het nog zeer te betwijfelen, of hij zich daarover niet meer in *Spanje* dan in *Nederland* zal moeten verantwoorden. In elke bewindvoering zijn rampen met het geluk vermengd, en onder de rampen is deze eene van de grootste, dat de daden naar den uitslag beoordeeld worden.» Het kwam hem derhalve raadzamer voor, »eerst de terugkomst van ESCOVEDO uit *Spanje* met 's Konings antwoord af te wachten, en inmiddels alle gevaarlijke ondernemingen en botsingen zorgvuldig te vermijden. Men had reden op den bijstand van God, den Beschermers van het goede, in deze zaak, welke bijna meer die van God dan des Konings was, volkomen te hopen.» — Naar dezen verstandigen raad zou DON JAN misschien de uitvoering van het plan, door BARLAYMONT voorgesteld, althans vooreerst opgegeven hebben, indien niet de komst der Koningin van *Navarre* hem eene gelegenheid had aangeboden, zich zonder opzien te baren naar *Namen* te begeven (2).

Daar deze Vorstin de schoonzuster was van Koning FILIPS, achtte hij het van zijnen pligt, haar aan de grenzen des Lands te ontvangen en naar *Spa* te geleiden. Onder zijn gevolg bevonden zich de Hertog van *Aarschot*, de Graaf van *Barlaymont* met zijne vier zonen, de Graaf van *Roelx*, de Heeren van *Grobbendonk* en van *Rassinghem*, en andere aanzienlijke Nederlandsche Edelen, die zich daartoe deels vrijwillig aangeboden hadden, deels door hem uitgenoodigd waren. Ook de Prins van *Chimay* liet zich hiertoe, doch met moeite, overhalen en tevens, om het kasteel van *Antwerpen*, waar hij als plaatsvervanger zijns vaders, den Hertog van *Aarschot*, het bevel voerde, tijdelijk aan LODEWIJK VAN BLOIS VAN TRESLONG, die de belangen van den Landvoogd geheel was toegedaan, in handen

(1) *Archives de la maison d'Orange*, T. VI. p. 114, 115. Zie ook den brief van TRESLONG aan DON JAN, bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 851.

(2) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 267.

te stellen. DON JAN had vóór zijn vertrek uit *Mechelen* in stilte aldaar, zoo wel als ^{1576—} te *Brussel*, zijn huisraad, ja, zelfs zijn wijnkelder te gelde gemaakt. Te *Namen* onthaalde ¹⁵⁸¹ hij de Koningin op het feestelijkste. Den avond van hare aankomst was de geheele stad verlicht. Den volgenden morgen woonde zij de mis bij, welke op de Spaansche wijze met maatgezag en speeltuigen gehouden werd. Bij het middagmaal zat DON JAN aan eene afzonderlijke tafel met haar alleen, en liet door OCTAVIO GONZAGA haar knielend den wijn toedienen. Des namiddags werd zij in eene sierlijke boot, omringd door vaartuigen met zangers en speellieden, naar een eilandje in *de Maas* gevoerd en aldaar in eene met bloemen en twijgen getooide zaal ontvangen, waar zang en snarenspeel elkander afwisselden zoo lang de avondmaaltijd duurde. Toen voegde men zich ten dans, en keerde in den nacht weder stadwaarts. Des morgens zette de Koningin de reis voort, en werd tot aan haar vaartuig door den Landvoogd verzeld, welke haar naar de Markgravin van *Havré* te *Huy* deed geleiden. Dadelijk daarop bragt hij, onder schijn van toebereidselen tot eene jagtpartij, in de nabijheid van *Namen* een aantal gewapend volk bijeen, en zond den Graaf van *Barlaymont* met zijne zonen, *HERGES*, *MEGEN*, *FLOYON*, en *HAUTEPENNE* naar het slot, om den Bevelhebber *JAN VAN BOURGONDIE*, Heer van *Froymont*, voor te houden, hoe gepast het zou zijn, hem in het voorbijrijden binnen te noodigen, om de sterkte te bezigtigen. *FROYMONT* bewilligt. DON JAN treedt in en blijft, terwijl men hem een ontbijt gereed maakt, onder het verwulf van de poort in gesprek met *BARLAYMONT* en zijne zonen, tot eensklaps, op een gegeven teeken, eene in hinderlaag gelegene ruiterbende toeschiet. Hij en de zijnen zetten terstond hunne pistolen der arglooze wacht op de borst, welke zwicht en met de overige bezetting uit het slot gejaagd wordt. »Dit is de eerste dag mijner landvoogdij!» roept DON JAN vol vreugde uit toen hij de sterkte in bezit neemt. Dadelijk verzamelt hij al de Edelen, die hem vergezelden, om zich heen en houdt hun voor, »dat hij, te veel getergd door de Staten, eindelijk alle geduld verloren had en voortaan stipt, overeenkomstig zijn lastbrief, wilde gehoorzaamd worden. Zucht voor zelfbehoud had hem genoodzaakt, zich van het slot meester te maken, daar zoo wel te *Mechelen* als te *Brussel* zijn leven gedurig was bedreigd geworden, gelijk uit onderscheidene, doch niet onderteekende brieven, welke hij hun toonde, duidelijk bleek. Hij liet hun echter de vrije keuze, bij hem te blijven of tot de Staten terug te keeren, daar hij met de dienst van onwilligen zich niet geholpen vond.» Velen verwijderden zich terstond; anderen, en onder hen *AARSCHOT* en *CHIMAY*, bleven afwachten, welken keer de zaken nemen zouden. De ontroerde Namensche burgerij, welke voor het slot was zamengevloeid, werd met woorden gestild. Daarop zond DON JAN den Heer van *Rassinghem*, om den Algemeenen Staten van het gebeurde en wat hem daartoe genoopt had kennis te geven, en dat hij »niet naar *Brussel* zou wederkeeren, vóór men aan zijn

1576— bevel, den Heer van *Hezé* en de burgerij aldaar te ontwapenen, voldaan had. Hij wilde
1581 in geen en deele den vrede breken, maar zelfs voortgaan, de Duitsche benden uit de steden te verwijderen." Voorts koos hij een krijgsraad, voorzag zich van levensmiddelen, en vaardigde brieven af aan de gewestelijke Staten, aan vele Steden, Edelen en Geestelijken van aanzien, om de redenen van zijn gedrag te ontvouwen en zich te regtvaardigen (1). Den bevelhebber en de regering van *Namen* verzocht hij schriftelijk, zich over den stap, waartoe de belangen van de godsdienst en van den Koning, zoowel als het behoud van zijn eigen leven, hem genoodzaakt hadden, niet te verontrusten, dien aan geene slechte bedoeling toe te schrijven, en allen te straffen, welke daaromtrent kwade geruchten verspreidden (2). Terstond verwittigde hij de Duitsche Oversten, die van den aanslag bewust geweest waren, het welgelukken daarvan (3). Dewijl de onderneming mislukken konde, had DON JAN getracht, de gezagvoerders van andere plaatsen in dien oord voor zich te winnen. *Philippeville* was door den Bevelhebber er van in zijne handen gesteld; *Charlemont* en *Mariënburg* waren door *HIERGES* bemagtigd, en *Luxemburg* was reeds in zijne magt. Zijn toeleg op *Bergen in Henegouwen* werd door de waakzaamheid des Graven van *Lalaing* verijdeld (4).

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 113, 114. V. D. HAMMEN, *Hist. de DON JUAN*, p. 304. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 525. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 184, 185. LANARIO, *le guerre di Fiandra*, p. 60, 61. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 268, 269. THUANUS, *Hist.* T. III. Lib. LXIV. p. 217, 218. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 332. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 232, 233. SCHETI *Comment.* p. 23, 27—29. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 267—269. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 259, 260. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 829. V. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 133. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 515, 516. HARAEUS EN CAMPANA verhalen, doch zeer onwaarschijnlijk, dat DON JAN een schrijven van de Algemeene Staten was in handen gevallen, waarin zij der regering van *Namen* gelastten, hem in hechtenis te nemen, wegens zijne en ESCOVEDO's brieven aan den Koning, die toen te hunner kennis gekomen waren. Hij, hierover ontsteld, zou terstond naar *Luxemburg* de wijk genomen hebben, indien BARLAYMONT hem niet aangeraden had, zich liever van het slot meester te maken, welks bevelhebber den Koning niet ongenegen was.

(2) GACHARD, *Analectes Beligues*, p. 348 (1). Maar dien brief moet de verrassing van het slot te *Namen* vóór of op den drie en twintigsten van Hooimaand plaats gehad hebben. In een schrijven van den vijf en twintigsten dier maand, meldt DON JAN aan de Duitsche Oversten »dat hij gisteren morgen op het kasteel gekomen is." BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 849. Met die dagteekening stemmen ook de meeste schrijvers overeen.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 849.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 113, 114, 117. DE TASSIS, *Comment.* p. 269. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 270. Vgl. V. D. VINGET, *Hist. d. Troubl.* T. II. p. 399.

De tijding van het vermeesteren van het slot te *Namen* bragt alom de gemoederen ^{1576—} in beweging, en overal gingen kreten op over de trouwloosheid en verraderij van den ¹⁵⁸¹ Landvoogd. Later echter heeft men dit feit als door de noodzakelijkheid geboden voorgedragen en betoogd, dat DON JAN slechts bedoelde, dewijl zijne vrijheid en zijn leven bedreigd werden, zich in veiligheid te stellen, zijn verloren gezag te herkrijgen, en zich ten oorlog voor te bereiden, in geval hij daartoe gedrongen werd; dat het hem als Landvoogd vrijstond, al die kasteelen en sterkten te vermeesteren en te bezetten, welke onder het gebied des Konings behoorden; een regt, welk de Prins van *Oranje* zelfs erkende; en dat het ongerijmd is te beweren, dat hij zijn plan, vóór de uitvoering, den Algemeenen Staten moest medegedeeld hebben. Voorts wordt te zijner verontschuldiging bijgebracht, dat niet een van zijne vijanden er eene gewetenszaak van maakte hem te misleiden, terwijl het bovendien zeer natuurlijk was, dat hij zich van die beperkingen zocht te ontslaan, welke hem van alle zijden belemmerden (1). Welke beweegreden DON JAN ook gedreven hebbe, zijne daad was ten hoogste gewaagd, en als zoodanig beschouwde haar ook de Heer van *Grobbendonk*, een zijner opregtste vrienden, doch dien hij kort te voren met eenen last naar *Brussel* gezonden had, maar wiens tegenwoordigheid en raad het volvoeren er van misschien zouden voorkomen hebben (2). Ook FILIPS gaf er onmiddellijk zijn misnoegen over te kennen (3). Aan de regering van *Arnhem*, en ongetwijfeld mede aan de andere Nederlandsche gewesten en afzonderlijke steden, schreef hij: »Onze beminde broeder heeft ons onlangs gemeld, hoe de boosheid en onrust van zekere lieden hem genoodzaakt hadden, zijn persoon binnen *Namen* in veiligheid te stellen en om met te meer vrijheid en zekerheid op het bestuur dezer Landen te kunnen letten, hetgeen ons zeer leed geweest is, omdat welligt dit oorzaak kan zijn, dat de zaken, die zulk een goeden keer genomen hadden, verachten en verlengen (4).» De vrienden des vredes waren er door terneérgeslagen; anderen daarentegen verheugden er zich over (5). ORANJE noemde DON JANS vermetelen stap *eene dwaasheid (folie)*, uit welke hij echter wonderwel voordeel wist te trekken (6). De Engelsche gezant schreef

(1) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 108—112. v. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigg. Oorl.* D. III. bl. 99—101.

(2) SCHETI *Comment.* p. 27.

(3) SCHETI *Comment.* p. 76. *Negociat. de SEGA*, aangehaald door RANKE, *Fürst. u. Völk.* B. I. s. 182.

(4) BONDAM, *Onuitg. Stukken*, D. III. bl. 163—165.

(5) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 525.

(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 141. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 270.

1576— aan den Graaf van *Leicester*: »de Prins is er ongemeen verheugd over, vooral omdat
1581 hij den vrede steeds nagekomen is en nu erkend zal worden, dat DON JAN dien verbroken heeft, hetgeen strekken zal, om ORANJE'S onschuld open te leggen, en den Landvoogd bij allen te meer in haat te brengen (1).»

Zoodra de Algemeene Staten den Heer van *Rassinghem* gehoord hadden, zonden zij
25 v. den Abt DE MAROLLES, BUCHO VAN AYTTA, en den Heer VAN BUISSE naar DON JAN, om
Hooim. hem onder het oog te brengen, »hoe weinig schijn de toeleg op zijn persoon had; de
1577 brieven toch, welke dien mededeelden, waren ongeteekend. Kon hij de aanbengers en de aanleggers van het werk noemen, dan zou men een naauwkeurig onderzoek naar de zaak instellen. Dringend verzocht men hem naar *Brussel* terug te keeren, waar hij, op hun woord en verzekering, zich veilig zou kunnen ophouden.» DON JAN toonde zich hiervan wel niet geheel afkeerig, maar stelde deze voorwaarden: 1°. dat hij, tot onderschraging van zijn gezag en aanzien als Opperlandvoogd, eene lijfwacht van Nederlanders zou mogen nemen, zoo als men, naar uitwijzen der Gentsche Bevrediging, bevinden zou te behooren tot zekerheid van zijn persoon en gevolg, en om ongehinderd te kunnen gaan en reizen werwaarts het hem behaagde. 2°. dat er geene bijzondere Stadsbevelhebbers (*Gouverneurs*) in die steden zouden zijn, waar zij oudtijds niet geweest waren. 3°. dat alle Stadsbevelhebbers, Oversten, Kolonels en krijgslieden van den Lande voor hem moesten komen als zij ontboden wierden, en hem als hun Kapitein-Generaal gehoorzamen. 4°. dat hij als Opperlandvoogd zou mogen beschikken over alle ambten en lasten, die zich zouden voordoen, ten ware zij tegen de bovengenoemde Bevrediging en de voorregten van den Lande stredden. 5°. dat hem de lijst, welke de Staten onlangs besloten hadden op te maken van allen, welke zij geschikt hielden, hunne vergaderingen bij te wonen, met den eersten zou gezonden worden, om te onderzoeken, of er eenige personen op voorkwamen, welke verdacht waren van kwade diensten te zullen bewijzen, of in de vergadering niet behoorden te komen. En 6°. dat men, in geval de Prins van *Oranje* en de Staten van *Holland* en *Zeeland* zich niet stiptelijk hielden aan de bovengenoemde Bevrediging, door hem, in naam des Konings, en de Algemeene Staten aangenomen, voortaan alle verkeer en verstandhouding met hen zou afbreken, en zich bij hem (DON JAN) voegen, om den Prins, naar de voorschrevene Bevrediging, tot rede te brengen.» Hij drong op dit alles aan, »opdat den Koning weder de verschuldigde gehoorzaamheid bewezen wierd, hetgeen de Staten aan hem als Landvoogd beloofd hadden, en hij zelf die achting en dat gezag mogt erlangen, welke andere Landvoogden van den bloede, zijne voorzaten, bezeten hadden, om alzoo de Landen in rust en vrede te mogen regeren en besturen, gelijk zij begee-

(1) QUEEN ELIZABETH, V. II. p. 60, aangehaald door GROEN VAN PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. LXXIII.

ren." In een bijzonderen brief aan de Algemeene Staten, verontschuldigt hij nogmaals zijn gedrag als een gevolg der noodzakelijkheid, tot verzekering van zijn persoon en tot behoud van het Land, hetgeen hij door bewijzen tracht te staven. Nimmer, naar zijne getuigenis, had hij eenig ander doel dan Gode wat Godes, en den Koning wat des Konings was te geven, gelijk al zijne woorden en daden, welke hij opsomt, duidelijk toonden. Maar onrustige geesten poogden hem door allerlei leugens en verdichtselen bij het gemeen hatelijk te maken, waarin zij maar al te zeer geslaagd waren. Inzonderheid brengt hij tegen den Prins van *Oranje* vele grieven in, even als tegen de Hollanders en Zeeuwen, » die groote vijanden en vervolgers van het Roomsch-Katholijk geloof, en welke geene zaak meer te harte nemen dan dat geloof geheel uit te roeijen, ja, zich verstouten te zeggen, dat zoo door de Algemeene Staten bevolen wierd, de Roomsch-Katholieke godsdienst te handhaven en te onderhouden, zij daaraan niet zouden gehoorzamen." Daarenboven zonden zij hunne prekers rond, welke niets dan kwaad en onrust stichtten. De Koning en hij hadden veel meer gedaan dan waartoe zij gehouden waren; *ORANJE* en de zijnen integendeel weinig of niets uitgevoerd van hetgeen door hen beloofd was. Hij verzekert de Staten, dat zijne opregte bedoeling is, » alom en in alles te onderhouden de verdragen van Bevredeging, zonder iets anders te begeeren dan het behoud van de oude opregte Roomsch-Katholieke godsdienst, op welke de Koning, gelijk zijne voorzaten, ontvangen en bezworen is geworden voor Prins en Heer van den Lande, en de Staten onder zijne bescherming en hoede genomen heeft, weshalve aan niemand geoorloofd is, die godsdienst te veranderen of te verstoren tegen zijnen wil (1)." Voorts dringt hij aan op de verschuldigde gehoorzaamheid aan den Koning, niet slechts door woorden, maar, en bovenal, door daden te bewijzen zoo als vóór de onlusten. Van zijn kant zal hij al het verledene vergeten, zoo wel wat vóór als na de Gentsche Bevredeging geschied is; hij zal elk naar verdienste gunst bewijzen, maar ook degenen, die voortaan misdoen, naar de regten, voorregten, gebruiken en gewoonten der Landen straffen, zonder eenige oogluiking of toegevendheid, daar bij gebreke van gepaste uitoefening des regts, alles hoe langer zoo meer verloren zal gaan. Immers, niet alleen geene regering, staat of rijk, maar zelfs geen huisgezin kan behoorlijk bestuurd worden zonder regt en zonder gehoorzaamheid aan zijn hoofd en overste; want waar elk wil gebieden, kan niets anders dan verwarring heerschen. Deswege wil hij gehoorzaamd worden in alles, wat hij naar regt, rede en billijkheid voor 's Konings dienst gebieden en bevelen zal. » Mijn wil en meening is," zegt hij, » 's Konings bevelen te doen gehoorzamen, overeenkomstig de (Gentsche) Bevredeging, zoo 't wel regt en rede is; en ik ben verze-

1576—
1581
27 v.
Hooim.
1577

(1) Vgl. hierbij *Alg. Gesch. d. Vaderl. D. II. St. V. bl. 98, 99, 100, 439 (1).*

1576—kerd, dat gij van geen anderen wil of meening zijt." Voorts verklaart hij, in *Namen*
 1581 te zullen blijven tot hij het besluit der Staten zal vernomen hebben en alles volbragt is, wat hij begrijpt, dat »in zulke redelijke en billijke zaken gedaan moet worden." Hij vermaant hen geen oor te leenen aan kwaadwilligen, maar zich naar den raad van welgezinden te gedragen. Wat hem betreft, hij heeft besloten meer den weg van zachtmoedigheid en toegevendheid dan eenigen anderen te bewandelen, in de hoop, dat men hem geene reden geve, den tegenovergestelden weg in te slaan tot handhaving der gehoorzaamheid aan God en den Koning, en van dat aanzien en gezag, op welke hij als Landvoogd aanspraak heeft. De Staten zouden dit vreemd noch kwaad vinden, daar hij steeds gedaan had en altijd zou doen, wat hij verplicht was en beloofd had; hij zou de Gentsche Bevrediging nakomen, daar hij even goed gezind als opregt, en meer vriend van het Vaderland was, dan velen, die er zich op beroemden."

30 v. In antwoord op dit alles herhaalden de Algemeene Staten, dat zij nooit van andere
 Hooim. gedachten geweest waren, en ook nimmer zijn zouden, dan in de Roomsch-Katholieke
 1577 godsdienst en onder behoorlijke gehoorzaamheid aan den Koning te leven en te sterven; te zorgen, dat beide ongeschonden bewaard werden, en gevolgelyk het gezag van zijne Hoogheid, als vertegenwoordiger des Konings, zonder eenig mistrouwen of achterdenken te eerbiedigen. Zij mogten echter niet ontveinzen, dat niets eene zoo groote ontsteltenis en zoo veel wantrouwen konde baren, dan het overhaast vertrek zijner Hoogheid naar zulk eene sterke plaats, buiten hunne voorkennis of die des Raads van State. Andermaal wenschten zij de namen der aanbengers van den aanslag tegen zijn leven te kennen, om de misdadigers op te sporen en hen, of de betichters, wanneer het bleek dat de zaak slechts een verzinsel was, voorbeeldig te straffen. — Zij namen overigens genoegen, dat zijne Hoogheid, boven de gewone lijfwacht, nog zou hebben drie honderd busschieters, geboren Nederlanders, hem en hun aangenaam, om zich te begeven werwaarts hij verkoos, mits hij tot Bevelhebber daarover den Graaf van *Bossu*, of den Heer van *Montigny*, van *Willerval*, van *Kruiningen*, of van *Noyelles* aanstelde, die Hoplieden en Onderhoplieden zouden kiezen, den Staten aangenaam, en welke, even als de soldaten, moesten zweren, den Landvoogd tegen elk te beschermen, en al de punten der Gentsche Bevrediging en van het Eeuwig Gebod na te komen, zonder te gedoogen, dat er iets gedaan of beproefd wierd ten nadeele van den Landvoogd, of van de bijzondere zoo wel als de algemeene Staten. — De gestelde voorwaarden van *DON JAN* werden, in zoo verre men dit konde, door hen, doch onder zekere bepalingen, die niet altijd van hun groot vertrouwen getuigden, ingewilligd. Voorts verzochten zij den Landvoogd, »zich in *Brussel* bij hen te voegen, daar hun hoogste wensch was in rust en vrede onder de gehoorzaamheid des Konings en diens vertegenwoordiger te leven, en dat hij de Duitsche soldaten zoo spoedig mogelijk zou wegzenden, opdat terstond daarna de Algemeene

Statenvergadering gehouden konde worden. Uit onderschepte brieven van ESCOVEDO en 1576—
 anderen had men ontwaard, dat de inblazingen van vreemdelingen en de raad van 1581
 kwalijkgezinden oorzaak van het heerschend mistrouwen en der wanorde waren. Einde-
 lijk baden zij nogmaals DON JAN, uit zijn gevolg allen te verbannen, tegen welke men
 teregt een kwaad vermoeden koesterde, en daarin Nederlandsche Edelen op te nemen,
 die te goeder naam en faam stonden.” — De Graaf van *Bossu*, de Heer van *Brusse*,
 en ADOLF VAN MEETKERKE werden tot het overbrengen van deze boodschap verkozen;
 »niet zoo zeer, naar het schijnt,” zegt HOOFT, »opdat zij die verrigten zouden, als
 om den Landvoogd stof in de oogen te werpen, en hem van het letten op der Staten
 voornemen af te wenden (1).” Naar luid van hun lastbrief, moesten zij DON JAN van
 der Staten trouw en gehoorzaamheid op nieuw verzekeren, hem verzoeken, *met de*
daad de Gentsche Bevrediging na te komen en tot bewijs daarvan in de eerste
 plaats de Duitsche benden uit *Antwerpen* laten vertrekken, TRESLONG van het kas-
 teel aldaar terug ontbieden, waar hij, strijdig met de Gentsche Bevrediging en de
 voorregten van *Braband*, het bevel voerde, en den Hertog van *Aarschot*, den eigen-
 lijken slotvoogd, derwaarts zenden; men vertrouwde, dat de Landvoogd daarin te
 minder zwaarigheid zou vinden, aangezien hij niet alleen van 's Hertogs getrouwheid
 overtuigd, maar ook gehouden was hieraan gehoor te leenen, ter kwijting van zijn
 woord, gelofte en eed, de Gentsche Bevrediging te zullen handhaven, welke in dit
 opzigt geschonden werd. De vermeerdering zijner lijfwacht en de eed, welke van het
 krijgsvolk gevorderd wierd, moesten allen twijfel omtrent der Staten opregtheid bij hem
 uit den weg ruimen. Voorts moesten de afgevaardigden hem dringend uitnoodigen,
 zich te *Brussel* bij hen te voegen, om ten allereerste de nog onafgedane punten der
 Gentsche Bevrediging te voltooien, »tot instandhouding van het heilig geloof en de
 Roomsch-Katholijke godsdienst, de behoorlijke gehoorzaamheid aan den Koning, en
 van de rust en den vrede des Lands.”

De gevolmagtigden ontvouwden hun last in tegenwoordigheid van den Hertog van
Aarschot, den Markgraaf van *Havré*, de Graven van *Aremberg*, *Roelx* en *Fraque-*
bourg, de Heeren van *Froymont*, *Liques*, en *Grobbendonk*, ASSONVILLE en FONK, en de 1 v.
 geheimschrijvers BERTI, SCHARENBERG en VASSEUR. DON JAN antwoordde: »dat hem Oogst-
 dergelijke vertoogen en voorstellen reeds dikwijls vóór en nadat hij de landvoogdij 1577
 had aanvaard gedaan waren.” Op norschen toon herhaalde hij de bekende rede-
 nen, waarom hij zich in het bezit des kasteels van *Namen* gesteld had, en voegde
 er bij, dat daar ORANJE van dag tot dag overmoediger werd en zijne »verdoeme-
 lijke godsdienst” meer en meer deed verspreiden, het hoog noodig was, dat »de

(1) *Nederl. Hist. B. XII. bl. 523.*

1576—
1581— Algemeene Staten zich met den Koning en diens Landvoogd vereenigden, zich van den Prins vervreemden, en eendragtig de wapenen opvatten, om hem te dwingen, de Gentsche Bevrediging na te komen en tevens te beletten, dat door te veel geduld en lijdzaamheid, de schade en het kwaad bij den dag toenamen." Hierop gaf hij een uitvoerig verslag van den smaad, den hoon, en de verguizing met welke men de weldaden, door hem den Lande bewezen, en die hij herhaalde malen opsomde, beloond had. Te vergeefs bragten de afgevaardigden in het midden: »dat het ontijdig was, thans, door het opvatten der wapenen, de Gentsche Bevrediging te verbreken; en dat, om de godsdienst en het gezag des Konings te bewaren, het noodig was haar stiptelijk op te volgen; tot dat einde moest men eerst en vooral de Duitsche soldaten uit *de Nederlanden* wegzenden, daarna de Algemeene Staten bijeenroepen, zich vervolgens rigten naar de besluiten, welke door hen genomen wierden, en dan den Prins van *Oranje*, wanneer hij zich daartegen kante of ze niet wilde eerbiedigen, zijn ongelijk onder het oog brengen." DON JAN hield zich aan hetgeen hij gezegd had en begreep, »dat goede en getrouwe onderzaten veeleer het gezag van hunnen Koning moesten handhaven dan te gedoogen, dat een zijner vasallen, een Ketter, allensg zijne landen zich toeëigende." Voorts hield hij zich verzekerd, dat de Prins zich nooit aan de besluiten der Staten zou onderwerpen (1).

Terwijl de afgevaardigden zich nog op het slot te *Namen* bevonden, kwam de tijding, dat het kasteel van *Antwerpen* voor de Staten verzekerd was. DON JAN, welke het tegenovergestelde verwachtte, werd er ten hoogste over ontsteld. Immers nog kort te voren had hij zich onvoorzigtig tegen den Abt DE MAROLLES laten ontvallen, »dat hij het kasteel van *Antwerpen* voor het zijne hield; en hem geld, noch volk ontbreken zou (2)." Deze wenk konde slechts de waakzaamheid der Staten verdubbelen; en op het berigt, dat KORNELIS VAN DEN EINDEN met Duitsch krijgsvolk op bevel van DON JAN naar *Antwerpen* in aantogt was, gelastten zij onmiddellijk den Heer van *Champigny*, welke in *Braband* lag, hem den pas derwaarts af te snijden. Het gelukte den Heer DE VERS, door CHAMPIGNY tot dat einde afgezonden, VAN DEN EINDEN te verslaan, hetgeen men voor het begin der openbare vijandelijkheden tegen DON JAN rekenen mag. Intusschen had zich, dank zij de pogingen van den Heer van *Liedekerken*, thans Bevelhebber van *Antwerpen*, den stadsgeheimschrijver WILLEM MARTINI, en PONTUS DE NOYELLES, Heer

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 835—839. Vgl. SCHETI *Comment.* p. 34—36. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 270. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 185, 186, 187. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 233, 234. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 334. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 522, 523. *Leven van WILLEM I*, D. III. bl. 62—70.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 839. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 522, 523.

van *Bours*, Hopman van een vaandel voetvolk op het kasteel, de bezetting aldaar, op 1576—
voorwaarde van geheele voldoening der achterstallige soldij, voor de Staten verklaard. 1581
TRESLONG was met zijn vaandel, na een hardnekkig gevecht, gevangen genomen, en 1 v.
uit zijne papieren zijne verstandhouding met DON JAN kenbaar geworden. Dienzelfden Oogst-
nacht nog gaf MARTINI schriftelijk kennis van het gebeurde aan de Algemeene Staten, 1577
aan de Staten van *Brabant*, aan den Prins van *Oranje*, wien hij van den toeleg ver-
wittigd had, aan den Admiraal WILLEM VAN BLOIS VAN TRESLONG, aan de Zeeuwsche
steden, en aan den Heer van *Hautain*, door ORANJE met krijgsvolk naar *Tholen* ge-
zonden, wien hij verzocht, dadelijk met al zijne benden en vaartuigen naar *Antwerpen*
te komen.

Het omslaan van het slot bragt de stad in rep en roer. De Duitsche bezetting, vreezende dat het nu haar zou gelden, bleef den geheelen nacht onder het geweer en trok den volgenden morgen naar de *Meerbrug*, waar zij zich in slagorde schaarde. De burgerij snelde insgelijks in allerijl te wapen en hield de Duitschers in het oog, die, in hunne stelling zich niet veilig achtende, naar de *Nieuwstad* trokken, waar zij zich achter balen, balken, wagens, wozakken en dergelijke verschansten. Onder-tusschen laat de Regering, door den Heer van *Liedekerken* op het kasteel ontboden, de toegangen naar de stad door de schutterij bezetten, om hun den terugpas af te snijden, en zendt tevens gemagtigden, welke met de Oversten FRONSBERGEN EN FUGGER of FOCKER in onderhandeling treden, die echter een hoogen toon blijven voeren en zelfs dreigen, met geweld in de stad te zullen dringen. Op deze mare heeft elk niets dan roof en moord en eene tweede woede voor oogen. Men beeldt zich in, dat de Duitschers de bezettingen van *Breda*, 's *Hertogenbosch*, en *Bergen op Zoom* te hulp ontboden hebben, en het gerucht gaat, dat de Graaf van *Megen* en de Heer van *Floyon* met hunne krijgsbenden in aantogt zijn. Eenige der aanzienlijkste kooplieden begeven zich naar het kasteel en verzoeken, »dat men zich in der minne met het vreemde krijgsvolk mogt verstaan, al moest dit twee of drie tonnen gouds kosten; zij zouden het geld leveren.» Hierop worden andermaal gemagtigden naar de *Nieuwstad* gezonden met last, honderd vijftig duizend gulden te bieden; de kassiers der kooplieden met groote zakken gelds, en eene menigte gewapende burgers vergezellen hen. De soldaten, door de klinkende munt bekoord en aan den anderen kant door het gewapende geleide ontzag ingeboezemd, namen in het aanbod genoegen, terwijl men daarenboven beloofde, hun schepen en wagens tot vervoer der bagaadje te verschaffen. De Oversten evenwel toonden zich minder gereed, het voorstel aan te nemen, ondanks het geschreeuw der soldaten, »dat zij er hen wel toe zullen dwingen.» — Reeds begon de avond te vallen en nog was men de zaak niet eens geworden, toen plotseling de ontbodene vloot van den Heer van *Hautain*, met veelkleurige vlaggen en wimpels uitgedoscht, *de Schelde* opzeilt en naderende een paar kanonskogels tegen de brug werpt, waardoor eenige soldaten

1576— gekwetst worden. Door schrik vermand, slaan de Duitschers onder het geroep: »de
1581 Geuzen, de Geuzen zijn er!» in alle rigtingen op de vlugt, zak en pak, en sommigen zelfs de wapenen, achterlatende. Op weinigen na, die in het vlieden geveld werden, geraakten allen de stad uit, welke alzoo eindelijk van eene bezetting bevrijd werd, die haar een tal jaren gekweld had. HAUTAIN werd feestelijk ingehaald en door de stedelijke Regering met een gouden keten vereerd. Onder de papieren der Duitsche Oversten vond men de brieven van DON JAN, waaruit middagklaar bleek, op welke wijze hij met hen te *Mechelen* onderhandeld had. FRONSBERGEN was naar *Breda*, FUGGER naar *Bergen op Zoom* gevlugt. De gevangen TRESLONG werd naar *Brussel* gevoerd en in het *Broodhuis* gekerkerd (1).

Op de tijding van het gebeurde te *Antwerpen*, verlieten de meeste Edelen in het geheim *Namen*, en onder hen de Hertog van *Aarschot* en de Markgraaf van *Havré* (2). DON JAN was over den afval der beide laatsten ten hoogste verontwaardigd, daar zij hem waarschijnlijk zelfs hadden aangespoord, zich aan de voogdij der Staten te onttrekken, althans zeker de verrassing van het slot te *Namen* goed en regtvaardig gekeurd, en beloofd hadden, den Landvoogd te zullen volgen en diegenen voor schelmen en verraders te verklaren, welke dit weigerden (3). Hij zond hen dan ook, zoodra men hun vertrek gewaar werd, OTTAVIO GONZAGA met dertig of veertig ruiters achterna, met
5 v. last, zegt men, hen levend of dood terug te voeren (4). Zij ontkwamen naar *Brussel*,
Oogst- waar zich de Prins van *Chimay* reeds bevond, en schaarden zich aan de zijde der
maand 1577 Staten, die hen echter aanvankelijk wantrouwden (5). BARLAYMONT met zijne zonen,

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 132. v. D. HAMMEN, *Historia de DON JUAN*, p. 303 verso. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 526, 527. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 187, 188. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 338. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 235, 236. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 270. HARAËUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 261. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 853—855. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 133, 134. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 524—527. DE JONGHE, *Gent. Gesch.* D. I. bl. 304. *Leven van WILLEM I*, D. III. bl. 76—79.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 128, 132. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 134.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 888. Vgl. GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 142.

(4) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 134. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 272.

(5) LANGUET, *Epist.* aangehaald door GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 143. Vgl. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 273. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 339. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 236. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 134. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 527.

en de Graaf van *Mansfeldt* in *Luxemburg* waren de eenige Nederlandsche Edelen van 1576—
aanzien, welke DON JAN nog ter zijde stonden (1). De inhoud der onderschepte brieven 1581
aan den Koning, welke toen algemeen ruchtbaar werd, zal ongetwijfeld veler gemoederen van hem vervreemd hebben (2).

De Prins van *Oranje* deed op dien tijd een togt door *Holland*, om zich met eigen oogen te overtuigen, dat zijne beschikkingen omtrent de dijken en het krijgswezen werden nagekomen; voorts de geschillen, hier en daar gerezen, door zijn aanzien bij te leggen, en elk zoo veel mogelijk genoeg te geven. Verzeld door zijne gemalin CHARLOTTE van *Bourbon*, bezocht hij inzonderheid de steden benoorden het *IJ*, waar hij sinds jaren niet was geweest, zoowel uit hoofde zijner menigvuldige bezigheden, als ook, omdat de toegang naar het *Noorder-Kwartier*, zoo lang beide *Haarlem* en *Amsterdam* in de handen der Spanjaarden waren, moeilijk, zelfs gevaarlijk was. In *Alkmaar*, *Medemblik*, *Hoorn*, *Enkhuizen*, en *Edam*, alom, zoo in dorpen als steden, werd hij met onbeschrijfelijke geestdrift, ongehuichelden eerbied, en innige hartelijkheid ontvangen. *Vader WILLEM is gekomen! Vader WILLEM is gekomen!* was de vreugdekreet, welke overal waar hij binnentooch zich deed hooren. Gelukkig, die hem mogt genaken; gelukkig, die een woord mogt opvangen van den man, wien men naast God als den eenigen redder en wreker van het mishandelde Vaderland beschouwde. Wat hij voorstelde behaagde; wat hij aanraade werd gevolgd. Trouwens, geen Vorst bezat ooit in hooger mate de kunst, harten te winnen als WILLEM van *Oranje*; en teregt is opgemerkt, dat hij »door zijne minzaamheid, vriendelijkheid, en gemeenzaamheid den Spanjaarden meer afbreuk deed dan door zijne legers.» *Men heeft iemand goedkoop, die ons slechts eene groete kost gaf hij gewoonlijk dengenen tot antwoord, die hem over deze heuschheid lastig vielen.* Met het grootste geduld hoorde hij elk, hoe gering van rang of stand ook, ten einde toe aan; en een vriendelijke glimlach speelde om zijne lippen, wanneer de eenvoudige Noord-Hollander hem kortaf: WILLEM noemde (3).

Te *Enkhuizen* ontving hij de tijding van de vermeestering van het kasteel te *Namen*. ORANJE, »wiens snedigheid van geest en behendigheid in het leiden der zaken, zich altijd in de neteligste omstandigheden en in onvoorziene gebeurtenissen op het schitterendste vertoonden, voorzag ligtelijk de gevolgen, welke uit deze onbezonnen

(1) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 273.

(2) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 142.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 830. HOOFD, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 527. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 457. BRANDT, *Hist. v. Enkh.* bl. 216, 217. Fraai wordt 'sPrinsens togt geschilderd door BEELOO, *Noord-Holland en de Noord-Hollanders*, bl. 238—240. Reeds in 1575 noemden de Staten van *Holland* den Prins, in een besluit van den 25sten van Wijnmaand: »een getrouwen Vader, Overste en Beschermer dezer landen.» Zie VAN WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 54.

1576— daad van den Landvoogd noodzakelijk moesten voortvloeijen (1).” Dadelijk schreef hij
1581 den Algemeenen Staten, dat zij hunne strijdkrachten moesten bijentrekken en drie duizend Duitsche ruiters in dienst nemen, met welke het hun gemakkelijk zou vallen, DON JAN uit *Namen*, zelfs uit *Luxemburg*, te verdrijven (2). Deze raad werd in den wind geslagen, daar velen nog niet aan het behoud van den vrede wanhoopten (3). Men bedenke daarbij ook, dat het Staatsche krijgsvolk, hetwelk zich de grofste baldadigheden veroorloofde, van tijd tot tijd was afgedankt en weggezonden (4); dat de Duitschers niet te vertrouwen waren; dat men in groot geldgebrek verkeerde en *de Nederlanden* onder een zwaren schuldenlast gebukt gingen (5). Indien de voorzigtigheid van ORANJE het niet verhinderd had, zouden ook de Staten van *Holland* en *Zeeland*, na het vertrek der Spanjaarden, hunne strijdmagt, welke in het begin des jaars uit vijftig vaandels voetvolk, alle inboorlingen der *Nederlanden*, ter bewaking der voornaamste steden, en uit vijftig gewapende schepen in de monden der rivieren bestond, welligt geheel afgedankt hebben (6); thans hadden zij haar slechts op vijf en veertig vaandels en dertig oorlogsvaartuigen ingekrompen (7). Dit was genoegzaam, een eersten aanval althans af te weren, en in geval van nood konde het leger spoedig weder voltallig gemaakt worden. De Prins van *Oranje* mogt daarenboven op de ondersteuning der Koningin van *Engeland*, met wie hij in het geheim onderhandelde, niet zonder grond rekenen, wanneer DON JAN de Zuidelijke gewesten tegen hem ten oorlog aanzette (8).

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 62 (a).

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 830. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 136. Hiervan echter is geene sprake in 's Prinsens brief van den 2 van Oogstmaand uit *Medemblik* aan de Algemeene Staten gerigt, in welken hij hun slechts nadrukkelijk aanspoort; een krachtig besluit tegen DON JAN te nemen. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 121—125. In een brief aan ST. ALDEGONDE, die zich toen van zijnentwege te *Brussel* bevond, om op den gang van zaken een wakend oog te houden, wenscht hij, dat de Staten regel op hunne krijgs- en geldzaken stelden, en DON JAN, zoo veel mogelijk, in het naauw bragten. p. 140, 141.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 830.

(4) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 165, 205, 225, 230, 231, 245, 248. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 52. v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 157, 158.

(5) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 236, 287, 305, 315, 317 enz. Volgens bl. 396 bedroeg die schuldenlast acht of negen millioenen gouds. Het is ons niet duidelijk, wat hier onder *millioenen gouds* verstaan wordt.

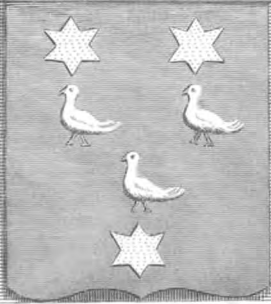
(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 61, 62.

(7) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 829.

(8) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 133.

M. PAULUS

BUY S.

J. F. C. Beckleben sculp.

Hulp uit *Frankrijk* was niet onwaarschijnlijk, sinds SCHOMBERG Koning HENDRIK III had 1576—
aangeraden, de onlusten in *de Nederlanden* te voeden en te trachten, ORANJE aan 1581
zijne zijde te trekken (1).

Niet vóór den zeventienden van Oogstmaand kwam de Prins uit het *Noorder-Kwartier* te *Woerden* terug. Hier ontving hij een gezantschap van de drie Staten van *Utrecht* en de uitnoodiging, hunne stad met een bezoek te vereeren, doch zonder gewapende lijfwacht, in plaats waarvan men hem eene eerewacht van burgers aanbood; eene uitnoodiging, welke reeds eenige dagen te voren in het Kapittel beraadslaagd en aangenomen was geworden (2). Het *Sticht* verkeerde sinds geruimen tijd in eenen vreemden toestand. Wie er eigenlijk Stadhouder was wist niemand: ORANJE, door den Koning vóór de onlusten benoemd; BOSSU, sedert 's Prinsen vertrek naar *Duitschland*, door den Raad van State aangesteld; of HIERGES, welke den Graaf, na het verlies van den slag op de *Zuiderzee*, was opgevolgd. De Prins beriep zich op het zesde en zevende punt der Gentsche Bevrediging, terwijl anderen ontkenden, dat aldaar sprake was van *Utrecht*. BOSSU en HIERGES schenen in deze netelige zaak ORANJE te willen believen en plaats voor hem te maken. Immers de Regering van *Utrecht* schreef in den aanvang dezes jaars: »de Heer van *Hierges* eerst, en daarna de Graaf van *Bossu* hebben het bewind verlaten, waardoor wij, van hen vergeten, aan elk tot een roof en prijs, naar het schijnt, gegeven worden.” Zij gelastte haren afgevaardigden te *Brussel*, »van den Raad van State en de Algemeene Staten eene verklaring te verzoeken, wien zij als Stadhouder behoorde te erkennen, zonder evenwel van harentwege een naam te noemen, om niet den schijn te geven, dat zij voor iemand partij koos.” Een groot gedeelte der Utrechtsche geestelijkheid was tegen den Prins, die echter onder het volk een magtigen aanhang telde, welke nog aanmerkelijk versterkt werd, toen de Graaf van *Bossu*, na het ontluimen van *Vredenburg* door de Spanjaarden, de bewaking van dat slot aan de burgers toevertrouwde, vele van ORANJE's tegenstanders daardoor ontmoedigd werden, en een der hevigste zelfs de stad verliet. Niettemin werd nog al de behendigheid van PAULUS BUYS, door den Prins in Lentemaand naar *Utrecht* gezonden, tegen de verzettingspartij (*oppositie*) gevorderd. Het gelukte zijner onvermoeide pogingen, het Kapittel van *St. Jan* en de Staten van *Utrecht* te bewegen, behoorlijke Voldoening (*satisfactie*) van den Prins te verzoeken, »die, gelijk zijne aanhangers dreven, zoo min als de Staten van *Holland* en *Zeeland* zou gedoogen, dat het land van *Utrecht* aan zijn bewind onttrokken wierd.” Het volvoeren echter van dit plan vond tegenstand bij de Algemeene Sta-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 54—64.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stuk.* D. III. bl. 137, 147, 148. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 831.

1576— ten en nog meer bij den Raad van State; ook moet men erkennen, dat hunne be-
1581 weegredenen schijnbaar zeer aannemelijk waren (1). ORANJE bleef middelerwijl niet in gebreke, door minzame brieven zich in de genegenheid der Utrechtschen aan te bevelen, hen van zijnen bijstand, zoo met raad als daad, te verzekeren; hun verligting van lasten en bevordering hunner belangen te beloven, en krijgsvolk te hunner beschikking aanbieden (2). Op de tijding van het innemen des kasteels van *Namen*, bragt hij hun de hooge noodzakelijkheid onder het oog, zich onderling tegen de aanslagen van DON JAN te beveiligen. Reeds had diens roekeloos bedrijf aanleiding gegeven tot het verzoek der Hoplieden en burgerij van de stad *Utrecht* aan de gewestelijke Staten, binnen zes of acht dagen het nemen van Voldoening van den Prins ten einde te brengen, onder bedreiging, dat zij zelve anders de hand aan het werk zouden slaan en die zaak geheel afdoen (3). Deze gunstige stemming des volks en de hoop, veel vrucht van een bezoek in *Utrecht* te zullen plukken, wogen zwaarder bij ORANJE dan de teedere bezorgdheid zijner gemalin en de raad van anderen, zich in geene stad te vertrouwen, welke zich nog niet onder zijne gehoorzaamheid begeven had en waar hij vele vijanden telde. Slechts door zijn hofstoet verzeld, hield hij zijn intogt te *Utrecht*. Bij het binnenrijden van de Tolsteegpoort vloog eene prop uit eene der ligte bussen, welke op de wallen te zijner eere gelost werden, tegen de koets. Doodelijk ontsteld viel de Prinses haren gemaal om den hals met de kreet: *wij zijn verraden!* Naauwelijks had hij haar gerust gesteld, toen nabij de Reguliersbrug een meisje uit een venster voor zijn rijtuig dood nederviel. Terstond liet hij stilhouden, bezigtigde het kind; en gaf den bloedverwanten zijne innige deelneming te kennen. Ongehinderd zette de Prins nu den togt voort, en nam zijn intrek bij ADRIAAN VAN ZUYLEN, Deken van *St. Jan*. Hier werd hij feestelijk ontvangen en heerlijk onthaald. De onlangs opgerigte rederijkskamer begroette hem in een gedicht, waarin hij de tweede DAVID genoemd werd en van welk elke versafdeeling (couplet) eindigde met de woorden:

» Wees dan welkom Prinse aller eere waardig,
» Die nooit en zijt bevonden bloedgierig noch hovaardig (4).”

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 38, 148, 155, 160, 185—209, 211, 218—262, 269, 273, 291, 294, 314, 333, 349, 372. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 9—12, 17. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 792—795.

(2) Zie 's Prinses brieven, medegedeeld in de *Kronyk van het Utr. Hist. Genootsch.* voor 1848, bl. 269—272; en voor 1849, bl. 326, 327.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 65.

(4) Men vindt dit gedicht in zijn geheel in het *Nieu Geusen Lietboek*, Amst. 1616, D. II. h. 81, 82.

INTOGT VAN WILLEM I TE UTRECHT.

's Anderendaags ging de Prins, van eenige regeringsleden en gewapende burgers ver-^{1576—}
zeld, te voet door de stad, welke hij den volgenden dag verliet met de overtuiging, dat ¹⁵⁸¹
Utrecht zich eerlang weder onder zijn stadhouderlijk bewind zou begeven (1). Nog
vóór zijn vertrek, hadden de Staten van dat gewest op nieuw den Algemeenen Staten
verzocht, Voldoening van hem te mogen nemen, hetgeen toen bewilligd was gewor-
den. Veertien dagen later werden de ontworpen punten daarvan door hen, met
uitzondering van *Amersfoort*, goedgekeurd en den Prins voorgesteld. Na veel onder-
handelens, werd het verdrag van Voldoening door ORANJE den negenden van Wijn-
maand te *Brussel*, en door de Staten van *Utrecht*, behalve *Amersfoort*, den laatsten
dier maand geteekend en bezegeld. Mr. FLORIS HEERMALE werd afgevaardigd, om het
stuk door de Staten van *Holland* en *Zeeland* te laten bezegelen en onderteekenen (2).
Het bevatte in een en dertig punten de volgende voorwaarden: de Roomsch-Katholijke
godsdienst moest ongestoord blijven; de Prins zou het regt hebben, te allen tijde met
zijn gevolg in de stad te komen, doch zonder krijgsvolk, ten ware de burgerij hiertoe
bewilligde; leeraars, tot het houden van Onroomsche oefeningen, zou hij niet in
de stad mogen brengen; slechts Roomsch-Katholijken zouden met Kerkelijke ambten
begiftigd, en de overige aanzienlijkste posten niet dan bij goedvinden der Staten bege-
ven worden; de Prins zou het handhaven der voorregten en vrijheden op zich nemen,
en het regtsgebied des Aartsbisschops onverkort laten; alleen met bewilliging der
Staten zou in de stad bezetting worden gelegd; ook zouden zij, naar hun goeddunken,
het muntwezen regelen; 's Konings ambtenaren behielden hunne betrekkingen, en de
Prins zou zich in het *Sticht* geen grooter gezag aanmatigen, dan hij er van ouds had
uitgeoefend; niet dan met bewilliging des Konings, der Staten, of van de betrokkene
plaats zouden sterkten mogen aangelegd worden; eindelijk zou deze overeenkomst zoo
lang van kracht zijn als *Utrecht* onder den Prins of diens nakomelingen zou staan, of
zoo lang er, volgens den Gentschen Vrede, dien men in volle kracht liet, geene andere
regeling geraamd werd bij de Algemeene Staten." Op verzoek van den Prins, beze-
gelden de Staten van *Holland* en *Zeeland* dit verdrag; doch *Bommel*, *de Bommeler-*
Tielerwaarden, bewerende dat vele punten er van met hunne landregten streden,
maakten er zwaarigheid in, ofschoon zij zich gezind verklaarden, met hunne bondge-
nooten den algemeenen vijand weêrstand te bieden (3).

ORANJE's wenschen bepaalden zich niet bij de herstelling in het bewind zijner stad-

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 831. HOFFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 527, 528.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 147, 152, 158—168, 218, 220, 280—303, 308—311.
IV. bl. 59. DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 239, 271, 272.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 893.

1576—houderlijke gewesten alleen. Onmiskenbaar was zijn doel, bovenal na de komst van
1581 DON JAN, de *Noordelijke Nederlanden* met zich en *Holland* en *Zeeland* door een na-
der en naauwer verbond te vereenigen, om bij eene mogelijke ontbinding van de Al-
gemeene Vereeniging te *Gent* gesloten, de groote zaak, voor welke hij streed, tegen
de Spanjaarden en Spaanschgezinden te kunnen handhaven (1). Van daar in Lentemaand
zijn nadrukkelijk verzoek aan de Staten van *Holland* en *Zeeland*, den afgevaardigden
van *Gelderland* al de hulp en bijstand te verleenen, welke zij van hen zouden begeer-
ren, aangezien » van het behoud van *Gelderland* de welvaart van *Holland* grootendeels
afhing (2).” Kort te voren hadden de Kanselier, Raden, en Rentmeesters des Konings
in *Gelre* en *Zutphen* aan de eene zijde, en de burgers van *Arnhem*, zoo geestelijke als
wereldlijke, aan de andere, elkander gelofte en eed afgelegd, de een den ander te allen
tijde met raad en daad bijtestaan, tegen alle aanranding met goed en bloed te beschermen,
met elkander te leven en te sterven, en zich onverwikt aan de Gentsche Bevrediging te
houden; voorts geene verbindtenis of verstandhouding met Spanjaarden aantegaan, en van
hen giften noch geschenken aan te nemen, zelfs geene brieven afzonderlijk van DON JAN
of van zijnentwege te ontvangen, zonder deze aan elkander mede te deelen, en eindelijk
aan 's Lands vijanden niets te openbaren van betgeen bij het gewest verhandeld of be-
sloten mogt worden (3). Hoewel de Stadhouder HIERGES terstond na het sluiten van het
Eeuwig Gebod, de Staten van *Gelderland* had uitgenoodigd (4), en er van het gewes-
telijke Hof een bevel was uitgegaan, DON JAN als Landvoogd te erkennen (5), hadden
zij echter besloten, het Eeuwig Gebod niet aan te nemen en te verbieden, dat op den
Landdag of in de Landschapsvergadering, diegenen wierden toegelaten, welke geweigerd
hadden of nog weigerden de Gentsche Bevrediging te onderteekenen (6). HIERGES,
welke zich bij DON JAN op het slot te *Namen* bevond, vermaande hen, niets te beslui-
ten tegen de Roomsche-Katholieke godsdienst en de gehoorzaamheid aan den Koning,
van welke zij trouwens ook niet gezind waren te scheiden (7). Dit belette echter niet,
dat zij den vijfden van Oogstmaand op den Landdag te *Nijmegen* 's Prinsen gezanten,
WILLEM VAN ZUIJLEN VAN NIJEVELT en Mr. LEONARD CASENBROOD, ten gehoor ontvingen,

(1) Zie dit breedvoerig betoogd in BONDAM's *Redevoering over de Unie van Utrecht*, bl. 84 enz.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk. D. II. bl. 183, 184*. Vgl. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I. B. X. bl. 811*.

(3) v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist. D. III. bl. 111—113*.

(4) v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist. D. III. bl. 136*.

(5) BONDAM, *Onuitg. Stukk. D. II. bl. 328*.

(6) BONDAM, *Onuitg. Stukk. D. III. bl. 26, 27*.

(7) BONDAM, *Onuitg. Stukk. D. III. bl. 46, 105*.

welke hun met kracht van redenen de hooge noodzakelijkheid trachtten aan te toonen, 1576—
 zich in het tegenwoordig tijdsgewricht met ORANJE, *Holland*, *Zeeland* en de naastlig- 1581
 gende Landen tegen de ondernemingen van DON JAN te vereenigen, terwijl zij hun te-
 vens allen bijstand ter herkrijging hunner aloude voorregten en vrijheden aanboden (1).
 Mr. PAULUS BUYS drong mede op zulk eene nadere vereeniging der Noordelijke gewes-
 ten ernstig aan, te meer daar den Prins onlangs van wege den Koning en den Paus
 of diens Nuntius »zulke wonderlijke dingen waren voorgesteld, dat het tijd was,
 aan goede verzekerdheid te denken (2).” De Staten van *Gelderland* meenden hierop
vooreerst geen ander antwoord te kunnen geven, dan dat zij de Gentsche Bevrediging
 en de daarop gevolgde Unie (van *Brussel*) stiptelijk zouden nakomen, en een nieuwen
 binnenlandschen oorlog bij alle mogelijke middelen pogen te voorkomen (3). Om denzelf-
 den tijd verzochten hun de afgevaardigden van *Utrecht*, even als de zaakgelastigden van
Groningen reeds vroeger, en beide ongetwijfeld op aansporing van ORANJE, zich met
 hen te vereenigen. Ten gevolge van het gebeurde te *Namen* en te *Antwerpen* beslo-
 ten zij, zich enger aan *Utrecht*, *Overijssel*, *Friesland* en *Groningen* te sluiten, altijd
 in overeenstemming met de Gentsche Bevrediging en de Brusselsche Unie, en voor-
 behoudens de Roomsche-Katholieke godsdienst en de gehoorzaamheid aan den Koning.
 Twee zaakgelastigden werden naar den Prins gezonden ter vereffening der geschillen
 over *Bommel* (4). Sinds die stad en de *Tieler-* en *Bommelerwaarden* in Vijftienhon-
 derd twee en zeventig zich voor ORANJE verklaard hadden, waren zij, gelijk *Buren*,
 als bondgenooten van *Holland* en *Zeeland*, wier zaak zij steeds getrouw aankleef-
 den, beschouwd geworden, zelfs dikwerf als medeleden in de Statenvergadering dier
 gewesten verschenen, en hadden zich derhalve van de andere deelen van *Gelder-*
land gescheiden. Na het sluiten der Gentsche Bevrediging en der Brusselsche Unie,
 trachtten de overige Leden van *Gelderland* hen weder met zich te vereenigen, het-
 geen tot menigvuldige onderhandelingen tusschen de Gelderschen aan de eene, en
 den Prins met *Bommel* en de *Tieler-* en *Bommelerwaarden* aan de andere zijde aan-
 leiding gaf. De afgevaardigden bereikten hun doel niet, en er verliep zelfs nog een
 aantal jaren, eer de hereeniging haar volle beslag ontving (5). Middelerwijl hielden

(1) Zie dit hoogst ezenswaardig betoog bij BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 94—101. Vgl. bl. 49, 63 (a), 75.

(2) Zie zijn brief van 27 van Hooimaand 1577, in de *Kronyk v. h. Hist. Gezelsch. te Utrecht*, voor 1849, bl. 405, 406.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.*, D. III. bl. 102—104.

(4) BONDAM, *Onuitg. Stukk.*, D. III. bl. 85, 88, 91, 92, 105—110, 119—122, 123—130.

(5) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 127 (b).

1576— de Staten van *Gelderland* de betrekking met ORANJE levendig, wiens bijstand zij dik-
1581 werf, en nimmer te vergeefs, tegen de geweldenarijen der Duitsche soldaten onder POLWEILER inriepen. Deze huurlingen, die zich voor DON JAN verklaard hadden, hielden op het vreeselijkste huis, bijzonder in *Roermond*, *Deventer*, *Kampen* en de omstreken. In *Deventer* geraakte de burgerij derwijze tegen hen in beweging, dat zij van DON JAN versterking verzochten, terwijl de Staten van *Gelderland*, naar het schijnt, besloten, met hulp van ORANJE, hen van daar en uit *Kampen* met kracht van wapenen te verdrijven. *Venlo* verzette zich tegen hen; en de Algemeene Staten gelastten den Heer van *Wittenhorst*, de burgerij van *Roermonde* in het verjagen dezer gewelddenaars te ondersteunen. Op *de Veluwe* sloeg men naauwkeurig al hunne handelingen gade, en *Harderwijk* en *Elburg* werden in staat van tegenweer gebracht. ORANJE maakte van al deze omstandigheden gebruik, zijn plan, *Gelderland* enger met *Holland* en *Zee-land* te verbinden, meer en meer der verwezenlijking nader te brengen; en in de laatste helft van Herfstmaand knoopten de Staten van *Gelderland*, ondanks de vermaning der Algemeene Staten, zich door niemand van de Gentsche Bevrediging te laten aftrekken, met zijne gezanten onderhandelingen aan, voornamelijk »om zich met hem en de naburige gewesten te vereenigen tegen de listige praktijken der vijanden (1).”

Het overrompelen van het slot te *Namen* vervreemde insgelijks *Friesland* en *Groningen* van DON JAN. Zoodra hij er dezen gewesten kennis van had gegeven, ontwaakte het wantrouwen; ook werd uit *Brussel* DOEKE MARTENA vermaand, »dat men wel op zijne hoede behoorde te zijn, om de herstelde vrijheid niet weder te verliezen.” De tijdelijke Stadhouder RENNENBERG (2), door DON JAN naar *Mechelen* ontboden, doch bij wiens komst de Landvoogd reeds van daar vertrokken was, had terstond na het gebeurde te *Namen* de zijde der Algemeene Staten gekozen, welke hem eerlang tot vasten Stadhouder over *Friesland*, *Groningen*, *Drenthe*, *Twente* en *Lingen* aanstelden (3). Het gerucht wilde, dat DON JAN tot die waardigheid DE ROBLES, welke tot nu toe in verzekerde bewaring was gebleven (4), bestemd en hem den last gegeven had, *Friesland* op nieuw te bezetten. Hoe dit zij, om dien tijd werd te *Groningen* FRANÇOIS MAYART, voormalig Provoost onder DE ROBLES, in hechtenis genomen, en daar men brieven bij

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 155, 183, 189, 196, 198, 222, 227, 230, 237, 256, 264, 270, 274. D. IV. bl. 31, 36. v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 165, 166, 167, 171, 174, 176, 183, 184, 185, 186, 188, 198, 203—205, 206, 218.

(2) Zie hiervoor, bl. 31, 65.

(3) Zijn aanstellingsbrief is gedagteekend, den 31sten van Oogstmaand, en te vinden in het *Charterb. v. Vriesl.* D. III. bl. 1150.

(4) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 377, 395. Vgl. hiervoor, bl. 68, 69.

hem vond, welke het kwaad vermoeden tegen hem versterkten, werd hij op de pijn-^{1576—}
bank en tot de bekentenis gebragt, dat DE ROBLES eerstdaags met vijftien vaandels ¹⁵⁸¹
voetvolk en drie honderd ruiters in *Friesland* zou vallen, om met behulp zijner aan-
hangers, die nog talrijk waren, zich in zijn stadhouderschap te herstellen. Mr. GEORG
WESTENBERG, Raadsheer aan het Hof van *Friesland*, en JAN MEPSCHE van *Groningen*,
die men van verstandhouding met DE ROBLES verdacht hield, werden door den Dros-
saard JAN VAN MATHENES VAN WIJBESMA opgeligt; MEPSCHE werd naar *Groningen* ge-
voerd, en WESTENBERG op het slot te *Leeuwarden* gekerkerd. De Regering dier stad,
beducht dat men velen, onder voorgeven dat zij DE ROBLES genegen wared, een
zelfde lot mogt bereiden, versterkte de wachten, waarop MATHENES de bezetting van
het slot met een vaandel voetvolk vermeerderde, hetgeen het wantrouwen verhoogde.
De bevolking geraakte in beweging en in het geweer, daar men uitstrooide, dat de
stad geplunderd zou worden. MATHENES stelde echter de menigte daaromtrent gerust,
en zond zelfs een gedeelte der bezetting naar *Dokkum* en *Oostmahorn*. RIENK DE-
KEMA, Grietman van *Kollumerland*, naar het schijnt der zaak van DE ROBLES in het
geheim togedaan, verliet hierop *Oostmahorn*, waar hij zich met eenig krijgsvolk
bevond, doch zond zijn Onderhopman WIJBE VAN GOUTUM met honderd dertig man
naar *het Vliet*, eene voorstad van *Leeuwarden*. MATHENES liet, in weerwil der ver-
maning van RENNENBERG uit *Brussel*, goede wacht te houden, door VAN GOUTUM
zich zoo ver belezen, dat hij hem op het slot innam, waarvan deze zich spoedig
geheel meester maakte. De verbitterde burgerij greep op nieuw naar de wapenen en
zwoer, die niet te zullen nederleggen, noch te eten of te drinken vóór het slot in
hare handen gesteld was. Daar geweld echter niet baatte, moest zij zich met VAN
GOUTUM verstaan en zijn aftogt, welke den tweeden van Herfstmaand plaats had,
voor drie en dertig honderd gulden koopen. MATHENES bleef gevankelijk op het slot
achter, hetwelk de burgers bezetten en dadelijk geslecht zouden hebben, indien men
niet begrepen had, eerst de terugkomst des Stadhouders te moeten afwachten (1). Vier
dagen daarna bevond zich reeds RENNENBERG te *Leeuwarden*, waar hij met groot vreug-
debetoon was ontvangen. Ingevolge eene aanschrijving der Algemeene Staten, erkenden
hem de afgevaardigden van *Friesland* op den Landdag aldaar, den derden van Wijn-
maand, voor Stadhouders en verklaarden, zich aan de Gentsche Bevrediging te zullen
houden, in zoo verre zulks niet strekte ten nadeele van der Friezen voorregten en

(1) *Charterb. v. Vriesl.* D. III. bl. 1175. FRESINGA, *Memoriën*, bl. 26—32. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. XI. p. 340. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 869, 870. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXII. bl. 811. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 531, 532. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 143, wiens verhaal echter even beknopt als onjuist is.

1576—
1581—vrijheden, naar welke hij beloven moest hen te besturen, hetgeen door hem werd aangenomen (1). Op denzelfden Landdag stelde men een Collegie aan van Gedeputeerde Staten, waarvan GERARDUS JACOBI, Abt van *Klaarkamp*, DOEKE MARTENA, SEERP GALAMA, GOSLIK HIDDEMA, ERASMUS DOUMA, EN BAARTE IDZAARDA de eerste leden waren. Hun last was onderanderen en hoofdzakelijk, »met den Stadhouder te onderzoeken, in welke opzigten 'sLands wetten, voorregten en vrijheden gekrenkt waren, en deze te herstellen en te handhaven; voorts zich over het geheel aan het Gentsche Verbond te houden en te bevelen, wat zij dienstig oordeelden tot bevordering van 'sLands welvaart en vrijheid. Zij zouden het toezigt hebben over de openbare werken, dijken, wegen, vaarten en sluizen; acht geven op de ambtenaren en op alles wat tot de hoogheid des Lands en van den Staat behoorde. In belangrijke zaken, welke de Stadhouder niet op zich nam te beslissen, moesten zij zich tot den Raad van State, de Algemeene Staten, of elders wenden, om tusschen beide te treden, mits niet in strijd met de geregtigheden des Lands.» Men had hierin den raad des Prinsen van *Oranje* gevolgd, welke er mede bedoelde het bestuur van *Friesland* meer op de leest van dat van *Holland* te schoeijen niet alleen, maar ook 'sKonings regering aldaar te verzwakken, wier klem voornamelijk in de magt des Hofs van *Friesland* bestond, welke hierdoor aanmerkelijk werd ingekrompen. Dit Hof beklagde zich wel nadrukkelijk over deze beperking van gezag en invloed, maar MARTENA EN GALAMA inzonderheid sloegen naauwlettend al zijne handelingen gade, opdat niets besloten en ondernomen wierde ten nadeele van 'sLands voorregten en vrijheden (2).

Belette de hoop op eene minnelijke schikking, zoo wel als gebrek aan middelen, de Algemeene Staten, den wensch des Prinsen van *Oranje* te bevredigen (3), ook DON JAN was niet bij magte, onmiddellijk de wapenen op te vatten, gelijk hij onbewimpeld den Duitschen Oversten verklaarde (4). Men bleef derhalve onderhandelen. Van den kant des Landvoogds werd aangedrongen, dat, overeenkomstig de belofte der Algemeene Staten, geen bijzondere Stadsbevelhebber in *Brussel* of in eenige andere stad zoude zijn, waar zij te voren niet geweest waren; dat alle krijgslieden, van welken rang of aard ook, hem *volstrektelijk* moesten gehoorzamen, en »zich niet verroeren» zonder zijn bevel als hun Kapitein-Generaal (5); dat elk ongehinderd met zijne goederen in en uit *Brussel* zou mogen trekken; dat de Graaf van *Bossu*, of wien hij anders daartoe benoemde, voor

(1) *Charterb. v. Vriestl.* D. III. bl. 1151, 1152, 1153—1157, 1175.

(2) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXII. bl. 812, 813.

(3) Hiervoor, bl. 180.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 851, 852.

(5) Vgl. hiervoor, bl. 171, 174.

Stadhouder van *Friesland* zou erkend worden; dat naauwkeurig diegenen gadeslagen ^{1576—} en, zonder uitzondering van persoon, naar verdienste gestraft wierden, welke zich tegen ¹⁵⁸¹ de Roomsch-Katholijke godsdienst vergrepen; dat ST. ALDEGONDE, TERLON en dergelijken, die niets anders dan kwade diensten bewezen aan God en den Koning, niet langer veroorloofd wierden te *Brussel* onder de Staten of op andere plaatsen aldaar te verkeerem; dat de afgevaardigden der Algemeene Staten, te *Brussel* vergaderd, van daar moesten vertrekken en zich te *Leuven* vestigen; dat den Landvoogd elk uitgeleverd wierde, welke een renbode uit *Spanje* aanhield, of zich verstoutte de brieven des Konings open te breken en te ontcijferen; dat de bevolking van *Brussel* zich rustig moest houden, en zich ontwapenen zoodra de Duitsche en andere vreemde soldaten afgedankt waren; dat de Algemeene Staten naar vermogen moesten zorg dragen, dat de Prins van *Oranje* en de Staten van *Holland* en *Zceland* niet, gelijk thans dagelijks het geval was, tegen de Gentsche Bevrediging handelden; dat men te dien einde, zoo wel van hunnent als van 's Landvoogdswege, den Prins bevelen zoude, zonder uitstel het Eeuwig Gebod en de bekrachtiging daarvan door den Koning te laten afkondigen, alle predikationen, scholen, en godsdienstoefeningen van de nieuwe sekten in de steden *Haarlem*, *Schoonhoven* en andere plaatsen te schorsen, welke sinds de Gentsche Bevrediging weder in zijne handen gesteld waren, en de bezettingen weg te zenden, die hij, tegen de overeenkomst, daarin gelegd had; dat hij voorts zou nalaten sterkten op te werpen, maar daarentegen de vestingwerken afbreken, welke hij te *Zevenbergen* en elders had aangelegd, en *Nieuwpoort* en *Nieuw-Kastele* teruggeven; dat hij de kerken en kloosters, benevens hunne goederen en inkomsten, in den toestand zou herstellen, in welken zij vóór de Gentsche Bevrediging waren; dat hij zijne oorlogschepen van voor *Amsterdam* moest terug ontbieden, en den handel dier stad noch te land noch te water belemmeren; dat, indien de Prins aan dit en aan alles waartoe hij gehouden en verplicht was weigerde te voldoen, en duidelijk zijne hardnekkigheid, oproerigheid, ongehoorzaamheid en kwade bedoeling liet blijken, de Algemeene Staten zich tegen hem zouden verklaren en met den Landvoogd, als vertegenwoordiger des Konings, zich vereenigen, om hem te dwingen tot hetgeen waartoe hij volgens de Gentsche Bevrediging verplicht was; dat men voortaan in alles en overal naar behooren den Landvoogd, even als zijne voorgangers, zou gehoorzamen, zonder evenwel de Gentsche Bevrediging te overtreden; dat, eindelijk, in het kasteel van *Antwerpen* het krijgsvolk moest toegelaten worden, hetwelk de Landvoogd ter bewaking er van derwaarts zou zenden; en dat men den Heer van *Treslong* en de andere gevangenen zou uitleveren. Werd aan deze voorwaarden terstond en zonder uitstel door de Algemeene Staten voldaan, dan zou de Landvoogd van zijnen kant voldoen alles wat bij de Gentsche Bevrediging overeengekomen, bevoorwaard, en beloofd was (1).” De

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 839, 840.

1576— Heer van *Grobbendonk* werd naar *Brussel* met deze voorstellen gezonden, die in zijn
1581 oog vrij billijk en gematigd waren, maar welke de Algemeene Staten wat hard, onredelijk en in strijd met de voorgaande verdragen oordeelden (1).

Het oponthoud te *Marche en Famine* van mannen als MONDRAGON, DE ROBLES, VERDUGO en DELRIO, die alle der zaak van DON JAN waren toegedaan (2), en de ontdekte briefwissel met de Duitse Oversten moesten den twijfel aan de vredelievende gezindheid des Landvoogds versterken (3). Men maakte dan ook eerlang te *Brussel* oorlogstoebe-reidselen, ofschoon van beide zijden steeds plegtig verklaard werd, dat men zich onverbrekkelijk aan den Gentschen Vrede dacht te houden. De Graaf van *Lalaing* werd tot Opperbevelhebber van het leger, de Burggraaf van *Gent* tot Opperbevelhebber der ruitery, de Heer DE GONGIES tot Opperbevelhebber van het voetvolk, en de Heer LA MOTTE tot Opperveldtuigmeester benoemd. DE CAPRES werd tot Overste aangesteld over de vijf vaandels van de afdeeling van FLOYON, welke, even als de geheele afdeelingen van HIERGES en MEGEN, tot de Staten waren overgegaan, terwijl de Bevelhebbers zelve DON JAN bijbleven (4). De Prins van *Oranje* vermeersterde mid-delerwijl in *Zeeland* eenige Spaansche schepen, welke onder anderen eene goede hoeveelheid goud en zilver voor DON JAN medebragten (5). De Algemeene Staten zonden den Heer van *Champigny* met vijf vaandels voetvolk en honderd ruiters op de Duitse benden af. Zijn ridmeester ELIAS DE LION bemagtigde het slot *Wouwe*, dat met veertig man bezet was, die bijna alle over de kling gejaagd werden. Een der weinigen welke ontkwamen, bragt de tijding er van in *Bergen op Zoom* en tevens groote verslagenheid onder de drie vaandels Duitschers, die er met FUGGER in bezetting lagen. CHAMPIGNY trok des nachts in de nabijheid der stad heen en weder, onder het steken der trompetten en het roeren der trommels, om te doen gelooven, dat zijne krijgsmagt sterker was dan men vermoedde. Hierin werd hij door zekeren JAKOB DE vos, een burger van *Bergen*, ondersteund, die des morgens daar binnen kwam en hoog opgaf van het aanrukkende talrijke leger, hetwelk de muren van alle zijden tegelijk dacht te bestormen, en van 'sPrinsen vloot, welke naderde. De Duitse benden, aan wie geen tijd van beraad gelaten werd, gaven zich bij verdrag over. Het
11 v. Oogst-
maand. 1577 eene vaandel, welk bij de plundering van *Antwerpen* tegenwoordig geweest was, zou

(1) SCHETI *Comment.* p. 42. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 135. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 840.

(2) DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 272.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 135.

(4) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 140, 141.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 132.

genade verwerven, mits het van al zijne achterstallige soldij afzag, den Overste FUGGER, die getracht had vermomd te ontkomen, uitleverde, en de wapenen afstond, welke CHAMPIGNY echter, tegen een schriftelijk bewijs van de genoemde kwijtschelding, terugschonk. De twee andere vaandels, vroeger reeds in de stad in bezetting, ontvingen eenig geld, terwijl de Staten voor de voldoening der overige soldij op bepaalde tijden borg bleven. FUGGER werd eerst naar het slot *Santecroy* nabij *Antwerpen*, en van daar later naar *Brussel* vervoerd (1). In vereeniging met den Graaf van *Hohenlo*, nam CHAMPIGNY nu *Steenbergen* en *Tholen* insgelijks bij verdrag in, en kwam toen voor 's *Hertogenbosch*, waar vier vaandels van wijlen den Graaf van *Eberstein* lagen, welke na langdurig onderhandelen en onder billijke voorwaarden de stad ruimden (2).

Terwijl de Staten zich versterkten, trachtte DON JAN zich tegen hen te verzekeren. In allerijl ontbood hij krijgsbenden uit *Italië*, *Frankrijk* en *Duitschland*. Het gerucht zelfs wilde, dat er reeds zeventig vaandels Spanjaarden, veertig vaandels Italianen, acht duizend ruiters, en vijftien vaandels Bourgondiërs in aantogt waren (3). Hij sloeg ondertusschen den Staten eenen wapenstilstand voor tot de Koning in zijne plaats, ten minste wanneer zij hem niet langer als Landvoogd begeerden, eenen anderen Prins van den bloede zou benoemd hebben. Tevens verzocht hij zijne en ESCOVEDO's onderschepte brieven terug, welker inhoud hij daardoor poogde te vergoelijken, dat zij in een tijd geschreven waren, toen hij nog niet als Landvoogd erkend was; wat ESCOVEDO geschreven had, mogt deze zelf verantwoorden. Voorts betuigde hij, dat de weerspannigheid der burgers en de krijgstoerusting des Prinsen van *Oranje* hem niet veroorloofd hadden, den aftogt der Duitsche soldaten te bespoedigen. In antwoord op dit schrijven, verklaarden de Algemeene Staten nogmaals, onder het gezag des Konings, hun natuurlijken Heer, en bij het Roomsche-Katholijk geloof te zullen blijven; dat zij van het hervatten des oorlogs eenen afkeer hadden, maar evenwel aan het behoud des vredes begonnen te twijfelen. Immers, terwijl zij bijna al hun krijgsvolk hadden

(1) Verkeerdelijk melden BOR, HOOFT en anderen, dat de bezetting van *Bergen op Zoom* zich den 13den van Oogstmaand overgaf. Uit een brief der afgevaardigden van *Utrecht* te *Brussel* blijkt, dat dit twee dagen vroeger geschiedde. BONDAM, *Onuitg. Stukk. D. III. bl. 141.*

(2) CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 188. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 272. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 340. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 236, 237. HARÆUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 261, 262. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 271. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 855, 856. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 134. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 528, 529. v. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. II. bl. 97—101. De stad werd niet voor den 21sten van Herfstmaand door de Duitschers ontruimd.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk. D. III. bl. 173.*

1576— weggezonden, had de Landvoogd daarentegen vóór zijn vertrek naar *Namen*, de Duitse
1581 soldaten bijeenverzameld, vreemdelingen en anderen, welke den Lande niet genegen waren, bij zich gehouden, en waren zijne brieven aan den Koning en aan de Duitse Oversten onderschept geworden. Zij vraagden het derhalve hem zelven op het geweten af, of zij reden hadden, zich overtuigd te houden, dat hij de Gentsche Bevrediging waarlijk wilde handhaven; of zij in deze omstandigheden zich vrij bevonden, den vrede of den krijg te verkiesen; en of zij niet veeleer gedrongen werden, naar het regt der natuur, op zelfverdediging bedacht te zijn? »Het staat niet aan ons,» dus eindigen zij, »Uwer Hoogheid eene wet te geven, noch minder voor te schrijven, of hij zich naar vrede of oorlog zal regelen; de Gentsche Bevrediging, zoo plegtig door Uwe Hoogheid bezworen en door den Koning bekrachtigd, wijst meer dan genoeg den weg aan, welchen Uwe Hoogheid behoort te bewandelen. Wij van onzen kant betuigen, de Gentsche Bevrediging en de Brusselsche Unie van punt tot punt te zullen onderhouden en geenszins den Koning, onzen Heer, den oorlog aandoen of hem noodzaken, de wapenen op te vatten ter verdediging van de dienst Gods, en de onderdanigheid hem verschuldigd, welke wij, overeenkomstig de Unie door ons bezworen, nimmer zullen tegenwerken, ten ware wij daartoe door Uwe Hoogheid genoodzaakt wierden, welke, de wapenen opvattende, oorzaak zal zijn van den geheelen ondergang der godsdienst, zoo als de scheiding der gewesten *Holland* en *Zeeland*, tot ons zeer groot leedwezen, wel genoeg bewezen heeft (1).»

DON JAN had intusschen aan de bijzondere Gewestelijke Staten, Bisschoppen, Raden en Steden een uitvoerig schrijven gerigt, waarin hij de bekende redenen ontvouwt, welke hem genoopt hebben, naar eene plaats van veiligheid voor zich om te zien; vervolgens de diensten opsomt, door hem den Lande bewezen, en aantoot, dat hij steeds zijne beloften is nagekomen, terwijl het valsehe geruchten zijn, dat hij den oorlog zou willen en tot dat einde, op zijn ontbieden, reeds Spaansche en Italiaansche benden in aantogt waren, al hetgeen door eenige woelzieke geesten werd uitgestrooid, die de rust en den vrede zochten te verstoren, welke hij met nadruk tracht te bewaren. Hij betuigt, dat hij van niets ter wereld meer afkeer heeft dan van oorlog en zijn streven alleen is: het Roomsch-Katholijke geloof, de gehoorzaamheid aan den Koning, en de Gentsche Bevrediging te handhaven, gelijk hij meer dan eens aan de Algemeene Staten had te kennen gegeven. Hij kan zijne verwondering niet ontveinzen, dat zulk een klein getal kwalijkgezinden zoo grooten invloed heeft, »zoo vele eerlijke, goede, voortreffelijke lieden, Kerkvoogden, Geestelijken, Grooten, Edelen, wijze en verstandige onderdanen en goede Katholijken de wapenen te doen opvatten tegen hunne eigene

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 85S.

godsdienst en natuurlijken Heer, tegen hunne vrienden, magen, Vaderland en zich- 1576—
 zelve, hun eigen bloed en ingewand. — De oorlog, tot welken zij u willen aansporen, 1581
 moet ongetwijfeld zijn, óf tegen de Katholieke godsdienst, óf tegen den Koning, onzen
 Oversten Heer en natuurlijken Prins, óf tegen onzen persoon, waaruit men beslui-
 ten en oordeelen mag, dat gij veranderen wilt van godsdienst, óf van Heer, óf van
 Landvoogd, óf van allen te zamen.” Verandering van godsdienst zou de Koning even-
 min dulden als verandering van Heer, en er met al de middelen, die hem God ver-
 leend had, tegen waken. Begeerden zij een anderen Landvoogd, hij zou, om den vrede niet
 in de waagschaal te stellen, aan den Koning zijn ontslag verzoeken, op de wijze en
 voorwaarden, welke hij reeds den Algemeenen Staten had te kennen gegeven. Ernstig
 vermaant hij hen, zich door een hoop onruststokers, die den krijg willen en alzoo
 hunne ergste vijanden zijn, niet te laten misleiden en den Koning te noodzaken,
 tegen zijn wil aan, maar tot handhaving van de godsdienst en van zijn wettig gezag,
 zoo wel als tot bescherming der goeden en tot tuchtiging der kwaden, de wapenen
 op te vatten. Nadrukkelijk en welsprekend stelt hij hun de gruwelen en ellende van
 een binnenlandschen krijg voor oogen, welken men, door elkander te verstaan, zoo
 gemakkelijk kan voorkomen (1). Ten slotte hoopt hij, » dat God verhoede, dat zulke
 schoone en edele gewesten door de kwaadaardigheid van eenige raddraaijers in het
 verderf gestort worden (2)!” — *Namen* was een, zoo niet het eenige der Nederlandsche
 gewesten, dat zich hierop te gunste van DON JAN verklaarde, met wien het » wilde
 leven en sterven en zich verzetten tegen allen, die op de Gentsche Bevrediging en
 Brusselsche Unie inbreuk mogten maken (5).” Ten bewijze van de opregtheid des
 Landvoogds, wordt zijn brief aan de Keizerin bijgebracht, die eene dochter was van
 KAREL V en geheel de belangen van het Katholicismus en van *Spanje* toegedaan, voor

(1) Representez vous doncques devant les yeulx les saccagements des esglises, destruction et
 subversion de villes, ruine et desgat de pays, meurdre d'hommes, violations de femmes et filles,
 servitude et oppression du peuple, cessation de mestiers, de marchandises et de tous arts, mesmes
 la famine, la pestilence, et en somme l'ire de Dieu sur tous. — Voyez aussi l'insolence des sol-
 dats mal disciplinez; voyez leur infidelité, considérez leur rapacité et oppression et voleries;
 rememorez ce qu'ils prétendent leur estre deu, qu'il fault payer, le peu de moyens qu'il y a de
 trouver argent, et que la malice est si avant venue, que la justice est par terre, et que la popu-
 lace commande aux magistrats, les mauvais aux bons; par ou se poeult apertement preveoir quelle
 sera la fin et yssue de cecy, sans oblier avec quel roy et maistre vous avez à faire.

(2) GACHARD, *Analectes Beligues*, p. 354—361. Eene Hollandsche vertaling van dien brief bij
 BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 858—860.

(3) GACHARD, *Analect. Belg.* p. 361, 362.

1576— wie hij derhalve zijne ware gevoelens niet behoefde te verbergen. Hij geeft daarin den
1581 vrijen loop aan zijne verontwaardiging, maar zegt evenwel: »Ik doe al wat mogelijk is, opdat men wederzijds de wapenen nederlegge, en elk aan zijne zijde vervulle, waartoe hij gehouden is. Maar daar hun eigen geweten hen beschuldigt, zoo koesteren zij wantrouwen God weet, hoe zeer ik zou wenschen het uiterste te vermijden, maar ik weet niet, hoe dit aan te leggen met lieden, die zich zoo halsstarrig en wederspanning toonen (1).» Ware vredesgezindheid, wat men ook moge zeggen, ademt echter de volgende hartstogtelijke zinsnede in dien brief niet: »De Staten zijn zoo ver gekomen, dat indien ik een weinig getoefd had, mijn persoon in veiligheid te stellen, ik verloren zou geweest zijn te gelijk met de godsdienst en de onderdanigheid aan zijne Majesteit, hetgeen voorzeker het grootste kwaad is en het verlies, dat men onder alle andere het minst behoort te dulden. Want in waarheid, zij willen hier noch hun God erkennen, noch hun Koning gehoorzaam zijn, gelijk zij behooren, maar in alle zaken vrijheid hebben, zoodat het deerlijk is te zien, hoe zij te werk gaan en met welke onbeschaamdheid en geringachting zij zijne Majesteit de genade vergelden, die hij hun bewezen heeft, en mij de moeiten, onwaardigheden en gevaren, welke ik om dit volk geleden heb. Uwe Majesteit mag opmerken, hoe weinig dat gebaat heeft; en nog trekken de kwaden voordeel uit de gunst, die men hun bewijst. In het kort, zij beminnen en gehoorzamen in alle opzigten den allerverkeerdsten, weerspanningsten, en tirannigsten Ketter, welke in de wereld is, namelijk den vervloekten Prins van *Oranje*; daarentegen verfoeijen en onteeren zij den naam en het bevel van hun natuurlijken Vorst en Heer, zonder God te vreezen en zonder achting of schaamte voor de menschen (2).» Hetzij DON JAN opregtelijk of niet opregtelijk getracht hebbe de zaken in der minne bij te leggen, bij zulk eene gemoedsstemming als de zijne, en bij den schamperen toon der Staten, die dikwerf zijn prikkelbaar gestel in toorn en woede moest ontvlammen, konden de onderhandelingen slechts de kloof tusschen beide partijen verwijden; en ofschoon het waar moge zijn, »dat DON JAN van de eene bewilliging tot de andere overging, eindelijk zelfs toestemde, *Namen* te verlaten en allen te ontslaan, aan welke hij betrekkingen ten oorbaar van het Land had opgedragen (3),» het eenmaal gevestigd, en zeker gansch niet ongegrond wantrouwen

(1) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 126.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I. B. XI. bl. 852.*

(3) GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 126, 127, 165. Vgl. daarbij SCHETI *Comment.* p. 55 sqq. v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist. D. III. bl. 168.* BONDAM, *Onuitg. Stukk. D. III. bl. 203, 206, 213—217.* v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl. B. VII. bl. 135.* BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I. B. XI. bl. 860 enz.*

op de beloften, verzekeringen en eeden van de Spaansche zijde was magtiger dan zijne 1576—
toegevendheid en stelligste betuigingen. De Staten begrepen zelfs, dat het nu te ver 1581
gekomen was, nog langer op eene minnelijke schikking met hem te hopen, en beraad-
slaagden, eenen gezant naar *Spanje* te zenden. Het lot van BERGEN en MONTIGNY zweefde
elk echter nog te levendig voor den geest, dan dat iemand die taak op zich zou geno-
men hebben. Zij werd derhalve den vier en twintigsten van Oogstmaand aan een geschrift
toevertrouwd, hetwelk men den achtsten van Herfstmaand aan den Koning zond met
eerbiedig verzoek, DON JAN, wiens trouweloze handelwijze men niet ontveinsde, doch
verschoonend aan den kwaden raad van ESCOVEDO toeschreef, bevel te geven, den Gent-
schen Vrede en de Unie van *Brussel* te eerbiedigen; voorts zoo spoedig mogelijk een
anderen Landvoogd in zijne plaats te zenden, en ondertusschen aan den Raad van State
het beleid der regering op te dragen. Men eindigde met de verklaring: »niets anders
te begeeren dan te blijven bij de oude en Katholieke godsdienst en onderdanigheid
aan den Koning, zoo als men den Keizer, zijnen vader, betoond had (1).»

Inmiddels hadden de burgers van *Antwerpen* den Staten verzocht, het kasteel,
dat hun zoo veel leeds gebaar had, te mogen slechten, althans het gedeelte dat
naar de stad gekeerd was, en hierop te meer aangedrongen, daar DON JAN, naar men
wilde, gezworen had, deze sterkte onder zijne magt terug te brengen, al moest dit den
Koning eenige millioenen kosten. Het bewilligen in dit aanzoek werd door de Staten
van *Holland* en *Zeeland* ter Algemeene Vergadering, waar zij juist, ondanks de
tegenkanting der geestelijkheid, zitting en stem verkregen hadden, doorgedreven. Groot
was hierover de vreugde in *Antwerpen*; alle doorgestane ellende scheen vergeten; de
stedelijke regering beschonk rijkelijk de Bevelhebbers en kende den Heer van *Bourse* een
aanzienlijk jaargeld toe. Juichende werd het werk der vernieling begonnen. Edelen, 28 v.
burgers, vrouwen, zoo van aanzienlijken als geringen stand, allen, jong en oud, zelfs Oogst-
de Slotvoogd VAN LIEDEKERKEN, leenden daartoe de behulpzame hand totdat de sterkte, maand
aan den kant der stad, geheel met den grond gelijk gemaakt was. Het gehaatte stand- 1577
beeld van ALBA (2), door DE REQUESENS op last des Konings omvergeworpen en ver-
borggen, werd gevonden, schimpend langs de straten gesleept en verbrijzeld. Eenige
stukken er van werden als zegeteekenen in de huizen ten toon gesteld; de overige tot
geschut hergoten (3). Om denzelfden tijd haalden ook de Gentenaars, met verlof der 1 v.
Herfst-
maand.

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 866—868. v. METEREN *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 134, 135 verso.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. V. bl. 157.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 139. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 531. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 188 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 272. THU-

1576—
1581— Algemeene Staten, hun kasteel omver, waarin de Antwerpenaars hen even wakker bijstonden, als zij deze geholpen hadden. Een gelijk lot ondergingen met het *Vredenburg* te *Utrecht*, de sloten te *Rijssel*, *Valenciennes*, *Bethune* en *Atrecht*. Het kasteel te *Doornik* werd uit inschikkelijkheid jegens den Bevelhebber, die het bewoonde, en het slot te *Kamerijk*, welk onder het Duitsche Rijk behoorde, gespaard, doch dit laatste, dewijl DE LICQUES, welke DON JAN was toegedaan, er het bevel voerde, door den Heer van *Auxy* vermeesterd en voor de Staten verzekerd. De Graaf van *Egmond* bragt Staatsche bezetting in de stad *Lier*, en nam er den Schout met eenige regeringsleden in hechtenis. Zonder den Prins van *Oranje* of de Staten van *Holland* te kennen, werd het slot te *Gouda* door de burgerij geslecht. Men meent, dat bij die gelegenheid de belangrijke boekverzameling, door HOPPERUS bij zijn vertrek naar *Spanje* aan zijn schoonzoon, den Burgvoogd VAN DER MIJLE, aldaar ter bewaring achtergelaten, niet zonder verlies van vele belangrijke stukken, de geschiedenis en den staat des Lands betreffende, is verstrooid en verloren geraakt (1).

Na de overgave van 's *Hertogenbosch* togen CHAMPIGNY en HOHENLO voor *Breda*, om het reeds vroeger genomen besluit der Algemeene Staten ten uitvoer te leggen (2), en sloten de stad van alle kanten in. De Overste FRONSBERGEN, welke er met zes vaandels Duitschers in bezetting lag, zond eenen Hopman naar *Namen* om last van DON JAN. De Hopman werd in het terugkeeren opgeligt en te *Geertruidenberg* bij den Prins gebracht, welke door bedreigingen en beloften uit hem vernam, dat hij met een briefje van DON JAN aan FRONSBERGEN belast was. Men tornde dit uit zijn broeksband, maakte met behoedzaamheid het zegeltje los en ontcijferde het schrift, dat in slechts zes regeltjes eene vermaning bevatte, »de stad nog zes weken, uiterlijk twee maanden, te houden, onder verzekering, haar binnen dien tijd te zullen ontzetten.” Onmiddellijk liet de Prins door den vermaarden boekdrukker WILLEM SILVIUS, welke de hand

ANUS, *Hist. s. t.* T. III. Lib. XLVI. §. 20. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 340. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 237. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 262. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 855, 856. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 136. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 530.

(1) STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. IX. p. 532. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 188. VESPO. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 273. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 340. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 237. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 855, 905. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 136. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 531. V. WIJN OP WAGENAAR, St. VII. bl. 55. *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 291.

(2) Zie hiervoor, bl. 120.

des Landvoogds volmaakt wist na te bootsen, een dergelijk briefje schrijven en onder-^{1576—}
teekenen, waarin FRONSBERGEN gelast werd, »de stad op de best mogelijke voorwaarden ¹⁵⁸¹
over te geven, daar hij geen ontzet te hopen had.” Het briefje wordt met het onbe-
schadigd gebleven zegeltje digtgemaakt en den Hopman medegegeven, welke zich door
belofte van eene gouden keten, vier duizend gulden en dienst onder den Prins van
Oranje had laten overhalen, het aan FRONSBERGEN ter hand te stellen en onder het
volk uit te strooijen, dat hulp ver te zoeken was. Aan zijn woord getrouw, brengt hij
de geheele stad in rep en roer, en de soldaten nemen den Overste gevangen, wien zij
dreigende van misleiding en kwade trouw beschuldigen. De Prins laat hun in deze opge-
wondene stemming vrijen aftogt met hunnen Bevelhebber, doch zonder betaling, aanbieden,
of twee maanden soldij aan geld en eene aan lakenen, mits zij het overige achterstallige
den Staten kwijtschelden en FRONSBERGEN uitleveren. Zij kiezen het laatste. De beloofde
uitbetaling moet zeer laat, indien ooit, geschied zijn. De Prins werd alzoo op den vier-
den van Wijnmaand in het bezit zijner stad *Breda* hersteld, tot groote vreugde der
burgerij, welke ’langen tijd naar haren Heer verlangd had. De verraderlijke Hopman
ontving de toegezegde belooning, en daarenboven van den Prins nog eenen gouden pen-
ning ter waarde van honderd kroonen (1).

De Algemeene Staten hadden den twintigsten van Oogstmaand den Paltzgraaf JAN
CASIMIR in een uitvoerigen brief de geschillen met DON JAN uiteengezet, het hervatten
van den krijg als mogelijk voorgesteld, en, ingeval van nood, zijne hulp ingeroepen.
In een minzaam antwoord verzekerde hij hen, bij de eerste uitnoodiging oorlogsvolk
te zenden, en raadde hen tevens nadrukkelijk aan, den Prins van *Oranje* aan het hoofd ^{6 v.}
der regering te stellen, daar hij in *Holland* en *Zeeland* sedert vele jaren door daden ^{Herfst-}
getoond had, hoe zeer hij tot het vervullen van zulk eene betrekking berekend ^{maand}
was (2). Juist dienzelfden dag handelden zij naar de bedoeling van den Paltzgraaf, ¹⁵⁷⁷
wiens schrijven echter niet vóór den twintigsten van Herfstmaand ontvangen
werd. Op het berigt, dat reeds eenige vaandels Spanjaarden, door DON JAN ont-
boden, te *Mezières* waren aangekomen, besloten zij bij meerderheid van stemmen,
den Prins naar *Brussel* te noodigen, waarvan reeds vroeger meer dan eens sprake ge-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 174, 206. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 553. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 190 verso. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 341. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 241. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 856. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 134. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 529, 530.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 873, 874.

1576— weest was (1). Behalve aan de onvermoeide pogingen van st. ALDEGONDE (2), aan den
 1581 invloed der Oranjesgezinden onder de Staten, aan den lang gekoesterden wensch des
 volks, en aan het dreigende gevaar, mag dit besluit ook toegeschreven worden aan de
 jongste hulp, door den Prins aan *Antwerpen* bewezen; voorts hoopte men, dat *Holland*
 en *Zeeland*, onlangs, doch naar het schijnt zonder gewenscht gevolg, om geldelijken
 bijstand aangezocht, de algemeene zaak meer ter harte zouden nemen, wanneer ORAN-
 JE, die bij hen alles gold, in hooger bewind en aanzien gesteld wierd (3). Derhalve
 werden JAN VAN DER LINDEN, Abt van *St. Gertrude*, CHAMPIGNY, ELBERTUS LEONINUS,
 en de Advokaat LIESVELD naar *Geertruidenberg* gezonden (4), waar de Prins met be-
 williging der Staten van *Holland* en *Zeeland* (5) zich bevond, om den gang van zaken
 in *Brabant* meer van nabij gade te slaan en zijne vrienden ter Statenvergade-
 ring met raad en daad te ondersteunen. Zij ontvouwdem hem in de meest vlei-
 jende bewoordingen hunnen last, en verzochten in naam der Algemeene Staten,
 11 v. dat hij zich onverwijld naar *Brussel* wilde begeven, opdat men met hem, als
 Herfst- maand 1577 (oud) Lid van den Raad van State, over 's Lands zaken en bij alle voorvallen en
 omstandigheden zou kunnen raadplegen. »Maar,» voegden zij er bij, »daar de vijan-
 den des Lands alom de Staten, de gewesten over het geheel, en vele aanzien-
 lijke zoo wel als ambtelooze personen beschuldigen, ten einde hen bij den Koning
 en alle andere Mogendheden gehaat te maken, dat zij slechts bedoelen, inzonderheid op
 aanhitsing van den Prins, om van Heer en van godsdienst te veranderen, zoo verzoch-
 ten zij hem en de Staten van *Holland* en *Zeeland* dringend eenigen maatregel te ne-
 men, om deze lastertaal te logenstraffen en tevens te toonen, dat zij niets anders
 trachtten, dan te houden wat zij bij den Gentschen Vrede beloofd hadden. Uit
 dien hoofde wenschten zij ernstig, dat het den Prins niet alleen mogt behagen,
 de uitoefening van de Roomsche-Katholieke godsdienst, overeenkomstig dien Vrede,
 in die plaatsen te gedoogen, welke sedert in zijne handen waren gesteld, maar ook in
 alle steden van *Holland* en *Zeeland*, die zulks mogten begeeren; voorts bij wettelijke

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 872. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 136. GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 144.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 139.

(3) HOOFD, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 533. WAGENAAR, D. VII. bl. 166, 167. GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 146, 147.

(4) In stede van den Advokaat LIESVELD, noemt DE TRILLO, in een schrijven aan ORANJE, den Heer van *Sweveghem*. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 154. Dat deze opgave onjuist is, blijkt uit BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 257.

(5) *Resol. v. Holl.* 9 v. Oogstm. 1577, bij WAGENAAR, D. VII. bl. 167.

oorkonde op nieuw te beloven, dat de Staten van *Holland* en *Zeeland* niet zouden toe- 1576—
staan, dat de Roomsch-Katholijke godsdienst aangerand of eene andere eeredienst in de 1581
overige Nederlandsche gewesten ingevoerd wierd, maar veeleer tegen dit laatste helpen
waken naar luid der Gentsche Bevrediging.” De Prins antwoordde schriftelijk, »dat
hij God ten hoogste moest danken en de Staten prijzen voor het vast en eendragtig
besluit, om tusschen de gewesten eene onderlinge zekerheid te bewerken, opdat zij, vol-
gens den Vrede van *Gent*, zich met elkander tot hun behoud mogten verstaan. Hij hoopte
dat God, welke hun deze heilzame eendragt had ingegeven, ook hunne heilige en
loffelijke bedoeling zou zegenen en laten gedijen tot welzijn des Lands in het alge-
meen en van elk gewest in het bijzonder, en tot herleving van den ouden bloei
en voorspoed van het geteisterde Vaderland. Hij was den Staten voor het gunstig ge-
voelen, welk zij van hem koesterden, ten uiterste verplicht, en tevens gereed, alle hem
te dienst staande middelen te hunnen behoeve en ten beste des Lands aan te wenden, ja,
zelfs zijn bloed en leven daarvoor op te offeren. Gaarne zou hij aan hunne uitnoodi-
ging voldoen en zich naar *Brussel*, de stad waar hij was opgevoed en zoo vele dier-
bare vrienden telde, onverwijld begeven, indien hij niet steeds geene zaak van eenig
gewicht had ondernomen, zonder de Staten van *Holland* en *Zeeland* te kennen, met
welke hij ook thans, men wilde hem dit ten goede houden, vooraf zou raadplegen;
gaven deze hunne toestemming, dan konde hij ook te gemakkelijker, te vrijer en zonder
schroom zich geheel aan de belangen des Algemeenen Vaderlands toewijden. Wat het
punt van godsdienst betrof, zou hij zich stiptelijk houden aan het Gentsche Verdrag.
Maar dewijl de Staten van *Holland* en *Zeeland* daarbij uitdrukkelijk hadden be-
dongen, dat in dit opzigt geene verandering gemaakt wierd, althans niet vóór de bij-
eenkomst der aanstaande Algemeene Staten, zoo mogt hij niet, zonder hunne bewilliging,
eenige nieuwigheid toelaten, daar dit ligt tot een volksopstand aanleiding konde geven, van
welken men de schuld op hem zou werpen. Wel wilde hij, zoo voor zich zelve
als in naam der Staten van *Holland* en *Zeeland*, de verzekering geven, dat zij, over-
eenkomstig den Gentschen Vrede, niets zouden gedoogen, wat den vrede en de rust
verstoren, of der Roomsch-Katholijke godsdienst en de uitoefening daarvan hinderlijk
zijn konde. Verder liet hij het over aan de Staten te *Brussel*, boven welke hij
zich geen het minste gezag wilde aanmatigen, maar die hij slechts naar vermogen,
en voor zoo ver zij dit begeerden, in het bestuur van zaken wilde dienen en onder-
steunen, op dit punt zulken regel te stellen, als zij, naar de Gentsche Bevredi-
ging, gepast zouden oordeelen, terwijl hij niet zou verzuimen degenen te helpen
straffen, die, op welke wijze ook, daartegen mogten handelen en de openbare rust be-
dreigen (1).”

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 155—161. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III.

1576—
1581—

Hoewel ongaarne, bewilligden de Staten van *Holland* en *Zeeland* in 's Prinsen vertrek naar *Brabant*, waartoe hij zich reeds vroeger, even als thans, genegen getoond had (1), en welk men aldaar als »het eenige middel ter redding uit de ellende» beschouwde (2). Blijkbaar was de bedoeling van den Prins in de eerste plaats, aan het dralen der Staten een einde te maken en de onderhandelingen met DON JAN af te breken. Hij wilde niet langer van een verdrag hooren, waarop nog slechts zekere lieden aandrongen, die, gelijk hij zich uitdrukt, »zich weinig of niets bekommerende om de rust en welvaart des Lands, daardoor slechts de bevordering van hun eigen aanzien en belang beoogden.» — Ten tweede, door de generaliteit te regeren. Tot dat einde moest men den Raad van State hervormen. Sedert lang had de Prins de opperhoofdigheid (*suprematie*) der Algemeene Staten op het oog, uitgeoefend door eenen Raad, welke door hen gemagtigd en zamengesteld was uit »eenige Grooten, Heeren, of andere der aanzienlijkste mannen uit elk gewest, bij wien het geheele beheer van al de zaken van Staat en Landsbestuur, van wege en in naam der Algemeene Staten, zou berusten.» — En ten derde, de gemoederen tot het aannemen van eenen godsdienstvrede in al de *Nederlanden* voor te bereiden, onder het beschermheerschap of oppergebied des Hertogs van *Anjou*. Ter verwezenlijking dezer plannen rekende ORANJE inzonderheid op de stemming en toegenegenheid der bevolking. Niet alleen in de meeste Noordelijke gewesten genoot hij de gunst des volks, maar ook in een groot gedeelte der Zuidelijke, waar sinds den Gentschen Vrede de uitgewekenen teruggekeerd, de Protestanten talrijk geworden, en in vele steden de gemeenten der Hervorming genegen waren. Geloofs-onderzoek en bloedbevelen waren afgeschaft; het preken was, wel is waar, den Hervormden verboden en de overtreders werden gestreng gestraft, maar deze en dergelijke maatregelen strekten slechts, om te meer naar 's Prinsen komst te verlangen en de liefde des volks voor hem te verhoogen. Reeds vóór lang was de invloed der gemeenten zeer groot en dikwijls beslissend. Hierop steunende, had men den Raad van State gevangen genomen, de Gentsche Bevrediging verworven, ORANJE's soldaten in *Brussel* gevoerd, de Algemeene Staten beschroomd gemaakt, en DON JAN bijna op de vlugt gebragt. De Grooten vreesden deze verbindtenis van den Prins met het volk, aan welks vaak onbescheidene

bl. 257. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 190 verso. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 240. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 262, 263. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 872, 873. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 136, 137. HOOFD, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 533, 534.

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 760.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 171.

eischen zelfs hij zich dikwijls onderwierp. Maar ORANJE voorzag, dat hij weldra den 1576-
 najver der Grooten, de vooroordeelen der Geestelijken, en de gehechtheid der stedelijke 1581
 Overheden aan den Koning zou te bestrijden hebben. Hij konde zich niet anders dan
 door de gemeenten schragen, en zoo hij op haar niet gebouwd had, zou hij zich nim-
 mer naar *Braband* gewaagd hebben (1).

Vergezeld van zijne gemalin, zijn broeder JAN van Nassau, den Heer van *St. Alde-
 gonde* en zijn gewoon hofgezin, verliet de Prins omtrent den middag te scheep *Geer-
 truidenberg*. Bij *Oudenbosch* stapte hij aan wal en werd door ruitery ontvangen,
 terwijl hem uit *Antwerpen* de gewapende burgerij te gemoet trok, om hem naar hare
 stad te geleiden. Hier werd hij, na eene afwezigheid van elf jaren, met onbeschrijf-
 lijke vreugde en geestdrift door het volk begroet. Hij nam al de gemaakte veranderingen
 in oogenschouw, gaf zijne tevredenheid over het vernielen des kasteels te kennen, en
 betuigde zijne diepe smart over de ramp, welke de stad door de Spanjaarden had ge-
 troffen. Van wege de Algemeene Staten verwelkomden hem de Abten VILLIERS en DE
 MAROLLES, de Baron van *Fresin*, Sénéchal van *Henegouwen*, en de Heer van *Capres*.
 Na een verblijf van vijf dagen verliet hij *Antwerpen*, uitgeleid door de schutterij in
 het geweer tot op eene mijl afstands van *Brussel*. Hier ontving hem de Brusselsche
 burgerij, insgelijks onder de wapenen en met vliegende vaandels. Op de nieuw ge-
 gravene vaart aldaar lagen drie schepen gereed voor den Prins en zijn gevolg; op het
 eerste was een banket voor hem aangerigt; op het tweede prijkten aan onderscheidene
 pijlers de wapens der zeventien Nederlandsche gewesten, welke hem hier, als 't ware, kwa-
 men begroeten; en op het derde schip vertoonden de Rederijkers van *Brussel* een spel van
 zinne: *de bevrijding der gevangenen en verdrukten*, waarmede zij te kennen wilden geven,
 dat zij den Prins als het werktuig in Gods hand beschouwden, om *de Nederlanden*
 uit de slavernij der Spanjaarden te verlossen. Zegepralend was zijn intogt in de stad 23 v.
 zelve. »De juichende menigte,» zegt een Spaanschgezind schrijver, »noemde hem 1577
 den Vader, den Verdediger, den Steun van de vrijheid der Nederlanders, en riep dit
 zoo luide, dat de lucht er aan alle kanten van weërgalmde. De vreugdebetuigingen
 van de hoogere standen waren niet minder, zoodat zijne intrede en ontvangst meer
 die van den Oppervorst dan van zijn onderdaan schenen te zijn (2).» Dit was zeker
 een der schoonste dagen uit het leven van WILLEM den Eerste. Schitterend zag hij
 zich gewroken over al de beledigingen, welke hij ondergaan had. *Brussel*, waar de
 hoofden van zoo vele zijner trouwe vrienden en aanhangers waren gevallen; waar het
 banvonnis over hem was uitgesproken; waar hij, de voortvlugtige, veroordeelde, en

(1) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 147—149.

(2) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 273.

1576—
1581—vervolgde, te vergeefs eene schuilplaats gezocht had, toen hij tegen ALBA ten strijde toog, smeekte hem thans om hulp en bescherming (1). Maar hoewel zijne vijanden onder den Adel verdreven waren of het niet waagden zich openlijk tegen hem te verzetten, vreesden evenwel zijne vrienden, dat men iets tegen zijn leven mogt ondernemen. De Graaf van *Schwartzenberg* had hem vermaand, niet te veel te vertrouwen, en inzonderheid zijn persoon in acht te nemen (2). Groote bezorgdheid koesterden velen voor hem, en inzonderheid de Prinses (3). Op haar aanzoek, gelastten de Staten van *Holland* en *Zeeland*, dat dagelijks in alle kerken voor zijn behoud zou gebeden worden (4).

Te regten tijde kwam ORANJE te *Brussel*. Daar nog altijd velen aan den vrede niet wanhoopten, waren de onderhandelingen met DON JAN voortgezet, ofschoon men zich ten krijg toeruste, zelfs vijandelijkheden pleegde, en den Prins tot zich noodigde. Dit laatste inzonderheid had den Landvoogd in geweldigen toorn ontstoken, doch het was GROBBENDONK gelukt, hem tot bedaren te brengen. Zelfs was men er in geslaagd, een zeer uitvoerig verdrag te ontwerpen, waarover de wederzijdsche afgevaardigden het eens geworden waren. Er ontbrak niets aan dan de bekrachtiging der Staten; en, dank zij der onvermoeide pogingen van GROBBENDONK, nog vóór 's Prinsens komst te *Brussel* werd het in den voormiddag van den drie en twintigsten van Herfstmaand ter Algemeene Statenvergadering aangenomen, juist toen ORANJE's ijverigste aanhangers hem te gemoet getogen waren, en niettegenstaande de afgevaardigden van *Holland* er op aandrongen, de beslissing tot op zijne komst uit te stellen. De Prins, welke dien zelfden dag aankwam, wist in één oogenblik met de uiterste behendigheid het verdrag omver te werpen, waaraan GROBBENDONK met den grootsten ijver en uitstekende bekwaamheid twee maanden onverpoosd gewerkt had, en dat nu, na het wegruimen van ontelbare bezwaren, eindelijk tot stand gebracht was. Terstond wilden eenige Staatsleden de eindstemming niet als geldig beschouwd hebben, dewijl zij er niet bij tegenwoordig geweest waren; doch hierop werd geen acht geslagen, daar men vroeger reeds in hun bijzijn, wat de hoofdzaak betreft, was overeengekomen. Nu liet zich de Prins het verdrag lid

(1) Vgl. v. D. VINCET, *Hist. d. Troubl.* T. II. p. 401.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 130.

(3) *Archives de la Maison d'Oranje*, T. VI. p. 172—177, 178, 179.

(4) CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 191. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 273. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 341. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 241. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 263. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 873. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 137. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 535.

voor lid uiteenzetten, en scheen het, op eenige weinigbeteekenende wijzigingen 1576—
na, goed te keuren. Eene onbelangrijke verandering echter, welke DON JAN in een 1581
der punten had voorgesteld en door de Staten, om aan het eindverdrag geene hinder-
palen in den weg te werpen, was toegestaan, werd als eene nog niet geheel besliste
zaak door ORANJE beschouwd; en zoo veel wist hij te bewerken, dat zij niet alleen
verworpen werd, maar de Staten bij het verdrag nog eenige nieuwe punten en voor-
waarden voegden, welke het met zorg opgetrokken staatkundig gebouw van GROBBEN-
DONK geheel in duigen deed spatten. Eene dezer voorwaarden onder anderen was,
dat »DON JAN zich onmiddellijk naar *Luxemburg* begeven moest, zoo als hij zelf
vroeger had voorgeslagen, en daar, tot de komst zijns opvolgers, alleen naar het goed-
denken van den Raad van State, of wie de Algemeene Staten daartoe geschikt zouden
oordeelen, het bestuur uitoefenen (1).”

Het sprak van zelf, dat deze onverwachte eischen, welke door den Bisschop van
Brugge en den Heer van *Willerval* naar *Namen* werden overgebracht, DON JAN verbit-
terden. Onbewimpeld gaf hij er zijn misnoegen over te kennen, en nog meer daarover,
dat men den Prins van *Oranje*, »den grootsten vijand van het Roomsch-Katholijk geloof
en van den Koning,” naar *Brussel* genoodigd had. Daar hij evenwel nog niet ten
krijg gereed was, sloeg hij eene wapenschorsing voor. De Staten, welke hierin slechts
eene poging zagen om tijd te winnen, bewilligden er in, doch niet langer dan voor
twee of drie dagen, binnen welken tijd de onderhandelingen, in elk geval, moesten
afgehoopen zijn. Zulk een voorstel, dat aan bespotting grensde, was bijna eene
oorlogsverklaring; en DON JAN, beducht dat men hem in *Namen* zou belegeren, liet
zoo in de stad als op het slot eene genoegzame bezetting achter, en begaf zich eerst
naar *Marche en Famine*, toen naar *Luxemburg*. Schriftelijk verweet hij den Staten
hun gedrag en beschuldigde hen, »dat zij hunnen Heer alles, op den enkelen titel 2 v.
na, ontnemen wilden (2).” En den veertienden van Wijnmaand melde hij hun uit Wijn-
Luxemburg, »dat hij in last had, hun 's Konings ongenade ten strengste te doen 1577
gevoelen, ten ware zij van hunne stouten eischen afzagen en den Prins met zijn
aanhang verdreven (3).” Was zulk een hooge en dreigende toon niet geschikt,
de breuken te heelen, het scherpe antwoord der Staten moest die onherstelbaar ma-
ken. Na DON JAN eedverkrachting en daden verweten te hebben, uit welke niets

1) SCHETI *Comment.* p. 94—110. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 874—876.
HOOPT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 535, 536. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison*
d'Orange, T. VI. p. 167—169.

(2) SCHETI *Comment.* p. 107, 108. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 876.

(3) SCHETI *Comment.* p. 110. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 884.

1576— anders *dan de algemeene verwoesting en ondergang der Nederlanden* konden voort-
1581 vloeijen, gaan zij aldus voort: »Indien gij daarin volhardt, zal dit tot groot nadeel strekken van de Heilige Roomsche-Katholieke godsdienst en de gehoorzaamheid aan den Koning verschuldigd, gelijk elk ligtelijk kan begrijpen. Wij zullen beide naar al ons vermogen, overeenkomstig onzen eed, pligt en de Unie, even zoo gestreng handhaven, als men weinig kan zien, dat Uwe Hoogheid het eene en het andere ter harte neemt. Niet alleen tracht gij ons, maar ook de geheele Christenheid te verstoren, dewijl gij hier de tirannij der Spanjaarden denkt te bestendigen, reeds sinds jaren uitgeoefend tegen den eed, welchen de Koning heeft afgelegd, dat hij de voorregten dezer Landen zou onderhouden, en in weêrwil der verpligting, die hij heeft aan zulke goede onderdanen en leenmannen, als zijne voorzaten altijd (aan ons) gehad hebben. En aangezien Uwe Hoogheid niet slechts geenszins opgevolgd, maar zelfs de voorwaarden en bedingen, op welke gij tot algemeen Landvoogd aangenomen zijt, en datgeen wat gij ons van wege zijne Majesteit verschuldigd waart geschonden hebt, zoo hebben wij thans goede reden, u niet meer voor onzen Landvoogd te houden; bovendien heeft Uwe Hoogheid ons verwittigd, dat zijne Majesteit u veroorloofd heeft, het bewind te verlaten. Wij verzoeken derhalve nogmaals Uwe Hoogheid, de wapenen neder te leggen, en het bestuur van zaken, tot meerder zekerheid, in handen des Raads (van State) te stellen, gelijk de Staten Uwe Hoogheid in hunne jongste brieven hebben voorgeslagen, daar dit toch in het minste niet geschiedt, om zijner Majesteits gezag te verminderen of te verkorten, maar als het eenige middel, welk het geheele Land tot de genegenheid en liefde voor zijne Majesteit kan terugvoeren, van welke de wreedheid der vorige Landvoogden het bijna hadden vervreemd. Hierdoor zullen de godsdienst en de behoorlijke gehoorzaamheid aan zijne Majesteit zich alleen kunnen staande houden, en de rust en vrede dezer Landen gehandhaafd worden, tot zoo lang zijne Majesteit zulk eenen Landvoogd zal gezonden hebben, als Uwe Hoogheid ons aangeboden en zijne Majesteit beloofd heeft, en dien wij gaarne zullen aannemen, in zoo verre hij van den bloede is *als behoort* en niet van Spaansch of eenig ander verdacht bloed (*nit van dem Spanischen humeuren sye, noch van solcher verdencken*). Zoo echter Uwe Hoogheid op den ingeslagen weg blijft voortgaan, betuigen wij voor Uwe Hoogheid, voor God en den Koning, onzen hoogsten Heer, en voor de geheele wereld, dat wij aan de toekomstige nadeelen en onheilen even zoo weinig schuld zijn als aan de verledene; terwijl wij vertrouwen, dat de waarheid ten laatste zal zegevieren. Maar als Uwe Hoogheid met (het plegen van) geweld voortvaart, hebben wij besloten, alle Keizers, Koningen, Potentaten, vrije Steden en anderen tot hulp in te roepen, om ons van het geweld te bevrijden, hetwelk Uwe Hoogheid en de Spanjaarden ons mogten aandoen. Wij bedoeelen hiermede niet tegen zijne Majesteit te handelen, maar alleen ons op de best mogelijke wijze, naar alle geestelijke en wereldlijke regten, tegen het ongeluk (ongelijk?)

te verdedigen, dat Uwe Hoogheid hoe langer zoo meer ons poogt aan te doen, en 1576—
 waardoor gij reeds tot het omverhalen der sloten en andere daden, die tegen u zijn verrigt 1581
 geworden, aanleiding gegeven hebt, ten einde wij ons tegen de aanslagen mogten dekken,
 die gij aan alle kanten beproefd hebt, om ons te overvallen en te onderdrukken. Wij
 zullen zijner Majesteit schrijven en ons gereed maken, ons tegen zoo vele valsche en
 lasterlijke zaken, die men ons aanticht, te regtvaardigen en deze aan den dag te
 brengen, ofschoon ongaarne wegens de genegenheid, die wij voor de dienst en goeden
 naam van Uwe Hoogheid koesteren. — Wat de komst des Prinsen van *Oranje* betreft,
 deze is op ons aanzoek geschied, dewijl wij daardoor zijne Majesteit wilden handhaven
 bij hetgeen hij met eede, door Uwe Hoogheid afgelegd, bekrachtigd heeft. Met het oog
 op de Gentsche Bevrediging, kan men ons dit niet ten kwade duiden, daar wij,
 krachtens het tweede en bovenal het vierde punt, verplicht zijn, gemeenschappelijk te
 trachten de verbondene gewesten te beschermen. En wanneer men onze daden naar
 waarheid zijner Majesteit onder het oog bragt, zou hij dit niet euvel nemen na de
 groote jammeren en ellenden, welke de vorige Landvoogden ons berokkend hebben,
 daar wij niet anders bedoelen dan onder dezelfde betuigingen, welke wij zoo dikwerf
 herhaald hebben, wel en eenparig te verrigten, wat Uwe Hoogheid en zijne Majesteit
 hebben bewilligd. Wij hopen, dat de goede God, welke onze harten ziet, door
 Zijne barmhartigheid onze Beschermer tegen alle ongerechtigheid zijn zal, even als wij
 Hem ook bidden, dat Hij Uwe Hoogheid een goed en lang leven schenke (1).”
 Na het afzenden van dien brief, in welken, behalve zoo vele andere scham-
 pere uitdrukkingen, aan DON JAN bedektelijk zijne onwettige geboorte verweten wordt,
 was het den Staten bijna onmogelijk terug te treden (2). Dit was ook zeker hunne
 bedoeling niet. Eerlang gaven zij eene verdediging van hun gedrag in zeven talen,
 het Latijn, Hoog- en Nederduitsch, Fransch, Italiaansch, Spaansch en Engelsch, in
 het licht, waarbij de onderschepte brieven van DON JAN en ESCOVEDO gevoegd werden,
 en zonden die aan bijna al de Christen Mogendheden met verzoek, dat men DON JAN
 noch krijgsligting, noch doortogt van krijgsvolk toeliet. Hierop verscheen spoedig
 een uitvoerig antwoord, waarin DON JAN den Prins van *Oranje* en de Staten met ver-
 wijtingen overlaadde. ST. ALDEGONDE, ORANJE’S vertrouwde, getuigde hij, »voerde
 zeer oproerige en hatelijke redenen tegen de oppermagt der Vorsten, daar hij in
 de school van CALVINUS geleerd en onderwezen en diens huisgenoot zoo vele jaren ge-

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk. D. III. bl. 299—307*. Deze brief was reeds den achtsten van
 Wijnmaand ontworpen, doch blijkbaar eerst na de ontvangst van DON JAN’S tweede schrijven afge-
 zonden. Vgl. BONDAM, *Onuitg. Stukk. D. III. bl. 302*.

(2) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d’Orange*, T. VI. p. 170.

1576— weest was. Hij beweerde, dat alle Vorsten tirannen waren, dat er geen wettige rege-
1581 ringsvorm was dan die der Zwitsersche Kantons, en dergelijke stellingen meer, zulk
eenen bedrieger waardig, waarop alle Koningen en Vorsten wel dienden acht te geven,
als zijnde eene zaak, aan welke hun staat en eer gelegen was (1).” Doch de overige
» breed uitgerekte dingtaalen,” zeggen wij met HOORT, » hier in klampen, ik staa des lee-
digh; voorneemlyk, naardien uyt den aangewezen wandel beyde der partyen genoegzaam
te scheppen is, wat stof zy ter weederzyden gehadt hebben (2).” Onder de beschul-
digingen van DON JAN tegen den Prins ingebracht, en van welke eenige ongegrond,
andere ten uiterste gezocht, sommige ten langste uitgemeten waren, behoorde ook deze,
dat hij beogde, zich in het algemeen bewind der *Nederlanden* te dringen. Zeker is, dat
de Oranjesgezinden steeds zorgden, zoo wel bij monde als bij gedrukte geschriften, den Prins
hemelhoog te verheffen en hem als den verlosser der *Nederlanden* uit de slavernij der Span-
jaarden voor te stellen, tot wien men in den nood zijne toevlugt moest nemen. » Wan-
neer men het beleid en gedrag van den Prins in al zijne zaken gadeslaat, zal men bevin-
den, dat hij door geschriften gewoon was zich den weg tot het bereiken zijner plan-
nen te banen, en dat hij door de pen meer verworven heeft dan door den degen,
waartoe hij vele bekwame mannen, onderanderen ST. ALDEGONDE, in zijne dienst had,
die door welberedeneerde en bondige geschriften, de gemeente voorbereidden tot het-
geen hij in den zin had te ondernemen (3).” Daarenboven had hij met uitnemend be-
leid overal de gemeenten beschermd en voorgetrokken niet alleen, maar haar zelfs in
zaken van bestuur geraadpleegd. Door dit een en ander was hij, in den volsten zin des
woords, de man des volks geworden, op welks liefde en vertrouwen zijne magt en in-
vloed hoofdzakelijk gegrond was. Onmiskenbaar bleek dit toen de drie Leden van *Brus-
sel* met de Hoofd-Dekens der Gilden en andere voorname burgers van *Antwerpen*,
den drie Stenden of Staten van *Braband* verzochten, ORANJE tot *bijzonder Stadhouder* van
hun gewest te benoemen, waarin na veelvuldig en rijp overleg bewilligd werd. Daar de
Algemeene Landvoogd der *Nederlanden*, welke te *Brussel* zijn verblijf hield, van zelf
het ambt van *bijzonder Stadhouder* van *Braband* waarnam, vervulde de Prins, door de op-
dragt dezer laatste waardigheid, de plaats van DON JAN, en van nu aan scheen hem den
weg geopend, dezen ook in andere betrekkingen te vervangen (4). De Algemeene Staten

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 877—893. *Authent. Stukk.* bl. 151—164, 180—187.

(2) *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 539.

3) *Leven v. WILLEM I*, D. III. bl. 129, 130.

(4) GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 208. BOR en de meeste overige, zoo oude als nieuwere schrijvers onzer geschiedenis melden, dat de Prins tot

hechten den twaalfden, naar anderen den twee en twintigsten van Wijnmaand hun zegel aan 'sPrinsen benoeming tot »bijzonderen Stadhouder, doch slechts voorloopig en tot er een Algemeen Landvoogd zou aanwezig zijn; tevens onder voorwaarde, dat hij in alles zich zou houden aan de Gentsche Bevrediging, vooral aan het vierde punt ervan, krachtens welk hij niet mogt dulden, dat er iets ondernomen wierd tegen den algemeenen vrede, of tegen de Roomsche-Katholieke godsdienst en de uitoefening daarvan (1).” Van de handhaving of onschendbaarheid van het gezag des Konings, is hier volstrekt geene sprake. — De Prins zelf spreekt nadrukkelijk tegen, dat hij ooit eenigen stap ter verkrijging van de bewuste waardigheid gedaan heeft (2); en de Staten van *Brabant* verklaarden aan de Algemeene Staten, dat ORANJE eerst »na veelvuldige en dringende redenen en verontschuldiging,” zich deze keuze had laten welgevalen (3). 'sPrinsen tegenkating, hetzij al of niet opregt gemeend, was niet onverwinnelijk; en het volk in *Brussel* en *Antwerpen* gaf hierover zijne vreugde door verlichtingen en feestvuren te kennen (4).”

ORANJE konde geen treffender en overtuigender bewijs van de gunst en de gehechtheid des volks ontvangen dan zijne verheffing tot de besprokene waardigheid, te meer daar zij het gevolg was en tot tegenwigt moest strekken van eenen maatregel, door de aanzienlijkste Edelen beraamd en uitgevoerd, om zijn gezag en invloed te knot-

Stadhouder en *Ruwaard* verkozen werd. In het verzoekschrift aan de Algemeene Staten, wenschen de Staten van *Brabant* slechts, den Prins tot hunnen *bijzonderen Stadhouder* te mogen aanstellen. Zie BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 320. Teregt merkt de Heer G. V. P. aan, dat de waardigheid van *bijzonder Stadhouder* en die van *Ruwaard* niet eensbeteekenend (*synoniem*) zijn. De titel van *Ruwaard* drukte vrij wat meer uit. Een *Ruwaard* (*Ruhe-Wirth*, *Rustbewaarder*?) werd in de Nederlandsche Staten alleen in zeer buitengewone en dringende omstandigheden verkozen, wanneer de wettige Vorst minderjarig of ziek was, of wel als het volk reden had, zich tegen zijne willekeurige regering te verzetten. De *Ruwaard* mogt, overeenkomstig de voorregten, alles verrigten, wat anders den Vorst of Heer veroorloofd was, en gewoonlijk werd eene dergelijke verkiezing door de benoeming tot Landsheer gevolgd. Vgl. v. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 60—62.

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 321. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 528. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 274. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 341. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 265. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 898. VAN METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 137. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 537.

(2) Vgl. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 208.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 320.

(4) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 341. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 898.

1576— ten, welke vele van hen sinds geruimen tijd met afgunst, nijd, en bezorgdheid vervulden (1).
 1581 Er was geen twijfel aan, dat zij geheel op den achtergrond zouden geraken, wanneer de Prins, dien zij zich gelijk rekenden, aan het dikwerf uitgedrukte verlangen der bevolking gehoor leende en te *Brussel* verscheen, waar hij zich, dit was te voorzien, van het beleid van zaken zou meester maken. Om dit te voorkomen en hem, als 't ware, de handen te binden, begrepen zij, hem zoo wel als DON JAN, een ander gezag tegen te stellen (2). De trotsche en wufte Hertog van *Aarschot*, welke ORANJE uiterlijk een goed gelaat toonde, maar hem in het geheim tegenwerkte en lagen legde (3), zijn broeder de Markgraaf van *Havré*, de Graven van *Egmond* en van *Lalaing*, de Burggraaf van *Gent*, de Heeren van MONTIGNY, VILLE, HEZÉ, CHAMPIGNY, RASSINGHEM, WILLERVAL, SWEVEGHEM en anderen, ten getale van zestien of achttien Edelen, vereenigden zich, om over dit plan te raadplegen. Het moet verwondering baren, dat zich onder hen mannen bevonden gelijk LALAING, VILLE en HEZÉ, welke tot de ijverigste vrienden en aanhangers van ORANJE behoorden. Men heeft hierop aangemerkt, dat deze Edelen door godsdienstbezwaar werden aangedreven, zich in het onderhavige geval aan de zijde van 's Prinsen benijders te scharen. Zij gloeiden voorzeker van haat tegen de Spanjaarden, maar de Roomsche-Katholieke godsdienst ging hen na aan het hart, en deze konde gevaar loopen, ja, misschien zelfs geheel door de Hervormde leer verdrongen worden, wanneer een Ketersgezind Vorst aan het hoofd van zaken geraakte (4). Tot nieuwen algemeenen Landvoogd werden, onder meer anderen, ook de Hertog van *Anjou*, met wien de onderhandelingen steeds waren voortgezet, en de Paltzgraaf JAN CASIMIR voorgesteld. Eindelijk bepaalde zich de keuze op den Aarts-hertog MATTHIAS, jongsten broeder van den regerenden Keizer RUDOLF II, en die later zelf de Keizerlijke waardigheid bekleed heeft. Hij was een jongman van twintig jaren, zacht, buigzaam en vredelievend van aard, maar met zwakke geestvermogens, en zeker voor niets minder berekend dan voor de gewigtige betrekking, welke men hem wilde opdragen en waartoe hij zelf zich reeds het vorige jaar bij de Algemeene Staten had aangeboden. Doch juist deze hoedanigheden maakten hem aanbevelenswaardig bij de eerzuchtige Edelen, welke vertrouwden, hem naar hunne hand te zullen stellen, of, zoo als het naïf wordt uitgedrukt, »hem goede opiniën en instructiën in te storten.” Hij was een zusterszoon van FILIPS II; men hoopte derhalve, dat de Koning deze keuze zou billijken, welligt zijne dochter tot gemalin en *de Neder-*

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 178, 191, 210.

(2) v. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 140, 141.

(3) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 141, 142.

(4) v. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 144, 145.

landen tot huwelijksgift aan den Aartshertog zou geven. DON JAN, meende men, zou 1576—
het niet wagen, het zwaard tegen zijn mededinger aan te gorden: en de Keizer, 1581
dacht men, zou zich thans de bevrediging der *Nederlanden* nadrukkelijker aantrekken. MATTHIAS, eindelijk, behoorde tot een geslacht, hetwelk gestreng Katholijk was; voor de godsdienst was derhalve van hem niets te vreezen (1).

De Heer van *Maelstede*, vroeger Jonker aan het Keizerlijke Hof, was den zes en twintigsten van Oogstmaand dezes jaars in het geheim naar *Weenen* gezonden, om door tusschenkomst van LAZARUS SCHWENDY den Aartshertog te polsen, of hij genegen zou zijn, de hem toegedachte waardigheid aan te nemen. De Prins van *Oranje* werd van het plan eerst een paar weken later door den Markgraaf van *Havré* verwittigd, welke, op zijn togt als gezant naar *Engeland*, door *Geertruidenberg* kwam. Hij scheen er aanvankelijk eenige bezwaren in te vinden, doch op de verzekering, welke hij, naar het ons voorkomt, niet behoefde, dat een Raad uit den hoogen Adel den jeugdigen Vorst zou ter zijde staan, liet hij zich de zaak welgevallen. Ongetwijfeld toch vertrouwde hij, dat deze stap der Edelen den haat van DON JAN op den Adel niet alleen onverzoenbaar zou maken, maar er ook botsing tusschen de beide hoofdtakken van het Huis van *Oostenrijk* uit zou ontstaan, welke den Nederlanders ten voordeel konde strekken. Het blijkt ten minste, dat hij zelf reeds vóór drie jaren niet ongaarne zou gezien hebben, dat een van de zonen des Keizers de opperlandvoogdij over *de Nederlanden* aanvaardde (2). Het kan zijn, dat dit minder met zijne plannen strookte nu hij zich te *Brussel* indedaad aan het roer van staat geplaatst zag, en met elken dag zijn aanzien en invloed vermeerderden. Maar juist dit moest den Hertog van *Aarschot* en die van zijnen rade nopen, hem onverwijld eenen door geboorte hooger geplaatsten persoon tegen te stellen. MATTHIAS werd dan, buiten weten van ORANJE en de Staten, uitdrukkelijk genoodigd, zich ten spoedigste naar *de Nederlanden* te begeven (3). Dadelijk besloot hij heimelijk te vertrekken, daar de Keizer, althans *officiëel*, niets van de zaak mogt weten (4). In den nacht van den derden op den vierden van

(1) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 184, 187, 191—195; en, naar hem, v. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl. D. III. bl. 145, 146.*

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 96. *Alg. Gesch. des Vaderl. D. II. St. V. bl. 430.* Vgl. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist. bl. 275.* GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives etc.*, T. VI. p. 193. WAGENAAR, D. VII. bl. 173, 174, welke hierin HOOFD volgt, *Nederl. Hist. B. XII. bl. 537.* v. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl. D. III. bl. 146, 147.*

(3) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 194, 195. v. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl. D. III. bl. 147, 148.*

(4) GROEN v. PRINSTERER onderzoekt uitvoerig, of de Keizer van het vertrek zijns broeders geweten en het goedgekeurd heeft. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 201, 202.

1576— Wijnmaand verliet hij, in het gewaad van een bediende en het gezigt geverwd, om
1581 geheel onkenbaar te zijn, met postpaarden de stad *Weenen*, alleen door zijn Kamer-
heer von DAUWYTZ, den Heer van *Maelstede*, en een klein gevolg verzeld. Over *Keu-*
len kwam hij, vóór het einde der genoemde maand, te *Lier* in *Braband*, onlangs
door den Graaf van *Egmond*, een zijner vrienden, voor de Staten verzekerd (1).

»Men zou naauwelijks iets roekeloozer kunnen bedenken, dan dat eenige Edelen,
op eigen gezag, eenen Opperlandvoogd aan *de Nederlanden* wilden geven, noch iets
loszinniger dan de inwilliging des Aartshertogs, welke toch overwogen moest hebben,
hoe gevoelig hij hierdoor den Koning van *Spanje* zou honen, aan wien hij zoo na
vermaagschapt was, en van wiens opperste en wettige magt eene dergelijke verkiezing
alleen afhing (2).» Het zij de Keizer dit insgelijks begreep, het zij om allen
schijn van medepligtigheid van zich af te werpen, onmiddellijk zond hij den Aarts-
tog boden achterna en beval hem terug te keeren, doch MATTHIAS verontschuldigde zich
daarmede, dat hij alleen in het belang des Konings van *Spanje* handelde en om te ver-
hoeden, dat *de Nederlanden* in uitheemsche handen geraakten (3). 's Keizers plegtige
verzekering, dat alles »geheel buiten zijn weten en wil» geschied was (4), vond bij
4 v. Wijn- DON JAN geen geloof, welke terstond na het ontvangen van dien brief, den vijf en twin-
maand 1577 tigsten van Wijnmaand, aan ALEXANDER FARNESE, Prins van *Parma*, schreef: »Ik ben
indedaad over de zaak niet weinig onthutst, want hoewel ik weet, dat er reeds verleden jaar
bij de Staten sprake van geweest is, konde ik mij echter niet verbeelden, dat de Aarts-
hertog een dergelijk aanzoek gehoor zou geven, of zijne moeder en zijn broeder daarin
zouden bewilligen. Ik verwonder mij niet over de Keizerin-Weduwe, welke ik acht, dat
niets van den geheelen toeleg geweten heeft; veeleer beklaag ik haar, als ik de ge-
volgen bedenk, welke zij van de ligtzinnigheid haars zoons te vreezen heeft. Maar
van den Keizer weet ik voor als nog niet wat ik denken zal. Hij toch wist, wat er

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 196, 202, 213, 215. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 297. D. IV. bl. 43, 44. v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 234. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 532. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 191. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 274. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 342. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 241. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 264, 267. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 898, 899, 900. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 137 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 537, 538. v. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 17.

(2) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 274.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 899. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. XI. p. 532. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 297.

(4) Den brief van den Keizer heeft BONDAM opgenomen in zijne *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 296—298.

gaande was, en heeft dit niet alleen niet belet, maar er zelfs den Koning, in strijd met zijn plicht, niet van verwittigd. Wat mij betreft, zoodra ik de aankomst van den Aartshertog verneem, zal ik hem minzaam tegen alle vereeniging met de Staten waarschuwen; slaat hij mijn raad in den wind, dan geeft hij mij daardoor het regt, hem als vijand te beschouwen (1).” De Keizer zal denkelyk bij den Koning, wien hij mede van zijne onbewustheid in dezen pogde te overtuigen, even weinig geloof gevonden hebben (2). — Naderhand beroemde hij zich, wel is waar, bij de Algemeene Staten, dat hij zijn broeder had aangespoord, zich naar *de Nederlanden* te begeven, maar verklaarde dit in een tijd, toen hij zich met hen wenschte te verzoenen. Zeker is, dat zijn medeweten, zoo dit al bestond en waarop hij zich beriep, den Aartshertog weinig voordeel heeft aangebragt (3).

Het berigt van de aankomst des Aartshertogs te *Keulen* en van het doel zijner reize, door den Hertog van *Aarschot* den Staten te *Brussel* medegedeeld, verwekte onder hen groote ontsteltenis en oneenigheid. Velen waren verholgen, dat eenige Edelen eigenmagtig eenen vreemden Heer hadden ingeroepen; anderen neigden tot den Hertog van *Anjou*, van wien zij meer hulp en voordeel verwachtten; en eenigen drongen nog aan, met DON JAN te onderhandelen. Men was ten eenenmale besluiteloos, hoe zich ten opzichte van MATTHIAS te gedragen en noodigde ORANJE dringend uit, ook zijn gevoelen daaromtrent kenbaar te maken. Indien AARSCHOT en de zijnen zich vleiden, dat de Prins, verbitterd over den stap, dien zij om hem te krenken en te vernederen gedaan hadden, naar *Holland* zou terugkeeren, of wel zich openlyk tegen MATTHIAS verklaren, vonden zij zich te leur gesteld. De schrandere Vorst begreep teregt, dat, zoo hij tot het eerste besloot, men voorloopig van hem ontslagen was; en indien hij tot het laatste zijne toevlugt nam, dit ook zijnen vijanden in de hand zou werken. Zoo hij zich daarentegen voor den Aartshertog verklaarde, zou hij de Edelen tot zwijgen en het volk, dat over hunne daad bijzonder misnoegd was, tot bedaren brengen, en daardoor eene zeer waarschijnlyke openbare vredebreuk tusschen beide partijen, die slechts de belangen van DON JAN konde bevorderen, voorkomen; hij zelf zou inmiddels trachten, uit de omstandigheden voor zich het meest mogelyke nut te trekken. Hij twijfelde er welligt niet aan, of de Aartshertog zou spoedig zich geheel in zijne armen moeten werpen. Hij bragt derhalve de Staten onder het oog, dat zoo men MATTHIAS afwees, men onvermijdelijk den haat van het huis van *Oostenryk* op zich zou laden en inzonderheid den Keizer

(1) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 533.

(2) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 275.

(3) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 202.

1576— beledigen door zijn broeder dus honend te behandelen, zelfs wanneer hij diens stap in
1581 allen ernst afkeurde (1). Utdienhoofde werd dan reeds den elfden van Wijnmaand besloten, MATTHIAS, bij zijne aankomst, als broeder des Keizers en als Aartshertog te ontvangen, hem naar *Bergen* in *Henegouwen* of naar *Gent* te laten komen, en inmiddels te overwegen, of men hem en op welke voorwaarden tot Landvoogd zou verkiezen. Nader werd bepaald, dat de Graaf van *Egmond*, de Senechal van *Henegouwen*, en de Heer van *Willerval* hem zouden opwachten en naar *Bergen* geleiden (2). Later echter werd dit besluit gewijzigd, daar men *Bergen* als eene stad van te veel belang beschouwde, om haar aan eenen Vorst in te ruimen wiens stelling, ten opzichte van het Land, nog zeer onbepaald was (3). De Aartshertog kwam derhalve te *Lier*. AARSCHOT, welke onlangs door de Algemeene Staten in stede van den Graaf van *Roelx*, welke de zijde van DON JAN volgde, tot Stadhouder van *Vlaanderen* benoemd was, trachtte met eenige andere Grooten, zich van zijn persoon meester te maken, om hem naar hunne hand te buigen. Het plan was, hem van *Lier* naar *Dendermonde* te voeren en daartoe de hulp der Bevelhebbers van het Staatsche leger te *Waveren* te verwerven; doch door de verstandige maatregelen van ORANJE en het beleid des Graven van *Lalaing* spatte het geheele ontwerp in duigen (4). MATTHIAS erkende weldra, hoe zeer de aanhang van ORANJE over dien van AARSCHOT de bovenhand had, en dat hij meer door middel van den eersten dan van den laatsten het doel van zijn streven zou bereiken (5).

Het blijkt, dat omtrent de helft van Wijnmaand DON JAN van de naderende komst des Aartshertogs nog onbewust was. Hij schreef toen uit *Luxemburg* een scherpen en verwijtenden brief aan de Staten te *Brussel*, hen verwittigende, dat de Koning besloten had, zich aan het *Eeuwig Gebod* (6) stiptelijk te houden en hen beveelt, overeenkomstig hun eed, te blijven bij de Roomsche-Katholieke godsdienst en de volstreckte gehoorzaamheid, hem naar goddelijk en menschelijk regt verschuldigd, maar welke zij

(1) GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 229—231, wien v. CORVIN-WIERSBITZKY volgt in de *Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 151. Zie ook BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 275. *Leven van WILLEM I.* D. III. bl. 139, 140.

(2) *Resol. m. s. s. des Etats Gén.* aangehaald door GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 231.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 899.

(4) v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 137 verso. HOOFD, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 539, 540.

(5) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 275.

(6) Dit wordt blijkbaar hier onder *édict de pacification* verstaan.

grootelijks overtreden hadden; voorts de wapenen neder te leggen, die zij buiten zijn last en toestemming hadden opgevat; geen gezag te voeren over het krijgsvolk en anderen, maar dit aan hem over te laten, wien het alleen toekomt over zijne leenmannen, onderdanen, en krijgslieden te gebieden; niet langer den Prins van *Oranje* en zijn aanhang, openbare vijanden van de godsdienst en van hun Koning en schenders van de Gentsche Bevreeding, onder zich te dulden; diegenen, welke niet in de genoemde Bevreeding begrepen waren, van de posten te ontzetten, in welke zij zich gedrongen hadden; de gevangenen in vrijheid te stellen; het gemeen te ontwapenen; in de betaling van de Duitsche krijgsbenden te voorzien, opdat deze spoedig konden vertrekken, en zij zelve zich naar hunne woonplaatsen terug begeven, om het bijeenroepen der Algemeene Staten af te wachten, hetgeen hij wilde, dat zoo spoedig mogelijk zou geschieden. » Wanneer gij aan al deze voorwaarden voldoet, » gaat DON JAN voort, » moogt gij op de goedertierenheid des Konings hopen, en terstond zullen de krijgsbenden, die reeds ter onderschraging van de godsdienst en 's Konings gezag in aantogt zijn, terugtrekken. » Hierop verwacht hij dadelijk antwoord, anders zal hij zich genoodzaakt zien, ingevolge 's Konings last, van de middelen gebruik te maken, welke God in zijne handen gesteld heeft, om de beide genoemde punten te handhaven, daar de Koning vast voorgenomen heeft, veeleer al zijne krachten daartoe aan te wenden, dan het minste in dit opzigt toe te geven, de Staten voor de gevolgen verantwoordelijk stellende (1). Op bezadigder toon vermaande hij de Staten weinig dagen later, bij de mare, dat MATTHIAS herwaarts was genoodigd, wel in het oog te houden, » dat niemand, wie ook, in *de Nederlanden* het opperbewind mogt voeren, ten ware door den Koning behoorlijk gezonden en gemagtigd; en zij derhalve, indien er aan het gerucht iets ware, hetgeen hij niet gelooven konde, den Aartshertog niet als Landvoogd zouden ontvangen, dewijl zij daardoor in de misdaad van gekwetste Majesteit vervielen. Veeleer moesten zij op hunne hoede zijn, zich niet door eenige heethoofden te laten misleiden, die alleen om eigen voordeel nieuwigheden zochten (2). »

20 v.
Wijn-
maand
1577

De wreede en ongelijke worstelstrijd, welke nu reeds tien jaren *de Nederlanden* verscheurde, had elk weleer vreedzaam ingezeten in een onverschrokken soldaat herschapen. Een groot aantal Edelen en burgers was op het schavot of in den krijg omgekomen, en de nagelaten betrekkingen waren daardoor slechts te meer tot woede en wraak ontvlamd geworden. Er was geen gezin, dat niet een verlies aan leden of goederen te betreuren had; en de haat tegen de Spanjaarden, van vader op zoon overgegaan, had in aller gemoederen vasten wortel geschoten. Men weet met welk beleid ORANJE

(1) v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 231—234.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 900.

1576— zich deze stemming te nutte maakte, en hoe vele mannen van invloed op het volk
 1581 hij aan zijne belangen wist te verbinden. Onder zijne talrijke en vermogende aanhangers te *Gent* waren de voornaamste JAN HEMBISE of IMBISE en FRANS VAN KETHULLE. HEMBISE stamde af uit het adellijk geslacht der SILLYS, dat onder verschillende namen in *Vlaanderen*, *Henegouwen*, en *Frankrijk* in groot aanzien was. In zijne jeugd had hij veel gereisd, en vereenigde bij eene uitgebreide taalkennis eene groote belezenheid. Daartegen wordt hij afgeschilderd als een man zonder godsdienst, zonder zeden, zonder beginselen, even stout in den voorspoed als ter neêrgeslagen in den tegenspoed, onstui- mig, willekeurig, en wiens onbepaalde eerezucht niemand boven zich dulde. Zijn gloei- jende haat op de Spanjaarden, de moed, met welken hij zich tegen hunne dwingelandij verzette, en zijne onmiskenbare bekwaamheden hadden hem den weg tot eer en aanzien gebaad. En daar hij dikwerf tot overheidsambten was verkozen, had hij zich eene nauwkeurige kennis van den toestand en de belangen der stad niet alleen, maar ook van het geheele gewest verworven, alwaar hij de zaak der vrijheid bij uitstek zou be- vorderd hebben, indien hij geweten had, naar de inzigten van meer schrandere mannen dan hij zich te schikken. Zijn tegenhanger, FRANS VAN KETHULLE, Heer van *Rijhove*, stamde insgelijks af van goeden huize, en ofschoon nog heviger en vermeteler van aard dan HEMBISE, liet hij zich echter in vele gevallen door ORANJE leiden, aan wien hij ten sterkste verknocht was.

Groot was de invloed dezer twee mannen in *Gent*, waar zij aan de voornaamste ge- slachten vermaagschapt waren en door hunne redenen en gesprekken, die vrijheid en haat tegen de dwingelanden ademden, als echte zonen des Vaderlands, als redders uit de slavernij beschouwd werden, terwijl zij zelf intusschen naar een volstrekt gezag streefden. Ter bereiking van hun doel wisten zij zich de gunst van het gemeen te verwerven, dat, grootendeels hervormdgezind en door den ramp der tijden van de hoofdbronnen zijns bestaans beroofd, dikwerf de plunderende hand naar de kerken en kloosters uitstreckte. De beide volksleiders, wilden zij zich aan het hoofd van dezen magtigen aanhang, welke den naam van *Geus* weder invoerde, handhaven, moesten dit en het plegen van andere ongeregeldheden dulden, maar daarvoor stonden hun dan ook op den eersten wenk twintig duizend gewapende mannen te dienst, welke zij dik- maals, zonder eenige noodzaak dan alleen om hun gezag en invloed te toonen, op de been bragten. Om in de achting des volks nog hooger te stijgen, hadden zij zich verbonden te bewerken, dat al de oude voorregten hersteld wierden, zelfs die be- trekkelijk de Opper- en Onderdekens der Gilden, welke KAREL V in Vijftien honderd veertig aan de stad ontnomen had. Gemagtigden werden deswege naar *Brussel* gezon- den, en gedurig verzoekschriften daarover ingediend.

De Staten van *Vlaanderen*, de Bisschoppen van *Brugge* en *Iperen*, bijna al de Be- velhebbers der steden, de Stadhouder van *Waalsh-Vlaanderen* en vele voorname

Edelen waren te *Gent* bijeen, om over den staat van zaken te raadplegen, welke al 1576—
 hunne oplettendheid vorderde, toen de Hertog van *Aarschot*, met drie en twintig 1581
 vaandels voetvolk en drie honderd ruiters als Stadhouder naar *Vlaanderen* vertrokken,
 aan het hoofd van een schitterend gevolg er binnen toog en feestelijk ontvangen werd.
 Om zich bij de bevolking aangenaam te maken, liet hij dadelijk verbreiden, dat hij
 de herstelling harer voorregten met zich bragt; doch daar de openlijke afkondiging er
 van uitbleef, wekte dit in hooge mate de ontevredenheid der gemeente op. Daarenbo-
 ven moest een bewindsman, zoo weinig volksgezind als hij, wiens naijver op ORANJE,
 verzet tegen het slechten der kasteelen, en indroepen van MATTHIAS bekend waren,
 den Gentenaars weinig welkom zijn; en de Heeren van *Champigny* en van *Sweveghem*,
 welke hem als Raden waren toegevoegd, konden evenmin den Prinsgezinden behagen,
 daar zij zich tegen het benoemen van ORANJE tot Stadhouder van *Braband* verklaard
 hadden.

De denkwijze des Hertogs van *Aarschot* en de uitgestrekte last met welken hij door de
 Algemeene Staten voorzien was, boezemden HEMBISE EN RIJHOVE bezorgdheid in, daar zij nu
 niet alleen hunne plannen verijdeld zagen, maar ook tot verantwoording zouden geroepen
 worden wegens daden, welke zij zich op eigen gezag veroorloofd hadden. Zij werden hierin
 versterkt toen CHAMPIGNY EN SWEVEGHEM zich eens ten opzichte van ORANJE zoo vijandig
 tegen RIJHOVE uitlieten, dat deze zich gedrongen voelde, voor den Prins partij te trek-
 ken. Het gevolg hiervan was, dat hij en elk, welke ORANJE of de Hervormde gods-
 dienst aankleefde, vermeden en naauwkeurig gadegeslagen werden. Het hoofdstreven der
 beide volksmenners was thans, het dreigend gevaar af te weren. Tot dat einde begaf
 zich RIJHOVE in het geheim naar den Prins te *Antwerpen*, wien hij mededeelde,
 hoe het in *Gent* geschapen stond. Hier lagen nog eenige vaandels soldaten, welke bij
 het beleg van het kasteel gediend hadden, en RIJHOVE verzocht, dat zij hem, tot ster-
 king van zijn aanhang, mogten afgestaan worden, waarin de Prins echter niet bewil-
 ligde. Toen sloeg hij voor, ten einde zich en de zijnen te redden, een opstand onder
 het volk te verwekken en AARSCHOT met zijne Edelen in hechtenis te nemen. De
 Prins scheen dit stoute plan ver van de hand te wijzen, doch vraagde des anderendaags
 aan RIJHOVE, »of hij nog altijd bij zijn voornemen bleef?» En toen dit bevestigend
 werd beantwoord, haalde hij de schouders op en verwijderde zich. Maar nu trad ALDE-
 GONDE met RIJHOVE in gesprek en raadde hem aan, zijn ontwerp te verwezenlijken,
 doch zonder den Prins deswege verder te moeijen. Zoo ORANJE nu al daartoe niet
 openlijk (*officieel*) bevel gegeven heeft, hetgeen hem trouwens zijne stelling verbood,
 kan echter bezwaarlijk in twijfel getrokken worden, dat dit met zijn overleg en
 goedkeuring geschied is. De omstandigheden waren dezelfde als ten tijde der in-
 hechtenisneming van den Raad van State te *Brussel*. RIJHOVE toog dadelijk naar
Dendermonde, en van daar heimelijk met vier muskettiers naar *Gent* terug, werwaarts

1576— ook de Heer van *Dolhain* door den Prins gezonden werd, om op den gang der zaken
1581 het oog te houden.

Ondertusschen had de Hertog van *Aarschot*, door aan zijne belofte geen gevolg te geven, het geduld der heethoofden op eene te zware proef gesteld. HEMBISE hield hem eens op straat staande en vorderde op hevigen toon, dat nu toch eindelijk de herstelling der oude voorregten afgekondigd zou worden. AARSCHOT tracht een antwoord te ontwijken, doch, sterker gedrongen, barst hij uit: »dat men die muiters, die vrijheidkraaijers wel zou vinden en met een strop om den hals tot zwijgen brengen, al waren zij ook nog zoo opgestookt door den Prins van *Oranje*.” Deze woorden ontvlammen HEMBISE en die hem omringen in woede, en verspreiden zich spoedig van wijk tot wijk. De burgers kiezen partij, de een voor AARSCHOT, de ander voor HEMBISE; men loopt te wapen, en niet dan met moeite gelukt het der Overheid de gemocderen allengs tot bedaren te brengen. Naauwelijks is de beweging gestild en het volk huiswaarts gekeerd, toen RIJHOVE tegen den avond uit *Antwerpen* terugkomt. Hoorende wat er geschied is, ijlt hij naar HEMBISE en verwijt hem, »dat hij de gemeente het geweer heeft laten nederleggen, terwijl men thans moest doortasten, daar de hier bijeengekomen Bisschoppen en groote Heeren het er slechts op toelagden, hen te vernietigen. Spoedig moest de dreigende slag worden voorkomen, anders was men onherstelbaar verloren. Wie nu bleef slapen, liep gevaar dien nacht van het bed geligt te worden.” De burger Hopman JAKOB MIEGHEM en eenige andere onversaagde volksgezinden deelden in dit gevoelen. Terstond werd van RIJHOVE's plan den overigen burgerhoplieden kennis gegeven, die onmiddellijk hunne manschappen bijeen riepen, van welke echter ter naauwernood de helft opkwam. RIJHOVE begeeft zich van vier bedienden en vier muskettiers vergezeld op straat, om het gemeen aan te sporen, zich bij hem aan te sluiten, doch vindt weinig gehoor. De schaars bijeengebrachte hoop verzamelt zich intusschen voor de woning van HEMBISE, waar eindelijk een besluit genomen wordt. Tegen middernacht breekt RIJHOVE op, en bij HEMBISE blijft een goed aantal gewapenden achter, om hem, ingeval van nood, te hulp te schieten. Spoedig heeft hij het Prinsenhof en het oude slot, waar het geschut bewaard werd, ingenomen en de voornaamste pleinen met zijne manschappen bezet. Versterkt door een hoop burgers, die, ziende dat het ernst werd, de wapenen had aangeschoten, begeeft hij zich met den Hopman MIEGHEM tegen den morgen naar het hof van *St. Bavo*, waar de Hertog van *Aarschot* zijn verblijf hield. Dreigend eischt men, dat de poort geopend worde, maar de bedienden stellen zich te weer. »Laat ons de vogels in hun nest verbranden!” roepen de beide aanvoerders elkander toe, terwijl zij bevel geven brandstoffen aan te voeren en voor de poort te leggen. Nu wordt er opengedaan; de woeste hoop stuift binnen, en AARSCHOT, die hen in zijn nachtgewaad bedaard te gemoet treedt, zou ongetwijfeld hun slagtoffer geworden zijn, indien niet RIJHOVE hem tot tweemaal toe aan hunne handen

28 v.
Wijn-
maand
1577

C. L. Taurel sculp.

ontruikt, in eigen persoon in hechtenis genomen, en onder een sterk geleide naar zijn huis in verzekerde bewaring gezonden had. Derwaarts werden dien morgen ook gevangen gevoerd de Bisschoppen van *Brugge* en van *Iperen*; de Heer van *Mouseron*, Groot-Baljuw van *Gent*, en zijn zoon; de Heeren van *Rassinghem*, van *Sweveghem*, van *Enke*, en van *Esche*; de Heer van *Erpe*, Groot-Baljuw van *Kortrijk*; JAN VISCH, Baljuw van *Ingelmunster*; JAKOB HESSELS EN JAN DE LA PORTE, Raadsheeren van *Vlaanderen*, behalve vele andere personen. Het hof van *Ravestein* was met geweld ingenomen, doch de Heer DE PAMÉLE, Voorzitter van den Raad van *Artois*, welke het bewoonde en op wien men het gemunt had, in zijn hemd ontsnapt; zijn broeder werd gevangen gezet, doch spoedig weder ontslagen. Den volgenden dag bleven de stadspoorten gesloten; slechts de Heer van *Dolhain*, 's Prinsen gemagtigde, werd in het geheim in- en uitgelaten.

De gebeurtenissen te *Gent* werden door de Algemeene Staten ten hoogste euvel opgenomen. En indedaad, zij, de Raad van State, en de Staten van *Vlaanderen* waren er grootelijks door beleedigd. Niet alleen zagen zij er nieuwe botsingen en twisten uit te moeten, maar duchten blijkbaar voor zich een gelijk lot als den Hertog van *Aarschot* en zijne aanhangers getroffen had. Onmiddellijk verzochten zij dringend, zich, in elk geval, bij den Raad van State te *Brussel* te vervoegen, en rigtten den volgenden dag een gelijk verzoek tot den Prins van *Oranje*, ten einde met hem over de Gentsche zaken te raadplegen. Zij besloten tevens, de Heeren DE LA HAYE, DE LA CROYS, en Mr. SILLE in allerijl naar *Gent* te zenden, en kort daarop den Abt van *St. Gertrude* met den Advokaat LIESVELD. Op hun aanzoek, en welligt ook op het verzoek van *CHAMPIGNY*, zond de Prins Jonker AREND VAN DORP mede derwaarts, om te bewerken, dat de Hertog van *Aarschot* in vrijheid gesteld wierd, hetgeen velen bevreemdde, daar algemeen het gerucht liep, dat RIJHOVE's toelig met ORANJE's voorkennis althans was uitgevoerd. Niet vóór den veertienden van Slagtmaand, en na veel moeite en bezwaren, werd de Hertog ontslagen; zijne lotgenooten echter bleven op het Prinsenhof, en de Raadsheer HESSELS met den Baljuw VISCH in de stadsgevangenis onder sterke bewaking. Den dag na het uitvoeren van den stouten aanslag, had RIJHOVE drie honderd man in soldij genomen en de burgers bijeengeroepen, welken hij de beweegreden van zijn gedrag ontvouwde en die hij geheel voor zich wist te stemmen. Intusschen bleven de poorten gesloten, de pleinen bezet, de straten met ketens gespannen, en de burgers onder de wapenen. In de huizen der lands- en stadsontvangers werden wachten geplaatst, en de gelden in beslag genomen.

De beide volksmenners deelden nu met elkander het beheer van zaken. RIJHOVE belastte zich met het krijgswezen en de uitvoerende magt; HEMBISE nam het burgerlijk bestuur op zich. Er werden op het voetspoor van *Brussel* en van andere steden, waar het volk de bovenhand had, zoogenaamde *achtienen*, eene soort van gemeens-

1576— mannen, aangesteld, welke inrigting de Prins van *Oranje* begunstigde. Zij waren uit
1581 de onderscheidene wijken der stad, deels uit den Adel, deels uit de burgerij, gekozen en vertegenwoordigden het volk. Alle behoorden tot de bewegingspartij, en HEMBISE stond met een geheimschrijver van staat aan hun hoofd. Deze bewindsmannen, nu eens *achttienen*, dan *achtbaren*, *gemagtigden* of *bijzitters des volks* geheeten, herstelden terstond de oude voorregten, door KAREL V in Vijftienhonderd veertig der stad ontnomen, en elk trad weder in het bezit der goederen, die vroeger op last der Algemeene Staten waren verbeurd verklaard. Nu staken de twee en vijftig gilden hunne vaandels weder op, hernamen hunne oude titels en waardigheden, en kwamen als eertijds op hunne gildekamers bijeen. Ook de wevers, in hunne verschillende afdeelingen, volgden dit voorbeeld. Ieder gild koos zijn Deken, en deze Dekens kozen uit hun midden den Opperdeken. Elke zaak werd eerst voor een krijgsraad gebracht, uit de Bevelhebbers der burgerij en der soldaten zamengesteld; dan kwam zij voor de onderscheidene afdeelingen der wevers, voor de twee en vijftig gilden, voor de verschillende collegien van beheer, en eindelijk voor de achttienen, waar zij haar beslag ontving. Al deze nieuwheden waren door HEMBISE en RIJHOVE met toestemming der Vroedschap en burgerij ingevoerd.

9 v. Slagtm. 1577 Ondertusschen was te *Gent*, in naam der Edelen (notabelen), aanzienlijken, en gemeente, een geschrift in het licht verschenen, waarin de redenen van het gevangennemen der Heeren ontvouwd en zij beschuldigd werden, »getracht te hebben, den Prins van het stadhouderschap over *Braband* te berooven; tweedragt onder de gewesten, inzonderheid tusschen *Braband* en *Vlaanderen*, te strooijen; den Aartshertog tot Opper-Landvoogd te verheffen en hem eenen Raad van State naar hunnen zin toe te voegen, buiten bewilliging des Konings en der Algemeene Staten; krijgsvolk in *Gent* te brengen en den Prins te beoorlogen, als hij het bewind over *Braband* niet nederlegde; zich van de gelden, te *Douai* tot het voeren van den algemeenen krijg voorhanden, meester te maken, om ORANJE te bestrijden; en dat zij liever het Land tot een roof aan DON JAN zouden laten, dan van hun toeleg afzien.” Reeds vroeger waren er afschriften van zekeren brief, naar men voorgaf, door HESSELS aan den Graaf van *Roelx* gerigt, onder het volk verspreid, waarin onderanderen gezegd werd, »dat men, overeenkomstig 's Konings bedoelingen, de zaak bij DON JAN moest voortzetten, om den *schendigen Ketter* (den Prins) met al zijn aanhang te *ringelooren*.” De oorspronkelijke brief echter werd niet getoond, en het is meer dan gissing, dat men dien verdicht heeft, zoo wel om het volk meer op te zetten, als om aan den stouten stap te *Gent* een schijn van regtvaardigheid te geven. »Het zou belangrijk zijn,” schreef ST. ALDEGONDE aan den Prins, »indien het gebeurde te *Gent* gebillijkt konde worden, want ik verneem, dat hetgeen (den brief van HESSELS?) Uwe Excellentie heeft gezien, niet echt is.”

De steden *Rijssel*, *Douai* en *Orchies*, het zoogenaamde *Waalsch-Vlaanderen*, ver- 1576—
zochten, na het slaken des Hertogs van *Aarschot*, de invrijheidstelling van haren 1581
Stadhouder, den Heer van *Rassinghem*. Dit echter werd door de achttien van de
hand gewezen; en toen de afgevaardigden aandrongen, om dan ten minste de namen
van degenen te mogen weten, welke hem gevangen genomen hadden, ontvingen zij tot
antwoord, »dat men hun die ten getale van tien of twaalf duizend man, bij den eersten
trommelslag, onder de oogen zou brengen, zoo zij niet binnen twee uren de stad ruim-
den.» Dit ruw bescheid had voor de Gentenaars noodlottige gevolgen, en was eene
der redenen, om welke later de Walen tegen hen de wapens opvatten. — Intus-
schen trachtten HEMBISE en RIJHOVE zich te versterken, en beproefden tot dat einde de
naaste Vlaamsche steden aan zich te verbinden. Maar dit wekte in de vier Leden van
Vlaanderen het vermoeden op, dat de beide volksmenners eene nieuwe partij in den
Staat wilden opwerpen, en zij verzochten den Prins, zich naar *Gent* te begeven, om
regel op de zaken te stellen.

ORANJE hield zich nog steeds te *Antwerpen* op, waar hij met werkzaamheden was
overladen, door eene overgroote menigte lieden bezocht en geraadpleegd werd, en,
gelijk JAN van *Nassau* zich uitdrukte, »onophoudelijk van het eene gastmaal naar het
andere, van het eene gezelschap naar het andere gaan moest, hoe ongelegen hem dit
ook zijn mogt (1).» Verzeld door zijn broeder, onderscheidene andere aanzienlijke
Heeren, en honderd zeventig gewapende Antwerpsche burgers, vertrok hij den ne-
gen en twintigsten van Wintermaand naar *Gent*, en werd er luisterrijk ontvangen.
De Heer van *Croivelde* toog hem met twee honderd soldaten te gemoet, en niet ver
van de stad werd hij door een gelijk getal voorname Gentenaars en vier honderd
gewapende burgers, welke hem tot lijfwacht moesten strekken, opgewacht. Vóór
de poort stonden vier en vijftig afgevaardigden met brandende toortsen geschaard, en
even zoo veel piktonnen waren aan beide zijden van den weg ontstoken, welke naar
zijn verblijf geleidde. Op het gastmaal werd hij door een zinnebeeldig persoon, *de*
gemeente voorstellende, in versen begroet van welke elke afdeeling eindigde met:

» Wees welkom, edel Prins! binnen onser steden,
Die in 'sHeeren naam komt als een Vorst der vreden.»

De stad vereerde hem een open hart van zuiver goud, waarop het woord *Sinceritas*
(Opregtheid) gegrift was. Rust en vrede schenen, als het ware, bij zijne komst her-
steld; men trachtte op alle mogelijke wijze zijn verblijf te veraangenamen; en gast-
malen en schouwspelen wisselden elkander af. Ruim veertien dagen vertoefde ORANJE

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 215.

1576— te *Gent*, welken tijd hij zich ten nutte maakte, om den staat van zaken aldaar naauw-
1581 keurig te leeren kennen, de opgewondene gemoederen te bedaren, en den geest van oproer te breidelen. In naam des Konings en met volmagt der Algemeene Staten, bekrachtigde hij de oude voorregten en vrijheden der stad, welke zij zich reeds weder had toegeëigend, herstelde de Overigheid met de keuren en gewoonten vóór het jaar Vijftienhonderd veertig in zwang, en plaatste HEMBISE aan het hoofd des bewinds. Door dit een en ander maakte hij zich bij de bevolking aangenaam, en vergrootte niet weinig dien invloed, welken hij met zoo veel beleid zich wist te verschaffen en tot zijn voordeel te bezigen. Hoewel hij het gebeurde te *Gent* in het openbaar niet sterk gispde, gaf hij echter, bij onderscheidene geheime zamenkomsten, den hoofdbewerker er van zijne afkeuring onbewimpeld daarover te kennen. Inzonderheid verweet hij HEMBISE, thans, naar het schijnt, veel overmoediger dan RIJHOVE, zijne eigenbaat en ijdelheid, door welke hij de welvaart van het algemeen op het spel ging zetten, vermaande hem wel toe te zien, de Waalsche gewesten niet in opstand te brengen, en voorspelde hem, dat hij eens, zoo hij zich niet matigde, het slagtoffer zijner heerschezucht zou worden. Deze waarschuwingen en vermaningen, met schijnbaren ootmoed aangehoord, hadden zoo weinig invloed op de beide volksleiders, wien de gelukkige uitslag hunner onderneming de borst deed zwellen, dat de Prins niet eens het slaken der gevangen Heeren van hen kon verwerpen. Velen echter meenen, dat ORANJE dit aanzoek geen ernst geweest is, en hij zelfs zich niet ongaarne van mannen bevrijd zag, welke hem bij MATTHIAS in den weg konden staan (1).

Toen DON JAN door den Keizer van het vertrek des Aartshertogs naar *de Nederlanden* verwittigd was, waarschuwde hij op vriendelijk-vermanenden toon nogmaals de Algemeene Staten, en op dezelfde gronden als vroeger, hem niet voor Landvoogd te erkennen (2). Doch zij hadden reeds eenige punten of voorwaarden, op welke zij MATTHIAS als zoodanig zouden aannemen, ontworpen en aan de gewestelijke Staten rondgezonden

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 216—227, 266, 276. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib I. p. 5. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 191, 192. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 275, 276. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 266, 267. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 903—905, 916. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 137—139, 140 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 540—543, 547. v. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 16, 17. GOUTHOEVE, *Chron. v. Holl.* D. II. bl. 137. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 341. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 242. v. D. VINCRT, *Hist. d. Troubl.* T. II. p. 431—444, welke vele echte bescheiden heeft geraadpleegd, en wien v. CORVIN-WIERSBITZKY hoofdzakelijk volgt in *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 154—170. *Leven van WILLEM I.* D. III. bl. 146—153.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 42—46.

met verzoek, daarover zoo spoedig mogelijk te berigten en een besluit te nemen (1). ^{1576—}
 Tevens hadden zij gewenscht, een nieuwen Raad van State aan te stellen, en het ontwerp ¹⁵⁸¹
 van een berigtschrift voor dat ligchaam insgelijks aan de Staten van elk gewest ter
 overweging en goedkeuring medegedeeld (2). Zij wendden zich schriftelijk tot den Kei- ^{11 v.}
 zer met de bede, bij den Koning van *Spanje* te bewerken, dat DON JAN opontboden en ^{Slagtm.}
 MATTHIAS in zijne plaats gesteld wierd (3). En daar zij in het zekere onderrigt waren, ¹⁵⁷⁷
 dat uit *Frankrijk* krijgsvolk en krijgsbehoefden tot onderstand van DON JAN gezonden
 werden, hetgeen hen niet weinig in verlegenheid bragt, trachtten zij den Franschen
 Koning te bewegen, dit te verbieden niet alleen, maar zelfs *de Nederlanden* tegen
 den Spanjaard bijstand te verleen, terwijl zij hem en den Hertog van *Anjou* uitvoerig ^{18 v.}
 de redenen ontwikkelden, waarom zij met den Aartshertog in onderhandeling getreden ^{Slagtm.}
 waren en begeerden, hem bij voorraad als Landvoogd aan te nemen tot door den
 Koning van *Spanje*, met *toestemming der Algemeene Staten*, anders bevolen wierd (4).
 MATTHIAS bevond zich nog steeds te *Lier*; daar er echter op dien tijd eene besmet-
 telijke ziekte heerschte, werd hij naar *Antwerpen* uitgenoodigd en door den Prins ^{21 v.}
 van *Oranje* luisterrijk ontvangen. Hij zou aldaar vertoeven tot de onderhandelingen af- ^{Slagtm.}
 geloopen waren (5).

Zou men den Aartshertog in de Landvoogdij stellen, dan sprak van zelf, dat
 DON JAN er vooraf van vervallen moest verklaard worden. Dit geschiedde bij een open-
 baar bevelschrift, waarin de Staten betuigden, »dat zij hem, sedert het bemagtigen van ^{7 v.}
Namen, niet meer als 's Konings Landvoogd erkend, maar voor vijand van het Land ^{Win-}
 gehouden hadden, hoedanig zij hem ook voortaan van elk wilden aangemerkt hebben, ^{term.}
 en dat al zijne aanhangers als wederspannigen en oproerlingen, strafbaar aan lijf en
 goed, zouden beschouwd worden." Op denzelfden dag geboden zij, in naam des Ko-
 nings, bij een ander bevelschrift, de goederen op te schrijven van degenen, welke
 voor aanhangers van DON JAN bekend stonden; en gelastten alle ambtenaren, die zon-
 der verlof hun post hadden verlaten, er binnen veertien dagen op terug te keeren,
 onder verbeurte van hun ambt. Voorts werd ten strengste verboden, DON JAN eenige
 hulp te verleen, of in het minste gemeenschap met hem te houden (6). 's Konings

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 8—22. Vgl. bl. 46—50.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 51—59.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 64—68.

(4) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 93—106.

(5) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 125.

(6) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 917 918. *Groot Placaatb.* D. II. bl. 2148.

1576—
1581— Raden in *Gelderland*, en welligt ook elders, maakten aanvankelijk zwaarigheid, deze bevelschriften af te kondigen; het Hof van *Friesland* weigerde dit openlijk, en het geschiedde in dat gewest niet dan drie maanden later door het gezag van den Stadhouder (1).

10 v.
Win-
term.
1577 Onlangs was eene nadere onderlinge Verbindtenis van de Nederlandsche gewesten, of *Nieuwe Unie van Brussel*, door de afgevaardigden ter Algemeene Statenvergadering, onder toestemming hunner meesters, aangegaan (2). Zij was van den Prins van *Oranje* ontworpen, en in de hoofdpunten niets anders dan eene hernieuwing en bevestiging van de Gentsche Bevredeging met dit opmerkelijk onderscheid echter, dat de Roomsche Katholijken er in beloofden, de Hervormden te beschermen en niet te dulden, dat zij om hun geloof op de eene of andere wijze lastig gevallen, of in de uitoefening hunner godsdienst belemmerd wierden; en de Hervormden zich verplichtten van hunnen kant, de Roomsche-Katholieke godsdienst evenzeer te beschermen en te eerbiedigen (3). Nadat deze overeenkomst door de bijzondere Staten en de Bevelhebbers des legers was goedgekeurd, werd zij den negenden van Louwmaand des volgenden jaars afgekondigd (4).

17 v.
Win-
term. Toen deze belangrijke zaak geregeld was, zonden de Algemeene Staten de Abten van *St. Gertrude* en DE MAROLLES, den Hertog van *Aarschot* en den Heer van *Fresin* naar *Antwerpen*, om met den Prins van *Oranje* aan den Aartshertog de punten voor te leggen, op welke men hem de algemeene Landvoogdij begeerde op te dragen, en die hoofdzakelijk hierop neerkwamen (5): De Aartshertog zal den Koning en den Algemeenen Staten trouw zweren. De Stadhouders der bijzondere gewesten, de Krijgsoversten en soldaten zullen hem eenen dergelijken eed afleggen. De Algemeene Staten zullen een Raad van State aanstellen, welke nevens hem het beleid der regering zal hebben, en naar wiens besluiten hij zich zal moeten regelen. In zeer gewigtige zaken zal hij niets verrigten zonder bewilliging der Algemeene Staten, welke zelve dergelijke zaken den aanzienlijksten en der gemeenten moeten voordragen, eer zij er

Placaatb. v. Gelderl. D. I. bl. 736. *Placaatb. v. Utrecht*, D. I. bl. 51. *Charterb. v. Vriesland*, D. III. bl. 1167, en in het Latijn bij DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 274—278.

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 202 (b).

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 127.

(3) TE WATER, *Utrechtsch Placaatb.* D. I. bl. 55—57. Den oorspronkelijken Franschen tekst heeft DE JONGE in zijne lezenswaardige Verhandeling over de *Nieuwe of Nadere Unie van Brussel*, medegedeeld. *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 198—204. Vgl. GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 257, 258.

(4) DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 278—280. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 152, 177.

(5) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 148, 198.

een bepaald besluit op nemen. De Aartshertog zal de oude voorregten herstellen en bekrachtigen. De Algemeene en de Gewestelijke Staten zullen, zoo dikwijls en zoo lang zij goedvinden, mogen bijeenkomen. De Gentsche Bevrediging zal ongeschonden gehandhaafd, en de uitlegging van duistere plaatsen daarin den Algemeenen Staten overgelaten worden. De Landvoogd zal geene sterkere lijfwacht verlangen; dan hem naar tijdsomstandigheden door de Staten zal worden verleend. Hij en de Raad van State zullen de hooge krijgsbedieningen slechts met toestemming der Algemeene Staten mogen begeben. In tijd van oorlog zal hij de krijgczaken regelen in overleg met eenen krijgscraad, hem door de Staten toegevoegd. De Staten behouden aan zich het beheer van 's Lands geldmiddelen en tevens het regt, voornamelijk in oorlogstijden, aanbiedingen, hun door naburige Vorsten gedaan, aan te nemen, terwijl de Aartshertog de zoodanige, welke reeds mogten zijn aangenomen, zal bekrachtigen. De aanhangers van DON JAN zullen met al de gestrengheid der wet vervolgd, en de kasteelen, welke slechting is ingewilligd, omvergehaald worden. De Aartshertog moet alles wat sinds het verrassen van *Namen* verrigt is, bekrachtigen, en waar men bij den Koning ook op zal aanhouden. Zijne Hoogheid zal, door tusschenkomst van den Keizer en andere Duitche Vorsten, het terugroepen van DON JAN bij den Koning trachten te bewerken. Geene vreemdelingen zal hij in zijne dienst mogen nemen, en die hij heeft medegebragt, of op lastbrief der Staten nog mogt aannemen, zullen naar geene ambten mogen staan, of zich met regeringszaken bemoeijen. Zoo de Aartshertog deze voorwaarden overtreedt of schendt, achten de Staten zich van alle gehoorzaamheid aan hem ontslagen en behouden zich de vrijheid voor, de wapenen tegen hem op te vatten, wanneer hij het gepleegde onregt niet herstellen en tegen hen geweld gebruiken wilde (1).

Deze uiterst beperkende voorwaarden waren insgelijks uit den Prins van *Oranje*, wiens raad de Algemeene Staten hadden ingeroepen, grootendeels voortgevloeid. Het nuttig en wettig oordeelende, dat de gemeenten deel namen aan de openbare zaken, had hij, in het eerste ontwerp der voorwaarden, aan het volk nog veel meer regten toegestaan; doch daar

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 927—929. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 548—550. TE WATER, *Utrechtsch Placaatb.* D. I. bl. 52—55. Het stuk is gedagteekend den 8sten van Wintermaand 1577. De hoofdinhoud er van wordt gevonden bij DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 286. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 269. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 196—198. — v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 140, 141, heeft bij vergissing een vroeger ontwerp ingelascht, welk in eenige punten van den waren tekst aanmerkelijk verschilt, zoo als BONDAM te regt aantoot, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 13—23. DUMONT, *Corps Diplomatique*, T. V. P. I. p. 215, heeft VAN METEREN gevolgd.

1576— deze te zeer in de voorregten der Geestelijkheid en van den Adel ingrepen, konden zij ter
1581 Statenvergadering niet doorgedreven worden (1). Er is aangemerkt, dat » *de Nederlanden* nu volkomen ontgraaflijkt en vergemeenebestgezind (*gerepublikaniseerd*) waren sterker dan *Holland* zelf. Want 1° was alles wat men in *Holland* (en *Zeeland*) deed *ad interim* en blootelijk gedurende den oorlog met den Vorst, wiens gezag daardoor geschorst en in andere handen gesteld moest worden: daar in de (overige) *Nederlanden* geen oorlog met den Vorst was, maar zij zijn regt en bezit niet betwistten. En 2°. erkende men in *Holland* (en *Zeeland*) den Prins als Stadhouder des Konings, en onderwierp zich aan hem, en niet hem aan zich, daar hier de Staten zich zelven niet slechts de orde op de Regering, maar ook het regeren zelf en het *besluiten* TOEËIGENDEN (2).” Zeker is, dat bij zulke voorwaarden, als MATTHIAS werden voorgelegd, het gezag van den Vorst of van den Opperlandvoogd weinig of niets beteekende (3). En men vraagt, of DON JAN wel zoo geheel ongelijk had, toen hij zeide: » De Staten hebben zich niet geschaamd, den Aartshertog punten voor te houden, zoo buitensporig, ongewoon, onbillijk en onredelijk, alsof zij nooit Prins of Heer gehad hadden of nog hadden, daar zij in geen er van gewag maken, noch van de godsdienst, noch van het gezag des Konings, maar alleen bedacht zijn, hunne eigene magt te vestigen en te bestendigen?” De Staten wenden later wel voor, » dat deze voorwaarden niet strekken tot vermindering van het Koninklijk gezag, maar om de beleedigingen en onregtvaardigheden van Landvoogden en Raadsheeren te verhoeden en te vermijden;” doch dergelijke verontschuldigungen geven verlegenheid te kennen (4).

De voorwaarden werden door MATTHIAS, onder verplichtende dankbetuigingen aan de Algemeene Staten voor de hem bewezene gunst, denzelfden dag aangenomen, op welken zij hem waren voorgelegd. Niet alleen beloofde hij, zich naar luid daarvan te gedragen, maar zich ook in *alle* voorkomende zaken naar der Staten wijzen raad en berigt te regelen, en niets te sparen, om de Landen en goede onderdanen van de ellende en jammeren te verlossen, welke hen zoo lang geteisterd hadden, en onder hen rust, vrede en welvaart te herstellen, niet twijfelende, of de Staten zouden hem in dezen gevaarlijken tijd daarin getrouw ondersteunen (5). Dadelijk ging men nu over tot het samenstellen van den nieuwen Raad van State, waar ORANJE reeds lang op aangedrongen en

(1) GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 259, 260. BORGNET, *Philippe II et la Belgique*, p. 119.

(2) BILDERDIJK, D. VI. bl. 206.

(3) BORGNET, *Philippe II et la Belgique*, p. 119.

(4) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 259.

(5) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 198, 199, 208.

hetgeen tot veelvuldige beraadslagingen aanleiding gegeven had. Door den steeds was- 1576—
 senden invloed van den Prins en medewerking van JAN VAN DER LINDEN, Abt van St. 1581
Gertrude, werden eerlang uit dien Raad eenige Leden verwijderd, welke ORANJE minder
 genegen waren, en door zijne vrienden ST. ALDEGONDE, DE MAROLLES, STEENBEKE, en
 LIESVELD vervangen (1). De Algemeene Staten legden MATTHIAS een jaargeld van hon-
 derd twintig duizend gulden (*six vinct mille florins*), gelijk den Prins van *Oranje*,
 voor den tijd van een half jaar, een daggeld van honderd gulden, en den Leden
 van den Raad van State een bepaald inkomen toe. Ook schreven zij openlijke omgange-
 en en gebeden uit, »om 's Hemels zegen over het bestuur van den nieuwen Landvoogd
 aftesmeecken.» Zij vaardigden gezanten af naar den Paus, den Keizer, de Keurvorsten,
 en den Koning van *Spanje*, om hen van het gebeurde te onderrigten, en verzochten
 den Koning van *Portugal*, bij FILIPS de terugroeping van DON JAN te bewerken (2).

Het aanstellen van een Opperlandvoogd wekte van zelf de vraag op, hoe het nu
 met 's Prinsen waardigheid als Stadhouder van *Brabant* gaan zou, daar steeds de beide
 betrekkingen door ééne persoon bekleed geworden waren? De gevoelens liepen hier-
 omtrent zeer uiteen. Terwijl ORANJE's tegenstanders beweerden, dat hij er thans van
 ontzet moest worden, trachtten zijne aanhangers door te drijven, dat hij er niet alleen
 in bevestigd, maar zelfs tot Algemeen Stedehouder (*Luitenant-Generaal*) der *Nederlanden*
 onder den Aartshertog benoemd wierd. De Regering van *Brussel*, op aandrang der bur-
 gerij, verklaarde zelfs, dat slechts onder beding, dat men in den Prins deze twee ambten
 zou vereenigen, MATTHIAS in hare stad vriendschappelijk (*amiablement*) zou ontvangen worden.
 Daarenboven had Koningin ELIZABETH het verleen van hulp aan de Staten, volstrekt van
 ORANJE's benoeming tot Algemeen Stedehouder afhankelijk gemaakt. In weerwil van
 's Prinsen betuiging, welke men zeker niet in den strengsten zin moet opvatten, dat
 hij, uit vrees voor oneenigheid als om andere redenen, naar deze ambten niet streefde,
 besloten de Algemeene Staten, zoo sterk gedrongen, bij meerderheid van stemmen, dat 8 v.
 ORANJE, welke dit trouwens ook wel verwachtte, tot op de bijeenkomst van al de Sta- Louw-
 ten der *Nederlanden* afzonderlijk Stadhouder van *Brabant* zou blijven, onder gelijke maand
 voorwaarden als in Wijnmaand laatstleden waren bepaald, terwijl hij tot den Opperland- 1578
 voogd in dezelfde betrekking zou staan als de andere gewestelijke Stadhouders. Voorts
 zouden zij den Aartshertog verzoeken, den Prins tot zijn Algemeenen Stedehouder aan

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 208—210, 222, 225. D. V, bl. 37, 53. Vgl. GROEN VAN PRIN-
 STERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 270—273, en het opstel van Prof. VISSCHER,
over de benoemingen tot den Raad van State, bij de komst van den Aartshertog MATTHIAS, in de
Berigten van het Hist. Gezelschap te Utrecht, D. I. Afd. I. bl. 7—17. Van bl. 17—34 aldaar vindt
 men van denzelfden schrijver eene levensschets van JOH. VAN DER LINDEN.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 211, 217, 218, 219, 220, 225.

1576— te stellen. Daar nu niets meer der blijde inkomste van den Landvoogd te *Brussel* in den weg
 1581 stond, begaf MATTHIAS zich derwaarts en kwam den dertienden van Louwmaand te *Mechelen*,
 doch werd verzocht, aldaar zoo lang te vertoeven, tot de Prins van *Oranje*, die zich te *Gent*
 ophield, zou gekomen zijn, om hem te verzellen. Behalve dien Vorst, begeleidden hem Graaf
 JAN van *Nassau*, Graaf HENDRIK van *Schwartzenburg*, 's Keizers afgezant, en een aanzienlijke
 stoet Edelen naar *Brussel*, waar hij met buitengewonen luister ontvangen werd. Drie dui-
 18 v. zend gewapende burgers met speeltuigen en vliegende vaandels togen hem te gemoet;
 Louw- eerebogen, zinnebeeldige voorstellingen, en andere feestelijkheden wisselden den intogt af,
 maand. welke door het schoonste weder begunstigd werd. Den volgenden dag zonden de Staten
 1578 den Hertog van *Aarschot*, den Graaf van *Bossu*, den Heer van *Fresin*, EN VAN MEETKERKE
 naar den Aartshertog met verzoek, ORANJE tot zijnen Algemeenen Stedehouder te
 benoemen, en den Prins uit te noodigen, die waardigheid aan te nemen. Gelijk te
 20 v. voorzien was, gaven beide hunne bewilliging, en nu werd met de meeste plegtigheid
 Louw- de eed door den nieuwen Landvoogd en zijn Stedehouder afgelegd (1). Op last der
 maand. Algemeene Staten werd een nieuw zegel vervaardigd. Men meent, dat dit het *Groote*
Zegel geweest is, den Leeuw voorstellende met een bundel van zoo veel pijlen als er
 te dien tijde gewesten waren, welke zich door den band der *Algemeene Unie* vereenigd
 hadden. Van dat zegel bediende zich de Algemeene Staten bij alle gewigtige staats-
 stukken, waartoe men te voren het zegel der Staten van *Brabant* gebruikte. Toen
 het Algemeen Bondgenootschap, door den afval van eenige en het vermeesteren van
 andere gewesten, uiteenspatte, verbleef dit zegel bij de Algemeene Staten van die
 Landschappen, welke zich bij de *Unie van Utrecht* aan elkander sloten, en is het
 Groot Zegel van het Gemeenebest der *Nederlanden* geworden, allcen met dit onder-
 scheid, dat de pijlbundel slechts zeven pijlen, het getal der Vereenigde Gewesten, be-
 vatte (2). De Leden van den nieuwen Raad van State moesten den Koning en den
 Algemeenen Staten trouw zweren en beloven, der Landen voorregten en vrijheden, de
 Gentsche Bevredeging, en de voorwaarden, door den Aartshertog aangenomen, naar ver-
 mogen te handhaven (3). Het schijnt, dat ook van de steden een eed, in dien geest,

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 276—281. BONDAM, *Onuitg. Stukk. D. IV.* bl. 224, 226, 229, 231, 232, 235, 236, 239, 242, 243, 266, 267, 273, 281, 291, 306. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 534. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 197 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 276. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 286. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 930, 931. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 141 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 551. HARAËUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 270—272. *Berigten van het Hist. Gezelsch. te Utrecht*, D. I. Afd. I. bl. 37—40.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk. D. IV.* bl. 245, 246, 277.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 931.

gevorderd werd. Immers de Overheid en Burgerij van *Nijmegen* zwoeren, »zich van hunnen Heer (den Koning) niet te zullen scheiden of wijken, maar eendragtig en te zijnen behoeve de stad te bewaren tegen DON JAN, tegen de Spanjaarden en hunnen aanhang, en tegen alle vijanden van stad en Vaderland; — lijf, goed en bloed met elkander op te zetten, en met elkander te leven en te sterven. Voorts bij de Gentsche Bevreeding te blijven, goede eendragt, en de voorregten der stad onverbrekkelijk te onderhouden (1).»

ORANJE had zijn doel bereikt. Bij de Algemeene Staten berustte thans het wezenlijke deel der oppermagt (sovereiniteit), en het uitvoerend bewind was aan een Raad van State toevertrouwd, door hen benoemd en van hen afhankelijk (2). Hij zelf was ten top van eer en gezag verheven. MATTHIAS toch was slechts Opperlandvoogd in naam; zijn Stedehouder was dit werkelijk; hij ondertekende gedwee al wat deze hem voorlegde, en van daar, dat de aanhangers van DON JAN hem spottend: »den Griffier van den Prins van ORANJE» noemden (3). Het schijnt indedaad, dat hij met het streven naar de Landvoogdij niets anders beoogde, dan daardoor eene schitterende en prachtige hofhouding te kunnen voeren (4). Naar waarheid getuigde GRANVELLE, dat MATTHIAS niets vermogt; maar zijne scherpzinnigheid faalde, wanneer hij er bijvoegde: »de Prins van *Oranje*, welk goed gelaat hij ook toone, moet zich zeer belemmerd en verlegen gevoelen, daar thans zulk een zware last op zijne schouders drukt; hij moet vreezen, dat men hem aan zijn lot overlaten, en de zaak een kwaad einde nemen zal, zoo als het geval is met allen, die zich tegen hun natuurlijken Heer verzetten en op het gemeen steunen. Om het volk te winnen, heeft hij er zoo veel gezag aan toegestaan en het zoo veel stoutheid ingeboezemd, dat hij er waarschijnlijk ten laatste niet naar zijn wil over zal kunnen beschikken; en het konde wel eens gebeuren, dat het volk zelf hem uitleverde (5).» GRANVELLE kende ORANJE niet.

Onder het regelen van zoo vele gewigtige staatszaken, werd de oorlog slechts zeer flauw voortgezet. In Wijnmaand des verlopen jaars was de Graaf van *Hohenlo* met twaalf vaandels voetvolk en honderd vijftig ruiters voor *Roermond* gekomen. Hier en in de voorstad lagen te zamen vijf vaandels Duitschers van *POLWEILER*, en zeven vaandels van DON JAN hadden in den omtrek post gevat, doch togen, bij het naderen van

(1) BONDAM, *Omütg. Stuk.* D. IV. bl. 246, 247. Een gelijken eed deed later ook de Regering van *Utrecht*. Zie BONDAM, D. V. bl. 186, 220—224.

(2) BORGNET, *PHILIPPE II, et la Belgique*, p. 118.

(3) DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 290.

(4) GROTIUS, *Annal. Belg.* Lib. II. p. 51.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 330, 340.

1576— HOHENLO, op *Carpen* terug. Uit gebrek aan volk en grof geschut, kon de Graaf niets
1581 anders uitrigten, dan de stad door zeven of acht schansen in te sluiten. De bezetting weerde zich dapper en bij een harer uitvallen werd HOHENLO zelf ernstig gewond. Meer dan twee maanden had zij het beleg verduurd, toen de Heer van *Hierges* en de Overste MONDRAGON met geoefend krijgsvolk tot ontzet opdaagden. HOHENLO trok nu den derden van Louwmaand naar de schans *Toten* aan gindsche zijde der *Maas*, welke hij echter ook moest verlaten, en wierp toen eenige vaandels, niet zonder weezin der burgerij, in de steden *Gelder* en *Venlo*, die thans DON JAN voor vijand verklaarden. HIERGES en MONDRAGON bleven tot den negentienden van Louwmaand onder *Roermond*, voorzagen de stad van eene sterkere bezetting en mondbehoefden, en togen naar het Land van *Limburg* op het gerucht, dat eene bende krijgsvolk van DON JAN omtrent *Namen* door een aanval der Staatschen bedreigd werd, die zich echter alleen van *Bouwignes* bij verdrag, en van het slot *Despontin* stormenderhand meester maakten (1).

Inmiddels bleef de stad *Amsterdam* nog aan de zijde van DON JAN, welke in haar, en teregt, groot belang stelde (2). De onderhandelingen met ORANJE en de Staten ter bevrediging rigtten weinig uit, daar de stedelijke Regering blijkbaar alleen beoogde, hierdoor den tijd zoo lang te rekken tot DON JAN gereed was, haar hulp te verleenen. Derhalve werd de stad, werwaarts de toevoer sinds lang belemmerd was geworden, nu naauwer ingesloten (3). Om een einde aan de zaak te maken, besloten de Staten van *Holland* en *Zeeland* den eersten van Slagtmaand, *Amsterdam* te vermeesteren. Het uitvoeren van den aanslag werd weder aan den Overste HERMAN HELLING, verzeld door den Hopman RUYCHAUVER en tien vaandels krijgsvolk, toevertrouwd. Vier vaandels zouden zich te sloop naar de stad begeven; de zes andere den drie en twintigsten van Slagtmaand des morgens vroeg voor de Haarlemmerpoort verschijnen. 's Daags te voren vorderde HELLING van zijne soldaten eene schriftelijke belofte, dat zij zich, wanneer de toeleg gelukte, van alle plundering zouden onthouden, waartegen hij hun twee maanden soldij tot belooning verzekerde. Op zijn verzoek om onderstand, zond sonor bevel aan twee Hoplieden, te *Monnikendam* en te *Zaandam* gelegerd, hem bij het eerste oponthod met hunne vaandels ter hulp te snellen. — Sinds de Gentsche Bevre-

(1) BONDAM, *Omitg. Stukk.* D. IV. bl. 311—321. v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 251, 255, 263. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 273. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. III. B. XI. bl. 897, 898. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorlog.* B. VIII. bl. 144. HOOFD, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 551, 552.

(2) Hiervoor, bl. 159. Vgl. bl. 25, 59.

(3) *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 295, 296, 441, 462. WAGENAAR, *Beschr. v. Amsterd.* St. I. bl. 352—355.

diging had men 'sPrinsen volk in *Amsterdam* toegelaten, mits het de wapenen bij de poort afleverde. HELLING's Luitenant, FRANÇOIS CIR COURT, kwam op die wijze den twee en twintigsten van Slagmaand tegen den avond in de stad met zeven of acht rappe gasten, welke, om allen argwaan te voorkomen, den geheelen nacht met zwieren en dansen doorbragten. Des morgens, tusschen zeven en acht uren, keerden zij naar de Haarlemmerpoort terug, eischten hunne wapenen weder en traden naar buiten, waar zij eenigen van het krijgsvolk ontmoetten, welk des nachts met schuiten nabij de genoemde poort aan het IJ gekomen was. Men begint te spelen, toen schijnbaar te twisten, en weldra het zwaard te trekken, als of men elkander te lijve wilde. De wacht aan de poort tracht de vechtenden te scheiden, doch wordt terstond van beide zijden aangevallen, ontwapend, en wie zich van haar te weer stelt, gedood. Op het geschreeuw van: *Victorie, Victorie! de stad is ons!* treden met allen spoed de vier vaandels met HELLING en RUYCHAUVER uit de schepen, en met vliegende vaandels de stad in. Men bezette de poort, schoot in het voortrukken naar elk, die zich op straat vertoonde, doch riep, dat wie zich in huis en stil hield, geen leed zou geschieden. Onder de kreet: ORANJE, ORANJE, *de stad is ons!* drongen de soldaten ongehinderd en regelregt naar den Dam; eenigen echter bestormden onderweg het korenetershuisje op de Kolk, een fraai gebouw en voor weinige jaren nieuw opgetrokken, hetwelk zij voor het stadhuis aanzagen. Maar op den Dam werden zij uit het raadhuis en de waag door de wachthebbende soldaten en burgers met gewerschoten begroet. Weldra geraakte men handgemeen, waarbij wederzijds eenigen sneuvelden. HELLING zond in der ijl een bode naar de Haarlemmerpoort, om het oprukken der overige zes vaandels, welke aldaar met den dag bescheiden waren, te bespoedigen; doch te vergeefs werd naar hen uitgezien, daar zij in dit beslissend oogenblik, uit misverstand meent men, voor de poort der stad *Haarlem*, in plaats van voor de Haarlemmerpoort te *Amsterdam* zich bevonden. Hopman GERARD VAN WOERDEN VAN VLIET, die met zijn volk te *Zaandam* lag, om hulp aangezocht, was huiverig op eene enkele mondelinge boodschap zijne schans te verlaten, en zond een wachtmeester naar *Amsterdam*, om eerst den stand van zaken aldaar te onderzoeken. Intusschen was het aantal gewapende burgers en stadssoldaten derwijze aangegroeid, dat HELLING genoodzaakt werd langs den Nieuwendijk naar de poort terug te wijken, door welke hij gekomen was. Hier verschanste hij zich zoo goed mogelijk met kisten, balken, balen, bedden en alles wat er te vinden was. RUYCHAUVER raadde hem aan, eenige huizen in brand te steken, om daardoor de burgerij af te leiden. Hij echter bepaalde zich, bij eenige brieven in de stad te laten verspreiden van dezen inhoud: »dat hij alleen gekomen was, om in *Amsterdam* de oude nering en welvaart te herstellen, daar de Burgemeesters, die nog wekelijks brieven van DON JAN ontvingen, tegen aan werkten. Hierom vermaande hij elk, zich stil te houden, aan geestelijken noch wereldlijken zou dan eenige overlast geschieden; doch stelde men

1576-
1581

1576— zich te weer, dan zou de stad geplunderd en aan koolen gelegd worden.” Maar de
1581 burgers, bespeurende dat hij geen onderstand kreeg, trokken, ondersteund door hunne twee vaandels soldaten en twee stukken geschut, moedig voorwaarts en gaven een hevig vuur op de Staatschen. HELLING werd doodelijk door een kanonskogel getroffen. Zijn volk ontzong nu de moed, en vruchteloos was het pogen van RUYCHAVER, wiens eigen vaandel afwezig was, de orde te herstellen. Het springen van een vat buskruid vergrootte de verwarring, en elk zocht zijn behoud in de vlugt. Het aantal gesneuvelden aan beide zijden was gering; maar daaronder werd de edele RUYCHAVER geteld. In een burgerhuis, waar hij de wijk genomen had, was hij door een zijner bitterste vijanden ontdekt en, ofschoon hij een zwaar losgeld aanbood, in koelen bloede vermoord. In hem verloor het Vaderland een zijner dapperste zonen; de vrijheid een harer moedigste verdedigers.

Hetzij de onderneming tegen *Amsterdam* met of buiten voorkennis van den Prins van *Oranje* was beraamd en uitgevoerd, zeker is, dat hij er zich ten hoogste misnoegd over toonde. Zij streed ook werkelijk met de Gentsche Bevreeding. De Staten van *Holland* voerden, onder andere redenen, de dubbelzinnige rol, welke de Regering van *Amsterdam* speelde, die in het geheim met DON JAN heulde, tot verontschuldiging van hun gedrag aan en verklaarden tevens, dat zij, om den Prins voor alle verantwoordelijkheid te dekken, den aanslag voor hem verborgen gehouden hadden. ORANJE stelde zich hiermede tevreden, doch liet hun de verdere zorg over, zich bij de Algemeene Staten te verdedigen, tot wie de Amsterdamsche Regering hare klagte over het gepleegde geweld en het voortdurend belemmeren van den toevoer gerigt had. Doch de omstandigheden verhinderden thans de Algemeene Staten, de zaak van *Amsterdam* met nadruk te ondersteunen; ook moesten zij bovendien weinig genegenheid koesteren voor eene stad, welke de Spaansche zijde zoo hardnekkig bleef aankleven. En toen zij DON JAN en zijn aanhang openlijk voor vijanden verklaard hadden, waarvan het bevelschrift door Mr. WILLEM BARDES in *Amsterdam* gebragt werd, vonden de Staten van *Holland* zich te meer aangespoord, die gewigtige stad tot toetreding te dwingen, niettegenstaande hun de Prins al de bezwaren en gevaren daarvan voor oogen stelde. Zij vertrouwden op de goede gezindheid van een aanzienlijk gedeelte der burgerij, en zouden de vereischte kosten, die op honderd en vijftig duizend gulden beraamd waren, bij omslag vinden. Ingevolge hun last, de stad op het naauwste in te sluiten, bezette SONOX, wiens schepen steeds de vaart op het IJ verhinderden, het Karthuizerklooster, het Leprozenhuis en andere toegangen, en wierp langs den Haarlemmerdijk en elders schansen op, zoodat niets uit of in kon zonder zijn verlof. Toen de stedelijke Regering hem hierover hare bevreemding te kennen gaf, daar de onderhandelingen over de Voldoening (satisfactie) met den Prins in *Brussel* en met de Staten te *Delft* werden voortgezet, antwoordde hij, »dat alles op bevel der Staten van *Holland* ge-

N I C O L A A S

R U Y C H A V E R .

G. B. Tauret sculp.

schiedde, niet om tegen de stad vijandelijk te handelen, maar om te beletten, dat de algemeene vijand iets tegen haar, ten nadeele des Lands, mogt ondernemen." Evenwel werden er nu en dan vijandelijkheden gepleegd en schoten gewisseld, terwijl beleedigende uitdrukkingen, elkander toegeworpen, de verbittering vergrootten. Ondertusschen verlieten verscheidene inwoners de stad, waar het gebrek aan levensmiddelen zich hoe langer zoo meer deed gevoelen, en van een zilveren beeld van ST. NIKOLAAS noodmunten geslagen werden. In dien benarden staat van zaken, keerden de gelastigden uit *Delft* terug. Zij hadden slechts een bestand van zes dagen kunnen verwerven, en trokken, na verloop van dien tijd, welke met nog vier dagen verlengd werd, den eersten van Sprokkelmaand naar *den Haag*, werwaarts de Staten zich intusschen begeven hadden. Hier waren insgelijks afgevaardigden van *Utrecht* als middelaars verschenen. Aan de vereffening van het geschil was hun geweest veel gelegen, daar de Amsterdammers niet alleen *Amstelland*, maar ook een goed gedeelte van het *Sticht* en *Zuid-Holland* onder water konden zetten en voor jaren bederven. Na veel onderhandelens, gelukte het hun eindelijk den achtsten van Sprokkelmaand het gewenschte doel te bereiken. *Amsterdam* stelde zich toen onder het gezag van den Prins, op voorwaarden van welke deze de belangrijkste waren: »binnen de stad en haar regtsgebied zal alleen de Roomsche godsdienst uitgeoefend, doch niemand om zijn geloof gemoeid worden; het bijwonen van de preken der Hervormden daar buiten zal elk vrijstaan, en den Onroomschen eene behoorlijke begraafplaats binnen de muren worden aangewezen; het beleg zal terstond opgebroken worden, mits een Burgemeester en vijf leden van den Raad zich te *Delft* in gijzeling begeven, tot het tegenwoordig stadskrijgsvolk afgedankt en ander door den Prins uit de burgerij geworven zal zijn; de drie schutterijen zullen weder opgericht worden; de ballingen mogen ongehinderd zich op nieuw in de stad vestigen, en ieder zal vrijheid hebben aldaar te komen of er uit te vertrekken; de stad zal hare handvesten en voorregten, vóór het begin der beroerten verkregen, behouden met uitzondering slechts van een paar punten van minder belang; de stedelijke Regering, de stadsambtenaren, en de ingezetenen zullen den Koning, als Graaf van *Holland*, den Prins, als Stadhouder, en der stad den eed afleggen en de Gentsche Bevrediging aannemen. De Prins en de Staten van *Holland* beloven dit verdrag te bekrachtigen, en te bewerken, dat zulks ook door hunne bondgenooten en de Algemeene Staten, als ook door de Staten van *Utrecht* geschiede." Terstond na het sluiten dezer overeenkomst, kwamen de gijzelaars, onder geleide van soldaten, in *den Haag* en het beleg werd opgeheven. Eerlang werd het Verdrag van Voldoening door den Prins van *Oranje*, den Aartshertog MATTHIAS, de Algemeene Staten, de Staten van *Zeeland* en die van *Utrecht* bekrachtigd en door de stedelijke Regering bezworen. Een groot aantal uitgewekenen keerde naar *Amsterdam* terug, alwaar de kwijnende handel en zeevaart begonnen te herleven, zeker ten koste der West Friesche zeesteden, waar vele aanzienlijke Amster-

1576—
1581

1576—damsche handelaars, tijdens hunne stad de Spaansche zijde hield, zich hadden gevestigd,
1581 maar nu met hunne oering en schepen weder herwaarts vertrokken waren (1).

Intusschen hadden de Algemeene Staten te vergeefs getracht, schriftelijk hun gedrag, ten opzichte van DON JAN, bij den Koning te regtvaardigen en, even als MATTHIAS zelf, op het bekrachtigen van de verkiezing des nieuwen Landvoogds aangedrongen (2). Niettemin toonde zich FILIPS tot vrede geneigd. Op het berigt van de inneming des kasteels van *Antwerpen* door de Staatschen, had hij wel onmiddellijk besloten, de wapens op te vatten en daartoe reeds de noodige bevelen uitgevaardigd, maar echter verklaard, het zwaard niet te zullen aangorden, wanneer de Staten zich wilden houden aan hetgeen zij, met betrekking tot de godsdienst en de hem verschuldigde gehoorzaamheid, beloofd hadden. Er was ook sprake, dat de Hertogin van *Parma*, welke zich daartoe had aangeboden, naar *de Nederlanden* zou vertrekken, om de geschillen tusschen DON JAN en de Staten, zoo mogelijk, te vereffenen. Zelfs later, toen door het eigendunkelijk verkiezen van den Prins van *Oranje* tot Stadhouder van *Brabant* en van MATTHIAS tot Opperlandvoogd in het gezag van den Landsheer schromelijk gegrepen was, betuigde evenwel GRANVELLE, die steeds gewenscht had, dat de vrede in *de Nederlanden* bewaard werd, dat de Koning al het gebeurde zou vergeten, indien de Staten, vóór men verder ging, verklaarden, de beide genoemde hoofdpunten te zullen nakomen (3). In Louwinaand kwam JAN VAN NOIRCARMES, Heer van *Silles*, herwaarts met een schriftelijk antwoord van FILIPS, gedagteekend den achttienden van Wintermaand, op de brieven der Staten van den vier en twintigsten van Oogstmaand en den achtsten van Herfstmaand. Hierin stond hij alles toe: algemeene en geheele vergiffenis; vertrek van alle vreemdelingen; een nieuwen Opperlandvoogd, hetzij den Prins van *Parma*, den Aartshertog FERDINAND, of MATTHIAS zelf, mits handhaving van de Roomsche-Katholieke godsdienst en gehoorzaamheid aan den wettigen Heer zoo als ten tijde van Keizer KAREL V (4). Misschien zouden deze aanbiedingen niet geheel vruchteloos geweest zijn, indien zij vóór de komst des Prins van *Oranje* in *Brabant* hadden plaats gehad; maar sedert was de denkwijze der Staten, thans geheel onder den invloed van ORANJE, merkelyk veranderd. Daarenboven den staat van zaken op den

(1) WAGENAAR, *Beschr. v. Amst. St.* I. bl. 352—365. Vgl. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 896, 906—910. B. XII. bl. 921—927. ROOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 544—546. B. XIII. bl. 552, 553. 561—566. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 458—460. BRANDT, *Hist. v. Enkh.* bl. 217, 218.

(2) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 141 verso.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 203—205, 247, 248.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 938.

voet terug te brengen als ten tijde van wijlen den Keizer, was zoo veel als den 1576—
Gentschen Vrede te vernietigen en weder te keeren tot de strenge uitvoering der 1581
bloedbevelen; en dit was zeker de bedoeling der Staten niet geweest, toen zij den
achtsten van Herfstmaand den Koning schriftelijk betuigden, te willen blijven »in
de oude Katholieke godsdienst en onderdanigheid aan zijne Majesteit, zoo als zij aan
zijnen vader betoond hadden.” FILIPS had in den Gentschen Vrede bewilligd; in zijn
schrijven echter werd van dien Vrede geen woord gerept; en daar DE SELLES zich
eens liet ontvallen, dat de Koning zich ook daaraan niet dacht te houden, hadden de
onderhandelingen met hem slechts dit gevolg, dat zij de verwijdering nog grooter
maakten (1).

De betrekkingen met *Frankrijk* waren intusschen niet geheel afgebroken. De Her-
tog van *Anjou*, steeds op het beschermheerschap der *Nederlanden* vlammende, had
niet verzuimd, den Prins van *Oranje* voortdurend van zijne bijzondere vriendschap te
verzekeren, en met de Staten en de Edelen te onderhandelen, hun zijne hulp en
dienst aan te bieden en te verklaren, dat hunne zaak de regtvaardigste en regtscha-
penste van de wereld was, en die hij met al zijn vermogen zou onderschragen (2). De
Duitsche Vorsten, daarentegen, waren, even als vroeger, »mild in raadgevingen, maar
karig in het verleenen van hulp.” De Landgraaf WILLEM van *Hessen* nam het zelfs den
Nederlanderen euvel af, dat zij zich tegen de Spaansche dwingelandij verzetteden (3).
Hij en de Keurvorst van *Saksen* verklaarden slechts aan de afgevaardigden van DON JAN,
dat de eenige grondslag van een bestendigen vrede in *de Nederlanden* alleen de vrij-
heid van geweten zijn konde. In spijt van al zijne pogingen, en in welk ongunstig
daglicht hij ook de Nederlanders stelde, toonde zich de Paltzgraaf JAN CASIMIR tot hunne
hulp geneigd (4). Keizer RUDOLF had OTTO HENDRIK, Graaf van *Schwartzenburg*,

(1) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 283—286. Vgl.
v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 273, 274. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. V. bl.
100—103. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. X. p. 583, 584. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B.
XII. bl. 939—947. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 141, 142. HOOPT, *Nederl.*
Hist. B. XIII. bl. 566, 567.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 235—238, 242—246, 281. BONDAM, *Onuitg.*
Stukk. D. IV. bl. 71—75.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 317.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 253—256, 267—270, 300—318. De Landgraaf
noemt de Nederlanders: »een wuft volk, dat zich even gemakkelijk tot iets laat overhalen als er
weder van afbrengen. Alle erkennen zich nog voor onderdanen des Konings van *Spanje*, met wien
zij in godsdienst en vervolgzucht overeenkomen, terwijl zij den Prins van *Oranje* afgunstig en
van harte vijandig zijn.”

1576— naar de *Nederlanden* gezonden, om den Algemeenen Staten de handhaving van de
 1581 Roomsch-Katholijke godsdienst en gehoorzaamheid aan den Koning op het hart te drukken, en hun tevens zijne bemiddeling tot den vrede aan te bieden. Van den kant der Staten werd hierop bij hem een geschrift ingediend, hetwelk niets anders dan de gewone, reeds dikwerf herhaalde grieven bevatte (1). Beteren uitslag hadden de onderhandelingen met *Engeland*, werwaarts de Markgraaf van *Havré* en ADOLF VAN MEETKERKE in Herfstmaand laatstleden als afgezanten der Staten vertrokken, en door de Koningin zeer gunstig ontvangen waren. ELIZABETH was met den hagchelijken toestand der *Nederlanden* volkomen bekend. Indien het geluk de wapenen van DON JAN be kroonde, zou zij in hem, wiens plannen tegen *Engeland* thans ruchtbaar waren geworden, een magtigen en gevaarlijken vijand ontmoeten; en de Staten, hetgeen zij ruim zoo veel vreesde, zouden, door nood gedrongen, zich welligt in de armen van *Frankrijk* werpen. Zij ging derhalve tot het nemen van meer doortastende maatregelen over, en met de Staten werd eene overeenkomst getroffen, waarbij men hun veroorloofde, honderd duizend pond sterling bij de burgers van *Londen* op te nemen, welke gelden binnen het jaar terugbetaald moesten worden, en waarvoor eenige Nederlandsche steden borg zouden blijven. — De Koningin zou vijf duizend man voetvolk en duizend ruiters te hulp zenden, onder beding echter van soldij zoo als andere aangeworvene krijgsbenden. Over deze benden wilde zij een Bevelhebber benoemen, welke toegang tot den Raad van State zou hebben. Buiten haar weten en wil zou men geen oorlog of vrede mogen aangaan. Zoo zij genoodzaakt mogt zijn hare vloot te wapenen, zou men haar veertig oorlogsschepen, waarvan geen beneden de veertig tonnen last, tegen betaling te hulp zenden. Engelsche oproerlingen, door haar als zoodanig verklaard, zouden in de *Nederlanden* niet worden geduld. Ingeval van vrede met den Koning van *Spanje*, moest men zorgen, dat hij de hovenstaande punten bekrachtigde (2). Ondertusschen verklaarde ELIZABETH'S gezant LEYTON aan de Algemeene Staten, dat zijne Meesteres een edelman naar *Spanje* had gezonden, om den Koning aan te sporen, den vrede in de *Nederlanden* te herstellen, door aan het volk de aloude vrijheden en voorregten ongestoord te laten genieten, hun een Landvoogd te geven, die hun aangenaam was, en de Gentsche Bevrediging te hand-

(1) BONDAM, *Omuitg. Stukk.* D. V. bl. 58, 154—159. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 935—938. *Authent. Stukk.* bl. 176—180. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 142, 143. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 566, 567.

(2) BONDAM, *Omuitg. Stukk.* D. IV. bl. 227, 228. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 900. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 139 vers. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 553. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 278.

haven; dat hij hierin geene zwaarigheid moest maken, daar de Nederlanders evenmin 1576—
 van Heer als van godsdienst wilden veranderen, en niets anders begeerden dan bij den 1581
 Gentschen Vrede te blijven, welks onderhouding hij zelf bezworen had. Zoo de
 Koning echter den weg van geweld en gestrengheid bleef bewandelen, zou de Konin-
 gin, zoo wel ter verdediging van de vrijheden, voorregten en aloude regeringswijze der
Nederlanden, als om de gevaren en beroeringen te voorkomen, welke daaruit voor
 hare eigene staten konden voortvloeijen, den Nederlanders met al hare magt en midde-
 len ondersteunen." LEXTON had tevens last, eene wapenschorsing tusschen DON JAN en
 de Algemeene Staten te bewerken, tot dat het antwoord van FILIPS op de voorstellen der
 Koningin zou ontvangen zijn (1). De Staten betuigden, »zich naar al wat redelijk
 was te willen rigten, maar dat zij vooraf het gevoelen van DON JAN omtrent een be-
 stand wenschten in te winnen, daar de Koningin toch niet zou verlangen, dat zij het
 geringste voordeel, te hunner regtvaardige verdediging, zouden verliezen (2)." DON JAN
 echter wilde van geene wapenschorsing hooren. Trotsch en onbescheiden voerde hij den
 Engelschen gezant te gemoet: »dat hij in geene onderhandeling over eenige toenadering
 kon treden, veel minder nog een verdrag aangaan; dat hij zelfs den krijg niet langer kon
 uitstellen, daar zijne strijdkrachten gereed waren en hij van den Koning last had, den
 Nederlanders eenen goeden oorlog aan te doen; dat hij zich noch om de Engelschen,
 de Franschen, of den Keizer bekommerde, en dezen laatsten de Turken in *Honga-
 rijen* op den hals zou zenden, om hem te verhinderen zijnen broeder, den Aartsher-
 tog, te ondersteunen; dat hij dien Aartshertog op dezelfde wijze als al de andere Ne-
 derlanders zou behandelen en binnen kort een bezoek in *Brussel* brengen, welke
 stad hij in zijn geweld wilde hebben, al moest hij er ook het leven voor laten; dat,
 eindelijk, de Brusselaars zich op het ergste moesten voorbereiden, indien de Staten
 niet de wapenen nederlegden en zich aan zijnen wil onderwierpen." LEXTON vertrok
 hierop naar *Engeland* met verzekering aan de Staten, hun verzoek, om spoedige toe-
 zending van de beloofde vijf- of zes duizend man en van het geld, bij de Koningin te
 ondersteunen (3).

's Konings zaken in *de Nederlanden* verkeerden in eenen alles behalve gunstigen toe-

(1) *Remonstrance du s^r LETON*, in *de Kronyk v. h. Hist. Gezelsch. te Utr.* voor 1849, bl. 28.
 Hiermede stemt niet in alle deelen overeen het verhaal bij v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.*
 B. VII. bl. 139, 140. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 553, 554.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 234, 243, 244.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. V. bl. 59—63. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII.
 bl. 932. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 554.

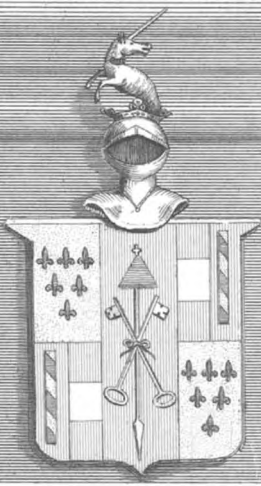
1576— stand. Met uitzondering van *Luxemburg* en de steden *Roermond*, *Deventer*, *Kampen*,
1581 *Namen*, *Charlemont* en *Marienburg*, waren al de gewesten tegen hem in opstand onder het beleid van zijn meest geduchten en onverwikten vijand den Prins van *Oranje*, en vonden steun bij buitenlandsche Vorsten. DON JAN was zonder geld, zonder krijgsbenden, zonder geschut, zonder oorlogsbehoeften toen de Prins van *Parma*, in de laatste dagen van Vijftienhonderd zeven en zeventig, met eenige keurbenden in het *Luxemburgsche* aankwam. ALEXANDER FARNESE, de zoon van OTTAVIO FARNESE, den tweeden Hertog van *Parma*, en van MARGARETHA van *Oostenrijk*, de gewezen Landvoogdes der *Nederlanden*, was te *Rome* in Vijftienhonderd vier en veertig geboren, met DON CARLOS en DON JAN in *Spanje* opgevoed, te *Brussel* in Vijftienhonderd vijf en zestig met de Infante MARIA van *Portugal* gehuwd, en had zijn krijgsmans loopbaan in Vijftienhonderd een en zeventig geopend, toen hij schitterend deel nam in het zeegevecht bij *Lepante*. DON JAN was getuige geweest van 's Prinsen onverschrokkenheid in dien gedenkwaardigen slag; hij kende daarenboven zijne voorzigtigheid, schranderheid en wijs beleid. Toen hij het plan gevormd had, zich van het kasteel van *Namen* meester te maken, waarvan de uitvoering onvermijdelijk eene vredebreuk met de Staten ten gevolge moest hebben, gevoelde hij de noodzakelijkheid van eenen man naast zich, op wien hij zijn geheel vertrouwen vestigen konde. ESCOVEDO, naar den Koning gezonden, moest derhalve verzoeken, dat PARMA naar *de Nederlanden* als Luitenant-Generaal van den Landvoogd gezonden wierd. DON JAN zelf had hierop meer dan eens aangedrongen. Sinds zijne komst in *de Nederlanden* toch was zijne gezondheid derwijze ondermijnd geworden, dat hij, ofschoon in het bloeiendste tijdperk des levens, een voorgevoel had van zijn naderend einde. Hij herinnerde den Koning, welke moeilijkheden bij den dood van DE REQUESENS uit gebrek aan een opvolger waren voortgevloeid. »De Prins van *Parma*,» schreef hij aan FILIPS, »zou te beter Uwe Majesteit kunnen dienen, nadat hij zich met mij op de hoogte van zaken gesteld had, welke hij door zijne dapperheid en andere verdiensten beter dan iemand zal regelen (1).»

DON JAN had *Marche en Famine* tot verzamelplaats zijner strijdkrachten aangezezen. Behalve de Spaansche en Italiaansche benden door PARMA aangevoerd, bragt Graaf KAREL van *Mansfeld* aldaar zijne afdeeling Franschen, en een goed aantal Walen en Duitschers sloot zich den overigen aan. Om den moed der strijders te verhoogen, had Paus GREGORIUS XIII, bij eene bulle, aan elk, welke tegen de Nederlanders de wapens opvatte, volle aflat en vergiffenis van zonden beloofd. Het leger van DON JAN bestond nu uit vier duizend Spaansche voetknechten, twee duizend Spaansche en Albaneesche ruiters, vier duizend Franschen te voet

(1) GACHARD, *Correspondance d'ALEXANDRE FARNESE, Première Partie*, p. 9—12. Vgl. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 538—553, en BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 280.

ALEXANDER
HERTOD VAN

FARNESE,
PARMA.

C. Et. Tardet sculp.

en vijf honderd te paard, vijf duizend Duitschers, en twee duizend acht honderd Walen, benevens de afdeelingen van HIERGES, FLOYON en MEGEN te zamen bijna ^{1576—} vier duizend man. Voorts lag een aanzienlijk getal Duitschers en andere benden in de ¹⁵⁸¹ weinige getrouwgebleven steden en vestingen in bezetting. Het vereenigde leger telde alzoo ruim twee en twintig duizend man; naar opgave van PARMA echter, konde het in monstering geen achttien duizend halen. De aanzienlijkste Nederlanders, die er zich in bevonden, waren de beide Graven van *Mansfeldt* en *Barlaymont* met zijne zonen. De krijgsraad, welke DON JAN ter zijde stond, was zamengesteld uit ALEXANDER FARNESE, OTTAVIO GONZAGA, DON GABRIEL NICO, den Graaf van *Barlaymont*, Graaf KAREL van *Mansfeldt*, Dr. DELRIO, DON LOPEZ, DON PEDRO DE TASSIS, DE ROBLES, MONDRAGON en de Geheimschrijvers VASSEUR en ESCOVEDO, ofschoon deze laatste zich in *Spanje* bevond. Aan het hoofd van dit leger, hetwelk in zijne vaandels een kruis voerde met het omschrift: *In hoc signo vici Turcos, in hoc signo vincam Hereticos* (1), trok DON JAN uit het *Luxemburgsche* naar *Namen*. Vooraf echter had hij den vijf en twintigsten van Louwmaand te *Marche en Famine* een geschrift of eene oorlogsverklaring in de Fransche en in de Hoog- en Nederduitsche talen in het licht gegeven, waarin hij betuigde, de wapenen alleen op te vatten ter handhaving van de Roomsch-Katholieke godsdienst en van de behoorlijke onderdanigheid aan den Koning; groote beloften toezeggende aan allen, die zich aan zijne zijde zouden scharen (2).

Bij den ijver en de voortvarenheid van DON JAN, stak de traagheid der Algemeene Staten in hunne krijgstoerustingten geweldig af. Reeds voorlang was ORANJE over den slechten staat van het leger geklaagd en voorspeld, wat later te *Gemblours* gebeurd is (3). Doch gebrek aan geestkracht, goeden wil en eensgezindheid bij de Staten, »onder welke weinig vaderlandlievende mannen, maar veel geestelijken, onervarene jonge lieden, omkoopbaren, eer- en hebzuchtigen, vreesachtigen en lafhartigen zich bevonden (4),» had het nemen van krachtige maatregelen verhinderd. Sommige leden waren nog onnoozel genoeg te gelooven, dat na al het gebeurde, het behoud

(1) In dit teeken heb ik de Turken overwonnen, in dit teeken zal ik de Ketteren overwinnen.

(2) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 555. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 199, 200. LANARIO, *le guerre di Fiandra*, p. 66, 67. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 280—283. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 346. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 273. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 932, 933. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 144. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 554.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 250, 262.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 227. Vgl. p. 215, 219.

1576—
1581— des vredes niet onmogelijk was (1); ofschoon de zaken, naar de getuigenis van JAN van Nassau, zoo hoog gekomen waren, dat zij slechts op eenen burgerkrijg konden uitloopen (2). Men had in deze hoogst belangrijke oogenblikken zelfs Duitsche benden afgedankt, en den Koning van Portugal ingewilligd, vierduizend man daarvan in dienst te nemen en naar hem in te schepen (3). Al de voorstellen van den Prins van Oranje, hoe verstandig ook, vonden tegenwerking, vooral bij den hoogen Adel, onder welken velen zijne magt en invloed met nijldige oogen aanzagen en bij elke gelegenheid poogden te knotten (4). Zijn raad, DON JAN aan te vallen vóór hij zijne krijgsbenden bijeen getrokken had, werd, hoewel toen zeer uitvoerbaar, in den wind geslagen (5). De strijdmagt der Staten, nabij *Namen* gelegerd, evenaarde wel in getalsterkte die van DON JAN, maar telde minder ruitery, bestond daarenboven meestal uit ongeoeffend volk, en was alzoo bij de oude beproefde Spaansche krijgers niet te vergelijken. Ook de legerhoofden, zoo als de Veldmaarschalk DE GOIGNIES, de Graaf van *Lalaing*, Opperbevelhebber van het voetvolk, de Burggraaf van *Gent*, ROBERT DE MELUN, Overste van de ruitery, LA MOTTE, Opperveldtuigmeester, en de andere gezagvoerders, met uitzondering van den Graaf van *Bossu*, moesten in bekwaamheid voor die der Spanjaarden zwichten. Te wel was ORANJE met den toestand van het Staatsche leger en 'svijands magt bekend, om niet te vermanen, geenen slag te wagen vóór men meer versterking bekomen had. DE GOIGNIES ontving derhalve bevel, in vereischte orde op *Brabant* terug te trekken. Twee dagen vóór deze achterwaartsche beweging zou geschieden, had DON JAN, welke zich op het kasteel van *Namen* bevond, twee duizend man naar het Staatsche leger gezonden, om het uit zijne verschansingen en ten strijd te lokken. De poging mislukte; maar uit twee krijgsgevangenen vernam men het plan van den Veldmaarschalk, en tevens, dat de voornaamste Bevelhebbers afwezig waren, eenige zich te *Brussel* bevonden, om het huwelijksfeest van den Heer van *Berseele* met de Markgravin van *Bergen* bij te wonen, en andere zich elders ophielden, om de wintervermaken te genieten.

Bij het krieken van den dag ten aftogt bepaald, begon DE GOIGNIES van het dorp

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 933.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 227.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 288. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorlog.* D. I. B. XII. bl. 947.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 116, 179. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 933. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 144. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 555.

(5) v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 144.

St. Martin, waar hij gelegerd was, op te breken, verbrandde, naar krijgsgeschiedenis, zijne 1576—
 tenten en sloeg den weg in naar *Gemblours*, werwaarts hij reeds vóór den dageraad 1581
 het zwaarste geschut gezonden had. De voorhoede bestond uit de afdeelingen *Montigny*
 en *Hezé*, aangevoerd door den Heer van *Montigny* en gedekt aan de zijden door de
 ligte ruitery van VILLERS en FRESNOY. Het middenpunt (*centrum*) bevatte de afdeelingen 31 v.
Champigni en *Bossu*, dertien vaandels Schotten en een deel Engelschen onder den Overste Louw-
 BALFOUR, en dekte van alle kanten de pakkaadje en eenige veldstukken. De achterhoede maand
 was gevormd uit de afdeelingen *Egmond* en *Lumey*, benevens een hoop Franschen en 1578
 Schotten, en werd door DE GOIGNIES zelven geleid. De zwaargewapende ruitery moest
 den terugtogt dekken. — De voorhoede van het Spaansche leger, onder bevel van
 OTTAVIO GONZAGA, welke tot Overste der ligte ruitery was verheven, bestond uit zes-
 tienhonderd husschieters te paard, kurassiers en zwaar geharnaste speerruiters. Het
 middenpunt, zamengesteld uit het Spaansch en Hoogduitsch voetvolk, in twee vierkan-
 ten geschaard en elk onder zijn bijzonderen Overste, werd door DON JAN, verzeld van
 PARMA en zijne lijfwacht, aangevoerd. De achterhoede, onder den ouden Graaf van
Mansfeldt, bevatte eene afdeeling Walen, insgelijks een vierkant vormende, de ligte
 Bourgondische ruitery, de pakkaadje en de wagens. DON JAN was nog bij donker van
Namen opgetrokken en had een hoop paarden- en voetvolk vooruitgezonden, om
 de wegen en bijgelegene bosschen te doorspieden en te bezetten. Eenige benden onder
 den jongen Graaf van *Mansfeldt* waren aan den oever der *Maas* gelaten, om het af-
 snijden van toevoer te beletten. Er was bevel gegeven, voorloopig den aftrekkenden vij-
 and slechts te bestoken, en zich in geen ernstig gevecht in te laten, tot DON JAN met het
 geheele leger was aangekomen. Doch PARMA, gezonden om kennis te nemen van hetgeen er
 omging, ziende dat de Staatschen langs een eng pad, naast een moerassigen hollen weg,
 moeijelijk en opeengedrongen voorttrokken, kon zijnen moed niet langer bedwin-
 gen. Met gevelde lans rent hij dwars door den diepen weg heen ter zijde op hen in, door
 MENDOZA, DELMONTE, MONDRAGON en andere dapperen gevolgd. GONZAGA ondersteunt
 deze beweging door een krachtigen aanval. De Staatsche ruitery wordt, na eenigen
 weêrstand, op het voetvolk geworpen, en dit laatste, hierdoor in schrik en wanorde
 gebragt, gedeeltelijk verstrooid, gedeeltelijk in de pan gehakt, en DE GOIGNIES zelf ge-
 vangen genomen. Het meest had het voetvolk, inzonderheid de afdeeling Schotten,
 geleden; de ruiters hadden zich bijna alle door de vlugt gered. De Spanjaarden, welke
 deze beslissende overwinning binnen anderhalf uur bevochten, waren bij den aanvang
 van den strijd, niet boven de zeshonderd, en op het einde er van niet boven de twaalf-
 honderd ruiters sterk geweest, van welke acht of tien, naar anderen, slechts twee gesneu-
 veld en vijf gewond waren. Minder nog dan in de opgave van dit niet noemenswaardig
 verlies, komen de berigten ten opzichte van dat der Staatschen overeen, hetwelk door eenigen
 op drie duizend, door anderen, doch minder waarschijnlijk, op zes- acht- ja zelfs tien-

1576— duizend man begroot wordt. Al de veldstukken, dertig vaandels, vier standaarden, bijna
1581 geheel de legeretros, en zeshonderd gevangenen waren den overwinnaars in handen gevallen. Toen DE GOIGNIES VOOR DON JAN werd gebracht, steeg hij af om de handen van den Prins te kussen, welke hem dit vergunde doch toebeet: »Dus straft God degenen, welke tegen Hem, tegen Zijne dienst, en tegen hunnen Vorst zich verzetten.» De zeshonderd krijgsgevangenen, weinige uitgezonderd, werden te *Namen* opgehangen, uit weerwraak over de wreedheden, onlangs, zoo als men beweerde doch waarvan het bewijs ontbreekt, door de Staatschen tegen een Spaanschen Hopman en eenige soldaten gepleegd.

Bij *Gemblours* had zich de voorhoede onder MONTIGNY in eenige hoven en boomgaarden genesteld, om tegenstand te bieden; daar zij echter de vlugtelingen niet tot staan konde brengen, trok zij, bij het aanrukken der Spanjaarden, in allerijl den weg op naar *Brussel*. *Gemblours*, waar zich een groote voorraad van krijgs- en mondbehoefden bevond, gaf zich op genade en ongenade over, dewijl DON JAN van geene voorwaarden hooren wilde. Op bede van LAMBERT, Abt en Graaf van *Gemblours*, werd de stad gespaard. De soldaten trokken uit, doch zonder geweer; de Nederlanders onder hen moesten zweren, nimmer weder de wapenen tegen den Koning van *Spanje* op te vatten, en de uitheemschen binnen het jaar niet. Vierhonderd Spanjaarden werden er in bezetting gelegd (1).

2 v.
Sprok-
kelm.
1578

Groot was de ontsteltenis te *Brussel* op de tijding van de nederlaag te *Gemblours*. Het gemeen was woedend; en degenen, aan wier zorgeloosheid dit ongeval geweten werd, de Aartshertog zelfs, zouden er de slagtoffers van geworden zijn, indien niet ORANJE hen beveiligd, de orde gehandhaafd, moed ingeboezemd en het volk gerustgesteld had. De Algemeene Staten, de Raad van State, de Aartshertog en de Prins begaven zich naar *Antwerpen*, waar, tijdelijk, de zetel van het bewind werd overgebracht. De Graaf van *Bossu* bleef met dertig vaandels in *Brussel*, waar men elk uur DON JAN voor de poorten verwachtte. Men was ondertusschen door het ongeluk verstandiger geworden.

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. V. bl. 194. v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 274, 275. VAN DER HAMMEN, *Historia de DON JUAN de Austria*, Lib. VI. p. 315, 317. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 555—562. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 200—202. LANARIO, *le guerre di Fiandra*, p. 67, 68. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 283—285. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* Liv. XI. p. 347. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 255, 256. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 274. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 293. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 934. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 144 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 556—559. AUBERI, *Memoires*, p. 71. Conf. BURMANNUS, *Analect. Belg. Praef.* p. LXXXII (9).

Men zag nu het noodlottig gevolg der besluiteloosheid, van het gebrek aan eendragtige 1576—
zamenwerking, en van kleine, bijzondere belangen boven die van het algemeen te 1581
stellen. De Staten verklaarden dan ook, »om hunnen ijver en de genegenheid voor
het algemeene welzijn en het Vaderland te toonen, dat zij om niets ter wereld van
elkander scheiden, maar de Unie, door hen bezworen, onverwrikt zouden nako- 5 v.
men.” Zij wierpen zich in de armen van ORANJE, besloten voortaan meer naar zijn Sprok-
raad te luisteren, en droegen hem, in gemeen overleg met MATTHIAS en den Raad kelm.
van State, het *volstrekte* beheer over de krijgskzaken op. Ter bestrijding der oorlogs- 1578
kosten werden eerst viermaal honderd, toen zesmaal honderd duizend gulden ter
maand door hen aangewezen; en den Prins van *Oranje* later vijf duizend gulden maan-
delijks voor de geheime verstandhoudingen toegekend. Tot het vinden dezer gelden,
werd een buitengewoon regt op de mondbehoeften en in- en uitgaande goederen gehe-
ven. Men stelde daarenboven den gewestelijken Staten voor, het ongewijde zilverwerk,
de juweelen en kleinooden van de geestelijkheid, de kloosters en andere inrigtingen
van dien aard te leenen. De Staten van *Holland* en *Zeeland*, welke, onder 's Prin-
sen goedkeuring, sinds het begin des krijgs tegen DON JAN zich buiten gemeenschap
van lasten met de andere gewesten gehouden, maar zich verbonden hadden, voor de
bezigting hunner steden te zorgen, zoo veel oorlogsschepen uit te rusten als de Prins
noodig mogt oordeelen, en daarenboven nog vijf en twintig vaandels voetvolk, elk van
twee honderd man, benevens honderd ruiters te onderhouden, besloten, in stede van
in het heffen der nieuwe belastingen te bewilligen, waartoe zij insgelijks waren uitge-
noodigd, de zes vaandels van den Overste IJSSELSTEIN ook op hunne kosten te onder-
houden. Bovendien namen zij eenige maanden achtereen nog vijf andere vaandels,
welke tot het beleg van *Deventer* en *Kampen* werden gebruikt, voor hunne rekening, en
stonden een geruimen tijd lang het bedrag der geleigelden, in hunne gewesten ontvan-
gen, aan de Algemeene Staten af, zoo dat zij weinig minder opbragten, dan toen zij
alleen den last des oorlogs torschten. De ondervinding leerde hen echter weldra,
dat zij zeer verstandig gehandeld hadden met op zich zelve te blijven. *Vlaanderen*
beloofde, behalve het opbrengen der uitgeschrevene buitengewone lasten, nog dertig
vaandels voetvolk en zes honderd ruiters te ligten en te bekostigen. MATTHIAS schreef
aan den Keizer om hulp. De Koningin van *Engeland* werd aan hare belofte
herinnerd en Paltzgraaf JAN CASIMIR verzocht, drie duizend man voetvolk en even
zoo veel ruiters voor de Algemeene Staten in soldij te nemen. De Overste SCHENK
was met duizend ruiters uit *Duitschland* in aantogt. Tot de krijgsdienst werd de veer-
tigste man uit de steden, en de twintigste uit de dorpen alom opgeroepen. Om
het handgeld aan het nieuw geworven krijgsvolk terstond te kunnen betalen, sloot de
Prins eene leening van honderd twintig duizend gulden met de Antwerpenaars. Reeds
had hij de krijgsbenden uit *Vlaanderen*, *Holland* en *Gelderland* naar *Braband*, en den

1576— Graaf van *Hohenlo* met al zijn volk naar *Antwerpen* ontboden, de stad *Lier* met drie
1581 honderd soldaten nevens eenige Antwerpsche burgers bezet, en zes vaandels Schotten in *Mechelen* geworpen. De afdeeling van MONTIGNY lag in *Nivelles*, die van LUMEX in *Vilvorden*, van CHAMPIGNY in *Hall*, en die van LALAING te *Bergen in Henegouwen* (1).

Het ontbrak DON JAN geenszins aan wil, maar aan magt, *Brussel* aan te tasten. Hij besloot derhalve eerst versterking af te wachten, en inmiddels zich van eenige andere plaatsen te verzekeren. GONZAGA dan berende *Louwen*, dat slecht versterkt was en toen de zwakke Schotsche bezetting op *Brussel* terugtrok zich overgaf onder voorwaarde, met geen krijgsvolk bezwaard te worden. *Judoigne* en *Tienen* gaven zich gewillig over, doch *Aarschot* moest daartoe gedwongen worden. HIERGES maakte zich bij verdrag meester van *Bouvines*. PARMA trok voor *Sichem*, eene kleine stad met een kasteel, den Prins van *Oranje* behoorende. De bezetting sloeg de bestormende Spanjaarden driemaal moedig af, maar eindelijk zwichtende, werd eene vreesselijke slagting onder haar aangerigt. De Bevelhebber en eenige manschappen, welke op het kasteel de wijk genomen hadden, moesten zich op genade en ongenade overgeven en werden, zoo het heette ten voorbeeld van anderen, voor de vensters hunner vertrekken opgehangen. Het stadje *Diest*, insgelijks eene bezitting van ORANJE, en *Louwen* onderwierpen zich zonder tegenstand aan PARMA, welke toen voor *Nivelles* rukte. De bezetting, zes vaandels voetvolk en vier vaandels ruitery sterk, gaf zich, na viermaal den storm heldhaftig te hebben afgeslagen, bij verdrag over. De burgers behielden lijf en goed, de Hoplieden trokken te paard uit en de soldaten met hun zijdgeveer, doch de zieken en gekwetsten, welke achterbleven, werden, tegen de overeenkomst aan, schandelijk van kant gemaakt. De wapenen en de pakkaadje weemen der Franschen benden toe, welke onder KAREL van *Mansfeldt* bij het bestormen veel geleden hadden en op plundering vlamden. De gift kwam haar echter duur te staan. Daar elk naar het beste van den buit tastte, geraakten zij handgemeen, waarbij eenigen gewond werden, terwijl het ontploffen van een vaatje buskruid aan honderd en twintig man het leven kostte. Zonder eenigen tegenstand werden nog andere

22 v.
Sprok-
kelm.
1578

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 292, 295, 297, 298. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. V. bl. 91, 111, 120—122, 141, 143—146, 188, 194—204, 206, 209, 211, 216—220, 248—250, 291, 342, 347, 353—364, 374. v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 275, 356, 357, 359. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 563. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 202. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 286. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 275. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 935, 948, 949. v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 144 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 559, 569, 570. v. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 17.

kleine plaatsen in *Braband* en *Henegouwen*, zoo als *Roelx*, *Soignies*, *Binch*, *Beaumont*, *Walcourt*, *Maubeuge* en *Chimai* veroverd (1). 1576—
1581

Onder zulke omstandigheden was DON JAN minder dan ooit tot den vrede gezind. De zending van den Heer van *Selles* mislukte derhalve te eenenmale, en de Graaf van *Schwartzenburg*, als vredesbemiddelaar door den Keizer gezonden, moest mede onverrichter zake naar *Duitschland* terugkeeren. Er verscheen een koninklijk bevelschrift, den eersten van Sprokkelmaand gedagteekend en door DE ROBLES, welke met het berigt van de overwinning bij *Gemblours* naar *Spanje* was gezonden, herwaarts gebragt, waarbij den Staten gelast werd, »niet dan met toestemming van den Landvoogd te vergaderen en hun krijgsvolk af te danken. De Koning gaf tevens zijn hoogste misnoegen over hunne handelwijze te kennen, verbood, dat hun eenige schatting opgebragt wierd, en beval, alle ambtenaren af te zetten, welke weigerden DON JAN te gehoorzamen.” Hij had daarbij aan DE ROBLES toegezegd, vooreerst negenmaal honderd duizend kroonen over te zenden, en vervolgens elke maand driemaal honderd duizend, om een leger van dertig duizend man voetvolk, zes duizend ruiters, en dertig stukken geschut bijeen te brengen en te onderhouden (2).

Alle hoop op vrede was nu eene hersenschim geworden. MATTHIAS gelastte krijgsvolk in *Duitschland* te werven, ofschoon de Keizer den Staten een stilstand van wapenen met DON JAN tot aan den kort op handen zijnden rijksdag te *Worms* had voorgelagen (3). De Markgraaf van *Havré* werd naar de Koningin van *Engeland* afgevaardigd, om op het zenden der twee duizend man aan te dringen, welke zij door haren gezant onlangs verklaard had, vooreerst te dienst der Staten reisvaardig te zijn (4). ELIZABETH was echter sedert te rade geworden, het krijgsvolk bij zich te houden, hetzij

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. V. bl. 182, 281. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 309. v. D. HAMMEN, *Hist. de DON JUAN de Austria*, Lib. VI. p. 317. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 563—571. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 202, 203. LANARIO, *le guerre di Fiandra*, p. 68, 69. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 285, 286. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 347. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 256, 257. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 296—299. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 275. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 934, 935. v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 144, 145. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 559—561.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 935—937, 946, 947. *Auth. Stukk.* bl. 176—180. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 567, 568.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. V. bl. 312. v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 281. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 938.

(4) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. V. bl. 281.

1576— om den Franschen geen argwaan te geven, hetzij dat de dreigende toestand van *Schotland* haar dit gebod (1). In stede van manschappen, stond zij den Staten twintig duizend pond sterling toe, waarvoor de Paltzgraaf JAN CASIMIR nog drie duizend ruiters en even zoo veel voetknechten in soldij zou nemen. Hij moest als een Engelsch Prins en Veldheer van harentwege beschouwd, en zonder zijne toestemming mogt geen wapenstilstand, vrede, of nieuw verbond aangegaan worden. Zij wees bovendien nog vijf duizend pond sterling aan tot inkoop van krijgs- en mondbehoefden. Daartegen begeerde zij twee steden, door haar nader aan te wijzen, tot onderpand der geleende sommen; ook moesten de Staten vooreerst alle onderhandelingen met den Hertog van *Anjou* staken. Van de opgenomen honderd duizend pond sterling bij de Londensche burgers was reeds de helft overgemaakt (2).

1581

Inmiddels waren ST. ALDEGONDE, Jonkheer JAN VAN GENDT, Heer van *Oye*, en andere aanzienlijke Nederlanders naar den rijksdag te *Worms* gezonden, om ondersteuning van de Duitsche Vorsten te verwerven. Meermalen, en nog onlangs op eene samenkomst van den Westfaalschen Kreits, was zulks te vergeefs beproefd; doch thans koesterde men eene betere verwachting, »zoowel om de hoogere magt van den vollen rijksdag, door den Keizer bijeengeroepen ten einde middelen ter bevrediging der *Nederlanden* te beramen, als wegens den nieuwen staat van zaken in die gewesten, aan welker hoofd 's Keizers broeder geplaatst was." Onder weg moest ALDEGONDE met den Paltzgraaf een mondgesprek houden en hem aansporen, met zijne krijgsmagt naar de *Nederlanden* op te rukken. CASIMIR, welke steeds de Duitsche Vorsten tot hulpverleening aan de Nederlanders had opgewekt, gaf nu, door het Engelsch geld gesterkt, dit aanzoek gehoor. De Prins van *Oranje* echter vreesde, en niet zonder grond, dat de komst van een Protestantschen Vorst aan het hoofd van een Protestantsch leger op nieuw mistrouwen en tweespalt in de Nederlandsche gewesten, die grootendeels Roomsch-Katholijk waren, zou verwekken (3).

Den zevenden van Bloemaand hield ST. ALDEGONDE op den rijksdag eene uitvoerige en

(1) V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 19. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 569. V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 207.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. V. bl. 367. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 327, 328, 353. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 949. V. METE-REN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 151. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 19.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 300, 317, 352—356. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 335. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 952, 953. V. METE-REN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 150, 151. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 571. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 19. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. XI. p. 348.

welsprekende redevoering in de Latijnsche taal. Levendig en krachtig schetste hij » de 1576—
rampen, welke *Nederland* onder ALBA, DE REQUESENS EN DON JAN geleden had; toonde 1581
met nadruk de listen van den laatsten aan, die slechts bedoelde de Gentsche
Bevrediging te verbreken en de strafbevelen, welke meer met bloed dan met inkt
geschreven waren, weder in te voeren; en hield den Rijksstenden ernstig voor
oogen, dat de vlammen, die *Nederland* dreigden te verteeren, ook *Duitschland* niet
verschoonen zouden. ALBA immers had reeds aanslagen op de steden *Keulen* en *Munster*
beproefd, om vasten voet aan *den Rijn* te verkrijgen, en DE REQUESENS het op
Embden toegelegd. *De Nederlanden* waren van overoude tijden aan *Duitschland* ver-
bonden geweest, en nog onlangs door Keizer RUDOLF voor een der uitstekendste
leden van het Roomsche Rijk verklaard. Hij vertrouwde derhalve, dat men zich
het lot der verguisde Nederlanders zou aantrekken, DON JAN in den rijksban verkla-
ren, hem geen toevoer laten geworden, en de Duitse Bevelhebbers uit zijne
dienst terug roepen. Ten slotte beloofde hij, dat de Algemeene Staten op het stuk der
munte, door hen uit nood boven de bepalingen van het Rijk verhoogd, en tegen het
stroopen van hun krijgsvolk op Duitse grondgebied bedacht zouden zijn.” Door de
gewone laauwheid der Duitse Vorsten, welke JAN CASIMIR even bitter als vruch-
teloos gegispt had (1), en de pogingen van DON JAN's afgezanten wrocht deze aan-
spraak niets anders uit dan een besluit der Rijksstenden, op nieuw te beproeven door
hunne tusschenkomst eenen vrede te bewerken (2). Tot dat einde begaf zich eerlang
de Graaf van *Schwartzenburg* weder naar *de Nederlanden*, waar zijn streven, om
althans voorloopig eenen wapenstilstand te bewerken, door de Engelsche en Fransche
gezanten bij DON JAN ondersteund werd.

ELIZABETH trad als middelares op dewijl zij, wanneer de krijg werd voortgezet, den
invloed van *Frankrijk* op den staat van zaken in *de Nederlanden* duchtte, welke hare
plannen konde tegenwerken. Immers had de Hertog van *Anjou*, onmiddellijk na den
slag van *Gemblours*, den Staten op nieuw en nadrukkelijk zijne hulp aangeboden,
waarop AUBIGNY EN MANSART waren afgevaardigd, om nader met hem te onderhande-
len. Men was echter niet dan na hevige woordenwisselingen tot dit besluit gekomen,
daar de meerderheid der Algemeene Staten, en nog veel minder MATTHIAS, den Her-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 300, 317.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. 953—960. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.*
B. VIII. bl. 150 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 571—573. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.*
bl. 288, 289. SCHELTEMA, *Mengelwerk*, D. IV. bl. 26—155. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives*
de la Maison d'Orange, T. VI. p. 356, 357. BROES, F. V. MARNIX, D. II. St. II. bl. 45—53. Vgl.
D. II. St. I. bl. 19—21.

1576—1581—log genegen was. Den Protestantsgezinden leden, in het algemeen, konde hij, als Katholijk, niet aangenaam zijn, en de Roomschegezinden, over het geheel, begeerden hem niet, daar zijne komst den Koning nog gevoeliger moest krenken dan die van den Aartshertog, wiens belangen en die van het Duitsche Rijk zich ook tegen hem verklaarden. Maar de Edelen, welke MATTHIAS ontboden hadden, doch in hunne verwachting te zijnen opzichte teleurgesteld en door ORANJE de voet geligt waren, toonden zich de ijverigste voorstanders van ANJOU, wien zij den Aartshertog, of veeleer den Prins van *Oranje*, en den Paltzgraaf wilden tegenoverstellen. De Graaf van *Lalaing*, een der voornaamste onder hen, de Heer van *Fresin*, en DIEDRICH LIGTHART hielden te *St. Ghislain* een mondgesprek met ANTOINE DE SILLI, Graaf van *Rochepot*, en ROCHUS DE SORBIÈRES, Heer van *Pruneaux*, afgevaardigden van ANJOU. Van voorwaarden was hier nog weinig sprake; slechts gaf men in algemeene bewoordingen de verzekering, dat de Hertog, wanneer hij kwam, overal in *de Nederlanden* een goed onthaal zou ontmoeten. LALAING beloofde, bij monde van zijn broeder, den Heer van *Montigny*, hem *Henegouwen* en *Artois* in handen te spelen. Hierop besloot hij dan ook vier- of vijf duizend man op de grenzen van *Henegouwen* bijeen te brengen, en zich weldra in persoon derwaarts te begeven. LALAING opende in sommige plaatsen de poorten voor de Fransche benden, hetgeen hem bij de Staten niet weinig in verdenking bragt (1).

Ondertusschen poogde DON JAN door geweld of verraad zich van meer steden meester te maken. Zijn aanslag tegen *St. Ghislain*, op aansporing van den Bisschop van *Atrecht* ondernomen, en een andere tegen *Maastricht*, alwaar hij onder de Waalsche bezetting eene gevaarlijke mouterij verwekt had, mislukten. Een toeleg op *Brugge*, door verstandhouding van binnen, werd door RIJHOVE verijdeld, welke, van het plan onderrigt, bij stikdonkeren nacht zich uit *Gent* met duizend man voetvolk en veertig ruiters in die stad geworpen en haar voor de Staatschen verzekerd had, welke nu ook het kasteel van *Shuis in Vlaanderen* bezetten. Daarentegen gaf DE LA MOTTE, vertoornd, naar het schijnt, over eene hem aangedane belediging, in het begin van Grasmaand de vesting *Grevelingen* aan de Spaanschen over. De sterkte *Philippeville*, waar DE GLIMES over vijf vaandels voetvolk en een vaandel ruiters het bevel voerde, verdedigde zich dapper tegen DON JAN en den Prins van *Parma*,

(1) GROEN v. PRINSTERER heeft dit in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 365—372, 378—382 uitvoerig ontwikkeld. Hem volgt v. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* B. III. bl. 210, 211. Vgl. v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 322, 334, 349. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. I. p. 3—5. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 950. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 151 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* bl. 575.

welke haar met acht- of tien duizend man belegerden. Nadat zij meermalen be-^{1576—}
schoten was en door gestage uitvallen den vijand geteisterd had, gelukte het DON
1581
JAN een gedeelte der bezetting door schoone beloften te winnen, en de plaats gaf
zich bij verdrag over. Drie vaandels benevens DE GLIMES, welke daardoor het vermoeden van
zamenheuling met DON JAN steunde, traden in Spaansche dienst; de overige
vaandels trokken met krijgsmanseer naar *Maastricht*.

DON JAN begaf zich tot herstel zijner gezondheid, welke bij het beleg van *Philippeville* merkbaar geleden had, naar *Namen*. Een gedeelte zijner strijdmagt zond hij met
PARMA naar het *Limburgsche*, om het aanrukken van de hulpbenden, welke de Staten uit
Duitschland verwachtten, te belemmeren; het andere onder GONZAGA naar *Henegouwen*,
om de plannen des Hertogs van *Anjou* te vrijdelen. PARMA berende de stad *Limburg*,
nadat hij zich, door verraad eens korporaals, van het slot *Heude* meester ge-
maakt had. Naauwelijks begon zijn geschut te spelen, of burgerij en bezetting gaven
zich zonder verdrag over. Slechts veertig soldaten weken op het sterke kasteel, doch
noodzaakten weldra hun Bevelhebber, welke hen tot moedige verdediging aanspoorde,
met MONDRAGON in gesprek te treden, bedongen aftogt met geweer en pakkaasje, doch
traden meest allen over in Spaansche dienst. Ook het slot *Valkenburg* en het stadje
Daalhem werden door de benden van DON JAN, niet zonder bloedstorting en het ple-
gen van afgrijsselijke wreedheden, ingenomen. Een hernieuwde aanslag op *Maastricht*
werd door den Graaf van *Bossu* vrijdeld. — Ondertusschen was den negenden van Zo-
mermaand de Graaf van *Megen*, en drie dagen later zijn vader, de Graaf van *Barlaymont*,
overleden. Beide hadden zich meer door Spaanschgezindheid dan door uitstekende
bekwaamheden onderscheiden.

Der Staten leger had zich voor *Bergen in Henegouwen* verschanst. GONZAGA's magt
was daar niet tegen opgewassen. Hij bepaalde zich derhalve tot het vernielen der vel-
den en vruchten zoo veel in zijne magt was. Bij het dorp *Barlaymont* werd hij door
den Graaf van *Lalain* aangetast, en hem een verlies van vierhonderd man toege-
bragt (1). Zijn aanslag tegen *Mechelen*, waar hij met eenige Regeringsleden in ver-
standhouding stond, mislukte (2).

(1) V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 335. HOOFT en andere schrijvers verhalen
juist het tegenovergestelde, en dat bij die gelegenheid vierhonderd Franschen sneuvelden. *Nederl.*
Hist. B. XIII. bl. 575.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 346, 372. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl.*
Hist. D. III. bl. 307, 335, 346. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 571—573. Lib. X.
p. 574—582. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 204—208. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.*
bl. 286, 287. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. XI. p. 349, 350. CHAPPUYS, *Hist.*

1576—
1581 Hagchelijk was het in *de Nederlanden* gesteld. »De geheele staat hangt aan een zijden draad,» schreef de Raadsheer ASSONVILLE aan den Kardinaal GRANVELLE. »Het gezag des Konings, des Aartshertogs, der Staten is tot niets teruggebracht. Alles wordt door het gepeupel gedreven en omver geworpen. De onruststokers willen de godsdienst en den Koning te onder hebben; zij alleen gebieden en dwingen de anderen.» De Landgraaf van *Hessen* noemt de Algemeene Staten, »een zeldzame *ollo putrido*, een woest, goddeloos en ligtzinnig gespuis, dat der (Hervormde) godsdienst weinig toegedaan, ja, veeleer van harte vijandig is, en den Prins van *Oranje*, uit vrees dat hij te groot mogt worden, tracht te onderdrukken en te verzwakken.» En JAN van *Nassau* getuigde, dat zijn broeder »zich midden onder de wolven bevond en met de Hollanders en Zeeuwen de eenige was, welke zich openlijk voor de Hervormde leer verklaard had, behalve hier en daar in de overige gewesten een deel van het gemeene volk (1).» Sinds lang echter was er geen sprake meer geweest van vervolgingen om het geloof. De Algemeene Staten, hoe weinig zij, over het geheel, ook der nieuwe leer mogten genegen zijn, zagen zich evenwel genoodzaakt, haar oogluikend toe te laten, uithoofde van ORANJE's dringende vermaningen tot verdraagzaamheid, zijn steeds klimmend gezag bij het volk, waaronder bijna uitsluitend de Hervormingsgezinden zich bevonden, tot welke ook de krijgsbenden behoorden, op welke men eenig en alleen vertrouwen konde, daar de overige, inzonderheid de Walen, zich dagelijks aan verraad en eedbreuk schuldig maakten; en eindelijk, uit ontzag voor de Protestantsche ELIZABETH en het naderende Duitsehe leger onder CASIMIR. Zelfs werden bij voorkeur Hervormden in regeringsposten en andere ambten gesteld, sinds er onder de Roomschegezinden, zoo als te *Maastricht*, *Leeuwarden* en elders, zamenspanningen te gunste der Spanjaarden ontdekt waren. Dit alles deed de stoutheid der Onroomschen zwellen, die zich vele buitensporigheden veroorloofden, en wier haat tegen de Katholijken door de terugkomende ballingen, welke zoo veel om hun geloof geleden hadden, werd aangevuurd; terwijl de Katholijken, bovenal hunne geestelijken, aan wie natuurlijk zulk een staat van zaken niet konde behagen, de belangen van DON JAN trachtten te bevorderen (2). Om nu den overmoed der eersten te fnuiken, en de plannen der laatsten te verijdelen, werd den twaalfden van Grasmaand door de Algemeene Staten een geschrift

Gén. d. l. g. d. Fl. Liv. V. p. 260—262. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 299, 300. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 277. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 951, 952. V. METE-REN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 145. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 573—575.

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 311, 318, 341.

(2) GROEN v. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 382—384, wien v. CORVIN-WIERSBITZKY volgt in de *Tachtigj.* Oorl. D. III. bl. 333, 337.

uitgevaardigd, waarbij aan alle zoo Roomsche als Protestantsche geestelijken, en over 1576—
 het geheel aan elk, wie het ook zij, ten strengste verboden wordt, »in het geheim of 1581
 openbaar stellingen te verkondigen, die twist en beroerte konden verwekken, of strijdig
 waren met de gehoorzaamheid en den eerbied, den Aartshertog, den Prins van *Oranje*
 en den Algemeenen Staten verschuldigd; of door woorden of daden te beproeven,
 de belangen van DON JAN en diens aanhangers te bevorderen.” Dit werd tien dagen
 later door een nog scherper bevelschrift gevolgd, waarbij gelast wordt, »het Gentsche
 Verdrag na te komen, en zich te onthouden van alles wat de gemeene rust en het
 uitoefenen der Roomsche godsdienst, buiten *Holland* en *Zeeland*, zou kunnen versto-
 ren. Voorts wordt alle gemeenschap met den vijand DON JAN en die van zijnen rade
 onder gestrengte strafbepalingen, ja, in sommige gevallen, op doodstraf verboden. Allen
 ambtenaren, regeringsleden, geestelijken en monniken wordt opgelegd te zweren, zich
 aan de Gentsche Bevrediging te zullen houden, DON JAN als vijand des Lands te be-
 schouwen, en den Aartshertog MATTHIAS met goed en bloed te ondersteunen. Wie het
 afleggen van dezen eed mogt weigeren, zou met verbanning en verbeurdverklaring van
 goederen gestraft worden (1).”

De Jezuiten te *Antwerpen*, welke in het afleggen van dien eed zwaarigheid maak-
 ten, werden op Pinksterdag gewapenderhand overvallen, hunne kerk en woning open-
 gebroken, alle voorwerpen, die er in waren geroofd of geschonden, en zij zelve onder de
 smaadredenen van het gemeene de stad uitgezet. Dit was ook het lot van eenige Francis-
 kaner monniken aldaar, welke omtrent dien eed in hun gevoelen deelden. Te dier
 zake werden insgelijks al de Minderbroeders uit *Utrecht* gejaagd, en hunne goederen
 en kostbaarheden in beslag genomen. Te *Brugge* en te *Gent* werden eenige monniken
 wegens onnatuurlijke misdaad ten vure gedoemd, en andere gegeeseld; voorts de vier
 bedelorden uit *Gent* gebannen. Men dreef ook de Jezuiten uit *Brugge*, *Doornik*,
Maastricht en andere plaatsen (2). Eenige maanden vóór het uitvaardigen
 van het bewuste bevelschrift der Algemeene Staten, had reeds de Raad der stad
Utrecht besloten: »dat men de Jesuyten, die binnen deze stadt gecommen zijn,
 ende de gemeente *opmurmureert*, die weet doen zal *mit civilité*, dat zij *mitten eersten*
vuyt desen stadt vertrecken, om alle inconvenienten te verheuden (3).” Men noeme

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 950. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.*
 B. XII. bl. 148. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 534.

(2) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 535—537. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII.
 bl. 953. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 149—151. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII.
 bl. 575, 576.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 290.

1576—
1581— derhalve geen vervolging (1), wanneer de steden dergelijke gasten uit haar midden verwijderden, en de wereldlijke magt geestelijken en monniken trechtigde, wier losbandigheid en zedeloosheid algemeene ergernis verwekten, der Roomsch-Katholieke godsdienst tot schande strekten, en haren vijanden, als het ware, de wapenen in de handen gaven. — Eerlang kwam een bevel, voortaan geene *Annaten* of eerste jaargelden meer naar *Rome* te zenden, gelijk door de Kerkvoogden bij hunne inwijding plagt te geschieden (2).

Maar niet minder dan de vervolgingszucht en spaanschgezindheid der Roomsch-Katholijken, maakten de overmoed en de onverdraagzaamheid der Hervormden het nemen van gestrenge maatregelen noodzakelijk. Niet alleen in *Holland* en *Zeeland*, maar ook in de overige Nederlandsche gewesten, deden de Onroomsehen zich gelden. Ondanks het verbod en in weerwil van den Prins van *Oranje*, hielden zij op onderscheidene plaatsen in *Brabant* en *Vlaanderen* openlijke preken, en oefenden hunne godsdienstplegtigheden uit. In *Gent* verschenen zij zelfs ongewapend bij honderden ter preke, een bewijs hoe magtig zij aldaar waren (3). Te *Amsterdam*, waar hun aantal en invloed door den terugkeer der ballingen zeer vergroot waren, verwekten zij het eerst eene hevige opschudding. Het wantrouwen en de verdeeldheid, welke hier steeds tusschen de Roomschgezinde Regering en de grootendeels Hervormingsgezinde burgerij heerschten, werden vermeerderd door een gerucht, dat *DON JAN*, onder voorwendsel van de Hoogduitsche bezettingen in *Deventer* en *Kampen* te hulp te komen, eenen aanslag tegen de stad in den zin had, alwaar misschien ook iets was uitgelekt van een berigt, door *ST. ALDEGONDE* op zijne reis naar den Rijksdag bij de Algemeene Staten ingezonden, dat de Spaanschen zich, met behulp van Zweedsche schepen, van *Amsterdam* wilden verzekeren (4). De Hervormden klaagden vruchteloos, dat hun, in stede van eene geschikte begraafplaats, zoo als men was overeengekomen, een onaanzienlijke hoek daartoe was aangewezen. Ook konden zij niet verkroppen, dat zij, die elders in *Holland* de aanzienlijkste ambten bekleedden, hier buiten alle openbare betrekking gehouden werden. Maar bovenal baarde misnoegen en argwaan, dat de Regering niet bewilligde in de regeling der schutterijen, door de gemagtigden der Staten van *Holland* en van den Prins-Stadhouder ter meerdere verzekerdheid der burgerij voorgesteld, onder voorgeven, dat dit inbreuk maakte op haar gezag en kwalijk overeenstemde met de onlangs geslotene Voldoening. Nu begrepen vele aanzienlijke

(1) Zoo als *BILDERDIJK*, D. VI. bl. 210.

(2) *BRANDT*, *Hist. d. Ref.* D. I. bl. 600.

(3) *GROEN v. PRINSTERER*, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 384, 385.

(4) *BOR*, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 952.

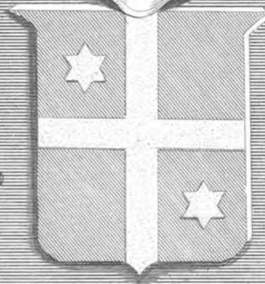

M^r. WILLEM

BARDES.

BURGEMEESTER EN RAAD

DER STAD AMSTERDAM.

G. B. Laurel sculp.

burgers, dat het beter was te voorkomen dan voorkomen te worden, en » hunner tegenpartij den voet te ligten, eer zij het hun deed (1).” Men moet echter bij deze oorzaken tot opschudding nog eene, en welligt de voornaamste voegen: de godsdienst namelijk. Alom in *Holland* werd de Hervormde leer openlijk beleden en uitgeoefend, en in *Amsterdam*, de voornaamste stad van het gewest, zou zij slechts bij oogluiking geduld, ja, alleen buiten de poorten mogen verkondigd worden, terwijl hare aanhangers binnen de muren aan allerlei smaad en verguizing, zelfs na hun dood, blootgesteld bleven! Dit » ware zoo regelrecht strijdig met den geest des tijds, dat zich niets onbestaanbaarder laat denken (2).” Geen wonder dan ook, dat de Hervormden reikhalzend verlangden, aan dien toestand een einde te maken.

1576—
1581

Onder hunne teruggekeerde geloofsgenooten bevond zich Mr. WILLEM BARDES, zoon van den gewezen Schout der stad, welke als het hoofd der Onroomschen in *Amsterdam* kon beschouwd worden. Hij verzocht SONOX, wiens stedehouder hij, tijdens zijne ballingschap, in *Noord-Holland* geweest was, om wapenen en tevens om het krijgsvolk, in de nabijheid van *Amsterdam* liggende, te gelasten, zich gereed te houden, ten einde bij het eerste bevel der Staten van *Holland* of van hunne gemagtigden, welke zich in de stad bevonden, te kunnen optrekken. SONOX zond dadelijk de noodige bevelen aan de Hoplieden te *Monnikendam*, *Zaandam* en elders, terwijl de Hervormden zich van het meerendeel der stedelijke bezetting verzekerden, welke met de Regering, wegens het waarnemen der wachtposten, overhoop lag. Terstond na het bijwonen eener preek van THOMAS VAN THIELT, den gewezen Abt van *St. Bernard* bij *Antwerpen*, aan den *St. Antoniesdijk* buiten het regtsgebied der stad, beraamden de Hervormden tijd, plaats, en wijze ter uitvoering van hun plan. Hierop keerden zij huiswaarts, doch bleven den ganschen nacht door waken en op hunne hoede.

24 v.
Bloeimaand
1578

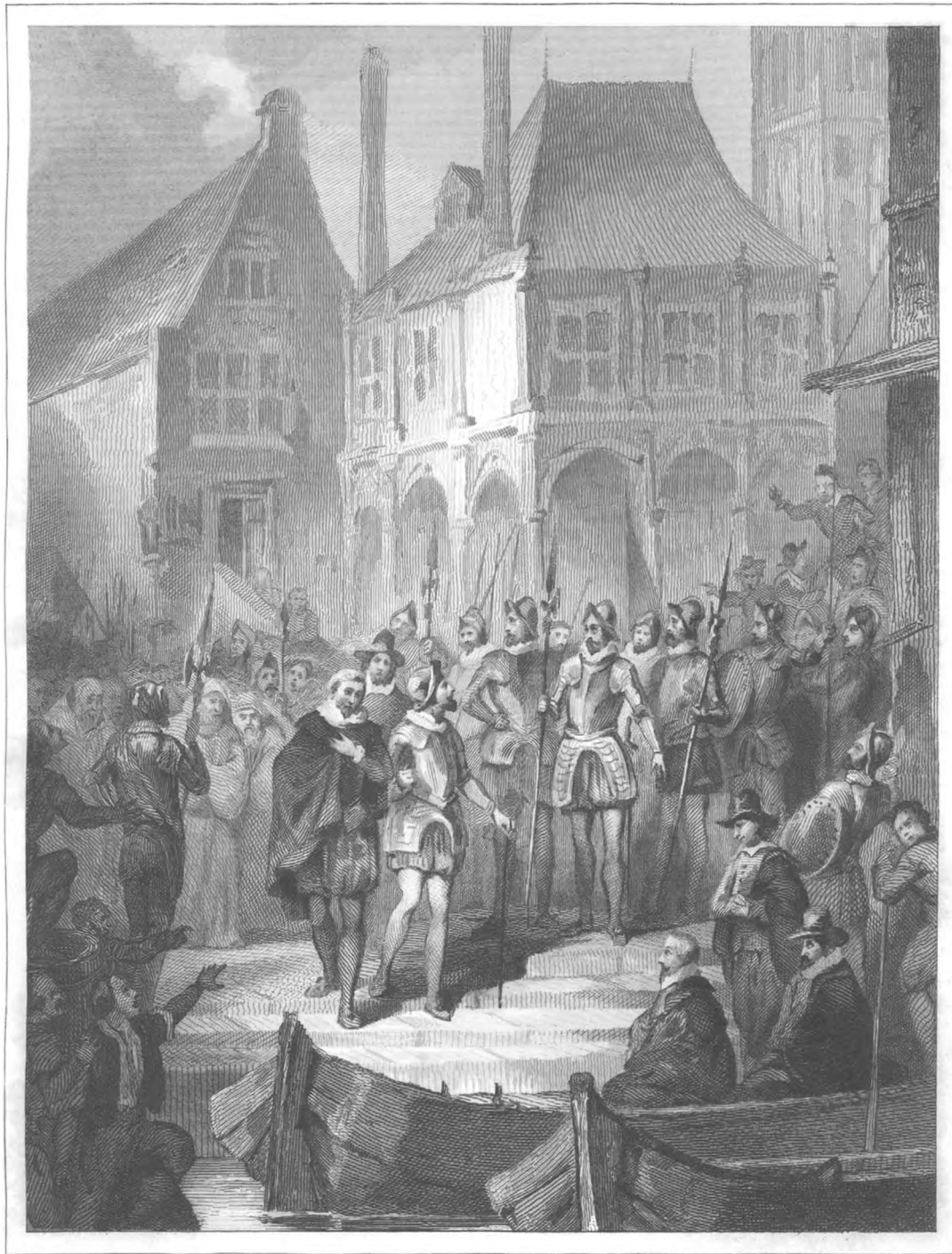
Den volgenden morgen vervoegden zich BARDES, MAARTEN JANSZ. KOSTER, ADRIAAN KROMHOUT, ADRIAAN PAUW en GUILLAUME DU GARDIN op het stadhuis, om nog eens te beproeven, of men in der minne de uitdenwegruiming van de grieven der Hervormden konde verwerven. Zij gingen onderscheidene malen tusschen het stadhuis en de herberg van de gemagtigden der Staten, welke op den Dam was, heen en weder, terwijl het volk, van alle kanten zamengevloeid, met ongeduld den afloop verbeidde. Omstreeks elf uur kwam de bezetting in het geweer, en aan elk der vier vaandels werd zijne standplaats aangewezen. De onderhandelingen hielden tot na den middag aan, toen DU GARDIN op de pui van het stadhuis verschijnt, den hoed van het hoofd ligt en dien terstond weder op zet, ten teeken dat met goede woorden niets van

26 v.
Bloeimaand.

(1) WAGENAAR, *Beschr. v. Amst. St. I. B. IX. bl. 364—367.*

(2) BEELOO, *Noord-Holland en de Noord-Hollanders*, bl. 249.

1576— de Regering te verwerven is. Hetzelfde geeft ook Hopman SIMON HENDRIKSZ. JONK-
 1581 HEIN, welke kort na hem van het raadhuis aftreedt, door gebaren te kennen, en spoedt zich naar zijn vaandel, om de Nieuwe Kerk tegen allen overlast van het gemeen te beveiligen. Op dit oogenblik valt een schot uit de waag, en een matroos springt bij dit sein met eene ontrolde vaan voor den dag onder het geroep: »Wie ORANJE lief heeft toone het, en volge mij.» Daar stuiven burgers van alle rangen en standen te zamen, met de teruggekeerde ballingen aan het hoofd. Een deel snelt naar het tuighuis, sleept het geschut er uit naar den Dam, en stopt al de toegangen derwaarts met wolbalen, welke toevallig bij de waag liggen. Nu wordt eene vracht steenen naar de getraliede vensters van de vierschaar geworpen, om de wacht te verdrijven, welke daar in tijden van onrust bij een stuk geschut geplaatst werd, om het, in geval van onraad los te branden. Dewijl er geen vuur gegeven wordt, stormt de menigte ten stadhuize in, haalt den Schout en de Regeringsleden zoo van daar als uit hunne woningen, en brengt hen met een goed aantal Roomsche geestelijken en bijna al de Franciskaner monniken op de waag. Van hier worden zij tusschen twee gelederen soldaten door, om hen tegen het graauw te beschermen, hetwelk schreeuwde, »dat men hen naar de galg moest voeren, daar zij menigeen aan geholpen hadden,» naar het *Water* geleid, in vaartuigen naar den *St. Antoniesdijk* gebracht; en aldaar op vrije voeten gesteld. De wreede en onverdraagzame Oud-Burgemeester HENDRIK DIRKSZOOM toog met eenige anderen naar *Haarlem*. Hij had niets anders verwacht, dan dat het vaartuig, waar hij en zijne ambtgenooten zich op bevonden, buiten den boom in den grond geboord zou worden, en daarom twee hemden, hem door zijne vrouw nagezonden, aan de dienstmaagd teruggegeven met de woorden: »dat hij ze niet noodig zou hebben.» Ter eere van Amstels burgerij zij gezegd, dat bij deze belangrijke omwenteling van zaken geen enkele droppel bloeds gestort werd. Het gemeen koelde zijne woede aan het klooster der Franciskanen of Minderbroeders, en haalde er de altaren en beelden omver. Naar de winkels en woningen der Roomschegezinden werd echter geene hand uitgestrekt, noch verder eenige moedwil gepleegd. Tegen den avond bezetten de Onroomschen de voornaamste wachtposten. Het is opmerkelijk, dat de rust volstrekt niet gestoord werd, ofschoon de stad tot op den derden dag zonder Overheid bleef. Toen werden uit den boezem der drie schutterijen, welke den vorigen dag, ten overstaan van de gemagtigden der Staten van *Holland*, de weggevoerde Regenten van eed en dienst ontslagen hadden, zes en dertig achtbare mannen, meerendeels Her-
 28 v. vormdgezind, gekozen, die op het stadhuis bijeenkwamen en Mr. WILLEM BARDES, Dr.
 Bloei- MAARTEN JANSZON KOSTER, ADRIAAN REINIERSZ. KROMHOUT, en DIRK JANSZON GRAAF, alle
 maand 1578 gewezen ballingen, tot Burgemeesters aanstelden. Voorts benoemde men Schepenen en Vroedschappen, en de Onderschout WILLEM MAARTENSZON KALF werd tot Schout bevorderd. De kerken bleven nog eenige dagen gesloten en werden toen, op last der Regering,

W. Steenbrink sculp.

UITZETTING DER ENGLIJSCHEN IN AMSTERDAM IN 1578.

van beelden en sieraden beroofd. Terstond werd de Oude Kerk, en kort daarop de Nieuwe Kerk ten behoeve der Hervormden afgestaan. De Regering veroorloofde ook den Lutherschen en Doopsgezinden bijeenkomsten in de stad te houden, en gedoogde zelfs den Roomschen godsdienstig te vergaderen, mits niet openlijk om geene ergernis te geven (1). Teregt wordt deze omkeering van zaken, die zoo geleidelijk en bedaard, zonder eenige weerwraak op de vervolgingzieke en wreede Regering of haren aanhang, in het groote en volkrijke *Amsterdam* was tot stand gebragt, »eene gebeurtenis genoemd, welligt zonder voorbeeld in de geschiedenis, en te merkwaardiger in een tijd, waarin het voornamelijk godsdienstige meeningen gold, die de driften en hartsogten doorgaans sneller en heviger in beweging brengen, dan in de meeste andere gevallen (2).”

Niet zonder bloedvergieten, zoo als te *Amsterdam*, liep dan ook eene dergelijke beweging te *Haarlem* af. Op Sakramentsdag stormden aldaar de soldaten der bezetting, na het eindigen van de mis en terwijl de plegtige omgang zou beginnen, met geveld geweer de Groote Kerk binnen en joegen de talrijke schare uiteen, waarbij menig burger en geestelijke gekwetst en de Priester BALLING van achteren met een dolk doorstoken werd. De Bisschop GODFRIED VAN MIERLOO, welke des ochtends daar gepreekt had, kocht zich voor vijftig gulden uit de handen, in welke hij gevallen was, en werd in veiligheid gebragt. Nu ging men aan het plunderen, waar het den soldaten eigenlijk om te doen was; den Priesters werden kleederen en sieraden van het lijf gescheurd, de altaren van den feestelijken tooi beroofd, en kisten en kasten opengeslagen. Eerst bij het verschijnen van den Schout RUYCHAUVER en Burgemeester KIES in de Kerk, ruimen haar de soldaten, minder uit ontzag voor de Overheid, dan wel omdat er niets meer te rooven was. Een deel van hen stelt zich schrap op de markt, uit vrees voor een aanval der burgers, terwijl de overigen de kloosters en kerken der gehate Francis-kanen, der Dominikanen, en eenige Bagijnen-gestichten plunderen. Dit teugellooze krijgsvolk, drie vaandels sterk, werd kort daarop naar elders verlegd, en de moordeenaar van den Priester BALLING, op last der Staten van *Holland*, met den dood gestraft. De Groote Kerk bleef tot in Herfstmaand gesloten, en werd toen door de Regering aan de Hervormden ten gebruike afgestaan, in weerwil van de hevige tegenkanting der Roomschegezinden en hun beroep op den Gentschen Vrede (3).

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 952, 953. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XIII. bl. 146. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 577—579. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 600, 601. LELONG, *Reform. v. Amsterd.* bl. 554. WAGENAAR, *Beschr. v. Amst. St. I.* bl. 366—370, 381.

(2) BEELOO, *Noord-Holland en de Noord-Hollanders*, bl. 253.

(3) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 579. SCHREVELIUS, *Beschr. v. Haarl.* bl. 155—157.

- 1576—
1581 ORANJE verklaarde zich altijd ernstig tegen dergelijke buitensporigheden, welke echter uit haat en partijdigheid aan hem, door GRANVELLE zelfs, geweten werden. Veeleer vonden de Roomsche-Katholijken in den Prins eenen Beschermer, wanneer en waar zij onderdrukt werden (1). Van dienzelfden geest van verdraagzaamheid getuigt mede zijn gedrag ten opzichte van andere gezindheden. Inzonderheid vonden de Doopsgezinden, welke van den beginne af de gemeene zaak naar vermogen ondersteund hadden, in hem eenen krachtigen verdediger tegen den bekrompen godsdienstijver der Hervormden, wier eischen steeds grooter werden, en die voor zich begeerden, wat zij andersdenkenden niet dan zeer schoorvoetend vergunnen wilden (2). Immers besloten om dezen tijd de Nederlandsche Hervormde Kerken op eene algemeene Synode te *Dordrecht*, onder voorzitting van PETRUS DATHENUS, aan den Aartshertog MATTHIAS en den Raad van State vrije uitoefening van godsdienst te verzoeken. Eerlang leverden zij dan ook een smeek-schrift in, waarbij zij hierop ernstig aandrongen na aangewezen te hebben, »hoeveel zij om de godsdienst geleden hadden, en dat, ondanks al het vervolgen der Spanjaarden, het getal hunner geloofsgenooten immer was toegenomen. De Gentsche Vrede, wel is waar, scheen die bewilliging van hun verzoek in den weg te staan, maar vóór lang reeds had de Spanjaard dien Vrede verbroken, en de Staten behoefden er zich alzoo, naar hun inzien, ook niet langer aan te houden. Velen beweerden, dat twee godsdiensten in één Land niet konden bestaan; de ondervinding echter leerde het tegendeel. De Heidensche Keizers toch hadden de Christenen, en de Christen-Keizers de verschillende gezindheden geduld. In *Frankrijk*, in *Polen*, in *Turkije* stond men onderscheidene geloofsbelijdenissen toe, ja, zelfs in *Rome* mochten de Joden hunne eerdienst in de Synagoge uitoefenen. Waarom zou men hen dan niet gedoogen, daar zij de Roomschegezinden ongemoeid zouden laten en bereid waren, zich aan alle bepalingen te onderwerpen, welke de Staten op dat punt raadzaam zouden achten. Voor het nakomen hunner beloften in dezen wilden zij borg van eenige Vorsten, of andere verzekeringen geven.” — Dit laatste herhaalden zij in een tweede verzoekschrift, terwijl men antwoord op het vorige verbeidde, doch verlangden nu, dat de Roomschegezinden evenzeer borgen zouden stellen. Nog sloegen zij voor, »dat in alle steden een gelijk aantal Wethouders of achtbare burgers van beide geloofsbelijdenissen zou gekozen worden, om alle opko-

(1) Zie GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 384—386; en het stuk getiteld: *Prins WILLEM I, een vervolger der Roomschegezinden*, in de *Navorscher*, D. III. bl. 166—169.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 993. HOORT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 501, 585. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 586—590, 593—599, 609. VAN WIJN OP WAGENAAR, St. VII. bl. 64.

mende geschillen te effenen, en verantwoordelijk te zijn voor de overtredingen, welke door hunne geloofsgenooten, met betrekking tot de vast te stellen bepalingen van zekerheid, mogten gepleegd worden; dat voorts de Onroomschen zich plegtig zouden verbinden, niets te ondernemen tegen de godsdienst, de geestelijkheid en de goederen der Roomschegezinden, aanbiedende, tot het nakomen dezer belofte, insgelijks eenige hunner aanzienlijkste Leden als borgen te stellen (1).''

1576—
1581

Na vele en rijpe beraadslagingen over het moeilijk vraagstuk: »hoe de Hervormden te bevredigen, zonder de Katholijken te ergeren?» kwam de Prins van *Oranje* tot het besluit, het ontwerp van eenen geloofsvrede aan de verschillende gewesten te zenden en aan hun oordeel te onderwerpen. Dit ontwerp bestond uit dertig punten, waarvan de zakelijke inhoud hierop neêrkomt: »alle verongelijkingen ter zake van het geloof na den Gentschen Vrede elkander aangedaan, zullen als niet geschied beschouwd worden; elk zal vrij en ongehinderd zijne godsdienstige gevoelens mogen volgen, tot dat eene algemeene of bijzondere Kerkvergadering er anders over beschikt heeft; de Roomsche godsdienst zal in *Holland* en *Zeeland*, of waar zij anders nog meer afgeschafft mogt zijn, hersteld worden, wanneer dit althans door honderd gezinnen, sedert een jaar op eene plaats gevestigd, verlangd wordt, en op gelijken voet zal ten aanzien van de Hervormde godsdienst in al *de Nederlanden* worden gehandeld; den plaatselijken besturen zal aangeschreven worden, aan beide gezindheden geschikte plaatsen ter godsdienstoefening aan te wijzen; waar slechts ééne godsdienst gedoogd wordt, zal nogtans geen onderzoek of vervolging om het geloof geschieden; bezoekt een Onroomsche eene Katholieke kerk, of omgekeerd, dan moet hij zich schikken naar de kerkgebruiken aldaar in zwang, en aanstoot noch ergernis geven; alle spotliederen, schotschriften, en tergende redevoeringen zullen geweerd worden; de krijgslieden van verschillende geloofsbelijdenis mogen door geene bijzondere leuzen of teekenen zich van elkander onderscheiden, hetgeen slechts twist kan verwekken; het geloof zal geen hinderpaal voor den echt zijn, evenmin als voor het opnemen in openbare gestichten, huizen van onderrigt, en aan hooge scholen; behalve in *Holland* en *Zeeland*, zijn de Onroomschen verplicht, eenige voorname heilige dagen der Roomschen te vieren met het sluiten hunner winkels en het staken van hun gewoon handwerk of bedrijf; in het begeben van ambten zal men niet op geloofsgezindheid, maar alleen op bekwaamheid letten; behalve de gewone Wethouders, zullen in elke stad nog vier der achtbaarste burgers gekozen worden, om tegen elke overtreding van dezen geloofsvrede te waken, en op wier

22 v.
Hooim.
1578

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 968—972, 981—986. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 153 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 580, 581. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 603—606.

1576— verklaring, door ten minste drie van hen onderteekend, door de Regering onmiddellijk
1581 regt zal worden gedaan (1).”

Het kan geene verwondering baren, dat zulk een geloofsvrede geenen ingang vond in eenen tijd toen «blinde twistzucht heilige ijver, gematigheid van gemoed laauwheid, en vèdraagzaamheid verraderij genoemd werden.” Roomschen en Onroomschen waren er over ontevreden en achten er zich door verongelijkt, daar de eenen meenden, dat hun onvoorwaardelijk de voorrang boven de anderen toekwam. Vooral hieven de wederzijdsche geestelijken, «welke leeraars van lijdzaamheid behoorden te zijn,” luide kreten aan; en «gelijk de doodelijke ziekten door het geneesmiddel verergeren, zoo ging het ook met de vredemakers, en aller haat daalde op hen neder (2). De geloofsvrede was voorzeker in strijd met den geest van het Gentsche Verdrag, die blijkbaar op het *uitsluitend* handhaven der Roomsche godsdienst in al de *Nederlanden*, behalve in *Holland* en *Zeeland*, heenwees (3). Hij was ook kwalijk met de bepalingen van onderscheidene verdragen overeen te brengen, welke door den Prins van *Oranje* met de steden, die zich vrijwillig onder hem begeven hadden, waren aangegaan (4). In *Henegouwen*, waar zeer weinig Hervormden en vele gevlugte Katholieke geestelijken zich bevonden, werd hij als een proefstuk van goddeloosheid verworpen. In *Antwerpen*, *'s Hertogenbosch*, *Leeuwarden* en de *Groninger Ommelanden* daarentegen nam men hem aan, en ruimde zelfs den Hervormden meer dan eene kerk in. *Utrecht* wees hem, op aansporing der geestelijkheid, van de hand, ofschoon de Edelen er zich voor verklaarden, mits men trachtte leeraars van de Augsburgsche belijdenis te bekomen, van welke, naar hunne meening, de Katholijken minder, de Hervormden veel te duchten hadden. In *Gelderland* wilde men ook niet tot het aannemen er van besluiten, hoezeer de Stadhouder *JAN van Nassau* er ten sterkste op aandrong. De Graaf behartigde ongemeen het belang der Hervormden, en daar deze sedert het begin des jaars de preken der Protestantsche leeraars, van welke hij de krijgsbezettingen voorzien had, ongestoord bijwoonden, moest hun het gedrag der gewestelijke Staten in dit opzigt hinderen. Het was echter zeker niet met zijne goedkeuring, dat zij nu tot daden van geweld overgingen en met hulp der soldaten te *Arnhem*, *Nijmegen*, *Gelder*, *Wachtendonk*, *Venlo*, en op verscheidene andere plaatsen een aantal kerken bemagtigden. Ook te *Goes* in *Zeeland* ontstond ter zake van den geloofsvrede groote beweging. Hier was tot nu toe, overeenkomstig het

(1) v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 154, 155. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 581, 582.

(2) BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 607.

(3) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 388, 389.

(4) v. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigg. Oorl.* D. III. bl. 241.

verdrag van voldoening, geene andere dan de Katholijke godsdienst openlijk uitgeoefend. 1576—
1581
De Hervormden, welke sedert dien tijd in een gewoon huis hunne godsdienst-bijeenkomsten hielden, stonden er thans op, dat men hun eene kerk zou inruimen; en toen de Regering hunne eischen niet ten volle bevredigde en daarover met hen onderhandelde, viel een woeste hoop in de Groote Kerk en verbrijzelde een groot gedeelte der beelden en andere sieraden, zonder dat de Overheid, ofschoon door den Predikant der Hervormden verzeld, den moedwil beteugelen kon. Zelfs sloeg de beeldenstorm over tot verscheidene dorpen in den omtrek. Eenige dagen daarna, den zevenden van Wijnmaand, kwamen de Predikanten van *Vlissingen* en *Veere* met eenige Hoplieden, welke zij hun kerkenraad noemden, te *Goes*, eischten het gebruik der Groote Kerk voor hunne geloofsgenooten, en namen er den volgenden dag bezit van, hoewel de Regering zich aan haar gevoelen vasthield, dat het niet in hare magt stond, verandering in het verdrag van voldoening te maken (1). »In dezer voege was 't, dat als toen de band der eenigheid kraakte en kracht leed door de baldadigheid en roekeloosheid dergenen, die verblind van eigenliefde en ingenomenheid met zich zelve, eerlang het gansche Land en zich zelf in den uitersten nood bragten (2).»

Nergens werden meer geweldenarijen tegen de Katholijken en hunne Geestelijken gepleegd dan te *Gent*. Aldaar bevond zich PETRUS DATHENUS, die even hevig tegen hen uitvoer, als onberaden voor de Hervormde leer ijverde, doch hier slechts het werktuig was van anderen. De eigenlijke naam van dezen man, welke in de Nederlandsche beroerten eene niet onbelangrijke rol speelde, was vermoedelijk PIETER VAN BERGEN (PETRUS MONTANUS). Uit hoofde zijner geleerdheid, had hij den bijnaam van PIERRE D'ATHÈNES verkregen, waaruit die van PETRUS DATHENUS ontstond. Hij was monnik te *Poperingen* in *Vlaanderen* toen hij de nieuwe leer omhelsde, begaf zich, om de vervolging te ontgaan, naar *den Paltz* en stond in Vijftienhonderd vijf en vijftig als Leeraar bij de Nederlandsche Hervormde gemeente te *Frankfort*, doch verliet die stad zoodra het Lutherdom er de bovenhand verkreeg. In Vijftienhonderd zes en zestig keerde hij naar *de Nederlanden* terug en hield er openbare preken, vooral in *Vlaanderen*, welke duizende hoorders lokten. ALBA's schrikbewind dreef hem op nieuw ten Lande uit en naar *Heidelberg*, waar de Paltzgraaf hem in vele kerkelijke zaken bezigde, en later tot zijnen Hofprediker benoemde. Niet

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 990—993, 995, 996, 999. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 155. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 17, 18. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 583. B. XIV. bl. 587—589. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 608, 611, 617, 621—625. *Hist. d. Satisf. v. Goes*, bl. 269—285. *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 292.

(2) BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 625.

1576— minder deelde hij toen in de achting en het vertrouwen van den Prins van *Oranje* en
1581 zijne broeders JAN en LODEWIJK *van Nassau* (1). Zulk eenen ijveraar, welke geene leer naast die, welke hij voor de alleen ware hield wilde dulden, moest wel het minst de geloofsvrede behagen. Hij noemde dien dan ook van den preekstoel een heilloos werk, en den Prins van *Oranje* deswege »eenen, die zich om God noch godsdienst bekreunde.” Hij kreeg een grooten aanhang, bovenal onder degenen, welke vreesden, dat zij nog altijd, ter zake van de inhechtenisneming des Hertogs van *Aarschot* en anderen, tot verantwoording zouden geroepen worden. Om zich daartegen te verzekeren, achtte HEMBYSE, tot Voorschepenen of Hoofd der Wethouders gekozen, het noodzakelijk, de oude godsdienst in *Gent* geheel af te schaffen, hetgeen DATHENUS door zijn preken moest bevorderen, en eene nieuwe regeling van zaken aldaar in te voeren. Men verdreef dan ook weldra de Roomsche geestelijkheid, tastte de kerksieraden en kleinooden aan, legde beslag op de inkomsten des bisdoms, en vernietigde het bisdom zelf, als onbestaanbaar met de herstelde voorregten der stad. De opbrengsten der landsbelastingen en van de geroofde of aangeslagene geestelijke goederen werden tot het aanwerven van krijgsvolk en het versterken van *Gent* besteed. Even als te voren van *Brugge*, maakten HEMBYSE en RIJHOVE zich meester van *Iperen*, *Dendermonde*, *Oudenaarden* en *Aalst*, en speelden er dezelfde rol als in *Gent*. Het paleis des Bisschops van *Iperen* en de huizen der Domheeren werden geplunderd, sommige burgers gevangen genomen, en twee doodgeschoten. De beide gezagvoerders matigden zich het regt der vier Leden van *Vlaanderen* aan, onder voorwendsel, dat dit regt aan de gemeente vervallen was. De Heer van *St. Aldegonde*, als gemagtigde van den Aartshertog, den Prins van *Oranje*, den Raad van State en Algemeene Staten, met de zaakgelastigden van *Antwerpen* en *Brussel* vermaanden hen te vergeefs tot rust. Hun krijgsvolk plunderde in de omliggende dorpen de kloosters, kerken en bedehuizen, en sleepte den roof naar *Gent*.

Het kan wel geene verwondering baren, dat de Waalsche gewesten, geheel der Katholijke leer toegedaan, uiterst verbitterd werden over het mishandelen hunner geloofsgenooten in *Gent*, hetgeen daarenboven ten eenenmale in strijd was met de Bevrediging aldaar gesloten en tot welke zij waren toegetreden. Zij hechtten zich derhalve enger aan elkander, namen de verdrevene Geestelijken in hunne bescherming, en hielden insgelijks de opbrengst der algemeene lasten voor zich. De Vrouw van *Steegers*, weduwe des Heeren van *Glendon*, verbood den Hervormden het preken in hare heerlijkheid. De Gentenaars vielen hierop in haar gebied, verdreven er zeshonderd Walen uit, waarvan een derde gedeelte sneuvelde, en voerden de Vrouw zelve nevens twee

(1) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 218.

honderd kisten met priesterlijke gewaden en sieraden (papengoed), bij haar geborgen, naar 1576—
Gent. Nu barst de burgerkrijg los. De Waalsche afdeelingen van EGMOND, CAPRES, 1581
 BOURS, HEZÉ, en MONTIGNY, die wegens achterstallige soldij reeds op het punt waren te
 muiten, vlieden te wapen en werpen zich roovende en blakende en brandschattende
 over het platte land van *Gent*. Men noemde hen *Paternosterknechten*, omdat zij groote
 paternosters om den hals droegen, en ook *Malcontenten* of *Misnoegden*, welken naam
 zij zich zelven toeëigenden. Na het plunderen en vernielen van onderscheidene rijke
 dorpen, verschanste zich hun aanvoerder EMANUEL VAN LALAING, Heer van *Montigny*,
 te *Meenen*, van waaruit hij den krijg tegen de Gentenaars voortzette, wier ijlings za-
 mengeraapt volk in de schermutselingen tegen de Walen gewoonlijk te kort schoot,
 daar het meer geschikt was, kloosters, kerken, en Geestelijken te berooven, dan een
 gewapenden vijand onder de oogen te zien. Niets werd door den Aartshertog, den Prins
 van *Oranje* en de Algemeene Staten verzuimd, om de strijdende partijen te bevredigen,
 maar beide bleven op hare eischen hardnekkig aandringen. De Misnoegden vorderden,
 dat men in *Gent* de Roomsche godsdienst, de kloosters, de kerken, en de goederen
 der geestelijkheid tot den vroegeren staat zou terugbrengen, en de gevangen Heeren op
 vrije voeten stellen. De Gentenaars daarentegen eischten, dat men in de eerste plaats
 MONTIGNY aan hen ter straffe zou uitleveren, en voorts bewilligen, dat de Hervormde
 godsdienst door geheel *Nederland* in het openbaar uitgeoefend wierd, alsdan zouden zij
 dit ook aan de Roomschegezinde toestaan. De gevangenen echter zouden zij, te hunner
 verzekering, nog een tijd lang in hechtenis houden, maar hun geen leed aan doen,
 mits de stad *Gent* en de Leden van *Vlaanderen* tegen de baldadigheden der muite-
 lingen beschermd wierden (1).

Om dien tijd ontstond te *Valenciennes* een hevige twist, van welken de oorzaak niet
 gemeld wordt, maar die welligt mede in het verschil van godsdienst moet gezocht wor-
 den. De burgers stonden eenige dagen tegenover elkander in de wapenen. Door de
 Algemeene Staten werd de Heer van *Archy* derwaarts gezonden, maar de vrucht zijner
 onderhandelingen was slechts grooter verbittering. Eindelijk gelukte het JOHAN
 RICHARDOT, Lid van den Geheimen Raad, er eene verzoening te bewerken (2). —
 Maar te *Brussel* dreigde eene beweging ernstigere gevolgen. De Heer van *Cham-*
pigny, die, als zeer ijverig Katholijk, het overal doordringen der Hervormde leer in
 de *Nederlanden* noode aanschouwde, trachtte de vier vaandels Hollandsche soldaten,

(1) HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 280. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 999.
 v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 156. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 584.
 BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 295—298.

(2) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 353. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B.
 VIII. bl. 158. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VIII. bl. 585.

1576— onder bevel van DENIS VAN DEN TEMPEL, en het krijgsvolk van BOSSU uit *Brussel* te
 1581 verwijderen, uit vrees, gelijk hij voorgaf, dat ook hier even als elders, door hen gesteund, het uitoefenen der Roomsche godsdienst mogt verhinderd worden. Naar zijn oordeel, was het raadzaam, deze benden, op welke men als Landskinderen zich kon verlaten, in het open veld tegen den vijand te gebruiken, en in hare plaats de afdeeling des Heeren van *Hezé*, welke voor de poorten lag, tot bezetting der stad weder in te nemen. Het belang van de Roomsche godsdienst bezigde CHAMPIGNY alleen tot voorwendsel; zijne ware bedoeling was in *Brussel* dezelfde rol te spelen, welke de Hertog van *Aarschot* en zijne aanhangers eenige maanden te voren beproefd hadden in *Gent* uit te voeren. Doch de Prins van *Oranje* bemerkte de kunstgreep en keerde dien toeleg, welchen men ijverig getracht had ten Hove door te drijven. CHAMPIGNY gaf evenwel zijn voornemen niet op. Hij ontbood den Markgtraaf van *Bergen*, de Heeren van *Hezé*, van *Glimes*, van *Bassegni* en anderen bij zich, om een verbond, onlangs met hen ontworpen, te teekenen, waaraan zij en een aanzienlijk getal Geestelijken en Edelen voldeden. Hij bewerkte tevens, dat er in naam der Geestelijkheid, des Adels, en der Regering en Gemeente van *Brussel* een smeekschrift aan den Aartshertog werd opgesteld en geteekend, waarbij men verzocht, het uitoefenen van de Hervormde godsdienst in de hoofdstad der *Nederlanden* te weren. In statigen optogt en onder een grooten toeloop van volk, welk niet wist wat dit beduidde, werd het geschrift naar het raadhuis gebragt, en van de Regering onder bedreigingen geveerd, er dadelijk vier harer Leden mede naar *Antwerpen* te zenden, om het den Aartshertog te overhandigen. Verbaasd over zulk een voorstel, verlangde het stedelijk bestuur tijd van beraad tot morgen. Doch de vertooners gingen weder aan het dreigen en lieten zich verluiden, »dat zij wel wisten wat hun te doen stond.” Het volk, ondertusschen voor het stadhuis te zamengestroomd, vroeg den Regenten, welke er met een bedrukt gelaat uittraden, »waar het aan haperde en wat er dan toch gaande was?” Men toont het verzoekschrift. Het wordt voorgelezen en met gespannen aandacht tot het einde toe aangehoord, waar te kennen werd gegeven, »dat in *Brussel*, de zetel der Landsheeren, evenmin als in *Parijs*, eene andere godsdienst dan de Katholijke kon geduld worden.” Op het woord *Parijs*, spitsen eenigen de ooren, en den zin misvattende of verdraaijende, vragen elkander: »Hoe, *Parijs*? Hier den schandelijken en vervloekten *Parijschen* moord naspelen? Neen, dat hebben wij niet gemeend!” Zoo burgers als soldaten ijlen huiswaarts, om zich te wapenen. Men hoort als uit éenen mond: »Zal hier de eene burger den anderen uit geloofshaat den hals afsnijden? Wil men *Brussel*, even als *Parijs*, in een bloedbad verkeeren? Nooit! Nooit, was dat onze bedoeling of verlangen. Wij zullen ons regelen naar hetgeen door den Aartshertog, den Raad van State, en de Algemeene Staten zal beraamd worden!” Het zou eene vergeefsche poging geweest zijn, de menigte uit de dwaling te helpen; ook schepte de Regering moed uit deze stemming des volks.

De inleveraars van het smeekschrift werden opgespoord, en KORNELIS WELLEMAN, 1576—
de steller er van, vroeger Griffier der Algemeene Staten, thans Raadsheer bij het 1581
Hof van *Brabant*, nevens de meeste overigen opgeligt. De Heer van *Hezé* en
eenige anderen ontkwamen. CHAMPIGNY, welke zich drie dagen verborgen had ge-
houden, werd met den Burgemeester DE RENAIX gevangen naar *Gent* gevoerd en al-
daar, als schuldig aan hetzelfde misdrijf als de Heeren, die er nog in hechtenis
zaten, in verzekerde bewaring gehouden. Eenigen, gelijk de Markgraaf van *Bergen*
en de Heer van *Bassigni*, werden om hunnen jeugdigen leeftijd eerlang op vrije
voeten gesteld; en aldus was de opschudding te *Brussel* volkomen gestild (1).

Inmiddels had de Hertog van *Anjou* acht duizend man voetvolk en duizend Edelen,
die op eigen kosten den krijg wilden medemaken, aan de grenzen van *Henegouwen* bij-
eengebragt. Hij liet tevens een geschrift in druk uitgaan, waarin hij de redenen ont-
vouwde, welke hem bewogen hadden, zich in de Nederlandsche zaken te mengen
en verklaarde, dat hij »door 's Lands Grooten was aangezocht, *de Nederlanden*,
eertijds een leen van *Frankrijk*, tegen de Spaansche dwingelandij te beschermen.”
Hierop begaf hij zich met een klein gevolg van tien of twaalf paarden naar *Bergen in*
Henegouwen, en werd er door den Stadhouder LALAING en de afgevaardigden der
Staten luisterrijk ontvangen. Onmiddellijk zond hij drie zijner Edellieden naar *Ant-*
werpen, om over de voorwaarden te handelen, op welke hij de bescherming des 12 v.
Lands zou op zich nemen. Hij verklaarde echter uitdrukkelijk, dat hij in deze Hooim.
1578
zaak alleen de Algemeene Staten, niet den Aartshertog wilde kennen, waarover MAT-
THIAS begon te schrijven en meewarend vroeg: »of er dan uit *Duitschland* niet zoo veel
krijgsvolk te trekken was, dat men de hulp der Franschen ontberen konde, om den
Spanjaard weêrstand te bieden?” ANJOU had inmiddels den Prins van *Oranje*, in een
bijzonder schrijven, van zijne aankomst verwittigd en den wensch geuit, mondeling
met hem de middelen te beramen, »om het Spaansche geweld te fnuiken en het Land
te behouden, hetgeen, naast God, alleen van hunne wederzijdsche goede verstandhou-
ding en eendragtige samenwerking afhing.” — Terwijl hij nog te *Bergen* vertoefde,
maakten de Franschen zich meester van het slot *Havré*, en voorzagen eenige kleine
plaatsen van bezetting (2). —

26 v.
Hooim.

(1) PH. KERVJN DE VOLKAERSBEKE et J. DIEGERICK, *Documents Historiques inédits concernant les Troubles des Pays-Bas, 1577—1584*. Gand, 1847. p. 17—24. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 208 verso. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 988—990. v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 155 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 585, 586.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 402, 403, 404—406, 416, 417, 428. v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 358, 361. *Stukken belangende de onderhandelingen met FRANÇOIS VAN VALOIS, Hertog van Anjou*, in NIJHOFF'S Bijdragen, D. II. bl. 29—48. STRADA,

1576— Een bewijs, dat ORANJE niet het onbepaaldste vertrouwen in ANJOU stelde, meent men
1581 daarin te vinden, dat de Heer DE LA NOUE, *Bras de Fer* bijgenaamd, hoofdzakelijk op 's Prinsen voordragt, door de Algemeene Staten tot Veldmaarschalk van het leger benoemd, en PHILIPPE DE MORNAY, welke hem aan het Engelsche Hof goede diensten bewezen had, herwaarts ontboden werd, waardoor den Hertog twee regtschappen mannen ter zijde stonden, welke de Hervormde godsdienst beleden (1). De Graaf van Bossu behield den rang van Veldheer, met welken hij sinds eenige maanden, insgelijks op voorstel van ORANJE, was bekleed geworden (2). De krijgsmagt, over welke hij beschikken konde, telde niet boven de achtduizend man te voet en twee duizend te paard, deels uit het overschot des verslagen legers bij *Gemblours*, deels uit nieuwgeworven soldaten zamengesteld. Met deze kleine magt, die nog daarenboven, wegens geldgebrek, naauwelijks konde onderhouden worden (3), verschanste zich BOSSU nabij *Mechelen*, tusschen *Rimentant* en *den Demer*, om den Paltzgraaf af te wachten, welke, ofschoon zeer gevoelig, dat men hem het opperbevel niet had opgedragen, met een heir uit *Duitschland* aanrukte. DON JAN, wiens leger uit twaalf duizend voetknechten en vier- of zes duizend ruiters, alle geoefende manschappen, bestond, besloot den Graaf van Bossu aan te tasten en, zoo mogelijk, te vernietigen, vóór hij zich met CASIMIR had vereenigd. Dit was echter niet de raad van al de bevelhebbers en het minst van den Prins van *Parma*, uithoofde der stelling van den vijand, welke met den eenen vleugel tegen *den Demer* en met den anderen tegen een schier ontoegankelijk boschje leunde, en in het front en in den rug door welgeplaatste sterke schansen beschut was. DON JAN, die zich misschien vleide, dat hem de overwinning hier even weinig moeite zou kosten als bij *Gemblours*, trok bij *Aarschot* over *den Demer*. Zoodra BOSSU den aantogt der Spanjaarden ontwaarde, liet hij door den Overste NORRIS eene engte met vijf- of zes honderd Engelsche scherpshutters bezetten, en zond den vijand een hoop ligtgewapende ruiters te gemoet. DON ALONSO MARTINEZ DE LEVA, zoon des Onderkoning van *Navarre*, welke op eigen kosten twee

1 v.
Oogst-
maand
1578

de Bello Belg. Lib. IX. p. 587. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 209. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 290, 291. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 350. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 323. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 281. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 151 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 591.

(1) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 401.

(2) Zie *Resolutions d. Etats Gén.* bij GROEN v. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 397.

(3) Zie den brief van BOSSU van den 15^{den} van Zomermaand 1578 in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 398.

honderd geoefende krijgers, voor een groot gedeelte Edellieden, naar *de Nederlanden* 1576—
gevoerd had, wierp zich met zijne keurbende op deze ruiters, noodzaakte hen, na 1581
eene hardnekkige schermutseling, te wijken, en drong door de engte, terwijl NORRIS
zoo lang terugtrok, tot hij oordeelde, de Spanjaarden ver genoeg gelokt te hebben.
Toen hield hij plotseling stil en opende een wel onderhouden vuur, waarin hij door
het geschut uit de legerplaats uitnemend ondersteund werd. De hitte van den dag was
zoo drukkend, dat de Engelschen en Schotten zich van hunne kleederen ontdeden en
in het hemd vochten. Aan beide kanten streed men met gelijke dapperheid. NORRIS
werden drie paarden onder het lijf doodgeschoten. Andere benden van weêrzijde meng-
den zich ook van lieverlede in den strijd. Maar de Spanjaarden, welke op een zeer
smal front moesten optrekken, konden zich niet behoorlijk ontwikkelen, en hunne
overmagt baatte niets, daar telkens slechts een klein gedeelte van hen aan het gevecht
deel konde nemen, terwijl NORRIS gedurig door versch volk uit de verschansing versterkt
werd. Niettemin hielden zij van des morgens zeven tot des avonds zes ure onverwrikt
stand, toen DON JAN, daar toch BOSSU tot geen hoofdtreffen te brengen was, den Prins
van *Parma* met de ruitery zond, om hunnen aftogt te dekken, hetgeen met groot
gevaar gelukte. Het verlies aan dooden en gekwetsten wordt zeer verschillend op-
gegeven. Eenigen beweren, dat de Spanjaarden tusschen de acht honderd en dui-
zend man op de strijdplaats achterlieten. Anderen willen, dat het getal wederzijds
ongeveer gelijk geweest is, en vier honderd man bedragen heeft. De eer van den slag
bleef aan de Staatschen, daar DON JAN genoodzaakt geweest was den aftogt te blazen;
de Graaf van *Bossu* had het echter niet raadzaam geacht, hem te vervolgen. — Teleurge-
steld en uiterst afgemat naar ligchaam en geest, keerde DON JAN over *Aarschot*, *Leuven*
en *Tienen* onder *Namen* terug en wierp zich in eene sterke verschansing, door den
beroemden vestingbouwkundige GABRIËL SERBELLONE op den berg *Bonge* bij *de Maas*
aangelegd, met voornemen aldaar de komst der beloofde krijgsbenden uit *Italië* en *Spanje*
te verbeiden. *Aarschot*, welk hij bezet gelaten had, werd door de Staatschen onder
den Burggraaf van *Gent* door verraad ingenomen, doch nadat zij het geplunderd en de
bezetting over de kling gejaagd hadden, weder verlaten. Eerlang werd het stadje door
de Spanjaarden overvallen, uitgemoord en in brand gestoken (1).

(1) GACHARD, *Correspondance* d'ALEXANDRE FARNÈSE, Part. I. p. 14. STRADA, *de Bello Belg.*
Lib. X. p. 587—598. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 211, 212. LANARIO, *le guerre*
di Fiandra, p. 71. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 293, 294. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II.
Liv. XI. p. 352. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 266, 267. *Hist. d'ALEXANDRE*
FARNÈSE, p. 82—87. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. bl. 324. HARAËUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 282.
BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 987. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII.
bl. 152, 153. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 592—595. BURMAN, *Analect. Belg. Praefat.* p. 98—103.

1576—
1581

Ondertusschen had de wakkere Admiraal van *Zeeland*, WILLEM BLOIS VAN TRESLONG, het koene plan gevormd, de Spanjaarden op hunne eigene kusten te bestoken, en, zoo mogelijk, de zilvervloot, welke uit *Indië* verwacht werd, te veroveren. Hij maakte zich sterk, door eenige steden en bijzondere personen in staat gesteld te worden, acht en twintig schepen bijeen te brengen, van welke elk ten minste van tachtig tonnen last, met tachtig koppen bemand, met twaalf acht- of tienponders gewapend, en met krijgs- en mondbehoefte voor zes maanden voorzien zou zijn. De Algemeene Staten echter moesten, op hunne kosten, bij deze vloot zes geheel ten krijg toegeruste jagten voegen, met twaalf- of vijftienhonderd Nederlandsche soldaten onder den Graaf van *Hohenlo* of een ander Opperhoofd, hem in rang gelijk. De buit zou aan de eigenaars der schepen vervallen, doch den matrozen en soldaten, als ook den Overheidspersonen en ambtenaren, een zeker aandeel daarin worden toegekend. De Algemeene Staten hadden dit ontwerp, hun door den Prins van *Oranje* voorgelegd, goedgekeurd, en TRESLONG was bij eene uitdrukkelijke aanstelling gemagtigd geworden, met onderscheidene steden en lieden over deze zaak te handelen. Doch de meer en meer toenemende binnenlandsche oneenigheden veroorzaakten, dat deze stoute toeleg in rook verdween (1).

Bezwaren en verwikkelingen van verschillenden aard wisselden elkander gedurig in *de Nederlanden* af. Het onderhandelen met den Hertog van *Anjou*, onder anderen, gaf steeds aanleiding tot nieuwe moeilijkheden met de Koningin van *Engeland*, die sinds lang met naijver den toenemenden invloed van den Franschen Prins op de Nederlandsche zaken aanschouwde, ofschoon zij daaraan met geringe moeite een einde konde gemaakt hebben, door den Nederlanders openlijk met al hare magt te hulp te komen, gelijk vele Britsche staatslieden wenschten. Maar het schijnt, dat zij wegens den inwendigen toestand haars eigen rijks huiverig was, zich voor als nog in een krijg met *Spanje* te wikkelen. Om 's Hertogs invloed te fnuiken, had zij niet alleen den Paltzgraaf tot het aanwerven eener sterkere krijgsmagt in staat gesteld, maar ook den Algemeene Staten bedreigd, den onderstand van twintig duizend pond sterling, die reeds te *Antwerpen* nedergelegd waren, in te houden, ja, zelfs de zijde hunner vijanden te kiezen, indien zij zich met de Franschen verbonden. Even als GRANVELLE, verkeerde zij in het denkbeeld, dat HENDRIK III de plannen zijns broeders ondersteunde en er naar trachtte, *de Nederlanden* bij *Frankrijk* in te lijven. Zij liet hem derhalve aanzeggen, dat zoo hij dit voornemen koesterde, zij zich verplicht zou achten, den Koning van *Spanje* hulp te bieden. HENDRIK antwoordde, »dat hij veeleer reden had, haar van de heerschzuchtige bedoeling verdacht te houden, welke zij in hem ver-

(1) BON, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 993. HOOF, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 595.

moedde; en dat hij niet aansprakelijk was voor de daden zijns broeders, wien hij 1576—
niet verhinderen wilde, *de Nederlanden met den Koning van Spanje te verzoenen.*” — 1581

De Algemeene Staten waren met de zaak verlegen. Aan den eenen kant dreigde ANJOU, ondersteund door de Waalsche gewesten, en aan den anderen kant ELIZABETH, wier hulp men niet ontberen konde. Eindelijk verklaarden zij den Engelschen gezanten, dat de nood hen drong, den Hertog onmiddellijk aan te nemen, uit vrees dat hij, bij langer uitstel, zich ten nadeele des Lands eener andere partij mogt aansluiten. De gezanten stelden voor, hiermede nog acht of tien dagen te wachten, om intusschen een nader besluit van de Koningin in te winnen. De Waalsche Staten echter, bezorgd dat het naderende Protestantsche leger onder den Paltzgraaf te zeer de Onroomschen steunen en tot verder afbreuk van de Roomsche godsdienst strekken mogt, hielden zoo dringend op een eindbesluit met ANJOU aan, dat de Algemeene Staten den dertienden van Oogstmaand met hem eene overeenkomst sloten, welke hij zeven dagen later te *Bergen in Henegouwen* bekrachtigde, en waarvan de hoofdinhoud hierop neêrkomt. »De Hertog zal uitgeroepen worden tot *Beschermer der Nederlandsche Vrijheid*. De Staten zal hij, op zijne kosten en voor den tijd van drie maanden, met tien duizend man te voet en twee duizend te paard bijstaan, doch zoo de krijg dan nog niet geëindigd is, slechts met drie duizend voetknechten en vijfhonderd ruiters. Men zal trachten, zich met andere Mogendheden, vooral met den Koning van *Navarre*, 20 v.
de Koningin van *Engeland* en den Paltzgraaf, te verbinden. De Staten zullen Oogst-
1578 den Hertog van *Anjou*, welke geen oorlog om geloofszaken en ook geen krijg tegen *Engeland* mag beginnen, ondersteunen zoo hij aangevallen wordt, behalve tegen het *Duitsche Rijk*, *Engeland*, *Schotland*, en hunne overige bondgenooten. Als de Hertog zich in het leger bevindt, zal hij het opperbevel met de Staten deelen, welke door den Graaf van *Bossu* vertegenwoordigd worden, die bij afwezen van Zijne Hoogheid zal gebieden. Het beheer van zaken zal bij de Algemeene Staten, den Aartshertog MATTHIAS, en den Raad van State verblijven. Zijne Hoogheid zal geene verbindtenissen mogen aangaan zonder bewilliging der Staten, die zich daarentegen ook niet ten nadeele des Hertogs zullen verbinden. Mogt men het raadzaam oordeelen van Landsheer te verwisselen, dan zal men hem boven alle anderen daartoe verkiezen. Tot zijne verzekering zullen hem *Quesnoi*, *Landrechies* en *Bavais* worden ingeruimd, en mogt hij *Philippeville*, *Binch*, of *Mariënborg* innemen, dan zal hem eene dezer steden, te zijner keuze, in plaats van *Bavais* worden overgeleverd. Al de plaatsen, welke hij aan gene zijde der *Maas* mogt veroveren, zullen in zijne handen blijven, uitgezonderd die, welke nu of sedert den Gentschen Vrede met de Staten vereenigd zijn; ook zal hij de steden, te zijner verzekering overgeleverd, behouden, ten zij men hem de oorlogskosten vergoede. De plaatsen, welke men bij verdrag, zonder geweld van wapenen, zal bemagtigen, zullen tusschen hem en de Staten, voor elk de helft,

1576— worden gedeeld. Hij zal zich tot vijand van DON JAN en diens aanhang verklaren; 1581
buiten zijne Zwitsersche lijfwacht, niet dan geboren Franschen in het Land brengen; zorg dragen, dat geene Fransche benden de Spanjaarden ondersteunen; goede krijgstuicht onderhouden; en, mogt het zoo ver komen, de steden van verzekering in den staat terug leveren, waarin hij die ontvangen heeft, behalve wanneer zij in de magt des vijands geraakt zijn (1).”

Bij het een en twintigste punt van deze overeenkomst hadden de Algemeene Staten zich de geheele Oogstmaand tot het vredesonderhandelen met DON JAN voorbehouden, meer, welligt, om hunne bondgenooten te believeu, dan dat zij zelve nog aan de mogelijkheid van den vrede geloofden. Vruchteloos waren dan ook de pogingen van den Graaf van *Schwartzenburg* en der Engelsche en Fransche gezanten, dien tot stand te brengen (2). De eischen der Staten waren zoo buitensporig, dat DON JAN, hoe vredesgezind hij toen ook, door de omstandigheden gedrongen, moge geweest zijn, en hoezeer de Koning zelfs thans eene eind-schikking gewenscht moge hebben, er onmogelijk in konde bewilligen. Zij vorderden niet minder dan » dat alles wat sinds het verrassen van *Namen* door hen verrigt was, bekrachtigd en als welgedaan zou beschouwd worden; dat DON JAN binnen de loopende maand met al zijn krijgsvolk, gevolg en aanhang uit *de Nederlanden* zou vertrekken, en alle sterkten en steden in hunne handen stellen; dat MATTHIAS Opperlandvoogd zou blijven onder dezelfde voorwaarden, op welke hij die betrekking aanvaard had, en dat bij zijn overlijden of onverhoopt vertrek, de Koning geen anderen Landvoogd zou benoemen dan met overleg en goeddunken der Staten; dat de Gentsche Bevreddiging alom zou onderhouden worden; dat het punt van godsdienst ter beslissing van de aanstaande vergadering der Algemeene Staten zou verblijven; dat de gevangenen, inzonderheid de Graaf van *Buren*, geslaakt zouden worden; en, eindelijk, dat in dit verdrag mede begrepen zouden zijn de Koningin van *Engeland*, de Koning van *Navarre*, de Paltzgraaf en al de overige bondgenooten der Staten.” Een tijdgenoot die niet voor de Spanjaarden is ingenomen, merkt aan: » dat deze voor-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 404—410, 421, 424—427, 435—439, welke ook door v. CORVIN-WIERSBITZKY zijn geraadpleegd, *Tachtigj. Oorl. D.* III. bl. 257—261. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. I. p. 1—8. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 210, 211. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 292. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 352. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 264. HARAËUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 281. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D.* I. B. XII. bl. 975—978. v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl. B.* VIII. bl. 151, 152. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 596—598. v. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 19. GROTIUS, *Annal.* Lib. III. p. 56.

(2) Zie hiervoor, bl. 245.

waarden van dien aard waren, dat men DON JAN, zoo hij in den strijd krijgsgevangen 1576—
gemaakt ware, geene zwaardere konde voorgelegd hebben.” — De raad van PARMA en 1581
de vrees, dat *Frankrijk*, onder schijn van hulp te zenden, zich van *de Nederlanden*
mogt meester maken, weérhielden DON JAN deze voorstellen onmiddellijk af te wijzen.
Zich beroepende op een brief van den Koning, die, ingevolge het dikwerf herhaald
aanzoek der Staten, besloten had, den Keizer tot scheidsman te stellen en tot dat
einde den Hertog van *Terra Nova* als zaakgelastigde had afgevaardigd, sloeg de Graaf
van *Schwartzenburg*, ondersteund door de Engelsche gezanten, een wapenstilstand
voor. Doch ook hiervan kwam niets, daar de Algemeene Staten er niet in wilden
bewilligen, ten ware DON JAN vooraf *Leuven*, *Aarschot*, *Diest*, *Tirlemont*, *Sichem*,
Leeuwen, *Binch*, *Nivelles*, *Beaumont*, *Chimay*, *Marienburg*, *Iodoigne*, *Gemblours* en
Philippeville in handen der Staten leverde, en voor de teruggave der overige steden,
zoo als *Deventer* en *Kampen*, behoorlijke verzekering en gijzelaars stelde (1).

Het is gansch niet onverklaarbaar, dat de Staten trachtten het aanknoopen van nieuwe
onderhandelingen te vermijden. Niet alleen steunden zij op de reeds aangekomene
hulpbenden van ANJOU en het naderende leger van CASIMIR, maar zij moesten, en dit
was een groot bezwaar, de krijgsmagt onderhouden, zonder dat zij daarmede intusschen
den vijand eenige afbreuk mogten doen. Het leger te velde, behalve de bezettingen
in de steden, kostte maandelijks over de negenmaal honderd duizend gulden, en zes
maanden lang had men niet meer dan viermaal honderd duizend gulden in de maand
kunnen innen. Het tekort moest door leeningen gedekt worden. *Vlaanderen*, dat onder
allen het meest behoorde op te brengen, en de Waalsche gewesten hielden de schat-
tingen in of bezigden die, om elkander te verderven. *Brabant* werd door de menigte
krijgsvolk uitgemergeld. *Holland* en *Zeeland* begonnen slechts een weinig adem te schep-
pen. *Gelderland*, *Overijssel* en *Friesland* hadden genoeg voor zich zelve te zorgen,
zoo lang *Deventer* en *Kampen* nog in 's vijands handen waren; het eerstgenoemde ge-
west had in negen maanden slechts zeventien duizend gulden gestort; ook was er het
geld zoo schaarsch, dat sommige steden, zoo als *Doelichem* en *Lochem*, uit gebrek
daarvan geene afgevaardigden ter Statenvergadering konden zenden. De overige Land-
schappen waren van gering vermogen of in de magt der Spanjaarden (2).

(1) *Resolutions d. Et. Gén.* bij GROEN VAN PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*,
T. VI. p. 439—442. v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 370. STRADA, *de Bello*
Belg. Lib. X. p. 599. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 213 versó. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 299, 300. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 268, 269. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 978—981. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 153. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 598.

(2) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 599. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. V. bl. 251, 253. v. HAS-

1576— In dit bedenkelijk tijdsgewricht kwam de lang verwachte Paltzgraaf aan het hoofd
1581 van bijna vijftien duizend man, zoo voet- als paardevolk, in *de Nederlanden*. Even ge-
lijk de Hertog van *Anjou*, had ook hij, en reeds den twee en twintigsten van Zomer-
maand, een uitvoerig geschrift in het licht gezonden, waarin hij insgelijks wilde doen
gelooven, »dat roemzucht noch eigenbelang, maar eenig en alleen het bescher-
men der Nederlanders tegen DON JAN en de Spanjaarden hem had aangespoord, de
wapens op te vatten.» Ondertusschen had hij, over *Keulen* en *Meurs* in het graaf-
schap *Zutphen* gekomen, geweigerd verder te trekken, vóór hem door de Staten de
soldij van het krijgsvolk, hetwelk hij, buiten hen, op last van de Koningin van *En-
geland* geworven had, was uitbetaald, ofschoon hem niet onbekend konde zijn, dat zij
26 v. hiertoe niet bij magte waren. Eindelijk had hij zich toch laten te vreden stellen, en
Oogst- vereenigde nu zijn leger, zonder zijn persoon nogtans, met dat van BOSSU, welk steeds
maand 1578 in de nabijheid van *Mechelen* gelegerd was (1).

Der Staten krijgsmagt bestond thans, behalve de hulpbenden des Hertogs van *Anjou*, uit veertien duizend ruiters en vijf en dertig duizend voetknechten, naar anderen, uit twintig duizend man te paard en veertig duizend te voet, hetgeen echter minder waarschijnlijk is. Zij overtrof alzoo die van DON JAN, welke slechts zes duizend ruiters en dertig duizend voetknechten telde, merkelijk in getal, maar dreigde aan het muiten te slaan, daar zij zes maanden soldij te vorderen had. Het gelukte den Staten met moeite zoo veel bijeen te brengen, dat ten minste eene maand achterstallig loon kon aangezuiverd worden, waarmede zich het krijgsvolk vooreerst vergenoegde. Toen toog BOSSU met twee duizend man te voet en even zoo veel te paard ter verkenning naar *Leuven*, alwaar DON JAN twee en twintig vaandels voetvolk en eenige ruitery, onder bevel van DE CHEVREAUX, gelaten had. Aan den kant naar *Diest* genaderd, moest hij een hevigen uitval der bezetting verduren, doch dreef en vervolgde den vijand tot onder de vesten. Het oorspronkelijk plan, *Leuven* met het gansche leger in te sluiten, werd echter opgegeven, daar het omliggende land geheel uitgeput, en de grond bovendien voor de ruitery, waarin de meerdere

SELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 379, 382, 385, 404, 407. GROEN v. PRINSTERER, in *de Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 397, 398.

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 391—395, 427. v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 345, 349, 363, 373. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 291. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 354. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 324. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 283. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 997. v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 156 verso. v. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 19. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 593.

sterkte van de Staatsche krijgsmagt bestond, veel te boschachtig en oneffen was. Bossu 1576—
oordeelde het derhalve raadzamer naar *Waalsch-Braband*, een vlak land en beter ge- 1581
schikt voor het paardevolk, op te rukken en zich met den Hertog van *Anjou* te ver-
eenigen. Hij bemagtigde op zijnen weg, bij verdrag, de stad *Nivelles*, de sloten *Sart*,
Genappe en eenige andere; het kasteel van *la Motte* werd stormenderhand ingenomen.
Nu wendde hij zich naar *Gemblours*, om DON JAN, doch vruchteloos, tot een veldslag
uit te lokken, en het ontbrak hem aan genoegzaam geschut, om een aanval op de
verschansingen te beproeven. ANJOU, welke den negenden van Herfstmaand aan DON JAN
den oorlog verklaard had, belegerde inmiddels *Binch* in *Henegouwen*, drie uren van
Bergen gelegen, en nam het den zevenden van Wijnmaand bij verdrag in. Op gelijke
wijze geraakte hij later in het bezit van *Maubeuge*. *Landrechies* en *Quesnoi* echter
weigerden Fransche bezetting in te nemen, en evenmin was hiertoe *Bergen* te bewe-
gen, waar men omtrent 's Hertogs bedoelingen kwaad vermoeden koesterde (1).

Terwijl DON JAN in zijne legerplaats bij *Namen* den dikwerf en dringend verzochten
onderstand aan geld en krijgsvolk uit *Spanje* verbeidde, woedden de pest en de roode
loop vreeslijk onder zijne manschappen. Eenige duizenden werden er de slagtoffers
van, en onder de overblijvenden begon het misnoegen over de wanbetaling der soldij
zich luide te openbaren. Dit en het berigt van het vermoorden van ESCOVEDO,
op bevel des Konings geschied, moest de diepe droefgeestigheid verhoogen,
in welke de noodlottige gang zijner zaken hem gestort had. De mismoedigheid
zijner ziel spreekt zich uit in twee brieven, door hem aan ANDREAS DORIA en
aan den Spaanschen gezant te *Genua* geschreven, waarin hij te kennen geeft, dat » bij 16 v.
gebrek van ondersteuning aan volk en geld, hij zich geen drie maanden meer in de 1578
Nederlanden zal kunnen staande houden, daar de legers der opstandelingen en der Fran-
schen hem meer en meer dringen en benaauwen." Den dag, op welchen hij dit schreef,
werd hij door eene koorts aangetast. Zonder hierop acht te slaan, en in weerwil van
de vermaningen zijns geneesheers, wilde hij des anderendaags den Raad bijwonen en
de kwartieren der soldaten in oogenschouw nemen. Des avonds verhief zich de
koorts met onrustbarende verschijnselen, en zij verliet hem, ondanks alle pogingen der 28 v.
kunst, niet meer. Weinig dagen later was alle hoop, hem te behouden, verdwenen. 1578
Hij magtigde toen schriftelijk den Prins van *Parma*, » hem in den Raad te vertegen-

(1) CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 215 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 300.
LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 353. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V.
p. 271, 272. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 324, 325. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 283.
BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 998. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII.
bl. 157. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 599, 600.

1576— woordigen, en van zijnentwege alle brieven en stukken, in welke taal ook, te teeken.
1581 nen.” Den volgenden dag droeg hij, in naam des Konings, hem insgelijks schriftelijk het bewind op over *de Nederlanden* en het graafschap *Bourgondië*, ingeval hij mogt komen te overlijden. Den tweeden dag daarna gaf DON JAN den geest. Hij had drie en dertig jaren geleefd. Zijn lijk werd met treurige praal voorloopig in de hoofdkerk te *Namen* bijgezet. Volgens eenigen zou zijne ziekte de pest, die toen in het leger heerschte, volgens anderen, eene heete scharlakenkoorts geweest zijn. Velen beweren, dat hij vergiftigd was geworden. Zeker is, dat hij de twee laatste dagen van zijn leven in hevige pijnen en in vlagen van waanzinnigheid doorbragt; dat zijn hart als verschroeid, zijn vel op onderscheidene plaatsen als geblakerd was, en dat zijn lijk aan stukken heimelijk in eene kist naar *Spanje* gevoerd, aldaar te zamengenaaid en, ingevolge zijn uitersten wil, in het *Escorial* naast KAREL den Vijfde begraven werd. Sommigen betichten FILIPS II, anderen den Abt van *St. Gertrude* van dit wanbedrijf. Maar terecht vraagt men, »welke reden kon FILIPS tot zulk eene snoode daad aangespoord hebben? De staat van zaken in *de Nederlanden* gaf er hem volstrekt geene toe; integendeel, het belang van zijne dienst vorderde, dat aan het hoofd van het leger aldaar een beroemd Veldheer geplaatst was, die het volle vertrouwen der soldaten genoot. Men heeft beweerd, dat DON JAN door zijne heerschezuchtige plannen het wantrouwen des Konings had opgewekt. Maar, dit eens aangenomen, stond het dan niet in de magt van FILIPS, zijnen Stedehouder terug te roepen? Behoefde hij, om zich in dezen gerust te stellen, zijne toevlugt tot vergif te nemen? DON JAN zou ongetwijfeld op het eerste bevel afstand van het bewind gedaan hebben.” Hij immers was er reeds lang wars van, en had nog onlangs den Koning te kennen gegeven, dat »hij veel liever een kluizenaarsleven op *Montserrat* wilde gaan leiden, dan langer zonder hulp in *de Nederlanden* blijven.” — »Daarenboven zou het hem onmogelijk geweest zijn, tegen 's Konings bevelen te handelen, wanneer hij dit ook gewild hadde, daar hij zich weldra van allen, die hem gevolgd waren, verlaten zou gezien hebben.” — GRANVELLE vreesde, »dat de dood van DON JAN den Koning geweldig zou treffen.” — En welk voordeel de Nederlanders uit het vergiftigen van den Landvoogd voor zich verwachten konden, is moeilijk te bevroeden. Zij hadden van den Prins van *Parma*, welke hem waarschijnlijk zou opvolgen, veel meer te duchten, »omdat diens naturel,” gelijk de Prins van *Oranje* zich uitdrukte, »zachter was en meer met der Landzaten natuur overeenkwam, welke hij beter kende dan DON JAN, daar hij zich langen tijd in deze gewesten had opgehouden.” Het lag ook niet in den aard der Nederlanders, zich door vergif of sluipmoord van degenen te ontdoen, welke hun in den weg stonden. Er wordt echter verhaald, dat kort na den slag bij *Remenant*, zeker jong Engelschman, op bekenenis van een aanslag tegen het leven van DON JAN, te *Namen* is onthoofd geworden. »De smart,” zegt een later schrijver, »heeft hem gedood; er was geen ver-

C. E. Tauret. sculp.

gif toe noodig." »Hij bezweek voor zijne smart," getuigt een ander, »meer nog dan 1576—
voor zijne ziekte." En DON JAN zelf schreef den Koning, toen hem reeds de ziekte, 1581
aan welke hij overleed, had aangegrepen: »ik kan u verzekeren, dat men hier zoo
veel te verrigten vindt, dat geene gezondheid er tegen bestand is, geen leven het weder-
staan kan (1)." Men vindt vermeld, dat hem door den Prins van *Oranje* »alle vriend-
schap, hulp en bijstand was beloofd geworden, indien hij, met uitsluiting des Konings, het
oppergezag der *Nederlanden* voor zich zelven wilde aanvaarden, welken voorslag hij
noch omhelsd, noch euvel opgenomen had (2)." De zaak is weinig waarschijnlijk;
maar zoo DON JAN ooit iets van dien aard, hetzij om hem in verdenking te brengen,
hetzij om hem werkelijk tegen den Koning op te zetten, is voorgesteld, moest zijn
eigenbelang hem tegen het aannemen van een voorslag waarschuwen, welke hem van
de genade der Staten geheel afhankelijk zou gemaakt hebben (3).

Terwijl in de Zuidelijke *Nederlanden* de zaken hoe langer zoo ingewikkelder en
hagchelijker werden, waren de Noord-Oostelijke gewesten insgelijks een tooneel van
twist en onrust. *De Ommelanden* hadden in het begin des verloopens jaars het ver-
bond, in Veertienhonderd twee en tachtig met *Groningen* gesloten (4), opgezegd en
beweerd, dat hun nu weder vrijstond, neringen en handteeringen uit te oefenen,
welke hun daarin waren ontzegd. Dit werd hun door de Groningers betwist,
welke de Ommelander-afgevaardigden, door RENNEBERG binnen *Groningen* te dagvaart

(1) GACHARD, *Correspondance d'ALEXANDRE FARNESE*, P. I. p. 15, 16. GACHARD, *Analectes Belgi-
ques*, p. 440—444. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 452, 456, 474. *Carta del Con-
senor de DON JUAN, escrita a S. M. sobre las cosas que se ofrecieron antes y despues de su meurte*,
in VON SCHEPELER'S, *Beiträge zu der Geschichte Spaniens*, s. 278—287. v. D. HAMMEN, *Hist. de
DON JUAN de Austria*, Lib. VI. p. 323—325. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. X. p. 605—618. CAM-
PANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 216—218. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 300, 301. LE
PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 357. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 325, 326. HA-
RAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 284, 285. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 1004,
1005. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 158 verso. v. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II.
bl. 21. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 600—603. GROTIUS, *Annal.* Lib. III. p. 60, 61. BUR-
MANNUS, *Analect. Belg. Praefat.* p. 107—111. v. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl.* T. II. p. 409—411.
RANKE, *Fürst. u. Völk.* B. I. s. 181—183. v. SCHEPELER, *Beiträge*, s. 159—161. v. RAUMER,
Gesch. Europ. B. III. s. 143, 144. *Hist. d'ALEXANDRE FARNESE*, p. 87—100. DUMESNIL, *Hist. de DON JUAN*,
p. 173—181. MIGNET, *Antonio Perez*, p. 112—116. BILDERDIJK, *Gesch. d. Vaderl.* D. VI. bl. 215, 216.

(2) v. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 21.

(3) BURMAN, *Anal. Belg. Praef.* p. 109, 110. GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Mai-
son d'Orange*, T. VI. p. 452, 453.

(4) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. III. bl. 246.

1576— geroepen, in hechtenis namen en met de uiterste gestrengheid behandelden. Zelfs
1581 weigerden zij, ondanks de voorspraak van den Stadhouder, een der gevangenen zich naar zijne vrouw te begeven, welke op sterven lag. De Abt van *Aduwaard*, een der afgevaardigden, bezweek onder de mishandelingen; anderen vervielen in eene kwijnende ziekte. De Algemeene Staten gaven wel, door tusschenkomst van *RENNENBERG*, den Groningers verlof tot het slechten van de schans te *Delftzijl*, uit welke de Ommelanders zich konden verdedigen, maar zonden ook eerlang den Heer van *St. Aldegonde* en Mr. *NIKOLAAS SILLA* naar *Groningen*, om de slaking der afgevaardigden te bewerken, doch vruchteloos. Eenige Ommelander Edelen besloten nu, hen met geweld te verlossen; en *BARTHOLD ENTENS* nam, op hun last, tot dat doel twaalf vaandels krijgsvolk in soldij. Daar dit volk echter buiten toestemming der Algemeene Staten geworven was, werd *ENTENS*, vóór hij zich verschansen konde, door Hopman *WILLEM HEGEMAN* overvallen en zijne bende uiteengejaagd. Met drie honderd vijftig man wierp hij zich in het slot *Koeverden*, waar hij meende zich zoo lang te kunnen houden tot *WIGBOLD VAN EUSUM*, Heer van *Nyenoord*, hem zou ontzetten. Doch deze Edelman kon de boeren niet bewegen, de wapenen op te vatten. Daar het slot van middelen ter verdediging schaarsch voorzien was, werd *ENTENS* weldra door zijn eigen volk gedwongen, zich aan de Groningers over te geven, welke de sterkte omlegerd en eenige malen beschoten hadden. Hij en zijne manschappen werden naar *Groningen* gevoerd, waar het gemeen hen bij hunne komst wilde doodslaan. In stede van op bevel der Algemeene Staten de wapenen neêr te leggen, dreigden de overmoedige Groningers zelfs al de gevangenen te onthoofden en de huizen der Ommelander Edelen in brand te steken. Niet dan met moeite konden *MATTHIAS* en de Prins van *Oranje* zoo veel verwerven, dat den gekerkerden vergund werd, vrij in de stad rond te gaan, waarvan eenige gebruik maakten om te ontsnappen. Eindelijk gelukte het hun in Wijnmaand dezes jaars eene overeenkomst tot stand te brengen, waarbij voorloopig bepaald werd, dat men zich wederzijds van alle vijandelijkheden zou onthouden, tot gemagtigden uit den Raad van State, den Geheimen Raad, of den Hoogen Raad van *Mechelen*, hoogstens binnen twee jaren, uitspraak zouden gedaan hebben; de stad zou middelerwijl de voorregten behouden, welke zij beweerde vóór het jaar vijftienhonderd een en zeventig bezeten te hebben; voorts moesten al de gevangenen en *ENTENS* in vrijheid gesteld worden (1).

(1) *BONDAM*, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 134, 145. D. V. bl. 320—323. *R. FRESINGA*, *Memoiren*, bl. 36—46, 135—137. *BOR*, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 910—916. B. XII. bl. 960—966. D. II. B. XIII. bl. 19, 20. *HOOFD*, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 546. B. XIII. bl. 568. *V. METEREN*, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 143. *SCHOTANUS*, *Fr. Hist.* B. XXII. bl. 815. *LE PETIT*, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 342, 354. *CHAPPUYS*, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 251, 274. *CAMPANA*, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 197 verso, 198, 209 verso. T. II. p. 2 verso.

In *Friesland* waren mede groote bewegingen ontstaan. Het Spaanschgezinde Hof van *Leeuwarden*, door de nederlaag der Staatschen bij *Gemblours* aangemoedigd, weigerde volstandig het bevelschrift der Algemeene Staten, waarbij DON JAN voor vijand des Lands verklaard werd, af te kondigen. RENNENBERG liet deswegen den een en twintigsten van Lentemaand dezes jaars den Voorzitter en eenige Leden van dat Hof in verzekerde bewaring nemen, stelde anderen in hunne plaats aan, verzette in onderscheiden steden de Regering, en bragt mannen in het bewind, welke der goede zaak meer toegedaan schenen. Ook werd op zijn last CUNERUS PETRI, de eerste en laatste Bisschop van *Leeuwarden*, die zich steeds tegen het bestuur der Algemeene Staten gekant had, opgeligt, in het klooster te *Bergum* onder bewaking gesteld, en eene jaarwedde van acht honderd gulden toegelegd. De Kerkvoogd, welke zich moeilijk in het kloosterleven schikken konde, ontvlood eerlang naar *Keulen*, waar hij zijne dagen eindigde (1).

De ijver, met welken RENNENBERG de belangen der Staatsche partij in *Friesland* behartigde, had reeds in Wijnmaand des verleden jaars de Staten van *Overijssel* geroept, hem het stadhouderschap over hun gewest aan te bieden. Zonder toestemming van *Deventer* en *Kampen*, welke het niet gewaagd hadden, uit vrees voor hunne Duitsche bezetting die de zijde van DON JAN aankleefde, zich met hen te vereenigen, waren zij met hem in onderhandeling getreden, en hadden bij de Algemeene Staten op zijne benoeming tot Stadhouder aangedrongen. *Overijssel* toch, beweerden zij, had sinds Vijftienhonderd zeven en twintig met *Friesland* steeds onder éénen bewindsman gestaan; ook hoopten zij door dien maatregel van het Duitsche krijgsvolk ontslagen te worden. De Algemeene Staten stelden hierop in Slagmaand den Graaf van *Rennenberg* aan tot »Gouverneur en Kapitein-Generaal van de Landen van *Overijssel* en van het graafschap *Lingen*,” in stede van HIERGES, welke zich bij DON JAN ophield. Daar echter de aanstellingsbrief door hen en niet op naam des Konings was uitgevaardigd, maakten eenige Leden der Staten en der Ridderschap, inzonderheid de Regering van *Zwol*, zwarigheid den nieuwen Stadhouder te erkennen en gingen hiertoe niet over, vóór hij eene aanstelling op naam en onder zegel des Konings verworven had (2.) Intusschen schafte RENNENBERG het koninklijk gewestelijk gerechtshof te *Vollenhove* af,

(1) *Charterb. v. Vriesland*, D. III. bl. 1166. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 133, 197. FRESINGA, *Memorien*, bl. 34, 35, 47, 48. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 950. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 146. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 568. WINSEMIUS, *Histor. Lib.* IV. p. 306. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXII. bl. 814. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 263, 264.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 5—8, 117—121, 180—183. D. V. *Voorrede*, bl. X, XI; voorts bl. 165, 166, 167. FRESINGA, *Memorien*, bl. 49—51. *Notae*, p. 494—516.

1576— en beraamde plannen, zich van *Deventer* en *Kampen* te verzekeren, welke, door
1581 eenige vaandels van POLWEILER's afdeeling steeds bezet gehouden, als DON JAN aanhan-
gende beschouwd en uit dien hoofde door de Algemeene Staten den vijf en twintigsten
van Bloeimaand, in naam des Konings, voor openbare vijanden des Lands verklaard wer-
den (1). Eene poging van Hopman WOLTER HEGEMAN, *Kampen* te verrassen, mislukte,
weshalve RENNENBERG tot eene belegering besloot, die echter, wegens gebrek aan volk
en krigsbehoefden, aanvankelijk flauw werd voortgezet. In een uitval nogtans staken
de belegerden de voorstad *de Hage* in brand, waarbij wederzijds velen sneuvelden. Eene
versterking onder SONOY stelde RENNENBERG omtrent het midden van Zomermaand
in staat, de stad naauwer in te sluiten, ofschoon zijne geheele krijgsmagt niet boven de
duizend man beliep. Op den landdag te *Zutphen* bewerkte JAN van *Nassau*, dat het
belegeren van *Kampen* en *Deventer* op gemeenschappelijke kosten zou ondernomen wor-
den, en *Gelderland* daartoe negen honderd man, behalve het krijgsvolk dat uit *Holland*
was gekomen, onderhouden en voor een vierde gedeelte in de overige oorlogskosten
dragen zoude. Intusschen werd de burgerij van *Kampen* door de Duitsche soldaten,
welke haar ontwapend hadden en te wier betaling reeds het stads-zilverwerk tot geld was
geslagen (2), geweldig geteisterd en uitgemergeld, ja, kwam bijna van honger om,
terwijl het krijgsvolk in overdaad leefde. Daar echter geen ontzet kwam opdagen, trad
de bezetting, ongeveer vijf honderd man sterk, den zeventienden van Hooimaand in
onderhandeling, welke drie dagen later door de overgave gevolgd werd. Zij had zich,
onder zekere voorwaarden, den vrijen uittocht bedongen. *Kampen* schaarde zich nu aan
de zijde der Staten en ontving RENNENBERG als Stadhouders (3).

Weinig dagen daarna werd het beter versterkte *Deventer* berend. De bezetting
bestond uit ruim negen honderd Duitschers, alle oude geoeffende soldaten, welke
sinds zes jaren den inwoners tot grooten overlast verstrekt hadden. Zij stonden onder
het opperbevel van den Franschman DE HAURINCOURT, en waren van alle krigs- en mondbe-
hoefden, uitgezonderd buskruid, rijkelijk voorzien. Vele burgers hadden de stad verlaten, deels
om hunne godsdienstige en staatkundige gevoelens, deels uit vrees voor de belegering.
Den derden van Oogstmaand kwam RENNENBERG met twee vaandels van zijne eigene afdeeling,
drie vaandels Friezen, en vijf vaandels Hollanders onder SONOY voor *Deventer*. Later voeg-

(1) DUMBAR's *Analect.* T. III. p. 518—520.

(2) Men vindt eene afbeelding van deze noodmunten in den *Overijsselschen Almanak* voor
1838, bl. 243—245.

(3) CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 210. CHAPPUYS, *Hist Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv.
V. p. 264. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 350, 351. FRESINGA, *Memorien*, bl.
52—64, 520—538. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 966—968. v. METELEN, *Hist.
d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 146. HOOPT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 590, 591.

den zich bij hem nog eenige vaandels Geldersche en Overijsselsche knechten. In de 1576—
eerste dagen bleef het bij bezetten en schermutselen, doch in het laatste der maand 1581
werd er sterker geschoten, waardoor de muur, welke den weg van den Noordenberger-
toren naar de stad dekte, omver viel; ook werd de brug, die over *den IJssel* lag
en toen in *Nederland* hare weergade niet had, in brand gestoken. De burgers waren
overtuust ten prooi aan de mishandelingen en baldadigheden der bezetting, welke
mannen, vrouwen en kinderen dwong, zoo bij nacht als bij dag aan de wallen en bres-
geschotene plaatsen te werken, de levensmiddelen met geweld uit de huizen haalde,
de kerken en kloosters plunderde, en woningen afbrak, om zich van brandstof te voor-
zien. Er werden noodmunten uit het zilverwerk der stad geslagen, en toen dit ver-
dwenen was, uit koper, welk geld de burgerij moest aannemen, om later door
de Regering te worden ingewisseld (1). Het stedelijk bestuur moest voorts in al de
benooidigheden der soldaten en wat tot de verdediging vereischt werd voorzien. Bele-
gerden en belegeraars geraakten dikwerf handgemeen, zoo wel bij de uitvallen als in de
loopgraven, waar niet zelden hevig gevochten werd. Het beleg echter ging langzaam
voort, inzonderheid sinds SONOY en zijne vaandels in het laatst van Herfstmaand door de
Staten van *Holland* terug onthoden waren. Maar toen RENNENBERG eene versterking van zes
vaandels Walen, ongeveer duizend man, dertien stukken geschut en eene groote hoe-
veelheid buskruid ontvangen had, liet hij de stad den elfden van Slagtmaand en de
twee volgende dagen aanhoudend beschieten, waardoor geheele stukken muurs omver
geworpen werden. Hierop maakte hij zich tot de bestorming gereed; doch de bezet-
ting, welke groot gebrek had aan buskruid en wist, dat DON JAN overleden en een
hoop krijgsvolk, tot haar ontzet afgezonden, geslagen was, trad in onderhandeling.
Met veel moeite werd den negentienden van Slagtmaand een verdrag gesloten, waarbij
den Duitsche soldaten vrije uittogt met brandende lonten, doch opgerolde vaandels, werd
toegestaan mits zij beloofden, in de eerstvolgende drie maanden niet tegen de Staten
te dienen. Den volgenden dag trokken zij ten getale van zes honderd man de eene
poort uit, terwijl RENNENBERG met honderd ruiters en zes vaandels voetvolk eene andere
binnentoog. Zoo de bezetting nog een paar dagen weêrstand had geboden, zou men,
door het geweldig wassen van het IJsselwater, genoodzaakt geweest zijn, het beleg op te
breken. Tot weinig minder overlast van de inwoners dan de Duitschers, bleef de Stadhou-
der en zijn volk in *Deventer* tot het begin des volgenden jaars, toen hij vertrok en de be-
waking der stad, even als in *Kampen*, aan de gewapende burgerij toevertrouwde (2).

(1) Deze noodmunten vindt men beschreven en afgebeeld in den *Overijsselschen Almanak*, voor 1836, bl. 15.

(2) *Het beleg van Deventer door den Graaf van Rennenberg in 1578*, door W. H. C. J. (ORDENS), in den *Overijsselschen Almanak* voor 1839, bl. 11—38. Bij dit verhaal, voor een gedeelte uit

1576— Zoo lang de Duitsche benden zich in *Deventer* en *Kampen* ophielden en *Roermond*
 1581 in de magt der Spanjaarden was, stond *Gelderland* elk oogenblik bloot voor vijandelijke aanvallen en strooptogten. Ondertusschen bevond zich dat gewest, sinds het vertrek van *HIERGES*, zonder Stadhouder, tot welke waardigheid de Prins van *Oranje* door de stad *Nijmegen* reeds in Wintermaand des verlopen jaars was voorgedragen, doch toen had men, op voorstel van het kwartier *Arnhem*, besloten over deze belangrijke zaak vooraf het gevoelen van den Prins zelve en van de Staten van *Holland* en *Utrecht* in te winnen. Hierop had *ORANJE* wel tot die bediening *AARSCHOT*, *HAVRÉ*, *BOSSU*, of *HEZÉ* voorgeslagen, maar door zijne vrienden bewerkt, dat de Staten van *Gelderland* met eenparige stemmen Graaf *JAN van Nassau* daartoe benoemden. De aanstellingsbrief werd door de Algemeene Staten, op naam des Konings, den twee en twintigsten van Bloeiimaand uitgevaardigd, en de eed door *JAN van Nassau* in handen des Aartscherts, gelijk weinig dagen later op den landdag te *Nijmegen* in die der Staten van *Gelderland* afgelegd. In hoogst netelige omstandigheden nam hij het bewind op zich. Van buiten werd het gewest door 's vijands benden bedreigd, terwijl de vestingwerken vervallen, en steden en sterkten niet van genoegzame bezetting voorzien waren. Van binnen heerschten verdeeldheid en wantrouwen; vele Overheidspersonen, de Leden van het gewestelijke Hof en van de Rekenkamer waren meer Konings- dan Staatschgezind; het invoeren der algemeene middelen vond steeds tegenkating; de Roomsche godsdienst was nog altijd de heerschende; en de Regenten, vooral der hoofdsteden *Nijmegen*, *Arnhem*, *Zutphen* en *Venlo*, gedoogden niet de openbare uitoefening der nieuwe leer, welker belijders middelerwijl in getal sterk waren toegenomen en zich reeds ginds en elders deden gelden, waaruit met den tijd geweldige botsingen te wachten waren. Wilde *ORANJE* alzoo zijn plan, *Gelderland*, het bolwerk tegen de Zuid-Nederlandsche gewesten, nauwer met *Holland* en *Zeeland* te vereenigen, verwezenlijkt zien (1), dan was een eerst vereischte, dat aldaar aan het hoofd van zaken een man geplaatst was, die zijn geheel vertrouwen bezat en doordrongen was van zijne inzichten en ontwerpen. En wie was zulks meer dan de edele Graaf van *Nassau*?

oorspronkelijke bescheiden geput, hebben wij geraadpleegd de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 484. v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 369, 371, 372—374, 386, 387, 390, 394, 397, 400. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. I. p. 18, 19. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 3 verso. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 364. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 276. HARAËUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 285, 286. FRESINGA, *Memorien*, bl. 64—163. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 1001—1004. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 146 verso, 147, 148. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 611—616. REVIUS, *Daventr. Illustr.* Lib. V. p. 487—490. MOONEN, *Chron. v. Devent.* bl. 120, 121.

(1) Zie hiervoor, bl. 184—186.

Hoewel hij reeds al zijn vermogen aan de zaak der Nederlanders had opgeofferd, zelfs ^{1576—} ¹⁵⁸¹ deswege in aanzienlijke schulden en groote verlegenheid geraakt was, daar men hem niets terugbetaalde, had hij zich echter door zijn broeder laten overhalen, zijn stil en rustig gebied in *Duitschland* te verlaten, om eenen post te aanvaarden, welken velen hem afraadden aan te nemen. De Prins zag ook daarom gaarne, dat *JAN van Nassau* de bewuste waardigheid bekleedde, dewijl de Graaf hem alsdan tevens in *Holland* en *Zee-land* tot plaatsvervanger kon strekken, dewijl zijne tegenwoordigheid in de *Zuidelijke Nederlanden* vereischt werd en hij duchtte, dat hij een langer afzijn de beide gewesten van lieverlede trachten zouden, zich aan zijn gezag te onttrekken. En indedaad, zijn invloed was aldaar merkelyk afgenomen. Men wantrouwde zijne verbinding met den Hertog van *Anjou*, keurde zijne verdraagzaamheid ten opzichte der Katholijken af, en vreesde, dat hij dikwijls de bijzondere belangen der twee Landschappen aan die van de Algemeene Staten opofferde. Ook maakten de gewestelijke Staten en stedelijke Regenten van zijne afwezigheid gebruik, om hun gezag ten koste van het zijne te vermeerderen. Van daar welligt, dat eenige Hollandsche Staatsleden zich tegen de opdracht van het stadhouderlijk bestuur over *Gelderland* aan *JAN van Nassau* verklaard hadden. De vastberadenheid en moed van den nieuwen bewindsman zegepraalden over bijna onoverkomelijke moeilijkheden; de »grenzen werden verzekerd, de algemeene middelen ingevoerd en geregeld, en de leden van het Hof en der Rekenkamer door eigen landzaten vervangen (1).”

Intusschen werden in *Gent* de zaken hoe langer zoo bedenkelijker. Daar men een aanslag der Walen op het zwak bezette *Kortrijk* vermoedde, besloot *RIJHOVE* eenig krijgsvolk ter versterking derwaarts te voeren. Hij wilde echter vóóraf de gevangene ~~HESSELS~~ en ~~VISCH~~ van kapt gemaakt hebben, opdat zij hem, bij zijn afzijn, niet mogten ontrukkt worden, dewijl van Hooger hand en op dreigenden toon, op het slaken der gekerkerde Heeren werd aangedrongen, waartoe men eindelijk wel genoodzaakt zou worden over te gaan. *HESSELS*, als Lid van den Bloedraad, en *VISCH*, als Baljuw, hadden met de uiterste gestrengheid de belijders der nieuwe leer vervolgd, en zich door vele geweldnarigen gehaat gemaakt. De haat tegen *HESSELS* was nog verhoogd door het gerucht, dat hij het vonnis van *EGMOND* en *HOORN* opgesteld en dikwijls den wensch geuit had, hetzelfde ook eens voor den Prins van *Oranje* te mogen doen. *VISCH* werd aangewreven, dat hij een zijner persoonlijke vijanden, een bejaard man, echtgenoot en vader van zes kinderen, uit moedwil op zekeren zondag, op eigen gezag, zonder regtsvorm of vonnis, had laten ophangen. Het kostte *RIJHOVE* geringe moeite,

(1) *Archives de la Maison d'Orange* T. VI. p. 289, 308, 315, 326, 337, 343, 357, 415, 432, 449, 481, 482.. v. *HASSELT*, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 282, 286, 290, 311, 318, 320, 340, 343. *RIJHOFF*, *Bijdragen voor de Vaderl. Gesch. en Oudheidk.* D. I. bl. 104—144. D. II. bl. 49—69.

1576— HEMBYZE voor zijn plan te winnen, bovenal daar HESSELS bij zijn grijzen baard ge-
1581 zworen had, »dat hij HEMBYZE en RIJHOVE eerlang aan de galg zou helpen.” De beide gevangenen, op niets minder dan hun dood bedacht, speelden schaak toen men hun kwam bevelen, in een postwagen met volk naar *Kortrijk*, welke juist langs de gevangenis reed, te stijgen. Een half uur van de stad liet men hen uitstappen, en de wagen reed verder. Zij werden in eene nabij gelegene schuur gevoerd en na een kwartier uurs, zonder eenigen regtsvorm, op last van RIJHOVE aan een boom, naar anderen, aan een dwarsbalk opgehangen. Eenigen meenen, dat zij een kort verhoor voor een krijgsraad ondergingen; maar noch voor een krijgsraad, noch voor HEMBYZE, noch voor RIJHOVE behoorden zij terecht te staan. Men verhaalt, dat RIJHOVE beschimping bij de misdaad voegde, toen hij HESSELS, kort vóór zijn dood, spottende aan den eed bij zijn grijzen baard herinnerde. »*Zulke grijze haren zult gij nimmer dragen,*” riep de twee en zeventig jarige Oude uit. »*Dat zult gij gelogen hebben, schelm,*” hervatte RIJHOVE, sneed hem eene vlecht van den baard en stak die op den hoed, waarin hij door eenige zijner gezellen gevolgd werd. Anderen melden, dat de beul, HESSELS den geheelen baard afsneed en dien pluimsgewijze om zijnen hoed legde. RIJHOVE en een gedeelte zijner trawanten volgden den weg naar *Kortrijk*; de overigen keerden langs onbekende wegen in *Gent* terug. De lijken der opgehangenen werden door eenige Gentsche burgers gevonden en in de schuur bijgezet. Het feit was zoo in het geheim uitgevoerd, dat destijds in *Gent* niemand regt wist, wie er de bewerkers van waren (1).

De bevolking was hier in twee aanhangen verdeeld. Aan het hoofd van den eenen stond HEMBYZE, die slechts van eenen Romeinsch-Gemeenebestgezinden regeringsvorm droomde; aan het hoofd des anderen was RIJHOVE, welke meer in de inzichten des Prinzen van *Oranje* deelde, en op het punt van godsdienst gematigder was dan HEMBYZE, welke de uitoefening van de Roomsche godsdienst niet wilde gedoogen, hetgeen dikwijls tot hevige woorden tusschen de beide volksmenners aanleiding gaf. Om zich te steunen, noodigde HEMBYZE, zonder de gemeente er in te kennen, den Paltzgraaf uit, hem eenige kornetten ruitery te zenden. CASIMIR, steeds wrokkend over de handelwijze der Algemeene Staten te zijnen opzigte en dat men den Hertog van *Anjou* had ingeroepen, liet zich niet wachten. Met omtrent vijf honderd ruiters trok hij *Gent* binnen, werd er feestelijk ingehaald, en ontving dadelijk ongeveer honderd vijf en zestig duizend gulden voor zijn krijgsvolk (2).

10 v.
Wijn-
maand
1578

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 6. v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 156. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 604, 605. v. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl.* T. II. p. 451—456.

(2) v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 49. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 3.

Even weinig als CASIMIR, was ANJOU met zijn onthaal in *de Nederlanden* te vreden. De steden; welke hem tot onderpand waren toegezegd, konde hij niet meester worden. Men weigerde in onderscheidene plaatsen, zoo als te *Mechelen*, hem door de Staten ten verblijf aangeboden, zijne soldaten in bezetting te nemen, verdreef hen uit andere wegens hunne buitensporigheden of uit wantrouwen, en liet hun het noodzakelijkste zelfs ontbreken. Hij zelf werd van verraderlijke aanslagen verdacht gehouden, en had besloten, ten einde alle kwaad vermoeden van zich af te werpen, zich met de krijgsmagt onder BOSSU te vereenigen. Hij kwam echter hiervan terug bij het berigt van de komst van CASIMIR te *Gent* en op het gerucht, dat de Gentenaars den Paltzgraaf tot Beschermer van de Hervormde godsdienst en tot Graaf van *Vlaanderen* zouden benoemen, hetgeen hem, vlammeende op de heerschappij der *Nederlanden*, gansch niet onverschillig kon zijn. Eene hevige botsing ontstond hierdoor tusschen den Franschen en den Duitschen Vorst; en men schroomde niet, elkander in openbare geschriften te honen en te verguizen. Den Staten baarde dit geene geringe bekommernis. Zij trachtten ANJOU, wien zij vreesden, dat zich aan het hoofd der Katholijken zou plaatsen, wanneer CASIMIR zich aan dat der Hervormden mogt stellen, op alle mogelijke wijzen te bevredigen en verzochten hem, zich bij hun leger te voegen. Maar in stede hiervan, dankte hij vooreerst twee duizend man voetvolk en eenige ruiters af, welke met zijne voorkennis, naar men meent, in dienst der Misnoegden overgingen. Evenwel zond hij den Heer DE BONNIVET naar *Gent*, om zich tot scheidsregter in het geschil met de Walen aan te bieden. Toen dit van de hand gewezen werd, ontsloeg hij al zijn overig krijgsvolk en besloot naar *Frankrijk* terug te keeren. Bij monde van den Heer DE PRUNEAUX, ontvouwde hij den Aartshertog en Staten de reden van zijne handelwijze. Hij beklagde zich, »dat de overeenkomst, met hem aangegaan en bij welke hij tot Beschermer der Nederlandsche vrijheid werd verklaard, niet op alle plaatsen was afgekondigd. Hij zag wel, dat zijne afgedankte benden zich bij de Walen voegden, en ofschoon dit buiten zijne voorkennis geschiedde, keurde hij dit echter goed, dewijl de Gentenaars, door het versterken hunner tegenpartij, ligt handelbaarder zouden worden. Indien een vergelijk tot stand gebragt werd, waartoe hij gaarne de behulpzame hand wilde leenen, zou hij zorg dragen, dat de Franschen ver-
trokken. Wat hem betrof, hij moest op bevel zijns broeders naar *Frankrijk* terugkeeren, waar nieuwe onlusten waren losgebarsten. Bovendien had ook de Koning, zijn Meester, vernomen dat de Staten voornemens waren, door tusschenkomst des Keizers, zich met den Koning van *Spanje* te verzoenen, dien hij zich te hunnen gevalle tot

8 v.
Slagtm.
1578

1576— vijand gemaakt had. Wel verre van hen in dit opzigt in den weg te willen staan,
 1581 zou hij veel eer zijne uiterste vlijt aanwenden, eenen vasten en duurzamen vrede te bewerken. Voorts hoopte hij den vriend der Nederlanders te blijven, en dat zij steeds zijner zouden gedenken." Groot was de verbazing der Staten over dit onverwacht besluit, en inzonderheid moest het den Prins van *Oranje* treffen, wiens doel reeds voorlang geweest was, » *Frankrijk*, verknocht aan de Nederlandsche geschillen, met *Spanje* over hoop te helpen." In het antwoord aan den Heer DE PRUNEAUX werd den Hertog » dank betuigd voor de verleende hulp en voor zijne goede bedoeling, den vrede met den Koning van *Spanje* te helpen bevorderen, hoewel men daaraan voor het oogenblik niet kon denken. Het allereerst behoorden de Gentsche geschillen uit den weg geruimd te worden, waartoe de Hertog veel konde bijdragen, door de Fransche benden van de Walen te scheiden, daar zij slechts tot nog grooter verwijdering tusschen de beide partijen aanleiding gaven. Indien vóór den eersten Maart Vijftienhonderd negen en zeventig de vrede niet tot stand gebracht was, zouden de Staten den Koning van *Spanje* van de regering vervallen verklaren, en den Hertog de opperheerschappij, onder zekere voorwaarden, opdragen, terwijl inmiddels het onderling verbond in volle kracht zou blijven." Om hem te meer aan te sporen, beloofden zij, » hem ter eere een metalen standbeeld op het aanzienlijkste plein te *Antwerpen* en te *Brussel* op te rigten; voorts zou 23 v. Slagtm. 1578 een statig gezantschap hem binnen het jaar eene krans van olijftakken en geschenken ter waarde van honderd duizend gulden Artois komen overhandigen." ANJOU scheen niet ongevoelig voor deze aanbiedingen. Hij verwittigde althans de Staten, dat 26 v. Slagtm. hij alles zou aanwenden, om de geschillen tusschen de Gentenaars en de Walen te stillen, en dat hij reeds een zijner Raadheeren naar de Fransche soldaten had gezonden, om hen terug te ontbieden. De Staten gaven bij hunne erkentelijkheid voor 's Hertogs goede bedoelingen, tevens den wensch te kennen, dat hij in *de Nederlanden* mogt blijven, waar men gereed was, hem alle mogelijke voldoening te verschaffen. ANJOU echter vertrok in het laatste van Wintermaand tot smart en teleurstelling van ORANJE. Hij liet DE PRUNEAUX als zijn gezant achter, en de Overste DE COMBELLES ontving bevel, met zijne afdeeling krijgsvolk de Walen te verlaten en naar *Frankrijk* terug te keeren (1). 1 v. Winterm.

Groot was de vreugde der Landzaten over het vertrek der Fransche soldaten, welke, bij gebrek van soldij, geroofd, geblaakt, en velerlei moedwil gepleegd hadden. Hoe deze

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 468, 472—474, 482, 483, 487, 490—493, 514, 520. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. I. p. 15. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 2. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 6, 12. v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 157, 158. B. IX. bl. 161. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 606—608. v. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 21, 22. GROTIUS, *Annal.* Lib. III. p. 59. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 364.

ongebonden gasten huishielden, strekke tot een bewijs uit vele het volgende. In het ^{1576—}₁₅₈₁ dorp *Becourt* lag de Fransche Hopman DU PONT in kwartier bij een braven, welgestelden landman, JAN MILET geheeten, vader van drie schoone dochters. Op MARIA, de oudste en naauwelijks zestien jaar oud, had de Hopman het begeerig oog geworpen. Hij noodigt haar en den ouden man bij zich ten maaltijd. Door min en wijn ontvlamd, vraagt hij den vader schertsenderwijze, of hij hem zijne dochter tot vrouw wil afstaan? MILET, schrander genoeg om te bevroeden, wat dit eigenlijk beteekende, poogt in de eerbiedigste bewoordingen dien voorslag af te wenden. DU PONT jaagt hem het vertrek uit, boet zijne lusten met het meisje, en geeft haar toen zijnen soldaten prijs. Daarop beveelt hij MARIA, zich weder naast hem aan tafel te zetten. Zij gehoorzaamt, weet zich bij zijn wellustig geschimp te bedwingen, en schijnt zelfs haar leed vergeten te hebben. Toen hij zich echter een weinig zijdwaarts buigt, terwijl een bediende hem iets in het oor fluistert, grijpt zij een mes en drijft het hem door het hart, zoo dat hij dood ter aarde zijgt. Zij werpt hierop den disch omver, ontsnapt door eene zijdeur naar haren vader en raadt hem, dadelijk met de twee andere dochters te vlugten. Zij zelve, na het verlies harer eer het leven moede, wacht vrijwillig en onverschrokken de verbitterde soldaten af, die haar terstond aan een boom binden en doodschieten. De rampzalige vader, verwoed door dien tweeden slag in de versche wonde zijner ziel, brengt in allerijl de omliggende dorpelingen in de wapenen; de Franschen worden in *Becourt* overrompeld en allen, vier geheele vaandels, tot den laatsten man toe neêrgesabeld. — Tot een tegenhanger van dit treurig tafereel en tevens ten bewijze, dat evenzeer de Spanjaarden, ook waar zij in *de Nederlanden* nog als vrienden beschouwd werden, zich aan de grofste buitensporigheden schuldig maakten, diene het bedrijf van zekeren Hopman van edelen geslachte, maar wiens naam niet vermeld wordt. Bij een regtsgeleerde in de omstreken van *Rijs- sel* gehuisvest, poogde hij de dochter des huizes, eene overschoone maagd, met geweld tot zijnen wil te brengen. Onder het worstelen ontrukte zij hem den dolk en wondde hem derwijze in de zijde, dat hij nederzeeg. Met den dood op de lippen en met groot berouw in het hart, biechtte hij aan een Priester zijne zonden, ontbood de jonkvrouwe voor zich, betuigde haar zijne diepe smart over zijn wangedrag en bood haar, tot uitdelging zijner schuld, zijne hand en de erfenis van al zijne goederen aan. Hierop verbond de Priester, met toestemming des vaders, hen in den echt; en weinig oogenblikken daarna gaf de Hopman den geest (1).

(1) CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 4. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 350. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 276. v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 152. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 608, 609.

1576— Het vertrek van ANJOU en zijne benden uit *de Nederlanden* moest inzonderheid der
 1581 Koningin van *Engeland* behagen, welke zich over zijne komst ten hoogste gebelgd
 getoond en, naar de getuigenis van PARMA aan FILIPS, den Staten zelfs geraden had,
 zich veeleer met den Koning te verzoenen, dan zich in de armen des Hertogs te wer-
 pen (1). Inmiddels had het bewind des Aartshertogs alles aangewend, om de zaak tus-
 schen *Gent* en de Walen bij te leggen, waartoe beide echter weinig genegenheid toonden.
 De Gentenaars, door de hulp van CASIMIR gesteund, werden hoe langer zoo overmoe-
 diger; en de hoofden der Misnoegden, door bewerking van den Heer DE LA MOTTE,
 hielden steeds meer en meer over tot eene verzoening met den Koning, en trachtten
 uit de Waalsche gewesten een afzonderlijk bondgenootschap te vormen. Vruch-
 teloos zonden *Brussel* en *Antwerpen* gemagtigden naar *Gent*, om tot den vrede te ver-
 manen; en met geen gunstiger uitslag werden de pogingen van den Engelschen gezant
 DANIEL ROGERS tot dat doel bekroond. ELIZABETH keurde het gedrag van den Paltz-
 graaf hoogelijk af en gaf hem dit in scherpe bewoordingen door haren gezant
 te kennen, welke tevens in haar naam bij de Algemeene Staten de plegtige ver-
 klaring aflegde, dat zij geen de minste aanleiding daartoe gegeven had. CASIMIR
 trachtte zich zoo goed mogelijk te verschoonen, wierp de schuld op de Staten, welke
 hem niet naar behooren behandelden, en betuigde dat hij naar *Engeland* zou
 komen, om zich bij de Koningin te regtvaardigen. Maar dit besluit was nog niet ten
 uitvoer gelegd, toen in *Gent*, terwijl er de onderscheidene afgevaardigden ijverig tot
 vrede vermaanden, een hevig oproer losbarstte, waarvan de ware oorzaak niet juist be-
 kend is. Onverwachts geraakte het graauw op de been, jaagde het overschot der
 18 v. Roomsch-Katholijke Geestelijkheid de stad uit, en plunderde of vernielde voorts in alle
 Slagtm. 1578 kerken en kloosters, wat er nog van beelden en sieraden was over gebleven. De
 menigte, als door eene plotselinge razernij aangeprepen, holde schreeuwende en tie-
 rende door de straten, hoorde naar wet noch Overheid, en wie zich onderwond,
 haar tot reden te brengen, was in gevaar het leven te verliezen. De afgevaardigden
 ter bevrediging zagen duidelijk in, dat al hun pogen te vergeefs zou zijn; en allen
 stemden daarin overeen, dat ORANJE de eenige man was, van wien men het herstel
 der rust verwachten konde. Aan hun verzoek, naar *Gent* te komen, leende in zoo
 verre de Prins het oor, dat hij zich vooreerst naar *Dendermonde* begaf, vijf uren van
 daar gelegen. RIJHOVE en zijn aanhang waren nog altijd ORANJE gezind, ofschoon hij
 het gedrag van hun krijgsvolk ten hoogste afgekeurd, en voor het stadhouderschap van
Vlaanderen, welligt om den Hertog van *Aarschot* niet te beleedigen, bedankt had,
 hetwelk hem door hun toedoen was opgedragen geworden. In weerwil van HEMBYSE

(1) *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I, p. 26.

en de zijnen, welke trachtten 'sPrinsen komst te *Gent* te beletten, begaf zich RIJHOVE 1576— naar *Dendermonde*, om ORANJE derwaarts te noodigen, welke hierop verklaarde, en 1581 zijne redenen schriftelijk uiteenzette, dat hij daaraan niet konde voldoen, vóór de 24 v. Slagtm. bewerkers der op nieuw gepleegde buitensporigheden gestraft waren. Ondertusschen 1578 bleef hij onverpoosd werkzaam, om eene verzoening met de Waalsche gewesten tot stand te brengen en den godsdienstvrede te herstellen, terwijl HEMBYSE de vijandelijkheden voortzette en een aanslag op *Oudenaarden* beproefde, die echter mislukte. In het begin van Wintermaand kwam hij eindelijk, op sterken aandrang der Algemeene Staten en ondanks de gevaren welke hem dreigden, te *Gent* met zijn broeder JAN van *Nassau*, van wiens invloed op CASIMIR men veel goeds verwachtte. DATHENUS en eenige andere heethoofden maakten zich in allerijl uit de voeten. Na vele moeilijkheden gelukte het den Prins, den zestienden van Wintermaand een vergelijk te bewerken, hetwelk elf dagen daarna openlijk werd afgekondigd. De hoofdinhoud er van komt hierop neder: »De Gentenaars nemen den geloofsvrede aan en bewilligen den terugkeer der Roomsche Geestelijkheid, met uitzondering der vier bedelorden, en in de teruggave harer goederen. De kerken worden tusschen de Hervormden en de Katholijken verdeeld, doch de laatsten mogen geene openlijke ommegangen houden of het sakrament statelijk door de straten dragen.» De Onroomschen waren over dit verdrag weinig te vreden, beweerende, dat men den Katholijken er te veel voordeelen in verleend had; de Prins daarentegen was van gevoelen, »dat men jegens elk, zijnen vijand zelfs, woord en gelofte moest houden.» De Roomschezinden waren er even weinig mede ingenomen, omdat er niets bepaalds betrekkelijk de gevangen Heeren in was vastgesteld. De Gentenaars beloofden er alleen in, hen niet vijandig te behandelen, maar hunne zaak naar regt en billijkheid te onderzoeken, zoodra zaken van meer gewigt afgehandeld en uit den weg geruimd zouden zijn. En hiervan konden zij zelfs door de vertoogen der Koningin van *Engeland*, welke ten behoeve der gevangenen tusschen beide trad, niet afgebragt worden (1).

Terstond na den dood van DON JAN WAS PARMA door de legerhoofden als algemeen Landvoogd erkend, en spoedig in die waardigheid door den Koning bevestigd geworden. Hoewel hij wist, welken zwaren last hij op zijne schouders laadde, aan hoe vele moeilijkheden en gevaren hij zich blootstelde, en welke groote verantwoordelijkheid op hem

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 463—472, 478, 479, 487, 504—509. KERVIJN DE VOLKAERTSBEECKE, *Documents Hist.* p. 46—60, 75—81. *Correspondance d'ALEX. FARNESE*, P. I. p. 26. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 271, 275. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 360—363. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 286. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 6—13. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 158. B. IX. bl. 160—162. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 609, 610.

1576— zou rusten, meende hij echter den opgedragen post niet te mogen weigeren, daar hij
1581 in *de Nederlanden* gekomen was, om den Koning te dienen (1). Men moet nogtans erkennen, dat *PARMA* onder veel gunstiger omstandigheden dan *DON JAN* het bewind aanvaardde. In Wijnmaand Vijftienhonderd zes en zeventig hadden *de Nederlanden* zich door een plechtig verbond eng aaneen gesloten; in Wijnmaand Vijftienhonderd acht en zeventig openbaarde zich aan alle kanten steeds toenemende verdeeldheid (2). Door de geschillen van de Gentenaars met de Walen, en het wantrouwen tusschen den Hertog van *Anjou* en den Paltzgraaf, had het aanzienlijke staatsche heir weinig uitgerigt. Het krijgsvolk daarenboven was ten uiterste misnoegd over het gebrek aan betaling en leed vele ontberingen, terwijl de winter met buitengemeene felheid naderde. *DE LA NOUE* en *BOSSU* ontvingen last, de verschanste legerplaats te verlaten en de benden uiteen te doen gaan, daar zij bij het vergevorderde jaargetijde veel zouden kosten en weinig baten. Met schrander beleid kweten zich de beide legerhoofden van deze moeilijke taak, daar de benden, meest vreemd krijgsvolk en zoo kwalijk betaald, noode zouden vertrekken. De buitenlandsche soldaten werden afgedankt, of naar die streken verplaatst, waar zij het minst konden schaden; de inheemsche werden in de steden gelegd. *Tienen*, *Aarschot* en andere plaatsen ontvingen Duitsche ruiters tot bezetting. Op den aftogt bemagtigde *HOHENLO* het slot *Weerd*, doch bleef er slechts korten tijd meester van (3). Een groot verlies trof om dien tijd de Staten door den dood des Graven van *Bossu* of *Boussu*, welke te *Antwerpen* aan eene heete koorts overleed. Dat hij het voornemen zou gehad hebben, zich met den Koning te verzoenen, wordt door geen enkel bewijs gestaafd; ook bestaat er niet de minste schijn, dat hij op last van *ORANJE* door vergif van kant geholpen werd, gelijk eenige Spaanschgezinde schrijvers beweeren (4). Integendeel, de Prins beminde den Graaf en droeg hem bijzondere achting toe. Door zijn invloed was hij tot Groot-Hofmaarschalk van *MATTHIAS* en tot Opperbevelhebber des legers aangesteld, en hem door de Staten van *Holland* eene jaarwedde van vijf duizend gulden toegelegd. »Wij zijn hier,» schreef hij uit *Gent*, »in de grootste droefheid van de wereld over de zware ziekte van *BOSSU*. Men meldt mij, dat er

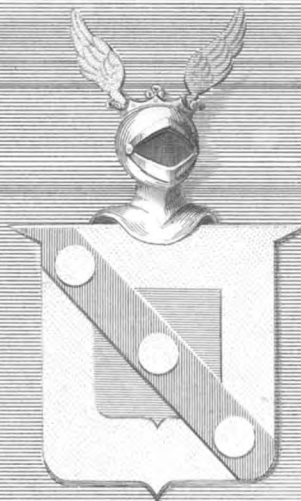
21 v.
Win-
term.
1578

(1) *Correspondance* d'ALEX. FARNESE, P. I. p. 16, 30, 31. BENTIVOGLIO *Nederl. Hist.* bl. 304, 305.

(2) GROEN v. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 455. Vgl. *Corresp.* d'ALEX. FARNESE, P. I. p. 60.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 475, 487. *Correspondance* d'ALEX. FARNESE, P. I. p. 26, 35. *Documents Hist.* p. 60. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. I. p. 8. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 306.

(4) STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. I. p. 42, 43. DE TASSIS, *Comment.* Lib. V. p. 329. Daarentegen melden CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 4. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 320, en HARAEUS *Annal. Brab.* T. III. p. 287 hiervan geen woord.

MAXIMILIAAN
GRAAF VAN

DE HENIN,
BOSSU.

C. E. Tancet sculp.

geen hoop van leven meer is. Zeker zal het vaderland veel aan dien man verliezen. 1576—
Ik hoop niet, dat God ons zoo vreesselijk zal bedroeven (1).” 1581

Sinds PARMA het bewind had aanvaard was hij rusteloos bezig, de verloopene zaken te herstellen. Had de stad *Binch* zich in Wijnmaand bij verdrag aan de Staat-schen overgegeven, door den bevelhebber van *Philippeville* daarentegen waren kort hierop twee kornetten Fransche ruitery nabij het stadje *Walcourt* verslagen en uiteen gejaagd geworden. Met nadruk trachtte hij den krijg voort te zetten; en eene aanzienlijke versterking, zoo van ruiters als voetknechten, was uit *Duitschland* in aantogt (2). Den Koning echter schijnt het thans ernst geweest te zijn, de onlusten in *de Nederlanden* op eene vredelievende wijze te eindigen en al het verledene te vergeten. Dien geest ademen ten minste zijne eerste voorschriften aan PARMA. »Gij moet door alle mogelijke middelen trachten de zaken te schikken,» zegt hij. »Dit is mijn wensch en ook altijd mijn wensch geweest, en mijn voornemen is, al het verledene te vergeven. Dat slechts *de Nederlanden* onder mijne gehoorzaamheid terugkeeren en de Roomsch-Katholieke godsdienst er gehandhaafd worde; voor het overige kunt gij handelen, zoo als gij naar gelang van zaken raadzaam zult oordeelen (3).» En eenigen tijd later schreef hij hem: »Daar ik niets vuriger verlang dan het welzijn en behoud mijner goede onderdanen in *de Nederlanden*, en dat zij in rust en vrede onder mijn bestuur leven, zoo verzoek en gelast ik u wel uitdrukkelijk, op geenerlei wijze en onder geen voorwendsel, hoe ook genaamd, eenig Spaansch of Italiaansch krijgsvolk aan den Heer DE LA MOTTE te zenden (4).» De Raadsheer ASSONVILLE was insgelijks van gevoelen, »dat men trachten moest den vrede, tot welken prijs ook, te verwerven, wilde men het Land voor den Koning en de Roomsche godsdienst bewaren. Al het overige zou zich dan spoedig en gemakkelijk schikken, mits men den staat wel en buiten vreemden invloed bestuurde, want daarin lag de bron van al de onlusten. Hij koesterde thans meer dan ooit hoop op vrede, daar de gesteldheid van zaken alle partijen er scheen toe te dwingen (5).» Aan de Staatsche zijde toonde men zich genegen tot een wapenstilstand. Om dien

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 513. Vgl. hierbij LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 364. *Leven. v. WILLEM I*, D. III. bl. 243—246. BURMANNUS, *Analect. Belg.* T. I. *Praefat.* p. 105, 106. VAN WIJN OP WAGENAAR, St. VII. bl. 66, 67. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 511, 512.

(2) *Correspondance d'ALEX. FARNESE*, P. I. p. 26, 28, 29, 38, 42.

(3) *Correspondance d'ALEXANDRE FARNESE*, P. I. p. 23. Zie ook 's Konings brief aan de Overheid van *Bourbourg*, in de *Documents Hist.* p. 82.

(4) *Correspondance d'ALEXANDRE FARNESE*, P. I. p. 50.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 514.

1576— te bewerken, begaf zich 's Keizers gezant, de Graaf van *Schwartzenberg*, uit *Antwerpen* naar *PARMA*, welke het echter niet raadzaam oordeelde daarin te bewilligen, dewijl hij er eene staatslist van den Prins van *Oranje* in vermoedde (1). Sinds geruimen tijd was hij met de hoofden der Misnoegden in onderhandeling getreden, en trachtte al de Katholijke Nederlanders voor zich te winnen. Door de pogingen van *DE LA MOTTE*, door schoone beloften en vleijende woorden werden onderscheidene plaatsen in *Artois* en *Henegouwen*, de voornaamste krijgsbevelhebbers, zoo als *EGMOND*, *MONTIGNY*, *HEZÉ*, en *CAPRES*, en de meeste soldaten steeds meer en meer tot verzoening met den Koning gestemd, waartoe de Burggraaf van *Gent* zelfs de Algemeene Staten vermaande. De Misnoegden beschouwden den geloofsvrede, onlangs door den Prins van *Oranje* te *Gent* bewerkt, als in strijd met het Gentsche Verdrag van Vijftienhonderd zes en zeventig; en ofschoon de Roomsche Geestelijkheid daarbij in het bezit harer goederen gesteld en de uitoefening harer eerdienst binnen die stad vergund werd, waarvoor zij beweerden alleen de wapenen opgevat te hebben, gingen zij voort, zoo het heette ter verdediging hunner godsdienst, *Vlaanderen* te brandschatten en te verwoesten, tot dat op het kasteel te *Lannoy* een vredesverdrag tusschen hen en het bewind des Aartshertogs getroffen werd. De Algemeene Staten, welke evenwel eene geheele afscheiding der Waalsche gewesten van de overige vreesden, zonden afgevaardigden op afgevaardigden derwaarts, om dit te voorkomen. *Artois*, *Henegouwen*, en *Douai* verklaarden, zich noch van de Algemeene Staten te zullen scheiden, noch eenen afzonderlijken vrede te sluiten ten nadeele der andere Landschappen, noch iets te beginnen zonder overleg met den Aartshertog en zijnen rade (2). Niettemin sloten zij eerlang onderling te *Atrecht* eene vereeniging, waarbij zij zich verbonden, »de Brusselsche Unie, de Roomsche-Katholijke godsdienst, de Gentsche Bevrediging, en de gehoorzaamheid aan den Koning te handhaven, en met al hunne magt den geloofsvrede te keer te gaan (5).”

23 v.
Win-
term.
1578

6 v.
Louw-
maand
1579

Het verbond der Walen te *Atrecht* schijnt het sluiten der beroemde Vereeniging van de Noord-Nederlandsche gewesten, of de zoogenaamde Unie van *Utrecht*, bespoedigd te hebben. Er is reeds opgemerkt, dat *ORANJE* vóór lang het denkbeeld koesterde, de Noordelijke *Nederlanden* enger met *Holland* en *Zeeland* te verbinden. De redenen, welke hem daartoe noopten, en de maatregelen, door welke hij allengs zijn

(1) *Correspondance* D'ALEXANDRE FARNESE, P. I. p. 34, 35, 44, 60, 71. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 517, 518.

(2) *Resolutions des États Gén.* bij GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 521—524. *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 37, 44—52, 57. *Documents Hist.* p. 62, 68, 72, 73, 81. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 363. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 162.

(3) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 162. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 617.

wit poogde te bereiken, zijn tevens ontvouwd geworden (1). Het is niet waarschijnlijk, ^{1576—} dat de Koningin van *Engeland* hem het eerst op die gedachte zou gebragt hebben (2). ¹⁵⁸¹ Hij zelf doorzag het nut en de noodzakelijkheid van een dergelijk bondgenootschap; en verklaarde ook met ronde woorden in zijn Verdedigingschrift, «dat hij de Unie van *Utrecht* eerst gedreven en naderhand bevorderd had (3).» De meer innige aaneensluiting van *Holland* en *Zeeland* had het dezen gewesten mogelijk gemaakt, den oorlog tegen de geheele Spaansche krijgsmagt zoo langen tijd vol te houden. Het was duidelijk, dat al de voordeelen, uit deze verbindtenis voortgevloeid, nog veel meer zouden uitkomen, wanneer een even sterke band al de naastbijgelegene gewesten omstrengelde, waar tegenwoordig overal de Hervormde godsdienst de heerschende was. Ondertusschen belette de betrekking van Stedehouder des Aartshtogs den Prins, zelf openlijk aan de verwezenlijking van zijn plan deel te nemen. Ook zouden de Algemeene Staten ongaarne zulk eene afzonderlijke verbindtenis van gewesten onderling aanzien, welke, naar het hun voorkwam, slechts leiden moest tot verslapping van den band, die al *de Nederlanden* te zamen hield (4). ORANJE bediende zich derhalve, gelijk in alle andere gewichtige omstandigheden, van kundige mannen, op wier trouw hij zich verlaten konde. Doch geen bewees hem hierin grooter dienst dan JAN van *Nassau*, ofschoon diens inzichten niet altijd met de zijne overeenstemden. »De Prins,» zegt een uitheemsch schrijver, »beschouwde godsdienstige verdraagzaamheid als den grondslag van het heil des volks. Uit ieder zijner woorden en daden blijkt onmiskenbaar de overtuiging, dat eene verstandige regering zich niet moet bekommeren, om hetgeen de bijzondere personen in den staat gelooven, mits zij als staatsburgers behoorlijk hunnen plicht vervullen. En zoo ORANJE nu en dan eens wat harder tegen de Katholijken dan tegen de Hervormden te werk ging, was die gestrengheid nooit tegen het geloof als zoodanig, maar alleen tegen de partij gerigt, welke zich niet wilde onderwerpen aan de wetten door 's Lands regering voorgeschreven (5).» In JAN van *Nassau*, daarentegen, welke voortreffelijke hoedanigheden hij anders ook bezat, was verdraagzaamheid geene hoofddeugd. Uit ijver voor het Protestantische geloof, maakte hij zich aan onregtvaardigheden tegen andersdenkenden schuldig. Pleegden de Onroomschen hier en daar geweldenarijen tegen de geestelijkheid en in de

(1) Zie hiervoor, bl. 184, 273. Vgl. ook VAN WIJN op WAGENAAR, St. VII bl. 68 enz. en de aldaar aangehaalde schrijvers.

(2) LANGUET, *Epist. Lib. I. Epist. 107*, welke dit trouwens ook alleen als een: *men zegt* verhaalt.

(3) Zie *Apologie van WILLEM I*, bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. Authent. Stukk. D. II. bl. 92*.

(4) WAGENAAR, D. VII. bl. 249, 250, wien v. CORVIN-WIERSBITZKY volgt in *de Tachtigj Oorl. D. III. bl. 294*.

(5) v. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl. D. III. bl. 295*.

1576—
1581 Roomsche kerken, zoo toonde hij zich weinig genegen, den Katholijken regt te verschaffen, ja, scheen in dergelijke baldadigheden zelfs genoeg te nemen. Het onregt, den Katholijken aangedaan, was geen onregt in zijne oogen en die zijner aanhangers, welke hij ongestraft de Roomsche godsdienst liet honen. Bij onverdraagzaamheid voegde hij partijdigheid, toen hij den geloofsvrede in *Gelderland*, grootendeels nog Katholijk, wilde ingevoerd hebben, maar in *Holland* en *Zeeland* niet. De Prins begeerde eene staatkundige verbindtenis van de Noordelijke gewesten te bewerken, waarbij het verschil van godsdienst, zooveel mogelijk, op den achtergrond moest geschoven blijven. JAN van Nassau integendeel wenschte, alle vrienden des Vaderlands, maar bovenal zijne geloofsgenooten, tot een naauwer verbond te brengen, om tegen alle aanslagen gedekt te zijn, welke MATTHIAS, de Algemeene Staten, de Keizer, en anderen, die, zoo als de Graaf van *Culemborg* zich uitdrukte, »*allen in éenen pot stipten*,” tot het herstellen van het overwigt der Katholijken mogten beproeven (1).

De pogingen, in het vorige jaar aangewend om *Gelderland* nader met *Holland* en *Zeeland* te verbinden, hadden den gewenschten uitslag niet gehad (2). JAN van Nassau trachtte deze gewigtige zaak tot stand te brengen, maar dewijl hij hierbij met meer ijver dan gematigdheid, dikwijls met geweld te werk ging, maakte hij zich veel vijanden en ontmoette hevige tegenkanting. In Herfstmaand betuigden zelfs de Staten van *Gelderland* uitdrukkelijk, zich tegen elke nieuwe verbindtenis en tegen den geloofsvrede te zullen verzetten. De Gentsche Bevrediging, meenden zij, had de gewesten genoegzaam vereenigd. Zij waren echter tot een nader verbond bereid, zoo welligt nog eenige andere Landschappen het algemeene bondgenootschap mogten verlaten. Maar wat den geloofsvrede betref, zij besloten eenparig, door een gezantschap zich ernstig bij den Stadhouder daartegen te verklaren; sommige Leden gaven zelfs den raad, soldaten aan te nemen, om, ingeval die stap vruchteloos mogt zijn, dien vrede met geweld te keeren (3). 's Graven volharding was sterker dan al de wederstand der Staten. Na veelvuldige beraadslagingen en langdurige woordenwisselingen op onderscheidene dagvaarten te *Arnhem*, *Gorkum* en *Utrecht*, gelukte het hem te bewerken, dat de afgevaardigden van eenige gewesten, en onder hen OLDENBARNEVELD van wege *Holland*, den vijfden van Wintermaand te *Utrecht* bijeenkwamen. Hier werd het ontwerp van het verbond, ongetwijfeld van JAN van Nassau uitgegaan, onderzocht, hier en daar gewijzigd, en

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 433—435, en de aanmerkingen van GROEN VAN PRINSTERER aldaar, wien v. CORVIN-WIERSBITZKY volgt in *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 296, 297.

(2) Zie hiervoor, bl. 184, 185.

(3) NIJHOFF, *Bijdragen v. Vaderl. Gesch.* D. I. bl. 105—144. GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 449, 450.

door de gemagtigden, onder het welbehagen hunner Meesters, goedgekeurd en onder-^{1576—}teekend. Na verloop van ruim eene maand werden de onderhandelingen te *Utrecht*¹⁵⁸¹ hervat en het ontwerp, naar aanleiding der aanmerkingen in de staatsvergaderingen der bijzondere gewesten daarop gemaakt, nader overwogen. Doch waarschijnlijk zou er nog veel kostbare tijd met beraadslagingen zijn verspild geworden, indien niet de tijding van 's vijands inval in *Gelderland* tot spoedig handelen gedreven had. Zonder voorkennis van ORANJE, en, gelijk JAN van Nassau getuigde, »tegen alle menschelijke verwachting aan, zelfs tegen den wil van den Aartshertog en der Algemeene Staten (1),» werd dan dit vermaarde Verbond in het Groot-Kapittelhuis ten Dom op Vrijdag den drie en twintigsten van Louwmaand plegtig gesloten. Graaf JAN van Nassau¹⁵⁷⁹ teekende het eerst, toen de gemagtigden uit de Ridderschap van *Gelre* en *Zutphen* ALEXANDER VAN TELLICH, GELIS PIECK, JOACHIM VAN LIERE, EN ALEXANDER BENTINCK; de afgevaardigden van *Holland* GERARD VAN POELGEEST, PAULUS BUYS, EN REINIER CANT; van *Zeeland* WILLEM ROELS, NICOLAAS BLANCX, PIETER DE RIJCKE, EN KASPAR VAN VOSBERGEN; van *Utrecht* AUSONIUS VAN GALAMA, SCHORE, PIETER VERHAAR, ADRIAAN VAN ZUYLEN, EN LAMBERTUS VAN DER BURCH VAN wege de vijf Kapittels, FREDERIK VAN UTEN-ENG, REINHARD VAN AZWINE, EN BARTHOLOMEUS VAN DER WAEL, alle Utrechtsche Edellieden, uit naam der Ridderschap, EN NICOLAAS VAN ZUYLEN VAN DRAKENBORCH, AERT DIRKSZ VAN LEYDEN, OF VAN LEUWEN, EN LUBBERT VAN CLEEFF VOOR de stad *Utrecht*; van de *Groninger Ommervanden* EGBERT CLANDT EN EISO JARGES. Zes dagen daarna werd de^{29 v.} *Unie* met veel plegtigheid van het Raadhuis te *Utrecht* afgekondigd (2). JAN van Nassau^{Louw-} beval, in de kerken van zijn graafschap God daarvoor te danken (3).^{maand.}

De inhoud van dit hoogst belangrijk staatsstuk moet meer dan oppervlakkig medege-
deeld worden, niet alleen, omdat het de grondslag van het gemeenebest der *Vereenigde
Nederlanden* geworden is, maar ook, omdat de kennis er van tot het regte verstand van
vele latere gebeurtenissen en handelingen onontbeerlijk is. In de Inleiding verklaren »*Gelre,
Zutphen, Holland, Zeeland, Utrecht* en de *Friesche Ommelanden* tusschen de *Eems* en de
Lauwers, dat daar zij bevonden hebben, hoe sinds de Gentsche Bevrediging de Spanjaar-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 568.

(2) PIETER PAULUS, *Hist. v. d. Unie van Utrecht*, in het eerste deel zijner *Verklaring der Unie van Utrecht*, bl. 9—30, welke dit alles uitvoerig behandelt. Na hem heeft v. d. SPIEGEL belangrijke bijdragen tot de geschiedenis van het Utrechtsche Bondgenootschap geleverd in den *Bundel van Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 47, 63, 65, 67, 83, 86 88, 90, 93, 96, 104, 106, 108—111, 113, 116, 119, 121, 123, 126, 128, 137, 145, 150, 157, 176—182, 185. Vgl. VAN WIJN OP WAGENAAR, St. VII. bl. 72—79. *Naleez.* bl. 296—298.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 569.

1576—
1581 den met DON JAN van Oostenrijk en andere hunner hoofden getracht hebben *de Nederlanden* te overheeren en, tot hun uiterste verderf, van een te scheiden, zij raadzaam geoordeeld hebben, zich nog nader en meer bijzonder met elkander te verbinden. Zij bedoelen echter hiermede geenszins, de algemeene Unie of Vereeniging, bij de genoemde Bevrediging beraamd, te verlaten, maar veeleer haar nog meer te sterken, zich te beter tegen hunne vijanden te verdedigen, en verdere onderlinge verwijdering te voorkomen. Tot dat einde hebben de afgevaardigden der gemelde Landschappen, volkomen door hunne Meesters gemagtigd, de volgende punten vastgesteld, zonder zich, in allen gevalle, bij dezen te willen onttrekken aan of uit het Heilige Roomsche Rijk.”

1°. » De genoemde gewesten verbinden zich, om ten eeuwigen dage zoo vereenigd te blijven, alsof zij maar één Landschap waren, zonder zich door iets, hoe ook genaamd, van een te laten scheiden, onverminderd nochtans, dat elk gewest en iedere stad zijne en hare bijzondere voorregten, vrijheden, gewoonten en alle andere geregtigheden blijft behouden, en waarin zij elkander niet alleen niet hinderen, maar zelfs handhaven en beschermen zullen, des noods met lijf en goed. Ontstaat er onderling geschil over deze geregtigheden, dan zal dit door den gewonen regter, of door goede mannen, of bij minnelijk verdrag vereffend worden, zonder dat de andere gewesten, steden of leden, zoo lang partijen zich aan den regter onderwerpen, zich daarmede zullen mogen bemoeijen, ten ware zij mogten goedvinden, een verdrag te helpen bemiddelen.”

2°. » De Bondgenooten zullen elkander bijstaan met lijf, goed en bloed tegen alle geweld op 's Konings naam of van zijnentwege hun aangedaan, onder welk voorwendsel zulks ook mogt geschieden, hetzij ter oorzake van de Gentsche Bevrediging, van het opvatten der wapenen tegen DON JAN, van het aannemen des Aartshertogs MATTHIAS tot Landvoogd, met al hetgeen er uit gevolgd is of zou mogen volgen; of zelfs onder schijn van de Roomsche godsdienst met de wapenen te willen herstellen of invoeren, of ter zake van het voorgevallene sedert het jaar Vijftienhonderd acht en vijftig, of eindelijk, wegens het sluiten van dit Verbond van vereeniging; om het even, of dit geweld eenig Land, Staat, Stad of Lid in het bijzonder, of allen in het gemeen wierd aangedaan.”

3°. » De gemelde Landschappen zullen elkander ook moeten bijstaan tegen alle in- en uitheemsche Heeren, Landen en Steden, die hun eenig geweld, ongelijk of krijg willen aandoen, mits dat deze bijstand door het geheele Bondgenootschap met kennis en naar gelegenheid der zake bepaald worde.”

4°. » De steden moeten, des noods, bij rade en op bevel dezer Vereenigde Gewesten versterkt worden, ten koste van de steden en van de Landschappen, in welke zij gelegen zijn, mits de gezamentlijke gewesten (Generaliteit) daartoe de helft drage. Doch het aanleggen van nieuwe sterkten, ook het veranderen of afwerpen der tegenwoordige, zal voor rekening van geheel het Bondgenootschap komen.”

5° en 6°. » Om de kosten, vereischt tot bescherming der gewesten, te vinden, zal

men openlijk aan de meestbiedenden verpachten, of op eenen eenparigen voet doen in-^{1576—}
zamelen zekere imposten, die, naar gelang van zaken, bij gemeenen rade verhoogd of ¹⁵⁸¹
verlaagd zullen worden; ook zal men gebruik maken van de inkomsten der Koninklijke
domeinen, na aftrek van de daarop staande lasten.”

7°. » De grenssteden en ook andere, des noods, zijn gehouden bezettingen te ontvangen, op last der Vereenigde Gewesten en bij rade van den Stadhouder des Landschaps, waar de bezetting gelegd zal worden. Deze bezetting moet door het Bondgenootschap betaald worden, eenen bijzonderen eed afleggen aan de stad en het gewest, waarin zij gelegd wordt, en goede krijgstuicht onderhouden.”

8°. » Om te allen tijde door 's Lands ingezetenen te kunnen worden bijgestaan, zullen de inwoners van elk gewest, van achttien tot zestig jaren oud, binnen den tijd van ééne maand opgeteekend worden, om hierop, in de eerste zamenkomst der Bondgenooten, nader te besluiten.”

9°. » Men zal geen bestand of vrede sluiten, geen oorlog aanvangen, geene belastingen instellen, het geheele Bondgenootschap aangaande, dan met gemeenen rade en bewilliging der gewesten. Ontstaat er geschil over zaken, waarover de gewesten gemeenschappelijk moeten handelen zoo als de bovengenoemde, dan zal het bij voorraad verbleven worden aan de Stadhouders nu ten tijde aanwezende.”

10°. Buiten bewilliging der Bondgenooten, zullen door de bijzondere gewesten en steden geene verbonden met eenige naburige Heeren of Landen mogen gemaakt worden.”

11°. » Zoo eenige naburige Vorsten, Heeren, Landen of Steden begeeren, zich met de nu verbondene gewesten te vereenigen en in dit Bondgenootschap te treden, mogen zij daartoe, bij gemeene rade en bewilliging der gewesten, ontvangen worden.”

12°. » In het stuk der munt en in den loop van het geld, zullen de gewesten met elkander moeten overeenkomen volgens de Ordonnantien, hierop te maken en welke het eene Landschap, zonder het andere, niet zal mogen veranderen.”

13°. » Ten aanzien van de godsdienst, mogen *Holland* en *Zeeland* zich naar hun goedvinden gedragen. Doch de andere gewesten zullen zich schikken naar den geloofsvrede, of daarin zulke orde stellen, als zij tot behoud der rust en welvaart van elk gewest of stad, en tot handhaving der geregtigheden van geestelijken en wereldlijken dienstig vinden, zonder hierin door eenig ander gewest eenigzins gehinderd te mogen worden; mits nogtans elk vrijheid van godsdienst behoude, en niemand ter zake van godsdienst achterhaald of onderzocht worde, gelijk reeds bij den Gentschen Vrede is vastgesteld.” — Alzoo eenigen hieruit afleidden, dat niemand in het Bondgenootschap kon opgenomen worden, dan die den geloofsvrede, of ten minste de Roomsche-Katholieke en Hervormde godsdienst zou toelaten, werd den eersten van Sprokkelmaand nader bepaald, » dat men niet bedoelde, eenige Landschappen of Steden, die zich alleen aan de Roomsche godsdienst wilden houden en in welke het getal der Hervormden zoo

1576— groot niet was, dat aldaar, ingevolgeden geloofsvrede, de Hervormde godsdienst behoorde
1581 uitgeoefend te worden, van het Bondgenootschap uit te sluiten, maar deze, integendeel, daarin wilde opnemen, mits zij de punten er van nakwamen, en zich als goede Patriotten gedroegen, daar de meening niet was, dat het eene gewest of de eene stad zich het bedrijf van de andere, in het stuk van godsdienst, zou aantrekken.”

14° en 15°. »Ingevolge de Gentsche Bevrediging, zal men aan de kloosterlingen en geestelijken hunne goederen, in de Vereenigde Gewesten gelegen, laten volgen; de kloosterlingen, die ten tijde des oorlogs van *Holland* en *Zeeland* tegen de Spanjaarden hunne kloosters verlaten hebben, zullen wederzijds uit de inkomsten der kloosters, waartoe zij te voren behoorden, hun leven lang onderhouden worden, hetzij in *Holland* en *Zeeland*, waar het aan geene voorbeelden van die soort ontbreekt, of in andere Vereenigde Gewesten. Zij echter, die zich hierna in eenig klooster begeven en het weder verlaten, zullen geen onderhoud genieten, maar alleen terug mogen nemen, wat zij daarin gebragt hebben. Voorts zullen de kloosterlingen vrijheid van godsdienst en kleeding hebben, mits zij den Oversten van de kloosters in alle andere zaken onderdanig zijn.” — De Bondgenooten, beducht voor pleitgedingen, welke door de kloosterlingen, wegens hunne ouderlijke nalatenschap, of uit hoofde van eenige giften en vermakingen, mogten aangevangen worden, vonden goed op den eersten van Sprokkelmaand dezes jaars nader te bepalen, »dat alle zulke pleitgedingen, reeds aangevangen of nog aan te vangen, moesten opgeschort en in state gehouden worden, tot dat hieromtrent bij de Bondgenooten, of ook wel, was 't nood, bij de hooge Overheid zelve anders zou bevolen worden.”

16°. »Indien er eenig geschil ontstaat tusschen het eene en andere gewest, zal dit door de onzijdige gewesten of hunne gemagtigden beslist worden; betreft het geschil de gewesten in het algemeen, dan door de Stadhouders, zoo als hierboven in het negende punt is bepaald. Naar de uitspraak, aldus gedaan, moeten de gewesten zich gedragen, zonder zich daartegen van eenigerhande middelen van regten te mogen bedienen.”

17°. »Om geenen uitheemschen Vorsten, Heeren, Landen of Steden tot oorlog aanleiding te geven, zal den vreemdelingen, zoo wel als den ingezetenen, goed regt gedaan worden. Mogt eenig gewest of stad hieromtrent in gebreke blijven, dan zullen de andere Bondgenooten, door alle behoorlijke wegen en middelen, er de hand aan houden en alle misslagen in die regtsoefening tegengaan.”

18°. »Geen gewest of stad zal, tot nadeel van de andere, imposten, geleigelden of dergelijke belastingen mogen invoeren, zonder algemeene bewilliging; noch eenige Bondgenooten hooger bezwaren dan de eigene ingezetenen.”

19°. »De Bondgenooten, als zij beschreven worden, zijn gehouden binnen *Utrecht* op den bepaalden dag te verschijnen, om over opkomende zaken te handelen, en bij eenparigheid of meerderheid van stemmen te besluiten; die niet verschijnen, moeten even-

wel zich naar het beslotene schikken, tenzij de zaken zeer gewichtig zijn en eenig uitstel gedoogen. Zij, die niet verschenen zijn, zullen andermaal beschreven worden, op verbeurte hunner stem voor die reize; doch degenen, welke niet kunnen verschijnen, mogen hun gevoelens schriftelijk verzenden, waarop bij het opnemen der stemmen behoorlijk acht gegeven zal worden.”

20°. »Elk der Bondgenooten is verplicht, alle zaken, die hem voorkomen en van welke, naar zijn oordeel, het gemeene wel- of kwalijk varen der Vereenigde Gewesten afhangt, aan de zoodanigen bekend te maken, die, hiertoe gemagtigd zijnde, de andere gewesten daarop zouden kunnen beschrijven.”

21°. »Het uitleggen van de mogelijk duistere of twijfelachtige plaatsen van dit Verbond, uit welke oneenigheid mogt rijzen, zal staan aan het gemeene oordeel der Bondgenooten; en kunnen deze het niet eens worden, dan zullen zij hunne toevlugt nemen tot de gewestelijke Stadhouders, op de wijze als boven vermeld.”

22°. »Zoo men noodig mogt oordeelen, de punten van dit Verbond hier en daar te vermeerderen of te veranderen, moet zulks geschieden bij gemeenen rade en bewilliging der Bondgenooten, en anders niet.” — Om die reden werden het dertiende en vijftiende punt der Unie, weinig dagen nadat zij gesloten was geworden, nader bepaald en uitgebreid. Over eenige andere veranderingen in dit Verbond is wel gehandeld in Vijftienhonderd drie en tachtig, Zestienhonderd een en vijftig, Zeventienhonderd zestien en zeventien, doch zonder tot een eenparig besluit te geraken.

23°. »De Bondgenooten beloven, al de gemelde punten te zullen onderhouden en doen onderhouden, zonder iets daartegen op eenigerlei wijze te gedoogen. Zij verklaren voor nietig en van onwaarde al hetgeen strijdig met de Unie mogt ondernomen worden; en hieronder verbinden zij hunne personen en goederen, alsmede die van de ingezetenen der gewesten en steden, onder belofte, zich niet te zullen behelpen met eenig verzet van regten, hiermede niet overeenkomstig.”

24° en 25°. »De Stadhouders, die nu zijn of namaals komen, gelijk mede de Overheidspersonen 'en Hoofdofficieren van elk gewest en stad, ook alle schutterijen, broederschappen en collegien zullen de handhaving van dit Verbond bij eede moeten beloven.” En

26°. »Van dit Verbond zullen brieven in behoorlijken vorm opgemaakt worden, om door de Stadhouders en de voornaamste Leden en steden der gewesten bezegeld, en door hunne geheimschrijvers onderteevend te worden.” (1)

(1) *Groot Placaatb.* D. I. bl. 7—15. *Utr. Placaatb.* D. I. bl. 58—65. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 26—29. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 165, 166. HOOFD, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 618—624. De vertaling van de Utrechtsche Unie in het Latijn

1576—
1581

Zeer veel is over de Unie van *Utrecht* geschreven (1). Zij was indedaad » niet anders dan een verbond in een verbond, gelijk de Unie tusschen *Holland* en *Zeeland* bleef bestaan, onverminderd de Utrechtsche Unie (2).” Blijkbaar had men met haar geen ander doel dan zich te vereenigen tot een verdedigend verbond, als het ware tot één ligchaam, om te beter den algemeenen vijand tegen te staan. In den eersten aanleg had zij derhalve alleen betrekking op den toestand van dien tijd, op onderlinge bescherming tegen de Spanjaarden, en op den Gentschen Vrede, dien zij moest sterken, zoodat zij, wanneer men vóór de afzwering met den Koning verzoend geweest ware, waarschijnlijk geheel vervallen zou zijn. Het staatsbestuur bleef er volkomen in zoo als het was. Immers werd in haar niets gevonden omtrent het gezag der Stadhouders en Staten; niets werd daaromtrent door haar bepaald maar alles verondersteld, even als de Ridderschappen, Edelen, Vroedschappen, Burgerijen, Schutterijen enz. Aan alle deelgenooten der Unie werd slechts het gerust genot hunner voorregten en vrijheden verzekerd, mits medewerkende tot de algemeene verdediging. Maar ofschoon het oogmerk der Unie geenszins was, zich aan het gezag des Konings te onttrekken en eenen nieuwen regeringsvorm in te stellen, was door haar echter de eerste schrede gedaan ter verkrijging van staatkundige onafhankelijkheid. Zij gaf klem aan het verzet tegen *Spanje*, leerde den Bondgenooten hunne krachten kennen, en leidde van zelve tot het afzweren van den Koning. Eerst sinds dien tijd kan men haar beschouwen als den grondslag van het staatsbestuur van het gemeenebest der *Vereenigde Nederlanden*, hetwelk, na verloop van tijd, een invloed, gezag en aanzien verkreeg, » buiten alle verhouding met den omvang van zijn grond-

bij DE TASSIS, *Comment. Lib. V. p. 339—347*; in het Fransch bij LE PETIT, *Chron. d. Holl. T. II. Liv. XII. p. 372*, en DUMONT, *Corps Diplomat. T. V. p. 322—333*, en in het Engelsch bij GRIMESTON, *General Hist. of the Netherl. p. 571—575*. STRADA, CAMPANA, BENTIVOGLIO en LANARIO maken er slechts ter loops, of in het geheel geene melding van. Wie het Utrechtsche Verbond heeft opgesteld is onzeker. v. d. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk. D. II. bl. XXVI*, denkt aan den geschiedschrijver E. v. REYD, geheimschrijver van JAN van Nassau; VAN WIJN, in *de Naleez.* bl. 293, 294, aan LAMZWEERT, geheimschrijver van het Collegie der Zeeuwsche afgevaardigden te *Utrecht*.

(1) P. PAULUS, *Verklaring der Unie van Utrecht, 4 D. Utr. 1775*. v. d. SPIEGEL, *Ontwerp v. d. Unie van Utr. Goes, 1778*. BONDAM, *Redevoering over de Unie v. Utr. Utrecht, 1779*. J. J. TH. DUVAL, *Geschied. en Staatk. Verh. over het recht verstand d. Unie v. Utr. Utr. 1790*. A. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg. D. I. bl. 170—198*. H. J. ROYAARDS, *Redevoering ter histor. herinner. d. Unie v. Utr. Utrecht, 1838*. BILDERDIJK, *D. VII. bl. 3—10*, en 's mans *Theses*, in 1782 verdedigd en door Prof. TYDEMAN medegedeeld in de *Opheld. en Bijvoegs.* bl. 225.

(2) v. d. SPIEGEL, *Onuitgeg. Stukk. D. I. bl. 61 (v)*.

gebied (1).” Niettemin ontmoette de Unie aanvankelijk, zelfs in die gewesten, welke 1576—
tot haar waren toegetreden, veel tegenkanting. Trouwens zij week ook aanmerkelijk 1581
van den Gentschen Vrede af, welken zij beweerde te handhaven en te versterken.
Het was vrij duidelijk, dat de nieuwe Bondgenooten wenschten, zich zoo veel mogelijk
aan het gezag des Aartshertogs te onttrekken, en nieuwigheden ten opzichte van de
godsdienst in te voeren (2). De Prins van *Oranje* zelfs klaagde, »dat de Unie slechts
met de woorden, en met de daad in het minste niet onderhouden werd (3).” Men
keurde het derhalve eerlang noodig, een geschrift in het licht te zenden, waarbij zij
verdedigd en de aanmerkingen er tegen wederlegd werden. Hoogstwaarschijnlijk was
dit geschrift door *JAN van Nassau* of onder zijne oogen opgesteld, en is voornamelijk
tegen *Gelre* en *Zutphen* gerigt (4).

De Unie van *Utrecht* was wel door de afgevaardigden van de vijf vertegenwoordigde Land-
schappen onderteekend, maar deze vijf gewesten dachten op verre na niet eenparig over het
onvoorwaardelijk toetreden tot de Unie. *JAN van Nassau*, indien al niet de oorspronkelijke
aanrader en oprigter, toch de hoofdbewerker er van, had haar het eerst geteekend; » dus
als een deelgenoot en eerste verdragende persoon, die als zoodanig met de andere gewesten
in onderhandeling was (5).” De gemagtigden der Geldersche Ridderschap hadden zich eene
tijdsbepaling tot den negenden van Sprokkelmaand voorbehouden, om intusschen de be-
williging der Baanderheeren en groote en kleine steden van hun gewest te verkrijgen.
Om deze hiertoe te bewegen, stond men, op hun verzoek, onder meer andere punten
ook dit toe, » dat zij Leden des Roomschen Rijks zouden mogen blijven, gelijk zij tot
hiertoe geweest waren; dat men, na het verdrijven der Spanjaarden en het sluiten van den
vrede, alle ongewone belastingen zou afschaffen; dat *Gelre* en *Zutphen*, die twee stem-
men ter vergadering der Bondgenooten begeerden, stemmen zouden gelijk zij gewoon

(1) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 171, 182—190. *Schets van Neêrlands Staatsbestuur*,
bl. 55, 56, 58. GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 536, 538.

(2) Uitvoerig wordt dit ontwikkeld door GROEN v. PRINSTERER in de *Archives de la Maison
d'Orange*, T. VI. p. 536, 537.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 655.

(4) *Bericht van der naerderen Union enz.* in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI.
p. 539—560. Vgl. daarbij: *Redenen, om welke men oordeelde, eene nadere Unie tusschen eenige
Nederlandsche Landschappen nuttig te zijn, schoon zij door de Algemeene Unie reeds vereenigd
waren*, in v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 58—62.

(5) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 173. Over de verdiensten van *JAN van Nassau* ten
opzichte der stichting van het Utrechtsche Bondgenootschap, zie men v. D. SPIEGEL's *Vertoog* in het
Tweede Deel der *Onuitg. Stukk.* bl. XVII, XXV—XXVIII.

1576—
1581— waren in de vergadering der Algemeene Staten; dat de stad *Bommel* en de ambten van *Tieler-* en *Bommelerwaard*, *Beest* en *Renoi* weder aan *Gelderland* zouden gehecht worden, waaraan zij plagten te behooren, mits *Bommel* bleve bij het regt der Gentsche Bevreeding en onder het bewind van den Prins van *Oranje* (1).” Eerlang traden nu de Ridderschap en de hoofdstad van het kwartier *Nijmegen*, en de Ridderschap met de groote en kleine steden van het kwartier *Arnhem* tot het Verbond toe. *Venlo* volgde in Grasmaand. De stad *Zutphen* niet vóór den elfden van Louwmaand Vijftienhonderd tachtig en op verscheidene voorwaarden, onderanderen, dat Graaf *JAN van Nassau* haar vooraf de goedkeuring van den Aartshertog en der Algemeene Staten moest verschaffen. Daarop werd den zestienden van Zomermaand van dat jaar de Unie door de Zutphensche burgerij, en denkelijk ook door de overige steden van het graafschap, zoo wel als door den Adel bezworen. De Baanderheeren echter bleven weigerig, en zijn naderhand deswege van de Geldersche Landdagen geweerd. *Holland* teekende het Utrechtsche Verbond op het believeen, dat is, onder goedkeuring van den Stadhouder den twaalfden van Sprokkelmaand. *Brielle* met het *Land van Voorne* als een bijzonder gewest, doch vereenigd met *Holland* en *Zeeland*. *Rotterdam* bewilligde wel in de vereeniging tusschen *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht*, maar niet in eene afzonderlijke verbindtenis met den Adel van *Gelre* en *Zutphen*. Om dien tijd trad ook *Zeeland* tot de Unie toe, behalve *Middelburg*, dat haar nooit heeft aangenomen. In *Friesland* verklaarden zich in Lentemaand *Leeuwarden*, *Sneek*, *Franeker* en eenige Grietmannen en Edelen voor het Verbond, en werden later door onderscheidene andere Friesche steden gevolgd. *Overijssel* trad den negenden van Lentemaand Vijftienhonderd tachtig in de Unie. *ORANJE* liet de burgerij van *Deventer* bij die gelegenheid den eed van getrouwheid afleggen aan den Koning, als Hertog van *Brabant*, Graaf van *Holland* en Heer van *Overijssel*; tevens aan de Algemeene Staten, den Aartshertog, den Prins van *Oranje*, en aan de Staten van *Overijssel*. De stad *Groningen* had geene gemagtigden naar *Utrecht* gezonden, daar zij oordeelde, dat de Gentsche Bevreeding genoegzaam was voor de algemeene welvaart; zij heeft eerst vijftien jaren daarna het Verbond aangenomen. *Drenthe*, hetwelk er zich aanvankelijk bepaald tegen verklaard had, trad er in toe den elfden van Grasmaand Vijftienhonderd tachtig. Kort vóór en om dien tijd kwamen *Gent*, *Iperen*, *Antwerpen*, *Brugge*, *Breda* en andere Vlaamsche en Brabandsche plaatsen er ook bij, doch hebben weinig of geen deel aan de bewindvoering genomen (2).

(1) *Resolut. v. Holl.* 27 Febr. 1579, aangehaald bij *WAGENAAR*, D. VII. bl. 264.

(2) *Groot Placaatb.* D. I. bl. 18—26. *Charterb. v. Vriestl.* D. IV. bl. 3, 4, 7, 10, 12, 20, 26—34, 52, 59, 64, 67. v. d. *SPIEGEL*, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 57, 90, 119, 231, 319. D. II. bl. 73, 134, 178, 186, 206. *BOR*, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 30—32. *HOOF*t, *Ne-*

De reden van het schoorvoetend toetreden der meeste gewesten en steden tot de Unie van 1576—*Utrecht* was, naar het zeer aanneembaar gevoelen van den Abt van *St. Gertrude*, dat dit 1581
 nieuwe Verbond »de Gentsche Bevrediging vernietigde, welke door al de Staten eenparig bezworen was en die zij trachtten te handhaven.” »Ik vind,” zegt hij, »dat verscheidene gewesten deze nieuwe Vereeniging, door *Holland* en *Zeeland* voorgesteld, geheel verwerpen, en eenige er half door list, half door geweld toe gebragt zijn, zoo als men mij verhaalt van *Gelderland*, *Friesland*, *Overijssel* en *Groningen*. Maar ofschoon men heeft bekend gemaakt, dat zij het aangenomen, en de Stadhouders en anderen het geteekend hebben, verklaren echter de voornaamste Leden der genoemde Landschappen zich er tegen en beweren, dat het regelregt strijdt tegen de voorregten, de Gentsche Bevrediging, het tegenwoordig vredesverdrag, tegen billijkheid, regt en regtvaardigheid (1).” — Ook zal inzonderheid het punt van godsdienst veel aanleiding tot het traag omhelzen van de Utrechtsche Unie gegeven hebben. »Als het werk der uiterste Calvinisten,” meent men, »heiligde zij de onverdraagzaamheid. *Holland* en *Zeeland* was er in vrij gelaten, zich op het punt van godsdienst te gedragen zoo als hun goeddacht, hetgeen gelijk stond met eene uitsluiting van het Katholicismus. De vrijheid van godsdienst, of liever de vrije uitoefening van de eeredienst, was slechts ten behoeve der andere gewesten er in voorgeschreven. De Hervorming schonk zich het deel van den leeuw uit de fabel, door verdraagzaamheid voor zich te eischen daar waar zij nog de minderheid bezat, en die aan hare tegenpartij te ontzeggen, waar de meerderheid zich aan hare zijde schaarde (2).”

Het tegen-katholijk karakter, welk de Unie van *Utrecht* aannam, was in strijd met de bedoeling van ORANJE, die overal gelijke godsdienstvrijheid voor Roomschen en Hervormden wenschte (3). Daarbij was in de acte der Unie weinig of geen acht op den Aartshertog als Landvoogd geslagen. Nu had de Prins wel in *Holland* en *Zeeland* de oppermagt, maar was, als Stedehouder van MATTHIAS, aan hem en aan de Algemeene Staten onderworpen. Hieruit rees de bedenking: of hij, zoo lang MATTHIAS zelf, als Opperlandvoogd, de Utrechtsche Unie niet bekrachtigde, haar op eigen naam zou teekenen? en zoo ja, op wat grond en titel? Daarin schijnt de hoofdrede te liggen, waarom de Prins zoo lang met onderteekenen toefde. Hij wilde zich eerst van het gevoelen van MATTHIAS omtrent het nieuwe Verbond vergewissen, en door geen over-

derl. Hist. B. XIV. bl. 624. Vgl. WAGENAAR, D. VII. bl. 263—267. v. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 77—83. *Naleez.* bl. 294—296. A. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 173—176.

(1) Zie 's mans brief van Oogstmaand 1579, bij v. d. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 236, 237.

(2) BORGNET, PHILIPPE II *et la Belgique*, p. 132.

(3) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 434.

1576— haast besluit den schijn geven, als of hij zich aan den Aartshertog poogde te onttrek-
 1581— ken, van wien hij zoo zeer afhing, dat wanneer deze ophield Algemeen Landvoogd te
 zijn, ook zijn stedehouderschap geacht moest worden op te houden. Eene andere be-
 weegreden was ook, om ten minste niet buiten voorkennis van, of ondanks MATTHIAS
 iets te verrigten, hetwelk én hem zelve én het algemeene belang mogt benadeelen.
 En daar hem nagegeven werd, dat zijn dralen voortvloeide uit den wensch, om zelf bij
 de Unie Algemeen Landvoogd te worden, trachtte hij een nader verbond van de gewes-
 ten met MATTHIAS tot stand te brengen (1). Uit dien hoofde werd tegen den zes en
 twintigsten van Lentemaand eene Algemeene Statenvergadering te *Antwerpen* beschre-
 ven. Men handelde er sedert over vrede, oorlog, het opbrengen van gelden, en inzon-
 derheid over de godsdienst en het gezag van een Opperhoofd (2). Maar op den vijf en
 twintigsten van Grasmaand werd door den Aartshertog een uitvoerig nieuw of vernieuwd
 plan van Verbond ter tafel gebracht, waarin men aan de Utrechtsche Unie een groote-
 ren omvang wilde geven, *Brabant* en andere gewesten daarin opnemen, en dus eene
 zoo veel mogelijk *Algemeene Unie* er van maken, waarbij MATTHIAS aan het hoofd
 zou staan (3). De reeds verbondene Staten vonden hierin weinig behagen en ont-
 wikkelden hunne redenen in een uitvoerig vertoog, waarbij zij tevens verklaarden,
 »dat zij zich door hunne Unie niet wilden onttrekken aan de onderdanigheid, welke
 zij den Aartshertog, als Algemeen Landvoogd, respectivelijk schuldig waren (4).»
 Ernstig drongen zij bij ORANJE AAN, de Unie met zijn hand en zegel te bekrachtigen,
 en den Graaf van *Rennenberg* insgelijks daartoe aan te sporen (5). De Prins deed dit
 eindelijk voor zich den derden van Bloemaand, doch niet vóór hij meer zekerheid
 bekomen had, dat MATTHIAS die Verbindtenis goedkeurde, en het Utrechtsch Verbond
 algemeen zou aangenomen worden (6). Hierdoor wordt zijne verklaring duidelijk, te
Antwerpen door hem geteekend en gezegeld, »dat hij tot nog toe uitgesteld heeft de

(1) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 176—180.

(2) v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 1—30. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 49.

(3) v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 31—49, 96, 294, 295. v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 59—72. VAN WIJN OP WAGENAAR, *St.* VII. bl. 84, 86. GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 613—616.

(4) v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 49—73.

(5) Zie der Staten brief van den zeven en twintigsten van Grasmaand 1579, bij v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 98—106.

(6) v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 75. Vgl. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 179.

Unie te onderschrijven, maar alzo *nu* Zijne Hoogheid (MATTHIAS) en een groot 1576—
 deel der voornoemde gewesten van herwaarts over verklaard hebben, dat zij voor 1581
 goed inzien en bevinden raadzaam te wezen, dat eene zoodanige Unie zoude
 geraamd, besloten en aangenomen worden tot beter beleid der zaken van het gemeen-
 schappelijk Vaderland, zoo heeft hij (ORANJE) nu ook wel willen verklaren, gelijk hij
 bij dezen verklaart, de voornoemde Unie, zoo als zij te *Utrecht* tusschen de voornoemde
 gewesten gemaakt en besloten is, voor goed aan te nemen en te houden, gelijk
 hij haar aanneemt en voor goed houdt, als voor zeker achtende, dat daarin de
 overheid en de autoriteit der hoogheid van den Aartshertog verkort noch verminderd
 wordt. En alzo binnen weinig dagen de voornoemde Geunieerden zullen vergaderen,
 om voorts over alle bijzondere punten en artikelen dezer Unie te ramen en te besluiten,
 hetgeen tot meerder en vaster eendragt van haar zal mogen dienen, zoo is 't, dat Zijne
 Excellentie (de Prins) ook hiermede verklaart, deze artikelen en punten te willen aan-
 nemen en achtervolgen, gelijk zij door de genoemde gewesten van *Gelderland*, *Hol-*
land, *Zeeland*, *Utrecht* en andere, die zich daarin begeven, zullen beraamd, ge-
 sloten en voor goed aangenomen worden (1).” Maar ook nog andere redenen dan de
 opgegevene, hadden thans den Prins tot teekenen genoopt. Zijn aarzelen immers hield
 RENNENBERG en onderscheidene gewesten in twijfel; het was blijkbaar, dat de *Alge-*
meene Unie niet zoo spoedig haar beslag zou krijgen; de Waalsche gewesten hielden
 steeds meer en meer naar de Spaansche zijde over; de Generaliteit ontbond zich, en
 de Unie van *Utrecht* werd reeds een anker van behoud (2). RENNENBERG teekende nu
 ook den elfden van Zomermaand het Utrechtsch Verbond als Stadhouder van *Friesland*,
Overijssel, *Groningen*, en *Drenthe* onder bijvoeging, dat hij gezien had de brieven
 van »Aanneming door den Prins van *Oranje*, Luitenant-Stadhouder van den Aartsher-
 tog MATTHIAS,” en hij voor zeker hield, dat in deze Unie, »de overheid en het ge-
 zag des Aartshertogs verkort noch verminderd werden.” Ten slotte beloofde hij, »even als
 de andere Bondgenooten dit Verbond en elk punt er van te onderhouden, na te gaan
 en te achtervolgen (3).”

Uit het voorverhaalde blijkt duidelijk, dat de Unie van *Utrecht* » niet gewestgewijze is

(1) *Groot Placaatb.* D. I. bl. 20. Vgl. v. WIJN OP WAGENAAR, St. VII. bl. 89 (a). KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 179.

(2) GROEN v. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d' Orange*, T. VI. p. 614, 615.

(3) *Groot Placaatb.* D. I. bl. 21. Sommigen meenen, dat RENNENBERG van den beginne af der Unie in het geheim tegenwerkte, onder verschillende voorwendsels steeds verschoof daaraan deel te nemen, en er zoo wel vóór als na zijne teekening kwalijk van sprak onder zijne vertrouwde vrienden. Zie FRESINGA, *Memor.* bl. 152. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 32—34. v. D. SPIEGEL, *Omuitg. Stukk.* D. I. bl. 134, 198, 206, 231. D. II. bl. 98—105. Veeleer grondde

1576— aangegaan door de Bondgenooten, maar bij gedeelten, door sommige Edelen voor zich
1581 zelve, door afgevaardigden van de Ridderschappen, door gemagtigden van en uit de Steden, ook de kleinere, en Brabandsche en Vlaamsche steden, en op verschillende tijden en wijzen, hetgeen ook JAN van Nassau onbewimpeld verklaarde (1).” — Het nieuwe Bondgenootschap erkende den Prins van Oranje, en zoo lang hij afwezig was, zijnen broeder voor *Hoofd en Directeur van de Unie*, wien drie Raadslieden werden toegevoegd: één uit *Gelderland*, WILLEM VAN BOEKHOLT, Drost van *Wageningen*, één uit *Holland*, 's Lands Advokaat Mr. PAULUS BUYS, beide voor de burgerlijke, en SONOX voor de krijgskaken (2). Na het sluiten der Unie, kwamen de afgevaardigden der Bondgenooten te *Utrecht* genoegzaam dagelijks bijeen, om op de voorkomende zaken te besluiten. Deze vergadering werd het *Collegie van de Nadere Unie* genoemd (3). De gemeene middelen, het bepalen van den loop der muntspeciën, en het nemen van maatregelen tegen 'svijands aanvallen waren de eerste onderwerpen, welke er behandeld werden (4). Het kostte veel moeite, het krijgsvolk in *Gelderland* tot het afleggen van eenen nieuwen eed te bewegen, daar onderscheidene vaandels dien weigerden, zoolang de achterstallige soldij niet geheel was aangezuiverd. Eindelijk gelukte het, hen door beloften en eene gedeeltelijke afbetaling te bevredigen (5).

Teregt noemde om dien tijd de Landgraaf van *Hessen* den toestand der *Nederlanden* »een verwarden Chaos (6)”. En veel waarheid ligt er in de woorden van BENTIVOGLIO: »ORANJE had zijne eigene en bijzondere oogmerken; de Aartshertog MATTHIAS had ook

zich RENNENBERGS gedrag in dezen op het vermoeden, dat de Aartshertog en de Algemeene Staten de Unie van *Utrecht* tegenwerkten, en de Prins van Oranje haar niet zou goedkeuren. Vgl. GROEN v. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 573, 574, 598, 643. En hoe veel reden RENNENBERG had zulks te vermoeden, blijkt uit de getuigenis van JAN van Nassau, dat »de Utrechtsche Unie tegen den wil van den Aartshertog en de Algemeene Staten gesloten was.” Zie hiervoor bl. 289. Velen bevestigden indedaad, dat ORANJE tegen de Utrechtsche Unie was. »Eenige kwade geesten jacteren wel openlijk, dat de Unie van *Utrecht* is opgericht niet alleen tegen den wil van zijne Hoogheid (den Aartshertog), maar ook van uwe vorstelijke Genade (ORANJE).” v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 101.

(1) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 182.

(2) *Resolut. v. Holl.* aangehaald bij WAGENAAR, D. VII. bl. 268. VAN WIJN OP WAGENAAR, *St.* VII. bl. 90. *Naleez.* bl. 298, 299. v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 229 (1). D. II. bl. XXIX—XXXIV.

(3) v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 221 (1).

(4) v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 210, 216, 227.

(5) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 34. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 625.

(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 427.

de zijne; het geheele ligchaam der Landschappen was grootelijks in zich zelve ver- 1576—
deeld, zoo op het punt van godsdienst als ten opzigte van de gehoorzaamheid aan den Ko- 1581
ning. Zij toch die met ketterij besmet waren, toonden zich genegen, zich geheel
aan de Spaansche heerschappij te onttrekken; en zij welke Katholijken begeerden te
blijven, wilden wel van de Spanjaarden en de uitheemschen ontslagen zijn, maar ech-
ter, gelijk te voren, in de gehoorzaamheid aan den Koning van *Spanje* volharden (1).”
» Bijster was de staat van *Nederland*,” zegt HUGO DE GROOT, » op dat pas verward,
min of meer als een gevaarte, dat in al zijne deelen geheel overhoop ligt, terwijl elk,
langs bijzondere wegen, de regering, als eene open gevallen plaats, tot zich trok. Men
voerde wel de wapenen tegen de Koninklijke bewindvoering, maar ondertusschen vond
men er, welke het grafelijk bestuur en de wetten roemden; anderen wenschten eenen
gemeenebestgezinden regeringsvorm, zoo als bij de Zwitsers en Venetianen, zonder de
ongelijkheid van krachten te overwegen; weder anderen, uit naijver dat eenigen hen
in aanzien verre te boven gingen, trachtten zich door de magt der gemeente te ster-
ken, en maakten het graauw door voorgang, woorden en aanhitsingen tot muiterij
gaande. Men vond geheime en openbare partijenschappen en beroeringen; en niettemin
was men in oorlog, langzaam echter en niet ernstig genoeg in het voortzetten naar
vereisch van den tijd; terwijl de krijgsbenden niet dan naar elks bijzonder belang ge-
bruikt werden (2).” Thans was zelfs het Staatsche leger schier geheel ontbonden (3).
De misnoegde Walen stonden, wel is waar, nog steeds onder de wapenen, maar van
hen had *PARMA*, gelijk welhaast zal blijken, weinig te duchten. Het vertrek der Fran-
sche hulpbenden werd eerlang door dat der Duitschers gevolgd. Verlaten door hun
Opperhoofd, welk naar *Engeland* was vertrokken, zonder betaling, zonder behoorlijk
onderhoud, en door de Spanjaarden steeds meer en meer benaauwd, wendden zich
de Duitse soldaten tot *PARMA* met het aanbod, tegen betaling van eenige maanden
soldij en vrijen aftogt, naar *Duitschland* terug te keeren. In het laatste gedeelte van
hun aanzoek werd bewilligd, en nu togen zij, onder verwenschingen en het zingen van
spotliedjes op de Staten, naar hun Vaderland terug, alom de sporen hunner roofgie-
righeid achterlatende, medeslepde al wat zij laden konden (4). Ondertusschen had
de Paltzgraaf *CASIMIR* in *Engeland*, naar het schijnt, bij de Koningin zijn gedrag
volkomen verdedigd. Hij werd althans tot Ridder van den Kousenband verheven en

(1) *Nederl. Hist.* bl. 295.

(2) *Annal. Lib.* III. p. 53.

(3) Zie hiervoor, bl. 284.

(4) *BOR, Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 34, 35. Een dezer spotliedjes luidde, vol-
gens dezen schrijver:

1576— met eerbewijzingen en geschenken overladen. Op den veertienden van Sprokkelmaand
1581 te *Vlissingen* terug gekomen, en op last van ORANJE prachtig ontvangen, vernam hij den aftogt zijner benden, waarop hij insgelijks naar *Duitschland* keerde zonder van den Aartshertog, den Prins van *Oranje*, of van de Staten afscheid te nemen, van welke hij iets meer verlangd had dan pligtplegingen en betuigingen, » dat zij hem ten eeuwigen dage verbonden zouden zijn (1).”

Het leger van PARMA was door aangevoerde versterkingen, tot vier en twintig duizend man voetvolk en zeven duizend ruiters aangegroeid (2). Acht duizend man werden onder MONDRAGON en GONZAGA gezonden, om het slot *Karpen* op te eischen, dat kwalijk versterkt was en slechts vijf en veertig man in bezetting had. De Bevelhebber ENGELBERT BEEL van *Utrecht*, welke onder LODEWIJK van *Nassau* gediend had, gaf evenwel weigerend antwoord. Nu werd de sterkte eenen geheelen dag uit twaalf vuurmonden aan drie zijden beschoten, en 's anderen daags, den negenden van Louwmaand, stormenderhand ingenomen, de bezetting, wegens hare gepleegde rooverijen, aan boomen, en BEEL zelf in de poort opgehangen. *Erkelens* gaf zich over zonder de komst van MONDRAGON af te wachten, welke nabij *Vento* vijfhonderd man Staatschen versloeg, en den achttienden van Louwmaand *Stralen* innam. Na het plegen van vele vijandelijkheden in het Guliksche en Kleefsche, keerden de Spanjaarden bij *Roermonde* over de *Maas* weder, en maakten zich meester van *Weerdt* en *Helmond*, welker bezettingen een zelfde lot als *Karpen* wachte. Hierop legerden zij zich te *Turnhout*, *Ranet* en *Eindhoven* waar dagelijks tusschen hen en het Staatsche krijgsvolk schermutselingen voorvielen. PARMA zelf tastte niet verre van *Aarschot* zeven honderd ruiters aan, van welke twee honderd sneuvelde en vijftig gevangen genomen werden. Hij had het op *Antwerpen* gemunt, en de weinige Staatsche benden, welke tusschen *Eindhoven* en 's *Heretogenbosch* hadden post gevat, beletten hem niet zijn weg naar de Scheldestad voort

Hebdy niet in *Braband* geweest aen der Staten syden?
Moet gy nu te voete gaen, moogt gy niet meer rijden?
'k Hebber geweest, ik kommer niet meer,
Sy hebben kein geld, sy hebben kein eer,
Het syn verlochend lieden.

(1) STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. I. p. 14, 30—33. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 5. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 307. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 365. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 277, 278. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 34, 35. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 617. GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d' Orange*, T. VI. p. 571, 572.

(2) STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. I. p. 14.

te zetten. De voorhoede onder GONZAGA en DELMONTE viel te *Burgerhout* op drie dui-^{1576—}
 zend man, zoo Franschen als Engelschen en Schotten aan, welke zich aldaar onder het ¹⁵⁸¹
 opperbevel van DE LA NOUE verschanst hadden. Na een hevig gevecht van twee uren moes-
 ten de Staatschen voor de overmagt zwichten, en trokken zich onder het geschut van
Antwerpen terug. Het naderen der Spanjaarden bragt de geheele stad in beweging,
 de muren werden door eene menigte gewapende burgers bezet, en de kanonnen tegen
 de aanrukkenden gelost, terwijl de Aartshertog en de Prins van *Oranje* op den hoofd-
 wal de noodige bevelen gaven. PARMA trok, na een verlies van bijna vier honderd
 man, tegen den avond terug (1).

Het schijnt, dat de Spaansche Veldheer meende, *Antwerpen* door een *coup de main*
 te verrassen. Sommigen zijn niet vreemd van het denkbeeld, dat hij met eenige bur-
 gers in geheime verstandhouding was en op hunne medewerking steunde (2). Zeker
 is, dat er de gemoederen ten hoogste opgewonden waren, en al het beleid en de
 schranderheid van ORANJE, welke den negentienden van Louwmaand uit *Gent* was terug
 gekeerd, gevorderd werden, om de rust en tucht te handhaven. Het verlies van *Kar-*
pen, aan de zorgeloosheid der Algemeene Staten toegeschreven, had zoo veel mis-
 noegen verwekt, dat de Leden van dat ligchaam aan de onbeschoftheid van het
 gemeen blootgesteld waren en niet meer veilig konden bijeenkomen. Uit dien
 hoofde was den vijfden van Sprokkelmaand door den Aartshertog, den Prins en den
 Raad van State voorgesteld, de Algemeene Statenvergadering weder in *Brussel* te ves-
 tigen, hetgeen echter bij meerderheid van stemmen als te gevaarlijk werd verwor-
 pen, dewijl de vijanden uit de nabijheid van *Leuven* dagelijks tot voor de poorten van
Brussel stroopten. Na het veroveren van *Karpen*, had PARMA de stad *Maastricht* uit-
 genoodigd, onder het gezag des Konings terug te keeren. Zij echter had het bewind
 des Aartshertogs daarvan verwittigd en om hulp verzocht. Hierin werd zij door de
 regering van *Antwerpen*, op aansporing der gemeente, ondersteund; en den dertienden
 van Louwmaand was door de Algemeene Staten besloten, den Graaf van *Hohenlo* tot
 Opperbevelhebber van *Maastricht*, waar MELCHIOR VAN ZWARTZENBERG van *Heerle* thans,

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 566, 570. *Documents Hist.* p. 89, 90, 100.
 STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. I. p. 21—35. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II.
 p. 4 verso. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 365. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V.
 p. 277, 278. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 288, 290. DE TASSIS, *Comment.* Lib. V. p. 333.
 BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 26, 36. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX.
 bl. 162 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 617, 629. GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives*
de la Maison d'Orange, T. VI. p. 499, 500, 531.

(2) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 365.

1576— bij voorraad, het bevel voerde, te benoemen, en den Overste BALFOUR, welke er zich
1581 met zijne afdeeling bevond, allen mogelijken onderstand te verschaffen (1).

Na PARMAS aftogt van *Antwerpen*, trachtte DE LA NOUE, welke *Herenthals* bezet had en niet twijfelde, dat het nu *Maastricht* zou gelden, zich in die stad te werpen, welker verdediging hem, in plaats van aan HOHENLO, was opgedragen. Doch de Spanjaarden hadden alle toegangen gesloten, waardoor ook eene poging van JAN van *Nassau*, der stad eene versterking van manschappen te zenden, mislukte. *Maastricht*, aan den linker Maasoever gelegen, was eene sterke vesting; eene steenen brug verbond den regter- met den linkeroever en de stad met het vlek *Wijk*, dat er, als het ware, eene voorstad van uitmaakte. Het had destijds ongeveer tien duizend Nederlandsche ellen in omtrek, en telde ruim dertig duizend inwoners. De bezetting bestond slechts uit duizend, zoo Fransche als Engelsche, Schotsche en Nederlandsche soldaten, twaalf vaandels gewapende burgers, elk van honderd man, en twee duizend landlieden, welke met vrouw en kinderen herwaarts gevlugt waren, en inzonderheid als schansgravers groote diensten bewezen hebben. Even als in *Haarlem*, *Alkmaar*, *Oudewater* en elders, toonden ook de Maastrichtsche vrouwen zich bezielde met liefde voor de vrijheid van het Vaderland en van het geweten. Zij waren in drie vaandels verdeeld, de meeste met lans en zwaard, eenige zelfs met schietgeweer gewapend, en aan haar de wacht en de verdediging der mijnen opgedragen, waarbij zij uitstekende bewijzen van koelbloedigheid en onverschrokkenheid gegeven hebben. Nevens MELCHIOR VAN ZWARTZENBERG voerde er het bevel de

12 v. Fransche vestingbouwkundige SEBASTIAN TAPPIN, welke de stad aanmerkelijk ver-
Lente- sterkte, door aan hare zwakste zijde achter den muur eenen stevigen wal, met
maand 1579 eene gracht er voor en met stormpalen en flanken gewapend, aan te leggen. PARMAS zelf berende de stad. Hij sloot haar geheel in met eene onafgebroken linie van verschansing, door zestien forten geschraagd en door middel van twee bruggen over *de Maas* verbonden. Gaarne zou hij ook eene zandbank of eilandje in *de Maas* voor de stad bezet hebben, doch het grof geschut der belegerden verijdelde zijne pogingen. *Luik* voorzag hem van een groot aantal bekwame schansgravers, hetgeen hem in staat stelde, de mijn- en aardewerken in deze belegering tot eene nog ongekende hoogte te brengen. Mond- en krijgsbehoefden werden hem langs *de Maas* uit *Namen* en *Luik* toegevoerd. Den dag, op welchen het beleg een aanvang nam, vermaande hij de Algemeene Staten schriftelijk, » tot het herstellen van de Roomsche godsdienst en 's Konings gehoorzaamheid zoo als onder Keizer KAREL V, op welke voorwaarden de Waalsche gewesten en ook zij zich met den Koning konden verzoenen." De Staten echter toonden

(1) *Resol. d. Et. Gén.* bij GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 529—534. *Documents Histor.* p. 90—96, 103, 113.

meer genegenheid, de onderhandelingen over den vrede door tusschenkomst der Keizerlijke bevolmagtigden aan te knoopen. Hun gedrag, in dit opzigt, zou gebillijkt worden, indien zij tevens de middelen hadden aangewezen, om intusschen den krijg met nadruk door te zetten. Maar vruchteloos bood de Prins van *Oranje* aan, dien met een maandelijkschen onderstand van drie maal honderd en twintig duizend gulden te zullen voeren, en tegen eene dadelijke uitkeering van vier maal honderd zes en dertig duizend gulden, *Maastricht* te ontzetten, terwijl hij ronduit verklaarde, dat alles te gronde moest gaan, zoo daarin niet werd bewilligd. *Antwerpen* en de wakkere Hollanders en Zeeuwen waren wel terstond bereid hun aandeel op te brengen, maar de andere leden ter Statenvergadering konden het, ondanks 's Prinsen overtuigende taal, niet eens worden, en de zaak werd op de lange baan geschoven.

PARMA besloot den aanval het eerst tegen de Brusselsche poort, als het zwakste punt, te rigten. De loopgraven werden op een gewerschot van de stad geopend, hetgeen de vestingbouw van dien tijd gedoogde. Doch de bezetting hield de belegeraars onophoudelijk bezig en noodzaakte hen niet zelden, met verlies uit hunne werken te wijken. Eens op den vollen dag deed SEBASTIAN TAPPIN, toen men er het minst op verdacht was, aan het hoofd van zes honderd man te voet, zestig ruiters en een aantal gewapende vrouwen eenen uitval, en dreef de afdeeling *Figuera*, welke daarbij twee honderd man verloor, uit de loopgraven, die hij op meer dan honderd en vijftig schreden afstands dempte. Met onbezweken ijver echter zetten de Spanjaarden hunne werken voort, en toen de bresbatterijen gereed waren, werd de stad aan den kant der Brusselsche poort uit vijf en veertig vuurmonden zoolang beschoten, tot al het buskruid in PARMA's leger verbruikt was. De hoofdwal moest wel voor het geweld van zesduizend kogels zwichten, maar dit baatte den belegeraars weinig, daar de sterke aardenwal, er achter opgeworpen, nu met zeldzame dapperheid verdedigd en drie maal te vergeefs door hen bestormd werd. Vóór hier den aanval weder te beproeven, liet PARMA ook bij de Hoogter- of Boscherpoort, aan het water, door MANSFELDT eene batterij van twintig stukken oprigten, welke door zes andere stukken, aan de overzijde der *Maas* door MONDRAGON geplant, ondersteund werden. Tevens begon men mijnen aan te leggen, om de werken der belegerden te doen springen. Dit bleef der waakzame bezetting niet verborgen, en spoedig geraakte men onder den grond handgemeen. Tegenmijnen werden gegraven, en de Spanjaarden door vuur en verstikkende dampen uit de mijngangen verjaagd. De Maastrichtsche vrouwen wierpen kokend water op de hoofden der delvers, welke, om zich daartegen te beschermen, zich met houten schilden dekten, vijf of zes duim dik, op een voetstuk rustende en met een schietgat van boven voorzien, waardoor zij met pistolen op de onversaagde heldinnen vuur gaven. Het gelukte echter den vijand, eene mijn tot onder het ravelijn bij de Brusselsche poort te brengen. Het hoofd er van was derwijze aangelegd, dat de belegerden het niet konden ontdek-

1576—
158125 v.
Lente-
maand
1579

1576— ken; en zij mistte hare werking niet. Een gedeelte van het ravelijn stortte in den
1581 mijntrechter, en terstond stormden er achthonderd Spanjaarden op aan. Doch een
dwarsweg, door de bezetting hier aangelegd, van grachten en paalwerk voorzien en
dapper verdedigd, belette het doel der bestormers, die na een hardnekkig gevecht het
moesten opgeven, doch zich in het bezit van den bedekten weg handhaafden. PARMA,
steunende op den onstuimigen moed zijner soldaten, besloot op de beide punten van
aanval tegelijk storm te laten loopen. Twee afdeelingen Spanjaarden, tien vaandels
Bourgondiërs en Duitschers, en vijf vaandels Walen moesten de Hoogterpoort; eene af-
deeling Spanjaarden en de Duitse benden van FUGGER en FRONSBERGEN de Brusselsche
poort bestormen. Het overige krijgsvolk bleef in de legerplaats en in de schansen. De
geheele strijdmagt van PARMA bestond uit meer dan achttienduizend geoefende soldaten,
en zeventig vuurmonden waren gereed, de stad van alle zijden te bestoken. Bij de
Hoogterpoort, waar de aanval het eerst geschiedde, werden de bestormers door een ge-
weldig kanonvuur begroet, hetwelk eene vreeselijke slagting onder hen aanrigtte. Zij
moesten deinzen, maar hervatten steeds met vernieuwde woede, over hoopen van lijken,
den strijd. Niet minder bloedig werd aan de Brusselsche poort gevochten. Hier was
eene mijn, tegen den toren aldaar gerigt, te vroegtijdig en op een verkeerd punt ge-
sprongen, waardoor vijfhonderd Spanjaarden waren omgekomen. De belegeraars dachten
over de gracht, door het puin genoegzaam gevuld en door takkebossen begaanbaar ge-
maakt, zich eenen weg te banen, doch het geschut der belegerden voerde dood en
verderf in hunne gelederen. Plotseling komt een ruiter aanrennen met de kreet: *Victorie! Victorie! Sint Jakob! de afdeeling Lombardije is de Hoogterpoort binnen!*; en
te gelijken tijde wordt daar hetzelfde van de afdeeling *Liga* ten opzichte van de Brus-
selsche poort geroepen. Dit was eene list van MANSFELDT, om de bestormers aan te
vuren en de bestormden te ontmoedigen. Het laatste mislukte; want toen de Span-
jaarden, door de gewaande zege bedwelmde, roekeloos aan beide kanten voorwaarts
drongen, rigtte het geschut der bezetting en het springen van eene kruidkist eene
schrikkelijke verwoesting onder hen aan, terwijl de vrouwen van de wallen brandstoffen
op de aanvallers wierpen, en de boeren met hunne geijzerde dorschvlegels hen be-
groetten. Vruchteloos zond PARMA ter eene plaatse tweemaal, ter andere vijfmaal
versch volk aan. Hij zelf wilde zich nu aan de spits der bestormers stellen, en werd
niet dan met moeite van dit roekelooze plan, daar de Opperbevelhebber zijn leven niet
ligtzinnig mag wagen, en van het voortzetten des storms afgebragt. Tegen den avond
gaf hij het teeken ten aftogt, waarop de belegerden uitvielen, in de hoop het geschut
te vernagelen, maar spoedig teruggedreven werden. Meer dan tweeduizend Spanjaarden,
waaronder vele Bevelhebbers, Ridders en Edelen, waren omgekomen. Eene groote
speelzaal in de legerplaats moest tot ziekenzaal ingerigt worden, en hierin alleen wer-
den vierhonderd gekwetsten verpleegd. Het verlies der bezetting aan manschappen was,

8 v.
Grasm.
1579

betrekkelijk, gering en bepaalde zich hoofdzakelijk tot de schansgravers, welke vier-^{1576—}
 honderd dooden telden en onder hen den dapperen Hopman COENEN. De heldhaftige ¹⁵⁸¹
 TAPPIN was in den arm zwaar gewond. Des anderen daags deden de belegerden weder
 op twee punten een uitval, om te toonen, dat hun de moed niet begaf; doch de uit-
 slag had weinig te beteekenen.

PARMA was door den tegenspoed van zijn voornemen niet af te brengen. Hij vulde
 het getal der gesneuvelden uit de naaste bezettingen aan, en deed nieuwe mijnen aan-
 leggen, van welke hij in dit beleg er twee en twintig liet springen. Voor het welver-
 sterkte ravelijn bij de Brusselsche poort, werd door hem eene batterij van honderd vijf-
 tien voeten in het vierkant voor drie kanonnen tot de ongehoorde hoogte van honderd
 vijf en dertig voet opgeworpen, van waar men in het ravelijn niet alleen, maar zelfs
 in de stad alles waarnemen en de straten bestrijken konde, doch waartegen de beleger-
 den zich met dwarsbalken en blinden dekten. Dit reuzenwerk werd echter niet ongemoeid
 voltooid. De onverschrokken TAPPIN deed, zoo bij dag als nacht, gedurig uitvallen,
 welke de voortzetting er van belemmerden en de vijanden onophoudelijk in beweging
 hielden. Een ooggetuige verhaalt, »dat de Spanjaarden geene rust hadden, maar altijd
 te paard en gewapend in het veld waren, zoodat zij te paard aten.” Vijf weken
 lang moest PARMA alle middelen van mijnen, beschieten en bestormen, hetgeen de eene
 dag door den anderen aan twintig man het leven kostte, in het werk stellen, vóór
 het hem gelukte, dit eene ravelijn gedeeltelijk te vernielen en na een hevig gevecht
 te bemagtigen. De Spanjaarden kregen zelfs vasten voet in de hoofdgracht en op de
 gordijn, maar waren hierdoor nog geen meester van *Maastricht*, daar de belegerden
 achter de gordijn weder een ander werk, in den vorm eener halve maan, hadden op-
 gerigt. Denkelijk meende PARMA, dat thans de stad, van welker benarden toestand
 een overlooper hem nauwkeurig onderrigt had, het oor tot overgave zou leenen. Hij ^{3 v.}
 liet haar althans opeischen en een eerlijk verdrag aanbieden. »De tijd der genade,” ^{Zomer-}
 zeide hij, »was nog daar, maar eenmaal verlopen, zou zij haren ondergang alleen ^{maand}
 aan zich zelve te wijten hebben.” De belegerden gaven hierop dit fier en scherp be- ¹⁵⁷⁹
 scheid: »dat zij, Gode zij dank, geen zoo grooten kommer leden, dat deze hen, wan-
 neer zij zich overgaven, van meened verschoonen konde. Het moest er nog anders op
 aankomen bij lieden, wien geene weerbaarheid, dan na het verlies van handen en ar-
 men; geen moed, dan met het verlies van den laatsten droppel bloeds ontbreken zou;
 bij lieden, die wisten wat het zeggen wil, van Spanjaarden genade te ontvangen. Mocht
 men twijfelen, of zij kruid en lood genoeg hadden, dan behoefde men zich maar te
 vertoonen, om uit dien twijfel te geraken.” Toen ving het schieten van beide zijden
 weder geweldig aan. Om eene nieuwe bresbatterij op de vermeesterde vesten op te
 werpen, moest PARMA, ter overbrenging van het geschut, eene brug over de veroverde
 breede en diepe stadsgracht leggen. Door eigen voorbeeld boezemde hij het krijgsvolk

1576—moed in tot het uitvoeren van deze hoogst gevaarlijke taak, en droeg, onder het aan-
 1581 houdend vuur der belegerden, zelf bouwstoffen aan. Om en bij hem sneuvelden velen, en de Heer van *Hierges* werd doodelijk getroffen, juist toen hij twee stukken rigtte, om de scherpschutters van den wal te verdrijven. Zoodra de brug, na groote verliezen, voltooid en het geschut over de gracht gebragt was, werd het vuur uit tien kanonnen tegen de halve maan geopend, die hierdoor spoedig in een puinhoop veranderde. Na een hardnekkigen strijd van twee uren was de halve maan door de Spanjaarden beklommen. De belegerden weken naar hunne laatste verschansing, den binnenwal, welke vijf herhaalde malen, doch te vergeefs, bestormd werd. In het geheel was er op dien moorddadigen dag negenmaal storm gelopen, en drieduizend man, meeren-deels aan de zijde der Spanjaarden, waren gesneuveld.

24 v.
 Zomer-
 maand
 1579

Het onophoudelijk waken, werken en strijden had de bezetting van *Maastricht* zoo gedund, dat van de duizend soldaten nauwelijks vierhonderd meer overig waren. Zeven der dapperste Hoplieden, de Hoofdmannen der mijngravers, en de heldhaftige vrouw, welke hare medgezellinnen ten strijd aanvoerde, doch wier naam niet is opgeteekend, waren gesneuveld. Er was reeds tweespalt tusschen de burgers, omtrent het al of niet overgeven der stad ontstaan, doch gelukkig door TAPPIN bijgelegd. De mondkost was bijna opgeteerd, en men betwistte elkander het honden- en paardenvleesch tot voedsel; de besmettelijke kwalen, welke uit gebrek, armoede, en de stank der lijken voortspruiten, raaptten velen weg; het buskruid was genoegzaam verbruikt; de hoop op ontzet gering, want ofschoon de Prins van *Oranje* al het mogelijke daartoe aanwendde, bleven de Staten steeds even traag, terwijl het krijgsvolk, waarover men nog beschikken konde, hoofdzakelijk tegen de Walen moest gebezigd worden; en weinig was er uitzigt, dat de pogingen, eenen wapenstilstand te bewerken, met gewenschten uitslag zouden bekroond worden. Nogtans lachte eene straal van hoop den belegerden toe. Na den dood van *HIERGES* was er groote botsing tusschen de Waalsche en Spaansche benden ontstaan, en beide geraakten dikwerf met elkander handgemeen. *PARMA* was door eene scharlakenkoorts aangetast, hetgeen den moed der Spanjaarden scheen te verlammen; immers, hoewel zij het veroverde ravelijn voor de Brusselsche poort bezet, en den bedekten weg bekroond en omarmd hielden, maakten zij geene toebereidselen, om den storm te hervatten. Terwijl hun ijver verflaauwde, werd die der stedelingen aangewakkerd door een brief van *ORANJE*, welke hun de verzekering gaf, dat zij binnen veertien dagen zouden ontzet worden. En indedaad, de Prins had eindelijk, met de uiterste inspanning, drie of vierduizend man te paard en ongeveer tien vaandels voetvolk tot dat doel bijeengebragt. Doch *HOHENLO*, met eenige ruiters uitgezonden, om de stelling van *PARMA* te bespieden, verklaarde, dat het onmogelijk was, met zulk eene geringe krijgsmagt iets tegen het sterk verschanste reuzenleger der Spanjaarden te ondernemen. Nu sloeg ook het uur van ondergang voor het rampzalige *Maastricht*.

Daar bijna al de werken in des vijands magt waren, en slechts een enkele muur de 1576—
 belegerden van hem scheidde, was aanhoudende waakzaamheid bij genen een noodza- 1581
 kelijk vereischte; maar hunne weerbare manschap was naauwelijks toereikend, den muur
 behoorlijk te bezetten; zij moest er steeds blijven, er eten, en er onder den blooten
 Hemel vernachten; velen ontbrak zelfs de kracht, zich op de been te houden. Vroeg op
 zekeren morgen bespeurt ALONZO GARCIA, welke de rondte deed, dat de wachters op den
 muur zijn ingesluimerd. Terstond geeft PARMA bevel, dien in stilte te beklimmen; tegelijk 29 v.
 dringen eenige benden door een onderaardschen gang heen, en het Spaansche krijgsvolk Zomer-
 stormt, in steeds aangroeienden toevloed, de overrompelde stad binnen. De wanhopige maand
 tegenstand der soldaten en burgers en vrouwen in de straten, en van de kinderen in de 1579
 huizen, welke uit de vensters en van de daken steenen en balken op de binnenstormenden
 wentelden, of wel kokend water, gloeiend zand en andere brandstoffen op hen wierpen,
 ontvlamde slechts te meer de woede der overwinnaars. Zelden aanschouwde eene veroverde
 stad zulk eene afgrijsselijke slagting. De Spanjaarden, van welke trouwens vele er het leven
 bij inschoten, sabelden zonder genade neder wien in hun bereik viel. Het gekerm van
 weerlooze grijsaards, het gegil van vrouwen, het geween van kinderen weergalmden
 door de straten, die met lijken en stervenden, en afgeknotte leden van nog zieltogen-
 den, en stroomen bloeds bedekt waren. Ondertusschen zijn eenige soldaten, gewapende
 burgers en vrouwen al vechtende tot *Wijk* doorgedrongen. De gewonde TAPPIN, dien
 zij met zich gevoerd hadden, besluit deze voorstad den Spanjaard te betwisten, en
 laat tot dat einde de Maasbrug aan die zijde door middel van eenige tonnen buskruid
 springen. Dit echter was allernoodlottig voor de Maastrichtenaars, welke over deze brug
 naar *Wijk* trachtten te ontkomen. In hunne vlugt gestuit en door de woedende sol-
 daten achtervolgd, stortten de rampzaligen zich vrijwillig in den stroom, of worden
 door de menigte van de brug gedrongen, of wel door de Spanjaarden er afgeworpen,
 die hunne geweren op de ongelukkigen lossen, welke nog in den vloed worstelen,
 waarin menige moeder uit wanhoop eerst haren zuigeling en daarna zich zelve gewor-
 pen heeft. Het angstgeschreeuw wordt op een uur afstands van de stad gehoord; vier
 duizend menschen hebben hun graf in *de Maas* gevonden. De voorstad *Wijk* werd
 door de Spanjaarden, terwijl men over een verdrag onderhandelde, overrompeld en uit-
 gemoord. *Maastricht* werd nu drie dagen achtereen geplunderd en grootendeels aan
 de vlammen ten prooi gegeven. De martelingen, door welke men van de weinige
 overgeblevenen, die in de geheimste schuilhoeken werden opgespoord, hoog losgeld of
 de aanwijzing van geborgene schatten poogde af te persen, gaan alle denkbeeld te bo-
 ven. De buit wordt op meer dan een millioen goudguldens geschat; alleen aan ge-
 roofd huisraad werd te *Luik* voor tweemaal honderd duizend gulden verkocht. Toen
 er schier niet meer te moorden was, liet PARMA afkondigen, de weerlooze vrouwen en
 kinderen te sparen. De stadsbevelhebber VAN ZWARTSENBURG was met het zwaard in

1576— de vuist gesneuveld, en onbekend in *de Maas* geworpen. TAPPIN, krijgsgevangen ge-
1581 maakt, werd in het kasteel te *Limburg* gekeerkerd, waar eerlang een schot uit een venster, 't zij toevallig, 't zij met opzet, omdat hij weigerde in Spaansche dienst over te gaan, een einde aan zijn leven maakte. De Spanjaard MANZAN of MONCEDA, welke den Prins van *Oranje* vijf jaren gediend had, werd ontdekt en veroordeeld door de spiezen te loopen. PARMA hield den een en twintigsten van Hooimaand met pracht en zwier zijnen intogt in het vernielde *Maastricht*. Drie honderd burgers slechts waren nog in leven; maar ook zij verlieten weldra uit armoede en gebrek de stad, die jaren lang woest bleef liggen, alleen een nest voor de Spaansche soldaten, welke een groot gedeelte der verlatene woningen omverhaalden en tot brandstof bezigden. Later werd zij door Luikenaars en landlieden uit den omtrek allengs weder eenigzins bevolkt; maar in het begin der zeventiende eeuw getuigde nog de puinhoopen, welke verwoestingen vuur, staal, en roof hier aangerigt hadden. Het ijsselijk lot van het bloeiende *Maastricht* vervulde aller gemoederen met schrik en ontzetting, maar ook tevens met verhoogd afgrijzen voor de Spanjaarden, en met verontwaardiging over de Algemeene Staten. »Ik heb u zoo dikwijls vermaand,» schreef de Prins van *Chimai* aan deze laatsten, »*Maastricht* te hulp te komen, maar nu is het te laat. De stad heeft nogtans door hare manmoedige verdediging, u daartoe tijds genoeg gelaten, doch gij hebt dit niet gedaan; gij hebt haar laten verloren gaan en uitmoorden, hetgeen bij God om wraak roept. Ik betreur het verlies van zoo vele dappere soldaten en burgers, en van eene zoo belangrijke plaats, de sleutel van *Brabant*; maar nog meer betreur ik de gevolgen, daar ik vrees, dat vele steden zich aan den vijand zullen overgeven, onder voorwendsel, dat wij haar toch aan haar lot overlaten; inzonderheid vrees ik voor *Gelderland*, *Brussel*, *Mechelen*, en *Vilvoorden*.» Gelukkig dat door den dapperen weerstand, welchen *Maastricht* honderd en elf dagen den grootsten veldheer van zijnen tijd, aan het hoofd van een overmagtig leger, geboden had, PARMA's benden en hulpmiddelen geweldig geminderd waren. Men beweert immers, dat voor en in *Maastricht* veertienduizend vijanden, en daaronder een aantal hunner eerste Bevelhebbers en aanzienlijkste Edelen, zijn omgekomen. De gevoellooze FILIPS II evenwel dankte God, dat *Maastricht* ten koste van zoo weinig menschenbloed eindelijk veroverd was! Ondertusschen heeft PARMA een geruimen tijd weinig van belang ondernomen; en vruchteloos hield hij bij den Koning, om geldelijken onderstand aan (1).

(1) *Correspondance d' ALEX. FARNESE*, P. I. p. 94, 106, 110, 122. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 621—626. *Documents Hist.* T. I. p. 255, 258, 289, 292, 295, 298, 306, 325—333, 355, 365, 370, 396. v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 96, 112, 130, 150, 153, waar vermeldt wordt, even als bij BOR, dat HIERGES den 17 van Zomermaand sneuvelde, bl. 156, 169, 172. v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 72, 107, 116,

Middelerwyl was PARMA niet in gebreke gebleven, zijne onderhandelingen met de Waalsche Misnoegden voort te zetten (1). Te meer moest hij hierin slagen, daar het verschil van taal, van zeden en van volksaard tusschen de Waalsche en de Germaansche Nederlandsche gewesten dikwerf tot vele botsingen aanleiding gaf; en den Walen wordt nagegeven, dat zij geene middelen spaarden, om in de Algemeene Statenvergadering den boventoon te voeren, en aldaar doordreven, dat de Fransche taal bij het behandelen der zaken gebezigd werd (2). Den vijf en twintigsten van Louwmaand had het bewind van den Aartshertog met de opperhoofden der Misnoegden een verdrag getroffen omtrent de afbetaling van het achterstallig loon van het krijgsvolk, het losgeld der gevangenen, de teruggave der kerkelijke goederen en dergelijke. Voorts zou de Gentsche Bevrediging stipt gehandhaafd, en al het verledene vergeten en vergeven worden. Ook dit verklaarde MATTHIAS vier dagen later schriftelijk aan de Waalsche Staten met de belofte, dat de Hervormde godsdienst niet dan met hun wil en goeddunken in hunne gewesten zou ingevoerd worden (3). Inzonderheid trachtte men de Bevelhebbers hunner krijgsbenden te winnen, en deswege besloten de Algemeene Staten, den Heeren van *Montigny* en van *Hezé* elk levenslang een jaargeld van vierduizend gulden toe te leggen (4). De Staten van *Vlaanderen* toonden zich mede bereid, de middelen te verschaffen, om het volk van *MONTIGNY* te bevredigen (5). Niettemin kwamen den derden van Sprokkelmaand de aanvoeders der Misnoegden te *Bethune* bijeen. De Burggraaf van *Gent* en de Heer van *Capres* onderteekenden hier een geschrift waarin zij verklaarden, » zich aan de Gentsche Bevrediging en de Brusselsche Vereeniging te zullen houden, en indien de Koning deze benevens het Eeuwig Gebod begeerde te handhaven, en hun eenen goeden vrede aanbod met de verzeke-

123. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. II en III. p. 68—152. CAMPANA, *della guerra di Flandra*, T. II. p. 5, 6, 9, 10. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 309—315. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 378—381. CHAPPUYS, *Hist. Gen. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 278, 279, 284, 285. DE TASSIS, *Comment.* Lib. V. p. 333—339. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 293, 298, 299. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 36, 52, 64—66. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 167, 168, 169. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 629, 637—642. v. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 22, 23. *Hist. d'* ALEXANDRE FARNESE, p. 110—125. MERKES, *Het beleg van Maastricht in 1579.* *Arnhem* 1827.

(1) Zie hiervoor, bl. 286.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 540, 542.

(3) *Documents Hist.* T. I. p. 120—122, 127.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 523.

(5) *Documents Hist.* T. I. p. 133.

1576— ring van het vertrek des Spaanschen krijgsvolks uit *de Nederlanden*, zouden zij bij
1581 hunne eer en trouw zweren, hem tegen ieder te dienen. Zoo eenig gewest of stad dit voorstel, hetwelk aan al de Landschappen zou aangeboden worden, afwees, zouden zij toch niet nalaten het te omhelzen, zonder daarom te meenen, zich van die gewesten te scheiden, welke er gehoor aan leenden, maar wel van die, welke het verworpen, regelregt in strijd met hun eed en trouw, daar de Algemeene Vereeniging tot geen ander doel was aangegaan. Mogt de Koning echter in de voorgelegde punten niet bewilligen, dan verbonden zij zich bij eer en trouw, met de andere gewesten den oorlog tegen de Spanjaarden en Spaanschgezinden voort te zetten. Zij beloofden daarvoor lijf en goed veil te hebben, en niet dan op de gemelde voorwaarden met den Koning in eenige bijzondere onderhandeling te treden." De Heer van *Montigny* verklaarde dit stuk ook te zullen teekenen, zoo DE LA MOTTE zulks binnen zes dagen doen wilde. Toen hij te *Meenen* was teruggekeerd, sprak hij zijne soldaten aldus aan: »Kinderen! zijt welgemoed, wij gaan een fellen krijg tegen de Vlamingen voeren (1)."

Henegouwen en *Valenciennes* betuigden, zich niet van de Algemeene Staten (*Generaliteit*) te zullen scheiden (2). Uit onderschepte brieven ontwaarde men echter, dat *Artois*, *Henegouwen*, *Rijssel*, *Douai*, *Orchies*, *Friesland* en een deel van *Gelderland* met elkander waren overeengekomen, zich met den Koning te verzoenen, en den Prins van *Oranje* met al de Kettters voor vijanden te verklaren; dat vele steden en plaatsen in *Vlaanderen* met hen zamenspanden; dat zij binnen kort met groote heerkraft in dat gewest zouden vallen; en dat de Hertog van *Guise* met vijftienduizend man, denkelijk ten behoeve van *PARMA*, naar *de Nederlanden* oprukte (3). Dit baarde den Algemeenen Staten veel zorg. Zij zonden den Abt van *St. Bernard*, den Markgraaf van *Havré* en ADOLF VAN MEETKERCKE, om de Waalsche Staten aan te sporen, met de overige Landschappen vereenigd te blijven en den Gentsche Vrede te houden. De Walen antwoordden den drie en twintigsten van Sprokkelmaand, »dat het hun voorkwam, dat de aansporing, bij den Gentsche Vrede te blijven hun niet betrof, daar zij dezen steeds geëerbiedigd en er altijd op aangedrongen hadden, dat hij door elk nauwgezet werd gehandhaafd. Zulk eene aansporing verdiende veeleer de Algemeene Staten zelve, welke immer de overtreding van den Gentschen Vrede oogluikend hadden toege-

(1) *Documents Hist.* T. I. p. 136—138. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 35. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 626.

(2) *Documents Hist.* T. I. p. 140, 147, 148, 163.

(3) v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 287, 288. v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 24. *Documents Hist.* T. I. p. 161. Vgl. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 35.

laten. Voorts bedoelden zij niet, afzonderlijk met den Koning te verdragen, waartoe ^{1576—} deze hen in een minzamen brief uitgenoodigd en te dien einde naar den Bisschop ¹⁵⁸¹ van *Atrecht* en de Heeren van *Selles* en *Valhuon*, zijne gemagtigden, gewezen had; veel liever wilden zij gemeenschappelijk met de andere gewesten in onderhandeling met hem treden, terwijl zij hoopten, dat *PARMA* aan hunne aanzoeken gehoor zou leenen en tot eene verzoening de behulpzame hand bieden. Zij oordeelden derhalve, dat de overige Staten zich die gelegenheid behoorden te nutte te maken, om tot een goed vergelijk te komen. Vóór den vijftienden van Lentemaand zouden zij hierop bepaald antwoord afwachten, en bij gebreke daarvan het er voor houden, dat de Algemeene Staten hun voorstel verworpen hadden.” Hierbij voegden zij een afschrift van 's Konings brief, benevens eene verklaring van de drie genoemde bemiddelaars, dat 's Vorsten bedoeling was, »den Gentschen Vrede en de Brusselsche Unie in allen deele te handhaven.” Reeds den derden van Lentemaand werd door de Algemeene Staten een uitvoerig antwoord ingezonden, waarin zij erkenden, »dat er nu en dan op den Gentschen Vrede inbreuk gemaakt was, maar dat dit aan de tijdsomstandigheden moest geweten worden, in welke het onmogelijk was, de weegschaal altijd in den evenaar te houden; de grondslag van dien Vrede, de eenigheid der gewesten namelijk, moest niettemin ongeschokt blijven, en daartoe wilden zij naar vermogen medewerken. Op *PARMA* moesten de Waalsche gewesten geen vertrouwen stellen. Hun ijver voor het Roomsche geloof was hem bekend, en daarvan bediende hij zich, om hen van het Gentsche Verdrag af te trekken, onder voorwendsel hen daar vaster aan te verbinden. De Algemeene Staten verlangden niets dan vrede, mits men dien aan al *de Nederlanden*, zonder onderscheid van godsdienst, verleende, daar zij hunne broeders in den nood niet konden verlaten, welke gezamenlijk met hen in den vrede moesten deelen, of den oorlog voeren (1).”

De regering van *Brussel* oordeelde het raadzaam, ook gemagtigden naar de Waalsche gewesten te zenden en hen te vermanen, zich niet van de overige Landschappen te scheiden. De Graaf van *Lalaing*, Stadhouders van *Henegouwen*, en de regenten van *Bergen* ontvingen de afgevaardigden minzaam en met schijn van blakenden ijver voor de handhaving der Gentsche Bevredegiging, met welke men betuigde te willen leven en sterven. *LALAING* noodigde hen aan zijne tafel, dronk op het welzijn der Algemeene Staten en van de stad *Brussel*, welker vaderlandsliefde hij hemelhoog verhief. Te *Atrecht*, daarentegen, werden zij door den Stadhouders, den Burggraaf van *Gent*, en den Stedevoogd, den Heer van *Capres*, met minachting bejegend. De Staten van *Artois* weigerden hun gehoor, en door list alleen ontkwamen zij het gevaar van oppgeligt te

(1) *BOR*, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 37—42. v. *METEREN*, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 163. *HOOF*T, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 626—629.

1576— worden. — Ten gevolge der onderhandelingen met PARMA, en in spijt der veelvuldige
1581 vertoogen van MATTHIAS EN ORANJE, gaven Artois, Henegouwen, Rijssel, Douai en Or-
31 v. chies den Algemeenen Staten te kennen, dat zij »niet goedkeurden, dat sommige
Lente- Landschappen tot geene verzoening met den Koning, zonder den geloofsvrede te bedin-
maand 1579 gen, verstaan wilden. Zij hadden daarom besloten met PARMA te verdragen, onder be-
ding van handhaving der Gentsche Bevrediging, der Brusselsche Vereeniging, en van
het Eeuwig Gebod, benevens het verwijderen der vreemde benden; zoo deze niet goed-
schiks wilden vertrekken, zouden zij eene krijgsmagt bijeenbrengen, om haar met ge-
8 v. weld te verdrijven.” — Ernstig vermaanden hen de Algemeene Staten van hun voornemen
Grasm. af te zien, en veeleer gemagtigden naar Keulen te zenden, alwaar, onder 's Keizers
bemiddeling, eerlang over een algemeenen vrede zou gehandeld worden. Om de
stemming des volks aan de hunne te ontsteken, lieten de Staten eenen legpenning slaan,
op welken men aan de eene zijde de rompen van EGMOND EN HOORNE uitgestrekt, de
hoofden op staken; en aan de andere strijdende ruiters en knechten, van elk een
paar, aanschouwde, met dit opschrift: *Praestat pugnare pro patria, quam simulata
pace decipi* (1).

Der Staten vermaning en raad vonden te minder ingang, daar de Heer van *Montigny*
en andere Misnoegden een beslissenden stap gedaan hadden. MONTIGNY stond reeds sinds gerui-
men tijd in verstandhouding met DE LA MOTTE (2), wien de Staten, welke hij langs
alle wegen onder de gehoorzaamheid des Konings wilde terug brengen, met zijne
aanhangers onlangs, in naam des Konings, openlijk voor vijanden en verraders des Lands
verklaard, en elk, op straffe des doods, verboden hadden, met hen in eenige aanra-
king te komen (3). Ofschoon MONTIGNY zich, bovenal sinds het vertrek van ANJOU,
voorbereidde, om weder in dienst des Konings te treden, weifelde hij echter lang, ja,
was nog kortelings met de Algemeene Staten in onderhandeling getreden, en had hun
zijne diensten aangeboden in de verwachting, dat men daarna aan zijn eisch, geldelijken on-
derstand namelijk voor zijn krijgsvolk, voldoen zoude (4). Maar de gebeurtenissen te

(1) » *Beter gevochten voor het Vaderland, dan bedrogen door geveinsden vrede.*” — *Resol. d. Et. Gén.* bij GROEN v. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 601. *Documents Hist.* T. I. p. 165—168, 172, 213, 214, 218—222, 267—269. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 367—370, 372. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 43, 44. v. METE-REN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 163 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 631—633.

(2) *Correspondance d'ALEX. FARNESE*, P. I. p. 57, 63, 79, 84.

(3) *Documents Hist.* T. I. p. 163, 174, 207, 208. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 46.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 587, 588, 607. *Documents Hist.* T. I. p. 62—64, 177—195.

Gent, van welke nader zal gesproken worden, de schoone woorden en beloften van ^{1576—}PARMA, en inzonderheid, het gebrek aan middelen om zijne soldaten te onderhouden, ¹⁵⁸¹ bewogen hem, zich eindelijk met DE LA MOTTE te vereenigen. In tegenwoordigheid van den Bisschop van *Atrecht* en de Heeren van *Selles* en *Valhuon* verklaarde hij op den zesden van Grasmaand te *Mont St. Eloy* bij *Atrecht*, zoo voor zich zelve als voor zijne Hoplieden en soldaten, ten getale van zeven of acht duizend voetknechten en vier honderd ruiters, in 's Konings dienst over te gaan, onder voorwaarden: handhaving van den Gentschen Vrede, de Brusselsche Unie en het Eeuwig Gebod; uitbetaling der soldij op den bepaalden tijd, en het wegzenden der vreemde benden. Den volgenden dag ontvouwde MONTIGNY te *Atrecht* in de vergadering der Staten van *Artois*, *Henegouwen*, *Rijssel*, *Douai* en *Orchies* wat tusschen DE LA MOTTE en hem gesloten was, en dat hij alleen hiertoe was overgegaan, om te spoediger tot eenen duurzamen vrede te geraken (1). Te vergeefs voedde men nog steeds de hoop, hem tot andere gedachten te brengen (2). Maar uit onwraakbare getuigenissen dier tijden blijkt, dat de liefde voor het Vaderland, de wensch om aan den burgerkrijg een einde te maken, en de ijver voor de instandhouding der Roomsch-Katholieke godsdienst niet de eenige drijfveren waren van de mannen, welke toen het meest invloed in de Waalsche gewesten en bij de Misnoegden uitoefenden. MANSFELD, MONTIGNY, de Burggraaf van *Gent*, DE CAPRES, DE MASNUY en vele anderen bleven niet in gebreke, voor zich ambten, titels en belooningen te bedingen; en FILIPS II stond hun gretig toe, al wat zij verlangden (3). Ondertusschen had de Graaf van *Lalaing* eenige brieven aan PARMA onderschept en naar den Prins van *Oranje* opgezonden, uit welke onwedsprekelijk bleek, hoe weinig de Spanjaarden dachten, zich aan hunne beloften te houden. Onmiddellijk zond het bewind van den Aartshertog den Heer van *Kruiningen* met deze belangrijke stukken naar de opperhoofden der Misnoegden, om hen door deze krachtige getuigen van Spaansche trouweloosheid tot de zijde der Algemeene Staten terug te brengen. De woede, in welke MONTIGNY op het eerste oogenblik werd ontstoken, verdween allengs en tevens het uitzigt op verbroedering en eenparige samenwerking, zonder welke het onmogelijk was de drukkende magt van *Spanje* te wederstaan (4). Eigenbelang en naijver op den Prins van *Oranje* sloten de oogen voor den ondergang van het gemeenschappelijk vaderland. Zelfs de Graaf van *Lalaing*, welke zoo dikwerf betuigd had, dat hij ORANJE als een vader vereerde, zwichtte voor de verzoeking.

(1) *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 95, 96. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 366, 367. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 46, 47. v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 163 verso. HOOFD, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 633.

(2) *Documents Hist.* T. I. p. 269.

(3) *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 18, 89, 90, 97, 99, 101.

(4) *Documents Hist.* T. I. p. 248, 253—259.

1576—
1581— Hoewel ORANJE, aan wiens vermaningen hij eenigen tijd het oor leende, geene pogingen spaarde, hem voor de Algemeene Staten te behouden, ja, zelfs zijne eigene kinderen tot gijzelaars aanbod, ten waarborg, dat de hem gedane beloften zouden nagekomen worden, liet hij zich echter door zijn broeder MONTIGNY en de Graven van *Aremberg* en *Mansfeldt* omzetten, en teekende den drie en twintigsten van Bloei-maand een Verdrag, zes dagen te voren tusschen *Artois*, *Rijssel*, *Douai* en *Orchies* met de gemagtigden van *PARMA* aangegaan (1).

Het plan van *Henegouwen*, *Artois* en *Douai* was reeds toen zij zich den zesden van Louwmaand onderling vereenigden (2), zich van de Algemeene Staten te scheiden, in geval deze niet binnen eene maand de inbreuken, op de Gentsche Bevrediging en de Brusselsche Unie gemaakt, herstelden (3). De verzekering van het bewind des Aartshertogs omtrent het invoeren der Hervormde godsdienst in de Waalsche gewesten, en dat het Verdrag van *Gent* gestreng zou onderhouden worden, waren van weinig invloed geweest (4). De Walen, en inzonderheid de stad *Mechelen*, klaagden openlijk, dat »eenige Landschappen door het invoeren van nieuwigheden in het godsdienstige hun eed verbroken hadden; dat de Algemeene Staten geen vrede begeerden, en geene voorwaarden, hoe gunstig ook, hun smaken zouden; dat de Aartshertog den Waalschen gewesten geene zekerheid kon belooven, daar hij zelf van niets verzekerd was en het plegen van ongerechtigheid tegen God en de Wet moest aanschouwen en tot zijn hoon verdragen; dat de afgevaardigden van *Holland* en *Zeeland* zich niet schaamden, dikwijls en op verscheidene plaatsen te verklaren, dat men dengenen den hals moest breken, welke van vrede spraken, en dat het toetreden van *Antwerpen* tot de Utrechtsche Unie hun meer waard was, dan al de omliggende gewesten te zamen, terwijl zij ook meer geld zouden verdienen met gelei- en vrijbrieven, wanneer deze gewesten waren afgevallen, dan door verkeer en goede nabuurschap (5).” Vruchteloos was dan ook een uitvoerig en krachtig verhoog van de Algemeene Staten den acht en twintigsten van Grasmaand, en het zenden van een afschrift der onderschepte brieven gebleven,

(1) *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 140. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 101. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 164 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 661.

(2) Zie hiervoor, bl. 286.

(3) *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 77. *Documents Hist.* T. I. p. 84.

(4) *Documents Hist.* T. I. p. 127. Hiervoor, bl. 311.

(5) v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 87. *Docum. Hist.* T. I. p. 151, 261. *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 92.

om hen van een afzonderlijk verdrag met PARMA af te trekken (1). Dat vertoog strekte 1576—
tot antwoord op een schrijven, drie dagen te voren van de Staten van *Henegouwen*,
1581
Artois, *Rijssel*, *Douai* en *Orchies* ontvangen, waarin zij te kennen gaven, dat zij met
de afgevaardigden des Konings in onderhandeling getreden waren, welke den zeventien-
den van Bloeiimaand in de abdij van *St. Vaast* bij *Atrecht* haar beslag kreeg (2).

Met veel luister werden de afgevaardigden der Waalsche gewesten door PARMA, welke
reeds aan den goeden uitslag zijner pogingen begon te twijfelen, in de leger-
plaats voor *Maastricht* ontvangen en onthaald. Het Verdrag werd punt voor punt
door hem en zijne raadslieden rijpelijk overwogen en wijzigingen daarin voorgesteld,
omtrent welke de Waalsche Staten met eenige zaakgelastigden, van 's Konings wege
benoemd en waaronder de Graaf van *Mansfeld* zich bevond, in gesprek traden.
Nog steeds trachtten de Algemeene Staten hen tot ander inzicht te brengen, en *Hene-*
gouwen zelfs begon te wankelen. Hieruit laat zich verklaren, dat niet vóór den twaalf-
den van Herfstmaand het Verdrag, met eenige weinige veranderingen, te *Bergen in*
Henegouwen, in naam des Konings, met groote plegtigheid werd afgekondigd (3). De
acht en twintig punten, welke dit staatsstuk bevat, hielden hoofdzakelijk in: »handha-
ving van de Gentsche Bevrediging, de Brusselsche Vereeniging, en het Eeuwig Ge-
bod; alleen-uitoefening van de Roomsche-Katholieke godsdienst; gehoorzaamheid aan den
Koning; aftogt van het uitheemsche krijgsvolk binnen zes weken, in welken tijd, ter
behoorlijke nakoming van dit Verdrag, een leger van landzaten op de been zou wor-
den gebracht, te bezoldigen uit 's Konings inkomsten en waarin de gewesten, welke
zich weder onder zijne gehoorzaamheid begaven, hun aandeel zouden dragen; benoe-
ming van algemeene Landvoogden alleen uit Prinsen van den bloede; vergiffenis van
al het gebeurde; herstel van alle voorregten en vrijheden; beslissing van alle zaken aan
den Raad van State zoo als ten tijde van Karel V, welks Leden alle Nederlanders, en
twee derde er van den Staten aangenaam moesten zijn en hunne zijde van den be-
ginne tot den einde toe gevolgd hebben; ook zouden tot Leden van den Geheimen
Raad, van den Raad van Geldmiddelen, en tot de gewestelijke en stedelijke regerings-
ambten slechts personen benoemd worden, welke den Staten welgevallig waren (4).”

(1) *Documents Hist.* T. I. p. 274—286. Een uiterst belangrijk stuk, om den staat van zaken
in dien tijd te leeren kennen. Voorts p. 287—289.

(2) *Resol. d. Et. Gen.* aangehaald door GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison*
d'Orange, T. VI. p. 601. *Correspondance d'ALEX. FARNESE*, P. I. p. 91.

(3) *Correspondance d'ALEX. FARNESE*, P. I. p. 96, 102—105, 110, 116, 131, 135, 140. *Do-*
uments Hist. T. I. p. 371—374, 376—381, 398—401. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. I.
p. 57—65.

(4) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 381—387. DOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II.

1576—
1581

Er is aangemerkt, dat in dit Verdrag den Waalschen gewesten, behalve *Doornik*, het *Doorniksche*, *Kamerijk*, *Valenciennes*, *Bouchain* en *Landrechies*, welke er, ondanks de herhaalde pogingen der Misnoegden, door den invloed van ORANJE en de medewerking van PIERRE DE MELUN, Prins van *Espinoy*, niet in getreden waren (1), zaken bewilligd werden, die alles overtroffen wat, vóór de onlusten, de vurigste vaderlandsgezinden ooit gehoopt hadden; en men zich moet verwonderen, dat dit de andere Nederlandsche gewesten, inzonderheid *Braband* en *Vlaanderen*, niet aangespoord heeft, onder de heerschappij van FILIPS II terug te keeren. Zij zouden zich daardoor, meent men, voor vele rampen behoed hebben, en het Verdrag van *Atrecht* zou de grondslag geworden zijn van het staatsregt der Belgen in betrekking tot hunnen Vorst, terwijl het nu in onbruik geraakte, daar de groote steden van *Braband* en *Vlaanderen* niet zulke voordeelige voorwaarden verkregen, toen zij genoodzaakt werden, zich te onderwerpen (2). Men moet echter niet vergeten, dat het wantrouwen op de woorden en beloften van FILIPS, waartoe hij te zeer en onlangs nog, gelijk wij zagen, aanleiding had gegeven, in de gemoederen diep geworteld was en steeds door ORANJE gevoed werd. De uitkomst bewees, dat ook hier 'sPrinsen schrandrheid niet gefaald had, toen sommige dezer voorwaarden geheel niet, en andere maar ten halve door de Spanjaarden nagekomen werden. De Koning nogtans had het Verdrag zonder eenige zwaarigheid bekrachtigd, ofschoon hij wel gewenscht had, »dat het wat duidelijker geweest ware, en mét minder beperkingen van de zijde der Staten.» »Maar,» schreef hij aan PARMA, »om dezelfde redenen, welke u bewogen hebben het aan te nemen, en opdat de Nederlanders te beter onze goedertierenheid mogen kennen en hoezeer diegenen hen misleid hebben, die uit kwaadaardigheid en om hun voordeel uit de onlusten te trekken, mijne onderdanen wantrouwen tegen mij hebben ingeboezemd, in plaats van de vaderlijke genegenheid te erkennen, welke ik hen als de oudste mijner erflanden toedraag, heb ik

B. XIII. bl. 98—101. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 661—666. Eene Fransche vertaling daarvan vindt men bij DUMONT, *Corps Diplom.* T. V. P. I. p. 350—355; eene Italiaansche, doch bekort, bij CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 7—9; eene Engelsche bij GRIMESTON, *Hist. of the Netherl.* p. 583—588. Vgl. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. III. p. 166. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 316, 317. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 165. In 1787 werd een betere tekst van dit Verdrag, naar het oorsponkelijk, in de Archiven van *Henegouwen* berustende, te *Bergen* uitgegeven onder den titel: *Traité conclu à Arras le 17 Mai 1579*, etc. In 8°.

(1) *Correspondance* d'ALEX. FARNESE, P. I. p. 92, 136, 141. *Documents Hist.* T. I. p. 438, 452—454, 456—459.

(2) GACHARD, in de *Correspondance* d'ALEX. FARNESE, P. I. p. 19.

mij vergenoegd, u hiernevens de bevestiging en bekrachtiging van het Verdrag te 1576—
zenden (1).” 1581

Door den afval der Waalsche gewesten werd de Koning met een leger versterkt, waarin sedert zijne voornaamste magt in *de Nederlanden* bestaan heeft (2). Maar van den anderen kant werd ORANJE ook van een aantal Grooten ontslagen, wier heerschen hebzucht, naijver en wuftheid dikwerf zijne beste plannen vrijdeld hadden. Teregt wordt van hen gezegd: » Onder ALBA EN DE REQUESENS beoorloogden zij, gemeenschappelijk met de Spanjaarden, den Prins en de Hollanders en Zeeuwen; toen de Raad van State het bewind had aanvaard, zetten zij de Spaanschgezinde Leden er van in hechtenis en verdroegen zich met ORANJE; na de komst van DON JAN hielden zij diens zijde tot aan de verrassing van *Namen*, wanneer zij hem verlieten en den Prins naar *Brabant* onthoden; te naauwernood had ORANJE het bewind aldaar aanvaard, of zij haalden, buiten zijn medeweten en dat der Algemeene Staten, den Aartshertog MATTHIAS in het Land; en toen zij zagen, dat zij hem niet naar hunne hand konden zetten, wendden zij zich tot den Hertog van *Anjou*; en als eindelijk ook deze niet naar hun zin handelde, wierpen zij zich in de armen van PARMA (5).”

Er is reeds in het voorbijgaan van de vredesonderhandeling te *Keulen* gewag gemaakt. Keizer RUDOLF II, die welligt ten wille zijns broeders meer dan vroeger in de bevrediging der *Nederlanden* belang stelde, had zich tegen het einde des verloopenen jaars als middelaar tusschen hen en den Koning aangeboden, ja, zelfs zich bereid verklaard, in persoon naar *Keulen* te komen, zoo zijne afgezanten den Nederlanders niet aangenaam mogten zijn. De Prins van *Oranje* was geenszins met eene tusschenkomst van den Keizer ingenomen, daar hij voorzag, dat zij op niets zou uitloopen; doch de Algemeene Staten waren hiervan niet afkeerig, en ook PARMA nam er genoegen in. Te vergeefs echter had de Keizerlijke gezant, de Graaf van *Schwartzenberg*, op aansporing der Staten, bij den Spaanschen Veldheer op eenen wapenstilstand, vóór dat de onderhandelingen zouden beginnen, aangedrongen, » daar het anders,” meende hij, » grootelijks te vreezen ware, dat *de Nederlanden* voor den Koning zouden verloren gaan, dewijl de Staten, tot wanhoop gedreven, zich in de armen der Franschen zouden kunnen werpen.” Hij voegde er bij, » dat de Keizer zulk eene weigering ten uiterste euvel zou opvatten, en aan den Koning welligt melden, dat hij maar een ander moest zoeken, om in zijne zaken als bemiddelaar op te treden.” Men zal PARMA niet ten kwade duiden, dat hij eene wapenschorsing, als na-

(1) *Correspondance* D'ALEXANDRE FARNESE, P. I. p. 119, 120. 's Konings brief is van den 12^{den} van Herfstmaand.

(2) WAGENAAR, D. VII. bl. 306.

(3) *Apologie* van WILLEM I, bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. *Authent. Stukk.* bl. 89.

1576— deelig voor de belangen des Konings, van de hand wees, maar zeker was zijn eisch
1581 hoogst onbillijk, dat de Algemeene Staten zich *onvoorwaardelijk* aan 's Keizers beslissing moesten onderwerpen. Daar men de ware reden, waarom die eisch werd verworpen, niet gevoelig kon aanvoeren, gaven de Staten den tienden van Louwmaand te kennen, » dat zij daarin niet konden bewilligen, omdat zulks *onmogelijk en in strijd was met het algemeene welzijn* zoo wel, als om de naauwe verbindtenissen met de Koningin van *Engeland* en den Hertog van *Anjou* (1).” Twee dagen later verklaarden zij aan SCHWARTZENBERG, dat men met den Keizer als *bemiddelaar*, niet als *beslisser* in de zaken der *Nederlanden* in onderhandeling konde treden. De Keizerlijke gezant spaarde nu geene moeite, PARMA van den bewusten eisch af te brengen, waarin hij echter niet slaagde (2). Scherp werd zulks den Spaanschen Veldheer, die hoog van zijne vredegezindheid had opgegeven, door de Algemeene Staten verweten. Dit bragt hem, naar het schijnt, tot andere gedachten. Althans op de groote Statenvergadering, tegen den zes en twintigsten van Lentemaand te *Antwerpen* bijeengeroepen, werden afgezanten ter Keulsche vredehandeling benoemd (3). —

De beroemde bijeenkomst te *Keulen* was door PAUS GREGORIUS XIII en Keizer RUDOLF II bewerkt, ten einde door hunne bemiddeling eene verzoening tusschen den Koning van *Spanje* en zijne Nederlandsche onderdanen tot stand te brengen. *De Nederlanden*, reeds zoo vele jaren de prooi van een vernielenden burgerkrijg, wierpen een blik van hoop en vertrouwen op deze vergadering, welke uit de aanzienlijkste mannen van dien tijd was zamengesteld. Middelaars en afgevaardigden begaven zich in grooten getale derwaarts, en spreidden er eene inderdaad zeldzame pracht ten toon. Aan hun hoofd stond 's Pausen Nuntius JAN BAPTIST CASTAGNA, Aartsbisschop van *Rosano*, welke in vijftienhonderd negentig, onder den naam van URBANUS VII, den Pauselijken troon besteeg. Van wege den Keizer verschenen er de Keurvorsten van *Trier* en *Keulen*, de Bisschop van *Wurzburg*, en OTTO HENDRIK, Graaf van *Schwartzenberg*. Voorts de afgevaardigden van den Hertog van *Gulik* en van den Prins-Bisschop van *Luik*. De gevolmagtigde des Konings van *Spanje* was DON CARLOS D'ARAGON Y TAGLIAVIA, Hertog van *Terra-Nova*, Ridder van het Guldenvlies, een der uitstekendste Staatsmannen van zijn tijd, maar welke, ongelukkig, bij de Keulsche onderhandelingen niet zoo kon handelen, als men van zijne welbekende gevoelens verwachtte, daar zijn geheime lastbrief bijna altijd met zijn openbaar berigtschrift in strijd was. Op bevel des Konings,

(1) *Resolut. d. Et. Gen.* bij GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 595, 596. *Correspondance d'ALEX. FARNESE*, P. I. p. 20, 21. *Documents Hist.* T. I. p. 86—88.

(2) *Documents Hist.* T. I. p. 98, 138, 145.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 4, 48.

voegde PARMA hem nog toe MAXIMILIAAN DE LONGUEVAL, Graaf van *Bucquoi* en Heer ^{1576—}₁₅₈₁ van *Vaux*, de Raadsheeren ASSONVILLE en FONCK, en als geheimschrijver URBANUS SCHARENBERG. Der Staten afgevaardigden waren FILIPS VAN CROY, Hertog van *Aarschot*, vergezeld door zijn oudsten zoon, den Prins van *Chimay*; JAN VAN DER LINDEN, Abt van *St. Gertrude*; FREDERIK VAN IJVE, Abt van *Marolles*; BUCHO VAN AYTTE VAN ZUICHEM, Proost van *St. Bavo te Gent*; GASPAR SCHETZ, Heer van *Grobbendonk*; BERNARD VAN MERODE, Heer van *Rumen*; ADOLF VAN GOER, Heer van *Kaldembroek*; ADOLF VAN MEETKERKE, Schildknaap; ADRIAAN VAN DER MIJLE, Raadsheer aan het Hof van *Holland*; AGGEUS VAN ALBADA, Doctor in de Regten; en VAN KESSEL als geheimschrijver (1). De Algemeene Staten hadden ook FRANÇOIS D'OIGNIES, Heer van *Beaurepaire*, als afgevaardigde benoemd, doch daar hij tot de Misnoegden behoorde en deze zich van hen scheidden, begaf hij zich niet naar *Keulen*. De Staten van *Holland* zouden gaarne gezien hebben, dat JAN van *Nassau* derwaarts gezonden wierd; doch het schijnt, dat zij dit ter Algemeene Vergadering niet konden doordrijven (2). Evenwel toog de volijverige Graaf er tijdens de onderhandelingen tweemaal henen, en op eene dier reizen ontsnapte hij, als boer verkleed, ter naauwernood aan de handen der Spanjaarden (3). De Staten van *Holland* en *Zeeland* hadden, bij hunne toestemming in het aanvangen van den vredehandel te *Keulen*, uitdrukkelijk verklaard, dat zij de Brusselsche Vereeniging en het Eeuwig Gebod voor nietig en van onwaarde hielden, en begeerd, dat men voor hen vrije uitoefening van de Hervormde godsdienst, met uitsluiting van de Roomsch-Katholieke, zou bedingen, als ook de magt, na ORANJE's dood eenen anderen Stadhouder te kiezen; doch de Prins vond het laatste aanstootelijk, en vermaande hen, omtrent het eerste, zich te houden aan de Gentsche Bevrediging, totdat daarin door de Algemeene Staten nader zou voorzien worden (4).

Den vijfden van Grasmaand was de bijeenkomst te *Keulen* plegtig geopend. De Nederlandsche afgevaardigden kwamen er echter niet vóór den vierden van Bloemaand, wegens het dralen van PARMA met het geven van vrijgeleibrieven (5). Voorkomend werden zij door de aanzienlijkste burgers ontvangen, welke zich hunner zaak uiterst genegen

(1) *Documents Hist.* T. I. p. 225, 226, 294. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 52. v. D. VIJNCKT, *Hist. d. Troubl.* T. II. p. 469—472.

(2) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 279.

(3) v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 143. GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 630.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 51. Vgl. v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 122 (1).

(5) v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 72, 94.

1576— toonden, gelijk ook de Keurvorsten van *Trier* en van *Keulen*, en de Bisschop van *Wurz-*
 1581 *burg*. Hoezeer men er daarentegen de Spanjaarden haatte, blijkt hieruit, dat de Hertog van *Terra-Nova* met steenen geworpen werd, wanneer hij zich op straat vertoonde, weshalve de stedelijke Regering hem eene lijfwacht van dertig hellebaardiers, op zijne kosten, veroorloofde (1). De vredesonderhandelingen te *Keulen* werden even lang gerekt en waren even nutteloos als die, welke vroeger te *Breda*, mede door tusschenkomst des Keizers, waren angeknoopt. De Algemeene Staten hadden dit voorzien, en zouden geene zaakgelastigden gezonden hebben, indien zij niet gevreesd hadden, den Keizer en de Duitsche Vorsten te vertoornen (2). De Spaansche gemagtigden maakten terstond vele aanmerkingen op den lastbrief der Nederlandsche afgevaardigden; en toen de zwaarigheden daarover uit den weg geruimd waren, verlangden 's Keizers gezanten, dat men van de zijde der Algemeene Staten het eerst de voorwaarden zou ontvouwen, op welke men den vrede wilde sluiten. Deze waren hoofdzakelijk de volgende: »Elk gewest zou het voorregt genieten, hetwelk *Brabant* bezat, namelijk: zienen Heer te mogen verlaten, wanneer hij 's Lands voorregten en vrijheden schond; de eeredienst zou blijven zoo als zij toen was; voorts zou de Aartshertog de landvoogdij behouden, en na zijn dood niemand daartoe benoemd worden dan met bewilliging der Staten.» Het sprak van zelf, dat in zulke eischen niet werd bewilligd. De bemiddelaars opperden ook de vraag: »Wie beslissen zou, of de voorregten al dan niet geschonden waren? Het ambt van scheidsregter zou door de Staten evenmin aan den Koning, als door dezen aan genen willen of kunnen overgelaten worden.» In nuttelooze beraadslagingen verliepen de zes weken, welke de Nederlandsche afgevaardigden, in gevolge hun lastbrief, tot onderhandelen mogten bezigen. Van wederzijden werden nu de laatste voorwaarden overgeleverd. De Spaansche gelastigden deden het voorkomen, alsof zij op weg waren, met den Prins van *Oranje* eene afzonderlijke overeenkomst te treffen. De Staatsche gemagtigden, daarentegen, gaven te verstaan, dat hunne Meesters op nieuw met den Hertog van *Anjou* onderhandelden, en zich ongetwijfeld in zijne armen zouden werpen, wanneer men van 's Konings zijde te stijf op het uitsluitend handhaven van de Roomsche-Katholieke godsdienst staan bleef. Intusschen ontvingen zij last, voor onbepaalden tijd, met onderhandelen voort te gaan; en nu ontwierpen de Keizerlijke gezanten eenige voorwaarden, welke hun echter niet behaagden, daar zij meenden, dat deze in den grond overeenkwamen met de voorstellen

(1) Zie den brief des Prins van *Chimay* aan de Algemeene Staten van den zevenden van Bloei-
 maand 1579, in de *Documents Hist.* T. I. p. 294. Vgl. daarbij p. 228, 229.

(2) Zie den brief der Algemeene Staten van den 28 van Grasmaand in de *Documents Hist.* T. I. p. 272. Vgl. p. 306.

van TERRA-NOVA. Er werd hun derhalve een nieuw ontwerp, uit twintig punten bestaande, 1576—
voorgelegd, waarvan de hoofdinhoud hierop neêrkomt: » De Gentsche Bevrediging, de 1581
Brusselsche Vereeniging, en het Eeuwig Gebod zullen in volle kracht blijven, de voor- 18 v.
regten gehandhaafd, en de vreemde krijgsbenden verwijderd worden. Eerlijke lieden, Hooim.
die van hunne ambten ontzet waren, welke zij ten tijde van het Eeuwig Gebod be- 1579
kleedden, zullen daarin worden hersteld. De wederzijdsche gevangenen zal men op
vrije voeten stellen, als ook den Graaf van *Buren*, drie maanden nadat zijn vader, de
Prins van *Oranje*, aan de afzonderlijke overeenkomst, met hem te sluiten, zal voldaan
hebben. 'sKonings gezag zal geëerbiedigd worden als ten tijde van KAREL V. De
landvoogdij zal aan een Prins of eene Princes van den bloede worden opgedragen, welke
de voorwaarden, in dit Verdrag bepaald, zal bezweren en bezit nemen van alle versterkte
plaatsen, doch alleen geboren Nederlanders daar over aanstellen; ook zullen, over het
algemeen, slechts inboorlingen, welke den eed aan den Koning en de Staten moeten
afleggen, hooge ambten mogen bekleeden. De Koningin van *Engeland* en de Hertog
van *Anjou* zullen in dit verdrag begrepen zijn. Ten aanzien van de godsdienst, zal men
zich in *Holland*, *Zeeland* en *Bommel* aan den Gentschen Vrede houden; den Roomsch-
gezinden echter aldaar de plaatsen weder inruimen, welke zij ten tijde van dien Vrede
bezaten. In de overige Landschappen zal men alleen de Roomsche eeredienst uitoefene-
nen, doch den Onroomschen de vrijheid laten aldaar te wonen, tot de Koning of zijn
Stedehouder, bij rade der Staten, wettig bijeengeroepen, de strafbevelen nog meer ver-
zacht zal hebben, onder voorwaarde evenwel, dat zij zich intusschen van alle openbare
godsdienst oefening zullen onthouden en geene ergernis geven.”

De afgevaardigden der *Nederlanden* antwoordden hierop twee dagen later, » dat ofschoon
het ontwerp hun voorkwam van zoodanigen aard te zijn, als welligt de bedoeling hun-
ner lastgevers meer nabij kwam, zij echter, op eigen gezag, daaromtrent niets konden
beslissen, maar het stuk aan de Algemeene en Gewestelijke Staten zouden zenden.”
Om alles wat daartoe betrekkelijk was ongehinderd te kunnen verrigten, verzochten zij
een wapenstilstand van twee maanden. TERRA-NOVA wees dit verzoek van de hand,
onder voorgeven, dat dit de zaak was van *PARMA*, welke met het voeren van den krijg
belast was. Hij en de Keizerlijke gezanten bleven middelerwijl niet in gebreke, aan de
Algemeene en onderscheidene bijzondere Staten en Steden te schrijven, om hen tot het
aannemen van het ontwerp over te halen (1). De Nederlandsche gemagtigden zonden
brieven in denzelfden geest. De meeste gewesten en steden verklaarden, zich te
zullen gedragen naar het besluit der Algemeene Staten; eenige stemden sommige

(1) Deze brieven werden door sommigen niet eens geopend. VAN HASSELT vond den brief aan
de regering van *Arnhem* gerigt, twee honderd jaren later nog ongeopend met het ongeschonden
zegel van TERRA-NOVA op de secretarie dier stad. *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 159.

1576—
1581 punten toe, maar maakten zwaarigheid in andere; hier werden zij te eenenmale verworpen, dáár weder onvoorwaardelijk aangenomen. De zaak des vredes verwekte in *de Nederlanden* een hevigen strijd, die in woorden en geschriften, zoo vóór als tegen het ontwerp, gevoerd werd. De Roomschegezinden, welken er alles in werd toegestaan, wat zij wenschten, waren er natuurlijk voor gestemd; maar even natuurlijk verzetten er zich de Hervormden tegen, welke er door beroofd werden van alles, wat zij sedert vele jaren met zoo veel inspanning, ja, met offering van goed en bloed gekocht hadden (1). De Prins van *Oranje* was er volstrekt niet mede ingenomen, dewijl het veeleer strekte, om beroering en tweedragt in het Land te zaaijen, dan daaraan den vrede te schenken. Ongetwijfeld moet aan zijn invloed het antwoord toegeschreven worden, welk de Algemeene Staten naar *Keulen* zonden en voornamelijk hierop neêrkomt: »Zeer ten onregte stelde men het Eeuwige Gebod, dat door *Holland* en *Zeeland* nimmer erkend was, op ééne lijn met de Gentsche Bevrediging, waaruit men moest afleiden, dat men er niet ernstig aan dacht, die Bevrediging te handhaven. Ook werd te ontijde van het overleveren der sterke plaatsen gesproken, waarin *Holland* en *Zeeland*, toen zij nog op zich zelve stonden, niet hadden bewilligd. Weinig troost moest het den Graaf van *Buren* verschaffen, dat zijne invrijheidstelling verschoven werd tot na het ten uitvoerleggen van een bijzonder verdrag, welk nog niet gesloten was en waartoe de Prins van *Oranje* denkelijk niet zou kunnen verstaan. Voorts was geene verzekering hoegenaamd aan de Koningin van *Engeland*, den Hertog van *Anjou*, of zelfs den Aarts-hertog MATTHIAS gegeven. Den Onroomschen in de andere gewesten werden bij het ontwerp veel meer beperkingen gesteld dan bij de Gentsche Bevrediging, die men wel met woorden bekrachtigde, doch indedaad krachteloos zocht te maken. Ten slotte werden 's Keizers gezanten verzocht, den Hertog van *Terra-Nova* te willen bewegen, zoodanige voorwaarden op te stellen, uit welke 's Konings genade duidelijker mogt blijken en die teregt den naam van vredespunten konden dragen (2).»

10 v.
Herfst-
maand
1579

(1) Zie dit uitvoerig ontwikkeld door GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 669—673.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 628—638, 657—668. v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 94, 127—154, 157—182. DUMBAR, *Analect.* T. III. p. 566—585. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. II. p. 111—129. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 10. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 317—319. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 387. DE TASSIS, *Comment.* Lib. V. p. 348—385. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 294—297. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XII. bl. 52—64, 101—103. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 168—171; in het Fransch vertaald en opgenomen in DUMONT, *Corps Dipl.* T. V. P. I. p. 361—365. HOORT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 642. B. XVI. bl. 667—670.

Terwijl men buitenslands over de bevrediging der *Nederlanden* onderhandelde, duurden 1576—1581
 den aldaar de beroeringen voort. ORANJE, welke den overgang der Waalsche gewesten tot 's Konings zijde voorzag, had wel den vijf en twintigsten van Grasmaand, op de dagvaart te *Antwerpen*, het ontwerp eener algemeene vereeniging en nadere aansluiting van de overige *Nederlanden* ter tafel gebragt, maar de gewesten, die tot de Unie van *Utrecht* waren toegetreden, hadden er geene ooren naar, dewijl het in verscheidene belangrijke punten aanmerkelijk van dat Verbond verschilde, terwijl andere Landschappen en steden verklaarden, bij de tegenwoordige Generaliteit te willen blijven (1). Deze botsing van gevoelens was zeker niet geschikt de rust te herstellen, welke alom gevoelig geschokt werd. De stad *Amersfoort*, grootendeels Roomschgezind, nam geen genoegen in de Voldoening (*satisfactie*), door den Prins aan *Utrecht* toegestaan; ook wilde zij evenmin den godsdienstvrede als de Unie, aldaar gesloten, aannemen, en weigerde in de gewestelijke lasten te dragen. De Staten maakten hieruit het besluit op, dat men er het oog naar den vijand gewend had, en zonden twee honderd soldaten derwaarts, die niet werden binnengelaten. Dit versterkte het vermoeden; alle verkeer of handel met *Amersfoort* werd in de nader Vereenigde Landen verboden, de *Eem* met een uitlegger gesloten, en de burgers werden, waar men hen aantrof, opgeligt en gegijzeld. ORANJE, die te vergeefs beproefd had, het geschil in der minne bij te leggen, droeg eindelijk JAN van *Nassau* den last op, de stad met de wapenen tot rede te brengen. Na een korten tegenstand, nam zij den tienden van Lentemaand *Nassausche* bezetting in. Graaf JAN veranderde er de Regering, welke den geloofsvrede aannam, en zich in alles naar den wil der Staten van *Utrecht* regelde. Eerst drie maanden later werden er de beelden, die gruwel in de oogen der Calvinisten, uit de kerken gehaald (2). — Op dien tijd ontstond in *Utrecht* zelf eene hevige beweging. Ook daar wierpen de Hervormden de beelden uit de kerken, en eenige Roomschgezinden ter stad uit. De stedelijke Regering bewerkte den vijftienden van Zomermaand eene overeenkomst tusschen de Roomschgezinden en de Hervormden, waarbij men den laatstgenoemden vier kerken inruimde en bepaalde, dat voortaan bij het begeven van ambten het geloof niet in aanmerking zou komen (3). Te *Nijmegen*, hadden de Hervormden in Lentemaand de Hoofd- of St. Stefaanskerk bemagtigd, ge-

(1) V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk. D. II. bl. 21—134. Archives de la Maison d'Orange, T. VI. p. 613—616.* V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist. D. IV. bl. 59—72, 107.*

(2) LE PETIT, *Chron. de Holl. T. II. Liv. XII. p. 377.* BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. II. B. XIII. bl. 36, 37.* V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl. B. IX. bl. 166 verso.* HOOFT, *Nederl. Hist. B. XV. bl. 630.*

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. II. B. XIII. bl. 70—73.*

1576— plunderd, en met zoo veel drift de beelden omvergehaald, dat er een jong gezel onder
1581 verpletterd werd (1).

Een tooneel van de grofste buitensporigheden en van godsdiensthaat leverde *Antwerpen* op. In weerwil der vermaningen van de stedelijke Regering, welke voor eene opschudding onder het gemeen vreesde, maakte zich de Roomsche geestelijkheid op Hemelvaartsdag, den acht en twintigsten van Bloemaand, tot een plegtigen omgang door de stad gereed, waaraan ook de Aartshertog deel nam. Maar de lange stoet heeft nog niet geheel de groote kerk verlaten, toen hem de burgerwacht bij het *Meulengat* den doortogt weigert. Eenige Italianen trekken het zijdgeweer, om zich met geweld eenen weg te banen. Nu brandt de wacht op de schare los, die in allerijl naar de kerk terugrent, waar zij door eene gewapende menigte omsingeld en ingesloten wordt. De Prins van *Oranje*, hiervan onderrigt, verschijnt terstond met zijne lijfwacht, in de hoop het oproer te stillen, doch wordt overschreeuwd door het geroep van: *Papen uit! Papen uit!* Eindelijk verkrijgt hij met veel moeite, dat de Aartshertog met zijn gevolg uit de kerk gelaten, en aan hem drie uren tijds vergund wordt, om met de Regering en de burgerhoplieden over den wensch des volks, het uitzetten der geestelijken namelijk, te raadplegen. Doch vóór dien tijd verstreken is, komt de ongeduldige menigte om antwoord; en ofschoon de Prins noch de Wethouderschap in haar verlangen bewilligt, worden de Priesters, Monniken en Kanunniken, ten getale van honderd en twintig, uit de kerk gehaald, ingescheept, en tot twee mijlen buiten de stad gevoerd, om aldaar tot nader bevel te toeven. Des anderendaags gaf de Prins in eene vergadering, door hem uit de regeringsleden, burgerhoplieden, de dekens der gilden, en de wijkmeesters bijeengeroepen, in scherpe bewoordingen zijne hooge gevoeligheid over deze daad van geweld en ongehoorzaamheid te kennen en verklaarde, dat hij de stad zou verlaten en het algemeene stedehouderschap met de landvoogdij over *Brabant* wilde nederleggen. Ook dreigden MATTHIAS en de Leden van den Raad van State hun afscheid te zullen nemen. Men verzocht allen dringend, hunne diensten aan het Vaderland niet te onttrekken. De Prins begeerde nu, dat de Breede Raad zou bijeenkomen; en door zijn invloed werd den twaalfden van Zomermaand eene keur afgelezen, waarbij aan de Roomschegezinden drie kerken verleend, en hunne geestelijken, slechts eenige uitgezonderd, veroorloofd werden terug te keeren. Denselven dag kondigde men ook de Unie van *Utrecht* en een nieuwen geloofsvrede af, waarbij den Onroomschen meer vrijheid dan bij den vorigen vergund werd (2).

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 580, 581.

(2) LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. XII. p. 380. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 67—70. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 169 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 643, 644.

Om dien tijd bespeurde men uit een onderschepten brief, dat KAREL VAN GAVRE, ^{1576—}1581 Heer van *Fresin* en Lid van den Raad van State, heimelijk verstand hield met eenige adellijke Misnoegden in *Henegouwen* en beloofd had, den Koning goede diensten in *Antwerpen* te bewijzen. Hij en eenige andere verdachte Leden van dien Raad werden hierop in hunne woningen door soldaten bewaakt, de Markgraaf van *Havré* en de Heer van *Fromont* nagespoord, en twee afgevaardigden van *Henegouwen* gevat. De Heer van *Auxy* redde zich door eene list uit de gevangenis en voorts uit de stad. BAUDOUIJN VAN GAVRE vernam bij de Algemeene Staten naar de reden van de inhechtenisneming zijns broeders, »daar deze, wel is waar, even als hij, verknocht was aan de Roomsch-Katholieke godsdienst, maar niettemin, even als hij, een geslagen vijand was van de Spanjaarden en hun aanhang. Zij beide hadden tot op dit oogenblik toe daarvan genoegzame bewijzen gegeven, en zouden ook niet van gevoelen in dit opzigt veranderen, ten ware door geweld gedwongen.» Of en wat de Staten geantwoord hebben, is ons niet gebleken; maar KAREL VAN GAVRE werd naar het slot te *Breda* gevoerd, en bleef er twee jaren opgesloten (1).

In weerwil van den geloofsvrede, door *Gent* aangenomen, was de Roomsche geestelijkheid, even als te *Oudenaarden* en *Dendermonde*, aldaar den negenden van Lentemaand uit de stad gejaagd. HEMBYZE tastte hare bezittingen aan, gaf de kerken, kloosters en abdijen den Hoplieden en soldaten ten roof, en verkocht hare huizen, hoven en landgoederen aan zijne aanhangers verre beneden de waarde. Als Voorscheppen, zonder zijne ambtgenooten dan alleen om den vorm te raadplegen, voerde hij de eigendunkelijkste daden uit, bovenal sinds RIJHOVE, zijn gevaarlijke mededinger, in het begin van Grasmaand *Gent* verlaten en zich met de Fransche en Schotsche benden naar het kamp begeven had. Wie hem tegenwerkte, werd of heimelijk vermoord, of opgeligt en uit de stad gebannen, met verbod er immer terug te keeren; en dit lot trof niet alleen Roomschegezinden, maar ook Hervormden. Achter de wallen, te wier versterking bijna driemaal honderd duizend gulden werden ten koste gelegd, meende hij alles te kunnen trotseren. Lafhartig en vreesachtig als alle dwin-gelanden, was hij steeds door lijfwachten omringd; en zijne trawanten smoorden dadelijk elk openlijk teeken van ontevredenheid onder het volk. Den vermogenden dwong hij aanzienlijke geldsommen af, waarvoor schuldbekenenissen ten laste der stad werden afgegeven. Geen wonder, dat onder zulk een schrikbewind, vele der aanzienlijkste en braafste burgers zich uit *Gent* verwijderden. DE LA NOUE zelfs, vóór eenige uren aldaar met voorstellen te gunste der burgerij aangekomen, noodzaakte men op de smadelijkste wijze weder te vertrekken. Insgelijks werd den Heer DE BONNIVET, ANJOU's ge-

(1) *Documents Hist.* T. I. p. 344, 347—349, 358—360, 394. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 89. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 648.

1576— zant bij de Algemeene Staten, en die zich sinds eenigen tijd in *Gent* ophield, gelast de
1581 stad te verlaten, doch HEMBYZE zond hem onmiddellijk ruiters achterna, aan wier moorddadige handen hij zich te naauwernood met zwemmen over eenige slooten redde, en voorts op het huis *Kouwenhoven*, tusschen *Gent* en *Dendermonde*, in veiligheid geraakte. Onder meer anderen, vielen de Baljuw van *Axel* en zekere MASART door het zwaard van moordenaars; en toen men HEMBYZE dit feit verweet, was hij er zoo ver af, het te loochenen, dat hij onbeschaamd antwoordde: » Dus moest men alle verraders behandelen.»

Ondanks de waakzaamheid der handlangers en verspieders van den geweldigen volksmenner, gelukte het den Heeren, welke nu bijna acht maanden in den kerker te *Gent* zuchtten, in den nacht van den vijftienden op den zestienden van Hooimaand, door hulp van eenige burgers, te ontkomen. Hunne vlugt vernam men eerst tegen den middag, en terstond werd eene ruiterbende uitgezonden, om hen op te sporen. De meesten, waaronder de Bisschoppen van *Brugge* en *Iperen* nevens de Heer van *Champigny*, werden achterhaald. VAN SWEVEGHEM, VAN RASSINGHEM, de Baljuw van *Kortrijk*, en eenige anderen waren ontsnapt. VAN RASSINGHEM werd in *Rijssel* luisterrijk ontvangen.

HEMBYZE's overmoed en geweldnarigen troffen inzonderheid de hoogere standen der Maatschappij. Het gevaar, waaraan deze te allen tijde waren blootgesteld, drong hen; aan zelfverdediging te denken; en eenige aanzienlijke mannen, welke in het vertrouwen hunner medeburgers deelden, vormden het stoute plan, den vermogenden Voorsheren van het bewind te ontzetten. Twee van hen, JOSSE BORLUUT en VAN SOMERE, begaven zich tot dat einde in het geheim naar den Prins van *Oranje* te *Antwerpen*, wien zij verzochten naar *Gent* te komen, om er de rust en tucht te herstellen en bij de aanstaande jaarlijksche verandering der Wethouderschap tegenwoordig te zijn. Men wist RIJHOVE zelven tot het plan over te halen, en hij nam op zich, vóór 's Prinsen komst, zich van HEMBYZE, bij verrassing, meester te maken. De aanslag mislukte; de gunsteling des volks, in de woning van RIJHOVE gelokt en als gevangen gehouden, werd door het graauw verlost, van welks woede RIJHOVE het slagtoffer zou geworden zijn, indien hij niet de schuld op BORLUUT en VAN SOMERE geworpen had, welke zich moesten verbergen, om aan de wraak des volks te ontkomen. Onder deze bedrijven kwam een brief van ORANJE, gedagteekend den vier en twintigsten van Hooimaand en gerigt aan de *Schepens*, *Dekens*, *Edelen* en *Aanzienlijken der stad Gent*, waarin hij verzocht, » dat zij geene nieuwigheden zouden gedoogen, hopende hen te bewijzen, zoo wel bij de vernieuwing van de Wethouderschap als door alle andere wegen, hoe zeer hij wenschte de eere Gods, en de rust en welvaart in hunne stad te bevorderen.» De brief werd eerst drie dagen later in den Raad voorgelezen, en ondanks alle tegenkantingen van HEMBYZE, bij meerderheid van stemmen besloten, vier afgevaardigden aan den Prins te zenden, om hem naar *Gent* uittenoodigen.

De heerschzuchtige volksmenner, verbitterd over de nederlaag, welke hij geleden had, 1576—
wreekte zich op eene even vaardige als schitterende wijze. Reeds den volgenden dag 1581
bragt hij zeventien honderd man, zoo ruiters als voetknechten, in de stad, liet terstond
de poorten sluiten, en den Schepen GILLIS BORLUUT, den hoofdbewerker der zamenspan-
ning tegen hem, in hechtenis nemen. Onmiddellijk veranderde hij »na behoorlicke #28 v.
aanroeping des goddelicken naems,” gelijk hij zich uitdrukt, buitentijds de Regering, Hooim.
en liet zich zelve weder tot Voorschepen, of Eerste Schepen van de Keure, benoe- 1579
men. Schriftelijk ontvouwde hij den Staten van *Vlaanderen* te *Iperen* de redenen,
welke hem tot dien eigendunkelijken stap bewogen hadden, namelijk: ijver voor de
Hervormde godsdienst, en zucht voor het behoud van de bedreigde vrijheid der stad.
In een openbaar geschrift poogde hij daarenboven te bewijzen, dat de Prins van *Oranje*
geheel aan *Frankrijk* verknocht was en trachtte, de Gentenaars onder het Fransche juk
te brengen. Men houdt DATHENUS, welke in *Gent* was teruggekeerd, voor den ontwer-
per van dit stuk, en dat hij mede de hand in andere geschriften van dien aard, welke
toen onder het volk verspreid werden, gehad heeft. Zeker is, dat ORANJE zijne hoogste
afkeuring over het gebeurde in *Gent* te kennen gaf, en DATHENUS »een schandaal
van der kercken,” noemde. Hoewel de Gentsche afgevaardigden hem onderscheidene
voorwaarden stelden, op welke men hem in de stad wilde ontvangen, doch die hij van
de hand wees, zag hij evenwel niet af van zijn besluit, naar *Gent* te komen, en gaf
der Wethouderschap de verzekering, dat hij zijn »laatsten droppel bloeds voor de al-
gemeene zaak zou storten.” ORANJE was geenszins de man, welke zijn woord niet door
de daad bevestigde; en HEMBYZE, overtuigd dat hij tegen 'sPrinsen invloed niets zou
vermogen, trachtte des nachts heimelijk te ontvlugten. Een zijner aanhangers echter
merkte den toeg, hield hem aan met de woorden: »gij komt niet los; gij hebt ons
in het moeras gereden, nu zult ge er ons weder uithelpen, of met ons er in verzinken,”
en dreigde hem te doorsteken, zoo hij niet naar *Gent* terugkeerde. HEMBYZE moest
zwichten. DATHENUS wist te ontkomen.

De Prins deed zijn intogt te *Gent* slechts door zijne gewone lijfwacht vergezeld nevens 18 v.
eenige afgevaardigden en burgers, welke hem te gemoet gekomen waren. Hij zette Oogst-
het bestuur, door HEMBYZE onwettig aangesteld, en hemzelve van zijne bediening af, maand.
benoemde, overeenkomstig de wet, nieuwe Regeringsleden, en ontnam ook aan HEMBYZE
zijne lijfwacht. De volksmenner hield zich wel in zijn huis verborgen, doch spoorde
van daar uit het gemeen tot opschuddingen aan. De Prins echter liet zich geene vrees
aanjagen. Toen eens het opgeruide gepeupel, in grooten getale en in naam der gemeente
van *Gent*, onmiddellijk van hem antwoord op een verzoekschrift te gunste van HEMBYZE
verlangde, trad hij in het midden der muitelingen, vraagde hun, of een hoop als zij
de gemeente van *Gent* meende te vertegenwoordigen? weigerde in hun verzoek te be-
willigen, en beval hun, onder zware bedreigingen, oogenblikkelijk uiteen te gaan. Het

1576—1581 volk gehoorzaamde. Twee dagen daarna, ontbood hij HEMBYZE, welke, doch omringd door een talrijken gewapenden stoet, voor hem verscheen. Vertoornnd over zulk eene schaamteloosheid, sprak de Prins hem niet als een Edelman, maar als een oproerling aan, en verweet hem met scherpe woorden zijn zinneloos gedrag, waardoor hij de stad en het Vaderland op den rand des verderfs gebragt had. ORANJE's zegepraal was volkomen. HEMBYZE verliet den volgenden dag vermoemd de stad, begaf zich eerst naar *Sas van Gent*, toen te scheep naar *Gouda*, en eindelijk naar *den Paltz* aan het Hof van CASIMIR, welke hem en DATHENUS een behoorlijk jaargeld toeleigde.

29 v. Oogst-
maand
1579

Na zijn vertrek, namen de zaken in *Gent* eene geheel andere wending. De Prins herstelde er den geloofsvrede, vorderde rekenschap van de ontvangers der belastingen, en schonk de verbeurdverklaarde of aangeslagene goederen aan de eigenaars terug. De beruchte achttien werden in Slagtmaand van hunne bediening ontzet; slechts twee of drie bleven als opzigtters, doch ondergeschikt aan de Overheid, in betrekking. De Edelen en vele aanzienlijke burgers, die vrijwillig of gedwongen vertrokken waren, keerden weder in de stad, waar met de rust allengs de welvaart begon te herleven. Hoezeer ORANJE de gepleegde onregtvaardigheden, zoo veel mogelijk, poogde te verhelpen, bleven echter de gevangene Heeren, welke eenigen tegen Gentenaars, die in handen der Spanjaarden gevallen waren, wilden uitgewisseld hebben, in den kerker, hetgeen door velen den Prins zeer euvel werd afgenomen (1).

Het gebeurde te *Antwerpen* op den acht en twintigsten van Bloeiimaand had de Roomschezinden te *Mechelen* met vrees voor hunne godsdienst en geestelijkheid vervuld, te meer dewijl hier eenige vaandels van *Holland* in bezetting lagen. Reeds den volgenden dag ontstond deswege eene hevige beroering, welke PONTIUS DE NOYELLES, Heer van *Bours*, Bevelhebber der stad, met de uiterste moeite stilde. De bevolking, grootendeels Roomschezind, verklaarde »bij de Katholijke godsdienst te willen leven en sterven, maar tevens haar goed en bloed voor de dienst van het Vaderland en ter bestrijding van den gemeenschappelijken vijand, de Spanjaarden, veil te hebben. Voorts verzocht zij van de Hollandsche benden ontslagen te worden, en katholijk krijgsvolk in bezetting te ontvangen.” Om erger te voorkomen, werd hierin door ORANJE bewilligd. Met de Hollandsche soldaten vertrokken ook de meeste Hervormden uit de stad, niettegen-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 586, 594, 616, 656. T. VII. p. 18—22, 27, 31—34, 57—61, 79—82. *Correspondance d'ALEX. FARNESE*, P. I. p. 106. *Documents Hist.* T. I. p. 340, 369, 430—437, 441, 444. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 387, 388. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 301, 302. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 84—86. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 173—175. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 654—658. V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl.* T. II. p. 486—491. T. III. p. 1—5. DE JONGHE, *Ghendtsche Gesch.* D. II. bl. bl. 180—188.

staande de Heer van *Bours* en de Breede Raad hen verzochten te blijven. Inmiddels ^{1576—} werd de stedelijke Regering door de Staten van *Henegouwen* aangezocht, zich bij ¹⁵⁸¹ de Waalsche gewesten te voegen, welke zich met den Koning wilden verzoenen. Zij echter verklaarde, zich niet van de Algemeene Staten te zullen scheiden, maar stiptelijk den Gentschen Vrede te onderhouden; en herhaalde die verklaring op het plegtigst, toen men, op het gerucht dat zij met den vijand heulde, de gijzelaars, tot waarborg harer trouw naar *Antwerpen* gezonden, aldaar mishandelde, waarover zij zich nadrukkelijk bij het bewind van den Aartshertog beklaagde. Eerlang echter wist zekere ^{21 v.} PIETER WOLF of LUPUS, Provinciaal der Karmelieten, door zijn invloed op het volk, al het ^{Zomer-} gezag in *Mechelen* aan zich te trekken. Hij schafte den geloofsvrede af, ontzette den ^{maand} Schout van zijn ambt, tastte, even als elders de Hervormden, de geestelijke goederen, ¹⁵⁷⁹ doch, zoo 't heette, te dienst der Kerk aan, en liet de gemagtigden uit *Antwerpen* in hechtenis nemen. Door zijne tusschenkomst en die van den Heer van *Licques*, bood eindelijk *Mechelen* aan, op zekere voorwaarden, zich weder onder het gezag des Konings te stellen. De stedelijke Regering gaf hierop den Prins van *Oranje* te kennen, » dat zij, zoo wel om de vijandelijkheden, welke het Staatsche krijgsvolk in den omtrek tegen hare stad pleegde, als om de mishandelingen, aan welke hare burgers in *Ant-* ^{21 v.} *werpen* steeds bleven blootgesteld, en zij bovendien niet *de wolven begeerde in te laten,* ^{Hooim.} *om te rooven en te onderdrukken*, besloten had, de aangeboden genade des Konings aan te nemen.” Onderscheidene brieven werden over de zaak gewisseld, en er verliep nog een geruimen tijd eer zij geheel haar beslag ontving. De Heer van *Bours*, welke hier, even als vroeger bij de overgave van het kasteel te *Antwerpen*, den verrader gespeeld had, werd, naar belofte, door *PARMA* in het bevelhebberschap over *Mechelen* bevestigd; maar toen hij, door de burgerij verdreven, te *Maastricht* gekomen was, zeer koel bij den Spaanschen Veldheer ontvangen, en in zijne plaats de Heer van *Rossignol* aangesteld (1).

Middelerwijl had *FILIPS van Egmond*, in het geheim en om gelijke redenen als zoo vele andere Edelen, zich den Waalschen gewesten aangesloten en gepoogd, *Brussel*, waar hij zijn verblijf hield, onder het gezag des Konings terug te brengen. Hij voerde het bevel over een vaandel ruitery en eene afdeeling voetvolk. Niemand, die iets kwaads van hem vermoedde; hij was gezien bij den Adel en de burgerij, maar had zich onder de

(1) *Correspondance d'ALEX. FARNESE*, P. I. p. 111—116, 121. *Documents Hist.* T. I. p. 334—338, 341—344, 354, 364—368, 423. V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 182. CARNERO, *Hist. de las guerras*, Lib. VI. p. 156. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. III. p. 153. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 12 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 319. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 287. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 303. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 76—84. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 175. HOQFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 644—646.

1576— hand een grooten aanhang, vooral onder de Roomsch-Katholijken, verworven. Toen
 1581 hij meende, dat zijn plan tot rijpheid kon gebragt worden, zond hij des avonds een
 hoop ruiters, zoo het heette, op buit of kondschap uit, welke in den vroegen morgen
 van den vierden van Zomermaand, verzeld door zijne afdeeling voetvolk, voor de poort
 terugkwam. De burgers, die er de wacht hielden en haar wilden sluiten, werden
 overrompeld. EGMOND liet terstond de poort en het naaste bolwerk bezetten, rukte
 geregeld op naar de markt, waar hij post vatte, en zond zestig man, om zijn huis
 te bewaken, en een anderen hoop, om het Hof te bemagtigen. Eenige burgers, die in
 den aanslag betrokken waren, voegden zich bij hem. OLIVIER VAN DEN TYMPEL, Be-
 velhebber der stad, bragt in allerijl de bezetting in het geweer, jaagde EGMOND's sol-
 daten weder uit het Hof, sloot, door de burgerij ondersteund, alle toegangen naar de
 markt af, en herwon de poort, door welke aanstonds de Hollandsche benden uit *Meche-*
len binnenrukten. Alles was nu in de wapenen; en EGMOND, afgesneden van zijne
 aanhangers en op de markt geheel omsingeld, stond dien ganschen dag en den volgenden
 nacht aan de smaadreuen der verbitterde burgers blootgesteld. »Is u vergeten,» beet
 men hem toe, »dat uw vader op deze plaats het hoofd heeft verloren? Morgen is de
 verjaardag zijner onthoofding, en zeker komt gij hier, om de herinnering daarvan te
 vieren.» »Graaf slechts twee of drie steenen op,» voegde een ander er bij, »en gij
 zult er zijn bloed nog vinden.» Deze bijtende spotternij, en nog meer de spijt over den
 mislukten toeleg, deden EGMOND, zijns ondanks, de tranen uit de oogen springen. Bij
 het aanbreken van den dag, wilde het volk met geweld zich op zijne soldaten werpen,
 doch liet zich door den Heer VAN LIESVELD, wien het bewind des Aartshertogs als mid-
 delaar gezonden had om een bloedbad te voorkomen, eindelijk bewegen, hun en den
 burgers, die hen volgen wilden, vrijen aftogt te vergunnen. EGMOND toog, mēt schande
 en smaad beladen en door omtrent veertien honderd man gevolgd, uit *Brussel*. In het
 voorttrekken maakte hij zich meester van *Geertsbergen*; toen, vereenigd met de Misnoeg-
 den, van *Nivelles*, waar twee vaandels in bezetting lagen, en eindelijk van *Ninove*, het-
 welk door de Gentenaars versterkt en met drie vaandels bezet was, die voor een groot
 gedeelte, doch niet ongewroken, verslagen werden. In deze kleine, maar sterke plaats
 vestigde zich EGMOND, om van daaruit, zoo mogelijk, zijn plan tegen *Brussel*, hetwelk
 hij volstrekt niet had opgegeven, te volvoeren. Intusschen beproefde hij, doch vruch-
 teloos, zich bij de Regering dier stad van de blaam der verraderij en spaanschgezind-
 heid, welke hem aankleefde, te zuiveren; en even vergeefs trachtte de Heer van *Heze*,
 de Brusselaars te bewegen, zich den Misnoegden aan te sluiten, als het beste middel,
 om den aftogt der Spaansche benden te bewerken. — Na het vertrek van EGMOND,
 wreekte zich het graauw te *Brussel* op eenige kerken, in welke de beelden omvergehaald
 en de kostbaarheden geroofd werden (1).

30 v.
 Hoorn.
 1579

(1) *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 106, 111, 116, 121. *Documents Hist.* T. I.

Om dien tijd geraakte ook *Brugge* in hevige beweging. De Unie van *Utrecht* zou 1576—
er afgekondigd worden, doch de Roomsche geestelijkheid, ondersteund door de zooge- 1581
naamde *Notabelen* of *Aanzienlijken* en de voornaamste gilden, verzette er zich tegen
en scherpte het volk in, dat men zich veeleer met de Waalsche gewesten behoorde te
vereenigen ter handhaving van den Gentschen Vrede, en om 's Konings gunst te her-
winnen. De Overheid van 't *Vrije* stemde insgelijks met haar in, en hierdoor nog
meer aangemoedigd, dwongen de Roomschegezinden de Regering, Jonker JERONIMUS
DE MOL, Heer van *Watermaele*, tot Bevelhebber der stad aan te stellen. Terstond
dankte deze de vier vaandels stadssoldaten af, ontzette de achttien van hunne posten,
stelde Roomschegezinden in hunne plaats, en trachtte voorts alles op anderen voet te
brengen. Den volgenden morgen, den derden van Hooimaand, snelden de Katholijken
naar het Karmelietenklooster, destijds de vergaderplaats der Protestantsche Walen, om
den Predikant JAN HARING, naderhand Jezuit, van kant te maken; en daar zij hem
niet vonden, wreekten zij zich op zijne vrouw, welke schromelijk mishandeld werd.
De afgedankte bezetting was nog bijeen en vloog onmiddellijk te wapen; hare leus
was: *Voor Brugge en de Wet*, waardoor vele burgers hare partij kozen. De Roomsche-
gezinde burgerij kwam mede in het geweer, nam den burg in, en hield de Wet-
houderschap op het stadhuis als gevangen, terwijl het krijgsvolk de Ezelpoort bezette,
en zich op verscheidene punten in de stad verschanste. Ondertusschen zond men
van weërzijden om hulp naar buiten. In het midden van den nacht verschenen acht
vaandels Schotten van BALFOUR's afdeeling en honderd vijftig ruiters, allen uit het
Staatsche leger bij *Turnhout*, voor de Ezelpoort, die terstond geopend werd. Op hunne
komst, stoof de burgerij op de markt uiteen en verliet den burg. DE MOL ontvlood
door een gat in den stadsmuur, maar werd, tot den hals in het water gedoken, ach-
terhaald, en zijn huis, op aanhitsing van den verbitterden JAN HARING, geheel uitge-
plunderd. Vele Geestelijken vlugten uit de stad, en hunne kerken bleven gesloten, zelfs
nadat de rust hersteld was. Den Roomschegezinden werd evenwel vergund, hunne gods-
dienst in stilte uit te oefenen. Het had zeer weinig verscheeld, of *Brugge* was voor
de Algemeene Staten verloren geweest, daar de krijgsbenden der Misnoegden nog
slechts een half uur er van verwijderd waren, toen de Schotten er binnenrukten, waarop
zij naar *Menen* terugkeerden. De Prins van *Oranje* kwam kort daarna in de stad, bragt
regeling in de zaken, en veranderde er de Regering op den behoorlijken tijd. Men
verhaalt, hetgeen echter aan eenigen twijfel is onderworpen, dat hij, op hernieuwd voor-

p. 354, 426—429. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 380. HARAËUS, *Annal. Brab.*
T. III. p. 298. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 66. v. METELEN, *Hist. d. Nederl.*
Oorl. B. XI. bl. 166, 167. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 646, 647.

1576— stel van NOËL VAN CARON, Heer van *Schoonewal*, in Herfstmaand tot Stadhouder van
1581 *Vlaanderen* verkozen werd. Dat de Prins die waardigheid toen, onder zekere voorwaarden, zou aangenomen hebben, wordt door hem zelve in zijn Verdedigingschrift tegengesproken (1).

Beter slaagden de pogingen der Roomschegezinden te 's *Hertogenbosch*. Om zich van die stad, waar de Regering grootendeels uit Katholijken bestond, te verzekeren, hadden de Algemeene Staten haar behendig van eene bezetting voorzien. Het bevel daarover was aan JAN VAN HOORNE, Heer van *Boxtel*, toevertrouwd, welke er den geloofsvrede liet afkondigen, doch tegengewerkt in eene voorgenomen verandering bij de schutterijen, verzocht hij zijn ontslag, waarop zijn zoon MAXIMILIAAN, Heer van *Lokeren*, in zijne plaats werd aangesteld. Het wantrouwen tusschen Roomschegezinden en Hervormden werd door PARMA gevoed, welke in onderscheidene brieven de Regering en de burgerij aanspoorde, zich met de Waalsche gewesten te vereenigen. Zelfs sommige afgevaardigden van de Algemeene Staten, welke door 's *Hertogenbosch* ter vredehandeling naar *Keulen* trokken, spaarden geene moeite, de stad tot terugkeer onder 's Konings gehoorzaamheid, en het handhaven der Roomsche godsdienst te bewegen. De Hervormden, welke vermoedden waar dit eindelijk op moest uitloopen, drongen bij de Regering aan, de bezetting met twee of drie vaandels te versterken; doch dit werd van de hand gewezen. Daarop verzochten zij den eersten van Hooimaand, toen de tijding kwam, dat *Maastricht* door PARMA was ingenomen, dat de Unie van *Utrecht* afgekondigd wierd, opdat men, wanneer de nood het vorderde, hulp van zijne naburen konde verwachten. Om de onrustige menigte eenigzins te bevredigen, verschenen eenige Regenten op de pui van het raadhuis, alwaar door den stadsbode werd afgekondigd, » dat de drie leden der stad de Unie van *Utrecht* aannamen, en men de gemeente hiervan kennis gaf, om zich daar naar te regelen. » Doch deze wijze van bekendmaking namen de Hervormden voor spotternij op, en zij dreven door, dat het Utrechtsche Verbond dien zelfden dag nog punt voor punt openlijk afgelezen werd. Hierop hitte zekere HERMAN COLLEN eenigen van het volk aan, den Regenten te beduiden, dat zij zich niet naar de Utrechtsche Unie wilden schicken. Onder het oprukken naar het stadhuis, werd door een uit dien hoop onder de menigte onverwachts geschoten, waarbij drie of vier lieden omkwamen. Nu geraakten de burgers onderling handgemeen en met zoo veel bitterheid, dat binnen een half uur veertig van weerszijden gedood en honderd en twintig gekwetst werden.

(1) *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 112, 124, 137. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 377, 388. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 300. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 75, 76. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 167. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 650, 651. WAGENAAR, D. VII. bl. 296.

Nauwelijks was door tusschenkomst van den Heer van *Lokeren* en andere mannen van 1576—
invloed het gevecht gestaakt, toen zeker jong schutter, terwijl hij huiswaarts keerde, 1581
door twee of drie geweerkogels getroffen werd. Hij wierp zich op de knieën en
smeekte met gevouwen handen, dat men ten minste zoo lang zijn leven sparen wilde,
tot hij zijn vader, welke in de nabijheid woonde, had toegesproken. Te vergeefs;
hij werd door een der burgers verder afgemaakt. Thans begon het gevecht weder
met nieuwe woede, die eindelijk, nadat er nog eenige slagtoffers gevallen waren,
bekoelde; maar het onderling vertrouwen tusschen de burgerij was geheel verdwenen.
Van daar, dat reeds den derden van Hooimaand eenige voorname ingezetenen, uit vrees,
dat de afkondiging der Utrechtsche Unie, als afgeperst, van geener waarde mogt be-
schouwd worden, de Regering verzochten, haar goed te keuren. Na veel overlegs werd
hierin bewilligd, onder uitdrukkelijk beding, dat die Unie geene schade zou toebrengen
aan den Vrede, welke te *Keulen* gesloten was, of dit nog zou worden. Daarente-
gen weigerde men het krijgsvolk, door den Heer van *Lokeren* ter bezetting onthoden,
in te nemen. Niet alleen de Hervormden, maar ook vele Katholijken, achtten zich
toen niet langer veilig, en weken, onder toestemming der Regering, met hunne goederen
naar *Gelderland*, *Utrecht*, *Holland* en elders. Meer dan ooit werd nu van de Spaan-
sche zijde alles aangewend, om de stad onder de gehoorzaamheid des Konings te
brengen, en *PARMA* verzekerde, dat zij noch met bezetting, noch met nieuwe belastingen,
tegen haren wil, bezwaard, maar integendeel, in de oude voorregten en herkomen
gehandhaafd zou worden. Waarschijnlijk om eerst af te wachten, of en op welken
voet de Algemeene Staten den Keulschen Vrede zouden aannemen, verklaarde niet vóór
den negen en twintigsten van Oogstmaand de Regering, zonder de Staten van *Brabant*
te kennen, zich voor dien Vrede, onder beding, dat zij, behalve de noodige bescher-
ming en eenige andere punten, de bezegelde belofte zou ontvangen, dat aan de zijde
des Konings, die Vrede in allen deele zou nagekomen worden.

Door zulk eene eigenmagtige verklaring moest 's *Hertogenbosch* zich de vijandschap
van die gewesten, welke nog de Staatsche zijde hielden, op den hals halen. In *Hol-
land*, onderanderen, werd deswege op de koopwaren en goederen der Boschenaars beslag
gelegd. Toen eerlang *PARMA*'s leger zich te *Vugt* had neergeslagen en uit de stad van
levensmiddelen werd voorzien, trachtte de Graaf van *Hohenlo*, in het laatste van Herfst-
maand, haar door het doorsteken van den dijk bij *Lithoijen* en den Empelschen dijk,
tot inneming van bezetting te dwingen. Doch dit baatte weinig; en daar het den Sta-
ten aan het benoodigde tot eene geregelde belegering ontbrak, liep de onderneming
op niets uit.

De stedelijke Regering was intusschen tot een bepaald besluit gekomen, daar *PARMA* in
de gestelde voorwaarden had toegestemd. De Koning zelf gaf haar daarover schriftelijk
zijn genoegen te kennen, en hechtte vervolgens zijne goedkeuring aan al de punten,

1576— op welke de stad in den Keulschen Vrede had toegestemd, en hetgeen haar verder door
1581 PARMa was bewilligd. Op den twintigsten van Wintermaand werd met veel plegtigheid van de pui van het raadhuis afgekondigd: »dat de stad den Keulschen Vrede aangenomen, en zich met den Koning van *Spanje* verzoend had.” De Regering legde in handen van den Raadsheer Mr. FILIPS VEUSELS, den eed van getrouwheid af (1).

Ook te *Bommel* waren onlusten tusschen de Roomschegezinden en de Hervormden gerezen, doch spoedig door FILIPS, Heer van der *Aa*, ondersteund door eenige uitgewekene Boschenaars en een hoop krijgsvolk van HOHENLO, gestild geworden. Zelfs in *Holland* trachtten de Katholijken op sommige plaatsen de uitoefening der Hervormde godsdienst te belemmeren. Dit beproefden zij, onderanderen, te *Weesp*, met voorkennis, of zelfs op aandrang van eenige Regeringsleden. Doch de Amsterdamsche Burgemeester WILLEM BARDES, door de Staten van *Holland* derwaarts gezonden, zette zeven Wethouders van hunne posten af, en drie van hen met den Geheimschrijver en den ouden Pastoor de stad uit, behoudens goed en eer; en herstelde aldus eerlang de rust (2).

Heviger waren om dien tijd de beroeringen te *Groningen*. In weerwil der overeenkomst van Wijnmaand des verleden jaars (3), werden de Ommelander Edelen steeds op veelvuldige wijzen door de Groningers gekweld. RENNENBERG ontving te dier zake in Sprokkelmaand van hoogerhand last, op middelen bedacht te zijn, om zich van de stad te verzekeren. Hij beschreef haar tegen den vijfden van Grasmaand op een Landdag te *Vischliet*, doch zij weigerde afgevaardigden te zenden, onder voorgeven, »dat dit in strijd was met hare voorregten; zoo echter de Stadhouder zich binnen hare muren wilde begeven, zou zij hem in allen deele gehoorzaam zijn, en om des vredes wille meer toestaan dan zij verschuldigd was.” De ondervinding had RENNENBERG geleerd, hoe weinig men op dergelijke beloften konde vertrouwen, en hij bragt in stilte krijgsvolk bijeen. De Groningers begonnen nu ook volk te werven, doch de Hopman, welke daar

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 23—27, 64, 65. *Correspondance d'ALEX. FARNESE*, P. I. p. 132, 133. *Documents Hist.* T. II. p. 28—31. v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 243—247. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. III. p. 153. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 376, 377. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 299. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 73, 138, 139. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 166. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 651. B. XVI. bl. 671. v. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. II. bl. 112—131. v. WJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 92—100. *Naleez.* bl. 299, Bijlage A.

(2) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 299. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 75, 86, 87. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 652, 653.

(3) Zie hiervoor, bl. 272.

mede belast was, werd te *Arnhem* gevangen genomen. De Stadhouder schorste hierop voor-^{1576—}loopig het Koninklijk Gerechtshof te *Groningen*, welk men tot een werktuig der wraak¹⁵⁸¹ tegen de Ommelander Edelen misbruikt had; en schreef voorts de stad aan, dat zij, om alle mistrouwen uit den weg te ruimen, bezetting ontvangen of gijzelaars geven moest. Toen beide geweigerd werd, rukten den drie en twintigsten van Bloeiamaand zijne benden tot aan de noordwestzijde der stad voort, en Hopman CORNPUT ontving bevel, *Appingadam* en *Delfzijl* te versterken. Eerlang begonnen de vijandelijkheden. De Groningers deden den eersten van Zomermaand op twee punten eenen uitval, doch werden teruggeslagen, en eene groote menigte van hun vee werd weggedreven. Met even weinig geluk beproefden zij, een paar dagen later, een anderen uitval, waaraan meer dan twee duizend boeren uit den omtrek, door hen aangezet, deel namen, doch op het eerste gezigt der Staatsche ruiters de vlugt kozen, en door RENNENBERG naderhand met zware geldboeten gestraft werden. In het denkbeeld, dat de belegeraars gebrek aan kruid en lood hadden, togen den zesden van Zomermaand al de weerbare mannen, behalve de wachten aan de poorten, met eenige veldstukken ter stad uit en vatten post te *Schwert*. Er werd twee uren hevig gevochten, toen de Groningers, na een aanmerkelijk verlies van volk, op de vlugt sloegen; en het scheelde weinig, of de Staatsche benden waren te gelijk met hen in de stad gedrongen. Het mislukken van den aanslag wordt aan eene voorzeker zeldzame oorzaak toegeschreven. Met de Groninger mannen waren namelijk vijf- of zes honderd meisjes met witte schorteldoeken voor uitgetogen, om hun bij het planten van het geschut behulpzaam te zijn. Ongelukkig sneuvelden twee dezer heldinnen, waarop de overige zulk een vreesselijk misbaar maakten, dat alles in verwarring geraakte en de vlugt koos. »Het speet den kriegsvolcke seer,» voegt er FRESINGA naif bij, »dat sy geen van die meghden gevangen en konden crygen.» Nu werd de vrede den Groningers ernst, en op den elfden van Zomermaand sloot men een verdrag, waarbij zij »den Aartshertog, den Prins van *Oranje*, zijn Stedehouder, den Algemeenen Staten, en RENNENBERG, hun Stadhouder, gehoorzaamheid beloofden; zij moesten hunne soldaten wegzenden en de versterkingen, buiten de stad aangelegd, afbreken; wederzijds zou men de gevangenen ontslaan; en de geschillen met de *Ommelanden* zouden in der minne, of in regten beslist worden.» Nadat RENNENBERG gijzelaars, tot waarborg van het nakomen des verdrags, ontvangen en naar *Kampen* in bewaring gezonden had, kwam hij binnen *Groningen*, verzette er de Regering, en liet den geloofsvrede afkondigen, ten gevolge waarvan de St. Walburgs- en Minderbroederskerken den Hervormden werden ingeruimd (1).

24 v.
Zomer-
maand
1579

(1) *Documents Hist.* T. I. p. 346. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 13 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 320. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 377. FRESINGA, *Memorien*, bl. 139—159, 560—562. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 87—89. v. METEREN,

1576—
1581

RENNENBERG had nu de handen ruim gekregen om de Drenthenaars, die zich zeer oproerig aangesteld en vier vaandels krijgsvolk verdreven hadden, tot hunnen pligt te brengen. Met zijne geheele afdeeling en drie veldstukken trok hij voorbij *Slochteren* en geraakte, eer men het vermoedde, over de vaart te *Zuid-Laren*. Hier met nog een vaandel versterkt, toog hij voorts door *Drenthe* naar *Koelvorden*, waar hij den eersten van Hooimaand aankwam. De Drost ENS en andere onruststokers hadden zich weggemaakt, en spoedig werd alles in dien oord tot onderwerping gebragt. Slechts *Lingen* en *Oldenzaal* weigerden den geloofsvrede af te kondigen en bezetting in te nemen. RENNENBERG liet zijn krijgsvolk te *Koelvorden*, toen nog onbemuurd, en gaf bevel, er het slot weder op te bouwen. Hij zelf begaf zich naar *Utrecht*, werd er met onderscheiding ontvangen, en kreeg last, zes honderd ruiters, onder vier vaandels, te werven (1).

Op dien tijd raadpleegden aldaar de afgevaardigden van de gewesten, welke tot de Utrechtsche Unie toegetreden waren, over het regelen der geldmiddelen, en hoe die op een vasten voet te brengen. Men kwam tot het besluit, maandelijks honderd twee en negentig duizend gulden op te brengen, van welke *Gelderland* zou dragen veertig duizend gulden, *Holland* tachtig duizend, *Zeeland* twintig duizend, *Friesland* vier en twintig duizend, *Utrecht* twaalf duizend, en de *Ommelanden* zestien duizend. De Friesche afgevaardigden waren aanvankelijk huiverig, hierin te bewilligen, dewijl hun lastbrief zoo ver niet reikte; doch RENNENBERG gaf hun de verzekering, dat hij dit besluit op den aanstaanden landdag zou laten bekrachtigen. Op zijne aanschrijving kwam deze den zesden van Oogstmaand bijeen, doch de geestelijkheid werkte tegen en verwekte daardoor eene beroering in *Friesland*, welke echter door het gezag des Stadhouders, die inmiddels uit *Utrecht* was teruggekeerd, spoedig gestild werd. Na lang twisten, bewilligde men in eene opbrengst van acht en veertig duizend gulden voor twee maanden; doch nu rees er verschil onder de steden over het aandeel, welk ieder van haar daarin moest dragen.

Middelerwijl was JAN ROORDA, Raadsheer in het Kamergerigt te *Spiers*, in *Friesland* gekomen, door PARMA gezonden om er de gemoederen voor de vredespunten, door de Keizerlijke gezanten te *Keulen* ontworpen, te stemmen en hen van de Algemeene Staten af te trekken. Nadat hij er in het geheim aan zijn last voldaan had, begaf hij zich naar *Groningen*. Hier kwamen zijne bedoelingen weldra aan den dag, en de Regering liet hem met twee of drie verdachte burgers in hechtenis nemen. Toen men echter kort daarna eene nieuwe belasting op de levensmiddelen begon te heffen, stormde een hoop burgers, door eenige Spaanschgezinden opgeruid, naar het stadhuis en eischte

Hist. d. Nederl. Oorl. B. IX. bl. 176 verso. HOOFD, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 648, 649. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXIII. bl. 830, 831.

(1) Zie de bovengenoemde Schrijvers t. a. p.

op dreigenden toon, dat men den aangeboden vrede, die hen van de opgelegde belastingen zou bevrijden, aanname en ROORDA op vrije voeten stelde. Doch de Staatsgezinden, ondertusschen te wapen gesneld, dreven de oproerlingen uiteen, en die zich niet door de vlugt redde, werd gevat en gebannen. ROORDA, aan RENNEBERG uitgeleverd, zat langer dan een jaar op het slot te *Staveren*, voorts nog eenigen tijd te *Loevenstein*, te *Woerden*, en te *Rammekens*, waarna hij eindelijk in vrijheid gesteld werd. — De Friesche steden kwamen eerlang met elkander in de verdeeling der lasten overeen; en de nieuwe belasting werd in *Groningen* ongestoord geheven (1).

1576—
1581
18 v.
Oogst-
maand
1579

Het was er evenwel verre af, dat de rust nu in *Friesland* geheel hersteld zou zijn. De Roomsche geestelijken inzonderheid strooiden het zaad van twist en tweedragt uit, en al de ijver van RENNEBERG werd gevorderd, om de heillooze uitwerkselen daarvan te voorkomen. Velen bleven genegen, de Keulsche vredesvoorwaarden aan te nemen, doch hij wist te bewerken, dat HESSEL AYSMA naar *Antwerpen* werd gezonden met last, zich in deze zaak te gedragen »naar het oordeel des Prinsen van *Oranje*, der Bondgenooten, en der Staten van *Holland* (2).” *Overijssel* verschafte hem insgelijks menige moeilijkheid. De gewestelijke Staten weigerden uitdrukkelijk de belastingen op te brengen, zoo lang zij niet van het krijgsvolk ontslagen waren. RENNEBERG moest hierin ten laatste bewilligen. Niet alleen handhaafde hij in zijn gebied krachtdadig den geloofsvrede, maar stelde zelfs in onderscheidene plaatsen Hervormde leeraars, in stede van Roomsche geestelijken, tot bediening der pastorijen aan. Ook liet hij een scherp verbod uitgaan tegen het verspreiden van de Keulsche vredesvoorwaarden buiten toestemming der Algemeene Staten, hetwelk veel tegenspraak ontmoette, daar op nieuw afgevaardigden van *TERRA-NOVA* in *Groningen* en in *Overijssel* deze voorwaarden der bevolking trachtten smakelijk te maken. De Groningers, steeds onrustig en overmoedig, drongen op de slaking der gijzelaars en de herstelling van het Koninklijk Gerechtshof aan, dreigende, zoo men hierin niet bewilligde, van andere middelen gebruik te maken. *Drenthe* klaagde gedurig over het krijgsvolk van *ENTENS*, welk dat gewest, het Land van *Vollenhoven*, en de *Zevenwolden* plunderde en brandschatte; doch het ontbrak den Stadhouder aan magt, deze woeste benden te beteugelen. In *Twente* scholen eenige ruiters en soldaten, welke vroeger onder *BOSSU*, *HERGES* en *MEGEN* gediend hadden, bijeen, onder voorwendsel, dat zij misnoegd op de Staten en gekomen waren, om den

1) *Resolut. v. Holl.* bij *WAGENAAR*, D. VII. bl. 301. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 52—57. *FRESINGA*, *Memoriën*, p. 164. *HOOF*T, *Nederl. Hist. B.* XV. bl. 660. *SCHOTANUS*, *Fr. Hist. B.* XXIII. bl. 832—834.

(2) *SCHOTANUS*, *Fr. Hist. B.* XXIII. bl. 834—836. *WINSEMIUS*, *Chron. v. Vriest.* B. XVIII bl. 643—646.

1576— geloofsvrede af te schaffen. Zij boden zich te dienste van RENNENBERG aan, welke
 1581 hen afwees. Door de landzaten naauwlettend gadeslagen, ging dit gespuis spoedig
 weder uiteen. — Over het onderhouden van den geloofsvrede, waren inmiddels
 13 v. in *Kampen* de Roomschegezinden en de Hervormden handgemeen geraakt. Door tus-
 Wijn- schenkomst der Regering kwam men tot een vergelijk, waarbij de beslissing van
 maand 1579 het geschil aan RENNENBERG werd overgelaten; eerlang echter moesten de Franciskaner
 Monniken ter stad uit. Doch welligt scherper dan elders, stonden de Roomschegezinden
 en Hervormden in *Gelderland* tegenover elkander. De onvoorzigtige ijver van JAN van Nassau
 voor de nieuwe leer, en de verstandhouding van velen onder de Katholijken
 met de Spanjaarden wekten wederzijds de verbittering op. Tegen de overeenkomst
 aan, wierpen de soldaten van SONOY te *Zutphen* de beelden uit de kerken, hetgeen
 ook te *Hattem* en in andere Geldersche steden geschiedde. En toen van hooger hand
 aangedrongen werd, een einde aan deze ongeregeldeheden te maken, antwoordde SONOY,
 »dat het uitwerpen en vermorselen der afgoden te *Zutphen* zeer geregeld en in tegen-
 woordigheid van de Burgemeesters, de Kerkmeesters en andere aanzienlijke lieden had
 plaats gehad.» Maar zelfs met den besten wil, was het den Krijgsbevelhebbers onmo-
 gelijk den moedwil der soldaten te beteugelen, wier loon niet of schaars werd
 uitbetaald, en die alzoo trachtten, hunne schade inzonderheid op de arme huis-
 lieden te verhalen. Van alle kanten, door vrienden zoowel als vijanden, verdrukt,
 uitgeplunderd of gebrandschat, grepen de boeren in *Salland*, *Twente*, en het graafschap
Zutphen, tot wraak getergd, de wapens ter zelfverwering op. Zij waren eenige duizenden
 sterk, hadden Bevelhebbers over zich aangesteld, en namen de krijgstuicht in
 acht. Zij noemden zich *Desperaten*, en hunne daden wettigden deze benaming. Om
 hen te bedwingen, rukte HOHENLO met een hoop soldaten op, doch werd, niet zonder
 gevaar zijns levens, teruggedreven. Later, met eenige vaandels versterkt, versloeg hij
 hen bij het klooster *Sion*, waar zeven honderd van hen sneuvelden. In de gevechten
 bij het dorp *Rolte* en elders delfden zij insgelijks het onderspit. Eindelijk legden
 zij het hoofd in den schoot, moesten hunne wapenen overleveren, en eene geldboete
 op brengen (1).

Bij zulk een staat van zaken ware ongetwijfeld het pleit met *Nederland* spoedig beslist
 geworden, indien PARMA den krijg met nadruk had kunnen voortzetten; maar daartoe
 ontbrak het hem, dank zij der manhafte en langdurige verdediging van *Maastricht*,
 aan magt en middelen. — Schromelijk was in het begin des jaars het platte land van

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 99, 127, 133, 170—173, 184—186. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 388. FRESINGA, *Memoriën*, bl. 157—163, 167—172. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 136, 137. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 176, 177. HOFFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 670, 671, 673, 674.

Vlaanderen door het Staatsche, zoowel als het Waalsche krijgsvolk geteisterd, en de 1576
krachtigste vertoogen waren daartegen door LALAING, HAVRÉ en anderen bij het bewind 1581—
des Aartshertogs, doch vruchteloos, ingediend. De toestand werd geheel ondragelijk, toen de Misnoegden hunne benden in dien oord versterkten. De landlieden verlieten de velden, waar armoede en gebrek eene pestziekte ontstaken, en namen de wijk naar de steden (1). De Prins van *Oranje* had reeds vroeger, op bevel des Aartshertogs, den Staten van *Vlaanderen* aangeboden, hun gewest tegen allen overlast te beveiligen, mits zij maandelijks twee maal honderd en dertig duizend gulden opbragten, de bezettingen der steden daaronder begrepen. Zij waren huiverig, hierin te bewilligen, waarop de Prins plegtig verklaarde, niet aansprakelijk te willen zijn voor de gevolgen (2). Toen echter MONTIGNY zich openlijk aan de zijde der Waalsche gewesten geschaard had (3), en wederzijds vijandelijkheden gepleegd werden, besloten zij, op de vraag van ORANJE, of zij met de Walen vrede maken, of hun den oorlog verklaren wilden? tot dit laatste. Hierop beval de Aartshertog den zestienden van Bloeimaand, in naam des Konings, op een bepaalden dag door gebeden, boetedoeningen en andere goede werken, van den Hemel het einde der rampen af te smeken, welke het Vaderland teisterden. *Brabant* liet een honderdsten penning heffen tot bestrijding der oorlogskosten; *Antwerpen* verschafte fondsen op leening; en de Staten van *Vlaanderen*, hoe weinig anders ook genegen tot geldelijke bijdragen ter verdediging des Lands, hadden het voorbeeld van *Aalst* gevolgd en gelden bijeengebragt (4).

DE LA NOUE, Opperbevelhebber der Staatsche krijgsmagt, had intusschen steeds de Walen, welke te *Menen* lagen, in het oog gehouden en hun belet, de Vlaamsche dorpen op brandschatting te stellen. Sinds den afval van DE LA MOTTE, tot wien onlangs *St. Omer* was overgegaan, had hij zich inzonderheid tegen dezen gewend, en hem denzelfden dag van MONTIGNY's toetreding tot 's Konings zijde, met twee duizend man voetvoelk en zes honderd ruiters bij *Duinkerken* overvallen. Twee honderd en vijftig man werden door hem verslagen, eenigen gevangen genomen, en de overigen op de vlugt gedreven, zoodat zij twee sterkten, aldaar opgeworpen, verlieten. Hij zelf had slechts acht dooden en dertig gewonden. Terwijl DE LA MOTTE zijne verstrooide benden weder bijeenbragt en versterkte, maakte DE LA NOUE zich meester van de sterkte *Wakene*. Daar echter de Staten van *Vlaanderen* niet behoorlijk voor de betaling zijner

(1) *Documents Hist.* T. I. p. 152, 154, 156, 201, 205, 207.

(2) *Resol. d. Et. Gén.* in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 603, 604.

(3) Zie hiervoor, bl. 315.

(4) *Documents Hist.* T. I. p. 297, 301, 303, 308, 314, 315. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 603, 604, 607—612.

1576— soldaten zorgden, noch hun mond- en krijgsbehoefden verschaffen, zag hij zich geweldig
1581 in zijne bewegingen tegen den vijand beperkt. Het was niet mogelijk stipt de krijg-
tucht te handhaven onder benden, die aan het noodzakelijkste zelfs gebrek leden, en om
zich te onderhouden, de landzaten wel moesten berooven en plunderen. Al het beleid
en de schranderheid van den uitstekenden Veldheer werden gevorderd, om in zulk
eenen neteligen toestand het Waalsche leger in ontzag te houden (1).

Terwijl PARMA *Maastricht* belegerde, tastten den zeventienden van Bloeiimaand eene
afdeeling ruitery en voetvolk van VAN DEN TYMPEL, en een hoop vrijwilligers uit *Brus-
sel*, *Vilvoorden* en elders, de legerplaats der Spanjaarden bij het dorp *Blaesvelt*, twee
uren van *Mechelen*, aan. Drie maal sloegen zij den vijand terug, en bemagtigden het
dorp en de kerk. Daar zij zich nu van de overwinning verzekerd hielden, stegen de
ruiters af en de soldaten begonnen, naar gewoonte, de gesneuvelden te plunderen,
waardoor zij den vijand tijd gaven, zich te herstellen. Weldra stormden dan ook tien
vaandels Spanjaarden woedend op hen in, bragten hen in verwarring en spoedig geheel
op de vlugt. Het getal van dooden, gewonden en gevangenen was niet gering. De
overigen, ginds en herwaarts verstrooid, keerden bij kleine hoopen in *Brussel*, *Vil-
voorden* en andere plaatsen terug (2).

Na het veroveren van *Maastricht*, besloot PARMA van de verslagenheid, welke die
gebeurtenis algemeen verwekte, gebruik te maken en terstond in *Gelderland* te vallen.
Doch de ruiters, behalve de afdeeling van DE ROBLES, en het Duitsche voetvolk wei-
gerden, zonder geld, waaraan het hem geheel ontbrak, op te rukken. Hij moest zich
derhalve bepalen tot het zenden van den Graaf van *Roelx* met twee en twintig
vaandels Walen en vijf kornetten ligte ruiters, om *Venlo* te berennen. Maar den
avond te voren had de Graaf van *Hohenlo* met een goed deel paarde- en voetvolk
en eene groote hoeveelheid mond- en krijgsbehoefden zich in die stad geworpen. De
ROEULX, welke bij een uitval der bezetting het onderspit had gedolven, trok af, doch
verschanste zich, met eenige vaandels versterkt, in den omtrek, om een wakend
oog op het Staatsche krijgsvolk in dien oord te houden. MAARTEN SCHENK van
Nidek, een stout krijgsman, onlangs tot 'sKonings zijde overgegaan, had in Hooi-
maand *Deutichem* verrast. Hij was van Gelderschen adel, in zijne jeugd Jonker bij
den Hopman ENKHUIZEN, toen bij den Overste IJSSELSTEIN, en vervolgens met twee paar-
den in dienst van den Prins van *Oranje* getreden. Na den Vrede van *Gent* ontnam hij
zijnne neef het kasteel *Blijenbeek* aan *de Maas*, boven de stad *Grave* gelegen, waarvan

(1) *Documents Hist.* T. I. p. 338, 339, 340, 344, 345, 356, 401—404, 417. BOR, *Hist. d.
Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 47. HOOF, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 633.

(2) *Documents Hist.* T. I. p. 312—314.

hij zich den eigendom toeschreef, en verzocht den Algemeenen Staten, hem in het bezit daarvan te handhaven. Dit werd geweigerd, en hij daarover derwijze vervolgen, dat hij een Staatschen vaandrig overhoop stak en zich in PARMA's dienst begaf. Nu stelde hij het geheele land van *Gelre* onder brandschatting, en maakte zelfs de stroomen onveilig. En toen Hopman HEGEMAN voor *Blijenbeek* het beleg had geslagen, kwam hij met een hoop ruiters en een weinig voetvolk tot ontzet opdagen, belegerde de beleggers, en noodzaakte hen, uit gebrek aan levensmiddelen, zich bij verdrag over te geven, doch liet evenwel een der Hoplieden, HARMEN HOEKES, om het leven brengen. Hij bleef niet lang in het bezit van *Deutchem*. Door eene talrijke krijgsmagt ingesloten, gaf hij, daar het stadje niet houdbaar en hulp ver af was, zich op belofte van vrijen aftogt over. Men hield hem echter gevangen, doch hij misleidde weldra zijne bewakers en ontsnapte. Om dien tijd, den zevenden van Oogstmaand, versloeg Hopman GOUWENBURG, welke te *Venlo* in bezetting lag, vier vaandels Zwitsers van PARMA's leger bij *Heekhuizen*; en ongeveer eene maand later werd de verlatene *Wittebroekerschans* door de Staatschen bezet, en alzo de vaart van *Brussel* naar *Antwerpen* weder vrijgesteld. De Misnoegden, daarentegen, verrasten *Aalst*, waar zij gruwelijk met de burgers omsprongen, en veroverden de heerlijkheid *Ronse* in *Vlaanderen*, welke zij plunderden en uit wraak over den geboden tegenstand, die hun wel vier honderd man gekost had, allen vermoordden, welke zich niet door de vlugt konden redden. Voorts verdreven zij eenige Gentsche vaandels uit *Bazerode* en staken het dorp in brand. Bijna hadden zij zelfs ORANJE in *Gent* overrompeld, indien 's Prinsen schranderheid de list niet had verijdeld. DE LA MOTTE vielen eenige Hollandsche en Zeeuwsche koopvaardij-schepen in handen; ook veroverde en plunderde hij *Hondschoten*, doch leed een gevoelig verlies bij een aanslag op *den Briel*. Hij had in Oogstmaand zekeren sloopman uit die stad, JAN SIMONZON genaamd, bij zich te *Grevelingen* ontboden. De sluwe zeeman, bevroedende wat er gaande was, begaf zich, met voorkennis van den Prins, derwaarts en beloofde hem *den Briel* in handen te zullen spelen. Hij bleef daarover met hem in briefwisseling, troonde hem tweehonderd kroonen af, om, zoo het heette, de bezetting te winnen, en wist het zoo ver te brengen, dat DE LA MOTTE op een bepaalden dag eenige schepen, onder 's Prinsen vlag, naar *den Briel* afzond. Doch zij werden door de Hollandsche bodems, welke hen afwachten, deels in den grond geboord, deels prijs gemaakt. — Een toeleg der Misnoegden op *Kortrijk* mislukte insgelijks, daar juist op hetzelfde tijdstip *Menen*, hunne wapenplaats, door de Staatschen, onder den Schotschen Overste BALFOUR, werd ingenomen, hetgeen de schrik onder de Walen derwijze verspreidde, dat zij in allerijl naar *Halluin* of *Halewijn* vlugten. Op deze mare, zond DE LA NOUE vijf en twintighonderd man naar *Warwijk* (*Werwik*). Het kasteel aldaar aan de eene, en de kerk aan de andere zijde van *de Lis*, door eene brug met elkander verbonden, waren elk met twee

1576—
158122 v.
Wijn-
maand
1579

1576—vaandels Walen bezet. Stormenderhand werd de kerk veroverd, waarbij veertig Walen
 1581
 12 of 15 omkwamen en honderd vijftig gevangen genomen werden. De bezetting van het kasteel
 van
 Slagtm. stak hierop zelf de plaats in brand en week naar *Comines*, doch niet zoo spoedig, of
 er werd nog een gedeelte achterhaald en geslagen. Twee dagen daarna trok DE LA
 NOUE met vier duizend man Fransch voetvolk en drie honderd ruiters over *de Lis*, ver-
 sloeg onderscheidene vaandels Walen, welke hij op zijnen weg ontmoette, en vervolgde
 de bezetting van *Halewijn*, die, door schrik vermand, de stad verlaten en in brand
 gestoken had, tot in het dorp *Marquette*, waar MONTIGNY, welke zich met duizend man
 in de kerk verschanst had, het niet waagde hem af te wachten. De bezettingen van
Bezelaar en *Wakene* volgden dit voorbeeld, zoodat DE LA NOUE, welke de ontruimde
 plaatsen bezette, dien hoek van *Vlaanderen* grootelijks van vijanden zuiverde (1).

De vredesonderhandelingen te *Keulen* waren, sinds het antwoord der Staten van den
 tienden van Herfstmaand (2), tot op dezen tijd slepende gehouden, toen de Keizerlijke
 gezanten eindelijk alle hoop op een gewenschten uitslag verloren en, behalve de Graaf
 14 v.
 Slagtm.
 1579 van *Schwartzenberg*, vertrokken. Den laatsten dier maand ontvingen de Staatsche ge-
 magtigden den uitersten last van hunne Meesters, welke hierop nederkwam, dat men
 wel genegen was den vrede, doch onder zekere voorwaarden, te sluiten. De voor-
 naamste daarvan waren: »de Gentsche Bevrediging, de Brusselsche Vereeniging, en het
 Eeuwig Gebod, benevens 's Konings ontvangene bekrachtiging er van, zullen geldig
 blijven in alles, wat bij het Verdrag, waarvan thans sprake is, niet uitgezonderd wordt;
 het vreemde krijgsvolk zal vertrekken, en niet terugkeeren dan in geval van een bui-
 tenlandschen oorlog, of wanneer eenig ander gevaar dreigde, groot genoeg naar het
 oordeel der Staten; de inwoners van *Artois* moeten de in bezit genomene plaatsen weder
 teruggeven; alle personen, inzonderheid de Prins van *Oranje*, zullen in hunne eer
 en onroerende goederen, waar ook gelegen, hersteld worden; niemand zal tot eenigen
 regeringspost of krijgsambt benoemd worden, dan die den Staten aangenaam zal
 zijn; de wederzijdsche gevangenen, als ook de Graaf van *Buren*, zullen drie maanden

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 651. T. VII. p. 15, 73—78. *Correspondance*
 D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 108, 109, 111, 114, 117. *Documents Hist.* T. I. p. 409, 467. T. II.
 p. 6—11. V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 189. CARNERO, *las guerras civiles*, p. 158,
 159. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. III. p. 153—156. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*,
 T. II. p. 12, 13. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 319, 320. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II.
 Liv. XII. p. 388, 389, 392. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 287, 288. HARAËUS,
Annal. Brab. T. III. p. 303, 304. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 137, 140.
 V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 168 verso, 175, 176. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV.
 bl. 625, 633, 658—661, 671—673.

(2) Zie hiervoor, bl. 324.

na het afkondigen van dit Verdrag geslaakt worden; al wat sedert de laatste beroerten 1576—
 door den Aartshertog en de Algemeene Staten bepaald is, zal van kracht blijven; de 1581
 Regering der steden zal als van ouds en overeenkomstig de voorregten worden hersteld;
 den Koning zal men gehoorzamen, gelijk betaamt, naar Goddelijke en menschelijke wet-
 ten, naar de Gentsche Bevredeging en het tegenwoordig Verdrag; de Landvoogd, door
 den Koning aan te stellen, zal den Staten aangenaam moeten zijn, welke tevens verzoe-
 ken, dat MATTHIAS in die waardigheid bevestigd worde; de versterkte plaatsen in *Holland*
 en *Zeeland* zullen bezet worden naar den inhoud der Gentsche Bevredeging, maar in
 andere gewesten door hen, welke de Aartshertog en de Staten daartoe gesteld hebben,
 terwijl in de plaatsen, welke de Spanjaarden moeten ontruimen, inboorlingen zullen
 gelegd worden, den Staten aangenaam en door den Koning te benoemen; de Koningin
 van *Engeland* en de Hertog van *Anjou* zullen in het Verdrag begrepen zijn; op oot-
 moedig verzoek der Hervormden en Lutherschen, zal de Koning hun vrijheid van
 godsdienstoefening toestaan op alle plaatsen, waar zij dit thans genieten, daarentegen
 zullen de Staten zorgen, dat aldaar ook de Roomsch-Katholijke godsdienst,
 onder billijke voorwaarden, weder ingevoerd wordt; de Staten zullen, in het
 bijzijn van 's Konings gevolmagtigden vergaderd, allen vlijt aanwenden, de Hervormde
 eeredienst in enkele plaatsen en naar de gesteldheid van elk gewest te bepalen, terwijl
 de Hollanders en Zeeuwen met hunne Bondgenooten zich in dezen zullen rigten
 naar de bepalingen van de Gentsche Bevredeging; ook zullen de Staten zich bezig
 houden, de Roomsch-Katholijke godsdienst, ten minste in eenige oorden van *Hol-*
land en *Zeeland*, weder in te voeren, tot dat men daarin, bij eene aanstaande verga-
 dering der Algemeene Staten, nader zal voorzien; de Koning zal de voorregten onge-
 schonden bewaren, en slechts met bewilliging der Algemeene en Bijzondere Staten
 nieuwe sloten aanleggen of de oude herstellen.”

Naar een geheim berigtschrift, mogten de Staatsche gemagtigden zich in sommige
 punten iets rekkelijker toonen, doch niet in hetgeen de godsdienst betrof; en dit juist
 ging den Koning het meest te harte. Den Graaf van *Schwartzenberg* werd der Staten
 uiterste last voorgelegd. TERRA-NOVA, wien hij dien mededeelde, hield zich nu over-
 tuigd, dat men het nimmer met elkander eens zou worden, weigerde langer te on-
 derhandelen, te meer daar de meeste Keizerlijke gezanten vertrokken waren, en
 begaf zich naar *Bonn*. Trouwens, de gestelde voorwaarden verschilden ook hemels-
 breed van hetgeen hij, volgens een geheimen lastbrief, dien hij PARMA alleen mogt
 toonen, konde inwilligen. Daarin toch erkende »de Koning van *Spanje* den Kei-
 zer wel als middelaar, maar alleen onder beding, dat het Roomsche geloof en de ge-
 hoorzaamheid aan den Koning onverkort bleven, en de Aartshertog niet in de land-
 voogdij wierd bevestigd. TERRA-NOVA mogt, des noods, de Gentsche Bevredeging on-
 voorwaardelijk aannemen, daar dergelijke verbindtenissen toch van zelf zouden verval-

1576— len, als slechts de gehoorzaamheid aan den Koning hersteld was. Het bijeenroepen der
1581 Algemeene Staten, door DON JAN beloofd, kon mede ingewilligd worden, ofschoon de Koning dit thans als nutteloos beschouwde, daar gevoegelijk alles te *Keulen* kon afgehandeld worden. Alle redenering over de strafbepalingen tegen de *Ketters* moest vermeden worden, doch was dit niet mogelijk, dan mogt *TERRA-NOVA* daarin zooveel verzachting gedoogen, als de Koning mondeling hem had te kennen gegeven. Hij mogt geenszins veroorloven, dat de Prins van *Oranje* in *de Nederlanden* bleve, of hem iets beloven, opdat hij deze gewesten zou verlaten. Begeerde echter de Prins eenig gunstbewijs, dan kon men hem hoop geven, dat zijn oudste zoon hersteld zou worden in het bezit der goederen in *de Nederlanden* gelegen, en ook van de Bourgondische, indien men, door het overgeven der laatste, *ORANJE* bewegen kon, het Land te verlaten. De ambten, den Prins door den Koning opgedragen, zouden op zijn zoon overgaan, behalve het Admiraalschap en welke andere posten hem door de Staten mogten opgedragen zijn. Liet *ORANJE* zich door dit alles niet overhalen om te vertrekken, dan mogt men hem bovendien nog honderd duizend kroonen, onder de vereischte verzekering, aanbieden.”

Zoo min de Koning de voorwaarden der Staten onbepaald kon aannemen, zoo min konden ook de Staten in de eischen des Konings bewilligen. — Het aanbieden van honderd duizend kroonen aan *ORANJE* mogt dwaas en bespottelijk genoemd worden, daar het in geene vergelijking kwam met hetgeen hij had opgeofferd, terwijl hij voorts al het overige van 's Konings genade moest verzoeken en afwachten. Maar al ware den Prins ook de schitterendste aanbiedingen gedaan, dan toch zouden zijne neiging voor de zaak der Nederlanders, voor welke hij beloofd had zijn laatsten droppel bloeds te storten, zijn gevoel van eer, » zijne grootmoedigheid, die geen werk maakte van rijkdom, en derhalve opregt en door geenerlei bekoring te kreuken was,» gelijk *DE GROOT* zich uitdrukt, hem verboden hebben, die aan te nemen. Hij antwoordde den Graaf van *Schwartzenberg*, welke hem, naar men wil, van ter zijde met 's Konings aanbod bekend maakte, en aan allen, die hem van een bijzonder verdrag spraken, » dat hij geene andere voorwaarden begeerde, dan die de Staten voor zich zelve bedingen en verkrijgen zouden.”

Op 's Keizers schriftelijke aanmaning, verzochten de afgezanten der Staten den Hertog van *Terra-Nova*, naar *Keulen* terug te keeren om de onderhandelingen voort te zetten. Hij echter verwees hen naar den Koning, of den algemeenen Landvoogd *PARMA*. Met goedvinden van *SCHWARTZENBERG*, werd dit besluit en een gedeelte van het berigtschrift der Nederlandsche afgevaardigden aan den Keizer gezonden, welke antwoordde, » dat hij meer welvoegelijkheid van der Staten zijde verwacht had, doch hoopte, dat zij zich nader zouden bezinnen. Het deed hem deswege leed, dat zijne gezanten en *TERRA-NOVA* vertrokken waren, zonder dat hij voor als nog wist, of zij zich beraden zouden, de zaak weder op te vatten.” De Staten ontboden den eersten

18 v.
Win-
term.
1579

van Louwmaand des volgenden jaars hunne gezanten terug, doch gelastten MERODE en 1576—
ALBADA, welke te *Keulen* woonden, de onderhandelingen op den laatst beraamden voet, 1581
als zich daartoe de gelegenheid aanbod, voort te zetten. Evenwel bleven de Hertog van
Aarschot, de Abt van *St. Gertrude*, DE MAROLLES, de Proost van *St. Bavo*, en de Heer van
Grobbendonk in *Keulen* achter. Men wil, dat zij heimelijk verstand met TERRA-NOVA gehou-
den hadden, hetgeen echter met rede mag betwijfeld worden. Zeker nogtans is, dat zij de
een na den ander tot 's Konings zijde overgingen (1). Wat hen, althans den Abt van
St. Gertrude, daartoe bewogen heeft, blijkt uit diens brief aan de Algemeene Staten van
den negen en twintigsten van Slagmaand: » Gij weet, » zegt hij, » hoe ik altijd te dienste
van het Vaderland bereid geweest ben zoo lang ik zag, dat men trachtte, zich van de
dwingelandij der Spanjaarden te ontslaan, en de Katholijke godsdienst, 's Lands voorregten,
en de verschuldigde gehoorzaamheid aan den Koning, overeenkomstig de plegtig be-
zwooren Gentsche Bevreeding, te handhaven. Maar nu ik mij teleurgesteld zie in het-
geen mij altijd als hoogst billijk heeft toegeschenen, nu de beloften, mij gedaan, niet
gehouden worden, nu de godsdienstvrede, noch eed, noch woord iets vermogen, om de
woede dergenen te beteugelen, welke de Hervormde leer belijden en die niet alleen de gees-
telijken, maar zelfs alle Katholijken willen mishandelen, onderdrukken en verjagen, nu
moet men mij vergeven, dat ik daarvan een afkeer heb en niet langer wil behooren onder
hen, die, naar mijn gevoelen, eene kwade zaak onderschragen. Duidt het mij niet euvel,
dat ik zoo openhartig schrijf, en gelooft, dat ik aan het Vaderland zeer gehecht ben en
den vrede wensch als het eenige middel, om het uit de rampen, in welke het wan-
hopend gedompeld is, te redden (2).»

Zoodanig was de afloop van den Keulschen Vredehandel, welke den *Nederlanden* bijna
vier en twintig duizend gulden gekost had (3). Deze uitgave was thans te drukkender,
daar het ten uiterste schraal met geld omkwam (4). Uit echte oorkonden dier tijden

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 38, 44, 67—72, 148, 194, 199—202. STRADA,
de Bello Belg. T. II. Lib. II. p. 129—131. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 298. GROTIUS,
Annal. Lib. III. p. 65, 66. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 103—114. v. ME-
TEREN, *Hist. d. Nederl. Oork.* B. IX. bl. 171, 172. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. 676—681. v.
REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 23.

(2) v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. b. 246. *Documents Hist.* T. II. p. 30.

(3) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 316. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII.
bl. 114.

(4) Niet alleen de landsmiddelen, maar ook die der steden waren uitgeput. In *Arnhem*, on-
deranderen, kon men in de stedelijke kas niet zoo veel vinden, om een vergulden beker, welken
de Regering tot een geschenk aan den Stadhouder JAN van Nassau uit *Frankrijk* ontboden had,
te betalen. v. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 203.

1576— blijkt, welke ontzagchelijke, en dikwijls vruchteloze moeiten het ORANJE kostte, van
1581 de Staten de gelden tot onderstand van het krijgsvolk te verwerven (1). Uit hoofde der wanbetaling, namen vele Bevelhebbers hun afscheid, en de Prins konde niet, zonder lijfsgevaar, zich in het leger begeven; men vreesde althans, dat de misnoegde soldaten hem zouden aanhouden en den Spanjaarden uitleveren, om zich alzoo voor hun achterstallig loon schadeloos te stellen (2). De Aartshertog MATTHIAS was onlangs genoodzaakt geweest zijne hofhouding op te breken en zijne dienaars af te danken, daar hem zijne wedde niet werd uitbetaald. De Prins, welke hiervan de Bondgenooten te *Utrecht* door ST. ALDEGONDE den zevenden van Oogstmaand verwittigde, gaf hun tevens in bedenking, »welk een opzien het baren en hoe het den Keizer grieven zoude, wanneer de Aartshertog het Land moest verlaten.” Hij vermaande hen daarenboven rijpelijk te overwegen, »wat hun voordeeliger ware, oorlog of vrede. Indien vrede, dan was alle uitstel schadelijk. Indien oorlog, dan behoorde men een goeden staat te maken van hetgeen daartoe vereischt en opgebracht werd. Men moest ook eenmaal een vasten regel op de Regering stellen, en de zaken niet langer in wanorde laten loopen. De Staten moesten één of meer hoofden kiezen, om de krijgs- en burgerlijke aangelegenheden te besturen, ondersteund door een Raad, die genoegzame volmagt bezat, om in zaken van gewigt te ramen, te besluiten en uit te voeren, zonder die van den een op den ander te schuiven.” Wat hem zelven betrof, hij verklaarde, »dat het hem onmogelijk was, langer op dien voet te dienen als tot heden het geval geweest was, daar hij zich zonder magt, gezag, of iemands raad, zonder geld en krijgsvolk bevond en niet gehoorzaamd werd. Hij gaf derhalve den Staten te kennen, dat wilden zij hem in dienst houden, zij hem en den Raad, dien men hem naar hun goeddunken zou toevoegen, moesten magtigen, om in zaken van gewigt naar eisch en gelegenheid te besluiten; terwijl de magt, zoo van hem als van dien Raad, zoodanig konde bepaald worden, als de rede, de billijkheid en het goedvinden der Landschappen gedoogden.” Hierop werden gemagtigden naar *Gent* gezonden, waar de Prins zich toen bevond, om hem het antwoord van de gewesten op het verzoek van ST. ALDEGONDE over te brengen, en nader met hem over het beleid der zaken van staat en oorlog te handelen. De hoofdpunten er van waren: 1°. de vredehandel te *Keulen*;

(1) *Documents Historiques*, T. I. p. 8—14, 242, 244, 247, 259, 263, 270, 291, 301, 306, 339, 438, 460. v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 78—85. In vergelijking van thans, waren de loonen destijds zeer gering. De vestingbouwmeester DUYCK, naar *Duinkerken* gezonden om de vestingwerken te verbeteren, werd *een daalder* daags toegelegd. Uit hoofde van de duurte der levensmiddelen aldaar, wilde men dit loon tot *twee gulden* opvoeren. *Documents Hist.* T. I. p. 286.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 156. v. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 26.

2°. de regeling der lasten en opbrengsten; 3°. de onderhandeling met ANJOU; en 4°. 1576—
 het Landsbestuur. De Prins gaf den negen en twintigsten van Herfstmaand schriftelijk 1581
 en uitvoerig over deze punten zijne meening onbeschroomd en openhartig te kennen. Hij beklagde zich bovendien mondeling bij de afgevaardigden, »dat de kwalijk onder-
 rigte gemeente hem hield voor de oorzaak, dat met een magtig leger een geheel jaar
 door niets was uitgerigt; dat men dit aan zijn verzuim of verkeerd bestuur toeschreef,
 als had hij het geld nutteloos verspild of tot zijn eigen voordeel gebezigd; dat anderen
 hem lasterden, als stond hij naar de oppermagt van het Land, en hij als zoodanig in
 schotschriften werd doorgehaald, waaruit gemakkelijk was op te maken, dat, hoe de
 zaken ook liepen, het geschreeuw niet zou ophouden, en, daar zij niet altijd even goed
 konden loopen, gelijk het lot des oorlogs dit medebrengt, zou men hem de schuld van
 de ongelukken aanwrijven; dat hij derhalve, om elk genoeg te geven, verzocht, dat
 de Staten hem in zijne dienst wilden schorsen, en inmiddels gemagtigden benoemen
 tot onderzoek van zijn gedrag; indien men bevond, dat hij de zaken kwalijk bestuurd
 had, verklaarde hij zich te onderwerpen aan de gewesten, maar zoo integendeel be-
 vonden werd, dat hij, met zoo weinig hulpmiddelen, de zaken gaande gehouden en
 het Land voor ondergang bewaard had, zoodat zijne onschuld aan elk een gebleken was,
 betuigde hij weder bereid te zijn, het Vaderland en de Staten te dienen (1).»

Het verlies van *Maastricht* had een nadeeligen invloed op het gezag en aanzien van
 den Prins gehad. Hoogst onregtvaardig verweet men hem, die onophoudelijk bij de
 altijd besluitelooze Staten tot het verschaffen van middelen, om die stad te ontzetten,
 had aangedrongen, dat zij door zijn verzuim was verloren gegaan, en duizende men-
 schen, welke hij steeds met beloften op redding geveid had, ter slagbank gebragt wa-
 ren (2). Van alle kanten ontmoette hij tegenwerking en belemmering in het uitvoe-
 ren zijner wel doordachte plannen (3). Men beschuldigde hem, binnen- en buitens-
 lands, dat hij de oorzaak was van het voortzetten des oorlogs, zoowel uit heerschzucht
 als om andere redenen. In de Algemeene Statenvergadering van den acht en twintig-
 sten van Hooimaand had hij zich tegen dit verwijt op het plegtigste verklaard en be-
 tuigd, »dat hij opregtelijk den vrede, maar een goeden, welgewaarborgden vrede be-
 geeerde, doch waartoe de aangeboden voorwaarden, naar zijn oordeel, niet konden
 leiden. Mogten echter de Aartshertog en de Staten daaromtrent anders denken, dan

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 90—94, 98. v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stuk.*
 D. II. bl. 239—242. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 128—135. v. METEREN,
Hist. d. Nederl. Oorl. B. X. bl. 177, 178. HOORT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 658.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 41.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 15, 149.

1576— zou hij zijn afscheid nemen, om elk den mond te sluiten en te voorkomen, dat men
1581 hem langer beschouwde, alsof hij het herstel der gemeene rust verhinderde, welke hij steeds trachtte te bevorderen.” Hierop hadden de afgevaardigden van *Brabant, Vlaanderen, Holland, Zeeland, Doornik, Utrecht* en *Groningen* hem eenparig verzocht, zich aan dergelijke laster- en leugentaal niet te storen, maar zijne krachten te blijven wijden aan de dienst van het Vaderland, en hen niet te verlaten (1). Hoogst moeilijk was de toestand van ORANJE. Hij bezat wel inderdaad het opperbeleid der zaken, maar de handen waren hem gebonden uit gebrek aan samenwerking van de zijde der Staten, aan gehoorzaamheid en ondersteuning. Tegenover zijnen rusteloozen ijver en onverpoosde zorgen voor de algemeene belangen, stelden zij het eigenbelang, de kleine driften, de langzame besluiten, en afgevaardigden, die, gelijk de Prins zich uitdrukte, » meer als verdedigers van hunne Meesters optraden, dan om het gemeene welzijn te bevorderen, en daardoor hun eigen ondergang met dien des Lands berokkenden.” Hoewel met reden op hen misnoegd, verrigtte hij echter niets zonder hunnen raad, en wilde in belangrijke zaken zich van hunne toestemming, zelfs van de algemeene inwilliging, verzekeren. Ongetwijfeld zal hij, voor het overige, de woorden van GRANVELLE onderschreven hebben. » Het is niet mogelijk, dat een Stadhouder op den duur den Staten genoeg geve, al ware hij ook een Engel.” Naauwelijks kan men zich een denkbeeld vormen van de verwijtingen, beschuldigingen en lasteringen, aan welke de Prins was blootgesteld, zoodat hij wel van zichzelf mogt zeggen: » het schijnt, alsof ik op dezen ongelukkigen planeet geboren ben, opdat al wat ik doe, verkeerd uitgelegd worde.” Elk had iets op hem aan te merken. De Katholijken verweten hem, dat hij hen bedrogen, zijn eed geschonden, en de Hervormde godsdienst ingevoerd had. De Hervormden, daarentegen, beschuldigden hem, dat hij zich door de Katholijken had laten omkopen, en door giften en beloften de belangen zijner geloofsgenooten verraden had. Beide partijen gispden hem, dat hij den godsdienstvrede wilde invoeren. Men noemde hem de oorzaak van het Utrechtsche Bondgenootschap, waardoor hij slechts bedoelde *Brabant* en *Antwerpen* tot een bolwerk van *Holland* en *Zeeland*; *Gelderland* en *Overijssel* tot een voormuur van *Utrecht* en *Holland* te maken. Anderen beweerden, dat hij zich tot Heer en Meester van het Land wilde verheffen, daar hij aandrong, dat de steden bezettingen zouden innemen, en door alle middelen den zoo lang gewenschten vrede tegenwerkte, om zich in zijn gezag staande te houden. Om hem nog hatelijker te maken, werd uitgestrooid, dat de Koning niet begeerde zijne goede onderdanen te beoorloogen, maar alleen den Prins van

(1) *Resolut. d. Et. Gén.* in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 42; en in de *Documents Hist.* T. I. p. 425.

Oranje, den verstoorder van de openbare rust en invoerder van de nieuwe gods-^{1576—}
dienst (1). ¹⁵⁸¹

ORANJE, wien het ten laatste verdroot, langer voor de misslagen van anderen aansprakelijk te zijn, hield thans ernstig bij de Staten aan, toch eindelijk eens een bepaald besluit te nemen; maar zij bleven even weifelend en traag als altijd in het opvolgen zijner wijze raadgevingen (2). Hij trachtte intusschen meer dan ooit, den Hertog van *Anjou*, onder behoorlijke beperkingen, tot Beschermheer der *Nederlanden* te doen verkiezen. De Fransche Vorst had, na zijn vertrek, steeds zijne blikken op die gewesten blijven vestigen en de onderhandelingen met de Algemeene Staten, inzonderheid met ORANJE, voortgezet (3). Er was het geheele jaar door ernstig sprake geweest van een huwelijk tusschen hem en de Koningin ELIZABETH, waaruit sommigen zich veel heils voorspelden, daar *de Nederlanden*, met *Frankrijk* en *Engeland* verbonden, den Spanjaarden onbevreesd onder de oogen konden treden (4). De Algemeene Staten, welke in 's Prinsen gevoelen omtrent ANJOU deelden, trachtten in een uitvoerig vertoog daartoe ook de Staten van *Holland* over te halen. De Raad van State stelde zelfs aan al de Leden van het Utrechtsche Bondgenootschap voor: »FILIPS van de regering vervallen te verklaren, wanneer hij niet binnen zes weken, van den tijd der mededeeling van dit besluit af, de vredesvoorwaarden aannam, hem door de Algemeene Staten te *Keulen* voorgelegd; en alsdan te raadplegen, den Hertog van *Anjou*, of een ander Vorst den Staten aangenaam, onder zekere bepalingen, tot Heer aan te nemen." Op eene dagvaart te 's *Hage* in Oogstmaand, werden deze punten in het breede behandeld. De Edelen toonden zich tot de vervallenverklaring van FILIPS als Landsheer genegen, maar de meeste steden en *Zeeland* hadden nog niet den moed, tot zulk een stap over te gaan. Daarentegen verklaarden de Edelen en het meerendeel der steden zich tegen het beroepen van den Hertog van *Anjou* (5). In de overige Nederlandsche gewesten kwam men, evenmin als in *Holland*, tot een bepaald besluit. De meeningen over het aannemen van ANJOU liepen in dien tijd zeer uiteen. De gronden, zoo vóór als tegen,

(1) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. XXIV—XXVII.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 135.

(3) *Documents Hist.* T. I. p. 230, 245, 350, 381, 419, 463. T. II. p. 25—28.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 643—650, 657. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 91.

(5) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 302—304. v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 163, 166, 175, 236. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 91—94. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 659.

1576— worden in een merkwaardig staatsstuk van de hand van Graaf JAN van Nassau, aldus
1581 uiteen gezet (1):

» *Redenen er tegen (incommoda).*

Onbillijk ware het, dat de Landen zich tegen hunne wettige Overheid verzetteden en van haar afvielen, zoo als van den Koning en het (Duitsche) Rijk. — Franschen en Spanjaarden zijn gelijk te stellen. — Beter en verantwoordelijker ware het bij eenen tiran te blijven, die geboren Heer des Lands was, dan eenen anderen en vreemden dwingeland aan te nemen. — *Frankrijk* en *Spanje* trekken ééne lijn, of kunnen zich spoedig met elkander vereenigen. — De aard en neiging dezer Heeren zijn bekend, hunne buitensporigheden had men ondervonden en, helaas! genoeg bezuurd. — Het was tegen Gods geboden, zich met zulke goddelooze Heeren te verbinden, en hieruit ware derhalve geen heil te wachten. — Het Land zou aan de kroon van *Frankrijk* komen en in slavernij geraken. — Het zou, tegen regt en billijkheid, van het (Duitsche) Rijk gescheiden worden. — ANJOU zal de gestelde voorwaarden nimmer aannemen of onder teekenen. — Al had hij die aangenomen, zou hij ze toch nooit nakomen. — ANJOU zou veel kosten (2). — *Frankrijk* zou de Landen (niet alleen) in gedurigen krijg houden, maar hen daar altijd in kunnen wikkelen, zoo dikwijls het er behagen in vond. — De gewesten hadden er geen zin in; men kon het der gemeente niet voorstellen, zonder eene groote opschudding te verwekken. — *Frankrijk* had sedert lang op deze gewesten gevlamd. — Zoo iets kan men het volk niet ligt voordragen, daar het er geen lust (?) in heeft en er zich tegen verzet, zoo als ten tijde van Keizer KAREL. — Geen stroom was er tusschen deze Landen en *Frankrijk*; de Franschen konden derhalve meer en gemakkelijker nadeel berokkenen dan de Spanjaarden. — Men zou het (Duitsche) Rijk tegen zich krijgen. — Het zou een strijd of spanning (*collisie*) veroorzaken. — De Franschen waren listig.”

Redenen er voor (commoda).

» Het gerucht van dien stap zou niet alleen den Koning, maar ook het (Duitsche) Rijk schrik aanjagen, en den vredehandel, die nu nog te wachten is, bevorderen en bespoedigen. — Er kon eene scheiding tusschen de beide Koningen door te weeg gebragt, en verbittering en tweedragt tusschen hen gestrooid worden. — Van *Frankrijk* zou men alsdan minder te vreezen hebben. — Aan *Spanje* zouden veel zorg, ongerustheid en kosten worden veroorzaakt; en *Spanje* kon in *Spanje* zelf, in *Italië* en in *Bourgondië* beoorloogd worden. — De *Nederlanden* zouden daardoor van de Spanjaar-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 48—52.

(2) Welk eene buitensporige pracht ANJOU in *Frankrijk* ten toon spreidde, verhaalt CAPEFIGURE, *Hist. d. l. Reform.* T. IV. p. 125.

den, en dus ook denklijk van hunne aanvallen worden bevrijd, daar zij hier doortogt 1576—
 noch levensmiddelen kunnen bekomen. — De Spanjaarden konden als dan te minder 1581
 verstandhouding, kondschap, krediet en middelen hebben, om zich geld te verschaffen. —
 Met de Misnoegden zou men te eerder kunnen onderhandelen. — Op het punt der gods-
 dienst zou men meer zekerheid verkrijgen. — De voorregten zouden niet alleen behou-
 den blijven, maar ook kunnen vermeerderd worden. — Ook het (Duitsche) Rijk zou
 men daardoor van dienst zijn, dewijl de gewesten niet slechts in den tegenwoordigen
 stand zouden blijven, maar ook enger aan het Rijk verbonden worden; ook zouden deze
 gewesten welligt aan het Rijk waarborgen tegen *Frankrijk* kunnen verschaffen. —
 Voorts had het Rijk te duchten, wanneer de Spanjaarden de bovenhand in deze gewes-
 ten behielden, de Spaansche Inquisitie aldaar te zien invoeren, en zij eene monar-
 chie en erfland van het huis *Oostenrijk* en *Bourgondië* konden worden. — Het paus-
 dom zou er niet weinig door verzwakt, en de *sancta ligua* (het Katholijke Verbond)
 eenigzins verbroken worden. — Hoewel ANJOU niets goeds in den zin heeft, zal hij
 noch de magt, noch de middelen hebben om, even als de anderen, schade te be-
 rokkenen, daar hij *Spanje* moet vreezen, en niet alleen de geloofsbroeders in deze
 Landen, maar ook zijne eigene Hugenooten, te zamen met *Engeland* en *Duitschland*,
 aan den hals zou krijgen en duchten moest, dat het hem wel eens de kroon (van
Frankrijk) konde kosten; terwijl hij daarentegen, wanneer hij te goeder trouw bleef
 handelen, hopen kon met den tijd nog meer Landen, ja, zelfs het Keizerrijk, in
 bezit te krijgen. — ANJOU zal door trouwloosheid en meinēd niets winnen, veeleer
 alles, gelijk wij zagen, verliezen. — Daar men hem en de zijnen kent, zal men te
 beter toe zien, op alles bedacht zijn en blijven, en minder vertrouwen koesteren;
nam tela praevisa minus feriunt. — Men kan hier beter dan de Hugenooten in *Frank-
 rijk* middelen ter verzekering vinden. — ANJOU bezit niet zoo veel aanhang, kond-
 schap, of gunst als *Spanje*; en wanneer hij zijn woord schendt, behoeft men hem niet
 langer te houden of gehoorzaamheid te bewijzen, hetgeen dit nut zal hebben, dat de
 Landen althans eenigen adem kunnen scheppen, een weinig op hun verhaal komen, en
 beteren regel op hunne zaken stellen. — Mogten de onderhandelingen met ANJOU voort-
 gang hebben, dan zou *Spanje* van deze gewesten geheel afgezonderd blijven, en daar-
 door de misleiding, welke achter en onder de nieuwe vredesonderhandelingen steekt,
 en die ongetwijfeld het Land aan bedrog en groot gevaar zou blootstellen, te eenen-
 male worden voorkomen en verhinderd.” —

Van dag tot dag groeide het getal der Misnoegden aan, daar hunne pogingen, alom
 de bevolking voor zich te winnen, niet vruchteloos waren. De Prins van *Espinoy*,
 wien de Algemeene Staten tot Oppergezagvoerder (*Surintendant*) van *Henegouwen*,
Artois, *Rijssel*, *Douay* en *Orchies* met een uitgestreken lastbrief aangesteld hadden,
 en BAUDOUIIN DE GAVRE, Heer van *Inchy*, konden niet dan met de grootste inspanning,

1576—*Doornik, Landrechies, en inzonderheid Kamerijk, wegens de geheime listen en kunst-*
 1581 *narijen van den Aartsbisschop, voor de Staten behouden. PARMA trachtte, van zijnen kant, door schoone beloften en schitterende vooruitzigten, de gewesten en steden onder het gezag des Konings terug te brengen. Hij had, daarenboven, sinds men bespeurde, dat de onderhandelingen te Keulen zouden afspringen, zich met krijgstoerusting bezig gehouden. Dit alles verontrustte in geene geringe mate den Prins van Oranje en te meer, daar de stemming van zeer velen in Friesland, Groningen, Overijssel, en Gelderland de vrees inboezemde, dat zij de aanvallen van PARMA zouden begunstigen (1). Op de Algemeene Staten echter maakte het dreigende gevaar volstrekt geen indruk. ORANJE, hierdoor bijna tot wanhoop gedreven, wilde nog eenmaal beproeven, hen uit hunne slaperigheid op te wekken en, zoo mogelijk, tot krachtig handelen aan te sporen. In eene vergadering te Antwerpen somde hij, in gestrengen toon, de misslagen op, tot welke de afgevaardigden der bijzondere gewesten vervallen waren; »hoe elk alleen voor het belang van zijn gewest ijverde en het algemeen belang uit het oog verloor; hoe zij beperkt waren door een eng omschreven lastbrief, zoodat zij geen besluit van eenig gewigt konden nemen, zonder nader bevel van hunne Meesters, welke de zaken op de lange baan wisten te schuiven; hoe weinig gelden voor de algemeene zaak sedert vier jaren waren opgebracht, zoodat hij zich schaamde de som te noemen, en hoe deze gelden dan nog tot andere einden gebezigd werden, dan waartoe zij bestemd waren; hoe bijna elk gewest, ja, bijna elke stad, bij den omslag der gemeene middelen op eigen voordeel bedacht was; en hoe elk trachtte den nabuur het brood uit den mond te nemen.» »Het mogt,» voegde de Prins er bij, »wel een wonder Gods genoemd worden, dat men bij zulke omstandigheden tot nog toe in staat geweest was, met zulke geringe middelen zulken magtigen vijanden het hoofd te bieden; en evenwel durfde men hem, ORANJE, nog beschuldigen, dat hij met de ontvangsten slecht huis gehouden had, terwijl hij noch in *Holland*, noch in de andere gewesten éenen penning van de gemeene middelen had aangesproken.» Voorts sprak hij over »de ongelijkheid der muntswaarde, welke de ellende en de ontevredenheid vermeerderde; slechts enkelen trokken er voordeel uit, terwijl neringen en handeringen stilstonden.» Inzonderheid drong hij op het afschaffen dier verkeerdheden, welke hij in scherpe trekken schetste, en op het bijeenbrengen van volk en geld, om den vijand weerstand te bieden, dringend aan. »Verzuimt men dit langer,» zeide hij, »dan moet men het mij niet euvel duiden, zoo ik mijne ambten nederleg. Veel heb ik geleden en gewerkt; veel spot en verachting heb ik moeten verduren; ten verderve van mijn huis, mijne vrouw en kinderen heb ik mij van alle goederen beroofd, en gevoel mij nu niet*

(1) *Documents Historiques*, T. I. p. 456, 463. T. II. p. 13—17, 19, 21, 34, 35. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 194.

in staat zulk een zwaren last met zoo weinige middelen en zulken geringen onderstand, ^{1576—} langer te torschen.” Hij verzocht derhalve den Aartshertog en den Staten ootmoedig, ¹⁵⁸¹ »de geringe diensten, door hem den Lande bewezen, voor aangenaam te willen houden, en hood aan, zich te verdedigen tegen ieder, welke hem van eenig gepleegd onregt mogt beschuldigen. Ten bewijze, dat zijne zucht voor het welzijn des Lands onveranderd bleef, zou hij zich gaarne aan de bevelen van den geringsten Edelman onderwerpen, dien het den Staten behagen zouden over hem te stellen. Hij was tot elke dienstbetooning bereid, hetzij ter bewaring van eenig gewest of eenige stad, of tot elke andere taak, welke men goedvond hem op te dragen (1).”

Deze aanspraak miste niet de gewenschte uitwerking. De bedreiging van den Prins, dat hij zich geheel aan de staatszaken zou onttrekken, schrikte de slaperige Staten op eenmaal wakker. Overtuigd, dat van hem alleen het behoud des Lands afhing, smeekten zij hem dringend, er de hand niet van af te trekken, en verklaarden tot alles bereid te zijn, wat hij, ter bevordering der algemeene zaak, raadzaam mogt oordeelen. ORANJE was niet onverbiddelijk. Eerlang bragt hij een geheel en wel doordacht krijgspan ter tafel, waarbij hij het noodig keurde, boven de vereischte manschappen ter behoorlijke bezetting van steden en sterkten, ten minste vier duizend ruiters, acht duizend busschieters, vier duizend geharnasten te voet (*corpselets*), en twaalf honderd schansgravers in dienst te nemen, en zich acht of tien stukken geschut met toebehooren aan te schaffen; met zulk eene magt zag hij kans een verweerden krijg te voeren (2). — De Staten raadpleegden wel over vele belangrijke zaken, maar namen geene maatregelen, geëvenredigd naar de behoeften van den tijd en de gevaren van het oogenblik (3).

12 v.
Win-
term.
1579

Gelukkig voor de Nederlanders, dat PARMA de handen gebonden waren zich ernstig ten krijg toe te rusten. Gedrongen door het gesloten Verdrag met de Waalsche gewesten, zoowel als door geldgebrek, en inzonderheid door het uitdrukkelijk bevel van den Koning, welke met de wapenen zijne betwiste regten op den troon van *Portugal* wilde onderschragen, moest hij zelfs de vreemde benden wegzenden. De Spanjaarden, Italianen en Duitschers verlieten de versterkte plaatsen, die terstond door Walen bezet werden, en trokken in Louwmaand ten Lande uit. Slechts de bevelhebbers van den ¹⁵⁸⁰

(1) BOR, *Hist. der Nederl. Oorl. D. II. B. XIV.* bl. 141—143. HOOF, *Nederl. Hist. B. XVI.* bl. 674—676.

(2) *Documents Hist. T. II. p. 36—40.* BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. II. B. XIV.* bl. 150, 151. HOOF, *Nederl. Hist. B. XVI.* bl. 676.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. II. B. XIV.* bl. 151—159. v. METELEN, *Hist. der Nederl. Oorl. B. X.* bl. 178, 179. HOOF, *Nederl. Hist. B. XVI.* bl. 684.

1576—1581 hoogsten rang en eenige vaandels Italiaansche ruiters bleven achter. PARMA's magt bestond alzoo geheel in het Waalsche leger, dat dertigduizend man voetvolk en vijfduizend ruiters telde, aangevoerd door den Burggraaf van *Gent*, thans Markgraaf van *Roubais*, en GEORGE BASTA, die van gemeen ruiter tot den rang van Bevelhebber was opgeklimmen (1). Doch nu nam ook de krijg eene nieuwe, meer afzigtelijke gedaante aan. Het waren niet meer Spanjaarden, maar Nederlanders, welke Nederlanders bestreden; geene vreemdelingen, maar landgenooten en broeders die vijandig tegenover elkander stonden; mannen, welke ongetwijfeld zich tegen de vreemde dwin-gelandij zouden vereend hebben, indien godsdienst-dweeperij, het monster aller mon-sters, hen niet van elkander verwijderd had (2).

Tegen het einde des verlopen jaars hadden de Waalsche Misnoegden, door heen-en wedertrekken, *Braband* en *Vlaanderen* steeds in onrust gehouden. De Gentsche schepen GILLIS BORLUUT, met eene zending van den Prins van *Oranje* belast, was in hunne handen gevallen en gevangen naar *Valenciennes* gevoerd. Het schijnt, dat hun van de zijde der Algemeene Staten, in dien tijd nieuwe voorstellen tot vrede of ver- eeniging gedaan zijn. ORANJE liet intusschen bij de Staten van *Vlaanderen* op het versterken der bezettingen aandringen, en hen vermanen een oog in het zeil te hou- den, te meer daar DE LA NOUVE zich, ter regeling van belangrijke zaken, voor eenigen tijd naar *Frankrijk* begeven had (3). Doch deze raad werd, zoo als gewoonlijk, in den wind geslagen. Door verzuim van aan den Prins van *Espinoy* de verzochte hulp te zenden, bemagtigde MONTIGNY stormenderhand *Mortagne*, en bij verdrag *St. Amand* benevens het kasteel *Antoing*, niet verre van *Doornik*. Op het berigt hier- van, spoedde zich DE LA NOUVE uit *Frankrijk* terug, en zijne komst verijdelde hoofd- zakelijk 's vijands aanslagen tegen *Doornik*, *Bouchain* en *Kamerijk*. De Walen moes- ten zich tot het plunderen en brandschatten der omliggende dorpen en sloten bepa- len (4). De Staatsche bezetting uit *Brussel* en andere plaatsen, daarentegen, over- rompelde *Nivelles* en *Avennes*, maakte in de eerste plaats DE GLIMES, en in de laatste

6 v.
Louw-
maand
1580

(1) STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. III. p. 162—177. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 180 verso.

(2) Vgl. v. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 410.

(3) *Documents Hist.* T. II. p. 40—50.

(4) *Documents Hist.* T. II. p. 50—61. Brief van ORANJE aan de Staten van *Vlaanderen*, in DE JONGE, *Verh. en Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 66. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 328. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 389. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 308. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 159. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 180 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 685.

DE NOYELLES, broeder des Heeren van *Bours*, gevangen. De Heer van *Inchy*, slot-1576—
voogd van *Kamerijk*, versterkte, met bewilliging der Algemeene Staten, de bezetting 1581
met eenig krijgsvolk van ANJOU. Ingelijks had de Heer van *Pottelsbergen*, Bevelheb-
ber van *Kortrijk*, bij de Staten van *Vlaanderen* op versterking van de bezetting, die
slechts uit drie vaandels Schotten bestond, aangedrongen, hoewel de burgerij volstrekt
geen meer krijgsvolk begeerde. Maar de brief was in handen van den Heer van *Allaines*
gefallen, welke den mislukten aanslag tegen de stad in het vorige jaar niet vergeten
had, en nu besloot door eene krijgslust zijn doel te bereiken. In den nacht, door VAN
POTTELSBERGEN bepaald om de hulpbenden te ontvangen, verscheen hij met eenige 27 v.
vaandels Walen op de aangewezen plaats en werd zonder bedenking binnengelaten. Sprok-
kelm. 1580
Men bemerkte te laat het bedrog; de bezetting werd, na dapperen tegenstand, overwel-
digd, en de stad aan al de ijsselijkheden van den krijg ten prooi gegeven. PARMA stelde
er eerst PONTIUS DE NOYELLES, Heer van *Bours*, daarna, dewijl men dezen niet ver-
trouwde, den Heer van *Sweveghem*, FRANÇOIS VAN HALEWIJN, tot Bevelhebber aan.
Het veroveren van eenige kasteelen der Misnoegden, welke intusschen *Mortagne* weder
verlaten en in brand gestoken hadden, vergoedde eenigzins dit verlies (1). Belangrij-
ker was het verrassen van *Ninove*, waar FILIPS van *Egmond*, zijne gemalin, zijne
schoonmoeder, zijn broeder LAMORAAL en andere misnoegde Edelen zich bevonden. DE
LA NOUVE, door Fransch krijgsvolk versterkt, zond de Heeren DE TOURSY EN MORTAGNE
derwaarts. Geleid door zekeren huisman, doorwaadden zij met eenig voetvolk de grach- 30 v.
ten, waar deze het ondiepste waren, beklommen voorts de vesten, overvielen de wacht, Lentemaand
en bemagtigden eene poort, door welke de ruitery en het overige voetvolk binnenstorm-
den. Wie tegenstand bood werd geveeld, en de plaats den soldaten ter plundering ge-
geven. FILIPS van *Egmond* voerde men gevangen naar *Gent*, waar hem de bevolking
op de smadelijkste wijze begroette, toen naar *Sluis in Vlaanderen*, en eindelijk naar
Rammekens in Zeeland, waar hij omtrent vijf jaren in hechtenis doorbragt. Zijne ge-
malin, hare moeder, en LAMORAAL werden echter spoedig in vrijheid gesteld door tus-
schenkomst van ORANJE, welke der overledene Gravin van *Egmond* beloofd had, hare

(1) *Documents Hist.* T. II. p. 64—76. — CARNERO, *las guerras civiles*, p. 160, CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 16 verso, en BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 328 schrijven het verrassen van *Kortrijk* aan het beleid toe van FILIPS van *Egmond*. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. III. p. 175, noemt den Heer van *Montigny*. — LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 194. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. VI. p. 289, DE TASSIS, *Comment.* Lib. VI. p. 423, welke ten onregte den 12den van Lentemaand als den dag der inneming van *Kortrijk* opgeeft. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 306. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 159, 174. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 180 verso, 184. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI, bl. 686, 690.

1576— kinderen in alle billijkheid voor te staan. Van meer gewigt dan het bemagtigen van
1581 *Ninove*, was het vermeesteren van *Mechelen*. OLIVIER VAN DEN TYMPEL overviel met een gedeelte der bezetting van *Brussel* en *Vilvoorden*, gesterkt door de ruiters van den 9 v. Heer van *Famars* en achthonderd Engelschen onder den Overste NORRITS, de kwalijk Grasm. bewaakte stad en drong er binnen. Op de markt boden de burgers, ondersteund door 1580 eenige Albanesche ruiters, die met allen spoed waren ingelaten, dapperen tegenstand. Broeder PIETER WOLF, die zich gewapend aan het hoofd van eenige geestelijken en monniken bij hen gevoegd had, sneuvelde en met hem een honderdtal ingezetenen. Men wil, dat ruim eens zoo veel aanvallers omgekomen zijn. De stad werd deerlijk geplunderd, niettegenstaande den Engelschen, in stede van den buit, eenige maanden soldij waren toegezegd. Men beroofde niet alleen de torens van uurwerken en klokken, maar sleepte zelfs de grafzerken weg, die bij scheepsladingen naar *Engeland* gezonden werden. De Staten van *Holland* vereerden VAN DEN TYMPEL vier en twintig honderd gulden, daar hij hen in het bezit stelde van de geregtelijke oorkonden der pleitzaken van hunne onderzaten, voor den grooten Raad van *Mechelen* aanhangig. De Heer van *Famars* werd tot Bevelhebber der stad aangesteld (1).

De Engelschen bleven bijna eene maand, tot geweldigen overlast der burgers, in *Mechelen*. DE LA NOUE wachtte hen voor *Ingelmunster*, eene sterkte aan het riviertje *de Mandel*, dat zich in *de Leije* uitstort, twee en een half uur van *Kortrijk*, en uit welke de Walen de omliggende dorpen grootelijks teisterden. Daar hem hier eenige ingezetenen van *Rijssel* de middelen aanwezen, zich bij verrassing van hunne stad meester te maken, gaf hij den Heer van *Marquettes* last, *Ingelmunster* te beschieten, en toog zelf met de keur van zijn volk in stilte op, om den aanslag te beproeven. De Markgraaf van *Roubaix*, hiervan onderrigt, rukte hem met achttien vaandels Walen en eenige kornetten Albanesche ruiters niet ver van *Rijssel* te gemoet, waarop hij, ziende dat zijn plan ontdekt en hij te zwak was om tegenstand te bieden, besloot naar zijne legerplaats terug te trekken. De ROUBAIX volgde hem op de hiel langs den regter oever der *Leije* tot bij *Kortrijk*, waar hij naar den linker oever overstak. DE LA NOUE bleef hem vooruit, en kwam tegen den avond te *Iseghem*. Hier liet hij zijne vermoeide benden uitrusten, en reed zelf in den nacht, door een hoop

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 314, 330. *Documents Hist.* T. II. p. 88—90. CARNERO, *las guerras civiles*, p. 161. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. III. p. 175, 176. CAMPANA, *guerra di Fiandra*, T. II. p. 16, 17. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 328, 329. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 395, 396. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 289, 290. DE TASSIS, *Comment.* Lib. VI. p. 423. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 308. GROTIUS, *Annal.* Lib. III. p. 68. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 175. V. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 184, 185. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 690, 698.

ruiters gevolgd, naar de legerplaats en gelastte de brug over *de Mandel* af te breken, 1576—
om den vijand te keeren. SIMON DE RIJK, zoon van den Admiraal JAKOB SIMONSZ. DE RIJK, 1581
bragt dit bevel aan de Franschen, welke die post bewaakten, doch ten antwoord gaven, »dat zij soldaten, geene arbeidslieden waren, en den vijand, daagde hij slechts op, met de wapenen te keer zouden gaan.» DE ROUBAIX echter maakte zich met weinig moeite meester van de brug, en stormde op DE LA NOUE, die dadelijk zijne benden uit *Iseghem* liet ontbieden, woedend aan. Van beide zijden werd met gelijke hardnekkigheid en gelijken moed, maar niet met gelijke magt gevochten. De Walen, die tienmaal in getal hunne vijanden overtroffen, behielden de overhand. DE LA NOUE trachtte met de weinige dapperen, welke hem waren over gebleven, zich door hunne talrijke scharen eenen weg te banen, of op het strijdveld te sneven. Te vergeefs. Hij werd door een Albaneesch ruiter van het paard geworpen en gevangen genomen. »De menschen strijden,» zeide hij gelaten tot degenen, welke hem omringden, »maar God geeft de overwinning.» Zijn geschut, dat slechts uit drie veldstukken bestond, de bagaadje, en eenige vaandels vielen in handen der Koningsgezinden. Zes- of zeven honderd zijner manschappen waren gesneuveld; de meesten, en onder hen MARQUETTE, gevangen gemaakt, en sommige Edellieden in koelen bloede omgebracht op bevel van DE ROUBAIX, welke den hofmeester van DE LA NOUE met eigen hand doorstak, nadat een Albaneesch soldaat dit geweigerd had. De medepligtigen aan den toeleg op *Rijssel* moesten hunne verraderij met den hals boeten; die zich door de vlugt gered hadden, werden gebannen. DE LA NOUE werd op het slot *Limburg* in eenen akeligen kerker geworpen, en onder het toezigt van DE ROBLES gesteld. Vergeefs trachtten de Algemeene Staten zijne slaking tegen die van EGMOND, CHAMPIGNI, en DE SELLES te verwerven. Eenmaal leende FILIPS het oor aan hun verzoek, maar onder eene voorwaarde, die het karakter van den Spaanschen dwingeland in al zijne afzigtelijkheid vertoont, dat namelijk, DE LA NOUE *zich de oogen zou laten uitsteken, opdat hij hem niet meer zou kunnen benadeelen.* De herhaalde pogingen van ORANJE, om den dapperen Veldheer, wiens verlies hij ten hoogste betreurde, te bevrijden, mislukten. Niet vóór het jaar Vijftienhonderd vijf en tachtig werd DE LA NOUE tegen den Graaf van *Egmond* uitgewisseld, nadat hij zich verbonden had, nimmer weder de wapenen tegen den Koning van *Spanje* in *de Nederlanden* te voeren, en bovendien een losprijs van honderd duizend gouden kroonen op te brengen, voor welchen de Koning van *Navarre*, de Hertog van *Lotharingen*, en anderen moesten borg blijven. Hij sneuvelde voor het beleg van *Lamballe* in Vijftienhonderd een en negentig. — Tijdens zijne gevangenschap op het slot te *Limburg* schreef hij zijne: *discours politiques et militaires*, te *Bazel* in Vijftienhonderd zeven en tachtig het eerst in het licht gegeven, welke de bewondering zijner tijdgenooten wegdroegen, gelijk de vele uitgaven getuigen (1).

10 v.
Bloeimaand
1580

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 367—369. *Documents Hist*, T. II. p. 97.

1576— Toen de onderhandelingen te *Keulen* waren afgesprongen, was den elfden of dertien-
1581— den van Louwmaand dezes jaars te *Antwerpen* eene Algemeene Statenvergadering ge-
houden, waarin de Prins van *Oranje* zich nogmaals tegen de aantijgingen en vermoedens, alsof hij geenszins den vrede wenschte, verdedigd en tevens weder het voorstel gedaan had, den Koning van de regering der *Nederlanden* vervallen te verklaren en eenen anderen Heer te kiezen. Beide punten waren vroeger, en onlangs nog in *den Haag*, doch zonder tot een bepaald besluit te komen, behandeld geworden (1). Thans drong hij er met vernieuwden nadruk op aan. »De toestand des Lands,» zeide hij, »is zoodanig, dat wij ons alleen bij eenen verdedigenden oorlog moeten bepalen; maar ook dezen zelfs zullen wij op den duur niet kunnen volhouden, door de kleinmoedigheid en laauwheid van velen. Wij moeten derhalve in tijds een vast besluit nemen; den krijg voortzetten, of den vrede sluiten. Geen vrede is mogelijk, ten zij wij ons op de best mogelijke voorwaarden aan den Koning van *Spanje* onderwerpen; maar de voorwaarden, welke hij ons heeft toegedacht, hebben wij uit de vredesonderhandelingen leeren kennen, en hen aan te nemen zou zoo goed zijn als ons tot slaven maken, hetgeen zeker niemand van ons zal verlangen. Er blijft ons dus niets anders over dan krijg. Daar wij echter bij ons zelve geene middelen bezitten dien met hoop op een goed gevolg te voeren, moeten wij ons onder de bescherming van een buitenlandschen Vorst stellen, magtig genoeg, ons tegen den Spaanschen monarch te verdedigen. Onder alle Christelijke Vorsten is niemand daartoe meer berekend en genegen dan de Hertog van *Anjou*, broeder des Konings van *Frankrijk*; wij dienden derhalve in overweging te nemen, of en onder welke voorwaarden, wij ons onder zijne heerschappij zullen begeven. De voornaamste punten, voor welke wij de wapenen opgevat hebben, zijn: 1°. een billijk en wettig landsbestuur, onder beleid van geboren Nederlanders; 2°. herstel en onverbreekelijke handhaving der wetten, regten, voorregten, keuren en vrijheden; en 3°. schorsing van alle onbillijke vervolgingen, en toelating van de uitoefening der Hervormde godsdienst, overal waar dit, tot onderhoud van rust en vrede, reeds noodzakelijk is geoordeeld. Nu ware te bezien, of men deze drie punten eerder van den Koning dan van den Hertog zou verwerven. Het is ontegensprekelijk, dat de Koning van *Spanje* meer in de gelegenheid is en meer magt bezit, om *de Nederlanden* onder het juk te brengen

Vgl. T. I. p. 410—417. CARNERO, *las guerras civiles*, p. 161. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. III. p. 177—181. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 17 verso, 18. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 329. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 396. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 290, 291. HARAËUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 310. BOR, *Hist. der Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 195, 196. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 185, 186. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 699, 700.

(1) Zie hiervoor, bl. 351.

dan de Hertog van *Anjou*, gesteld, dat deze zulk eene bedoeling mogt koesteren. Die ^{1576—} ¹⁵⁸¹ magt zal daarenboven, door de waarschijnlijke bezitneming van *Portugal*, aanmerkelijk uitgebreid, en alzo met elken dag een veelvermogende Beschermer voor *de Nederlanden* noodzakelijker worden, want de Koning, wraakgierig en wreed van aard, gevoelt zich ten uiterste getergd en verbitterd. Wij hebben derhalven niets anders te wachten, dan dat hij, deels om zijne eerezucht te streelen, deels om zijnen onderdanen elders een voorbeeld te geven, al de middelen, over welke hij beschikken kan, zal bezigen, om *de Nederlanden* te overheeren en dan te tuchtigen. Aan toegevendheid en vergiffenis van zijne zijde is niet te denken. Waar heeft zijne dikwijls zoo hoog opgevijselde goedertierenheid zich getoond? In *Granada*, *Italië*, *de Indiën*, of in *de Nederlanden* misschien, waar het bloed der vermoorde ingezetenen om wraak roept? Wie zich ooit tegen den wil eens dwingelands verzet, late de hoop op genade voor altijd varen. »»De toorn der Koningen,»» getuigt SALOMO, »»is een wisse bode des doods. Vertrouwt op geene Koningen, en vreest hen het meest als zij zachtmoedig en vredesgezind schijnen, want zij wachten slechts op de gelegenheid, u onvoorziens en des te zekerder te treffen.»» Herinnert u Koning CHRISTIAAN II van *Denemarken*, de Parijsche bloedbruiloft, Keizer MAXIMILIAAN I, die, om zijne wraak tegen *Brugge* te koelen, den heiligsten eed op de verschrikkelijkste wijze verbrak, en nochtans was hij zulk een zachtmoedig en goedaardig Vorst als men in eeuwen niet aanschouwd had. Bestaan er redenen, iets beters van Koning FILIPS te verwachten? En gesteld eens, dat men door tusschenkomst van eenige Mogendheden hem overhaalde, ons de voorwaarden in te willigen, welke wij, naar ons geweten, konden aannemen, wie waarborgt ons, dat hij zijne belofte zal houden? De Paus heeft hem reeds van zijne heiligste verplichtingen te onzen opzichte ontslagen; en bij den Koning en diens raadsliden staat het beginsel vast, dat men aan Ketters, zoo als wij zijn, eed noch belofte mag of behoeft te houden. En zoo FILIPS al eens genegen ware, dat beginsel te laten varen, dan zouden de Paus en de geloofsonderzoekers hem wel anders belezen, zoo als zij dit den Koning van *Frankrijk* deden, want ongetwijfeld is de Parijsche moord in *Italië* en *Spanje* ontworpen. — Voorts wanneer wij de oorzaken van 's Konings toorn en gestrengheid tegen de Nederlanders opsporen, dan zullen wij bevinden, dat zij uitvloeisels zijn, óf van zijne boosaardige natuur, óf van zijn bekrompen godsdienstijver, óf wel van den heilloozen raad des Pausen en der Spaansche Inquisitie. In geen dezer drie gevallen ligt zelfs het minste sprankje van hoop voor ons opgesloten. Immers, is FILIPS wreed en bloeddorstig van aard, dan is geene magt sterk genoeg, dien in hem te onderdrukken; is hij echter indedaad zoo zachtmoedig en goedertieren als men ons wil diets maken, en verdrukt hij ons alleen uit bezorgheid voor het heil onzer ziel, dan moet hij steeds denzelfden weg blijven betreden, want onze ketterij is erger geworden, dat wil zeggen, wij zijn in ons geloof nog meer versterkt geworden. En wat zijne raads-

1576— lieden betreft, deze beschouwen ons als afvalligen, ellendige oproerlingen, en moedwillige
1581 milters, en zullen alzoo niet nalaten, den Koning tot het nemen van de meest gestrenge maatregelen aan te zetten. Het is zeker niet moeijelijk te bepalen, wat wij, onder zulke omstandigheden, voor onze voorregten en godsdienstvrijheid te wachten hebben. En wat een Koning vermag in een land, waar hij nog zoo vele aanhangers telt, heeft het voorbeeld van DON JAN bewezen, wien het gemakkelijk zou geweest zijn, de gewesten weder onder het juk te brengen, indien hij zich niet te vroeg verraden had, zijne brieven niet in onze handen gevallen waren, en hij, in stede van naar *Mechelen*, naar het kasteel van *Antwerpen* getogen ware. — Bij den Hertog van *Anjou*, daarentegen, vallen die vrees en bezorgdheid weg. Hij is een vreemdeling in het Land, en den inwoners reeds verdacht; hij zal geene gelegenheid hebben, iets tegen hunne vrijheid te ondernemen; steden, vestingen, noch voorname Nederlanders staan aan zijne zijde; hij zal er zich dus bovenal op toelleggen, het vertrouwen en de liefde der ingezetenen te winnen. Het gelijktijdig bestaan van tweeërlei godsdienst in één Land is hem niet nieuw, en onder zijn hofstoet zijn zelfs lieden, welke de Hervormde godsdienst belijden. Van hem, derhalve, is zoo wel in zaken van godsdienst als van staat, het beste te hopen, mits wij ons verzekeren door naauwkeurig omschrevene voorwaarden, onder welke wij hem de Regering opdragen, hetgeen met den Koning niet zou kunnen geschieden. Men roemt 's Hertogs goedertierenheid; en zijn weerzin, de Onroomschen te beoorlogen, is voor eenigen tijd genoegzaam gebleken. En gesteld, dat de Hervormden hem niet zeer aangenaam waren, dan zal hij nogtans, uit bezorgdheid voor den Spaanschen aanhang, zich genoodzaakt zien, hen te onderschragen. Door hem als Heer te erkennen, zullen wij *Frankrijk* voor de Spanjaarden sluiten, van waar hun thans levensmiddelen, wapenen, en andere krigsbehoeften verstrekt worden. Daarenboven zullen *Artois* en *Henegouwen*, van wederzijden bevochten wanneer wij *ANJOU* aannemen, welligt tot de Algemeene Staten terugkeeren. Sommigen hebben de vrees geopperd, of de Hertog de Gentsche Bevredeging wel zal onderteekenen, en of de Koningin van *Engeland* haar hart van de Nederlanders niet zal aftrekken, ten ware het verbond van het Bourgondische huis met *Engeland* onderhouden wierd? Maar wat kan *ANJOU* tegen de Gentsche Bevredeging hebben, welke tegen de Spanjaarden gemaakt is? De Hertogen van *Bourgondië*, uit hetzelfde geslacht als de Koningen van *Frankrijk* gesproten, hebben steeds getrouw het verdrag met de Engelschen nagekomen. *ELIZABETH* toont zich niet kwalijk gezind tegen *ANJOU*, aangezien met hem, onder toestemming zijns broeders, over een huwelijk met haar gehandeld wordt. En ofschoon dit ook geen voortgang mogt hebben, zullen nogtans de Engelsche Grooten, opdat de Franschen, elders belemmerd, niets tot nadeel van hen of hunne godsdienst ondernemen, altijd *ANJOU* tegen *Spanje* gekant wenschen; te meer, dewijl er reeds besloten is, dat de Koningin, aan wien dan ook de hooge overheid dezer Landen mogt opgedragen worden, in de overeenkomst,

met hem te sluiten, zal begrepen zijn. Het vermoeden, door eenigen gekoesterd, dat er een geheim verbond tusschen FILIPS en ANJOU bestaat, is ongerijmd en tegen alle redenen. 's Hertogs woorden en daden getuigen het tegendeel; en wat zou ook FILIPS kunnen aansporen, *de Nederlanden* van den Hertog over te nemen op harder voorwaarden, dan deze gewesten hem thans verlaten worden? (1).

Ondanks 's Prinsen redenen en de erkende behoefte van een Opperhoofd, om het eigenbelang en de heerschzucht van bijzondere personen te fnuiken; ondanks de overtuiging, dat lang dralen in het besluiten noodlottig zou zijn; en ofschoon de Engelsche staatsdienaars, die *Frankrijk* noch den Katholijken genegen waren, naar ANJOU, niet uit keuze maar uit noodzakelijkheid, overhielden (2), waren de stemmen der afgevaardigden ter Algemeene Vergadering gansch niet eenparig. Eenige Hervormingsgezinde Leden waren der Koningin van *Engeland* meer dan den Hertog van *Anjou* genegen, daar zij krachtadiger onderstand van *Engeland* dan van *Frankrijk* verwachtten, hetgeen de Gentsche afgevaardigde JAKOB TAYARD in een uitgewerkt vertoog trachtte aan te toonen. De indruk, welken zijne woorden op de gemoederen maakte, werd door den Heer van *St. Aldegonde* weggewischt, die met klem van redenen het voorstel van den Prins van *Oranje* ondersteunde. De Roomschegezinde Leden der vergadering, daarentegen, beefden terug voor het denkbeeld, den Koning van *Spanje* van de Regering vervallen te verklaren. »Hij is toch onbetwistbaar onze wettige Vorst en Heer,» zeiden zij; »wij hebben hem en zijn goed regt erkend en hem trouw gezworen; dien eed mogen wij niet verbreken. En bovendien, hoe gevaarlijk is die stap! De magtige Koning, reeds zoo dikwerf door ons aangevallen, zal door dien nieuwen hoon in woede ontvlammen en alle krachten inspannen, om er zich over te wreken.» Zij stelden derhalve voor, dat »men boven alles de eensgezindheid onder de gewesten moest bevorderen, want waren zij wel vereenigd, dan zouden zij genoegzaam in staat zijn, ten minste een verwerenden oorlog te voeren; dat men de wapenen niet moest nederleggen, vóór de Koning het bestuur van zaken op den ouden voet had teruggebracht; dat, wat de godsdienst betrof, men zich stipt moest houden aan de Gentsche Bevredeging; dat, indien het zoo ver kwame, dat *de Nederlanden* zich van de kroon van *Spanje* scheidden, men trachten moest eenen Vorst uit het huis van *Oostenrijk* te verwerven, hetzij een zoon van den Koning, zoo hij er meer dan eenen had, of een schoonzoon, aan wien hij de heerschappij over *de Nederlanden*

(1) STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 206, 207. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 14—16. v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 179, 180. HOOF, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 681—684.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 204, 205.

1576— afstond; en mogt van dit alles niets gebeuren, dan was het beter, dat de gewesten het
1581 opperbewind aan zich zelve trokken (1).” Men kwam tot geen bepaald besluit, en de afgevaardigden vertrokken, om hunnen Meesters de zaak voor te dragen.

Na het scheiden der vergadering te *Antwerpen*, begaf ORANJE zich naar *Holland*, waar hij, ofschoon dikwijls door de Staten ter regeling van onderscheidene zaken uitgenoodigd, in geruimen tijd, door veelvuldige en gewigtige werkzaamheden verhinderd, niet geweest was. Hij toog eerst op *Breda*, vergezeld door den Aartshertog wien hij aldaar luisterrijk onthaalde, en kwam den eersten van Sprokkelmaand te 's *Hage*.

Over onderscheidene zaken, tijdens zijne afwezigheid voorgevallen, werd zijn gevoelen ingeroepen. Daar men van de vonnissen, in *Holland* en *Zeeland* geweest, zich niet, gelijk voorheen, op den Grooten Raad te *Mechelen* beroepen konde sinds die stad in de magt der Spanjaarden geraakt was, begrepen de Edelen en de meeste steden, dat men te *Haarlem* eenen Grooten Raad behoorde op te rigten. *Dordrecht* alleen oordeelde, dat men zich tot den Geheimen Raad te *Antwerpen* vervoegen moest, wanneer deze met Leden uit alle gewesten verbreed wierd. Sommigen meenden, dat men het Hof van *Holland* zou laten wijzen bij arrest of slotvonnis; anderen, dat men zich met den reeds aangenomen voet van *revisie* of herziening zou behelpen, hetgeen ook het meest den Prins behaagde en nog ruim twee jaren in gebruik bleef. De Staten van *Zeeland* koesterden het plan, eene afzonderlijke Munt en eene Rekenkamer op te rigten, hetgeen men in *Holland* oordeelde te strijden met het regt van dat gewest en het verbond tusschen de beide Landschappen. De Prins nam op zich, de Zeeuwen van hun voornemen af te brengen, en daaraan moet welligt worden toegeschreven, dat de oprigting eener Rekenkamer in *Zeeland* nog eenige jaren verschoven bleef; doch omtrent de Munt, schijnt het, dat de Zeeuwen zich niet naar den zin van *Holland* en 's Prinsen raad gedragen hebben. Voorts werd nog gehandeld over het herstellen van het leenhof, het weglaten van 's Konings naam in de geschriften zoo van regte als andere, over de geschillen der Staten van *Holland* met het *Noorder-Kwartier*, *Haarlem* en *Amsterdam*, over het verkoopen van eenige grafelijke domeinen, de *Sondsche* tollén, het invoeren van een honderdsten penning, en andere zaken van minder belang (2). Hierop vertrok ORANJE naar *Utrecht*, om de gemagtigden der Nadere Vereeniging of Unie te bewegen een besluit te nemen op de punten, in de jongste Algemeene Statenvergadering te *Antwerpen* voorgedragen, inzonderheid op het

(1) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 321—328.

(2) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 323, 324. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 160, 161. HOOFD, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 686, 687. v. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 101. TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 244.

instellen van eenen Algemeenen Landraad, den ontworpen staat van oorlog, en het 1576—
 onderhandelen met ANJOU. Tevens werden er voorstellen tot het onderhouden en ver- 1581
 sterken der Unie ter tafel gebragt (1). 10 v.
 Sprok-
 kelm.
 1580

Welligt had het gedrag van RENNENBERG den Prins van *Oranje*, voor wien weinig verborgen bleef, insgelijks genoopt, zich naar de Noordelijke gewesten te spoeden. Het is waar, RENNENBERG had aan de zaak der Staten veel voordeel toegebragt. Hij had niet alleen de Unie van *Utrecht* onderteekend (2), maar ook de stad *Groningen*, welke hij reeds tot de zijde der Algemeene Staten had overgehaald, in Oogstmaand van het verleden jaar geschreven, »dat zij geene goede Patriotten waren, welke onder het een of ander voorwendsel de Vereeniging verbraken, en zich met de Spanjaarden of hunnen aanhang verzoenden (5).» Sinds echter de Waalsche gewesten, in welke zijne meeste goederen lagen, en al zijne bloedverwanten en vrienden zich voor 's Konings zijde verklaard hadden en met ambten en titels begiftigd waren, begon ook hij meer en meer naar *PARMA* te luisteren, die hem ongetwijfeld zal voorgehouden hebben, hoe hij, een Katholijk, eenen aanhang diende, welke de onderdrukking der Roomsche Katholieke godsdienst beoogde, en die door tweedragt en onvermogen weldra zichzelf zou vernietigen; van welken hij alzoo slechts smaad, laster, en een te laat berouw zou ondervinden, terwijl hij niets dan gunsten van den Koning te wachten had. Hoe dit zij, tijdens de vredesonderhandelingen te *Keulen* hield RENNENBERG, door zekeren GHISLAIN LE BAILLY, verstandhouding met den Hertog van *Terra-Nova*; doch daar men, naar het schijnt, omtrent eenige voorwaarden niet kon overeenkomen, bleef de zaak vooreerst steken. Intusschen beval hij de Friesche steden, zich behoorlijk van krijgs- en mondbehoefden te voorzien, niemand, zonder voorafgaand onderzoek, uit- of in te laten, op het gedrag der inwoners naauwkeurig te letten, bijzondere huiszoeking te doen naar vreemdelingen, alle verdachte personen uit te zetten, en dag en nacht goede wacht te houden. Voorts moest de jonge manschap zich in de wapenen oefenen, en niemand mogt in de vrije uitoefening zijner godsdienst belemmerd worden (4). Hij was derhalve nog tot geen bepaald besluit gekomen, toen hem zijne zuster KORNELIA VAN LALAING met haren ge-
 maal, den Heer van *Monceaux*, den een en twintigsten van Louwmaand dezes jaars te *Koeverden* bezocht. Zij hielden een langdurig mondsprek met LE BAILLY, en denklijk werden toen de voorwaarden beraamd, op welke RENNENBERG tot 's Konings

(1) Brief van den Prins van *Oranje*, bij DE JONGE, *Onuitg. Stukk. D. II. bl. 68, 69.* v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk. D. II. bl. 248—262.* HOOF, *Nederl. Hist. B. XVI. bl. 688.*

(2) Zie hiervoor, bl. 299.

(3) BER, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. II. Authent. Stukk. bl. 10.*

(4) *Charterb. v. Vriesl. D. IV. bl. 94, 96, 118, 119.*

1576— zijde zou overgaan, en die hierop neêrkwamen: hij zou in zijn Stadhouderschap bevestigd,
1581 en hem eene jaarwedde van (tien?) duizend gulden uit de Koninklijke domeinen aldaar aangewezen worden; zijne grafelijke goederen zouden tot een Markgraafschap verheven, hem twee afdeelingen krijgsvolk, welke hij naar goeddunken over zijn gebied zou kunnen verdeelen, toevertrouwd, en bovendien, na het sluiten van het verdrag, twintig duizend gouden kroonen uitgekeerd worden. Wanneer de Drost en, even als hij, den eed van gehoorzaamheid aan den Koning afgelegd en beloofd hadden, de sloten te *Harlingen*, *Stavoren* en *Leeuwarden* in naam des Konings te verdedigen, zou elk van hen eene jaarwedde van twaalf honderd gulden toegelegd en in zijnen post gehandhaafd worden. GREYTER, Raadsheer aan het Hof van *Friesland*, en BOGLE, Geheimschrijver van RENNENBERG, die veel tot het sluiten dezer overeenkomst hadden toegebracht, zouden elk een jaargeld van zes honderd gulden genieten. Wanneer zij en de Drost door de Staten van hunne goederen beroofd wierden, zou men hun in *Friesland* zoo vele teruggeven als zij elders verloren hadden, en die zoo lang behouden als de plaatsen, in welke hunne bezittingen lagen, in de magt der Staten zouden zijn. Indien de goederen van den Heer van *Koudenhoven*, die zich in deze zaak zoo ijverig had betoond, door de Staten aangeslagen wierden, zou hij twee duizend gulden 'sjaars ontvangen, tot zoo lang hem zijne goederen teruggegeven waren; daarenboven zouden hem nog acht duizend gouden kroonen worden uitgekeerd (1).” Het uitzicht op de hand van de jeugdige Gravin-Weduwe van *Megen*, eene der rijkste erfdochteren in *de Nederlanden*, aan RENNENBERG door zijne zuster geopend wanneer hij van partij wisselde, was welligt de magtigste drijfveer, welke hem, na langen zelfstrijd, deed besluiten, de zaak der Staten te verlaten (2). Hij oordeelde het echter raadzaam zijn plan, zoo lang mogelijk, geheim te houden, om door het nemen van gepaste maatregelen, al zijne stadhoudelijke gewesten den Koning in handen te spelen. Hij trachtte derhalve van tijd tot tijd diegenen te verwijderen, welke hem in zijn voornemen hinderlijk konden zijn. Van daar, dat hij eene versterking van krijgsvolk, welke ORANJE hem wilde zenden, afwees (3); terwijl hij daarentegen te *Groningen* en elders zich, in het geheim, een aanhang poogde te verschaffen. Bovenal wekte argwaan het invrijheidstellen der

(1) *Documents Hist.* T. II. p. 44, 45. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib III. p. 156—158. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. bl. 161. *Authent. Stukk.* bl. 3—5. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 180 verso. HOOPT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 688.

(2) v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 180 verso. Men vergelijkte intusschen hierbij GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*. T. VII. p. 244.

(3) Zie RENNENBERG's brief aan ORANJE van den 13^{den} van Louwmaand 1580, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 196—199.

Groningsche gijzelaars, meestendeels Koningsgezinde burgers, die voor het nakomen van het verdrag van laatsleden Zomer borg gebleven waren. De wakkere JAN KORNPOT vermaande daarom POPKE UFKENS, den eenigen opregten Staatsgezinde onder de Raadsleden des Stadhouders, op zijne hoede te zijn. De Staten van *Friesland* vatten insgelijks kwaad vermoeden op, en noodzaakten den eersten van Sprokkelmaand, door geweld van wapenen, den Burgvoogd Jonkheer JAN VAN SCHAGEN het slot van *Leeuwarden*, onder behoud van lijf en goed, over te geven. Hierop werden de Franciskaner Monniken door de gelederen der soldaten heen, bij het roeren der trommels en het steken der trompetten uit de stad geleid. Toen eischten de Friezen ook het slot te *Harlingen* op; doch de bezetting wilde van geen overgave hooren buiten schriftelijken last van den Stadhouder, en begon reeds uit het grof geschut op de stad te spelen, waar het Staatsche krijgsvolk post gevat had. Te goeder uur kwam LE BAILLY, door RENNEBERG, die vernomen had wat er gaande was, afgezonden om naar bevind van zaken te handelen, aldaar aan. Hij werd dadelijk gevat, en men vond bij hem eenige brieven in blanco met de handteekening en het zegel van RENNEBERG. Op een er van werd aanstonds een bevel tot overlevering van het slot geschreven, en de bezetting toog er uit den vijfden van Sprokkelmaand, onder belofte van betaling der soldij en eenige andere voorwaarden (1). Het slot van *Stavoren* gaf de Burgvoogd Jonker FRANS VAN PIPENPOY, op aanschrijving der Staten van *Friesland* van den achtsten van Sprokkelmaand, en onder goedkeuring des Prinsen van *Oranje* (2), aan SONOY over, welke met drie vaandels Hollanders den Friezen te hulp was gekomen. Het werd geheel geslecht; dat van *Leeuwarden* en *Harlingen* echter gedeeltelijk aan der stede vesten getrokken. De Staten van *Friesland* namen voorts onderscheidene maatregelen tot 'sLands veiligheid en zekerheid; de voornaamste steden werden versterkt en de ingezetenen gewapend, de opbrengsten geregeld, en bepalingen gemaakt, om de onderlinge eendragt te bevorderen, alle wantrouwen uit den weg te ruimen en elkander getrouw te ondersteunen, terwijl tevens aangeschreven werd, naauwkeurig wacht te houden (3). SONOY ontving last eene verschansing te *Zwartsluis* op te werpen, de begonnen versterking van *Koeverden* voort te zetten, en de grenzen te bezetten. Men zond tevens Doctor ABEL FRANKENA naar *Groningen* en POPKE ROORDA naar *Overijssel*, om met de Staten dier gewesten over 'sLands veiligheid te beraadslagen (4).

(1) Deze lastbrief wordt gevonden in het *Groot Charterb. v. Vriesl. D. IV. bl. 121.*

(2) Zie *Charterb. v. Vriesl. D. IV. bl. 122, 126.*

(3) *Charterb. v. Vriesl. D. IV. bl. 127—165.*

(4) CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 21 verso, 22. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 393. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 294. HARAEUS, *Annal.*

1576—
1581

RENNENBERG was met rede gebelgd, dat men de sloten in zijn gebied zonder zijne toestemming vernielde; en hij beklaagde zich over het oproerig gedrag der Friezen, welke op zijn gezag en regten zulk eene vreeselijke inbreuk maakten. Ondertusschen bleek er hem uit, dat zijn plan in *Friesland* niet zou gelukken. Hij schijnt zich derhalve ook ter uitvoering daarvan hoofdzakelijk tot *Groningen* bepaald te hebben. Van de teruggekeerde gijzelaars bediende hij zich, om aldaar onder de hand eenen aanhang te verwerven, welke zich tegen de toetreding tot de Unie van *Utrecht* verklaarde. Dit blijkt uit twee overeenkomsten, door hem den vier en twintigsten van Sprokkelmaand met meer dan drie honderd ingezetenen van *Groningen* gesloten, waarbij men elkander beloofde, »zich te dienste des Konings en van de Algemeene Staten tegen de Unie van *Utrecht* te verzetten, tot welke men de stad door onbehoorlijke middelen wilde dwingen, om haar naderhand met bezetting lastig te vallen (1).» Om dien tijd gaf RENNENBERG den landzaten van *Drenthe* schriftelijk verlof, alle krijgsbenden, die zonder lastbrieven, door hem dubbel geteekend en gezegeld, aan hunne grenzen kwamen, zelfs met geweld af te weren; voorts *Koeverden* te bezetten en de twee daarin liggende vaandels te verdrijven. Dit geschrift viel in handen van een Staatschen Hopman, welke er een afschrift van naar *Utrecht* opzond, waar zich toen de Prins van *Oranje* ophield. RENNENBERG werd derwaarts onthoden, onder voorwendsel, dat men met hem over belangrijke zaken wilde raadplegen. Hij echter zond in zijne plaats POPKE UFKENS, welke hem in den weg stond, maar uit wien men zijne bedoeling ontwaarde, die nog nader bleek uit eenige onderschepte brieven van PARMA, in welken hem onverwijlden bijstand werd toegezegd. Middelerwjl trachtte KORNPOT, door kracht van redenen, hem te bewegen, der zaak van het vaderland getrouw te blijven. Hij geraakte op nieuw in hevigen zelfstrijd; hij wist niet wat te doen; hij was nog kwalijk gereed, zijn voornemen ten uitvoer te leggen; langer te vertoeven was ook geen tijd, en de zaak voor den Prins te verbloemen, vertrouwde hij zich zelve niet toe. Dikwerf veranderde zijn gelaat en tranen schoten hem in de oogen. Bovenal vond hij een groot gemoedsbezwaar, zijnen eed, den Staten afgelegd, te schenden; maar der listige tong zijner zuster gelukte het, al zijne bedenkingen te ontzenuwen of uit den weg te ruimen (2).

Brab. T. III. p. 305. FRESINGA, Memorien, bl. 177—184, 587—590. VERVOV, Gedenk. Geschied. bl. 13—16. BOR, Hist. d. Nederl. Oorl. D. II. B. XIV. bl. 162—166. v. METEREN, Hist. d. Nederl. Oorl. B. X. bl. 180, 181. HOOFT, Nederl. Hist. B. XVI. bl. 688—690. SCHOTANUS, Fr. Hist. B. XXIII. bl. 839—844. WINSEMIUS, Chron. v. Vriesl. B. XVIII. bl. 654—658.

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. II. Authent. Stukk. bl. 11—13.*

(2) FRESINGA, *Memorien, bl. 178, 184—198. BOR, Hist. d. Nederl. Oorl. D. II. B. XIV. bl. 166, 167. v. METEREN, Hist. d. Nederl. Oorl. B. X. bl. 181 verso. HOOFT, Nederl. Hist. B. XVI. bl. 691.*

ORANJE, gereed naar *Amsterdam* te vertrekken, oordeelde het in de gegevene 1576—
omstandigheden raadzamer, zich over *Amersfoort* en *Elburg* naar *Kampen* te begeven. 1581
Hij liet RENNENBERG, toen te *Groningen*, bij monde van POPKE UFKENS bij zich tegen den derden van Lentemaand te *Elburg* ontbieden. 'sGraven antwoord echter was zoo onbepaald en zijn gedrag van dien aard, dat UFKENS, zich niet langer bij hem veilig achtende, heimelijk der stad ontweek. Des anderendaags evenwel zond RENNENBERG zijn tweeden hofmeester, HENDRIK HAGEN, naar den Prins met de verzekering zijner trouw en dienstvaardigheid. Intusschen liet hij een bode, door de Staten van *Friesland* aan FRANKENA gezonden, aanhouden, hem de brieven afnemen, en toen hij daar in vond, dat het bevel over zijne afdeeling voorloopig aan BARTHOLD ENTENS was opgedragen, FRANKENA in hechtenis zetten, die echter door het springen uit een venster ontsnapte. Om dien tijd waren eenige brieven onderschept, uit welke de samenheuling van zekeren KORNELIS KEMPIS, pleitbezorger te *Groningen*, met de Spanjaarden duidelijk bleek. Men nam KEMPIS gevangen en wilde hem ter pijnbank brengen, waartegen echter RENNENBERG en zijne aanhangers zich met nadruk verzetteden. Uit dit een en ander nam KORNPOT aanleiding, bij sommige Regeringsleden, inzonderheid bij den Burgemeester JAKOB HILDEBRANTS, ernstig aan te dringen, op het behoud der stad bedacht te zijn. Het antwoord, dat »men wel in tijds voorzorgen zou nemen,» bevredigde hem in geenen deele en hij verliet de stad. Het gebeurde in *Friesland* en bovenal het naderen van den Prins van *Oranje* schijnen RENNENBERG aangespoord te hebben, zijn plan spoedig te volvoeren; en zijn gedrag daarbij was niet vrij van trouweloosheid en veinzerij. Den tweeden van Lentemaand gaf hij een groot gastmaal, dat tot laat in den avond duurde. Onder de genoodigden was ook Burgemeester HILDEBRANTS, de steun der Hervormden en op wiens beleid zij zich geheel verlieten. Hij wist aan tafel het gesprek op de rondlopende geruchten te brengen en zeide, zich tot den Graaf wendende: »ik hoop niet dat Uwe Genade iets ewels voorheeft.» RENNENBERG, hem vriendelijk de hand drukkende, antwoordde: »wel vader, dien ik als mijn vader acht, zoudt gij zoo iets van mij denken?» Meteen spoorde hij de gasten tot vreugde en vrolijkheid aan; zang en snarenspeel verhoogden de genoegens van den rijk bezetten disch, en het feest werd in de danszaal besloten. Burgemeester HILDEBRANTS deelde den Hervormden 'sGraven antwoord mede, doch vermaande hen niettemin, op hunne hoede te zijn. RENNENBERG, die 'sPrinsen komst te *Groningen* vreesde, welke zijn geheele plan zou verijdelen, hield zich den geheelen nacht bezig met het regelen van eenige zaken, die gewoonlijk tot het laatste uitgesteld worden. Daarop wapende hij zijne bedienden en vereenigde hen met de soldaten, die heimelijk in de stad gekomen en bij Roomschgezinde burgers gehuisvest waren. Met klokslag van vijf ure in den morgen, toen de Hervormde wacht, naar gewoonte, door de Roomschgezinde was afgelost, vliegt een deel gewapend geboefte met groot geschreeuw naar de

1576—markt en maakt er zich meester van. Op dat oogenblik verschijnt RENNENBERG te paard in
1581 volle wapenrusting, verzeld door dertig schutters met witte sluijers of veldteekens om den linkerarm; hun leus was: *de Koning*. Met den degen in de vuist rent hij voorwaarts, roepende: »staat bij, goede burgers, staat bij; nu eerst ben ik des Konings wettige Stadhouder, en bereid met u te leven en te sterven! Elk behartige de dienst des Konings en zijn eigen welzijn!» Terstond geeft hij bevel twee veldstukken te laden, welke voor het raadhuis geplant waren, laat de trommels roeren, de trompetten steken, en gelast eenig paardevolk onder een vervaarlijk krijgsgeschreeuw door de straten te trekken, om de ingezetenen schrik aan te jagen. De aanzienlijkste burgers houden zich meest binnenshuis; maar het graauw, ten getale van vijf- of zes honderd, rot op de markt bijeen. De regtschappen Burgemeester HILDEBRANTS echter, in de hoop, spoedig door velen gevolgd te worden, rukt aan het hoofd van eenige Hervormden derwaarts. »Is dat nu de daad van een regtgeëard Bevelhebber?» roept hij RENNENBERG toe; doch wordt onmiddellijk door een kogel doodelijk getroffen. Met hem zonk de moed der zijnen, en elk trachtte zich door de vlugt te redden, waarbij slechts een het leven verloor. De aanhangers van RENNENBERG lieten de markt wel bezet, trokken door de straten, schoten op de huisdeuren en vensters der Hervormden, en namen den gekwetsten Burgemeester DIRK SCHAFFER, de Leden van den Raad, en meer dan twee honderd burgers gevangen. Eenigen wierpen zich in de vesten en zwommen door de grachten; ook de Predikanten en sommige voorname burgers geraakten, weinig dagen daarna, vermomd de stad uit. Op denzelfden dag nog riep RENNENBERG de Gilden bijeen, stelde nieuwe Gemeentslieden, nieuwe Raadsleden, nieuwe Burgemeesters aan, en liet zijn verdrag met den Koning afkondigen en bezweren. Den dag te voren had hij de voorwaarden aangenomen en geteekend, op welke de Hertog van *Terra-Nova* hem van 's Konings verzoening verzekerd had. Tevens bekende hij zestien duizend gulden ontvangen te hebben, op afrekening van de tien duizend pistolen, welke hem waren toegezegd. PARMA teekende den vijfdien van Lentemaand te *Maastricht* den open brief, bij welchen RENNENBERG voor een getrouw dienaar des Konings, en zijn vroeger gedrag als vergeven en vergeten verklaard werd (1).

RENNENBERG had dadelijk vleijende brieven gezonden, om ook *de Ommelanden* tot

(1) *Documents Hist.* T. II. p. 78, 79. CARNERO, *las guerras civiles*, p. 161. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. III. p. 158. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 22. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 336. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 384, 385. GHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 294, 295. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 306, 307. PRESINGA, *Memoriën*, bl. 202—207. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 167—169. *Authent. Stuk.* bl. 13, 14. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 181, 182. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 691—693. GROTIUS, *Annal.* Lib. III. p. 68, 69. GOUTHOEVEN, *Chron. v. Holl.* D. II.

afval te brengen, maar vond geen gehoor. KORNFUT, door vlugtelingen uit *Groningen* 1576—
 van hetgeen aldaar gebeurd was onderrigt, verscheen nog vóór den avond van den 1581
 derden van Lentemaand met gewapende benden voor de stad, en opende den vol-
 genden dag, door BARTHOLD ENTENS met derlien vaandels voetvolk en twee kornetten
 ruiters uit *Friesland* versterkt, het beleg. De Prins van *Oranje*, op wien het
 verraad van RENNENBERG zulk een diepen indruk maakte, dat hij zich sinds dien tijd
 op geen Roomschegezinde meer verliet al scheen hij nog zoo getrouw, nam terstond
 maatregelen, om de steden van *Overijssel* en *Drenthe* te verzekeren, welke men,
 gelijk uit onderschepte brieven bleek, insgelijks van der Staten zijde trachtte af te
 troonen. Het innemen van bezetting geschiedde niet overal zonder tegenkanting van de zijde
 der burgers, welke, over het geheel, daartoe noode overgingen, dewijl het krijgsvolk zich
 meestal aan grove buitensporigheden schuldig maakte. Met moeite wierp SONOX een vaandel
 voetknechten in *Kampen*, en begon *Koeverden* en de *Bourtange* te versterken, doch moest,
 bij gebrek aan geld, het werk eerlang staken. HOHENLO verzekerde zich met geweld van *Ol-
 denzaal*, hetwelk bezetting had geweigerd. De bezittingen van RENNENBERG werden verbeurd
 verklaard; onderanderen verkochten de Staten van *Holland* zijn landgoed *de Oude Hoorn*
 voor zestien duizend gulden aan den Admiraal WILLEM VAN BLOIS VAN TRESLONG. Intus-
 schen gaf zijn afval aanleiding tot opschudding in onderscheidene plaatsen. Te *Deven-
 ter* en te *Zwol* geraakten de Roomschegezinden en de Hervormden tegen elkander in de
 wapenen; de kloosters werden geplunderd, de beelden uit de kerken geworpen, en
 eenige Spaanschgezinde burgers uit de stad gejaagd. In *de Ommelanden* en in *Drenthe*
 vielen, even als kort geleden in *Friesland*, de soldaten, waar zij konden, in de kerken,
 vernielden er de beelden, en verdreven de Roomschegezinden. Te *Utrecht* stooft een hoop
 volks, op het vernemen van RENNENBERGS verraad, den zevenden van Lentemaand in
 de kerken, waar men de Roomsche eeredienst nog uitoefende, en verbrak er de beel-
 den, schilderijen en altaren. Dit onbeschaamd overtreden van het verdrag des verleden
 jaars werd door alle weldenkenden afgekeurd, maar niemand waagde het, zich er tegen
 te verzetten. Het gerucht er van bracht ondertusschen de burgerij in beweging en ten
 laatste in de wapenen. Om erger te voorkomen, verzocht de Regering de burgerhop-
 lieden, de menigte, zoo mogelijk, te stillen en te bewegen, hare begeerte op bescheiden
 wijze voor te dragen. Zij leverde nu twaalf punten over, van welke eenige door de
 Regering ingewilligd werden, zoo als het schorsen van de openbare uitoefening der
 Roomsche godsdienst tot nader bevel van den Prins, aan wiens beslissing de geëischte
 wering van Roomschegezinden uit de bijeenkomsten der Staten en Bondgenooten, en

bl. 159. v. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 23. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXIII. bl. 844—847.
 GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 243—248.

1576— andere punten geheel moesten overgelaten worden. Hiermede liet het volk, doch schoor-
1581 voetend, zich te vreden stellen (1).

ORANJE had het verraad van RENNENBERG wel niet geheel kunnen voorkomen, maar toch door zijne waakzaamheid en beleid 's Graven plan, al zijne stadhouderlijke gewesten den Koning in handen te spelen, verijdeld (2). Immers *Friesland, Overijssel, Drenthe, en de Ommelanden* hadden, gelijk hij zich uitdrukt, »vast besloten met de Staten der Vereenigde Gewesten te leven en te sterven (3).» Den zestienden van Lentemaand trok hij van *Kampen op Muiden*, en van daar voerden hem de Amsterdammers den volgenden dag met sierlijk getooide schepen en jagten naar hunne stad, waar hij luis-terriek werd ontvangen. Het geschut op het Kamperhoofd, op de Nieuwe Brug, en op de schepen werd bij het naderen van den Prins gelost. In het Damrak werd hij door eenen Neptunus, op een walvisch zittende, en door eene Maagd, den oostzeehandel voorstellende, begroet, en met een watergevecht tusschen tien of twaalf rappe gasten vermaakt. Aan den Dam opgehouden, werd hij door Burgemeesteren verwelkomd, en tusschen de gewapende schutterij door naar het Stadhuis, en vervolgens ten huize van den Burgemeester DIRK JANSZ. DE GRAAF geleid, alwaar hij eenige dagen op stadskosten onthaald werd. Drie avonden achter elkander werden door de geheele stad pektonnen gebrand en vuurwerken afgestoken (4).

In *Amsterdam* bragten de Staten van *Utrecht* den Prins het schenden van den geloofsvrede door de Hervormden onder het oog; en de Roomsche geestelijkheid verzocht hem herstelling van de openbare uitoefening harer godsdienst. Hij had over dit laatste punt het gevoelen van zijn Raad en Hofprediker DE VILLIERS ingeroepen, hetwelk een geest ademde, die hem minder behaagde, maar door de omstandigheden ingegeven en gebillijkt werd (5). Want hoe zeer het niet te ontkennen is, dat de Roomschegezinden in het begin van den opstand en krijg, niet minder dan de Her-

(1) FRESINGA, *Memorien*, bl. 207—212. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. II. B. XIV.* bl. 169—173, 178. *Authent. Stukk.* bl. 73. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl. B. X.* bl. 182. HOOFT, *Nederl. Hist. B. XVI.* bl. 693. SCHOTANUS, *Fr. Hist. B. XXIII.* bl. 847, 848.

(2) Vgl. GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 257.

(3) *Documents Hist. T. II.* p. 79.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. II. B. XIV.* bl. 170. HOOFT, *Nederl. Hist. B. XVI.* bl. 694.

(5) v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk. D. II.* bl. 264—268. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 264—270. Een zaakrijk verloop van J. AB UTRECHT DRESSSELHUYNS OVER MR. PIETER LOZELER, Heer van *Villiers*, geboren te *Rijssel*, waarschijnlijk omtrent 1530, en overleden te *Westhoven*, een landgoed op *Walcheren*, in de laatste dagen van Slagtmaand 1590, wordt gevonden in het Mengelwerk van *de Gids* voor 1846, bl. 79—127.

vormden, goed en bloed voor de zaak des Vaderlands hadden opgezet, was die ijver thans ^{1576—} ¹⁵⁸¹ bij hen zeer verflauwd en zelfs hunne kwade trouw, onlangs nog door het verraad van **RENNENBERG**, te zeer gebleken, om zich op hen te verlaten. Men was dus genoodzaakt op hen nauwkeuriger acht te slaan, niet omdat zij Roomschgezinden waren, maar omdat zij met den vijand heulden. **ORANJE** had dit gaarne anders gezien; zijn plan was steeds geweest, de beide godsdiensten zoo veel mogelijk op gelijken voet te houden. Van daar had hij den geloofsvrede met zoo veel ernst doorgezet, en om zijne verdraagzaamheid zoo menigen smaad van heethoofdige Hervormden ondervonden. Maar zoodra de Roomschgezinden gevaarlijke burgers werden, moesten zijne gematigde gevoelens zwichten voor het belang van den Staat (1). En dit werd inzonderheid het geval, sinds bij de Roomschgezinden het gevoelen van de verbindende kracht des eeds aan den Paus gedaan, boven den eed aan den Lande afgelegd begon door te breken. Men had er reeds een voorbeeld van gezien te *Antwerpen* en elders, toen de Algemeene Staten **DON JAN** voor vijand verklaard en den eed op de Gentsche Bevrediging geëischt hadden. De Jezuiten en eenige andere geestelijken hadden immers betuigd, dat zij dien eed niet konden afleggen, omdat zij den Paus eed gedaan hadden, welke **DON JAN** als zijnen vriend beschouwde (2). Ongetwijfeld gaf het gedrag der Hervormden aanleiding, dat vele gemoedelijke Roomschgezinden, en die het anders wel met het Vaderland meenden, in het belang hunner godsdienst naar de zijde van *Spanje* overhielden, hetwelk voorwendde hunne bescherming te bedoelen; maar even ongetwijfeld werd de maatregel, hen buiten alle beheer en bediening te houden, door de voorzigtigheid aan eenen staat voorgeschreven, die nog zeer wankelend gevestigd was.

Hoezeer **ORANJE** den eisch der Utrechtsche geestelijkheid billijkte, achtte hij het echter ongeraden daarin geheel te bewilligen, om het gemeen, dat op haar verbitterd was, niet te tergen. Hij vermaande beide, Roomschgezinden en Hervormden, zich met elkander te verstaan tot op de naaste bijeenkomst der Algemeene Staten te *Antwerpen*; en wees, bij voorraad, den Roomschgezinden de Geerte- en de Predikheerenkerk ter uitoefening hunner godsdienst aan. Ofschoon hij het nakomen van dit bevel den burgerhoplieden had opgedragen, was het evenwel van kortstondige kracht. Reeds den acht-

(1) v. d. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 262 (1). Vgl. hiervoor, bl. 248—250, 287.

(2) *Hist. v. d. Satisf. v. Goes*, bl. 288—291. Hiervoor, bl. 249. Men hoore den Prins zelven over dit punt in zijne *Apologie*, aangehaald in de *Hist. v. d. Satisf. v. Goes*, bl. 288, 289, en door **GROEN v. PRINSTERER** in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 137 tot antwoord op de vraag: *Etoit-ce pour cause de religion, que les Catholiques furent de plus en plus traités avec défiance et sévérité, ou pour la sureté de l'Etat?* Zie aldaar een uitvoerig vertoog over 'sPrinsen verdraagzaamheid in het godsdienstige, p. 133—138.

1576— tienden van Zomermaand verbood de Regering van *Utrecht* het uitoefenen van de
1581 Roomsche eeredienst en het openlijk dragen van geestelijk gewaad, tot dat er op het punt des geloofs nader voorzien zou zijn. De flauwe schemering, welke van de vroegere grootheid des bisdoms nog was overgebleven, verdween weldra geheel met den dood van den Aartsbisschop FREDERIK SCHENK VAN TOUTENBURG den vijf en twintigsten van Oogstmaand. Hij had twintig jaren den bisschopsstaf gevoerd. Men roemt zijne geleerdheid, maar laakt zijne buitensporige zucht voor het schoone geslacht. Hij wordt van gierigheid beschuldigd, doch daarentegen vindt men elders tot zijne eer vermeld, dat hij met hetgeen hij op zijnen hofstoet uitzuinigde, in het geheim de armen weldeed (1).

Ondertusschen had de Prins van *Oranje* zich naar *den Haag* begeven, waar eene dagvaart der Staten van *Holland* en *Zeeland* gehouden werd, tot welke ook de kleine steden waren opgeroepen, hetgeen slechts in zaken van het hoogste gewigt geschiedde. Trouwens, thans zou ook over niets minder gehandeld worden, dan over het verwerpen van den Koning van *Spanje*, het aannemen van den Hertog van *Anjou* als Beschermheer, en het vernieuwd opdragen der oppermagt van *Holland* en *Zeeland* aan den Prins van *Oranje*. Over de beide eerste punten zou vervolgens in de Algemeene Statenvergadering te *Antwerpen* een bepaald of eindbesluit genomen worden (2). DE VILLIERS had inmiddels reeds op 's Prinsen vraag, of, *zoo als sommigen beweerden, onderhandelingen met den Franschen Vorst strijdig waren met de pligten van een Hervormde?* geantwoord, »dat hij, aangezien den drang der omstandigheden, een verbond met ANJOU nuttig en noodig achtte. Van *Engeland* en *Duitschland* toch was niets te hopen, zoodat hij dit hield voor het eenige redmiddel, ten ware de Staten een ander aanwezen. Op den Franschen Vorst was wel veel aan te merken, maar nog meer op den Koning van *Spanje*, die zoon en gemalin vermoord en een bloedschendingen echt met zijne nicht gesloten had (3).” ST. ALDEGONDE leverde bij den Prins een uitvoerig vertoog in over het regt, den Koning van *Spanje* de gehoorzaamheid te ontzeggen; »niet,” zegt hij, »omdat hij niet van onze godsdienst is, maar vooreerst, omdat hij een tiran en onderdrukker is van onze regten en vrijheden door behulp van vreemdelingen,

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 173, 174, 215. HOOFD, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 693, 694, 712. V. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 195. *Batavia Sacra*, D. III. bl. 1—145. KOK, *Vaderl. Wordenh.* D. XVI. bl. 485—487.

(2) Zie den brief van ORANJE den veertienden van Lentemaand 1580 aan den Hertog van *Anjou*, in de *Documents Hist.* T. II. p. 77—79.

(3) V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 268—275. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 270—275.

aan welken hij ons kan noch mag onderwerpen; en ten tweede, omdat hij een gewo- 1576—
ren vijand is van de ware godsdienst en van het woord Gods, en op geene wijze hoe- 1581
genaamd het bestuur over het Land wil aannemen dan op voorwaarde, dat hij het
Rijk van JESUS CHRISTUS uitroeijen en, door den ondergang der Hervormden, zich eenen weg
banen kunne tot onderdrukking van al de vrijheden des Lands. »Ik geloof niet,» zegt hij,
»dat partij zelfs zal erkennen, dat dit geoorloofd is. Indien wij dit van den Her-
tog van *Anjou*, als een Roomsch-Katholijk Vorst, ook te wachten hadden,» gaat hij
voort, »zou het eene groote dwaasheid zijn, een tiran en vervolger van de Kerk
tegen een anderen van dezelfde soort en hoedanigheid te verwisselen; maar er is
alle reden te verwachten, dat de Hertog, in plaats van onze regten en vrijheden te
verdrukken, die zal handhaven, en in stede van de Hervormden uit te roeijen, hen
zal beschermen.» Hierop onderzoekt hij in het breede, of het noodzakelijk zij, dat
men juist een Vorst van de nieuwe godsdienst tot Heer kieze, en de uitslag van dit
onderzoek is ontkennend (1).

Ongunstig daarentegen was het gevoelen van LAZARUS SCHWENDY, hetwelk de Prins
insgelijks had uitgelokt, over het onderhandelen met ANJOU. »Laat u niet haastig in
met de trouwlooze Franschen,» schreef SCHWENDY. »Nooit is eenige Staat of Vorst er
goed mede weggekomen. Zoo gij met hen in verbindtenis treedt, zult gij en de uwen
door elk verfoeid en voor altijd door het Vaderland verworpen worden. Geloof mij,
wanneer God de menschen verblindt, is hun verderf nabij; en de verblindings is, wan-
neer zij den regten en goeden weg verlaten en verkeerde paden inslaan (2).» De
Keizer was mede niet voor ANJOU ingenomen, in wiens plaats hij natuurlijk liever een
Vorst uit het Huis van *Oostenrijk*, van hetwelk hij *de Nederlanden* als erflanden be-
schouwde, zou gezien hebben (3). Graaf JAN van *Nassau*, welke over den Hertog
gansch niet eenparig met zijn broeder dacht, werd echter, naar het schijnt, door een
geschrift, om dezen tijd en denklijk te zijnen behoefte opgesteld, maar vooral door een
brief van ORANJE zelven, iets gunstiger voor hem gestemd (4).

De Edelen en de afgevaardigden van twee en twintig steden namen deel aan de be-
raadslagingen in *den Haag*. Eenparig besloten zij den acht en twintigsten van Lente-
maand den naam des Konings in de openbare stukken niet meer te bezigen, zijn zegel

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 276—285.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 228—230. En 's Prinsen merkwaardig ant-
woord, aldaar, p. 230—239, waarin hij de noodzakelijkheid aantoonde, in welke de Nederlanders
gebragt zijn, om van Heer te verwisselen.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 241, 242.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 286—304.

1576 te verbreken, hem voor vijand des Lands te verklaren, en » nu noch immer met hem
1581— of van zijnentwege in eenige onderhandeling te treden (1).” Ofschoon de Prins, weinig dagen geleden, aan ANJOU, in naam van de afgevaardigden der Vereenigde Gewesten, de *goede genegenheid*, welke zij voor hem koesterden, had te kennen gegeven (2), maakte men echter groote zwaarigheid, hem tot Heer aan te nemen. En echter moest men het aandringen van *Braband*, inzonderheid van *Vlaanderen* te zijner gunste (3) niet uit het oog verliezen, en tot elken prijs de vriendschappelijke betrekkingen met *Frankrijk* onderhouden, daar het in de tegenwoordige omstandigheden hoogst gevaarlijk zou zijn met dat rijk in onmin te geraken. ORANJE besefte dit ten volle. Van daar, dat hij onlangs nog den Hertog van *zijne goede diensten* had verzekerd (4), en nu alle krachten inspande, om de Staten voor hem te stemmen, hoe zeer hij ook overtuigd was, dat ANJOU geene van die hoedanigheden bezat, welke in dit hagchelijk tijdsgewricht in het Opperhoofd van gewesten gevorderd werden, zoo moeilijk te regeren als *de Nederlanden*. *Gorkum* en *Briele* waren de eerste steden, welke volmagt gaven, met ANJOU te onderhandelen; eenige andere verklaarden er zich tegen, maar de groote meerderheid wilde den Prins van *Oranje* voor haar bijzonder Opperhoofd blijven behouden, wien men, op die voorwaarde, magtigde, met ANJOU de onderhandelingen naar het hem goeddacht voort te zetten (5). Duidelijk blijkt, dat de Staten van *Holland* en *Zeeland* alleen uit nooddwang in dit laatste bewilligden, en omdat de Hertog door den Prins gesteund werd, in wiens hand hij slechts een werktuig moest worden, dat deze zou verbreken, zoodra het onbruikbaar wierd. ORANJE had derhalve op zijnen togt naar de Noordelijke gewesten het doel bereikt, welk hij er zich van had voorgesteld. Hij had de noodlottige uitwerking der listen en lagen van *Spanje* grootendeels gekeerd, de plannen van het Spaansche Hof vrijdeld, de staatkunde van *FILIPS* ontmaskerd, en het voor een oogenblik geschokt vertrouwen hersteld, om eene Vereeniging tot stand te brengen, sterker en duurzamer dan te voren (6).

(1) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 392, bij KLUIT, *Hist. der Holl. Staatsr.* D. I. bl. 415—419, en bij GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 304. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XV. bl. 181. *Authent. Stuk.* bl. 15. HOOF, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 696.

(2) *Documents Hist.* T. II. p. 77. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 256.

(3) *Resolut. v. Holl.* en LANGUET, *Epist.* bij GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 205.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 256, 257.

(5) *Resolut. v. Holl.* bij KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 415—419.

(6) Vgl. GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 257, 258, 304—306. KERVYN DE VOLKAERSBEKE, in de *Documents Hist.* T. II. p. 83, 84.

Teregt is aangemerkt, dat ORANJE'S »autoriteit en absolut gouvernement van *Holland* 1576—
en *Zeeland*,» zoo als de Staten zich uitdrukten, en hetwelk zij besloten »van nieuws 1581
onder zich te bevestigen en den Prins daarin te handhaven, zonder in hun gewest
iemand anders (als Opperhoofd) toe te laten of te erkennen (1),» thans door het ver-
dwijnen van 's Konings gezag aanmerkelijk van aard veranderde, en er een nieuwe re-
geringsvorm gevorderd werd (2). Uit onderscheidene voorstellen, in de Haagsche dag-
vaart ter tafel gebracht, wordt afgeleid, dat »*Holland*, zonder met de Algemeene Sta-
ten, of de Vereeniging van *Utrecht* de gemeenschap te willen afbreken, een afzonderlijken
staat pogde te vormen, in naam eenheerschend (monarchaal), maar indedaad gemeene-
bestgezind, en van welken de Prins het Opperhoofd zou zijn (3).» Daarom verklaar-
den de Edelen, »dat bij hen twee zwarigheden bestonden: ten eerste, om van Heer
te veranderen, en ten tweede, om den Hertog van *Anjou* als zoodanig aan te nemen.
Zij stelden derhalve voor, dat den Prins »het gouvernement dezer Landen over
Holland en *Zeeland* aangeboden, en voorts door Zijne Excellentie met ANJOU gehan-
deld en bondgenootschap gemaakt zou worden, alles bij rade van die van de nadere
Unie.» De meeste steden bragten in dien geest hare stem uit. *Rotterdam* sloeg daar-
enboven voor, »alle Raden, Justicieën, Officieren en Schutterijen een nieuwen eed af
te nemen en te doen zweren *Zijne Excellentie en de Staten* als *Hooge Overigheid*
dezer Landen (4).» *Amsterdam* ging nog verder en wilde, dat men den Prins »het
Gouvernement van *Holland* zou aanbieden onder zulken *titel als hem zou gelieven*
aan te nemen, daar hij lijf en goed voor deze Landen had opgezet, en er geen Chris-
telijker, bekwamer (*experter*), of getrouwer zou mogen gevonden worden (5).» Het
schijnt, dat het besluit der Staten van den negen en twintigsten van Lentemaand over-
eenkomstig dit voorstel genomen is. Immers bepaalden zij toen, dat »in plaats van
den naam des Konings, die van den Prins en der Staten, als vertegenwoordigende de
Hooge Overheid, in alle openbare stukken zou gesteld worden, en men hun den eed
zou afleggen.» En alzoo de Staten »steeds in den uitersten nood hadden bevonden en

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XV. bl. 189. Zie over de oppermagt van ORANJE in
Holland en *Zeeland*, *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. V. bl. 409—417, 495—499. Hiervoor,
bl. 6, 7.

(2) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 306.

(3) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, t. a. p.

(4) GROEN v. PRINSTERER merkt hierbij aan, dat het voorstel, waarbij de Staten te zamen met
den Prins het opperste gezag zouden uitmaken, juist van die stad is uitgegaan, waar de beroemde
BARNEVELT Pensionaris was. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 306.

(5) Zie de *Resolut. v. Holl.* bij KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 416, 417.

1576— nog bevinden den zonderlingen ijver, de getrouwheid, en de genegenheid van den Prins,
1581 welke lijf en goed voor de ingezetenen van *Holland* en *Zeeland* heeft veil gehad, en wiens broeders bovendien in de dienst dezer Landen zijn gesneuveld; en aangezien er geen Christelijker, getrouwer, aangenamer, en ervarener Vorst of Personaadje tot bescherming of het hoogbewind over de Landen gevonden, verzocht, of gesteld zou mogen worden dan hij, zoo zou zijne Vorstelijke Genade door de Staten ernstig verzocht worden tot *volstrekten (absolut) Overheer* en *Beschermer* der Landen van *Holland* en *Zeeland*, onder zulke voorwaarden als met zijne Vorstelijke Genade konden overeengekomen en verdragen worden, met behoud van de algemeene welvaart en de geregtigheid dezer Landen.” Terstond werden de Heer van *Mathenes*, Mr. ADRIAAN WINSEN, GOVERT WILLEMSZ. BRASSER, Mr. WILLEM BARDES, Mr. JOHAN VAN OLDENARNEVELT, JAN MARTESZ. VISSCHER, Mr. JAKOB VALK, en KASPER VAN VOSBERGEN gemagtigd, om den Prins tot het aanvaarden der hooge heerschappij uit te noodigen. Den dag te voren hadden de Staten van *Utrecht*, om »gewigtige redenen,” niet kunnen verstaan den Hertog van *Anjou* als Heer aan te nemen, maar besloten, het opperbewind over hun gewest aan ORANJE op te dragen. Het schijnt, dat er ondertusschen bedenkingen en zwarigheden ter dagvaart in *den Haag* zijn geopperd. Ten minste als op den dertigsten van Lentemaand de Hollandsche en Zeeuwsche gemagtigden hunne taak bij den Prins zouden verrigten, bleven eenige van hen achter, waardoor zij tot den volgenden morgen verschoven en niet ten uitvoer gebracht werd, dan nadat een besluit, alles stipt geheim te houden, genomen en door al de aanwezende afgevaardigden, hoofd voor hoofd, geteekend was (1). Men wil, dat dit geschiedde tot geruststelling van hen, welke belast waren, den Prins de oppermagt aan te bieden (2). Maar het is zeker niet te verwonderen, dat men geheimhouding heeft gevorderd, daar de uitslag dezer belangrijke beraadslaging voor de andere gewesten zorgvuldig moest verborgen blijven (3).

Niet alleen wilde men 'sPrinsen gezag uitbreiden, maar zelfs werd hem de titel van GRAAF plegtig aangeboden. Onderanderen blijkt dit uit een brief van ORANJE, waarin hij schrijft, dat de Staten in de Vergadering, van welke hier sprake is, zich ontslagen hebbende van den eed en plicht, waarmede zij aan den Koning van *Spanje*, in de hoedanigheid als Graaf van *Holland*, *Zeeland* en *Friesland*, eenigzins verplicht of verbonden geweest waren, »hem uit dien hoofde ernstig verzocht hadden de grafelijkheid, hoogheid en heerlijkheid der genoemde gewesten te willen aannemen, regeren en be-

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. II. B. XIV.* bl. 181, 182. HOOF, *Nederl. Hist. B. XVI.* bl. 696.

(2) *Leven van WILLEM I, D. III.* bl. 389.

(3) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 307.

sturen, in de hoedanigheid, naam, en eigenlijken titel ALS GRAAF EN HEER DEZER LAN-^{1576—}
DEN (1).” Indien het waar is, dat 's Prinsen reis naar *Holland* hoofdzakelijk bedoelde, ¹⁵⁸¹
»de Regenten te polsen, hen te bewerken, en daartoe te leiden, dat hem op nieuw
de Hooge Overheid wierd opgedragen, opdat hij daardoor gelegenheid mogt vinden,
een verderen stap te doen tot het bekomen van het graafschap van *Holland en Zee-*
land en de opperheerschappij van het Sticht *Utrecht* (2),” dan moet men erkennen,
dat ORANJE volkomen geslaagd is.

Onder de verschillende zaken, welke op de dagvaart te 's *Hage* behandeld werden,
behoorde ook een kerkelijke onlust te *Woerden*. Er heerschte groote spanning tus-
schen de Lutherschen, welke zich onder Hertog ERIK van *Brunswijk*, den Pandheer
dier stad, aldaar nedergezet hadden, en de Calvinisten. De Regenten waren er alle van de
Augsburgsche geloofsblijdenis, tot de Prins in het vorige jaar de Regering veranderd
en er eenige Calvinisten in gebragt had. Hierdoor was de heethoofdige Luthersche
Predikant JAN SALIGER, welke de Calvinisten eedbrekers en oproermakers, de Roomschen
en Doopsgezinden verleiders en zielmoorders noemde, geheel in beweging geraakt. Hij
schreeuwde, dat de Prins valsche Christenen in de Regering gesteld had, en zelf geen
goed Christen was; ook bad hij op den preekstoel God om *wijsheid* voor de Staten, daar zij
beraadslaagden, den Koning te verlaten, hetgeen, naar het schijnt, met zijne gevoelens
niet strookte. Van hooger hand werd hem en zijn gelijkgestemden ambtgenoot het
preken, zoo in het geheim als in het openbaar, verboden en een ander leeraar in
hunne plaats gezonden. Doch zij bekommerden zich weinig om dat verbod, weshalve
hun, bij besluit der Staten van den vierden van Grasmaand en met goedvinden van den
Prins, de stad ontzegd werd, waar »voortaan de leer van CALVIJN in de kerk zou
gepreekt worden, en die van LUTHER alleen ter plaatse daar zulks laatstelijk geschied
was, zonder dat de eene gezindheid de andere zou mogen lasteren (3).”

Om dezen tijd baarde een geschil tusschen de Regering en de Hervormde Leeraars
van *Leiden*, hetwelk uit een twist van den Predikant KASPER KOOLHAAS met zijn ambt-
genoot PIETER KORNELISZOOM ontstaan was, den Staten insgelijks veel moeite. KOOLHAAS
had onderanderen tegen zijn medeleeraar beweerd, dat de Regering gezag in de aan-
stelling van Ouderlingen en Diakenen moest hebben. Door hem gesteund, magtigde

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 186. De overige bewijzen hiervoor vindt
men bij GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 307, 308.

(2) *Leven van WILLEM I*, D. III. bl. 385.

(3) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 332—334. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II.
B. XIV. bl. 145—149. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 696, 697. BRANDT, *Hist. d. Reform.*
D. I. bl. 662—664.

1576—
1581 nu de Wethouderschap twee leden uit haar midden, om in den Kerkeraad voor te zitten. Hierop ontstond de vraag: of en in hoe verre het gezag der Regering zich over kerkelijke zaken uitstreckte? Zij werd van den kansel met hevigheid zoo voor als tegen beantwoord. De Staten van *Holland* keurden het gedrag der Leidsche Regering af, en de Prins schreef haar, *zich van nieuwigheden te onthouden* (1). PIETER KORNELISZON las dien brief de gemeente voor, en daar hij er bijvoegde, dat men *de Regering moest gehoorzamen, als deze den Prins gehoorzaamde*, werd hij dadelijk in zijn ambt geschorst. De Staten gelastten, doch vruchteloos, hem in zijne dienst te herstellen, of hun de redenen, die men tegen hem had, te ontvouwen. Zij wonnen intusschen over het besprokene punt de gevoelens in der Predikanten van *Rijnland* en *Delstland*, waarin de Regering van *Leiden* even weinig genoegen nam als in hunnen raad, KOOLHAAS zoo wel als zijn ambtgenoot te ontslaan. Nu zetten de Staten zelve, op aanmaning van den Prins, KOOLHAAS af. De Leidsche Regenten echter namen hem in hunne bescherming en lieten hem voortpreken niet alleen, maar zelfs door DIRK VOLKERTZ COORNHERT, ofschoon hij voor alles behalve regtzinnig in de leer gehouden werd, eene verdediging voor zich opstellen. Eindelijk toch begrepen zij, KOOLHAAS, die insgelijks een eerste en tweede verdedigschrift had uitgegeven, in zijne dienst te schorsen. De twist was evenwel hierdoor niet bijgelegd, en werd aan goede mannen verbleven, naar wier uitspraak, den negen en twintigsten van Wijnmaand, de beide Predikanten voor de gemeente schuld bekentenis moesten afleggen; de Regering zou Ouderlingen en Diakenen kiezen uit eene benoeming van den Kerkeraad, en twee uit haar midden, Ledematen der Kerk, in den Kerkeraad mogen zenden, zonder echter aldaar eene stem te hebben, en op voorwaarde van geheim te houden, wat er verhandeld werd. Voorts zouden de schriften van KOOLHAAS in eene Kerkvergadering onderzocht worden (2).

6 v.
Grasm.
1580 Niet vóór den elfden van Grasmaand keerde ORANJE uit *den Haag* weder naar *Antwerpen* (3). Eenige dagen te voren, omtrent den avond, had men door al *de Nederlanden*, drie malen binnen een vierendeel uurs, eene aardbeving gevoeld, welke van

(1) Mr. GROEN VAN PRINSTERER levert een uitvoerig betoog, dat de Prins van *Oranje* steeds de regten der Hervormde Kerk als heilig beschouwde, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 82—84.

(2) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 334—337. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV, bl. 143—145. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 697, 698. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 649—655.

(3) Dit blijkt uit de dagteekening van een brief des Prinsen, in de *Documents Historiques*, T. II. p. 85.

Parijs tot Keulen, op zee, en tot *York* in *Engeland* toe was waargenomen. Eenige 1576—
schepen waren er door op strand geraakt, hier en daar steenen en klokken uit torens 1581
en kerken geschud, en diepe spleten in den grond veroorzaakt (1).

Ondertusschen hield BARTHOLD ENTENS *Groningen* belegerd, en dagelijks vielen er schermutselingen voor tusschen zijne vaandels en de stedelingen, die hem derwijze haatten, dat zij eerder het uiterste zouden gewaagd hebben, dan zich aan hem over te geven. Hij hoopte hen daartoe door uithongering te dwingen, dewijl het hem aan magt ontbrak eenen krachtigen aanval te beproeven. Hierin werd hij door de Staten der *Ommelanden*, steeds op de Groningers verbitterd, naar vermogen ondersteund. Zij lieten de overtollige klokken uit de dorptorens ligten en er geschut van gieten, en tastten de kerkelijke kleynooden aan, om hem geld te verschaffen. Middelerwijl waren eenige benden Spaansch krijgsvolk, door PARMA te *Karpen* bijeengebragt en gereed om tot ontzet van *Groningen* op te rukken, bij *Nuis* door de Staatschen onder bevel van HOOGENSAKSEN, IJSSELSTEIN, en HEGEMAN geslagen. Dit belette niet, gelijk uit een onderschepten brief bleek, dat PARMA op nieuw besloot, RENNENBERG onverwijld van eene versterking aan manschappen te voorzien. De Staten zonden derhalve den Graaf van *Hohenlo*, Graaf WILLEM LODEWIJK, den zoon van Graaf JAN van *Nassau*, en CHRISTOFFEL IJSSELSTEIN met hunne afdeelingen naar *Groningen*, zoodat toen vier en vijftig vaandels voetvolk en twaalf honderd ruiters er voor lagen. In een onberaden aanval op de versterkte voorstad bij het *Schuitendiep* werd ENTENS door een kogel doodelijk getroffen. Hij was meer een roekeloos krijgsman, een stout Watergeus, dan een ervaren Veldoverste, en heeft, meent men, over het geheel den Staten meer schade berokkend dan voordeel aangebragt. Uit het gebrek aan bekwame hoplieden laat zich verklaren, dat de Prins van *Oranje* hem een bevelhebberspost toevertrouwde. Zijn zedelijk karakter liet veel te wenschen overig. Men beschuldigt hem van oneerlijkheid, inhaligheid, wreedheid, eigenwaan en verregaande losbandigheid. In zijne plaats werd, bij voorraad, aan den Overste ESCHEDA het bevel over de belegering opgedragen, nadat de Graaf van *Hohenlo* dit geweigerd had.

De moed der Groningers, door de versterking van het Staatsche leger met volk en geschut, door het verlies van twee schansen, en de steeds stijgende duurte der levensmiddelen op eene gevaarlijke proef gesteld, werd weder aangewakkerd op het verneemen, dat krijgsvolk tot ontzet naderde. BUCHO van *Aytta* had met veel vlijt, en ge-

(1) STRADA, *de Bello Belg.* T. II Lib. IV. p. 208. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 17 verso. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 409. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 175. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 185. HOOFD, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 698.

1576— deeltelijk uit eigene middelen, veertien vaandels bijeengebragt, de Friesche afdeeling
1581 genoemd, over welke DE ROBLES, doch thans, in diens afwezigheid, MAARTEN SCHENK het bevel voerde. Bij hen voegde zich de Ridmeester THOMASO FRATI, een Albanees, die zes veldslagen had helpen winnen, met drie kornetten Albaneesche speerruiters en een vaandel busschieters. Deze krijgsmagt, in alles drie duizend man te voet en zes honderd te paard, zette over *den Rijn*, *de Roer* en *de Lippe* zonder geschut haren weg naar het ambt *Lingen* voort. De Gemagtigden der Utrechtsche Vereeniging, hiervan verwittigd, gaven den Graaf van *Hohenlo* last, tegen SCHENK op te trekken, welke naar *Zwol* in aantogt was, alwaar de Katholijken eene opschudding verwekt en om hem gezonden hadden. Toen SCHENK echter vernam, dat de Staatschgezinden in die stad de overhand behouden hadden, hield hij bij *Hardenberg*, vier mijlen van daar, stil. Hier ontmoette hem HOHENLO op den vollen middag na eenen zwaren en overhaasten togt over de dorre heide, op welken velen, en onder hen Jonker JAN van *Duivenvoorde*, van hitte en dorst bezweken waren. Zonder eenig vertoeven of rusten, stelde hij zijn volk, achttien honderd voetknechten en veertien honderd, naar anderen, twee duizend ruiters, met vijf stukken geschut, in slagorde. Hij had, vóór het voetvolk, op den eenen vleugel geplaatst drie vaandels schutters te paard, allen Friezen; op den anderen vleugel, waar hij zelf zich bevond, het veldgeschut en zijne overige ruitery. SCHENK, wiens manschappen rust genoten en zich verkwikt hadden, ontbrak geschut, maar had het voordeel van de zon, die hare brandende stralen zijner uitgeputte tegenpartij in het aangezicht schoot. Toen het gebed verrigt, het sein tot den
17 v. Zomer-
maand
1580 aanval gegeven, en het geschut gelost was, renden de Friesche ruiters vooruit, en twee kornetten Albanezen hen tegen, van welke het eene in de pan gehakt, het ander met groot verlies teruggedreven en op het voetvolk van SCHENK geworpen werd, hetwelk begon te wankelen. Terwijl de Friezen omwendden, om tot een tweeden aanrid te laden, deed een geweldige aanval van een ander gedeelte der vijandelijke ruitery op HOHENLO's voetknechten de kans wenden. Niet naar eisch gewapend, om een krachtigen ruiteraanval te weêrstaan, geraakten zij in verwarring en op de vlugt. HOHENLO's ruitery volgde hen. De geslagen benden vloten door *de Vecht* en over de moerassen van *Ommen* naar *Koeverden*. Men verhaalt, dat op de plaats des gevechts, *de Staalbrink* genaamd, tusschen de twaalf- en vijftienhonderd Staatschen sneuvelden, waaronder vele Edelen en Hoplieden. Drie honderd vijf en dertig man werden gevangen naar *Groningen* gevoerd, en onder hen PLETTENBERG, Overste der ruitery, de Ridmeester RUMPF, de Heer VAN HEMERT, Overste van het voetvolk, de Hopman RENOY, en Hopman ADAM van *Zuylen van Nieveld*, wiens broeder, de vaandrik Jonker WILLEM, van dorst versmachtende, het vaandel uit stervende handen aan eenen Adelborst had overgeleverd. POPKE UFKENS, uit nieuwsgierigheid medegetogen, werd met de koets, in welke hij dacht te ontkomen, omvergeworpen, achterhaald en afgemaakt.

HOHENLO, naar *Niënhuis* gevlugt doch niet ingelaten, geraakte in vermomd gewaad 1576—
binnen *Oldenzaal*. Al het geschut, eene menigte wapenen, en de weinige bagaadje 1581
vielen in handen der vijanden. Het verlies der Spaanschen begroot men, doch zeker
veel te gering, op vijftien voetknechten en veertig speerruiters. Aanzienlijk was het
getal der gewonden, en onder hen waren THOMASO FRATI en de Heer VAN DIXMUIDEN.

De dappere Hopman JAN KORNPOT of VAN DEN CORNPOT was met vijftig man te *Koeverden*
gebleven, en wilde de vlugtende ruiters niet binnenlaten, ten ware zij onder eede beloofden,
bij hem te blijven en dien post te helpen verdedigen. Zij gaven hun eerewoord, maar
renden den eenen slagboom in en den anderen naar *Drenthe* toe uit, voorts naar *Apel*
en over *de Bourtange* naar *Munsterland*. Uit de vlugtelingen, die hen volgden, gelukte het
KORNPOT zes- of zeven honderd voetknechten en omtrent vier honderd ruiters tot staan
te brengen, maar vruchteloos was zijne poging, hen over te halen *Koeverden* te verdedi-
gen; en daar zij alle naar *Oldenzaal* vertrokken, was hij zelf eindelijk wel genood-
zaakt met zijne weinige getrouwen de vesting te verlaten, welke den volgenden dag
door MAARTEN SCHENK bezet werd, die er geen levend wezen in vond. De Drost
EVERT VAN ENS keerde er in terug, en liet den burg voltoojien op den grondslag door
KORNPOT gelegd.

De belegeraars voor *Groningen* hadden ondertusschen vreugdevuren ontstoken, om
de belegerden in den waan te brengen, dat HOHENLO de overwinning behaald had, en
hen daardoor tot de overgave te bewegen. Maar toen zij een tegenovergesteld berigt
ontvingen, vernielden zij des nachts hunne schansen, zonder zich aan de bevelen van
Graaf WILLEM LODEWIJK of SONOX te storen, en togen, met achterlating van geschut
en krijgsbehoefden, deels naar *Friesland*, deels naar *Delfzijl*, in de hoop zich van daar
naar *Holland* in te schepen. Graaf WILLEM LODEWIJK ontkwam zelfs nauwelijks het
gevaar, door hen aan de Groningers uitgeleverd te worden, toen hij eenige hunner
benden te *Dokkum* achterhaald had en van daar terugvoerde. De Ommelanders van
adel en aanzien, tot vier honderd huisgezinnen toe, ontvloten in allerijl het ge-
west, en lieten het den burgers van *Groningen* en den soldaten van SCHENK ten prooi.
Drie dorpen werden ten gronde toe verwoest, en de huizen der Staatsgezinde Edelen
alom geplunderd, vernield of verbrand. SCHENK werd, als bevrijder, te *Groningen*
onder het vreugdegejuich der menigte met grooten luister ingehaald. Den volgenden 20 v.
dag reeds toog hij met RENNENBERG naar *Delfzijl*, dat tamelijk wel versterkt en met Zomer-
drie honderd man nevens onderscheidene stukken geschut, doch schaarsch van krijgs- en maand
mondbehoefden voorzien was, en sloeg er het beleg voor. Terwijl dit werd voortgezet, 1580
rukten zij voor *den Opslag*, eene schans aan den mond der *Hunse*, diè zich uit ge-
brek aan leeftogt bij verdrag overgaf. Tevens vermeesterden zij nog eene schans te
Monnikerzijl, en sloegen toen den weg in naar *Kollum*, om 'zich van *Dokkum*,
hetwelk geheel open lag, te verzekeren. Maar HOHENLO had zich met eenig

1576—krijgsvolk in die stad geworpen, haar in der ijf bemuurd, en de omliggende dorpen
 1581 van bezetting voorzien. Een geweldige aanval van RENNENBERG werd zoo dapper
 9 v. afgeslagen, dat hij met groot verlies naar *Kollum* terugkeerde. Intusschen had-
 Hooim. den de Staatsche bezettingen van *Steenwijk* en *Zwartsluis* het stedeke *Meppel* her-
 1580 nomen, hetwelk de Drost van *Koeverden* onlangs overvallen en versterkt had. De
 Prins van *Oranje*, welke den elfden van Zomermaand door de Algemeene Staten
 tot Stadhouder van *Friesland*, in plaats van RENNENBERG, was aangesteld (1),
 zond BERNARD VAN MERODE, Heer van *Rumen*, als zijn stedehouder derwaarts,
 terwijl SONOY om onderstand naar *Holland* vertrok. De Hollanders hadden reeds
 vier oorlogschepen op *de Eems*, welke den toevoer uit *Emden* naar den vijand
 voor *Delfzijl* afsneden. Op last van HOHENLO werden zij met nog eenige bodems
 versterkt, en hij zelf verscheen met zeven honderd soldaten en bijna vijftig sche-
 pen in het gezigt der belegerde vesting. Drie dagen later kwam ook de Admiraal
 van *Holland*, JAN VAN DUIVENVOORDE, Heer van *Warmond*, met zijn Onderbevel-
 hebber JAN GERBRANTZ op den stroom. De belegerden beproefden nu en dan een
 uitval, doch HOHENLO achtte zich nog niet sterk genoeg, de belegers, die verster-
 king ontvangen hadden, aan te tasten. Hij meldde der bezetting van *Delfzijl*, dat
 eenige Engelsche en Waalsche vaandels in aantogt waren, en vermaande haar, nog een
 weinig geduld te nemen, of, zoo de nood drong, zich op eerlijke voorwaarden over
 te geven; die brief echter bereikte zijne bestemming niet. HOHENLO liet intusschen
 het bevel over de vloot aan ISSSELSTEIN, begaf zich naar *Dokkum*, en toog met de
 bezetting, nevens een hoop gewapende boeren, voor *den Opslag*, welke hij, even als
 kort daarop de *Monnikerzijl*, met drie honderd man bezet, bij verdrag innam. Mid-
 delerwijl hadden de soldaten in *Delfzijl* hunne Bevelhebbers gedwongen, de vesting op
 gansch niet eervolle voorwaarden aan RENNENBERG over te geven. De belegerden ver-
 klaarden, dat zij in vier en twintig dagen geen brood geproefd, zich alleen met boter
 en kaas geneerd, en dikwijls, doch vruchteloos, hun ellendigen toestand door het uit-
 steken eener zwarte vlag te kennen gegeven hadden. DE MERODE daarentegen verwittigde
 den Prins van *Oranje*, dat eenige ontevreden, buiten noodzake, de overgave der
 vesting verhaast hadden, die zeker niet verloren zou geweest zijn, indien zij zich had
 weten te houden, tot HOHENLO al zijne krijgsmagt had bijeengebragt. Gedurende het
 beleg werd een brief van RENNENBERG aan PARMA onderschept, waaruit bleek, dat de
 Graaf voornemens was Spaansch krijgsvolk in *Groningen* te brengen, en er de Inquisitie
 op het gestrengste in te voeren, waarvan het behoud der godsdienst en van de gehoor-
 zaamheid aan den Koning geheel afhing. Men houdt dien brief voor verdicht, en als

(1) Zie *Charterb. v. Vriesl.* D. IV. bl. 165.

eene list, niet ongewoon in die tijden, om wantrouwen te verwekken (1). Naar Gro- 1576—
ningen gezonden, miste hij zijn doel niet geheel. Immers DE MERODE schreef aan den 1581
Prins van Oranje, »dat de Groningers kwaad vermoeden tegen RENNENBERG hadden op-
gevat, wegens eenig berigt, dat zij van zijne plannen ontvangen hadden (2).» Na het
overgaan van *Delfzijl* keerde IJSSELSTEIN met de schepen, uitgezonderd de Hollandsche,
naar *Kollum* en bragt het volk bij HOHENLO, die zich te *Noordhoorn* had gelegeerd (3).

De Prins van Oranje was intusschen over *Middelburg* te *Antwerpen* gekomen, waar
de Algemeene Staten den vijftienden van Grasmaand zouden vergaderen (4). Men zou
beraadslagen »over eene nieuwe en betere Hof- en Landregering in al *de Nederlanden*;
over de geschiktste wijze, om den krijg, en zoo min drukkend voor de landzaten moge-
lijk, voort te zetten; en hoofdzakelijk, hoe men zich het best met ANJOU zou kunnen
verstaan (5).» Geheele maanden gingen met raadplegen verloren, daar het aannemen
van den Hertog sterken tegenstand ontmoette (6). De volharding en overredingskunst
van ORANJE bewerkten echter, dat de zaak over ANJOU, ofschoon langzaam, vor-
derde. De Keizer toonde zich in een brief aan de Staten zeer verbolgen, dat zij
aan hem, in strijd met hunne belofte, geene gezanten afgevaardigd, en op nieuw zich
met de Franschen ingelaten hadden. Hij vermaande hen bij hun ouden Heer en godsdienst
te blijven, en bood hun weder zijne tusschenkomst tot eene verzoening met den Koning
aan. Zij antwoordden, »dat het zenden van een gezantschap nagelaten was, uit vrees 21 v.
voor meer verbittering; geene nieuwe onderhandelingen waren met ANJOU aangeknoopt, 1580
Bloeim.

(1) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 247.

(2) *Documents Hist.* T. II. p. 109.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 329, 330, 370—373. *Documents Hist.* T. II. p. 108. *Wahrhaftiges schreiben von der schlacht, geschehen den 17 Juny im 1580 u. s. w. Cölln 1580*, te vinden in den *Overijssels. Alm.* voor 1848, bl. 159—168. FRESINGA, *Memoriën*, bl. 213—260. VERVOV, *Gedenckw. Gesch.* bl. 16—19, die echter de zaken blijkbaar niet naar tijdsorde verhaalt. CARNERO, *las guerras civiles*, p. 161. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 22, 23. STRADA, *de Bell. Belg.* T. II. Lib. IV. p. 186—199, welke deze gebeurtenissen in 1581 stelt. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 336, 337. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 395, 412, 413. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 311—314. GROTIUS, *Annales*, Lib. III. p. 68, 69. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 204—212. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 182, 183. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 701—708. v. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 28. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXIII. bl. 852—860. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. XVIII. bl. 664, 665.

(4) *Documents Hist.* T. II. p. 84, 86.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 331.

(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 378.

1576— maar de vroegere slechts voortgezet, uit wanhoop aan een heilzamen vrede. En daar
1581 zij bij de zamenkomst te *Keulen* kwalijk gevaren waren, moesten zij zich hoeden, zich ten tweeden male aan denzelfden steen te stooten (1).''

Men zal zich herinneren, dat tegen het einde dier zamenkomst, den Prins van 's Koningswege in het geheim aanbiedingen gedaan waren, om hem te bewegen *de Nederlanden* te verlaten (2). Toen dit mislukt was, had *FILIPS*, op raad van *GRANVELLE*, besloten zich van dien geduchten vijand, zelfs op de laaghartigste wijze, te ontslaan, en aan *PARMA* den dertigsten van Slagtmaand des verleden jaars geschreven: » Thans blijkt duidelijk, dat de Prins van *Oranje* de man is, op wiens listen en lagen alle pogingen tot vrede stranden. Steunende op de volksgunst, beheert en bestiert hij alles naar welgevallen in het Land, en zulks ten nadeele der Geestelijken en Edelen. Hij benoemt Overheden, die hem in zijne plannen ondersteunen, en, zelf vreemdeling in het Land, leert hij vreemd krijgsvolk in de steden. Terwijl hij zich huichelend een goed vaderlander noemt, is hij er zulk een openbaar vijand van, dat, zoo lang hij daar vertoeft, er aan geene rust te denken is. De voorwaarden, hem aangeboden, heeft hij afgewezen onder voorwendsel, dat hij zijne zaak niet van die des Lands wil scheiden, doch eigenlijk, omdat hij zijne magt tracht te behouden en daardoor over de inkomsten te zijnen voordeele te beschikken. Het komt mij noodzakelijk voor, hem op alle denkbare wijze te bestrijden en wel zoo, dat elk leere inzien, dat de krijg alleen tegen hem en zijnen aanhang gerigt is, en ieder hem leere verfoeijen als den bewerker van al de rampen, gelijk hij indedaad is. Daar hij ten tijde van den Hertog van *Alba* reeds als Majesteitsschenner is veroordeeld, en zijne misdaden sedert nog vermeerderd zijn, komt het mij raadzaam en regtvaardig voor, den ban tegen hem af te kondigen als tegen een verleider des volks, zoo als de Keizer, mijn vader, zulks tegen *JAN FREDERIK*, Hertog van *Saksen*, en tegen den Landgraaf van *Hessen* en hunne aanhangers gedaan heeft. Deze ban zal ook hen treffen, welke, zeven weken na de afkondiging daarvan, den Prins niet verlaten hebben. Dit zal, naar mijn inzien, eenen heilzamen schrik onder zijne aanhangers, zoo wel in als buiten het Land, verspreiden. En om geen middel onbepoefd te laten, wordt dengene, welke hem dood of levend zal leveren, eene som van dertigduizend kroonen toegezegd. Meer dan een Vorst heeft, bij zaken van minder gewigt, hetzelfde beproefd. Dit alles kunt gij uwen Raad mededeelen, en met zijn goedvinden de noodige maatregelen nemen. Geef mij spoedig verslag van hetgeen gij in dit opzigt gedaan hebt. Ik ben van gevoelen, dat men niets te ontzien heeft, daar het bekend is, dat de Prins het leven van den Hertog van *Alba* en van mijn overleden broeder *DON JAN* belaagd heeft (3).''

(1) *BOR*, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 196, 197.

(2) Zie hiervoor, bl. 346.

(3) *Archives de la Maison d'Orange* T. VII. p. 165—170. Vgl. p. 193, 194.

Hoewel FILIPS reeds den vijftienden van Lentemaand gevolg aan zijn besluit had 1576—
gegeven, en de banbrief tegen ORANJE te *Maastricht* in zijn naam geteekend was, 1581
verliepen er nog drie maanden, eer PARMA dien te *Bergen in Henegouwen* openlijk uit-
vaardigde. In dit uitvoerig staatsstuk herinnert de Koning, na optelling van al zijne 15 v.
titels, de gunsten en weldaden, welke Keizer KAREL V en hij zelf aan WILLEM van Zomer-
Nassau, een vreemdeling in *de Nederlanden*, hun leenman en onderdaan, bewezen had- maand
den. Hij verwijt den Prins trouwlooze ondankbaarheid, meenedigheid, schijnheiligheid, 1580
en andere ondeugden; noemt hem den eenigen aansteker en opstoker van het vuur der
Nederlandsche beroerten, den bestrijder van zijnen wettigen Heer, een verbreker van
alle vredesonderhandelingen, een verkrachter van voorregten en geslotene verdragen,
een verrader niet alleen van zijnen Koning, maar ook van zijn geloof, een eerloozen
echtbreker, die bij het leven zijner gemalin met eene gewijde abdis een ongeoorloofden
omgang had gehouden, in één woord, eene pest van het Christendom, een vijand
van het menschelijk geslacht, een KAIN, een JUDAS. Om dit alles verklaart de Koning
hem, als schelm en verrader, met al zijne nog niet aangeslagene goederen in den ban
en vogelvrij, verbiedt elk hem eenige hulp te verleenen of zelfs toe te spreken, en
beveelt alle gemeenschap met hem af te breken en hem te verlaten binnen eene
maand, op verbeurte van adeldom, eer, leven en goederen ten behoeve van dege-
nen, welke in en buiten het Land zich in het bezit er van kunnen stellen. Indien
er, eindelijk, een onderdaan of vreemdeling gevonden wordt, zoo edelmoedig en zoo
genegen den Koning en den staat te dienen, dat hij een middel vindt, den Prins levend
of dood over te leveren, of hem om het leven te brengen, dan verpandt de Koning
zijn woord, zulk eenen persoon of diens erfgenamen, terstond na het volvoeren van de
daad, met vijf en twintig duizend gouden kroonen in geld of landerijen, naar keuze
van den uitvoerder, te beloonen, hem daarenboven vergiffenis te schenken voor alle
misdaden, welke hij ooit mogt hebben gepleegd, en hem, benevens allen, die bij de
daad behulpzaam zijn geweest, tot den adelstand te verheffen en bovendien naar hun
staat en verdienste te begunstigen en te bevorderen (1).

Lang vóór de ban werd afgekondigd, had ORANJE er kennis van en de Staten van

(1) *Apologie van WILLEM I*, uitg. van v. HASSELT in 1789, bl. 284—310. — LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 398—409. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XV. bl. 198—203. De Fransche vertaling, naar den tekst van BOR, bij DUMONT, *Corps Diplom.* T. V. P. I. p. 368—376. Den korten inhoud van dien ban vindt men bij VAN METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 193—195, bij HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 708, bij DE BEAUFORT, *Leven van WILLEM I*, D. III. bl. 392—403, en bij CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 20, 21. STRADA spreekt er slechts met korte woorden van, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 207. CARNERO en DE TASSIS maken er in het geheel geene melding van.

1576—*Holland en Zeeland* daarop voorbereid. Thans zond hij er hun afschriften van en gaf
1581 niet onduidelijk den wensch te kennen, dat zij dien in hun naam beantwoordden en tevens, dat zijne lijfwacht versterkt en maandelijks stipt betaald mogt worden. In dit laatste werd gereedelijk bewilligd, en de lijfwacht op honderd vijftig ruiters gebragt, mits de kosten door al de gewesten der Unie gedragen wierden. Doch wat het beantwoorden van den ban aanging, kwam het den Staten gepaster voor, dat dit door den Prins zelve, daar de meeste aanvallen hem in persoon betroffen, zou geschieden; de beschuldigingen tegen hen in het algemeen konden in een afzonderlijk geschrift wederlegd worden (1).

Bij het overlijden van Koning HENDRIK van *Portugal*, in het begin dezes jaars, had de Koning van *Spanje*, een der mededingers naar den opengevallen troon, een leger bijeengebragt, en tot aanvoering van benden naar het begeerde rijk onderscheidene Hollandsche schepen in de Spaansche havens in beslag genomen. Eer men de ware oorzaak hiervan vernam, baarde dit in *Holland* groote ontsteltenis, dewijl tot nu toe, uit handelsbelang, hier de Spaansche koopvaarders, even als in *Spanje* de Hollandsche, ongemoeid binnenkwamen en weder vertrokken, als of er geen krijg tusschen de beide volken bestond. De toerusting tegen *Portugal* waren, aanvankelijk, zelfs gunstig voor *de Nederlanden*, daar hierdoor minder geld aan *PARMA* gezonden werd en hij vooreerst op geene versterking aan Spaansch krijgsvolk konde hopen. Deze afwending was echter van korten duur, want eerlang werd FILIPS meester van de Portugesche heerschappij. Zoo iemand, zeker niet de Prins van *Oranje*, had zich door den aangenamen waan in slaap laten wiegen, dat de Portugezen den Koning van *Spanje* zoo veel werks zouden verschaffen, dat *de Nederlanden* niet met nadruk door hem zouden aangerand worden. Hij had gestadig voor het behoud der plaatsen, welke men in bezit had, zorg gedragen en den Staten ernstig vermaand, het krijgswezen op eenen goeden en geregelden voet te brengen (2). Doch zijn raad werd in den wind geslagen, en de oorlog kon derhalve slechts flauw voortgezet worden. Door beleid van ALONSO VANEGAS, een Spaansch ridmeester maar die geheel aan den Prins gehecht was, verrasten de Staat-
9 v. schen de stad *Diest*. Drie vaandels Duitschers, welke er met twee vaandels Walen
Zomer- in bezetting lagen, weerden zich dapper tot op den laatsten man. *Sichem* en
maand 1580 *Aarschot*, schier door de inwoners verlaten, geraakten insgelijks kort daarop in de magt der Staten. Een nachtelijke aanslag op *Brussel*, waar onlangs de Her-

(1) *Leven van WILLEM I*, D. III. bl. 412, 413. WAGENAAR, D. VII. bl. 348.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 178. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 160. B. X. bl. 192, 193. v. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 32. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 686, 708. GROTIUS, *Annal. Lib.* III. p. 67. GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 191, 192.

vormden eenige kerken der Roomschgezinden geplunderd en vernield hadden (1), 1576—
 mislukte. DE ROUBAIX had zich daartoe door eenige burgers laten verleiden, welke 1581
 beloofden eene poort te openen, doch bedoelden, hem in den valstrik te lokken. Zij
 gaven daarvan kennis aan de Overheden, en er werden maatregelen genomen, om hem
 onverhoeds op het lijf te vallen. Maar een geweldige slagregen maakte de lonten en 24 v.
 vuurwapens der Walen onbruikbaar en den weg zoo onbegaanbaar, dat eerst met den Zomer-
 morgen de voorste manschappen, uiterst vermoeid, onder de stad kwamen. Uit vrees 1580
 nu ontdekt te zullen worden, keerden zij en te goeder uur terug, daar de poort
 wel geopend, maar even als de stad, met krijgsvolk bezet was. Te *Bouchain* gelukte
 eene soortgelijke list, waarbij de Heer van *Selles* en andere aanzienlijke mannen
 den Staatschen in handen vielen. Doch eenige weken later ging die stad, na een
 zeer kort beleg, bij verdrag weder aan de Walen over. Eene maand daarna maakten 4 v.
 deze zich, insgelijks bij verdrag, meester van *Nivelles*. Door het bezetten van *Gavre*, Herfst-
 sneden zij de gemeenschap af tusschen *Gent* en *Oudenaarde*, welke laatste stad in een maand
 zeer hagchelijken toestand gebragt werd. *Menin* en *Ninove* werden mede bedreigd.
 Een aanval der Staatschen onder den Prins van *Epinoy* op *Werwijk* werd afgeslagen 5 v.
 en kon, uit gebrek aan onderstand, niet hervat worden. Om dezelfde reden moest het Wijn-
 stadje *Condé*, door den Heer van *Estrelles* bemagtigd, denzelfden dag weder door hem maand
 verlaten worden, daar hij geene genoegzame magt bij zich had, het tegen de Walen 23 v.
 uit den omtrek te beschermen. Om dien tijd had de Prins van *Oranje* een aanslag Wijn-
 tegen *Maastricht* in den zin en begaf zich met dat oogmerk derwaarts op weg, doch maand
 keerde spoedig terug, daar de toeleg ontdekt en verijdeld werd. Eenigen verhalen, dat
 hij een Spaanschen vaandrik had omgekocht, om hem in zijn plan behulpzaam te zijn,
 hetwelk door een meisje werd uitgebragt, juist toen het ten uitvoer zou gelegd worden.
 Evenmin slaagde eene poging van *PARMA*, de stad *Brussel* voor zich te winnen. Immers,
 de brief in welken hij haar minzaam vermaande 's Konings zijde te kiezen en den
 Prins van *Oranje*, *den oorsprong en het hoofd van al de beroeringen*, te verlaten, vond
 weinig weerklank in de gemoederen. Zijne schitterende aanbiedingen, om den Prins van
Epinoy, den Bevelhebber van *Doornik*, van der Staten zijde te troonen, bleven insge-
 lijks zonder gewenscht gevolg. Het blijkt zelfs, dat eenige Edelen onder de Misnoegden
 naar middelen uitzagen, om zich met de Algemeene Staten weder te vereenigen. Onder
 hen was de Heer van *Hezé*, welke vroeger een tijdlang in *Brussel* eene groote rol ge-
 speeld en zich nu verbonden had, de voornaamste Krijgsbevelhebbers van *PARMA* en on-
 derscheidene plaatsen den Prins van *Oranje* in handen te leveren. Maar hij zelf werd
 door DE ROUBAIX en MONTIGNY in hechtenis genomen, zijn regtsgeding opgemaakt, en 8 v.
 hem, als een verrader, te *Quesnoi* in *Henegouwen* het hoofd voor de voeten gelegd. THIANE Slagtm.

(1) *Resolut. d. Etats Gén.* in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 269.

1576— en AUYX, zijne medepligtigen, redden zich door de vlugt. — Hoewel de Staten zich
1581 met schepen op *den Rijn* en *de Maas* versterkt hadden, werd echter in die oorden weinig uitgerigt. Graaf WILLEM LODEWIJK *van Nassau* had zich in het begin des jaars van het huis te *Wiel* meester gemaakt; maar het beleg van *Blijenbeek*, bij het naderen van MAARTEN SCHENK, tegen wien zijne magt niet bestand was, opgebroken (1).

Belangrijker waren de krijgsverrigtingen in *Groningen*, *Overijssel* en *Drenthe*. HOHENLO, door Engelsche en Waalsche hulpbenden aanmerkelijk versterkt, had vijf vaandels voetvolk uit *Meppel* naar *Nienoord* gezonden om eene brug te bewaken, en drie kornetten ruiters te *Rottum* gelegd. RENNENBERG zond een goed deel zijner benden op hen af. De ruitery koos dadelijk, met achterlating van al de bagaadje, de vlugt naar de legerplaats van HOHENLO. Ook hiertoe werd het voetvolk, na het verlies van vele manschappen en drie vanen, genoodzaakt. Intusschen had HOHENLO twee honderd Engelsche busschietters ter hulp gezonden, welke door de Rennenbergischen derwijze werden aangestast, dat zij drie hoplieden verloren en reeds in verwarring geraakten, toen te goeder uur de Engelsche ruitery aanrende, twee vijandelijke kornetten op de vlugt dreef, en twee der veroverde vanen met dertig of veertig krijgsgevangenen hernam. Aan weersijden waren ongeveer twee honderd man gesneuveld (2). HOHENLO trok nu met zijne geheele krijgsmagt, uit Engelschen, Duitschers, Walen en Nederlanders zamengesteld, en drie veldstukjes op weg naar *Groningen*. Hij dreef de Rennenbergischen tot onder 5 v. Oogst-
maand 1580 het geschut dier stad, welke zoo schaarsch van leeftogt voorzien was, dat de burgers weigerden hen in te nemen. Naar het gevoelen van eenige Bevelhebbers, was het echter niet raadzaam *Groningen* in te sluiten en door honger tot overgave te dwingen, aangezien RENNENBERG met weinig volk en moeite den belegeraars den toevoer konde afsnijden. HOHENLO sloeg zich derhalve eerst te *Haren*, toen te *Zuid- en Noord-Laren* neder, en rukte vervolgens over *Rolde* voor *Koeverden*, hetwelk door de bezetting, omtrent honderd vijftig man sterk, drie dagen daarna bij verdrag overgegeven, doch 15 v. Oogst-
maand de Bevelhebber gevangen naar *Kampen* gevoerd werd. In dit korte beleg was Graaf WILLEM LODEWIJK *van Nassau* door een kanonschot aan het linkerbeen onder de

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 313, 440. *Documents Hist.* T. II. p. 115—120, 140, 143, 151, 152, 155, 159, 183—186, 205, 210. CARNERO, *las guerras civiles*, p. 161, 163. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 193—195, 200—206. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 18. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 329. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 395, 397, 410. CHAPPUYS, *Hist. Gen. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 291, 292. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 312, 313, 320. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 176, 177. B. XV. bl. 197, 198, 214, 223. v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 180, 186, 187, 189. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 690, 709, 710. B. XVII. bl. 725, 728.

(2) *Documents Hist.* T. II. p. 109.

FILIPS GRAAF

VAN HOHENLO.

C. K. Taurel sculp.

knie gevaarlijk gekwetst, zoodat men hem te rosbaar naar *Meppel* en voorts te water 1576—
naar *Zwol* voerde (1). Hij genas langzaam van de wonde, en ging er altijd kreupel 1581
door. *Koeverden* werd met eenige vaandels voetvolk bezet. *RENNENBERG*, daaren-
tegen, veroverde stormenderhand de schans te *Aduwarderzijl*, deed een strooptogt tot
bij *Kollum*, medeslepande mannen, vrouwen, vee en al wat laadbaar was, en toog 17 v.
toen voor *den Opslag*, welke, ofschoon tamelijk sterk, van veel leeftogt voorzien en met Oogst-
vier vaandels bezet, zich echter spoedig bij verdrag overgaf. *HOHENLO*, in de meening maand
dat deze sterkte aan *RENNENBERG* langer werk zou verschaffen, had zijn meeste voet- 1580
volk ginds en elders in bezetting gelegd, en een deel er van naar *Lingen* gezonden, 1 v.
waar de Drost *MULART* naar de zijde van *Spanje* helde. Zelf trok hij naar *Wedde*, Herfst-
liet er eenig volk om het slot te beschieten, en nam met het overige den weg naar maand
Slochteren, om voorts *Delfzijl* te heroveren. Maar terwijl hij alzoo zijne magt verbrok- 4 v.
kelde, slechte *RENNENBERG* de schans aan *den Opslag*, en kwam vóór hem met zijne Herfst-
geheele heirkracht te *Slochteren*, waar hij eenige vaandels Staatschen ontmoette, die maand
al vechtende op *Heiligerlee* en *Winschoten*, waar *HOHENLO* zich met de Duitsche ruitery
had gelegerd, en toen met deze gezamenlijk tot voorbij *Wedde* op de *Bourtanger* heide
terugtrokken. Hier kwam het tot een bloedig gevecht. *HOHENLO* werd geslagen en
verloor bijna duizend man benevens acht vanen. Met de overigen 'kozen ook de bele-
geraars van *Lingen* en *Wedde* de vlugt, en het geschut, voor de laatstgenoemde sterkte
geplant, viel in handen der overwinnaars. Ongetwijfeld zouden de gevolgen dezer neder-
laag noodlottiger geweest zijn, indien de Staten van *Holland* niet dadelijk eene aanzien-
lijke som, om de verstrooide benden te hereenigen, gezonden, en *Harlingen*, *Staveren* en
andere plaatsen in dien oord van krijgsvolk voorzien hadden. Eene kleine opbeuring in
zulk eene groote verslagenheid was, dat de bezettingen van *Dokkum* en *Kollum* eenig
nieuw geworven volk van den Drost van *Koeverden* en den Schout van *Hardenberg* in
het klooster te *Groot-Aduward* overrompelden en er omtrent drie honderd, deels doodden,
deels gevangen maakten. *RENNENBERG*, welke het veld ruim had, rukte voor *Koe- 8 v.*
verden. Naauwelijks had hij een aanvang met het beleg gemaakt, toen de veste, welke Herfst-
niet te houden was, bij verdrag aan hem overging. Nu sloeg hij het oog op *Olden- maand*
zaal dat kwalijk versterkt, slechts met twee of drie honderd man bezet, en waar de 20 v.
burgerij grootendeels Spaanschgezind was. Hevig liet hij de stad bestormen, doch Herfst-
loor er drie honderd man voor zonder iets te winnen. In den waan, dat de bezetting maand
sterker was dan men hem berigt had, begreep hij elders zijn tijd beter te kunnen be-
steden en was reeds op den aftogt, toen de Roomschegezinde burgers hem terugriepen
en de stad overleverden, in weerwil der soldaten, welke zij noodzaakten bij verdrag te
vertrekken. Van *Oldenzaal* toog *RENNENBERG* naar *Zwol*, waar de Regering, onder zekere

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 383—386, 394.

1576— bepalingen, van de Staten bezetting ontvangen en zelfs, op eigen kosten, een vaandel
 1581 aangenomen had. Hij sloeg zich om de stad neder, en schijnt op medewerking van
 24 v. binnen gerekend te hebben, dewijl tot een geregeld beleg zijne magt te zwak was.
 Herfst- Hoe dit zij, met den vijfden dag brak hij weder op en stak eene der voorsteden in
 maand 1580 brand. Met bijna duizend man versterkt, kwam hij nu voor *Deutichem*, dat zonder ge-
 schut, met weinig volk bezet en spaarzaam van mond- en krijgsbehoefden voorzien was.
 Nogtans ontmoette hij hier zulk een wakkeren tegenstand in onderscheidene aanvallen
 en schermutselingen, en werd derwijze door de Hohenlosche en Engelsche ruiters uit
Doesburg bestookt, dat hij insgelijks met den vijfden dag wegtrok. Na het bezetten
 van *Grol*, hetwelk de Staten onbewaakt gelaten hadden, zond hij zijn voetvolk over
 18 v. het moer van *Ommen*, en zijn paardevolk door *Koeverden*, naar *Steenwijk*. Zijne
 Wijn- voorhoede kwam aldaar aan op denzelfden dag, dat de Staten, ondanks het verzet der
 maand burgerij, er bezetting in geworpen hadden (1).

Niet dan zeer uiteenlopend van gevoelen was intusschen ter vergadering van de Al-
 gemeene Staten te *Antwerpen*, over het onderhandelen met ANJOU beraadslaagd. ORANJE
 zelfs weifelde eens, of de gewesten wel besluiten zouden van Heer te veranderen (2).
 Eindelijk stemden zij, met uitzondering van *Doornik* en het *Doorniksche*, *Gelderland*,
Utrecht en *Overijssel*, er in toe, dat men den Hertog op zekere voorwaarden, nader
 met hem te bepalen, de heerschappij zou opdragen. De brief van ORANJE aan dien
 Vorst, waarvan door de Spaanschgezinden alom afdrucken verspreid werden, draagt zoo
 de bewijzen van onechtheid in zich, dat eenvoudigen of blind bevooroordeelden alleen
 er eenig geloof aan kunnen hechten. Onder andere dwaasheden, laat men er den Prins
 in schrijven: »Geen Heer of Vorst, die tot groote zaken of voordeelen tracht te komen,
 behoeft eenigzins op de godsdienst te letten of er zich aan te storen.... Men zal hen (de
 Nederlanders) wel tot zulke godsdienst dwingen, als Uwe Hoogheid tot zijne dienst raadzaam
 zal oordeelen (5).» Den twaalfden van Oogstmaand vertrokken zeven gezanten, met ST. AL-
 DEGONDE aan het hoofd, naar ANJOU om eene overeenkomst met hem tot stand te brengen.

(1) CARNERO, *las guerras civiles*, p. 161, 162. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 412—414. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 317, 318. FRESINGA, *Memorien*, bl. 261—287. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XV. bl. 215—219. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 183 verso, 184, 189. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVII. bl. 714—718.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 235.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 239—241. Vgl. GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 380, en KERVYN DE VOLKAERSBEKE, in de *Documents Hist.* T. II. p. 189 (1). CAMPANA gelooft evenwel nog aan de echtheid van dien brief, welke aan ASSONVILLE wordt toegeschreven, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 20 verso. Ook HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 316.

Te *Plessis-les-Tours* ontving hen de Hertog ten uiterste voorkomend en minzaam. Met 1576—1581 kracht van redenen toonden zij hem de regtvaardigheid van den opstand, zoo wel als 6 v. van den krijg der Nederlanders tegen *Spanje* aan; dat zij niet uit ligtzinnigheid, maar 12 v. uit nooddwang hunnen voormaligen Opperheer verlieten; waarom zij hunne keuze 1580 op den Hertog gevestigd hadden en hem een gezag aanboden, dat niet onbepaald of willekeurig was, maar op billijke gronden, op voorregten, vrijheden en oude herkomsten rustte (1). Hierop werden de onderhandelingen geopend en de voorwaarden van het verdrag, zeven en twintig in getal, van wederzijde naauwkeurig gewikt en gewogen. Inzonderheid gingen de Nederlandsche gezanten met de uiterste behoedzaamheid te werk. Zoo, om iets te noemen, begeerden 's Hertogs gemagtigden, dat het woord *Souverein* naast dat van *Heer* zou geplaatst worden, waarin zij volstrekt niet wilden treden, daar »dit woord dubbelzinnig was, want het kon vertolkt worden *Opperste*, hetwelk bij de Nederlanders niet anders beteekende dan *Eerste* in het Fransch; maar het werd ook dikwijls genomen voor eenen, *die onbepaalde magt heeft*, in welken zin het argwaan zou baren en geene plaats vinden onder volken, gewoon naar hunne wetten, oude gebruiken en voorregten te leven.” Over het geheel toonden de Staatsche afgevaardigden weinig of geene rekkelijkheid ten aanzien van 's Hertogs voorgestelde wijzigingen. Geen punt echter veroorzaakte heviger strijd dan het zes en twintigste, waarbij de Staten van eed en gehoorzaamheid ontslagen werden, wanneer de Hertog of zijne nazaten dit verdrag in eenig opzigt overtraden. De Franschen oordeelden, dat deze voorwaarde moest gewijzigd worden, daar zij de Staten tot regterscheen te maken over het onderhouden des Verdrags, hetgeen hun ongeraden dacht, onaangezien de Hertog voorhad, dat Verdrag in allen deele na te komen. De gezanten hervatten, dat hunne vorige Landsheeren geene zwaarigheid gemaakt hadden, zich nog enger te laten beperken, steunende op de trouw en de gehoorzaamheid der Nederlanders, hetgeen zij door vele voorbeelden poogden te staven. Maar de Voorzitter LA REGNIE voerde hiertegen verscheidene andere aan van oproer en mouterij in *Vlaanderen* en elders, en stond er op, dat men bij het punt in geschil deze bepaling zou voegen: *als den Landen blijken zal, dat dit Verdrag gebroken is*. En als de Staatschen hiertoe niet wilden overgaan, daar zij uitdrukkelijken last hadden, in zulk een teeder punt niets toe te geven, hield hij sterk aan, dat men er ten minste bijvoegde: *naar de oude voorregten*. Dan eerst, meende hij, zou men den Koning van *Frankrijk* dit punt aannemelijk kunnen maken, die anders zou oordeelen, dat men met zijn broeder den spot dreef en hem, als men zich van zijne magt tegen de Spanjaarden naar genoeg bediend had, onder voorwendsel van het schenden dezès verdrags, dacht te lozen. De gezanten

(1) Dit lezenswaardig betoog, in 's Rijks Archief berustende, heeft DE JONGE opgenomen in zijne *Onuitg. Stukk. D. I. bl. 106—126*.

1576— echter bleven onverzettelijk, en de Hertog liet zich de voorwaarde, zoo als zij daar lag,
 1581 welgevallen. Nadat vele zwaarigheden uit den weg geruimd en eenige veranderingen
 19 v. in de voorgestelde punten gebragt waren, werd het volgende in elk opzigt zeer merk-
 Herfst- waardig Verdrag gesloten:
 maand
 1580

1°. De Staten der *Nederlanden* kiezen en beroepen den Hertog van *Anjou* tot Vorst en Heer met zulke waardigheden en titels als de vorige Landsheeren hebben bezeten, onder voorwaarde evenwel, dat de geslotene verbindtenissen met het Roomsche Rijk, *Frankrijk*, *Engeland*, *Denemarken* en anderen, in zoo verre zij niet nadeelig zijn aan dit Verdrag, in haar geheel blijven. 2°. 's Hertogs wettige erfgenamen in de mannelijke lijn zullen hem in de regering opvolgen; echter zal den Staten, in geval er meer dan een erfgenaam is, de keuze overgelaten worden. 3°. In geval van minderjarigheid van den opvolger, behouden de Staten de regering aan zich; ook de voogdij over den minderjarige tot hij volle twintig jaren bereikt heeft, ten ware er, met hunne bewilliging, anders over beschikt wierd; mogt de Hertog geen mannelijk oir nalaten, dan zullen zij een anderen Heer mogen kiezen. 4°. De Hertog wordt in het bezit gesteld van 's Lands domeinen, die van persoonlijke schulden zullen gezuiverd worden, onder beding, dat hij het beheer daarover aan inboorlingen opdrage; en mogten zij voor zijne hofhouding ontoereikend bevonden worden, dan zullen de Staten hem bovendien andere middelen daartoe aanwijzen. 5°. De Hertog zal alle vrijheden en voorregten, ook de Unie van *Utrecht*, moeten handhaven, in zoo verre deze laatste niet strijdt met het tegenwoordig Verdrag. 6°. Hij zal alles bekrachtigen wat door den Aartshertog MATTHIAS, met bewilliging der Algemeene en Bijzondere Staten, is uitgevaardigd. 7°. Eens in het jaar ten minste, zal de Hertog de Algemeene Staten bijeenroepen, om over 's Lands belangen te raadplegen en er regel op te stellen, terwijl de Staten daarenboven, overeenkomstig de oude voorregten, de vrijheid hebben zoo dikwijls zij het goedvinden, bijeen te komen. 8°. De Hertog zal zijn verblijf houden in *de Nederlanden*, en mogt eene lange afwezigheid gebiedend gevorderd worden, dan zal hij, met bewilliging der Staten, eenen Nederlander in zijne plaats stellen. 9°. De Leden van 's Hertogs Raad moeten inboorlingen zijn, behalve een of twee Franschen, den Staten aangenaam. 10°. Tijdens het verblijf des Hertogs in *de Nederlanden* zal hij de voornaamste ambten van zijn huis aan inboorlingen opdragen, en tot geringere Edellieden of Hofbeambten meestal insgelijks Nederlanders kiezen. 11°. Tot het vervullen van Stadhouders- of Bevelhebbersposten zullen de Staten altijd drie personen den Hertog voorstellen, uit welke hij eene keuze zal doen. 12°. De Hertog zal den geloofsvrede en de godsdienst in denzelfden staat laten, waarin zij zich thans bevinden. 13°. *Holland* en *Zeeland* zullen, zoo wel in het stuk van godsdienst als anderzins, in den tegenwoordigen toestand blijven; doch in al hetgeen het muntwezen, den oorlog, de belastingen, de voorregten van gewesten en steden onderling betreft, zich aan den Hertog en de Algemeene Staten onder-

werpen, naar luid der reeds geslotene of nog te sluiten verdragen, met gemeen overleg ^{1576—} der Algemeene Staten en overeenkomstig de oude gewoonten en voorregten. 14°. De ¹⁵⁸¹ Hertog zal niet toestaan, dat in of buiten zijn huis tegen iemand, wie ook, een geloofsonderzoek plaats hebbe; en hij zal beide godsdiensten gelijkelijk beschermen. 15°. Hij zal trachten den Koning van *Frankrijk* te bewegen, de Staten tegen den Koning van *Spanje* en hunne overige vijanden te ondersteunen. 16°. Als de Hertog in het bezit der Landen gesteld is, zal hij bewerken, dat *Frankrijk* en hij, met gemeen overleg, diegenen beoorlogen, welke dat rijk of deze gewesten aanvallen, zonder dat de laatste daarom immer bij de kroon van *Frankrijk* ingelijfd, of van hunne voorregten en vrijheden beroofd zullen worden. 17°. Tot versterking van de magt der Nederlanders, om hunne vijanden te wederstaan, zullen nieuwe of engere verbonden met *Engeland*, *Denemarken*, *Portugal*, *Zweden*, *Schotland*, *Navarre*, de Duitse Vorsten, de Hanzesteden en anderen gesloten worden. 18°. De Hertog zal den krijg voeren uit eigen middelen of die van den Koning, zijn broeder, waarbij de Staten jaarlijks twee millioen, vier maal honderd duizend gulden zullen voegen, uit welke, in de eerste plaats, de soldij der benoedigde bezettingen en van het krijgsvolk des Lands zal betaald worden. 19°. De Hertog zal een legerhoofd, naar goeddunken der Staten, benoemen, en eenen Overste over de Fransche benden, welke den Staten aangenaam is. 20°. Hij zal, buiten toestemming der Staten, geene steden of vestingen met Fransch of vreemd krijgsvolk mogen bezetten; de landssoldaten zal hij, naar goedkeuring van den Raad van State, inlegeren. 21°. Om het krijgsvolk eenige rust te verschaffen en tot winterlegering, zullen de Staten geschikte plaatsen aawijzen. 22°. De vreemde krijgsbenden, de Franschen er onder begrepen, zullen het Land ruimen, zoodra de Algemeene Staten zulks van den Hertog verlangen. 23°. De Hertog zal de magt niet hebben, zonder bewilliging der Staten, welke hem hebben aangenomen, met den Koning van *Spanje* of andere Mogendheden eenig vergelijk, hoegenaamd, ten nadeele des Lands of van dit Verdrag te treffen. 24°. Het zal echter den afgewekenen gewesten vrijstaan, zich aan dit Verdrag te sluiten. 25°. Met de plaatsen, welke in of buiten *de Nederlanden* worden ingenomen, zal de Hertog naar goedvinden der Staten handelen. 26°. De Hertog en zijne opvolgers zullen den eed op dit Verdrag aan de Algemeene Staten en de Staten van elk gewest moeten afleggen; en zoo zij er inbreuk op maken, zullen de Staten met de daad ontslagen zijn van alle gehoorzaamheid, eed en trouw, en eenen anderen Vorst mogen aannemen, of in hunne zaken op zulk eene wijze voorzien, als zij dan geraden zullen vinden. 27°. Eindelijk zullen de Hertog en de Staten een middel beramen, om den Aartshertog MATTHIAS, welke herwaarts is geroepen en zich van zijnen plicht getrouw heeft gekweten, in elk opzigt te bevredigen.

Onder deze punten was nog gevoegd, dat zij waren ingewilligd onder beding, dat de Hertog van zijn broeder eene schriftelijke verklaring zou verwerven, dat de Koning

1576— van *Frankrijk* het *vijftiende* en *zestiende* lid van dit Verdrag zou nakomen, het-
1581 welk alsdan zonder verandering zou worden opgemaakt en ten uitvoer gelegd. Ook behield de Hertog het regt aan zich, om in persoon ter vergadering der Staten het *tweede*, *derde*, *negende* en *achttiende* punt des Verdrags in nader beraad te brengen, onder voorwaarde evenwel, dat het den Staten zou vrijstaan, daaromtrent naar goeddunken te besluiten. Voorts verklaarde ANJOU, dat hij het *zesde* punt slechts had aangenomen, op de verzekering der gezanten, dat niets van belang verordend of verleend was; en dat, wat het *tiende* punt betreft, men naauwkeuriger zou bepalen, wie onder de voornaamste ambtenaren moeten verstaan worden. Ten slotte gaven de Staten te kennen, dat zij onder het *vijf en twintigste* punt niet begrepen wat het regt des oorlogs betrof, hetgeen zij den Hertog en zijn krijgsraad geheel overlieten (1).” Terstond na den afloop dezer onderhandelingen, zond ANJOU den Staten eenen allerhोoflijksten brief, vol schoone beloften. »Ik beloof U,” zegt hij, »wat er mij ook door moge gebeuren, Uwe vrijheid weder op te heffen; Uwen staat, Uwe wetten en voorregten te handhaven; Uwe huisgezinnen en goederen te verdedigen tegen allen, die zich iets te Uwen nadeele verstouten zullen. En aangezien tot instandhouding Uwer vrijheid, welke ik, met Gods gunst, hoop en begeer te onderschragen, noodig is, allen bijzonderen haat, nijd en euvelmoed af te leggen, zoo vermaan, ja, bid ik U van ganschen harte, te zamen te spannen in goede onderlinge verstandhouding, tot achtervolging Uwer oude gewoonten, keuren en instellingen. Vertrouwt voorts dat, na het voltrekken van dit Verdrag en na mijne aankomst bij U, Gij altijd een wissen steun in mij vinden zult; en dat ik al mijne magt en gezag daartoe besteden wil, zonder mijne middelen of eigen leven te verschoonen, die ik aan het behoud en de vermeerdering van Uwen staat heb toegewijd (2).”

Het aannemen van voorwaarden, welke den Opperheer slechts eene schaduw van gezag overlieten, maakt het zeer waarschijnlijk, dat ANJOU niet willens was een verdrag op te volgen, waarbij hem ten eenenmale »handen en voeten gebonden werden (3).” ST. AL-

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XV. bl. 224, 225. B. XVII. bl. 304—309. v. METE-REN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 187. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 710—712. B. XVII. bl. 744—757. *Groot Placaatb.* D. IV. bl. 68. Oppervlakkig en kort is het verslag der onderhandelingen met ANJOU bij CARNERO, *las guerras civiles*, p. 164. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 206. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 19 verso. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 314, 315. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 397. v. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 26, 27.

(2) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVII. bl. 757, 758.

(3) Vgl. BILDERDIJK, D. VII. bl. 39. v. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 450.

DEGONDE schreef niettemin aan den Burggraaf van *Turenne*, dat »de Nederlanders en 1576—
het geheele Land zich aan den Hertog, onder *eenige* voorwaarden, had *onderworpen* (1).” 1581
Velen echter twijfelden of ANJOU, juist om deze bepalingen, wel ooit in *de Nederlanden* zou komen (2). Niet alleen in dien tijd, maar ook later, is het onderhandelen met den Franschen Vorst door velen afgekeurd en gegispt geworden. Men kan het met 'sPrinsen gewone voorzigtigheid en staatkunde niet overeenbrengen, dat hij den Hertog van *Anjou*, mismaakt naar ligchaam en geest, genegen was en doordreef, dat hem de opperheerschappij over *de Nederlanden* opgedragen werd, hetgeen de bron van zoo veel kwaad, mistrouwen, en oneenigheid in die gewesten geweest is. Het kon, meent men, zijner schrandtheid, zijnen blik in de toekomst als 't ware, niet ontgaan, dat het hulpmiddel, het inhalen van ANJOU namelijk, erger zou zijn dan de kwaal zelve, gelijk bij de uitkomst is gebleken (3). Eenigen, en onder hen de Landgraaf van *Hessen*, denken, dat ORANJE zich door zijne gemalin heeft *laten bepraten*, om naar de zijde van *Frankrijk*, waarin ook zijn prinsdom gelegen was, over te hellen (4). Maar ORANJE was de man niet, die zich liet bepraten, ten ware dit met zijne staatkundige inzichten strookte. Anderen gelooven, dat de Prins zijne toevlugt, als uit wanhoop, tot den Hertog heeft genomen, daar hij zag, dat hij zich niet langer alleen en zonder buitenlandsche hulp kon staande houden. »ANJOU, de naaste erfgenaam van den Franschen troon na den kinderloozen HENDRIK III, zou, hoopte hij, de geheele magt van dat Rijk ter beschikking van *Nederland* stellen, waarmede men alsdan ligtelijk de Spaansche magt, door de geheele breedte van *Frankrijk* van haar vaderland afgesneden, zou hebben kunnen vergruizen. Maar de groote man bedacht niet, dat *Frankrijk*, in zulk een geval, nog veel gevaarlijker vijand dan *Spanje* zou geworden zijn voor *Nederland*, hetwelk onmiddellijk aan zijne deur lag, terwijl de *St. Bartelsnacht* getuigde, hoe men zich op de eeden der Koningen uit het Huis van *Valois* kon verlaten. WILLEM vreesde *Spanje* en zijne reuzenkracht boven alles, vooral zoo zij door eenen PARMA bestuurd werd (5).” Hiertegen is aangevoerd, dat »ORANJE zoo wanhopig niet was, zich zoo ligt geene vrees liet aanjagen, en vroeger zoo dikwijls in veel grooter gevaren, ja, zelfs in den uitersten nood verkeerd had, uit welke hij zich steeds door zijn moed en standvastigheid gered had. Thans stond het met zijne zaken zoo slecht

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 405. Vgl. p. 408.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 432.

(3) v. d. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. XLIII. *Leven van WILLEM I*, D. III. bl. 333, 337.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 429. Blijkbaar was ook STRADA van dat gevoelen, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 20.

(5) v. KAMPEN, *Vaderl. Karakterk.* D. I. bl. 400.

1576— niet; want ofschoon hij zich denklijk niet lang in *Brabant* en *Vlaanderen* zou kunnen staande
1581 houden, vond hij echter toevlugt in de gewesten der Utrechtsche Unie, die óf onder zijn gebied stonden, óf hem toegedaan waren. Zijn broeder was Stadhouder over *Gelderland*; hij zelf over *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht* en *Friesland*; en in de beide eerste gewesten was hem de Hooge Overheid opgedragen met volkomen magt over het volk van oorlog. Wat kon hij nu met al deze gewesten te zamen en bijeenverbonden niet uitrigten, daar hij te voren met *Holland* en *Zeeland* alleen, en toen zij nog door de twee magtigste steden, *Amsterdam* en *Middelburg*, vaneen gescheurd waren, zulk eenen krachtigen wederstand had geboden?" Men beweert alzoo, dat »de Prins, zich door zijne te groote staatszucht heeft laten vervoeren en door het inroepen van ANJOU getracht heeft, *de Nederlanden* met dien Vorst te deelen; *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht* voor zich te behouden, en het overige den Hertog te laten, om het, zoo goed mogelijk, tegen de Spanjaarden te verdedigen (1)." Anderen weder willen, dat »de Prins de opdracht van het bewind over *de Nederlanden* aan ANJOU doorgedreven hebbe, om later in diens hoogen rang, waar dezen slecht door hem bekleed zou worden, langzamerhand zich in te vlijen. Maar op welken grond kan dit vermoeden, den Prins zoo onwaardig, toch berusten? Er is althans tegen, dat ORANJE ten einde toe en zelfs te lang, van den Hertog een goed gevoelen koesterde. Daarenboven blijkt het uit onwedersprekelijke getuigenissen, dat men het hoog gezag over het geheel der Nederlandsche Gewesten veel liever aan ORANJE dan aan ANJOU zou hebben opgedragen; dat die opdracht hem herhaaldelijk en op het dringendst is voorgesteld, doch dat hij haar volstandig heeft geweigerd; van welke weigering het beginsel eener gematigde eerezucht voor het minst niet is uitgesloten geweest (2)." — Doch vóór men 's Prinsen gedrag, ten opzichte van ANJOU, beoordeelt en naar den uitslag veroordeelt, moet men niet vergeten, dat ORANJE niet overtuigd was, gelijk zijn levensbeschrijver anderhalve eeuw later, dat men buiten vreemde hulp zich toen tegen de Spanjaarden, wier magt door het verwachte bezit van *Portugal* aanmerkelijk stond versterkt te worden, konde staande houden. Onbewimpeld en op waardigen toon stelt hij in een brief aan SCHWENDY de noodzakelijkheid voor, welke de Nederlanders dreef, tegen hunnen Heer op te staan, die hen niet als onderdanen maar als slaven op de wreedste wijze behandelde; hij toont aan, dat diegenen, welke naar goddelijk en menschelijk regt het meest verplicht waren hen te ondersteunen, niet alleen volstrekt het oor gesloten hadden voor al hunne verzoeken, beden en vermaningen, maar eindelijk, als middelaars opgetreden, zelfs hunne zaak veroordeeld en getracht hadden,

(1) *Leven van WILLEM I*, D. III. bl. 336—338.

(2) BROES, *Filip v. Marnix*, D. II. St. II. bl. 422, 423 alwaar eenige dier getuigenissen uit de *Archives de la Maison d'Orange* worden aangehaald.

hen nog ellendiger te maken dan te voren. » Men vermaant hen slechts, » gaat hij voort, » met 1576—
geduld den afloop van nieuwe onderhandelingen af te wachten. » Intusschen deed *Engeland* 1581
weinig, *Duitschland* niets voor *de Nederlanden*. Is het wonder, dat, gelijk de Prins
zich uitdrukt, » het arme Nederlandsche volk, *uitgeput en van armoede en gebrek als*
't ware naar den laatsten adem hijgende, besluit, de verkwikking en het brood van
dengenen aan te nemen, welke die heeft aangeboden, en zich niet langer op te hou-
den met de beloften van anderen, welke, ofschoon overtuigd, dat de Nederlanders tot
den uitersten nood gebragt zijn, hen echter slechts met de ijdele hoop op een gast-
maal vleijen, hetwelk door diegenen toebereid wordt, welke dien uitersten nood heb-
ben te weeg gebragt (1)? » JAN van *Nassau*, hoezeer tegen het onderhandelen met
ANJOU ingenomen, verklaarde, dat aangezien geen ander Vorst zich om de Nederlan-
ders bekommerde, zij wel genoodzaakt waren, zich tot den Hertog te wenden (2).

Maar om welke reden vond ORANJE weinig behagen, aan HENDRIK van *Navarre* het
bewind der *Nederlanden* op te dragen? » Boven ANJOU toch, zou men zeggen, was
verre verkieslijk een Vorst met vele deugden begaafd, het Protestantsche geloof toe-
gedaan, wien de Fransche Koning gaarne, onder geheime voorwaarden, ten Lande zou
zien uittrekken, en die gereed was de Nederlanders te ondersteunen, gelijk deels uit vroe-
gere, deels uit latere aanbieding genoegzaam is op te maken. » Men meent deze reden te
vinden: vooreerst in den afkeer der Roomsche-Katholijken, waartoe nog het meerendeel der
Nederlanders behoorde, van de Hugenooten, aan wier hoofd zich HENDRIK van *Navarre* be-
vond; ten tweede in de bedenking, dat die Vorst een groot, dapper, en even staatzuchtig
als staatkundig man, zich noode zou voegen, om, gelijk in het plan van den Prins
niet duister lag opgesloten, het bewind gedeeltelijk met hem te deelen, gedeeltelijk
onder hem te voeren; ten derde, en wel voornamelijk, omdat destijds nog de krijg
met de Hugenooten in *Frankrijk* duurde. Hoe toch zou de Nederlander toevlugt nemen
tot HENDRIK van *Navarre*, die zelf en met geheel zijne magt aan de spits van dien
krijg stond? Daarbij had ORANJE het oog op ANJOU gevestigd, om door hem onderstand
van den Koning van *Frankrijk* te verwerven, welke door tusschenkomst van den Ko-
ning van *Navarre*, toen in oorlog met HENDRIK III, zeker niet te verwachten was. De
laatstgenoemde Vorst zou noch konde, zelfs te gunste van ANJOU, de gezochte bescher-
ming verleenen, ten zij eerst de vrede met de Hugenooten hersteld ware; en wie was
meer, wie anders geschikt den vrede te bemiddelen dan ANJOU? HENDRIK van *Navarre*
betoonde zich hoogst te vreden met de verkiezing van den Hertog, en bood zelf zich geree-
delijk aan, met en onder hem het bedrukte *Nederland* te komen helpen (3). » Het is

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 230—239.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 391.

(3) BROES, *Filip van Marnix* D. II. St. II. bl. 79, 80, 420, 421.

1576— niet onwaarschijnlijk, dat eene mogelijke echtverbindtenis van ANJOU met Koningin ELI-
1581 ZABETH mede invloed op 's Prinsen keuze gehad hebbe.

Het onmiddellijk nadeel, welk de opdracht van het hoog bewind aan den Franschen Vorst berokkende, was het verhaasten van het vertrek uit *de Nederlanden* van den wakkeren JAN van Nassau, waartoe echter ook andere omstandigheden aanleiding gaven (1). Reeds in het midden des verleden jaars had het overlijden zijner gemalin, zijne terugkeer naar *Dillenburg* wenschelijk gemaakt, daar thans zijne staten en zijn talrijk gezin van toezigt beroofd waren. Niet dan met moeite liet hij zich toen door den Prins van *Oranje* overhalen, nog in *de Nederlanden* te blijven, waar nu de staat van zaken, hem een langer vertoeven onmogelijk maakte. Behalve de onderhandelingen met ANJOU, grieden hem op het gevoeligst het heulen van zijn schoonbroeder, den Graaf van *den Berg*, met de Spanjaarden, en het openlijk overgaan van zijn voormaligen vriend REN-
NENBERG tot de zijde des Konings, aan welke zich, in het geheim, ook de Heer van *Anholt* gehecht had. Hij wanhoopte daarenboven aan den goeden afloop van zaken in *de Nederlanden*, van welker toestand hij een allerongunstigst tafereel ophangt. »De zaken loopen hier,» zegt hij, »geheel wonderbaarlijk en zeldzaam door elkander, vorderen ontzettend veel moeite en arbeid, en leveren een treurig schouwspel op. Alom is niets anders dan krijg, onrust, groot mistrouwen, afscheiding, oneenigheid, verderf, en jammerlijk klagen. Aan den eenen oord heeft men het met den Spaanschen vijand te doen; aan den anderen met de afgevallene Heeren, landen en steden, welke zich Misnoegden noemen; aan eenen derden met ons eigen krijgsvolk, hetwelk men sinds lang veel loon schuldig is; aan eenen vierden met de boeren en huislieden, welke zoo hier als in *Friesland* en *Overijssel* zeer oproerig en eenige duizenden sterk zijn, die dagelijks door den vijand hoe langer zoo meer opgezet worden; aan eenen vijfden met onze eigene vrienden en patriotten, eer men hen zoo verre gebragt heeft, dat zij den dreigenden nood en het gevaar erkennen, en tot afwending daarvan het hunne behoorlijk en naar plicht bijdragen. Eindelijk hebben de Prins en ik voor ons zelve waarlijk ook niet weinig te doen, en zulks niet alleen wegens de veelvuldige bezigheden, maar ook dewijl men ons bijna overal naar lijf, leven, en eere tracht, en wij daarenboven zoo weinig onderhoud en middelen hebben om te bestaan, dat wij somtijds *naauwelijks het brood voor onze tafel*, ik spreek niet van andere be-
noodigdheden, *bekomen kunnen* (2).» Hoe de Gelderschen 'sGraven diensten, opoffe-
ringen, ontberingen, en pogingen ter bevordering hunner welvaart erkenden; hoe zij

(1) v. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 29.

(2) Zie 'sGraven brief van den 9^{den} van Grasmaand 1580, in de *Archives de la Maison d'Orange* p. 328.

H. Steink. sculp.

in zijn onderhoud voorzagen, blijkt uit zijne eigene verklaringen, welke bijna aan het 1576—
ongeloofelijke grenzen. »Ik vrees,» schrijft hij uit *Arnhem* aan den Prins van *Oranje*,¹⁵⁸¹
»het niet tot den Landdag te zullen uithouden, daar ik van de Gelderschen en van
de Vereenigde Gewesten niet alleen volstrekt geene betaling heb bekomen en derhalve
in de behoeften mijner huishouding niet kan voorzien, zoodat zelfs de *bakker mij na
heden geen brood meer wil leveren*, maar ook het geld niet ontvang, welk ik voor de
Gelderschen van den Paltzgraaf heb opgenomen, zoo dat ik hem, als dat niet binnen
acht of tien dagen komt, tegen den eersten van Wintermaand mijn ambt *Siegen* moet
inruimen.» — »Niet alleen moet ik vele vergeefsche kosten maken, om betaling te
krijgen, maar dikwijls met mijn gezin en paarden *gebrek lijden*; ik ga ook wel eens
zonder eten naar bed, daar de kok niets heeft om te koken; daarenboven moet ik in
een huis *zonder dak en van alle kanten open*, en uit *gebrek aan brandstof*, koude en
vorst verduren. — Reeds *meer dan twee maanden heb ik in een eng, somber en voch-
tig kamertje doorgebracht* (1).» Het ontbrak alzoo niet aan redenen, welke 's Graven
besluit billijkten, naar zijne staten terug te keeren; eene voorgenomene echtvereeniging
met de dochter van den Keurvorst van *den Paltz*, en het overlijden zijner zeven en
zeventigjarige moeder *JULIANA van Stolberg*, om dien tijd voorgevallen, zullen ongetwij-
feld mede zijne afreis bespoedigd hebben. Eenige maanden na zijn vertrek, verontschuldigde
hij schriftelijk bij *ORANJE* zijne afwezigheid. 's Prinsen aanhoudende pogingen en drin-
gende verzoeken, om zijnen broeder te bewegen, terug te keeren en het Stadhouderschap
van *Gelderland* weder op zich te nemen, waren even vruchteloos als die van 's Graven
zoon *WILLEM LODEWIJK*, van eenige zijner vertrouwde vrienden, en van de Gelderschen.
In een uitvoerigen brief ontwikkelde hij de redenen, welke hem beletten aan hun ver-
zoek gehoor te geven; redenen, die meer van gezond verstand dan van onbepaalde ge-
negenheid voor de Nederlanders getuigen, op wier handelwijze, te zijnen opzichte, hij
trouwens ook niet bijzonder roemen konde (2). *JAN van Nassau*, zonder zich immer
weder regtstreeks met den staat der *Nederlanden* te moeijen, tot welks vestiging hij zoo
uitnemend veel had toegebracht en opgeofferd, regeerde nog vijf en twintig jaren zijn
klein gebied van *Nassau-Dietz* in stille rust en vrede. Hij overleed den achtsten van
Wijnmaand Zestien honderd zes, ruim zeventig jaren oud, en liet na drie en tachtig
kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen. Twee zijner zonen waren in dienst

(1) Zie 's Graven brief van den 10^{den} van Slagtmaand 1579, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 108—120.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 416—422, 433—438, 445—461, 463—465, 467—476, 481—492, 510—530, 554, 569—582. I. A. ПИРОФФ, *Bijdragen v. d. Vaderl. Gesch.* D. II. bl. 161—191.

1576—
1531 der *Nederlanden* den heldendood gestorven. Zijn oudste, WILLEM LODEWIJK, werd Stadhouder van *Friesland* en *Groningen* (1).

Omtrent den tijd van het vertrek van JAN van *Nassau* uit *de Nederlanden*, was aldaar de Hertogin MARGARETHA van *Parma* teruggekomen. Als voormalig Landvoogdes dezer gewesten, had zij een gunstigen indruk bij de bevolking achtergelaten (2), en FILIPS meende thans door haar de harten der Nederlanders te herwinnen. Hij volgde hierin den raad van GRANVELLE, welke den Nederlandschen opstand hoofdzakelijk aan de geweldenarijen van ALBA toeschreef, wiens misslagen, naar zijn gevoelen, het best door de Hertogin, wier regeringsbekwaamheden hij hoog schatte, konden verholpen worden (3). De Spaanschgezinde Nederlanders begeerden insgelijks hare komst, wel niet omdat men vertrouwde, dat zij de zaken geheel zou herstellen, »want dit is meer het werk van God dan van menschen,» schreef de Raadsheer ASSONVILLE, maar omdat zij meer dan iemand anders daartoe konde bijdragen (4). Hoewel reeds in Vijftien honderd zeven en zeventig bestemd, DON JAN in de Landvoogdij te vervangen, was haar vertrek steeds om ziekte, doch inzonderheid om staatkundige redenen, verschoven geworden (5). Eindelijk kwam zij tegen het einde van Oogstmaand Vijftien honderd tachtig te *Namen*, en werd door haren Zoon ALEXANDER FARNESE ontvangen. Haar was het bestuur der staatszaken opgedragen; PARMA slechts het opperbevel over het krijgsvolk en het beleid van den oorlog gelaten. Deze schikking behaagde geenszins den jeugdigen, eerzuchtigen Prins, die in zich de kracht en de bekwaamheid gevoelde, om alleen te regeren. Hij schijnt ook spoedig zijne moeder daarvan overtuigd te hebben. Immers meldde zij eerlang den Koning, »dat zij den toestand in *de Nederlanden* veel hagchelijker en ingewikkelder had gevonden, dan men haar dien in *Italië* had afgemaald, en dat de rust niet anders dan door kracht van wapenen zou te herstellen zijn. Daartoe nu was haar zoon ongelijk veel beter berekend dan zij, weshalve zij ernstig verzocht, haar van den opgelegden last te ontheffen, en dien haren zoon alleen over te laten.» PARMA zelf zette aan GRANVELLE de redenen uiteen, waarom hij deze verdeeling van het gezag als nadeelig afkeurde. De Koning, hierin door den Kardinaal gesteund, bleef echter bij zijn besluit volhar-

(1) v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk. D. II. bl. XLIII. Levensschets van JAN v. Nassau*, in de *Gelders. Volksalm.* voor 1850, bl. 32. v. KAMPEN, *Vaderl. Karakterk. D. I. bl. 330, 331.*

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl. D. II. St. IV. bl. 512.*

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 410.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 342, 373.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 204, 248, 338.

den; hij schijnt zelfs eenig wantrouwen tegen PARMA opgevat te hebben (1), in wiens 1576—
verzoek om ontslag als Opperbevelhebber des legers, evenwel niet bewilligd werd. Doch 1581
toen de Spaanschgezinden, en bovenal de soldaten, bij het gerucht, dat PARMA zijn
afscheid zou nemen, zich hoogelijk ontevreden toonden, en dit door MARGARETHA op
het sterkste den Koning werd voorgesteld, zag FILIPS zich genoodzaakt toe te geven.
Hij bevestigde dan eindelijk den negen en twintigsten van Wintermaand Vijftien hon-
derd een en tachtig FARNESE in de Landvoogdij, doch begeerde tevens, dat MARGARE-
THA, onder een anderen titel, in *de Nederlanden* zou blijven. Zij hield zich tot in
Herfstmaand Vijftien honderd drie en tachtig te *Namen* op, en keerde toen, met verlof
des Konings, naar *Italië* terug, waar zij vijf jaren later overleed (2).

Het onderhandelen der Staten met *Anjou*, zelfs in spijt van 's Keizers voorstellingen,
had in den Aartshertog MATTHIAS een gevoel van schaamte over zijne nietsbeteekenende
figuur in *de Nederlanden*, waar hem zelfs zijne jaarwedde niet uitbetaald werd (3),
opgewekt. Hij beklagde zich den twee en twintigsten van Hooimaand bitterlijk bij
de Algemeene Staten over de behandeling, welke hij had ondervonden en verzocht,
dat »men de diensten, door hem en zijn huis aan de Landen bewezen, in gedachten
wilde houden en hem onbewimpeld te kennen geven, wat men met hem en de zijnen
voorhad.» De Staten hadden medelijden met den armen Vorst en beloofden hem de
uitbetaling zijner wedde, zoodra hunne geldmiddelen dit zouden gedoogen; voorts ga-
ven zij hem hoop op de inkomsten van het Aartsbisdom *Utrecht*, en verschoonden het
wederopvatten der onderhandelingen met ANJOU door de wet der noodzakelijkheid, ter-
wijl zij hem verzekerden, in het verdrag met den Hertog te sluiten, zijne belangen
niet uit het oog te verliezen, en hem alle mogelijke genoegdoening te verschaffen (4).
ORANJE verdedigde het gedrag der Staten, of veeleer het zijne, ten opzichte van den

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 411, 505, 532.

(2) STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. III. p. 181—192. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*,
T. II. p. 19. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 329—331. CARNERO, *las guerras civiles*, p. 164.
CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 292. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XV.
p. 214. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 186 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVII.
bl. 713. BILDERDIJK, D. VII. bl. 26, meent, dat de regering van MARGARETHA een onschatbaar geluk
voor *de Nederlanden* zou geweest zijn. Wij betwijfelen dit zeer; de zaken waren te ver gekomen.

(3) Zie zijne klagte daarover aan de Staten van *Vlaanderen* in Grasmaand 1579. *Documents
Hist.* T. I. p. 271.

(4) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 397. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 316.
BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XV. bl. 212. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 188.
HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 711.

1576— Aartshertog, welke door den Keizer en de Duitsche Vorsten aan zijn lot werd overge-
1581 laten, en wien zij nimmer, gelijk zulks door andere Mogendheden geschied was, in zijne waardigheid van Landvoogd erkend hadden. »Hoe kunnen derhalve *de Nederlanden*,” zegt hij, »eenige hulp verwachten van hem, die zich door elk, door zijne naaste betrekkingen zelfs, en welke er het meeste belang in dienden te stellen, dat hij hier bleef, verlaten ziet? Hoe kan het den Nederlanderen als eene dwaling of misslag gerekend worden, dat zij zich in hun dringenden nood tot eenen anderen Vorst wenden, van wien zij hulp en bijstand ontvangen kunnen (1).”

Intusschen was door DE VILLIERS, op last van den Prins, de bondige, welsprekende en krachtige, maar niet minder hevige en vinnige *Apologie of Verdediging des Prins van Oranje*, tegen de beschuldigingen van den Koning van *Spanje*, opgesteld. »De Schrijver laat ORANJE eenvoudig verhalen, wat er heeft plaats gehad, maar doet dit op eene wijze, dat, naar gelang de Prins zich als Vorst en mensch van lieverlede al meer en meer in zijne volle grootheid vertoont, de Koning zich tevens al hatelijker en trouwloozter voordoet, en de eind-indruk wordt belangstelling in, en liefde voor den verbannene en ten dood gedoemde (2).” Van dit hoogst belangrijk gedenkstuk, eene onschatbare bron voor de geschiedenis van dien tijd, komen zelden afdrukken voor, en zou reeds uit dien hoofde alleen verdienen, hier meer dan in eene vlugtige opgave van den inhoud medegedeeld te worden (3).

De Prins opent zijn Verweerschrift, gerigt aan de Algemeene Staten, met de plegtige verklaring, dat hij alleen uit de zuiverste beginselen zich aan de zaak der Nederlanders heeft toegewijd, en zich verheugt door 's Konings schandelijken banbrief in de gelegenheid gesteld te zijn, daarvan voor de wereld getuigenis af te leggen. »Wat kan er aangenamer zijn,” zegt hij, »inzonderheid voor dengenen, welke besloten heeft zulk eene groote en uitstekende daad te volvoeren, dan aan een edel volk, door snoodaards verdrukt, de vrijheid te hergeven; dan door de vijanden van het Vaderland ten dood toe gehaat te worden; dan uit hun eigen mond de getuigenis te hooren van zijne trouw aan de zijnen, van zijne standvastigheid tegen de tirannen en tegen allen, welke de gemeene rust versto-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 235, 236.

(2) DRESSELHUYNS, *Hist. Studie*, in *de Gids* voor 1846, D. II. bl. 117.

(3) *Apologie de GUILLAUME IX, Prince d'Orange contre la proscription de FILIPPE II, Roi d'Espagne*, in DE LA PISE, *Tableau de l'Histoire des Princes et Principauté d'Orange*, p. 468 etc.; en daaruit overgenomen in DUMONT, *Corps Dipl.* T. V. P. I. p. 384—406. De Hollandsche tekst komt voor bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. *Authent. Stukk.* bl. 65—98. De afzonderlijk uitgegeven druk daarvan te *Leiden* 1581 is zeer zeldzaam; en de uitgave, door Mr G. V. HASSELT in 1789 bezorgd, is niet in den handel gebracht.

ren? En hoe wel ik even weinig lust heb, anderen te smaden en te bestraffen, als mij ^{1576—}zelve te beroemen, wordt ik echter nu tot beide, ondanks mij zelve, genoodzaakt. ¹⁵⁸¹ Het zijn geene onbekende schotschrijvers, die mij thans aanranden, en welke ik steeds met verachtend stilzwijgen beantwoordde; het is een groot en magtig Vorst, die mij beschuldigt en wil vernietigen, om daardoor, zoo mogelijk, het Bondgenootschap te wonden en te vernielen. — Het is alzoo een pligt, welken ik aan mij zelve schuldig ben, en aan u, die zulk een onbepert vertrouwen in mij gesteld hebt, te zeggen, wat ik, overeenkomstig de waarheid, zeggen kan, en de kwaadaardigheid en valsheid mijns Beschuldigers aan te toonen en te bewijzen.” — Over de eerste misdaad, welke den Prins te last gelegd wordt, ondankbaarheid, namelijk, voor de gunstbewijzen, welke hij zoo van Keizer KAREL V als van FILIPS II zou ontvangen hebben, betuigt hij: »dat hij de nagedachtenis van den Keizer steeds in hooge waarde houdt, maar tevens onbewimpeld moet verklaren, dat hij nimmer van dien Vorst de gunsten ontvangen heeft, voor welke men thans zijne dankbaarheid eischt, maar integendeel in zijne dienst vele verliezen en nadeelen geleden heeft.” Nu toont hij in de eerste plaats aan, dat hij den Keizer de erfenis van het prinsdom *Oranje* niet verschuldigd is. »Maar eens toegestemd,” zegt hij, »dat ik den Keizer zoo veel verplicht was, als men voorgeeft, dan heeft toch de Koning van *Spanje* het regt niet, mij dit te verwijten. Hij, immers, heeft met verkrachting aller wetten van regt en billijkheid niets verzuimd, om mij juist van dat erfdeel te berooven, en al de weldaden zijns vaders, welke hij mij beschuldigt niet meer te gedenken, nutteloos te maken.”

»FILIPS beweert, dat de dankbaarheid zich niet slechts moet bepalen tot den persoon, welke de weldaden bewezen heeft, maar zich ook over zijne nazaten moet uitstrekken; derhalve, omdat ik mij tegen den zoon verzet heb, word ik ondankbaar tegen den vader geheten. Laat de Koning deze grondstelling op zich zelve toepassen, zijn gedrag met het mijne vergelijken, en dan moge hij zelf beslissen, wie van ons beide het verwijt van ondankbaarheid verdient.” Nu worden al de diensten door de Huizen van *Nassau* en *Oranje* aan dat van *Oostenrijk* bewezen, in de bijzonderheden aangetoond. »Ben ik, na de aangevoerde bewijzen,” vraagt de Prins, »niet gerechtigd te beweren, dat mijn eerroover, zonder de daden mijner voorouders, niet met die weidsche titels zou pronken, welke hij aan het hoofd van den uitgevaardigden ban geplaatst heeft?”

»Ik wil niet beweren, dat ik den Keizer volstrekt niets verschuldigd ben. Steeds zal ik met een dankbaar gevoel erkennen, dat hij sinds mijn negende jaar mijne opvoeding leidde, mij bij zich hield, mij nog zeer jong het Opperbevel over al de benden van Ordonnantie hier te Lande toevertrouwde, en mij, bij afwezigheid van den Hertog van *Savoije*, in een en twintigjarigen ouderdom boven zoo vele ervarenere Veldoversten en in weerwil van de vertoogen zijner Raadslieden, tot Opperbevelhebber van het leger

1576—
1581

aanstelde, ofschoon ik er niet om verzocht had en mij niet aan het Hof bevond. Nimmer zal ik vergeten, dat de Keizer, toen hij besloten had zijne erflanden aan zijn zoon af te staan, mij opzettelijk uit het leger ontbood, om bij die plegtigheid tegenwoordig te zijn. Ik stond naast den troon, en de Monarch leunde op mijnen schouder tot onderschraging zijner krachten. Niet minder bleek zijne achting voor mij, toen hij mij de treurige taak oplegde, de keizerlijke kroon aan zijn broeder FERDINAND over te brengen. Op welken grond nu kunnen mijne vijanden beweren, dat ik mij die bewijzen van onderscheiding onwaardig heb betoond, of dat mijne belangen er door bevorderd werden? Leed 's Keizers leger door mij nadeel toen ik het aanvoerde? Integendeel; want ofschoon de pest er onder woedde, en de twee bekwaamste Veldheeren van dien tijd, de Hertog van *Nevers* en de Admiraal DE COLIGNY, tegenover mij stonden, wist ik den vijand steeds in ontzag te houden en, in weerwil van al zijne pogingen, *Philippeville* en *Charlemont* te versterken. Hoewel de diensten, door mij bewezen, aan het vertrouwen, mij geschonken, beantwoordden, kan ik naar waarheid getuigen, dat de eer het eenige voordeel geweest is, welk ik er uit getrokken heb; en ik daag onbeschroomd elk uit, het tegenovergestelde te bewijzen. Uit de boeken der rekenkamer zal blijken, dat ik nooit eenige geldelijke belooning voor mijne diensten heb ontvangen. Daarentegen kan ik bewijzen, dat de onvermijdelijke uitgaven, tot welke ik door mijne onderscheidene betrekkingen gedwongen werd, een millioen en vijf maal honderd duizend gulden beloopt hebben. En welke vergoeding heb ik daarvoor van den Koning, die mij van ondankbaarheid beschuldigt, ontvangen? Met 's Keizers toestemming, bragt ik mijne billijke aanspraak op de heerlijkheid van *Chatel-Bellin* voor het hoog gerechtshof van *Mechelen*. Maar op den dag, dat de Raadsheeren te mijner gunste vonnis wilden vellen, maakte die Koning, welke onlangs gezworen had, ons naar onze wetten en voorregten te zullen regeren, misbruik van zijne magt, en verbood den regters met de zaak voort te gaan; en sedert werd het hun ook nimmer vergund, mij regt te verschaffen."

» Wanneer men al het aangevoerde overweegt, zal men de Stadhouderschappen, mij toevertrouwd, slechts als eene verschuldigde belooning voor mijne diensten, en niet meer dan eene gepaste schadevergoeding beschouwen voor de buitengemeen groote onkosten, tot welke zij mij genoodzaakt hebben. Indien de Koning mij in het bezit dier Stadhouderschappen had gelaten, zou hij misschien eenig regt hebben, mij zulk een verwijt te doen, hoewel ik er hem volstrekt geen dank voor schuldig ben, daar de Keizer, vóór zijn vertrek naar *Spanje*, bepaald had, dat zij mij zouden worden opgedragen. Maar nu mijn Beschuldiger alles heeft beproefd, om mij deze waardigheden te ontnemen; nu hij, zoo veel in zijn vermogen was, mij van mijne bezittingen beroofd en mijn zoon naar *Spanje* gevoerd heeft, hetgeen eene openbare verkrachting was van 's Lands voorregten, welke hij gezworen had ongeschonden te zullen handha-

ven; nu hij dit alles gedaan heeft, omdat ik niet de handlanger zijner dwingelandij 1576—
zijn wilde, vraag ik, met hoeveel regt hij mij van ondankbaarheid kan beschuldigen?” 1581

» Op geen beteren grond steunt zijne aanklagte, dat ik de gehoorzaamheid, hem als mijn Opperheer verschuldigd, uit het oog verloren heb. Het is waar, ik heb mij tegen zijn gezag verzet, maar daardoor niets anders gedaan dan zijn voorvader ALBRECHT van Oostenrijk, welke tegen mijn voorvader, Keizer ADOLF van Nassau, opstond. Ook zou ik gaarne willen weten, met welk regt mijn Beschuldiger Kastilië bezit? Stond zijn voorzaat, de bastaard HENDRIK van Kastilië, niet tegen zijn broeder DON PEDRO, zijn wettigen Heer, op en vermoordde hem met eigen handen? En is FILIPS niet, in de regte lijn, de erfgenaam van dezen overweldiger? Men zal zeggen, DON PEDRO was een dwingeland, welke om zijne tirannij met regt ontroond en vermoord werd; maar zou ik niet hetzelfde ter verdediging van mijn gedrag kunnen inbrengen? Kan men niet met waarheid getuigen, dat FILIPS als een dwingeland handelde? En dat de wreedheden van DON PEDRO oneindig minder afgrijsselijk, minder tergend geweest zijn dan die, welke door ALBA en zijne beulen gepleegd werden? Voorts moet ik aanmerken, dat ik FILIPS, als Koning van Spanje, volstrekt geene gehoorzaamheid schuldig ben; slechts als Hertog van Brabant kan ik zijne oppermagt erkennen, omdat ik, uithoofde mijner heerlijkheden aldaar, tot de voornaamste Leden van dat gewest behoort. Maar hij heeft de voorwaarden geschonden, op welke hij tot Hertog van Brabant werd gehuldigd. Hij heeft den plegtigen eed verkracht, bij welchen hij zich verbond, der Landzaten voorregten te zullen handhaven. Uitdrukkelijk is in het verdrag tusschen hem en ons bepaald, dat indien hij zijne verpligtingen niet nakomt, ook onze verpligting, hem als Heer te gehoorzamen, ophoudt. Geheel Europa weet, hoe hij dat verdrag met voeten heeft vertreden. Geheel Europa kan getuigen, dat hij niet een enkel onzer voorregten, maar al de voorregten, op welke wij roemen en die hij gezworen had te handhaven, geschonden heeft, en niet bij eene enkele gelegenheid, maar duizend malen. Ik zelf, om dit nog eens aan te stippen, heb dikwerf zijne dwingelandij ondervonden; mijn zoon werd van mij afgescheurd op eenen ouderdom, waarin hij niet in staat was den Vorst te beleedigen; al mijne goederen zijn verbeurd verklaard; men heeft mij voor »verrader en oproerling” uitgekreten, zonder dat ik vooraf naar de wet schuldig werd bevonden. En wie hebben mij veroordeeld? Lieden uit de geringste klasse, door hem tot gezag verheven; advokaten en anderen, te laag om als lakeijen te dienen bij hen, welke in de Nederlanden tot den rang behooren, welchen ik reeds zoo lang bekleed heb. Ik ontken niet, dat ik den Koning, toen hij den troon beklom, den gewonen eed van trouw heb afgelegd; maar zijne verpligting en de mijne waren wederkeerig. Mijn pligt was hem te gehoorzamen; de zijne mij te beschermen; en bij alle verbindtenissen, gelijk het verdrag tusschen ons was, geldt het beginsel, dat zoo de een de overeenkomst schendt, de andere met volle regt van zijne verpligting ontslagen is.”

1576— » Maar al ware ik door FILIPS gehoond noch verguisd geworden, zou ik het evenwel
1581 van mijn heiligen pligt geacht hebben, mij tegen zijne geweldige maatregelen te verzetten. Immers is het de Vorst alleen niet, welke zweert de grondwetten des Lands te zullen handhaven; dezelfde eed wordt van de Edelen en van allen, die openbare betrekkingen bekleeden, gevorderd. Mijn eed legde mij de verplichting op, al wat in mijn vermogen was aan te wenden, om mijne medeburgers van het drukkend juk te bevrijden, waaronder zij zuchtten; en indien ik niet datgeen gedaan hadde, waarover mijn vijand zich beklagt, zou mij met regt de misdaad kunnen verweten worden, aan welke de gansche wereld weet, dat hij zich heeft schuldig gemaakt: het verbreken, namelijk, van den plegtigsten en heiligsten eed.”

» Ik weet, dat zijne aanhangers op deze aantijging gereedelijk zullen antwoorden, dat hoewel de Koning bij het aanvaarden der regering zwoer, onze voorregten te zullen eerbiedigen, de Paus nogthans hem van dien eed heeft ontslagen. Ik laat het den Godgeleerden en anderen over, die in godgeleerd redetwisten meer bedreven zijn dan ik, te beslissen of de Paus zich de magt kan aanmatigen, iemand van zijnen eed te ontslaan, en of dit niet eene goddelooze inbreuk is op de regten des hemels; zij mogen tevens beslissen, of zulk eene magt niet alle geloof en trouw uit de wereld verbannen, en al de banden der Maatschappij verbreken zoude. Ik spreek dus niet van het onwettig gedrag van FILIPS, nadat hij het bewuste ontslag verkregen had, maar van zijne dwaasheid, zulk een ontslag van den Paus te verzoeken. Dezelfde band, welke hem met den onderdaan vereenigde, vereenigde den onderdaan met hem; maar sedert hij zich door den Paus liet ontslaan van hetgeen hij zijnen onderdanen met eede beloofd had, stelde hij hen en mij vrij van onze verplichting, hem gehoorzaamheid te bewijzen. Bespottelijk is het te beweren, dat door die ontheffing hij alleen van het vervullen zijner beloften ontslagen is, terwijl wij, die zulk een ontslag niet verkregen hebben, aan hem nog even zoo verbonden zouden zijn als te voren. Van het oogenblik aan, dat hij zich van zijne verplichting ontheven beschouwde, op welke wijze die ontheffing ook geschied is, van dien oogenblik aan was de voorwaarde vernietigd, op welke wij hem gehoorzaamheid beloofden; het is alzoo de grootste ongerijmdheid ons van trouwloosheid tegen hem te beschuldigen.”

» Ik word in den banbrief aangeklaagd als bewerker van de beroeringen. Diegenen echter onder u, welke oud genoeg zijn, zich den oorsprong daarvan te herinneren, weten hoe valsch deze beschuldiging is; maar ten behoeve van hen, welke toen te jong waren, om juist te oordeelen over hetgeen zij zagen, gevoel ik mij verplicht de ware toedragt van zaken, welke in dezen ban zoo geheel misvormd is voorgesteld, in eenige bijzonderheden te ontvouwen.”

» Allen, welke het gedrag van mijnen Beschuldiger in de overige deelen van zijn Rijk hebben gadeslagen, en met de wreedheden door hem in *Granada*, *Mexico*, en

Peru gepleegd, bekend zijn, zullen zich gemakkelijk reden weten te geven van de ellende en rampen, welke op *de Nederlanden* drukken. Reeds bij het begin zijner regering, openbaarde zich zoo duidelijk zijne neiging voor het willekeurig gezag, dat zijn vader er over treurde, en in tegenwoordigheid van den Graaf van *Bossu*, van mij, en van onderscheidene andere personen, hem vermaande, zijne Nederlandsche onderdanen met meer zachtheid te behandelen; zelfs voorspelde hij hem, dat indien de trotschheid en overmoed zijner Spaansche raadslieden niet tijdig beteugeld werden, de Nederlanders ongetwijfeld tot openbaren opstand zouden overslaan. *FILIPS* leende, ondanks dezen heilzamen raad, slechts gehoor aan de inblazingen der Spanjaarden, streefde meer dan ooit naar willekeurig gezag en besloot, in strijd met zijn belang en zijnen eed, onzen staatsvorm te vernietigen. De voorwaarde, op welke wij hem de negenjarige bede bewilligden, dat gemagtigden, door ons benoemd, met de inning en uitgave dier gelden zouden belast zijn, verwekte in hem en in zijne raadslieden den onverzoenlijksten wrok. Ik was er bij tegenwoordig toen deze raadslieden, welke den wil huns Meesters volmaakt kenden, hem aanraadden, maatregelen te beramen, welke tot uw aller verderf moesten leiden. Toevallig vernam ik, dat die snoode raad bij *FILIPS* ingang had gevonden. Immers hoorde ik uit den mond des Konings van *Frankrijk*, bij wien ik mij als gijzelaar bevond, dat met den Hertog van *Alba* een plan was gesmeed, om in *Frankrijk* en in *de Nederlanden* allen uit den weg te ruimen, welke men vermoedde, der hervormde leer gunstig te zijn. Ik liet den Franschen Vorst niet blijken, dat mij it plan geheel onbekend was, en nog veel minder de verontwaardiging, welke het in mij verwekte. Door voorspraak van de Hertogin van *Savoije*, werd mij veroorloofd, naar *de Nederlanden* terug te keeren; en daar, ik ontken het niet, ja, draag er zelfs roem op, ondersteunde ik naar vermogen het verzoek der Staten aan den Koning, om de Spaansche krijgsbenden uit het land te verwijderen.”

»Ik erken, dat onder de talloze logens, welke de ban bevat, ook eenige waarheden voorkomen. Ik erken, dat mij, na vergeefs aan de Hertogin van *Parma* te hebben voorgesteld, hoe wreed en willekeurig hare maatregelen waren, de vrees voor eenen burgerkrijg, met welken ik *de Nederlanden* bedreigd zag, en mijn plicht 's volks regten te handhaven, deden besluiten, de aanzienlijkste Edelen bijeen te roepen en hun de oogen te openen voor het gevaar, dat ons allen bedreigde. Ik erken insgelijks, dat ik het Smeekschrift, door den Adel tegen de bloedbevelen en de strafuitoefeningen ingediend, heb goedgekeurd. Het is verre van mij, dat ik mij schamen zoude, dien raad gegeven te hebben. Deze voorstellingen zouden in de gegeven omstandigheden het best doel getroffen hebben; zij waren geheel in den geest van den staatsvorm en de aloude gebruiken der *Nederlanden*, en het zou voor den Koning en voor het volk heilrijk geweest zijn, indien men daarin bewilligd hadde.”

»De Koning verwijt mij, dat ik de Protestanten begunstigd heb. Ik betuig, dat

1576— vóór ik de Hervormde godsdienst omhelsde, er geen haat hoegenaamd in mijn boezem
1581 gehuisvest heeft tegen degenen, welke die leer beleden. En geen wonder; de leer der Hervormden werd mij reeds in mijne vroege jeugd ingeprent; mijn vader had de nieuwe godsdienst in zijne staten ingevoerd, was haar altijd getrouw gebleven en er in gestorven. Zelfs toen ik aan 's Keizers Hof verscheen en in de Katholieke godsdienst werd opgevoed, heb ik altijd een afgrijzen gehad van de gruwelen door de pausselijke geloofsonderzoekers gepleegd. Ik beken voorts, dat toen de Koning, bij zijn vertrek uit *Zeeland*, mij beval onderscheidene belijders der Hervormde leer ten dood te laten brengen, ik geweigerd heb aan dat bevel te gehoorzamen, en in het geheim de veroordeelden liet onderrigten van het gevaar dat hen dreigde. Ik betuig, dat ik mij in den Raad van State steeds naar vermogen tegen de bedoelde vervolgingen verzet heb, zoowel uit medelijden en menschlievendheid, als ook uit de overtuiging, dat het ongerijmd is menschen te straffen, omdat zij zekere gevoelens niet willen opgeven, die voor het overige de rust van den staat niet verstoren. Ik hield mij daarenboven ook overtuigd, dat de gestrenge middelen juist geschikt waren, om het gewenschte oogmerk niet te bereiken. Maar ofschoon ik, om de bijgebrachte redenen, afkeerig was van alle vervolging, had ik echter, gij allen weet het, aan de invoering van de Hervormde godsdienst in *de Nederlanden*, of aan den snellen voortgang, welken zij onder het bewind der Hertogin van *Parma* maakte, niet het minste deel. Gij weet, dat ik toen hoegenaamd in geene betrekking stond met hen, welke die godsdienst hier invoerden, of eenigen invloed op hunne daden uitoefende. Gij weet, dat ik, wel verre van hunne buitensporigheden goed te keuren, al mijn gezag gebezigd heb, hen te beteugelen, en dat ik om het gestreng straffen hunner wanbedrijven, door vele Hervormden wreed belasterd en gesmaad geworden ben."

»Men zal het mij, hoop ik, ten goede houden wanneer ik verklaar, dat er in den ban ééne bijzonderheid voorkomt, die mij genoegen verschaft in spijt der boosheid en verbittering mijns Beschuldigers, en in spijt zijner verkrachting van de waarheid. Er wordt menigmaal aan de Stadhouders der gewesten eene misdaad te laste gelegd, van welke hij het niet gewaagd heeft mij te beschuldigen, de misdaad van knevelarij namelijk, of toeëigening van 's Lands penningen. Hiervan ben ik indedaad door eenige in het duister schuilende lieden in faamroovende schriften beschuldigd geworden; maar het zwijgen van mijn bittersten vijand daarover is genoegzaam, om mij van die valsche aantijging te zuiveren. Ik behoef mij derhalve bij u niet verder tegen zulk eene aanklagte te verdedigen. Ik dank God, dat ik vroegtijdig geleerd heb, hoe hij, die eenig deel heeft aan de regering, bovenal zuivere handen behoort te hebben, ja, zelfs van alle kwaad vermoeden vrij te zijn. Het is bekend, dat ik steeds geweigerd heb, mij met het toezigt over 's Lands penningen te belasten, en het beheer daarvan, sinds den aanvang mijns bewinds af, aan anderen heb overgelaten."

»Ik word in den banbrief beschuldigd, dat ik reeds lang getracht had naar *Holland*

terug te keeren, om het volk van het heffen des Tienden Pennings te bevrijden, wel-^{1576—}
ken de Hertog van *Alba* buiten voorkennis des Konings, zoo men wil, opgelegd ¹⁵⁸¹
heeft; ook dat ik de Katholijken aldaar vervolgd en verdreven heb. Er is hierin even
zoo weinig waarheid als in al de overige aantijgingen. Ik ben in staat en bereid,
door brieven te bewijzen, dat ik niet alleen door de Regenten der voornaamste steden,
maar ook door de burgers dringend ben aangezocht, hen van de onderdrukking der
Spanjaarden te verlossen. En wat heb ik bij het inwilligen van dit aanzoek anders
gedaan dan hetgeen mijn pligt van mij vorderde? Ik heb getracht de gewesten, welke
mijner zorgen waren toevertrouwd, van slavernij te bevrijden; ik had gezworen hunne
vrijheden te handhaven, en de Koning had het regt niet, zonder toestemming der Sta-
ten, mij van het bewind daarover te ontzetten.”

»Niets baart mij meer verwondering, dan dat men mij in den ban als godsdienst-
vervolger ten toon stelt. Geen Roomschegezinde zal zich onttrekken, om als getuige
tegen eene zoo schandelijke aanklagte op te treden. Niemand in *de Nederlanden* is
het onbekend, dat ik, wel verre van gestrengheid te bezigen, steeds alles aan-
gewend heb, dat de Roomschegezinden met zachtheid behandeld werden. Zelfs mijn
Beschuldiger schijnt dit te erkennen, wanneer hij zegt, dat ik mij hield, alsof mij het
vervolgen der Katholijken mishaagde. Maar hoe weet hij, dat ik hierin den geveinsde
speelde? Zijn mijne daden niet altijd onbewimpeld geweest, en waarom wordt mijn
gedrag niet daarnaar beoordeeld? Niemand heeft minder dan hij het regt, mij van
veinzerij en huichelarij te beschuldigen. Heb ik ooit hem, of de Hertogin van *Parma*,
of zijne gunstelingen en vertrouwelingen geveid? Heb ik niet in den vollen Raad van
State openlijk en vrijmoedig de maatregelen veroordeeld, welke er op zijn bevel geno-
men werden? Kon ik duidelijker mijn gevoelen uiten, of klaarder blijk geven van
mijn afkeer voor zijne plannen, dan door mijn herhaald verzoek, van mijne ambten
ontslagen te worden, omdat ik de onmogelijkheid inzag, zijne bevelen ten uitvoer te
leggen? Zoo handelde ik vóór mijne reis naar *Duitschland*, en heb ik sinds dien tijd
een enkelen stap gedaan, welke de beschuldiging van huichelarij zelfs in het allerminste
wettigt? Heb ik niet openlijk de hulp der Duitse Vorsten tegen hem ingeroepen?
Heb ik geen krijgsvolk tegen hem geworven; geene steden, welke in zijn bezit waren,
belegerd en veroverd; heb ik niet zijne oorlogsbenden uit twee gewesten althans, waar
hij den dwingeland speelde, ten eenenmale verdreven? Is er in dit alles iets dat
huichelarij of veinzerij kan genoemd worden?”

»Niet even zoo gemakkelijk als mij, zal het mijnen Beschuldiger vallen zijn gedrag
te regtvaardigen. Leest de verdediging, welke ik eenige jaren geleden in het licht
heb gegeven, en gij moogt beslissen, wie van ons beide den naam van huichelaar en
bedrieger verdient. In dat geschrift, heb ik de brieven opgenomen, welke ik van hem
ontving en die opgevuld zijn met verzekeringen van vriendschap en achting, geschreven

1576— juist op denzelfden tijd, gelijk uit de volgende gebeurtenissen blijkt, dat hij mijnen
1581 ondergang gezworen had.”

»Maar hoe zou ik ook opregtheid en billijkheid kunnen verwachten in eenen man, die stout genoeg is te verzekeren, dat de Hertog van *Alba*, zijn dienaar, buiten zijn wil of medeweten den Tienden Penning ingevoerd, en de heffing daarvan zoo hardnekkig doorgedreven heeft? Is het te gelooven, dat een man, zoo goed met 'sKonings aard bekend als ALBA dien kende, en welke er steeds zoo angstvallig op uit was zijn Meester te behagen, het zou gewaagd hebben een burgerkrijg te ontsteken, door op eigen gezag eene heffing als die van den Tienden Penning te bevelen? En indien ALBA indedaad zoo onbedacht en aanmatigend geweest ware, zou dan niet de Koning, bij het ontwaren van de kwade gevolgen daaruit voortgevloeid, terstond 'sHertogs handelwijze afgekeurd en hem zijn misnoegen te kennen gegeven hebben? Heeft hij hem niet om eene zaak van veel minder belang zijne ongenade doen gevoelen, en wel toen de Hertog zijnen zoon met eene nicht liet huwen en niet met een ander meisje, dat door dien zoon, onder trouwbelofte, verleid was geworden? Werd niet, om dit betrekkelijk gering vergrijp, die oude staatsdienaar uit zijns Meesters tegenwoordigheid gebannen en zelfs in eenen kerker geworpen, uit welken hij alleen verlost werd, omdat in *Spanje* niemand te vinden was, meer geschikt dan hij, om de Portugezen te onderdrukken? Welk denkbeeld moet men zich van een Koning vormen, die een ouden vriend en dienaar, om zulk eene zaak gestreng tuchtigde, en eene zoo hatelijke daad als het heffen eener onregtvaardige belasting, tegen den wil van den Vorst uitgeschreven en die zoo vele rampen baarde, ongestraft liet niet alleen, maar zelfs ALBA met open armen ontving, en met eerbewijzen overlaadde? Kan FILIPS, na zulk eene handelwijze, nog de taal voeren van een goedaardig Koning, en op zijne liefde voor zijne onderdanen pogchen?”

Nu wijdt de Prins uit over onderscheidene zaken, welke reeds in den loop der geschiedenis zijn medegedeeld en geene nieuwe bijzonderheden bevatten, en komt onder anderen ook op zijn huwelijk met de dochter des Hertogs van *Montpensier*. »Niet te vreden met mijnen naam te bezwalken,” zegt hij, »en mij in de oogen der wereld hatelijk te maken, tracht mijn Beschuldiger ook de eer mijner gemalin aan te randen. Hij beweert, dat ik op eene aanstootelijke wijze, in spijt van de wetten des Christendoms en der Roomsche Kerk, eene gewijde non heb gehuwd en wel terwijl ik nog met eene andere vrouw in den echt verbonden was. Gesteld, deze aanklagte ware gegrond, zou zij dan nog voegen in den mond van eenen bloedschendigen en overspeligen Koning? Doch gij weet, hoe ongegrond zijne aantijging is. Mijn huwelijk met mijne vorige vrouw, thans overleden, bestond toen niet meer, en de echtscheiding, welke dit huwelijk verbrak, is door de godgeleerden der Roomsche Kerk zelve, en door de Vorsten, aan welke mijne vrouw vermaagschapt was, bekrachtigd geworden.

Toen ik mijne tegenwoordige gemalin huwde, was zij, zelfs naar de wetten der Kerk, 1576—
geene non meer, al beweert mijn Beschuldiger het tegendeel. De Hertog van *Mont-* 1581
pensier, mijn behuwdvader, een opregt aankleever van de Roomsche-Katholieke leer, niet uit belang, zoo als GRANVELLE en andere Spaansche staatsdienaren, maar uit beginsel en overtuiging, heeft geene moeite gespaard, om de wettigheid van het huwelijk zijner dochter boven allen twijfel of tegenspraak te stellen. De uitstekendste Leden van het Parlement van *Parijs*, onderscheidene Bisschoppen en Godgeleerden, en allen, welke hij raadpleegde, waren eenparig van gevoelen, dat de gelofte in ongehuwden staat te blijven, door mijne vrouw afgelegd, niet geldig was, als geschied in hare teederste jeugd; dat die gelofte streed met de regels der Gallikaansche Kerk, met de beginselen der Fransche gerechtshoven, en zelfs met de bepalingen der Trentsche Kerkvergadering, aan welke mijn Tegenstander zich zoo blind onderwerpt. Hij kreeg ook de overtuiging, dat zijne dochter indedaad nimmer zulk eene gelofte had afgelegd; dat zij zelfs openlijk ontkend had, dat dit ooit hare bedoeling geweest was, en dat zulks in hare afwezigheid onloochenbaar was gebleken.”

»Maar gesteld eens, mijn huwelijk ware naar het oordeel van *Rome* niet wettig, dan zou het toch eenen FILIPS niet voegen, mij dit voor de voeten te werpen. Hij schijnt de algemeene grondstelling niet te weten, dat »»wie van een ander kwalijk wil spreken, zelf van alle misdaad behoort vrij te zijn.”” En kan ik hem niet verwijten, dat hij zijne volle nicht gehuwd heeft? Men zal antwoorden, dat de Paus hem zulks veroorloofd heeft. Maar verheft zich niet de stem der natuur luide tegen zulk eene bloedschendige verbindtenis? En moest, om die verbindtenis te kunnen aangaan, niet zijne vorige gemalin, de moeder zijner kinderen, de dochter en zuster der Koningen van *Frankrijk*, uit den weg geruimd worden? In *Frankrijk* zijn de bewijzen van het verfoeijelijk misdrijf voorhanden, hetwelk ik den Koning hier te laste leg.”

»Het was echter de eenige moord niet, welchen hij ten behoeve van dit huwelijk gepleegd heeft. Zijn zoon, zijn eenigen zoon, bragt hij aan dien echt ten offer, om van den Paus de verlangde ontheffing te erlangen, waartoe het voorwendsel behoefde, dat de Koning anders geen mannelijk oir op den Spaanschen troon zou nalaten. Die echt was de ware reden van den dood van DON CARLOS, tegen welchen Prins, wel is waar, eenige wanbedrijven, werden ingebracht, maar wien men nooit eenige misdaad kon verwijten, groot genoeg om zijne doodsveroordeeling te wettigen, en nog veel minder, om eenen vader te verontschuldigen, zijne handen met het bloed zijns zoons te bevleken. En indien DON CARLOS al eens schuldig geweest ware aan misdaden, welke den dood verdienden, dan nog hadden monniken en geloofsonderzoekers, gedienslige slaven van de dwingelandij zijns vaders, zijne regters niet mogen zijn. Hem te veroordeelen, daartoe was het volk, zijne toekomstige onderdanen, alleen bevoegd, aan wien men de zaak had behooren te onderwerpen.”

1576— » Maar zou die goede, die naauwgezette Koning er misschien eene gewetenszaak van
1581 gemaakt hebben, tot zijnen erfgenaam een Vorst na te laten, die uit een onwettig huwelijk gesproten was? De verbindtenis van FILIPS met de moeder van DON CARLOS was immers niet minder in strijd met goddelijke en menschelijke wetten, dan het andere huwelijk, waarvan ik reeds gesproken heb. Ten tijde dat hij de Prinses van *Portugal*, de moeder van DON CARLOS, huwde, was hij reeds echtelijk verbonden met IZABELLA OSORIO, bij wie hij twee zonen had, PEDRO en BERNARDINO. Dit huwelijk was door RUY GOMEZ DE SYLVA, Prins van *Eboli*, gesloten, en daaraan had die Heer zijne magt en grootheid te danken. Het is daarenboven algemeen bekend, dat die Koning, welke thans zoo met eerbaarheid dweept, in aanhoudend overspel leefde met eene andere vrouw, DOÑA EUFRASIA genaamd. Heeft hij den Prins van ASCOLI niet gedwongen, die vrouw te huwen, tijdens zij van hemzelve zwanger was? Die ongelukkige Prins stierf; en de Spaansche hovelingen schrijven zijn dood toe aan den wrok over den hoon hem aangedaan, en aan de wreede noodzakelijkheid, den overspeligen bastaard van een ander als zijn erfgenaam te moeten erkennen; doch werkelijk liet de Koning hem vergiften. Ziet daar den kuischen levenswandel van dienzelfden Koning, welke thans de stoutheid heeft, mijn wettig huwelijk uit te krijten als eene openbare schending van de heiligste wetten der eerbaarheid.”

» Ik zal mijne verdediging eindigen, na nog het een en ander aangemerkt te hebben over den aard van den ban tegen mij uitgevaardigd. In dat geschrift heeft de Koning, of een zijner laaghartige handlangers, de afgrijsselijkste uitdrukkingen en scheldnamen tegen mij uitgebraakt. Deze echter boezemen mij evenmin schrik in, als mijnen bloedverwant Prins FILIBERT de banvloek, welken CLEMENS VII tegen hem slingerde, gedaan heeft, toen hij dien Paus in het kasteel *St. Angelo* belegerde en gevangen nam. Na de blijken, die ik gegeven heb, hoe weinig ik de magt van FILIPS vrees; na zoo vele jaren aan zijne beste Veldheeren en aan de talrijke legers, welke zij aanvoerden, het hoofd geboden te hebben, is die ban, door welken hij tracht mij vrees aan te jagen, even zoo kinderachtig als de hoogdravende woorden en beleedigende uitdrukkingen er in vervat. Thans heb ik minder reden dan ooit, de aanslagen te duchten van die ellendelingen, welke hij tegen mij opjaagt. Ik weet, dat hij reeds vóór lang in het geheim aan gifmengers en andere sluipmoordenaars belooningen heeft toegezegd, om mij van het leven te berooven; thans echter heeft hij mij openlijk van zijne bloedige voornemens onderrigt. Met de hulp van God en de wakkerheid mijner vrienden hoop ik van zijne helsche aanslagen niets te vreezen te hebben, en mijn leven zoo lang te behouden, als het welzijn en het geluk des volks, waaraan ik dat leven gewijd heb, het zullen vorderen.”

» Mijn vertrouwen wordt grootelijks versterkt door de algemeene verontwaardiging, welke de middelen hebben te weeg gebracht, die mijn vijand bezigt, om mij te ver-

derven. Ik ben verzekerd, dat buiten den Koning van *Spanje* en de Spanjaarden, 1576—
geen Vorst en geen volk in *Europa* zullen gevonden worden, welke zulk eene open- 1581
lijke aanbeveling en goedkeuring van den sluipmoord niet barbaarsch en eerloos zullen vinden. Maar sedert lang reeds zijn *Spanje's* Koning en zijne onderdanen vervreemd van alle gevoel van eer en menselijkheid. Door toevlugt te nemen tot den sluipmoord tegen eenen openlijken en verklaarden vijand, geeft deze magtige Monarch zijne wanhoop en onvermogen te kennen, dien vijand met de wapenen te onder te brengen. Getuigt dit niet, dat hij de magt vreest, welke ik tegen hem in beweging kan brengen? Is het niet schandelijk, oonteerd en laf, zulk eene bekentenis af te leggen? Maar niet grooter is de lafheid en laaghartigheid zijner handelwijze, dan de bespottelijkheid in de keuze der belooningen, welke hij den uitvoerders van zijn gruwelijk opzet belooft; hij zegt hun niet alleen geldelijk loon toe, maar ook adeldom en eer, als of zucht naar eer eenigen invloed kon uitoefenen op eenen mensch, die in staat is eene daad te verrigten, welke hem de algemeene verachting moet op den hals halen. En indien een Edelman zich tot zulk eene daad liet verleiden, zou hij niet terstond zijn adeldom verliezen? Zou men alle verkeerung en omgang met hem niet voor schandelijk houden? Mijn vijand zelfs schijnt dit eenigzins gevoeld te hebben; althans hij wendt zich bij voorkeur tot booswichten en misdadigers. » »Eindelijk,” dus zegt hij, » »opdat mijne begeerte te ligter en te gereeder uitgevoerd en mijn wensch vervuld worde, de ondeugd te straffen en de deugd te loonen, beloof ik, op mijn woord van Koning en als een Dienaar Gods, dat indien er iemand zich opdoet, welke genoeg moed en geestkracht bezit, om onze bevelen, tot nut van het algemeen welzijn, ten uitvoer te brengen, en ons van die pest des menschedoms te bevrijden, wij hem aan goederen of geld, naar zijne keuze, eene som van vijf en twintig duizend kroonen zullen geven; en zoo hij eenige misdaad, hoe zwaar ook, mogt gepleegd hebben, verbinden wij ons, hem daarvoor vergiffenis te schenken; en indien hij niet van adel is, hem in den adelstand te verheffen, als ook allen, die hem zullen geholpen of ondersteund hebben.””

» Is dit niet eene duidelijke uitnoodiging, gerigt aan alle booswichten en aan allen, die de Maatschappij uit haar midden heeft gestooten? Elke misdaad, hoe snood ook, zal vergeven worden! Elk booswicht, hoe afschuwelijk ook, zal met eer overloden worden! Verdient een Koning, welke op deze wijze geen onderscheid maakt tusschen deugd en ondeugd, die schaamteloos voor het oog der wereld verklaart, eer en adeldom te zullen schenken aan hen, die zich met misdaden van welken aard ook hebben bevekt, zich den naam van Dienaar Gods toe te eigenen? Waarlijk, ik heb reden mij te verheugen, aan de vervolgingen bloot te staan van eenen man, wiens geweten hem veroorlooft tot zulke laaghartige middelen zijne toevlugt te nemen; het boosaardige hart mijns beschuldigers, getuigt voor mijne regtschapenheid.”

1576— »Ik houde al hetgeen ik aangevoerd heb voor voldoende, om mij van de valsche
1581 aantijgingen te zuiveren, welke de ban bevat. Indien ik een omstandig verslag wilde leveren van al de wreedheden, door FILIPS tegen de Nederlanders gepleegd, van al de onregtvaardigheden, aan welke hij zich tegen hen schuldig maakte, waar zou ik eindigen? Doch ook zulk een verslag hebt gij niet noodig; gij waart en zijt getuigen van die afgrijsselijke tooneelen; gij zelve zijt offers der onderdrukking.”

»Vóór ik eindig, moet ik u echter dringend verzoeken, ernstig uwe aandacht te schenken aan de middelen, welke onze vijand genoodzaakt is thans ter bereiking van zijn doel te bezigen. Deze schandelijke ban, de zorg en moeite, die hij en zijne staatsdienaars onophoudelijk besteden, om tweedragt in onze gewesten te zaaijen, toont duidelijk, dat hij de hoop heeft opgegeven, ons door kracht van wapenen te onder te brengen, zoo lang wij ten minste eendragtig blijven.”

»Mijnen ondergang inzonderheid heeft men zich ten doel voorgesteld. Indien dood of verbanning mij uit uw midden verwijderde, zou, naar de meening van FILIPS, de rust in *de Nederlanden* spoedig hersteld zijn. Gij zult gemakkelijk bevroeden, welke rust hij bedoelt, wanneer gij u den toestand onder de dwingelandij van ALBA herinnert, vóór ik in *de Nederlanden* terugkwam. Indien mijne verbanning alleen u van uwe ellende konde verlossen, zou FILIPS sluipmoordenaars noch giftmengers behoeven te hulp te roepen. Gij allen weet, hoe dikwijls ik mij te uwer verdediging aan de gevaren heb blootgesteld. Het voegt u te beslissen, of mijn leven en mijne tegenwoordigheid voor de belangen dezer gewesten nuttig of schadelijk zijn. U alleen, en niet den Koning van *Spanje*, ben ik rekenschap van mijne daden schuldig. Gij hebt onvoorwaardelijke magt over mij; beschikt naar goedvinden over mijn persoon en leven; ik zal gehoorzamen; maakt gebruik van de magt, welke ik in u erken; beveelt mijne verbanning of mijnen dood, wanneer gij de eene of den andere voor het algemeene welzijn noodzakelijk acht. Heeft echter mijn vorig gedrag u, zoo als ik vertrouw, van mijnen opregten ijver en van mijne gehechtheid overtuigd; heeft mijne veeljarige ondervinding uw vertrouwen voor mijne bekwaamheid opgewekt, om uwe zaken te besturen, dan zal ik voortgaan in uwe dienst die begaafdheden te gebruiken, welke ik bezit, in de hoop, dat gij uwe aandacht zult schenken aan mijne ernstige vermaningen, om toch onderling eendragtig te blijven, en met al uwe kracht mede te werken aan de verdediging van een volk, welks bescherming gij op u genomen hebt. Gods genade moge uwe pogingen met den besten uitslag bekroonen (1).”

(1) Eene soortgelijke, meer of minder uitvoerige ontleeding van 's Prinsen Verweerschrift wordt gevonden bij LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 408, 409. HOOFD, *Nederl. Hist.* B. XVII. bl. 728—742. v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 193 verso, 194. GRIMES-

'sPrinsen Verweerschrift werd den Algemeenen Staten, te *Delft* vergaderd, den der-^{1576—}
 tienden van Wintermaand aangeboden en voorgelezen. Hoort verhaalt, dat zij niet¹⁵⁸¹
 besluiten konden, in ORANJE'S verzoek te bewilligen om zijne Verantwoording van
hunnentwege in het licht te zenden, daar sommige Leden »zich aan de schorheid
 van eenige zinsneden wreven, en ook betuigden geene bijzondere zekerheid te hebben
 van de schandvlekken, waarmede het Huis van *Oostenrijk* besprenkeld werd (1).” Doch
 in den bijgevoegden brief aan de Staten, verzoekt de Prins slechts, »dat zij *willen*
goedvinden en gedogen, dat hij zijne Verantwoording door den druk bekend make,
 opdat niet alleen zij, maar ook de geheele wereld over de regtvaardigheid zijner zaak,
 en de onregtvaardigheid van die zijner tegenpartij te beter mogt oordeelen (2).” De
 Staten verklaarden den zeventienden van Wintermaand schriftelijk, »dat de Prins ten
 onregte in den ban gedaan was; dat hij het algemeen stedehouderschap en de bijzon-
 dere stadhouderschappen niet dan op hun ernstig aanzoek had aangenomen; dat zij
 hem bij dezen uitnoodigden zijne ambten verder te blijven waarnemen, en besloten had-
 den te zijner bescherming eene kornet ruitery te onderhouden (3).” Het Verweer-
 schrift werd in verschillende talen overgezet, gedrukt, en door den Prins in Sprokkel-
 maand des volgenden jaars met een begeleidenden brief aan de voornaamste Hoven van
Europa gezonden. Daar hij in zijne Verantwoording niet als een onderdaan tegen zijn
 Vorst, maar als gelijk tegen zijns gelijken, als Souverein tegen Souverein gesproken had,
 zoo schreef hij in dezen brief, om alle aanmerking daaromtrent te voorkomen, »dat
 hij door de lasteringen en smadelijke woorden in den ban zoodanig werd gehoond, dat
 geen Edelman, zelfs van de geringste, die kon of mogt verdragen; dat het hem vrij
 stond, zijne eer, die hem en elk waarachtig Edelman dierbaarder moest zijn dan goed
 of leven, door alle gepaste middelen te verdedigen; dat hij door het onregtvaardig
 vonnis des Konings te voren, en door de berooving van al zijne landen en heerlijk-
 heden daarna, van alle verpligting aan hem was ontslagen; dat hij een Vrijheer geboren
 was, van niemand anders dan alleen van het Rijk houdende, even als de Vorsten en andere
 Heeren van *Duitschland* en *Italië* deden; en dat hij daarenboven den titel van *Prince*

STON, *Hist. of the Netherl.* p. 641—645. WATSON, *Hist. v. PHILIPS II*, D. IV. bl. 289—322, wien
 VON CORVIN-WIERSBITZKY volgt in zijn *Tachtigg. Oorl.* D. III. bl. 463—492.

(1) *Nederl. Hist.* B. XVII. bl. 742.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 251. *Authent. Stukk.* bl. 64, 65. *Apologie*
van WILLEM I, bl. 11—14. Uitg. v. 1789.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 251. *Authent. Stukk.* bl. 65. v. METEREN
Hist. d. Nederl. Oorl. B. X. bl. 194 verso. *Apologie van WILLEM I*, bl. 15—17. Uitg. v. 1789.
Archives de la Maison d'Orange, T. VII. p. 480.

1576—*absolut* mogt voeren, hoewel zijn vorstendom niet zeer groot was (1).” Hierbij voegde
 1581 hij een afschrift van den ban tegen hem uitgevaardigd, van den brief van FILIPS aan hem den eersten van Oogstmaand Vijftienhonderd zes en zestig geschreven, tot bewijs van 'sKonings dubbelhartigheid (2), en van den onlangs verspreiden doch verdichten brief aan den Hertog van *Anjou* (3). Men verhaalt, dat ST. ALDEGONDE bij het lezen der Verantwoording uitriep: »Nu is de Prins een lijk (4).” »Klaar ligt er in dien uitroep afkeuring van het stuk, en bekommering, dat daardoor, buiten alle noodzaak, de kwade wil van FILIPS meer en meer zal aangezet, dat nu met hervatte stem de dolken staan opgeroepen, met nog verdubbeld loon staan uitgelokt te worden (5).” En indedaad, dit was te wachten van een geschrift, waarin FILIPS geweldig en zonder eenige versooning in al zijne snoodheid werd ten toon gesteld. Maar ofschoon het zeer natuurlijk, zelfs verschoonbaar is, dat hij, welke op zulk een honenden banbrief, als die des Konings van *Spanje*, antwoordt, allen eerbied, alle zachtmoedigheid uit het oog verliest, vraagt men echter, of de voorzigtigheid niet eene gematigder taal geëischt had? Of de gunstige wending der onderhandelingen met ANJOU, broeder des Konings van *Frankrijk* en aanstaanden echtgenoot van Koningin ELIZABETH, den Prins niet eenen te hoogen toon heeft doen voeren, over welken hij later berouw zal gehad hebben? Men twijfelt hieraan, en houdt het er integendeel voor, dat die hevige en vinnige taal niet zonder doel en staatkundige berekening gekozen werd, daar ORANJE, overtuigd dat de breuke onherstelbaar was, niet wilde, dat iemand op dit punt zelfs in den minsten twijfel zou verkeeren (6). Maar er is nog eene andere, wel op te merken reden voor. »Met de afzwering van FILIPS bleef het al dralen. Zij was meermalen zoo bij de Algemeene Staten als bij die van *Holland* en *Zeeland* overlegd, op weinig na was zij tot besluit gekomen, in de verkiezing van ANJOU tot soeverein hoofd der *Nederlanden* was zij werkelijk voorondersteld; doch het volkomen besluit ontbrak nog, de

(1) Zie 'sPrinsen brief van den 4^{den} van Sprokkelmaand 1581, in de *Apologie van WILLEM I*, bl. 1—10. Uitg. 1789.

(2) Zie dien brief in de *Apologie van WILLEM I*, bl. 281—283. Uitg. 1789. Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl. D. II. St. IV. bl. 311.*

(3) HOOFT, *Nederl. Hist. B. XVII. bl. 742, 743.* Hiervoor, bl. 392.

(4) HOOFT, *Nederl. Hist. B. XVII. bl. 744.*

(5) BROES, *FILIP van Marnix*, D. II. St. II. bl. 76. Scherpzinnig en uitvoerig onderzoekt BROES, waarom de Prins, bij het opstellen zijner Verantwoording, zich van de pen van DE VILLIERS, en niet van die van ST. ALDEGONDE bediende, bl. 67—78.

(6) GROEN v. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 452, 453.

uitvoering bleef achter. Daaraan nu wil ORANJE bij gelegenheid zijner Verantwoording en door middel van haar eenen krachtigen stoot geven; de in zijn oog noodzakelijke en nog altijd dralende afzwering wil hij aan- en voortdringen. Strekt hiertoe niet, dat hij voor zich verklaart niet langer de onderdaan van FILIPS te wezen? Immers indien hij van den tiran is ontslagen, dan waren met gelijk regt ontslagen de Staten des Lands, ja, met nog grooter regt de Staten, aan wie hij verklaart ondergeschikt te wezen. Is niet tot het gezegde doel in de Verantwoording vooral aangelegd, dat zij herhaalde reizen den regtsgrond aanwijst, waarop het den wreed verdrukten *Nederlanden* vrij is het Spaansche juk van den halze te werpen? WILLEM, meen ik, legt door zijne Verantwoording, zijnde van zulken inhoud, aan de Staten voor oogen het model der afzwerings-acte, voor de *Nederlanden*, voor de Staten en ORANJE, zoo eerder zoo liever openlijk uit te spreken. Hij leidt hen om door openbare goedkeuring van het model den stap, van welken zij huiveren, van nu aan werkelijk te doen (1).”

Nimmer is door den Koning van *Spanje* op de beschuldigingen van den Prins geantwoord, welligt omdat hij die niet wederleggen konde (2). »Wederantwoord van de Spaansche zijde werd verwacht, maar nooit vernomen,» zegt HOORT; »’t zij men geene verwe vond, om het een glimpig oog te geven, of dat de Koning, zoo lijdig op zijn zeer getast, nu besepte, dat het misslag was, zijn geweer tegen dat van zijn onderdaan te meten. Want de overmagtigen hebben niet evenveel voordeels met de pen als met het zwaard op hun minderen (3).» Dit klinkt zeker verstandiger dan de reden, welke een Spaanschgezinde over het stilzwijgen des Konings aanvoert, dat, namelijk, »de logens, welke ’s Prinsen geschrift bevatte, van zelve voor het oog der wereld blijkbaar genoeg waren, en dat bovendien de Koning zich niet konde verlagen, de valsche aantijgingen van eenen oproerigen onderdaan te wederleggen (4).» De Schrijver bedenkt niet, »dat de feiten, door den Prins vermeld, gemeen gemaakt werden in den tijd, dat zij gezegd worden geschied te zijn en het voor de beschuldigen, indien zij onregtvaardig beticht waren, gemakkelijk viel hem te wederleggen en tegen te spreken; dat hun belang en eer openlijk vorderden, dat zij hem wederlegden; en dat echter geene zoodanige wederlegging, of eenige verdediging van hunne karakters, welke voor de regtbank der geheele wereld hatelijk verklaard waren, ooit ondernomen is (5).» De waarheid der beschuldigingen, door ORANJE den Spaanschen Koning naar

(1) BROES, *FILIP van Marnix*, D. II. St. II. bl. 74—76.

(2) V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 492, 493.

(3) *Nederl. Hist.* B. XVII. bl. 744.

(4) CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 21.

(5) WATSON, *Hist. v. PHILIPS II*, D. III. bl. 177.

1576—
1581— het hoofd geworpen, kan met rede niet in twijfel getrokken worden. ORANJE, welke in de hagchelijke omstandigheden waarin hij verkeerde, meer dan ooit trachten moest zijne verworvene achting te bewaren, zal zich wel gewacht hebben, zijner tegenpartij misdaden te verwijten, van welker waarheid hij niet volkomen zeker was, of in welke men hem van logen en laster konde overtuigen. Zijne woorden verdienen derhalve alle geloof en moeten dat geloof behouden, zoo lang zij niet door goede redenen of bewijzen gelogenstraf worden. En indien kwalijk geplaatste trots FILIPS al eens belet hebbe zelf zich te verdedigen, dan is het toch opmerkelijk, dat in geheel *Europa*, waarvan een groot gedeelte aan zijnen scepter was onderworpen, niemand optrad, om den Prins van *Oranje* te wederleggen, of den vermogenden Monarch te verdedigen (1). BILDERDIJK heeft beweerd, dat »de opsteller der Verantwoording geen *jus publicum* bezat (2), maar is het bewijs schuldig gebleven, en verliest zelfs eenigzins uit het oog, dat die opsteller eene *Verdediging des Prinszen* moest leveren, en geene *Verdediging* der Staten van *Holland* en *Zeeland*. Ook erkent hij zelf, dat de *lex commissaria*, zoo als hij het Brabandsche Charter noemt, genoeg is, om het beginsel van den oorlog te regtvaardigen. Is dit nu zoo, wat had DE VILLIERS dan beter kunnen doen dan hij gedaan heeft? Op de beschuldiging van FILIPS, dat hij de wapenen tegen zijn wettigen Vorst had opgevat, laat hij ORANJE antwoorden wat alleen hem verontschuldigen *kon*, maar in het oog der wereld hem ook verontschuldigen *moet*. » » Weet hij niet, zoo hij Hertog van *Braband* is, dat wij ter zake van onze baronijen en heerlijkheden een der voorname Leden van *Braband* zijn? Weet hij niet, waartoe hij aan ons, onze medebroeders en medegezellen, en aan de goede steden des Lands verbonden is? en op welke voorwaarden hij dezen staat is houdende? Gedenkt hij ook niet meer aan zijn eed (3)? Of zoo hij diens wel indachtig is, maakt hij zoo weinig werk van hetgeen hij Gode en den Lande beloofd heeft mitsgaders van de voorwaarden, die aan zijnen Vorstelijken en Hertogelijken hoed zijn aangehecht? » » Die voorwaarden worden herinnerd en dan vervolgt hij. » » Als gij nu dit geheel begrip zoo in 't korte hoort verhalen, ziet gij dan niet, Mijne Heeren! wanneer de Baanderheeren en Edelen in den Lande, wien uit hoofde van hunne praecementiën de last der wapenen is opgelegd, zich niet daartegen zetten, als niet een enkel artikel alleen, maar alle te gelijk, niet eens, maar duizend en duizend maal, niet alleen door den Hertog zelve, maar ook door vreemde en barbaarsche

(1) Vgl. mijn stukje: DON CARLOS, *Prins van Spanje*, bl. 59—61.

(2) D. VII. bl. 29, 30.

(3) De verklaring, door FILIPS bij zijne inhuldiging als Hertog van *Braband* afgelegd en waarop het hier inzonderheid aankomt, leest men bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I. Authent. Stukk.* bl. 42; en ook bij BILDERDIJK, D. VII. bl. 29 de aant.

horden, verbroken en geschonden zijn; — wanneer dan de Edelen volgens eed en plicht 1576—
den Hertog niet *dwingen*, den Lande te doen, wat regt en reden is, dat zij zelve 1581
dan met regt van meenedigheid, ontrouw en oproer tegen den Lande beschuldigd en
verwezen worden?”” Buitendien was de Prins boven anderen gegriefd; want FILIPS
had hem niet alleen van zijne goederen beroofd, maar ook zijnen zoon ontstolen! Met
naar de wapenen te grijpen, had hij alleenlijk gedaan, waartoe hij als Brabandsch Baron
niet slechts gerechtigd, maar bij eede *verplicht* was. Hoe kon hij dus als een oproerige
tegen zijn wettigen Vorst worden afgemaald? (1).” De Prins zelf vertrouwde door zijne
Verantwoording allen onpartijdigen en weldenkenden genoeg te zullen geven; wat »de
overigen betreft,” zeide hij, »het is niet mogelijk hen te voldoen (2).”

Middelerwijl had RENNENBERG het beleg voor *Steenwijk* geslagen (3). Zijne krijgsmagt
bestond uit twaalf honderd ruiters en acht en twintig vaandels, ongeveer zes duizend
man, voetvolk. Het stadje was door een zwakken aarden wal, en smalle, ondiepe
grachten omgeven, over welke men gemakkelijk de poorten, die zonder valdeuren
waren, konde naderen. De bezetting telde slechts zes honderd soldaten, maar zij waren
met den besten geest beziel. KORNPOT, met zijn vaandel derwaarts gezonden, had,
vóór hij binnentrok, van zijne manschappen den eed afgenomen, dat zij nimmer van
overgave zouden spreken, ja, dat elk zijnen nevenman, zoo hij dien eed verbrak, op
de plaats zou doodsteken. Dit was te noodzakelijker daar men van de drie honderd
weerbare burgers, zich op geene vijftig verlaten konde. Men had er noch grof geschut
noch paarden, behalve twaalf of veertien, welke den Hoplieden behoorden, en de voor-
raad van kriegsbehoeften was gering. Bij gebreke van een Opperbevelhebber, namen
de Burgemeester en de Hoplieden gezamenlijk het bestuur van zaken op zich, en maak-
ten met beleid en omzigtigheid de noodige bepalingen tot verdediging en bescherming
der veste. Nadat de Rennenbergschen alle toegangen bezet en eene schipbrug over *de A*
geslagen hadden, ontzonk den burgers, en zelfs eenigen Krijgsoversten, al dadelijk de
moed. Reeds den drie en twintigsten van Wijnmaand gaven zij den Staten te kennen,
dat de stad het niet langer dan acht dagen konde houden, en verzochten derhalve
om spoedige hulp. KORNPOT was hierover gebelgd. Hij begreep terecht, dat men
daardoor een kwaden dunk van de dapperheid der bezetting zou opvatten, en den
soldaten alle zelfvertrouwen ontnemen. Ontzet was daarenboven vooreerst niet noodig.

(1) J. AB. UTRECHT DRESSELHUIS, in *de Gids* voor 1846, D. II. bl. 118, 119.

(2) Zie 's Prinsen brief aan JOSSE BORLUUT in de *Documents Hist.* T. II. p. 226. Vgl. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 508.

(3) Zie hiervoor, bl. 392.

1576— Immers verwittigde hij de Staten: »dat het voor alsnog niet op hulp aankwam en men
1581 voor zes maanden van levensmiddelen voorzien was.”

In *de Kuinder* werden op dien tijd twee vaandels Staatschen, zwak beschanst, door de Rennenbergschen onder AREND VAN GEEMEN EN HENDRIK SNATER in den nacht overrompeld en grootendeels afgemaakt. Het dorp werd geplunderd, voorts verlaten, en een veroverd vaandel, in flarden gescheurd, aan den staart van een paard door de belegeraars met trompettengeschal om *Steenwijk* gesleept. De belegerden, hierdoor getergd, deden een uitval en verbrandden een molen. Uit weerwraak bragten de belegeraars, in spijt van het wel onderhouden geweervuur der bezetting, met verlies van slechts één man een brandenden ton, met teer, zwavel en stroo gevuld, aan den slagboom (*hameije*) der Gasthuispoort; doch AART VAN GRONINGEN, een brouwerszoon en soldaat onder KORNPOT, zwom met een lederen emmer tusschen de tanden de gracht over, rukte den teerton omver, en bluschte, onder eene hagelbui van vijandelijke kogels, den brand. Ongedeerd zwom hij naar de stad terug, alwaar zijn Hopman hem voor dit stout bestaan met een handvol daalders vereerde. Denzelfden avond vertoonde zich een Duitsch soldaat aan den slagboom van de Waldpoort, en braakte afgrijsselijke verwenschingen uit tegen de Staten en den Graaf van *Hohenlo*. Een kogel, door een soldaat van binnen in het donker op het geluid afgeschoten, trof hem juist in den geopenden mond, gelijk bleek aan het lijk, dat terstond naar binnen werd gesleept. Kort daarop, den zeven en twintigsten van Wijnmaand, kwam de Graaf van RENNENBERG, wien PARMA uitdrukkelijk bevel gegeven had, niet te wijken vóór hij *Steenwijk* had gewonnen, in de legerplaats aan. Hij eischte den volgenden dag de stad in naam des Konings op, onder aanbieding van behoud van lijf en goed, en vrijgeleide voor degenen, welke vertrekken wilden. Het antwoord was, dat »men de stad voor den Koning, onder het opzigt van de Staten en den Prins van *Oranje*, bewaarde.” Nu liet RENNENBERG eene batterij opwerpen en met vijf stukken beplanten, terwijl de belegerden hunne zwakke verdedigingswerken zoo veel mogelijk trachtten te versterken, waarin zij door den wijzen raad van KORNPOT werden voorgelicht, welke echter vaak door den Spaanschen aanhang werd tegengewerkt. Inmiddels zond RENNENBERG, om zich ongehinderd in den omtrek te kunnen verschansen, eene afdeeling krijgsvolk naar *de Zevenwolden*, welke der Staten benden daaruit verdreef. Vervolgens bezette hij *Sloten* en *de Lemmer*, beide door de Staatschen verlaten. Ook geraakte *Stavoren* eerlang in zijne magt, waar hij het slot, dat slechts ten deele was geslecht, weder opbouwde. Eenige zijner benden verschansten zich te *Makkum* en deden van daaruit dagelijks strooptogten tot onder *Harlingen*, *Franeker*, *Bolsward* en *Sneek*. Op den zeventienden van Slagtmaand overvielen en versloegen zijne manschappen, na dapperen tegenstand, zes vaandels Staatschen, welke in het *St. Jans-kamp* bij *Vollenhove* lagen en voor het ontzet van *Steenwijk*, welks burgerij daarop was blijven aandringen, bestemd waren.

Intusschen hadden de belegerden bij een der veelvuldige uitvallen twintig vijanden ^{1576—}gedood en drie gevangen genomen. Onvermoeid arbeidde men aan de versterking der ¹⁵⁸¹stad, vooral sinds **RENNENBERG**, niet ver van de Gasthuispoort, eene hooge kat opgeworpen en met zeven schanskorven bezet had. **KORNPOT**, de spil op welke alles draaide, onderhield de gemeenschap met de Bondgenooten door middel van tweeponds looden kogels, die aan weêrskanten eene opene holte hadden, waarin aan de eene zijde een brief werd gedaan, en aan de andere eenig vlam- en rookgevend vuurwerk, om de opmerkzaamheid te wekken en te kennen te geven, dat er een schrijven in was. Daar echter zijne brieven in 's vijands handen konden vallen, zond hij den Staten den sleutel tot een cijferschrift, waarvan hij zich voortaan zou bedienen. Ook bedacht zijn vindingrijke geest eene soort van telegraaf, of *maniere om van verre elkander aan te spreken*, waartoe hij zich des nachts zou bedienen van lantaarnen en vuurpannen aan welke verschillende rigtingen konden gegeven worden, en bij dag van breede gekleurde doeken in ramen gezet. Hiervan werd echter geen gebruik gemaakt, » hetzij of de Bondgenooten het niet verstonden, » zegt **FRESINGA**, » of daarin verzuimelijk waren.»

RENNENBERG begon den dag, na dien op welchen hij het voordeel te *Vollenhove* behaald had, waarbij hem veel buskruid in handen was gevallen, *Steenwijk* met gloeiende kogels van gegoten ijzer te beschieten; het tweede voorbeeld, welk er van in de geschiedenis voorkomt, daar vijf jaren vroeger het eerst de Koning van *Polen* bij het beleg van *Dantzic* van deze uitvinding gebruik gemaakt had. Plotseling zag men met de uiterste schrik en verbazing uit verscheidene hoeken der stad vlammen opstijgen, die, door een fellen Oostenwind aangeblazen, in weinig tijd meer dan zeventig huizen, meestal met riet gedekt, en een aantal volgeladene schuren verslonden, welke te zamen wel het twaalfde gedeelte van *Steenwijk* uitmaakten. De brand sloeg spoedig over naar de wallen, welke de soldaten op verscheidene punten moesten verlaten uit hoofde van de ondragelijke hitte, die echter ook den vijand verhinderde over de reeds digtgevrozene grachten naar binnen te dringen. Met groote krachtsinspanning werd men eindelijk den brand meester. Tegen den avond liet **RENNENBERG**, meenende dat in de stad meest alles aan kolen gelegd was, haar andermaal en op dezelfde voorwaarden als te voren opeischen, doch zijn trompetter werd door Hopman **PLAAT** op dreigenden toon afgewezen. Vele burgers echter oordeelden, dat 's vijands voorslag wel der overweging waardig was, en wisten zelfs **PLAAT** tot hun gevoelen over te halen, maar **KORNPOT** verklaarde nadrukkelijk, » dat hij geen woord van overgave wilde hooren en er nimmer om lief of leed in zou bewilligen.» Na vele en hooge woorden van weerszijde, kwamen de krijgshoofden overeen en beloofden elkander onder handslag, van geen onderhandelen met den vijand te reppen, zoolang het niet aan levensmiddelen ontbrak. En toen de burgers met eenige soldaten den volgenden dag, den twintigsten van Slagtmaand, op de markt te zamen schoolden, om hen daartoe te dwingen, drong **KORNPOT** gewa-

1576— pend en verzeld door Hopman BERENBROEK en LAZARUS AUSTRIA te midden der oproer-
 1581 lingen, welke hij toeriep: »Pakt u weg, gij schelmen. Gij behoeft hier niet te staan kakelen, om onzen weldenkenden soldaten door uwe logens den moed te ontnemen.» Op deze stoute taal dropen de meeste burgers mompelende weg; een vleeschhouwer slechts vroeg op bitsen toon KORNPOT af, »hoe het gaan zoude, wanneer men ten laatste niets meer te eten had?» — »Dan zullen wij u, lafaard, en uws gelijken opvreten,» beet hem de wakkere man toe. Zulk eene onverschrokkenheid en standvastigheid boezemden den versaagden zelfs moed en vertrouwen in. Mannen, vrouwen, kinderen, allen waren ijverig in het beschermen en verdedigen der stad. Dag en nacht waakte men, om de uitwerking der gloeiende kogels te voorkomen. Zoodra de rook de plaats aanwees waar er een gevallen was, werd onmiddellijk water ter blussching aangebragt, de kogel met ijzeren tangen of dikke wollen, vochtig gemaakte handschoenen gegrepen en op straat geworpen, waar hij onschadelijk werd. Slechts twee personen kwamen door deze kogels om het leven, en, zoo ver men weet, waren zij de eenigen, welke door het grof geschut, in den ganschen tijd des belegs, getroffen zijn. Dagelijks vielen er schermutselingen voor, in welke de belegerden zich mannelijk kweeten. Maar wanbetaling wekte eerlang merkelyk misnoegen onder de bezetting, die zich echter voor dien tijd door hare Hoplieden liet te vreden stellen. In gelijken toestand verkeerden ook de benden van RENNENBERG, welke daarenboven door afwisselende sneeuw- en regenvlagen, koude en gebrek, en de gedurige uitvallen der belegerden geteisterd werden. Zij begonnen dan ook luide te morren, doch het gelukte den Graaf, zijne soldaten, die zelfs eens van hem in zijne woning met oproerig geweld betaling geëischt hadden, met de hoop op de aanstaande verovering van *Steenwijk* te stillen; ja, zij zwoeren, hem tot den einde toe getrouw te zullen blijven. Deze gunstige stemming en de voordeelen in *Friesland* behaald, spoorden RENNENBERG aan te beproeven, ook het Noordelyk gedeelte van *Holland* voor zich te winnen. Immers noodigde hij om dezen tijd *Enkhuizen* uit, met hem te onderhandelen, gelijk zoo vele plaatsen aan *de Zuiderzee* onder 's Konings gehoorzaamheid terug te keeren, en daartoe ook de naburige steden aan te sporen, alles, zoo het heette, tot handhaving der Gentsche Bevrediging, welke hij van zijnen kant in allen deele wilde nakomen. Hij eindigde zijn brief met de woorden: »Uw goede vriend, zoo gij wilt.» Doch men wilde niet. Integendeel hield men zich in het *Noorder-kwartier* bezig met voorbereidselen tot het ontzet van *Steenwijk*, hetwelk voor den sleutel van *Friesland*, *Vollenhove* en *Drenthe* gehouden werd. De Staten zonden den Admiraal DUYVENVOORDE naar *Noord-Holland*, om er eenige jagten uit te rusten, ten einde *Stavoren*, *Delfzijl* en andere zeeplaatsen, door den vijand bezet, aan te tasten. WIGBOLD VAN EUSUM, Heer van *Nijenoord*, werd gemagtigd eene afdeeling van zes vaandels, elk honderd vijftig man sterk, op te rigten. Hij legerde zich te *Winsum*, in het midden der *Ommelanden*, en verdreef de

Groningsche bezetting uit *Warsum* en uit *Appingadam*, in welke laatste plaats zestig vijanden gedood en vijftig gevangen genomen werden. Tot ontzet van *Steenwijk* zelf werd de dappere Engelsche Overste JOHN NORRIS, welke tot Veldheer der Staten op eene wedde van twaalf honderd gulden ter maand was benoemd, met eene, hoewel ontoereikende krijgsmagt gezonden. Hij sloeg zich neder te *Zwartsluis*, verdreef de Rennenbergschen uit *Giethoorn*, stak het dorp in brand, en toog kort daarop met achttien honderd man voetvolk en eenige ruiters naar *Meppel*. Hij had in *Zwartsluis* slechts drie vaandels tot bezetting gelaten, die RENNENBERG onmiddellijk door elf vaandels voetvolk en zes kornetten ruitery liet aantasten. Dapper weerden zich de Staatschen, en met eenig krijgsvolk versterkt deden zij een uitval, waarbij drie honderd vijanden sneuvelden, en wapenen van meer dan vijf honderd man, op den dijk gevonden of uit het *Zwartewater*, waarin menigeen was verdronken, opgevischt, benevens twee vanen buit gemaakt werden. NORRIS slaagde er ook in, bij nacht een aantal manschappen met buskruid en geld in *Steenwijk* te werpen. Dit gaf den belegerden nieuwen moed. Bij eenen uitval, welke door NORRIS ondersteund werd, verbrijzelden zij met ijzeren hamers eenige van 's vijands kanonnen, doch keerden niet zonder verlies aan volk terug.

1576—
158131 v.
Win-
term.
1580

Om dezen tijd kwam WILLEM VAN MONTFOORT, Drossaart van *Hattem*, in de legerplaats van RENNENBERG met een aanbevelingsbrief van PARMA, wien hij beloofd had, den Koning die stad en het slot over te leveren. Dadelijk zond RENNENBERG veertig man derwaarts af, welke bij nacht door LODEWIJK VAN MONTFOORT, des Drossaarts vader, het slot werden binnengelaten en de bezetting van vijftien man, die men dronken had gemaakt, nedersabelden. Toen vielen zij in de stad en namen de Hoplieden in verzekerde bewaring. Maar zoodra de burgers het gering getal der aanvallers bemerkten en hulp uit *Zwol* hadden ontvangen, dreven zij hen naar het slot terug, haalden versterking uit *Arnhem*, *Deventer*, *Kampen*, *Harderwijk* en *Elburg*, en maakten er zich, na een kort beleg, bij verdrag weder meester van. De Drossaart en zijn vader, een tachtigjarige grijsaard, werden te *Arnhem* als verraders onthoofd en gevierendeeld. Uit weêrwraak liet PARMA eenige Hattemer krijgsgevangenen het hoofd afslaan.

Uit *Noord-Holland* was SONOY met schepen, krijgsvolk en leeftogt naar *Blokzijl* overgestoken, alwaar hij zich verschanste. NORRIS verliet hierop *Meppel* en legerde zich weder te *Giethoorn*, doch achtte zich nog niet sterk genoeg, het ontzet van *Steenwijk* te ondernemen. RENNENBERG trachtte ondertusschen uit de blijde mare der nakende verlossing, tot verderf der belegerden voordeel te trekken. Bij een dikken mist laat hij eene afdeeling krijgsvolk regt op de stad aanrukken en de trommelslagers den Engelschen en Hollandschen marsch slaan. De bezetting, hierdoor in den waan gebragt, dat het ontzet aankwam, deed eenen uitval, om de vermeende hulpbenden in de stad te helpen, doch eensklaps trok de mist op, waardoor de list ontdekt en vrijdeld werd.

1 v.
Louw-
maand
1581

1576— RENNENBERG eischte eenige dagen later *Steenwijk* weder op, doch de Krijgshoofden, zonder
 1581 het besluit van den stedelijken Raad af te wachten, antwoordden den trompetter, »dat men
 9 v. den Prins van *Oranje* en den Staten getrouw wilde blijven; de Graaf mogt doen, wat hij
 Louw- niet laten konde.» Evenwel gaven zij den Bondgenooten den hoogen nood te kennen, in
 maand 1581 welken men verkeerde, terwijl RENNENBERG, door brieven en geschriften, de tweespalt van
 binnen voedde, zoo dat het KORNPOT de uiterste inspanning kostte, de misnoegde bur-
 gers in toom te houden. Maar bij de belegeraars was het niet beter gesteld dan bij de
 belegerden; de ontevredenheid der soldaten vermeerderde, en al de bekwaamheid van
 den Veldheer werd gevorderd, om tucht en regel onder hen te handhaven. De gestrenge
 vorst maakte het werken aan de schansen onmogelijk, en de tijd werd in wederzijd-
 sche beschimpingen en uittartingen doorgebracht. Zelfs daagde eens de Albanesche Hop-
 man TOMASO den Overste NORRIS tot een tweegevecht uit; doch daar deze als Opper-
 bevelhebber de uitdaging niet konde aannemen, vatte Hopman WILLIAMS de zaak
 voor hem op. Hoog ernstig werd zij behandeld. De beide legers stonden tegenover
 elkander in slagorde en van weerszijde waren gijzelaars geleverd. De strijd begon, doch
 de kampvechters bemerkten, na eenige uitvallen, dat zij tegen elkander opgewassen wa-
 ren, legden de wapens neder, en bragten elkander een paar volle bekers toe, waar-
 mede het gevecht eindigde.

Door het sterk aandringen der Steenwijkers, welke beweerden, dat de stad het geene
 vier dagen meer konde houden, moest NORRIS, hoe zwak zijne krijgsmagt ook was,
 eindelijk besluiten, het ontzet te beproeven. Met omtrent twee duizend man overviel
 hij in den nacht van den zestienden op den zeventienden van Louwmaand de vijande-
 lijke ruitery te *Steenwijkerwolde*, en te zelfden tijde deden de belegerden eenen uit-
 val. Er ontstond een hevig gevecht, en groot was het getal dooden en gekwetsten aan
 beide zijden. De Steenwijkers moesten zwichten, en bereikten met moeite de Walt-
 poort, door welke de vijanden, zonder de genomen voorzorgen van KORNPOT, met hen
 zouden gedrongen zijn. NORRIS week naar een met boomen beplant kamp, door een
 lagen aarden wal omgeven, waar RENNENBERG hem insloot en den geheelen dag uit zijn
 veldgeschut bestookte, doch tegen den avond, na eene hevige doch vergeefsche bestor-
 ming, aftrok. NORRIS bevond zich echter in een neteligen toestand, zonder ruitery, zonder
 leeftogt, zonder te weten, welken weg hij naar zijne legerplaats moest inslaan. In
Steenwijk wilde hij zich niet werpen, om er het aantal monden niet te vermeerderen.
 Onzeker werwaarts zich te wenden en reeds door een deel zijns volks verlaten, trok
 hij af en ontmoette gelukkig een Steenwijker, welke hem naar *Blokzijl* geleidde.

24 v. Hier bragt hij zijne benden bijeen en sloeg zich in het *St. Janskamp* neder, waar de
 Louw- vijand hem belegerde, hevig beschoot en bestormde, doch op de tijding van het naderen
 maand. van versch Staatsch krijgsvolk uit *Blokzijl*, met achterlating van al zijn leeftogt, dooden,
 gewonden en gevangenen, met stillen trom des nachts wegtoog. Daar RENNENBERG het

plan der Bondgenooten bevroedde, trok hij zijne verspreide strijdkrachten bijeen, verliet ^{1576—}*Steenwijkerwolde*, en sloeg zich neder aan *de Aa* op den *Bouwkamp* bij den *Westdijk*. ¹⁵⁸¹
 SONOY maakte zich intusschen bij verdrag meester van *Vollenhove*. In *Steenwijk* heerschte over het mislukken van het ontzet groote verslagenheid. KORNFUT nam elk voorval te baat, om de versaagden op te beuren. Zoo verklaarde hij voor een teeken Gods, toen men den vierden van Sprokkelmaand op de markt drie veldhoenders, die van koude verkleumd, of door een roofvogel gejaagd, of uit eenige andere oorzaak bedwelmd waren geworden, met de hand gevangen had. »God is drievuldig,» riep hij uit, »eens zond Hij den te nedergeslagen Israëlieten dergelijke spijs in de woestijn; dit is een teeken, dat Hij ook onze stad zal spijzen; maar nog drie weken zal het duren, tot straf voor de kleinmoedigheid der burgerij en haar gering vertrouwen op Gods bijstand.» Het vreemdste in de zaak is, dat deze wonderlijke voorspelling juist is uitgekomen. Zij verlevendigde ondertusschen den moed der belegerden, die trouwens zich in zulken grooten nood niet bevonden als gemeend of voorgegeven werd; want behalve vierde half honderd stuks rundvee, vond men bij eene huiszoeking onderscheidene levensmiddelen en nog wel voor twee maanden voorraad aan koren, door de rijken in de woningen der armen verborgen, in het vertrouwen dat men daar niet zou zoeken, maar dat nu te algemeenen behoefte verbeurd verklaard werd.

Een aanval van RENNENBERG op de legerplaats van NORRIS den negenden van Sprokkelmaand werd afgeslagen, waarbij hij een hoop volks en een zijner voornaamste Krijgs-oversten verloor. Dien nacht werden ook drie honderd zijner ruiters door twee honderd Engelschen en Walen te *Dieveren*, een dorp in *Drenthe*, overrompeld en verslagen, velen gevangen genomen, en twee honderd paarden buit gemaakt. Hierop legerde zich NORRIS met drie duizend vijf honderd man voetvolk en zes kornetten ruiters in *Steenwijkerwolde*, omtrent vier en twintig honderd treden of passen van de stad; tusschen beide was niets dan vlak land, ten deele heide en moeras, ten deele weide tot schier aan de veste toe. In het midden der weide had RENNENBERG eene schans opgeworpen en met tien vaandels voetvolk, eenige ruitery en twee metalen stukken bezet. Hevige schermutselingen vielen er voor tusschen hen en de benden van NORRIS, die elkander ook uit grof geschut vinnig bestookten, terwijl men aan beide zijden met koude, ongemak en gebrek moest worstelen. Veel leden insgelijks de belegerden inzonderheid van de gestrengte vorst, en menige woning werd, om zich brandstof te verschaffen, omvergehaald. Leeftogt werd hun met karige hand toegedeeld; althans op zekeren dag kwamen niet minder dan twee honderd burgers op het raadhuis, voor zich en hun gezin brood eischende; aan elk werd een weinig uitgereikt, waarmede zij zich te vreden stelden. Sinds den zeventienden van Sprokkelmaand, toen het weder begon te ontlaten, naderde NORRIS, ondanks 's vijands pogingen dit te beletten, met zijne schansen al meer en meer de stad en het gelukte hem dikwerf,

1576— haar van eenige krijgs- en mondbehoefden te voorzien, doch waarbij steeds ernstige
1581 gevechten plaats hadden, in welke de Rennenberg'schen meestal het onderspit delfden.

22 v. Zelfs kwam het tot een hardnekkigen slag, aan welchen ook de belegerden deel namen,
Sprok- en waar de nacht eerst een einde aan maakte. RENNENBERG gaf de hoop op, de stad
kelm. te vermeesteren, zoo wel omdat zij nu, onder zijne oogen zelfs, van leeftogt was ver-
1581 zorgd geworden, als om den sterken dooi, waardoor hij het ontzet niet langer zou kunnen beletten, de muiltucht zijner soldaten en de standvastigheid der belegerden. Hij trok derhalve, onder begunstiging der duisternis, in goede orde en in zulk eene stilte af, dat de belegerden en NORRIS dit eerst bij het aanbreken van den dag bemerkten. Een dikke mist verhinderde, den vijand na te zetten, welke zijne schansen, bezaaid met lijken van menschen en paarden, wapenen en krijgsbehoefden, verlaten had.

Groot was de blijdschap over het ontzet van *Steenwijk* in al de Staatschgezinde *Nederlanden*; alom werd er in de kerken bijzonder voor gedankt, en aan vreugdebedrijven, naar men berekent, eene som van meer dan zestig duizend gulden verspild. »Zoodat sommigen te regt wel zeggen mogten,» schrijft FRESINGA, die als Adelborst een werkzaam deel aan het verdedigen der stad genomen had, »dat er tot banketten, dansen, spelen, kostelijke kleederen, welkomsten, zegeteekenen, en dergelijke onnoodige dingen onder de menschen altijd gelds vol op is: maar tot hetgeen daar men zulke middelen mede bekomt, als goede ordening te stellen, het krijgsvolk wel te betalen, en zijnen vijand in ernst te meenen, is er nimmer geld.» Dit werd ook hier waarheid bevonden. Immers de dappere bezetting, welke met zoo veel krachtsinspanning de stad behouden had, ontving niet alleen geene belooning van de Staten, maar moest zelfs, uitgezonderd de twee vaandels Duitschers, lang naar de verschuldigde soldij wachten; en de wakkere KORNPOT, die met onverwrikten moed en zeldzame standvastigheid de vijanden buiten en binnen de veste bestreden, en door schrandereheid en beleid al hunne aanslagen te schande gemaakt had, mogt zich door geen blijk van der Staten erkentelijkheid overtuigen. De burgers, daarentegen, die zich meer Spaansch- dan Staatschgezind en uiterst flauwhartig betoond hadden, werden tot schadeloosstelling voor de verliezen in het beleg geleden, van alle Landsbelastingen ontheven en ontvingen aanzienlijke geldsommen, in onderscheidene Hervormde gemeenten voor hen ingezameld. Hunne vreugde over de gelukkig doorgestane belegering, verkeerde echter weldra in den diepsten rouw door eene besmettelijke ziekte, uit de schadelijke dampen der kwalijk begravenen lijken en andere oorzaken ontstaan, welke het grootste gedeelte der bevolking ten grave sleepte (1).

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 437, 509. *Documents Hist.* T. II. p. 226. FRESINGA, *Memoriën*, bl. 287—468. VERVOV, *Gedenk. Gesch.* bl. 22. — CARNERO, *Hist. de las guerras*, p. 163, 166. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 199. CAMPANA, *della guerra di*

Door het ontzet van *Steenwijk* had NORRIS de handen ruim gekregen, en eerlang zag hij zich weder meester van *de Kuinder*, *de Lemmer*, en *Sloten*. *Malkum* was reeds vroeger aan RENNENBERG ontweldigd. *Stavoren* werd door een vaandel krijgsvolk uit *Enkhuisen* in den nacht van den laatsten van Sprokkelmaand bezet. De stadsbevelhebber REM DEKEMA nam met omtrent honderd en zeventig man de wijk naar het slot. SONOY sloeg er het beleg voor, doch het liep aan tot den tienden van Bloecimaand eer de bezetting zich overgaf. De dappere DEKEMA, door zijne soldaten verraden en aan SONOY uitgeleverd, werd met de overige gevangenen naar *Enkhuisen* gezonden, en het veroverd vaandel in de Groote kerk aldaar opgehangen. *Stavoren* werd versterkt, maar het slot aan de zijde der stad met den grond gelijk gemaakt. Het was in Vijftienhonderd twee en twintig opgetrokken, en had toen bij de vier en veertig duizend gulden gekost (1).

1576—
15813 v.
Lente-
maand
1581

RENNENBERG was van *Steenwijk* op *Dieveren* teruggetrokken, waar hij hoopte, dat NORRIS hem zou volgen en een slag met hem wagen. Hiertoe ontbrak het dezen aan genoegzame ruitery, en zijn voetvolk was slecht gewapend; daarenboven oordeelde hij ook wissel spel te spelen, wanneer hij zich van de Friesche plaatsen, welke in 's vijands handen waren, vooraf meester maakte. Terwijl dit plan ten uitvoer gelegd werd, viel RENNENBERG in *Salland*, bemagtigde het huis te *Boxbergen*, versterkte *Goor* en eenige andere kleine plaatsen, toog daarop naar *de Ommelanden* en sloeg zich neder in *Groot-Aduard*. Hij beproefde eene schans op het *Reediep* te leggen, om den Heer van *Nijenoord* te *Winsum* den toevoer uit zee af te snijden, doch werd van daar verdreven. Kort hierop tastte NIJENOORD, met eenig krijgsvolk uit *Friesland* versterkt, de *Rennenbergschen* te *Groot-Aduard* aan, maar moest op zijne beurt met verlies naar *Kollum*, *Dokkum* en *Aduarderzyl* de wijk nemen. Dapper verdedigde zich de bezetting in de laatstgenoemde plaats; doch zij bezweek bij de derde bestorming en werd met haren moedigen Bevelhebber SCHELTE JARGES over de kling gejaagd. NIJENOORD

Fiandra, T. II. p. 23—25. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 337. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 414—416, 420. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 296, 297. GRIMSTON, *Hist. of the Netherl.* B. XI. p. 628—639. HARAËUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 319, 320, 323—325. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XV. bl. 219—221, 225—227, 228. B. XVI. bl. 230—238. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 189—193. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVII. bl. 718—725. B. XVIII. bl. 765—772. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. XVIII. bl. 678—684. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXIII. bl. 864—868, 870—872.

(1) *Documents Hist.* T. II. p. 234. FRESINGA, *Memoriën*, bl. 458, 462—464. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 239, 251. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 196 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 772—774. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. XVIII. bl. 684. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXIII. bl. 877.

1576— week naar *Winsum*, maar zag zich door zijn volk gedwongen, deze schans, daar zij niet
1581 houdbaar was, als ook *Warsum* bij verdrag aan JAN BAPTIST DE TASSIS over te geven, waardoor RENNENBERG van al *de Ommelanden* tot aan *Dokkum* toe meester werd. Om dit verloop van zaken te herstellen, vereenigden, op last der Staten, SONOY, NORRIS, NIJENOORD en verscheidene Friesche Bevelhebbers hunne benden te *Rinsmergeest*. Zes duizend Rennenbergschen togen daarop uit *Kollum* naar *Grijpskerk*, doch NORRIS noodzaakte hen, nadat hij zich van *Monnikerzijl* had meester gemaakt, ook van daar op te brèken. Door de Bondgenooten vervolgd, trokken zij, met achterlating van vier veldstukken, verscheidene vaandels, een groot aantal wapenen, al de bagaadje, zeven honderd gesneuvelden en vele gevangenen, tot onder het geschut van *Groningen* terug.

19 v. Hooim. Op denzelfden dag ontving RENNENBERG, wien het mislukte beleg van *Steenwijk* ge-
1581 weldig geschokt had en welke sedert in eene kwijnende ziekte gestort was, in die stad het laatste Oliesel, en gaf er vier dagen later in den bloei des levens den geest, niet zonder vermoeden van vergif, daar zijn hart geheel uitgedroogd en tot de grootte van een walnoot ingekrompen was. GEORGE VAN LALAING, Graaf van *Rennenberg*, Heer, en daarna Markgraaf van *Ville*, de tweede zoon van FILIPS, Graaf van *Hoogstraten*, Ridder van het Gulden Vlies en Stadhouders van *Gelderland*, en van ANNA, Gravin van *Rennenberg*, was uit een geslacht ontsproten, dat om zijn rijkdom en aanzien onder den Nederlandschen Adel eene eerste plaats bekleedde, en welks leden steeds eene belangrijke rol in onze Geschiedenis, vooral in het tijdvak van den opstand tegen *Spanje*, vervuld hebben. Hij zelf had de zijde der Verbondene Edelen omhelsd, zich, even als zijn broeder ANTONIE, Graaf van *Hoogstraten*, een ijverig verdediger van 's Lands vrijheden betoond, en door woorden en daden in hooge mate het vertrouwen van de Staten en den Prins van *Oranje* verworven, hetwelk hij tegen alle beginselen van eer en zedelijkheid geschonden heeft. Immers, was hem de dienst der Staten tegen de borst, dan moest hij zijne ambten nedergelegd, niet den verrader gespeeld hebben. Uit zijn gedrag in de laatste dagen zijns levens blijkt, dat hij berouw gevoelde over zijn afval en dat hij zijn roemrijken naam door zulk eene schandelijke daad, die hem niets dan onheil baarde, bezoedeld had. »O, *Groningen! Groningen!*” riep hij dikwerf uit, »waartoe hebt gij mij gebragt. Ik mag wel in eeuwigheid den dag beklagen, waarop ik u het eerste zag.” Ook wilde hij zijne zuster KORNELIA, welke hij zijne verleidster noemde, niet meer zien of spreken. Een tijdgenoot, die hem van nabij gekend heeft en zeker niet voor hem was ingenomen, roemt zijne edelaardigheid, milddadigheid, minzaamheid, heuschheid van zeden, zijn handhaven der krijgstucht, afkeer van geweld en overdaad, zijne vertrouwdheid met de Latijnsche, Grieksche en vele andere talen, en zijne liefde voor de wiskunst, den zang, de muziek en het schaakspel. Hij drukte de gemeente niet, en wist zijne zucht voor het schoone geslacht ten minste met uitwendige zedigheit te bekleeden. Een Spaansch schrijver noemt hem »een opregt Ka-

tholijk en dapper Ridder, den Koning van *Spanje*, maar weinig den Spanjaarden gene-^{1576—}gen.” Tot den negen en twintigsten van Hooimaand werd zijn dood geheim gehou-¹⁵⁸¹den, uit vrees, dat de soldaten, welke voor *Groningen* lagen, wegens de achterstallige soldij aan het muiten zouden slaan. JAN BAPTIST DE TASSIS hield hen bijeen, tot PARMA eenen opvolger van RENNEBERG benoemd had (1).

In het begin van Grasmaand had, op aanhouden der Staten van *Friesland*, de Prins van *Oranje* zich met zijne gemalin, ter regeling van onderscheidene zaken, naar dat gewest begeven, en was te *Leeuwarden* luisterrijk ontvangen. Na dat hij vele belangrijke geschillen, het Landsbestier betreffende, uit den weg geruimd en ook den Graaf van *Hohenlo*, die zich in zijne tegenwoordigheid tegen de Friezen verdedigde, welke zijne eer, om de nederlaag op de *Bourtange*, te na gesproken hadden, te vreden gesteld had, stak het vorstelijk paar weder over naar *Holland* (2). Hier was het onderhandelen met ANJOU, dat met het vaststellen van het Verdrag nog niet geheel was afgeloopen (3), ten einde gebracht. De Hertog had zich verbonden, Koning HENDRIK III tot het verleenen van bijstand aan de Nederlanders over te halen, en van dien Vorst eerst mondeling, daarna schriftelijk de verzekering ontvangen, hulpbenden naar *de Nederlanden* te zenden, zoodra de inwendige beroerten in *Frankrijk* gestild zouden zijn. De afgezanten der Staten oordeelden deze verzekering te onbepaald en dwongen ANJOU, wien zij naar *Bordeaux* verzelden, werwaarts hij zich begaf om aan het herstel van den binnenlandsche vrede mede te werken, de schriftelijke belofte af, dat hij vóór het einde van Grasmaand Vijftienhonderd een en tachtig in *de Nederlanden* zou zijn met zijn eigen krijgsvolk en de hulpbenden zijns broeders, bij wien hij tevens zou aandringen op het geven eener meer duidelijke verklaring van het vijftiende en zestiende punt des Verdrags van *Plessis-les Tours*. Daar zij geene mogelijkheid zagen meer te verwerven, en vreesden den Koning van *Frankrijk* door het langer opwerpen van bezwaren te vertoornen, bragten zij het werk ten einde, en het Verdrag werd den drie en twintigsten van Louwmaand Vijftien-

(1) FRESINGA, *Memoriën*, bl. 464—473. CARNERO, *Hist. d. l. guerras*, p. 166. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 25. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 337. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 421, 422. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 297, 298. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 328. GROTIUS, *Annal. Lib.* III. p. 69. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 275, 276. v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 197. HOOFD, *Nederl. Hist.* B. XVIII. 782—784.

(2) FRESINGA, *Memoriën*, bl. 462. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 252. HOOFD, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 774. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. XVIII. bl. 689. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXIII. bl. 878—881.

(3) Zie hiervoor, bl. 392—396.

1576— honderd een en tachtig te *Bordeaux* van wederzijde plegtig bezworen. Den dertigsten
1581 van Wintermaand te voren hadden de Algemeene Staten, te *Delft* vergaderd, dit Verdrag reeds goedgekeurd en de gezanten tot het beëedigen er van gemagtigd. Op deze belangrijke gebeurtenis werden onderscheidene gedenkpenningen geslagen (1). De Koning van *Navarre* verwittigde den Prins van *Oranje*, dat hij *ANJOU* naar *de Nederlanden* zou verzellen; en eenige Edelen onder de Misnoegden toonden zich genegen, de zijde van *PARMA*, welke in eenen moeilijken toestand verkeerde, te verlaten en zich aan die des Hertogs te scharen. *ANJOU* zelf ontvouwde door de pen van *ST. ALDEGONDE* aan de Rijksvorsten uitvoerig de redenen, waarom hij het bewind over *de Nederlanden* op zich genomen had (2).

In de Statenvergadering te *Delft*, waar de Prins van *Oranje*, als naar gewoonte, te worstelen had met het eigenbelang der gewesten en de besluiteloosheid en bekrompen zienswijze der afgevaardigden, was inmiddels den dertienden van Louwmaand de oprigting van eenen Landraad of Raad van State vastgesteld, welke nevens den Hertog regeren zoude. Reeds sinds een jaar had men zich met de zamenstelling van dat ligchaam bezig gehouden, en na het opmaken van het Verdrag met *ANJOU* zich beijverd, het werk vóór zijne komst tot stand te brengen, daar het later moeilijk zou zijn, hem in het kiezen van Raadsleden en het omschrijven van hunnen werkkring niet te kennen; of wel omdat »naar mate men den Franschen Vorst minder gezag in de Regering wilde geven, het van meer belang was dien Raad vooraf aangesteld en in werking te hebben.” Naar het berigtschrift, hetwelk achttien punten bevatte, zou de Landraad bestaan uit een en dertig leden, alle Nederlanders, door de verschillende gewesten te kiezen en te bezoldigen, als vier door *Braband*, vier door *Gelderland* en *Zutphen*, vijf door *Vlaanderen*, vier door *Holland*, drie door *Zeeland*, twee door *Doornik* en het *Doorniksche*, drie door *het Sticht*, twee door *Mechelen* met *Overijssel*, twee door *Friesland*, en twee door de *Groninger Ommelanden*. Zij zouden nevens de hooge Overheid (den Hertog van *Anjou*), door de Staten aan te stellen, zorg dragen voor alle opkomende zaken, met name voor het heffen van ingewilligde schattingen, en het betalen der oorlogslasten met hetgeen er aan vast was. Doch de burgerlijke regering en het begeben van ambten in *Holland* en *Zeeland* zouden blijven aan den Prins van *Oranje*, onverkort het Verdrag met den Hertog van *Anjou* ten opzichte dezer twee gewesten gesloten; ook zou men aldaar slechts zoo veel krijgsvolk in bezetting houden, als de

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 441—445. nooft, *Nederl. Hist.* B. XVII: bl. 758. B. XVIII. bl. 764.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 477, 478, 492—500, 503. nooft, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 787.

Prins, met goedvinden der Hollandsche en Zeeuwsche Staten, noodig zou oordeelen. De Landraad en de hooge Overheid zouden alle ambten, welke door den Koning van Spanje en den algemeenen Landvoogd plagten begeben te worden, vervullen uit eene benoeming, te doen door de Staten der bijzondere gewesten. Insgelijks zouden de Landraad en hooge Overheid krijgsvolk mogen afdanken of aannemen, mits niet hooger gaande, boven de ingewilligde middelen, dan tot honderd duizend gulden eens, ten ware met verlof der Staten. De Landraad zou echter geene magt hebben, nieuwe lasten op te leggen, het Land onder eene vreemde Mogendheid te brengen, oorlog te verklaren, of vrede te sluiten zonder bewilling der Staten, hiertoe wettig beschreven. Op het stuk der munt moest de Landraad het goeddunken van elk gewest inwinnen. De Raadsleden moesten het handhaven van 'sLands voorregten bij eede belooven. Bijzondere verstandhouding met eenige Landen, steden of personen over de gemeene zaak, het openbaren van 'sLands geheimen, en het ontvangen van geschenken was hun uitdrukkelijk verboden. Alle zaken moesten zij bij stemming afdoen, zonder dat de hooge Overheid eenigen van hen tot achterraden mogt gebruiken. Brieven, den staat des Lands betreffende, moesten alle in den Raad vertoond en gelezen worden. Zaken van gewigt mogten aldaar niet worden afgedaan dan in bijzijn van tien leden, waarvan zeven uit verschillende gewesten moesten zijn. Over minder belangrijke zaken moesten ten minste zeven leden zitten, vijf uit onderscheidene gewesten, indien er zoo vele tegenwoordig waren ter plaatse waar de Raad zitting hield. De Landraad moest de vijanden van het Vaderland in regten vervolgen, middelerwijl hunne goederen opschrijven, en de inkomsten er van besteden ten voordeele van het gewest, waar zij vielen. Tweemaal 'sjaars zouden de Algemeene Staten bijeenkomen ter plaatse, waar de Landraad alsdan zitting hield; doch hij en de Staten van elk gewest zouden mogen vergaderen zoo dikwijls zij goevonden. Nogtans zou de hooge Overheid en de Landraad de Algemeene Staten mogen beschrijven, zoo dikwijls zij zulks noodig oordeelden. De helft, of als het getal oneven was, de grootste helft der Landraden van elk gewest zou jaarlijks tegen andere verwisseld worden, en ten minste een jaar buiten betrekking blijven. Geen van hen zou langer dan twee jaren achtereen mogen dienen. De Landraad zou zitting hebben ter stede, waar het de hooge Overheid geschikt oordeelde, vooral met opzigt tot het beleid des oorlogs, mits aan die zijde der *Maas*, waar de hooge Overheid en de Landraad zich bevonden, acht of tien Raadsleden gemagtigd zouden worden, om zich aan de andere zijde dier rivier op te houden en de zaken aldaar waar te nemen. De Veldheer zou door de hooge Overheid, bij goeddunken van den Landraad of van anderen daartoe te magtigen, worden aangesteld, doch alleen van de hooge Overheid afhangen. De Landraad en de hooge Overheid zouden het beleid des oorlogs en het begeben der krijgambten hebben, ook het aanstellen van den Krijgsraad, mits men inboorlingen, wanneer zij even bekwaam waren, boven vreemdelingen verkoos. Hunne geheimschrijvers, deur-

1576—
1581— waarders en andere ambtenaren echter zouden zij uit de Vereenigde Gewesten moeten nemen. Al het gemelde werd slechts vastgesteld voor den tijd van een half jaar, wanneer de Algemeene Staten op het behouden of afschaffen van den Landraad, op het uitbreiden van dit Berigtschrift, en op andere zaken weder vergaderen zouden, alles buiten nadeel zoo der handeling tusschen den Hertog van *Anjou* en de gewesten, welke met hem waren overeengekomen, als van de Landschappen, die tot nog toe niet met hem onderhandeld hadden (1).

Op dezelfde dagvaart, door den Prins van *Oranje* voornamelijk beschreven, om 's Lands Hooge Regering te regelen, een nieuwen Opperheer aan te nemen, en den Koning af te zweren, werden nog onderscheidene andere gewigtige zaken behandeld. Hiertoe behoorde het verzoek der Staten aan Koningin ELIZABETH, om uitstel van de terugbetaling der sommen, welke zij bij de Engelsche kooplieden hadden opgenomen. Tot vereffening der verschenen rente, zou *Braband*, even als *Vlaanderen*, acht duizend vijf honderd gulden, *Gelderland* twee duizend, *Holland* zes duizend, *Zeeland* twee duizend, *Utrecht* een duizend, *Friesland* twee duizend, en *Overijssel* een duizend bijdragen, naar welken omslag men eenigzins het geldelijk vermogen der gewesten in dien tijd kan afmeten (2). Voorts werd de vaart op *Spanje* en *Portugal*, welke men om de belangen des handels tot nog toe wederzijds gedoogd had, geheel verboden, uit vrees dat aldaar op nieuw, en gestrenger dan vroeger, bootsvolk en schepen zouden aangehouden worden (3). En daar men vernam, dat vele schippers, onder schijn van naar *Frankrijk* te stevenen, het op verbodene havens gemunt hadden, ontving de Admiraal TRESLONG bevel, daartegen nauwkeurig te waken. Ook werd de Waterbaljuw van *Zeeland*, ROBERT LEEMAN, in zijn ambt geschorst, om dat hij paspoorten tegen de bedoeling der Staten had uitgegeven. Naderhand keurde men het echter beter, alle schepen te laten varen onder beëdigden borgtocht en verband van verbeurd te zijn, behalve nog de straf naar 's regters goeddunken, wanneer zij verder Westwaarts zeilden dan *Engeland*, *Schotland* en de uiterste grenzen van *Frankrijk*; van daar zou de lading met vreemde schepen mogen gevoerd worden naar *Spanje* en *Portugal*, en de Nederlandsche bodems zouden ook daar Spaansche en Portugesche waren mogen innemen en herwaarts voeren (4). Dit besluit werd in Gras-

(1) *Groot Placaatb.* D. IV. bl. 76. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 241—243. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 761—764. *Resolut. d. Et. Gén.* in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 500—502. v. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 283—289. Eene beknopte geschiedenis van dien Landraad wordt gevonden bij PIETER PAULUS, *Verklaring der Unie van Utrecht*, D. II. bl. 299—310.

(2) *Documents Hist.* T. II. p. 216—220.

(3) Zie hiervoor, bl. 388.

(4) *Documents Hist.* T. II. p. 230. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 253. v. ME-TEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 188 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 774.

maand te *Amsterdam* genomen, alwaar de dagvaart, den dertigsten van Louwmaand te 1576—
Delft op reces gescheiden, weder was bijeengekomen. Hier ontvingen de Staten het 1581
 besluit der Hervormde kerken van *Antwerpen* en *Delft*, om de andere gemeenten tot
 het houden eener algemeene kerkvergadering te *Middelburg* te beschrijven. Het bijge-
 voegde verzoek, dat ook de Staten gevolmagtigden ter bijwoning derwaarts wilden zen-
 den, werd heuschelijk van de hand gewezen. Op deze Synode, welke in Bloecimaand
 en Zomermaand gehouden werd, beraamde men eene nieuwe kerkregeling, bij welke
 aan de Overheid de toestemming der verkiezing van Predikanten gelaten werd, doch
 vond niet geraden, haar bij het aanstellen van Ouderlingen en Diakenen te kennen.
 Voorts werden de kerken van elk gewest onder klassen, de klassen onder Sinoden
 verdeeld. Men onderzocht er ook de schriften van KASPER KOOLHAAS (1), en verklaarde
 die voor ergerlijk en onregtzinnig, doch beloofde den schrijver vergiffenis en aanhouding
 in de dienst, wanneer hij schuld bekennen wilde, hetgeen hij weigerde. De Staten van
Holland, voor wie de zaak toen weder gebragt werd, namen het KOOLHAAS zeer euvel
 af, dat hij zich voor een Leeraar der Hervormde Kerk uitgaf, terwijl hij verklaarde
 van die Kerk in leer te verschillen. Zij verwezen hem tot de kerkelijke straf, en het
 volgende jaar werd hij door de Synode, te *Haarlem* vergaderd, van zijn ambt ontzet en
 uit de gemeente gebannen. De Regering van *Leiden* liet hem nogtans zijne wedde van
 twee honderd gulden 'sjaars en dertig gulden voor huishuur behouden, tot hij een ander
 middel van bestaan voor zich en zijn talrijk gezin gevonden had, waarop hij haar, uit
 eigen beweging, van dezen last ontsloeg (2). Op de kerkvergadering te *Middelburg*
 werd tegen den negenden van Oogstmaand een buitengewone vast- en bededag uitge-
 schreven, om van den Hemel het einde van den burgerkrijg af te smeeken (3).

Het geschil over het gezag der burgerlijke Overheid in het Kerkelijke, welk KOOLHAAS
 zoo veel moeilijkheden had berokkend, verdeelde insgelijks de Hervormden te *Utrecht*.
 De Predikanten van de St. Jakobs Kerk aldaar kenden, naar het gevoelen hunner ambt-
 genooten van de andere kerken, der Overheid te veel gezag in het Kerkelijke toe.
 En in de daad, zij begrepen, dat men onder eene Christen Overheid geen kerkeraad
 behoefde. Ook lieten zij elk op eigen beproeving en onderzoek ten Avondmaal toe,
 en verpligden niemand tot eenige andere belijdenis van geloof dan alleen aan den Bij-
 bel; van daar dat zij *Predikanten van het Oude en Nieuwe Testament* genoemd wer-
 den. Het was natuurlijk, dat de Overheid hen steunde; ook hadden zij zooveel toe-

(1) Zie hiervoor, bl. 380.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. II. B. XVI.* bl. 261—272. HOOFD, *Nederl. Hist. B. XVIII.*
 bl. 777. UITENBOGAERT, *Kerkl. Hist.* bl. 213. BRANDT, *Hist. d. Ref. D. I.* bl. 673—675, 684, 685.

(3) *Documents Hist. T. II.* p. 286—289.

1576— loop, dat men hun de St. Maria Kerk moest inruimen. De verdeeldheid tusschen hen
1581 en den kerkeraad heeft later ernstige gevolgen gehad. Te dezen tijd werden mede de geestelijke gebouwen buiten *Utrecht*, welke te na aan de stad gelegen waren, op verzoek der Burgerhoplieden, ongetwijfeld meer uit haat op de Roomschegezinden dan, zoo het heette, uit vrees dat de vijand er zich in mogt nestelen, met verlof van 'sPrinszen zaakgelastigden omvergehaald (1).

Ook elders hadden de Katholijken het zwaar te verantwoorden. »Voerden zij eertijds den boventoon, onderdrukten zij toen de Hervormden, thans had het omgekeerde plaats. Immers zij, die het weleer als een hemeltegengend onrecht uitkreten, dat men hun geene vrijheid van godsdienst gunde, bezigden thans al hunne magt, om die den Katholijken geheel te ontnemen.» In *Haarlem* en *Amsterdam* hield men zich, ten aanzien der Roomschegezinden, niet langer aan de verleende Voldoening of Satisfactie. De Hervormden zaten er op het kussen, en het denkbeeld, dat men den Roomschen geene openbare godsdienstoefening moest toestaan, zelfs niet in de plaatsen, waar zij dit uitdrukkelijk bedongen hadden, drong hoe langer zoo meer door in *Holland* en *Zeeland*. *Haarlem* deed het eerst afstand van de Voldoening, en werd door de Staten van *Holland* met verscheidene geestelijke goederen beschonken tot vergoeding der kosten, zoo in het beleg als na het overgaan der stad gedragen. Eenige aanzienlijke Katholijken aldaar leverden een smeekschrift, door DIRK VOLKERTSZ COORNHERT opgesteld, bij den Prins van *Oranje* in, opdat hij hen in de uitoefening hunner godsdienst mogt handhaven; doch hij verwees hen naar de Staten van *Holland*. In het smeekschrift verklaarden zij onbewimpeld, »dat het innemen der Groote Kerk door de Hervormden het gevolg was van het *onbedacht beleid van een gemagtigde der Staten*; dat het wegruimen der beelden *eene daad was, zoo schandelijk als ongestraft*; dat het verbieden van de Katholijke godsdienst gelijk stond met 's *Keizers scherpe bloedbevelen*; en dat de Predikanten *stokebranden van onrust* waren.» De Staten, bij hun beperkt begrip van godsdienst, namen dergelijke uitdrukkingen zeer euvel op, en het gevolg er van was, dat de openbare uitoefening der Roomsche eeredienst in *Haarlem* verboden werd, ofschoon de Roomschegezinden vergiffenis verzocht hadden voor het inleveren van het smeekschrift, hetwelk als een gewrocht van mouterij was beschouwd, en zij zelve door hunne naamteekeningen de pen gehaald hadden. COORNHERT, in weerwil zijner verklaring, dat hij de meeste Roomsche stellingen voor valsch, hare Leeraren, grootendeels, voor verslindende wolven hield, en het smeekschrift alleen als Notaris op verzoek van anderen had ontworpen, omdat hij begreep dat elk in zijne godsdienst behoorde vrij te zijn, werd veroordeeld, zijn geschrift in tegenwoordigheid van de gemagtigden der Staten te verscheuren, waaraan hij zich onderwierp (2).

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 280—282.

(2) *Resolutien van Holland*, aangehaald door WAGENAAR, D. VII. bl. 368—370. BOR, *Hist. d.*

In *Amsterdam* werd insgelijks, doch eerst in het begin des volgenden jaars, 1576—1581 van de Voldoening afstand gedaan en daarmede het openbaar uitoefenen van de Roomsche godsdienst afgeschaft. Kort te voren, den twintigsten van Wintermaand, was op naam des Prinsen van *Oranje*, als de Hooge Overheid van *Holland*, een plakaat uitgevaardigd, waarbij het drukken en verspreiden van oproerige en ergerlijke geschriften, het school houden zonder verlof, het dragen van geestelijke gewaden, en bovenal » het oefenen der Pauselijke Religie en het bijwonen van openbare en geheime zamenkomsten op verbeurte van honderd gulden » verboden werd, » ofschoon men, » voegde het bevelschrift er bij, » niemands gewisse bezwaren of onderzoeken wilde. » Dit was het eerste verbod, welk bij vorm van plakaat in *Holland* tegen de Roomschegezinden werd afgekondigd, ongeveer tien jaren nadat men, ter handhaving van 's Lands vrijheden en tot bescherming zoo wel van de eene als van de andere godsdienst, de wapenen tegen de Spanjaarden had opgevat. Maar de zaken en tijden waren merkelyk veranderd; de Roomschen, in het algemeen, werden nu voor Spaanschgezind en voor vijanden van de tegenwoordige Regering gehouden. Evenwel werd het bewuste bevelschrift nergens in allen deele ten uitvoer gelegd; de Regering van *Leiden* zelfs weigerde het in hare stad te laten aflezen (1). Wat thans in *Holland* ten opzichte der Roomschegezinden gebeurde, was reeds in Bloeiimaand te *Brussel* geschied, ten gevolge van het oproerig preken eens Dominikaner Monniks, wien zij, in weerwil der stedelijke Regering, welke hem in stilte zocht te verwijderen, met geweld in de stad wilden houden. De Regering echter, ondersteund door de soldaten en de Hervormden, behield de overhand. Niet alleen moest de Monnik met vele zijner aanhangers vertrekken, maar men sloot zelfs de kerken en kloosters, ligtte er de beelden uit, en verbood de uitoefening van de Katholieke eeredienst. In Zomermaand had hetzelfde in *Antwerpen* plaats, nadat de Gilden, uit vrees voor eene nieuwe beeldstorming, hunne heerlyk geschilderde altaarstukken uit de Groote Kerk met verlof der Regering gehaald en in veiligheid gebragt hadden (2).

Nederl. Oorl. D. II. B. XVI. bl. 254—258. HOOFT, Nederl. Hist. B. XVIII. bl. 775. BRANDT, Hist. d. Ref. D. I. bl. 667, 668.

(1) *Resol. v. Holl. aangehaald bij WAGENAAR, D. VII. bl. 370—373. BOR, Hist. d. Nederl. Oorl. D. II. B. XVI. bl. 290—293. HOOFT, Nederl. Hist. B. XVIII. bl. 802—804. BRANDT, Hist. d. Ref. D. I. bl. 677. KLUIT, Hist. d. Holl. Staatsr. D. I. Bijlagen, bl. 427—439.*

(2) *CAMPANA, della guerra di Fiandra, T. II. p. 29. LE PETIT, Chron. d. Holl. T. II. Liv. XII. p. 423. HARAEUS, Annal Brab. T. III. p. 325, 326. BOR, Hist. d. Nederl. Oorl. D. II. B. XVI. bl. 258—261, 275. V. METEREN, Hist. d. Nederl. Oorl. B. X. bl. 194, 195, 196. HOOFT, Nederl. Hist. B. XVIII. bl. 775—777. BRANDT, Hist. d. Ref. D. I. bl. 669.*

1576— Geldgebrek, zoo wel bij de Spanjaarden als bij de Staten, verhinderde dat er in de
1581 Zuidelijke gewesten iets van belang in den krijg ondernomen werd. Het kwalijk betalen der soldij verwekte miltzucht onder de soldaten, welke zich op onderscheidene plaatsen door dadelijkheden openbaarde, die dikwerf met geweld moesten bedwongen worden. *PARMA* had zich te *Hauterive* verschanst, van waar uit zijne ruiters en de Misnoegden het Staatsche krijgsvolk bestookten, dat onder *DE VILLERS* zich omtrent *Iperen* en *Diksmuiden* had neêrgeslagen, terwijl de Prins van *Espinoy* met de bezetting van *Doornik* het land van *Henegouwen* afliep. Daar hij over geene genoegzame krijgsmagt beschikken konde, trachtte hij door list of verraad zich van eenige steden te verzekeren, en had het onderanderen op *Vlissingen* gemunt. Reeds sinds geruimen tijd poogde *DON BERNARDINO DE MENDOZA*, Spaansch gezant aan het Engelsche Hof, door middel zijner Nederlandsche bedienden en groote beloften eenige Nederlandsche Scheepsbevelhebbers over te halen, hem in eenen aanslag tegen die stad de behulpzame hand te bieden. Twee wakkere gezagvoerders, *WILLEM JANSZON VAN HOORN* en *KORNELIS LEENHOUDER*, gelieten zich naar zijne voorstellen te luisteren, maakten hem diets, dat zij, gevolgd door eenige welbemande Koningschepen op welke niemand zou letten, *Vlissingen* gemakkelijk den Spanjaarden in handen konden spelen, en namen nu en dan kleine geldsommen van hem aan, doch verwittigden intusschen *ORANJE* van den toelag. Thans verzocht *VAN HOORN* eenige duizend kroonen, om, zoo het heette, aanhangers te koopen, en zij werden hem toegezegd, mits zijn elfjarig zoontje daarvoor bij den Gezant ten onderpand gelaten wierd. Na ruggespraak met den Prins van *Oranje*, bewilligde hij hierin werkelijk, onder voorwaarde nogtans, dat men den knaap niet buiten *Engeland* zou voeren, hetgeen hem den twee en twintigsten van Grasmaand bij geschrifte verzekerd werd. Inmiddels ontving de Admiraal *TRESLONG* bevel, eenige schepen naar *Walcheren* te zenden, om 's Konings benden aldaar naar behooren te ontvangen; en tegen het einde van Bloemaand, het tijdstip waarop de aanslag zou uitgevoerd worden, vertrok *ORANJE*'s geheimschrijver *CHRISTIAAN HUYGENS* naar *Londen* met last, het zoontje van den Scheepskapitein des noods met geweld te bevrijden. *HUYGENS* nam zijn intrek in eene herberg, die meestal door Franschen bezocht werd, zoodat hij ook voor een Franschman doorging. Met *LA FONTAINE*, Leeraar bij de Waalsche Gemeente, wien hij door 's Prinsen Hofprediker *DE VILLIERS* was aanbevolen, raadpleegde hij, hoe men het best *MENDOZA*'s huis kon bespieden en berigten nopens het kind inwinnen. *LA FONTAINE* stelde daartoe zekeren *HANS HOFSTAD*, een Leuvensch koopman, voor; ook bragt hij *HUYGENS* in kennis met *WALSINGHAM*, den geheimschrijver der Koningin, welke in den toelag betrokken werd. Den dag ter uitvoering van den aanslag tegen *Vlissingen* bepaald, maakt *ANTONIE VERMEEREN*, een Hellebaardier van den Prins, terwijl in den namiddag *MENDOZA* was uitgereden, zich meester van den knaap, die met eenige

makkers voor de deur speelde, en voert hem door een huis, welk tot dat einde 1576—
 voor en achter open stond, naar een tweede en een derde, alwaar het kind verborgen 1581
 wordt. MENDOZA's bedienden zetten den roover achterna, doch worden door HUYGENS
 en den Hellebaardier met den degen in de vuist, en door eenige rappe gasten, die van
 verre op den uitkijk stonden, en het toegestroomde volk gestuit. HUYGENS, door WAL-
 SINGHAM van een paspoort en het verder benoodigde voorzien, geraakte met den knaap
 nog dienzelfden nacht op een schip, doch was bijna achterhaald geworden, daar MENDOZA,
 die bij zijne terugkomst oogenblikkelijk, hoewel te vergeefs, bij de Koningin gehoor ver-
 zocht, hem naar alle kanten had laten opsporen. Hij kwam behouden in *Nederland*
 terug, en ontving van den Prins een gouden gedenkpenning met het omschrift: *Man-*
dati strenue executi monum: gedachtenis voor een moedig uitgevoerden last. De geroofde
 knaap, NIKOLAAS WILLEMSZON genaamd, is naderhand Scheepsbevelhebber in dienst der
 Staten geworden. De aanslag tegen *Vlissingen* werd niet ondernomen, hetzij door eene
 toevallige omstandigheid, hetzij omdat men ontdekt had, wat er gaande was, of wel
 uit ontzag voor de schepen van TRESLONG (1).

Beter slaagde PARMA in Zomermaand een toeleg op *Breda*. De stad was goed ver-
 sterkt, doch de bezetting bestond slechts uit een half vaandel onder FLORIS van *Bre-*
derode, en die van het slot telde niet meer dan vijf en dertig man. KAREL VAN
 GAVRE, Heer van *Fresin*, zat nog steeds aldaar opgesloten, en zoowel uit zucht
 naar vrijheid als uit wraak, had hij het plan gevormd, *Breda* den Spanjaarden
 te leveren. PARMA, hiervan onderrigt, zond CLAUDE VAN BARLAYMONT, Heer van
Hautepenne, om zich van de uitvoerbaarheid des aanslags te overtuigen. HAUTE-
 PENNE EN MAARTEN SCHENK bragten in den omtrek eenige benden bijeen, onder schijn
 van 's *Hertogenbosch* en *Eindhoven* te dekken, die door de Staatschen met een be-
 leg bedreigd werden, en tot welk einde een groot deel der bezetting uit *Breda*
 geligt was.

De stadsbevelhebber DE LA GARDE, welke met dit krijgsvolk naar *Turnhout* was getrok-
 ken, werd door de Spaanschen achtervolgd, die zich bij *Hilvarenbeek* legerden, doch
 tegen den avond in stilte weder opbraken, en omstreeks twee ure na middernacht
 met hunne voorhoede onder POMPEO BARDO achter het kasteel van *Breda* aankwamen.
 Hier was, om de grachten te diepen, het water afgelaten, en op den wal stond een
 omgekocht soldaat sinds drie uren op schildwacht, om de aanvallers te verbeiden, ter-
 wijl zijne makkers, aan welke FRESIN eene tonne biers ten geschenke had gegeven,
 meest alle deels beschonken, deels door den slaap bevangen waren. De vijanden

(1) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 421. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X.
 bl. 196 verso. v. REYD, *Nederl. Gesch.* B. IV. bl. 71. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl.
 777—781.

1576— klauterden over den beer, welke diende om het water op te houden, en beklommen
1581 ongehinderd den wal. Doch het werd gezien door een Hopman, die juist met een jacht uit *Holland* kwam en terstond twee schoten deed, welke de burgers wekten en in het geweer hielpen. De Spaanschen, ziende dat zij ontdekt waren, vielen in het wachthuis en doodden de elf man, welke zij er vonden. De Bevelhebber van het slot vloog met de sleutels naar de poort, om die voor de toegesnelde burgers te openen, maar werd door een der verraders overhoop gestoken. De bezetting, nadat zij driemaal was opgeëischt, gaf zich op raad van FRESIN bij verdrag, over.

De Burgemeester GOVERT MONTENS, een man van beleid en moed, welke sinds DE LA GARDE de Regering had gewaarschuwd op hare hoede te zijn, de wachten in de stad overal verdubbeld, en andere maatregelen van voorzorg genomen had, nam nu het bevel over de gewapende burgers, bijna negenhonderd man in zeven vaandels verdeeld, op zich, liet aanstonds schansen tegen het slot opwerpen en de belendende huizen bezetten, in de hoop zich althans zoo lang te kunnen verdedigen, tot DE LA GARDE met de nadrukkelijk verzochte hulp gekomen was. Vijf of zes malen achtereen werden de bestormende vijanden teruggedreven, die echter, steeds sterker en sterker aandringende, allengs grond wonnen, den brand in eenige huizen staken, en eindelijk de Gasthuispoort bemagtigden, door welke hunne ruitery naar binnen drong. Woedend streden de burgers, zoo Roomschen als Onroomschen, ja, zelfs Geestelijken en vrouwen. MONTENS inzonderheid spoorde hen door zijn voorbeeld tot moed en onverschrokkenheid aan. Wanhopend verdedigden zij zich nog op de markt, toen de Spanjaarden reeds al de poorten bezet hadden en van het overige der stad meester waren, en schoten hevig uit het raadhuis, uit de kerk en den toren, tot men hun een billijk verdrag aanbood, waarin zij omstreeks tien ure des morgens bewilligden. Van hen waren er ruim honderd, naar anderen, honderd vijftig; van den vijand vierhonderd vijftig man gesneveld. Maar de overwinnaars bekwamen een rijken buit, inzonderheid op het kasteel, waarbij de Prins van *Oranje* zijn kostbaar huisraad en vele belangrijke papieren verloor. HAUTEPENNE werd bevelhebber der stad, welke eene bezetting van achthonderd man ontving, en eene zware brandschatting werd opgelegd. WILLEM LINDANUS, Bisschop van *Roermonde*, kwam eerlang in *Breda* en herstelde er de Roomsche godsdienst. Het lot dier stad had de omliggende steden behoedzamer gemaakt, waardoor de aanslagen van HAUTEPENNE om dezen tijd tegen *Geertruidenberg* en *Heusden* mislukten (1).

(1) STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 213, 214. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 26 verso. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 424. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 298, 299. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 273. v. METE-REN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 198—200. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 784—786.

ORANJE werd voor het verlies zijner stad *Breda* door den aankoop van het mark-^{1576—}graafschap *Veere* en de heerlijkheid *Vlissingen* schadeloos gesteld, daar hij hierdoor ¹⁵⁸¹ zijn aanzien en zijne bezittingen in *de Nederlanden* aanmerkelijk vergrootte. Beide steden, gelijk ook *Westkapelle*, *Domburg*, *de Polder*, *Zandijk*, *Zandenburg*, en *Oud-Vlissingen*, waren uit de nalatenschap van MAXIMILIAAN van *Bourgondië* door koop in Vijftienhonderd zeven en zestig aan JAKOB VAN BOSSU, en voorts door naasting of vrijwilligen afstand aan Koning FILIPS gekomen, die echter de schulden, met welke zij bezwaard waren, niet geheel afloste. Nadat zij zich in Vijftienhonderd twee en zeventig voor den Prins van *Oranje* verklaard hadden, verkregen zij van hem, in naam des Konings, groote voorregten, en het liep aan tot het jaar Vijftienhonderd een en tachtig vóór er van verkoopen weder sprake was. Toen bewerkten eenige renteheffers, wien niet werd aangezuiverd, wat zij op deze steden te eischen hadden, bij het Hof van *Holland*, dat *Vlissingen* en *Veere* aangeslagen werden, om op den zeven- en acht en twintigsten van Zomermaand dezes jaars openlijk in *den Haag* verkocht te worden. Eenigen zijn van gevoelen, dat 's Prinsen vrienden de schuldeischers hebben aangeraden bepaaldelijk daarop aan te dringen, waarvan echter anderen verklaren geen blijk gevonden te hebben. Hoe dit zij, de Aartshertog MATTHIAS gelastte het Hof, met de zaak niet voort te gaan, daar naar zijn oordeel »het niet alleen tot nadeel van *Holland* en *Zeeland*, maar van al de Vereenigde Gewesten zou strekken, wanneer deze twee heerlijkheden vervreemd werden en in handen van bijzondere personen geraakten." Het Hof zond dit bevelschrift aan de Staten van *Holland* en *Zeeland*, om er hun gevoelen over in te winnen. Deze verklaarden, »dat het Hof niet stond onder den Aartshertog, en men alzoo met de verkoopning konde voortgaan; zij zouden acht geven, dat niemand, buiten hunne bewilliging, voor koper werd aangeteekend." De voorwaarden der veiling werden op het einde van Bloeiimaand afgelezen en aangeplakt, niettegenstaande de Zeeuwen verzocht hadden, den verkoop ten minste vooreerst nog uit te stellen. Op den bepaalden tijd werd de Prins van *Oranje* koper van *Vlissingen* en *Veere* voor de som van honderd negen en veertig duizend zes honderd gulden. Het gerucht, dat *Antwerpen* niet ongezind was, om in het bezit dezer twee steden te geraken, de vrees voor het nadeel, welk de Hollandsche handel daaruit te wachten had, en het zekere berigt, dat JOAN VAN BOURGONDIË den dag vóór de verkoopning twintig duizend gulden meer dan geraamd werd voor *Vlissingen* geboden had, hebben denkelijk de Staten van *Holland* aangespoord, 's Prinsen gemagtigden last te geven, bij het koopen op geene acht of tien duizend gulden te zien, met belofte, dat zij in dezen den Prins te goede zouden komen. Kort daarop werd ORANJE in beide steden gehuldigd (1).

(1) v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 196 verso. HOFFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII.

1576— In het laatst van Sprokkelmaand waren der Staten gezanten uit *Frankrijk* terugge-
 1581 keerd. Zoodra de binnenlandsche rust aldaar bij het verdrag van *Fleix* hersteld was, maakte ANJOU ijvrig toebereidselen tot zijn vertrek naar *de Nederlanden* (1). In het begin van Bloeimaand verwittigde hij den Staten, dat hij zich stipt aan het gesloten Verdrag zou houden tot handhaving hunner vrijheid, welvaart en waardigheid, en binnen kort met eene krijgsmagt hoopte op te rukken, om het belegerde *Kamerijk* te ontzetten, terwijl hij hen verzocht, hunne strijdkrachten met de zijne te vereenigen, om te nadrukkelijker tegen den vijand te kunnen handelen (2). Eerlang waren zijne benden bij *Evreux* samengetrokken, om *Kamerijk*, waar de nood hoog geklommen was, te hulp te spoeden (3). Vurig verlangde ORANJE naar de komst van den Hertog, die inmiddels tot *Chateau-Thierry* was voortgerukt, en hem over het plan van den veldtog raadpleegde, doch tevens acht schepen verzocht »tot het uitvoeren van een ontwerp, gunstig voor de belangen der *Nederlanden*.” Men meent, dat ANJOU met deze bodems naar *Engeland* dacht over te steken, in de hoop de hand van ELIZABETH te verwerven (4). Ondanks al zijne beloften en verzekeringen, stelde men in *Holland* zoo weinig vertrouwen op de Franschen, dat de Staten den Prins dringend verzochten van zijn voornemen af te zien, den Hertog te gemoet te gaan (5).

15 v.
 Hooim.
 1581

De Aartshertog MATTHIAS begreep, dat nu het einde zijner onbeduidende rol was genaderd. Zijn verzoek om van de Opperlandvoogdij ontslagen te worden, werd den zevenden van Zomermaand door de Algemeene Staten bewilligd. Drie of vier maanden later vertrok hij uit *Antwerpen* naar *Zeeland*. Eenige Zeeuwsche oorlogschepen deden hem uitgeleide tot *Ooltgensplaat*, waar hij op een Hollandsch schip overging, met welk hij,

bl. 781. BOXHORN op REIGERSBERGEN, *Chron. v. Zeel.* D. I. bl. 203—206. *Leven van WILLEM I*, D. II. 449—455. D. III. bl. 433—453. WAGENAAR, D. VII. bl. 381—387. *Tegenw. Staat van Zeel.* D. II. bl. 111, 148, 149, en de geschriften aangewezen door VAN WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 103, 104 (g). Eenige Schrijvers brengen den verkoopprijs der beide heerlijkheden slechts op honderd vier en veertig duizend zes honderd gulden; voor de stad *Vlissingen* met de ambachtshoofdelijkheid *Oud-Vlissingen* namelijk op zeventig duizend een honderd gulden, naar anderen echter vijf en zeventig duizend een honderd gulden, en voor de stad *Veere* met de bijbehorende goederen op vier en zeventig duizend vijf honderd gulden.

(1) DUMONT, *Corps Dipl.* T. V. P. I. p. 380. HOOFD, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 787.

(2) *Documents Hist.* T. II. p. 246, 247.

(3) *Docum. Hist.* T. II. p. 257, 258.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 583. *Documents Hist.* T. II. p. 277—283.

(5) *Resolut. v. Holland*, aangehaald door GROEN VAN PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 590.

FRANÇOIS VAN VALOIS.

HERTOG VAN ANJOU.

C. E. Taubel sculp.

door drie andere vaartuigen verzeld, *de Merwe* en *de Waal* tot aan het tolhuis opvoer. 1576—
 Van daar begaf hij zich naar *Keulen* en verder naar *Duitschland*. Bij zijn vertrek leg- 1581
 den hem de Algemeene Staten eene jaarwedde van vijftig duizend gulden toe, maar de
 Hollanders en Zeeuwen verklaarden dadelijk, dat zij hierin niet dachten te dragen; ook
 twijfelt men, of hem wel ooit iets is uitgekeerd. Naar anderen, daarentegen, ontving
 hij, behalve deze wedde, nog rijke geschenken en eene aanzienlijke somme gelds tot
 schadevergoeding en ter vereffening zijner schulden. Zeker is, dat ORANJE en de Sta-
 ten hem, uit medelijden en ter belooning zijner toegevendheid, hun ten nadeele van
 zijn oom betoond, den bisschoppelijken zetel van *Luik* trachtten te verschaffen, welke
 onlangs door den dood van GERARD VAN GROESBEEK was opengevallen; doch PARMA wist
 te bewerken, dat de Bisschop van *Freisingen*, ERNST VAN BELJEREN, dien verkreeg.
 Gaarne had MATTHIAS zich nog eenigen tijd in *Holland* opgehouden, maar men
 wees zijn voorstel daartoe van de hand, te meer dewijl het gerucht liep, dat hij
 in verstandhouding was met FILIPS II en eenen aanslag tegen den Prins van *Oranje*
 smeedde, ja zelfs hem wilde vergeven. De verklaringen van zijne bedienden, die in
 hechtenis waren genomen en tegen welke een geregteijk onderzoek was ingesteld, ver-
 sterkten het vermoeden; men oordeelde het echter niet raadzaam, de zaak verder na te
 sporen (1). MATTHIAS liet geene roemrijke herinnering in *de Nederlanden* achter,
 waar hij vier jaren »in het bestuur des Lands niets dan den schijn, en in het beleid
 der wapenen niets dan den naam genoten had (2).”

De Algemeene Staten waren sinds het begin van Bloei maand te *Amsterdam* vergaderd.
 Mondeling en met nadruk bragt hun de Prins van *Oranje* onder het oog, hoe tot groot
 nadeel van het Vaderland, op de laatst gehouden bijeenkomst te *Delft* nog vele belang- 23 v.
 rijke zaken onafgedaan gebleven waren; en hij vestigde thans inzonderheid hunne aandacht Bloei-
 op drie punten, te weten: de opbrengsten, de regeling op het houden der Staatsvergade- maand.
 ringen, en de krijgskaken (3). Het groote werk der vervallenverklaring van den Koning 1581

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 588. *Resolut. v. Holl.* aangehaald bij WAGENAAR, D. VII. bl. 414, 415. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 208—210. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 31. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 347. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 397, 435. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 316, 333. GROTIUS, *Annal.* Lib. III. p. 71. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 282. v. METELEN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 188, 203 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 789.

(2) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 347. Vgl. BILDERDIJK, D. VII. bl. 41; BORGNET, *Philippe II et la Belgique*, p. 152; en GROEN v. PRINSTERER, in wien de zwakhoofdige Aartshertog een bekwamen voorspraak gevonden heeft. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 588, 589.

(3) *Résol. d. Et. Gén.* aangehaald door GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 555. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 222—240.

1576— van *Spanje* als Heer der *Nederlanden* werd op deze dagvaart wel der voltooiing nader
 1581 gebragt, maar tot een bepaald besluit kon men niet geraken, dewijl eenige afgevaardigden zich daartoe niet genoegzaam gemagtigd oordeelden. De Staten van *Holland* echter hadden reeds den negentienden van Grasmaand vastgesteld, 's Konings naam en titels niet meer te gebruiken, en alle ambtenaren en ingezetenen van den eed aan hem te ontslaan (1). Men kwam daarop in Hooimaand te 's *Gravenhagen* weder bijeen. Hier vernieuwden de Staten van *Holland* en *Zeeland* de vorige opdracht der *Souvereine Oppermagt* in hunne gewesten aan ORANJE, wien zij plegtig den eed van trouw aflegden, en van hem wederkeerig den eed ontvingen. 's Prinsen inhuldiging als de *Hoogste Overigheid van Holland en Zeeland*, werd des anderen daags door de geheele afzwering van FILIPS gevolgd (2). Toen verklaarden de gemagtigden van *Brabant, Gelderland en Zutphen, Vlaanderen, Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Overijssel* en *Mechelen* plegtig en bij openbare geschrifte den Koning van *Spanje* vervallen van de heerschappij der *Nederlanden*. In dit hoogst merkwaardig en belangrijk staatsstuk, drukken zij zich onder anderen aldus uit: »Een Vorst is door God aangesteld tot Hoofd over zijne onderzaten, om hen te bewaren en tegen alle ongelijk, overlast, en geweld te beschermen, gelijk een herder is aangesteld tot bewaring zijner kudde. Daartegen zijn de onderdanen door God niet geschapen ten behoeve van den Vorst, om hem in alles wat hij beveelt, of het goddelijk of ongoddelijk, regt of onregt zij, onderdanig te zijn, en als slaven te gehoorzamen en te dienen. De Vorst is om der onderzaten wille, zonder welke hij geen Vorst is, ten einde hen naar regt en rede te regeren, voor te staan en lief te hebben, gelijk een vader zijne kinderen en een herder zijne kudde. Indien hij zulks niet doet, en in plaats van zijne onderdanen te beschermen, hen poogt te verdrukken, hun overlast aan te doen, de oude vrijheid, voorregten en wetten te ontnemen, en hen als slaven te bevelen en te behandelen, moet hij niet voor een Vorst, maar voor een dwingeland gehouden worden, inzonderheid wanneer de onderdanen zijn hart door hunne ootmoedige beden en verzoeken niet kunnen verteederen, noch hem van zijn tirannig opzet afbrengen. Om hunne eigene, hunner vrouwen, kinderen, en nakomelingen aangeboren vrijheid te beschermen, voor welke zij naar de wet der natuur verplicht zijn goed en bloed op te zetten, blijft hun alsdan geen ander middel over dan verzet, zoo als verscheiden malen uit gelijke oorzaken in vele landen is geschied, waarvan de voorbeelden genoeg bekend zijn. Dit behoorde nog wel het meest in *de Nederlanden* plaats te hebben, die te alle tijden geregeerd zijn en

26 v.
 Hooim.
 1581

(1) DUMONT, *Corps Diplom.* T. V. P. I. p. 406. KLUIT, *Hist. der Holl. Staatsr.* D. I. bl. 431 (18).

(2) KLUIT, *Hist. der Holl. Staatsr.* D. I. bl. 198, 201, 204—207, 212—218. Over de wettigheid der aanstelling van WILLEM I tot Souverein over *Holland*, zie aldaar bl. 251 en de volgende.

geregeerd moeten worden naar den eed, door de Vorsten bij hunne inhuldiging 1576—
afgelegd; immers meest al de Nederlandsche gewesten hebben onder zekere voorwaar- 1581
den, verdragen, en wederzijdsche verbindtenissen hunne Vorsten ontvangen, welke bij
het overtreden daarvan, naar regt de heerschappij verbeuren.” Hierop worden alle
mogelijke regtsverkrachtingen en wreedheden, aan welke de Koning zich heeft schuldig
gemaakt, in het breede opgesomd; hij heeft daardoor zijn eed geschonden, de overeen-
komst, met hen plegtig aangegaan, verbroken en hen alzo van alle verpligting ont-
heven; zij verklaren derhalve van regtswege hem vervallen van de regering (1).
Voorts worden de Leenmannen, Regters, Ambtenaren, in één woord, alle ingezetenen
van den eed aan hem ontslagen; zijn naam noch zegel zal voortaan in openbare stukken
meer gebezigd worden. »In *Holland en Zeeland* zal men zich bedienen van den naam
des Prinsen van *Oranje* en van de Staten dezer twee gewesten, en in de Landschap-
pen, welke met ANJOU hebben onderhandeld, van 's Hertogs naam als mede van
dien des Landraads, of zoo lang deze Raad nog niet in dienst getreden is, van
dien der Algemeene Staten. In algemeene zaken zal het zegel der Algemeene Staten,
in bijzondere dat der gewestelijke Staten gebezigd worden. 's Konings naam en wapen
zullen voortaan niet meer op de munten worden geslagen, en de Lands-Ambtenaren moe-

(1) De vertaler van WIERSBITZKY's *Tachtigj. Oorl.* herinnert zich de woorden, welke VOLTAIRE aan
BRUTUS, in het treurspel van dien naam, tegen ARONS, den gezant van PORSENNA, met betrekking
tot TARQUINIUS, in den mond legt:

N'alléguez point ces noeuds que le crime a rompus,
Ces Dieux qu'il outragea, ces droits qu'il a perdus.
Nous avons fait, ARONS, en lui rendant hommage,
Serment d'obéissance et non point d'esclavage.
.
.
Songez qu'en ce lieu même, à cet autel auguste,
Devant ces mêmes dieux il jura d'être juste;
De son peuple et de lui tel était le lien;
Il nous rend nos serments lorsqu'il trahit le sien;
Et dès qu'aux lois de Rome il ose être infidèle,
Rome n'est plus sujette et lui seul est rebelle.

De redenering van den Franschen dichter, zoo overeenstemmend met die van *Hollands* oude
vertegenwoordigers ter Statenvergadering, »is een sprekend blijk,” voegt de vertaler er bij, »hoe
het gezond verstand bij dezelfde omstandigheden steeds tot dezelfde slotsom zal leiden.”

BORGNET, van de afzweringsacte sprekende, zegt: »Le droit d'insurrection contre le Prince qui
viole le contract conclu avec son peuple, y est proclamé; il résultait de la nature même de nos
anciennes institutions.” PHILIPPE II *et la Belgique*, p. 155.

1576— ten zweren, dat zij de Algemeene Staten tegen den Koning van *Spanje* en diens aan-
1581 hangers getrouw zullen dienen.” Van alle ingezetenen werd daarna de eed gevorderd,
»dat zij den Koning niet langer onderdanig zouden zijn, of hem voor Opperheer er-
kennen, maar zich ontslagen houden van alle pligten en verbindtenissen, waarmede zij
te voren eenigzins aan hem verbonden waren geweest; dat zij de Algemeene Staten, den
Landraad, en de Overheid, door de Staten aangesteld, getrouw en gehoorzaam zouden
zijn, en hun alle hulp en bijstand bieden tegen den Koning van *Spanje*, zijne aan-
hangers, en alle andere vijanden des Lands (1).”

Het spreekt van zelf, dat zulk eene gewichtige verandering als het afzweren van
den wettigen en het aannemen van een nieuwen Heer, niet overal zoo terstond en
zonder tegenwerking van andersdenkenden is doorgegaan. De afzweringsoorkonde werd
hier vroeger, ginds later; elders in het geheel niet afgekondigd. In *Braband* en
Vlaanderen geschiedde dit reeds spoedig en met veel plegtigheid. In *Antwerpen* ont-
moette de zaak, uit handelsbelang, grooten tegenstand. Trouwens, er lagen ook op
dien tijd meer dan tweehonderd Nederlandsche koopvaardijochten met drieduizend
bootsgezellen in de Spaansche en Portugesche havens, die gevaar liepen van aangehou-
den te worden, zoodra men den Koning van *Spanje* voor vijand verklaarde (2). Ook
zal hierin eene der redenen moeten gezocht worden, dat *Amsterdam*, *Gouda*, *Enk-
huizen*, en andere koopsteden, sommige zelfs eenen geruimen tijd, zwaarigheid maakten
in het afleggen van den nieuwen eed. *Middelburg* bleef dit steeds weigeren, zoo wel
als om 'sKonings vervallenverklaring af te kondigen, daar de stad zich in hare voor-
regten benadeeld achtte. Over het geheel had het vrij wat werks in gehad, eer men
Zeeland tot het verlaten van den Koning konde brengen. De Staten van *Utrecht* ver-
klaarden in Wijnmaand, bij een afzonderlijk en uitvoerig geschrift, *FILIPS* vervallen van
de heerschappij over hun gewest; doch men twijfelt, of dit stuk werkelijk openbaar
bekend gemaakt is (3). Eenige ambtenaren vonden het afleggen van den nieuwen eed
in strijd met hun geweten, doch gingen er toe over, nadat zij met ontzetting uit hunne
bediening bedreigd waren; weinige vloten naar *PARMA* en verzoenden zich met den

(1) *Groot Placaatb.* D. I. bl. 25. *BOR*, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 276—280.
V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 201—203 verso. *HOOFD*, *Nederl. Hist.* B. XVIII.
bl. 787—789. *LE PETIT*, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 429—435. *DUMONT*, *Corps Diplom.*
T. V. P. I. p. 413—421.

(2) *KLUIT*, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 259.

(3) Dit belangrijk stuk, hetwelk vele bijzonderheden bevat, welke *het Sticht* en de stad
Utrecht betreffen en de schandelijke handelwijze der Spanjaarden aldaar ontvouwt, heeft *VAN WIJN*
opgenomen in zijn *Bijv. en Aanm.* op *WAGENAAR*, St. VII. bl. 117—137.

Koning. FOKKO RALDA, Raadsheer in het Hof van *Friesland* en de zaak der Staten 1576—
 genegen, trof eene beroerte, toen hem de nieuwe eed werd voorgelezen, en gaf 1581
 oogenblikkelijk den geest. Dit voorval, welk even goed uit 'smans lichaamsgesteldheid
 als uit ontsteltenis van gemoed kan ontstaan zijn, baarde groot opzien, en menigeen
 vond er een bewijs in van Gods ongenoegen over den stouten stap der Staten. MICHEL
 RUDZE, Luthersch Predikant te *Woerden*, voer er zoo hevig van den kansel en in
 geschrift tegen uit, dat hij, in zijn gevoelen volhardende, op grond van oproerig ge-
 drag den Lande uitgedreven werd. Blijkt nu uit de besluiten der Staten, zelfs tot in
 het laatst van het volgende jaar, dat de volle bevestiging der afzwering langzaam plaats
 had, zoo blijkt er ook tevens uit, »dat de zaak haar volle beslag *wettig* gekregen
 heeft (1).” — Buiten 's Lands werd 's Konings vervallenverklaring, over het geheel,
 euvel opgenomen, bovenal aan de Hoven, waar men natuurlijk aan de volken de be-
 voegdheid niet wilde toekennen, de daden hunner Regenten te beoordeelen, veel min
 te veroordeelen, en nog minder de Vorsten van de regering te ontzetten (2). De Staten
 van *Holland* vonden het geraden, hunne handelwijze ten aanzien des Konings, bij monde
 van buitengewone gemagtigden op den rijksdag te *Augsburg* te verdedigen (3).

Het is van het uiterste belang te weten, of de afzwering van FILIPS II wettig was,
 en de Nederlanders daartoe gerechtigd waren. Want indien niet, »dan was het Neder-
 landsche volk te houden voor een verweldiger van eens anders regten; dan waren alle
 volgende handelingen onregtvaardig; dan waren de Koningen van *Spanje* of hunne op-
 volgers gerechtigd, hunne eischen op deze Landen op nieuw te doen gelden, vooral sinds
 het stelsel van THOMAS PAINE ten aanzien van de onverpligtheid der nakomelingschap
 eens volks omtrent vroegere verdragen, dewijl alsdan de nakomelingen der Spanjaarden
 niet verbonden zijn aan de verdragen hunner voorzaten langer dan zij willen, vooral

(1) STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 211. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 29. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 435. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 282—285. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 789. *Leven van WILLEM I*, D. III. bl. 461, 489—495. WAGENAAR, D. VII. bl. 395—397. v. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 104, 105. *Hist. d. Satisf. v. Goes*, bl. 78. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 218, 221, 261, 276—280.

(2) THUANUS, *Hist.* Lib. LXXIV. p. 513. v. REYD, *Nederl. Gesch.* B. III. bl. 50. Spaansche en Spaanschgezinde schrijvers, zoo als CARNERO, CAMPANA, LANARIO, BENTIVOGLIO, en DE TASSIS, welke laatste de *Apologie* van ORANJE *supra modum infamem* genoemd had, geven wel beknoptelijk de redenen op, waarom de Nederlanders hunnen Vorst van de Regering vervallen verklaarden, maar voeren niets aan tegen de gegrondheid dier redenen.

(3) BOR *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. bl. 324—327.

1576— wanneer die niet regtens geweest zijn (1).” Een staatkundig schrijver uit de verloopene
1581 eeuw drukt zich omtrent dit gewigtig vraagstuk aldus uit:

» Al de voorstanders van de onbepaalde magt der Vorsten hebben de afzwering van FILIPS II als Heer der *Nederlanden* voor een gruwelstuk, voor eene schending van de Koninklijke Oppermagt, voor eene ongehoorde daad uitgekreten. Als men de zaak echter wel en dieper inziet, is het daarmede alzoo niet gelegen; zij kan niet alleen door vele voorbeelden van andere beschaafde volken, en met regt en rede verdedigd, maar verdient zelfs geprezen te worden; en wij hebben redenen, ons over de grootmoedigheid, wijsheid, en voorzigtigheid des Prinsen van *Oranje* en der Staten in dit opzigt te verwonderen. Laat ons, om het groot belang der zaak, er nog een weinig bij blijven stilstaan, en eens onderzoeken, welke redenen, bewijzen, en voorbeelden kunnen aangevoerd worden, om het gedrag van ORANJE en der Staten in dezen voor geheel de wereld te wettigen.”

» Men zou een vreemdeling in de geschiedenis moeten zijn indien men meende, dat het afzetten en afzweren van Koning FILIPS II eene ongehoorde nieuwigheid ware. Immers leveren de Grieksche, Romeinsche, Spaansche, Fransche, Engelsche, Deensche, Zweedsche en andere jaarboeken veelvuldige voorbeelden op van Vorsten, welke door hunne volken uit het gebied zijn gesteld geworden. Men herinnere zich slechts DON PEDRO, bijgenaamd *de Wreede*, welke door zijne onderdanen te gelijk van heerschappij en leven beroofd werd. De Prins van *Oranje* heeft dit voorbeeld in zijn Verweerschrift aangehaald en er uit beweerd, dat indien de onderdanen niet bevoegd waren, de wapenen tegen eenen Vorst op te vatten, welke een dwingeland geworden is, Koning FILIPS II geen wettig Koning van *Kastilië* was, aangezien zijn voorzaat, Koning HENDRIK, een bastaard, tegen den wettigen erfgenaam, zijn broeder en Heer, opstond en met eigen hand om het leven bragt. » » Wat regt dan had deze bastaard, de oud-grootvader van FILIPS II, ” vraagt ORANJE, » » om naar de kroon te staan? Men antwoordt, dat DON PEDRO, zijn broeder, een dwingeland was, en gewoonlijk *de Wreede* genoemd werd. Maar zoo Koning FILIPS bij zoodanigen titel het rijk van *Kastilië* bezit, ziet hij dan niet, dat men hem met dezelfde mate kan meten, daar hij andere mede gemeten heeft? Want daar er nooit wreeder dwingeland gevonden werd, die meer 's Lands voorregten, en met meer verwaandheid en minder eerbied vertreden en verbroken heeft dan juist deze Koning FILIPS, is hij veel onwaardiger de kroon te dragen dan DON PEDRO (2).” — MARIANA, wel verre van deze daad te misprijzen of er over uit te varen, trekt er deze leering uit: » » Gelijk het le-

(1) LUIJ, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 241, 242.

(2) Zie hiervoor, bl. 407.

ven van DON PEDRO doodelijk voor *Spanje* is geweest, zoo is zijn dood er heilzaam voor geworden. Hij heeft door een merkwaardig voorbeeld getoond, dat de boosheid en de ondeugd der Vorsten door geen magt van krijgsvolk veilig kunnen zijn. Hier uit moet het nageslacht leeren, hoe schelmstukken de Vorsten niet alleen aan den haat des volks en aan een gewissen ondergang bloot stellen, maar dat zij ook in de geschiedenis worden gebrandmerkt, zoodat hunne geheugenis bij de nakomelingen in vervloeking is (1).””

1576—
1581

» De redenen van bezwaar tegen FILIPS, door de Staten der *Nederlanden* in hunne afzweringsoorkonde aangevoerd, zijn zeer gewichtig; het zijn geene kleinigheden, geene bijzondere daden tegen dezen of genen van de ingezetenen gepleegd, maar tegen het gansche volk, en die tot omkeering en geheel verderf van den staat en te gelijk van het volk zouden gestrekt hebben. Wij zullen nog eene korte schets daarvan geven, ontleend uit een brief van de Staten van *Holland* aan de overige gewestelijke Staten. » Zoo geschiedde het nogtans, ”” zeggen zij, » dat zeer kort daarna de Hertog van *Alba* gewapenderhand en met groote magt van Spanjaarden herwaarts over werd gezonden, welke ook terstond al deze Landen voor weêrspannig hield, als begaan hebbende misdaad van gekwetste Majesteit, beide goddelijke en wereldlijke; en hij begon hen ook als zoodanig te behandelen tegen alle oude wetten, gebruiken, regten en voorregten van den Lande, instellende nieuwe regtbanken, de oude te niet doende, en omstootende al het gezag van de Overheden der steden en gewesten, en van de gewestelijke Stadhouders; ja, in het kort gezegd, hij behandelde deze Landen als nieuw verkregene gewesten, die men tot slavernij wil houden, invoerende aldaar met kracht van wapenen de Inquisitie, het Concilie van *Trente*, de nieuwe Bisschoppen, en den Raad van beroerte, oprigtende kasteelen en ten dood verwijzende de voornaamste Heeren, Edellieden, Burgers, Kooplieden en alle soort van volk, zonder onderscheid van geslacht, staat of jaren, zoo dat niemand zag dan beulen te velde, bloedzuigers in de regterstoelen, geveinsde vrienden en zeven stuivers knechten (zoo werden de verklikkers der Inquisitie genoemd) in de huizen, die niets deden dan de gesprekken te beluisteren en de geheimen te doorgronden, om te weten, waar eenig goed voorhanden was, om zich met de verbeurdverklaring daarvan te kunnen verrijken (2).””

» Het kan voorts niet ontkend worden, dat de Koning niet bevoegd was, het vreemd en Spaansch krijgsvolk, gelijk hij deed, tegen den wil der Staten in de *Nederlanden* te laten blijven of er in te brengen; nog minder, om de regtbank van de Inquisitie aldaar in te voeren en hierdoor eene verderfelijke inbreuk te maken op de voorregten

(1) MARIANA, *Hist. Hispaniae*, Lib. XVII. c. 13.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. II. Authent. Stukk.* bl. 45.

1576— van al de regtbanken en Overheden in het gemeen, en het gansche volk te onderwer-
 1581 pen aan eene buitengewone regtspleging, de wreedste en hardste die er in de wereld
 bedacht kan worden, en welke onder menschen geene plaats behoorde te hebben.
 Ook was hij niet bevoegd, zonder bewilliging der Staten, de nieuwe Bisdommen op te
 rigten en daardoor een groot bezwaar aan de Abten, die zelve Leden van de Staten
 waren, toe te brengen. Al deze zaken moeten niet alleen ieder op zich zelve geno-
 men, maar te zamengevoegd en met 's Konings geheele gedrag en handelwijze tegen zijn
 volk vergeleken worden, dan zal daaruit genoeg blijken, dat hij naar eene onbepaalde
 heerschappij streefde, namelijk, dat hij alle wetten, voorregten en oude herkomens des
 volks, die hij gezworen had te zullen handhaven en onderhouden, wilde vernietigen.
 Ofschoon hij door de onderdanen, inzonderheid door de voornaamste Edelen van den
 Lande, ootmoedig gebeden werd, van gedragslijn te veranderen, en daartoe door den Raad
 van State insgelijks verzocht en gewaarschuwd werd, heeft hij niet alleen zijne ooren
 voor de regtvaardige klagten zijns volks gestopt en is in zijn kwaad voornemen blijven
 volharden, maar hij heeft de Edelen, ter zake van dat Vertoog, verklaard te hebben
 gepleegd de misdaad van gekwetste Majesteit. De afgezanten van de Landvoogdes en van
 den Raad van State, te weten, de Markgraaf van *Bergen* en de Heer van *Montigny*,
 die, uit naam des geheelen volks, hem den ellendigen staat des Lands ontvouwd, heeft
 hij, tegen het regt der volken, gevangen gezet en daarna om het leven gebragt (1).
 En niettegenstaande kort daarna al *de Nederlanden*, door het schrander beleid der Land-
 voogdes en uit vrees voor zijne groote magt, niet alleen tot rust gebragt, maar zelfs
 geheel aan zijn onbepaalden wil onderworpen waren geworden en niemand zich meer
 tegen zijne bevelen durfde verzetten, is hij echter in zijn boos opzet voortgegaan. Immers
 heeft hij *de Nederlanden* door een leger vreemd krijgsvolk onder den Hertog van *Alba*
 doen overvallen en bezetten; en hoewel hij geen tegenstand ontmoette en niemand zich
 tegen hem stelde, daar elk den Hertog met de uiterste onderwerping ontving, heeft
 hij echter, uit enkele wraaklust, het gansche Land als een overwonnen gewest laten
 behandelen, zoodat hij toen met de daad getoond heeft, dat hij een openbaar vijand
 van zijn volk was geworden. Voorts heeft hij zich niet als een Vorst, maar als een wreed
 overwinnaar gedragen, om na het uitroeijen van allen, die in adel, eer, deugd of
 goederen uitstaken, en na het vernietigen van alle voorregten des volks, als een
 onbepaald Opperheerscher te kunnen gebieden. Hij wenschte niet alleen, gelijk de
 dolle en bloeddorstige CALIGULA, dat het volk maar een hals mogt hebben, om het
 met éénen slag van het leven te berooven, maar hij trachtte ook met de daad dit uit
 te voeren, door de Nederlanders, in het algemeen, schuldig te verklaren aan de mis-

(1) Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 285—288.

daad van gekwetste Majesteit, en dat ongehoorde bloedvonnis met alle gestrengheid 1576—
 tegen het beste en voornaamste gedeelte des volks te laten voltrekken (1). Als men 1581
 leest hoe vele duizenden door de Inquisitie op de wreedste wijze zijn ter dood ge-
 bragt, hoe velen de Hertog van *Alba* door beulshanden heeft laten ombrengen, hoe
 velen door de Spanjaarden, dikwijls zonder tegenstand te bieden, in koelen bloede ver-
 moord, en hoe vele steden en gewesten geplunderd, bedorven en verwoest zijn gewor-
 den; hoe de Koning de schepen der Nederlanders, die op zijn vrijgeleide naar *Spanje*
 voeren om handel te drijven, meermalen heeft aangehaald en de bemanning als slaven
 op de galeijen geworpen; hoe men de arme visschers te zee, die toch niemand mis-
 deden, onder de luiken in hunne schuiten heeft gespijkerd en deze dan in den grond
 geboord, om hen aldus te zamen te laten verdrinken, dan zal men daardoor niet
 alleen met afgrijzen vervuld, maar tevens overtuigd worden, dat nimmer eenig volk,
 voor zoo verre zulks in de geschiedenis bekend is, door zijn eigen Vorst op zulk eene
 wreede en kwaadaardige wijze mishandeld werd.”

» Uit dit alles blijkt, dat *FILIPS* een volslagen dwingeland en vijand van zijn volk was
 geworden. Nu valt er eene bedenking, of namelijk 's Lands Staten, welke buiten twijfel
 het volk vertegenwoordigden en deswege bij 's Konings inhuldiging als Graaf of Heer
 een plechtig verdrag met hem uit naam en van wege het volk hadden aangegaan en
 zijn eed, tot bevestiging en getrouwe nakoming daarvan, hadden ontvangen, bevoegd
 en gerechtigd waren, hem van de oppermagt en heerschappij der *Nederlanden* verval-
 len te verklaren. De redenen, door de Algemeene Staten in de afzweringsoorkonde
 aangevoerd om hun gedrag voor de wereld te regtvaardigen, zijn zoo krachtig en
 bondig, dat zij bij alle redelijke lieden ingang moeten vinden en niet wedersproken
 kunnen worden, ten zij men van alle edele gevoelens afstand wil doen en zich aan
 het juk onderwerpen, of, gelijk het redelooze vee, zich weerloos ter slagting over-
 geven. Het is bekend, hoe dikwerf en hevig men over de bepaalde onderwerping
 aan den Vorst en het regt van dwingelanden weêrstand te bieden getwist heeft, en
 hoeveel daarover geschreven is. En indedaad, het is een netelig en tevens hatelijk
 onderwerp. Wil men het regt van de Vorsten te hoog opvijzelen, dan vervalt men tot
 enkele slavernij, en de onderdanen zijn geene vrije menschen meer, maar slaven, wier
 leven, vrijheid en goederen alleen van 's Vorsten welbehagen afhangen, en die geen
 eigendom hebben dan zoo lang het den Vorst belieft. Wil men, daarentegen, het
 regt van het volk te sterk en buiten de wettige palen voorstaan, binnen welke men
 voorzigtig moet blijven, dan vervalt men ligt tot oproer en wederspannigheid, beide
 de uiterste rampen en welke men boven alles behoort te vermijden.”

(1) Men vergelijk hierbij *Alg. Gesch. d. Vaderl. D. II. St. V. bl. 19 en 98.*

1576— » De groote voorstanders van de Koninklijke Oppermagt zouden ons gaarne diets ma-
 1581 ken, dat de wil van den Vorst de eenige wet is; dat den Vorsten eene onbepaalde magt toekomt; dat zij aan de wetten niet zijn gebonden; dat hetgeen zij gebieden voor God geoorloofd en bij de menschen regt is; dat het heil van den staat en van het volk alleen in den persoon van den Vorst berust; dat hij aan zijne eigene belangen, aan zijne grootheid, staatzucht, vermaken en wat dies meer zij, het leven en de goederen der onderdanen mag opofferen; dat het volk in allen deele gehouden is, zich aan zijne bevelen te onderwerpen, en niemand zich verstouten mag en hem vragen: wat doet gij? Immers hier komt eigenlijk op neêr, wat de slaafsche staatkundigen gewoon zijn, volkomen gehoorzaamheid te noemen, maar bij ons gemeenlijk, en te regt, blinde gehoorzaamheid wordt geheeten. Indien dit gevoelen welgegrond ware en met de waarheid overeenstemde, zou God niets dan slaafsche boeijen en banden voor het geheele menschelijk geslacht gesmeed hebben, hetgeen van de goddelijke wijsheid en goedheid niet te denken is; dan zou waarheid zijn, gelijk LUCANUS zich niet onaardig uitdrukt, »dat het geheele menschedom slechts voor weinigen leeft; en dat een groot volk alleen werkt, ploegt en slaapt voor de dienst en het vermaak van een eenig mensch.” — De onbepaalde magt over het menschelijk geslacht komt geen mensch, maar God alleen toe. Zou het nu Gode behaagd hebben, eene overgroote menigte menschen aan den wil van eenen enkelen te onderwerpen, die dikwijls noch wijsheid, noch bekwaamheid heeft zich zelve, laat staan zoo vele landen, steden en volkeren, te bestieren; die daardoor op eene gladde baan wordt gesteld, zich door dat onbepaald gebied te laten misleiden en een kwaad gebruik er van te maken? Wat is er veranderlijker, ongeregelder, en dikwijls onredelijker dan de wil van den mensch? Indien het Gode behaagd had, den Koningen en Vorsten grootere gaven en bekwaamheden, zoo naar ligchaam als naar geest, te schenken dan aan de onderdanen, zou men nog kunnen denken, dat God een onbepaald gebied aan hen, als de uitnemendsten, over minder volmaakte menschen had opgedragen; maar men ziet, dat zij aan dezelfde zwakheden en gebreken, zoo ten aanzien van het ligchaam als van den geest, gelijk alle andere stervelingen onderworpen zijn. Geen Christen zal het wagen te ontkennen, dat de Vorsten, zoo wel als de onderdanen, gehouden zijn aan de Tien Geboden Gods te gehoorzamen en hun gedrag en leven daarnaar in te rigten. Indien dit zoo is, waar blijft dan de onbepaalde magt der Vorsten? Een Vorst mag geen afgodendienaar zijn en geene valsche godsdienst voorstaan; veel minder nog is hij bevoegd, zijne onderdanen met geweld en wreede pijnigingen daartoe te dwingen. Hij is niet bevoegd, zijnen eed, aan zijne onderdanen afgelegd, te breken, of hij maakt zich voor God en menschen schuldig aan openbare meenedigheid. Hoe kan men dan FILIPS verschoonen, welke openlijk en in allen deele den eed, dien hij bij zijne inhuldiging plegtig aan het volk had afgelegd, heeft verbroken? Het komt in geen aanmerking,

dat hij zich te voren door den Paus daarvan had laten ontslaan, want dan waren de on-1576—
 derdanen, zoo wel als de Vorst, insgelijks van hunnen eed ontslagen, gelijk de Prins van 1581
Oranje in zijn Verweerschrift zeer juist heeft opgemerkt. Het komt eenen Vorst niet toe, al is hij door geene grondwetten van het Land daarin bepaald, zijn volk met onmatige lasten en schattingen te bezwaren, en hun en hun gezin daardoor het levensonderhoud te onttrekken, inzonderheid wanneer dit niet geschiedt tot behoud van den staat, maar tot het uitvoeren zijner heerschzuchtige oogmerken, of ter bestrijding zijner kostbare hofhouding en andere geldspilling tot zijn vermaak; zoo hij het doet, maakt hij zich schuldig aan roof tegen zijne onderdanen; het vorderen van den Tienden en Twintigsten Penning kan niet anders dan als roof aangemerkt worden.”

» Wanneer het volk zich te veel bezwaard vindt en bij den Koning om verligting smeekt, mag dan een onbezonnen REHABEAM zeggen: »Mijn vader heeft u met roeden gekastijd, maar ik zal u met schorpioenen kastijden?” En zal het volk niet mogen antwoorden: »Wat deel hebben wij aan u, want gij zijt noch van God, noch van de menschen daartoe gesteld; gij gaat uwe magt en uwe pligt te buiten?” Hoe is het nu in Koning FILIPS te verdedigen, dat hij de voornaamste Edelen des Lands, die ootmoedig om verligting, niet van schattingen, maar van zulke verregaande verdrukkingen smeekten, verklaard heeft, begaan te hebben de misdaad van gekwetste Majesteit, en hen deswege wreedaardig met schorpioenen heeft getuchtigd. Keizer ANTONIUS PIUS beval weleer, dat men de slaven, wanneer zij teregt de hulp der wetten inriepen, tegen de wreedheid hunner Heeren moest beschermen en dezen bevelen, hen te verkoopen, om hen alzoo uit de magt van zulke wreede meesters te ontslaan. Zal dit nu aan de onderdanen worden geweigerd, en zal men hen erger dan slaven mogen behandelen? Het is er zoo ver van daan, dat integendeel de Vorsten, welke op die wijze te werk gaan, hunne onderdanen met onmatige lasten bezwaren en hen met wreedheid behandelen, niet alleen hunnen pligt overtreden, maar daardoor zelfs ophouden Vorsten van het volk te zijn. Zij toch moeten hunne onderdanen als hunne evenmenschen en als leden van één ligchaam met hen aanmerken, welke zij met zachtheid en bescheidenheid moeten behandelen, hen voorstaan, onderhouden en voeden, gelijk het hoofd aan de ledematen van het ligchaam verplicht is. Zij moeten voor niemand hard of verschrikkelijk zijn, dan voor de boosdoeners en verstoorders van de gemeene rust. Voor het overige behooren zij altijd voor oogen te houden de vermaningen, welke hun in Gods Woord worden gegeven, »dat zij hun harte niet verheffen boven hunne broederen; dat zij van Gods geboden te regter noch te linker hand afwijken; dat zij hunne paarden, vrouwen en zilver niet vermenigvuldigen, opdat God de dagen voor hen en voor hunne zonen in het koninkrijk verlange (1).” Deze ver-

(1) *Deuteronomium*, c. XVII.

1576—maning betreft ook de Christen Vorsten, en bij tegenstelling mag men daaruit besluiten,
1581 dat de Koningen en Vorsten, welke geen acht daarop slaan, niet bestendig zullen zijn, en dat God de dagen, hetzij van hen of van hunne zonen, in het koningrijk niet zal verlengen. Dit is, boven meer anderen, ook wel bijzonder aan de zonen en nakomelingen van FILIPS II gebleken, welke steeds achteruit zijn gegaan, zwak, magteloos, en eindelijk veracht zijn geworden, tot dat de weleer zoo gevreesde heerschappij van *Spanje* ten val geraakt, vaneen gescheurd, en in een ander geslacht is overgebracht, en wel in dat van Koning HENDRIK IV van *Frankrijk*, welke de geduchtste vijand van FILIPS II geweest was.”

» De voorstanders van het regt des volks gaan dikwijls ook te ver, en vorderen zoo vele deugden en bekwaamheden in den Vorst, met verloochening van zijne eigene voordeelen en belangen, ten einde alleen voor het behoud en welzijn des volks te waken, dat er geene Vorsten zoo volmaakt gevonden worden, welke zich daar naar kunnen rigten. Wanneer nu een Vorst niet in allen deele aan zijne verpligting voldoet, zal men hem daarom zoo terstond de verschuldigde gehoorzaamheid weigeren? Waar zou dit anders op uitloopen dan op gedurige twist, opstand, en verderf van den staat? Ten opzichte van den tegenstand, welchen men den Vorst in eene grondwettige of bepaalde regering mag bieden, moeten wij ons, door het regt van het volk voor te staan, niet te ver laten leiden. Als een Vorst bij zijne inhuldiging plegtig heeft beloofd, dat hij overeenkomstig de voorregten, wetten en oude herkomens van het Land in het algemeen, en van de steden en leden in het bijzonder zal regeren, en hij hier of daar, in deze of gene bijzondere gevallen eens daartegen handelt, moet men niet terstond over het verbreken der voorregten schreeuwen, veel minder nog eenige bewegingen, welke dikwijls tot oproer strekken, daar tegen maken; de gevolgen zijn te zwaar en de onheilen, welke er uit ontstaan, bij die bijzondere gevallen niet te vergelijken; het is 't raadzaamst, wat met geduld te verdragen en ondertusschen beden en ootmoedige verzoeken tot den Vorst te rigten. Maar zoo uit zijn geheel gedrag het boos opzet blijkt, dat hij den geheelen staat des Lands tracht te veranderen, met verbreking van alle voorregten, wetten, en vrijheden zijner onderdanen, en dat hij naar de ootmoedige verzoeken en vermaningen, daartegen bij hem ingebracht, niet wil hooren, maar in zijn kwaad voornemen blijft volharden, is het niet aan elk der bijzondere onderdanen, maar aan de Staten en Overheden geoorloofd, zich daartegen te verzetten en ook, des noods, den Vorst met de wapenen te dwingen en hem binnen de wettige palen van zijn gezag te houden. In de vrije of omschrevene regeringen, zoo als die van de Nederlandsche Vorsten waren, wordt er bij de inhuldiging een plegtig verdrag tusschen den Vorst en het volk gesloten en wederzijds met eede bevestigd. Dat verdrag is buiten alle tegenspraak wederzijds verbindend, en tot nakoming er van heeft het volk zoo wel regt tegen den Vorst, als deze tegen het volk. Het volk is derhalve alle

gehoorzaamheid volgens de wetten aan den Vorst verschuldigd; en zoo het weigert te gehoorzamen en zich wederspanning tegen hem aanstelt, is hij bevoegd, het volk des noods met kracht van wapenen tot behoorlijke gehoorzaamheid en pligt te dwingen. Maar integendeel, als de Vorst hardnekkig blijft weigeren, naar de wetten te regeren, niet in deze of gene gevallen maar in het algemeen, en hij verbreekt openlijk het verdrag met zijne onderdanen aangegaan, zonder naar hunne stem te willen hooren, dan is hij wederspanning tegen zijn volk, hetwelk, uithoofde des verdrags, hetzelfde regt tegen hem, als hij tegen het volk heeft.”

»Maar laat ons nu eens eenen Vorst beschouwen, die een onbepaald gebied over zijne onderdanen heeft, en aan geen verdrag met zijn volk of grondwetten van staat gebonden is; en daarna onderzoeken, of en in welke gevallen men aan zulk een Vorst ook wederstand mag bieden. Te dien einde moet men zich verbeelden, gelijk het ook in de daad is, dat het ligchaam van staat door den Vorst en door het volk wordt te zamen gesteld en gevormd; dat de Vorst het hoofd van dat ligchaam is, en de onderdanen de overige ledematen er van zijn, ieder min of meer aanzienlijk naar zijn staat en beroep. Is dit zoo, dan kunnen zij geene afzonderlijke, veel min eenige tegenstrijdige belangen hebben, want zij allen zijn leden van één ligchaam, hoewel de een meer in hoogheid verheven of aanzienlijker is dan de andere. Het behoud van den Vorst is het welzijn des volks, en het heil des volks is de kroon, roem, en zekerheid van den Vorst. Hij moet zijne onderdanen nooit als verachtelijke slaven, als redelooze lastdieren, veel min als lammeren, ter slagting bereid, aanmerken, maar als medeleden van zijn ligchaam, zonder welke hij geen hoofd kan zijn, en die hij niet alleen verplicht is, maar wiens belang ook vordert, hen wel te besturen, voor te staan, en behoorlijk te onderhouden. Aan den anderen kant, moeten de onderdanen zich aan den Vorst, als hun Hoofd, met eerbied onderwerpen, zijne bevelen met verschuldigde gehoorzaamheid opvolgen, voor zijn behoud en welstand waken, en hem tegen alle geweld en overlast beschermen. De gevolgtrekking hieruit is gemakkelijk op te maken, namelijk, wanneer dit Hoofd ten eenenmale ongezond of uitzinnig is geworden, wanneer het kwaadaardig en wreed is, wanneer het tegen zijn eigen ligchaam woedt, zijne ledematen verscheurt, of weigert hun het behoorlijk voedsel te geven, in één woord, wanneer dat Hoofd of die Vorst een volslagen vijand van zijn eigen ligchaam, dat is, zijn volk, geworden is, en beden noch vermaningen hem teregt kunnen brengen, zal men dan dat Hoofd in zijne woede laten voortgaan, zal men hem het gansche ligchaam van staat laten verderven en verdolgen? De grootste voorstanders van de koninklijke oppermagt wagen het niet, dit te beweren, want het zou niet alleen tegen regt en rede strijdig zijn, maar zelfs tegen het regt der natuur. Zulk een Vorst is geen wettig Vorst meer, hij is een geweldenaar geworden, en tegen geweld is elk, naar het regt der natuur, bevoegd zich te verzetten en te beschermen. Niemand is bij de Roomschege-

1576— zinden meer in hoogheid en onbepaald gezag verheven dan de Paus, en nogtans heeft
1581 men openlijk op de Kerkvergadering te *Bazel* beweerd, naar het verhaal van AENEAS SYLVIVS, welke later zelf Paus onder den naam van PIUS II geworden is, »dat de Algemeene Kerk boven den Paus is; dat hij door haar, wanneer hij kwalijk regeert, kan afgesneden en afgezet worden; dat, indien hij eenige misdaad gepleegd had, waaruit groote ergernis voortvloeide, hij daarover vermaand, en zoo hij zich niet wilde beteren, beschuldigd en afgezet kan worden (1).””

Naast dit gevoelen van den Protestantschen Hollandschen Staatsman uit de achttiende eeuw, een warm voorstander van den gemeenebestgezinden regeringsvorm, vergunne men eene plaats aan dat van eenen Roomsch-Katholijken Duitschen Regtsgeleerde uit onzen tijd, een der grootste en schranderste verdedigers van het goddelijk regt der Vorsten.

»Een Vorst,» zegt hij, »is geen beambte door het volk aangesteld, maar een magtig, onafhankelijk Heer, die in den grond slechts zijne eigene regten uitoefent, natuurlijke en overeengekomene pligten eischen kan, maar de regten van anderen niet beledigen, veeleer beschermen moet. Wordt men door zulk eenen Heer in wezenlijke eigene regten zwaar, voortdurend en onverdragelijk beledigd, neemt hij in stede van de eigenschap eens beschermers en weldoeners, de natuur eens vijands en onderdrukkers aan, baten alle voorstellingen niets, is er geene andere hulp te vinden, dan kan, naar het gezond verstand en het natuurlijk regt, in het algemeen onmogelijk beweerd worden, dat elk gewelddadig verzet volstrekt ongeoorloofd is, dat tusschen eenen Vorst en zijne onderdanen niet ook een *regtvaardige oorlog* ontstaan konde. Wie slechts zijn eigen regt beschermt en de goddelijke wet tracht te handhaven, beledigt niemand; regtvaardig geweld mag tegenover onregtvaardig geweld gesteld worden; de pligten zijn wederkeerig; de onregtvaardigheid kan niet veroorloofd, en de tegenstand alleen verboden zijn. De natuur heeft echter van dit regt der noodweer en zelfverdediging geene uitzondering ten opzichte der magtigeren gemaakt, maar slechts de uitoefening er van met verscheidene moeilijkheden gepaard; daarenboven zou het toch niets baten eene tegenovergestelde leer te verkondigen, daar deze noodweer zoo diep in de natuur der menschen en van alle levendige schepselen geworteld is, dat zij zich deze door geene willekeurige theorien zouden laten onttrekken. Men mag in geleerde boeken de bevoegdheid van het verzet der volken, zoo als elke krijgvoering over het geheel, betwisten of erkennen, zoo zal deswege geen enkele opstand meer of minder ontstaan, aangezien de vrede steeds de gewone toestand is, en de binnenlandsche even als de buitenlandsche oorlogen niet om deze theorien, maar of uit gebrek aan aanleiding, of uit gebrek aan krachten geene plaats hebben. Integendeel zou men door het beweren van de volstrekte onregtmatigheid van elk verzet, de

(1) *Leven van WILLEM I*, D. III. bl. 462—489.

goede zaak der Vorsten meer benadeelen dan bevoordeelen, henzelve tot het voorwerp ^{1576—} van den algemeenen haat maken, en hunnen vijanden wapens in de handen geven, die ¹⁵⁸¹ niet te bestrijden zouden zijn. Blijkbaar zou men ten slotte tot nog veel verderfelijker leerstellingen zijne toevlugt nemen, om toch tegen de overtredingen (*inconvenienten*) der dwingelanden eenigen waarborg te vinden: zoo als bijv. dat de Koningen de bron van alle regt, de organen van den algemeenen wil zijn en volstrekt geen onregt kunnen doen; of dat zij slechts beambten van het volk zijn, die men bevoegd is naar willekeur weder af te zetten; of dat zij zich naar den wil des zoogenaamden volks moeten rigten, en den inwendigen vijanden geen tegenstand mogen bieden; of dat men hunne regten op elke wijze moet verlammen en verminderen, onder voorwendsel, hun de magt te ontnemen van kwaad te doen, hen door allerlei kunstenarijen en zoogenaamde Constitutien in boeijen te slaan, waardoor nochtans het kwaad niet verhinderd, maar slechts door anderen uitgevoerd en gewoonlijk nog erger wordt; of, eindelijk, dat de Vorsten geheel kunnen ontbeerd, en hoe eerder zoo beter afgeschafft moeten worden. Al deze leerstellingen vloeijen deels uit het stelsel van gemagtigd (*delegirter*) volks-geweld, deels uit de onoverdachte bewering der onwettigheid van allen tegenstand voort. Zoo is de eenvoudige waarheid ook hier datgeen wat Vorsten en volken van nut is, terwijl daarentegen eene, ook met een goed doel ingevoerde dwaling, steeds veel grooter rampen na zich sleept. De verbindtenissen en oorlogen van vele zwakken tegen eenen magtige zijn bovendien, gelijk wij spoedig zullen aantoonen, zoo zeldzaam, zoo moeilijk, en meestal zoo gevaarlijk, dat de Vorsten van hunne volken in dit opzigt weinig te vreezen hebben; maar op zich zelf ligt noch in de natuurlijke wet, noch in de behoedzaamheid eenige grond, welke het beweren zou kunnen regtvaardigen, dat *alle* verzet tegen onderdrukkingen van den Vorst volstrekt onwettig is. Daarom zien wij ook uit de geheele ondervinding, dat in alle tijden en in alle landen, deze bevoegdheid tot verzet tegen openlijke verdrukking algemeen erkend en uitgeoefend is geworden, zoodra de omstandigheden dit mogelijk maakten; dat er, wel is waar, ook onwettige, uit heerschzucht ontstane opstanden geweest zijn, vele andere een ongunstigen uitslag gehad hebben, dat echter nooit alle zonder uitzondering, noch in het geweten der daaraan deelnemende volken, noch door de Vorsten zelve, noch naar het algemeen oordeel der overige menschen voor onwettig zijn gehouden geworden. Hoezeer, bijv. de H. Schrift het vervullen van alle regts- en lijfsplichten jegens de Vorsten gebiedt, in botsingen toegevendheid aanbeveelt, en somtijds zelfs leert onregt te verdragen uit inschikkelijkheid voor de menschelijke zwakheid, zoo is er toch geene enkele plaats te vinden, in welke tegen het kwetsen van alle pligten aan den kant des Vorsten, *zelfs tot handhaving van de Goddelijke Wet*, elk verzet onvoorwaardelijk verboden wordt. Zij raadt verzet slechts af uit voorzorg of behoedzaamheid, hetzij omdat dikwijls er de krachten toe ontbreken, of omdat er gewoonlijk niets beters uit voortvloeit. De geschiedenis van het

1576— Hebreuwsche volk bevat voorbeelden van eene menigte opstanden, deels van hooge
1581 ambtenaren en magtige bijzondere personen, deels van grootere of kleinere gedeelten des volks; maar zij werden niet in het algemeen verworpen; het hing slechts van de omstandigheden, van de aanleidende oorzaak, en van het doel af, of de Profeten hen voor wettig of onwettig verklaarden, dat is, naar het spraakgebruik van dien tijd, of zij den Heere (den Oppersten Wetgever) wel of kwalijk bevielen. De afval der tien stammen van REHABEAM, hoe verderfelijk ook voor het Joodsche volk in het vervolg, wordt niet gegispt, maar als het natuurlijk gevolg zijner onderdrukking voorgesteld; en de opstand der Makkabeën tegen de ongodsdienstige dwingelandij van ANTIOCHUS als pligmatig en deugdzaam geschilderd. Wie heeft ooit den opstand der Duitsche volken tegen het Romeinsche despotismus voor eene misdaad uitgekreten; wie de noodweer der Dalekariërs onder hunnen GUSTAAF WASA, het verbond der *Waldstädte* ter handhaving harer aloude bijzondere regten, *den oorlog der Nederlanders tegen de geweldenarijen des Hertogs van Alba*, den heiligen, ofschoon ook ongelukkigen strijd der Vendeërs, den opstand der Spanjaarden (1808—1814) en dien der Hollanders tegen den Onderdrukker van *Europa* voor onwettig gehouden?"

»Het meest in het oog vallend is voorzeker de bevoegdheid, wanneer het verzet niet slechts tegen eene despotieke, maar nog daarenboven geusurpeerde heerschappij geschiedt; ieder gevoelt, dat het verzet in dit geval een dubbel regt voor zich heeft; maar het laat zich ook tegen eenen Vorst denken, wiens magt in het verkrijgen en bezit wettig, en alleen in haar gebruik onregtvaardig en vijandig is. *Voert hij oorlog tegen zijne eigene onderdanen, waarom zouden zij ook niet tegen hem oorlog mogen voeren?* Zeker hangt de bepaling van het oordeel der menschen veel af van den uitslag des strijds, maar toch niet bij allen, niet bij de meer verstandigen en deskundigen, en in onze dagen, gelijk in vroegere tijden, waren er genoeg voorbeelden, waarbij elk in zijn binnenste bekennen moest: de overwinnende zaak heeft aan het noodlot, de overwonnene aan de deugd befallen. Wel is waar, die Vorsten, welke door eene reeks van onwettige daden het verzet hunner volken uitgelokt hebben, zijn gewoon de deelnemers daaraan in den beginne steeds misdadigers en oproerlingen te noemen; maar zoodra deze talrijk worden, of de kans des oorlogs verkeert, hen met den zachteren naam van opstandelingen of vijanden te bestempelen, met welke men onderhandelen en overeenkomsten sluiten kan. Nog is der opmerking waardig, dat andere onpartijdige Vorsten niet altijd in die zienswijze deelen; men heeft veelvuldige voorbeelden, dat zij eene dergelijke afgedwongene verdediging niet alleen niet berispen, maar zelfs goedkeuren, prijzen, begunstigen, en den Vorst, welken de zaak aangaat, zelfs wanneer zij ook anders met hem bevriend zijn, tot vrede aanraden. Wie alzoo in het overeenstemmend gevoelen aller onbevooroordeelden een kenteeken of bewijs der waarheid ziet, zal moeten bekennen, dat nooit en nergens alle verzet der vol-

ken tot handhaving hunner eigene regten, voor volstrekt ongeoorloofd is gehouden 1576—
geworden.” 1581

»Zoo sterk eindelijk is de kracht der waarheid en het gevoel voor regtvaardigheid wanneer geen hartstogt verblindt, dat de bevoegdheid der volken tot verzet tegen blijkbare onderdrukking, ook door hunne eigene Vorsten zelfs dikwerf erkend en vormelijk uitgesproken is geworden. Zoo zeide, gelijk men weet, Keizer TRAJANUS tot den Overste der lijfwacht toen hij hem het zwaard overhandigde: » voor mij, wanneer ik wel regeer; tegen mij, wanneer ik tiran mogt worden.” In *Frankrijk* moest KAREL de Kale in Acht honderd zes en vijftig eene oorkonde uitvaardigen, dat de Grooten het regt hadden, zich tegen den Koning, wanneer hij iets onregtvaardigs eischte, gemeenschappelijk met de wapens in de hand te verzetten. In *Engeland* heeft Koning HENDRIK I hetzelfde zijnen onderdanen, ingeval hij zijne belofte niet nakwame, in de sterkste bewoordingen toegestaan. Den Hongaarschen Stenden werd dit in het jaar twaalf honderd twee en twintig door den magtigen Koning ANDREAS II zelven toegekend, wanneer het destijds gesloten Verdrag niet in acht genomen wierd. Koning JOHAN van *Denemarken* kende aan de drie hem onderworpene rijken het regt toe, hem te beoorloogen, wanneer hij aan het verlangen, de grieven te verhelpen, geen gehoor leende. ALFONSUS III, Koning van *Arragon*, bewilligde den Baronnen zijns rijks in het jaar twaalf honderd zeven en vijftig door twee Unions-Privilegiën het regt van opstand tegen den Koning en zelfverwering, wanneer hunner vrijheden, na gedane voorstellen, geweld en afbreuk mogten geschieden. Ook in *Polen* werd het natuurlijk regt van verzet in Zestien honderd zes stellig uitgesproken en erkend. De Adel had het regt tegen den Koning een verbond aan te gaan, hetwelk dikwijls ook door eenige Magnaten geschiedde, zonder dat het voor iets anders dan een gewonen krijg beschouwd werd. Dergelijke voorbeelden vindt men menigmaal in de geschiedenis, bijzonder ook in kleinere, minder magtige staten. Vorsten, welke met hunne onderdanen steeds in goede verstandhouding leefden, hadden voorzeker niet noodig zulke verklaringen te geven, die gelijk alle stellige wetten, slechts een gevolg waren van vroegere misbruiken en van den argwaan. Dikwijls heeft men derhalve ook goed gevonden, in latere tijden en gelijke omstandigheden, zelfs bij vernieuwing der verdragen, deze gehate clause weg te laten, dewijl zij indedaad een teeken van wantrouwen is, naar welk men gedurige vijandelijkheden vooruitziet, waartegen men zich door dergelijke behoedmiddelen tracht te verzekeren. Zulk eene verhouding, welke reeds eene belediging der eer in zich bevat, moest in gezonden toestand tusschen eenen Vorst en zijne onderdanen in het geheel niet plaats vinden; en voor het overige, is het noch mogelijk, noch noodwendig elke slechts denkbare bevoegdheid op te tellen en schriftelijk op te geven. Dat echter elk verzet daarom volstrekt verboden is, wordt ook niet gezegd, en het veelvuldig erkennen zijner wettigheid is

1576— altijd merkwaardig; want in geval dit verzet of deze verdediging volgens de natuur eene
1581 onvoorwaardelijke misdaad ware, zoo zouden ook de Vorsten zelve haar niet hebben kunnen billijken of goedkeuren, en zulks zeer zeker nooit gedaan hebben. — Het regt van verzet tegen openlijke onderdrukking wordt in het algemeen erkend (1).”

Vóór DE BEAUFORT EN VON HALLER, aan wie de beide bovenstaande redeneringen ontleend zijn, had HUGO DE GROOT onderzocht, in welke gevallen het den onderdanen geoorloofd was tegen hunne Overheid de wapenen op te vatten, en onder anderen beweerd en met bewijzen uit de geschiedenis gestaafd, dat »de Vorsten, waar hunne magt, hetzij bij den aanvang hunner regering, hetzij naderhand bij verdrag, bepaald en omschreven was, niet alleen, des noods, met geweld wederstaan, maar zelfs ook gedood mogten worden; dat een rijk verloren werd, wanneer de Koning uit een vijandig hart trachtte het geheele volk te verderven, want dat de wil van regeren en de wil van verderven niet te zamen konden gaan, en dat derhalve hij, die zich vijand van het volk verklaarde, met de daad de regering nederlegde (2).” — Teregt is opgemerkt: »het is bijkans onbegrijpelijk, hoe men het regt van feitelijk verzet ooit heeft kunnen betwijfelen; en er is zeker zelden grootere ongerijmdheid uitgedacht dan de leer der onvoorwaardelijke gehoorzaamheid. De natuur is dan ook, vele voorbeelden uit de geschiedenis leeren het overtuigend, altijd sterker geweest dan de leer; en de volken hebben steeds door daden dat regt getoond, hetwelk hun deze leer ontzegde. Intusschen zou er een eigenlijk regt tot opstand niet zijn, wanneer men onder regt alleen die bevoegdheid wilde verstaan, welke door de wet gewaarborgd wordt; de opstand ligt buiten de wet en kan alleen dan geregvaardigd worden als de wet ontoereikend is, om een van de zijde des Regeerders allen bedreigend kwaad te voorkomen, of om een einde te maken aan eene onwettige en ondragelijke verdrukking. Maar in dit geval is de opstand ook geregvaardigd voor een volk, even als de zelfverdediging (die insgelijks buiten de wet ligt) het altijd is voor den enkelen mensch, wanneer de wet hem niet beschermt. Er zijn gevallen waarin feitelijk verzet zelfs pligt wordt, zoo als bijv. tijdens de dwingelandij van FILIPS II in ons Vaderland, en ten tijde van JAKOBUS II in Engeland. De valsche leer van de bij het volk gebleven magtsvolkomenheid, die sommigen ter regtvaardiging van het feitelijk verzet hebben uitgevonden, heeft de zaak

(1) C. L. VON HALLER, *Restauration der Staats-Wissenschaft*, B. II. s. 453—461. In het zoo even in het licht verschenen *Staatsregterlijk Onderzoek* van Mr. C. W. OPZOOMER, wordt het regt van opstand met eene juistheid en helderheid ontwikkeld, dat het allen, die het in dezen nog met zich zelve oneens mogten zijn, ten sterkste ter lezing kan aanbevolen worden. Vgl. *de Gids* voor 1854, D. I. bl. 452—455.

(2) *De Jure belli ac pacis*. Lib. I. c. IV. § 8 et 11.

oneindig meer verward dan opgehelderd, en tot de meest verderfelijke gevolgtrekkin- 1576—
gen geleid (1).” 1581

De leer der onvoorwaardelijke of lijdelijke gehoorzaamheid aan de Vorsten en Overheden, die, naar het gevoelen van een Schrijver uit het laatst der vorige eeuw, in den tijd van PAUS GREGORIUS VII te huis behoort, en waaraan thans niet meer moest gedacht worden (2), vond reeds onder de oogen van FILIPS II zelve bestrijders in de Jezuiten. Immers uit ijver voor het Katholicismus beweerden deze Vaders, » dat het wettig, nuttig, en noodzakelijk was, den Vorsten het leven te benemen, wanneer zij zich van de Roomsch-Katholieke godsdienst afgescheiden hadden, of zich met kerkelijke zaken bemoeiden (3).” Niet minder strijdt de leer der onbepaalde onderwerpelijke aan den Vorst met veler ijver voor het Protestantismus. Een van hen verklaart daarom onderanderen, » dat de staat eene instelling is van God; dat het geschreven Woord van God zijne sanctie daaraan heeft gegeven; dat wij dien ten gevolge aan de magt, die in de maatschappij orde houdt, om den wille dier orde en der conscientie, gehoorzaamheid verschuldigd zijn, maar dat God, van wien alle magt en gezag der Overheden is, geëerbiedigd moet worden in Zijne aanstelling niet alleen, maar ook in Zijne afzetting van Vorsten en Dynastiën, en dat alzoo het geval denkbaar is, dat eene bestaande Regering van Godswege plaats make voor eene andere; dat bijv. in *Israël* het Huis van SAUL vervangen worde door dat van DAVID, in *Nederland* of *Groot-Brittanje* de tirannij en schennis van goddelijke en menschelijke wetten door eenen FILIPS en JAKOBUS II de optreding regtvaardigen eener nieuwe Dynastie als die van het Huis van *Oranje*. » Het spreekt van zelf,” dus gaat hij voort, » dat de toepassing van dit beginsel niet anders mag plaats hebben dan door middel van het zuiver gebruik van ons menschelijk redevermogen, dat in de vreeze en onder leiding van God, en onder dure verantwoordelijkheid aan God, ook in andere gevallen geroepen en bevoegd is uitspraak te doen (4).” — » Naar dit stelsel alzoo,” merkt een ander aan, » is de staatsmaatschappij met hare magten van God; aan de magt in den staat zijn wij gehoorzaamheid schuldig; gehoorzamen wij niet dan bezondigen wij ons tegen God en Zijn gebod; maar zoodra ons redevermogen ons zegt, dat de Koning een tiran is, jagen wij den Koning weg en zorgen, dat zijne regering plaats make van Godswege voor eene andere! — Alle magt, derhalve, is men gehoorzaamheid schuldig, want zoo wil dit het Woord Gods; maar als het redevermogen niet langer met de bestaande magt te vreden is, dan schuift het eenvoudig het Woord Gods ter zijde, geeft der

(1) *de Gids* voor 1854, D. II. bl. 289, 290.

(2) *Staatk. Verlichting d. Nederl.* in de *Mnemosyne* van TYDEMAN, D. II. bl. 40, 41.

(3) DE CASTRO, *Hist. de los Protestantes Españoles*, p. 408.

(4) MR. I. DA COSTA, *Brief aan Mr. GROEN VAN PRINSTERER*, bl. 6, 7.

1576— bestaande Regering een schop, stelt er schielijk eene andere voor in de plaats, en —
1581 verklaart dan, geloovig en in de vreeze Gods, dat het dat alles van Godswege en geheel overeenkomstig Gods Woord gedaan heeft. Maar welk redevermogen wordt hier nu gemeend? Het is een redevermogen, zegt men, dat in de vreeze en onder de leiding *van* God en onder dure verantwoordelijkheid *aan* God, in dit en in andere gevallen geroepen en bevoegd is uitspraak te doen. Maar wie beslist nu wiens redevermogen alleen het ware, het echte, en onder de leiding van God is? De Bijbel misschien? Maar wie beslist dan ten laatste toch weder, wiens opvatting van den Bijbel de ware is (1)?” — »De wetenschap, hoe de staat naar de behoefte der volken behoort te worden ingerigt,” zegt een ander, »kan zoo weinig als de sterrekunde en scheikunde uit den Bijbel worden geput; en de gehoorzaamheid, aan het gezag verschuldigd, kan zeker nimmer geschonden worden, wanneer men door middelen, die binnen de perken der bestaande wet blijven, aan betere overtuigingen omtrent hetgeen tot welzijn der volken dient, ingang zoekt te verschaffen. Men kan dus, behoudens den eerbied voor het welbegrepen *droit divin*, belijden wat de ondervinding aller eeuwen geleerd heeft, dat geene onverantwoordelijke, d. i. absolute magt, ooit zonder misbruik werd uitgeoefend, en dat geene dragelijke en voor den duurzamen bloei der staten en de ontwikkeling van de krachten der burgers heilzame verhouding tusschen regeerders en geregeerden bestaan kan, zoo lang niet de wet, als het uitvloeisel der verlichte openbare meening, het rigtsnoer en de meerdere van het uitvoerend gezag geworden is. — De moeilijkheid ligt in de vraag en alleen in de vraag, waar en wanneer feitelijk verzet der onderdanen tegen willekeurige verkrachting der regten van het geweten, der verworvene vrijheden, der bestaande instellingen geoorloofd wordt; wat de onderdaan doen mag en moet, wanneer de Overheid vergeet, dat zij niet tot haar eigen voordeel, maar tot heil der haar toevertrouwde volken is ingesteld? Een weêrstand tegen gewetensdwang, zoo als het verzet onzer vaderen tegen FILIPS en dat van de Britten tegen JAKOBUS II, althans voor een deel, mag genoemd worden, wordt door de meeste anti-revolutionairen onzer dagen wettig geacht naar den regel, dat men Gode meer gehoorzaam moet zijn dan den menschen, zoodat zij, in strijd met Bisschop FILMERS leer der lijdelijke gehoorzaamheid, eene uitzondering op den regel van PAULUS toelaten, die door den Apostel zelven niet is gemaakt, ofschoon zij door het gezag en het voorbeeld zijner Medeapostelen werd aanbevolen. Ons dunkt, dit mogt den letterknechten voorzigtigheid leeren. De vraag is, hoe moet de onderdaan handelen, wanneer de Vorst bezworen regten vertrapt en geene andere wet dan zijne willekeur raadpleegt? Onzes inziens wordt die vraag door PAULUS niet beantwoord, daar hij bij de aanwijzing van

(1) *de Gids* voor 1854, D. II. bl. 339.

de pligten der burgeren steeds uitgaat van de voorstelling eener Overheid, die de hare 1576—
 vervult. Wat wij zouden willen weten is het oordeel des Apostels over HAMPDEN, toen 1581
 hij weigerde het tegen wet en regt geëischte scheepsgeld te betalen; over het Lange
 Parlement, toen het tegen den trouwloozen KAREL I de wapenen opvatte; over de
 Noord-Amerikaansche Koloniën, toen zij, overeenkomstig de beginselen der Britsche
 Constitutie, weigerden zich lasten te laten opleggen door een Parlement, waarin zij
 niet vertegenwoordigd waren; over *Polen*, toen het zijne verkrachte nationaliteit tegen
 den Russischen Autocraat verdedigde; over *Hongarije*, toen het zijne verscheurde Con-
 stitutie tegen de willekeur van het Huis van HABSBUURG zocht te handhaven, tot het
 door den bijstand, dien de Keizer aller Russen aan zijne tirannen verleende, afgemat
 en afgestreden, gedwongen werd den nek weder onder het juk zijner overheerschers te
 krommen (1).”

Verzet tegen het Hoogbewind in gevalle van dwingelandij, was overeenkomstig de be-
 ginselen van het Protestantismus der Zestiende eeuw; de Schotsche Kerkhervormer JOHN
 KNOX immers had reeds beweerd, »dat het geheele volk zich met volkomen regt tegen
 maatregelen van dwingelandij verzetten kan (2).” Maar indien ook op grond van het
 goddelijk regt der Overheid, van hetwelk men, dit zij in het voorbijgaan gezegd,
 nimmer naauwkeurig heeft bepaald, waar, wanneer en met wien het eigenlijk begint
 of eindigt, nergens verzet tegen den wettigen Vorst geoorloofd ware, zou echter dit god-
 delijk regt, beweert men, van geene toepassing zijn op FILIPS II ten aanzien der Nederlanders.
 Door het Verdrag met hen bij zijne inhuldiging aangegaan, had hij, als 't ware, van
 dat regt afstand gedaan. De Meester toch sluit met zijne slaven geene overeenkomst;
 doet hij zulks, dan stelt hij zich met hen op gelijke hoogte en gelijk regt. Nu behoeft
 wel geen betoog, want de geschiedenis leert het overtuigend, dat het gezag van FILIPS,
 als Heer der *Nederlanden*, op eene wederzijdsche overeenkomst berustte, die van regts-
 wege nietig werd, zoodra eene der beide partijen haar in eenig opzigt schond; eene
 overeenkomst aan welke het volk niet langer gehouden was, wanneer de Vorst zelf haar
 verbrak. FILIPS had bij zijne *Blijde Inkomste* op het Heilig Evangelie voor zich en
 zijne opvolgers gezworen: ALLE regten, voorregten, vrijheden, gewoonten en herkom-
 sten des Lands en der ingezetenen, voorheen door de Hertogen en Hertoginnen van
Brabant verleend en gegeven, eeuwiglijk vast, zeker en ongeschonden te handhaven

(1) Prof. VETH, in *de Gids* voor 1854, D. I. bl. 150—152. Vgl. Mr. VAN LIMBURG EROUWER, *Een
 nieuw Adept der Anti-revolutionaire School*, aldaar bl. 437—464.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 478. Zie ook bl. 56. Men vergelijkte daarbij het
 vertoog *du droit des Magistrats sur leurs subjects*, aan ORANJE's Hofpreker DE VILLIERS toegeschre-
 ven, van welk zeldzaam voorkomend boekje een uittreksel geleverd wordt door AB UTRECHT DRESSEL-
 huis, in *de Gids* voor 1846, D. II. bl. 107—110.

1576— en te laten handhaven; en er bijgevoegd, »dat zoo door hem of zijne nakomelingen,
1581 hetzij in persoon, hetzij door anderen, hertegen, *op welke wijze ook*, mogt gehandeld worden, hij den Geestelijken, Edelen, Steden en al zijnen onderdanen vrijheid gaf, hem noch zijne nakomelingen eenige dienst te bewijzen, of in eenige zaken, die hij verzoeken of noodig hebben mogt, gehoorzaam te zijn; verklarende, dat alles wat men voortaan tegen het bezworene ondernemen of verrigten mogt van geener waarde zijn zou, en hij nooit zou mogen inbrengen, *aan zijne geloften niet gehouden te zijn* (1).”

Hierdoor vervalt van zelf de bedenking, dat aangezien FILIPS gezworen had de Roomsch-Katholijke Godsdienst te handhaven, hij haar derhalve, al ware 't ook te vuur en te zwaard en met verkrachting der volksvoorregten, moest onderschragen; hij immers had evenzeer gezworen de voorregten en vrijheden des volks te handhaven, en daarop van de Staten den eed van hulde en trouw ontvangen. Daarenboven moet het eerste gedeelte dezer stelling nog bewezen worden (2); maar indien dit ook niet het geval ware, dan zou toch de gevolgtrekking, die er uit afgeleid wordt, niet alleen om de bovengenoemde reden onjuist, maar ook valsch zijn zelfs naar de leer van den Bijbel, welke, volgens VON HALLER, deze magt aan den Vorst niet toekent, zelfs niet tot *handhaving van de Goddelijke Wet* (3). En ging FILIPS van de stelling uit: men moet Gode meer gehoorzaam zijn dan den menschen; dan waren de Nederlanders, naar dezelfde stelling, tot verzet tegen hem gerechtigd. Op dezen grond had ook in de daad ST. ALDEGONDE reeds beweerd, dat men den Koning van *Spanje* de gehoorzaamheid mogt ontzeggen (4). En de scherpzinnige BROES acht den opstand tegen *Spanje* om des geloofswille noodzakelijk, daar FILIPS volstrekt geene keuze liet tusschen verloochening van het geweten en den brandstapel (5). Velen zelfs beschouwen de godsdienst als het *eenig* beginsel van den opstand tegen *Spanje* (6). Aanvankelijk echter was de strijd wel degelijk en voornamelijk om voorregten en vrijheden, waaraan zoo wel Roomschen als Onroomschen deel namen. Later nam hij het karakter van eenen godsdienstoorlog aan, en eindelijk veranderde hij in eenen bevrijdingskrijg (7).

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 21. ORANJE herinnert hieraan den Koning op het nadrukkelijkst in zijne *Apologie*. Zie hiervoor, bl. 420.

(2) Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. V. bl. 98—100.

(3) Zie hiervoor, bl. 457.

(4) Zie hiervoor, bl. 375.

(5) *Filips v. Marnix*, D. II. St. II. bl. 358.

(6) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. XI. Zie ook SCHILLER, *Afval d. Nederl.* bl. 61.

(7) V. D. MAATEN, *Gesch. d. Nederl.* D. I. bl. 393.

Een der voortreffelijkste Nederlandsche staatkundige Schrijvers stelt den hoofdgrond ^{1576—} van het regt tot afzwering van FILIPS »niet in het enkel verkrachten van vroeger ¹⁵⁸¹ gegeven voorregten, maar in de noodweer en de wettige verdediging van leven, lijf en goed tegen eenen Vorst, die, na alle vergeefs aangewende pogingen tot redelijke verzoening, zich niet meer als *Vorst* jegens zijne onderdanen, maar als *tiran*: niet meer als *vriend* en *vader*, maar als *vijand* van zijn volk gedroeg (1).” Zelfverwering, dat is »het gebruik van het verstand en der eigene krachten, welke God den menschen niet te vergeefs, maar tot hunne bescherming en ter handhaving Zijner wet gegeven heeft,” is ook naar VON HALLER eene hoofdreden van verzet tegen de onregtvaardigheid en het misbruik van magt of gezag. »Dat het plegen der onregtigheid,” zegt hij, »door verstand en schranderheid afgewend, en het uitvoeren van gestrenge regtspligtigheid des noods ook met geweld afgedwongen mag worden, is toch *in het algemeen* nog nooit ontkend, want door zulk eenen dwang vordert men slechts het zijne terug, doet niemand onregt, maar handhaaft alleen de natuurlijke of Goddelijke wet, waartoe elk mensch naar zijne krachten bevoegd, ja zelfs verplicht is. Ook ligt dit verzet, deze regtvaardige zelfverdediging en veroorloofde zelfverwering of noodweer zoo diep in de natuur der menschen en van alle levende schepselen, dat zij hun door geene sofisterijen ontnomen, door geene menschelijke wetten of inrigtingen ooit kunnen opgeheven of vernietigd worden. Deze bevoegdheid geldt echter, juist omdat zij van een goddelijken oorsprong is, overal en te allen tijde, niet slechts buiten, maar ook in de maatschappelijke betrekkingen, en de menschen hebben daarvan nooit afstand gedaan of kunnen doen. Want het onderscheid tusschen den maatschappelijken of zoogenaamden burgerlijken, en den buitenmaatschappelijken of zoogenaamden natuurlijke toestand, welke echter niet natuurlijker is dan de andere, bestaat geenszins daarin, dat in genen alle eigen-oordeel, alle eigen-hulp opgeheven of vernietigd is, maar daarin, dat men *nevens deze* nog de weldaad van een hooger en bijstand geniet. Juist daardoor, dat iedereen niet slechts geen onregt pleegt, maar ook beledigingen zoo veel mogelijk tracht te vermijden, wordt het rijk der gerechtigheid op aarde bevorderd, en een zoogenaamde *burgerlijke* toestand, in welken alle zelfweer verboden ware (die ech-

(1) V. KLUIT, *Oratio Inauguralis de jure, quo Belgae legitimo suo principi ac domino PHILIPPO imperium abrogaverint*. Leidae 1779, p. 55—69. Deze *Oratio* heeft KLUIT zelf later in het Nederduitsch vertaald, en in eene uitvoerige Voorrede zijne denkbeelden meer stellig en geregeld uiteengezet. Vgl. zijne *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 241. Lezenswaardig zijn ondertusschen ook de *Dissertatio de legitima Belgarum ejuratione PHILIPPI II, Hispaniarum regis* van C. W. VISSCHER in 1757; en S. P. VAN SWENDEN, *de Imperio ab Ordinibus Belgii PHILIPPO II Regi Hispaniarum abrogato, ad Edictum Ordinum Generalium Belgii 26 Julii 1581*, L. B. 1773.

1576— ter niet bestaat), is een postulaat van het onverstand niet van het verstand, een wensch
 1581 der boozen, niet der regtschapenen. Het zijn immers niet de regtvaardigen, welke
 vreemd eigendom kwetsen, maar de onregtvaardigen, en moesten eerstgenoemden steeds
 alle beledigingen verdragen, mogten zij zich in het geheel nooit zelve helpen, en
 waren zij alleen tot vreemde hulp beperkt, die naar hare natuur onzeker, langzaam,
 onvolkomen, dikwijls zelfs onmogelijk is, zoo zou alle voordeel slechts aan den kant
 der boozen zijn. Ook mag een ieder bedenken, of het getal der beledigingen,
 der misdaden en geweldenaarjen zich niet in het oneindige zou vermeerderen, wan-
 neer hare bewerkers in het geheel geen tegenstand, geene zelfverwering, geene
 plotselinge straf van de zijde des beledigde te vreezen hadden, en hun eenig gevaar
 alleen in de wraakneming van den kant eens Opperste bestond, die niet altijd volgt
 en zoo gemakkelijk te ontgaan is. Elk vrage zijn gevoel, of niet de vrees voor de
 zelfverwering des beledigde nog meer van kwade daden terughoudt dan de vrees voor
 regterlijke straf? De leer eener zoogenaamde aan den maatschappelijken mensch ver-
 bodene zelfweer is derhalve dezelfde leer, naar welke ook alle krijg in het algemeen
 onregtvaardig, en bij gevolg niet de onregtvaardigheid zelve, maar slechts het verzet,
 niet het geweld tot het kwade, maar slechts het geweld tot het goede verboden moet
 zijn; eene van die gladde en schijnvrome stellingen, bij welke de wolf onder de schaaps-
 kleederen uitkijkt, die onder den schijn des vredes, alle misdaden en ongerechtigheden
 begunstigt, hare straffeloosheid bevordert, de regtschapenen echter ellendig en hulpe-
 loos maakt, en hun de ware, de spoedigste en zekerste bescherming ontrukkt. Ook mogen
 de Sofisten onzer dagen in hunne boeken nog zoo veel de volstrekt verbodene zelfver-
 wering preken, en tot dat einde alle oogenblikken hunnen kunstburgerlijken toestand,
 die niet bestaat, tegenover den natuurlijken of natuurlijk maatschappelijken stellen; zij
 mogen tusschen de zoogenaamde zelfverwering tegen nog niet ontrukte, en de zelfhulp
 tegen verlorene regten een ijdel onderscheid maken zoo veel zij willen; met hunne
 haarklovene spitsvindigheden zelfs de noodweer opheffen of in de werkelijkheid illusor-
 risch maken; zij mogen eindelijk, om de onvermijdelijke tegenspraak, het ontwakend
 gevoel, en de weerstrevende natuur te ontgaan, nog zoo vele uitzonderingen en armza-
 lige voorwendsels opeenstapelen, zoo als bijv. dat het regt van zelfverwering in zekere
 gevallen weder herleve, dat het door den staat veroorloofd kunne worden, dat het plaats
 moge hebben wanneer de hulp van den staat te verwijderd is en dergelijke, zoo blijft
 het in weerwil van al deze sofisterijen toch eeuwig waar: de zelfverwering in regt-
 vaardige zaken en binnen regterlijke perken, is naar goddelijke en menschelijke wetten
 veroorloofd; zij is den menschen ook naar de algemeene ondervinding toegestaan en
 wordt door hen, onder enkele beperkingen der mogelijkheid, billijkheid en schrande-
 heid, overal onwedersproken uitgeoefend. Om niet te zeggen, dat zelfs de bloedwraak
 bij alle oude volken veroorloofd was, wien is ooit verboden geworden of nog ver-

boden tegen beproefden moord, tegen den beleediger van zijn persoon enz. enz. terstond 1576—
geweld te gebruiken? — Mij zijn geene menschelijke wetboeken bekend, in welke den 1581
mensch regtvaardige tegenweer volstrekt verboden is geworden. — Integendeel ken ik
verscheidene stellige wetboeken, in welke het regt van zelfverwering uitdrukkelijk erkend
en veroorloofd wordt, niet slechts als uitzondering in enkele gevallen, maar als algemeene
regel, die van zelf spreekt. — De regtvaardige zelfverwering is niet alleen naar
goddelijke en menschelijke wetten, naar verstand en ondervinding veroorloofd, en ter be-
scherming der regtvaardigen noodzakelijk en nuttig, zij is dikwijls zelfs eenigzins pligt
en werd te allen tijde met regt als eene deugd erkend, juist omdat zij de heer-
schappij der Goddelijke Wet handhaaft en bevordert. Wie zich niet vooreerst mogelijk
zelf poogt te helpen, verdient zelfs niet, dat hij geholpen worde; wie kwaad belet-
ten kan en het niet doet, is te beschouwen, als of hij het billijkt, en bij het
ongeluk van het geleden nadeel komt nog de schande der lafhartigheid of der onhan-
digheid. — En dat ook deze pligt door de Vorsten en Overheden dikwerf erkend en
ingescherpt, derhalve in den maatschappelijken of zoogenaamden burgerlijken toestand
niet opgeheven is geworden, bewijzen de vele wetten van oude en nieuwere staten,
welke zelfs straffen tegen degenen uitvaardigden en nog werkelijk uitvaardigen, die in
voorzaken waar *zij het konden*, zich zelve en anderen niet tegen beleedigingen hulp
verschaffen, of hunne wraakoefening achterlieten, dewijl zulk eene onverschilligheid of
laaghartigheid slechts alle misdaden begunstigt. — De regtvaardigheid, de noodzake-
lijkheid, de nuttigheid, de pligt zelfs der billijke zelfverwering is alzoo wel
bewezen (1).”

Veel tegenkanting ontmoette de bewering van KLUIT, »dat er sinds de dertiende
eeuw geen Charter of Verdrag bestaat, hetwelk de Hollanders magtigt, hunne *Erf-
graven* vervallen te verklaren van hunne *souvereiniteit en van hunne staten*, ter
zake van inbreukmaking op het grondwettig Charter en op de voorregten des Lands;
dat zij derhalve niet gemagtigd geweest zijn, FILIPS II vervallen te verklaren van de
souvereiniteit zijner Nederlandsche staten ter zake van zulk eene inbreukmaking; maar
dat zij het alleen geweest zijn naar het regt van oorlog, waar aan FILIPS zich had
onderworpen door de wapenen tegen zijne onderdanen op te vatten.” RAEPSAET meent,
dat KLUIT de tegenspraak en de onaangenaamheden zelfs, welke uit deze stelling, naar
het schijnt, voor hem ontsproten, zou voorkomen en vermeden hebben, wanneer hij,
in plaats van *a posteriori* te redeneren, gelijk men zegt, naar Charters, die niet gemaakt
waren om beginselen vast te stellen, maar om naar vóórbestaande beginselen ten uit-
voer gelegd te worden, tot de bron zelve opgestegen ware en het vraagstuk behandeld

(1) *Restauration der Staats-Wissenschaft*, B. I. s. 414—425.

1576— had naar de beginselen van het *Senioraat*, hetwelk hij met de *Souvereiniteit* ver-
 1581— wart (1). Dit vereischt nadere opheldering, en de woorden van RAEPSAET zelve kun-
 nen deze ongetwijfeld het best verschaffen. »Wanneer men,» zegt hij, »zonder voor-
 oordeel, zonder hartstogt, en zonder eenig bijzonder belang op het oog te hebben, den
 waren aard der inhuldiging (*inauguratie*) bepaalt, zal de grenslijn tusschen de magt
 van den Vorst en de regten des volks zich van zelve trekken; en indien het volk, zoo
 wel als de raadslieden van den Vorst, haar juist gekend hadden, zou de Nederlandsche
 geschiedenis ons niet zoo vele burgerwisten herinneren, in welke elke partij het goed
 regt aan hare zijde meende te hebben. Onder *Inhuldiging* of *Huldiging* verstaat men
 de oorkonde van *de aflegging der hulde*; want toen oudtijds de inhuldiging nog per-
 soonsgewijze (*individuellement*) en in elke stad geschiedde, werden alle mannelijke
 inwoners boven de vijftien jaren opgeroepen, om den Vorst »HULDE te doen ende EEDE
 als dat van regtswege behoort.» In de Middeneeuwen noemde men deze oorkonde *Ho-*
magium of *Hominium*, en van daar is deze benaming in de taal van het leenregt over-
 gegaan onder den naam van *Foi et Homage*. Deze oorkonde vormt het verdrag en
 geeft den maatstaf aan van de regten en pligten, welke tusschen den *Heer* (*Seigneur*) en den
Leenman (*Vassal*) bestaan. Men moet deze regten en pligten alzoo niet verwarren met
 de regten en pligten, welke tusschen den *Prins* (*Souverein*) en den *Onderdaan* (*Sujet*)
 bestaan. De *Hulde* (*homage*) behoort aan de *Heerlijkheid* (*seigneurie* of *seniorat*); zij
 is geheel vrijwillig, vrij, persoonlijk, en verbindt slechts voor het leven. De *Souverei-*
niteit, integendeel, is tot den grond of eigendom behoorend (*foncière ou territoriale*),
 patrimonieel en erfelijk; de regten van de souvereiniteit en de pligten jegens haar be-
 hooren slechts aan den *Vorst*; de hulde is men aan den *Heer* (*Seigneur*) verschuldigd;
 de regten der souvereiniteit bestaan voor den erfgenaam des troons oogenblikkelijk na
 het overlijden van zijn voorganger; want *le mort saisit le vif*, naar den gewonen regel,
 die ook werd ingeroepen bij het overgaan van de souvereiniteit van *Vlaanderen* in de
 beslissing van het verschil tusschen ROBERT DE BETHUNE en MATHIEU DE LOTHIER in dertien-
 honderd twee en twintig. Maar de regten van de heerlijkheid (*seigneurie*) worden slechts ge-
 boren met de huldiging, en eindigen met het leven van den Heer. Indien dus onze Vorsten
 tegenwoordig in hun persoon de beide hooge hoedanigheden en titels van *Prins* en *Heer* (*Sou-*
verein et Seigneur) vereenigen, hetgeen oorspronkelijk geene plaats had, is het daarom niet
 veroorloofd deze beide titels met elkander te verwarren, welke onze voorouders zoo naauw-
 gezet onderscheidden, gelijk zij ook onderscheiden zijn door hunne natuur; want toen
 KAREL V afstand deed van *de Nederlanden* te gunste van zijn zoon FILIPS, had men,
 misschien zonder er acht op te geven of om de nieuwhed der zaak, de Staten bijeen-

(1) *Oeuvres Complètes*, T. I. p. 148.

geroepen, om FILIPS te ontvangen als *oversten Erfheer ende Landvorst*; maar de Staten 1576—
weigerden hem hulde en trouw te zweren als ERFHEER, en hebben hem niet willen 1581
zweren dan *als onzen GERECHTIGEN GEBOREN LANDHEER ende PRINS*, dat wil zeggen, *als hem*, die door GEBOORTERECHT *op de heerlijkheid (seigneurie) over ons REGT heeft*; men gevoelt ligtelijk, dat als ERFHEER hij *jus in re* in de heerlijkheid gehad had; maar als GERECHTIG HEER had hij er slechts *jus ad rem*. De uitdrukking was te nieuw, om niet de aandacht der Staten te treffen, die zeer wel wisten, dat in al onze Charters de Souverein, vóór zijne inhuldiging, slechts benoemd was geweest, gelijk hij sedert is genoemd gebleven, als *onse NATUURLIJKE Heer*, en dat wanneer zij hem gingen erkennen als ERFHEER, de inhuldigingen doelloos werden. Naar dit beginsel, gispte de Landvoogdes der *Nederlanden* terecht in Vijftienhonderd negen en dertig de oproerige Gentenaars, dat zij tijdens hun opstand, aan KAREL V, en na zijne inhuldiging, slechts den titel gaven van: *NATUURLIJKEN Heer*. Iets anders is dus de *Souvereiniteit*, iets anders de *Heerlijkheid*; indien men deze twee hoedanigheden nimmer met elkander verward hadde, zou men nooit misgetast hebben in de regten en verplichtingen, die er uit voortvloeijen, en men zou vele opstanden en vrij wat bloedplenging voorkomen hebben (1).” Hierop ontwikkelt de Schrijver uitvoerig, duidelijk en met groote zaakkennis den oorsprong en aard dezer beide hoedanigheden (2). De slotsom zijner nasporingen is: »de *Souvereiniteit* en de *Heerlijkheid* zijn twee magten derwijze van elkander gescheiden, dat zij eerst sinds KAREL den Groote vereenigd zijn geworden. De eene is erfelijk, tot het grondgebied behoorende (*territorial*) en eenzijdig (*unilatéral*); de andere is levenslang (*viager*), persoonlijk en wederzijds verbindend; de *souvereiniteit* bestaat in de wetgevende en uitvoerende magt, gegrond op de nationale wet; zij brengt mede gehoorzaamheid aan de wet, maar geen aanspraak op dienst. De *Ingeborenen* of *Landzaten* zijn reeds *Onderdanen* van den Vorst, maar nog niet zijne *Getrouwen*; dit worden zij eerst door de hulde; de Vorst is dadelijk hun *Souverein*, maar hij is nog niet hun *Heer*, dit wordt hij eerst door de hulde. Als *Onderdanen* zijn zij aan hun SOUVEREIN *trouw* en *gehoorzaamheid*, maar alleen als *Getrouwen* hem als HEER *dienst*, dat is *hulp en raad*, schuldig. De onderdanen en de inboorlingen van PEPIN en LODEWIJK, die zich in de staten van KAREL gevestigd hadden, gehoorzaamden aan diens wetten, maar zij weigerden hem de dienst, omdat hij hun *Heer* niet was, ofschoon hij hun *Souverein* was. Het regt van dienst behoorde uitsluitend aan de heerlijkheid; dit regt en deze plicht waren wederkeerig van den Heer op den Getrouwe; eer, bescherming, verdediging van den eenen kant, hulp, raad

(1) *Oeuvres Complètes*, T. I. p. 125—127.

(2) T. I. p. 127—194.

1576— en eerbied van den anderen. Belangrijke verplichtingen! Indien de een in de zijne te
1581 kort schoot, was de andere tot hetzelfde gerechtigd. Maar daarom geen opstand; alle geweld was verboden; het waren twee vrienden, die voor een oogenblik tegen elkander botsten; maar elkander opmerkten, zich aan elkander verklaarden, en trachtten zich met elkander zoo spoedig mogelijk te verstaan; zij bleven vrienden en wilden vrienden blijven, dewijl zij gevoelden, dat zij elkander noodig hadden en dat hunne vereeniging hunne kracht en hun geluk uitmaakte. Zoo zij tot eene openbare breuke kwamen, liepen zij gevaar, zich beide in het verderf te storten en de prooi te worden van eenen gemeenschappelijken vijand. Indien zij zich voor het oogenblik over een belangrijk punt niet met elkander konden verstaan, wachtten zij eene betere gelegenheid en van den tijd eene schikking af, welke de koele rede niet in de eerste opwelling van drift konde bewerken (1).” De Getrouwen, die in hunne eer of goederen door den Heer beleedigd waren, moesten zich »met eerbiedige en herhaalde klagten tot hem wenden, en hem verzoeken zijne verongelijkingen vrijwillig en genadiglijk te herstellen, en zoo niet, de zaak aan de beslissing van het Hof hunner *Gelijken (Pairs)* over te laten. Indien hij hun regt weigerde, door te weigeren hen naar hunne Pairs te verwijzen, moesten al de medepairs of gelijken van de klagers, zoo Geestelijken als Leken, de zijde der klagers kiezen, hen tegen alle geweld van den Heer beschermen, en dezen verhinderen, dat hij hen tegen hunne wet en buiten regte naar zijne willekeur behandelde (2).” Maar wie waren nu die *Pairs* of *Gelijken*? Aanvankelijk waren het de Baronnen of Magnaten van het graafschap, daarna de Leenmannen van den Graaf, of die leenen bezaten, welke onmiddellijk van hem geheven werden, en eindelijk ook de goede steden, die het regt van poorterij hadden, als leenpligtigen van den Graaf (3). Maar het verwijzen naar de Pairs had geen plaats wanneer *al* de Pairs of *al* de Staten in twist of geschil waren met hunnen Heer; want zij zouden regters en partij tevens geweest zijn, wanneer dit geschil door het Hof der Pairs beslist moest zijn geworden, waarvan zij alle leden waren; en wederkeerig, indien de Heer het regt gehad hadde het pleit door den *Raad van zijn Hof* te laten beslissen, zou hij op zijne beurt regter in zijne eigene zaak geweest zijn, hetgeen hem ook niet geoorloofd was. Wanneer de Heer een Opperleenheer had, moest de zaak voor het Hof van dezen gebragt worden; van daar pleitten de Gentenaars in de dertiende eeuw tegen hunnen Graaf aan het Hof des Konings van *Frankrijk*; indien echter de Heer zelf een onafhankelijk Souverein was, dan zocht men toevlugt bij

(1) *Oeuvres Compl.* T. I. p. 193, 194.

(2) *Ibid.* p. 146, 182.

(3) *Ibid.* p. 165, 166.

scheidsmannen. Maar zoo partijen op geene wijze elkander wilden of konden verstaan, 1576—
hoe moesten zich dan de Getrouwen of de Staten gedragen? Indien deze vraag uit de 1581
Charters van *Braband* moet beantwoord worden, is dat antwoord geheel gegeven in het negen en vijftigste punt van de *Blijde Inkomste* en in deze woorden vervat: »Indien wij, onze erfgenamen en opvolgers tegen de regten, voorregten, vrijheden, gewoonten en herkomsten des Lands handelen, hetzij door ons zelve, hetzij door anderen, en op welke wijze het ook zij, stemmen wij toe en willen, dat onze genoemde Geestelijken, Baronnen, Ridders, Steden, en al onze andere onderdanen, ons noch onzen erfgenamen en opvolgers eenige diensten zullen bewijzen, noch gehoorzaam zullen zijn in eenige zaken, welke wij zouden kunnen noodig hebben of van hen verlangen of vorderen, zoo ver en tot zoo lang wij de inbreukmaking, hierboven genoemd, geheel zullen hersteld en gebeterd hebben (1).» Dit regt, de dienst en gehoorzaamheid op te zeggen, strekte zich niet uitsluitend over *Braband* alleen uit, zoo als BILDERDIJK, in navolging van anderen, meent (2), maar over al de gewesten, en zelfs over elke stad, slotvoogdij en meijerij, door leeneed (*serment de féauté*) aan den Souverein verbonden. Dit regt was het STAATSREGT van *Europa* sinds de geboorte van het *Senioraat* en den *Leeneed*, geregeld door de Capitularien en volledig, tot in de kleinste bijzonderheid, door de leenwetten van geheel *Europa* bepaald. Op den voet dezer algemeene wetgeving en van dit regstelsel hebben al de Nederlandsche Erfvorsten hunne hertogdommen en graafschappen, de eenen van het *Duitsche Rijk*, de anderen van *Frankrijk* ontvangen, en zelve van dit regt van weigering van dienst en gehoorzaamheid tegen hunne *Sovereinen*, OPPERLEENHEEREN, gebruik gemaakt. Het is dus niet te verwonderen, dat zij ditzelfde regt in hunne Leenmannen of Getrouwen erkend hebben, omdat zij het niet konden ontkennen, zonder hunne heerlijkheid (*seigneurie*) op hunne Getrouwen te vernietigen, buiten wie zij zonder magt en steun waren. Het regt van dienst te weigeren in geval van inbreukmaking op de staatsregeling of op de voorregten was dus niet een VOORREGT, maar een REGT en zelfs een STAATSREGT van *Europa*, dat echter reeds in de zestiende eeuw bij de kabinetten van *Europa* in vergetelheid geraakt was. Men zou dit naauwelijks gelooven, indien men er niet het bewijs van vond in de vredesonderhandelingen te *Keulen* in Vijftienhonderd negen en zeventig. Immers de gezanten der bemiddelende Mogendheden aldaar stelden, om de *Nederlanden* onder de gehoorzaamheid van *Spanje* terug te brengen, den Nederlandschen afgevaardigden voor; »dat de Koning zal belooven te bewaren en te onderhouden, en door het tegenwoordig verdrag zal bewaren en

(1) *Oeuvres Compl.* T. I. p. 169, 170.

(2) *Gesch. d. Vaderl.* D. VII. bl. 29.

1576—
1581 onderhouden niet alleen *alle voorregten, regten, gebruiken en oude gewoonten van elk gewest, en van elke stad en heerlijkheid*; maar dat hij ook zal bewilligen en vergunnen, dat *al de gewesten in het algemeen of elk van hen in het bijzonder, het voorregt van Brabant zullen kunnen genieten, dat zij vrij en ontslagen zullen zijn van hunnen eed van trouw*, in geval de Vorst de bovengenoemde voorregten, gebruiken en gewoonten niet handhaafde, of dat op de punten, in dat geval toegestaan, inbreuk wierd gemaakt, en *dat zij zullen kunnen kiezen zulk een Landsheer en Vorst als hun zal goeddunken*, zoo wel opdat alle gewesten gelijk zouden zijn, *wat dit voorregt betreft*, als ook dat volgens het regt en de rede, naar welke *de eed* en de verpligting *der Vorsten en der onderdanen wederkeerig zijn*, het aan de gewesten veroorloofd zij *zonder ander voorregt of bevel alzo te handelen*." De dwaling hier is blijkbaar. *Brabant* had niet het voorregt *van vrij en ontslagen te zijn van eed en trouw*, en nog veel minder van een *anderen Vorst te kiezen* ingeval van inbreukmaking op de *Blijde Inkomste*; het had slechts het regt van *dienst te weigeren* onder de voorgemelde wijzigingen; en dit regt maakte geen voorregt uit, maar het was een algemeen staatsregt der heerlijkheid (*seigneurie*), welke de gezanten te onregte met de soevereiniteit verwarden. Slechts het *weigeren van dienst* wordt er in erkend, en alleen nog maar *tijdelijk* en tot zoo lang, dat de Vorst vrijwillig zijne begane verongelijking hersteld en gebeterd, of door het Hof der Pairs over de klagte zou laten beslist hebben. Dit is geheel iets anders voor den Vorst, dan *vervallen te zijn van de soevereiniteit*, en voor de onderdanen, dan *ontslagen te zijn van hun eed van trouw, met de magt zich een nieuwen Vorst te kiezen* (1)." De Onderdanen of Getrouwen hadden dus slechts het regt van VERDEDIGEND verzet, en deze VERDEDIGING was nog niet eens *volstrekt*. Zij konden, indedaad, geweld met geweld keeren, wanneer de Souverein hen het eerst aanviel, gelijk *KLUIT* heeft aangetoond, maar zij konden het alleen, wanneer de Heer niet in persoon tegenwoordig was (2). De dienst aan hem kon echter geheel geschorst worden, in geval van ontrouw (*felonie*) aan zijne zijde; en hierin schijnt *RAEPSAET* eene mede hoofdreden te vinden van het regt van den opstand der Nederlanders tegen *FILIPS II*. Maar ook alleen in geval van *felonie* aan zijne zijde, kon het verlaten van den Heer plaats hebben (3). *FILIPS* had zich hieraan schuldig gemaakt, en als vijand tegen zijne onderdanen de wapenen opgevat; hun opstand tegen hem was alzo gegrond op het regt des oorlogs, om nu niet van de wet van het zelfbehoud en al de overige aangevoerde redenen te spreken. Het moge onwaar zijn, dat hij openlijk het banvonniss over hen allen heeft uitge-

(1) *RAEPSAET, Oeuvres Compl. T. I. p. 165, 170—193.*

(2) *Que lorsque le cors dou Seigneur n'y est pas présent. Ibid. p. 192.*

(3) *Ibid. p. 141, 148.*

sproken (1), zijne daden hebben evenwel getoond, dat hij hen allen ten verderve 1576—
gedoemd had, en dit wettigde van hunnen kant alles. Het waren die daden, welke 1581
aan von RAUMER de verklaring ontlokten: » wanneer onvoorwaardelijke gehoorzaamheid
aan eene Overheid, die goddelijk en menschelijk regt, natuurlijke en stellige wetten
baldadig overtreedt, op plegtig bezworen overeenkomsten geen het minste acht geeft,
waarschuwingen veracht, beden bestraft; wanneer onbepaalde gehoorzaamheid aan eenen
ALBA en FILIPS de hoogste pligt ware, dan zou het menschelijk geslacht spoedig tot
een dierlijk bestaan zinken, of geheel uitgeroeid worden. Wie den Prins van *Oranje*
veroordeelt, omdat hij eindelijk aan de luide smeekstem der bedreigden, verdrevenen,
opgeofferden gehoor leende en de hand aan het zwaard legde, om zijn Vaderland te
redden, heeft geen hart in den boezem, ja zelfs de geestlooze grondstellingen, met
welke hij afgoderij drijft, niet eens begrepen.” Wat het gedrag van FILIPS verzwaaert
en dat der Nederlanders te zijnen opzigte te meer verontschuldigt, is dat hij baldadig
en buiten noodzake de wapens tegen hen heeft opgevat. Immers waren door het be-
leid der Landvoogdes MARGARETHA van *Parma* de bewegingen gestild, de gewesten en
steden tot rust en onder 's Konings gezag teruggebracht; de Edelen, wier bondgenoot-
schap en vertoogen niet strekten tot eene onwettige verkleining van het gezag van den
Heer, maar volkomen geoorloofd waren naar het staatsregt en de beginselen van het
leenstelsel in dien tijd, gelijk wij zoo even zagen (2), hadden zich deels onderworpen,
deels het Land verlaten; en de gewestelijke Stadhouders, welke men beschuldigde door
het gedurig indienen van klagten de bevolking tot oproer aangezet, en niet bij tijds
den beeldstorm tegengegaan te hebben, ofschoon men dien, door hunnen raad tot ver-
zachting der bloedbevelen tegen de Kettters op te volgen, ongetwijfeld zou voorkomen
hebben, hadden door het dadelijk straffen der kerkschenners, de aantijging van voorbe-
dachte werkeloosheid wederlegd (3). Er was nu, gelijk HOOFT zich uitdrukt, » noch
heer, noch stad, noch volk zoo stout, dat zich verroeren durfde;” en de Landvoogdes
verzekerde den Koning, » dat zij niet alleen het Land tot rust gebracht, maar hem
daarover meer dan ooit tot onafhankelijk en alleenheerschend Vorst gemaakt had (4).”
Er bestond dus geene noodzakelijkheid voor FILIPS, *de Nederlanden* met krijgsgeweld
aan te tasten, indien zijn plan niet geweest ware, den geheelen staat van zaken omver
te werpen, en deze gewesten tot één rijk zamen te smelten onder den naam van: *Ko-*

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. V. bl. 19, 98.

(2) Vgl. VAN HEES VAN BERKEL, *Beschouwing over Geschiedenis en Staatsregt*, bl. 284, 285.
Alg. Gesch. d. Vaderl. D. II. St. IV. bl. 477, 478.

(3) VAN HEES VAN BERKEL, *Beschouwing*, bl. 285.

(4) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 484, 497. Zie hiervoor, bl. 450.

1576—
1581— *ningrijk België* (1). Tot verwezenlijking van dat plan zond hij den Hertog van *Alba* met een leger naar *de Nederlanden*, welke er al die gruwelen pleegde, waarvan de herinnering alleen nog ijzing en afgrijzen verwekt (2). Hij begon oorlog te voeren tegen zijne eigene onderdanen, en wettigde hen daardoor om ook oorlog tegen hem te voeren. En de krijg eens aan den gang zijnde is het regt des oorlogs, den vijand waar men kan en in al zijne bezittingen afbreuk te doen; want de oorlog is een bloot middel van herstel, en geen doel (3). Niet tegen hun Heer, maar tegen hun beul, hun moordenaar hebben de Nederlanders het zwaard opgevat; niet hun Heer, maar hun beul, hun moordenaar hebben zij van de regering over hen vervallen verklaard. DE GROOT schijnt het zijnen Landgenooten euvel te duiden, dat zij tot dit laatste eerst na negen jaren strijdens overgingen (4). »Dat zij hier mede zoo lang gewacht hebben,» is daartegen aangemerkt, »strekt veel meer tot verschooning der Nederlanders, dan wanneer zij het van den beginne aan gedaan hadden. Nu is hun gedrag in allen deelen regelmatig en wettig, en het blijkt, dat zij niet voorbarig zijn te werk gegaan, maar gelijk als ongaarne, na lange jaren geduld, en nadat hun alle hoop op verzoening was afgesneden geworden (5)» — »De Staten te *Dordrecht* in 1572 vergaderd, handelden daarom regtmatig, toen zij, als vertegenwoordigers des volks, tot het opnemen der wapenen tegen de Spanjaarden besloten. Hadden zij zelf reeds op dat tijdstip tegen de oorzaak van al het kwaad — den Koning — de wapenen gewend, het ware niet onwettig geweest. Immers de Spaansche ambtenaren en de soldaten waren slechts werktuigen in de hand van FILIPS. Op zijn last hadden zij gehandeld; door zijne goedkeuring waren zij aangespoord geworden. Vandaar dat bij ons onderzoek naar de dwingelandij der Spanjaarden hier te Lande, wij van zelf telkens tot den Koning moeten opklimmen, als het hoofd, welk de snoodste ontwerpen vormde en de uitvoering er van regelde. De Staten te *Dordrecht* oordeelden het echter beter, vooreerst aan ALBA en zijne trawanten dan aan den Koning de schuld van alles te geven. Zij deden het voorkomen, als of zij FILIPS door zijne raadslieden misleid en bedrogen geloofden, en zich dus niet tegen hem wilden verzetten, maar alleen tegen hunne valsche betichters en vijanden, de Spanjaarden, tot dat de Koning, tot andere gedachten gekomen, nader regel op de zaken zou gesteld hebben. Dit was staatkundig en naar regte ge-

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 490.

(2) Zie hiervoor, bl. 450, 451.

(3) BILDERDIJK, D. VII. bl. 29, 230.

(4) *Annal. Lib.* III. p. 71.

(5) *Leven van WILLEM I*, D. III. bl. 464.

handeld. Want ofschoon het hun niet onbewust zijn konde, dat de Koning, willekeurig 1576—
 en dweepzuchtig van aard en daarenboven Spanjaard in het hart, meer uit eigene bewe- 1581
 ging dan wel naar de inblazingen van anderen handelde, en dat zij de gehoorzaam-
 heid schorsten, door tegen zijn uitdrukkelijk bevel krijgsvolk te werven en dit tegen zijn
 wil te bezigen, zoo moesten zij echter den schijn vermijden van tegen de grafelijke
 Oppermagt (*souvereiniteit*) in opstand te zijn. Zij bleven getrouw aan den Koning
 als hun *Souverein*, maar verzetten zich tegen hem als hun *Heer*. — In den be-
 ginne bij de hagchelijke kansen van een onzekeren strijd was het slechts de drin-
 gende behoefte, zich van het geweld der Spanjaarden te ontslaan, welke de Land-
 zaat aandreef tot het opnemen der wapenen. Vooruitziende plannen konden op een
 oogenblik, dat nog een Spaansch leger de grootste steden des Lands inhield, en zich
 door eene aanzienlijke partij gesteund en gesterkt zag, niet binnen het bereik der
 algemeene denkbeelden liggen. Het was daarenboven tegen het staatsregt, regstreeks
 den Vorst, den Souverein, anders dan in den hoogsten nood aan te randen, en hem voor
 altijd de gehoorzaamheid op te zeggen. Velen, thans gerustgesteld door de verzekering,
 dat men slechts ALBA en zijn aanhang bestreed, zouden minder gereed geweest zijn,
 zich zonder omwegen tegen den Koning te verklaren. Ook de beschuldigingen tegen
 de Hoofden des opstands gedurig aangevoerd, dat zij op de magt des Konings vlamden,
 zouden alsdan meer schijn van waarheid bekomen, en hen van den zedelijken invloed,
 dien zij op het volk uitoefenden, grootendeels verstoken hebben. Ook de buitenlandsche
 Vorsten, voor eigene troonen beangst, zouden bij regstreeksche beoorloging van den Ko-
 ning, minder tot het ondersteunen der opstandelingen te bewegen geweest zijn. De Staten
 te *Dordrecht* vergaderd handelden alzoo staatkundig en naar regte, door niet ten eerste
 openlijk den Koning, als Souverein, te verlaten. Hun toestand bragt dit mede, zoodat in
 dit opzigt dan ook hunne verzekering, van nog getrouw te blijven aan den Koning, in
 dien tijd waarheid bevatte. In Vijftienhonderd drie en zeventig verklaarden zij plegtig, dat
 zij zich niet aan zijn gezag wilden onttrekken, maar bij het vergunnen van vrijheid van
 godsdienst en het handhaven der bezworene voorregten en vrijheden, bereid waren de
 wapens neder te leggen. De netelige toestand, waarin het Land zich bevond, maakte
 de verzoening met den Koning, onder de gestelde voorwaarden, wenschelijk. — Veel
 is geschreven over het regtvaardige of onregtvaardige van ORANJE's krijgvoering tegen
 FILIPS. De enkele overweging, dat ORANJE Souverein was, moet, naar ons inzien, aan
 allen twijfel in dezen een einde maken (1). De Prins zelf spreekt in zijn Ver-
 weerschrift van den Koning van *Spanje* als van een aan hem gelijke, immers weinig
 boven hem verhevene. »Van de Orde van het Gulden Vlies zij FILIPS het hoofd; hij is

(1) Vgl. VAN HEES VAN BERKEL, *Beschouwing*, bl. 291—295.

1576— medelid. FILIPS zij in het Land de Graaf, de Hertog; hij is een van de Baanderheeren, aan welke FILIPS verantwoording schuldig is. FILIPS zij in *de Nederlanden* de Graaf, de Hertog; hij, in zijne voorzaten, was eeuwen vroeger de Hertog (?) van *Gelderland*. FILIPS zij de gebieder over *Kastilië*, *Arragon*, *Napels*, wijd henen over de *Indiën*; ook hij is in zijn *Oranje* de Souverein. En sedert al het onregt, welk hem van den Spanjaard wedervaart, die zijn goed weggeroofd, zijn' zoon hem van het harte gescheurd heeft, die met den dolk des moordenaars zijn leven bedreigt, heeft hij opgehouden onderzaat te wezen. Als gelijke, Ridder tegen Ridder, Vorst tegen Vorst, staat hij tegen hem over (1).” Reeds in Vijftienhonderd acht en zestig had hij verklaard, »dat de Koning de voorwaarden had verbroken, op welke hij alleen gehoorzaamheid aan hem schuldig was, waarom hij dan ook zich verpligt vond, als ingezetene van *Brabant*, te verhoeden en te schorsen alle gehoorzaamheid, totdat Z. M. beter onderligt zijnde, de bezwaren zou hebben uit den weg geruimd (2).” ORANJE hield dus al in dien tijd FILIPS voor een dwingeland, dat is, een Vorst, welke de wetten des Lands had geschonden, en als Heer niet langer behoefde gehoorzaamd te worden. Het waren alleen redenen van staatkunde, welke hem en de Staten verhinderden, niet reeds in Vijftienhonderd twee en zeventig te verrigten, wat zij in Vijftienhonderd een en tachtig volvoerden (3). Toen oordeelde men »het gevaarlijk voor den staat langer des Konings naam te gebruiken. Men had zich tot nog toe kunnen vleijen met de hoop van bevrediging en van herstel der grieven: men had plegtig beloofd, ja gezworen, in dat geval de wapenen neder te leggen, en den Koning de oude gehoorzaamheid te bewijzen; over deze verzoening was dikwijls, maar vruchteloos gehandeld; men had haar eindelijk gemeend te vinden in de Bevrediging van *Gent*, doch de uitkomst had weder den slinkschen handel der Spanjaarden getoond. Nu poogde het Hof door een bedriegelijken vredehandel, onder bemiddeling des Keizers te *Keulen* aangelegd, de Nederlanders om den tuin te lijden, sommige gewesten van het Verbond van Vereeniging af te trekken, en door schoone beloften het zaad van tweedragt te zaaijen. Dit werd van tijd tot tijd zorgelijker voor den staat, naar mate men die vredehandeling wist slepende te houden; en hoe onzeker en bedriegelijk die handel ook mogt zijn, men wist haar onder de hand aan de gemeenten smakelijk te maken. Dit moest door een besluit van nadruk voorkomen worden. De zaken waren tot die hoogte gestegen, dat men kiezen moest, of den vrede aan te nemen, gelijk die aangeboden werd, of alle onderhandelin-

(1) BROES, *FILIPS van Marnix*, D. II. St. II. bl. 74.

(2) Zie ORANJE'S antwoord aan den Procureur Generaal bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. D. I.* bl. 223.

(3) VAN HEES VAN BERKEL, *Beschouwing*, bl. 295—297.

gen met den Koning ten eenenmale af te snijden, hetgeen de Prins van *Oranje* dik- 1576—
werf, zoo bij monde als bij geschrifte, aan de Staten had voorgedragen. — Hierbij kwam 1581
nog, naar het oordeel der Staten van *Holland*, deze rede om den Koning te verlaten:
» dat daardoor alle kwaadwilligen en verraders van den Lande zich te meer zouden
openbaren, en vertrekken tot verzekering der genoemde Landen (1).” Men vergete
voorts niet, dat het ingewortelde vooroordeel omtrent het goddelijk gezag der Vorsten
veel heeft toegebracht, om het openlijk afzweren van den Koning te vertragen. » Groot
van vermogen op 's volks geweten was de eed aan den Vorst weleer gezworen. Onder
aanroeping van Gods Heiligen Naam had men den Koning onderdanigheid beloofd; en
hoe toch zou men tijdelijke en eeuwige straffen ontgaan, indien men het waagde eene zoo
plegtige gelofte te schenden? De Heer had, wel is waar, ook van zijnen kant gezworen
's Lands wetten en voorregten te zullen houden en eerbiedigen, maar wie zou oordee-
len tusschen hem en het volk? Menschen immers konden daartoe geene bevoegd-
heid hebben, derhalve moest men lijden en verdragen totdat het Opperwezen tusschen-
beide wilde treden. — Zoo dan moest de algemeene ellende alle maat en verbeelding
te hoven gaan, de dierbaarste bezittingen moesten eerst door den Moloch en zijne ont-
menschte dienaren verzwolgen en verteerd worden, vóór men aan het verbreken van
zulk een eed durfde denken; ja, men vond zelfs niet weinigen, wien de vooroor-
deelen derwijze in de ziel waren gegroefd, dat zij zich eerst na het afsterven van
zich bevoegd rekenden, om de pligten, door elken burger aan het Vaderland verschul-
digd, naar behooren te vervullen (2).”

De slotsom onzer onderzoekingen en redeneringen is: de Nederlanders hebben *wettig*,
zoo wel naar het staatsregt van dien tijd, als naar de wet der natuur of van het zelfbehoud,
naar het regt van oorlog, en naar de inspraak der rede of van het gezond verstand tegen
hunnen Heer, maar die hun openbare en onverzoenlijke vijand geworden was, de wapenen
opgevat en hem van de regering vervallen verklaard. Hierdoor vestigden zij » het oog van
geheel *Europa* op de belangrijkste vertooning, welke sedert eene reeks van eeuwen op het
woelige tooneel der menschelijke lotgevallen was aanschouwd: de worsteling, namelijk,
van de volksellende met den euvelmoed van een gekroond Hoofd, het pleitgeding tus-
schen menschen en Koningen. — De opmerkzame wijsgeer kon reeds berekend hebben,
dat aan welke zijde ook de eindelijke overwinning zich mogt verklaren, deze strijd ech-
ter eene geduchte les zijn zou, zoo wel voor de gebieders als voor hen die gehoorza-
men; en al wie in stille overpeinzing tot de kennis van de heilige regten der mensch-
heid mogt zijn doorgedrongen, was volkomen in staat, er dit besluit uit op te maken:

(1) *Hist. d. Satisfactie v. Goes*, bl. 83—86.

(2) *Staatk. Verlichting d. Nederl.* in TYDEMAN'S *Mnemosyne* D. II. bl. 44.

1576— dat zoo de vrijheid zegevierde op de dwingelandij, de gronden, op welke de burger-
1581 maatschappij berust, ook voor andere volken kennelijk worden zouden en wel naar gelang het bestuur, hetwelk dat van *Spanje* in *Nederland* mogt vervangen, in meerdere of mindere overeenstemming stond met de wet der natuur; dat tegelijk en in allen gevalle de opstand der Nederlanders het leerzaamste voorbeeld geven moest van het vermogen van eenen algemeenen volksgeest, waarvan de wereld, na de schoonste dagen der Romeinen, naauwelijks meer eene schaduw had mogen ontwaren. De Nederlanders waren de eerste onder de hedendaagsche volken, die aan de Hemelsche afkomst van de magt huns gebieders durfden twifelen en zich verstoutten, het belang der maatschappij tot de hoogste wet te stellen (1).” —

(1) *Staatk. Verlicht. d. Nederl.* bl. 37, 38.

Handteekeningen van eenige voorname personen uit het eerste tijdvak van den opstand tegen Spanje.

Landvoogden.

1 Margarita
2 Matthias
3 François

Leden van het verbond der Edelen.

Louis de Nassau
4 H. de Broderode
5 Florent de Pallant

Watergeuzen.

6 Guitta de Bloys
7 G. Bloys
8 Guislain de Fyennes

Stadhouders.

9 Guette de Nassau
10 Johan van Nassau
11 Lamoral d'Égmont
12 F. de Montmorency
13 Charles de Bruneau
14 Philpès de Lalang
15 Philpès de Croy
16 Gilles de Berlaymont
17 Maximilien de Boussa

Staatsmannen.

18 Phil. de Marmix
19 Paulus Buys
20 Elbertus Leoninus
21 Gaspar Schetz
22 Nicolas Brunynck
23 Adriaan van der Mijle
24 J. de Hembijze
25 Antoine de Stralen

Krijgsbevelhebbers.

26 Henricus de Nassau
27 Antoine de Lalang
28 A. Perrenot

Aanzienlijke Vrouwen

29 Anne d'Égmont
30 Anna van Sachsen
31 Charlotte de Bourbon
32 Maria van Nassau
33 Sabine comtesse Palatine

1 Margarita
2 Matthias
3 François (d'Anjou)
4 Louis de Nassau
5 H. de Broderode
6 Florent de Pallant
7 G. Bloys van Treslong
8 Guislain de Fyennes

9 Guillaume de Nassau
10 Johan van Nassau
11 Lamoral d'Égmont
12 F. de Montmorency (Heer van Montigni)
13 Charles de Bruneau (Graaf van Mezen)
14 Philpès de Lalang
15 Philpès de Croy
16 Gilles de Berlaymont
17 Maximilien de Boussa

18 Phil. de Marmix
19 Paulus Buys
20 Elbertus Leoninus
21 Gaspar Schetz
22 Nicolas Brunynck
23 Adriaan van der Mijle
24 J. de Hembijze
25 Antoine de Stralen

26 Henricus de Nassau
27 Antoine de Lalang (Heer van Hoogstraten)
28 F. Perrenot (Heer van Champigny)
29 Anne d'Égmont
30 Anna van Sachsen
31 Charlotte de Bourbon
32 Maria van Nassau
33 Sabine comtesse Palatine

TWEEDE HOOFDSTUK.

BESCHOUWING

VAN DEN

MAATSCHAPPELIJKEN TOESTAND VAN NEDERLAND,

VAN

1300—1581.

De Graven van *Holland* waren erfelijk, vereenigden zoo wel de wetgevende als 1300—
de uitvoerende magt in zich, maakten oorlog en vrede, bezaten het regt der munt, 1581
verleenden kerkelijke beneficiën, en benoemden en bezoldigden de overheidspersonen.
Ten naauwste aan de kroonen en voornaamste huizen van *Duitschland* en *Frankrijk*
vermaagschapt, hunne dochters zelfs met Koningen gehuwd, hun gebied door
menigvuldige en gelukkig gevoerde oorlogen uitgebreid, en in het bezit van over-
grootte rijkdommen, zoo wel door de grafelijke inkomsten, als door hunne erfelijke
van de Oppervorsten verkregene of door het zwaard gewonnen goederen, waren
zij reeds indedaad alleraanzienlijkst en magtig geworden (1). Hun gezag werd door
het oprigten en begunstigen der gemeenten in de steden tegen de overmoedig ge-
worden Edelen, die hen niet alleen tegenstonden, maar zelfs beoorloogden, nog ver-
sterkt (2). De Adel was in geen Land, naar evenredigheid, zoo talrijk als in *Hol-
land*. Het aantal verminderde sedert aanmerkelijk, hetgeen voornamelijk wordt toege-
schreven: ten eerste aan de langdurige Hoeksche en Kabeljauwsche twisten, waarbij
eene menigte Edelen omkwam of verarmde; ten tweede aan de dwingelandij van *FILIPS II*
en de woede van *ALBA*; en ten derde aan de Staten, welke na de bevrijding van *Spanje*

(1) Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 483—485.

(2) Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 492—498.

1300— geen nieuwen Adel hebben gemaakt. De staatkunde der Graven bragt ondertusschen
1581 mede te zorgen, dat de Adel, hoe zeer door hen gekortwiekt, zich niet geheel van hen vervreemde. De Edelen werden derhalve door hen in eer gehouden, bezaten de aanzienlijkste ambten, en genoten belangrijke voorregten. Vele bedieningen konden alleen door hen bekleed worden; doodslag en andere beledigingen tegen eenen Adellijke werden zwaarder gestraft dan die tegen eenen anderen; in vele gevallen kon geen onedele tegen hen getuigen of regter over hen zijn, en zij waren tot op den tijd van KAREL V vrij van belastingen.

Het ontstaan der vrije steden deed naast den Adel en de Geestelijkheid een nieuwen, den zoogenaamden *Derden Stand* geboren worden (1). Gewoonlijk acht men, dat *Geertruidenberg* de eerste plaats in *Holland* geweest is, welke in Twaalfhonderd dertien stedelijke vrijheden heeft ontvangen; doch meent men, dat *Dordrecht* reeds in Twaalfhonderd eenige stadsregten heeft bezeten, daar er in een echt stuk van dat jaar *Scabini de Dordrech* voorkomen. Toen de vrije steden, sinds de dertiende eeuw, steeds in rijkdom en aanzien toenamen, werden zij door de Graven, welke reeds in de vroegste tijden gewoon waren in zaken van algemeen belang de Edelen des Lands en de Vrijen of Welgeborenen te raadplegen, bij het maken van oorlog, het sluiten van vrede, en in andere gewigtige omstandigheden opgeroepen, terwijl zij nevens de Geestelijkheid en den Hoogen Adel de grafelijke brieven bezegelden. De poorters legden den Heer den eed van getrouwheid af, maar hij daarentegen moest wederkeerig de handhaving van de regten, keuren en vrijheden der gemeenten bezweren. Wat inzonderheid den invloed van den Derden Stand bevorderde, was het al of niet toestemmen in de zoogenaamde *vrijwillige grafelijke beden*. In het eerst kwam dit zelden te pas, daar de Graven overvloedige inkomsten uit hunne domeinen en territoriale regten, of liever uit hunne vaste goederen en landsheerlijke rentegevende regten, bezaten. Hunne vaste goederen waren zeer uitgestrekt. Hiertoe behoorden ook de heerenwegen of landstraten, de stroomen, rivieren en oevers met alle regten daaraan verbonden. Zoo ook de erven in de steden, en ofschoon zij deze wegschonken, behielden zij er toch menigvuldige regten, die eene rijke bron van inkomsten waren. Daaronder behoorden bijv. het regt van maat, van waag, van markten, van wind, van scholen en dergelijke, die zij later veelal verpacht of verkocht hebben als grafelijke domeinen. Hunne rentegevende regten waren, onderanderen, de tolleren te water op den *Rijn*, *Waal*, *Maas*, *IJssel* en *Lek*. Hierbij kwamen het stapelregt, de anker gelden, de onbeheerde, verbeurdverklaarde en gestrande goederen, de boeten, jagt, visscherij, tienden enz. Zij bezaten daarbij het regt *beden* (*subsidia* of *aides*) te vorderen, en

(1) Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl. D.* II. St. I. bl. 492—494, 497, 498.

wel *gewone*, die onder den naam van *lot*, *shot*, *morgengeld* voorkomen, en *buiten-* 1300—
gewone, welke zij, bij de verleening van voorregten aan de steden, in sommige be- 1581
 paalde gevallen hadden bedongen. Deze *verpligte* beden moeten zorgvuldig van de
vrijwillige onderscheiden worden, welke later in gebruik zijn geraakt, toen de gra-
 felijke inkomsten door wegschenken verminderden, terwijl de oorlogen en een groo-
 ter aantal ambtenaren de uitgaven vermeerderden. Inzonderheid werd dit het geval
 sinds het huren van hulpbenden, en het invoeren van staande legers of bezoldigde krijgs-
 lieden. De Graven konden hierdoor uit eigene inkomsten niet langer in hunne be-
 hoefden voorzien. Zij begonnen geld op te nemen en vele hunner regten en heerlijk-
 heden te verpanden of in leen uit te geven, tot zij eindelijk *vrijwillige* onderstandgel-
 den of beden verzochten. Schoon de onderzaten tot het betalen daarvan *regtens* niet verplicht
 waren, was het echter natuurlijk, dat de Heer door hen werd ondersteund, dewijl zij,
 de voordeelen van den staat genietende, ook de lasten moesten dragen. Doch deze ondersteu-
 ning was geheel vrijwillig, daar het, ten gevolge van de landenverdeeling onder de Fran-
 ken, als een vast beginsel was aangenomen, dat niemand kon gedwongen worden van
 het zijne geld op te brengen, hetgeen ook de Graven dikwijls met ronde woorden hebben
 erkend. De Franken, namelijk, waren gewoon geweest, de veroverde landen onder el-
 kander zóó te verdeelen, dat de grootte van ieders aandeel aan zijn rang geëvenredigd
 was; en van deze *alodiën* was niemand eenige opbrengst verschuldigd. — De eerste bede,
 van welke, naar eenigen, in de geschiedenis van *Holland* melding wordt gemaakt, werd ge-
 vraagd door WILLEM III in Dertienhonderd drie en twintig (1). Aanvankelijk zochten de
 Graven zich liever door geldleeningen te helpen; doch juist hierdoor verminderden hunne
 inkomsten nog sterker, zoodat eerlang herhaalde en zwaarder beden noodwendig werden.
 De Landsheeren vroegen nu de beden niet meer, zoo als in het eerst, van de bewoners van
 deze of gene landstreek, maar van al de ingezetenen, waardoor weldra het benoemen
 van vertegenwoordigers, om met hen over de onderstandgelden te handelen, noodza-
 kelijk werd. En dit is de oorsprong van het bijeenroepen des volks door middel
 van *Staten* of van verschillende *Standen* (*Stenden*), lichamen of personen, die al de
 rangen des volks vertegenwoordigden, vervingen, of verbonden. Immers beteekent het
 woord *Staten*, welke benaming men meent, dat voor het eerst door JAKOBA *van Beije-*
ren in Veertienhonderd acht en twintig gebezigd werd, eigenlijk niets anders dan
 de rangen, soorten, of standen des volks in eene maatschappij. Staten zijn er der-
 halve altijd geweest, maar niet als een bepaald ligchaam door den Vorst aangesteld
 of goedgekeurd, en welk al de onderdanen vertegenwoordigde. De Edelen en Stede-
 lingen maakten hier te Lande, inzonderheid in *Holland*, het volk uit en moeten,

(1) *Atg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 40.

1300— na de dertiende eeuw, onder het woord *Staten* begrepen worden. Aanvankelijk had
1581 het bijeenroepen des volks of der Staten zeer zeldzaam plaats. Een der oudste voor-
beelden er van in *Holland* vindt men in Dertienhonderd en vijf, toen Graaf WILLEM III
in 's Hage behalve de Edelen ook de Schepenen van *Dordrecht*, *Delft*, *Leiden*,
Haarlem, *Alkmaar*, *Schiedam*, *Schoonhoven*, *Geertruidenberg*, *Gouda*, en *Oudewater*
bijeenoeriep. Meermalen werden in deze en in de beide volgende eeuwen de Steden
nevens de Edelen door de Landsheeren ter *dagvaart* geroepen, welk woord het eerst in
Dertienhonderd vier en zestig voorkomt, toen Edelen en Steden te *Geertruidenberg*
beschreven werden, om de wettigheid der aanspraken van Koning EDUARD III van *En-
geland* op deze Landen te onderzoeken. In Veertienhonderd zes en negentig werd
door FILIPS *den Schoone* eenige regel en rang op het vergaderen der Staten van *Hol-
land* vastgesteld, doch de volkomen ordening der Staten moet, naar het schijnt, tot
den tijd van KAREL V gebragt worden. De oproepingsbrief van FILIPS *den Schoone*
is het eerste stuk waarin van de *Groote Steden* gesproken wordt, ofschoon reeds
in Veertienhonderd achttien *Dordrecht*, *Haarlem*, *Leiden*, en *Delft* de *Hoofdsteden*
genoemd werden. De Groote Steden zijn sedert Vijftienhonderd twee en twintig altijd
opgeroepen, wanneer over de beden moest gehandeld worden. Met de Edelen vormden zij
de Staten van *Holland*, nadat de Kleine Steden, sinds Vijftienhonderd vier en veertig,
van de Statenvergaderingen uitgesloten waren. De Leden der Staten of Afgevaar-
digden der Steden werden door de Vroedschap uit haar midden of uit de Overheids-
personen benoemd. De Edelen vertegenwoordigden het Platteland en de Kleine Steden,
toen deze niet meer ter dagvaart geroepen werden, waar zij anders, in zaken van
beden, gewoon waren hare belangen in te brengen. De Staten hadden het regt niet,
op eigen gezag te vergaderen, maar moesten door den Graaf bijeengeroepen worden.
Nimmer hebben zij deel gehad aan de voornaamste regten van den Souverein, namelijk de
wetgevende en regterlijke magt, het benoemen van Overheden en Regters, of het maken
van oorlog en vrede, hoewel de Graven, *des verkiezende*, meermalen met hen over
zaken, die hiertoe betrekking hadden, geraadpleegd hebben. Daar zij het volk ver-
tegenwoordigden, zoo was hunne toestemming in de belastingen voor al de onderdanen
verbindend; en deze toestemming had de Heer noodig. Immers, overeenkomstig het vast
beginsel in het Europeisch staatsregt van dien tijd, had de Vorst, hoe onbepaald ook
anders zijne magt mogt zijn, niet de bevoegdheid, buiten de gelden, die hem wettig
toekwamen, eigendunkelijk eenige schatting of belasting van de onderdanen te vor-
deren. De Staten hadden derhalve het regt, de gevraagde bede, of toe te staan, of
gedeeltelijk, ja zelfs geheel te weigeren, van welk regt zij gebruik gemaakt, doch
steeds de reden hunner weigering er bijgevoegd hebben, namelijk: het onvermogen der
ingezetenen. Deze vrijwillige beden verkregen allengs de kracht van gewoonteregten.
In de vijftiende, maar vooral in de zestiende eeuw geraakten zij in algemeen

gebruik; en het ontbreekt niet aan voorbeelden, dat zij van de Staten afgedwongen ^{1300—} werden. Niet geheel zeker is de wijze van stemming op de dagvaarten bij het toe- ¹⁵⁸¹ staan der beden; het is echter hoogstwaarschijnlijk, dat *ieder voor zich zelven*, elk *voor zijn deel* het gevraagde toestond. Van daar dat ééne stad, bij onwil, de opbrengsten der benoodigde gelden gedeeltelijk konde verhinderen. Zoodra de bede was ingewilligd, had de Vorst het regt haar te heffen op de wijze, welke hem het beste voorkwam. De Staten hadden hierin geen het minste gezag, tenzij de Vorst goedgevond, hunnen raad in te winnen, of zich van hen ter invordering te bedienen. — Dat in *Holland* de Geestelijkheid, gewoonlijk de Tweede Stand genoemd, geene zitting had in de Landsvergaderingen, verklaart men uit de vrees der Graven, dat de hun dikwijls vijandige Bisschoppen van *Utrecht*, aan wier kerkelijk regtsgebied bijna geheel *Holland* was onderworpen, door de Geestelijken te veel invloed op de staatszaken zouden uitoefenen. Maar in *de Nederlanden*, over het geheel, bezaten de Geestelijken bijna geen staatkundig gezag, noch werden op de dagvaarten vertegenwoordigd, behalve in de bisdommen, waar zij den Eersten Stand vormden.

De invloed en welvaart van den Derden Stand of der Steden vermeerderden onder de Graven uit het Huis van *Henegouwen* en van *Beijeren*, welke op het voetspoor hunner voorgangers, en om dezelfde redenen als zij, de stedelijke gemeenten rijkelijk met voorregten en vrijheden begiftigden, waardoor' de zucht naar bevrijding van het juk des Adels ook bij anderen krachtig werd opgewekt. Openbaarde zich dit reeds bij den opstand van de Kennemers en hunne bondgenooten in Twaalfhonderd acht en zestig, het vermoorden van FLORIS V gaf het sein tot den openbaren strijd tusschen Adel en Gemeenten. WOLFAART van *Borselen*, de gunsteling van Graaf JAN I, ondervond tot zijn ongeluk, hoe naijverig de Steden op hare voorregten waren, en hoe stoutmoedig zij elkander tot verdediging daarvan te hulp snelden. Sedert werd de strijd tegen de Edelen, ofschoon met tusschenpozen van rust en kalmte, voortgezet tot dat de geschillen van MARGARETHA van *Henegouwen* met haar zoon WILLEM van *Beijeren* door beide partijen met drift werden aangegrepen, om elkander langs dien weg op het moorddadigst te bestoken. Het grootste gedeelte van den Adel koos de zijde van MARGARETHA; meest al de Steden schaarden zich aan die van WILLEM; en dit is mede eene der oorzaken geweest van den langen duur en de hevigheid der Hoeksche en Kabeljauwsche onlusten (1). Zoo groot was reeds het aanzien der Gemeenten, dat de genoemde Gravin moest beloven, zonder toestemming der Steden geen oorlog te zullen voeren (2). Ondanks de verderfelijke burgertwisten na-

(1) Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. III. bl. 161, 162, 174, 175, 176.

(2) v. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. II. bl. 708.

1300— men zij, door de verkregene vrijheid, in magt en voorspoed toe. Handel, scheepvaart,
1581 visscherijen en fabrieken bereikten eenen vroeger ongekenden bloei. Zelfs rustten de Steden in de vijftiende en het begin der zestiende eeuw op eigene kosten vloten uit, om den handel tegen de Franschen te beschermen, den overmoed der Hanzesteden te fnuiken, en de zee van de Geldersche en andere zeeschuimers te zuiveren. De magt des Adels daarentegen werd grootendeels vernietigd, waartoe niet alleen de stijgende rijkdom der stedelingen, maar ook het oprigten van schutterijen en het in dienst nemen van bezoldigd krijgsvolk hebben medegewerkt.

Doch knotte de instelling der Gemeenten het aanzien en vermogen van den Adel, zij beperkte ook de magt van den Heer. Eenigen zien in deze Gemeenten eene nieuwe soort van Leenmannen of Vasallen, die als zedelijke personen beschouwd en als zoodanig aan het grafelijk Hof en in het leger vertegenwoordigd werden. De Poorters waren alzoo Vasallen der Gemeente en Ondervasallen van den Heer — aan gene onmiddellijk — aan dezen middellijk onderworpen; eene omstandigheid, waaruit vele stedelijke instellingen moeten verklaard worden. Nu waren de Gemeenten wel aan den Vorst, als *Souverein*, trouw en gehoorzaamheid, maar slechts aan hem als *Heer*, dienst, dat is hulp en raad, schuldig. De Leenmannen of Getrouwen bezaten niet alleen het regt, den Heer alle dienst te ontzeggen, wanneer hij op de voorregten, door hem bezworen, inbreuk maakte (1), maar zij hadden ook, gelijk reeds is opgemerkt, altijd het regt, hem de *vrijwillige* bedde of onderstand in geld te weigeren. Werd hierdoor zijne oppermagt beperkt, daar hij zonder geld weinig of niets vermogt, niet minder strekte tot een krachtig middel hem in toom te houden, het oprigten van schutterijen in de steden, van welke in *Holland* de eerste te *Leiden* in Twaalfhonderd zes en zestig voorkomt. Uit de schutters werd de manschap, ter heirvaart voor den Vorst bestemd, gekozen, maar welke ook tegen den Heer, in geval van onderdrukking of pligtverzuim van zijne zijde, konde gebezigd worden; en eene maand was voldoende, om een geheel leger tegen hem op de been te brengen. De geldmiddelen en de strijdkrachten des volks bevonden zich alzoo in de handen der Edelen en Steden. Het in dienst nemen van huurbenden, vooral onder de Graven uit het huis van *Beijeren*, verhoogde aanmerkelijk den invloed en het gezag der Gemeenten, welke den Vorst geld verschafte, om deze huurlingen te onderhouden, doch daarvoor van hem meer vrijheden en voorregten eischten. Ten bewijze van dat gezag strekt onderanderen, dat *Dordrecht* ongestraft weigerde, zich aan eene uitspraak van den altijd geld behoevendenden *ALBRECHT van Beijeren* te onderwerpen; en dat de Steden van *JAN van Beijeren* het regt bedongen, om zoo dikwerf het haar goed dacht

(1) Zie hiervoor, bl. 468—472.

te vergaderen, terwijl zonder hare toestemming geen munt geslagen, of een vreemdeling met eenig ambt in *Holland* bekleed mogt worden. De Landsheeren begrepen zelfs, dat hun erfgenaam van de opvolging, ofschoon dit door de gewoonte tot wet en regel was geworden, niet verzekerd konde zijn dan met den wil en bijstand der Gemeenten. Vandaar dat WILLEM VI van de Edelen en Steden de plegtige verklaring verzocht en verkreeg, dat zij, wanneer hij zonder wettigen zoon na te laten mogt overlijden, zijne dochter JAKOBA als *Erfdochter en Leenvolgstster ontvangen*, en tot *regtgeboren Landsvrouw* huldigen zouden (1). En toen JAN van Beijeren bij uitersten wil zijne regten op *Holland* en *Zeeland* aan den magtigen FILIPS van *Bourgondie* overgedragen en vermaakt had, verklaarden de Steden gezamenlijk met den Algemeenen Raad en de Ridder, dat JAN van *Brabant*, de gemaal van JAKOBA, Graaf van deze gewesten moest blijven (2). Even als met het regt van opvolging, was het gesteld met der Graven regt van oorlog voeren en vrede te sluiten. De uitoefening van dit onbetwistbaar regt, hetwelk de Staten zelve erkenden, werd echter grootelijks afhankelijk gemaakt van den goeden wil der Edelen en Steden, zonder wier vrijwillige hulp en onverpligten bijstand de Landsheeren de krijgskosten niet konden bestrijden en het vermogen misten, de vredesverdragen te doen eerbiedigen, sinds hunne eigene middelen niet toereikend geworden waren, om in de vermeerderde behoeften van den Staat te voorzien. Van hier dan ook, dat de medeondertekening van den Adel en de Gemeenten, tot bevestiging der aangegane verdragen, als een noodzakelijk vereischte werd aangemerkt. Niet alleen door deze afhankelijkheid van de meer of minder gunstige gezindheid der Edelen en Steden, vooral bij het eischen van *vrijwillige* beden, maar ook omdat dikwijls de Graven bij privilegiën van eenige soevereiniteitsregten afstand deden en de Staten deze tijdelijk mede uitoefenden, werd der Vorsten oppermagt beperkt en gematigd. Sedert het volk *burgerlijke* vrijheid had verworven, haakte het naar *staatkundige*; en in de vijftiende en zestiende eeuw is een onophoudelijk streven naar meer vrijheid en zelfstandigheid merkbaar (3).

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 457—459.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 494.

(3) v. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 612. D. II. bl. 221, 274, 275, 493, 575, 708. D. III. bl. 22, 44, 45, 46, 49, 55, 56, 61, 62, 64, 160. D. IV. bl. 4, 12, 123, 192, 193, 236, 242, 250, 292, 300, 358, 365, 488, 932. *Groot Placaatb.* D. II. bl. 658, 2072. D. III. bl. 8, 13, 27. D. IV. bl. 11, 39. D. V. bl. 7:3. D. VI. bl. 173. PHILIPPUS A LEYDIS, *de Cura Reipubl.* c. 59. VAN LOON, *Aloude Holl. Reg.* D. IV. bl. 200, 225, 237. D. V. bl. 61, 128, 140—148, 199, 500. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 3—25, 369—374. D. II. bl. 287—313. D. IV. bl. 23—62, 121—128. RAEPSAET, *Oeuvres Compl.* T. I. p. 166, 171, 184. T. II. p. 166, 169, 193, 285. RAEPSAET, *Over de Poorterijen*, bl. 7—31, 126. I. I. VAN HEES, *Disputatio historico-juridica inauguralis de Nobilibus ac Urbium Delegatis, sub Comitum Hollandiae*

1300—
1681 In *Zeeland* was de regering, onder de oppermagt des Graven, zamengesteld uit drie Leden, de *drie Staten van den Lande* genaamd, namelijk: de Geestelijkheid, welke eerst door onderscheidene Kerkvoogden, naderhand alleen door den Abt van *Middelburg* vertegenwoordigd werd; den Adel en de Ridderschap, die oudtijds hoofd voor hoofd ter Statenvergadering verschenen, maar ten laatste door eenen Eersten Edele zijn vervangen geworden; en de vijf Goede Steden *Middelburg*, *Zierikzee*, *Romerswale*, *Goes*, en *Tholen*, welke te zamen ééne stem uitmaakten. De dagelijksche zaken, die ter beschikking van de Staten stonden, werden door den Abt en de Edelen, ondersteund door eenen Pensionaris, afgedaan, zonder dat de Steden er over bijeengeroepen werden. De laatste volledige vergadering der Zeeuwsche Staten op dien voet heeft waarschijnlijk in Lentemaand Vijftienhonderd twee en zeventig plaats gehad, toen door den Abt van *Middelburg*, de Edelen en de vijf Steden staatsgewijze over het invorderen van den Tienden en Twintigsten Penning is geraadpleegd. De groote omwenteling van zaken in *Zeeland*, welke kort daarop volgde, gaf eene andere gedaante aan de staatsregeling (1).

Het gezag der Utrechtsche Bisschoppen was op het einde der dertiende eeuw door de Kapittels of de Hooge Geestelijkheid zeer beperkt geworden (2). De wereldlijke magt dier Mijtervorsten werd sedert nog meer ingekrompen door de Graven van *Holland* en *Gelre*, aan wier heerschzucht het *Sticht* dikwerf ten prooi strekte, en wier invloed zich inzonderheid bij eene Bisschopskeuze vertoonde. Tot welke beperking het bisschoppelijk gezag gebragt was, toont de vermaarde Landbrief van Bisschop ARNOUD VAN HOORNE van het jaar dertienhonderd vijf en zeventig, welke door hem en al zijne opvolgers plegtig bezworen werd. Hij erkende daarin, dat de beden, welke hij tot lossing van eenige verpande Stichtsche steden gevorderd had, hem *om regter gunste en van geenen regte* waren ingewilligd. Hij beloofde, van den Lande geen *morgengeld*, *huisgeld*, *noch geenerhande gemeene schattingen* meer te zullen vergen. Hij zou 's Lands

regimine Ordinis constituentibus, p. 58—219. VAN HEES VAN BERKEL, *Beschouwing over Gesch. en Staatsr.* bl. 48—70, 116—141, 155—157. *Over de magt der Steden onder de Holl. Graven*, in TYDEMAN'S *Mnemosyne*, D. II. bl. 121—151. *Schets van Neerlands Staatsbestuur*, bl. 31—38, 42—44. *Hist. d. Satisfactie v. Goes*, bl. 5—12. WAGENAAR, *Vaderl. Hist.* D. III. bl. 45, 73, 356, 486—490. VAN WIJN OP WAGENAAR, *St.* III. bl. 95. *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 149. TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. II. bl. 67, 235. MEERMAN, *Gesch. v. Graaf WILLEM II*, D. I. bl. 198, 202, 205, 212, 216. VAN SPAEN, *Inl. t. d. Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 254, 255. D. III. bl. 101—112, 119, 196. V. SPAEN, *Hist. d. Heeren van Amstel*, bl. 41, 42. BILDERDIJK, *Gesch. d. Vaderl.* D. IV. bl. 23, 24. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 34, 39, 40, 249, 256, 299, 454, 457, 469, 494.

(1) *Hist. d. Satisf. v. Goes*, bl. 87—104.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 486—490.

sloten en ambachten nimmer bezwaren of vervreemden, of aan iemand anders te be- 1300—
 waren geven, dan die *welgeboren*, in *het Sticht* ter wereld gekomen en gegoed was, 1581
 en welke vóóraf in *het Kapittel*, voor de *Geestelijkheid*, voor *Ridders*, *Knapen*, *Stad en*
Steden des Stichts van Utrecht zou moeten zweren, dat hij de sloten en ambachten
 onbezwaard zou laten. Hij verbond zich, elk regt te verschaffen naar zijnen staat, mits de
 Geestelijkheid in hare voorregten onverkort bleve. Hij zou geen oorlog aanvangen dan
 met bewilliging der *Hooge Geestelijkheid*, *Ridders*, *Knapen en de Steden van Utrecht*,
 als van ouds regt was en geweest was. Eindelijk verklaarde hij *elk ontslagen van de*
gehoorzaamheid hem verschuldigd, zoo hij te eenigen tijde een van deze punten ver-
 brak; ook zou hij, nevens de Edelen en Steden, de Burgzaten en Ambachtslieden
 noodzaken tot het naarkomen dezer punten (1). De Kerkelijken en Edelen niet alleen,
 maar ook de steden *Utrecht*, *Amersfoort* en *Rhene* hadden destijds reeds zoo veel
 aanzien verkregen, dat zij dezen Landbrief met haar zegel bekrachtigden. *Wijk te*
Duurstede en *Montfoort*, welke toen nog aan bijzondere Heeren behoorden, hebben
 sedert insgelijks deel aan de Regering verkregen. De vier Kleine Steden zijn in de
 volgende eeuw, nevens de Geestelijkheid, de Ridderschap, en de Stad *Utrecht*, onder
 den naam van *Staten des Gestichts of des Lands van Utrecht* erkend en beschreven
 geworden (2). Steeds deden de Steden, welke, even als de Edelen, de Bisschoppen
 in hunne oorlogen *vrijwillig* met manschappen en geld ondersteunden, zich meer en
 meer gelden, veel malen zelfs ten nadeele der bisschoppelijke regten, en handhaafden
 moedig, maar niet altijd even voorzigtig, hare vrijheden en voorregten tegen hare
 gebieders (3). Vreesselijke binnenlandsche beroeringen waren hiervan het gevolg;
 vreemde invloed ondermijnde de volksonafhankelijkheid, en eindelijk geraakte het we-
 reldlijk gezag in handen van KAREL V.

Het bisdom was in twee groote deelen gesplitst: het *Neder-Sticht*, of de *Landen aan*
deze zijde van den IJssel; en het *Boven-Sticht*, of de *Landen aan gene zijde van of*
over den IJssel. Het *Neder-Sticht* omvatte het tegenwoordig gewest *Utrecht* en eenige
 bezittingen in *Holland* en *Gelre*. Onder het *Boven-Sticht* verstond men *Salland*,
Twente, *Vollenhove*, *Drenthe* en *Groningen*. Het *Bovensticht* geraakte slechts traps-
 gewijze onder de wereldlijke heerschappij der Utrechtsche Bisschoppen (4). *Overijssel*
 bleef echter een bestuur of staat op zich zelf; alleen werden er de Edelen en Steden door

(1) *Utr. Placaatb.* D. I. bl. 29. MATTHAEUS, *de Nobilitate*, p. 776.

(2) BURMAN, *Utr. Jaarb.* D. I. bl. 152.

(3) Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 62—68, 263, 542. St. III. bl. 100, 102,
 107—112, 315.

(4) RAGER, *Overijssels. Gedenkst.* D. II. bl. 42—103. *Overijss. Almanak* voor 1842, bl. 139.

1300— den Bisschop opgeroepen, om met de Staten van het *Nedersticht* over zaken van gemeenschappelijk belang te raadplegen. Het Landsheerlijk regt op *Overijssel*, door de Bisschoppen verkregen, behoorde aan de Kerk van *Utrecht*, daar alles wat de Kerkvoogden in hunne hoedanigheid als Bisschop ontvingen of bezaten, alleen der Stichtsche Kerk of Geetelijkheid toekwam. Dit echter maakte, wat de vrijheid van *Overijssel* betref, geene verandering, dewijl het niets ter zake doet, wie Landsheer is, maar wel, hoe ver zich zijn regt uitstrekt. Het regt van de Kerk van *Utrecht* in *Overijssel* was allengs verdwenen. Immers in Vijftienhonderd acht en twintig droeg de Bisschop zijn wereldlijk gebied over dat gewest en de domeingoederen aldaar, even als over het *Neder-Sticht*, aan Keizer KAREL den Vijfde op, zonder dat de bewilliging van de Kerk van *Utrecht* gevorderd of ondersteld werd daartoe noodig te zijn. De Staten van *Overijssel* hebben deze opdracht met den Keizer en den Bisschop bewerkt (1).

De vereeniging van het *Boven-Sticht* met het *Neder-Sticht* tot ééne staat konde ook niet geschied zijn zonder verkorting van het regt der Edelen, van het Gemeene Land of der Eigenerfden, en van de Steden van *Overijssel*, sinds deze laatste een afzonderlijken stand in den Staat uitmaakten (2). Het is niet onwaarschijnlijk, dat eenige dezer Steden reeds in het tijdvak der Franken aanwezig geweest zijn. Hoewel het vermogen stadsregten te verleenen de Keizer alleen bezat, hebben echter de Bisschoppen van *Utrecht* verscheidene plaatsen in *Overijssel*, doch niet vóór de dertiende eeuw, er mede begiftigd. De Steden, in aanzien toegenomen en van belang geworden, werden er, even als elders in *de Nederlanden*, een afzonderlijke stand en verschenen sinds de eerste helft der veertiende eeuw, nevens den Adel en het Gemeene Land, ter Landsvergadering, op welke de Geestelijkheid niet werd vertegenwoordigd. De Landsvergaderingen werden op den *Spoelberg* bij *Zwol* onder den open hemel gehouden. Het eerste voorbeeld er van vindt men in het jaar dertienhonderd acht en twintig; doch na de vijftiende eeuw bespeurt men niet meer, dat de Eigenerfden of het Gemeene Land haar hebben bijgewoond. Oudtijds werd op deze Landsvergaderingen geen onderscheid gemaakt tusschen Groote en Kleine Steden. Gelijk er uit elk kerspel van het Gemeene Land een afgevaardigde verscheen, zoo ook ongetwijfeld kwam er een uit elke stad. Niet vroeger dan in de vijftiende eeuw komen *Deventer*, *Kampen*, en *Zwol* er afzonderlijk als Hoofdsteden op voor. Dit onderscheid zal zich dagteekenen van den tijd, dat de Groote Steden verre boven de Kleine in verinogen en aanzien waren geklommen. Zij waren de voorstanders van de Kleine

(1) RAGER, *Overijss. Gedenkst.* D. II. bl. 173—176. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. III. bl. 308, 354—357, 364, 366.

(2) RAGER, *Overijss. Gedenkst.* D. II. bl. 177.

Steden geworden, welke zij op de Landsvergaderingen vertegenwoordigden, doch die het 1300—
 regt van oproeping ten Landdage behielden bij het behandelen van gewigtige punten. 1581
 De voorregten der Overijsselsche Steden werden, naar mate van den aanwas van haar
 vermogen en van de behoeften des Landsheers, vermeerderd en wel derwijze, dat er
 eindelijk geen wezenlijk deel van heerschappij voor den Vorst meer overbleef. Een
 regt van bescherming, hetwelk hij over eenige dier Steden onder zekere bepaling nog
 mogt behouden hebben, wordt, gelijk men weet, niet als een regt van Souvereiniteit
 aangemerkt. De Steden, welke tot die hoogte waren gestegen, werden daardoor *Rijks-*
steden, dewijl zij niet meer aan de heerschappij van eenen Landsheer onderworpen,
 maar als in zijne plaats getreden waren en onmiddellijk onder het Rijk behoorden.
 Diegene echter, welke onder zijne bescherming gebleven en alzoo, wat deze be-
 treft, niet regtstreeks onder het Rijk gekomen waren, werden deswege niet voor
 Rijkssteden gehouden. Dit heeft aanleiding gegeven, dat eenigen eene derde soort
 van Steden, tusschen Rijkssteden en die, welke aan de heerschappij van den Landsheer
 onderworpen bleven, gesteld hebben, namelijk de *Gemengde Steden*. *Deventer*, *Kampen*
 en *Zwol* werden, ten gevolge van hunne onafhankelijkheid van eenen Landsheer, *Rijks-*
 of *Vrije Steden*; men tracht derhalve te vergeefs, hunne verheffing tot dien rang aan
 eene verklaring of bijzondere gunst van den Keizer of het Rijk toe te schrijven (1). —
 Behalve de algemeene Landsvergaderingen in *Overijssel*, hield men in *Twente*, en ver-
 moedelijk ook in *Salland*, nog bijzondere Landdagen bij gelegenheid van de hul-
 diging van den Bisschop, en bij zijn eisch om hulp in tijd van nood. De plaats dezer
 bijeenkomsten in *Twente* was denkelijk de berg of hoogte te *Markel* of *Markelo*, welke
 nog onder den naam van *Helpe* bekend is, die afgeleid kan zijn van *de hulp*, welke
 de Bisschop aldaar eischte (2).

Nadat het den Utrechtschen Kerkvoogden gelukt was, de onderscheidene landschappen
 en heerlijkheden, uit welke het tegenwoordig *Overijssel* was zamengesteld, te ver-
 eenigen, trachtten zij *Drenthe* met dat gewest onder één gebied of beheer te brengen.
 Mogen de Drentsche Edelen hiervan niet afkeerig geweest zijn, zeker is, dat de Eigen-
 erfdien, die aan hunne vrijheden en voorregten ten uiterste verknocht waren, zich er
 met kracht tegen verzet hebben. Wel wordt in den landbrief van Bisschop *FILIPS van*
Bourgondië in Vijftienhonderd achttien, *Drenthe* onder de landschappen genoemd,
 welke tot *Overijssel* behoorden, en gemeld, dat de Drentsche Ridderschap met de Sta-
 ten van *Overijssel* op het slot te *Vollenhove* ter Landsvergadering is verschenen en met

(1) RACER, *Overijss. Gedenkst.* D. I. *Voorberigt*, § 1, 5, 6, 10, 11, 14, 15. D. II. bl. 179.
 D. IV. bl. 10. *Tegenw. Staat v. Overijssel*, D. I. bl. 191—200.

(2) RACER, *Overijss. Gedenkst.* D. II. bl. 182, 183.

1300—
1581— hen eenige wetten gemaakt heeft, maar de Eigenerfden bewerkten gewelddadig, dat deze vergadering, voor zoo ver *Drenthe* betreft, vruchteloos afliep en de genoemde, bij voorraad opgestelde landbrief niet door de Drentsche Edelen werd gezegeld (1).

De Bisschop van *Utrecht* hield, als Graaf van *Drenthe*, oudtijds te *Koeverden* eenen Ambtenaar of Slotvoogd, welke er in zijn naam het wereldlijk gezag uitoefende. Bisschop HERBERT schonk dit ambt en het rechtsgebied over *Drenthe* in leen aan zijn broeder LUDOLF, welke alzoo in zijn persoon deze beide betrekkingen vereenigde, en wiens afstammelingen zich, naar het slot door hen in leen bezeten, VAN KOEVERDEN noemden. Zij waren de vertegenwoordigers van hun Leenheer, den Graaf-Bisschop, die nogtans somtijds zelf in *Drenthe* verscheen, om in persoon het rechtsgebied, althans gedeeltelijk, over zijne Drentsche onderdanen te voeren, wien echter het bezoek van hun Landsheer eene aanzienlijke som gelds kostte. Daar de Slotvoogden van *Koeverden* zich dikwerf bij 's Bisschops vijanden voegden, en zelfs de wapenen tegen hun Leenheer opvatten, was het diens belang, hunne magt zoo veel mogelijk te knotten. Totdat einde ontnam hij hun een gedeelte van hun rechtsgebied in *Drenthe*, en stelde daarover eenen afzonderlijken gezagvoerder onder den titel van *Schotte* of *Schulte* van *Drenthe*, hetgeen hetzelfde als *Drost* beteekende. Even als de Slotvoogd van *Koeverden*, was de *Schulte* van *Drenthe* in zijn rechtsgebied Stedehouder van den Graaf-Bisschop. Beide bedieningen werden in erfelijk leen bezeten; de eerste door de Ridder van KOEVERDEN, de laatste door de Ridder van EELDE, welke op het slot van dien naam hun verblijf hielden, en vandaar meermalen *Schulten van Eelde* genoemd worden. Als Stedehouders van den Graaf-Bisschop, stond ieder in zijnen rechtsban aan het hoofd van de burgerlijke, de krijgs- en de regtszaken. Hoogstwaarschijnlijk waren zij ook belast met het innen van 's Bisschops tollén en der overige belastingen en inkomsten, welke hem als wereldlijk Heer van *Drenthe* moesten worden opgebracht, gelijk mede van de breuken of boeten, die te zijnen bate werden verbeurd en voor hem, als ook voor zijne Stedehouders, welke er een gedeelte van genoten, eene rijke bron van inkomsten opleverden, daar in die tijden de grootste misdrijven zelfs met geld konden worden geboet. Als *Bisschop* en *Hoofd der Kerk* moest hem elk schrikkeljaar eene bepaalde som, *Precarie* genoemd, opgebracht worden; en als *Graaf*, als wereldlijk Heer van *Drenthe*, werden hem, na gedaan verzoek, *vrijwillige giften* of *beden* geheel of gedeeltelijk ingewilligd, ook wel afgewezen, hetgeen echter niet dikwerf zal plaats gehad hebben. *Beden* waren derhalve wereldlijke, *Precariën* daarentegen kerkelijke of geestelijke inkomsten. Voor het overige vermogt hij de Drenthenaars met geene buitengewone lasten of opbrengsten

(1) RAGER, *Overijss. Gedenkst.* D. II. bl. 183—185. MAGNIN. *Over de besturen in Drenthe*, Tweede Stuk, Tweede Gedeelte, bl. 165—173.

bezwaren; slechts eenmaal, bij een gewapenden inval des Hertogs van *Kleef* in het *Boven-Sticht*, werd hem het heffen eener buitengewone belasting, ter bestrijding der oorlogskosten, ingewilligd (1). 1300—
1581

Bij 's Bisschops Ambtenaren of Leenmannen te *Koeverden* en te *Eelde*, welke hem vertegenwoordigden om voor zijne regten of belangen te waken, berustte echter het burgerlijk bestuur evenmin alleen als de burgerlijke regtspleging; het volk had niet weinig aandeel in beide. Onder het volk moet men, althans in *Drenthe*, de vrije eigenaars, tevens bezitters van alodiale grondeigendommen verstaan, welke bovendien in de gemeene veenen, velden, bosschen, weiden en wateren der ongescheidene marken aandeel hadden of gerechtigd waren, en in *Drenthe* hun verblijf hielden. Naar oud Germaansche gewoonte, werden in dat gewest op gezette tijden, of zoo dikwerf de omstandigheden het vorderden, volksvergaderingen gehouden, op welke over de algemeene belangen werd geraadpleegd. Van deze bijeenkomsten waren de eigenhoorigen, de meijers, de huurders of pachters, de leenmannen, de geestelijken en kerkelijken, de dienstmannen en allen, welke geene vrije grondeigenaars waren, uitgesloten. Grondeigendom, gepaard met aandeel in de gemeene of onverdeelde gronden, maakte den Drenthenaar gerechtigd tot het medebeheer van de zaken des Gemeene Lands; en door niets anders mogt of konde hij daartoe worden toegelaten. De Eigenerfden (*cives*), van welken stand of rang ook en al dan niet van Adel, beraadslaagden, handelden en besloten over de belangen van het Gemeene Land, en maakten éerst met de Graven der Keizers, later met de Stedehouders der Utrechtsche Bisschoppen, als 't ware, een ligchaam uit, welk eene soort van burgerlijk bestuur uitoefende. Soms sloten zij, zelfs zonder de Stedehouders van den Graaf-Bisschop te kennen, overeenkomsten van allerlei aard, zoo wel met de aangrenzende Landschappen (*pagi*) als met den Landsheer zelve. Wanneer op de algemeene vergaderingen niet de geheele eigengeërfde bevolking verscheen, werd zij door eenigen, uit haar midden gekozen, vertegenwoordigd, die ten getale van vier en twintig aldaar, of alleen, namens de *Gemeente Meeute* (*communitas*) of het *gemeene Volk* (*Universitas*) des Lands van *Drenthe*, of met en benevens hunne afzenders (*committenten*) over alle zaken handelden, welke het bestuur en het belang des Lands betroffen. Hun was ook, onder de leiding en voorzitting van des Bisschops Stedehouders, de uitoefening van het burgerlijk regt opgedragen. Zij werden de *Etten*, de *Gezworenen*, de *gezworene Regters*, ook wel de *Wijsheid van het Land van Drenthe* genoemd. De bewaring van 's Lands zegel was hun, naar het schijnt, toevertrouwd. De bisschoppelijke Stedehouders gebruikten hun eigen zegel. De Adel en de Geeste-

(1) MAGNIN, *Over de besturen in Drenthe*, Tweede Stuk, Eerste Gedeelte, bl. 3—8, 50—71, 77, 113—125. Tweede Stuk, Tweede Gedeelte, bl. 158—165.

1300—lijkheid hebben, *als ligchaam van Staat*, in de middeleeuwen in *Drenthe* geen aan-
1581 deel in het bestuur gehad. Ook waren er de Adellijken niet boven de Onadellijken bevoorrecht (1).

Toen het geslacht VAN EELDE, naar het schijnt, in de eerste helft der veertiende eeuw was uitgestorven, wisten de Slotvoogden van *Koeverden* zich allengs het bestuur over *geheel Drenthe* te verwerven, waartoe de magteloosheid en het slechte beheer van eenige Utrechtsche Bisschoppen hun de behulpzame hand boden. Het blijkt uit echte bescheiden, dat de Drenthenaars in Dertienhonderd twee en tachtig REINOUD VAN KOEVERDEN als hun Hoofd erkend hebben, en hij hen als zijne onderdanen of onderhorigen beschouwde. Maar toen deze overmoedige Leenman door daden van willekeur de Drenthenaars van zich verwijderd, en de keuze van FREDERIK van *Blankenheim* op den Utrechtschen bisschopszetel te vergeefs tegengewerkt had, werd hij door dien Kerkvoogd met kracht van wapenen van zijne heerlijkheid en van alle regtsgebied in *Drenthe* ontzet, en dit gewest benevens *Koeverden* in Dertienhonderd vijf en negentig weder bij *het Sticht* ingelijfd, van hetwelk zij sedert lang vervreemd geweest waren. Beide zijn sinds dien tijd niet weder in leen uitgegeven (2). De Bisschop stelde er onmiddellijk, als zijn wereldlijken vertegenwoordiger, eenen Stedehouder aan, welke onder den titel van *Ambtman* of *Drost* van *Koeverden en Drenthe* in zijn naam het bewind voerde. De Drost was waarnemend of plaatsvervangend Heer van de heerlijkheid *Koeverden* en Bevelhebber van de krijgsbezetting aldaar; voorts Hoofd van het burgerlijk bestuur, van de regtspleging in burgerlijke, boetraffelijke en lijfstraffelijke zaken, en ontvanger van de boeten en breuken in geheel *Drenthe*. De Drost en zijn aangebleven zoo lang de Bisschoppen van *Utrecht* het wereldlijk gebied over *Drenthe* gevoerd hebben (3). Er was in elk kerspel een *Schulte*, door den Bisschop zelve aangesteld, welke de werkzaamheden der Gevolmagtigden leidde, die door de Eigenerfden, welke zelve de zaken van het kerspel en wat er onder behoorde bestuurden, waren gekozen en aan wie het regelen en het beheer der uitvoering van dagelijksche zaken was opgedragen. Hij was insgelijks belast met het uitvoeren van de bevelen door den Landsheer, den Drost, en de Landschappelijke Regering uitgevaardigd. Hij moest in zijn kerspel de burgerlijke tucht (*politie*) handhaven, voor de openbare veiligheid zorgen, misdadigers en verdachte personen opleggen, bedelaars en landloopers weren, en op het behoorlijk onderhouden

(1) MAGNIN, *Over de besturen in Drenthe*, Tweede Stuk, Eerste Gedeelte, bl. 71—76, 108—112.

(2) MAGNIN, *Over de besturen in Drenthe*, Tweede Stuk, Eerste Gedeelte, bl. 68, 165—185. Tweede Gedeelte, bl. 175.

(3) MAGNIN, *Over de besturen in Drenthe*, Tweede Stuk, Tweede Gedeelte, bl. 1—60, 175, 176.

van wegen, waterlozingen, bruggen en dergelijke letten. Hij was tevens Regter, zoo wel in eersten aanleg als in het hoogste beroep; doch dit laatste alleen in zaken, welke het bedrag van tien Arendsgulden (drie gulden vijftig cent Nederlandsch) niet te boven gingen. Bisschop FREDERIK van *Blankenheim* had de oude regten, de wettelijke gebruiken, en de gewoonten van *Drenthe* laten bijeenzamelen en in schrift stellen, en daardoor een blijvenden waarborg verschaft voor de ongeschondene bewaring en het voortdurend behoud van het oude Drentsche Landregt, welk hij bekrachtigde. Het woeste gedrag der bevolking noodzaakte hem eerlang, dit Landregt met gestrengere strafbepalingen tegen dagelijks voorvallende misdaden en wanbedrijven te vermeerderen. Zelfs zag Bisschop RUDOLF van *Diepholt* om dezelfde reden zich gedrongen, het Landregt te herzien en te wijzigen. Met toestemming der Drenthenaren vaardigde hij een stuk uit, bekend onder den naam van: *Landregt van Bisschop RUDOLF van Diepholt*; doch dit bragt geene verandering in de wijze van het Landsbestuur. Op de volksvergaderingen, *Landdagen* of *Landsdagen* genoemd, die in de opene lucht, nu hier, dan elders werden gehouden, behandelde en regelde men, even als sinds eeuwen, alle zaken, welke het burgerlijk bestuur des Lands betroffen. Behalve de twee *gewone* Vergaderingen, de eene in het voor- de andere in het najaar, werden er ook, wanneer 's Bisschops Stedehouder dit noodig keurde, *buitengewone* Landdagen door hem uitgeschreven, en deze zoo wel als gene onder zijn voorzitterschap gehouden. Geen Eigenerfde, mits van een onbesproken gedrag en in bezit van niet minder dan het bepaalde grondeigendom, was van het regt uitgesloten, aan deze vergaderingen en aan de beraadslagingen over de belangen des Lands of der bijzondere gemeenten deel te nemen. De Edelen, indien zij de vereischte landeigendommen bezaten en in *Drenthe* woonachtig waren, stemden op de volksvergaderingen met, onder en even als de Eigenerfden, met wie zij in alle opzigten, zelfs in het dragen van lasten, in zaken van regtspleging, in het regt van jagt en visscherij als anderzins, volkomen gelijk stonden. Als Ligchaam van Staat, als een afzonderlijke Stand, als Ridderschap waren zij in *Drenthe* niet bekend; en daar zij verstoken waren van regten en voorregten, welke de Adel elders genoot, ligt misschien hierin de reden, waarom in dat gewest, naar evenredigheid, minder Edelen dan wel in andere Nederlandsche staten gevonden werden. De Geestelijken vormden er evenmin een bijzonderen Stand of Ligchaam van Staat, en hadden volstrekt geen aandeel in het bestuur des Lands. Er was alzoo in dit gewest slechts één Stand, die der vrije Eigenerfden, welke gemeenschappelijk met den Stedehouder van den Graaf-Bisschop de regering des Lands uitmaakte. Behalve de algemeene volksvergaderingen, waren er *Buren* of *Boer- en Markvergaderingen*, waar hoofdzakelijk over zaken van plaatselijk belang gehandeld, en zoogenaamde *Hagelspraken*, op welke gewoonlijk over de punten beraadslaagd werd, welke

1300—
1581

1300— op den Landdag moesten behandeld worden (1). Op deze eeuwen oude wijze van
1581 bestuur werd inbreuk gemaakt, toen Hertog KAREL van Gelre in Vijftienhonderd twee en twintig *Koeverden* veroverd en aan de bisschoppelijke regering over *Drenthe* een einde gemaakt had. Hij immers bekommerde zich niet om de regten en voorregten der Landzaten. In strijd daarmee stelde hij tot Drost en Schulten vreemdelingen aan, en het schijnt, dat onder zijn bewind de Drenthenaars in het houden hunner volksvergaderingen belet of verhinderd en beperkt zijn geworden. Het burgerlijk bestuur kreeg een meer Overijsselsch en Geldersch aanzien; de Edelen verworven meer, de Eigenerfden minder invloed op de zaken de Lands. Er werden geene beden meer gevraagd, maar de ingezetenen met brandschattingen en andere lasten bezwaard (2).

De stad *Groningen* met haar regtsgebied, en de *Ommelanden*, of *Hunsingo*, *Five-lingo* en het *Westerkwartier*, ook wel *Klein Friesland* genoemd, vormden twee Staatsligchamen met een afzonderlijk bestuur en wetten; zij sloten onderling verbonden, of beoorloogden elkander. De Bisschoppen van *Utrecht* strekten hun gezag tot in en over de stad *Groningen* uit, op grond van den giftbrief van Keizer HENDRIK III, in welken echter, naar eeniger meening, geen sprake van *Groningen* is (3). Hoe dit zij, zeker is, dat de Graaf van *Bentheim*, door den Utrechtschen Bisschop en de stad *Groningen* in hunne geschillen tot scheidsman gekozen, in Veertienhonderd zes verklaarde, dat de Stichtsche Mytervorst Heer van *Groningen*, en die stad verplicht was, hem als zoodanig hulde en trouw te bewijzen. Deze uitspraak steunde op 's Bisschops schriftelijk overgeleverde gronden van regt tot deze hulding, en op de verklaring der stad zelve, dat de heerlijkheid en het geregt in *Groningen*, hoog en laag, aan den Bisschop en de Kerk van *Utrecht* behoorden (4). Evenwel niet vóór Veertienhonderd negentien werd Bisschop FREDERIK van *Blankenheim*, onder zekere voorwaarden, gehuldigd en hem als *wettigen* Heer trouw gezworen. De stad *Groningen* was en bleef nu eene der zes Hoofdsteden van het *Sticht* (5). Zij werd echter ook als eene *Rijksstad* beschouwd, en de Keizer spreekt van: *onze en des Rijks lieve getrouwe Burgemeesteren en Raad van Groningen*. Hij deed er zich ook gelden, zoo als onderanderen blijkt uit zijn bevel aan de Groningers in Veer-

(1) MAGNIN, *Over de besturen in Drenthe*, Tweede Stuk, Tweede Gedeelte, bl. 61—79, 92—100.

(2) MAGNIN, *Over de besturen in Drenthe*, Derde Stuk, Eerste Gedeelte, bl. 37—72.

(3) *Alg. Gesch. d. Vaderl. D. II. St. I. bl. 84—86, 490.*

(4) DRIESSEN, *Monum. Gron. T. IV. p. 860.* RACER, *Overijss. Gedenkst. D. IV. bl. 306.*

(5) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron. D. II. bl. 360, 406.* In 1469 werd Bisschop DAVID van *Bourgondie* in *Groningen* gehuldigd, bl. 591.

tienhonderd drie en negentig, om de Friesche gevangenen te ontslaan, de afgeperste 1300—
 schatting terug te geven, en elk bij zijne vrijheid en regten te laten, daar zij allen on- 1581
 derdanen des Rijks waren. Voorts gelastte hij elk Lid des Bestuurs of elken Ambtman,
 aan dit zijn welbehagen de hand te houden, de manslagen der Groningers te keer te
 gaan, de goederen der daaraan schuldigen in beslag te nemen en hen zelve als rijks-
 gebannen te behandelen. Dit bevelschrift werd van het raadhuis te *Groningen* afgele-
 zen (1). Doch ondanks den Keizer en den Bisschop, voerde de Regering van *Gronin-*
gen de wetgevende magt uit. De regterlijke magt berustte bij 's Bisschops Burggraaf,
 die in den beginen *Rector der stad* heette, doch naderhand doorgaans *Prefect*, ook dik-
 werf *Judex* of *Regter* genoemd werd. Oudtijds oefende, van 's Keizers wege, de *Pre-*
fect in eene stad het krijgswind en de regterlijke magt uit. Deze titel was toen zeer
 aanzienlijk, en stond met dien van Stadhouder of Voogd van een gewest gelijk. Onder
 den naam van *Officialis* of *Ambtman* komt insgelijks dikwijls 's Bisschops Stadhouder
 en plaatsvervanger voor. In *Groningen* maakten en vaardigden de Burgemeesters en
 de Raad, met overleg van de *Wijsheid der stad*, waaronder men de verstandigste en
 meest gegoede ingezetenen verstond, in de veertiende eeuw wetten en keuren uit. In
 het begin der volgende eeuw werd er een blijvend ligchaam, *Gezworene Gemeente*
 genaamd, uit vier en twintig personen gekozen, om met of in de plaats van de *Wijs-*
heid der stad den Raad behulpzaam te zijn. Later wisten de Gilden te bewerken,
 dat meestal bij het bepalen van wetten tot geldzaken en burgerschap betrekkelijk,
 eenige hunner oudste en wijste leden, welke men de *Gemeene Achte* noemde, door de
 Regering geroepen werden. Omstreeks Veertienhonderd zeventig werd de wetgevende
 magt der stad met de *Bouwmeesters der Gilden* vermeerderd, welke sedert altijd in de
 wetten met de *Hovelingen der Gilden* voorkomen (2). Op eigen gezag voerden de
 Burgemeesters en de Raad oorlog, sloten vrede, en gingen overeenkomsten aan met
 hunne naburen, zelfs met Duitsche staten (3). Van zoogenaamde heerlijke of leen-
 regten vindt men in *Groningen* geen spoor. Het wapen der stad was een tweekoppige
 adelaar met uitgestrekte vlerken en een dubbelen zwarten staart, in een goud veld en
 het Groninger schild tusschen zijne klauwen. Het schild was wit en midden door
 liep eene groene streep (4). — *De Ommelanden* waren, althans in naam, aan den

(1) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 611, 679.

(2) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 117, 202, 238, 253. *Aant. v. h. Prov. Utr. Ge-*
nootschap voor 1853—54, bl. 45.

(3) Men vindt daarvan vele voorbeelden bij WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 334, 337,
 351, 359, 362, 393, 440, 456, 470, 473—476, 489, 503, 506, 519, 520, 525, 557, 605,
 623, 625, 655, 665, 667, 673.

(4) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 324.

1300— Keizer en het Rijk onderhoorig. Men vond er keizerlijke leenmannen en burgten,
1581 doch de geschiedenis vermeldt niet meer van eigenlijke keizerlijke ambtenaren, welke er het bewind voerden. Het blijkt veeleer, dat in het midden der veertiende eeuw de wetgevende magt bij *Grietmannen*, *Regters*, en *Geestelijken*, later ook bij *Hovelingen* en gemeene ingezetenen of de *Meene Meente* berustte. Onder Hertog KAREL van *Gelre* in de eerste helft der zestiende eeuw komen Abten, Kerkelijken, Hovelingen, Eigenerfden en gemeene Onderzaten als de wetgevende magt voor. Zoowel de gedurige twisten en oorlogen onderling als met de stad *Groningen*, hebben in *de Ommelanden* de volksvrijheid en onafhankelijkheid te gronde gerigt. Na eenigen tijd voor het geweld, dan van den Hertog van *Saksen*, dan van den Graaf van *Oost-Friesland*, dan van den Hertog van *Gelre* gezwicht te hebben, werden zij eindelijk in Vijftienhonderd zes en dertig aan KAREL den *Vijfde* onderworpen, nogtans onder uitdrukkelijk beding, dat zij bij hunne oude voorregten, instellingen en landregten zouden gehandhaafd worden, *gelijk zij die van hunne ouders gehad en geërfd* hadden (1).

Friesland tusschen *het Vlie* en *de Lauwers* was onmiddellijk onderhoorig aan de Keizers, hetgeen echter door eenigen betwist wordt, en genoot, tegen eene kleine geldelijke opbrengst, de bescherming van het Duitsche Rijk. Krachtig echter verzetten zich de Friezen, wanneer de Keizer goedvond, eenige deelen van hun gewest aan naburige Vorsten weg te schenken; en zij beoorloogden, over het geheel even gelukkig als dapper, de Graven van *Holland*, van *Gelre*, en de Bisschoppen van *Utrecht*, welke poogden, met de wapenen zich in het bezit dier giften te stellen. Indien nu de Friezen, merkt men hierbij aan, onder het Rijk behoord hadden, zou zulk een gedrag allervreemdst geweest zijn, dewijl de soevereine regten der Keizers er door aangetast en verkort werden, hetgeen noodwendig gestraft moest zijn geworden, en dit is echter nooit geschied (2). In het tegenwoordig *Friesland* heeft nimmer het leenstelsel bestaan; men kende er geen leenregt, noch heeft het er ooit gekend; er waren leenheeren noch leenmannen, lijfeigenen noch hofhoorigen, schotbare lieden noch dienstpligtigen. Elk inboorling deelde »in het volle genot der persoonlijke vrijheid, konde gaan werwaarts hij wilde, en zijn onderhoud verdienen, op welke wijze hij verkoos; hij was tot geene andere dienst verplicht dan tot den gemeenen heerban of de volkswapening ter verdediging van den vaderlandschen grond,

(1) *Aanteekeningen van het Prov. Utr. Genootsch.* 1853—1854, bl. 46, 51. Men vindt aldaar, bl. 48—55 eene opgave van geschriften over de Groninger en Ommelander wetten en wetboeken.

(2) Zie de oordeelkundige *Verhandeling over de benaming van Vrij Friezen*, door L. H. W. VAN AYLVA Baron RENGERS, in de *Vrije Fries*, D. V. bl. 224.

en kon nimmer, zonder zijne toestemming, tot krijgsdienst buiten de grenzen des Lands 1300—
gedwongen worden; hij beschikte over zijn eigendom, de erfenis zijner vaderen, naar 1581
goeddunken en was tot geene belasting of geldelijke opbrengst gehouden dan tot die,
in welke hij zelf bewilligde; hij leefde onder de voorvaderlijke wetten en eigen gebrui-
ken." Het bewind en de regtspleging waren opgedragen aan Potestaten, Hoofdelingen,
Grietmannen, die reeds in de dertiende eeuw zijn aangesteld, Regters en andere Over-
heidspersonen, door het volk voor een bepaalden tijd of tot wederopzeggens toe geko-
zen, doch welke, naar eeniger beweren, den eed aan het Opperhoofd des Rijks affleg-
gen moesten. De Landdagen waren zamengesteld uit de Geestelijken, de Edelen, en de
Grondeigenaars of Eigenerfden, later de Steden. De Geestelijkheid bezat in *Friesland*
belangrijke voorregten, had veel invloed en oefende groot gezag uit; haar werden echter
geene tienden opgebracht en zij had het regt niet iets, hoe gering ook, van de inwoners
te eischen; zelfs de benoeming der Pastoors geschiedde niet door haar, maar door de leken.
Zij stond teregt voor den wereldlijken regter, zoo in kleine als in zware zaken, en wel
zonder hooger beroep. De Friesche Adel kende Vrijheeren noch Baronnen; de Edelen
bleven eenvoudig de Hoofdelingen van het domeinstelsel; zij waren Regters, Bestuur-
ders, Aanvoeders van het volk, geene Beheerschers; zij waren *Primi inter Pares*, en
voerden titels van rijkswaardigheden noch van hofambten. Men heeft dan ook voorheen
in *Friesland* geen diploma-Adel, geen gunst-Adel gekend of aangenomen, en de Edelen
van Frieschen stam behoorden alle tot den oorspronkelijken Adel. — Elk grondbezitter
was regtens lid van de volksvergaderingen, en had er gelijke regten als de overige le-
den. — Zeer vroeg, en toen er elders zelfs niet in de verte aan gedacht werd, hadden
zich in *Friesland* vrije Steden en Gemeenten gevormd. Immers reeds in het begin der
negende eeuw zonden *Stavoren*, *Bolsward*, en *Dokkum*, op eigen gezag en kosten, eene
oorlogsvloot naar *Noorwegen*. Het ontbreekt later ook niet aan voorbeelden, dat de
Friesche Steden niet alleen onderling, maar ook met vreemde Vorsten en volken oorlog
voerden, vrede sloten, verbonden aangingen, en andere daden van oppermagt pleegden,
zonder er iemand rekenschap van te geven, of het verlot van eenigen Vorst daartoe in
te roepen. *Franeker* en *Leeuwarden* hadden in de veertiende eeuw stedelijke inrigtin-
gen, en stegen in bloei en aanzien.

De rampzalige burgertwisten, uit de veeten tusschen de voornaamste geslachten ont-
sproten en welke twee eeuwen achtereen *Friesland* verscheurden, vernietigden eindelijk
die vrijheid en onafhankelijkheid, op welke de Friezen zoo trotsch waren. Het verbond
der *Zeven Zeelanden* had allengs zijne kracht verloren, en de Algemeene Landdagen bij
den *Opstalboom* in den omstreek van *Aurich* werden niet meer gehouden. Men heeft
onlangs beweerd, dat deze vergaderingen van alle Friezen tusschen *het Vlie* en *de*
Wezer nimmer hebben plaats gehad, en dat de drie groote afdeelingen, in welke
destijds het gezamenlijke *Friesland* gesplitst was, namelijk 1°. tusschen *het Vlie* en *de*

1300—
1581 *Lauwers*, 2°. tusschen *de Lauwers* en *de Eems*, en 3°. tusschen *de Eems* en *de Wezer*, waarvan elk zijne bijzondere wetten had, nooit in zulk een naauw verband met elkander gestaan hebben, dat zij te zamen één vrijstaat of gemeenebest gevormd, en algemeene Volksvergaderingen zouden gehouden hebben (1). Wat hiervan zij, in het laatste der vijftiende eeuw was *Friesland* door de binnenlandsche onlusten in zulk een poel van verwarring en ellende gestort, dat de Friezen zelve, om daaraan een einde te maken, de hulp van Hertog ALBRECHT van *Saksen* inriepen, wien de Keizer in Veertienhonderd acht en negentig tot *erfelijk Potestaat van Friesland* benoemde. De Friezen, afgemat en uitgeput, onderwierpen zich aan de Saksische Vorsten, maar konden tot geene inwendige rust geraken, vóór dat zij onder de heerschappij van KAREL den *Vijfde* gekomen waren. Tegen het verlies der zoo hoog geroemde Friesche vrijheid en onafhankelijkheid, maar welke eigenlijk de landzaten slechts ongelukkig gemaakt hadden, ontvingen zij de beloften, al de voorregten te zullen genieten, welke door *Brabant*, *Holland* en *Zeeland* genoten werden (2).

Het gebied der Graven van *Gelre* was in het begin der veertiende eeuw nog niet volkomen tot een zamenhangend geheel gerond. Hierin slaagde, althans gedeeltelijk, REINOUW II. Aanvankelijk hielden zijne voorgangers hun graafschap als een *mansleen* van het Duitse Rijk, totdat Keizer ADOLF in Twaalfhonderd vijf en negentig *Gelre* voor een *vrouweleen* verklaarde, welk voorregt door Keizer LODEWIJK in Dertienhonderd een en vijftig bekrachtigd werd. Ofschoon leenroerig en onderhoorig aan het Keizerrijk, hadden de Graven van *Gelre*, even als de meeste Nederlandsche Vorsten, zich allengs soevereiniteitsregten of de landvorstelijke hoogheid aangematigd. Vroeger dan in *Holland* onder WILLEM II en FLORIS V, waren door Graaf OTTO en zijn zoon REINOUW I op eigen gezag aan een aantal Geldersche steden vrijheden en regten geschonken. Daar dit inbreuk maakte op het regt des Keizers, verklaarde wel de Roomsche Koning HENDRIK op den Rijksdag te *Spiers* in Dertienhonderd tien al de verleende gunsten van dien aard krachteloos en van onwaarde, maar vergunde te zelfden tijde aan REINOUW I, de vrijheden, vroeger door hem en zijne voorgangers buiten 's Keizers vergunning geschonken, naar welgevallen te herroepen, te vernieuwen of te bekrachti-

(1) Jhr. Mr. M. DE HAAN HETTEMA, *de Upstalboom bij Aurich, niet de algemeene Landdagplaats van alle Friezen*, in de *Berigten van het Historisch Genootschap te Utrecht*, D. IV. St. II. bl. 1—38.

(2) *Verhandeling over de benaming van Vrije Friezen*, door den Baron RENGERS, in de *Vrije Fries*, D. V. bl. 193—225. *Aanteekeningen van het Prov. Utr. Genootsch.* voor 1853—1854, bl. 73—93. *De Vrije Fries*, D. II. bl. 12, 25. D. III. bl. 33. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. IV. bl. 5. *Oudh. v. Friesland*. D. II. bl. 418—421. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 144, 193, 200, 294—297. 307. Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 115, 116, 119, 121, 126, 205, 574, 593. St. III. bl. 213, 226, 231, 236, 244, 428, 449, 481—605.

gen, zonder daartoe de bijzondere bewilliging des Keizers te behoeven; en verleende hem tevens de magt, in zijne steden jaar- en weekmarkten in te stellen, en van de goederen, welke aldaar werden aangebragt, tol te heffen. De Geldersche Vorsten hebben kort daarop en in het vervolg van deze belangrijke gunst een uitgestrekt gebruik gemaakt, en niet alleen de vroeger gegevene stedelijke voorregten en vrijheden vernieuwd, maar ook andere plaatsen, naar eigen goeddunken, tot Steden verheven, en aan de platteland bewoners onderscheidene regten geschonken. Op denzelfden Rijksdag gaf Koning HENDRIK insgelijks eene niet geringe uitbreiding aan hun regterlijk gezag door te bepalen, dat hunne onderdanen niet genoodzaakt konden worden voor het Keizerlijk Hof terecht te staan, maar alleen, wanneer de Graaf of zijn Ambtman naliet of buiten staat was hun regt te verschaffen, derwaarts hunne toevlugt mogten nemen. Men ziet uit dit een en ander, dat de Graven van *Gelre*, reeds vóór het einde van het eerste tiende gedeelte der veertiende eeuw, in het bezit van aanzienlijke regten der kroon, en bijna met het hoog gezag van Landsvorsten bekleed waren (1). Zeven jaren later werd REINOUD I tot Rijksvorst verheven (2). Hierdoor werden de Graven van *Gelre*, gelijk die van *Vlaanderen*, *Vorstelijke Graven*; eene waardigheid, welke de Graven van *Holland*, ondanks al hun vermogen en aanzien, nooit verkregen hebben (3). Geheel werden de Geldersche Vorsten in hun oppergezag bevestigd, toen Keizer LODEWIJK in Dertienhonderd negen en dertig Graaf REINOUD II tot Hertog verhief en hem al de regten en vrijheden verleende, aan dien hoogen rang verbonden, alsmede het verlot gouden en zilveren munten te mogen slaan (4). Later voegde hierbij de Keizer nog de bijzondere vergunning, dat de Hertog de Joden in zijne burgen en steden mogt toelaten en van hen de gewone diensten en jaargelden vorderen, een regt, dat oorspronkelijk alleen aan het Hoofd des Rijks toekwam en ten voordeele der Keizerlijke schatkist strekte (5). De Keizers trachtten evenwel steeds hunne leenheersregten op *Gelre* te handhaven, doch hierover bekommerde men zich weinig, zoo als blijkt toen de Keizer in Veertienhonderd vijf en twintig, bij het kinderloos overlijden van REINOUD IV, *Gelre* en *Zulphen*, als opengevallen leenen, aan zich en het

(1) NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. II. bl. V—IX, XLIX—LII.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 80. De Heer NIJHOFF schijnt deze verheffing in twijfel te trekken; hij spreekt er althans niet van, en heeft ook de vrij zonderlinge verheffingsbrief in zijne verzameling van oorkonden niet opgenomen.

(3) v. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 254.

(4) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 204.

(5) NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. II. bl. XLIX—LII

1300— Rijk vervallen verklaarde, ADOLF van Gulik daarmede beleende en de Geldersche Ste-
1581 den, doch te vergeefs, gelastte, dien Vorst te huldigen en trouw te zweren (1).

In *Gelre*, gelijk alom in *de Nederlanden*, hadden de Steden, en uit dezelfde oorzaken als elders, sinds zij vrije Gemeenten geworden waren, zich meer en meer ontwikkeld. Tot welk aanzien en vermogen eenige reeds tegen het einde der dertiende eeuw gestegen waren, blijkt onder anderen daaruit, dat in Twaalfhonderd acht en zeventig *Keulen* en *Nijmegen* een eeuwig verbond van vriendschap sloten, al ware het ook, dat *Keulen* in onmin met den Graaf van *Gelre* geraakte. En twee jaren later werd door de Schepenen van *Deventer*, *Kampen*, en *Zwolle* een vredeverbond bewerkt tusschen *Hamburg* en *Harderwijk* (2). De Steden kwamen, zelfs onverplicht, den Vorst met hare geldmiddelen te hulp, altoos tegen verleening van nieuwe voorregten en vrijheden, en stonden niet alleen, nevens de Edelen, Ridders en Knapen, als getuigen bij 's Vorsten verbindtenissen, overeenkomsten en beloften, maar bekrachtigden ook zijne handelingen door hare bezegeling, en stelden zich borg voor de nakoming der verdragen (3). Haar invloed op het landsbestuur, waarvan men reeds vóór Dertienhonderd twintig blijken aantreft, vermeerderde, even als die der Edelen, aanmerkelijk ten tijde der onlusten tusschen de HEKERENS en BRONKHORSTEN, en inzonderheid onder de rampzalige geschillen van Hertog ARNOUD en zijn ZON ADOLF. De inwendige twisten moesten in *Gelre*, meer nog dan in *Holland*, het gezag der Edelen en Steden bevorderen, dewijl hier twee Vorsten aan het hoofd der partijschappen tegenover elkander stonden, die zoo veel mogelijk Edelen, Steden en Landzaten aan hunne zijde trachtten te trekken en door gunstbewijzen aan zich te verbinden; van daar ook, dat REINOUW III de bewoners der *Veluwe* vrijmaakte van de banden der eigenhoorigheid. Uit deze onechigheden werd een *Landraad* geboren, welke het gezag van den Landsheer aanmerkelijk beperkte, terwijl de Steden den overmoed zoo ver dreven, dat zij zich niet alleen door den Vorst hare diensten lieten betalen, maar hem onbewimpeld verweten, dat hij op hare regten inbreuk maakte, ja, hem zelfs de gehoorzaamheid ontzegden. Door de wederzijdsche verbittering van Vorst en Volk, werd ondertusschen 's Lands onafhankelijkheid geheel op het spel gezet, daar én Hertog ARNOUD, én de Steden zich met de Hertogen van *Bourgondië* inlieten, waardoor *Gelre* een tijd lang onder vreemd gezag geraakte. De volharding en onbezweken moed des volks stelden, na veel worstelens, het gebied des Lands weder in handen van den wettigen Heer KAREL van *Egmond*, welke eene halve eeuw al de magt van het huis van

(1) NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. IV. bl. XIV, XLI. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. III. bl. 139.

(2) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, bl. 629, 635.

(3) Zie hierover vooral NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. I. bl. CI—CXVI.

Oostenrijk weerstand bood, en na wiens dood eerst KAREL V meester van *Gelre* konde worden (1). 1300—
1581

Bij het aanvaarden van het bewind werden de Geldersche Vorsten in de Steden gehuldigd, welker voorregten en vrijheden zij daartegen bevestigden (2). Aan de Vier Deelen of Kwartieren des Lands, *Nijmegen*, *Roermonde*, *Zutphen*, en *Arnhem*, naauw aan elkander verbonden door een verdrag in Veertienhonderd achttien gesloten, in Veertienhonderd zes en dertig vernieuwd en door Hertog ARNOUD bekrachtigd, was het regt verzekerd, om zoo dikwijls zij het noodig keurden te vergaderen, over de zaken des Lands te raadplegen, de besluiten van den Vorst goed- of af te keuren, ja, hem zelfs bijstand te weigeren. Zoo leverde *Gelderland* reeds in de eerste helft der vijftiende eeuw, en misschien vroeger dan eenig ander Land van *Europa*, het voorbeeld op van eene eenhoofdige Regering door een staatsverdrag beperkt (3). De Bannerheeren, Ridderschap, en Steden maakten de leden uit van dat verdrag. De Bannerheeren, afstammelingen van de oude Vrijen of Edelen, oorspronkelijk standgenooten van den Graaf, hadden zich wel niet aan dezen, toen hij zich in magt en aanzien verre boven hen verheven en landsvorstelijke regten verworven had, wegens hunne bannerijen tot leendienst verbonden, zich geene bede of schatting laten opleggen, noch zich tot zijne onderdanen gemaakt, maar waren evenwel als raadslieden en vrienden hem ter zijde blijven staan, en hadden dikwerf in den krijg hunne banieren bij de zijne gevoegd, of op andere wijze zich in 's Lands zaken gemengd. — De Ridderschap, in Ridders, of die werkelijk den ridderslag ontvangen hadden, en in Knapen verdeeld, bestond 1°. uit de afstammelingen der Edelen, die hunne oorspronkelijk vrije goederen aan den Vorst ten leen hadden opgedragen en alzoo, als bezitters van onderheerlijkheden met hoog en laag regtsgebied, zijne onderzaten geworden waren; 2°. uit de nakomelingschap der Vrijen, welke den naam hunner goederen hadden aangenomen en bezitters waren van dagelijksche heerlijkheden, ridderhofsteden, of havezaten; en 3°. uit de afstammelingen van zulken, die door de vroegere Vorsten uit de eigenhoorigheid ontslagen, en tot vrije of welgeboren dienstmannen verheven waren. — De Steden namen geenszins het

(1) NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. II. bl. LXXXII. D. III. bl. VIII, IX, XII, LVI, LVIII, LXI, LXIV, LXVI, LXXII, LXXIII, CIV, CXLVII—CLIII. D. IV. bl. XLVII, XLIX, LI, LXIII—LXV, LXXIII, LXXXVII, XCIX, CIV, CVII, CXXVI, CXXXI, CXXXVI. D. V. bl. V—VIII, XXXV, LXXX. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 84, 85, 210, 267, 271, 563. St. III. bl. 130, 135—189. bl. 369—427, 651—680.

(2) Vgl. NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. IV. bl. IV—XIII.

(3) NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. V. bl. III. *Bijdragen v. d. Vaderl. Gesch.* D. VII. St. II. bl. 79.

1300— geringste deel aan het Hoog Bewind, inzonderheid *Nijmegen, Roermonde, Zutphen*, en
1581 *Arnhem*, die boven de overige in magt en aanzien uitmunten en reeds vroeg als Hoofdsteden voorkomen. De Kleine Steden woonden insgelijks de dagvaarten bij. Het houden dezer dagvaarten werd menigvuldiger sinds de aanhoudende geschillen van Hertog ARNOUD met zijne onderdanen; en daar nu dikwerf de Bannerheeren, de Ridderchap, en de Steden in het Landsbestuur moesten tusschen beide komen, werd het noodzakelijk, dat zij zich door eenigen uit hun midden op de vergaderingen lieten vertegenwoordigen (1). Eerst in het laatste vierde gedeelte der vijftiende eeuw komen de gezamenlijke Bannerheeren, Ridderschap, en Steden als *Staten* voor (2). Het blijkt niet, dat de Geestelijkheid regtstreeks of onmiddellijk eenigen invloed op het Staatsbestuur heeft uitgeoefend; zeker is, dat zij op de Landdagen niet vertegenwoordigd werd. De Staten van *Gelre* en *Zutphen* wisten hun gezag en regt te handhaven, ondanks het willekeurig en geweldig bewind van KAREL van *Egmond*, wien zij onderanderen noodzaakten, WILLEM van *Gulik* tot opvolger te benoemen, en, bij zijn leven nog, aan dezen de verdediging des Lands over te laten, terwijl zij tevens bepaalden, dat voortaan geen Hertog van *Gelre* oorlog of vrede mogt maken, en steden versterken of van bezetting voorzien, dan met hun goedvinden. Om deze voorwaarden bekommerde zich weinig KAREL V, welke vijf jaren later in het bezit van *Gelre* geraakte, en daardoor al *de Nederlanden* onder zijnen sceppter vereenigde (5).

In *Brabant* was het landsheerlijk gezag in Dertienhonderd twaalf door de beroemde *Cortenbergsche Wetten* omschreven, en de handhaving van de regten en vrijheden des volks verzekerd. Elke drie weken kwam een bepaald getal afgevaardigden uit de Edelen en de Gemeenten te *Cortenbergh* bijeen, om de misbruiken, die in het beheer der zaken mogten zijn ingeslopen, te verbeteren en door besluiten of bepalingen in het vervolg te voorkomen. De Hertog was gehouden, de uitgevaardigde besluiten en bepalingen dezer vergadering te bekrachtigen, en zoo hij die mogt overtreden of weigeren na te komen, was het volk gerechtigd, hem dienst, gehoorzaamheid en hulp te ontzeggen, tot hij de grieven zou uit den weg geruimd hebben (4). Groot was hierdoor inzonderheid de invloed der Steden geworden. Hertog JAN III keurde het noodig, afgevaardigden uit de zeven Hoofdsteden, *Leuven, Brussel, Antwerpen, 's Hertogenbosch, Tirlemont, Nivelles, Leeuwen*, en uit een en dertig kleinere plaatsen bijeen te roepen,

(1) NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. V. bl. III—VIII. Vgl. D. I. bl. LXXVII—LXXXIV.

(2) NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. V. bl. XLIII (1).

(3) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. III. bl. 660—662, 678.

(4) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 137.

om de opvolging in het gebied voor zijne oudste dochter JOHANNA en haar gemaal 1300—
WENCESLAUS te verzekeren. Met nadruk, dikwerf met stoutheid, verdedigden steeds de 1581
Steden hare regten. Zij vormden met de Geestelijkheid en den Adel de drie Staten van
Braband. Bij het aanvaarden van het bewind werd de Landsheer in de Steden gehuldigd,
welker voorregten en vrijheden hij alsdan vernieuwde of bekrachtigde. De inhuldiging
van JOHANNA EN WENCESLAUS in Dertienhonderd zes en vijftig is de eerste, welke onder
den naam van *Blijde Inkomste (Ioyense Entrée)* bekend is. Naar luid van dit merk-
waardig staatsstuk, moest het vorstelijk paar, behalve onderscheidene andere bepalingen
ter verzekering der algemeene zoowel als van elks bijzondere veiligheid en regten, ook
bezwaren, zonder toestemming der Staten het Land met geene nieuwe schulden te
bezwaren, en niet, dan na overleg met hen, krijg te voeren (1). Toen FILIPS van
Bourgondië aan het bewind van *Braband* geraakte, werd eene nieuwe *Blijde Inkomste*
van denzelfden geest en inhoud opgesteld, doch uitvoeriger en naauwkeuriger dan
die der vorige Vorsten (2).

Hadden zich de twee naast verloopene eeuwen door gedurige, vaak hevige botsingen
tusschen de Landsheeren en de onderzaten gekenmerkt, in welke men dikwijls zijde-
lings of openlijk op elkanders regten inbreuk gemaakt, en nu de een, dan de ander
zich een onwettig, meestal tijdelijk gezag had aangematigd, onder de heerschappij der
Huizen van *Bourgondië* en *Oostenrijk* werd daar aan perken gesteld, en de magt des
Adels en der Steden allengs door die der Vorsten overschaduwd. FILIPS de Goede,
Hertog van *Bourgondië* en Heer van de voornaamste Nederlandsche staten, bleef niet
in gebreke, het aanzien en vermogen, waarin hij al zijne voorgangers overtrof, tot
het verwezenlijken zijner heerszuchtige ontwerpen dienstbaar te maken. Hij en zijn
opvolger KAREL de Stoute koesterden het plan, de landen tusschen *de Saone* en *de*
Lauwers tot een koninkrijk te verheffen. Maar wilden zij dit ten uitvoer brengen,
dan moesten zij zich eerst van de alleenheersching verzekeren. Tot dat einde tracht-
ten zij de voorregten des volks en het gezag der Steden, dat struikelblok voor de dwing-
gelandij, door veranderingen in de regsbedeeling en in de stedelijke inrigtingen te
fnuiken, hetgeen hun door list en geweld maar al te zeer gelukte, en waartoe het
invoeren van *staande legers*, van welke KAREL de Stoute het eerst in *de Nederlanden*
gebruik maakte en die alleen zijne bevelen gehoorzaamden, krachtig medewerkte.
Reeds FILIPS I schroomde niet zijne beveldschriften te eindigen met de woorden: *want*
ons alzoo gelieft, niettegenstaande eenige voorregten, handvesten enz. » Zoo waren dan
de voorregten, door den Vorst plegtig bezworen, nietsbeduidende zaken, stukken par-

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 288, 289.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 603—606.

1300— kement geworden, op welke zijn zegel en handteekening te vergeefs prijkten; zoo
1581 beteekenden, bij zijnen wil, de meestal duur verkregene vrijheden des volks weinig of niets; zoo was de omschreven magt van den Landsheer in willekeur ontaard,” waartegen het later uitgevaardigd Groot Privilegie van Vrouw MARIA geen waarborg opleverde, daar ook dit door hare opvolgers gewetenloos geschonden werd. Met nog vermeteler hand dan zijne voorgangers, tastte KAREL V de dierbaarste voorregten des volks aan, en de bevelen, door het Hof van *Holland* op zijn naam afgekondigd, sloten met dezelfde woorden als die van FILIPS den Goede. Onder meer andere daden van de schreeuwendste willekeur, betwistte hij aan de Staten het aloude regt van *vrije* bewilliging of weigering der belastingen. » *Geen Privilegie*,” zeide hij, » *hoe breed of hoe geclausuleerd het zij, mag de ondersaten excuseeren van contributie*.” Onder zulke beginselen, was het bijeenroepen der Algemeene Staten, om over de beden te stemmen, eene openbare bespotting geworden.

Aanvankelijk werden aan de gewesten of steden elk afzonderlijk, doch later, bij het stijgen der staatsbehoeften, van al de Nederlandsche Landschappen en in ééne som de beden gevraagd, waarin dan ieder gewest zijn aandeel droeg. Dit was de oorsprong der Algemeene Staten, of veeleer van de bijeenroeping van al de Staten der verschillende gewesten op ééne plaats. De eerste Algemeene Statenvergadering werd, waarschijnlijk, door FILIPS den Goede den vijf en twintigsten van Bloemaand Veertienhonderd vijf en zestig te *Brussel* bijeengeroepen, om geldelijken onderstand te verwerven tot den krijg tegen LODEWIJK XI. Onder KAREL den Stoute, MARIA en MAXIMILIAAN, FILIPS den Schoone, en inzonderheid ten tijde van KAREL V werden de Algemeene Staten meer dan eens, naar mate 's Vorsten schatkist hulp behoefde, opgeroepen. Onder KAREL V verkregen zij meer bestendigheid, begonnen zich, als het ware, tot een ligchaam te vormen, en hielden deze rangschikking: 1. *Brabant*; 2. *Vlaanderen*; 3. *Artois*; 4. *Henegouwen*; 5. *Holland*; 6. *Zeeland*; 7. *Namen*; 8. *Utrecht*; 9. *Rijssel*; 10. *Doornik*; 11. *Het Doorniksche*; 12. *Valenciennes*, en 13. *Mechelen*. *Limburg*, *Luxemburg*, *Gelderland*, *Friesland*, *Overijssel*, *Groningen* en *Drenthe*, die zich op afzonderlijke overeenkomsten en voorregten grondden, woonden de zamenkomsten der Algemeene Staten niet geregeld bij, en namen er slechts deel aan, wanneer zeer belangrijke zaken moesten behandeld worden. Bij den troonsafstand van KAREL V waren de Staten van al *de Nederlanden*, behalve die van *Overijssel*, tegenwoordig.

Eerst werden de Algemeene Statenvergaderingen door de Gewestelijke Staten zelve bijgewoond, die echter spoedig alleen afgevaardigden of vertegenwoordigers zonden, waarvan men reeds een bewijs vindt in de zamenkomst te *Gent* in Veertienhonderd acht en tachtig. Het getal dezer afgevaardigden was niet bepaald, daar elk gewest toch maar ééne stem had. De Algemeene Staten werden door den Vorst of zijn Vertegenwoordiger schriftelijk opgeroepen, met aanwijzing van tijd en plaats der bijeen-

komst. Onder KAREL V geschiedde dit gewoonlijk eens, soms meermalen in het jaar, 1300—
 en meestentijds te *Brussel*, als zetel van het Algemeen Bestuur. De vergadering heette 1581
dagvaart generael; het voorstel van wege den Vorst *generaale propositie*. Het terug-
 keeren der afgevaardigden naar hunne lastgevers om voorschriften (*instructiën*), noemde
 men *reces*; en het vergaderen der Gewestelijke Staten, om over het voorgestelde te
 beraadslagen, heette *dagheleyt*.

Het veelvuldig bijeenroepen der Algemeene Staten ten tijde des Keizers, was, meent
 men, niet enkel een gevolg van 's Vorsten geldgebrek, maar inzonderheid van zijn
 verlangen, *de Nederlanden* tot één ligchaam, waarvan hij het Hoofd zou zijn, onder
 ééne regeringsvorm, en onder gelijke wetten te brengen. Dit doel trachtte hij niet
 dan langzamerhand en meer door beleid dan door geweld te bereiken. FILIPS, zijn
 zoon, zette wel dit plan voort, maar miste de schrandere staatkunde des vaders,
 hetgeen zulke noodlottige gevolgen voor het Huis van *Oostenrijk* gehad heeft. In
 dien tijd was het staatsbestuur in *de Nederlanden* op deze wijze zamengesteld: 1. De
 Koning of Heer, het Hoofd van den Staat, waarvan alles uitging. 2. De Algemeene
 Stadhouder of Opperlandvoogd, die bij afwezigheid van den Heer het hoogste bewind
 in handen had, en te *Brussel* zijn verblijf hield. 3. De Raad van State en de
 Geheime Raad, in den beginne slechts één ligchaam, dat met den Opperlandvoogd
 alle zaken bestuurde, doch een volkomen schijnbeeld werd, sinds FILIPS er eenen bij-
 raad, *Consulta* genaamd, aan had toegevoegd. 4. Een Raad van Geldmiddelen, over alle
 afzonderlijke Rekenkamers gesteld en aan wien alle geldzaken waren opgedragen.
 5. De Gewestelijke Stadhouders, welke onder den Opperlandvoogd den Heer ver-
 tegenwoordigden. 6. De Gewestelijke of Kanselarijraden, zoo wel regtsprekende als
 besturende lichamen, en tevens hoven van beroep der mindere regtbanken. 7. De
 Edelen en Afgevaardigden der Steden, vertegenwoordigende de Staten der gewesten,
 en 8. De Algemeene Staten, beide niet anders vergaderende dan opgeroepen door den
 Vorst. De opstand tegen het Spaansch-Oostenrijksche Huis wierp weldra in *de Noor-
 delijke Nederlanden* dit staatsbestuur omver, waaruit later en als ongemerkt zich een
 gemeenebestgezinde regeringsvorm ontwikkelde (1).

In de Steden, welke dit geheele tijdvak door zulk eene belangrijke rol speelden, was
 oorspronkelijk het Burgerlijk Bestuur met het Regterlijke vereenigd, en Schout en
 Schepenen er mede belast (2). Voor zaken, die de geheele Gemeente betroffen, wer-
 den oudtijds al de Poorters of Burgers, zonder onderscheid, bij klokkengelui opgeroe-

(1) VAN HEES VAN BERKEL, *Besch. over Gesch. en Staatsr.* bl. 168—242. *Schets van Neerl.
 Staatsbest.* bl. 38—46.

(2) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. 1. bl. 494, 495.

1300— pen, om hunne meening in te winnen en hunne toestemming te verwerven. Toen
1581 echter bij de aanwassende welvaart en bevolking de stedelijke werkzaamheden en behoeften vermeerderden, begon het menigvuldig zamenkomen voor velen een last te worden, zoodat men aanving slechts diegenen op te roepen, of zij alleen opkwamen, welke de meeste kennis bezaten, of bij de zaken het meeste belang hadden, namelijk, de verstandigste en de gegoedste, welke *Vroeden*, *Rijken* of *Notabelen* genoemd werden en den algemeenen naam van *Rijkdom* of *Vroedschap* voerden. Anderen echter meenen, dat de *Rijken* en *Vroeden*, misnoegd, dat de gemeene *Poorters*, wat den invloed op het stedelijk bestuur betreft, met hen gelijk gesteld werden, voor lang getracht hadden, het grootste getal *Burgers* van de raadpleging over de algemeene belangen der gemeente en het kiezen der *Overheden* uit te sluiten, en daarin door de *Graven* ten sterkste ondersteund werden. Reeds in het midden der veertiende eeuw werd in vele *Steden* niet meer met goeddunken der gemeene *Poorteren*, maar met dat der *Vroedschap* en *Rijkdom* in verschillende zaken besloten; en door ALBRECHT van *Beijeren* in *Veertienhonderd* het verkiezen der *Burgemeesters* in *Amsterdam*, *Naarden* en elders van de *Burgers* op diegenen overgebracht, welke aldaar *Schepenen* en *Raad* geweest waren. Echter niet vóór het midden der vijftiende eeuw bespeurt men bepaalde *Vroedschapscollegiën*, welke bij de beraadslagingen al de *Poorters* of *Burgers* vertegenwoordigden. Onder *FILIPS den Goede* vindt men de eerste brieven, waarbij aan de *Vroeden* en *Rijken* in sommige steden vergund wordt, eenige uit hun midden te benoemen, die voor al de *Stedelingen* opkwamen, en hen met volle magt zouden vertegenwoordigen. In het eerst werden deze vergunningen spaarzaam, en niet dan tot wederopzeggens toe of voor weinige jaren verleend, en meestentijds bij het toestaan der vrijwillige beden bedongen. Er is beweerd, doch ook betwist, dat de *Bourgondische Vorsten* in schijn schoorvoetend deze vergunningen verleenden, maar die inderdaad bezigden, om hunne heerschzuchtige plannen te verwezenlijken, en de stedelijke *Regeringen* van zich afhankelijk te maken. De scheuring en het misnoegen, welke aanstonds het verwijderen van de gemeene *Poorters* uit de beraadslagingen over de stedelijke belangen niet alleen tusschen de *Burgers* onderling, maar ook tusschen hen en de *Regeringsleden* veroorzaakt had, waren van dat nadeelig gevolg, dat zij, over het geheel, de gemeene *Poorters* in eene vijandelijke houding tegenover de stedelijke *Regering* stelden, en beiden alzoo van wederzijdsche hulp en ondersteuning beroofden. Het ontbrak den vorigen *Graven* aan genoegzame magt, ook waren zij te veel in oorlogen gewikkeld, om van deze verdeeldheid tot bevordering hunner oogmerken voordeel te trekken. Dit had plaats onder de meervermogende *Vorsten* uit het *Huis van Bourgondie* en *Oostenrijk*. Nadien *FILIPS de Goede* de keuze der stedelijke *Overheden* aan eenige weinige personen overliet, viel het hem gemakkelijk, dit geringe aantal naar zijn wil te leiden, hetgeen bij het opkomen van het geheele ligchaam der *Poorters*, zoo als vroeger, al-

lermoetlijkst, bijna ondoenlijk zou geweest zijn. De stedelijke Overheden, door deze 1300—
1581
veranderingen in het stadsbestuur van den steun der Poorters beroofd en te zwak, om zich tegen de misnoegden staande te houden, poogden door slaafsche onderwerping de magtige bescherming van FILIPS en zijne opvolgers te winnen. Het is geen wonder, dus gaat men voort, »dat de nieuwe instelling aan de aristocratie, die zich in de Steden had ontwikkeld en in wier schijnbaar belang zij werd ontworpen, welbehagelijk was, en deze zich ligtelijk tot het verzoeken daarvan liet overhalen, terwijl FILIPS slechts uiterlijk mingaarne er in bewilligde, daar zijne sluwe staatkunde hem liefst den lijdelijke, ja ongezinde, dáár deed spelen, wáár hij het minst lijdelijk en ongezind was. In het laatst der grafelijke tijden of in de zestiende eeuw, kregen de Vroedschappen meer en meer vastheid als lichamen; men kan derhalve wel zeggen, dat zij bijna zoo oud zijn als de Steden, doch niet als bepaalde lichamen. Zeker is, dat zij reeds ten tijde van FILIPS *den Goede* gemagtigd waren, Regeringsleden te kiezen, of liever aan den Landsheer eenigen voor te dragen, waaruit hij dan Burgemeesters en Schepenen benoemde. Aan Schout en Schepenen waren ook reeds vroegtijdig eenige *Raden of Raadslieden*, uit de burgerij gekozen, toegevoegd, welke hen bij het beheer der stedelijke goederen, vooral in geldzaken, ter zijde stonden, en die, volgens eenigen, daarna Burgemeesters zijn genoemd geworden, doch, naar anderen, beter met de latere Pensionarissen der Steden kunnen vergeleken worden. Zij, welke dit laatste gevoelen koesteren, beweren, dat eerst naderhand, bij eene grootere splitsing der stedelijke werkzaamheden, de Burgemeesters ontstaan zijn, welke waardigheid of titel evenwel al vroeg in de veertiende eeuw voorkomt (1).

In denzelfden geest en genoegzaam op denzelfden voet als in *Holland*, ofschoon verschillende in de uiterlijke vormen en benamingen van Overheidspersonen, waren destijds de stedelijke besturen in de andere gewesten van ons Vaderland ingerigt (2). Op alle verkregen de Gilden grooten invloed. Reeds vóór de instelling van de vrije Gemeenten in de Steden, bestonden er vereenigingen van lieden van hetzelfde bedrijf of gelijke nering onder den naam van *gelden* of *gilden*, zoo genoemd naar het *geld*, welk zij verplicht waren aan den Heer der plaats op te brengen (3). Sinds de vestiging der vrije Poorterijen, vermeerderde met het uitbreiden van handel en nijverheid, daardoor ontstaan, het getal

(1) KLUIT, *Hist. der Holl. Staatsr.* D. IV. bl. 156—348. VAN HEES V. BERKEL, *Beschouw.* enz. bl. 167—178. *Schets v. Neerl. Staatsbest.* bl. 27—29. WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. III. bl. 286.

(2) Over de stedelijke besturen elders in ons Vaderland, vindt men, behalve in de afzonderlijke stedebeschrijvingen, belangrijke ophelderingen in *de Tegenwoordige Staat der Nederlanden*.

(3) RAEPSAET, *Oeuvres Compl.* T. I. p. 234. H. HOUCK, *Dissert. de collegiis opificum et mercatorum in patria nostra.* *Daventr.* 1846. p. 6, 7.

1300—
1581— dezer Vereenigingen, van welke in ons Vaderland reeds in het begin der dertiende eeuw melding wordt gemaakt. In alle Steden waren zij niet op dezelfde wijze ingerigt. Een Gild had een eigen maatschappelijken vorm, bijzondere betrekkingen, regten, pligten en belangen. In het algemeen echter moesten de leden Poorters zijn, hunne leerjaren behoorlijk volbragt, en meestal eene proef van hunne bekwaamheid in het vak waarvoor zij opkwamen, ten overstaan en genoegen van de Overlieden des Gilds gegeven hebben. Doorgaans was het getal der leerjaren bepaald, die men echter niet bij eenen en denzelfden meester behoefde doorgebracht te hebben, om tot het afleggen der proef toegelaten en tot lid aangenomen te worden. De wettige Gildebroeders hadden het regt, in persoon en met of door knechts hunne nering of handtering uit te oefenen, de onbevoegden of beunhazen in de gestelde boete te beslaan, jaarlijks hunne Overlieden te kiezen, of eene naamlijst te helpen opmaken, uit welke de Regering eene keuze zou doen; voorts, om zelf naar den rang van Overman te dingen, bij ziekte, verarming of ouderdom eene bepaalde wekelijksche toelage uit de Gildekas te ontvangen, en bij overlijden door het Gild begraven te worden. Men moest bij de intrede in het Gild, en vervolgens jaarlijks, maandelijks, of wekelijks eene zekere som tot stijving der kas opbrengen (1). Het bestuur der Gilden was aan Overlieden toevertrouwd, die elders Hoofdlieden, Dekens, Vinders, Raden, Gezworenen, Bouwmeesters enz. genoemd worden. Zij werden onmiddellijk door het Gild zelf of, op voordragt daarvan, door de Stadsregering verkozen. Jaarlijks traden eenige van hen af, en het getal werd door nieuwe aangevuld. Zij moesten voor de belangen der Broederschap en de nakoming der Gildewetten waken, welker verandering of vermeerdering aan de plaatselijke Overheid was voorbehouden, de overtreders er van tot de boete veroordeelen, onder hooger beroep alleen van de stedelijke Regering, en op hunne meestal wekelijksche vergaderingen de gewone zaken afdoen, maar over de jaarlijksche keuze van Overlieden het Gild te zamen roepen, of het Stadsbestuur raadplegen. Zij hadden een Gildeknecht tot dienst bij hunne vergaderingen en maaltijden, die zich niet zelden door kostbaarheid en overdaad onderscheidde. In de Gildekamer of het Gildehuis trof men gewoonlijk zilveren schalen, kannen en bekers aan, en dikwijls de afbeeldsels van Overlieden, door voorname meesters vervaardigd. De uitgaven werden bestreden door de rente van belegde sommen, door de inschrijvingsgelden der leerlingen, de intreegelden van nieuwe leden, de vaste opbrengsten der broeders, en de boeten (2). De meeste Gilden verkozen zich eenen Beschermheilige, naar welken zij dikwijls genoemd

(1) H. W. TYDEMAN, *Verh. over de Gilden*, in het IV^{de} Deel der *Nieuwe Verh. v. h. Zeeuwisch Genootsch.* bl. 16—21.

(2) TYDEMAN'S *Verh.* bl. 21—28. HOUCK, *Dissert.* p. 9—11, 32—50. WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. II. bl. 432, 433.

werden en aan wien zij in eene of meer kerken of kapellen een altaar toewijdden. 1300—
 Zij bekostigden de dienst op deze altaren, welke zij bij hunne jaarlijksche maaltijden 1581
 ongemeen versierden en met buitengewone feestzangen vereerden (1).

De Gilden waren in de veertiende en het begin der vijftiende eeuw door het meer en meer toenemen der ambachten, kunstwerken, neringen en handteringen tot groot aanzien en gezag geraakt, en vormden, hetzij met oogluiking, hetzij met toestemming der Landsheeren, zoodanige ligchamen, welker Hoofden, bij de stedelijke raadplegingen geroepen, zich dikwijls sterk deden gelden (2). Het moge waar zijn, dat zij in de Noord-Nederlandsche Steden niet zulk eenen magtigen en beslissenden invloed bezaten als in die van *Brabant* en *Vlaanderen*, dat zij er echter somtijds den overmoed tot een uiterste dreven, daarvan leverde onderanderen *Zwolle* in Veertienhonderd zeventien het bewijs op. »Omtrent dezen tijd,» lezen wij, »werd in *Zwolle* een tooneel geopend, kriegende van schrikwekkende gebeurtenissen, aangerigt onder schijn van de Vrijheid te willen handhaven, doch volvoerd op eene wijze, welke duidelijk toonde, hoe dit edel beginsel geenszins de eenige of de ware drijfveer was. De Overlieden der Gilden of Gildemeesters waagden eene poging, om de gedaante der Stadsregering te veranderen. Gerugsteund door hunnen invloed op het volk, waarvan velen in hunne dienst waren, ondernamen zij dien veruitzienden aanslag. Hun eerste bedrijf was eene openbare weigering, zich aan het gezag van den Raad te onderwerpen. Zoo dikmaals er iets van de puie van het raadhuis zou worden afgelezen, vergaderden zij in het Gildehuis, hetwelk tusschen de Praauw- en Papestraten stond. Zoo ras de geheimschrijver ophield met lezen, of somtijds nog vroeger, riepen de Gildemeesters luidkeels: *Dat verstaan wij niet! Dat willen wij niet hebben!* Geene moeite liet de Wethouderschap onbeproefd, om de tegenstanders van haar gezag tot rede en tot hun pligt terug te brengen. Nu eens beloofden de belhamels beterschap, en zich stil te zullen houden; doch dit was van korten duur; telkens hervatteden zij hun moedwil. De Raad, zijne onmagt kennende, om tegen den sterken stroom op te roeijen, vervoegde zich tot den Bisschop van *Utrecht* met verzoek om hulp, en ter verhoeding van regeringloosheid en den uitersten ondergang van de algemeene welvaart. De Kerkvoogd zond eenige manschap, die in *St. Lucianacht*, door bestelling van den Raad, heimelijk werd binnengelaten, met bevel, zich naar de Groote Markt te begeven als de klok honderd zou geslagen hebben, hetgeen kort na middernacht gebeurde. De feestdag van *ST. LUCIA*, namelijk, was de tijd, op welken van ouds de keuze der Gemeenslieden plagt te geschieden, waarna de avond en een gedeelte van den nacht aan de vrolijkheid gewijd werd. De Gilde-

(1) WAGENAAR, *Beschr. v. Amst. St.* II. bl. 432.

(2) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. IV. bl. 176.

1300— meesters, zich insgelijks in hun Gildehuis vermakende, bevonden zich na middernacht
1581 nog bij elkander. Onverwacht werden zij door de gewapende manschap overvallen en naar de Markt gevoerd, waar bij voorraad eenige scherpregters en biechtvaders waren bijeengekomen. Sommige Gildemeesters, die vroeger gescheiden waren, werden met eenige andere roervinken onder de gemeente van hunne bedden geligt en naar dezelfde plaats gebracht. Hier nam men hun de biecht af, waartoe echter vele, om hunne beschonkenheid, niet geschikt waren, en legde hun vervolgens het hoofd voor de voeten. Het getal der onthoofden wordt op honderd en drie begroot (1).” Geen wonder, dat de stedelijke Besturen beducht werden voor de toenemende magt der Gilden. Men bespeurt dit duidelijk, om slechts een voorbeeld aan te halen, uit de bepaling van de Regering van *Groningen* in Veertienhonderd zes en dertig, »dat de Gildebroeders en Hoofdingen geen verbond of willekeur mogten aangaan tegen den zin van Burgemeesteren en Raad, die zij integendeel steeds moesten helpen, om het stadsregt te bewaren. De Gilden beloofden ook, den Raad in alles te zullen bijstaan, vooral bij eene uitbrekende verwarring en oproer (2).” In geene stad van *Noord-Nederland* was welligt der Gilden aanzien grooter dan in *Utrecht*, waar zij, sinds het begin der veertiende eeuw tot dat het wereldlijk gebied van het *Sticht* aan KAREL V overging, jaarlijks de Wethouderschap aanstelden, zonder den Bisschop, of wien ook, te kennen. Niemand kon Regent worden, die geen Burger was, en niemand kon Burger worden, dan die in een Gild was opgenomen. Hieruit vloeide voort, dat vele Adellijken, welke in de Regering wenschten te komen, zich onder het een of ander ambachtsgild begaven, hetgeen deze broederschappen veel voordeel en aanzien verschafte. Doch nadat het aanstellen van de Wethouderschap den Gilden onttrokken was, bepaalde men, dat niemand gildebroeder kon worden, ten zij hij eerst Burger ware (3). Toen in de Hollandsche Steden de Vroedschappen op eenen vasten voet gebracht geworden waren, verdween allengs de invloed der Gilden op het stedelijk bewind. Na dien tijd wordt er, uitgezonderd in *Dordrecht*, geen of spaarzaam gewag van hen gemaakt, daar hunne Overlieden of Dekens, die vroeger als zoo vele tegenwoordigers van de gansche burgerij opkwamen, nu mede onder de Rijken, Vroeden en Notabelen begrepen werden verkiesbaar te zijn in het vaste getal van Vroedschappen. Of echter de Gilden en Overlieden ook niet zoo wel door hun overmoed en

(1) HOUCK, *Dissert.* p. 52—55. *Tegenw. Staat v. Overijssel*, D. III. bl. 427—429. Men herinnere zich hierbij de opschudding door de Gilden in 1525 te *Groningen* verwekt. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. III. bl. 600—602.

(2) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 481.

(3) *Tegenw. Staat v. Utr.* D. I. bl. 419—421.

stoutheid, als door de staatkunde en het overwigt der Vorsten of der stedelijke Overheden, van hun gezag en invloed zijn verstoken geraakt, zouden wij niet met eenigen zoo onbepaald willen ontkennen (1). Zeker althans is, dat in Vijftienhonderd acht en twintig Keizer KAREL bepaalde, dat voortaan in de stad *Utrecht* geene Dekens van de Gilden »in Wette of Raad zouden geroepen worden, of zich met iets anders bemoeijen dan met de zaken van hunne nering en van hun Gild (2).» En in *Holland* besloten de Staten in Vijftienhonderd twee en tachtig, »dat van nu aan geene Steden over 's Gemeenen Lands zaken raadplegen zouden met eenige *best Gestaatsten, Schutterijen, Gilden* of *anderen*, gelijk door sommigen voorheen wel geschied was, ten ware met voorgegane bewilliging der Staten (3).»

Hieruit blijkt, dat de Schutterijen in vele steden mede niet zonder invloed op het bestuur geweest zijn. Men meent, doch op geen genoegzamen grond, dat zij reeds uit den tijd van KAREL *den Groote* dagteekenen. Door Keizer HENDRIK I werden er in het begin der tiende eeuw in onderscheidene steden van *Duitschland* opgericht. Haar oorsprong klimt in *de Nederlanden* op tot dien der Vrije Gemeenten. Reeds van ouds rustte op degenen, welke, om zich aan de lijfeigenschap te onttrekken, in de burgten en steden van den Vorst de wijk genomen hadden en *Burgers* of *Poorters* genoemd werden, de natuurlijke verpligting, hunne vesten tegen vijandelijke aanvallen te verdedigen; zij vormden derhalve de *gewapende Poorteryj*. Anders mogten in dien tijd alleen Edelen en Vrije of Welgeboren Mannen de wapenen voeren, welk regt echter al de Poorters erlangden, zoodra zij door den Landsheer van de banden der eigenhoorigheid ontslagen waren. In spijt des Adels, trokken zij nu in een bepaald getal mede uit in 's Graven, of gelijk het oudtijds genoemd werd, *ons Liefs Heeren Heirvaert*; en daar dit den Vorsten »bij de toenemende magt en weerspannigheid der Edelen uitnemend te stade kwam, zoo vermeerderde hierdoor het getal der vrije Steden en Poorteryjen.» Uit den veldtogt en tot hun beroep teruggekeerd, bleven zij zich in de wapenen oefenen, zoo wel ter verdediging hunner stad tegen de aanslagen der Edelen van buiten, als ter handhaving der rust van binnen. Hiervoor genoten zij eenige regten, zoo als het poortgeld, wanneer de poorten bij ontijde moesten geopend worden, het visschen in de stadsgrachten en dergelijke. Bij de heerschende zucht, zich in gilden en broederschappen te vereenigen, was het geen wonder, dat ook die Poorters, welke den wapenhandel boven alles stelden, of met eenen meer krijgshaftigen geest bezielde waren, zich tot één ligchaam vormden. Zoo ontstonden de Schutterijen of Schutters-Gilden

(1) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. IV. bl. 246.

(2) *Tegenw. Staat. v. Utr.* D. I. bl. 429.

(3) WAGENAAR, D. VII. bl. 432.

1300— hier te Lande, doch weinige vóór de eerste helft der veertiende eeuw. In de *Zuide-*
 1581 *lijke Nederlanden* waren zij, naar eeniger meening, zoo oud als het volk zelf, en lang vóór de ambachts- of neringsgilden aanwezig. Eene der oudste, die van *Brussel*, is echter niet vóór Twaalfhonderd dertien opgericht. De *Schutten* of *Schutters*, welke hunnen naam van het *schieten* ontleenden, moeten van de gewapende Poorters onderscheiden worden, wier geweer in een *stok*, *knuppel* of *kolf*, een geducht wapen in de stevige hand van een behendig strijder, bestond, terwijl zij, daarentegen, zich onderling in het schieten met den boog oefenden, waarmede de Oosterlingen zoo meesterlijk wisten om te gaan, en waarvan men de groote uitwerking in de Kruistogten had ondervonden. Schutterijen of Schuttersgilden werden in elke stad, in bijna elk aanzienlijk dorp gevonden, doch altijd door, of althans met goedkeuring en onder toezigt der plaatselijke besturen opgericht. Elk was bij zijne opneming in het gild tot eene geldelijke bijdrage verplicht. De Schutterijen, waarvan de oudste in *Holland* te *Leiden* in Twaalfhonderd zes en zestig voorkomt, waren hoofdzakelijk in drie soorten verdeeld: de *Schutterije van de Voetbooge*, welke meestal *st. JORIS*; de *Schutterije van de Handbooge*, welke *st. SEBASTIAAN*; en de *Kloveniers Schutterije*, welke *st. HUBERT*, *st. CHRISTOFFEL*, of *st. ANTONIE* tot Beschermheilige had. In alle Steden waren zij niet op dezelfde wijze ingerigt, doch stonden, over het algemeen, onder een *Ouderman* of *Deken*, en de Schutters zelve onder hunne *Homans*, *Hopmans* of *Hoofmans*. Om zich in de wapenen te oefenen, had iedere Schutterij haar *Doelen*, meestal een aanzienlijk gebouw, gewoonlijk met groote wapenkamers, behangen met harnassen, helmen, bogen, hellebaarden en vuuroers, en van een ruim plein en wandeldreven voorzien, van waar het ook *Schutsbogaard* en *Schuttershof* geheeten werd. Rijk, schitterend, en verschillend waren de Schutters uitgedoscht. In hunne wapenkleedij voerden zij de kleuren hunner stad. Om de veelkleurige rokken of *tabbaerten*, en hoeden of *kaproenen*, welke daarmede in overeenstemming waren, ontvingen zij bij de belegering van *Nuis* den spotnaam van *Bontekraaijen*. Doch niet alleen door hunne kleeding, die van onder hun pansier of lederen kolder te voorschijn kwam, herkende men hen in het strijdveld, maar bijzonder ook aan hunne tweesoortige bogen, den Voet- en Handboog, en aan hunne banieren of wimpels; het overige hunner wapenrusting hadden zij met allen gelijk, die nevens hen streden. De *Voet-* of *Kruisboog*, ook wel *Armborst* of *Bank-armborst* genoemd, was van staal en werd met den voet in een ijzeren beugel gespannen, waarbij eene niet geringe inspanning van kracht gevorderd werd, zoo dat de meeste Voetboogschutters vroegtijdig voor hun geheel leven geknakt waren. De *Hand-* of *Flitzboog*, die om zijne hoogsteenvoudige zamenstelling zeker een der oudste wapenen is, had boven den Voetboog dit groot voordeel, dat hij oneindig ligter, daardoor handelbarer, en bovendien niet onderbevig was als gene, spoedig geheel onbruikbaar te worden. Van daar welligt meenen eenigen, dat de

Handboog meer bepaald in het veld, en de Voetboog meer bij belegeringen in gebruik was, dewijl zijne zwaardere pijlen met meer juistheid, kracht, snelheid, en op grooteren afstand konden geworpen worden dan die van den handboog. De pijlen van beide bogen waren van hout met ijzeren of stalen punten met weerhaken, die zeer gevaarlijke wonden maakten, omdat zij er niet zonder inscheuren konden uitgetrokken worden; van onderen waren zij van houten vederen voorzien. De koorden of peezen van den boog waren doorgaans van pees- of windgaren, met groene was bestreken. De meestal lederen pijlkoker hing aan de regter zijde van den gordel om het lijf vastgemaakt, ten einde spoedig in den strijd den boog te kunnen spannen. Het gebruik der bogen in den krijg werd eerst in het begin der zestiende eeuw door de vuurwapenen verdrongen. Zij bleven nog lang in de Schuttersspelen en wapenoefeningen aanwezig, doch bedienden zich ook eenige Schutters van den *Koluvrijn* of *Klover*, eene soort van vuurroer of bus, om naar de schijf te schieten, waaruit een nieuw Gild, dat der *Kloveniers*, ontstond. De veldteekens der Schuttersgilden, *banieren*, *vendelen*, *wimpelen* en *pennoenen* genaamd, aan welke men elk Gild spoedig kon onderkennen, waren veeltijds van de voortreffelijkste zijden stoffen of fijn lijnwaad vervaardigd, met gouden of zilveren franje omboord, en dikwerf met andere kostbare versierselen getooid. Het dragen van den banier werd als eene groote eer beschouwd, en viel doorgaans den edelste en aanzienlijkste van het Gilde te beurt. Zeer waarschijnlijk bezaten de meeste Gilden twee banieren; eene, wanneer zij te heervaat togen, en eene, in gebruik bij hunne feestelijke optogten en plegtige gelegenheden. — Behalve de gewone wekelijksche bijeenkomsten der Schutterijen in de Doelens, om zich in de wapenen te bekwamen, hetgeen zij *de ridderlijke oefeninge der Schutterije*, en zich zelve *de Broederschap van den edelen Handbooge* noemden, hielden zij jaarlijks, meestal op Pinkster, groote Schuttersfeesten of schietspelen, tot welke, bij wijze van wedstrijd, dikwijls de Schuttersgilden van elders uitgenoodigd werden. Zoo kondigde, met toestemming van het Hof van *Holland*, de oude Schutters te *Amsterdam* in Vijftienhonderd vier en dertig door geheel *Holland* aan, »dat zij van meijninge waren te stellen zekere zilveren prijzen, te winnen mitten bussen ofte clovere, tot ene oeffeninge en onderhoudinge der konste.» Op zulk eene uitnoodiging togen dan de Schutterijen, vaak zelfs van verwijderde plaatsen, zoo als in Veertienhonderd acht en vijftig de Haarlemmers naar *Mechelen*, onder hare banieren en op het prachtigst uitgedoscht derwaarts. De Rederijkers, om door hunne vertooningen leven en vrolijkheid te verspreiden, aanzienlijke Vrouwen in haren besten tooi, Geestelijken en Edelen met hun schitterend gevolg, ja, Vorsten, zoo als onderanderen Graaf WILLEM V die zelfs zich een schuttersegwaad aanschafte, lieten er zich vinden. Tot aanmoediging werden in sommige steden belooningen toegekend aan hen, welke het talrijkst ten wedstrijd opkwamen. Zoo werd in Vijftienhonderd acht en veertig door de Regering van *den Briel* aan de Schutters van

1300—*Amsterdam* » vier kannen wijns” geschonken, » also sy het talrijkste waren opgekomen, om te schieten naar den prijs, bestaande in een grooten os.” De wedstrijd 1581 bestond voornamelijk in het schieten naar een houten of lederen papegaai, zwaan, of anderen vogel; op den kop, staart en vleugelen waren prijzen gesteld, maar hij, welke den vogel zelve afschoot, werd tot *Koning*, en zoo hij die eer drie jaren achtereen behaald had, tot *Schutters-Keizer* uitgeroepen. De onderscheiding, als Schutters-Koningin begroet te worden, viel in Veertienhonderd acht en twintig, zoo als bekend is, *JAKOBA van Beijeren* te beurt op het schietspel te *Goes*, en aan de Landvoogdes *MARIA* in Vijftienhonderd vier en dertig te *Brussel*. In dat zelfde jaar behaalde *FREDERIK van Egmond*, Graaf van *Buren*, den prijs te 's *Hertogenbosch*. Dit was ook *FRANK van Borselen* in Veertienhonderd negen en dertig te *Brielle* gelukt, en hem daarvoor van stadswege een rijk met zilver versierden *Kovel* geschonken. Te *Delft* werd de *Koning* vereerd met een vergulden zilveren penning met het Stads- en Doelenwapen versierd. Zoo werden dan de Schuttersfeesten, geheel *Nederland* door, in vollen luister gevierd, toen de Ridder- en Steekspelen des Adels reeds lang hadden opgehouden. De Edelen, sinds den moord aan *FLORIS V* gepleegd, merkelijk in de achting van Vorst en Volk gedaald en in rijkdom en vermogen door de stedelingen overschaduwd, hielden zich vereerd, wanneer zij bij de feesten der voorheen zoo verachte burgers, op wier maaltijden de berkemeijer vrolijk rondging, eenige onderscheiding mogten erlangen. » Ongetwijfeld hebben deze feesten, even als de Steekspelen der Ridders, in de tijden van woestheid en barbaarschheid gunstig gewerkt ter bevordering van beschaafde manieren onder de stedelingen; en het niet ongewone spreekwoord: *Heuschheid hoort den Bogaert toe*, doet ons bij de Schutterijen bijna een zweem van de ridderlijke *galanterie* vermoeden. In het algemeen hadden hare verordeningen insgelijks de strekking, goede zeden aan te kweeken; en *Reinigheyd* en *Waarachtigheyd* werden als deugden beschouwd, welke den Schutter bijzonder behoorden te kenmerken (1).”

Groot en menigvuldig waren de diensten door de Schutterijen den Landsheeren in hunne krijgstogten, of ter verdediging van het Vaderland bewezen (2). Wanneer er heervart geboden of vereischt werd, gaven in *Amsterdam* en in andere steden de Burgemeesters of het Geregt aan de Overlieden der Gilden kennis, hoeveel Schutters men, naar gelang der andere Poorters, zou noodig hebben. Niemand was daarvan uitgesloten, dan die door ziekte buiten staat was de wapens te dragen, en de getrouwen in het eerste jaar van hun huwelijk. Onder toezigt der Overlieden geschiedde hierop de

(1) BOSSCHA, *Neérl. Heldend. te Land*, D. I. bl. 113.

(2) Eenige voorbeelden daarvan worden vermeld door SIEGENBEEK, *Gesch. d. burgerwapening in Nederl.* bl. 4—20.

loting, en de Schutters trokken uit op bevel der Wethouderschap en dikwijls onder 1300—
aanvoering van een Burgemeester of twee Schepenen. Tot belooning hunner diensten 1581
ontvingen zij van de Vorsten, zooals b. v. van KAREL V en FILIPS II, verscheidene voorregten; en de stad *Amsterdam* werd door MAXIMILIAAN vergund de rijkskroon boven haar wapen te voeren, tot erkentenis van de dapperheid harer Schutters en Poorters in den *Jonker-Fransen Oorlog* betoond. Behalve ter heervaart, dienden de Schutters voornamelijk tot het bewaken der stad bij dag en nacht, vooral in zorgelijke tijden, hetgeen trouwens de plicht der Poorters in het algemeen was, doch op wie zich de Regering minder verliet dan op hen, die beter in de wapenen geoefend waren en van welke vele ook in het Geregt zaten of tot de Vroedschap behoorden. Men merkte dit niet aan als een last, maar als een voorregt, en de steden bedongen het somtijds uitdrukkelijk van den Landsheer. Het gebeurde zelfs, wanneer zij te weinig Poorters te harer bescherming hadden, dat zij de vrijheid verworven, *Landpoorters* aan te stellen, daar zij altijd angstig waren, vreemde beschermers in te nemen. De Graven of hunne Stadhouders hebben nimmer het regt gehad, in de goede of grafelijke steden, buiten hare toestemming, bezetting te leggen, en in de leenroerige steden of sterkten, niet zonder bewilliging harer Heeren. Voorts dienden de Schutters tot het handhaven der inwendige rust, en het plegtig inhalen der Landsheeren, welken zij ook dikwijls tot lijfvacht strekten. Uit de bloem der burgerij gekozen, nam hun invloed derwijze toe, dat zij in moeilijke omstandigheden, zoo als bij het uitbarsten van den opstand tegen *Spanje*, geraadpleegd werden. Eerlang echter maakten zij in dat haghelijk tijdsgewricht plaats voor de *Burger-vendelen* of *Burger-compagnien*, die met hen niet moeten verward worden (1).

Het regt, in de verzochte onderstandgelden of beden van den Landsheer te bewilligen of niet te bewilligen, hetgeen voor het bolwerk der vrijheid van den Staat beschouwd werd (2), verhinderde niet, dat de onderzaten met opbrengsten en lasten van allerlei aard bezwaard waren. In de eerste plaats komen de *Tienden* of het opbrengen van een tiende gedeelte, hoofdzakelijk van de voortbrengselen der landerijen, in aanmerking. Zij werden ook wel, doch zeldzamer, van andere goederen en voorwerpen geheven. Hier en daar wordt ook melding gemaakt van *Negenden* en *Twintigsten*. De *Tienden* waren

(1) WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. I. bl. 189. St. III. bl. 164—174. *Vaderl. Hist.* D. II. bl. 118. D. V. bl. 101. VAN WIJN OP WAGENAAR, St. V. bl. 35—38. OUDENHOVE, *Beschr. van 's Hertogenb.* bl. 41—44. *Hist. d. Satisf. v. Goes*, bl. 297—300. BOSSCHA *Neêrl. Heldend. te Land*, D. I. bl. 106—114. Jhr. Mr. A. M. G. VAN ASCH VAN WIJCK, *De Schut- of Schuttengilde in Nederland*, opgenomen in de *Berigten van het Hist. Gezelsch. te Utrecht*, St. II. en D. III. St. II.

(2) *Hist. d. Satisfactie v. Goes*, bl. 370. Zie hiervoor, bl. 481.

1300— onderscheiden in *grootte* en in *kleine* of *smalle* Tienden; onder de eerste begreep men
1581 die van koren en veldgewassen; onder de laatste, die van moes, hout, gras, groenten en vruchten. De opbrengst van de Tienden werd ook wel in geldswaarde verwisseld, en moet niet onbelangrijk geweest zijn. Het onderscheid tusschen de geestelijke en wereldlijke Tienden was, dat deze laatste slechts uit een elfde deel der voortbrengselen bestonden. — De *Tollen* leverden insgelijks eene rijke bron van inkomsten op in een gewest als *Holland*, waar reeds vroeg de handel bloeide. De tol te *Dordrecht*, door DIRK III geheven van de goederen welke *de Merwe* op- en afgevoerd werden, wordt als de oudste tol van doorvaart aangemerkt. *Dordrecht* verkreeg later nog het *Stapelrecht*, waarbij alle koopvaardijshepen genoodzaakt waren aldaar over te laden op straffe van eene geldelijke boete, en, bij herhaling, op verbeurdverklaring van goederen. De tolleren waren velerlei en een wezenlijk bezwaar voor den handel, welke daarenboven nog door onderscheidene lasten gedrukt werd. Hiertoe behoorden het *Congie-* of *Verlofgeld* op het uitgaande koren, het *Lastgeld* op den haring, het *Pondgeld* op de uit zee komende en naar zee gaande goederen, het *Grut-* of *Gruitgeld* op het gegiste bier, het *Wijngeld*, de *Anker-*, *Vuurbaken-* en *Bakengelden*, en andere. Deswege verlangden en verkregen de Staten van FILIPS van *Oostenrijk*, bij het aanvaarden der Regeering, de belofte, dat hij buiten hunne toestemming geene nieuwe tolleren of lasten zou heffen. Reeds zeer vroeg vindt men hier te lande van veelsoortige schattingen gewag gemaakt, om in de beden en in de behoeften van de gewestelijke en stedelijke huishouding te voorzien. De voornaamste er van waren: 1°. Het *Heervvaartgeld* voor den oorlog te land; 2°. de *Kogschuld* voor den krijg te water; 3°. *Schot* en *Lot*, oorspronkelijk eene belasting aan den persoon verbonden, en welke een-, ook wel tweemaal 'sjaars geheven werd. Zij, welke deze moesten opbrengen, heette men *Schotboortige* of *Schotbare lieden*; Edelen en Welgeborenen waren *Schotvrij*. Voorts 4°. de *Capitale Impositie*, hoofd- of familiegeld over de personen, naar gelang van hunne bezittingen, omgeslagen; 5°. het *exu-* of *besterfgeld*, eene belasting, geheven van alle aanbestedene goederen, welke door lieden, uit eene andere stad dan die, waar de erfenis gevallen was, gebeurd werden, als ook van de goederen van hen, welke eene plaats verlieten, om zich elders te vestigen, of die zich in eene plaats kwamen nederzetten; 6°. *Cynsen*, eene belasting op huizen; daarbij nog 7°. een *Haardsteden* of *Schoorsteenengeld*, hetwelk in Vijftienhonderd twee en vijftig op zes stuivers van elken schoorsteen bepaald en zoo scherp ingevorderd werd, dat de Vermogende voor den Onvermogende moest betalen; dit geld bragt toen in *Holland* tusschen de zeven en dertig- en acht en dertig duizend gulden op; 8°. *Schildtalen*, eene belasting over de onvrije steden en dorpen omgeslagen en aldus genoemd, omdat men daarbij elks aandeel in *Schilden* berekende, eene munt, welker waarde nu eens verhoogd dan weder verminderd werd, maar in de laatste grafelijke tijden, naar het schijnt, op

vijftien stuivers gesteld was. De naam van *Schildtalen* is in zwang gebleven, lang nadat 1300—
men niet meer bij schilden, maar bij ponden en schellingen, later bij guldens rekende; 1581
doch allengs is het woord *Schildtalen* door dat van *Verponding* verdrongen. Eindelijk
9°. *Morgentalen* of *Morgengeld*, eene belasting op de landerijen, die bij het *morgen*
geheven werd. Met den tijd geschiedde echter de schatting zoo wel over de landerijen,
als over de steden en dorpen bij *Schildtalen* of *Verponding*. Dit blijkt uit de vernieuwing
dezer laatste in Vijftienhonderd veertien en tevens, dat er toen in *Holland* ruim twee
maal honderd duizend morgen lands, vijf en veertig duizend huizen, en honderd twee
en zeventig duizend belastingschuldigen waren; de andere landerijen bevonden
zich in het bezit der Geestelijkheid, en de overige ingezetenen waren Geestelij-
ken, of armen. Om de beden te dekken, vooral in de latere grafelijke tijden, werd
ook dikwerf een tiende, twaalfde, twintigste, vijftigste of honderdste Penning van koop-
waren, roerende en onroerende goederen, bezittingen, renten en andersints geheven. Doch
in weerwil van alle heffingen, opbrengsten en inkomsten, was 's Graven schatkist
steeds uitgeput. Meermalen leenden de Landsheeren geld van de Steden tegen tien,
twaalf of zestien ten honderd in het jaar. De geldmiddelen van eenige stedelijke Be-
sturen bevonden zich in geen beteren toestand. De Regering der stad *Utrecht*, onder-
anderen, nam zelfs geld op van hare burgers tegen twee en twintig ten honderd 's jaars.

Met den tijd werden de lasten hoe langer zoo meer door elk naar evenredigheid
gedragen; het *Schotgeld* hield op, en de gemeene middelen werden zoo wel van Edelen
als Onedelen geheven. KAREL V maakte, in dit opzigt, aan alle vrijstelling van Gees-
telijken en Wereldlijken een einde, en verbood de Geestelijkheid elke meerdere verkrij-
ging van roerende en onroerende goederen. Om in de plaatselijke behoeften te voor-
zien, gaven de Graven aan de Steden verlof, *accijnsen* te stellen; het eerste voorbeeld
daarvan in ons Land gaf Graaf WILLEM III in Dertienhonderd vijf in de vergunnings-
brief aan *Zierikzee*. De stedelijke onderscheidden zich daardoor van de landsaccijn-
sen, dat zij niet, gelijk deze, op de Statenvergaderingen beraamd en bepaald, maar
het heffen en innen er van geheel aan de Stadsregeringen overgelaten werden. Zij
waren dan ook in verschillende steden ongelijk op brood, wijn, bier, zout en andere
levensbehoefte gelegd, en werden, naar goedvinden der Regenten, nu eens verhoogd
dan weder verlaagd. Dit gaf dikwijls aanleiding tot ernstige onlusten. Wanneer der
Gemeente het invoeren of verhoogen van deze of gene belasting mishaagde, of dat
zij er, te gunste van den *Rijkdom*, inzonderheid door gedrukt werd, schaarde zij zich
onder hare verschillende Gildebanieren en verhinderde wel eens met geweld voor het oog-
blik de heffing, maar moest gewoonlijk daarvoor later zwaar boeten. De landsimpost
werd in de steden, over het algemeen, door een of meer inzamelaars, ontvangers of
accijnsmeesters op 's Landskosten ingevorderd. Tot besparing der groote uitgaven van
het innen, begreep men in het midden der zestiende eeuw 's landsimpost in het open-

1300—baar te verpachten, met dit gevolg, dat deze in het eerste jaar reeds meer dan veertig
1581 duizend pond opleverde, terwijl hij het jaar te voren, bij de oude wijze van inzamen-
len, nog geene twintig duizend pond had opgebracht. Het verpachten van 's Lands ge-
meene middelen is tot het midden der achttiende eeuw in gebruik gebleven, toen het
op eens werd afgeschaft (1). — In de overige Noord-Nederlandsche Gewesten komen,
over het geheel, dezelfde belastingen, doch nu en dan onder andere benamingen, als
in *Holland* voor (2).

Sinds het begin der dertiende eeuw waren allengs de bijzondere Land- en Stadreg-
ten opgekomen, die als uitzonderingen van de algemeene volksregten te beschouwen
zijn. Waar, derhalve, in deze Land- en Stadregten, die natuurlijk naar de plaatse-
lijke omstandigheden gewijzigd waren en dikwijls, naar onze wijze van zien, de zon-
derlingste bepalingen bevatten, geene bijzondere regtspleging werd voorgeschreven, be-
hield de algemeene regtsbedeeling haar gezag, en wordt ook in dit opzigt meermalen in de bij-
zondere regten erkend (3). Men kan zich van de regtsvervolging en regtspleging dier dagen

(1) v. LOON, *Aloude Regeringsw. v. Holl.* D. IV. bl. 200, 225, 237. V. bl. 148, 205, 208.
PARS, *Katw. Oudh.* bl. 191, 479, 483. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. V. bl. 61—84. MR. P. H.
ENGELS, *de Geschiedenis der Belastingen in Nederl.* bl. 9—68. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II.
St. IV. bl. 39.

(2) Zie onderanderen VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 408, 431. *Inl. tot de Hist. van
Gelderl.* D. III. bl. 455. IV. bl. 270. RAGER, *Overijss. Gedenkst.* D. II. bl. 126 enz. IV. bl.
157, 158, 161, 177, 183, 191. V. bl. 303. MAGNIN, *Over de besturen in Drenthe*, D. I. bl.
147, 479, 483. St. II. D. II. bl. 153—164, 184. *Oude Friessche Wetten*, bl. 205. *Kerkel.
Oudh. v. Utr.* D. III. bl. 119.

(3) MR. L. PH. C. V. D. BERGH, *Over de oude wijze van strafvordering*, bl. 51. Zie over d
algemeene regtsbedeeling en regtspleging destijds in *Nederland*, *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II.
St. I. bl. 498—505. Men vergelijk daarbij de onlangs uitgegevene *Nederduitsche Regtsoudheden*
van Dr. M. J. NOORDEWIER, inzonderheid B. VI. bl. 331—445. Voorts KLUIT, *Hist. d. Holl.
Staatsr.*, D. IV. bl. 28—582. RAEPSAET, *Oeuvr. Comp.* T. I. p. 55, 56, 64 etc. 202—223.
V. p. 5—299. RAEPSAET, *Over de Poorterijen*, bl. 34, 65. *De Verhandelingen van het Genoot-
schap Pro Excolendo Jure Patrio*, D. III. St. I. bl. 81. St. II. bl. 36. D. V. bl. 4—15, 27,
36—91, 123—142, 267. *Aant. op de oude Friessche Wetten*, door WIERDSMA en BRANTSMA,
bl. 48—399. RAGER, *Overijss. Gedenkst.* D. II. bl. 23, 142. III. bl. 89, 139—144, 159,
163—204, 245—278, 288. VI. bl. 12, 13, 90—112. VII. bl. 278. VAN SPAEN, *Inl. tot de
Hist. v. Gelderl.* D. IV. bl. 212, 271, 278. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 401, 413,
414, 430, 433, 435, 515, 526, 529, 632. MAGNIN, *Over de Besturen in Drenthe*, St. I. bl. 15
sqq. 94. St. II. D. II. bl. 100—158, 175—182. v. HASSELT, *Geld. Maandwerk*, bl. 9, 187 sqq.
Tijdschr. v. d. Gesch. v. Utr. No. 2. bl. 80. *Kronyk van het Utr. Hist. Genootsch.* voor 1854,

een denkbeeld vormen uit het verhaal van den moord aan Heer JAN MOER in de veertiende of 1300—
 het begin der vijftiende eeuw gepleegd. »Om dezen tijd,» zegt de oude Kronijkschrijver, 1581
 »woonde in de stede van *Geervliet* een eerbaar Priester, geheeten Heer JAN MOER, Kanonik
 aldaar en Pastoor der kerk van *Avezate* in het Land van *Gelre*. Hij was een eerbaar en
 deugdzaam man, godvreezend en mild jegens de armen. Hij bezat veel geld en tijde-
 lijke have van huisraad, goud en zilver. Hem diende voor huishoudster eene eerbare
 weduwe, GEERTRUIDA geheeten, wier overleden man zijn neef geweest was; zij had
 haar elfjarig zoontje bij zich. Heer MOER was gewoon des Zomers, wanneer de dienst
 in de kerk verrigt was, naar het tolhuis te wandelen, om er de schepen te zien aan-
 komen en afvaren. Nu gebeurde het eens, toen men dienst deed in de kerk, door
 NIKOLAAS Heer van *Putten* en *Strijen* gesticht, dat het genoemde knaapje, welk het
Omnis spiritus laudet Dominum moest aanheffen, bitter begon te schreijen. Heer JAN
 MOER, welke er bij stond, vroeg hem, waarom hij schreide? maar daar hij geen ant-
 woord kreeg en het kind bleef schreijen, zoo gebod hij hem, dat hij van den school-
 meester verlof zou verzoeken, om naar huis te gaan. Het knaapje gehoorzaamde, en
 keerde huiswaarts. Nu waren er in *Geervliet* drie jonge lieden, behoorende tot de rijkste
 en voornaamste geslachten van de stad en van het *Land van Putten*, welke dagelijk-
 sche gasten waren van Heer JAN. Ook bevond zich aldaar een Priester en Vicaris van
 dezelfde kerk, een man van aanzienlijke huize en Heer PIETER geheeten, tevens Ka-
 pellaan en gewoon dischgenoot van Heer JAN, van wiens huis hij de sleutels bij zich
 droeg, om er naar goedvinden uit- en in te kunnen gaan. Deze vier, door des Dui-
 vels ingeven, ontworpen het verdoemelijk plan, om eerst behendig de huishoudster,
 daarna het kind, en ten laatste Heer JAN te vermoorden, en zich van zijn geld, klei-
 nooden en goederen meester te maken; niemand, dachten zij, zou op hen een kwaad
 vermoeden werpen, daar zij tot de rijksten en voornaamsten van de stad behoorden.
 Als nu de bovenvermelde dienst geëindigd was, en zij zagen, dat Heer JAN naar
 gewoonte ging wandelen, traden zij in zijn huis, de Priester vooraan, welke de
 deur opende, en groetten met een vrolijk gelaat de huishoudster, terwijl het kind bij

bl. 57 sqq. *Kerkel. Oudh. v. Utr.* D. II. bl. 79, 108, 140, 144, 584. Mr. M. C. VAN HALL, *Regtsgel. Verhand.* bl. 117—245, en *De Nederl. Spreekw. tot het regt betrekkelijk*, in de *Nieuwe Bijdragen voor Regtsgeleerdh. en Wetgeving*, D. III. St. II. bl. 247—318. Mr. J. VAN HALL, *de Stedelijke handvesten en keuren van Holland en Zeeland in de 13de en 14de eeuw*, in dezelfde *Nieuwe Bijdr.* D. I. bl. 558—590. Mr. J. DE WALL, *Over den invloed van het Heidendom op het Germ. Regt, vooral met betrekking tot ons Vaderland*, in de *Nederl. Jaarb. voor Regtsgeleerdh. en Wetgeving*, D. VIII. St. III. bl. 369—409. *Rapport van de Heeren Mrs. J. DIRKS en J. H. BEUCKER ANDREA betreffende de Friessche Regtsbronnen*, in de *Aant. v. h. Prov. Utr. Genootsch.* 1853—1854, bl. 59—93.

1300— het vuur zat, en het gebrad aan het spit draaide. De huishoudster, meenende dat
1581 zij van het kaatsen vermoed waren, riep hen toe: »Welkom moet gij zijn; gij doet
wel, dat gij komt en mijnen Heer gezelschap houdt met eten, want hij zal thans nie-
mand hebben dan u; zet u neder, ik zal u eens te drinken tappen.» »Juist zijn wij
gekomen,» was het opgeruimd antwoord, »om heden avond met genoeg bij hem te
eten.» Toen zij de kan om te tappen genomen had en op de trap gekomen was,
om naar beneden te gaan, bragt een dezer gasten met een kleinen hamer, welken hij
onder zijn mantel verborgen had, haar achter op het hoofd eenen slag toe, zoo dat zij
nederviel, waarop de andere toeschoten, om haar verder af te maken. Als het kind dit
gerucht hoorde en vernam, dat zijne moeder vermoord was, vloog hij uit vrees haastig
op, liep in des Priesters schoot, vatte hem om den hals, en bad, hem toch te bescher-
men, opdat men hem niet zou dooden. De Priester begon te beven, onthutst door de
tranen des kinds, maar op dat pas kwam WILLEM KUYNS, de barbier, aanloopen, sneed
met zijn scheermes den knaap de keel af, en wierp het lijk bij de moeder in den kel-
der. De vrouw was nog zieltogende en nam, zoo goed zij vermogt, het lijk in haren
regterarm en kuste het, waarop de moordenaars toevlogen en haar insgelijks de keel
afsneden. Dadelijk openden zij met de sleutels der huishoudster de kisten en kasten, en
staken al het goud- en zilverwerk, geld en kleinooden, welke zij vonden, bij zich.
Tegen zeven uur des avonds kwam Heer JAN te huis, maar toen hij door het
portaal naar de zaal wilde gaan, sloeg een der moordenaars hem met een loo-
den hamer dervijze op het achterhoofd, dat de oogen hem op de wangen vielen en
hij nederstortte, waarna de overigen hem afmaakten en bij de twee anderen in den
kelder wierpen. Het huis van Heer JAN was geheel met eene gracht omgeven, zoodat
men er alleen door de groote poort konde inkomen. Daarnaast, over die gracht, woonde
een ander Kanonik, Heer PIETER BINGER geheeten, welke op dien tijd met zijne huis-
houdster naar *Utrecht* gereisd was en aan een der drie gezellen, welken den moord pleeg-
den, verzocht had, des nachts in zijn huis te slapen om het te bewaken. Hier nu
bragten de booswichten hunnen roof, legden vervolgens op den haard in de zaal van
de woning des vermoorden stroo, en wierpen er de drie lijken op, welke zij insgelijks
met stroo bedekten. Tegen tien uren des avonds staken zij het huis op vier plaatsen
in brand, in de hoop, dat de lichamen verteeren en men alzoo niet bespeuren zoude,
dat zij vermoord waren; en keerden toen naar de belendende woning terug. Op het
zien van de rook en de vlammen, sloegen de nachtwachts de klep en riepen met
luidere stemme, dat men den brand zou blusschen. De Poorters liepen met geweld de
deur open, en kwamen met groot levensgevaar binnen. Hoewel al het stroo verbrand
was, waren echter de lijken ongedeerd gebleven, waarover elk, die het zag, verschrikte
en zich ten hoogste verwonderde. De Priester, medepligtig aan de gruweldaad, kwam
toesnellen, weenende, zich de handen wringende en bitter klagende over den dood van

zijn Heer en Vriend. Hij vatte hem bij de hand, om hem, als ware het uit medelij-^{1300—}
den, van den haard te rukken; maar hij konde zijne hand uit die des gedooden niet ¹⁵⁸¹
loskrijgen, en al de drie lijken begonnen uit den neus te bloeden. Na lang vergeefs
trekken, nam hij zijn mes, sneed des dooden Priesters hand af, en verborg die onder
zijn huik. Zijn oom, een der Schepenen van *Geervliet* en welke naast hem stond, dit
ziende, vraagde fluisterend: »Neef, welk een teeken is dat?» »Voorwaar, ik weet
't niet,» was het antwoord des Priesters, welke daarop treurig en te nederge-
slagen zich verwijderde. Te huis gekomen, begon hij zijne handen te wasschen,
maar toen hij ze afdroogen wilde, bleven er teekenen van bloed, gelijkende naar eene
hand en vingers, in den handdoek. »Kind, hebt gij u gewond?» vroeg hem zijne
moeder. — »Waarom vraagt gij dat?» — »Omdat ik gezien heb, dat gij uwe han-
den waschtet, en de handdoek met bloed bekleet is.» Maar hij ontveinsde het, en
ging heen. Ondertusschen had het gruwelstuk aller gemoederen in beweging gebragt.
Niemand echter had eenig kwaad vermoeden op de vier booswichten, daar zij het meest
gewerkt hadden, om den brand te blusschen. Men hield het echter voor zeker, dat
de moordenaars nog binnen de stad, of althans in het *Land van Putten* zich bevonden,
en besloot boden naar alle kanten te zenden, opdat niemand te schepe zoude ontkomen,
want het *Land van Putten* ligt rondom in het water. Door voorspraak van vrienden,
werd deze last juist aan drie van de booswichten opgedragen. De een reed naar *Spij-
kenisse*, de andere naar het dorp *Putten*, de derde naar *Simonshaven*, allen schippers
verbiedende, vreemdelingen of onbekende lieden uit het Land te voeren. — Des anderen
daags werden de lijken in kisten gelegd en naar het kerkhof gevoerd, terwijl men af-
kondigde, dat alle Poorters zouden komen en de dooden betasten, opdat men de hand-
dadigen mogt herkennen, wanneer de lijken, bij het aanraken, begonnen te bloeden.
De drie moordenaars trokken het geheele Land door en tastten alzoo de dooden niet
aan, terwijl de vierde moordenaar, de Priester, zich gereed maakte, om de hoogemis
te vieren. Nadat elk de lichamen had aangeroord en zij niet bloedden, werden de
lijken in de kerk gebragt, om de uitvaart te houden. Toen nu de snoode Priester,
om allen argwaan van zich af te werpen, de mis begon te verrigten, en het koor
aanving te zingen *Kyrie eleison*, werden op eens al de kaarsen op het hoog altaar en
die, welke op de lijken stonden, uitgedaan, maar men zag niet door wien, hetgeen het
volk met schrik vervulde en het vermoeden wekte, dat de moordenaar zich in de
kerk, althans zeker nog in het *Land van Putten* moest bevinden. Tot niet minder
ontzetting der gemeente, werden de op nieuw ontstoken kaarsen weder onverwachts
uitgedoofd. De Priester echter ging, nadat zij andermaal waren aangestoken, met de
mis voort. Maar toen hij de hostie zou opheffen, werden de kaarsen te derdemaal
uitgeblazen, en niet dan met moeite konden zij weder aangestoken worden. De
Priester, kennende zich schuldig voor God en dat hij in den ban was, ontzag zich de

1300—
1581—

hostie te consacrerem, deed dit nogtans in schijn en volbragt de mis. Na afloop van de dienst, werden de drie lijken onder groote droefheid ter aarde besteld. Toen de avondmaaltijd geëindigd was, verhaalden de moeder en de oom aan den Priester zeker visioen, welk hun onlangs verschenen was; en sinds dien tijd konden zij hem niet met goede oogen aanzien. Dien nacht kwamen de vier moordenaars bijeen, en deelden onder elkander gelijkelijk den buit. Na eenigen tijd, toen het groot opzien, welk de zaak gebaar had, verminderd was, besloten zij, de geroofde goederen in lamsvellen of schapenvachten te wikkelen, op die wijze uit het land te voeren, en elders te verkoopen. Drie van hen trokken er alzoo *de Waal* mede op, en kwamen te *Nijmegen*. Kort daarop werd de Schout van *Geervliet*, bij het uitgaan van de kerk, door eene vrouw tegengehouden, die half razende hem toeriep: »Mijn lieve Heer Schout, vang mij toch niet; ik heb immers Heer JAN MOER, noch zijne huishoudster, noch haar kind vermoord; die het gedaan hebben zijn met Heer JANS kostbaarheden naar *Nijmegen* gevaren; zoo gij nu heden of morgen daar waart, zoudt gij er hen nog aantreffen.” De Schout, die een verstandig man was, bestrafte de vrouw, vermaande haar tot zwijgen en zulke dingen niet verder te vertellen; hij deed dit om degenen, welke hem verzeldén en het hoorden. Maar in het geheim voer hij met drie Schepenen en een bode, allen vermomd, *de Waal* op en kwam spoedig te *Nijmegen*. Hij en een Schepen bleven aan boord; de overige gingen in de stad, om de booswichten op te sporen. Het duurde niet lang, of ook deze traden aan wal en begaven zich naar de stad. De Schout en de Schepen, als schippers verkleed, gingen in het schip en bemerkten er spoedig eenige goederen, welke aan Heer JAN behoord hadden. De schipper vraagde hen, wat zij zochten. »Ik heb gehoord,” sprak de Schout, »dat al dit goed zal verkocht worden, en daar het koud is, zoeken wij ieder een langen, gevoerden tabbaard.” De schipper liet hen hierop drie goede, gevoerde bonten tabbaarden zien, welke zij dadelijk voor die van Heer JAN herkenden. »Van waar brengt gij dit goed?” vroeg de Schout. »Van *Geervliet*,” was het antwoord, »want de drie mannen, welke het hier gebragt hebben, hadden een rijken neef, een Priester, die overleden is en wiens erfgenamen zij zijn, doch daar het hun niet voegt, deze kleederen zelf te dragen, willen zij die verkoopen.” De Schout en de Schepen keerden hierop terug en deelden hunnen medgezellen mede, wat zij gezien en gehoord hadden. Tegen den avond vervoegden zij zich bij den Regter der stad met verzoek, de drie moordenaars te laten opleggen en dan uitleveren, om regt over hen uit te spreken ter plaatse, waar de moord gepleegd was. Met moeite werd hierin bewilligd; en nu namen zij, met behulp der stedelijke geregtsdienaars, de booswichten gevangen, welke zij naar *Geervliet* voerden en die onderweg het feit bekenden, waartoe zij door den Priester, Heer PIETER, waren aangespoord. In het *Land van Putten* aangekomen, reed de Schout spoorlags vooruit naar *Geervliet* en begeerde van den Deken

en het Kapittel, dat zij regten zouden over zulk eenen Priester en moordenaar. Ter-^{1300—}
 stond werd de misdadiger in de gevangenis geworpen en ter beschikking gesteld van ¹⁵⁸¹
 den Bisschop van *Utrecht*, *FREDERIK van Blankenheim*. De drie anderen voerde
 men in dezelfde gevangenis, en als zij er den Priester zagen, vervloekten zij hem,
 vermoedende, dat hij den moord geopenbaard had. Dadelijk werden zij veroordeeld,
 levendig geraadbraakt te worden, welk vonnis den volgenden dag voltrokken werd. Een
 van hen, welke zich de keel had afgesneden, werd met twee paarden naar het scha-
 vot gesleept, het ligchaam op het rad gelegd, en het hoofd op een staak gesteld. De
 Priester werd naar *Utrecht* opgezonden, aldaar ontwijfd, nadat hij openlijk zijne schuld
 beleden had, en te *Oostbroek* onthoofd en onder het zand begraven (1).”

De grootste waarborg voor de burgerlijke vrijheid was gelegen in de onafhankelijke
 bedeeing van het regt. Overeenkomstig de gemeente-instellingen, het gevolg van ver-
 kregene voorregten, was de uitspraak over de eer, het leven en de bezittingen der
 burgers aan regters, uit hun midden gekozen, overgelaten. Van daar, dat de heersch-
 zucht der Bourgondische Vorsten trachtte, hierin eene verandering te brengen, en *FILIPS*
de Goede »een reuzentred deed in het gebied der alleenheersching” door het oprig-
 ten van het Provinciaal Hof van *Holland*, dewijl hij daardoor de vrije gemeente-instel-
 lingen vernietigde of ontzenuwde, om eene van hem geheel afhankelijke regtbank in
 hare plaats te stellen. Het is waar, er wordt dikwijls onder de vorige Graven van een
Raad of Hof, Hoogen Raide geheeten, melding gemaakt, weshalve eenigen meenen,
 dat het Hof van *Holland* reeds vroeger is ingesteld. Maar met dien *Hoogen Raide* door-
 reisden de Graven hunne landen, overal regtsprekende; want zoo lang de Lands-
 heer zelf tegenwoordig was, hield alle door hem aan anderen verleende regtspraak op.
 Van deze rondgaande Hoven of Raden der Vorsten, was het Hof, door *FILIPS* ingesteld,
 geheel onderscheiden. Dit Hof immers, was aan een vasten zetel verbonden, had een
 bepaald regtsgebied en bestond uit acht leden, door den Graaf benoemd, welke te
 eersten aanleg uitspraak deden over alle betwiste grafelijke regten en domeinen, over
 lijf, leven en goederen van Edelen en van 'sGraven hooge Ambtenaren; ook zaten zij
 in hooger beroep terecht over alle vonnissen, in burgerlijke zaken door de andere regt-
 banken gewezen, welke daardoor van de beslissende magt werden beroofd, terwijl aan
 de oude, door de wijze van zamenstelling, zeer onafhankelijke vierscharen, alle kracht
 benomen werd. Daar nu het Hof het gezag van der steden willekeuren, naar welke
 de Schepenen de geschillen beslechtten, miskende, zoo vernietigde het steeds de von-
 nissen, welke er naar gewezen waren, en sprak regt alleen naar de algemeene wetten,
 of, wanneer deze zwegen, naar eigen goeddunken. Voorts wisten de Raadsleden alle

(1) J. A. LEYDIS, *Chron. Belg. Lib. LII. c. 11. p. 334—337.*

1300—
1581

zaken, aan welke hunnen aansteller en begunstiger, den Graaf, gelegen was, zelfs die, welke bij lagere regtbanken reeds waren beslist, door hunne einduitspraken te zijner gunste te keeren. Langs dien weg poogde FILIPS de regtsbedeeling der steden aan zich te trekken, en de belangen der burgers van zijn wil afhankelijk te maken. Daartoe strekte ook het oprigten van eenen Raad van *Vlaanderen*, tot welken de kleine gemeenten, welke onder het regtsgebied der groote steden behoorden, in hooger beroep konden komen. FILIPS voerde ook, in plaats der oude formulen, van welke de openbare aanklager, eischer, en verweerder zich in regten moesten bedienen, de Fransche regtspleging met hare termijnen en dingtalen in, hetgeen de vorige zoo eenvoudige regtsvordering vreesselijk verlengde. KAREL *de Stoute* ging verder. Hij rigtte niet alleen, op het voetspoor zijns vaders, het Hof van *Gelderland*, en zijn bastaardbroeder DAVID *van Bourgondië* dat van *Utrecht* op, maar tastte nog gevoeliger 's volks vrijheden en regten aan door het vestigen van eenen Hoogen Raad te *Mechelen* in Veertienhonderd drie en zeventig. Dit ligchaam bestond uit den Kanselier of Zegelbewaarder des Hertogs, den Vicarius des Kanseliers of *chief du grant conseil*, twee Presidenten, vier Ridders van het Gulden Vlies, zes Requestmeesters, en twintig Raadsleden, waarvan acht geestelijke en twaalf leken. De Hertog zelf was het hoofd en de eerste regter. Daarenboven waren er drie Griffiers, een Procureur-Generaal met eenen Substituut, twee *advocati Principis*, en andere dienaren (*ministri*). Allen moesten zich jaarlijks verbinden tot eene strikte waarneming van hun ambt en eene onpartijdige en onomkoopbare regtsbediening, waarop de Hertog ten sterkste gezet was. Dikwijls woonde hij de voltallige vergadering bij, gezeten op den hertogelijken stoel, het hoofd versierd met eene gouden kroon, en het zwaard in de hand. Door dien Hoogen Raad werd in sommige zaken ter eerste instantie, in andere bij appél, in andere eindelijk bij revisie regt gesproken. Aan dit gerechtshof konde van alle andere hoven door partijen en door den Procureur-Generaal des Vorsten of den Advocaat-Fiscaal van *Holland* worden geappelleerd. Hierdoor werd het dierbaar en gewichtig voorregt van niet buiten 's Landspalen gedaagd, en alleen door de regters zijner woonplaats naar de wetten gevonnisd te worden (*privilegium de non evocando*) met voeten getreden, en de Landzaat gedwongen, zijne gewestelijke en plaatselijke regten op te geven, en de uitspraak over eer, leven en bezittingen aan eene regtbank over te laten, die bijna geheel uit vreemdelingen zamengesteld en van den Heer grootelijks afhankelijk was. Geen wonder derhalve, dat men dadelijk na den dood van KAREL *den Stoute*, bij zijne dochter MARIA op de afschaffing er van aandrong, waarin deze Vorstin bij het Groot Privilegie bewilligde. In Vijftienhonderd drie echter herstelde FILIPS *de Schoone* dit ligchaam, daar hij zulks, gelijk zijne voorgangers, noodig oordeelde, om eenheid van gewoonten en wetten bij zijne onderdanen in te voeren, en dus allengs uit de verschillende gewesten zijner heerschappij één geheel te vormen. Sedert bleef de Hooge

Raad te *Mechelen* in stand, maar werd, even als al de andere gerechtshoven, door KAREL V 1300--
aan de Landvoogdes MARGARETHA van *Oostenrijk* en den Geheimen Raad onderworpen, 1581
en kreeg verbod, voortaan brieven van gunst, kwijtschelding, vrijgeleide of dergelijke
te verleen. Daarentegen gaf hij aan dit ligchaam de magt, gebrekkige of met
de billijkheid strijdige instellingen te verbeteren, en nieuwe regelen voor te schrijven,
naar welke men voortaan in regte moest handelen. De Mechelsche Raad strekte zijn
regtsgebied over bijna geheel *Nederland* uit, tot dat de Noordelijke Gewesten zich
onafhankelijk maakten. In de Zuidelijke *Nederlanden* bleef hij bestaan tot het einde
der vorige eeuw, muntte uit door onkreukbare handhaving van het regt, en werkte
gunstig op de eendragt en verbinding dezer gewesten. Zijne dienstvoorschriften (in-
structien) komen grootendeels overeen met die, welke door KAREL V in Vijftienhonderd
een en dertig voor het Hof van *Holland*, dat tot Achttienhonderd elf in *den Haag*
gevestigd is geweest, waren vastgesteld en welke, met eenige wijzigingen, tot op
onzen leeftijd aldaar zijn gevolgd (1).

Er is reeds in het voorbijgaan opgemerkt, dat niet minder dan het inkrimpen van
de voorregten en vrijheden des volks, van de magt en den invloed der Steden, en van
de onafhankelijke regtsbedeeling, het invoeren van *staande* legers in *de Nederlanden*
onder KAREL den *Stoute* strekte, om de uitbreiding van het gezag der Vorsten gemak-
kelijk te maken (2). Tot nu toe had de krijgsmagt der Nederlandsche Heeren gewoon-
lijk bestaan uit de Edelen, Ridders, Knapen en Leenmannen, welke zwaar gewapend
met hunne onderhoorigen te paard dienden, uit de Poorters der steden en de vrije
Ingezetenen te platten lande, die een bepaald getal manschappen, meest te voet, bij
gewone heervaarten moesten leveren, welk getal echter, naar gelang van omstandigheden,
drie, ja vier maal verdubbeld konde worden, terwijl in tijd van nood elk ter *Lands-
weere* zich gereed moest houden (3). In *Friesland*, tusschen de *Zuiderzee* en *den Dol-
laart* werd men op het twaalfde jaar in het register van den heerban of der landweer
ingeschreven, en onder de krijgsheden opgenomen (4). Maar sedert de Graven zich in
buitenlandsche oorlogen wikkelden, welke de Landzaten niet goedkeurden, omdat zij
hun niet betroffen, en zij zich op hun oud voorregt beriepen, dat zij geen heer-
vaart schuldig waren dan binnen den Lande, ten ware zij, op 'sGraven bede, toege-

(1) G. A. G. VAN MAANEN, *Dissertatio historico-juridica de Supremo Mechliniensi Concilio*, 1824.
cap. I. § 15. c. II. p. 54—79. c. III. § 1, 2. VAN HEES VAN BERKEL, *Beschouw.* bl. 172—176,
185, 189, 202, 214. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. III. bl. 300.

(2) Hiervoor, bl. 503.

(3) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 512, 513.

(4) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 21.

1300— staan hadden, hem buiten 'sLands te dienen, waren de Vorsten we genoodzaakt
1581 naar huurbenden om te zien. Deswege werden somtijds vreemde krijgsknechten onder bijzondere Oversten tegen zeker *huur*, *shot*, *soudij* of *soldij*, denklijk afgeleid van het Fransche *sol*, en vanwaar deze loontrekkers *soudenieren*, *soudenaeren*, *soldoijeren*, *soldarii*, en later *soldaten* genoemd zijn, door den Vorst in dienst genomen en na afloop van den krijg of veldtogt afgedankt. Men vindt hiervan reeds verscheidene voorbeelden ten tijde der Graven uit de Huizen van *Holland* en *Henegouwen*. Onder de Vorsten uit het Huis van *Beijeren* werd het gebruik, bezoldigd krijgsvolk, doch alleen voor een *bepaalden* tijd, in dienst te nemen menigvuldiger. *KAREL de Stoute* stelde zoogenoemde *Waardgelders* aan, lieden, welke een gering *geld* trokken, om land of plaats te *bewaren*, of er de wacht in te houden, en die gereed waren, op den eersten wenk te velde te trekken. Hij schijnt hierdoor de invoering eener *staande krijgsmagt*, op het voetspoor van *KAREL VII* van *Frankrijk*, voorbereid te hebben. En toen in Veertienhonderd een en zeventig de Staten, na lang beraad, hem gelden hadden ingewilligd, tot *bestendig onderhoud* van achthonderd Speren of *Mannen van wapenen* (*gens d'armes*), vond hij spoedig gelegenheid, dit aantal tot een aanzienlijk bezoldigd leger uit te breiden. Immers in Veertien honderd vijf en zeventig had hij reeds twee en twintig honderd speren en een goed getal Engelsche boogschutters, die toen voor de beste gehouden werden, in vaste dienst, om van zijne lijfwacht niet te spreken. Dit krijgsvolk was, gelijk voorheen, in *benden* of *gezelschappen* verdeeld, *compagniën van ordonnantie* genoemd, omdat zij onder zekere *ordonnantiën* of krijgsregelen stonden, welke door den Hertog zelven waren opgesteld. Elke compagnie bestond uit honderd *speren*, elke *speer* uit acht man, onder welke men boogschutters te paard en te voet, kolfroer — of haakbusschutters, en pikeniërs telde. De Hertog zelf was Kapitein van elke compagnie, doch liet het bestuur er over aan een aanzienlijk Edelman onder den titel van *Conducteur* of *Condutier*, welke de ordonnantie moest bezweren en wien hij een staf (*baston de capitaine*), omwonden met blaauwe en witte zijde, de kleuren van het huis van *Bourgondië*, ten teeken van bevel van zijnentwege liet voeren en, zoo hij het goedvond, alle jaren veranderen (1). In de zestiende eeuw bestonden de compagniën of vaandels soms uit twee honderd vijftig, soms uit twee honderd of honderd vijftig, doch het meest uit slechts honderd dertien man (2). Het moge waar zijn, dat wijl de Steden altijd het voornaamste aandeel in de kosten van het onderhoud der staande krijgsmagt moesten dragen, de burgerlijke Regering daardoor op het bezoldigd leger eene

(1) *Hist. d. Satisf. v. Goes*, bl. 296. VAN WIJN OP WAGENAAR, St. IV. bl. 39—47. BOSSCHA, *Neerl. Heldend. te Land*, D. I. bl. 114, 115, 121.

(2) *Hist. d. Satisf. v. Goes*, bl. 108 (3).

betrekking erlangde, waardoor de Vorst er niet uitsluitend dat vrijmagtig gezag over 1300—
had, hetwelk tot de vrije uitoefening zijner souvereine regten van oorlog en vrede noo- 1581
dig was (1); het is echter niet minder waar, dat de kracht der wapenen, het holwerk
der vrijheid toen elk burger nog krijgsman was, hetgeen verzet tegen een wet- en
regtschendenden Vorst gemakkelijk maakte, thans eene borstwering werd voor willekeur
en overheersching; dat de opvolgers van *MARIA van Bourgondië*, gesteund door de vaste
en bezoldigde scharen, die op hunne wenken vlogen, hun gezag en vermogen, ten
koste van de voorregten en vrijheden des volks, hetwelk eindelijk ook niet meer ter
heervaart geroepen werd, hoe langer zoo meer uitbreidden; en dat onder *KAREL V* al
de magt, bij Edelen en Steden of Staten bezeten, in handen eens enkelen dreigde over
te gaan. De onhandigheid van 's Keizers opvolger, welke de snaren te sterk spande,
verhinderde aan de dwingelandij, welke reeds voor de deur stond, om binnen te tre-
den en wekte de Nederlanders op uit hunnen staat van afmatting en moedeloosheid (2).

Het gebruik van het buskruid en der vuurwapenen had ondertusschen eene groote om-
wenteling in het krijgswezen te weeg gebracht. Onbetwistbaar is reeds in de eerste helft
der veertiende eeuw het buskruid hier te lande bekend geweest. Men noemde het
toen *donderkruid*, en het geschut, waardoor er mede geschoten werd, *donderbussen*,
welke in Dertienhonderd vier en vijftig in *Gelderland* in gebruik waren (3). De
grootte donrebusse van *Utrecht* is in Dertienhonderd negen en vijftig voor *Delft* geweest,
toen die stad door Hertog *ALBRECHT van Beijeren* belegerd werd; zij schoot steenen van
vier honderd pond. Later wordt deze soort van geschut meermalen bij het belegeren
en verdedigen van steden en sloten aangetroffen. Zoo lang echter de werking van het
buskruid zich alleen door het grof geschut, voornamelijk tot vernieling van muurwerk,
deed gevoelen, bragt het geene aanmerkelijke verandering in de krijgskunst.
Alleen begon men er nu op bedacht te zijn, om de muren bij een gevreesden aanval,
van achteren met aarde aan te hoogen, en de torens er op, tot meerdere stevigheid,
met klei en aarde te vullen. De groote omkeering in het krijgswezen had plaats door
de invoering en snelle verspreiding van de hand-vuurwapenen in de eerste helft der
vijftiende eeuw. » Toen ieder enkel man, met het doodelijk schietgeweer in de hand;
toen zelfs de zwakste bloodaard, op een verren afstand of verborgen achter struiken
en heggen, den reusachtigen Ridder, hoezeer verschanst in het metaal, uit den zadel
kon schieten; toen de dapperste Ridderbenden, zelfs bij den nadrukkelijksten aanval,
vielen of terugdeinzen moesten voor een hoop veracht voetvolk met vuurroeren gewa-

(1) BOSSCHA, *Neerl. Heldend. te Land*, D. I. bl. 122. v. WIJN OP WAGENAAR, St. IV. bl. 47, 48.

(2) *Hist. d. Satisf. v. Goes*, bl. 297. VAN HEES VAN BERKEL, *Beschouw.* bl. 206—208.

(3) v. HASSELT, *Geld. Maandw.* bl. 297.

1300—pend, en de Edelen den voortgang van het hun zoo heilloos wapen niet konden stui-
 1581 ten — toen was het met den glans en de alleenheerschappij van den Adel in den oorlog gedaan. Het voetvolk verving nu de Ridder-ruiters als hoofdmagt der legers, en de Edelen moesten zich vergenoegen, met te dingen naar de eer, om als Bevelhebbers de benden aan te voeren, wier bewegingen, hoopswijze, elk op zich zelve en in samenwerking met elkander, het onderwerp werden van *taktische* en van *strategische* kennis, welke, steunende op vaste wiskunstige gronden, het handwerk van den oorlog tot eene wetenschap verhieven (1).” KAREL V vermenigvuldigde het gebruik der vuurwapenen, en gaf aan de staande krijgsmagt door eene geregelde binnenlandsche werwing en eene eigene regtspleging meer kracht en zelfstandigheid (2).

De invoering van het buskruid bragt insgelijks eene groote verandering in het zee-zezen. Het eerst vindt men van gebruik er van op onze schepen gewag gemaakt in Dertienhonderd zes en negentig, toen Hertog ALBRECHT *van Beijeren* met eene vloot naar *Friesland* overstak (3). Twintig jaren later worden onder de middelen van verdediging op de schepen uitdrukkelijk *bussen*, dat is kanonnen, genoemd; en weldra waren het geschut en het handgeweer er de gewone wapenen. De scheepsstrijden, welke tot nu toe zeer veel overeenkomst met de gevechten te lande hadden, werden van een anderen aard. De overmagt en de persoonlijke moed der strijders, die vroeger meestal den uitslag van den strijd beslisten, verloren veel van hunne kracht, terwijl het meerder aantal stukken geschut en het wel of kwalijk bedienen er van voortaan, doorgaans, de overwinning of de nederlaag bepaalden. De schepen werden nu ook vergroot, verbreed, en inwendig veel verbeterd, zonder welk de nieuwe wapening onnut zou gebleven zijn. Niet minder van invloed op het zeezezen was de invoering van het kompas, hetwelk, naar het schijnt, eerst tegen het einde der veertiende eeuw hier te lande in gebruik geraakte, en denkelijk niet dan met den aanvang der vijftiende eeuw, zoo hier als elders, door alle zeelieden is gebezigd geworden. Nu behoefde men zich niet langer, zoo als weleer, alleen op de dikwerf onzekere berekeningen, uit den stand der sterren afgeleid, te verlaten, en de kusten waren niet meer volstrekt noodig tot wegwijzers, van welke men het niet waagde,

(1) BOSSCHA, *Neerl. Heldend. te Land*, D. I. bl. 105.

(2) v. WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 78, 79. RACER, *Overijss. Gedenkst.* D. III. bl. 206—212, 230. NIJHOFF, *Gedenkww. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. I. bl. LXXXV—XC. BOSSCHA, *Neerl. Heldend. te Land*, D. I. bl. 97—106, 112—119, 121—123. Hoe ongeregeld nog in de vijftiende eeuw de veldslagen geleverd werden, blijkt uit den slag van *Mont-VHery* in 1465. *Memoires de COMINES*, Liv. I. ch. 3.

(3) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 306.

zich verre te verwijderen. Alle zeeën der wereld werden van nu aan door middel van 1300—
 het kompas doorkliefd, alle streken der aarde aan elkander verbonden. De zeevaart- 1581
 kunst verbeterde, of liever, werd in het leven geroepen. Op de verre togten, die nu
 ondernomen werden en waardoor de schepen in aantal en grootte moesten toenemen,
 verkregen de zeelieden meer ondervinding en kwamen in aanraking met volken, wier
 vorderingen in den bouw, de inrigting en de wapening van schepen zij niet te ver-
 geefs leerden kennen. De koopvaarders, die tot nu in de nabuurschap dezer gewesten
 ongestoord handel dreven, moesten thans behoorlijk gewapend worden tegen de roo-
 vers, welke elders de zeeën onveilig maakten, en dit moest tevens de zeelieden in
 den krijg te water oefenen. De vloten bestaan nog wel, en zelfs lang daarna, slechts
 uit ten krijg toegeruste koopvaardij-schepen, maar de bodems zijn van veel grooter om-
 vang en van steviger bouw dan voorheen. De scheepsstrijden worden nu niet meer
 bijna uitsluitend op de stroomen en rivieren geleverd, de zee is de plaats waar het
 oorlogspleit beslecht wordt. Tot bescherming van handel, visscherij en zeevaart worden
 gewapende bodems, *Vrede- of Geleischepen*, naderhand *Konvooijen* genoemd, en in de
 zeegaten en op de stroomen *Seinschepen* gelegd, om tegen een vijandelijken overval
 op zijne hoede te zijn, en de koopvaarders te waarschuwen of te helpen. Tot afwe-
 ring van gemeenschappelijke gevaren, verbonden zich de koopvaardij-schepen, om, wel
 gewapend, te zamen in Admiraalschap te varen, dat is, bijeen te blijven en elkander in
 nood bijstand te bieden. Hiervan wordt reeds vroeg gewag gemaakt, en in de eerste helft
 der zestiende eeuw vindt men het Admiraalschapvaren dikwijls vermeld. Verscheidene
 sloopstogten en gevechten getuigen voor de ontwikkeling, welke het Nederlandsche
 zeewezen, spoedig na het in gebruik raken van het buskruid, de vuurwapenen en het
 kompas, verkregen had. Onder *FILIPS van Bourgondië* was het oppertoezicht over de
 zeemagt aan *HENDERIK van Borselen*, onder den titel van *Kapitein Generaal en Admi-
 raal van de zee*, toevertrouwd, in welke waardigheid hij door zijn zoon *WOLFAARD*
 werd opgevolgd. De titel van Admiraal, afkomstig, naar men wil, van het Arabische
Amir of *Emir* (bevelhebber), schijnt hier te lande niet vóór het einde der veertiende
 eeuw in gebruik te zijn gekomen. Hertog *ALBRECHT van Beijeren* stelde over
 zijne vloot tegen de Friezen, twee Admiralen uit de huizen van *HEENVLIET* en *EG-
 MOND*, doch slechts tijdelijk aan. Eerst vijftig jaren later vindt men Admiralen voor
 het leven benoemd. Hun gezag werd aanmerkelijk uitgebreid, toen *MAXIMILIAAN*
 bij een bevelschrift bepaalde, dat zij 's Vorsten *Luitenant Generaal over de zee en
 hare stranden* waren, en aan hun toezigt het geheele zeewezen onderworpen zou
 zijn. Overeenkomstig dit bevelschrift, en waarschijnlijk kort na het uitvaardigen er
 van, werd een *Zeeraad* of *Admiraliteitshof* ingesteld; althans zeker is, dat zulk een
 ligchaam vóór den opstand tegen *Spanje* bestaan heeft. Alles wat betrekking had tot
 het zeewezen en voor regterlijke uitspraak vatbaar was, werd aan dezen Raad onder-

1300—
1581 worpen, doch het blijkt niet, dat hij, zoo als de Admiraliteiten in later dagen, zich met de toerusting van oorlogsschepen heeft bemoeid; dit schijnt de Admiraal en zijn Stedehouder voor zich te hebben voorbehouden. Door het oprigten van dien Raad verkreeg het bestuur der zeezaken eene vastheid en regelmatigheid, welke daaraan tot nu ontbroken hadden; het zeewezen bleef niet langer zonder toezigt, of aan het gezag van één enkel Opperhoofd toevertrouwd, terwijl aanzienlijke en kundige mannen in de gelegenheid gesteld waren, den Admiraal voor te lichten en van goeden raad te dienen. De Hollanders echter erkenden in zeezaken alleen den Stadhouder van hun gewest, en het Hof van *Holland*. De handelsteden, of in haren naam de Staten van *Holland*, oefenden invloed op het zeewezen en er eenig gezag over uit, die zich evenwel niet naauwkeurig laten omschrijven. Velen meenen, dat de Hollandsche en Zeeuwsche koopsteden, welke ter bescherming van den handel somtijds op *eigen kosten* vloten uitrustten, dit op *eigen gezag* deden, en zelfs naar willekeur oorlog aanvingen en vrede sloten, zoo als elders in eenige Nederlandsche Staten, onder anderen in *Gelre*, *Friesland* en *Groningen*, het geval was. Anderen, daarentegen, beweren, dat het opperbewind van het zeewezen, door alle tijden heen, den Graaf heeft toebehoord. — Er is reeds ter loops aangemerkt, dat het gebruik van de vuurwapenen en van het kompas eene groote verandering in den scheepsbouw noodzakelijk maakte. Tot verre togten en het leveren van gevechten, waarin het geschut het voornaamste middel van verdediging en aanval was geworden, werden de *koggen*, tot nu de grootste en sterkste schepen, te klein en te zwak bevonden. *Baardsen*, inzonderheid *Hulken*, grooter van omvang en beter gebouwd, namen hare plaats in, waarbij weldra de stevigere *Karvelen* of *Kravelen* kwamen, dus geheeten, omdat er niet, zoo als tot hertoe geschied was, de planken over elkander gelegd, maar met sponden in elkander gedreven waren, hetgeen men *karvelen* noemde. In de vijftiende en zestiende eeuw werden, behalve onderscheidene andere soorten van vaartuigen, voornamelijk *Galeijen* gebruikt, als bij uitnemendheid voor de krijgsdienst op de binnenwateren geschikt. De grootte der schepen, welke ten oorlog werden uitgerust, was zeer verschillende; men schijnt echter daartoe de voorkeur gegeven te hebben aan bodems, welke vier honderd, drie honderd, en minder tonnen groot waren. De kleinere schepen voerden gewoonlijk twee, de grootste drie masten; eenige hadden nabij den achterstevan, ter hoogte van de kampagne, nog eene soort van mast, of veeleer spriet, waaraan een klein zeil werd gehecht, om meer vaart te kunnen maken. In de plaats der vroegere kasteeltjes en koketten (1), waren de masten thans voorzien van marsen, in welke grootere en kleinere schietgaten waren, geschikt om ligte stukjes geschut en eenige manschappen te bevatten, die van-

(1) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl. D. II. St. I. bl. 514.*

daar uit den vijand afbreuk konden doen. Gelijk als vóór de invoering der vuurwape-^{1300—}
 1581
 nen, bevonden zich nog in de vijftiende en zestiende eeuw op de twee stevens van het schip een voor- en een achterkasteel, die, inzonderheid het laatste, zeer hoog uitgebouwd en, even als het scheepsdek, met zware afhellende planken of beschuttingen, tot afwering der kogels, bedekt waren. Soms werden op groote schepen de beide kasteelen aaneen verbonden door eene overdekte brug, langs welke het scheepsvolk elkander bijstand bood. Aanvankelijk waren de kasteelen alleen met schietgaten voor handgeweer voorzien, doch later plaatste men er ook een aantal zwaarder en ligter geschut in; het voorkasteel diende mede tot verblijf der manschappen. De meeste schepen waren getooid met het wapen van den Vorst, van den Admiraal, of van bijzondere steden, en geheel met de kleuren dier wapens, of andere sieraden beschilderd. In den strijd en bij plechtige gelegenheden, prijkten de masten met eene menigte zijden en andere veelkleurige groote en kleine vlaggen of *pennoenen*, wimpels en standaarden. Op het achterkasteel stond boven het roer een groote standaard, in welken het volle wapen van den Vorst of van den Admiraal was afgebeeld. Een soortgelijke standaard woei van den top van den grooten mast, en was het onderscheidingsteeken van den Bevelhebber der vloot, hetwelk door hem alleen gevoerd mogt worden. Daaronder wapperde een breede gespletene wimpel, die met 's Vorsten of des Admiraals wapen versierd en zoo lang was, dat hij tot in het water afhing. De overige masten waren insgelijks van een of meer smallere en kortere wimpels voorzien. Wat de wapening der schepen betreft, het getal der stukken geschut kan niet groot geweest zijn, zoo lang zij over de boorden of zijden gelegd werden. Sinds de uitvinding der geschutpoorten, denklijk omstreeks Vijftienhonderd, waardoor het geschut op het dek beter kon gelegd worden, vermeerderde het getal stukken aanmerkelijk, vooral ook omdat het middel was gevonden, in plaats van één dek, twee en meer dekken, in plaats van ééne batterij, twee en meer batterijen boven elkander te maken, en het kanon van nu aan op eene meer doeltreffende wijze dan vroeger, op den voor- en achterstevan kon geplaatst worden. Daar er geene vaste bepalingen bestonden omtrent de wijze van wapening der oorlogsschepen, zoo werd hiermede zeer eigendunkelijk gehandeld, en een schip met zoo veel en zoodanig geschut voorzien, als tijd en gelegenheid veroorloofden. Vandaar dat er onder al de gewapende schepen in de eerste helft der zestiende eeuw, zeer weinige gevonden werden, die evenveel stukken geschut voerden en dezelfde soort van kanon bezaten. In het algemeen werden de koopvaardijsschepen, ten krijg toegerust, met niet meer dan acht of tien, doch de schepen, uitsluitend voor den zeeoorlog bestemd, met dertig tot vijftig stukken gewapend. Het geschut was, over het geheel, klein en ligt van kaliber. De *Falkonetten*, *Kwartierslangen* en ook eenige kleine *Slangen*, van welke men zich destijds bediende, schoten van één tot vijf ponden, en de halve *Slangen* of *Serpentijnen* van acht tot zestien ponden ijzers.

1300—
1581

Onder de *Steenbossen* waren er die kogels van negen pond schoten, en uit de *Hoofdstukken* werd met kogels van zes tot zes en dertig, ja, zelfs van vijftig ponden gevraagd; deze laatste dienden, naar het schijnt, ter bescherming van den boeg en achtersteven, welke anders weinig verdediging hadden. De *Steenbossen*, gelijk de naam reeds aanduidt, en de meeste *Hoofdstukken* schoten geen ijzeren, maar zoo als oudtijds uit de *Oestelen* en *Springalen*, steenen kogels; enkele echter ook looden, of looden met ijzer vermengde kogels. De allereerste stukken waren, vermoedelijk, van geslagen ijzer, doch sinds het gieten van het kanon gelukt was, werd weinig anders dan gegoten geschut gebruikt. In het begin waren de stukken uit twee, somtijds zelfs uit drie en vier deelen zamengesteld, welke met ijzeren banden en stroppen aaneen gehecht waren, maar ook, wanneer zulks noodig was, van elkander konden worden losgemaakt. Het middel om geschut in één stuk te gieten, omtrent het midden der vijftiende eeuw gevonden, nam vele gebreken en bezwaren weg, welke door deze omslagtige samenstelling, in het kanon en in de bediening er van bestaan hadden. Niettemin bleven zeer vele van deze oude stukken, *Kamerstukken* genoemd, nog een geruimen tijd in gebruik, waarschijnlijk omdat zij, bij de buitengewone lengte en zwaarte van het grof geschut, want men vond toen op de schepen stukken van vijftien en zestien voet lang, en bij den niet zeer grooten omvang der bodems veel gemakkelijker te behandelen waren dan de in een stuk gegoten kanonnen. Het snel en doeltreffend gebruik van het geschut werd daarenboven verhinderd, dewijl het kanon, zelfs tot in het begin der zestiende eeuw, op de schepen niet rustte op rampaarden of affuiten met wielen of raderen voorzien, maar op en tusschen balken, waar het met touwen en ringen was vastgemaakt. Het scheepsgeschut bleef nog in vele opzichten gebrekkig, ook toen het in houten loop en laden vast lag en, wanneer het *Kamerstukken* waren, met de tromp aan het boord der schepen werd vastgesjord, daar dit de juiste rigting er van bijna geheel moet belet hebben. Behalve van het kanon, bediende men zich ook van verschillende soorten van handschietgeweer op de schepen, als van *Haakbussen*, *Koluvren* of *Kolven*, *Roeren*, *Musketten* en van *Haaksen* of *Haakbossen*, eene zware en meer dan dubbele soort van *Musketten*, die in de schietgaten gelegd of op ijzeren spillen vastgehecht werden. De hand- en voetbogen schijnen tegen het midden der zestiende eeuw buiten gebruik geraakt te zijn. *Vuurpijlen* of *Raketten*, *Vuurpotten* en *Vuurballen* dienden om brand in de vijandelijke schepen te wekken. *Voetangels* werden langs de scheepsboorden gelegd, om de enterenden en overspringers te vangen. Het scheepsvolk, waarvan dikwerf een gedeelte uit landsoldaten bestond, was voorzien van ijzeren harnassen, stormhoeden, kragen, arm- en been-scheenen, en gewapend met sabels, bijlen, knodsen met ijzeren pennen beslagen, pieken en lansen, van welke sommige veertien tot zeventien voet lang waren en denklijk dienden, om de schepen, welke trachtten te enteren, af te weren. Te

Vere, de gewone zetelplaats der Admiralen en van het hof der Admiraliteit, was een 1300—
artilleriehuis ter bewaring van het geschut en andere scheepsbehoeften. Op last van 1581
FILIPS II, werd aldaar een arsenaal of wapenhuis gebouwd, en daarin alles, wat tot de
uitrusting en wapening van 's Konings vloot noodig was, opgelegd. Het toezigt er over
voerde een der aanzienlijkste Edelen, onder den titel van *Groot-Konstapel* of *Stapelier*
van Zeeland. De bemanning der schepen geschiedde gewoonlijk door vrijwillige wer-
ving, op handgeld en tegen kost en soldij voor een bepaalden togt. Bij gebrek echter
van een genoegzaam getal bekwame zeelieden, werd de koop- en zeevaart verboden
tотdat de oorlogsvloot behoorlijk bemand zou zijn, ja, somtijds zelfs van Hoogerhand af-
gekondigd, dat alle onderzaten, gewoon ter zee te varen, des verzocht zijnde, gehou-
den waren, tegen redelijk loon, op de oorlogsschepen te dienen. Het getal manschap-
pen aan boord was, over het algemeen, vrij aanzienlijk. Schepen van drie honderd
ton, onderanderen, telden twee honderd vijftig tot twee honderd tachtig koppen,
en de kleinere bodems naar evenredigheid. Het scheepsvolk werd, na het afleggen
van den eed van getrouwheid en pligtsbetrachting aan den Vorst en aan den Admi-
raal, gemonsterd en aan boord in kwartieren, gewoonlijk vier in getal, verdeeld,
over ieder van welke een kwartiermeester was aangesteld. Elk der schepelingen, ge-
woonlijk in zeelieden of matrozen en busschietters verdeeld, werd het werk opgedragen,
waarvoor hij zich had aangegeven, of waartoe men hem bekwaam oordeelde. De Kapi-
tein ontving zijne aanstelling van den Admiraal Generaal, en voerde het bevel over het
schip. Hij had onder zich een tweeden Bevelhebber met den titel van *Stadhouder*, een
of twee schippers, stuurlieden, bootslieden, schietmans, bootsgezellen, en krijgsknech-
ten. Op elk schip was een priester, een heelmeeester, een bottelier, en een kok. De
straffen op het overtreden van orde en krijgstucht waren gestreng en wreed. Hij, bij
voorbeeld, die een ander doodde, moest, zonder genade, aan den doode gebonden en
met hem over boord gezet worden. Wie een ander met de hand smart toebragt, dien
werd de hand afgehouden. Wie een mes trok tegen een anderen, maar hem geene
smart aandeed, moest met een broodmes door de hand gestoken worden; en hij, welke
den vrede schond, verbeurde de hand, waarmede hij dien verbroken had. Het van de
ra vallen, kielhalen en andere straffen waren mede in gebruik. Van de oudste tijden
af, werd voor de voeding der schepelingen naauwkeurig zorg gedragen, en deze was
reeds in de helft der zestiende eeuw genoegzaam op dezelfde wijze ingerigt, als zij
daar na bij het Nederlandsche zeewezen is gebleven. Sedert het bestuur van KAREL V,
voorzagen de Bevelhebbers der schepen, tegen een bepaalden prijs, in de schafting
hunner manschappen, hetgeen eerst door Koning LODEWIJK is afgeschaft. De vloten
waren in twee of meer smaldeelen gesplitst, over welke, onder den Admiraal, een of
meer Onder-Admiralen het bevel voerden. De Opperhoofden seinden hunne onderhoo-
rigen des daags door middel van vlaggen en wimpels; des nachts met lantarens en

1300—
1581— vuurpotten of vuurpannen. Men maakte ook gebruik van leuzen of wachtwoorden, die dagelijks verwisselden. Door KAREL V werden deze regelingen, bij de meerdere ontwikkeling van het zeewezen, geheel gewijzigd, grootelijks uitgebreid, en aanmerkelijk verbeterd. Tot dien tijd toe waren de vloten nog geheel zamengesteld uit koopvaardischepen, welke, gelijk oudtijds, doch nu met overleg en toestemming der Staten, in de koopsteden en zeeplaatsen, tegen betaling van zekere huur en vergoeding van alle schaden, voor de krijgsveld in beslag genomen en ten oorlog toegerust werden. Somtjids boden de koopsteden en zeehandelaars, welke dikwerf bij het uitrusten eener vloot ter bescherming van hunne schepen en goederen groot belang hadden, uit eigen beweging den Vorst een zeker getal bodems aan, welke geheel of gedeeltelijk door hen uitrust en onderhouden zouden worden. Het denkbeeld, eene *vaste* zeemagt hier te lande, in navolging van andere staten, op te rigten, verrees, naar het schijnt, bij KAREL V niet alleen uit de overtuiging, dat men meer sterkte kon geven aan schepen, die uitsluitend voor den krijg toegerust werden, dan aan bodems, welker inrigting en bestemming niet toelieten meer dan eene batterij te voeren, maar ook, om zich daardoor zoo wel van de afhankelijkheid te ontslaan, waarin hij zich door de noodwendigheid bevond, vloten, geheel uit schepen aan zijne onderdanen behoorende, zamen te stellen, als om het zeewezen dezer gewesten dienstbaar te maken tot schraging en vergrooting van zijn gezag. Vermoedelijk heeft de Keizer dit plan eerst in de laatste jaren zijner regering verwezenlijkt. Die *vaste* zeemagt, welke bij de beperkte geldmiddelen niet dan langzaam kon uitgebreid worden, bestond slechts, ook nog onder het bewind van FILIPS II, uit eenige weinige krijgsschepen, en geraakte door een opstand tegen *Spanje* weldra geheel in verval. Maar de Nederlanders, nu met deze belangrijke instelling bekend geworden, rigtten, nadat zij het Spaansche juk hadden afgeworpen, eene *vaste* zeemagt op, welke, van tijd tot tijd vergroot en verbeterd, voordat eene halve eeuw was verstreken reeds zeer aanzienlijk was, en spoedig de schrik der volken en de beheerscheresse der zeeën werd (1).

Met de uitbreiding en verbetering van het zeewezen, gingen die van den handel en scheepvaart gepaard. Er is aangetoond, hoe reeds in de dertiende eeuw de instelling der vrije gemeenten in de steden en de verstandige maatregelen en bepalingen der Hollandsche Graven weldadig werkten op de ontwikkeling van den handel, de nijverheid, en de koopvaardij (2). In de veertiende en vijftiende eeuw stegen zij, ondanks de langdurige binnenlandsche veeten en de veelvuldige buitenlandsche oorlogen, tot steeds hooger en bloei. Door de Kruistogten waren nieuwe handelswegen geopend, en betrek-

(1) DE JONGE, *Gesch. v. h. Nederl. Zeewezen*, D. I. bl. 27—168.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl. D.* II. St. I. bl. 515—520.

kingen tusschen het Noorden en het Zuiden van *Europa* in het leven geroepen. Sinds 1300—
 de Venetianen in Twaalfhonderd vier *Konstantinopel* hadden ingenomen, waren *Venetië* ¹⁵⁸¹
 en andere Italiaansche zeesteden de middelpunten van den Oosterschen handel gewor-
 den. De kostbare voortbrengselen van *de Indiën* werden nu niet, gelijk vroeger, langs
 den grooten handelsweg over *Kiow* en *Novogorod* naar de havens der *Oostzee*, en van
 daar naar *de Nederlanden* en de *Rijngewesten* gevoerd (1), maar van de Italiaansche
 markten langs den naderen handelsweg van *Venetië* over *Tirol*, *Augsburg*, *Frankfort*
 en *Keulen* naar *de Nederlanden* gebracht. Zelfs hadden eenige *Hollanders*, *Zeeuwen*
 en *Friezen* zich in *Venetië*, tot bevordering hunner handelsbelangen, gevestigd, en
 de alom gezochte voortbrengselen der Nederlandsche nijverheid werden aldaar tegen
 specerijen, zijde, boomwol, edele metalen en paarden ingeruild. Weldra echter kwa-
 men de Italianen zelve hier te lande, en in Dertienhonderd achttien verschenen de
 eerste Venetiaansche schepen te *Brugge* en *Antwerpen*, om er hunne ladingen te ver-
 koopen. De Italianen rigten er handel- of wisselhuizen op, en leerden den *Nederlanders*
 beter boekhouden. Hun wordt ook de uitvinding van den wissel in den handel, door
 anderen echter aan de Joden toegeschreven; eenige meenen zelfs, dat wissels reeds
 in de zevende eeuw bekend waren. Zeker is, dat dit handelspapier vroeg in *Neder-*
land in gebruik was; de invoering van het wisselregt echter ging aldaar zeer lang-
 zaam, en geraakte er niet voor de zestiende eeuw tot eenige volkomenheid. De aloude
 en belangrijke handelsbetrekkingen van *Holland* met *Engeland* (2) waren onder Graaf
 JAN II verbroken, en de Engelsche wolstapel was, tot groot nadeel van *Holland*, van
Dordrecht naar *Brugge* en *Mechelen* verlegd. In het laatste gedeelte der veertiende
 eeuw echter, bragten de Engelsche kooplieden den stapel van al de wol, welke
 naar herwaarts uitgevoerd werd, en men berekent dat dit jaarlijks honderd duizend
 zakken bedroeg; naar *Middelburg*. De handel tusschen *Gelderland* en *Engeland*
 was, sinds het huwelijk van Hertog REINOUW II van *Gelre* met de zuster des Konings
 van *Engeland*, uitgebreid en bevestigd. Hij werd voor een groot gedeelte door Hol-
 landsche schepen gedreven, en het verkeer tusschen *Holland* en *Engeland* was in
 het begin der vijftiende eeuw in bloeienden staat. Doch nadat bij eene volksbewe-
 ging in *Engeland*, omstreeks Veertienhonderd acht en twintig, eenige Noord-Neder-
 landsche kooplieden aan de woede van het graauw blootgesteld geweest waren, geraakte
 de handel op dat Rijk in eenen gedurig afwisselenden toestand. Wel is waar werden
 in Veertienhonderd drie en veertig de oude verbonden vernieuwd, maar een en twintig
 jaar later werd de invoer van alle gewassen, stoffen en handwerken uit *Holland*, *Zee-*

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl. D. II. St. I. bl. 517.*

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl. D. II. St. I. bl. 516.*

1300—*land* en andere staten van den Hertog van *Bourgondië* in *Engeland* verboden. Twee
 1581 jaren daarna is dat verbod weder ingetrokken en de vrije vaart hersteld, terwijl men in het volgend jaar een handelsverdrag sloot voor den tijd van dertig jaren. In Veertienhonderd zes en negentig werd het zoogenaamde *Groot Commercie Tractaat* tusschen *FILIPS den Schoone* en *HENDRIK VII* van *Engeland* gesloten. Na dien tijd zijn nog onderscheidene overeenkomsten met *Engeland*, in het belang der beide volken, aangegaan. De handel op *Frankrijk* bestond hoofdzakelijk in wijnen, bovenal in zout dat met geheele vloten naar *Holland* werd gevoerd; voorts in vaatwerk, gewerkt koper, honig, meekrap en in wol, sinds de Engelsche wolstapel naar *Calais* verlegd was geworden. Lakens, manufacturen, en pelterijen werden hier te lande naar dat Rijk uitgevoerd. Aldaar verkregen in de helft der vijftiende eeuw de Nederlandsche kooplieden eenige regten en vrijheden voor hunnen handel; en bij het verdrag van Veertienhonderd twee en tachtig tusschen *LODEWIJK XI* en *MAXIMILIAAN van Oostenrijk*, werd te gunste der wederzijdsche onderdanen, vrijheid voor vischvangst, scheepvaart en koophandel verleend. Belangrijker dan op *Frankrijk*, was de handel op het Noorden van *Europa*, welke, ondanks de onlusten in de Scandinavische Rijken, die langer dan eene halve eeuw duurden, niet werd afgebroken; zelfs verwierven er in dat onrustig tijdperk vele Nederlandsche steden nieuwe handelsvoorregten. Men voerde naar die oorden voornamelijk wijn, zout, bier, meel, graan, kruiderijen, wollen lakens, lijnwaden en kramerijen. Men bragt uit *Rusland*, bepaaldelijk uit *Novogorod*, ruwe pelterijen, huiden, was en talk; uit de drie Noordsche Rijken, koper, ijzer, hout, rundvee, paarden, gezouten vleesch, stokvisch, haring, talk, pek, hars, teer, en onderscheidene soorten van hout voor scheepsbouw en ander gebruik. Sinds Hollanders in de twaalfde eeuw aan de oevers van de *Wezer* en de *Elbe*, in *Holstein*, *Mecklenburg*, *Brandenburg*, *Pommeren*, *Pruissen*, *Saksen*, en *Thuringen* zich gevestigd, en de streken van de *Oostzee*, door *HENDRIK de Leeuw* verwoest, hoofdzakelijk weder bevolkt hadden, werden de bestaande handelsbetrekkingen met *Noord-Duitschland* uitgebreid en nieuwe aangeknoopt. De Nederlandsche kooplieden genoten er belangrijke voorregten en werden zelfs uitgenoodigd, de markten in de Noord-Duitsche steden te komen bezoeken. De Rijnhandel werd insgelijks levendig gedreven, en door de Duitsche Vorsten aangemoedigd. De handel bestond in wijn, zout, ijzer, hout, steenen, visch, boter en kaas. Men had jaren, in welke te *Lobede* van meer dan zeventienhonderd schepen, zoowel die op- als afvoeren, tol betaald werd, terwijl de vaartuigen van menige stad nog tolvrijheid genoten. Tusschen *Vlaanderen* en de *Noordelijke-Nederlanden* bestond reeds van vroeger tijd een belangrijk verkeer, hetwelk door het verleenen van vele vrijheden aan onderscheidene steden bevorderd werd. Maar bovenal werden deze handelsbetrekkingen uitgebreid, sinds *Brugge* de stapelplaats van koopwaren uit alle oorden van *Europa*, en eene wereldmarkt geworden was. Het voorregt

van sommige goederen aldaar in vrij entrepôt op te slaan, gaf geboorte aan eenen com-^{1300—}
missiehandel, welke inzonderheid door Vlamingen en Hollanders gedreven werd en ¹⁵⁸¹
de welvaart van *Nederland* grootelijks verhoogde.

Het behoeft geen betoog, dat door dit alles de handel der Nederlandsche steden, vooral van die, welke aan zee en aan rivieren gelegen waren, aanmerkelijk in bloei was toegenomen. *Dordrecht* verhieft zich in de dertiende en veertiende eeuw tot de voornaamste koopstad van *Holland*, doch stond dikwerf andere steden in den weg door het *stapelregt*, »eene der schromelijkste inbreuken op de vrijheid van handel,» welke men in de middeleeuwen kan aanwijzen. Ingevolge dit regt, door Graaf JAN I in Twaalfhonderd negen en negentig aan die stad verleend, moesten de koopwaren, welke den *Rijn*, de *Maas*, *Waal*, *IJssel*, *Lek* en *Merwe* afgevoerd werden, aldaar *stapel* houden, dat is, in andere vaartuigen overgeladen en drie dagen te koop gesteld worden, ten ware dit met geld wierd afgekocht. Groote voordeelen ontsproten hieruit voor de burgers, en sinds Graaf WILLEM III den Oostzeekooplieden tolvrijheid verleend had voor de waren, welke zij in *Dordrecht* te mark zouden brengen, vestigde zich aldaar een alleenhandel, die voor geheel *Holland* even drukkend als onverdragelijk werd. Behalve een aanzienlijken binnenlandschen handel, stond de stad in uitgebreide betrekkingen met *Duitschland*, de *Oostzeelanden*, *Engeland*, *Vlaanderen* en *Brabant*. *Rotterdam*, sinds Twaalfhonderd zeventig in het genot van stedelijke voorregten, begon zich, ofschoon wat onzeker op de grenzen van *Zeeland* en te nabij *Dordrecht* gelegen, echter als koopstad te vertoonen, om zich eerlang tot eene aanmerkelijke hoogte te verheffen. Vroeger gelukte dit aan *Amsterdam*. Door de tolvrijheid, welke FLORIS V aan die plaats in zijn gansche Land verleende, begon zij te bloeijen en haar handel toe te nemen, die zich spoedig niet alleen tot het binnenland bepaalde. Tegen het einde der dertiende eeuw dreef zij dien reeds met *Hamburg*, en in het midden der veertiende eeuw met *Denemarken* en *Zweden*, alwaar zij groote voorregten verkreeg. Om dien tijd geraakte deze stad ook in betrekking met de *Oostzeelanden*, welke de voornaamste tak van haren handel geworden is. Ongetwijfeld had zij hare koopvaart in het begin der vijftiende eeuw ook tot *Engeland* uitgestrekt. De schepen, met welke de Amsterdammers Hertog ALBRECHT van *Beijeren* in den togt tegen *Friesland* ondersteunden; de gewapende vaartuigen, welke zij uitzonden, om de Fransche en Schotsche kapers, of zoogenoemde *Likedeelers*, te beteugelen; de gewigtige diensten, welke zij aan Koning CHRISTIAAN van *Denemarken* bewezen; en de verbonden, welke zij met handeldrijvende staten sloten, getuigen tot welk een vermogen zij waren opgeklimmen. Door de verwijding van de zeegaten, het *Marsdiep*, het *Heersdiep*, en het *Vlie*, konden omstreeks het midden der vijftiende eeuw de groote schepen voor de stad komen, welke toen met twee honderd koopvaarders handel dreef op het *Noorden*, de *Oostzee*, *Engeland*,

1300—*Schotland, Frankrijk, Spanje, Vlaanderen en Brabant*, en door kooplieden uit het
1581 grootste gedeelte van *Europa* bezocht werd. *FILIPS van Bourgondië* erkende dan ook, dat *Amsterdam* den grootsten koophandel dreef uit het geheele gewest. Ook de andere *Hollandsche* steden geraakten door handel en nijverheid tot groote welvaart. *Brielle* voer sterk op *Engeland*, en genoot er onderscheidene voorregten. *Naarden* verkreeg in het midden der veertiende eeuw het stapelregt van alle visch, in *Holland, Kennemerland* en *Friesland* aangebragt. In *Hoorn* vestigden zich eenige *Hamburgers*, om hunne bieren te verkoopen, en de *Denen* dreven er grooten handel in vee. In *Leiden, Delft* en *Haarlem*, even als in *Dordrecht* en *Amsterdam*, leverden de lakenweverijen en bierbrouwerijen eene rijke bron van bestaan op; en de haringvisscherij, sinds de uitvinding van het haringkaken en zouten door *WILLEM BEUKELSZ.* te *Biervliet*, en nadat het eerste groote haringnet in Veertienhonderd zestien te *Hoorn* gebreid was, bragt *Enkhuizen, Hoorn, Medemblik*, ja, geheel *Noord-Holland* tot hoogen bloei. In *Zeeland* was een aanzienlijke handel in wijnen, en reeds vroeg vindt men er van wettelijke bepalingen gewag gemaakt, om het vervalschen van den wijn tegen te gaan. *Zierikzee*, de oudste en rijkste stad van dat gewest genoemd, had vele wolweverijen, zoutraffinaderijen, sloopstimmerwerven, eene bloeiende visscherij, en stond in handelsbetrekkingen zelfs met de *Noordsche Landen* en de kusten van de *Oostzee*. *Goes, Vlissingen, Vere, en Brouwershaven* waren grootendeels hun bloei aan de vischvangst verschuldigd. *Westkapelle* was eene belangrijke koopstad, welke reeds in het begin der dertiende eeuw op *Frankrijk, Engeland* en *Schotland* handelde. *Middelburg*, door Graaf *WILLEM II* met vele vrijheden begunstigd, bloeide inzonderheid door lakenweverijen en wedijverde daarin met *Vlissingen, Vere, Domburg* en *Westkapelle*. Sinds zich er de Engelsche wolstapel in Dertienhonderd tachtig gevestigd had, werd die stad door vreemde kooplieden, voornamelijk *Italianen*, bezocht, welke er de waren van het Oosten en Zuiden afzetten tegen de voortbrengselen der *Zeeuwsche* en *Hollandsche* nijverheid, als lakens, fijn linnen en fluweel, welk laatste *Haarlem* leverde, maar bovenal tegen Engelsche wol, welke door de *Venetianen*, als grondstof voor hunne beroemde lakenfabrieken, zeer gezocht was. Maar toen na verloop van tien jaren die stapel, welke voornamelijk de vreemdelingen herwaarts gelokt had, naar elders verlegd werd, verflaauwde dit handelsverkeer. En ofschoon de stad, naar het schijnt, later weder in het bezit van dat voorregt geraakt is, had zij in *Brugge* en daarna in *Antwerpen* te magtige naburen, om daartegen te kunnen wedijveren. De handel der *Landgewesten*, welke, althans in het gebied der *Bisschoppen van Utrecht* en der *Graven van Gelre*, in de twaalfde en dertiende eeuw zelfs uitgebreider geweest was dan in *Holland* (1), leed op vele plaatsen merkbaar

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl. D. II. St. I. bl. 517, 518.*

door de groote ontwikkeling der Zeegewesten. De weleer bloeiende handel van *Tiel* ver- 1300—
 plaatste zich allengs naar elders, voornamelijk naar *Dordrecht*, en geraakte eindelijk 1581
 geheel in verval. Sinds de snelle en verrassende opkomst van *Amsterdam*, hield *Utrecht*
 van lieverlede op de hoofmarkt van *Noord-Nederland* te zijn. Het verzanden der haven
 van *Stavoren* belemmerde hoe langer zoo meer de koopvaart dier aloude stad, welke
 van nu af haren bloei zag tanen. *Groningen*, daarentegen, breidde zijn handel naar
 de *Rijngewesten* en het Noorden van *Europa* uit. *Appingadam* dreef insgelijks eenen
 aanmerkelijken buitenlandschen handel. *Deventer*, *Kampen* en *Zwol* handelden niet
 alleen op *Vlaanderen* en *Holland*, maar ook op *Hamburg*, *Lubeck* en de geheele
Oostzee, op de Noordsche Rijken, waar zij vele voorregten en vrijheden verkregen,
 op *Engeland*, *Schotland*, en bovenal op de *Rijngewesten*. Het blijkt zelfs, dat de
 bewoners der *IJsselstreken* in dien tijd buitenlands als stoute zeevaarders bekend ston-
 den. Sedert het midden der vijftiende eeuw, nam de bloei der Overijsselsche
 steden af, daar langzamerhand haar handel zich naar de voornamere Holland-
 sche steden verplaatste, en in den Spaanschen oorlog geheel te gronde ging.
Zutphen en *Harderwijk* zetten hunne oude betrekkingen met *Hamburg* en de
 Noordsche Rijken voort, waar zij vele voorregten genoten. *Utrecht*, *Duurstede*,
Tiel, *Arnhem*, *Zutphen*, *Bommel*, *Herwerden* en *Nijmegen* dreven handel op
 den *Rijn*, en de Duitsche Vorsten, bovenal de stad *Keulen*, verleenden hun onderschei-
 dene vrijheden. De belangrijkheid van den Gelderschen Rijnhandel blijkt uit eene
 tollijst van den ontvanger te *Lobede*, op welke tachtig schepen van *Zutphen*, en hon-
 derd zeventien van *Arnhem*, alle vrij van tol, voorkomen. Het verbond van *Nijmegen*
 met *Keulen*, in Twaalfhonderd acht en zeventig gesloten, werd in den loop der veer-
 tiende eeuw onderscheidene malen vernieuwd en vermeerderd, waaruit men kan aflei-
 den, dat de betrekkingen tusschen deze beide steden in dien tijd zijn toegenomen. De
 Geldersche nijverheid leverde aanzienlijke hoeveelheden zout, bier, azijn, lakens, lijn-
 waad, ook eenig goud- en zilverwerk op. Wanneer er sprake is van de Nederlandsche
 nijverheid en kunstvljijt in de middeneeuwen, mag men den weldadigen invloed, welken de
 Gilden, althans bij hun ontstaan, daarop uitoefenden, niet miskennen. Toen immers waren
 nijverheid en kunstvljijt nog in de kindschheid, en het was van het grootste belang,
 wilde men niet verliezen wat men met zoo veel moeite verkregen had, om de rege-
 len, waar naar men werkte, te verzamelen en bijeen te houden. Daarbij gewende men
 de arbeiders, vroeger geheel aan zich zelve overgelaten, aan eene zekere tucht of
 regel; men noodzaakte hen bedriegerijen achterwegen te laten, volgens vaste regels te
 arbeiden, en verhinderde hen slecht werk ter markt te brengen. »Maar toen men den
 arbeid verdeelde, sommige beroepen in vele onderdeelen splitste, en tot in de kleinste
 bijzonderheden de werkzaamheden bepaalde, welke ieder Gild verrigten moest, werd
 alle vooruitgang in kunsten, ambachten en neringen aan banden gelegd, hetgeen

1300—
1581— eeuwen lang een beletsel geweest is voor hunne verdere ontwikkeling. Inzonderheid was dit later het geval, toen de Gilden in zoo vele monopolieën ontaard waren, en men wel gedwongen was bij hen te markt te gaan, daar men nergens anders te regt kon. Het stond akzoo aan hen, hunne nijverheidsvoortbrengselen op ééne prijs te houden zoo hoog zij zelve maar wílden, waardoor zij den koper verplichtten veel meer te betalen dan hij anders, bij vrije mededinging, zou gedaan hebben, en den verbruiker eene belasting te hunnen behoefte oplegden. Zij onderdrukten tevens allen edelen nijver, en werkten elke verbetering in beroep of handwerk hardnekkig tegen, want de invøering daarvan moest hen van den sinds eeuwen gevolgden regel doen afwijken. Daardoor verhinderden zij de vorderingen in de kunsten en ambachten, en bleven altijd op dezelfde hoogte. Zij werden toen een struikelblok voor allen, die wilden werken, doch op de eene of andere wijze belet werden het meesterschap te koopen; hierdoor onttrokken zij menige nijvere hand aan den arbeid en verhinderden menigeen op eene eerlijke wijze in zijne behoeften te voorzien (1).”

De handelsbetrekkingen met *Noord-Duitschland* voerden van zelf de Nederlandsche koopsteden tot deelneming in het verbond, dat onder den naam van *Hanze* eenmaal zoo beroemd en geducht geweest is. Op het voetspoor der Italiaansche gemeenebesten, hadden vele Duitsche steden tot bescherming en uitbreiding van den handel, tot wederkeerig hulpbetoon, en tot slissing der geschillen, welke onderling zoo wel, als met vreemden mogten ontstaan, zich met elkander vereenigd. Het juiste tijdstip, waarop deze Vereeniging of Hanze ontstaan is, kan met geene zekerheid bepaald worden. Sommigen stellen dit in Elfhonderd zestig, anderen in Twaalfhonderd, en nog anderen in Twaalfhonderd een en veertig toen *Lubeck* en *Hamburg* met elkander eene overeenkomst sloten, welke, naar het schijnt, den naam van *Duitsche Hanze* gedragen heeft (2). De oudste bekende schriftelijke oorkonde, welke op de Hanze betrekking heeft, is de zoogenoemde *Keulsche Confederatie* van Dertienhonderd zeven en zestig, en van dien tijd kan dan ook haar bestaan met zekerheid worden vastgesteld. Overeenkomstig het doel der Hanze, welke in de veertiende en vijftiende eeuw op haar hoogsten trap van magt en aanzien stond, de bevordering, namelijk, van de welvaart, het bestaan en het onderling verkeer der deelgenooten, vooral met betrekking tot den zeehandel, verdedigde zij zich gewapenderhand tegen de zeeroovers, zelfs tegen magtige Vorsten, of wien haar ook moeilijkheden mogt baren, sloot handelsverdragen

(1) E. W. DE ROOY, *Gesch. v. d. Nederl. Handel*, D. I. bl. 105—108.

(2) Over de beteekenis van *Hanze* of *Ansa* is veel getwist. Uit echte bescheiden van de twaalfde en dertiende eeuw blijkt, dat dit woord eene handelsvereeniging, een handelsgezelschap, *Gild*, of *Corporatie* beteekende.

met vreemde Mogendheden en volken, en zag zich al spoedig meester van den geheelen handel op *Zweden, Noorwegen, Denemarken, Pruisen, Polen* en *Rusland*. De staatkundige betrekkingen der onderscheidene Hanzesteden bleven echter van hare handelsbetrekkingen geheel afgescheiden, en zij konden zelfs hare staatkundige onafhankelijkheid ontberen, zonder van het deelgenootschap te worden uitgesloten. Maar ingeval van onwil, bezigde het Verbond dwangmiddelen, zoo wel tegen weerspannige Hanzenooten als tegen vreemden. Op de Hanze-dagen of dagvaarten, om de drie jaren en gewoonlijk te *Lubeck* gehouden, zonden de verbondene steden hare afgevaardigden. Hier werden de groote belangen van het bondgenootschap behandeld, en de verdeling der opbrengsten te gemeenen nutte geregeld. De Duitsche hoofdplaatsen of hoofdkantoren van het Verbond waren *Lubeck, Keulen, Brunswijk, en Dantzig*; de buitenlandsche *Bergen* in *Noorwegen, Nevogorod* in *Rusland, Brugge* in *Vlaanderen, en Londen*, want de Hanze bepaalde zich niet alleen tot *Duitschland*, maar ook steden in het Noorden van *Europa*, in *Engeland, de Nederlanden, Frankrijk, Spanje* en *Italië* sloten er zich bij aan. Niet naauwkeurig kan men bepalen, wanneer de Noord-Nederlandsche handelsteden zich bij de Hanze gevoegd hebben, sommige deden dit vroeger, andere later. Zeker is, dat de voornaamste er toe behoorden, als *Dordrecht, Amsterdam, Rotterdam, Brielle, Middelburg, Zierikzee, Arnemuiden, Utrecht, Tiel, Nijmegen, Zutphen, Harderwijk, Elburg, Deventer, Kampen, Zwol, Hasselt, Stavoren, Groningen* en andere. Zij bedoelden daardoor aan haar verkeer met de Noordsche volken de grootst mogelijke uitgebreidheid te geven, en maakten zich dan ook spoedig na hare toetreding meester van een groot gedeelte van den handel op het Noorden en op de *Oostzee*. Hoe sterk de vaart op die gewesten destijds in *Holland* en *Zee-land* geweest is, blijkt daaruit, dat toen men in Veertienhonderd acht en dertig besluiten moest, de Duitsche Hanzesteden te tuchtigen, welke uit naijver en tegen alle begrippen van het volkenregt aan, in de *Oostzee* Nederlandsche koopvaardijsheden wegnamen, vernielden, en de bemanning gevangen hielden, de volgende steden en plaatsen, die ongetwijfeld alle belang in den handel op de *Oostzee* hadden, aan de toerusting van tachtig oorlogsheden derwaarts moesten deelnemen, als *Haarlem, Delft, Leiden, Amsterdam, Gouda, Alkmaar, Rotterdam, Vlaanderen, Schoonhoven, Heusden, Oudewater, Woerden, Gorinchem, Enkhuizen, Grootebroek, Medemblik, Monnikendam, Edam*, de dorpen in *Waterland, Purmerende* en *Purmerland, Schellinkhout* en *Wijdenesse, Hem, Venhuizen, Sybecarspel, Hoogwoude, Spanbroek, Abbekerk, Westwoude*, de dorpen van *Kennemerland* en *Friesland, Schagerkogge, Koedijk* met eenige dorpen, *Beverwijk, Wijk aan zee, Westzaandam* en *Krommenie, Naarden, Weesp*, de dorpen in *Gooiland*, de dorpen van *Amstelland*, het land van *Texel* en van *Wieringen, Middelburg, Zierikzee, Remerswaal, Goes, Tholen, Poortvliet, Brouwershaven, West-Schouwen, Vlissingen, Vere, Kortgene, St. Maartensdijk,*

1300—
1581

1300—*Brielle* en *Goerede*. Men sloot wel in Veertienhonderd een en veertig op den vorigen
1581 voet vrede en opende weder voor elkander de havens, maar de betrekkingen tusschen de Nederlandsche en de Duitsche steden, zoo als zij vroeger bestaan hadden, keerden nimmer terug. Ondanks de openlijke en geheime tegenwerking der Hanze, maakten zich de Nederlanders in korten tijd meester van den handel op het *Noorden*, en dit gaf aanleiding, dat zij zich, denkelijk in Veertienhonderd negen en veertig, van het Verbond los maakten, welks hulp zij niet meer behoefden. Het overige der vijftiende eeuw ging echter zonder verdere vredebreuk voorbij, maar van het jaar Vijftienhonderd tien af, werden de Hollandsche steden, en meestal tot haar nadeel, in allerlei Noordsche onlusten gewikkeld, doch zij waren intusschen magtig genoeg geworden, om dergelijke schokken te wederstaan, en breidden steeds meer en meer haren handel in het *Noorden* uit. Naar mate *Holland* steeg, moest de *Hanze* dalen; en in Zestienhonderd achttien was het reeds zoo ver met haar gekomen, dat zij meer dan eens bij de Algemeene Staten der *Nederlanden* om brieven van aanbeveling aan de Koningen van *Denemarken*, *Zweden*, *Engeland*, en aan de Grootvorsten van *Rusland* aanhield, en als eene groote gunst verkreeg. — Vele Nederlandsche steden echter, als *Nijmegen*, *Zutphen*, *Roermonde*, *Arnhem*, *Venlo*, *Elburg*, *Harderwijk*, *Deventer*, *Zwol*, *Kampen*, *Groningen*, *Stavoren* en *Bolsward*, hadden zich niet van de *Hanze* gescheiden, dewijl zij de steun van dat Verbond behoefden. *Nijmegen* bleef het langst getrouw, althans in Zestienhonderd acht en twintig verklaarde die stad, dat zij bij de *Hanze* wilde blijven, welke in Zestienhonderd drie nog slechts veertien stemgerechtigde steden geteld had. In Zestienhonderd negen en zestig werd de laatste vergadering der oude *Hanze* gehouden, doch hier komen geene Nederlandsche steden meer op voor.

De snelle opkomst van geheel *Noord-Holland*, in het bijzonder van *Amsterdam*, in de veertiende eeuw, is grootendeels toe te schrijven aan de betrekking met het *Noorden* van *Europa* en vooral aan den graanhandel, in welks bezit de Nederlanders zich reeds vroegtijdig bevonden. Immers in het jaar Twaalfhonderd twee en vijftig, toen een vreeselijke hongersnood *Europa* teisterde, had *Holland* zulk een grooten voorraad van granen, dat het geheel *Europa* er van konde voorzien, waardoor groote schatten herwaarts stroomden. Men zal zich alzoo aan geene overdrijving hebben schuldig gemaakt, toen men *Holland*, in het grafschrift op Graaf JAN II, een land *plain de Richesse* noemde. Van dien rijkdom getuigt ook, dat een der *DUIVENVOORDEN*, ten tijde van Graaf WILLEM III, aan den Koning van *Engeland* tweemaal honderd duizend ponden leende, eene verbaazende som in dien tijd, waarvoor hij zich groote handelsvoorregten in dat Rijk bedong. Op het einde der veertiende eeuw waren er in *Amsterdam* omtrent honderd duizend lasten vreemde granen voorhanden, die naar alle oorden van *Europa* gezonden werden. Men zag er dikwijls in acht dagen tijds drie honderd vaartuigen, geladen met koren en andere Noordsche voortbrengselen, aankomen. Ondertusschen had het in gebruik

raken van het kompas een grooten invloed op de uitbreiding van den zeehandel uitge- 1300—
oefend. Sinds dien tijd waren, onder het geleide van dat werktuig, togten naar ver- 1581
wijderde gewesten ondernomen, en de Nederlanders daardoor met vele volken in aan-
raking gekomen, met welke zij tot nu toe geen of weinig verkeer gehad hadden.
Met *Spanje*, *Portugal* en *Italië* waren betrekkingen aangeknoopt, en de gewes-
ten in het *Noorden* nader bekend geworden. Insgelijks werkte voordeelig op den
bloei van den Hollandschen handel de vereeniging van *Holland* en *Zeeland* met de
staten des Hertogs van *Bourgondië*, » wiens vlag in alle zeeën geëerd, wiens kooplie-
den overal ontzien, en wiens gunst en vriendschap alom gezocht werden.” De scheep-
vaart nam in aanzienlijke mate toe, zoo wel door de groote handelsondernemingen,
welke men begon te beproeven, als door het uitrusten van vloten, om de koopvaardij
te beschermen. In *Zeeland*, bepaaldelijk te *Middelburg*, *Vere*, *Westschouwen*, *Arne-
muiden*, en bovenal te *Zierikzee*, werden de grootste schepen gebouwd en met vele
soorten van koopwaren naar alle oorden van *Europa* gezonden. Wederkeerig zag men
vele vreemde schepen in de *Wielingen* en het *Veergat* binnenkomen. *Middelburg* werd
de stapelplaats der Fransche, Spaansche en Portugesche wijnen, en door den handel
was er in *Zeeland*, naar de getuigenis van een oud Schrijver, » groote overvloed van geld (1).”
Hoe zeer de welvaart der Hollandsche koopsteden was toegenomen, kan daaruit blijken,
dat de stad *Hoorn* een verlies van dertig schepen konde lijden in een kruistogt tegen
de Fransche kapers in het jaar Veertienhonderd vijf en zeventig. Hiervan getuigt mede
het aandeel, welk *Holland* en *West-Friesland*, zoo in als na het Bourgondische tijdvak,
in de beden moest dragen, even als de boete van ruim honderd drie en twintig duizend
kroonen, binnen den tijd van zes maanden op te brengen, waartoe de Kennemers in
Veertienhonderd zes en twintig veroordeeld werden, behalve eene jaarlijksche belasting
van vier groot voor elk huis, dewijl hun anders niet mogelijk zou geweest zijn, deze
aanzienlijke som op te brengen. Met regt kon derhalve een tijdgenoot, » *Holland* een
zeer rijk land noemen, hetwelk den Hertog van *Bourgondië* aanmerkelijke voordeelen
schonk (2).” Minder gunstig was in *Friesland* de toestand van den handel, welke er,
door de woedende binnenlandsche onlusten, over het geheel kwijnde. De ontluikende
bloei van *Leeuwarden* werd door hoogloopende geschillen met *Sneek* niet bevorderd,
en *Stavoren* verviel meer en meer door de toenemende verzanding der haven. De han-
del van *Groningen* had zich onder het bewind van den oorlogzuchtigen KAREL van
Egmond geschraagd, doch die der steden van *Overijssel* was aanmerkelijk afgenomen,
en had zich, even als die der Utrechtsche steden, hoofdzakelijk tot het binnenland

(1) REIGERSBERG, *Chron. v. Zeel.* D. II. bl. 191, 192.

(2) COMINES, *Memoires*, Liv. VI. ch. 13.

1300— bepaald. Niet eer keerden in deze gewesten rust en welvaart terug, dan toen zij onder
1581 de heerschappij van het Huis van *Oostenrijk* gekomen waren. *KAREL V*, welke over al de *Nederlanden* het gebied voerde, begreep te regt, dat handel en zeevaart de sterkte zijner staten uitmaakte, en dat hij hun grondslag, de vrijheid, ontzien moest. Toegevend, wanneer doorzetten onstaatkundig zou zijn, liet hij soms ontwerpen varen, wanneer zij den handelsstand mishagden. Zoo had hij eens het plan gevormd, den honderdsten penning van alle uitgaande goederen te heffen, en den tienden van de inkomsten der vaste goederen en van de jaarlijksche winst der kooplieden; maar de uitvoering ontmoette zwarigheden, en de Keizer zag de steden, welke er zich tegen verzet hadden, door de vingers. Zoo wilde hij ook een verloggeld heffen van de uitgaande granen; maar het misnoegen was algemeen en dreigde te *Amsterdam* zelfs in een oproer uit te barsten toen de Landvoogdes verkoos het door te drijven, waarop de Keizer allen, tegen een matigen afkoop, van deze belasting ontsloeg. Het is waar, deze Vorst, steeds in zware oorlogen gewikkeld, viel wel eens, tot onderschraging zijner uitgeputte schatkist, de inwoners met zulke afkopen wat lastig, doch wist weder hunne gunst te winnen door het uitvaardigen van vele wijzen wetten en keuren, inzonderheid tegen alleenhandel (*monopoliën*) en bedriegelijke bankroetiers. *Vlaanderen* en *Brabant* stegen onder hem tot buitengewonen bloei. *Antwerpen* was de grootste handelplaats van *Europa*, en genoot eene nergens geëvenaarde welvaart. Maar ook *Noord-Nederland* streefde, in vele opzigten, de Zuidelijke gewesten op zijde (1). Eenen ongemeen levendigen handel dreven de Hollandsche steden, inzonderheid *Amsterdam*, na *Antwerpen* de grootste koopstad in *Nederland*, met de meeste volken van *Europa*. De vaart op *Amerika* en *Azië*, in het alleenbezit der Spanjaarden en Portugezen, bleven nog wel voor de Nederlanders gesloten, maar zij haastten zich, de voortbrengselen dezer werldeelen terstond uit de tweede hand te ontvangen, zoo dat dit gemis weinig gevoeld, en de nieuwe betrekking naar de *Oost- en West-Indiën* toen reeds een der voornaamste handeltakken voor hen werd. Groote welvaart verschaften steeds de talrijke Hollandsche weverijen, welker lakens in overgrooten hoeveelheden naar alle gewesten van *Europa* gezonden werden. Maar inzonderheid was de haringvangst in de zestiende eeuw eene goudmijn voor *Holland* en *Zeeland* geworden. Naar de getuigenis eens vreemdelings, bragt zij den *Nederlanden* meer schatten op, dan andere volken met moeite aan de aarde ontwoekerden. *Enkhuizen* en *Hoorn*, waar zij zich voornamelijk had gevestigd, waren grootendeels daaraan hunnen toenemenden bloei verschuldigd. In het midden der zestiende eeuw zond *Enkhuizen* alleen honderd veertig haringbuizen in zee. Geen wonder derhalve, dat zij in de plakaten van dien

(1) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 49, 50.

tijd *de groote visscherij* genoemd wordt. Ook de kabeljaauwvangst leverde aanzienlijke ^{1300—} voordeelen op. Door deze verbazende uitbreiding van handel, nijverheid en zeevaart, ¹⁵⁸¹ »kwamen grootere geldsommen in omloop, de overvloed vermeerderde; de vertering was ruimer onder alle standen, de kunsten, handwerken, en fabrieken werden bloeiender, maar ook de levensbehoefden veelvuldiger en veelsoortiger.» Al die bloei en rijkdom, al die nering en welvaart verdwenen door den woesten geloofsijver, de vervolgingszucht, en de dwingelandij van FILIPS II. De zeevaart echter werd in de *Noordelijke Nederlanden* door de Watergeuzen onderhouden; en mogen deze vrijbuiters den handel aanvankelijk meer bedorven dan bevorderd hebben, «in de gevolgen nogtans waren zij van onberekenbaar nut; want toen onder de worsteling op leven en dood de vrijheid in *Holland* het hoofd opstak en de handel eenige verademing kon vinden, waren er terstond bekende en stoutte zeelieden, om dien te ondersteunen (1).»

Tot gerief van den handel waren reeds in de veertiende eeuw in vele steden van *Holland* wisselhuizen opgericht en van wege den Vorst wisselaars aangesteld, om de vreemde munten, door buitenlandsche kooplieden hier gebragt, in te wisselen. De rente was toen twintig, soms dertig ten honderd (2). Er waren velerlei soorten, zoo van gouden als zilveren munten in omloop. In *Holland* en *Zeeland* vond men, onder anderen, als gouden munten: de *Dukaten*, enkele en dubbele *Willemen*, heele en halve *Filipsklinkerts* en *Filipsguldens*, enkele en dubbele *St. Andriesguldens*, *Koning-* en *Karel-guldens*, heele en halve *Testoenen* of *Slapers*, *Vlaamsche Leeuwen* en *Nobels*. Onder de zilveren munten telde men, behalve verschillende soorten van guldens, daalders en realen, *Botdraggers*, *Voetdraggers*, *Tuinen*, *Drietanders*, *Kromstaarten*, *Engelen met twee schilden*, *Guldenvliezen*, *Lammeren*, *Leeuwen*, *Vuurrijzers*, heele en halve *Jo-*

(1) BLAUPOT TEN CATE, *Gesch. v. Nederl. Zeevaart en Handel*, bl. 26. Ons overzicht van den staat des handels in dit tijdperk is ontleend aan WAGENAAR, *Vaderl. Hist.* D. III. bl. 499—504, 532; IV. bl. 455; V. bl. 33. VAN WIJN op WAGENAAR, *St.* III. hl. 96. WAGENAAR, *Beschr. v. Amsterdam*, *St.* I. bl. 152, 189, 190, 195, 221, 269, 273. *La Richesse de la Hollande*, T. I. p. 20—23, 30—42. DE REIFFENBERG, *de l'état de la population, des fabriques et du commerce dans les Pays-Bas pendant le XV et XVI siècle*. *Brux.* 1822, p. 78, 160, 161, 169, 179, 194, 198, 201, 202, 232, 238. ALTMAYER, *Hist. d. relations des Pays-Bas au XVI siècle avec le Nord de l'Europe*, p. 48, 207. BERG, *de Nederl. en het Hanzeverb.*, op onderscheidene plaatsen. DE JONGE, *Nederl. en Venetië*, bl. 290, 292, 294. MR. H. J. KOENEN, *Voorlezingen over de Gesch. v. d. Nederl. Handel*, bl. 11, 16, 43, 47, 48, 51, 54. NIJHOFF, *Bijdragen*, D. V. bl. 276; VII. bl. 168, 169, 176, 178, 249, 259, 281. *Overijss. Alm.* voor 1842, bl. 1—38; voor 1852, bl. 73—169. DE ROOY, *Gesch. v. d. Nederl. Handel*, D. I. bl. 90—246. SCHELTEMA, *Aemstel's Oudheid*, bl. 6, 7.

(2) DE ROOY, *Gesch. v. d. Nederl. Handel*, D. I. bl. 218.

1300—*hannissen*, *Rijders* en andere, alle genoemd naar de beelden, welke zij droegen (1).
1581 Ondoenlijk is het, naauwkeurig de waarde dezer geldsoorten, naar onze tegenwoordige munt berekend, op te geven, daar zij vaak van gewigt en gehalte verwisselden. Men meent echter, dat de dukaat steeds hetzelfde gewigt en gehalte behouden heeft. Er waren in de *Noordelijke Nederlanden* ook *Goudguldens* van acht en twintig, *Postulaatguldens* van veertig, *Davidsguldens* van zeven en vijftig, *Fransche Kroonen* van veertien, *oude Fransche Schilden* van twee en veertig of vijf en veertig, en *Engelsche Nobels* van vijftig stuivers in omloop. De *Stuiver* heette in *Utrecht* een *Mijter* en werd op acht *Duiten*, de *Witte*, de *Kromsteert* of *Groot* op vier, en de *Plakke* op een *Duit* gerekend. De *Braspenning* had de waarde van negen of tien *Plakken*. Voorts had men *Geldersche*, *Deventer*, *Embder*, *Arends*, *Reinouds* en andere *Guldens*, onderscheidene soorten van *Grooten* of *Groeten*, zilveren *Plakken*, gouden en zilveren *Kopkins*, *Ridders*, *Vliegers*, *Schellingen*, *Thuringers* of *Tourschen*, *Jagers*, *Lelijaarten*, *Munstersche*, *Osnabrugsche*, *Lewensche*, en *Dordsche Hallers* of *Hellers*. Men rekende ook bij *Marken*, *Talenten*, *Ponden*, *Oncen* en *Looden zilver*, *Sterlingen*, en inzonderheid bij *Schilden* (2).

Niettegenstaande deze menigte van muntsoorten, was het geld in dit tijdperk zeer schaarsch, zoodat men in sommige gewesten ook koopwaren in betaling konde geven, en als dan werden vier *Marken* waarde aan goederen, tegen drie *Marken* geld gerekend. Boter en koren, de huur en de arbeidsloonen echter moesten met klinkende munt betaald worden (3). Ten gevolge dier schaarschheid, waren de dienst- en werkloonen zeer gering, en de levensbehoefden uiterst goedkoop. Om een paar voorbeelden hiervan aan te halen, zoo bepaalde in Dertienhonderd drie en twintig de Bisschop van *Utrecht*, dat bij het schouwen der dijken de Dijkgraaf en Heemraden niet meer mogten verteeren dan »heuren dagelyckschen kost, dat is den Dyckgraef twaalf grooten, ende elcken Heemraet ses grooten des daghes.» Dat een groot in dien tijd niet meer bedroeg dan een halven stuiver, is bekend. De Regering van *Hoorn* onthaalde in Veertienhonderd vier en zestig den Graaf van *Charlerois*, zoon van *FILIPS den Goede*, op een maaltijd van drie stuivers, en op nog eenen van twee en een halven stuiver (4). Een prachtig

(1) ALKEMADE, *Munt d. Graven v. Holl.* bl. 63—188. Over de vroegere muntsoorten in ons vaderland, zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 519, 520.

(2) WICHERS, *Verh. over de oude Gron. Munten* in de Werken *Pro Excolendo Jure Patrio*, D. III. bl. 81 enz. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 125, 126, 148, 180, 212, 223, bovenal bl. 258, 313—315, 550. *Hist. v. h. Utr. Bisdom*, D. I. bl. 477, 479. D. III. bl. 354.

(3) HETTEMA, *het Emsiger Landregt*, bl. 113.

(4) VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 78.

gastmaal, op welk de stad *Arnhem* in Veertienhonderd acht en dertig Hertog ARNOUD, 1300—
 zijne gemalin, en een gevolg van honderd zes en zestig personen onthaalde, kostte niet 1581
 meer dan zeven en vijftig Arnheemsche guldens; en een ander, veertien jaren later,
 door haar dien Vorst, verzeld van meer dan twee honderd Edelen, Ridders en bedien-
 den, aangeboden, werd met drie en veertig guldens bestreden. In het jaar Vijftien-
 honderd werd een vat zout, een vat tarwe, een vat haver, een stoop rooden wijn, en
 eene vette gans te zamen voor twintig stuivers verkocht (1). Om dien tijd kocht men
 te *Amsterdam* een mud garst, een mud tarwe, een mud rogge, een mud haver,
 eene ton appels, een vetten kalkoen, en eene kan wijn te zamen voor een en dertig
 stuivers (2). In *Alkmaar* gold destijds eene koe niet meer dan vijf Rijnsche guldens,
 en een kalf slechts elf duiten (3). Zoo goedkoop bleven, naar het schijnt, de levens-
 middelen de geheele zestiende eeuw door. Immers in Vijftienhonderd zeventig kostte
 een maaltijd, in het Minderbroedersklooster te *Amsterdam* aan veertig Priesters en Pa-
 ters en honderd twintig andere personen gegeven, niet meer dan *tachtig* gulden. Daar-
 voor waren verteerd: twee aam Rijnsche wijn, anderhalf vat bier, negen en twintig
 hoenders, twee en dertig konijnen, vier schager weeren (hamels), tien hammen, vier
 zoetemelks kazen, tien groene kaasjes, twee pond kappers, vijftig limoenen, een
 mingele olijven, drie geregten van visch, radijs, salade, honderd zestig poffen brood
 en tachtig tarwen brooden (4).

Met de welvaart, door den handel aangebragt, had de weelde gelijken tred gehouden,
 hetgeen de beteugelende wetten, daar tegen uitgevaardigd, niet konden verhinderen.
 Vruchteloos toch bleven de keuren, in onderscheidene Nederlandsche steden in de vijf-
 tiende en zestiende eeuw tegen de buitensporige feestmalen, de kostbare bruiloften en
 de overdadige geboorte- doop- en begrafenismalen (5). De Vorsten en Grooten gingen
 de burgers voor in pracht en weelde. Men denke slechts aan het overkostbaar en
 schitterend steekspel, door Graaf WILLEM III te *Haarlem* gegeven (6); aan de bruiloft van

(1) *Kerkel. Oudh. en Gesticht. van Zuid-Holland*, bl. 355—360.

(2) GOMMELIN, *Beschr. v. Amst.* bl. 912.

(3) EIKELENBERG EN BOOMKAMP, *Gesch. v. Alkmaar*, bl. 45. Onderscheidene voorbeelden van
 dien aard vindt men in LEEGHWATER'S *Chron. van Graft en Rijk*, VÆLIUS, *Chron. v. Hoorn*.
 bl. 79, 80, BRANDT, *Hist. v. Enkh.* bl. 27, 28. PARS, *Katw. Oudh.* bl. 56. L. SMIDS, *Schatka-
 mer d. Nederl. Oudh.* bl. 97. D. WILLINK, *Amstell. Arkadia*, D. I. bl. 147—155. *Kerkl. Oudh.
 v. N. Holland*, D. II. bl. 225.

(4) SCHELTEMA, *Aemstel's Oudheid*, bl. 64.

(5) ALKEMADE EN V. D. SCHELLING *Nederl. Displegtigh.* D. I. bl. 192, 194. NIJHOFF, *Bijdr.* D. V. bl. 276.

(6) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 51.

1300— Hertog KAREL van *Gelre* te *Zutphen*, daar het geheele Land van gewaagde (1); en
1581 aan het huwelijksfeest van Prins WILLEM I van *Oranje* te *Leipzig* (2). Luisterrijk waren de groote gastmalen der aanzienlijke Edelen. De eetzaal was met bloemen en bladeren bestrooid, en de wand getooid met groene takken, sierlijk gerangschikt. Des voormiddags te elf, hoogstens twaalf ure, maakte men de tafel gereed, een vierkant of rond blad, welk op schragen rustte, doch somtijds ook den vorm had van een elleboog of hoefijzer. Een laken van fijn linnen, dat tot over den grond hing, werd er op gespreid, en daar boven een kleiner, zóó gevouwen dat het de messen, lepels en borden bedekte tot de gasten gekomen waren. De messen met vergulden, zilveren of kristallen hechten, moesten met de punten *gastewaerd* worden gelegd, en werden in plaats van vorken gebruikt; de lepels, meest van hout, soms van zilver, dienden slechts voor de groenten, toespijzen en sausen; de borden of *tailjoren*, de kleine en groote schotels of *platelen* waren, gelijk ook de sauskommen, van tin of zilver. Tusschen de schotels werden welriekende bloemen, of groote en frissche bladeren derwijze geschakeerd, dat zij verschillende figuren voorstelden. Om de tafel heen stonden banken met losse kussens of met leder of tapijt bekleed, ook wel lage stoelen met hooge lederen ruggen. Het buffet was met zilver en kristallen vaatwerk, kannen en bekers rijkelijk bezet. Wanneer de gasten van het aangeboden zilver of verguld waterbekken (*de nappe*), om de handen te wasschen, en het servet (*dwaal*), om die af te droogen, gebruik gemaakt hadden, werd elk naar zijn rang en stand, een Heer en eene Dame naast elkander, geplaatst. Alsdan deelde de kok het brood rond, en plaatste het zout in een zilveren vat aan het hooge einde van de tafel, waar ook een lijfjonker zat, om het vleesch voor te snijden en het gevogelte te ontleden. Het eerste gerecht bestond uit veelsoortige salade met komkommers, of uit vruchten, ook wel uit zachtgekookte eijeren. Het tweede gerecht was uit visch, gevogelte, wildbraad, of vleesch en groenten of toespijzen zamengesteld. Men staat verbaasd over de vele soorten van visch, zoo gekookt als gedroogd en gerookt, welke toen werden opgedischt, en nog meer over de menigte zonderlinge sausen, welke men er bij gebruikte. Kabeljaauw, snoek, schelvisch, paling, karpers, elft, tongen, tarbot, haring en andere soorten, welke of niet meer bekend, of van naam veranderd zijn, waren op verschillende wijzen toebereid. Stokvisch, in onderscheidene soorten en benamingen, was eene geliefkoosde spijs; de steur bovenal werd als eene groote lekkernij beschouwd en duur betaald. Meerzwijnen of tuimelaars, zeehonden, walvischtongen, en de staart en achterpooten van bevers, zoo versch als gezouten, werden mede niet versmaad, evenmin als schildpadden, kreeften, mosselen en

(1) *Geld. Volks-Alm.* voor 1853, bl. 209.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 116. Hoeveel overdaad er aan de hoven der Geldersche Vorsten heerschte, leert ons RIJHOFF, *Gedenkw.* D. V. bl. LXXVI.

oesters, welke de Kerk onder de visschen rekende. Van de vleeschen maakten groote 1300—
stukken rund- varkens- kalfs- en schapenvleesch, gezoden of gebraden, de hoofdschotels 1581
uit. Speenvarkentjes en zuiglammetjes, aan het spit gebraden, kwamen levensgroot ter
tafel. Bereide varkenspooten, schapenschouders, kalfs- lams- en ossenkoppen, kalfsnie-
ren, zweesrikken en dergelijke werden niet vergeten. Pasteitjes van de milt en lever,
Italiaansche worsten en bolussen behoorden onder de meest geliefkoosde lekkernijen op de
tafels der aanzienlijken. Het gevogelte, dat ook wel terstond na den visch werd voor-
gediend, was een groot sieraad van den adellijken disch. In het midden van allerlei
soort van tam en wild gevogelte, als veldhoenders, wachtels, schrieken, pleviren, eend-
vogels en ganzen, prijkte een paauw of een faisant met zijne prachtige vederen, of
een zwaan met uitgespreide wieken, en hij gebrek daarvan, een groote kapoen met
oranjeappelen. Kon men de begeerde hoofdvogels niet bekomen, dan zorgde men, dat
er nagemaakte waren. Niet minder werd het wildbraad of *venesoen* geacht, welk met
zoete sausen gebruikt werd. Men maakte onderscheid tusschen *zwart* en *rood* wild.
Tot het eerste behoorden de wilde zwijnen, tot het laatste herten en hinden. Hazen en
konijnen werden in menigte opgedischt. Bij of vóór het vleesch zette men soep en
verschillende toespizzen op, als van rijst of broodkruim, warmoes, erwten, boonen, ap-
pelen en dergelijke. Na afloop der voorgeregten of van het *voormaal*, en als het wa-
terbekken met het servet weder was rond geweest, nam het nageregt of *achtermaal*
een aanvang. De namen der meeste fretures, gebakken, en confituren, welke dan
voorgediend werden, getuigen, dat de Nederlandsche koks in dien tijd de Fransche tot
leermeesters hadden. Onder de fretures bekleedden die van kleine vogels en van scha-
penvleesch eene voorname plaats. De taarten waren zoo verschillend van gedaante
als van inhoud. Men had er van visch, vleesch, kaas, vruchten, en wijntaarten. Een
vaste schotel was de *galetijn* of *gelatine*, eene geleipastij, naar het schijnt, van visch
en van grooten omvang. De gebakken waren niet minder veelsoortig in namen en
vormen; bij vele werden onderscheidene vladen gebruikt. Soms dischte men ook
broodsop, wafels, gezouten kweeën, eijeren, kastanjes, die men met boter, suiker en
kaneel gebruikte, en andere lekkernijen, als krakelingen, suikerkoeken, en suikererw-
ten op, waarna men, *om de maghe te sluyten*, met blanc manger, appelen, peren,
mispelen, beziën, perziken, kersen, druiven, radijs, kaas, anijs, ingelegde en gedroogde
vruchten, en, zoo men visch gegeten had, met amandelen, hazel- en okkernoten
den maaltijd eindigde. — Op het *voormaal* dronk men verschillende soorten Duitsche
en Fransche, en de vrouwen meest zoete wijnen; op het *achtermaal*, witte en roode
hijpokras, kruider- en daaronder *peper-* en *nagelwijnen*, warm gemaakt om de spijsver-
tering te bevorderen; roode, witte en geele claret, malvazijwijn en andere dranken,
thans niet of weinig bekend, als *azoïjs*, *rood beyaerts*, *zedewaer*, *zedewijn*, *grieken*,
en *gaskonjen*. Bier, bovenal het *Hamburger* en *Bremer*, werd op de maaltijden niet

1300— vergeten. Bleven de gasten, gelijk men het noemde, *cortavonden*, dan werd er kan-
1581 deel gereed gemaakt, en gedobbeld of gespeeld (1).

Men ziet hieruit, hoe groot het getal en de soorten van spijzen, hoe verschillend de wijzen van toebereiding, hoe overvloedig de lekkernijen en versnaperingen, en hoe veelvuldig de dranken in dit tijdperk hier te Lande waren. In de burgerhuisgezinnen bestond het ontbijt, dat toen vroegtijdiger dan thans gebruikt werd, meestal uit versche of gedroogde vruchten, visch, brood, boter en kaas; het middag- of *noenmaal* uit versch of gerookt vleesch, inzonderheid, varkensvleesch, of visch, groenten of toespizzen en brood; en de avondmaaltijd, tegen zes of zeven ure des avonds, uit koud vleesch en brood of melkspizzen. De gewone drank was bier. Te negen ure legde men zich ter ruste. De maaltijden der burgers bij plegtige gelegenheden, onderscheidten zich weinig minder dan die der Grooten, door pracht en overdaad. De bruiloften duurden dikwijls eenige dagen en nachten achtereen door, veelsoortige spizzen werden er bij opgedischt, verschillende wijnen in overvloed geschonken, en afwisselende vermaken genoten. Gelijke pracht en overdaad spreidde men bij de kraam-, doop- en speenmalen ten toon; en de dood- en begrafenismalen leverden gewoonlijk een tooneel van de grofste buitensporigheid op. Hetzelfde is van toepassing op de menigvuldige maaltijden, zoo als de gildemalen, de glasmalen, tiendmalen, de vastenavondpartijen, de paasch- mei- kers- oudejaars- en nieuwejaarsmalen, op de gouden- zilveren- en koperen bruiloften, en bij eene menigte andere gelegenheden. Onder alle was zeker het zonderlingste het *jokmaal*, dat jaarlijks in de huizen der aanzienlijken gegeven werd. Op dien maaltijd verschenen al de huisbedienden deftig uitgedoscht, en werden naar rang aan tafel geplaatst. De Heer en de Vrouw des huizes, als knecht en meid gekleed, bedienden de aanzittende gasten, welke alsdan het regt hadden, te laten opdisschen, wat zij begeerden, en zich met zingen, dansen, spelen en muziek te vermaken. Tegen den nacht echter moest alle *jok* afgelegd worden, en het ontzag voor den Heer en de Vrouw weder plaats nemen. Nog in de zeventiende eeuw werd deze gewoonte op het adellijk huis *Warmond* gevolgd (2).

(1) ALKEMADE en v. D. SCHELLING, *Nederl. Displegtigh.* D. I. bl. 106, 524. D. II. bl. 225—283, 399—527. v. WIJN, *Hist. Avondst.* D. II. bl. 67, 73—103. LE FRANCO VAN BERKHEY, *Natuurl. Hist. v. Holl.* D. III. bl. 495—636. DE LANGE VAN WIJNGAARDEN, *Beschr. v. Gouda*, D. I. bl. 669—684. DE KONING, *de Voorvaderl. Levensw.* bl. 145, 179, 219, 241. SCHOTEL, *Gesch- Letteren Oudh. Uitspanningen*, bl. 8—14. D. BUDDINGH, *over oude en latere Drinkplegtigheden*, bl. 27—52, 60, 69, 77—96. *Geld. Volksalm.* voor 1853, bl. 192—221. *Verg. Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 507, 508.

(2) ALKEMADE en v. D. SCHELLING, *Nederl. Displegtigh.* D. I. bl. 177—342, 463. *Verh. v. h. Genootsch. Pro Excolendo*, D. V. bl. 145—148, 160, 165, 226, 296. DE KONING, *Voorvaderl.*

De voornaamste uitspanningen en vermaken onder de hoogere standen waren in de eerste helft van dit tijdvak nog de ridder- of steekspelen, die echter allengs verdwenen voor de groote schuttersfeesten; voorts: jagen, visschen, rijden, papegaaischieten, schaken en kaarten, spelen op de werptafel en het tiktakbord, of met dobbelsteenen; zang, dans, en muziek stonden, als van ouds, in hooge achting. De Vorsten onderhielden zelfs Hofdichters, en Kamerspelers of Sprokenvertellers. Geringe lieden dobbelden, kaatsten, kegelden, klotsten, of wierpen in den ring of met den bal, waarmede een goed deel van den zondag werd doorgebracht. Het goochelen, potsen maken, en vechten met het mes had vooral plaats op de kermissen; en op vastenavond zag men nog gaarne vermomde lieden tusschen wezenlijke of houten zwaarden dansen. De oude gewoonte, lang en veel, vooral in gezelschap, te drinken, heerschte voortdurend onder alle rangen der maatschappij (1).

Met de vermeerdering van welvaart en rijkdom was insgelijks de kleeding, op welke de mode in dit tijdvak reeds een onbepaald gezag uitoefende, in verscheidenheid, pracht, en kostbaarheid toegenomen. Het zou te ver afleiden, daarover in bijzonderheden te treden; een algemeen overzicht, vooral van de kleedij in *Holland*, moge derhalve hier als voldoende beschouwd worden. De veertiende eeuw leverde nog meer dan hare voorgangster, veelsoortige kleederen op (2). Ronde hoeden, om welke de rijken eene snoer paarden hadden, lange tabbaarden met eenen gordel, bij de aanzienlijken met diamanten of paarden ingelegd, om het lijf zamengebonden, wambuizen, sluitende onderkleederen, welke door nederhangende gewaden tot op de voeten bedekt waren, lange en korte broeken, en schoenen met punten of *snavels*, welke bij de voorname dikwijls twee, bij de geringeren anderhalf of één voet lang waren en somtijds de belagchelijkste figuren voorstelden, maakten toen de gewone dragt der mannen uit. De landlieden echter, hadden slechts een kort, om het lijf naauwsluitend wambuis, eene lange broek, en schoenen met punten van een half voet; doch eene korte broek, hozen, en hoosblokken

Levensw., bl. 151—153, 181, 216, 222. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II, bl. 142. Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 509.

(1) v. LOON, *Aloude Holl. Reg.* D. V. bl. 661. VAN WIJN, *Hist. Avondst.* D. I. bl. 333—346. D. II. bl. 103—111. LE FRANCO VAN BERKEHEY, *Natuurl. Hist. v. Holl.* D. III. bl. 1342, 1386, 1445. VAN HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 40. *Geld. Maandw.* bl. 284. *Verh. v. h. Genootsch. Pro Excolendo Jure Patrio*, D. V. bl. 128—133, 233. DE KONING, *Voorvaderl. Levensw.* bl. 146, 178, 214. SCHOTEL, *Over het slot Teilingen*, in v. KAMPEN'S *Holl. Mag.* D. I. St. III. NIJHOFF'S *Bijdr.* D. V. bl. 144—150. NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. I. bl. XLII. Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 521—523.

(2) Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 509—511.

1300— werden ook veel door hen gedragen. Het haar was kort afgesneden, en het hoofd met
 1581 een klein rond hoedje gedekt. De kleeding der vrouwen verschilde nog, even als vroeger, weinig van die der mannen; zij onderscheidde zich alleen door de stof, vrouwelijke kleinooden, en eene hooge muts, onder welke het haar geheel verborgen was, en die als een suikerbrood toeliep, van welks top over de schouders en den rug een dunne doorschijnende sluijer afhing, die tot over het midden des ligchaams en dikwijls veel lager reikte en zoo ruim was, dat men er het gelaat gedeeltelijk mede kon bedekken. Dit kapsel heeft, met weinig verandering, bijna twee eeuwen stand gehouden. In de vijftiende eeuw werd de weelde in de kleeding nog buitensporiger. Met goud, edele steenen, paarlen en kostbare vederen was het hoofdhuldsel der Vorsten en Grooten overladen. Men kan zich van die rijkheid een denkbeeld vormen, wanneer men weet, dat, behalve de andere kostbare versierselen, aan den hoed van KAREL den *Stoute* een diamant prijkte, ter waarde van bijna negenmaal honderd duizend gulden. In navolging van dien Vorst, begon de groote wereld het hoofdhaar af te snijden, en naar eenigen, groote paruiken te dragen. Het ambtsgewaad der Burgemeesters was een zwarte rok en daarover een roode mantel, met een over den schouder gaande witten riem en daaraan zilveren bellen, waarschijnlijk om zich daardoor als overheidspersoon bekend te maken. Het kenmerkend gewaad van den geleerde bestond uit eene zwarte muts met eene gouden kwast er op, en een groenen met goud geborduurd omslag, van onder welke zijn haar in lange lokken over de schouders golfde; voorts uit een blaauw gekleurden tabbaard met wijde mouwen, en gewoonlijk met een goud randje gezoomd. Bij mannen van aanzien en vermogen, was de rok zwart en geheel met goud bewerkt, had gene staande kraag, was aan den onderrand en om de handen met bont gezoomd, hing tot op de knieën, en werd met een zwarten gordel met gouden knopen gesloten. De gouden halsband kwam boven den breedten hemdsboord uit, even als de fijne kamerrijkdoeksche lubben, met een goud randje omboord. Broek en kousen waren aaneen en wijd, en de halve laarzen hadden verbaazend lange punten, waarop nu eens een diamant, dan weder een schelletje stond. De vingers prijkten met kostbare ringen. In den winter sloeg men een rijk gewerkt opperkleed om, met bonten randen gezoomd, of geheel met bont gevoerd, en zeer wijde mouwen. De welgestelde burgers droegen dezelfde kleederstukken als de meervermogenenden, en gaven hun in pracht weinig toe. Ook zij hadden rijk versierde, meestal loshangende, graauwe hoeden, gouden of zilveren halsbanden, fijne lakensche rokken en mantels, fraai geborduurd, rijk gevoerd, en somtijds met gouden knopen of paarlen vastgemaakt, en, eindelijk, zwierige schoenen. Zelfs lijfknechts prijkten in zijden en fluweelen wambuizen. Mannen uit den geringen stand droegen een kort, sluitend wambuis, broek en kousen uit één stuk, en schoenen of halve laarzen met punten. De kleeding der landlieden was van deze weinig onderscheiden, en bij velen dezelfde als vroeger

gebleven. Onder het schoone geslacht was de kleederpracht en weelde nog veel ^{1300—} ₁₅₈₁ grooter dan bij de mannen. De kapsels of hoofdtooisels der voorname vrouwen waren in vorm dezelfde gebleven, maar zoo buitensporig hoog en breed geworden, dat, wilden zij huizen of kamers binnentreden, zij zich nederbukken en op zijde keeren moesten. Vermogende vrouwen uit den burgerstand droegen een achteroverslaanden ronden hoed, onder welken, even als bij het kapsel, het hoofdhaar zich verborg. De overige kleeding was insgelijks, hoofdzakelijk, gelijk aan die der vorige eeuw, maar bevalliger, lossen, gemakkelijker, doch ook veel kostbaarder van stoffaadje en in op-toojing geworden. Het kleedvertrek van eene vrouw van rang en aanzien was ruim voorzien van rijk met gouden bloemen geborduurde, met zijde of bont gevoerde mantels, kleederen voor feesten en bij plégtige gelegenheden waarvan het een nog prachtiger was dan het andere, zijden sluijers van verschillende verwen, veelsoortige fraai opgetooide hoofdhulsel, met diamanten of andere edele gesteenten versierde gordels, bandeliers, hals- en armbanden, oor- en vingerringen, paarden, schoenen en pantoffels met zeer hooge hielen, en somtijds met edelgesteente bezet of met gouden bloemen gestikt. De kaptafel was bezet met veelsoortige tandpoeders, pomades, blanketsels, welriekende zeepen en zalven, reukwaters, bloemenkransen, spiegels en de verdere onontbeerlijke zaken van het vrouwelijk toilet. De vrouwen uit den deftigen en vermogenden burgerstand bedekten ook wel het hoofd met een doek, die van achteren door eenige kringswijze haarvlechtingen was vastgemaakt en van de zijden afhing. Daarbij tooiden zij het voorhoofd met een gouden, dikwijls met diamanten bezet sieraad, hetwelk eene schitterende vertooning maakte. Zij kleedden zich alsdan in een eng om het lijf sluitend kort jakje met naauwe maar lange mouwen, en dat bij de rijken van den hals af over de borst tot beneden toe met diamanten bezet was; daaronder droegen men een langen rok, welke bij het gaan opgehouden moest worden. In den winter, of bij ongunstig weér, sloeg men er een mantel over heen. De gemeene burgervrouwen en de boerinnen droegen eene muts of een doek om het hoofd gewonden en welke ter zijde afhing, een kort jak, langen rok, een voorschoot, kousen en schoenen, doch de boerinnen meestal hoosblokken. In de zestiende eeuw volgde men in de kleederdragt den Spaanschen smaak en wel zoo, dat men getuigd vindt, dat het Nederlandsche volk in dien tijd uiterlijk volkomen den Spanjaarden geleek. Der mannen dragt bestond in een ronden hoed met een lint en aan de linkerzijde met eene roos of strik versierd, eene kraag, aan welke meermalen bij de vijftig ellen kant verbruikt werden, een kort wambuis, gewoonlijk met een groot getal gouden of zilveren knoopjes vastgemaakt, eene zeer wijde broek, even als het wambuis, van gekleurde zijde, satijn, of laken, met groote linten aan of boven de knie toegestrikt, gekleurde kousen, en schoenen zonder punten met groote strikken in de gedaante van eene roos. Over deze kleeding droeg men een halven mantel. Bij de vrouwen uit den hoogen

1300— stand was het haar luchtig gekapt, aan de linkerzijde met een fraai bewerkt juweel
1581 bezet en door een zijden, satijnen of andersoortigen hoed gedekt, met pluimen en goud of zilver versierd. Om den hals had zij eene opstaande kamerijkdoeksche kraag met groote plooijen, en een gouden ketting, welke tot op de borst met een goud hartje nederhing; een tweede gouden keten met paarden en diamanten ingelegd, prijkte over de schouders en borst, hetgeen een schitterend en kostbaar aanzien gaf. Zij was gekleed in een zwart of gekleurd fluweel, ook wel in een zijden gewaad, de mouwen aan den binnen- en buitenkant, het lijf van voren, en de geheele onderrand met zilver belegd. Onder het kleed werd een kostbaar geborduurd, zijden, fluweelen, of lakenschen rok gedragen, en zwarte of gekleurde schoenen met strikken. De kleeding der *Petit Maitres* en der *Coquettes* van dien tijd was zwieriger en opzigtiger; die van den burgerstand zediger en minder kostbaar; in beide werd de heerschende smaak gevolgd, die echter ook toen, even als thans, aan maandelijksche wijzigingen was onderworpen. De kleedij der landlieden was insgelijks verbeterd en gemakkelijker geworden, en verschilde slechts in bijzaken van hunnen dragt in onzen tijd. Men houde in het oog, dat in *Holland* nog vele andere soorten van kleederen gedragen werden, zoo als afzonderlijke *Zomer- en Winterkleederen* onder velerlei benamingen, kleederen aan welke men gehuwden van ongehuwden, bruiden, weduwen, en joden konde onderkennen; voorts, dat elk onzer gewesten eene eigene kleeding had, en dat die der Friezen het meest van de overige verschilde (1).

Met de toenemende welvaart en beschaving, waren ook de huizen in de steden van tijd tot tijd verbeterd, van steen opgetrokken, met glazen vensters voorzien, en smaakvoller en gemakkelijker ingerigt geworden (2). De burgerwoningen waren in de hoogte en met spits oploopende gevels gebouwd. Zij hadden eene deur en glasramen aan de straat, en eene binnenplaats, op welke een of meer, zoo boven- als benedenvertrekken uitzagen. In de kamers waren steenen vloeren, met kalk gewitte of met hout beslagen wanden, op welker riggels en lijsten, vooral boven de bedstede, Delftsche porseleinen schotels en borden prijkten, groote en ruime schoorsteenen met een hoogen mantel, bedsteden of wel ledekanten, kleeder- en andere kasten, tafels, stoelen, en zitbanken. In de vertrekken der rijke en aanzienlijke burgers vond men kunstig bewerkte kussens, stoelen met hooge leuning, bekleede banken, ronde en vierkante tafels, spiegels,

(1) DE KONING, *Voorvaderl. Levenswijze*, bl. 147—151, 167—178, 202—215, 236—238, vergeleken met VAN LOON, *Aloude Reg. v. Holl.* D. III. bl. 235. LE FRANCO VAN BERKHEY, *Natuurh. Hist. v. Holl.* D. III. bl. 533—636. v. WIJN, *Hist. Avondst.* D. II. bl. 140—167, waar deze kleederdragten aanschouwelijk in plaat worden voorgesteld. DE LANGE VAN WIJNGAARDEN, *Beschr. v. Gouda*, D. I. bl. 628—662. v. HASSELT, *Geld. Maandw.* St. VII. bl. 1—61.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 506, 507.

hoekbuffetten met goud- en zilverwerk opgepronkt, schilderstukken, en verder al die voorwerpen, welke in eene kamer noodzakelijk geacht werden. De verblijven der Vorsten en Grooten waren nog steeds in den Gothischen stijl gebouwd, en van zeer dikke muren, kleine glasramen, eene ruime zaal, eet- slaap- en andere kamers, benevens kelders en keukens voorzien. De vloeren der vertrekken waren met kostbare tapijten belegd, de wanden, vooral die der zalen, daarmede of met spiegels en schilderstukken bedekt, en de vensters met zware stoffen gordijnen behangen. Het overige huisraad was even rijk en prachtig als vroeger gebleven (1), en met Oostindische porceleinen vermeerderd, over *Venetie* en *Portugal* aangebragt. Over het geheel ontbrak er niets, wat tot gemak, vermaak en zingenot dienen kon (2).

De vermeerdering van rijkdom had wel verbetering in den bouw en de inrigting der woningen, in het huisraad, in kleederen, spijsen, dranken en gemakelikheden, maar geenszins in de zeden gebragt. Aan het grafelijk hof heerschte de grootste losbandigheid, en alle soort van zedeloosheid. Zoo zeer had het zedebederf er de overhand bekomen, dat de misdaad zelfs er gewettigd werd. Een genoegzaam bewijs hiervan is, dat Hertog ALBRECHT van *Beijeren* aan de Middelburgsche Pandmeesters het regt «verkocht, om voor den tijd van twintig jaren, alle gestolen goederen voor zich te behouden; dat hij hun alle gepleegde misdaden kwijt schold, hen boven de wetten der stedelijke regering stelde, en hun voor vijf en twintig ponden Tournois eenen moord «vergaf,» dat is zoo veel, als dat hij hun voor deze som vrijheid tot dergelijke euvelheden verleende. Aan de weelderige hoven der Bourgondische en Oostenrijksche Vorsten, vertoonde zich de toenemende zedeloosheid in eene fijner en beschaafdere gedaante (3). Van de Vorsten en de Grooten, welke het voorbeeld hunner meesters volgden, drong het bederf door in alle rangen der maatschappij. Tot zulk eene hoogte was dit in de vijftiende en zestiende eeuw gestegen, dat er wetten werden uitgevaardigd, uit welke blijkt, dat Priesters en Geestelijken, dikwerf gewapend, de kroegen, bordeelen en badstoven bezochten, en zich aan vechten, kijken en slaan schuldig

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl. D. II. St. I. bl. 507.*

(2) DE KONING, *Voorvaderl. Levenswijze*, bl. 146, 166, 199, 230. Over het huisraad der Nederlandsche Vorsten en Grooten in dit tijdvak, raadplege men vooral de *Rekeninge der Testamentoren van wijlen der edelre Vorstinne, Vrouwe JACOBA VAN BEIJEREN*, in het *Codex Dipl. Néerland.* uitg. door het Hist. Genootsch. te *Utrecht*, Tweede Serie, Eerste Deel, Eerste Afd. bl. 166—266. Als ook de *Inventaris van den moebelen die bevonden zijn in mijns gen. heeren des Graven van CULEMBORGS huys op den Savel binnen Bruessel*, in SCHOTEL, *Geschied- Letter-Oudheidk. Uitspanningen*, bl. 38—52.

(3) Vele bijzonderheden over de hofzeden van dien tijd heeft GACHARD uit oude rekeningen medegedeeld in zijn *Rapport au Ministre de l' Interieur*, p. 266—314, 355 sqq.

1300— maakten; dat er weinig of geene zorg voor de armen, behoeftigen, en noodlijdenden
1581 werd gedragen; dat de opvoeding der kinderen, vooral die der minvermogenden, schandelijk verwaarloosd werd; dat er vele listen, bedriegerijen en knevelarijen plaats hadden, en het getal bankeroetiers, ledigloopers, bedelaars, brandstichters en andere deugnieten schrikbarend was toegenomen; dat velen ver boven hun staat en inkomen, zoo in kleeding als in maaltijden, verteringen maakten; dat de zon- en feestdagen in drinkgelagen werden doorgebracht, en de dronkenschap onder alle standen gemeen was; eindelijk, dat er openlijke lasteraars van God en de Heiligen waren, wier straf bestond, om eene maand te water en brood gezet, of, zoo zij het misdrijf uit een boos gemoed gepleegd hadden, met een priem door de tong gestoken te worden (1).

De gebruiken en gewoonten bij plegtige gelegenheden en feesten, die zeer talrijk waren, kenmerkten zich, over het geheel, insgelijks door zoo groote buitensporigheid, dat er ook meer dan eens van Hoogerhand bepalingen tegen uitgevaardigd werden. De huwelijken werden op tweeërlei wijze gesloten; ten eerste plegtig door een Priester, en dit heette *een door den heiligen echt vereenigd paar*; en ten tweede zonder kerkelijk of wereldlijk gezag; de minnaar gaf slechts zijner beminde een penning of ring, nam zij dien aan, dan waren zij getrouwd en werden *een getrouwd paar* geheeten, en de kinderen als van echten bedde gerekend. Bij openbare echtverbindtenissen was het gebruikelijk, vooral bij lieden van aanzien, dat twee kinderen of jongelieden van beiderlei geslacht, ieder met eene waskaars in de hand, het huwelijkspaar van de bruidswoning naar de kerk vooruittraden, door de bloedverwanten en verdere genoodigden gevolgd. Aan het altaar nam de Priester een ring van den vinger des bruidegoms, en stak dien aan den voorsten vinger der bruid, terwijl de bruidegom zeide: *met dezen ring geef ik u mijne mannelijke trouw*. Daarop nam de Geestelijke een ring van den vinger der bruid, en stak dien aan den middelsten vinger des bruidegoms, terwijl de bruid zeide: *en beloof u, mijne trouw te onderhouden*, waarmede de plegtigheid voltrokken was. Onder het naar huis gaan werden voor- en over het pas verbonden paar bloemen gestrooid. Het huwelijk werd met een maaltijd besloten. Bij de Vorsten en de rijken werden alsdan dagen achtereen schitterende feestmalen gegeven, op welke de talrijke gasten op keur van spijzen en wijnen onthaald werden. KAREL V bepaalde, dat geen feest langer dan een dag mogt duren, en men niemand dan zijne bloedverwanten, doch niet meer dan twintig personen, te bruiloft zou noodigen. — Bij

(1) Zie de bevelschriften van Keizer KAREL V, in het *Charterboek v. Vriestl.* D. II. bl. 594. D. III. bl. 208, 214. Over de *onkosten bepalende wetten* in ons Vaderland leze men vooral de breedvoorige verhandeling van Mr. T. A. TEN BERGE, in de werken *Pro Exolende jure patrio*, D. VI. bl. 121—264. Insgelijks den *Overijss. Alm.* voor 1850. bl. 74—128. DE KONING, *Voorvaderl. Levensw.* bl. 156, 195, 256.

het doopen van een kind, traden een of meer bloedverwanten, ieder met eene was-1300—
kaars in de hand, vooruit naar de kerk; daarop volgde een ander, houdende eene 1581
overdekte schaal met zout; achter hem kwamen de vader en de doopheffer met het
kind, dat in windsels stijf ingewonden en met een fraai kleed overdekt was; dan volg-
den de overige bloedvrienden en de verdere genoodigden. Na volbragte plegtigheid,
keerde men in denzelfden statigen optogt naar huis, alwaar door den kraamheer het
doopmaal gegeven werd. — Niet minder deftig hadden de begrafenisplaats. In de
kerken te begraven was, sinds de veertiende eeuw, onder den bemiddelden stand vrij
algemeen geworden. Onder het luiden der klokken werd het lijk, met een doodskleed
over de kist en gevolgd door de bloedverwanten en vrienden des overledenen in
rouwmantels gewikkeld, grafwaarts gebracht. Wanneer de kist in de kuil was nederge-
laten, hield de Priester de uitvaart; en na het zingen van een Psalm of Lied, keerde
men naar het sterfhuis terug, om het doodmaal te houden, hetwelk gewoonlijk op de
meest ongepaste wijze afliep. De lijken der Vorsten en Grooten werden in eene kamer,
met een zwart kleed belegd en met zwart behangen, ten toon gesteld. De lijkbaar
was met een doodkleed bedekt, en op de kist een kruis gebijteld of geschilderd. Graf-
waarts werden de geslachtwapens het lijk vooruit gedragen, anderen droegen waskaarsen, en
bij avond fakkels. Wanneer het ligchaam was ter aarde besteld, plaatste men een houten
kruis op het graf, hetwelk er een of twee dagen op staan bleef (1). — De gebruiken op
Driekoningendag, Vastenavond, Paschen, Pinksteren, Sakramentsdag, St. Nikolaas en andere
Kerkfeesten; op de Kermissen, de Oude- en Nieuwejaarsdagen, de Meidagen en derge-
lijke, kunnen hier slechts in het voorbijgaan genoemd worden (2). Evenzoo moeten
wij over de veelvuldige bijgeloovige gebruiken dier tijden naar elders verwijzen (3).

(1) v. LOON, *Aloude Regeringw. v. Holl.* D. II. bl. 1—15; IV. bl. 661. *Oude Friesche Wetten*, bl. 28. sqq. 185, 257. RACER, *Overijss. Gedenkst.* D. IV. bl. 224. v. D. SPIEGEL, *Oorspr. d. Vaderl. Regten*, bl. 121, 126. RAEPSAET, *Oeuvr. Compl.* T. I. p. 202—223, alwaar uitvoerig gehandeld wordt over het *jus primae noctis*. DE KONING, *Voorvaderl. Levensw.* bl. 151—153, 181, 216, 222. De verhandeling van Mr. TEN BERGE, en de *Overijss. Alm.* op de vorige bl. aangehaald.

(2) Men raadplege daarover, onder anderen, VAN LOON, *Verh. over de kermissen in Holland.* v. ALEKMADE en v. D. SCHELLING, over de kermissen, in de *Nederl. Displegtigh.* D. I. bl. 416—456. v. HASSELT, over de *Nieuwejaarsgeschenken* en de *Meiboomen*, in zijn *Geld. Maandwerk*, bl. I, 373, en over het vieren van den Vastenavond, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 40. RAEPSAET, *Notice sur l'origine des visites de la Nouvelle année et des Etrennes*, en *Anecdote sur l'origine et la nature du Carnaval*, in de *Oeuvr. Compl.* T. I. p. 245—280. Over de volksgebruiken op Driekoningendag, Pinksteren en St. Nikolaas, in SCHOTEL's, *Gesch.- Letter- en Oudh. Uitspann.* bl. 145—155, 162—170. NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. V. bl. LXXVII, over de gebruiken op Vastenavond, Meidag, en Sakramentsdag.

(3) J. GRIMM, *Deutsche Myth.* inzonderheid den *Anhang*, S. XXIX—CLII. v. D. BERGH, *Mythol.*

1300—
1581

Het bijgeloof en het zedebederf werden door de Geestelijken gevoed. Dezelfde ondeugden, als in het vorige tijdvak, bleven hun, en dikwerf in nog hoogere mate, aankleven (1). Gewaande wonderwerken, overblijfselen van Heiligen, geestverschijningen, vermeerdering van Kerkfeesten, aflaten voor begane en nog te begane zonden, berigten, welke zij beweerden uit den derden Hemel, in welken zij waren opgetrokken, voor de bloedverwanten en vrienden der overledenen medegebragt te hebben, en andere dergelijke heilige bedriegerijen leverden hun eene bron van rijkdom op. Wetten en straf-bepalingen moesten tegen hunne trotschheid, heerschzucht, wederspanningheid, zoo tegen kerkelijke als wereldlijke oppermagt, gierigheid, schraapzucht, ontucht, bandeloosheid, afzetterijen en knevelarijen, zoowel door de Bisschoppen van *Utrecht* als door de Graven van *Holland* uitgevaardigd worden. Hoe weinig echter deze bevelschriften baatten, blijkt daaruit, dat zij zoo dikwerf moesten vernieuwd en vermeerderd worden (2). Het getal kloosters, kerken en andere geestelijke inrigtingen was door de meer vrome dan verstandige, dikwijls zelfs afgedrongene liefdadigheid der leken verbazend toegenomen. Men telde hier te lande meer dan vijfhonderd zoo Mannen- als Vrouwenkloosters, in *Amsterdam* alleen waren er twee en twintig (3). Het moge waar zijn, »dat de kloosters uit een goed en edel beginsel zijn ontsproten,» niet minder waar is, dat »in deze inrigting zelve van den beginne af de kiem der ontaarding lag opgesloten. Zij toch was in strijd met den geest des Christendoms, naar welken de Christelijke deugd in de maatschappij en te midden der wereld moet beoefend worden, waar zij zich ook het best ontwikkeld en eerst een ruimen, voor haar meest eigenaardigen werkkring vindt. Het Evangelie predikt eene werkdadige liefde jegens den naaste, en het wijst ons op een strijd des levens, niet slechts in ons zelve, maar ook daarbuiten met de ons omringende wereld, in de hitte van welken strijd de deugd, als het goud door het vuur, niet slechts beproefd maar ook gelouterd wordt. De

Woordenb. BUDDINGH, op onderscheidene plaatsen in zijne *Verh. over het Westland*. De *Overijss. Alm.* voor 1853, bl. 98—116.

(1) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 528—532.

(2) *Batavia Sacra*, p. 235, 292. *Kerkl. Oudh. v. N. Holland*, D. II. bl. 331—336.

(3) *Kerkl. Oudh. v. Z. Holland*, in de Voorrede. SCHELTEMA, *Aemstel's Oudheid*, D. I. bl. 26. Uitvoerige berigten over deze kloosters worden gevonden in PARS, *Katw. Oudh.* bl. 344, 355, 367, 445—501; in L. SMIDS, *Schatkamer d. Nederl. Oudheden*, op de woorden *Egmond*, *Rijnsburg*, enz; in de twintig deelen der *Kerkelijke Oudheden*; in WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.*; in Dr. ROMER's bekroonde *Prijzverhandeling over de Kloosters en Abdijen van Holl.* in ROJJAARDS, *Gesch. v. h. Christendom en de Christelijke Kerk in Nederland*, D. I. bl. 280—354. D. II. bl. 193—225, 336, 402—489, 507; in MAGNIN, *de voormalige kloosters in Drenthe, geschiedkundig beschouwd*; en in Dr. SCHELTEMA, *Aemstel's Oudheid*, D. I. bl. 36—66.

vermeende voortreffelijkheid van het kloosterleven, daartegen, berust hoofdzakelijk op 1300—
 het denkbeeld, dat de voornaamste pligten van den mensch niet beter dan in de een- 1581
 zaamheid door hem te vervullen zijn; ter bereiking waarvan stille overdenkingen en
 afgetrokkene bespiegelingen, als de meest geschikte middelen, worden aangeprezen.
 Hierdoor keert het de verhouding des Christendoms geheel om (1).” Men kan even-
 wel niet ontkennen, dat de kloosters ook hun nut gehad hebben. Grooten dank is
 men hier te lande den kloosterlingen schuldig voor hunne bevordering van het ont-
 ginnen der gronden; voor hunne deelneming in den onafgebroken krijg der landzaten
 tegen zee en stroomen; voor hunne pogingen om zelve land aan te winnen, of ande-
 ren daartoe uit te lokken en in staat te stellen; voor hunne medewerking tot stichting
 en instandhouding van zoo vele werken, om den vaderlandschen bodem tegen het ge-
 weld des waters te beveiligen; voor hunne geldelijke hulpbetooning in moeilijke tijden
 aan vele steden, waardoor deze zich van de verplichtingen konden kwijten, door eene
 hoogere overheid haar opgelegd; voor hun invloed op het ontstaan en de ontwikkeling
 van den stand der vrije landbewoners; en eindelijk voor hunne begunstiging en beoe-
 fening van onderscheidene kunsten en wetenschappen. Evenmin echter kan men ont-
 kennen, dat de kloosters verblijfplaatsen waren »van al wat de zonde afschuwelijk heeft,”
 en daardoor een verderfelijken invloed uitoefenden op de wereld buiten hen (2).
 Zekere Prior, HENDRIK LOEDER, klaagt over de wederspanning der kloosterlingen
 tegen hunne oversten. »Het drukt ook mijne ziel,” voegt hij er bij, »dat uwe gie-
 righeid en wellust onverzadelijk zijn. Gij wilt niet, dat u iets ontbreekt, ook van het-
 geen gij wel kunt derven.” En de Haarlemsche Prior JAN VAN KEMPEN getuigde van
 zijne medegeestelijken, »dat zij arm wilden zijn, zonder gebrek te lijden; nederig, zon-
 der veracht te worden; geduldig, zonder verdrukkingen te lijden; gehoorzaam, zonder
 onder dwang te staan; geprezen zijn, zonder lof te verdienen; geëerd, zonder tucht
 en heiligheid des levens te toonen.” Nog sterker drukt zich een andere monnik over
 zijne kloosterbroeders uit: »Dagen na nachten,” zegt hij, »verslijten zij in alle wellust,
 met eten, drinken, slapen, spelen, boerten, sprekende hunne tong uit de volheid hunner
 ijdele harten... Zij zijn wederhoorig, onleerzaam, halsstarrig, twistig, onlijdzaam, deug-
 deloos, aanstoetelijk met woorden, gaarne onder de menschen, ongaarne in de eenzaam-

(1) ROJJAARDS, *Gesch. v. h. Christend.* enz. D. I. bl. 271—274. SCHELTEMA, *Aemstel's Oudheid*, D. I. bl. 21—23.

(2) De voor- en nadeelige invloed der kloosters worden uitvoerig ontwikkeld en met onweder-
 sprekelijke bewijzen gestaafd in Dr. R. C. H. RÖMER'S *Prijzverhandeling over de kloosters en ab-
 dijen van Holl. en Zeel.* inzonderheid de geheele tweede Afdeling. Vgl. GLASIUS, *Gesch. d. Christ.
 Kerk in Nederl.* D. II. bl. 272—305. H. J. ROJJAARDS, *Gesch. v. h. Christendom en de Christe-
 lijke Kerk in Nederl.* D. I. bl. 271—280. D. II. bl. 191—225, 274, 402—489.

1300—heid, onderzoekende niet anders dan hetgeen van de wereld is. In hunne cellen zitten
1581 zij ledig, zonder eenigen geestelijken arbeid. Met onnutte dingen brengen zij den tijd door. In hunne getijden is hun hart vol van dierlijke en wereldsche gedachten. Zij zijn naarstig bij den disch, traag in het bidden, vaardig om te pruilen als het eten of de drank, of iets anders hunne onverzadelijke wulpschheid niet bevredigt... De plaatsen, in welke hunne voorzaten den stoel van alle tucht en deugd geplant hadden, tredende in hunne eenzaamheid als te velde tegen het vleesch, de wereld, en den Vorst der wereld, den duivel, en de overhand behoudende, zijn nu geworden tot bordeelen en verblijven van aardsche duivelen, in welke niet alleen de onkuischheid, maar ook overdaad, dronkenschap, hebzucht, en een oneindig getal andere gebreken heerschen (1).” Geen wonder derhalve, dat de stedelijke besturen wel eens huiverig waren, dergelijke gasten binnen hunne muren op te nemen. Zoo, onderanderen, wilde de Regering van *Enkhuizen* in Veertienhonderd acht en vijftig aan een paar monniken geen verlof geven, zich in hare stad te vestigen dan na schriftelijke belofte, dat «indien zij, of hunne opvolgers, te eenigen tijde kwaad huis hielden, of der stad niet te wille waren, zij haar zonder tegenspraak zouden ruimen; dat zij niet dan vier in getal zouden zijn, en hun brood met boekbinden of perkament maken verdienen; dat zij slechts tweemaal in de week, zoo 't nood was, om brood zouden uitgaan; en in pesttijden de kranken, die het begeerden, bijstaan, en de dooden ter aarde bestellen (2).”

Te vergeefs had de Kardinaal NIKOLAAS DE CUSA, op verzoek van Hertog FILIPS van *Bourgondië* door den Paus tegen het midden der vijftiende eeuw herwaarts gezonden, om de bedorven zeden der Geestelijkheid te verbeteren en de kerkelijke tucht te herstellen, zich tegen den overdreven afluathandel, de groote menigte van kloosters, de slappe tucht, welke er heerschte, de verkeerde levenswijze der kerkelijken, hunne dwalende leerstellingen, en tegen te groote aandringing op het vereeren van Heiligen en Beelden met nadruk verklaard, en de geestelijken over deze misbruiken ernstig bestraft (3). Met even weinig gevolg vatte in het begin der zestiende eeuw de Bisschop van *Utrecht*, FILIPS van *Bourgondië*, het plan op, de ingeslovene gebreken in de Kerk te herstellen, en de Geestelijken te verbeteren (4). Immers getuigt zijn tijdgenoot, de Bisschop van *Roermonde*, nadat deze zich hevig over het invoeren der Hervorming in het graafschap *Culemborgh* heeft uitgelaten: »Wij kunnen evenwel niet

(1) BOXHORN, *Nederl. Hist.* bl. 223, 234. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 32—34.

(2) BRANDT, *Hist. v. Enkh.* bl. 33.

(3) BOXHORN, *Nederl. Hist.* bl. 273—289. GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. II. bl. 309—312, 430.

(4) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. III. bl. 331.

ontkennen, dat de Geestelijken van dien tijd, voornamelijk van de Parochiekerk van *Sint Barbara*, dat is, de Kanonniken en verdere Priesters, groote aanleiding tot dezen brand gegeven hebben. Zij waren met een schrikkelijken haat tegen elkander ingenomen, tartten elkander uit tot vechten, en vochten somtijds ook in gewijde plaatsen. Zij waren doorgaans ongestudeerde en ongeletterde personen, die zoo wel van de wereldsche als van de geestelijke wetenschappen een afkeer hadden. Wat kon men van zulke lieden, die op het spelen, brassen, slempen en drinken verzot, en altijd ledig waren, anders verwachten dan dat zij van kwaad tot erger zouden vervallen, en hunne volgedronkene en verhitte ligchamen allerlei dartelheid zouden uitvoeren? Niet weinige van hen zijn van dat slag van volk geweest, en schenen meer van de wulpschheid dan van God te houden. Uiterlijk vertoonden zij nog een schijn van godsvrucht, maar de ware deugd verschopten zij, leefden in ontucht en met bijzitten, en pleegden allerlei vuiligheden. Het is nu dertig jaren geleden, dat ik deze ongebondenheid in eene redevoering gestreng bestraft heb; want het was mij op dien tijd voor zekere waarheid verteld, dat de Graaf (VAN PALLANT) zou gezegd hebben, »» dat hij niet konde gelooven, dat die menschen de waarheid konden leeren, welke zoo goddeloos en guitachtig leefden.» En deze hunne ergerlijkheden zijn ook de struikelsteenen geweest, daar vele andere menschen over gevallen zijn.» De Roomsche Katholieke Priester, welke deze woorden mededeelt, voegt er bij: » God gave, dat het te *Culemborgh* alleen zoo toegegaan ware. Men weet, dat de geestelijkheid, althans voor een groot gedeelte, omtrent het opkomen der Hervorming niet minder dan geestelijk, en op het ligchamelijke of tijdelijke ruim zoo zeer gezet was, en ruim zoo diep in de wulpschheden en wellusten verzopen lag als degenen, die, bij tegenstelling, wereldsche menschen genoemd worden. Ik zeg, voor een groot gedeelte; want al worden de ongeregeldheden en onbeschoftheden van de Geestelijken, die omtrent het opkomen der nieuwe gezindheden geleefd hebben, niet zonder reden zeer breed uitgemeten, men zou ligt kunnen aantoonen, dat het ook niet ontbroken heeft aan deftige Bisschoppen, Hoogleeraren, Abten, Priesters en Monniken, welke door het algemeene vergift der bedorvenheid niet besmet zijn geweest, maar op zichzelf en op hunne kudde gewaakt, over de onheilen van Gods Kerk gezucht, de inkruipende en reeds ingekropene misbruiken en ongeregeldheden geweerd, en zoo zij best konden verbeterd hebben. — Evenwel is het waar, gelijk ik gezegd heb en gelijk meest al de geschiedschrijvers getuigen, dat de ongebondenheid van de Priesters en Monniken, in het algemeen gesproken, ten top gestegen scheen, en zeer veel tot het omkeeren van de godsdienst geholpen heeft (1).»

(1) Zie VAN RHJN, *Aant. op de Utr. Kerkel. Oudh.* D. II. bl. 595—597.

1300— Evenzeer waren de Ridderlijke Monnikenorden, of Geestelijke Ridderorden, namelijk:
1581 de *Johanniter-* of *Maltheser*, — de *Tempeliers* — en de *Duitsche Orde*, alle uit de Kruistogten ontsproten, van haar oorspronkelijk doel afgeweken en verbasterd geworden. Over de Tempeliers en hun ondergang is reeds gesproken (1). De Johanniter Ridders hadden zich in het begin der veertiende eeuw hier te Lande gevestigd. Zij worden ook *St. Jansridders*, of *Broeders van het Hospitaal* genoemd. Hun hoofdzetel was in *Utrecht*, en de Kommandeur aldaar stond, als Landkommandeur, over de andere kommanderijen, welke te zamen het *Kapittel* of de *Balie* van *Utrecht* vormden. Meer dan de Johanniter had de Duitche Orde, welke haar aan doel en inrigting gelijk was, zich in *Nederland* uitgebreid. Reeds in Twaalfhonderd dertig waren eenige harer Ridders te *Utrecht* gekomen en hadden, even als die van *St. Jan*, aldaar de hoofdzetel der Orde gevestigd; en, gelijk bij deze, stonden al de overige kommanderijen of kommandeurschappen hier te Lande onder den Landkommandeur te *Utrecht*. Beide Orden waren met vele goederen en voorregten begiftigd geworden; maar de Duitche Orde telde meer kommandeurschappen dan de Johanniter; hare Landkommandeurs volgden onmiddellijk in rang en aanzien op den Bisschop van *Utrecht*, en spreidden een vorstelijke pracht en luister ten toon (2).

Bij zulk een staat van zaken was verbetering in de geestelijke en zedelijke wereld eene behoefte geworden, die trouwens ook reeds vroeg gevoeld werd (3). Onder de mannen, welke zich in dit opzigt hoogst verdienstelijk maakten, behoort in de eerste plaats GEERT GROOTE of GROETE (GERARDUS MAGNUS) genoemd te worden. Deze godvruchtige man, in Dertienhonderd veertig te *Deventer* geboren en aldaar in Dertienhonderd vier en tachtig overleden, begreep te regt, dat de zedelijke verbetering en de verlichting des verstands van het diep gezonken menschdom, met het wetenschappelijk

(1) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl. D. II. St. II. bl. 52.*

(2) Een lezenswaardig bericht over deze Ridderorden vindt men in ROIJJAARDS, *Gesch. v. h. Christend. in Nederl. D. II. bl. 225—265.*

(3) Zie, onder anderen, den *Rijmbijbel* en de *Wapen Martyn* van VAN MAERLANT, uit de laatste helft der dertiende eeuw. In de *Disputatie van ons L. Vrouwe* zegt hij:

Nogtan al dese overdaet
Sie ic dat rijst ende upgact
Uter Sacristie,
Vreselic leven, vreselic raet
Luxurie ende fier gelaet
Daer es thoeft of clergie.

En de Geestelijken zijns tijds noemt hij: «— — van letteren naect,
Zot, luxuricus ende ontraecht.»

onderwijs des volks, en bovenal der jeugd, moest begonnen worden. De bisschoppelijke 1300—
 en kloosterscholen waren daarvoor noch bestemd, noch berekend (1). En de burger- 1581
 scholen in *Holland* en elders opgericht, waren eigenlijk meer ontstaan om de inkom-
 sten der steden, die het regt van school te houden verpachtten, te vermeerderen dan
 wel om de verstandelijke opvoeding der jeugd te bevorderen (2). GROOTE trachtte
 daarin te voorzien, en stichtte, onder medewerking van zijn vriend FLORIS RADEWIJN,
de Broederschap des Gemeenen Levens in het Fraterhuis te *Deventer*. De broeders wa-
 ren aan geene kloostergeloften, wel aan zekere tucht en regelen gebonden, en moesten
 zich hoofdzakelijk bezighouden met het afschrijven van boeken, het preken voor de
 gemeente, en inzonderheid met het *kosteloos* onderwijzen der jeugd. Ondanks de te-
 genwerking van vele Geestelijken, breidde deze Broederschap zich spoedig en verras-
 send in het Utrechtsche bisdom en daarbuiten uit. Op vele plaatsen in *Holland*, *Gelre*,
Friesland, *Braband*, ja, van *Westphalen* tot *Saksen*, zelfs tot in *Italië* en *Sicilië* toe,
 werden Fraterhuizen opgericht en hunne scholen door een groot aantal jongelieden bezocht.
 In het Fraterhuis te *Zwol* bevonden zich soms acht honderd tot duizend leerlingen; en
 bij eenen aanslag van den Hertog van *Gelre* op *Deventer*, verdedigden zes honderd
 dier kweekelingen de bedreigde vesten. Bijna twee eeuwen is deze inrigting in stand
 gebleven. Haar grootste bloei was van het begin der vijftiende tot het begin der zes-
 tiende eeuw; toen begon zij te kwijnen, en werd eindelijk hier te Lande in de Her-
 vorming geheel opgelost (3).

Het volksonderwijs, door deze Broederschap in het leven geroepen; het licht, door
 groote en verdienstelijke mannen, als eeden THOMAS A KEMPIS, JOHANNES BRUGMAN,
 ALEXANDER HEGIUS, RODOLPHUS AGRICOLA, DESIDERIUS ERASMUS, JOHANNES WESSEL EN

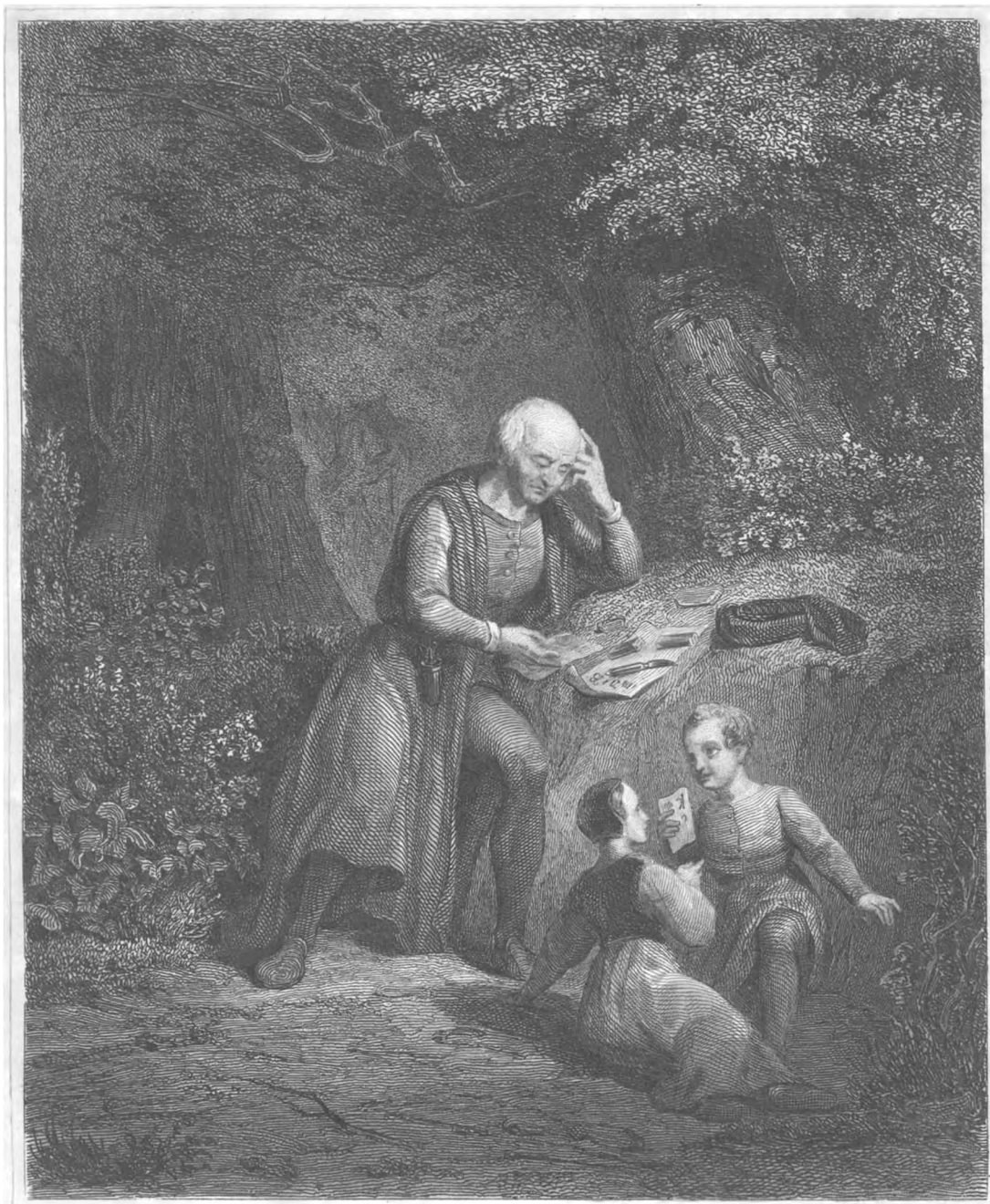
(1) Zie over deze Scholen VAN LOON, *Aloude Regeringsw. v. Holl.* D. II. bl. 64—86. VAN WIJN,
Huisz. Leven, D. I. bl. 72. IV. bl. 253, 315, 317, 357, 424. Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D.
 II. St. I. bl. 527.

(2) ROJJAARDS, *Gesch. v. h. Christend. in Nederl.* D. II. bl. 282, 283. V. ASCH. V. WIJK, *Over
 de instellingen van Hooger onderwijs in Utrecht van 1300—1636.* *Hist. v. h. Utr. Bisdom.* D.
 II. bl. 450. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 18. NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. van
 Gelderl.* D. I. bl. XXXVIII.

(3) ROJJAARDS, *Gesch. v. h. Christend. in Nederl.* D. II. bl. 276—297. Bij de aldaar aangehaalde
 schrijvers, voege men nog de *Kerk. Oudh. v. Deventer*, D. I. bl. 195—234, 238—268, 303,
 318. D. II. bl. 208, 430. GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. II. bl. 303—305. Mr.
 J. H. V. D. SCHAAFF, *Verhandeling over de Broederschap des gemeenen levens*, in VAN KAMPEN'S *Ma-
 gazijn voor Wetensch. Kunst en Letteren*, D. X. bl. 337—372. *Het tweed eeuwfeest van het
 Athenaeum Illustre te Deventer*, bl. 5—9, 39—47. C. ULLMAN, *Johannes Wessel*. bl. 25—29,
 W. MOLL, *Johannes Brugman*, D. I. bl. 149—162 enz.

1300—
1581— anderen, in hare scholen gevormd of door haar voorbeeld opgewekt, ontstoken; de ontwaakte beoefening der oude Letteren, en de Kerkhervorming zouden voorzeker geene zoo snelle en duurzame uitwerking gehad hebben, indien niet de boekdrukkunst het verspreiden van kennis en wetenschap gemakkelijk gemaakt had. Na al hetgeen over de uitvinding dier kunst is geschreven geworden, zal wel geen onbevooroordeelde meer de eer daarvan aan LOURENS JANSZON COSTER van *Haarlem* betwisten (1). De boeken, tot nu toe wegens den verbazend hoogen prijs, alleen voor den rijken verkrijgbaar, werden dit thans voor elk, die naar geestbeschaving en verstandsverlichting trachtte; kunsten en wetenschappen en letteren werden goederen aan allen gemeen; geene voortbrengselen van den menschelijken geest

(1) Zie J. KONING, *Verh. over den oorsprong, de uitvinding, verbetering en volmaking der Boekdrukkunst, Haarl.* 1816. J. KONING, *Bijdrage tot de Gesch. d. Boekdrukkunst, Haarl.* 1818. Vier brieven, gewisseld tusschen Mr. J. SCHELTEMA en J. KONING, over de laatste tegenspraak van het regt van *Haarlem* op de uitvinding der drukkunst, *Haarl.* 1823. J. KONING, *Nieuw onderzoek naar de aanspraak van Holland op de uitvinding der boekdrukkunst, enz. Haarl.* 1825. (A. DE VRIES) *Nieuwe Bijdragen tot de Gesch. d. uitvind. v. d. boekdrukk. Haarl.* 1823. *Eclaircissement sur l'histoire de l'invention de l'imprimerie, traduit du Hollandais, par J. J. F. NOORDZIEK, La Haye,* 1843. Eene beoordeeling van de aanspraken der Duitschers vindt men in A. DE VRIES, *Arguments des Allemands en faveur de leur prétention à l'invention de l'imprimerie, traduit du Hollandais, par J. J. F. NOORDZIEK, La Haye,* 1845. De voorreden des Vertalers, in de beide genoemde werken, zijn zeer lezenswaardig. J. J. F. NOORDZIEK, *Het geschilstuk, betrekkelijk de uitvinding der Boekdrukkunst, geschiedkundig uiteengezet, Haarl.* 1848. (A. DE VRIES), *Hedendaagsche Voorstelling van COSTER, en de uitvinding der boekdrukkunst in Frankrijk, 's Hage,* 1853. Voorts de oordeelkundige en uiterst belangrijke aanteekening van den kundigen Vertaler van RATHGEBER's *Gesch. d. Nederl. Schilderk.* D. I, bl. 353—381. Over den voortgang der boekdrukkunst in Nederland in de XV en hare verdere volmaking in de beide volgende eeuwen, leze men de met veel zaakkennis bewerkte *Korte Schets van den voortgang der boekdrukkunst in Nederland enz.* van den Baron VAN WESTRENEEN VAN TIELLANDT, 's Hage, 1829. Wie na het lezen dezer doorwrochte werken, om nu niet van de geschriften van JUNIUS, BOXHORN, SCRIVERIUS, MEERMAN, SCHELTEMA, en andere te gewagen, niet overtuigd is, zal wel voor geene overtuiging vatbaar zijn, anders zou men hem, ten overvloede, nog kunnen aanraden, zich niet slechts naar *Haarlem* te begeven, om zich ter plaatse zelve van de gegrondheid van *Holland's* aanspraak op de schoonste der schoone vindingen te overtuigen, maar ook de rijke verzameling van incunabelen te bezigtigen, welke zich in de Koninklijke Boekerij te 's Hage bevindt. Onder deze onovertuigbare menschen, behoort E. HARZEN, welke onlangs een stukje: *Ueber Alter und Ursprung der früheren Ausgaben des Heilspiegels oder des Speculum humanae salvationis* heeft uitgegeven, maar wiens bewijzen tegen den aanspraak van COSTER van dien aard zijn, dat zij dengenen, welke zich mogt verwaardigen ze te bestrijden, eene nog gemakkelijker overwinning voorspellen, dan die, welke nu laatstelijk behaald werd over de werken van RENOARD, GUICHARD, UMBREIT en anderen. Zie *Alg. Kunst- en Letterbode'* voor Maart 1855, bl. 83.

J. W. Kaiser sculp.

UTVINDING DER BØKKERUKKUNST.

zouden voortaan meer verloren gaan, maar zich over de geheele wereld verspreiden. De smaak voor het schoone en betere had middelerwijl in dit tijdvak zich in *Nederland* al meer en meer ontwikkeld. In het gebied der schoone kunsten was door de kloosterlingen een weldadige invloed uitgeoefend, zoo wel door eigen voorbeeld, als door hunne ondersteuning en aanmoediging der kunstenaars (1). De zang- en toonkunst, de schrijf- teeken- en stempelsnijkunst, de schilder- beeldhouw- en bouwkunst hadden een hooger trap van volkomenheid bereikt. Na de dertiende eeuw namen de bouw- en beeldhouwkunst den Germaanschen of zoogenaamden Gothischen stijl aan. De gebouwen, in dit tijdperk in dien stijl in *de Nederlanden* opgetrokken, en onder welke de Dom van *Utrecht*, in Dertienhonderd twintig begonnen, geteld wordt, behoeven geene vergelijking met de gebouwen, elders in de middeleeuwen gesticht, te vreezen (2). Van de beeldhouwwerken dier dagen zijn in *Noord-Nederland*, door de beeldstormerij en het protestantismus, slechts weinig belangrijke gedenkteekenen overgebleven (3). Onder deze toont de prachtige grafstede van ENGELBRECHT I, Graaf van *Nassau* en Heer van *Breda*, in de Groote Kerk te *Breda*, de hoogte aan, welke de kunst in de vijftiende eeuw hier te Lande bereikt had (4). In het begin dier eeuw was door de gebroeders HUBERT en JAN VAN EYCK van *Brugge* eene nieuwe schilderschool gesticht. Van hunne wijze van voorstelling en behandeling, weken echter eerlang de schilders in de *Noordelijke Nederlanden* af, en deden, »zonder zich eenigzins om het *Italiaansche* of *Klassieke* te bekommeren, het *Inlandsche*, hetwelk geheel het tegenovergestelde van het *Italiaansche* was, in zijne onklassieke gedaante de plaats innemen van hetgeen zij uit *Vlaanderen* ontvangen hadden.» Van ALBERT VAN OUDEWATER ontsproot de *Oud-Hollandsche schilderschool* te *Haarlem*, welke LUCAS VAN LEYDEN, de leerling van CORNELIS ENGELBRECHTSEN, volmaakte. In Veertienhonderd vier en negentig te *Leiden* geboren, beoefende hij, als wonderkind, reeds zeer vroeg meer dan een kunstvak. Van levendig gevoel voor de natuur en eene oorspronkelijke vindingskracht getuigen zijne werken. Hoe veel men in zijn *Laatste Oordeel* en in zijne andere voortbrengselen moge te berispen vinden, men zal niet ontkennen, dat de »perspectief een van die wetenschappelijke deelen is, in welke hij de schilderkunst deed vooruitgaan; dat de fijne volmaaktheid van het licht en bruin, of van het luchtperspectief, altijd bewondering zal wekken; dat in de schaduwen, bijzonder in die van het naakt, de bruine, maar heldere toon heerscht,

(1) RÖMER, *Over de Kloosters en Abdijen in Holl. en Zeel.* D. II. bl. 37—66.

(2) RATHGEBER, *Gesch. d. Nederl. Schilderk.* D. I. bl. 1. (P. J. SCHOTEL), *Gesch. d. Beeldhouwk.* bl. 15, 16.

(3) *Gesch. d. Beeldhouwk.* bl. 21.

(4) Eene afbeelding van dit grafteeken vindt men bij VAN GOOR, *Beschr. v. Breda*, bl. 81.

1300— en de beelden daarin nu eens krachtig, dan weder zeer malsch zijn uitgevoerd; dat
1581 hij de eerste was, welke de tinten naar de mate van den afstand der voorwerpen flauwer maakte; dat zijne uitvoering niet alleen malsch en smeltend, maar ook bestudeerd en afgewerkt is; en eindelijk, dat hij door de kracht van zijn grooteren rijkdom van geest, de schilderkunst, in het wetenschappelijke gedeelte, heeft vooruitgezet, ofschoon hij niet aan alle vereischten heeft beantwoord (1).” LUCAS VAN LEYDEN muntte tevens, en boven al zijne tijdgenooten in het plaatsnijden uit. De beide proeven, welke hij daarvan reeds op eenen veertienjarigen ouderdom leverde, »toonon eene volmaaktheid van het werktuigelijke, en eene bedrevenheid en malschheid van snede, welke eene langdurige oefening doen veronderstellen.” Deze kunst werd door de *Nederlanders* met zoo veel geluk beoefend, dat hunne houtsneden en kopergravures al de gelijktijdige prenten elders overtreffen (2). Met stilzwijgen mag niet worden voorbijgegaan, dat ook de groote DESIDERIUS ERASMUS van *Rotterdam* in het klooster *Emaus*, nabij *Gouda*, de schilderkunst beoefende. Zijne schilderij, voorstellende Christus aan het kruis, is verloren gegaan; maar eene zijner teekeningen, een staande monnik, houdende een boek in de hand, berust in de verzameling van den Aartshertog KAREL te *Weenen* (3). Welke vorderingen de schrijf- en teekenkunst in de kloosters gemaakt hadden, getuigen de voortreffelijke handschriften en afschriften van boeken, veeltijds met uitvoerige miniaturen versierd. Ook de zang- en toonkunst werden er met ijver beoefend; eenige Monniken zelfs verwierven zich als toonzetters (componisten) eenen naam. Door de zegels, waarvan de kloosterlingen zich bedienden, kweekten zij de stempelsnijkunst aan, die reeds in de veertiende eeuw zulk eene hoogte bereikte, dat hare voortbrengselen in latere tijden niet zijn overtroffen. Maar hadden de Monniken zich, met betrekking tot de schoone kunsten, verdienstelijk gemaakt, ook hunne pogingen tot bevordering der Letteren mogen niet onvermeld blijven. De boekerijen in de kloosters te *Egmond*, *Rijnsburg*, *Mariëngaard* en elders bezaten afschriften, niet zelden met aanteekeningen voorzien, van de voornaamste Latijnsche dichters der oudheid, verscheidene geschiedkundige werken, vooral levensbeschrijvingen, eene menigte geschriften over de verschillende gedeelten der godgeleerde wetenschap, en werken over de bespiegelende en natuurlijke wijsbegeerte, over regtsgeleerdheid, geneeskunst en zedekunde (4). Onder de Nederlandsche drukkers van dien tijd, komt zelfs menige kloosterbroeder voor. — Allerbelangrijkst werkten de geschriften van RUDOLPHUS AGR-

(1) RATHGEBER, *Gesch. d. Nederl. Schilderk.* D. I. bl. 4—26, 38—45, 309.

(2) RATHGEBER, *Gesch. d. Nederl. Schilderk.* D. I. bl. 48—67.

(3) RATHGEBER, *Gesch. d. Nederl. Schilderk.* D. I. bl. 153, 312.

(4) RÖMER, *Over de kloosters*, D. II. bl. 46—93.

COLA, THOMAS A KEMPIS, WESSELUS, bovenal van ERASMUS, en van anderen op de gods-1300—
dienstige en zedelijke ontwikkeling hunner tijdgenooten. WILHELMUS PROCURATOR, 1581
JOHANNES DE BEKA, WILHELMUS HEDA, JOHANNES A LEYDIS, RENERUS SNOI, AEGIDIUS DE
ROIJA, GUILIELMUS HERMANNUS, CORNELIUS AURELIUS en verscheidene ongenoemde schrijvers
van kronijken, zoo als van het *Chronicon de Hollant*, het *Chronicon Tieleuse*, de *Rebus
Ultrajectinis*, maakten zich, met betrekking tot de landsgeschiedenis, verdienstelijk. Als
regtsgeleerde en staathuishoudkundige verwierf PHILIPPUS DE LEIJDEN, Raad van Graaf WIL-
LEM V, grooten naam door zijn werk *de Cura reipublicae*. Onder de Noord-Nederlanders,
welke de dichterliet hanteerden, zoo als RUDOLPHUS AGRICOLA, GUILIELMUS HERMANNUS, DESI-
DERIUS ERASMUS, ALARDUS van *Amsterdam*, verdient boven allen de beroemde en bevallige
dichter der *Basia*, JANUS SECUNDUS van 's *Hage*, genoemd te worden (1). Maakten deze man-
nen, tot het zamenstellen hunner werken, van het Latijn gebruik, vele anderen bezigden
daartoe de volkstaal. De keur van Hertog HENDRIK I, in Twaalfhonderd negen en
twintig aan *Brussel* gegeven, is het eerste bekende voorbeeld van het gebruik
van het Nederlandsch of Nederduitsch in staatsstukken (2). Zij is echter slechts
eene vertaling uit het Latijn, even als vele Friesche en Groninger landregten
uit de dertiende eeuw dit waren (3). De keur van Graaf WILLEM II aan de
stad *Middelburg* in Twaalfhonderd vier en vijftig, is derhalve het oudste zuiver
Nederlandsch geschrift van dien aard, dat men voor als nog kent (4). In *Gelderland*
dagteekent zich het eerste staatsstuk in de landtaal van het jaar twaalfhonderd zeven
en tachtig (5). De gildebrieff der stad *Utrecht* van Dertienhonderd vier; en de uit-
breiding der Utrechtsche vrijheden, door Bisschop GUY in het volgende jaar gegeven,
zijn in de taal des volks, in welke deze Kerkvoogd ook, vier of vijf jaren vroeger, aan
Amsterdam geschreven had (6). Moge de volkstaal ten tijde der Bourgondische en
Oostenrijksche heerschappij, in de staatsstukken verbasterd en met vreemdsoortige woor-
den vermengd zijn geworden, in de werken der dichters en prozaschrijvers bespeurt

(1) Zie over de Latijnsch-Nederlandsche schrijvers en dichters, onder anderen, SUFFRIDUS PETRUS,
de Scriptoribus Frisiae, p. 64—498. FOPPENS, *Bibl. Belgica*. P. HOFMANN PEERLKAMP, *de Vita
Doctrina et facultate Nederlandorum, qui carmina latina composuerunt*, p. 17—125. S. DE WIND,
Biblioth. d. Nederl. Geschiedschr. D. I.

(2) WILLEMS, *Verhandeling over de Nederd. Taal en Letterk.* D. I. bl. 133.

(3) L. G. VISSCHER, *Beknopte Gesch. d. Nederl. Letterk.* D. I. bl. 45.

(4) YPEY, *Gesch. d. Nederl. Taal*, bl. 313—318.

(5) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 451. *Inl. t. d. Hist. v. Gelderl.* D. III. bl. 438 (60).
NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. I. bl. XL (4).

(6) TE WATER, *Utr. Placaatb.* D. III. bl. 67, 68.

1300—men, over het algemeen, eenen trapsgewijzen vooruitgang en meerdere ontwikkeling.
1581 Aanzienlijk is het getal schriften, zoo in dicht als ondicht, welke uit die tijden tot ons zijn gekomen. De kunst zelve kan, wel is waar, uit die geschriften weinig of geen voordeel trekken, »maar enkele plaatsen er in hebben eene verwonderenswaardige naïviteit, andere zijn schilderachtig schoon, vele geestig, en voor het minst met klaarheid en levendigheid uitgedrukt. Boven deze dichterlijke, later zoo zeer overtroffene verdiensten, stellen wij nogtans den zakelijken inhoud, die ons de vroomheid, de denkwijze, de bedrijven, de zeden en gewoonten der vaderen als in een spiegel terugkaatst en onuitputtelijk is aan leerrijke bijzonderheden (1).» In het *Leerdicht*, hetwelk met den *Roman* de hoofdvorm is der middennederlandsche dichtkunst, bekleedt JACOB VAN MAERLANT, te *Damme* in Twaalfhonderd vijf en dertig geboren en aldaar in Dertienhonderd overleden, de eerste en voornaamste plaats. Hij wordt »*die vader der Dietscher Dichteren al te gader* genoemd.» Zijn *Rijmbijbel* en overige stichtelijke gedichten getuigen zeker meer van eenen godsdienstigen zin, die echter niet altijd zuiver is van mystiek, dan van dichterlijke vlugt. Dit is mede van toepassing op genoegzaam al de stichtelijke gedichten van MAERLANTS navolgers. De *Zededichten*, zoo als de *Wapen Martijn* van MAERLANT, de *Heymelickheid der Heymelickheden*, welke insgelijks aan hem wordt toegeschreven, de *Leeken Spiegel*, de *Dietschen Doctrinael*, beide welligt van JAN DECKERS, en de *Bouc van Seden*, bevatten eene bloemlezing uit gewijde en ongewijde schrijvers, altijd met inmenging van zekere christelijk-mythologische versiering. Tot deze dichtsoort behooren ook de vertalingen of omwerkingen der Fabelen van ESOPUS (*Fabelen van Esopet*), der *Disticha* van CATO (*de Dietsche Cathoen*), der *Vertroosting* der wijsbegeerte van BOETHIUS, en de spreuken en gedachten uit SENECA (*Seneca leeren*). Zeer gering is het getal *Hekeldichten*, en van het eigenlijke *Minnedicht* is geen voorbeeld uit dien tijd aan te wijzen. Rijker is de middennederlandsche Letterkunde aan gedichten over natuurkundige onderwerpen. In de *Bestiaris* handelt van MAERLANT, in dertien boeken, over het dieren-planten- en delfstoffelijke rijk, en veel fraais en leerzaams komt in dit dichtwerk voor. GEERARD LIENHOUT en HEINRIC VAN HOLLANT bezongen de sterrekunde, natuurlijk met al de dwalingen en bijgeloovigheden, toen nog aan deze verheven wetenschap verbonden. Twee ongenoemde dichters leverden eene soort van physiologie in de *Heimlycheden van man en vrouw*, en van der *vrouwe Heimlycheit*; daartoe behoort ook PIETER VAN DEN BRANDE'S *Properheden van den vier complexien*. In andere, meer algemeene Leerdichten, komen vele opmerkingen voor over den mensch, zijn lichaamsbouw en de bewaring zijner gezondheid, over zijne afhankelijkheid van den stand der planeten en dergelijke,

(1) L. G. VISSCHER, *Bekn. Gesch. d. Nederl. Letterk.* D. I. bl. 282.

Rijk bovenal is dit tijdperk aan *Geschiedkundige Dichtstukken* en *Geschiedzangen* (1). 1300—1581
 MAERLANT's gedicht *de Wrake* bezingt het lot der Joden, welke den Zaligmaker mishandeld hadden, en kan als een toevoegsel van den *Rijmbijbel*, welke met de hemelvaart van CHRISTUS eindigt, beschouwd worden. De *Spiegel Historiae* van denzelfden dichter, naar het *Speculum Historiale* van VINCENTIUS bewerkt en op last van FLORIS V vervaardigd, die in het gebrek aan eene algemeene geschiedenis in de moedertaal wilde voorzien, was een voor zijnen tijd uitstekend en nuttig werk. Geschiedkundige kritiek moet men er evenmin in verwachten als in den *Spiegel Historiae* van LODEWIJK VAN VELTHEM, insgelijks naar het *Speculum Historiale*, maar met minder smaak en bekwaamheid bewerkt. Slechts de vijfde Afdeeling (*Partie*) is overgebleven, bevattende de meest belangrijke punten der algemeene geschiedenis van des schrijvers leeftijd (1248—1316). De *Rijmkronijk* van MELIS STOKES, even weinig dichtertlijk als VAN VELTHEM, is echter voor ons van meer belang, daar men nergens beter dan door haar ingelicht kan worden, omtrent de geschiedenis van *Holland* in de laatste helft der dertiende en het begin der veertiende eeuw. De *Rijmkronijk*, op naam van KLAAS KOLIJN uitgegeven en, naar men meende, in de tweede helft der twaalfde eeuw geschreven, is blijkbaar in de zeventiende of in het begin der achttiende eeuw zamengeflanst (2). De *Brabandsche Yeesten* van JAN DE KLERCK met de vervolgen op dat rijmwerk zijn voor *Brabant*, en de *Vlaamsche Rijmkronijk* is voor *Vlaanderen* van hetzelfde belang, als MELIS STOKES voor *Holland*. Van deze uitgebreide en van de kleinere geschiedkundige rijmwerken, zoo als de *Slag van Woeringen*, aan JAN VAN HEELU toegeschreven, merkwaardig als de eerste opzettelijke beschrijving van zulk een wapenfeit, de eerste monographie in onze taal, de *Slag van Crecy*, de *Belegering van Nuits*, de *Nederlaag van FRANS VAN BREDERODE*, *Hoe de eerste partijen in Holland quamen*, van WILLEM VAN HILLEGAARTSBERGEN, en dergelijke, wordt gezegd, dat »alleen hij, die langs andere wegen der zake kundig is geworden, bij zulke schrijvers iets nieuws zal vinden, of met de opvatting der gebeurtenissen en wijze van voorstelling zijn voordeel kunnen doen. Voor den gewonen lezer, den grammaticus en etymologist uitgezonderd, kan deze soort van Leerdichten, als dichtstukken of als kronijken beschouwd, nooit anders dan verveling te weeg brengen." Anderer oordeel is gunstiger over de schriften onzer Ouden. Niet alleen vereeren zij hen als de vormers onzer taal, maar bewonderen ook »hun korten, zaakrijken, schoon eenvoudigen stijl, die den lezer al

(1) Van de *geschiedzangen* is eene verdienstelijke verzameling (door Dr. VAN VLOTEN) in het licht gegeven te *Amsterdam* bij FREDERIK MULLER, 1852, onder den titel: *Nederlandsche Geschiedzangen, naar tijdsorde gerangschikt en toegelicht*.

(2) IJPEIJ, *Gesch. d. Nederl. Taal*. bl. 322, 323.

1300— zachtikens met zich sleept en hem, eer hij het weet, ten einde doet komen (1).”
1581 Groot is het aantal *Geestelijke Liedekens, Lofzangen op MARIA, Legendes van Heiligen,* en van berijmde en onberijmde *Levens van Jezus of Evangelie-harmoniën,* waar-

(1) Een paar plaatsen uit MAERLANT en MELIS STOKE mogen tot proeve van stijl en voordragt strekken. Kort en krachtig is de aanspraak des eerstgenoemde aan Graaf FLORIS V:

Graue Florens! Cō Willems sone!
Ontfaet dit werc, ghi waert de ghone,
Die mi dit dede anevaen.
Ghenoughet u, wildyt ontfaen
Danckelike, so ben ics vro,
En ic houts mi gepayt also.
God geve u leuen sonder blame!

Spiegel Hist. bl. 3.

Niet minder rondborstig spreekt MELIS STOKE, aan het slot van zijn werk, Graaf WILLEM III aldus aan:

Here van Hollant, edele Grave,
U hevet ghemacct, teenre gave,
Dit boec en dit werc,
Melij's Stoke, u arme Clerc,
Gode teren en uwen live!
Wacht, dat niet verloren blive
De name, de ghi hebt nu.
En dorvijs nu, dat seg ic u,
Dat quadder wort dan te voren,
Ente pine es al verloren.
Altoes penset om de doghet,
En ghevet als ghi gheven moghet:
En wat ghi ghevet, en wien,
En den smekers suldi sien
Inden mont, en merke wale
Waeromme si segghen hare tale,
Of 't om ghewin is haer flateren.
Weest ghelike anderen Heren;
Hout u liede en u lant te rechte,
Jeghens heren en knechte;
Elken man so doet vonnesse,
Dies verdient, leert hem de lesse,
Dat recht is en vonnesse draghet,
So eist om niet, eist dat hi claghet.
Doedijs niet, ghi misdoet,
Hi sal u werpen onder de voet,

onder menige, zoo wat taal als de voorstelling betreft, voortreffelijk mag genoemd worden (1). 1300—
 Het godsdienstig-zedekundig beginsel had in dit tijdperk het romantische uit de dichtkunst 1581

Mach hi, en segghen dan:
 De duvel soude desen man
 Moghen dienen ofte minnen.
 Trouwen, wildi dat bekinnen,
 Ghi hebbets groten scade ontfaen,
 Dat te voren niet was ghedaen.
 Loent den ghenen, de u dient,
 So blijft hi u ghestade vrient.
 Recht over den riken als over den armen,
 Ne laetse niet lopen carmen.
 Doedi dit, so doedi wale.
 Weest hoefsch in daden en in tale,
 En seer ghestade in ghelate.
 Van allen dinghen houdtet mate,
 En sult minnen de Heilige kerke,
 Eren papen ende clerke;
 Begheven lude so doet ere,
 So sal u sterken onse Here.
 De arme suldi niet versmaen;
 Doet hem goet, dats wel ghedaen.
 God gheve dat behouden blive,
 U werelt ere in desen live!
 En na dezen ive comt daer boven,
 Daer d'Inghelen Gode loven!
 Des onne u Marien Kint!
 Seghet, Amen, de den Grave mint.

D. III. B. X, bl. 419—424.

L. G. VISSCHER, *Beknopte Gesch. d. Nederl. Letterk.* D. I. bl. 24—41, 82—93, 99—122, 281—318, vergeleken met VAN WIJN, *Hist. Avondst.* D. I. bl. 139—169, 261—335. J. DE VRIES, *Proeve eener Gesch. d. Nederl. Dichtk.* D. I. IJPELJ, *Gesch. d. Nederl. Taal*, bl. 312—389. *De Verslagen en Berigten, uitgegeven door de Vereeniging ter bevordering der oude Nederl. Letterk.*

(1) Onder deze behoort het volgende kersliedeke, waarin MARIA als »verzonken in moederweelde en rijk in haren wonderzoon te midden van de hoogste uitwendige armoede,» geschilderd wordt.

Ons ghenaket die avondstar,
 Die ons verlichtet also claer.
 Wae was haer doe,
 Susa ninna susa noe,
 Jesus minne sprac Marien toe.

1300— allengs verdrongen; en met het afnemen van den luister des Adels en de krachtige ont-
 1581 wikkeling der vrije burgerijen was het riddergedicht, dat in het vorige tijdvak zoo
 vele vruchten had opgeleverd, in verval geraakt (1). Het is waar, de bekende ridder-

Dat huus dat hadde so menich gat,
 Daer Christus in gheboren was.
 Wael was haer doe,
 Susa ninna susa noe,
 Jesus minne sprak Marien toe.

Si setten dat kint op haren scoet,
 Si cussedet voer sijn mondekijn roet,
 Het was so soet!
 Susa ninna susa noe,
 Jesus minne sprac Marien toe.

Si setten dat kint op haren knien:
 Si sprac: groet eer moet u ghescien!
 Wael was haer doe,
 Susa ninna susa noe,
 Jesus minne sprac Marien toe.

Si setten dat kint op haren aerm,
 Met groter vrouden sach sijt aen,
 Het was so soet!
 Susa ninna susa noe,
 Jesus minne sprac Marien toe.

Die moeder die makeden den kinde een bat.
 Hoe lieflic dattet daer inne sat!
 Wael was haer doe,
 Susa ninna susa noe,
 Jesus minne sprac Marien toe.

Dat kindekijn pletterden metter hant
 Dattet water uten becken spranc!
 Wael was haer doe.
 Susa ninna susa noe,
 Jesus minne sprac Marien toe.

Zie een uitvoerig en oordeelkundig verslag over de *Geestelijke Liedekens* in Prof. MOLL's voortreffelijke monographie *Johannes Brugman*, D. II. bl. 143—217; en over de *Levens van Jezus*, D. II. bl. 8—79, 233—413. JONCKBLOET, *Gesch. d. midden-nederl. Dichtkunst*, D. II. bl. 249—272. VISSCHER, *Bekn. Gesch. d. Nederl. Letterk.* D. I. bl. 93—107.

(1) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 523, 524, en de later uitgegeven *Gesch. d.*

gedichten werden wel op nieuw afgeschreven, en ook nieuwe werken bijgedicht of 1300—
vertaald, »maar die nieuwe voortbrengselen der zieltogende Romantiek traden in het 1581
leven onder den dubbelen invloed van den mingekuischten smaak der nog niet ten
volle beschaafde burgers, en van den onmagtigen zin van reactie tegen den burgerlij-
ken tijdgeest. Vandaar aan den eenen kant vormen zonder leven en innerlijke betee-
kenis: van daar aan de andere zijde grove denkbeelden ten gerieve van een meer
plat-prozaïschen, onhoofschen smaak (1).” Hiervan getuigen de toen vertaalde of om-
gewerkte romans uit den Sagenkring van Koning ARTHUR en van KAREL den Grooten. Maar
sinds het midden der dertiende eeuw was men begonnen, ook de helden der oude
wereld in de volkstaal te bezingen, waarvan MAERLANT het eerste voorbeeld gaf in eene
berijmde vertaling of omwerking van den *Troijsche Oorlog* en van ALEXANDER'S
Yeesten (2). De uitvoerige en welbewerkte roman van *Heinric en Margriete van
Limborch* is tot nog toe de eenige uit dien tijd, welke de daden van eenen Nederland-
schen held bezingt. Sommigen houden dit gewrocht voor een oorspronkelijk voort-
brengsel onzer letterkunde; anderen voor eene overzetting of navolging uit het
Fransch (3). Het ontbrak mede niet aan *kleinere Romans, Vertelsels, Sprookjes, Refe-*

midden-nederl. Dichtkunst van JONCKBLOET, D. I. bl. 111—114. D. II. bl. 1—249, 285—302; en
VISSCHER'S *Bekn. Gesch. d. Nederl. Letterk.* D. I. bl. 16—22, 46—72, 173—180.

(1) JONCKBLOET, *Gesch. d. midden-nederl. Dichtk.* D. II. bl. 304.

(2) JONCKBLOET, *Gesch. d. midden-nederl. Dichtk.* D. II. bl. 302—477. VISSCHER, *Bekn. Gesch.
d. Nederl. Letterk.* D. I. bl. 24, 25, 60—69, 324—333. Mr. L. PH. C. V. D. BERGH, *de Nederl.
Volksromans.*

(3) Zie de Inleiding van Mr. L. PH. C. V. D. BERGH op den *Roman van Heinric en Margriete
van Limborch*, Leiden 1846. VISSCHER, *Bekn. Gesch. d. Nederl. Letterk.* D. I. bl. 181, 182.
HEINRIC biedt zich bij zijn vader aan, om zijne zuster te zoeken.

Hi seide: »lieve vader here,
Wet wil dat ic tsarmere
Out genouch ben ten wapenen te vane
Ende daer met omme te gane;
Ic wille ridder siin ghedaen,
Ende van u dan varen saen
Miere liever zuster zoeken;
Al die werelt mach mi vloeken.
Dat ic soe langhe hebbe gespaert,”
Die vader antwerde ter vaert:
»Trouwen sone, ghine vaerter niet,
Verloric u, toren ende verdriet,

1300— *reinen, Tafelspelen en Tooneelstukken*, zoo van geestelijken als wereldlijken inhoud. —
 1581 Maar levert de dichtkunst dier tijden een overvloedigen oogst van stukken op, ook in den ongebonden of prozastijl getuigen vele voortbrengselen van de ontwikkeling, den voortgang, en de beschaving der volkstaal. Inzonderheid is dit merkbaar in de geschriften van stichtelijken inhoud, van welke slechts een zeer klein gedeelte tot heden door den druk bekend gemaakt is. Zij bestaan hoofdzakelijk uit geheele of gedeeltelijke *Vertalingen* van den Bijbel, welke toen, met goedvinden der Geestelijken, niet alleen in de kloosters, maar ook in de huisgezinnen gelezen werd; uit *Levens* van JEZUS, van MARIA, en van *de Heiligen*, alle van meer of minder mystieke strekking en van weinig geschiedkundige trouw, maar onderhoudender dan de *Preken* of *Sermoenen*, die, over het geheel, zuiver van taal, regelmatig, en soms zelfs welsprekend zijn, maar niet zelden in herhalingen vervallen; voorts uit *Godsdienstige Leerboeken, Verhandelingen, Gesprekken, Overdenkingen* en *Betoogen, Spiegghels, Visioenen, Letanien, Getijde- en Gebedenboeken.*

Ende rouwe sonder begheven
 Blevē mi vort al miin leven:
 Soe ware miin troest al verloren.”
 Doe seide die jonchere wtvercoren:
 »Bi gode here, en mach niet bliven;
 Met swerden moet men mi ontliven
 Of ict liete om al die have
 Van Vranckrike diese mi gave.
 Maecht mi ridder of ghiit ghebiet;
 Ende en wildiis doen niet,
 Soe willic varen althant
 Bidden den hertoge van Brabant,
 Dat hi mi ors ende wapenen gheve
 Hi saelt wel doen, hi es miin neve.”
 Die hertoghe seide: »sidermeer
 Dat wesen moet, soe doe ict teer
 Dan ic u elre varen late;
 God gheve datter ons af bate
 Comen moete; gereet u.
 Tegen sinxenen dat hier bi es nu,
 Soe willic u ridder maken.”
 Die jonchere was derre zaken
 Blide, ende bereide al,
 Dat hi daer toe behoeven sal.

Al deze werken » vormen een volkomen zamenstel van middeleeuwsch-christelijke godge- 1300—
leerdheid voor het volk, en laten geene vraag onbeantwoord (1).» Spaarzaam zijn de 1581
geschriften in de landtaal over Wis- Natuur- en Geneeskunde. Onder hen is het merk-
waardigste: *Over dije Eygenschappen der dinghen*, eene vertaling uit het Latijn,
waarin de schrijver tracht » vele zaken duidelijk en beknopt in een bruikbaar hand-
boek tezamen te vatten, en waarin hij oneindig beter geslaagd is, dan men van zijne
eeuw verwachten zou (2).» Menigvuldiger zijn de bewerkingen of vertalingen van geschrif-
ten over de oude en algemeene geschiedenis, onder welke de *Fasciculus Temporum*,
door JAN VELDENAER uitgegeven, de voornaamste is. Belangrijker om den inhoud,
maar niet beter van taal, stijl, en voordragt, zijn de weinige Hollandsche kronijken van
dien tijd. De uitvoerigste er van is de zoogenaamde *Oude Hollandsche Divisie Kronijk*,
eene vertaling van het *Chron. Belgic.* van J. A. LEYDIS en in Vijftienhonderd zeventien
uitgegeven (3). — De algemeen heerschende geest van vereeniging en samenwer-
king, de gildegeest dier eeuwen, had, zoo al niet op de *gehalte*, dan toch zeker op
het *aantal* van dichtelijke- en letterkundige voortbrengselen gunstig gewerkt. De eer-
zame burgers, welke de taal en letterkunde, die men *Rhetorica (redekunst)* noemde,
ter uitspanning beoefenden, hadden genootschappen gevormd, welke op den leest der
gilden waren geschoeid en *Rederijkamers* genoemd werden. Verbazend ijverig waren
deze lieden of Rederijkers; maar geen hunner talrijke *Refereinen, Liederen, en Dra-*
matische Voortbrengselen verheft zich boven het middelmatige; zij zijn, over het al-

(1) VISSCHER, *Bekn. Gesch. d. Nederl. Letterk.* D. I. bl. 41—42, 122—157, 318—322. Bovenal raadplege men over de stichtelijke geschriften der Nederlanders in de vijftiende eeuw, W. MOLL, *Johannes Brugman*, D. II. bl. 1—56, 252—413. Uit een dezer werken is de volgende proeve ontleend. » Ende doe JHESUS quam te *Jherusalem* in die stat, doe waert al die stat beweecht ende spraken: wie is dese? Ende sommyghe spraken: het is JHESUS VAN NAZARENEN, die prophete. Doe ghinck JHESUS in den tempel Gods ende maecte een gheysel van cleinen selen. Ende sloech uut den tempel alle die cochten ende vercochten. Ende die schape ende die ossen sloech hi alle uut, ende die disse der wisselers ende hoer ghelt stiet hij om. Ende die stuel dergheenre die duven vercochten stiet hi om, ende sprack tot hem: duet dit ewech ende en maeckt niet myns vader huys een hoel der moeder, want het is geschreven: mijn huys sal sijn een bedehuys alle den volck, ende ghi hebbet ghemaect een hoel der moeder. Ende hi en liet nyemant een vat draghen doer den tempel.» — Eene belangrijke *Verzameling van Nederlandsche Prozastukken van 1229—1476, naar tijdsorde gerangschikt*, is te Leiden en Amsterdam bij GEBHARD & Co. uitgegeven in 1851.

(2) VISSCHER, *Bekn. Gesch. d. Nederl. Letterk.* D. I. bl. 43, 157—159.

(3) S. DE WIND, *Bibl. d. Nederl. Geschiedsch.* D. I. VISSCHER, *Bekn. Gesch. d. Nederl. Letterk.* D. I. bl. 159—168, 323.

1300— gemeen, zwak, smakeloos, en zonder oordeel zamengesteld. Bovenal legden zij
1581 zich toe op het vertoonen van *Mysteriën* en *Spelen van Sinne*; en men kan niet ontkennen, dat zij door hunne tooneelvoorstellingen de ontluikende godsdienstige en staatkundige begrippen in de zestiende eeuw onder het volk gebragt, en alzoo ter vestiging van eenen nieuwen staat van zaken medegewerkt hebben (1). —

(1) W. KOPS, *Schets eener Geschiedenis der Rederijkeren*, in het Tweede deel der *Werken van de Maatsch. v. Nederl. Letterk. te Leiden*, 1774, bl. 216—266. VAN WIJN, *Hist. Avondst. D. I.* bl. 346—359. VISSCHER, *Bekn. Gesch. d. Nederl. Letterk. D. I.* bl. 69, 226—266, 333—340.

I N H O U D.

Z E S D E S T U K.

E E R S T E H O O F D S T U K.

1576—1581.

Algemeene vreugde over het sluiten der Gentsche Bevreeding, Bladz. 5. — Redenen, welke den Prins deden voorzien, dat zij van geen langen duur zou zijn, aldaar. — Voordeelen van het sluiten der Bevreeding voor den Prins, voor de Staten van Holland en Zeeland, en voor den Koning, bl. 6. — De Prins en de Staten van Holland en Zeeland hebben de handen ruim, om in hunne gewesten alle verordeningen en schikkingen te maken, zonder 's Konings Raden of den Algemeenen Staten eenigen aanstoot te geven, bl. 7. — ORANJE verlangt, dat alle gewesten en steden, elk in het bijzonder, de Gentsche Bevreeding zouden bekrachtigen, ald. — Holland is bevreest, dat vele uitgewekene Roomschen zouden terugkeeren, ald. — MONDRAGON verlaat Zierikzee en poogt het slot te Gent te ontzetten, bl. 8. — Hij wordt door het krijgsvolk der Staten geslagen en neemt de vlugt, ald. — De bezetting van het slot trekt naar Frankrijk, ald. — Zierikzee, de verlatene schansen op het eiland Schouwen, Brouwershaven en Bommenede worden door HOHENLO in bezit genomen, bl. 9. — Onderscheidene plaatsen in Noord- en Zuidholland komen in het bezit der Staten, ald. — Vreeselijke ramp te Haarlem, ald. — BOSSU, door ORANJE op vrije voeten gesteld, gaat eerlang over in dienst der Algemeene Staten, ald. — Afkomst en vroegere verrigtingen van DON JAN VAN Oostenrijk, bl. 10. — Zijne benoeming als Landvoogd en aankomst in de Nederlanden, ald. — Hij is van een openen en van een geheimen lastbrief voorzien, bl. 11. — Het meerendeel der Staten is gestemd, hem als Landvoogd te erkennen, ald. — DON JAN is huiverig, zich onbescut dieper landwaarts in te begeven, bl. 12. — Achterdocht van den Prins tegen den nieuwen Landvoogd, ald. — Raad van den Prins, om zich van DON JAN'S persoon te verzekeren, bl. 13. — De Algemeene Staten besluiten, op eene waarschuwing van den Prins, DON JAN niet onvoorwaardelijk als Landvoogd te erkennen, ald. — ORANJE wordt door hen dringend uitgenoodigd, zich naar Brabant te begeven, om met hen te raadplegen, bl. 14. — De Prins steunt in Brabant veel meer op het volk dan op de Grooten, ald. — Schriftelijke verklaring van DON JAN aan de Algemeene Staten, ald. — Voorwaarden, door hem gevorderd, alvorens zich naar Namen te begeven, ald. — Berigtschrift van de gemagtigden der Algemeene Staten aan DON JAN, bl. 15. — ST. ALDEGONDE verschijnt ter Statenvergadering met voorstellen van ORANJE, ald. — De Algemeene Staten zijn onvermoeid werkzaam, de krijgsmagt op eenen ontzagwekkenden, en de geldmiddelen op eenen beteren voet te brengen, bl. 17. — Hun schrijven aan den Prins, ald. — De burgerij te Brussel verlangt vurig naar de tegenwoordigheid van ORANJE, bl. 18. — De komst van DON JAN verwekt verdeeldheid onder de Leden der Algemeene Staten, ald. — Nader schrijven van den Prins aan hen, ald. — HIERGES vereenigt zich met de Staten van Gelderland en de Algemeene Staten tegen de Spanjaarden, bl. 23. — Men tracht de gewesten en steden, die zich nog in de magt der Spanjaarden bevonden of hun genegen waren, tot het aannemen der Gentsche Bevreeding over te halen, ald. — Gewelddadige handelwijze der Utrechtsnaars ten opzichte van den Aartsbisschop FREDERIK VAN SCHENK, ald. — Amsterdam,

Haarlem en Muiden worden door den Raad van State uitgenoodigd, zich bij de overige Staten te voegen, bl. 25. — Bewilliging der Staten van Holland en Zeeland in de mid-delen van verdediging, bl. 26. — Zwolle treedt tot de Gentsche Bevreeding toe, ald. — DE ROBLES belet de Friezen, zich aan het Spaansche gezag te onttrekken, ald. — Af-komst en vroegere verrigtingen van DE ROBLES, bl. 27. — Pogingen van de Algemeene Staten, om Friesland en Groningen over te halen, zich der Gentsche Bevreeding aan te sluiten, bl. 29. — Oproer der soldaten te Groningen, waarbij DE ROBLES en anderen worden gevangen genomen, en deze stad met onderscheidene plaatsen in de provincie en in Friesland, zich voor de Staten verklaren, ald. — RENNENBERG wordt benoemd tot Stadhouder van Friesland en Groningen, bl. 31. — De onderhandelingen met Frankrijk worden hervat, bl. 32. — Door ANJOU wordt den Nederlanders alle hulp toegezegd, ald. — De Algemeene Staten toonen zich niet zeer genegen tot dit verbond, bl. 33. — De onderhandelingen worden met Engeland hervat, ald. — Koningin ELIZABETH ondersteunt de Algemeene Staten met geld, bl. 34. — Beschouwingen omtrent DON JAN, ald. — De Prins van Oranje doorziet de plannen van Koning FILIPS, bl. 37. — De Algemeene Staten leggen DON JAN eenige punten voor, op welke zij hem als Landvoogd wilden erkennen, bl. 38. — Zijn antwoord aan de Staten, ald. — Een aanzienlijk getal brieven van DON JAN aan DE RUEDA, en van andere aanzienlijke Spanjaarden uit zijn gevolg, zijn onderschept geworden, bl. 39. — De Hertog van Aarschot verwittigt hem hiervan uit naam van den Raad van State, ald. — De Raad van State herigt DON JAN, dat de brieven in handen der Algemeene Staten zijn, bl. 42. — Antwoord van DON JAN, ald. — Brief van den Hertog van Aarschot aan ORANJE, bl. 43. — Antwoord van den Prins, ald. — Schrijven van den Prins aan de Algemeene Staten, ald. — Weigering der Spaansche en Duitsche Oversten, om over land deze gewesten te verlaten, bl. 44. — De Algemeene Staten zenden BLOIS VAN TRESLONG naar ORANJE, om verslag te geven van hunne onderhandelingen met DON JAN, bl. 45. — DON JAN'S opregtheid om vrede en rust in het land te herstellen, wordt door de Staten niet in twijfel getrokken, ald. — Nieuw besluit, om DON JAN nog niet als Landvoogd te erkennen, vóór de Spanjaarden uit het Land vertrokken en de steden en sterkten in handen der Staten geleverd zijn, bl. 47. — Het wantrouwen tegen DON JAN vermeerdert zeer, bl. 48. — Bezwaren der Staten van Holland en Zeeland tegen het vertrek der Spanjaarden over zee, ald. — De Prins van Oranje en de Staten van Holland en Zeeland zenden een krachtig verhoog aan de Algemeene Staten tegen het antwoord van DON JAN, bl. 49. — WILLERVAL, afgevaardigde der Staten, legt zijnen last aan DON JAN open, ald. — DON JAN wenscht den wapenstilstand te verlengen, bl. 50. — Hij ontbiedt de Staten te Huy, ald. — De afgezanten des Duitschen Rijks bieden zich als vrede-stichters aan, bl. 51. — Redenen waarom ORANJE ontvereden is, dat de Algemeene Staten weder in onderhandeling zijn getreden met DON JAN, ald. — De Algemeene Staten bieden DON JAN eene lijfwacht naar zijne keuze aan, bl. 52. — Onderteekening van de Unie te Brussel, bl. 53. — Inhoud der Unie, bl. 54. — Aanmerkingen over het sluiten der Unie, bl. 56. — Onderscheidene onderteekenaars vreezen te ver te zijn gegaan, bl. 57. — Grootte magt van HÉZE in Brussel, ald. — De Prins en de Staten van Holland en Zeeland trachten de steden, die zich nog in de magt der Spanjaarden bevinden, tot het omhelzen der Gentsche Bevreeding over te halen, bl. 58. — Haarlem zoekt tot een verdrag te komen, bl. 59. — Het verdrag met Amsterdam komt niet tot stand, bl. 60. — Muiden, Weesp, Schoonhoven, en Nieuwpoort treden tot het vredesverdrag toe, ald. — Goes met Zuid-Beveland en het eiland Tholen begeven zich aan 's Prinsens zijde, bl. 61. — Utrecht dringt bij de Algemeene Staten aan, hen van de Spaansche bezetting, op het slot Vredenburg, te bevrijden, bl. 62. — Bossu dwingt de Spanjaarden het kasteel te verlaten, bl. 63. — De Duitsche bezetting in Utrecht zoekt met geweld betaling te krijgen, bl. 64. — De bezetting wordt de stad uitgedreven, ald. — Het slot Vredenburg wordt afgebroken, bl. 65. — CATHARINA DE BERGHES TEN ESSENDELLE of TRIJN LEEMPUT, ald. — RENNENBERG wordt als Stadhouder van Friesland en Groningen erkend, ald. — Aan de soldaten wordt de achterstallige soldij uithetaald en zij verlaten Groningen, bl. 66. — Het Kasteel dezer stad wordt omvergehaald, ald. — RENNENBERG wordt te Leeuwarden plegtig ingehaald, ald. — Lastbrief van de Friese afgevaardigden aan de Algemeene Staten, ald. — Vruchteloze poging van RENNENBERG, om de geschil-

len tusschen Oostergo en Zevenwolden met Westergo te vereffenen, bl. 67. — De ROBLES en andere gevangenen worden in vrijheid gesteld, bl. 68. — Friesland krijgt zitting in de Algemeene Staten, bl. 69. — RENNENBERG weet zich de genegenheid der Friezen te verwerven, ald. — Hij stelt Friezen aan tot Bevelhebbers over de kasteelen, bl. 70. — Groote ontevredenheid van DON JAN, dat de Graaf van Aremberg door een Staatsch Hopman was opgeligt geworden, ald. — Schermutselingen in Limburg tusschen de Staat-schen en Spanjaarden, bl. 71. — Klagt van DON JAN aan de Keizerlijke gezanten, ald. — De afgevaardigden van den Keizer en van Koningin ELIZABETH dringen bij DON JAN aan, om den vrede te bespoedigen, bl. 72. — ELIZABETH ondersteunt de Staten met geld, bl. 73. — Redenen waarom de handelwijze van den benoemden Landvoogd velen hoogst verdacht voorkwam, ald. — Dit vertoog en een berigt van den Prins van Oranje blijven niet zonder invloed op de Algemeene Staten, bl. 75. — DON JAN ziet zich genoodzaakt, met omzigtigheid te werk te gaan, bl. 76. — De onderhandelingen en overeenkomsten tusschen DON JAN en de Staten blijven vruchteloos, bl. 77. — LEONINUS en BOYEMER worden afgevaardigd, om den Prins te verzoeken voor het oogenblik de wapenen neder te leggen, ald. — ORANJE zendt afgevaardigden naar Brussel, ald. — Inhoud van hunnen lastbrief, ald. — De Algemeene Staten zenden afgevaardigden naar DON JAN, bl. 81. — Formulier van eed voor degenen, welke, overeenkomstig de Gentsche Bevrediging, in de Nederlanden terugkeerden, ald. — Berigtschrift der Staatsche gevolmagtigden, bl. 82. — Aan ORANJE wordt een afschrift van dezen lastbrief gezonden, bl. 83. — Antwoord van den Prins, bl. 84. — DON JAN tracht de zaken te rekken, bl. 85. — Verklaring der afgevaardigden, ald. — Verbolgenheid van den Landvoogd, ald. — Bemoeijingen van den Bisschop van Luik en de Keizerlijke gezanten, bl. 86. — Misnoegen van DON JAN dat de Staten zoo sterk op het vertrek der Spanjaarden te land aandringen, bl. 87. — Brief van ORANJE aan JAN van Nassau, ald. — Antwoord van den Prins aan de Keizerlijke gezanten, bl. 88. — Onderschepte brief van DE VARGAS over eenen verraderlijken aanslag op 's Hertogenbosch, ald. — Besluit van de Algemeene Staten, bl. 89. — Zij zenden afgevaardigden naar den Prins, om hem hun besluit mede te deelen, ald. — Het Eeuwig Gebod wordt te Brussel afgekondigd, bl. 90. — Inhoud van dit Edikt, ald. — De Algemeene Staten ontvouwen in een geschrift aan den Prins van Oranje de redenen, welke hen genoopt hebben het verdrag met DON JAN te teekenen, bl. 92. — Redenen waarom het verdrag zoo spoedig bekrachtigd werd, bl. 93. — Schriftelijk antwoord van den Prins van Oranje, ald. — De afgevaardigden geven ter Algemeene Statenvergadering verslag van hunne zending naar ORANJE, bl. 94. — Redenen waarom de Prins misnoegd was over het sluiten van het verdrag met DON JAN, bl. 95. — Merkwaardig vertoog van ST. ALDEGONDE aan GASPARD SCHETZ over de genoemde onderhandelingen, bl. 99. — De Algemeene Staten zenden afgevaardigden naar DON JAN, om hem te danken voor het teekenen des verdrags, bl. 108. — Antwoord van de Algemeene Staten op het vertoog van den Prins en der Staten van Holland en Zeeland, bl. 109. — Deze stellen zich hiermede niet te vreden, ald. — Groote invloed van ORANJE op het volk, bl. 110. — Zijne taktiek tegen DON JAN, ald. — Feestelijke ontvangst van DON JAN te Leuven, bl. 111. — Zijne minzaamheid, ald. — ORANJE zendt den Heer van Mansart als afgevaardigde naar Brussel, bl. 112. — DON JAN gevoelt, dat er niets gewonnen is, zoolang ORANJE niet het gezag des Konings erkent, bl. 113. — DON JAN zendt LEONINUS met een brief naar ORANJE, om dezen te winnen, ald. — DON JAN handelt hierin te goeder trouw, bl. 114. — De Prins verklaart, niets te kunnen doen zonder voorkennis van de Staten van Holland en Zeeland, bl. 115. — Zamenkomst van den Prins en LEONINUS, ald. — De Spaansche bezetting verlaat het kasteel van Antwerpen, bl. 117. — Aanslag tegen de vrijheid van DON JAN, bl. 118. — De Algemeene Staten ontvangen van den Hertog van Anjou een brief van gelukwensching over het sluiten van het verdrag, bl. 119. — Brieven van DON JAN aan den Koning geschreven, bl. 121. — De Spaansche bezetting verlaat Maastricht, bl. 130. — De Algemeene Staten zenden afgevaardigden naar DON JAN, om hem sommige punten, de bewindvoering betreffende, voor te leggen, bl. 131. — Antwoord van DON JAN, bl. 132. — DON JAN doet eenen feestelijken intogt in Brussel, bl. 133. — De Staten worden plegtig bij hem ten gehoor ontvangen, bl. 134. — Hij aanvaardt de Landvoogdij, bl. 135. — De Hertog van Aarschot poogt den Prins over te halen, om

het Eeuwig Gebod te teekenen, bl. 136. — *Brief van den Koning aan de Staten van Vlaanderen*, bl. 137. — DON JAN tracht met den Prins nieuwe onderhandelingen aan te knopen, ald. — *De afgevaardigden van DON JAN en van de Algemeene Staten komen bij den Prins te Geertruidenberg*, bl. 138. — *Inhoud van hun lastbrief*, ald. — *Onderhandeling tusschen den Prins en de afgevaardigden*, bl. 141. — *Redenen waarom de Prins de vereeniging der Algemeene Staten vreesde*, bl. 149. — *Brief van ORANJE aan DON JAN*, bl. 150. — *De Prins dringt andermaal bij de Algemeene Staten aan op het handhaven der Gentsche Bevrediging*, bl. 151. — GROBBENDONK tracht den Prins van Oranje te bewegen, het wantrouwen tegen den Koning en DON JAN af te leggen, bl. 153. — *Antwoord van den Prins*, bl. 154. — *Overstromingen in Holland, Zeeland en Friesland*, bl. 156. — DON JAN wil de Roomsche-Katholieke godsdienst met geweld handhaven, bl. 157. — PIETER PANNE wordt te Mechelen, wegens het bijwonen eener preek, in het openbaar onthoofd, bl. 158. — *Moeijelijkheid omtrent het afbetalen der Duitsche krijgsbenden*, ald. — DON JAN wordt, over het geheel, in Brussel met weinig achting behandeld, bl. 159. — *De burgers en de Staten zijn gezind, om meer ten voordeele van ORANJE dan van DON JAN te handelen*, bl. 160. — *De pogingen van DON JAN, om meer magt in handen te krijgen, mislukken te Brussel*, bl. 161. — *Onderscheidene besluiten, om het Duitsche krijgsvolk te kunnen afbetalen*, bl. 163. — *Dubbelhartigheid van DON JAN blijkbaar in zijne onderhandeling met de Duitsche Oversten*, bl. 164. — *Wederkeerige dubbelhartigheid van DON JAN en de Algemeene Staten*, bl. 167. — *Hij verrast het kasteel van Namen*, bl. 169. — *Philippeville, Charlemont en Mariënborg vallen ook in zijne magt*, bl. 170. — *Verontschuldiging over zijne gewaagde handelwijze*, bl. 171. — *Schrijven van den Engelschen gezant aan den Graaf van Leicester*, ald. — *De Algemeene Staten verzoeken DON JAN naar Brussel terug te keeren*, bl. 172. — *Voorwaarden door hem opgesteld, om aan dit verzoek te voldoen*, ald. — *Antwoord der Algemeene Staten op zijn verzoeken*, bl. 174. — *Lastbrief der afgevaardigden*, bl. 175. — *Weinig bevredigend antwoord van DON JAN*, ald. — *Het kasteel van Antwerpen is voor de Staten verzekerd*, bl. 176. — *De Duitsche bezetting wordt gedwongen Antwerpen te ruimen*, bl. 177. — *De meeste Edelen verlaten de zijde van DON JAN*, bl. 178. — *De Prins van Oranje doet met zijne gemalin een togt door Holland, en wordt overal met geestdrift en hartelijkheid ontvangen*, bl. 179. — *Raad van den Prins aan de Algemeene Staten, om hunne strijdkrachten bijeen te trekken en te vermeerderen*, bl. 180. — *Voorzigtige raad van den Prins aan de Staten van Holland en Zeeland, om niet te veel volk af te danken*, ald. — *Utrecht is reeds een geruimen tijd zonder Stadhouder*, bl. 181. — *De Prins wordt te Utrecht feestelijk ontvangen*, bl. 182. — *Het verdrag van Voldoening wordt goedgekeurd en getekend*, bl. 183. — *Inhoud van dit Verdrag*, ald. — *Doel van den Prins, om de Noordelijke Nederlanden door een nader en naauwer verbond te vereenigen*, bl. 184. — *Zaken in Gelderland*, ald. — *Het overrompelen van het slot van Namen vervreemdt Friesland en Groningen van DON JAN*, bl. 186. — *RENNENBERG kiest de zijde der Algemeene Staten*, ald. — *Pogingen van DON JAN, om de ROBLES weder in zijn Stadhouderschap te herstellen*, ald. — *Zijne aanhangers worden te Groningen en Leeuwarden in hechtenis genomen*, bl. 187. — *Onrustige beweging onder het volk aldaar*, ald. — *De Friesche afgevaardigden nemen de Gentsche Bevrediging aan*, ald. — *Lastbrief van de Friesche afgevaardigden*, bl. 188. — *DON JAN stelt aan de Algemeene Staten voorwaarden voor, op welke hij aan de Gentsche Bevrediging zou voldoen*, ald. — *Te Brussel worden oorlogstoebereidselen gemaakt*, bl. 190. — *De Duitsche benden geven zich te Bergen op Zoom bij verdrag over*, ald. — *DON JAN slaat den Staten eenen wapenstilstand voor, doch zoekt zich tegen hen te verzekeren*, bl. 191. — *Antwoord der Algemeene Staten*, ald. — *Brief van DON JAN aan de bijzondere Gewestelijke Staten, Bisschoppen, Raden en Steden*, bl. 192. — *Brief van den Landvoogd aan de Keizerin*, bl. 193. — *De Staten verzoeken den Koning eenen anderen Landvoogd*, bl. 195. — *Het kasteel van Antwerpen wordt vernield, en het standbeeld van ALBA verbrijzeld*, ald. — *De sloten op andere plaatsen ondergaan hetzelfde lot*, ald. — *Breda komt door list in handen van den Prins*, bl. 196. — *De Algemeene Staten roepen de hulp in van JAN CASMIR*, bl. 197. — *Zij zenden afgevaardigden naar Geertruidenberg, om den Prins te verzoeken, zich naar Brussel te begeven*, ald. — *Schriftelijk antwoord van den Prins*, bl. 199. —

Bedoelingen van den Prins, door aan dit verzoek gehoor te geven, bl. 200. — Zijn zegepralende intogt binnen Brussel, bl. 201. — Een verdrag tusschen DON JAN en de Algemeene Staten wordt verworpen, bl. 202. — Verbittering van den Landvoogd over dit besluit, bl. 203. — Scherp antwoord van de Algemeene Staten aan hem, ald. — Uitvoerig antwoord van DON JAN, vol ongegronde, uiterst gezochte en ten langste uitgemeten beschuldigingen tegen den Prins, bl. 206. — ORANJE wordt tot Bijzonder Stadhouder van Brabant benoemd, ald. — Ontwerp van onderscheidene Edelen, om eene magt hier tegenover te stellen, bl. 208. — De keus bepaalt zich op den Aartshertog MATTHIAS, ald. — Hij wordt uitgenoodigd, zich naar de Nederlanden te begeven, bl. 209. — Misnoegen van DON JAN over de komst van den Aartshertog, bl. 210. — Verstandig gedrag van ORANJE in deze omstandigheid, bl. 211. — Scherpe brief van DON JAN aan de Staten te Brussel, bl. 212. — Gebeurtenissen te Gent onder HEMBYSE en VAN KETHULLE, bl. 214. — Deze gebeurtenissen worden door de Algemeene Staten ten hoogste euvel opgenomen, bl. 217. — Verdere voorvallen te Gent, ald. — De Prins wordt verzocht, zich naar Gent te begeven, om regel op de zaken te stellen, bl. 219. — Hij wordt in deze stad luisterrijk ontvangen, ald. — De Prins geeft, in onderscheidene geheime zamenkomsten, den hoofdbewerkers onbewimpeld zijne afkeuring van het gebeurde te kennen, bl. 220. — De Staten ontwikkelen breedvoerig de redenen, waarom zij met den Aartshertog in onderhandeling zijn getreden, ald. — DON JAN wordt door de Staten van de Landvoogdij vervallen verklaard, bl. 221. — Eene Nieuwe Unie van Brussel wordt afgekondigd, bl. 222. — Punten, den Aartshertog voorgelegd, op welke men hem de Landvoogdij begeerde op te dragen, ald. — Aanmerkingen op deze voorwaarden, welke door MATTHIAS dadelijk worden aangenomen, bl. 224. — Men gaat over tot het aanstellen van eenen nieuwen Raad van State, ald. — ORANJE wordt benoemd tot Algemeen Stedehouder der Nederlanden, bl. 226. — Er wordt een nieuw zegel vervaardigd, ald. — ORANJE is ten top van eer en gezag verheven, bl. 227. — De oorlog wordt langzaam voortgezet, ald. — Een aanslag op Amsterdam mislukt, bl. 228. — Spoedig wordt deze stad gedwongen zich aan de Staatse zijde te begeven, bl. 230. — De Koning zendt NOIRCARNES met aanbiedingen aan de Algemeene Staten, doch zij worden afgewezen, bl. 232. — De betrekkingen der Nederlanden met het buitenland, bl. 233. — Koningin ELIZABETH belooft hulp, bl. 234. — Trotsch gedrag van DON JAN tegen den Engelschen gezant, bl. 235. — Ongunstige staat der Spaansche zaken hier te lande, ald. — Komst van ALEXANDER FARNESE, Prins van Parma, bl. 236. — Zijne afkomst en vroegere verrigtingen, ald. — DON JAN en PARMA vereenigen hunne krijgsmagt, ald. — Traagheid der Algemeene Staten in hunne krijgstoerusting, bl. 237. — Ongunstige staat van het Staatse leger, bl. 238. — Nederlaag van DE GOIGNIES bij Gemblours, bl. 239. — De voorhoede, onder MONTIGNY, vlugt naar Brussel, bl. 240. — Grootte ontsteltenis in deze stad over den geleden nederlaag, ald. — Deze ramp brengt eensgezindheid onder de Staten, bl. 241. — Men rust zich toe tot den oorlog, ald. — Vele steden worden door PARMA en andere Spaansche legerhoofden gedwongen, zich over te geven, bl. 242. — DON JAN is thans minder dan ooit tot den vrede gezind, bl. 243. — Koningin ELIZABETH zendt onderstand in geld, en JAN CASIMIR moet daarvoor krijgsvolk in soldij nemen, bl. 244. — ST. ALDEGONDE en andere aanzienlijke Nederlanders vertrekken naar den rijksdag te Worms, om ondersteuning van de Duitse Vorsten te verwerven, ald. — De Rijksstenden zenden SCHWARTZENBERG af, om op nieuw te trachten eenen vrede te bewerken, bl. 245. — De onderhandelingen met ANJOU worden vernieuwd, bl. 246. — Een aanslag van DON JAN op Maastricht en Brugge mislukt, doch vele andere steden vallen in de magt der Spanjaarden, ald. — De toestand der Nederlanden wordt dagelijks hagchelijker, bl. 248. — De Hervormingsgezinden nemen toe, en bij voorkeur worden zij in regeringsposten gesteld, ald. — De Katholijken trachten de belangen van DON JAN te bevorderen, ald. — De Algemeene Staten vaardigen strenge bevelen uit tegen elk, die twist en beroerte verwekt, bl. 249. — De Jezuiten worden te Antwerpen en op andere plaatsen de stad uitgezet, ald. — Ontevredenheid onder de Onroomschen, vooral te Amsterdam, bl. 250. — De regering wordt aldaar veranderd, en de Roomsche kerken aan de Hervormden gegeven, bl. 252. — Hetzelfde heeft te Haarlem plaats, bl. 253. — ORANJE blijft de beschermer der andersdenkenden, bl. 254. — Ontwerp van een geloofsvrede, bl. 255. — Algemeene ontevredenheid hier-

over, bl. 256. — *Op onderscheidene plaatsen worden de kerken met geweld bemagtigd*, ald. — *Geweldenarijen gepleegd tegen de Katholijken en hunne Geestelijken te Gent*, bl. 257. — PETRUS DATHENUS, ald. — *Zijn vroeger leven*, ald. — MARNIX VAN ST. ALDEGONDE, *gemagtigde van den Aartshertog en den Prins van Oranje, vermaant de Gentenaars te vergeefs tot rust*, bl. 258. — *De Waalsche gemeenten zijn ten hoogste verbitterd*, ald. — *Burgerkrijg tusschen de Waalsche gemeenten en de Gentenaars*, bl. 259. — *De Aartshertog, de Prins en de Algemeene Staten pogen te vergeefs de strijdende partijen te bevredigen*, ald. — *Hevige twist te Valenciennes en te Brussel*, ald. — CHAMPIGNY *poogt hier dezelfde rol te spelen, welke de Hertog van Aarschot in Gent beproefd had*, bl. 260. — *De Hertog van Anjou mengt zich in de Nederlandsche zaken*, bl. 261. — ORANJE *stelt niet het onbepaaldst vertrouwen in ANJOU*, bl. 262. — *Mislukte poging van DON JAN, om het leger onder BOSSU te verslaan*, ald. — DON JAN *trekt teleurgesteld naar Namen terug*, ald. — *Het plan van den Admiraal BLOIS VAN TRESLONG, om de Spaansche Zilvervloot te bemagtigen, heeft geen voortgang*, bl. 264. — *Vrees van ELIZABETH voor den toenemenden invloed van den Hertog van Anjou*, ald. — *Overeenkomst tusschen de Algemeene Staten en den Hertog van Anjou*, bl. 265. — *Buitensporige eischen der Staten, om DON JAN in eenen vrede te doen bewilligen*, bl. 266. — *Redenen waarom de Staten het aanknoopen van nieuwe onderhandelingen trachten te vermijden*, bl. 267. — *Komst van den Paltzgraaf in de Nederlanden*, bl. 268. — BOSSU, *door het leger van den Paltzgraaf versterkt, bemagtigt verscheidene plaatsen*, ald. — *Ziekte en dood van DON JAN*, bl. 269. — *Oneenigheden tusschen Groningen en de Ommelanden*, bl. 271. — *Ook in Friesland*, bl. 273. — *Overijssel, behalve Deventer en Kampen, wenscht RENNEBERG tot Stadhouder*, ald. — *Kampen wordt gedwongen, zich aan RENNEBERG over te geven*, bl. 274. — *Beleg en overgave van Deventer*, bl. 275. — *Graaf JAN VAN NASSAU wordt Stadhouder van Gelderland*, bl. 276. — *Redenen waarom de Prins van Oranje op deze benoeming zoo sterk bleef aandringen*, bl. 277. — *De staat van zaken wordt in Gent bedenkelijker*, ald. — *Hessels en visch worden, op last van RIJHOVE, buiten Gent opgehangen*, ald. — *Voortduring der oneenigheden binnen Gent*, bl. 278. — *Misnoegen van ANJOU over zijn onthaal in de Nederlanden*, bl. 279. — *Bekommering der Staten over de oneenigheden tusschen ANJOU en JAN CASIMIR*, ald. — *Teleurstelling, veroorzaakt door het vertrek van ANJOU*, bl. 280. — *Moedwil der Fransche en Spaansche soldaten*, bl. 281. — *Hevig oproer te Gent*, bl. 282. — *De Prins wordt verzocht, zich naar Gent te begeven, om de rust te herstellen*, ald. — *De Roomschen en Onroomschen zijn over het vergelijk niet tevreden*, bl. 283. — *PARMA wordt tot algemeen Landvoogd erkend*, ald. — *PARMA aanvaardt het bewind onder veel gunstiger omstandigheden dan DON JAN*, bl. 284. — *De Staten lijden een groot verlies door den dood van BOSSU*, ald. — *PARMA houdt zich rusteloos bezig, de verloopene zaken te herstellen*, bl. 285. — *De Koning schijnt ernstig den vrede te willen*, ald. — *De Staatssche zijde schijnt genegen tot een wapenstilstand*, ald. — *De oneenigheden met de Waalsche gewesten duren voort*, bl. 286. — *Deze sluiten onderling eene Vereeniging te Atrecht*, ald. — *De Prins van Oranje doorziet het nut en de noodzakelijkheid van een Verbond der Nederlandsche gewesten*, bl. 287. — *JAN VAN NASSAU bewijst hem hierin groote dienst*, ald. — *JAN VAN NASSAU bewerkt, dat uit Gelderland afgevaardigden naar Utrecht worden gezonden, om eene Vereeniging tot stand te brengen*, bl. 288. — *Het Verbond wordt onderteekend*, bl. 289. — *Inhoud van de Unie van Utrecht*, ald. — *Aanmerkingen over de Unie*, bl. 294. — *Hoewel onderteekend, denken de vijf gewesten op verre na niet eenparig over het onvoorwaardelijk toetreden tot de Unie*, bl. 295. — *Redenen waarom de meeste gewesten schoorvoetend tot de Unie van Utrecht toetreden*, bl. 297. — *Reden waarom ORANJE zoo lang met het onderteekenen toefde*, ald. — *Eene Algemeene Statenvergadering wordt te Antwerpen beschreven*, bl. 298. — *De Prins onderteekent de Unie*, ald. — *Ook RENNEBERG onderteekent haar als Stadhouder van Friesland, Overijssel, Groningen en Drenthe*, bl. 299. — *De Unie is niet gewestgewijze, maar bij gedeelten aangegaan door de Bondgenooten*, ald. — *Verwarde Staat van de zaken des lands*, bl. 300. — *De Paltzgraaf verdedigt zijn gedrag bij de Koningin van Engeland en vertrekt naar zijne Duitsche Staten*, bl. 301. — *PARMA behaalt onderscheidene voordeelen*, bl. 302. — *Zijn aanslag op Antwerpen mislukt*, bl. 303. — *Hij legert zich voor Maastricht*, ald. — *Beleg en kloekmoedige verdediging van deze stad*,

bl. 304. — *Zij moet eindelijk zwichten, en wordt uitgeplunderd en verbrand*, bl. 309. — *De Waalsche gewesten scheiden zich van de overige af*, bl. 311. — *MONSIGNY gaat tot de dienst des Konings over*, bl. 312. — *De Algemeene Staten trachten nog eene scheiding te voorkomen*, bl. 313. — *Uit onderschepte brieven blijkt, hoe weinig de Spanjaarden er aan dachten, zich aan hunne beloften te houden*, bl. 315. — *Klagten van de Waalsche gewesten*, bl. 316. — *De afgevaardigden der Waalsche gewesten worden door PARMA luisterrijk ontvangen, en het Verdrag wordt ondertekend*, bl. 317. — *Inhoud van dit staatsstuk*, ald. — *Redenen waarom andere gewesten dit Verdrag niet ondertekend hebben*, bl. 318. — *Het leger van den Koning wordt door den afval der Waalsche gewesten versterkt*, bl. 319. — *Keizer RUDOLF biedt zich als bemiddelaar aan tusschen de Nederlanden en den Koning, en de Vredesonderhandelingen worden te Keulen geopend*, ald. — *Deze bijeenkomst wordt bewerkt door Paus GREGORIUS den dertiende en Keizer RUDOLF den tweede*, bl. 320. — *Graaf JAN van Nassau begeeft zich tijdens de onderhandelingen tweemaal naar Keulen*, bl. 321. — *De Staten van Holland verklaren de Brusselsche Vereeniging en het Eeuwig Gebod voor nietig en van onwaarde*, ald. — *De Nederlandsche afgevaardigden worden door de aanzienlijkste burgers voorkomend ontvangen*, ald. — *De Spaansche gemagtigden maken vele aanmerkingen op den lastbrief der Nederlandsche afgevaardigden*, bl. 322. — *Voorwaarden op welke de Algemeene Staten den vrede wilden sluiten*, ald. — *Men houdt zich bezig met nuttelooze beraadslagingen*, ald. — *Er wordt aan de afgevaardigden een nieuw ontwerp voorgelegd*, bl. 323. — *Dit wordt opgezonden aan de Algemeene Staten*, ald. — *De zaak des vredes verwekt in de Nederlanden eenen hevigen strijd*, bl. 324. — *Antwoord van de Algemeene Staten*, ald. — *De gewesten, die tot de Unie van Utrecht zijn toegetroeden, zijn tegen het ontwerp eener Algemeene Vereeniging en nadere aansluiting van de overige Nederlanden*, bl. 325. — *Onlusten te Amersfoort, Utrecht en Nijmegen*, ald. — *Grove buitensporigheden te Antwerpen gepleegd*, bl. 326. — *Ook hier wordt den Onroomschen meer vrijheid vergund*, ald. — *KAREL van Gavre houdt verstandhouding met de Misnoegden in Henegouwen, en wordt twee jaren te Breda opgesloten*, bl. 327. — *Grove geweldensdaden door HEMBYZE te Gent gepleegd*, ald. — *In den Raad dezer stad wordt besloten, den Prins uit te noodigen zich derwaarts te begeven*, bl. 328. — *HEMBYZE tracht heimelijk te ontvlugten*, bl. 329. — *De rust wordt door den Prins van Oranje hersteld, en HEMBYZE verlaat vermomd de stad*, bl. 330. — *Hevige beroering te Mechelen*, ald. — *Deze stad begeeft zich aan de zijde des Konings*, bl. 331. — *FILIPS van Egmond tracht te vergeefs Brussel voor de Spanjaarden te verrassen*, ald. — *Hij vestigt zich te Ninove en poogt zich van de blaam der verraderij te zuiveren*, bl. 332. — *Hevige beweging te Brugge*, bl. 333. — *De stad wordt door eene afdeeling van het Staatssche leger bij Turnhout voor de Algemeene Staten behouden*, ald. — *In 's Hertogenbosch is een tooneel van hevige wanorde*, bl. 334. — *De stad verklaart zich aan de zijde des Konings*, ald. — *De Graaf van Hohenlo poogt te vergeefs, door het doorsteken van dijken, de stad tot innemen van bezetting te dwingen*, bl. 335. — *Onlusten te Bommel, Weesp en andere plaatsen*, bl. 336. — *Onlusten te Groningen*, ald. — *Hevig gevecht te Selwert, waarbij de Groningers veel verlies leden*, bl. 337. — *RENNENBERG laat, nadat de stad zich onderworpen heeft, er den geloofsvrede afkondigen*, ald. — *RENNENBERG herstelt de rust in Drenthe*, bl. 338. — *De geldmiddelen worden door de gewesten, die tot de Unie toegetroeden waren, geregeld*, ald. — *Pogingen van PARMA, om Friesland en Groningen van de Algemeene Staten af te trekken*, ald. — *Voortdurende oneenigheden in Friesland, Groningen, Drenthe en Overijssel*, bl. 339. — *Onaenigheden tusschen de Roomschegezinden en Hervormden te Kampen, Zutphen, Hattem en andere Geldersche steden*, bl. 340. — *De boeren van Salland nemen de wapens op, doch worden door HOHENLO bedwongen*, ald. — *De langdurige belegering van Maastricht belette PARMA, den krijg met kracht door te zetten*, ald. — *Noodlottige staat van het platte land in Vlaanderen*, bl. 341. — *Krijgsbedrijven in Vlaanderen en Brabant*, ald. — *Het Vlaamsche leger onder DE LA NOUVE heeft aan alles gebrek*, bl. 342. — *Eene afdeeling onder VAN DEN TEMPEL wordt door de Spanjaarden verlagen en op de vlugt gedreven*, ald. — *Mislukte poging van PARMA, om Venlo te veroveren*, ald. — *Deutichem verrast door MAARTEN SCHENK van Nidek*, ald. — *Zijne vroegere en verdere daden*, ald. — *Krijgsbedrijven aan beide zijden*, bl. 343. — *Mislukte poging van de Spanjaarden, om den Briel te*

vermeesteren, ald. — *Een toeleg der Misnoegden op Kortrijk mislukt insgelijks*, ald. — *De Staatsche gemagtigden te Keulen ontvangen den uitersten last, om op zekere voorwaarden eenen vrede te sluiten*, bl. 344. — *Inhoud van deze punten*, ald. — *Geheime lastbrief van de Staatsche gemagtigden en van TERRA NOVA, afgevaardigde van PARMA*, bl. 345. — *ORANJE wijst de aanbiedingen, hem door SCHWARTZENBERG uit naam des Konings gedaan, van de hand*, bl. 346. — *De meeste gezanten verlaten Keulen*, ald. — *Reden waarom de Abt van St. Gertrude tot 's Konings zijde overging*, bl. 347. — *De vredehandel te Keulen loopt vruchteloos af*, ald. — *Groot geldgebrek in ons land*, bl. 348. — *ORANJE zendt ST. ALDEGONDE naar Utrecht, om de Bondgenooten over onderscheidene belangrijke zaken te spreken*, ald. — *Er worden gemagtigden naar den Prins te Gent gezonden, om hem het antwoord op het vertoog van ST. ALDEGONDE over te brengen*, ald. — *Hoofdpunten waarop men met ORANJE over het beleid der zaken van vrede en oorlog zou handelen*, ald. — *Moeijelijke toestand waarin ORANJE zich bevindt*, bl. 349. — *Zijne verklaring in de vergadering der Algemeene Staten*, ald. — *Verwijtingen, beschuldigingen en lasteringen aan welke de Prins is blootgesteld*, bl. 350. — *ORANJE houdt bij de Staten ernstig aan, om tot een bepaald besluit te komen*, bl. 351. — *Hij tracht den Hertog van Anjou tot Beschermheer der Nederlanden te doen verkiezen*, ald. — *Er is ernstig sprake van een huwelijk tusschen ANJOU en Koningin ELIZABETH*, ald. — *De Algemeene Staten trachten de Staten van Holland tot 's Prinsen gevoelen omtrent ANJOU over te halen*, ald. — *De Edelen en het merendeel der steden zijn tegen het beroepen van ANJOU*, ald. — *De gronden zoo voor als tegen de verkiezing van den Hertog van Anjou tot Beschermheer der Nederlanden, door Graaf JAN van Nassau uiteen gezet*, bl. 352. — *Het getal der Misnoegden groeit dagelijks aan*, bl. 353. — *De Prins van Espinoy en BAUDOIN DE GAVRE, Heer van Inchi, kunnen slechts met groote moeite eenige steden voor de Staten behouden*, ald. — *PARMA tracht de gewesten en steden onder het gezag des Konings terug te brengen*, bl. 354. — *Er bestaat vrees, dat velen de aanvallen van PARMA zullen begunstigen*, ald. — *In eene Vergadering te Antwerpen, somt ORANJE de misslagen op, tot welke de afgevaardigden der bijzondere gewesten vervallen waren*, ald. — *ORANJE dringt aan op verbeteringen, anders is hij gedwongen zijne ambten neder te leggen*, ald. — *De Staten smeeken den Prins, de hand niet van de staatszaken af te trekken*, bl. 355. — *ORANJE brengt een wel door-dacht krijgsplan ter tafel*, ald. — *PARMA wordt belet, zich ernstig ten krijg toe te rusten*, ald. — *De krijg neemt eene nieuwe en meer afzigtelijke gedaante aan*, bl. 356. — *De Waalsche Misnoegden houden Brabant en Vlaanderen in onrust*, ald. — *MONTIGNY neemt eenige plaatsen*, ald. — *De terugkomst van DE LA NOUE uit Frankrijk verijdelt 's vijands aanslagen tegen andere steden*, ald. — *Kortrijk geraakt door eene krijgslust in handen der Walen*, bl. 357. — *Ninove wordt door de Staten verrast en FILIPS van Egmond gevangen genomen*, ald. — *Mechelen door de Spanjaarden bemagtigd*, bl. 358. — *DE LA NOUE poogt zich van Rijssel meester te maken, doch moet naar zijne legerplaats door ROUBAIX gevolgd, terugkeeren*, ald. — *Hardnekkig gevecht bij de brug van de Mandel*, bl. 359. — *DE LA NOUE wordt door de Koningsgezinden te Iseghem geslagen en gevangen genomen*, ald. — *Zijne gevangenschap, uitwisseling, en dood*, ald. — *ORANJE dringt te Antwerpen met nadruk aan, den oorlog voort te zetten of den vrede te sluiten*, bl. 360. — *Redenen waarom men moest trachten ANJOU tot Beschermheer te krijgen*, ald. — *Waarom men van FILIPS geene zachtere behandeling kon verwachten*, bl. 361. — *Sommige leden der Algemeene Vergadering zijn meer gezind, de Oppermagt aan de Koningin van Engeland dan aan den Hertog van Anjou op te dragen*, bl. 363. — *De Roomschegezinde leden wenschen den Koning niet van de regering vervallen te verklaren*, ald. — *De Prins van Oranje vertrekt naar Holland en Utrecht ter regeling van verschillende zaken*, bl. 364. — *RENNENBERG heeft reeds geruimen tijd verstandhouding met den vijand*, bl. 365. — *Zijne zuster KORNELIA VAN LALAING doet hem besluiten, de zijde der Staten te verlaten*, ald. — *Voorwaarden op welke hij tot de dienst des Konings zou overgaan*, bl. 366. — *Zijn gedrag verwekt bij velen argwaan*, ald. — *Zijne pogingen, zich van Friesland te verzekeren, mistukken*, bl. 367. — *De Staten van Friesland nemen onderscheidene maatregelen tot 's Lands veiligheid en zekerheid*, ald. — *Door dit alles is RENNENBERG genoodzaakt zijn doel slechts tot Groningen te bepalen*, bl. 368. — *Uit onderschepte brieven worden zijne bedoelingen aan den Prins van Oranje*

bekend, ald. — KORNPOT tracht hem te bewegen, der zaak van het Vaderland getrouw te blijven, ald. — Zijne trouweloze handelwijze om zich van Groningen te verzekeren, bl. 369. — RENNENBERG wordt voor een getrouw dienaar des Konings verklaard, en zijn vorig gedrag vergeten, bl. 370. — De Ommelanden weigeren zich bij hem aan te sluiten, ald. — De Prins van Oranje neemt maatregelen, om de steden van Overijssel en Drenthe te verzekeren, bl. 371. — De afval van RENNENBERG veroorzaakt op vele plaatsen opschuddingen tusschen de Roomschegezinden en Hervormden, ald. — ORANJE wordt te Amsterdam luisterrijk ontvangen, bl. 372. — De Staten van Utrecht brengen den Prins het schenden van den geloofsvrede door de Hervormden onder het oog, en de Roomsche Geestelijkheid verzoekt hem herstelling van de openbare uitoefening harer godsdienst, ald. — De Roomschegezinden worden mistrouwd, omdat zij met den vijand heulen, bl. 373. — ORANJE vermaant de Roomschegezinden en Hervormden te Utrecht zich met elkander te verstaan, ald. — Dood van FREDERIK SCHENK VAN TOUTENBURG, bl. 374. — Dagvaart van de Staten van Holland en Zeeland in den Haag, om te handelen over het verwerpen van den Koning van Spanje, het aannemen van den Hertog van Anjou als Beschermer, en het vernieuwd opdragen der Oppermagt van Holland en Zeeland aan den Prins van Oranje, ald. — Rede van de Villiers, ald. — Uitvoerig verloop van ST. ALDEGONDE over het regt, den Koning van Spanje de gehoorzaamheid te ontzeggen, ald. — Het gevoelen van LAZARUS SCHWENDY, over het onderhandelen met ANJOU, luidt ongunstig, bl. 375. — Gewigtig besluit van de Edelen en de Afgevaardigden van twee en twintig steden, ald. — ORANJE heeft zijn doel bereikt in het verwijderen der plannen van het Spaansche Hof, het geschokte vertrouwen te herstellen, en eene vereeniging tot stand te brengen, sterker en duurzamer dan te voren, bl. 376. — Door het verdwijnen van 's Konings gezag wordt er een nieuwe regeringsvorm gevorderd, bl. 377. — Holland en Zeeland verlangen, dat den Prins van Oranje het bewind van deze landen aangeboden worde, ald. — Er wordt bepaald dat in plaats van den naam des Konings, die van den Prins en der Staten in alle openbare stukken zal gesteld worden, ald. — Men zendt gemagtigden naar den Prins, om hem tot het aanvaarden der hooge heerschappij uit te noodigen, bl. 378. — De titel van Graaf wordt hem plegtig aangeboden, ald. — Kerkelijke onlusten te Woerden, bl. 379. — Geschil tusschen de Regering en de Hervormde Leeraars te Leiden, ald. — Aardbeving door al de Nederlanden gevoeld, bl. 380. — BARTHOLD ENTENS beleert te vergeefs Groningen, en wordt door eenen kogel doodelijk getroffen, bl. 381. — Het Staatsche leger, onder HOHENLO, wordt bij Hardenberg door MAARTEN SCHENK geheel verslagen, bl. 382. — KORNPOT is genoodzaakt, door gebrek aan verdedigers, Koeverden te verlaten, dat den volgenden dag door MAARTEN SCHENK bezet wordt, bl. 383. — De belegeraars verlaten Groningen, ald. — RENNENBERG en SCHENK trekken naar Dokkum, waar zij door HOHENLO dapper worden afgeslagen, bl. 384. — De soldaten dwingen hunne Bevelhebbers Delfzijl aan RENNENBERG over te geven, ald. — Een brief van RENNENBERG aan PARMA wordt gedurende het beleg onderschept, ald. — De Groningers vatten hierover kwaad vermoeden op, bl. 385. — De zaak van ANJOU wordt te Antwerpen langzaam voortgezet, ald. — De Keizer biedt op nieuw aan, eene verzoening met den Koning te bewerken, ald. — Antwoord der Staten, ald. — Brief van FILIPS aan PARMA, waarin hij zijn voornemen te kennen geeft, den Prins van Oranje in den ban te doen en eene som van dertig duizend kroonen op zijn hoofd te zetten, bl. 386. — De banbrief wordt door PARMA te Bergen in Henegouwen openlijk uitgevaardigd, bl. 387. — Inhoud van den banbrief, ald. — De lijfwacht van den Prins wordt vermeerderd, en er wordt besloten, dat de Prins zelf dezen brief zal beantwoorden, bl. 388. — Onderscheidene Hollandsche schepen worden in de Spaansche havens in beslag genomen, om troepen naar Portugal over te brengen, ald. — De toerusting tegen Portugal beletten FILIPS aanvankelijk geld of troepen naar PARMA te zenden, ald. — Eenige plaatsen in Brabant worden door de Staatschen vermeerderd, ald. — Eenige andere plaatsen moeten door gebrek aan magt weder overgegeven worden, bl. 389. — Eene poging van PARMA, om Brussel te winnen en den Prins van Epinoy van der Staten zijde te troonen, mislukt, ald. — De Heer van Hezé wordt te Quesnoi onthoofd, ald. — De krijgshedrijven worden in Groningen, Overijssel en Drenthe met kracht voortgezet, bl. 390. — HOHENLO wordt op de Bourtanger heide door RENNEN-

BERG geslagen, 391. — RENNENBERG maakt zich van onderscheidene plaatsen in Overijssel meester, ald. — Men stemt er eindelijk in toe, op zekere voorwaarden den Hertog van Anjou de heerschappij op te dragen, bl. 392. — Zeven gezanten, met ST. ALDEGONDE aan het hoofd, vertrekken naar ANJOU, om eene overeenkomst met hem tot stand te brengen, ald. — De onderhandelingen met ANJOU worden geopend, bl. 393. — Verschil over sommige punten, waarbij de Staatsche afgevaardigden weinig rekkelijkheid toonden ten aanzien van 's Hertogs voorgestelde wijzigingen, ald. — Inhoud van het verdrag tusschen ANJOU en de Staten gesloten, bl. 394. — Nadere bepalingen bij dit verdrag gevoegd, bl. 395. — ANJOU schrijft den Staten eenen allerhoffelijksten brief vol schoone beloften, bl. 396. — Aanmerkingen op het aannemen van het Verdrag, ald. — Verschillende gevoelens waarom ORANJE zoo genegen was, aan ANJOU de oppermagt der Nederlanden aan te bieden, bl. 397. — Redenen waarom de opdracht aan HENDRIK van Navarre hem minder behaagde, bl. 399. — Redenen, welke JAN van Nassau deden besluiten de Nederlanden te verlaten en zich naar zijne Duitsche Staten te begeven, bl. 400. — Zijn dood, bl. 401. — De Hertogin MARGARETHA van Parma, voormalige Landvoogdes dezer gewesten, komt in de Nederlanden terug, bl. 402. — Zij wordt hier gezonden, om de zaken te herstellen, ald. — PARMA is ongenegen het beleid der staatszaken aan zijne moeder af te staan, ald. — FARNESE wordt in de Landvoogdij bevestigd, bl. 403. — Klacht van den Aartshertog MATTHIAS aan de Algemeene Staten, ald. — De Prins verdedigt het gedrag der Staten, ald. — DE VILLIERS heeft, op last van den Prins, de welsprekende Apologie of Verdediging des Prinsen van Oranje tegen de beschuldigingen van den Koning van Spanje opgesteld, bl. 404. — Inhoud van dit gedenkwaardig stuk, ald. — 's Prinsen Verweerschrift wordt den Algemeenen Staten, te Delft vergaard, aangeboden en voorgelezen, bl. 417. — De Prins verzoekt den Staten, dat zij willen goedvinden en gedoogen, dat hij zijne Verantwoording door den druk bekend make, ald. — Het Verweerschrift wordt in verschillende talen overgezet, gedrukt, en aan de voornaamste Hoven van Europa gezonden, ald. — Zijn begeleidende brief, ald. — Redenen waarom ORANJE niet eene gematigder taal gebezigd heeft, bl. 418. — De Koning van Spanje heeft op de beschuldigingen van den Prins nimmer geantwoord, bl. 419. — Redenen van onderscheidene schrijvers, waarom dit niet geschied is, ald. — Antwoord van ORANJE op de beschuldiging van FILIPS, waarom hij de wapenen tegen zijn wettigen Heer had opgevat, bl. 420. — RENNENBERG slaat het beleg voor Steenwijk, bl. 421. — Moedig gedrag van KORNPOT, ald. — Moedig gedrag van AART VAN GRONINGEN, bl. 422. — RENNENBERG eischt de stad op, doch wordt afgewezen, ald. — Hij maakt zich van onderscheidene plaatsen in Friesland meester, ald. — KORNPOT onderhoudt de gemeenschap met de Bondgenooten, bl. 423. — Kloekmoedige verdediging van Steenwijk, ald. — RENNENBERG poogt Enkhuizen en het Noordelijk gedeelte van Holland voor zich te winnen, bl. 424. — De Staten zenden krijgsvolk tot ontzet van Steenwijk, ald. — NORRIS weet manschappen in de stad te krijgen, bl. 425. — Verraderlijk gedrag van WILLEM VAN MONTFOORT, Drossaart van Haltem, ald. — Een list van RENNENBERG, om Steenwijk te verrassen, wordt verijdeld, ald. — Eene vernieuwde opeisching van RENNENBERG wordt andermaal afgeslagen, bl. 426. — Tweegevecht tusschen TOMASO en WILLIAMS, ald. — NORRIS poogt een ontzet te bewerkstelligen, ald. — Grootte verlagenheid over het mislukt ontzet, bl. 427. — NORRIS legerd zich te Steenwijkerwolde, ald. — RENNENBERG breekt het beleg op, bl. 428. — Grootte blijdschap over het ontzet, ald. — KORNPOT en de bezetting ontvangen geene belooning voor hunne krachtsinspanning, ald. — Besmettelijke ziekte, ald. — RENNENBERG verliest onderscheidene plaatsen, en SONOY bemagtigt Stavoren, bl. 429. — Krijgsbedrijven van de Staatsche en Rennenberg'sche krijgsheden, ald. — De Graaf van Rennenberg sterft, bl. 430. — Zijne afkomst, karakter en bekwaamheden, ald. — Ter regeling van onderscheidene zaken begeeft de Prins van Oranje zich naar Leeuwarden, bl. 431. — Het vaststellen van het verdrag met ANJOU wordt ten einde gebragt, ald. — ANJOU ontvouwt aan de Rijksvorsten de redenen, waarom hij het bewind van de Nederlanden op zich genomen heeft, bl. 432. — De oprichting van een Raad van State, om met den Hertog te regeren, wordt vastgesteld, ald. — Op de dagvaart, door den Prins beschreven, worden onderscheidene gewigtige zaken behandeld, bl. 434. — Kerkelijke oneenigheden te Utrecht, bl. 435. — Te Haarlem, bl. 436. — Te Amsterdam, bl. 437. — Eerste plakkaat in Holland tegen

de Roomschegezinden afgekondigd, ald. — *In Brussel worden de kerken en kloosters gesloten*, ald. — *In Antwerpen de altaarstukken uit de kerken gehaald — krijgsheldrijven in Henegouwen*, bl. 438. — *Poging van den Spaanschen gezant, om Vlissingen te vermeesteren*, ald. — *PARMA slaagt in zijn toeleg op Breda*, bl. 439. — *ORANJE vergroot zijn aanzien en zijne bezittingen in de Nederlanden aanmerkelijk door het markgraafschap Veere en de heerlijkheid Vlissingen*, bl. 441. — *De Hertog van Anjou maakt toebereidselen tot zijn vertrek naar de Nederlanden*, bl. 442. — *Men stelt in Holland weinig vertrouwen op de Franschen*, ald. — *De Aartshertog MATTHIAS verlaat de Nederlanden*, ald. — *Vergadering der Algemeene Staten te s' Gravenhage*, bl. 444. — *Des Prinsen inhuldiging wordt gevolgd door de geheele afzwering van FILIPS*, ald. — *Aanhef van dit merkwaardig staatsstuk*, ald. — *Alle ingezetenen worden van den eed aan den Koning ontslagen*, bl. 445. — *De gewigtige verandering heeft niet overal terstond, of zonder tegenkating plaats*, bl. 446. — *Door buitengewone gemagtigden verdedigen de Staten van Holland hunne handelwijze, ten aanzien des Konings, op den rijksdag te Augsburg*, bl. 447. — *Onderzoek of de afzwering van FILIPS II wettig was, en de Nederlanders daartoe gerechtigd waren*, ald. — *Gevoelens van onderscheidene Schrijvers, zoowel van vroegeren als van lateren tijd, hierover getoetst*, bl. 448.

T W E E D E H O O F D S T U K.

BESCHOUWING

VAN DEN

MAATSCHAPPELIJKEN TOESTAND VAN NEDERLAND

VAN

1300—1581.

Gezag der Graven van Holland, bl. 479. — *Adel*, ald. — *Invloed van den Derden Stand*, bl. 480. — *Inkomsten der Graven*, ald. — *Staten*, bl. 481. — *Dagvaart*, bl. 482. — *Oproeping der groote steden*, ald. — *De Derde Stand zoekt zich van den Adel vrij te maken*, bl. 483. — *Regering in Zeeland*, bl. 486. — *Utrecht*, ald. — *Overijssel*, bl. 488. — *Drenthe*, bl. 489. — *Groningen*, bl. 494. — *Friesland*, bl. 496. — *Gelre*, bl. 498. — *Brabant*, bl. 502. — *Algemeene Staten*, bl. 504. — *Staatsbestuur*, bl. 505. — *Stedelijk bestuur*, ald. — *Vroedschap*, bl. 506. — *Gilden*, bl. 507. — *Schutterijen*, bl. 511. — *Belastingen*, bl. 515. — *Regtsbedeeling*, bl. 518. — *Hooge Raad*, bl. 523. — *Staande legers*, bl. 525. — *Buskruid en handvuurwapenen*, bl. 527. — *Zeewezen*, bl. 528. — *Schepen*, bl. 530. — *Geschut*, bl. 531. — *Bemannig*, bl. 533. — *Vaste zee-magt onder KAREL V*, bl. 534. — *Handel en Scheepvaart*, ald. — *De Hanze*, bl. 540. — *Weverijen*, bl. 544. — *Haringvangst*, ald. — *Gevolgen van dien bloei en rijkdom*, bl. 545. — *Wisselhuizen*, ald. — *Gouden, zilveren- en koperen muntspeciën*, ald. — *Gevolgen van de schaarschte van het geld*, bl. 546. — *Weelde*, bl. 547. — *Eetzaalen*, bl. 548. — *Gerechten*, ald. — *Wijnen*, bl. 549. — *Maaltijden der burgers*, bl. 550. — *Feestmalen*, ald. — *Jokmaal*, ald. — *Huizen en huisraad*, bl. 554. — *Zeden*, bl. 555. — *Gebruiken*, bl. 556. — *Bijgeloof*, bl. 558. — *Kloosters en Geestelijken*, ald. — *Geestelijke Ridderorden*, bl. 572. — *Broederschap des Gemeene Levens*, bl. 563. — *Verdienstelijke mannen*, ald. — *Boekdrukkunst*, bl. 564. — *Kunsten*, bl. 565. — *Nieuwe Schilderschool*, ald. — *Kunsten beoefend in de kloosters*, bl. 566. — *Letteren*, bl. 567. — *Verdienstelijke mannen*, ald. — *Geschriften*, bl. 568. — *Rederijkers*, bl. 575. — *Invloed hunner Mysteriën en Spelen van Sinne op het volk*, bl. 576.

PLAATSING DER PLATEN EN PORTRETTEEN.

KORNELIS DIRKSZON.	tegenover	Blz.	9.
Gevangenneming van DE ROBLES.	»	»	50.
ELBERTUS LEONINUS.	»	»	114.
PIETER ERNST, Graaf van <i>Mansfeldt</i> .	»	»	150.
MR. PAULUS BUYS.	»	»	180.
Intogt van WILLEM I te <i>Utrecht</i> .	»	»	182.
FILIPS VAN CROY, Hertog van <i>Aarschot</i> .	»	»	216.
NICOLAAS RUYCHAUER.	»	»	250.
ALEXANDER FARNESE, Hertog van <i>Parma</i> .	»	»	256.
MR. WILLEM BARDES, Burgemeester en Raad der stad <i>Amsterdam</i> .	»	»	250.
Uitzetting der regeringsleden te <i>Amsterdam</i> .	»	»	252.
DON JAN VAN OOSTENRIJK.	»	»	270.
MAXIMILIAAN DE HENIN, Graaf van <i>Bossu</i> .	»	»	284.
FILIPS, Graaf van <i>Hohenlo</i> .	»	»	590.
JOHAN, Graaf van <i>Nassau</i> .	»	»	400.
FRANÇOIS VAN VALOIS, Hertog van <i>Anjou</i> .	»	»	442.
Handteekeningen van eenige voornamen Personnen enz.	»	»	478.
De uitvinding der Boekdrukkunst *).	»	»	564.

*) NB. Deze plaat is reeds bij de Zeventiende Aflevering van het Tweede Deel, Tweede Stuk uitgegeven.

VERBETERINGEN.

Blz.	24.	regel	1	van	boven:	Tegen zestien ten honderd; <i>lees</i> : Tegen zes ten honderd.
»	256.	»	26	»	»	Het was echter zeker niet met zijne goedvinding; <i>lees</i> : Het was zeker niet met ORANJ's goedvinden.
»	444.	»	4	»	»	Vastgesteld, 'sKonings naam enz.; <i>lees</i> ; vastgesteld, hetgeen zij ruim een jaar te voren besloten hadden, om, namelijk, 'sKonings naam enz.
»	484.	»	24	»	»	Uit de schutters; <i>lees</i> ; Uit de schutters en poorters.

